ੴ

ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਸਟੀਕ

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

(ਵਾਰ 1 ਤੋਂ 18 ਤਕ)

ਟੀਕਾਕਾਰ :

ਦਾਸਨਿ ਦਾਸ

ਹਰੀ ਸਿੰਘ 'ਰੰਧਾਵੇ ਵਾਲੇ'

ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ

ੴ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

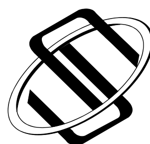
ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ
ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਸਟੀਕ

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ
[ਵਾਰ ੧ ਤੋਂ ੧੯ ਤਕ]

ਟੀਕਾਕਾਰ :

ਦਾਸਨਿ ਦਾਸ ਹਰੀ ਸਿੰਘ 'ਰੰਧਾਵੇ ਵਾਲੇ'

ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ

ਸਾਤਵਿਕ
ਬੁੱਕਸ

VĀRĀṄ BHĀĪ GURDĀS JĪ - SAMPARDĀĪ STEEK VOL. I
[An annotation of Bhai Gurdas' Vars]
by

HARI SINGH 'RANDHAWE WALE'
GURMAT VIDYALA, JATHA RANDHAWA
CHANDIGARH ROAD, NEAR GURDWARA JYOTI SAROOP,
DISTT. FATEHGARH SAHIB, PUNJAB (INDIA)
MOBILE : 98158-35035, 98551-03132, 99149-36036

ISBN 81-87526-97-1

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅਕਤੂਬਰ ੨੦੨੨

ਭੇਟਾ : ੧੩੦੦-੦੦ ਰੁਪਏ (ਦੋਵੇਂ ਭਾਗ)

ਡਿਸਟ੍ਰੀਬਿਊਟਰਜ਼ :

ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼

•

ਬਜ਼ਾਰ ਮਾਈ ਸੇਵਾਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ - 143 006
ਫੋਨ : 0183-2545787, ਮੋਬਾਇਲ : 99150-48005

•

S.C.O. 223-224, ਸਿਟੀ ਸੈਂਟਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ - 143 001
ਫੋਨ : 0183-2543965, 2550739
E-mail : singhbro1@yahoo.co.in *Website :* www.singhbrothers.com

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਸਾਤਵਿਕ ਬੁੱਕਸ

225, ਸਿਟੀ ਸੈਂਟਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ - 143 001

ਪ੍ਰਿੰਟਰ :

ਪ੍ਰਿੰਟਵੈੱਲ, 146, ਇੰਡਸਟ੍ਰੀਅਲ ਫ਼ੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਮੰਗਲਾਚਰਣ

ਜੱਗ ਕਰਤਾ ਹਰਤਾ ਪ੍ਰਭੂ; ਸਚ ਚਿਤ ਅਨਦ ਸਰੂਪ।
ਭਰਤਾ ਜੋ ਸਭ ਜਗਤ ਕਾ; ਬੰਦੌਂ ਅਮਰ ਅਨੂਪ॥੧॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸੁੱਖ ਸਿੰਧ ਕੋ; ਬੰਦੌਂ ਜੁਗ ਕਰ ਜੋਰਿ।
ਸੂਰ ਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇ; ਹਰਾ ਜਗਤ ਅੰਧ ਘੋਰ॥੨॥

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਮਿਰਗਿੰਦ ਕੋ; ਹਾਥ ਜੋਰਿ ਪ੍ਰਣਾਮ।
ਜਿੰਹ ਕਰੁਣਾ ਤੇ ਜਗ ਤਰੇ; ਸਿਮਰੌਂ ਆਠੋਂ ਜਾਮ॥੩॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੋ; ਪੁਨ ਪੁਨ ਨਾਵਹੁੰ ਸੀਸ।
ਕਰਹੁ ਸੰਪੂਰਣ ਕਾਰਜ ਕੋ; ਦਇਆ ਧਾਰਿ ਜਗਦੀਸ॥੪॥

ਗੁਰੁ ਸੰਗਤ ਬੰਦੌਂ ਸਕਲ; ਬੰਦੌਂ ਪੰਥ ਮਹਾਨ।
ਮਮ ਵਿਦਿਆ ਗੁਰ ਬੰਦਨਾ; ਬੰਦੌਂ ਸੰਤ ਸੁਜਾਨ॥੫॥

ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੋ; ਕੁੰਜੀ ਗਿਰਾ ਮਹਾਨ।
ਤਿਨਿ ਟੀਕੇ ਕੀ ਚਾਹਿ ਉਰਿ; ਕਰੁ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾਸ ਜਾਨ॥੬॥

ਬਿਘਨ ਹਰੋ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ; ਕਾਜ ਕਰੋ ਜਗਦੇਵ।
ਸਰਣ ਗਹੇ ਕੀ ਲਾਜ ਰਖੁ; ਹੇ ਪ੍ਰਭੁ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦੇਵ॥੭॥

(ਟੀਕਾਕਾਰ ਵੱਲੋਂ)

ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ

ੴ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ
ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
ਜਪੁ ॥
ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ ॥
ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ॥੧॥

ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ

ਤਤਕਰਾ

ਤਤਕਰਾ ਸਾਖੀਆਂ

ਮੁਖਬੰਧ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਟੀਕ ਸਰਲ ਬੋਲੀ ਤੇ ਸੌਖੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਤੁਕ ਦਾ ਅਰਥ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਦ-ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁੰਥਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਦ-ਅਰਥ ਵੱਖਰਾ ਭੀ ਦਿਸੇ ਤੇ ਅਰਥ ਦੀ ਲੜੀ ਭੀ ਨਾ ਟੁੱਟੇ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਟੀਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਉੜੀ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਠ ਇਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਅਤੇ ਅਰਥ ਸਾਰੇ ਇਕ ਥਾਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਔਖ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਜੋ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ, ਵਿਦਵਾਨ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਲਮ-ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਰਥ ਭੰਡਾਰ ਸਟੀਕ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਟੀਕਾਂ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਸਤਿਕਾਰਤ ਹਸਤੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਟੀਕ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵੀ ਸਟੀਕ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਸੋ ਇਉਂ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਦਾਸ ਨੇ ਇਹ ਜਤਨ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਸਦਕਾ ਇਹ ਕਾਰਜ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੱਈਆਂ ਦਾ ਸਟੀਕ ਭੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਦਾਸ ਅਦਭੁਤ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨਿਰਾਕਾਰ ਤੋਂ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤੇ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਦਾ ਰੋਮ ਰੋਮ ਕਰਕੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਪਰਮ ਪੂਜਨੀਕ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰ ਕੌਰ ਜੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਅਸਥਾਨ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਜੱਥਾ ਰੰਧਾਵਾ ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਇਸ ਸਟੀਕ ਦੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾਤੇ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਚੋਣਵੇਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਕਬੇ ਵਾਲੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਅੱਖਰ ਬਖ਼ਸ਼ੇ, ਦਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਦਾ ਹੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਥੇ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਾਈ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ (ਸਰਹਿੰਦ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ) ਤੇ ਭਾਈ ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ (ਖਰੜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੋਹਾਲੀ), ਜੋ ਇਸ ਸਟੀਕ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾੜਨਾ ਸਹਿ ਕੇ ਵੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈ; ਇਸ ਲਈ ਦਾਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਚਮਕੌਰ ਸਿੰਘ (ਪਿੰਡ ਭੱਠਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਤਰਨ ਤਾਰਨ) ਤੇ ਭਾਈ ਨਵਦੀਪ ਸਿੰਘ (ਪਿੰਡ ਨਸਰਾਲੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ), ਜੋ ਸਟੀਕ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਦਾਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਡਿਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਮੁਜੰਗਾਂ ਵਾਲੇ, *ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼* ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ਅਰਥ ਭਗਤ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ, ਦਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਰੋਮ ਰੋਮ ਕਰਕੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਨਿਮਰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਮੂਲ ਪਾਠ ਵਿਚ ਅਤੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਲਿਖ ਭੇਜਣ ਤਾਂ ਕਿ ਅਗਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸੋਧ ਹੋ ਸਕੇ।

ਦਾਸਨਿ ਦਾਸ :

ਹਰੀ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਦਿਆਲਾ, ਜੱਥਾ ਰੰਧਾਵਾ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ

ਧੰਨੁ ਸੁ ਵੰਸੁ ਧੰਨੁ ਸੁ ਪਿਤਾ ਧੰਨੁ ਸੁ ਮਾਤਾ ਜਿਨਿ ਜਨ ਜਣੇ॥
ਜਿਨ ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸਿ ਧਿਆਇਆ ਮੇਰਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਸੇ ਸਾਚੀ ਦਰਗਹ ਹਰਿ ਜਨ ਬਣੇ॥੩॥

(ਭੈਰਉ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੧੧੩੫)

ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਚੌਥੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਨੇ ਕਥਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਤਿਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵੰਸ ਨੂੰ ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਕਥਨ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੰਸ ਧੰਨ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਵੀ ਧੰਨ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮਾਤਾ ਵੀ ਧੰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਧੰਨਤਾ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਸ ਗਿਰਾਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਤਿਪੁਰਸ਼ਾਂ ਲਈ ਢੁੱਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸਤਿਪੁਰਖ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੰਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਇਕ ਬਾਸੁਰ ਕੇ ਗ੍ਰਾਮ ਹੈ, ਤਹਿਂ ਬਸਹਿ ਨਿਕੇਤੰ।
ਤੇਜੋ ਛੱਤ੍ਰੀ ਭਾਗ ਬਡ, ਨਿਸ ਦਿਨ ਪ੍ਰਭੁ ਚੇਤੰ॥੨॥
ਭਲੇ ਕਰਮ ਮਹਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਉਰ, ਭੱਲ੍ਯਨ ਕੁਲ ਮਾਂਹੀ।
ਧੀਰਜ ਧਰਮ ਬਿਸ਼ਾਲ ਜਿਹ, ਅਵਗੁਨ ਚਿਤ ਨਾਂਹੀ।
ਤਿਨਕੇ ਸੁਤ ਉਤਪਤਿ ਭਏ, ਸ਼੍ਰੀ ਅਮਰ ਬਡੇਰੇ।
ਅਪਰ ਭਏ ਪੁਨ ਤੀਨ ਸੁਤ, ਹਰਖਤਿ ਭਾ ਹੇਰੇ॥੩॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਾਸਿ ੧, ਅੰਸੂ ੧੪)

ਭੱਲਿਆਂ ਦੀ ਵੰਸ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਾਬਾ ਤੇਜ ਭਾਨ ਜੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੋ ਪੰਡਿਤ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਤਿੰਨ ਭਰਾ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਡੇ ਦਾ ਨਾਮ ਤੇਜ ਭਾਨ ਜੀ, ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਚੰਦ੍ਰ ਭਾਨ ਜੀ ਤੇ ਤੀਸਰੇ ਭਰਾ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਇਹ ਭੱਲਿਆਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਾਸਰਕੇ ਗਿੱਲਾਂ ਨਗਰ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਸਨ। ਬਾਸਰਕੇ ਗਿੱਲਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਤਹਿਸੀਲ ਤਰਨ ਤਾਰਨ, ਥਾਣਾ ਘਰਿੰਡਾ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ, ਜੋ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਛੇਹਰਟਾ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਪੱਛਮ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰਾਮ ਤੋਂ ਇਕ ਫ਼ਰਲਾਂਗ ’ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ‘ਸੰਨ੍ਹ ਸਾਹਿਬ’ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਤਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਲਈਆਂ ਤੇ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣੇ। ਅਜੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਵਿਚ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਗੋਂਦੇ ਖੱਤਰੀ ਨੇ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ (ਦਾਤੂ, ਦਾਸੂ) ਨੇ ਇਹ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਗੋਂਦੇ ਖੱਤਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ’ਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ। ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵੀ ਇਥੇ ਕਰਵਾ ਲਈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਖੇਮ ਚੰਦ ਜੀ, ਕਲਿਆਣ ਚੰਦ ਜੀ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਾਤਾਰ ਚੰਦ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ) ਤੇ ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ ਜੀ। ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ੧੬੦੪ **ਵਾ:** ੧੬੦੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੰਮਤ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਜਨਮ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਗਰਭ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਮਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸੰਸਕਾਰ ਲੈ

ਕੇ ਜਨਮੇ ਸਨ। ਜਨਮ ਤੋਂ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਤਾਇਆ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਅਸੀਸਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ, ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧, ੩੦ ਚੇਤ, ੧੬੦੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੰਮਤ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣੇ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਨਾ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਉਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ। ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਮੋਹਨ ਤੇ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਨੇਹ ਕਰਦੇ ਸਨ ਔਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਭੀ ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾਤਾ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਰਖਵਾਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਾਸਾ-ਭਾਵ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਖੱਟੀ ਖੱਟੀ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ, ਰਿਧੀਆਂ, ਸਿਧੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਵਰਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਸੀ (ਗੁਰ + ਦਾਸ) ਗੁਰਦਾਸ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾਤਾ ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਭਤੀਜਾ ਤਨੋਂ ਮਨੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦਾ ਦਾਸ ਰਹੇਗਾ ਅਰ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੇਗਾ, ਜਿਹੜਾ ਵੱਡਾ ਭਾਰੀ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣ ਕੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦਾਸ ਹੀ ਕਹਾਏਗਾ। ਇਹ ਬਚਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਫਲੇ ਹੋਏ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਦਿਆ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖੇ, ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਵਰਗੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਮੁੱਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਦੂਸਰੇ ਮੱਤਾਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਹਿੰਦੀ, ਉਰਦੂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਰੂਪ ਦੀਪ ਪਿੰਗੁਲ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਣ ਆਦਿ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾਣੂ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਸਦਕਾ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਜਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਤਕ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣਹਾਰ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਣੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਫਿਰ ਸਮੇਂ ਨੇ ਕਰਵਟ ਲਈ, ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਚੌਥੇ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਕੋਲ ਆ ਗਈ, ਜਿਥੇ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਕੇ ਚੌਥੇ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਆ ਗਈ, ਉਥੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਲ ਤਾਏ-ਭਤੀਜੇ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਜੋ ਪਿਉ-ਪੁੱਤਰ ਵਰਗਾ ਹੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਤਾ ਦਾ ਭਰਾ ਪੂਜਣਯੋਗ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਚੌਥੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਸਾਲੇ-ਭਣਵੱਈਏ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਬਣ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਦੋ ਪੁੱਤਰ, ਦੋ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਜੀ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਤੇ ਛੋਟੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਸਨ। ਦੋ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਬੀਬੀ ਦਾਨੀ ਤੇ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਸਨ। ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਸਕੇ ਭਰਾ ਮੋਹਨ ਤੇ ਮੋਹਰੀ ਹੀ ਸਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਪ੍ਰੇਮ ਚਾਚੇ ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਸੀ। ਹੁਣ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਭਾਵੇਂ ਸਾਲੇ-ਭਣਵੱਈਏ ਦੀ ਬਰਾਬਰਤਾ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਲਾਂਭੇ ਰੱਖ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਪਿਤਾ ਸਮਾਨ ਤਾਏ ਨੂੰ ਤਾਇਆ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸਮਝ ਕੇ ਪੂਜਦੇ ਰਹੇ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਭਣਵੱਈਆ ਸਮਝ ਕੇ ਨਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਪੂਜਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਤੇ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਦੇਖ-ਪਰਖ ਕੇ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰੂ ਸਿਖੁ ਸਿਖੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਏਕੋ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਚਲਾਏ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੪੪੪)*

ਇਉਂ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਜਾਣ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ

ਦੇਸਾਂ-ਪ੍ਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਫੇਰੀ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਨਗਰ ਸ਼ਹਿਰ ਆਏ। ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ ਅਤੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਯੋਗ ਸਮਝ ਕੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ। ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ, ਦੂਜੇ ਬਾਬਾ ਮਹਾਂਦੇਵ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕਨਸੋਅ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੁਣੀ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਮਨ ਬਿਹਬਲ ਹੋਇਆ। ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਸਦਾ ਲਈ ਵਿੱਛੜਨ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆਰੀ ਭੈਣ ਦੇ ਵਿਧਵਾ ਹੋਣ ਦਾ ਦੁੱਖ ਵੀ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਚੁਭਿਆ। ਇਉਂ ਦੋਹਰੇ ਦੁੱਖ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਸਹਿਣ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪ ਜੀ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਏ। ਪਤਾ ਲੱਗਦਿਆਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮਾਈ-ਭਾਈ ਵੀ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਏ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ਲਾ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੰਜ਼ਲ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮੰਜ਼ਲ ਦਰ ਮੰਜ਼ਲ ਵਾਟ ਨਿਬੇੜਦਿਆਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਦੇ ਪਰਲੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਵਕਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਬੇੜੀਆਂ ਦੇ ਮਲਾਹ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਸਰਦੀ ਦਾ ਮੌਸਮ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਰਾਤ ਕੱਟਣੀ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਰਸਤੇ ਦੀ ਥਕਾਵਟ ਤੇ ਢਿੱਡੋਂ ਭੁੱਖੇ ਤੇ ਉਪਰੋਂ ਜ਼ੋਰਾਂ ਦੀ ਸਰਦੀ ਸੀ। ਬੱਚੇ ਤੇ ਬਿਰਧ ਸਰੀਰਾਂ ਦਾ ਸਰਦੀ ਕਰਕੇ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ 'ਤੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸਵਾਲ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੁਣ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਇਹ ਸਰਦੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਬਿਰਧਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ? ਭੁੱਖ ਤਾਂ ਚਲੋ ਕੱਟੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਰਦੀ ਕੱਟਣੀ ਬਹੁਤ ਔਖੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਖ਼ਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਦਰਿਆ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਤਕ ਉੱਛਲਿਆ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਿਦਕ ਦਾ ਦਰਿਆ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੰਗਤ ਜੀ, ਇਹ ਦਰਿਆ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਇਹ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਕੀ ਔਖਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਜਨਮਸਾਖੀ ਦੀ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਕਰਾਈ ਕਿ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਮਰਦਾਨਾ ਡਰ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ, ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਸਮੇਤ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਡੁੱਬਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੱਸੀ ਸੀ। ਸੋ ਆਉ, ਅੱਜ ਵੀ ਉਹੀ ਮੌਕਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦੁਆਰਾ ਸਾਡੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਗੇ। ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਤੁਰਾਂਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਮਗਰ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਆਉਣਾ। ਸੋ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅੱਗੇ ਤੁਰੇ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਾਪ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਪੂਰਨ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖ ਕੇ ਤੁਰ ਪਈ। ਐਸੀ ਕਲਾ ਵਰਤੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਦੇ ਉੱਤੇ ਤੁਰੇ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਗਿੱਟੇ ਤਕ ਤੇ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗੋਡਿਆਂ ਤਕ ਪਾਣੀ ਆਇਆ ਤੇ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੰਗਤ ਦੇਖ ਕੇ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਸੰਗਤ ਨੇ ਲੰਗਰ ਛਕ ਕੇ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਦਰਿਆ ਬੇੜੀ ਰਾਹੀਂ ਲੰਘਣਾ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ,

ਉਸ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗੋਡੇ-ਗਿੱਟੇ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਇਹ ਪ੍ਰਤੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਲਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਹੈ? ਭਾਵੇਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਮਨ ਦੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸੂਖਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਫੁਰੀਆਂ ਕਿ ਵੱਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸੂਖਮ ਹੰਕਾਰ ਫੁਰਿਆ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਰਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਸਵੇਰੇ ਉੱਠੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ, ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅੰਗੀਠਿਆਂ 'ਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਤੀਰਥ 'ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੋਜਨ ਛਕ-ਛਕਾ ਕੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਬੱਚੇ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਕਿ ਦੇਖੋ ਬਈ ਕੌਣ ਜਿੱਤੇਗਾ, ਕੌਣ ਜਿੱਤੇਗਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਕਿ ਉਹ ਜਿੱਤੇਗਾ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਣੀ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ, ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਧੰਨ ਇਹ ਨਗਰੀ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਧੰਨਿ ਸੁ ਗਾਉ ਧੰਨਿ ਸੋ ਠਾਉ ਧੰਨਿ ਪੁਨੀਤ ਕੁਟੰਬ ਸਭ ਲੋਇ॥

(ਬਿਲਾਵਲੁ ਬਾਣੀ ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਕੀ, ਅੰਗ ੮੫੮)

ਧੰਨ ਇਸ ਨਗਰੀ ਦੇ ਬੱਚੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਬੱਚੇ ਸਿਦਕ ਵਿੱਚ ਪੱਕੇ ਨਿਕਲੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰਾਈ ਮਾਤਰ ਵੀ ਅਹੰ-ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਹਉਮੈ ਨੇ ਗ੍ਰਸ ਲਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਿਰਪਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੀ, ਸਾਡੀ ਕੇਵਲ ਅਰਦਾਸ ਸੀ, ਜੋ ਦਾਤੇ ਨੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਸੁਣੀ। 'ਹੇ ਦਾਤਾ! ਬਖ਼ਸ਼ ਲਈਂ, ਬਖ਼ਸ਼ ਲਈਂ!' ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਗਏ ਅਤੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਸੰਗਤ ਵੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਬੱਚੇ ਭੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਤੁਸੀਂ ਵੱਡੇ ਹੋ। ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵੱਡਾ ਕੋਈ ਵਿੱਦਿਆ ਜਾਂ ਉਮਰ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਵੱਡੀ ਨਿਮਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਫਿਰ ਸੰਗਤਾਂ ਸਮੇਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ। ਹੁਣ ਅੱਜ ਦੇ ਪੈਮਾਨੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ੫੦ ਕਿਲੋਮੀਟਰ 'ਤੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ੩੧ ਮੀਲ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬਿਰਧ ਤੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਹੀ ਸੰਗਤਾਂ ਪੈਦਲ ਚੱਲ ਕੇ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਿਦਕ ਦੀ ਬਾਤ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜਾ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਹੁਣ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਭਾਣਜੇ ਲੱਗਦੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤਬਦੀਲ ਹੋਈ, ਇਉਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਤਬਦੀਲ ਹੋਈ। ਇਉਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਮਾਮੇ-ਭਾਣਜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਈ, ਭਾਵੇਂ ਮਾਮੇ-ਭਾਣਜੇ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਪਿਉ ਤੇ ਪੁੱਤ ਵਰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਭਾਣਜੇ ਲਈ ਮਾਮਾ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ

ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਉੱਠ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਧੰਨ ਹੋ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਦੇ ਭਰਾਤਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਮੇਰੇ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਹੋ ਤੇ ਹੁਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੋ ਤਨਿਕ ਮਾਤਰ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਸੀ, ਏਡੀ ਵੱਡੀ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਜੋ ਬਣੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਰਕਤਾਂ ਭੀ ਵੱਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਹਨ, ਜੇ ਹਨ ਤਾਂ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਵਾਰਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਤਰਯਾਮਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖੋਂ ਕਹਿਣ। ਤਾਂ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਬਚਨ ਹੀ ਇਹੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਧੰਨ ਹੋ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਦੀ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਬੜਾ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਕੇ ਤਾਂ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਹੱਦ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ ? ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਢਹਿ ਪਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਜੇ ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਸਮਝਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮੇਲਿ ਲੈਹੁ ਦਇਆਲ ਢਹਿ ਪਏ ਦੁਆਰਿਆ ॥
ਰਖਿ ਲੇਵਹੁ ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਭ੍ਰਮਤ ਬਹੁ ਹਾਰਿਆ ॥
ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਤੇਰਾ ਬਿਰਦੁ ਹਰਿ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਿਆ ॥
ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ਬਿਨਉ ਮੋਹਿ ਸਾਰਿਆ ॥
ਕਰੁ ਗਹਿ ਲੇਹੁ ਦਇਆਲ ਸਾਗਰ ਸੰਸਾਰਿਆ ॥੧੬॥ *(ਜੈਤਸਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੭੦੯)*

ਇਉਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਹੋਣ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਪਾਣੀ ਛਕਾਓ ਤੇ ਨਾਲੇ ਆਪ ਛਕੋ ਤੇ ਲੰਗਰ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਦਾ ਸੀ, ਮਿੱਸੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤੇ ਗੰਢੇ ਵਰਤਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਲਈ ਲੰਗਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਰਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੋਲ ਆਏ ਤੇ ਆ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਇਹ ਕੀ ਭਾਣਾ ਵਰਤ ਗਿਆ ਹੈ, ਲੰਗਰ ਇਤਨਾ ਮਸਤਾਨਾ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ? ਵੱਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਖੀਰ ਵਿਚ ਵੀ ਘਿਓ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਲੰਗਰਿ ਦਉਲਤਿ ਵੰਡੀਐ ਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਖੀਰਿ ਘਿਆਲੀ ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਅੰਗ ੯੬੭)*

ਹੁਣ ਲੰਗਰ ਮਿੱਸੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ 'ਤੇ ਆ ਗਿਆ, ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਮੰਦਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਟਾਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਤੇ ਸਾਡੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਲਵੋ, ਉਥੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੰਗਰ ਦੇ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਭੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ।" ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ, ਜੋ ਲੰਗਰ ਦੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਅ ਰਹੇ ਸਨ। ਭੈਣ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤੇ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਨੇ ਅਸੀਸ ਦੇਂਦਿਆਂ ਸੁੱਖ-ਸਾਂਦ ਪੁੱਛੀ ਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਮਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਲੰਗਰ ਦਾ ਮਸਤਾਨਾ ਪਹਿਰਾ ਕਿਉਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਵੱਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਰਸ ਭਰਪੂਰ ਖੀਰ ਆਦਿਕ ਦਾ ਲੰਗਰ ਬਣਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਦਾਲ ਸਬਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਿੱਸੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ 'ਤੇ ਲੰਗਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਨੇ ਦੁੱਖ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਰਾ ਜੀ, ਸ਼ੁਕਰ ਕਰੋ, ਅੱਜ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੋਟੀਆਂ ਤਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਭਾਵੇਂ ਮਿੱਸੀਆਂ ਹੀ ਸੀ, ਏਥੇ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲੰਗਰ ਮਸਤਾਨਾ ਭੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਰਤੂਤ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਡੇ ਭਾਣਜੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਸੰਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਕਾਰ-ਭੇਟ

ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਣ ਵੇਲੇ ਤੁਹਾਡੇ ਭਾਣਜੇ ਦਾ ਅਤਿਅੰਤ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਜੋ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਦੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਉਹ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਲਾਭ ਉਠਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭੇਟਾ ਕੋਲ ਰੱਖ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਣ ਲਈ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦੋ-ਚਾਰ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਲੰਗਰ ਨਹੀਂ ਛਕਾਉਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਆਮਦਨ ਰੁਕ ਗਈ ਤੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਖ਼ਰਚਾ ਵੱਧ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਜੋ ਜਾਣੂ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਦਾ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਬਹੁਤ ਲੰਗਰ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਭੋਲੀਆਂ-ਭਾਲੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਲੁੱਟੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੋਚੀਂ ਪੈ ਗਏ ਤੇ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਉਂਤਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਦਿਆਂ ਹੀ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ, ਨਿੱਤਨੇਮ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਕੁਝ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ, ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਪਿੱਪਲੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੋਭ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਚਾਦਰ ਵਿਛਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਉਧਰੋਂ ਕਾਬਲ, ਕੰਧਾਰ, ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਆਦਿਕ ਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਕੇ ਜਲ ਆਦਿਕ ਛਕਾ ਕੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਕਹਿ ਕੇ ਸੁਣਾਈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਪੁੱਤਰ ਹਨ। ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਰ-ਭੇਟ, ਤੁਹਾਡੇ ਧਰਮ-ਕਿਰਤ ਦਾ ਦਸਵੰਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਰਪਣ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਭੇਟਾ ਸਫਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ ਤੇ ਸਾਰੀ ਭੇਟਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਪਾਉ ਤੇ ਆਪ ਆਗੂ ਬਣ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਲੈ ਚੱਲੋ। ਫਿਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਭੇਟਾ ਦੇ ਅੰਬਾਰ ਲੱਗਣ ਲੱਗੇ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਕਿ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੋ ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭੇਟਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤੇ ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥ ਗੁਰੂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਦੇ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਕ੍ਰੋਧ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਮਾੜੇ ਬਚਨ ਕਹੇ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਭੇਟਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਜਣਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਣ ਜਾਣਾ ਹੈ! ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਮਸੰਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਮਸਤਾਨੀ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਮਹਾਂਦੇਵ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਾਮਾ ਜੀ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਕੱਲੇ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਮਾਮਾ ਹੋ? ਸਾਡੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੇ? ਅਸੀਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਭਾਣਜੇ ਹਾਂ, ਫਿਰ ਇਤਨਾ ਪੱਖਪਾਤ ਕਿਉਂ? ਤੁਸੀਂ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਕਿ ਵਡਿਆਈ ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਛੋਟੇ ਨੂੰ? ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਮੁੰਦਰੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਚੀਚੀ ਉਂਗਲ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੱਡੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ੩੫ਵੀਂ ਤੇ ੩੬ਵੀਂ ਵਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਥਾਏ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ ਕਿ ਪੂਜਾ ਦਾ ਧਾਨ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਜਿਉ ਮਿਰਜਾਦਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਗਊ ਮਾਸੁ ਅਖਾਜੁ।
ਮੁਸਲਮਾਣਾ ਸੂਅਰਹੁ ਸਉਗੰਦ ਵਿਆਜੁ।
ਸਹੁਰਾ ਘਰਿ ਜਾਵਾਈਐ ਪਾਣੀ ਮਦ ਰਾਜੁ।
ਸਹਾ ਨ ਖਾਈ ਚੂਹੜਾ ਮਾਇਆ ਮੁਹਤਾਜੁ।

ਜਿਉ ਮਿਠੈ ਮਖੀ ਮਰੈ ਤਿਸੁ ਹੋਇ ਅਕਾਜੁ।
ਤਿਉ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਝਾਕ ਹੈ ਵਿਹੁ ਖੰਡੂ ਪਾਜੁ॥੧੨॥ *(ਵਾਰ ੩੫, ਪਉੜੀ ੧੨)*

ਇਹ ਕਰੜੇ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਬੜੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਕਦੇ ਇਤਨਾ ਭੇਟਾ-ਪਦਾਰਥ ਇਕੱਠਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਤੇ ਹੁਣ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਾਂਭਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ? ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਚਾਅ-ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਉੱਦਮ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਸੱਦਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਉੱਦਮ ਕਿਸ ਵਾਸਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚਿਤਵਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਆਹਾਰ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰੋਜ਼ੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ? ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵਹਿ ਉਦਮੁ ਜਾ ਆਹਰਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ॥
ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ ਤਾ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ॥੧॥
(ਸੋ ਦਰੁ, ਗੂਜਰੀ ਮਃ ੫, ਅੰਗ ੧੦)

ਇਉਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵਾਰਾਂ, ਕਬਿੱਤ, ਸਵੱਈਏ ਰਚ ਕੇ ਇਤਨਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਿਆ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਸਿੱਖਣੀਆਂ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ੨੨ ਮੰਜੀਆਂ ਤੇ ੭੨ ਪੀੜ੍ਹੇ ਬਖ਼ਸ਼ੇ, ਪਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਅਤਿ ਉੱਤਮ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਦਾ ਰੂਪ ਇਕ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਅਸਰ ਜਾਦੂ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਭੀ ਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਬਾਣੀ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ' ਕਹਿਲਾਵੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਜਿੰਦਰੇ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਜੁਗਤਿ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਕਥਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀ ਕੂੰਜੀ ਬਾਣੀ ਜੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਵਖਾਣੀ।

(੨) ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਤੁਹਾਡੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭੀ ਹੈ।

(੩) ਉਸ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਰਚਨਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹ ਲਵੇਗਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜੋ ਬਾਣੀ ਗੁਰਦਾਸ ਕੀ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਭਾਰੀ।
ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪਠੇ ਤੇ ਇਮ ਲੇਹੁ ਬਿਚਾਰੀ॥੧੪॥ *(ਸ੍ਰੀ ਗੁ.ਪ੍ਰ.ਸੂ. ਗ੍ਰੰਥ, ਰਾਸਿ ੩, ਅੰਸੂ ੩੩)*

ਫਿਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਭੀ ਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਕੇ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਪੱਟੀ ਦੇ ਉੱਤੇ ਪੂਰਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਪਾ ਕੇ ਦਿੱਤੇ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ੩੫ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹ ਲਏ ਸਨ। ਬਾਕੀ ਵਿੱਦਿਆ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪੜ੍ਹਾਈ। ਇਉਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਮਾਨ ਭੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮਾਨ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ,

ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਰਵਾਈ। ਸੰਮਤ ੧੬੬੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਰਾਮਸਰ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਵਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਲੱਖਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਹੋਏ। '੧ੴ' ਤੋਂ 'ਅਠਾਰਹ ਦਸ ਬੀਸ' ਤਕ ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਵਾਇਆ। ਸੋ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਦੇ ਮਹਾਨ ਲਿਖਾਰੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਹੋਏ। ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ, ਉਦੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦੇਣਾ। ਜਿਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਰਾਜ-ਕਾਜ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਵਜ਼ੀਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ, ਜੋ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਮਾਨ ਭੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਛੇਵੇਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸਥਿਤ ਹੋਏ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਬਦਲਦੀ ਰਹੀ, ਇਉਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵੀ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਭਾਣਜੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਪੋਤਰੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਿਤਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਤਾਇਆ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਭਣਵੱਈਆ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ, ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਭਾਣਜਾ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਹੁਣ ਪੋਤਰਾ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਿਦਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਨਿਸਚਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਿਸਚੇ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪੰਜਿ ਪਿਆਲੇ ਪੰਜ ਪੀਰ ਛਠਮੁ ਪੀਰੁ ਬੈਠਾ ਗੁਰੁ ਭਾਰੀ।
ਅਰਜਨ ਕਾਇਆ ਪਲਟਿ ਕੈ ਮੂਰਤਿ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਵਾਰੀ।
ਚਲੀ ਪੀੜੀ ਸੋਢੀਆ ਰੂਪੁ ਦਿਖਾਵਣਿ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ।
ਦਲਭੰਜਨ ਗੁਰੁ ਸੂਰਮਾ ਵਡ ਜੋਧਾ ਬਹੁ ਪਰਉਪਕਾਰੀ।
ਪੁਛਨਿ ਸਿਖ ਅਰਦਾਸਿ ਕਰਿ ਛਿਅ ਮਹਲਾਂ ਤਕਿ ਦਰਸੁ ਨਿਹਾਰੀ।
ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬੋਲੇ ਮੁਖ ਤੇ ਸੁਣਹੁ ਸੰਸਾਰੀ।
ਕਲਿਜੁਗਿ ਪੀੜੀ ਸੋਢੀਆਂ ਨਿਹਚਲ ਨੀਵ ਉਸਾਰਿ ਖਲਾਰੀ।
ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਸਤਿਗੁਰ ਧਰੇ ਅਵਤਾਰੀ॥੪੮॥ *(ਵਾਰ ੧, ਪਉੜੀ ੪੮)*

ਸੋ ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤਕ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਇਕ-ਰਸ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਭਰਪੂਰ ਕਬਿੱਤ, ਸਵੱਈਏ ਤੇ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਰ ਉਸ ਰਚਨਾ ਦੀ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਸਿਦਕ 'ਤੇ ਪਉੜੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਵਿਆਖਿਆ ਸੁਣਾਈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜੇ ਮਾਂ ਹੋਵੈ ਜਾਰਨੀ ਕਿਉ ਪੁਤੁ ਪਤਾਰੇ।
ਗਾਈ ਮਾਣਕੁ ਨਿਗਲਿਆ ਪੇਟੁ ਪਾੜਿ ਨ ਮਾਰੇ।

ਜੇ ਪਿਰੁ ਬਹੁ ਘਰੁ ਹੰਢਣਾ ਸਤੁ ਰਖੈ ਨਾਰੇ।
ਅਮਰੁ ਚਲਾਵੈ ਚੰਮ ਦੇ ਚਾਕਰ ਵੇਚਾਰੇ।
ਜੇ ਮਦੁ ਪੀਤਾ ਬਾਮਣੀ ਲੋਇ ਲੁਝਣਿ ਸਾਰੇ।
ਜੇ ਗੁਰ ਸਾਂਗਿ ਵਰਤਦਾ ਸਿਖੁ ਸਿਦਕੁ ਨ ਹਾਰੇ॥੨੦॥ *(ਵਾਰ ੩੫, ਪਉੜੀ ੨੦)*

ਉਪਰੋਕਤ ਪਉੜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਆਪ ਇਤਨੇ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋ, ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਸਾਂਗ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਦਾ ਸਿਦਕ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਹਨੇਰੀ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬ੍ਰਿਛ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਤੇ ਨਹੀਂ ਹਿੱਲਦੇ, ਬਲਕਿ ਕਈ ਕਮਜ਼ੋਰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਿਛ ਤਾਂ ਜੜ੍ਹੋਂ ਹੀ ਪੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵੇਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਪੁੱਟੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਪਰ ਪੱਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬੀਤੀ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਂਗ ਅੱਗੇ ਬ੍ਰਿਛ ਦੇ ਪੱਤੇ ਹਿੱਲਣ ਵਾਂਗ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵੀ ਮਨ ਹਿੱਲ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੀ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਹਨੇਰੀ ਆਈ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ ਹਿੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪਹਾੜ ਤਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹਿੱਲਿਆ। ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਸੁਣ ਲਈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਤਨੇ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਕੇ ਕਿਤਨੀ ਵੱਡੀ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਗ਼ਲਤੀ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ, ਪਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੂਖਮ ਹੰਕਾਰ ਨੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ, ਜਿਵੇਂ ਸੁਨਿਆਰਾ ਸੋਨੇ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਖੋਟ ਨੂੰ ਭੀ ਸਹਿਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਠਾਲੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਸੁਹਾਗੇ ਨਾਲ ਢਾਲ ਕੇ ਮੈਲ ਕੱਢਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮੈਲ ਕੱਟਣ ਲਈ ਕੌਤਕ ਆਰੰਭਿਆ, ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਟੂਕ ਮਾਤਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਘੋੜੇ ਕਾਬਲ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਖ਼ਰੀਦੇ ਜਾਣ। ਘੋੜੇ ਖ਼ਰੀਦਣ ਲਈ ਧਨ ਦੀਆਂ ਥੈਲੀਆਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੀਆਂ, ਨਾਲ ਇਕ-ਦੋ ਸਿੱਖ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਘੋੜੇ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜੇ ਜਾਣ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਘੋੜੇ ਪਸੰਦ ਕਰ ਲਈਏ, ਫਿਰ ਪੈਸੇ ਉਤਾਰਨੇ, ਜੇ ਨਾ ਪਸੰਦ ਹੋਏ ਤਾਂ ਘੋੜੇ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਸੋ ਐਸਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਵਧੀਆ ਨਸਲ ਦੇ ਘੋੜੇ ਵਾਪਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਖ਼ਰੀਦੇ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇ ਜਾਣੂ ਵਾਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪੈਸੇ ਲਏ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਸੰਦੀ ਲਈ ਘੋੜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਿਆਂ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਪਸੰਦ ਆ ਜਾਣਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੈਸੇ ਤਿਆਰ ਰੱਖਣੇ। ਜਿੰਨੀ ਰਕਮ ਬਣਦੀ ਸੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਹ ਗਿਣ ਕੇ ਤਿਆਰ ਰੱਖੀ ਤੇ ਘੋੜੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਸੰਦ ਕਰ ਲਏ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਿਦਕ ਪਰਖਣ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਸਾਂਗ ਵਰਤਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਪੈਸਿਆਂ ਅਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਠੀਕਰੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਦੇਖੀਆਂ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਖਿਸਕ ਗਈ ਕਿ ਵਾਪਾਰੀ ਲੋਕ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਸਿੱਖ ਹੋ ਕੇ ਏਡੀਆਂ-ਏਡੀਆਂ ਠੱਗੀਆਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰਦੇਸ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ ਤੇ ਫੜ ਕੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਸੁੱਟਣਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇਕ ਹੀ ਉਪਾਅ ਸੁੱਝਿਆ ਕਿ ਤੰਬੂ

ਪਾੜ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਿੱਛੋਂ ਦੀ ਨਿਕਲ ਗਏ ਤੇ ਨਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਉਣ ਜੋਗੇ ਰਹੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਜੋਗੇ ਰਹੇ। ਮੰਜ਼ਿਲ-ਦਰ-ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੈਅ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ ਤਾਂ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬੀਜਿਆ ਬੀਜ ਪੁੰਗਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਲੱਗੇ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਥੋਂ ਤਕ ਵੱਧ ਗਿਆ ਕਿ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਥਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜਾ ਖ਼ੁਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਈਰਖਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਦਿੱਗਯ ਬਿਜਯ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਆਏ ਕਿ ਰਾਜੇ 'ਤੇ ਸਾਡਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਣੇ, ਪਰ ਉਹ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹਾਰ ਗਏ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ ਸੋਭਾ ਦੂਣ-ਸਵਾਈ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ, ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸਿੱਖ ਹਾਂ, ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕਹਾ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਰਾਜੇ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਰਾਜ-ਗੁਰੂ ਵਾਲਾ ਸਤਿਕਾਰ ਰੱਖਿਆ। ਉਧਰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਕਾਬਲ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਇਉਂ ਹੋਈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੰਬੂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਹੀ ਸਨ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋ ਸਿੱਖ ਆਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਾਰੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕੀ ਗੱਲ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਟਿਕਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਆ ਜਾਣਗੇ, ਪੈਸੇ ਗਿਣਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਭਾਈ ਪਿਰਾਣਾ ਜੀ ਅੰਦਰ ਗਏ ਤਾਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਮੋਹਰਾਂ ਖਿੰਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਤੰਬੂ ਪਾਟਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਨਾਲ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਭਾਈ ਪਿਰਾਣਾ ਜੀ ਨੇ ਮੋਹਰਾਂ ਸਾਂਭੀਆਂ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਰਕਮ ਉਤਾਰੀ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾ ਆਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਥੋਂ ਚੱਲਣਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾਉਣੀ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਗੁਪਤ ਭੇਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਤੜਫ਼ਣ ਲੱਗੇ। ਉਸ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਬੋਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਰੋਇਆ ਕਰਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਉ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਬੀਰ ਕੇਸੋ ਕੇਸੋ ਕੂਕੀਐ ਨ ਸੋਈਐ ਅਸਾਰ ॥
ਰਾਤਿ ਦਿਵਸ ਕੇ ਕੂਕਨੇ ਕਬਹੂ ਕੇ ਸੁਨੈ ਪੁਕਾਰ ॥੨੨੩॥ *(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੭੬)*

ਸੋ ਇਹ ਪੁਕਾਰ ਗੁਰੂ-ਦਰ ਅੱਪੜਦੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਸੁਨੇਹਾ ਨਹੀਂ ਭੇਜਿਆ, ਪਰ ਇਕ ਦਿਨ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ। ਉਸ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਦਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੁਪਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਾਨਕ ਬਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਆਜ ਮੇਰੇ ਆਏ ਹੈ।
ਪਰਮ ਦਇਆਲ ਲਾਲ ਲੋਚਨ ਬਿਸਾਲ ਮੁਖ ਬਚਨ ਰਸਾਲ ਮਧੁ ਮਧੁਰ ਪੀਆਏ ਹੈ।
ਸੋਭਿਤ ਸਿਜਾਸਨ ਬਿਲਾਸਨ ਦੈ ਅੰਕਮਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਬਿਸਮ ਹੁਇ ਸਹਜ ਸਮਾਏ ਹੈ।
ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਸਬਦ ਸੁਨਿ ਅਖੀਆ ਉਘਰਿ ਗਈ ਭਈ ਜਲ ਮੀਨ ਗਤਿ ਬਿਰਹ ਜਗਾਏ ਹੈ ॥੨੦੫॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਕਬਿੱਤ ੨੦੫)

ਸੁਪਨੇ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ। ਫਿਰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਵੱਸ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੇਵੜਾ ਭੇਜਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੇਰੀ ਨਗਰੀ ਵਿਚ

ਗੁਰਦਾਸ ਨਾਮ ਦਾ ਸਾਡਾ ਚੋਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰੋ। ਇਹ ਮੇਵੜਾ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜਾ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਡੌਂਡੀ ਪਿਟਵਾਈ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਚੋਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਕੜੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਰੜੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੇਗੀ। ਇਹ ਡੌਂਡੀ ਵਾਲੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪਈ, ਹਿਰਦਾ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਭਰ ਗਿਆ ਤੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਜਾ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਦਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਚੋਰ ਬਾਬਤ ਗੱਲ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੰਗਤਾ ਦੀ ਮੈਲ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਹ ਪਸਚਾਤਾਪ ਦੇ ਪਾਣੀ, ਬੇਨਤੀਆਂ ਦੇ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਸ਼ੁੱਧ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਦੇ ਬੋਲ ਰਸਨਾ ਦੁਆਰਾ ਬਾਹਰ ਆਏ। ਕਹਿੰਦੇ ਹੇ ਰਾਜਨ! ਉਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਚੋਰ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ, ਰਾਜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਘਰ-ਘਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਚੋਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਲੁਕਾ ਰਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ ਔਰ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਦੇਰੀ ਕਰਨੀ ਨਾ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਤੇ ਨਾ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਠੀਕ ਹੈ। ਜਲਦੀ ਤੁਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ। ਰਾਜੇ ਸਮੇਤ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ੭੦੦ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਵਾ ਲਏ। ਹੁਣ ਲੰਮਾ ਪੈਂਡਾ ੯੧੭ ਮੀਲ ਤੇ ਹੁਣ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ੧੩੧੫ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਤਨੇ ਲੰਮੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਤੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿ ਤੁਰਨ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾ ਆਵੇ। ਭਾਵੇਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ, ਪਰ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਸਿਰ-ਮੱਥੇ ਮੰਨਿਆ, ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰਦਿਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਹੱਦ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਆਂ। ਮੇਵੜੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਘੱਲ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕੋ ਬਚਨ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ "**ਜੇ ਗੁਰ ਸਾਂਗਿ ਵਰਤਦਾ ਸਿਖੁ ਸਿਦਕੁ ਨ ਹਾਰੇ**" ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੱਥ ਜੋੜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਬੋਲੇ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ "**ਜੇ ਗੁਰ ਸਾਂਗਿ ਵਰਤਦਾ ਸਿਖੁ ਸਿਦਕੁ ਨ ਹਾਰੇ**" ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਫਿਰ ਚੁੱਪ ਰਹੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਾਂਗ ਵਰਤਾਇਆ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਕਾਂਸ਼ੀ ਕਿਉਂ ਜਾ ਵੜਿਆ ? ਸਿਦਕ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰੱਖਿਆ ? ਕੀ ਇਹ ਸਿਦਕ ਦਾ ਪਾਠ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਸੀ ? ਅੱਜ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਅਜੀਬ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤਰ ਦਿਉ, ਮੈਂ ਤੀਸਰੀ ਵਾਰ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ "**ਜੇ ਗੁਰ ਸਾਂਗਿ ਵਰਤਦਾ ਸਿਖੁ ਸਿਦਕੁ ਨ ਹਾਰੇ।**" ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਭਾਈ ਪਿਰਾਣਾ, ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਉ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖ ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਹਾਂ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਜੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮੇਰੀ ਉਦੋਂ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਂਗ ਦਾ ਇਤਨਾ ਕਸ਼ਟ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾ ਸਹਾਰਦੇ। ਹੁਣ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤ੍ਰਿਪ-ਤ੍ਰਿਪ ਹੰਝੂ ਵਗ ਰਹੇ ਸਨ, ਨੇਤਰ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕੇ, ਨੇਤਰਾਂ ਰੂਪ ਅੰਜੁਲੀ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੰਝੂਆਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਭੇਟ ਕਰ ਕੇ ਖਿਮਾ ਦੀ ਜਾਚਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ! ਬਖ਼ਸ਼ ਲਉ, ਬਖ਼ਸ਼ ਲਉ, ਬਖ਼ਸ਼ ਲਉ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਭੁੱਲ ਸੀ। ਤੇ ਉੱਥੇ ਖੜਿਆਂ ਦੀ ਆਪਣੀ

ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਪਉੜੀ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਭੁੱਲ ਦੀ ਦਰੁਸਤੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ :

ਜੇ ਮਾਉ ਪੁਤੈ ਵਿਸੁ ਦੇ ਤਿਸਤੇ ਕਉਣ ਪਿਆਰਾ।
ਜੇ ਘਰੁ ਭੰਨੈ ਪਾਹਰੂ ਕਉਣੁ ਰਖਣਹਾਰਾ।
ਬੇੜੀ ਡੋਬੈ ਪਾਤਣੀ ਕਿਉ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਾ।
ਆਗੂ ਲੈ ਉਝੜਿ ਪਵੈ ਕਿਸੁ ਕਰੈ ਪੁਕਾਰਾ।
ਜੇ ਕਰਿ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜਿ ਕੋ ਲਹੈ ਨ ਸਾਰਾ।
ਜੇ ਗੁਰ ਭਰਮਾਏ ਸਾਂਗੁ ਕਰਿ ਕਿਆ ਸਿਖੁ ਵਿਚਾਰਾ॥੨੨॥ *(ਵਾਰ ੩੫, ਪਉੜੀ ੨੨)*

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਕ ਗਿਆ ਸੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਤੋਂ ਸੱਤ ਸੌ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪਉੜੀਆਂ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਜੀਊਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿੱਖਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਵਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਕਾਲ ਦੇ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵੱਡੀਆਂ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਈਆਂ ਤੇ ਚਾਰ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣ ਕੇ ਦੇਸਾਂ-ਪ੍ਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਨਾਮ ਕਮਾਈ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈਣਾ, ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ’ਤੇ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣਾ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਵੇਲੇ ਜੋ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਚੰਗਾ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੇਲੇ ਦੋ ਹੀ ਸਿੱਖ ਚੂਨਾ ਅਤੇ ਇੱਟਾਂ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਚੁਣੇ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਰਾਜ-ਮਿਸਤਰੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਉਣ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਲਾਉਣ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਨਹਿ ਹਾਥ ਲਗਾਯੋ, ਬੁੱਢੇ ਔਰ ਗੁਰਦਾਸ ਬਨਾਯੋ।

ਸੋ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੋ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਦੀ ਸਾਖ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਲੰਗਰ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋਣ ’ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸੇਵਕ ਹੋਣ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ੪੦ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ੬੭੫ ਕਬਿੱਤ ਸਵੱਈਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੁਆਪੁਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ, ਯੁੱਗ-ਪੁਰਸ਼ ਵੇਦ-ਵਿਆਸ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਲਯੁੱਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਵੇਦ-ਵਿਆਸ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ। ਸੋ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ :

(੧) ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ, (੨) ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਰਹਿਤਨਾਮਾ, (੩) ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣ

ਦਾ ਵਰ, (੪) ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕੀਤਾ।

ਸੋ ਇਉਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਤਨੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਕਾਰਜ ਕਰ ਕੇ, ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਣ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਭੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਲ-ਜਤੀ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਤਨ ਮਨ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਪਵਿੱਤਰ ਰੱਖਿਆ ਕਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤਨ ਮਨ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ ਤਕ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਫੁਰਿਆ। ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਜੀਵਨ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਮੈਂ ਆਪ ਕਰਾਂਗਾ ਭਾਵ ਤੁਹਾਡੀ ਚਿਖਾ ਨੂੰ ਅੱਗ ਮੈਂ ਦਿਆਂਗਾ ਤਾਂ ਕਿ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਜਾਏ ਕਿ ਸਿੱਖ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਬਲਕਿ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਨਾਲ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸਸਕਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਸਕਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰੀ ਰਾਖ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਸਸਕਾਰ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨਾ ਛੱਡੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਸਕਾਰ ਕਿਥੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜੇ ਮੇਰੀ ਮੜ੍ਹੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੇਵਾ ਨਿਸਫਲ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਮਸਾਣਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਵਰਜਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਣੀ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਨਿਮਗਨ ਹੋ ਕੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਚਖੰਡ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਚਖੰਡ ਬਿਰਾਜਣ ਵਿਚ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਦੋ ਸਾਲ ਦਾ ਅੰਤਰਾ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। *ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼* ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੮, ੧੬੯੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਮੁਜੰਗਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ੧੭ ਅੱਸੂ, ੧੬੯੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸਾ ਵਿਚ ਅੰਗੀਠਾ ਜਲ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਾ ਕੇ ਤੇ ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨਮਿੱਤ ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਭੋਗ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਭੰਡਾਰਾ ਕੀਤਾ।

ਸੋ ਇਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨੀ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਥਾਨਕਾ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ੪੦ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਉਥਾਨਕਾ ਦੇ ਅੱਖਰ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਥਾਨਕਾ ਪਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਉਥਾਨਿੱਕਾ ਪਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਉਥਾਨ = ਉਠਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਵਿਆਖਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਭੂਮਿਕਾ' ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਥਾਨਕਾ ਦੇ ਅੱਖਰੀ ਅਰਥ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋ ੪੦ ਵਾਰਾਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਪਿੱਛੋਂ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲਿਖਵਾਉਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ੰਕਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ, ਇਹ ਤਾਂ ਕਦੋਂ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ ਹਨ, ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਣੀ ਤੁਹਾਡੀ ਹੈ, ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਈ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਇਹ ਬਾਣੀ ਭਗਤ ਆਪ ਆ ਕੇ ਲਿਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਉਂਦੇ ਹੋ, ਉਸ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਏ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਗਤ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਹੀ ਭਗਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇਖ ਕੇ ਵਿਸਮਾਦ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਆਪ ਧੰਨ ਹੋ, ਜੋ ਇਤਨੇ ਵੱਡੇ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਲਿਖਵਾਉਣ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ੰਕਾ ਮਿਟ ਗਈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਲੱਗ ਗਏ ਤੇ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਫੁਰਨਾ ਫੁਰਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਤ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲਿਖਵਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੇਰੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਲਿਖਵਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਨਾ ਬੁੱਝ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਓ, ਤੁਹਾਡੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿਆਂਗੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਤੇ ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਿਰਾਜ ਗਏ ਤਾਂ ਸੁਪਨਾ ਆਇਆ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਇਕ ਅਜੀਬ ਕੌਤਕ ਵਰਤਿਆ। ਜੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਡੁੱਬਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਤੈਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੋ-ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ, ਜਦੋਂ ਜਾਗ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਤਾਂ ਬੜੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ। ਜਦੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਲਿਆਉ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੀ ਬਾਣੀ ਚਾੜ੍ਹ ਦੇਈਏ।" ਤਾਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਭੁੱਲ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਉ, ਮੇਰੀ ਰਚਨਾ ਤੁਹਾਡੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਰਾਤੀਂ ਇਹ ਸੁਪਨਾ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਡੁੱਬਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਡੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਤੈਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੁਪਨਿਆਂ

ਦੀ ਗੱਲ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤੁਸੀਂ ਭਰਮ ਨਾ ਕਰੋ, ਤੁਹਾਡੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ-ਜਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਲਿਖਵਾਉ। ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥ ਹੀ ਜੋੜੇ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਖਿਮਾ ਕਰੋ। ਫਿਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਰਚਨਾ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ' ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਹਾਡੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗੂੜ੍ਹ ਭੇਦ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਕਰਨਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਦੀਆਂ ੪੦ ਵਾਰਾਂ ਲਿਖੋ। ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ੪੦ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। *ਗੁਰਬਿਲਾਸ* ਵਿਚ ਇਹ ਬਚਨ ਇਉਂ ਹਨ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨੁ ਆਗਿਆ ਇਹ ਦੀਨੀ।
ਚਾਲੀਸ ਵਾਰ ਤੁਮ ਰਚੋ ਨਵੀਨੀ।

ਇਉਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ੪੦ ਵਾਰਾਂ ਰਚੀਆਂ ਤੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੱਈਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਕਾਂਸ਼ੀ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ, ਉਦੋਂ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ ਕਬਿੱਤ ਸਵੱਈਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ੪੧ਵੀਂ ਵਾਰ ਭਾਈ ਵਹਿਲੋ ਦੇ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਮਰਾਏ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਮਰਾਏ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਵਿਗਾੜ ਪਾ ਕੇ ਰਾਮਰਾਏ ਦੀ ਪਤਨੀ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਢਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਧਾ ਲਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ ਜਾਣ ਕੇ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖਿਆ। ਫਿਰ ਇਹ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ੪੦ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ੪੧ਵੀਂ ਵਾਰ ਪੋਥੀ ਦੀ ਜਿਲਦ ਵਿਚ ਆਈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ੪੧ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਭਾਵੇਂ ਵਾਰਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਕਬਿੱਤ ਸਵੱਈਏ ਹਨ, ਇਹ ਗੁਰਮਤਿ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਅਦ੍ਵੈਤ, ਸਰੂਪ ਦਾ ਕਥਨ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ, ਗੁਰੂ ਭਗਤੀ, ਗੁਰਮੁਖ ਪਦਵੀ, ਮਨਮੁਖ ਦੀ ਪਛਾਣ, ਪਾਖੰਡ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਇਕ ਤੁਕ ਲੈ ਕੇ ਉਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਐਸਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਬਲਹੀਣ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਸੋ ਇਉਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਐਸੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਵਿਦਵਾਨੀ ਵਿਚ ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਅਧੂਰਾ ਹੈ, ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਨਾ ਪੜ੍ਹ ਲਵੇ, ਇਹ ਰਚਨਾ ਦੀ ਬੋਲੀ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਇਹ ਪੁਰਾਣੀ ਬੋਲੀ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਪਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਜੋ ਲੁਪਤ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟੀਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਅਮਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਗ੍ਰੰਥ-ਕਰਤਾ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਚਾਰ ਅਨੁਬੰਧ ਲਿਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ : ੧. ਵਿਸ਼ੈ, ੨. ਪ੍ਰਯੋਜਨ, ੩. ਅਧਿਕਾਰੀ, ੪. ਸਬੰਧ।

੧. **ਵਿਸ਼ੈ—**ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਮੰਤ੍ਰ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਜੋ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਈਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।

੨. **ਪ੍ਰਯੋਜਨ—**ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇਹ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।

੩. **ਅਧਿਕਾਰੀ—**ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵਾਲਾ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ।

੪. **ਸਬੰਧ**—ਵਿਸ਼ੇ ਅਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਰਸਪਰ, ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ, ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਕ, ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਆਦਿ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਆਉਂਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿ ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਹਰ ਕਾਰਜ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸਮਾਪਤੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਮੰਗਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਗਲ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬ੍ਰਿਛ ਦੇ ਮੁੱਢ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਬ੍ਰਿਛ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ, ਟਹਿਣੀਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁੱਢ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਿਛ ਦੇ ਟਹਿਣ, ਪੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਖ਼ਸ਼ਾਤ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ 'ਗੁਰਦੇਵ' ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਮੰਗਲ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਚਾਰੇ ਅਨੁਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰ ਕੇ ਮੰਗਲ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰੰਭਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮੰਗਲ—ਅਨੰਦ, ਖ਼ੁਸ਼ੀ, ਉਤਸਵ ਆਦਿ ਅਰਥ ਭੀ ਇਸ ਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਿਘਨਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਿਘਨ ਨਾਸ਼ਕ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਪਰਾਰੰਭ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੂਪ ਕਾਰਜ ਵਿਘਨ, ਧਵੰਸ ਦਾ ਅਸਾਧਾਰਨ ਕਾਰਜ ਹੋਵੇ, ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਤੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਦਾ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸਮਾਪਤੀ ਲਈ ਕੀਤਾ ਆਰਾਧਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਗਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੁਰਾਣੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਮੰਗਲ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭੇਦ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ:

੧. **ਵਸਤੂ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਮੰਗਲ**—ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਜਿਸ ਦਾ ਕਥਨ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ, ਮਹਿਮਾ, ਲੱਛਣ ਬੋਧ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਮੰਗਲ ਵਸਤੂ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਮੰਗਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

੨. **ਆਸ਼ੀਰਵਾਦਾਤਮਕ ਮੰਗਲ**—ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਨਿਰਵਿਘਨਤਾ ਸਮਾਪਤੀ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਚਨਾ **ਵਾ:** ਆਪਣੀ ਕਲਿਆਣ ਲਈ, ਇਹ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦਾਤਮਕ ਮੰਗਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ॥

ਵਾ:

ਜੈ ਤੇਗੰ ਸ੍ਰੀ ਜੈ ਤੇਗੰ।

੩. **ਨਮਸਕਾਰਾਤਮਕ ਮੰਗਲ**—ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰਾਤਮਕ ਮੰਗਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਮੰਗਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਚੌਥਾ ਮੰਗਲ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਥਾ ਦੌਰਾਨ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਕਹਿਣ ਮਾਤਰ ਨਹੀਂ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਚੌਥਾ ਮੰਗਲ ਆਤਮ-ਚਿੰਤਨ ਮੰਗਲ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਡੰਡਉਤਿ ਬੰਦਨ ਅਨਿਕ ਬਾਰ ਸਰਬ ਕਲਾ ਸਮਰਥ॥
ਡੋਲਨ ਤੇ ਰਾਖਹੁ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਕਰੁ ਹਥ॥੧॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੫੬)*

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਚਾਰੇ ਮੰਗਲ ਹਨ:

੧. **ਸਰਬ ਕਲਾ ਸਮਰਥ**—ਇਹ ਵਸਤੂ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਮੰਗਲ ਹੈ।

੨. **ਡੋਲਨ ਤੇ ਰਾਖਹੁ ਪ੍ਰਭੂ**—ਇਹ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦਾਤਮਕ ਮੰਗਲ ਹੈ।

੩. **ਨਾਨਕ ਦੇ ਕਰੁ ਹਥ**—ਇਹ ਆਤਮਚਿੰਤਨ ਮੰਗਲ ਹੈ। ਕਰੁ ਨਾਮ ਵੀ ਹੱਥ ਤੇ ਹੱਥ ਨਾਮ ਵੀ ਹੱਥ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਹੱਥ ਦੇ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਦਈਏ, ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨਾ **ਵਾ:** ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਆਤਮ-ਚਿੰਤਨ ਮੰਗਲ ਹੈ।

੪. **ਡੰਡਉਤਿ ਬੰਦਨ ਅਨਿਕ ਬਾਰ—**ਇਹ ਨਮਸਕਾਰਾਤਮਕ ਮੰਗਲ ਹੈ।

ਸੋ ਇਉਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਮਸਕਾਰਾਤਮਕ ਮੰਗਲ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਖ਼ਸ਼ਾਤ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਤੇ ਗੁਰਦੇਵ ਪਦ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰੰਭਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਾਰ ੧

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓ = ਸਰਬ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਮੂਲ ਮੰਗਲਾਚਰਣ)

ਨਮਸਕਾਰ ਗੁਰਦੇਵ ਕੋ; ਸਤਿਨਾਮੁ ਜਿਸ ਮੰਤ੍ਰ ਸੁਣਾਇਆ।

ਨਮਸਕਾਰ = ਬੰਦਨਾ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ ਭਾਵ ਗੁਰਦੇਵ = ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੋ = ਨੂੰ ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵ ਵਿਚ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾ ਹਾਂ।

ਜੋ ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਪਦ ਆਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਕੜਾਹ ਕੁੰਡਲ ਨਿਆਂ ਸੇ ਹੈ) ਕੜਾਹ ਕੁੰਡਲ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੜਾਹੇ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਕੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਚੁੱਕ ਲਈਏ ਤਾਂ ਕੜਾਹਾ ਆਪ ਹੀ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਗੁਰ+ਦੇਵ) ਦੇ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਪਦ ਆਪ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਗੁਰਦੇਵ ਪਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਨਿਰਵਿਘਨਤਾ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਬੇਦ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦਰਗਾਹੋਂ ਸਤਿਨਾਮੁ = ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਲੈ ਕੇ ਆਂਦਾ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਬੇਈ ਨਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਜਿਥੇ ਸੰਤ ਘਾਟ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ੧ਓ ਤੋਂ...ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ॥ ਤਕ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੁਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ੧ਓ ਤੋਂ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ਤਕ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਭਵਜਲ ਵਿਚੋਂ ਕਢਿ ਕੇ; ਮੁਕਤਿ ਪਦਾਰਥ ਮਾਹਿ ਸਮਾਇਆ।

ਇਸ ਨਾਮ ਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਜਪਣ ਦਾ ਇਹ ਫਲ ਹੋਇਆ ਕਿ ਭਵਜਲ = ਭੈਦਾਇਕ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ = ਉਬਾਰ ਕੇ ਭਾਵ ਕਿ ਮੁਕਤਿ = ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਵ ਮੁਕਤੀ ਰੂਪ ਪਦਾਰਥ = ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ **ਵਾ:** ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਾਹਿ = ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ = ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਏ।

ਇਹ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਫਲ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਥੇ ਮੁਕਤੀ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਮੰਨੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ; ਇਸ ਤਰਤੀਬ ਅਨੁਸਾਰ ਚੌਥੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਇਕ ਪਦਾਰਥ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਵੀ ਸਤਿਨਾਮ ਪਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਜਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਪਣ ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਸਮਝਣਾ। ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ

ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਹੈ; ਧਿਆਨ ਮੂਲ ਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਜਾਣੈ।
ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ; ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਸਿਮਰਣ ਪਰਵਾਣੈ। *(ਵਾਰ ੬, ਪਉੜੀ ੧੯)*

ਜਨਮ ਮਰਣ ਭਉ ਕਟਿਆ; ਸੰਸਾ ਰੋਗ ਵਿਯੋਗ ਮਿਟਾਇਆ।

ਜਨਮ = ਜਨਮ ਲੈਣਾ, ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਜੋ ਬੜੀਆਂ ਭਿਆਨਕ ਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਨਨ ਜਨਮ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਬੋਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੀੜਾਂ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਭਉ = ਡਰ ਕੇ, ਰੋ ਕੇ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਣ = ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਭਾਵ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਣ ਵੇਲੇ ਦਾ ਜੋ ਦੁੱਖ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿੰਦੁ ਨਿਮਾਣੀ ਕਢੀਐ ਹਡਾ ਕੂ ਕੜਕਾਇ॥ *(ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੭੭)*

ਉਪਰੋਕਤ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਇਉਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਸੁਨਿਆਰਾ ਸੋਨੇ ਦੀ ਤਾਰ ਨੂੰ, ਸੁਨਿਆਰੇ ਦਾ ਜੋ ਬਾਰੀਕ ਸੁਰਾਖ਼ ਵਾਲਾ ਔਜ਼ਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਜਿੰਦੀ' ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਤਾਰ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਤਾਰ ਬਾਰੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਰਾਖ਼ ਤੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਰ ਮੋਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਤਾ ਦਾ ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਸੁਰਾਖ਼ ਤੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਰੀਰ ਬਹੁਤ ਮੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਦਾਈਆਂ ਜਨਮ ਦਿਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਸੁਨਿਆਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਗਰਭ ਵਿੱਚੋਂ ਖਿੱਚ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਬੋਲ ਕੇ ਦੱਸ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਬੱਚਾ ਬੋਲ ਕੇ ਦੱਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੀ ਤਾਰ ਵਰਗਾ ਹੋ ਕੇ ਸਰੀਰ ਨਿਢਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਬੱਚੇ ਜੰਮਣ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਣ = ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਜੰਮਣ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਬਾਰੀਕ ਕੰਢਿਆਂ ਵਾਲੀ ਕੰਡਿਆਲੀ ਝਾੜੀ ਮੂੰਹ ਥਾਣੀਂ ਪਾ ਕੇ ਗੁਦਾ ਥਾਣੀਂ ਨਿਕਾਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਜਿੰਨੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਉਸ ਝਾੜੀ ਨੂੰ ਖਿੱਚਣ ਵੇਲੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਤਨਾ ਦੁੱਖ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮਰਣ ਵੇਲੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ 'ਆਤਮ ਪੁਰਾਣ' ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੱਤਰ ਹਜ਼ਾਰ ਬਿੱਛੂ ਇਕੱਠਾ ਡੰਗ ਮਾਰੇ, ਜਿਤਨੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਬਿੱਛੂਆਂ ਦੇ ਡੰਗ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਤਨੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਣ ਵੇਲੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਬਿੱਛੂ ਦੇ ਡੰਗ ਮਾਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਿਸਾਲ ਦਾਸ ਨੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੀ ਹੈ। ਸੰਨ ੧੯੭੧ ਵਿਚ ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਸੀ, ਰਿਖੀਕੇਸ਼ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸੇ, ਜਿਥੇ ਅੱਜ ਰਹਿਣ ਦੇ ਲਈ ਸਰਾਵਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਇਥੇ ਬਾਰੀਕ ਝਾੜੀਆਂ ਦਾ ਜੰਗਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਨਿਰਮਲੇ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬਿੱਛੂ ਨੇ ਡੰਗ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਮਹਾਤਮਾ ਚੀਕਿਆ, ਉਹਦਾ ਦੁੱਖ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦਾਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਭੇਖ ਦਾ ਕੁਝ ਤਾਂ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰੋ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੇ ਮੇਰੀ ਲੱਤ ਨੂੰ ਕੁਹਾੜੇ ਨਾਲ ਵੱਢ ਦੇਵੋ ਤਾਂ ਇਤਨੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮੱਚਦੀ ਭੱਠ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਲੱਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ। ਇਤਨੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਇਕ ਗੁਰਮੁਖ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਬੂਟੀ ਲੱਭ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀ, ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਇਆ। ਸਾਡੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਬਿੱਛੂ ਦੇ ਡੰਗ ਦੀ ਇਤਨੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਤਾਂ ਸੱਤਰ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ? ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਦਾ ਭਉ = ਡਰ ਸੀ, ਇਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਟਿਆ = ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ ਭਾਵ ਜੰਮਣ ਤੇ ਮਰਨ ਦਾ ਦੁੱਖ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ, ਸੰਸਾ = ਅੰਦੇਸ਼ਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਦਾ ਰੋਗ = ਬਿਮਾਰੀ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਵਿਯੋਗ = ਵਿਛੋੜਾ ਸੀ, ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਮੰਤਰ ਦੁਆਰਾ ਮਿਟਾਇਆ = ਮੇਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਸੰਸਾ ਇਹੁ ਸੰਸਾਰੁ ਹੈ; ਜਨਮ ਮਰਣ ਵਿਚਿ ਦੁਖ ਸਬਾਇਆ।

ਇਹੁ = ਇਹ ਸੰਸਾਰੁ = (ਸੰਸਾ + ਆਰ) ਰਾਰੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਸਵਰਨੀ ਮੰਨ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਪਦ ਬਣਿਆ ਆਲ ਭਾਵ ਸੰਸਾ = ਗ਼ਮਾਂ ਦਾ ਆਲ = ਘਰ, ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਇਹ ਗ਼ਮਾਂ, ਫ਼ਿਕਰਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸਬਾਇਆ = ਬਹੁਤਾ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦਾ ਦੁੱਖ ਵਿਆਪ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਮਦੰਡ ਸਿਰੋਂ ਨਾ ਉਤਰੈ; ਸਾਕਤ ਦੁਰਜਨ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ।

ਸਾਕਤ = ਕਠੋਰ ਚਿੱਤ, ਦੁਰਜਨ (ਦੁਰ + ਜਨ) ਦੁਰ = ਭੈੜੇ ਜਨ = ਪੁਰਸ਼ ਭਾਵ ਪਾਪ ਆਤਮਾ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਭਾਵ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਜੋ ਅਮੋਲਕ ਵਸਤੂ ਸੀ, ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਗਵਾਇਆ = ਨਾਸ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਜਮ = ਜਮਦੂਤਾਂ ਦਾ ਦੰਡ = ਡੰਡਾ ਸਿਰੋਂ = ਸਿਰ ਉਪਰੋਂ ਉਤਰੈ = ਲਹਿੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਚਰਨ ਗਹੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ; ਸਤਿ ਸਬਦ ਦੇ ਮੁਕਤ ਕਰਾਇਆ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰਦੇਵ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਚਰਨ = ਪੈਰ ਗਹੇ = ਪਕੜਨਾ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਬਦ = ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ = ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕਰਾਇਆ = ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਗੁਰਪੁਰਬ ਕਰਿ; ਨਾਮ ਦਾਨ ਇਸਨਾਨ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ।

ਇਉਂ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਨਾਮ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਦਾਨ = ਹੱਥੋਂ ਪਦਾਰਥ ਦੇਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਇਸਨਾਨ = ਨਹਾਉਣਾ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ = ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਸਹਿਤ ਜਪਣਾ ਹੈ, ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਉਣਾ ਕਰਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜੇਹਾ ਬੀਉ; ਤੇਹਾ ਫਲੁ ਪਾਇਆ॥੧॥

ਜੀਵ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਜੇਹਾ = ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸ਼ੁਭ ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਰੂਪੀ ਬੀਜ ਬੀਜੇਗਾ, ਤੇਹਾ = ਉਹੋ ਦੁੱਖ ਅਰ ਸੁਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫਲ ਪਾਇਆ = ਪਾ ਲਵੇਗਾ **ਵਾ:** ਮੰਦ ਕਰਮ ਰੂਪੀ ਬੀਜ ਦਾ ਫਲ ਨਰਕ, ਟੇਢੀਆਂ ਵਿੰਗੀਆਂ ਜੂਨਾਂ, ਸਰੀਰਕ ਦੁੱਖ ਤੇ ਪੁੰਨ ਕਰਮ ਰੂਪ ਬੀਜ ਦਾ ਫਲ ਸਵਰਗ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਰੀਰ, ਸਰੀਰਕ ਸੁੱਖ, ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਰੂਪ ਫਲ ਪਾਇਆ = ਪਾ ਲਵੇਗਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ॥ *(ਮਾਂਝ ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੩੪)*

ਵਾ: ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਰੂਪੀ ਬੀਜ ਬੀਜਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਰੂਪ ਫਲ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ ਅਥਵਾ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮਾਂ ਰੂਪੀ ਬੀਜ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਫਲ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਜਨਮ ਮਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥੧॥

ਪਉੜੀ ੨ (ਜਗਤ ਰਚਨਾ)

ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਸਾਸ ਨ ਮਾਸ ਸਨ; ਅੰਧ ਧੁੰਧ ਕਛੁ ਖਬਰ ਨ ਪਾਈ।

ਇਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਿਥਮੈ = ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਾਸ = ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਣ-ਵਾਯੂ ਤੇ ਜੀਵਤ ਹੈ, ਉਹ ਭੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਾਸ = ਸਰੀਰ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਅੰਧ ਧੁੰਧ = ਅੰਧਾ ਹਨੇਰ ਸੀ ਭਾਵ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਖਬਰ = ਜਾਣਕਾਰੀ ਕੁਝ ਭੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਾ ਕਿਸੀ ਰਿਸ਼ੀ-ਮੁਨੀ, ਨਾ ਕਿਸੀ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ, ਨਾ ਕਿਸੀ ਪੀਰ-ਪੈਗੰਬਰ ਆਦਿ, ਨਾ ਕੋਈ ਸੋਝੀ, ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਪਾਈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬੀਓ ਪੂਛਿ ਨ ਮਸਲਤਿ ਧਰੈ ॥ ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਸੁ ਆਪਹਿ ਕਰੈ ॥੨॥ *(ਗੋਂਡ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੮੬੩)*

ਰਕਤਬਿੰਦ ਕੀ ਦੇਹਿ ਰਚਿ; ਪਾਂਚ ਤਤ ਕੀ ਜੜਤ ਜੜਾਈ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਮਾਤਾ ਦੇ ਰਕਤ = ਲਹੂ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਬਿੰਦ = ਵੀਰਜ ਤੋਂ ਦੇਹਿ = ਸਰੀਰ ਕੀ = ਦੀ ਰਚਨਾ ਰਚੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਰਚਨਾ ਪਾਂਚ = ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਜੜਤ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਜੜਾਈ = ਜੜੀ ਹੈ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਰਚੀ ਤੇ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਮਹਿ ਤੱਤਵ ਰਚੇ ਤੇ ਸੂਖਮ ਤੱਤ ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ ਰਚੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੇਤੇ ਜੁਗ ਵਰਤੇ ਗੁਬਾਰੈ ॥ *(ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੦੨੬)*

ਕੀਤਾ ਪਸਾਉ ਏਕੋ ਕਵਾਉ ॥ *(ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੩)*

ਮਾ ਕੀ ਰਕਤੁ ਪਿਤਾ ਬਿਦੁ ਧਾਰਾ ॥ ਮੂਰਤਿ ਸੂਰਤਿ ਕਰਿ ਆਪਾਰਾ ॥ *(ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੦੨੨)*

ਰਕਤੁ ਬਿੰਦੁ ਕਾ ਇਹੁ ਤਨੋ ਅਗਨੀ ਪਾਸਿ ਪਿਰਾਣੁ ॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੬੩)*

ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੋ; ਚਉਥੀ ਧਰਤੀ ਸੰਗਿ ਮਿਲਾਈ।

ਫਿਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਸੂਖਮ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਅਸਥੂਲ ਤੱਤ ਪਉਣ = ਹਵਾ, ਪਾਣੀ = ਜਲ, ਬੈਸੰਤਰੋ = ਅਗਨੀ, ਚਉਥੀ ਧਰਤੀ (ਧਰ + ਤੀ) ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਧਰ = ਜੋ ਟਿਕਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੀ = ਉਸ ਦੀ ਤ੍ਰੀਮਤ ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ ਤ੍ਰੀਮਤ ਦੀ ਜੋ ਟਿਕਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਮਿਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ।

ਪੰਚਮਿ ਵਿਚਿ ਆਕਾਸ ਕਰਿ; ਕਰਤਾ ਛਟਮੁ ਅਦਿਸਟੁ ਸਮਾਈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਆਕਾਸ਼ ਤੱਤ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰੇ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸੂਖਮ ਹੈ ਭਾਵ ਖ਼ਾਲੀ ਪੁਲਾੜ ਹੈ, ਉਹ ਪੰਚਮਿ = ਪੰਜਵਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਆਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣਾ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਛਟਮੁ = ਛੇਵਾਂ ਕਰਤਾ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਆਪਣਾ ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਦਾ ਅੰਗ ਅਦਿਸਟੁ = ਨਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਉਣ ਵਾਲਾ, ਉਸ ਵਿਚ ਸਮਾਈ = ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਭਾਵ ਸਮਾਨ ਚੇਤਨ ਹੋ ਕਰਕੇ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪੰਚ ਤਤ ਪੰਚੀਸ ਗੁਨਿ; ਸਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਮਿਲਿ ਦੇਹਿ ਬਣਾਈ।

ਪੰਜੇ ਅਸਥੂਲ ਤੱਤ ਇਕ ਇਕ ਤੱਤ ਤੋਂ ਪੰਜ ਪੰਜ ਉਸ ਦੇ ਭਾਗ ਕਰਕੇ ਪੰਚੀਸਿ = ਪੱਚੀ ਗੁਣ ਮਿਲਾ ਕੇ ਪੱਚੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀਆਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਤੱਤ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ, ਪਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਐਸੀ ਅਸਚਰਜਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਣੀ ਅੱਗ ਦਾ ਸਤ੍ਰ = ਵੈਰੀ ਹੈ ਤੇ ਅੱਗ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤ੍ਰ = ਵੈਰਨ ਹੈ, ਪਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਇੱਕੋ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਇਉਂ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਮਿਤ੍ਰ = ਦੋਸਤ, ਪਿਆਰ ਵਾਲਾ ਮਿਲ ਕੇ, ਕੋਈ ਕਾਰਯ ਕਰਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਮਿਲਿ = ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਦੇਹਿ = ਕਾਂਇਆਂ, ਸਰੀਰ ਦੀ ਬਣਤਰ ਬਣਾਈ = ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪੰਚ ਤਤੁ ਕਰਿ ਤੁਧੁ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਸਭ ਸਾਜੀ; ਕੋਈ ਛੇਵਾ ਕਰਿਉ ਜੇ ਕਿਛੁ ਕੀਤਾ ਹੋਵੈ॥

(ਸੂਹੀ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੭੩੬)

	ਪ੍ਰਿਥਵੀ ↓	ਜਲ ↓	ਅੱਗ ↓	ਹਵਾ ↓	ਆਕਾਸ ↓
ਪ੍ਰਿਥਵੀ ↠	ਅਸਥ$_0$	ਮਾਸ	ਨਾੜੀਆਂ	ਚਮੜੀ	ਰੋਮ
ਜਲ ↠	ਰੁਧਰ	ਵੀਰਜ$_0$	ਪਿਤ	ਸਵੇਤ	ਲਾਹ
ਅੱਗ ↠	ਆਲਸ	ਮੁਖ ਪ੍ਰਭਾ	ਛੁਧਾ$_0$	ਪਿਆਸ	ਨਿੰਦ੍ਰਾ
ਹਵਾ ↠	ਸੰਕੋਚਨਾ	ਚਲਣਾ	ਕੁੱਦਣਾ	ਦੌੜਨਾ$_0$	ਪਸਰਨਾ
ਆਕਾਸ਼ ↠	ਕਮਰ	ਉਦਰ	ਹਿਰਦਾ	ਕੰਠ	ਸਿਰ$_0$

ਨੋਟ—(o) ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਮੁੱਖ ਭਾਗ ਦੀ ਹੈ।

↠ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਆਏ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਹੈ।

↓ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਹੈ।

ਖਾਣੀ ਬਾਣੀ ਚਲਿਤ ਕਰਿ; ਆਵਾਗਉਣੁ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦਿਖਾਈ।[੧]

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਚਾਰ ਖਾਣੀ = ਖਾਣੀਆਂ (ਅੰਡਜ, ਜੇਰਜ, ਸੇਤਜ, ਉਤਭੁਜ) ਅਤੇ ਬਾਣੀ = ਆਵਾਜ਼ ਜੋ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ, ਪਰਾ, ਪਸੰਤੀ, ਮੱਧਮਾ, ਬੈਖਰੀ; ਇਉਂ ਚਾਰ ਖਾਣੀਆਂ ਤੇ ਚਾਰ ਬਾਣੀਆਂ ਰਚ ਕੇ ਮਾਨੋ ਚਲਿਤ = ਕੌਤਕ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਵਾਗਉਣ (ਆਵਾ + ਗਉਣ) ਆਵਾ = ਆਉਣਾ ਗਉਣੁ = ਗਵਨ ਕਰਨਾ, ਭਾਵ ਜਨਮ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ, ਮਰ ਕੇ ਜਾਣਾ ਇਹ ਚਰਿਤ੍ਰ = ਕੌਤਕ ਦਿਖਾਈ = ਦਿਖ ਆਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਰੂਪ ਕੌਤਕ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅੰਡਜ ਜੇਰਜ ਸੇਤਜ ਉਤਭੁਜ ਘਟਿ ਘਟਿ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੀ॥ *(ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧ ਛੰਤ, ਅੰਗ ੧੧੦੯)*

---

੧. ਇਸ ਤੁਕ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਹੋਰ ਤੁਕ ਭੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ :

ਜਨਮ ਮਰਨੁ ਦੋਇ ਸਾਹਿਆ ਤਿਸਿ ਵਿਚਿ ਆਵੈ ਸਭ ਲੁਕਾਈ।

ਚਾਰ ਖਾਣੀਆਂ

੧. **ਅੰਡਜ**—ਆਂਡਿਆਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ—ਪੰਛੀ ਆਦਿ।

੨. **ਜੇਰਜ**—ਜੇਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ—ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਆਦਿ।

੩. **ਸੇਤਜ—**ਪਸੀਨੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ—ਜੂੰਆਂ, ਲੀਖਾਂ ਆਦਿ।

੪. **ਉਤਭੁਜ—**ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਉਤਾਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ—ਬ੍ਰਿਛ ਆਦਿ।

ਚਾਰ ਬਾਣੀਆਂ

੧. **ਪਰਾ—**ਜਿਹੜੀ ਨਾਭੀ ਵਿਚ ਫੁਰਨਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਫੁਰਦੀ ਹੈ।

੨. **ਪਸੰਤੀ—**ਨਾਭੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਹਿਰਦੇ 'ਚ ਧੁਨੀ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

੩. **ਮੱਧਮਾ—**ਹਿਰਦੇ ਤੋਂ ਕੰਠ 'ਚ ਆਇਆ ਸ਼ਬਦ ਜਿਵੇਂ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਜੀ ਦਾ ਕੰਠ ਵਿਚ ਜਾਪ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

੪. **ਬੈਖਰੀ—**ਮੁੱਖ ਵਿੱਚੋਂ ਉਚਾਰਣ ਹੋਇਆ ਸ਼ਬਦ ਭਾਵ ਇਹ ਚਾਰ ਬਾਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਕਿਤਨੀਆਂ ਹੀ ਬਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਾਰ ਬਾਣੀਆਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ :

(ੳ) **ਤਾਂਤਕ ਬਾਣੀ—**ਜਿਸ ਵਿਚ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਹਵਾ ਵਿਚ ਸਾਂ-ਸਾਂ, ਅੱਗ ਵਿਚ ਭੜ-ਭੜ, ਪਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਲ-ਚੁਲ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀ ਧੁਨੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਠਕ-ਠਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

(ਅ) **ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਆਤਮਿਕ ਬਾਣੀ—**ਜੋ ਤਿੰਨ ਮਾਇਆ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤ੍ਰੈਗੁਣਯ ਵਿਸ਼ਿਆ ਵੇਦਾ, ਨਿਸ ਤ੍ਰੈ ਗੁਣਯੋ ਭਵਾਰਜੁਨ। *(ਗੀਤਾ ਅਧਿਆਇ ੨, ਸਲੋਕ ੪੫)*

ਜਿਵੇਂ ਗਿਆਨ ਕਾਂਡ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਾਂਤਕੀ ਹੈ। ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਾਜਸੀ ਹੈ। ਯੱਗ ਆਦਿ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤਾਮਸੀ ਹੈ।

(ੲ) **ਮਹੀਤਤਕ ਬਾਣੀ—**ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਲਹਾਮ ਭਾਵ ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ ਹੋਣੀ।

(ਸ) **ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਬਾਣੀ—**ਬੰਬ ਆਦਿ ਦੇ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਧਮਾਕੇ ਆਦਿ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੋਣੀ।

ਚਉਰਾਸੀਹ ਲਖ; ਜੋਨਿ ਉਪਾਈ ॥੨॥

ਇਉਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਚਉਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੋਨਿ = ਜੋਨੀਆਂ ਉਪਾਈ = ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਇਕ ਖਾਣੀ ਵਿਚ ਇੱਕੀ ਇੱਕੀ ਲੱਖ ਜੂਨ ਰਚੀ ਹੈ। ਇਉਂ ੨੧ × ੪ = ੮੪ (ਚਉਰਾਸੀ) ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਅਦਭੁਤ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਈ ਥਿੱਤ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਰੁੱਤ ਮਹੀਨਾ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਜਿਸ ਨੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚੀ ਹੈ, ਉਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ॥੨॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਥਿਤਿ ਵਾਰੁ ਨਾ ਜੋਗੀ ਜਾਣੈ ਰੁਤਿ ਮਾਹੁ ਨਾ ਕੋਈ ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੪)*

ਚਉਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨ ਤੇ ਹੋਰ ਭੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ, ਜੋ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਚਉਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨ ਹੋਣ ਦੀ ਸਾਖ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਜੋਨਿ ਸਬਾਈ॥ ਮਾਨਸ ਕਉ ਪ੍ਰਭਿ ਦੀਈ ਵਡਿਆਈ॥

(ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੦੭੬)

ਚਉਰਾਸੀਹ ਲਖ ਜੋਨਿ ਵਿਚਿ ਉਤਮੁ ਜਨਮੁ ਸੁ ਮਾਣਸਿ ਦੇਹੀ। *(ਵਾਰ ੧, ਪਉੜੀ ੩)*

ਚਉਰਾਸੀ ਲਖ ਜੂਨਿ ਵਿਚਿ ਉਤਮ ਮਾਣਸ ਜੂਨਿ ਭਲੇਰੇ। *(ਵਾਰ ੧੫, ਪਉੜੀ ੧੯)*

ਇਉਂ ਚਉਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੋਨਿ ਬਾਰੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਜੂਨਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵਿਚ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਇਕ-ਇਕ ਖਾਣੀ ਵਿਚ ਇੱਕੀ-ਇੱਕੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਚਉਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੋਨਿ ਮੰਨੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਸਤਿਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀਹ ਲੱਖ ਅਸਥਾਵਰ ਭਾਵ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜਿਵੇਂ ਬ੍ਰਿਛ, ਪੱਥਰ ਆਦਿ ਅਤੇ ਨੌਂ ਲੱਖ ਜਲ ਵਿਚ ਵਿਚਰਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਗਿਆਰਾਂ ਲੱਖ ਕੱਛੂਕੁੰਮੇ ਆਦਿ, ਦਸ ਲੱਖ ਪੰਛੀ, ਤੀਹ ਲੱਖ ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਚਾਰ ਲੱਖ ਬਾਂਦਰ ਆਦਿ, ਇਉਂ ਚਉਰਾਸੀ ਲੱਖ ਮੰਨੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬੀਸ ਲਾਖ ਅਸਥਾਵਰ ਜਾਨੋ, ਨੌ ਲਾਖ ਜਲ ਚਰ ਸਭ ਮਾਨੋ।
ਗਿਆਰਾ ਲਾਖ ਕੂਰਮ ਕਵੀ ਗਾਇ, ਪੰਖੀ ਗਣ ਦਸ ਲਾਖ ਬਿਤਾਏ।
ਤੀਸ ਲਾਖ ਪਸੁ ਜਾਨੋ ਭਾਈ, ਚਾਰ ਲਾਖ ਬਾਨਰ ਦੁਖ ਦਾਈ।
ਜਬ ਚੌਰਾਸੀ ਜੂਨ ਕੱਟ ਆਵੈ, ਤਬ ਮਾਨਸ ਕੇ ਤਨ ਕੋ ਪਾਵੈ।

ਸੋ ਇਉਂ ੮੩ ਲੱਖ ੯੯ ਹਜ਼ਾਰ ੯੯੯ ਜੂਨਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਕੱਟ ਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਕ ਘੱਟ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਾ ਜੂਨ ਪਾ ਕੇ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਘੱਟ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਦਾ ਲੰਮਾ ਚੱਕਰ ਕੱਟ ਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਇਸ 'ਤੇ ਸਤਿਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਕਲਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ—ਇਸ ਉੱਪਰ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਧਰਮ ਧੁਜਾ ਨਾਮ ਦਾ ਧਰਮਾਤਮਾ ਰਾਜਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਜੋ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਚੌਰਾਸੀ ਬੂਹੇ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਕ ਬੂਹਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਕੀ ਬੰਦ ਸਨ। ਇਸ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਕਲਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਸ਼ਹਿਦ ਦਾ ਛੱਤਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਇਕ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹਾਂ, ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਟੁੰਡਾ ਤੇ ਸਿਰੋਂ ਗੰਜਾ ਬੰਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਧਰ-ਉਧਰ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਂਦਾ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਕੂਕ ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੋਈ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਤਰਸ ਕਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦੱਸ ਦੇਵੇ। ਇਕ ਜਾਣਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ 'ਤੇ ਦਇਆ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜੁਗਤ ਦੱਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਤੇਰਾ ਹੱਥ ਸਾਬਤ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਕੰਧ ਨੂੰ ਟੋਂਹਦਾ ਜਾਵੀਂ। ਤਿਰਾਸੀ ਬੂਹੇ ਬੰਦ ਮਿਲਣਗੇ। ਚੌਰਾਸੀਵਾਂ ਜਿਹੜਾ ਬੂਹਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਦੀ ਬਾਹਰ ਲੰਘ ਜਾਵੀਂ। ਇਹ ਦੁਖਿਆਰਾ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ ਤੇ ਟੋਂਹਦਾ ਗਿਆ। ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਮਿਲਦੇ ਗਏ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਐਸੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਬੂਹੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਹੱਥ ਮਖਿਆਲ ਵਿਚ ਜਾ ਵੱਜਾ। ਮੱਖੀਆਂ ਉੱਡੀਆਂ ਤੇ ਗੰਜ ਵਿਚ ਡੰਗ ਮਾਰਿਆ। ਹੱਥ ਤਾਂ ਇਕ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਟੋਂਹਦਾ ਸੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਖੁਰਕ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਤੁਰਦਾ ਗਿਆ। ਮੁੜ ਕੇ ਫਿਰ ਉਸੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ।

ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ—ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੋ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਦੇ ਚੌਰਾਸੀ ਬੂਹੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ

ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜੂਨ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਭ ਬੰਦ ਬੂਹਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ। ਇਕ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਹੀ ਜੀਵ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ। ਵੈਰਾਗ ਤੇ ਬਿਬੇਕ ਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੈ। ਸਤਿ-ਸੰਤੋਖ ਆਦਿ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੰਜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਹੱਥ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਟੁੰਡਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ ਰੂਪੀ ਸ਼ਹਿਦ ਦਾ ਛੱਤਾ ਹੈ, ਮਾਇਆ ਰੂਪ ਮੱਖੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਰੂਪ ਡੰਗ ਮਾਰਨਾ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੂਪ ਖੁਰਕ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜੀਵ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮਾਖੀ ਰਾਮ ਕੀ ਤੂ ਮਾਖੀ॥
ਜਹ ਦੁਰਗੰਧ ਤਹਾ ਤੂ ਬੈਸਹਿ ਮਹਾ ਬਿਖਿਆ ਮਦ ਚਾਖੀ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ *(ਸਾਰਗ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੨੨੭)*

ਸੋ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਰੂਪੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੂਪ ਖੁਰਕ ਵਿਚ ਲੰਘ ਗਿਆ ਭਾਵ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਦੇ ਫੁਰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਉਮਰ ਲੰਘ ਗਈ। ਇਸੇ ਅਣਜਾਣਪੁਣੇ ਵਿਚ ਲੰਮਾ ਚੱਕਰ ਮੁੜ ਉਹੀ ਚੌਰਾਸੀ ਦਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਆਦਿ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਾਈਂ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇ ਕੇ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਕਰਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਪਾ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮੋੜ ਕੇ ਚੌਰਾਸੀ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾ ਕੇ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਦੇ ਕੇ ਗੰਜ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਅੰਗ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਦੇ ਨੇਤਰ ਦੇ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਾਨਕ ਸੇ ਅਖੜੀਆਂ ਬਿਅੰਨਿ ਜਿਨੀ ਡਿਸੰਦੋ ਮਾ ਪਿਰੀ॥੧॥ *(ਰਾਗ ਵਡਹੰਸੁ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੫੭੭)*

ਪਉੜੀ ੩ (ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਾ ਮਹਾਤਮ)

ਚਉਰਾਸੀਹ ਲਖ ਜੋਨਿ ਵਿਚਿ; ਉਤਮ ਜਨਮ ਸੁ ਮਾਣਸਿ ਦੇਹੀ।

ਚਉਰਾਸੀਹ ਲਖ ਜੋਨਿ = ਜੂਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਣਸਿ = ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ = ਸਰੀਰ ਉਤਮ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਬਰਾਬਰਤਾ ਕੋਈ ਜੂਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਦੇਹੀ = ਦੇਹ ਦੇ ਮਾਲਕ ਜੀਵ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੇਹੀ ਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਬੀਰ ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਦੁਲੰਭੁ ਹੈ; ਹੋਇ ਨ ਬਾਰੈ ਬਾਰ॥ *(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੬੬)*

ਅਖੀ ਵੇਖਣੁ ਕਰਨਿ ਸੁਣਿ; ਮੁਖਿ ਸੁਭ ਬੋਲਣੁ ਬਚਨ ਸਨੇਹੀ।

ਕਿਉਂਕਿ ਅਖੀ = ਨੇਤਰ, ਕਰਨਿ = ਕੰਨ ਇਹ ਸ਼ੁਭ ਅਸ਼ੁਭ ਵੇਖ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮੁਖਿ = ਜੀਭ ਨਾਲ ਸੁਭ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਜੱਸ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਬਚਨ = ਸ਼ਬਦ ਸਨੇਹੀ = ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲੇ ਬਚਨ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਅੱਖ ਸ਼ੁਭ-ਅਸ਼ੁਭ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵੇਖਦੇ ਤਾਂ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀ ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੱਖ ਸ਼ੁਭ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੀ, ਕੇਵਲ ਵੇਖ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ, ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਪਸ਼ੂ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ ਹੀ ਹਨ ਜੋ ਨੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤੇ ਸਤਿਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ, ਸਤਿਸੰਗਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਜੱਸ ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਖ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਉਸਤਤ ਅਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਰਸਨਾ ਨਾਲ ਉਚਾਰ ਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਸ਼ੂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅੰਤਰਿ ਗੁਰੁ ਆਰਾਧਣਾ ਜਿਹਵਾ ਜਪਿ ਗੁਰ ਨਾਉ ॥
ਨੇਤ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੇਖਣਾ ਸ੍ਰਵਣੀ ਸੁਨਣਾ ਗੁਰ ਨਾਉ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸੇਤੀ ਰਤਿਆ ਦਰਗਹ ਪਾਈਐ ਠਾਉ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨੋ ਏਹ ਵਥੁ ਦੇਇ ॥
ਜਗ ਮਹਿ ਉਤਮ ਕਾਢੀਅਹਿ ਵਿਰਲੇ ਕੇਈ ਕੇਇ ॥੧॥ *(ਗੂਜਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੫੧੭)*

ਹਥੀ ਕਾਰ ਕਮਾਵਣੀ; ਪੈਰੀ ਚਲਿ ਸਤਿਸੰਗਿ ਮਿਲੇਹੀ।

ਹਥੀ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਰੂਪ ਕਾਰ = ਕਰਨੀ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਪੈਰੀ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲੇਹੀ = ਮਿਲਾਪ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਲਾਭ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹੱਥ ਪੈਰ ਤਾਂ ਬਾਂਦਰ ਆਦਿ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਚੱਲ ਕੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਅੰਗ ਸਫਲੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਤਿ ਵਿਰਤਿ ਕਰਿ ਧਰਮ ਦੀ; ਖਟਿ ਖਵਾਲਣ ਕਾਰਿ ਕਰੇਹੀ।

ਜਿਸ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਬੇਈਮਾਨੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਕਿਰਤਿ = ਕੰਮ ਧਰਮ ਦਾ ਕਹਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਕਿਰਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਤਿ = ਕਰਮ, ਵਿਰਤਿ = ਉਪਜੀਵਕਾ ਲਈ ਖਟਿ = ਖੱਟੀ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਖਵਾਲਣ = ਖਵਾਉਣ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰੇਹੀ = ਕਰਨਾ ਕਰੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਇ ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ ॥੧॥

(ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੧੨੪੫)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਨਮੁ ਸਕਾਰਥਾ; ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਿ ਸਮਝਿ ਸੁਣੇਹੀ।

('ਪੜ੍ਹਿ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਅਜਿਹੇ ਕਰਤਵ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖਿ (ਗੁਰ + ਮੁਖਿ) ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੁਖਿ = ਮੁਖੀ ਭਾਵ ਹਰ ਕਰਮ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਜਨਮੁ = ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਸਕਾਰਥਾ = ਸਫਲਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿ = ਪੜ੍ਹਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਣੇਹੀ = ਸੁਣਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਭਾਈ ਸੰਤੁਸਟਿ ਕਰਿ; ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤੁ ਲੈ ਮੁਖਿ ਪਿਵੇਹੀ।

ਗੁਰਭਾਈ = ਗੁਰਭਰਾਵਾਂ ਭਾਵ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸਟਿ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤੁ = ਚਰਨ ਧੋ ਕੇ ਮੁਖਿ = ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਪਿਵੇਹੀ = ਪੀਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਅੰਗੂਠਾ ਧੋ ਕੇ ਰੰਚਕ ਮਾਤਰ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਚਰਨ ਸਾਧ ਕੇ ਧੋਇ ਧੋਇ ਪੀਉ ॥ ਅਰਪਿ ਸਾਧ ਕਉ ਅਪਨਾ ਜੀਉ ॥

(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੮੩)

ਅਰਥਾਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨੌਵੇਂ ਸਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਤਕ

ਪਹਿਲਾਂ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਮਾਈ-ਭਾਈ ਨੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਪਾਹੁਲ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਦਾ ਭਾਵ ਅਤਿ ਨਿਮਰਤਾ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਸਨ, ਉਹ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਮਖ਼ੌਲ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ।

ਪੈਰੀ ਪਵਣੁ ਨ ਛੋਡੀਐ; ਕਲੀ ਕਾਲਿ ਰਹਰਾਸਿ ਕਰੇਹੀ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਪੈਰੀ ਪਉਣ')

ਨਾਮ ਕਮਾਈ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਵਣੁ = ਪੈਣਾ ਛੋਡੀਐ = ਛੱਡਣਾ ਨ = ਨਾ ਕਰੀਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਲੀ = ਕਲਯੁਗ ਦੇ ਕਾਲਿ = ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹੋ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੀ ਰਹਰਾਸਿ = ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਕਰੇਹੀ = ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਸੁਭਾਏਮਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਅੰਦਰ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਾਉਣੇ ਅਤੇ ਲਵਾਉਣੇ ਮਨਮਤਿ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਪ ਰੂਪ ਕਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਸਤਿਕਾਰਤ ਹਸਤੀ ਹੋਵੇ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਾਵਨ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਇਹ ਕਰਮ ਬੇਅਦਬੀ ਰੂਪ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਤੋਂ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਆਪਿ ਤਰੇ; ਗੁਰ ਸਿਖ ਤਰੇਹੀ ॥੩॥

ਉਪਰੋਕਤ ਕਰਮ ਨਾਲ ਗੁਰਸਿੱਖ ਆਪ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਤਰੇ = ਤਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖ = ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਤਰੇਹੀ = ਤਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਨਿਮਰਤਾ ਅਹੰ ਭਾਵ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੰਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਰਮ ਸਰਵ-ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ॥੨॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਧੂੜੀ ਮਜਨੁ ਸਾਧ ਖੇ ਸਾਈ ਥੀਏ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੮੦)*

ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਕੀ ਹਰਿ ਧੂੜਿ ਦੇਹਿ ਹਮ ਪਾਪੀ ਭੀ ਗਤਿ ਪਾਂਹਿ ॥

(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੧੪੨੪)

ਪਉੜੀ ੪ (ਜਗਤ ਦਾ ਕਾਰਣ)

ਓਅੰਕਾਰੁ ਆਕਾਰ ਕਰਿ; ਏਕ ਕਵਾਉ ਪਸਾਉ ਪਸਾਰਾ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਰਾਕਾਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਜੋ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਰਚਣ ਲਈ ਧੁਨ ਉਚਾਰੀ ਹੈ, ਉਹ ਧੁਨ ਓਅੰਕਾਰੁ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਓਅੰਕਾਰੁ ਧੁਨ ਤੋਂ ਹੀ ਆਕਾਰ = ਵਿਸਥਾਰ ਵਾਲਾ ਸੰਸਾਰ ਰਚਨਾ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਇਕ ਅਖੰਡ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਕਵਾਉ = ਬਚਨ ਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪਸਾਉ = ਫੈਲਾਅ ਦਾ ਪਸਾਰਾ = ਪਸਰਨਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਓਅੰਕਾਰ ਤਿਨਿ ਕਹਾ॥ ਸੋ ਧੁਨਿ ਪੂਰ ਜਗਤ ਮੋ ਰਹਾ॥

(ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ੨੪ ਅਵਤਾਰ, ਮੱਛ, ਅੰਗ ੧੫੫-੧੫੭)

ਕੀਤਾ ਪਸਾਉ ਏਕੋ ਕਵਾਉ ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੩)*

ਪੰਚ ਤਤ ਪਰਵਾਣੁ ਕਰਿ; ਘਟਿ ਘਟਿ ਅੰਦਰਿ ਤ੍ਰਿਭਵਣੁ ਸਾਰਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਪੰਜ')

ਫਿਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਮਾਇਆ ਦੁਆਰਾ ਆਕਾਸ਼, ਵਾਯੂ, ਅਗਨੀ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਧਰਤੀ; ਇਹ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਪਰਵਾਣੁ = ਤੋਲ ਮਾਪ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਕੋਈ ਤੱਤ ਇਕ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਨਾ ਪਵੇ। ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਪਰਵਾਣੁ = ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਘਟਿ ਘਟਿ = ਸਰੀਰਾਂ ਸਰੀਰਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਆਪ ਜੋ ਤ੍ਰਿਭਵਣੁ = ਤਿੰਨਾਂ ਭਵਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ = ਸਾਰ ਰੂਪ ਹੈ, ਉਹ ਬ੍ਰਹਮ ਸੱਤਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕਾਦਰੁ ਕਿਨੇ ਨ ਲਖਿਆ; ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜਿ ਕੀਆ ਅਵਤਾਰਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਕਿਨੈ')

ਕਾਦਰੁ = ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕਿਨੇ = ਕਿਸੇ ਨੇ ਭੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਖਿਆ = ਡਿੱਠਾ, ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਦਰਤਿ = ਮਾਇਆ ਸਾਜਿ = ਬਣਾ ਕੇ ਅਵਤਾਰਾ = ਬ੍ਰਹਮਾ ਆਦਿਕ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਖ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ।

ਇਕ ਦੂ ਕੁਦਰਤਿ ਲਖ ਕਰਿ; ਲਖ ਬਿਅੰਤ ਅਸੰਖ ਅਪਾਰਾ।

(ਦੋਵੇਂ 'ਲਖ' ਪਦ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਇਕ = ਅਖੰਡ ਸਰੂਪ ਤੇ ਦੂ = ਦੂਸਰੀ ਕੁਦਰਤਿ = ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਲਖ = ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਿ = ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਅਸੰਖ = ਜਿਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਪਾਰਾ = ਪਾਰਾਵਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਰਚਨਾ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਅੰਤ = ਅੰਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅੰਤ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਕਰਤੇ ਕੈ ਕਰਣੈ ਨਾਹੀ ਸੁਮਾਰੁ ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੩)*

ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚਿ ਰਖਿਓਨਿ; ਕਰਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡਿ ਕਰੋੜਿ ਸੁਮਾਰਾ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਇਕ ਰੋਮ ਰੋਮ = ਵਾਲ ਵਾਲ ਵਿਚ ਕਰੋੜਿ = ਕਰੋੜਾਂ ਦੀ ਸੁਮਾਰਾ = ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਭਾਵ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਕੇ ਰਖਿਓਨਿ = ਰੱਖੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਰੋਮ ਰੋਮ ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਿਮਾਂਡ ਕੋ ਨਿਵਾਸੁ ਜਾਸੁ, ਮਾਨਸ ਅਉਤਾਰ ਧਾਰ ਦਰਸ ਦਿਖਾਏ ਹੈ॥੩੫॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਕਬਿੱਤ)

ਇਕਸ ਇਕਸ ਬ੍ਰਹਮੰਡਿ ਵਿਚਿ; ਦਸ ਦਸ ਕਰਿ ਅਵਤਾਰ ਉਤਾਰਾ।

ਇਕਸ ਇਕਸ = ਇਕ ਇਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਦਸ ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਕਰਿ = ਰਚ ਕੇ ਉਤਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਬੇਅੰਤ ਹੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਹਨ, ਬੇਅੰਤ ਹੀ ਅਵਤਾਰ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਏਕ ਸਿਵ ਭਏ ਏਕ ਗਏ ਏਕ ਫੇਰ ਭਏ, ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੇ ਅਵਤਾਰ ਭੀ ਅਨੇਕ ਹੈ॥
ਬ੍ਰਹਮਾ ਅਰੁ ਬਿਸਨੁ ਕੇਤੇ ਬੇਦ ਔ ਪੁਰਾਨ ਕੇਤੇ, ਸਿੰਮ੍ਰਿਤ ਸਮੂਹਨ ਕੇ ਹੁਇ ਹੁਇ ਬਿਤਏ ਹੈ॥
ਮੋਨਦੀ ਮਦਾਰ ਕੇਤੇ ਅਸੁਨੀ ਕੁਮਾਰ ਕੇਤੇ, ਅੰਸਾ ਅਵਤਾਰ ਕੇਤੇ ਕਾਲ ਬਸਿ ਭਏ ਹੈ॥
ਪੀਰ ਔ ਪਿਕਾਬਰ ਕੇਤੇ ਗਨੇ ਨ ਪਰਤ ਏਤੇ, ਭੂਮਿ ਹੀ ਤੇ ਹੁਇ ਕੈ ਫੇਰ ਭੂਮਿ ਹੀ ਮਿਲਏ ਹੈ॥੭॥

(ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ, ੭੭)

ਕੇਤੇ ਬੇਦ ਬਿਆਸ ਕਰਿ; ਕਈ ਕਤੇਬ ਮੁਹੰਮਦ ਯਾਰਾ।

ਕੇਤੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਬੇਦ = ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਵਖਿਆਨ ਕਰਿ = ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਿਖੀ ਬਿਆਸ ਰਚੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਈ = ਕਿਤਨੀਆਂ ਹੀ ਕਤੇਬ = ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਮੁਹੰਮਦ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਾਰਾ = ਯਾਰ ਰਚੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਰਚੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚਾਰ ਯਾਰ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਯਾਰੀ ਮੁਹੰਮਦੀ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਚਾਰ ਯਾਰ ਹਨ : ੧. ਉਮਰਾ, ੨. ਅਬੂਬਕਰ, ੩. ਉਸਮਾਨ, ੪. ਅਲੀ। ਅਲੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਵਿਆਹ ਕੇ ਯਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਯਾਰੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਕੇ 'ਪੰਚ ਪਰਵਾਨ' ਕੀਤੇ। ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਸਾਜ ਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਮੋਢੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ। ਚਾਰ ਯਾਰੀ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤੀ। ਯਾਰ ਤੋਂ ਭਾਵ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਹੈ। ਚਾਰ ਖ਼ਲੀਫ਼ੇ ਹਨ। ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਖ਼ਲਫ਼ ਪਦ ਤੋਂ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡਣਾ। ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਆਪਣੀ ਗ਼ੈਰ-ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਮੁਕੱਰਰ ਕਰਨਾ। ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਜੋ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਮੁਖੀ ਹੋਏ, ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਦੀ ਥਾਂ ਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਸੰਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਖ਼ਲੀਫ਼ੇ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰ ਸਨ, ਜੋ ਪ੍ਰਬਲ ਸਨ।

੧. **ਅਬੂਬਕਰ** : ਇਹ ਹਿਜਰੀ ੧੧ ਵਿਚ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਰਸੂਲ ਅੱਲ੍ਹਾ ੬੦ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਮੁਕੱਰਰ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸਤਰੀ 'ਆਯਸ਼ਾ' ਦਾ ਪਿਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਸਵਾ ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਰਹਿ ਕੇ ੨੩ ਅਗਸਤ ਸੰਨ ੬੩੪ ਮਦੀਨੇ ਮਰ ਗਿਆ।

੨. **ਉਮਰਾ** : ਖਤਾਬ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਇਹ ਸੰਨ ਹਿਜਰੀ ੧੩ ਵਿਚ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਹੋਇਆ ਭਾਵ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤੀਜੀ ਇਸਤਰੀ 'ਹਫ਼ਸ਼ਾਂ' ਦਾ ਪਿਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਅਮੀਰਲ-ਮੋਮਿਨੀਨ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਅਤੇ ਮਿਸਰ ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਤਾ। ਜਗਤ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕਾਲਯ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਭਸਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ। ਤਦ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕੁਰਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ, ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਰੱਖਣੀਆਂ ਯੋਗ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨੇ ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਭਾਰੀ ਮਸੀਤ ਬਣਵਾਈ। ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਬੁਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ। ੩ ਨਵੰਬਰ, ਸੰਨ ੬੪੪ ਨੂੰ ਜਦ ਕਿ ਇਮਾਮ ਉਮਰ ਸਵੇਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ ਗ਼ੁਲਾਮ ਨੇ ਖ਼ੰਜਰ ਨਾਲ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਪਿੱਛੋਂ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ।

੩. **ਉਸਮਾਨ** : ਅਫ਼ਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਇਹ ਸੰਨ ਹਿਜਰੀ ੨੪ ਵਿਚ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਮੁਕੱਰਰ ਹੋਇਆ। ਉਸਮਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਦਾ ਪਤੀ ਸੀ। ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਰੁਕੀਅਹ ਅਤੇ ਉਮੂਕਲਸੂਮ ਇਸ ਨੂੰ ਅਬੂਬਕਰ ਦੇ ਬੇਟੇ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਵਿਚ ੩੦ ਜੂਨ ਸੰਨ ੬੬੫ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

੪. **ਅਲੀ** : ਇਹ ਅਬੂ ਤਾਲਿਬ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਦਾ ਪਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ ੫੯੯ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਚੌਥਾ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਕਰੀਬ ਪੰਜ ਵਰ੍ਹੇ ਖ਼ਲਾਫ਼ਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਹੁਦੇ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਇਆ। ਕੂਫ਼ਾ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਪੁਰ ਅਬਦੁਰ ਰਹਿਮਾਨ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਨਾਲ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਅਲੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸੰਨ ੬੬੧ ਵਿਚ ਮਰ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਕਬਰ 'ਨਜ਼ਫ਼' ਨਾਮਕ ਨਗਰ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੀਰਥ

ਹੈ। ਇਮਾਮ ਅਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਠਾਰਾਂ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਹੀ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਫ਼ਾਤਮਾ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਹਸਨ, ਹੁਸੈਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ।[1]

ਇਹ ਚਾਰੇ ਖ਼ਲੀਫ਼ੇ ਚਾਰ ਯਾਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਪੰਜਵਾਂ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਅਲੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਸਨ ਕੇਵਲ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਦਮਿਸ਼ਕ ਦੇ ਹਾਕਮ ੧੪ ਖ਼ਲੀਫ਼ੇ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਨ ੬੬੧ ਤੋਂ ਸੰਨ ੭੪੯ ਤਕ ਖ਼ਲਾਫ਼ਤ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਖ਼ਲਾਫ਼ਤ ਬਗ਼ਦਾਦ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਪਾਸ ਚਲੀ ਗਈ, ਜੋ ਸੰਨ ੭੫੦ ਤੋਂ ਸੰਨ ੧੨੫੮ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਰਹੀ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਖ਼ਲਾਫ਼ਤ ਰੂਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੱਥ ਆ ਗਈ। ੧੨ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੯੨੨ ਨੂੰ ਰੂਮ ਦੀ ਕੌਮੀ ਸਭਾ ਨੇ ਸੁਲਤਾਨ ਵਾਹਿਦੁੱਦੀਨ ਤੋਂ ਖ਼ਲਾਫ਼ਤ ਖੋਹ ਕੇ ਅਬਦੁਲ ਮਜੀਦ ਨੂੰ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਕੰਮ ਖ਼ਲੀਫ਼ੇ ਦੇ ਹੱਥ ਕੁਝ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਕੇਵਲ ਧਰਮ ਦਾ ਆਗੂ ਉਸ ਨੂੰ ਥਾਪਿਆ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਮਾਰਚ ੧੯੨੪ ਵਿਚ ਖ਼ਲਾਫ਼ਤ ਦਾ ਭੋਗ ਹੀ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਉੱਪਰ ਲਿਖੇ ਖ਼ਲੀਫ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਰਬ, ਮਿਸਰ, ਫ਼ਰਾਂਸ, ਰੂਮ ਆਦਿ ਦੇ ਅਨੇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਤਾਈਂ ਸੁਤੰਤਰ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਮੰਨਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਕਈ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਲਾਉੱਦੀਨ ਖਿਲਜੀ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਆਦਿ ਵੀ ਆਪਣੇ ਤਾਈਂ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾ ਨਾਮ 'ਦਾਰੁਲ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ਤ' ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਸੁੰਨੀ ਮਤ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਕਿ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਕੁਰੈਸ਼ ਵੰਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਜਾਤ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸ਼ੀਆ ਮਤ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਅਲੀ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹੋਣਾ ਯੋਗ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਕੁਦਰਤਿ ਇਕੁ; ਏਤਾ ਪਾਸਾਰਾ ॥੪॥

ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕੁਦਰਤਿ = ਮਾਇਆ ਤਾਂ ਇਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਏਤਾ = ਏਡਾ ਵੱਡਾ ਭਾਵ ਕਰੋੜਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਪਾਸਾਰਾ = ਫੈਲਾਅ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਜੁਗਾਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ)

ਚਾਰਿ ਜੁਗਿ ਕਰਿ ਥਾਪਨਾ; ਸਤਿਜੁਗ ਤ੍ਰੇਤਾ ਦੁਆਪਰੁ ਸਾਜੇ।

('ਸਾਜੇ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਹੁਣ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਜੋ ਜੁਗਾਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਬਣੀ, ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਜੁਗਿ = ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਥਾਪਨਾ = ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਸਤਿਜੁਗ (ਸਤਿ + ਜੁਗ) ਜੋ ਸਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੇ ਸਤਿ = ਸੱਚ ਦਾ ਜੁਗ = ਸਮਾਂ ਸੀ। ਤ੍ਰੇਤਾ = ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਆਣ ਪਿਆ ਤੇ ਦੁਆਪਰੁ = ਦੁਆਪਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਜੇ = ਸਾਜਣਾ ਕੀਤੇ।

ਚਉਥਾ ਕਲਿਜੁਗ ਥਾਪਿਆ; ਚਾਰਿ ਵਰਨਿ ਚਾਰੋਂ ਕੇ ਰਾਜੇ।

('ਰਾਜੇ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਚਉਥਾ ਕਲਿਜੁਗ (ਕਲਿ + ਜੁਗ) ਕਲਿ = ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਲੜਾਈ-ਝਗੜਿਆਂ ਵਾਲਾ ਜੁਗ = ਸਮਾਂ ਥਾਪਿਆ = ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਚਾਰਿ ਵਰਨਿ = ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼ ਅਤੇ ਚਾਰਾਂ

---

੧. ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਫ਼ਾਤਮਾ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਹਸਨ, ਹੁਸੈਨ ਲਿਖੇ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਤਿੰਨ ਲਿਖੇ ਹਨ— ਹਸਨ, ਹੁਸੈਨ, ਮੁਹਸਿਨ।

ਦੇ ਰਾਜੇ = ਹਕੂਮਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਚਹੁੰ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀ ਸ਼ੰਕਾ ਕਰੇ ਕਿ ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ, ਕਲਿਜੁਗ ਇਹ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਪ੍ਰਤਗੀ ਅਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਕਿਉਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ ? ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਲਬਧ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਕਰਮ ਫਲ ਭੁਗਤਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਚਾਰੇ ਫ਼ਰਕ ਵਾਲੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਚਾਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਕੂਮਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝੀਏ। ੧. ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਰਾਜ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਸੀ। ੨. ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਰਾਜ ਛੱਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਸੀ। ੩. ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਰਾਜ ਵੈਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸੀ। ੪. ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਰਾਜ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਬ੍ਰਹਮਣ ਛਤ੍ਰੀ ਵੈਸ ਸੂਦ੍ਰ; ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਏਕੋ ਵਰਨ ਬਿਰਾਜੇ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਖਤ੍ਰੀ', 'ਬਿਰਾਜੇ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਛਤ੍ਰੀ, ਵੈਸ਼, ਸ਼ੂਦ੍ਰ ਇਹ ਚਾਰੇ ਵਰਨ ਹਨ, ਪਰ ਆਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕਰ ਕੇ ਏਕੋ = ਅਖੰਡ ਸਰੂਪ ਆਪਣੀ ਚੇਤਨਾ ਸੱਤਾ ਵਾਲਾ ਵਰਨ = ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਬਿਰਾਜੇ = ਫੱਬ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਤਿਜੁਗਿ ਹੰਸ ਅਉਤਾਰੁ ਧਰਿ; ਸੋਹੰ ਬ੍ਰਹਮ ਨ ਦੂਜਾ ਪਾਜੇ।

('ਪਾਜੇ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਹੰਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਉਤਾਰੁ = ਆਉਣਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਰੂਪ ਧਰਿ = ਧਾਰ ਕੇ ਸੋਹੰ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸਰੂਪ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜਾ = ਦੂਸਰਾ ਪਾਜੇ = ਪਖੰਡ ਨ = ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਦੂਜਾ = ਦ੍ਵੈਸ਼ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਖੰਡ ਸਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਹੀ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਇਆ। ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਹੰਸ ਅਵਤਾਰ ਉਦੋਂ ਧਾਰਿਆ ਜਦੋਂ ਸਨਕਾਦਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦਸੋ ਮਨ, ਬਾਣੀ, ਇੰਦਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਜਿਹੜੀ ਅਦੁੱਤੀ ਆਤਮਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਵੇ ? ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਨਿਰਉੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ। ਉਦੋਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਹੰਸ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰ ਕੇ ਖੰਭਾਂ ਉੱਤੇ ਬੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਚਾ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਸਨਕਾਦਿਕ ਸਮਝ ਗਏ ਕਿ ਅਦੁੱਤੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਾਮ ਕਹੈ ਸੇਤੰਬਰੁ ਸੁਆਮੀ ਸਚ ਮਹਿ ਆਛੈ ਸਾਚਿ ਰਹੇ॥ *(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੭੦)*

ਏਕੋ ਬ੍ਰਹਮ ਵਖਾਣੀਐ; ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਤੇ ਬੇਮੁਹਤਾਜੇ।

ਏਕੋ = ਇਕ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵਖਾਣੀਐ = ਵਖਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ = ਖਿੱਚ ਤੋਂ ਲੋਕ ਬੇਮੁਹਤਾਜੇ = ਬੇ-ਪਰਵਾਹ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਤਿਆਗ ਇਤਨਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਨਿਵਾਸ ਲਈ ਮਕਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ।

ਕਰਨਿ ਤਪਸਿਆ ਬਨਿ ਵਿਖੈ; ਵਖਤ ਗੁਜਾਰਨਿ ਪਿੰਨੀ ਸਾਗੇ।

('ਤਪਸਿਆ' ਤੇ 'ਸਾਗੇ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਬਨਿ = ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਖੈ = ਵਿਚ ਤਪਸਿਆ ਕਰਨਿ = ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਪਜੀਵਕਾ ਲਈ ਭਾਵ ਪੇਟ ਭਰਨ ਲਈ ਬਨਸਪਤੀ ਦੇ ਖਾਣ ਯੋਗ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਸਾਗੇ = ਸਾਗ ਦੇ ਪੱਤੇ ਉਬਾਲ ਕੇ ਪਿੰਨੀ = ਗੋਲਾਕਾਰ ਪਦਾਰਥ ਬਣਾ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਸਨ ਭਾਵ ਜਿਵੇਂ ਖੋਏ ਦੀ ਪਿੰਨੀ ਬਣਾਈਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਿੰਨੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਸਨ ਭਾਵ ਕੰਦ-ਮੂਲ ਖਾ ਕੇ ਸਮਾਂ ਗੁਜਾਰਨਿ = ਲੰਘਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੰਦ ਮੂਲੁ ਅਹਾਰੋ ਖਾਈਐ ਅਉਧੂ ਬੋਲੈ ਗਿਆਨੇ॥ *(ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ, ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੯੩੮)*

ਅਥਵਾ ਜਿਮੀਂਕੰਦ ਵਰਗਾ ਇਕ ਫਲ ਜੋ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਖਾ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਲਖ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਆਰਜਾ; ਕੋਠੇ ਕੋਟਿ ਨ ਮੰਦਿਰ ਸਾਜੇ।

(‘ਸਾਜੇ’ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਲਖ = ਸੌ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ = ਵਰਸਾਂ ਦੀ ਆਰਜਾ = ਉਮਰ ਸੀ, ਪਰ ਤਿਆਗ ਬਿਰਤੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਲਈ ਕੋਠੇ = ਕੱਚੇ ਮਕਾਨ ਮੰਦਿਰ = ਪੱਕੇ ਮਕਾਨ ਕੋਟਿ = ਕਿਲ੍ਹੇ, ਕੋਠੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੰਦਿਰ ਕਲੀ-ਚੂਨੇ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਭੀ ਸਾਜੇ = ਬਣਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਨਾ ਕੱਚੇ, ਨਾ ਪੱਕੇ, ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਕਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਝੰਜਟ ਕੌਣ ਕਰੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਚਲੇ ਤਾਂ ਜਾਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਨੀ ਚਲਣੁ ਜਾਣਿਆ ਸੇ ਕਿਉ ਕਰਹਿ ਵਿਥਾਰ॥ *(ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੭੮੭)*

ਇਕ ਬਿਨਸੈ; ਇਕ ਅਸਥਿਰੁ ਗਾਜੇ॥੫॥

(‘ਗਾਜੇ’ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ, ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ ‘ਬਿਨਸੇ’)

ਇਕ ਗਿਆਨਵਾਨ ਆਪਣੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਬਿਨਸੈ = ਨਾਸਵਾਨ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਇਕ ਅਗਿਆਨੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਸਥਿਰੁ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੰਨ ਕੇ ਗਾਜੇ = ਗਰਜਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਲੋਕ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਟੱਲ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਭਾਵ ਸਤਿਜੁਗ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਸਥਿਰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਕ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਸੌ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਵੀ ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਅੱਪੜਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਬੜੇ ਬੜੇ ਮਹਿਲ, ਕੋਠੀਆਂ, ਕਿਲ੍ਹੇ ਉਸਾਰ ਕੇ ਗੱਜਦੇ ਹਨ॥੫॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮਾਰਕੰਡੇ ਤੇ ਕੋ ਅਧਿਕਾਈ ਜਿਨਿ ਤ੍ਰਿਣ ਧਰਿ ਮੂੰਡ ਬਲਾਏ॥੧॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੬੯੨)

ਇਕਿ ਬਿਨਸੈ ਇਕ ਅਸਥਿਰੁ ਮਾਨੈ ਅਚਰਜੁ ਲਖਿਓ ਨ ਜਾਈ॥੧॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੯, ਅੰਗ ੨੧੯)*

ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਉਮਰ ਇਕ ਲੱਖ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸੀ ਤੇ ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸੀ, ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਸੀ ਤੇ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਸੌ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਰਹਿ ਗਈ।

ਪਉੜੀ ੬ (ਤਿੰਨਾਂ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਧਰਮ)

ਤ੍ਰੇਤੇ ਛਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਧਰਿ; ਸੂਰਜ ਬੰਸੀ ਵਡਿ ਅਵਤਾਰਾ।

ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਛਤ੍ਰੀ ਵਰਨ ਦਾ ਰੂਪ ਧਰਿ = ਧਾਰ ਕੇ ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ ਸੂਰਜ ਦੀ ਬੰਸੀ = ਕੁਲ ਵਿਚ ਵਡਿ ਅਵਤਾਰਾ = ਵੱਡੇ ਅਵਤਾਰੀ ਰਾਜਾ ਹੋਏ, ਭਾਵ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੇ ਚੌਵੀ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੁਗ ਅਵਤਾਰ ਰਾਮ ਜੀ ਹੋਏ।

ਨਉ ਹਿਸੇ ਗਈ ਆਰਜਾ; ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਅਹੰਕਾਰੁ ਪਸਾਰਾ।

ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰੁ = ਹਉਮੈ ਦਾ ਪਸਾਰਾ = ਫੈਲਾਅ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਲੱਖ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨੌਂ ਹਿੱਸੇ ਭਾਵ ਨੱਬੇ ਹਜ਼ਾਰ ਉਮਰ ਘੱਟ ਗਈ। ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹਾ ਰਹਿ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੀ।

ਦੁਆਪਰਿ ਜਾਦਵ ਵੰਸ ਕਰਿ; ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਅਉਧ ਘਟੈ ਆਚਾਰਾ।

ਦੁਆਪਰ ਜੁਗ ਵਿਚ ਯਾਦਵ ਵੰਸੀ ਰਾਜੇ ਵਾਸਦੇਵ ਦੇ ਘਰ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ। ਇਹ ਅਵਤਾਰ ਚੰਦ੍ਰ ਵੰਸ਼ੀ ਕੁੱਲ ਵਿਚ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਯਾਦਵ ਵੰਸ਼ੀ ਚੰਦ੍ਰ-ਵੰਸ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ। ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ = ਜੁਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਸਰੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਅਉਧ = ਉਮਰ ਘਟੈ = ਘਟਦੀ ਹੀ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਚਾਰਾ = ਕਰਤੱਵਾਂ ਕਰਕੇ ਉਮਰ ਘੱਟਦੀ ਹੀ ਗਈ ਭਾਵ ਨੌਂ ਹਿੱਸੇ ਹੋਰ ਘੱਟ ਗਈ ਭਾਵ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨੌਂ ਹਜ਼ਾਰ ਘੱਟ ਕੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹਾ ਰਹਿ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਮੰਨੀ ਹੈ।

ਰਿਗ ਬੇਦ ਮਹਿ ਬ੍ਰਹਮ ਕ੍ਰਿਤਿ; ਪੂਰਬ ਮੁਖਿ ਸੁਭ ਕਰਮ ਬਿਚਾਰਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਵਿਚਾਰਾ')

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਚਾਰ ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਰਿਗ ਵੇਦ ਮਹਿ = ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਿਤਿ = ਕਰਮ ਕਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਮੁਖਿ = ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਸੁਭ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਬਿਚਾਰਾ = ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪੂਰਬ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਹਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵਾਸਾ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਅਥਵਾ ਰਿਗ ਵੇਦ ਵਿਚ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਭਾਗ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਖਤ੍ਰੀ ਥਾਪੇ ਜੁਜਰੁ ਵੇਦਿ; ਦਖਣ ਮੁਖਿ ਬਹੁ ਦਾਨ ਦਾਤਾਰਾ।

ਫਿਰ ਖਤ੍ਰੀ = ਛਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਜੁਜਰ ਵੇਦ ਥਾਪੇ = ਸਥਾਪਨ ਕਰ ਲਿਆ ਭਾਵ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਬਦਲ ਕੇ ਮੁਖਿ = ਮੂੰਹ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਕਰ ਕੇ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਦਾਤਾਰਾ = ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦਾਨੇ ਲੋਕ ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਵੈਸੋਂ ਥਾਪਿਆ ਸਿਆਮ ਵੇਦੁ; ਪਛਮ ਮੁਖਿ ਕਰਿ ਸੀਸੁ ਨਿਵਾਰਾ।

ਵੈਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਿਆਮ ਵੇਦ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਇਹ ਕਰਮ ਥਾਪਿਆ = ਸਥਾਪਨ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਵੇਲੇ ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਮੁਖਿ = ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਸੀਸੁ = ਸਿਰ ਨਿਵਾਰਾ = ਨਿਵਾਉਣਾ ਕੀਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਾਹੂੰ ਲਖਿਓ ਹਰਿ ਅਵਾਚੀ ਦਿਸਾ ਮਹਿ, ਕਾਹੂੰ ਪਛਾਹ ਕੋ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਓ॥

(ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ-੩੦/੨, ਅੰਗ ੧੩-੧੫)

ਰਿਗਿ ਨੀਲੰਬਰ ਜੁਜਰ ਪੀਤ; ਸ੍ਵੇਤੰਬਰਿ ਕਰਿ ਸਿਆਮ ਸੁਧਾਰਾ।

('ਸੁਏਤੰਬਰਿ' ਬੋਲੋ)

ਰਿਗ ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਨੀਲੰਬਰ (ਨੀਲ + ਅੰਬਰ) ਨੀਲ = ਨੀਲੇ ਅੰਬਰ = ਵਸਤਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਜੁਜਰ ਵੇਦ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ ਪੀਤ = ਪੀਲੇ ਵਸਤਰ ਅਤੇ ਸਿਆਮ ਵੇਦ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਵੇਤੰਬਰਿ (ਸ੍ਵੇਤ + ਅੰਬਰ) ਸ੍ਵੇਤ = ਚਿੱਟੇ ਅੰਬਰ = ਵਸਤਰ ਨੂੰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਵੇਦ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਹੰਸ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਤ੍ਰਿਹੁ ਜੁਗੀ; ਤ੍ਰੈ ਧਰਮ ਉਚਾਰਾ ॥੬॥

ਤਿੰਨਾਂ ਜੁਗੀ = ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਤ੍ਰੈ = ਤਿੰਨ ਧਰਮ = ਨਿਯਮ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਉਚਾਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਾਮ ਕਹੈ ਸੇਤੰਬਰੁ ਸੁਆਮੀ ਸਚ ਮਹਿ ਆਛੈ ਸਾਚਿ ਰਹੇ॥...
ਰਿਗੁ ਕਹੈ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰਿ ॥ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਦੇਵਾ ਮਹਿ ਸੂਰੁ॥

(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੭੦)

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਇਹ ਫ਼ਰਕ ਹੈ ਕਿ ਸਾਮ ਵੇਦ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ, ਰਿਗ ਛਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ, ਜੁਜਰ ਵੇਦ ਵੈਸ਼ਾਂ ਨੇ ਥਾਪਿਆ ਸੀ, ਸੂਦ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਚੌਥਾ ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ ਕਲਿਜੁਗ ਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤ੍ਰਿਬੇਦੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਸੀ। ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਵੇਦ ਸਾਮ ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਸਤਰ ਚਿੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਅਵਤਾਰ ਹੰਸ ਦੀ ਉਮਰ ਲੱਖ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਸੀ, ਤ੍ਰੇਤੇ ਦਾ ਵੇਦ ਰਿਗ ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਸਤਰ ਲਾਲ ਜਾਂ ਨੀਲੇ, ਅਵਤਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰਸ ਦੀ ਸੀ। ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਜੀ ਦੀ ਕਲਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਚੌਦਾਂ ਸੀ। ਦੁਆਪਰ ਦੇ ਵੇਦ ਜੁਜਰ ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਸਤਰ ਪੀਲੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਅਵਤਾਰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਕਲਾਂ ਸੰਪੂਰਨ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰਸ ਸੀ। ਕਲਿਜੁਗ ਦਾ ਵੇਦ ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਸਤਰਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਕਾਲਾ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਨਿਹਕਲੰਕ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਉਮਰ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਹੋਣੀ ਮੰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਗੁਪਤ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਹੰਸ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਵਸਤਰ, ਰਾਮ ਜੀ ਦੇ ਲਾਲ ਵਸਤਰ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਪੀਲੇ ਵਸਤਰ, ਕਲਕੀ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਕਾਲੇ ਵਸਤਰ, ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਨੀਲੇ ਵਸਤਰ ਇਹ ਪੰਜ ਰੰਗ ਦੱਸੇ ਹਨ॥੬॥

ਪਉੜੀ ੭

ਕਲਿਜੁਗ ਚਉਥਾ ਥਾਪਿਆ; ਸੂਦ੍ਰ ਬਿਰਤਿ ਜਗ ਮਹਿ ਵਰਤਾਈ।

ਤਿੰਨਾਂ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਉਥਾ ਕਲਿਜੁਗ (ਕਲਿ + ਜੁਗ) ਕਲਿ = ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਲੜਾਈ ਝਗੜਿਆਂ ਵਾਲਾ ਜੁਗ = ਸਮਾਂ ਥਾਪਿਆ = ਬਣਾਇਆ। ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਜਗ = ਜਗਤ ਮਹਿ = ਵਿਚ ਵਰਤਾਈ = ਵਰਤ ਗਈ ਅਰਥਾਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋ ਗਏ ਭਾਵ ਬਿਰਤ ਉਪਜੀਵਕਾ ਪਰਾਈ ਕਿਰਤ ਕਰਨੀ ਸ਼ੂਦਰ ਰੂਪ ਬਿਰਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਜਗਤ ਦੇ ਲੋਕ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਰੂਪੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਖਾਣ ਲੱਗ ਗਏ।

ਕਰਮ ਸੁ ਰਿਗਿ ਜੁਜਰ ਸਿਆਮ ਕੇ; ਕਰੇ ਜਗਤੁ ਰਿਦਿ ਬਹੁ ਸੁਕਚਾਈ।

ਰਿਗ, ਜੁਜਰ ਅਤੇ ਸਿਆਮ = ਸਾਮ ਵੇਦ ਦੇ ਸੁ = ਉਹ ਕਰਮ = ਕੰਮ ਜਗਤੁ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਰਿਦਿ = ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਸੁਕਚਾਈ = ਸੰਕੋਚ ਕਰੇ = ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਭਾਵ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਦੂਰ ਹਟਣ ਲੱਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਲ ਛੇਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਮਾਇਆ ਮੋਹੀ ਮੇਦਨੀ; ਕਲਿ ਕਲਿਵਾਲੀ ਸਭਿ ਭਰਮਾਈ।

ਮਾਇਆ ਨੇ ਮੇਦਨੀ = ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਮੋਹੀ = ਮੋਹਿਤ ਕਰ ਲਏ, ਕਲਿ = ਕਲਿਜੁਗ ਦੀ ਕਲਿਵਾਲੀ = ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਨੇ ਸਭਿ = ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਭਰਮਾ ਦਿੱਤੀ ਭਾਵ ਸ਼ੂਦਰ ਬਿਰਤੀ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਪਰਾਏ ਹੱਕ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹੈ, ਉਹ ਕਲੇਸ਼ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਉਠੀ ਗਿਲਾਨਿ ਜਗਤ ਵਿਚਿ; ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ ਜਲੈ ਲੁਕਾਈ।

ਜਗਤ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗਿਲਾਨਿ = ਨਫ਼ਰਤ ਉੱਠ ਖਲੋਤੀ, ਹਉਮੈ = ਅਭਿਮਾਨ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਲੁਕਾਈ = ਦੁਨੀਆਂ ਜਲੈ = ਸੜਨ ਲੱਗੀ।

ਕੋਇ ਨਾ ਕਿਸੈ ਪੂਜਦਾ; ਊਚ ਨੀਚ ਸਭਿ ਗਤਿ ਬਿਸਰਾਈ।

ਕੋਇ = ਕੋਈ ਭੀ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਪੂਜਦਾ = ਮੰਨਦਾ ਨਹੀਂ ਭਾਵ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਊਚ = ਵੱਡੇ, ਨੀਚ = ਨੀਵੇਂ ਭਾਵ ਛੋਟੇ-ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਤਿ = ਮਰਯਾਦਾ ਬਿਸਰਾਈ = ਭੁਲਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਆਪੁ ਆਪੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕਹੈ ਹੈ॥ ਨੀਚ ਊਚ ਕਹ ਸੀਸ ਨ ਨੈ ਹੈ॥
ਏਕ ਏਕ ਮਤ ਇਕ ਇਕ ਧਾਮਾ॥ ਘਰ ਘਰ ਹੋਇ ਬੈਠ ਹੈ ਰਾਮਾ॥੧੨॥

(੨੪ ਅਵਤਾਰ, ਨਿਹਕਲੰਕ ੧੭/੪)

ਭਏ ਬਿਅਦਲੀ ਪਾਤਸਾਹ; ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਉਮਰਾਇ ਕਸਾਈ।

ਪਾਤਸਾਹ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਿਅਦਲੀ = ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਏ = ਹੋ ਗਏ, ਕਲਿ = ਕਲਿਜੁਗ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਕਾਤੀ = ਕੈਂਚੀ ਵਰਗੀ ਤੇ ਉਮਰਾਇ = ਅਹਿਲਕਾਰ ਕਸਾਈ = ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜੀਵ ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਪਰਜਾ ਬੱਕਰੀਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਉਮਰਾਉ ਅਹਿਲਕਾਰ ਕਸਾਈ ਬਣ ਕੇ ਪਰਜਾ ਦਾ ਧਨ-ਮਾਲ ਖਾਣ ਰੂਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।

ਰਹਿਆ ਤਪਾਵਸੁ ਤ੍ਰਿਹੁ ਜੁਗੀ; ਚਉਥੇ ਜੁਗਿ ਜੋ ਦੇਇ ਸੁ ਪਾਈ।

ਤ੍ਰਿਹੁ = ਤਿੰਨਾਂ ਜੁਗੀ = ਜੁਗਾਂ ਦਾ ਤਪਾਵਸੁ = ਇਨਸਾਫ਼ ਰਹਿਆ = ਰਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਭਾਵ ਇਨਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਅਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਜੁਗਾਂ ਤੋਂ ਚਉਥੇ ਜੁਗ ਦੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਪਦਾਰਥ ਦੇਇ = ਦੇਵੇਗਾ ਭਾਵ ਦਾਨ ਕਰੇਗਾ, ਉਸ ਦਾ ਫਲ ਸੁ = ਉਹੋ ਪਾਈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇਗਾ।

ਕਰਮ ਭ੍ਰਿਸਟਿ; ਸਭਿ ਭਈ ਲੋਕਾਈ॥੭॥

ਸਭਿ = ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ = ਦੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮ-ਧਰਮ ਤੋਂ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਭਈ = ਹੋ ਗਈ, ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਤੋਂ ਧਿਰਕਾਰੀ ਗਈ ਭਾਵ ਇਹ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਪਤਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਜੇ ਇਕ ਪਾਪ ਕਰੇ ਤਾਂ ਫਲ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਸੀ, ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਪ ਕਰੇ ਤਾਂ ਫਲ ਸਾਰੀ ਨਗਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਸੀ, ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਪ ਕਰੇ ਤਾਂ ਫਲ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਭਾਵ ਵੰਸ਼, ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਸੀ, ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਜੇ ਇਕ ਪਾਪ ਕਰੇ ਤਾਂ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਫਲ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ॥੭॥

ਪਉੜੀ ੮ (ਖਟ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਚਾਰ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ)

ਚਹੁ ਬੇਦਾਂ ਕੇ ਧਰਮ ਮਥਿ; ਖਟਿ ਸਾਸਤ੍ਰ ਮਥਿ ਰਿਖਿ ਸੁਣਾਵੈ।

ਚਹੁ = ਚਾਰ ਵੇਦਾਂ ਦੇ, ਭਾਵ ਸਾਮ, ਰਿਗ, ਯਜੁਰ ਅਤੇ ਅਥਰਬਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੇ = ਦੇ ਧਰਮ = ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਮਥਿ = ਮਥਨ ਕਰ ਕੇ, ਭਾਵ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਖਟਿ = ਛੇ ਸਾਸਤ੍ਰ = ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਭਾਵ ਸਾਂਖ, ਨਿਆਏ,

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ, ਪੂਰਬ ਮੀਮਾਂਸਾ, ਪਤੰਜਲ, ਵੇਦਾਂਤ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਸ ਆਦਿ ਦੇ ਛੇ ਰਿਖਿ = ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਮਥਿ = ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਸੁਣਾਵੈ = ਸੁਣਾਇਆ।

ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਸਨਕਾਦਿਕਾਂ; ਜਿਉ ਤਿਹ ਕਹਾ ਤਿਵੈ ਜਗੁ ਗਾਵੈ।

ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ (ਬ੍ਰਹਮਾ + ਆਦਿਕ) ਬ੍ਰਹਮਾ ਆਦਿ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਖੀ ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਸਨਕਾਦਿਕਾਂ (ਸਨਕ + ਆਦਿਕਾਂ) ਸਨਕ, ਸਨੰਦਨ, ਸਨਾਤਨ, ਸਨਤਕੁਮਾਰ ਇਹ ਚਾਰੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਤਿਹ = ਤਿਨਾਂ ਨੇ ਕਹਾ = ਕਥਨ ਕੀਤਾ, ਤਿਵੈ = ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨਾ-ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਚਾਂ ਨੂੰ ਗਾਇਣ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਗਾਵਨਿ ਪੜ੍ਹਨਿ ਬਿਚਾਰਿ ਬਹੁ; ਕੋਟਿ ਮਧੇ ਵਿਰਲਾ ਗਤਿ ਪਾਵੈ।

(‘ਪੜ੍ਹਨਿ’ ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ ਤੇ ‘ਮਧੇ’ ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਉਪਰੋਕਤ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਗਾਵਨਿ = ਗਾਉਂਦੇ, ਪੜ੍ਹਨਿ = ਪੜ੍ਹਦੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤੇ ਅਰਥਾਂ ਸਹਿਤ ਬਿਚਾਰਿ = ਨਿਰਣਾ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੋਟਿ = ਕਰੋੜਾਂ ਮਧੇ = ਵਿਚ ਹੈ, ਪਰ ਗਤਿ = ਮੁਕਤੀ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ = ਟਾਵਾਂ ਟਾਵਾਂ ਹੀ ਪਾਵੈ = ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹਿ ਅਚਰਜ ਮਨ ਆਵਦੀ; ਪੜ੍ਹਤਿ ਗੁੜ੍ਹਤਿ ਕਛੁ ਭੇਦ ਨ ਆਵੈ।

(ਨੋਟ : ‘ਆਵੈ’ ਪਾਠ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ, ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ ‘ਗੁਣਤਿ ਕਛ ਭੇਦ ਨ ਪਾਵੈ’)

ਇਹਿ = ਇਹੋ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਅਚਰਜ = ਵਿਸਮਾਦਤਾਈ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆਵਦੀ = ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਖਟ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਤਿ = ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਗੁੜ੍ਹਤਿ = ਵਿਚਾਰਦਿਆਂ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਕਛੁ = ਕੁਝ ਭੀ ਭੇਦ = ਜਾਣਕਾਰੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੀ **ਵਾ:** ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਪਾਵੈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ।

ਨੋਟ : ਇਥੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਥਨ ਕਰ ਕੇ ਅਗਲੀਆਂ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੱਤਾਂ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਦੱਸਦੇ ਹਨ।

ਜੁਗ ਜੁਗ ਇਕੋ ਵਰਨ ਹੈ; ਕਲਿਜੁਗਿ ਕਿਉ ਬਹੁਤੇ ਦਿਖਲਾਵੈ।

ਜੁਗ ਜੁਗ = ਚਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕੋ ਵਰਨ = ਰੂਪ ਹੈ, ਪਰ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਲੋਕ ਕਿਉਂ ਬਹੁਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਖਲਾਵੈ = ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਕਿਉਂ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜੰਦ੍ਰੇ ਵਜੇ ਤ੍ਰਿਹੁ ਜੁਗੀ; ਕਥਿ ਪੜ੍ਹਿ ਰਹੈ ਭਰਮ ਨਹਿ ਜਾਵੈ।

ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ ਤਿੰਨਾਂ ਜੁਗੀ = ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਜੰਦ੍ਰੇ = ਤਾਲੇ ਹੀ ਵਜੇ = ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕਥਿ = ਕਥਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਵਖਿਆਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੜ੍ਹਿ = ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ, ਪੜ੍ਹਨ-ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕਰ ਰਹੈ = ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਭਰਮ = ਭੁਲੇਖਾ ਨਹਿ = ਨਹੀਂ ਜਾਵੈ = ਜਾਂਦਾ, ਅਗਿਆਨ-ਵੱਸ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਰੋਤੇ ਵਕਤੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਭਰਮ = ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ, ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਛਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ, ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਵੈਸ਼ਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ, ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਸ਼ੂਦਰ ਰਾਜ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਯਮ, ਯੋਗ, ਨੇਮ ਪੂਜਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੰਦਰੇ ਵੱਜ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਾਵ

ਇਹ ਸਾਧਨ ਫਲ ਰਹਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਮਤਾਂ-ਮਤਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਝਗੜੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਤਿੰਨਾਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਜਿੰਦਰੇ ਵੱਜ ਰਹੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭੇਦ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਗੁਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਿਉ ਕਰਿ ਕਥਿਆ ਚਾਰਿ ਬੇਦ; ਖਟਿ ਸਾਸਤ੍ਰਿ ਸੰਗਿ ਸਾਖ ਸੁਣਾਵੈ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਚਾਰ ਵੇਦਾਂ ਨੇ ਕਥਿਆ = ਵਰਣਨ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੀ ਸਾਖ = ਗਵਾਈ ਸੁਣਾਵੈ = ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਆਪੋ ਆਪਣੇ; ਮਤ ਸਭਿ ਗਾਵੈ॥੮॥

ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਮਤ = ਬੁੱਧ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਹਉਮੈ ਸਹਿਤ ਗਾਵੈ = ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਨਿਸਚੇ ਦੇ ਕਥਨ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ, ਪੱਖ ਰਹਿਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ॥੮॥

ਪਉੜੀ ੯ (ਨਯਾਯ)

ਗੋਤਮ ਤਪੇ ਬਿਚਾਰਿਕੈ; ਰਿਗਿ ਵੇਦ ਕੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ।

ਗੌਤਮ ਤਪੇ = ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਬਿਚਾਰਿਕੈ = ਸੋਚ ਕੇ ਰਿਗ ਵੇਦ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ = ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੀ, ਭਾਵ ਗੌਤਮ ਤਪੇ ਨੇ ਰਿਗ ਵੇਦ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਨਿਆਇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਰਚਿਆ, ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਇਕ ਦੇਸੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।

ਨਿਆਇ ਸਾਸਤ੍ਰ ਕੋ ਮਥਿ ਕਰਿ; ਸਭਿ ਬਿਧਿ ਕਰਤੇ ਹਥਿ ਜਣਾਈ।

ਨਿਆਇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੋ = ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਥਿ = ਮਥਨ ਕਰ ਕੇ ਭਾਵ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਘੋਟਾ ਲਾ ਕੇ ਸਭਿ = ਸਾਰੀ ਬਿਧਿ = ਜੁਗਤੀ ਕਰਤੇ = ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਜਣਾਈ = ਦੱਸੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਿ ਈਸ਼ਵਰ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਭ ਕਛੁ ਕਰਤੇ ਵਸਿ ਹੈ; ਹੋਰ ਬਾਤ ਵਿਚਿ ਚਲੇ ਨ ਕਾਈ।

ਸਭ ਕਛੁ = ਸਾਰਾ ਕੁਝ, ਭਾਵ ਉਤਪਤ, ਲੈਤਾ, ਪਾਲਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਰਤੇ = ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਵਸਿ = ਅਧੀਨ ਹੈ, ਹੋਰ ਬਾਤ = ਗੱਲ ਵਿਚ ਕਾਈ = ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਚਲੇ = ਚੱਲਦੀ, ਭਾਵ ਇਹ ਸ਼ਾਸਤਰ ਭੇਦਵਾਦੀ ਹੈ। ਨਿਆਇ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਗੁਣ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਸੁਪਨ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਾੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਇਹ ਇਸ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ।

ਹੁਣ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:

ਦੁਹੀ ਸਿਰੀ ਕਰਤਾਰ ਹੈ; ਆਪਿ ਨਿਆਰਾ ਕਰਿ ਦਿਖਲਾਈ।

ਦੁਹੀ = ਦੋਨਾਂ ਹੀ ਸਿਰੀ = ਪਾਸਿਆਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੈ।

ਇਸ ਅੱਧੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਅਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੋਨਾਂ ਵਿਚ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਅੱਧੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਨਿਆਇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕਰਤਾਰ = ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਨਿਆਰਾ = ਅਲੱਗ ਕਰ ਕੇ ਕਥਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿਖਲਾਈ = ਦਿਖਲਾਇਆ ਹੈ।

ਕਰਤਾ ਕਿਨੈ ਨ ਦੇਖਿਆ; ਕੁਦਰਤਿ ਅੰਦਰਿ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਈ।

ਕਰਤਾ = ਰਚਨਹਾਰ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਨੈ = ਕਿਸੇ ਨੇ ਭੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ = ਤੱਕਿਆ, ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੁਦਰਤਿ = ਮਾਇਆ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਭਰਮਿ = ਭੁਲੇਖੇ ਦੀ ਭੁਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸੋਹੰ ਬ੍ਰਹਮੁ ਛਪਾਇਕੈ; ਪੜਦਾ ਭਰਮੁ ਕਰਤਾਰੁ ਸੁਣਾਈ।

('ਪੜਦਾ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜੋ ਸਾਮ ਵੇਦ ਦਾ ਤਤ੍ਵਮਸੀ ਮਹਾਂਵਾਕ ਹੈ (ਸੋ + ਹੰ) ਸੋ = ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤਤ ਪਦ ਦਾ ਲਖ ਅਰਥ ਕਿ ਮੈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਹੰ = ਹਾਂ, ਉਸ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਛਪਾਇਕੈ = ਲੁਕੋ ਕੇ ਅਤੇ ਭਰਮੁ = ਭੁਲੇਖੇ ਦੇ ਪੜਦੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਤਾਰੁ = ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸੁਣਾਈ = ਸੁਣਾਉਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਰਿਗੁ ਕਹੈ ਸੁਣਿ ਗੁਰਮੁਖਹੁ; ਆਪੇ ਆਪ ਨ ਦੂਜੀ ਰਾਈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖਹੁ = ਅਧਿਕਾਰੀ ਜਨੋਂ ਸੁਣਨਾ ਕਰੋ ! ਰਿਗ ਵੇਦ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬ੍ਰਹਮ ਆਪੇ ਆਪ = ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਰਾਈ = ਰੱਤੀ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਦੂਜੀ = ਦ੍ਵੈਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅੱਧੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਪਉੜੀ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪਣਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰ ਬਿਨਾ; ਨ ਸੋਝੀ ਪਾਈ॥੯॥

ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੋ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਕਈ ਦੇਹਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਕੇ ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ **ਵਾ:** ਬ੍ਰਹਮ ਸਿਖਿਆਤਾਕਾਰ ਦੀ ਸੋਝੀ = ਸਮਝ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ, ਭਾਵ ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਸਭਿ ਸਾਸਤ, ਇਨ੍ ਪੜਿਆ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਈ॥

(ਸੂਹੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੭੪੭)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਅੱਧੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਜੋ ਸਿਧਾਂਤ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਨੈ ਨ ਪਾਇਓ, ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਨੈ ਨ ਪਾਇਆ॥

(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੬੬)

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਜੈਮਨਿ ਕ੍ਰਿਤ ਮਿਮਾਂਸਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ)

ਫਿਰ ਜੈਮਨਿ ਰਿਖ ਬੋਲਿਆ; ਜੁਜਰ ਵੇਦਿ ਮਥਿ ਕਥਾ ਸੁਣਾਵੈ।

ਫਿਰ ਦੂਸਰਾ ਜੈਮਨਿ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਮਿਮਾਂਸਾ ਸ਼ਾਸਤਰ ਰਚ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਜੁਜਰ ਵੇਦ ਦਾ ਮਥਿ = ਮਥਨ ਕਰ ਕੇ, ਭਾਵ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕਥਾ = ਵਿਆਖਿਆ ਉਚਾਰ ਕੇ ਸੁਣਾਵੈ = ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੋਲਿਆ = ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਰਮਾ ਉਤੇ ਨਿਬੜੈ; ਦੇਹੀ ਮਧਿ ਕਰੇ ਸੋ ਪਾਵੈ।

ਜੀਵ ਜੋ ਵੀ ਚੰਗਾ ਅਤੇ ਮਾੜਾ ਕਰਮਾ = ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਹੀ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਨਿਬੜੈ = ਨਿਬੇੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਰੂਪ ਜੋ ਦੇਹੀ = ਸਰੀਰ ਦੇ ਮਧਿ = ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੋ = ਉਸ ਦਾ ਫਲ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਾਵੈ = ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਰਮਾ ਉਪਰਿ ਨਿਬੜੈ ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥੩॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੫੭)*

ਥਾਪਯੋ ਸੁ ਕਰਮ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਿ; ਕਰਮ ਵਾਸ ਕਰਿ ਆਵੈ ਜਾਵੈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਥਾਪਸਿ')

ਸੰਸਾਰ = ਜਗਤ ਵਿਚ ਸੁ = ਉਹ ਕਰਮ ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਥਾਪਯੋ = ਸਥਾਪਨ ਕਰ ਕੇ, ਭਾਵ ਨਿੱਤ, ਨਮਿੱਤ, ਕਾਮਯਕ, ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ, ਨਖਿੱਧ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰ ਕੇ, ਭਾਵ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਕਰ ਕੇ ਕਰਮ ਦੇ ਵਾਸ = ਵੱਸ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਆਵੈ ਜਾਵੈ = ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਆਵੈ = ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ, ਜਾਵੈ = ਮਰ ਕੇ ਜਾਣਾ ਕਰਿ = ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਰਮ ਵਾਸ਼ਨਾ ਇਸ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਅੱਗੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮ ਇਹ ਵੀ ਹਨ : ਸੰਚਿਤ, ਪਰਾਲਬਧ, ਕਿਰੇਮਾਨ।

ਸਹਸਾ ਮਨਹੁ ਨਾ ਚੁਕਈ; ਕਰਮਾ ਅੰਦਰਿ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਵੈ।

ਜੀਵ ਦੇ ਮਨਹੁ = ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹਸਾ = ਗ਼ਮ ਅਤੇ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ = ਨਹੀਂ ਚੁਕਈ = ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਹੀ ਅਗਿਆਨ ਕਰਕੇ ਭਰਮਿ = ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਭੁਲਾਵੈ = ਭੁੱਲਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਰਮ ਵਰਤਣਿ ਜਗਤਿ ਕੀ; ਇਕੋ ਮਾਇਆ ਬ੍ਰਹਮ ਕਹਾਵੈ।

ਨੋਟ : ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਕਰਮ' ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ 'ਭਰਮ' ਪਾਠ ਮੰਨ ਕੇ ਅਰਥ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀ ਪੋਥੀ ਪੰਡਿਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਕਰਮ' ਪਾਠ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ 'ਕਰਮ' ਪਾਠ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਜਗਤਿ = ਸੰਸਾਰ ਕੀ = ਦੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਵਰਤਣਿ = ਵਰਤਾਵਾਂ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਮਾਇਆ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਕਹਾਵੈ = ਕਹਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਰਮਵਾਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।

ਜੁਜਰ ਵੇਦ ਕੋ ਮਥਨਿ ਕਰਿ; ਤਤ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਿ ਭਰਮਿ ਮਿਲਾਵੈ।

ਜੁਜਰ ਵੇਦ ਕੋ = ਦਾ ਮਥਨਿ = ਵਿਚਾਰ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਤਤ = ਸਿਧਾਂਤ ਰੂਪ, ਭਾਵ ਸ਼ੁੱਧ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਭਰਮਿ = ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਵੈ = ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਕਰਮ ਦ੍ਰਿੜਾਇ ਜਗਤਿ ਵਿਚਿ; ਕਰਮ ਬੰਧਿ ਕਰਿ ਆਵੈ ਜਾਵੈ।

ਕਰਮ = ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦਾ ਹੀ ਜਗਤਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜਾਇ = ਪੱਕਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੇ ਕਰਮ ਦੀ ਪਰਪੱਕਤਾ ਦੱਸੀ ਹੈ, ਜੀਵ ਕਰਮ ਦਾ ਬੰਧਿ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਆਵੈ ਜਾਵੈ = ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜੰਮਦਾ ਮਰਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰ ਬਿਨਾ; ਨ ਸਹਸਾ ਜਾਵੈ ॥੧੦॥

ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ = ਬਗ਼ੈਰ ਸਹਸਾ = ਸੰਸਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਵੈ = ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਝਲਕ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਮਿਮਾਂਸਾ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਕਰਤਾ ਜੈਮਨਿ ਮੁਨੀ ਨੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਮ ਦੀ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਯੱਗ ਕਰੇ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਬਿਆਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੇਦਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤਰ)

ਸਿਆਮ ਵੇਦ ਕਉ ਸੋਧਿ ਕਰਿ; ਮਥਿ ਵੇਦਾਂਤ ਬਿਆਸ ਸੁਣਾਇਆ।

ਮਹਾਂਰਿਸ਼ੀ ਬਿਆਸ ਜੀ ਨੇ ਸਾਮ ਵੇਦ ਕਉ = ਨੂੰ ਸੋਧਿ = ਵਿਚਾਰ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ ਤੇ ਵੇਦ ਦਾ ਮਥਿ = ਮਥਨ ਭਾਵ ਨਿਚੋੜ ਕੱਢ ਕੇ ਵੇਦਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ = ਸੁਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ। ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਅਰਥ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹੈ ਅਥਵਾ ਜੋ ਵੇਦ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਜੋ ਜੀਵ ਈਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਦਾਂਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਥਨੀ ਬਦਨੀ ਬਾਹਰਾ; ਆਪੇ ਆਪਣਾ ਬ੍ਰਹਮ ਜਣਾਇਆ।

ਬਦਨੀ = ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਜੋ ਕਥਨੀ = ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ = ਬਾਹਰ ਹੈ, ਭਾਵ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਵਿਆਖਿਆ ਉਸ ਦਾ ਜੱਸ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਜਣਾਇਆ ਹੈ।

ਨਦਰੀ ਕਿਸੈ ਨ ਲਿਆਵਈ; ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇਆ।

ਕਿਸੇ ਭੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਨਦਰੀ = ਨਿਗ੍ਹਾ ਉਸ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਲਿਆਵਈ = ਲਿਆ ਸਕਦੀ, ਭਾਵ ਮਨੁੱਖੀ ਅੱਖ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜੀਵ ਹਉਮੈ = ਹੰਗਤਾ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਭਰਮ ਨੇ ਭੁਲਾਇਆ = ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਆਪ ਪੁਜਾਇ ਜਗਤਿ ਵਿਚਿ; ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਦਾ ਮਰਮੁ ਨ ਪਾਇਆ।

ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੇਵਲ ਵੇਦਾਂਤੀਆਂ ਦਾ ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਗਿਆਨ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਤੇ ਬਿਆਸ ਜੀ ਆਪ = ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪੁਜਾਇ = ਪੁਜਵਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਭਾਉ ਭਗਤਿ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਮਰਮੁ = ਭੇਦ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ = ਪਾਉਣਾ ਕੀਤਾ।

ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਨ ਆਵੀ ਵੇਦ ਮਥਿ; ਅਗਨੀ ਅੰਦਰ ਤਪਤਿ ਤਪਾਇਆ।

ਬਿਆਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਵੇਦ ਮਥਿ = ਘੋਟ, ਭਾਵ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤਿ = ਤ੍ਰਿਪਤੀ, ਭਾਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆਵੀ = ਆਈ ਅਤੇ ਭਰਮ ਦੀ ਅਗਨੀ = ਅੱਗ ਦੀ ਤਪਤਿ = ਤਪਸ਼ ਦਾ ਤਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਅਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ।

ਮਾਇਆ ਡੰਡ ਨ ਉਤਰੇ; ਜਮਡੰਡੇ ਬਹੁ ਦੁਖਿ ਰੂਆਇਆ।

ਮਾਇਆ ਦਾ ਡੰਡ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਨ = ਨਹੀਂ ਉਤਰੇ = ਲਹਿਆ ਅਤੇ ਜਮਾਂ ਦੇ ਡੰਡੇ ਨਾ ਸਹਾਰਦਾ

ਹੋਇਆ ਬਹੁ = ਬਹੁਤੇ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਰੁਆਇਆ = ਰੋਇਆ, ਭਾਵ ਇਸ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ। ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਰੋਇਆ, ਮਨ ਦੀ ਪੀੜਾ ਕਹੀ। ਫਿਰ ਨਾਰਦ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

ਨਾਰਦਿ ਮੁਨਿ ਉਪਦੇਸਿਆ; ਮਥਿ ਭਾਗਵਤ ਗੁਨਿ ਗੀਤ ਕਰਾਇਆ।

ਫਿਰ ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਜੀ ਨੇ ਬਿਆਸ ਜੀ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸਿਆ = ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਭਾਗਵਤ = ਭਗਵੰਤ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਮਥਿ = ਮਥਨ ਕਰ ਕੇ ਭਾਵ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀਆਂ ਗੁਨਿ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਖ਼ੂਬੀਆਂ ਨੂੰ ਗੀਤ = ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਾਇਆ = ਕਰਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਜੋੜਿਆ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਬਿਆਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆਈ।

ਬਿਨੁ ਸਰਨੀ; ਨਹਿ ਕੋਇ ਤਰਾਇਆ॥੧੧॥

ਪੂਰਨ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਰਨੀ = ਸ਼ਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਇ = ਕੋਈ ਭੀ ਤਰਾਇਆ (ਤਰ + ਆਇਆ) ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੀ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਤਰ = ਤਰਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਆਇਆ ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਬਿਆਸ ਜੀ ਨੇ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਰੂਪ ਗ੍ਰੰਥ ਵੇਦਾਂਤ ਬਣਾਇਆ, ਅਠਾਰਾਂ ਪੁਰਾਣ ਬਣਾਏ ਪਰ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਇਕ ਦਿਨ ਸਰਸੁਤੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੋਚਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆਈ ਤਾਂ ਜਮਾਂ ਦਾ ਡੰਡ ਸਿਰ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਹਟ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਬਹੁਤ ਰੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਾਰਦ ਜੀ ਆ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਦੁੱਖ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਾਰਦ ਜੀ ਨੇ ਤਰਸ ਕਰ ਕੇ ਚਤੁਰ ਸਲੋਕੀ ਭਾਗਵਤ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਿਆਸ ਜੀ ਨੇ ਭਗਵੰਤ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੀ ਗੀਤਾ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ 'ਸ੍ਰੀਮਦ ਭਾਗਵਤ' ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪਾ ਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨੀਂ ਆਏ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਭੀ ਤਰਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਬਿਆਸ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਏਡਾ ਵੱਡਾ ਵਿਦਵਾਨ ਰਿਸ਼ੀ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸ਼ਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਤਰਿਆ ਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਿਵੇਂ ਤਰ ਸਕੇਗਾ, ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਤਰ ਸਕਦਾ, ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਸ਼ਰਨ ਹੀ ਤਾਰ ਸਕਦੀ ਹੈ॥੧੧॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਤਿਗੁਰ ਆਇਓ ਸਰਣਿ ਤੁਹਾਰੀ॥
ਮਿਲੈ ਸੂਖੁ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਸੋਭਾ ਚਿੰਤਾ ਲਾਹਿ ਹਮਾਰੀ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

(ਟੋਡੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੭੧੩)

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਸਾਂਖ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਰਚਿਤ ਕਪਲ ਮੁਨੀ)

ਦੁਆਪਰਿ ਜੁਗ ਬੀਤਤ ਭਏ; ਕਲਜੁਗਿ ਕੇ ਸਿਰਿ ਛਤ੍ਰ ਫਿਰਾਈ।

ਕਪਲ ਰਿਖੀ ਦਾ ਸਾਂਖ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦੁਆਪਰ ਜੁਗ = ਸਮੇਂ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਬੀਤਤ = ਬੀਤ ਗਿਆ, ਭਾਵ ਸਮਾਪਤ ਭਏ = ਹੋ ਗਿਆ, ਅੱਗੇ ਹੁਣ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਛਤ੍ਰ = ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਜੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਣ ਦੀ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਧੁੱਪ ਅਤੇ ਉੱਡਦੇ ਪੰਛੀ ਵਿੱਠ ਆਦਿ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਛਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਛਤ੍ਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਛਤ੍ਰ ਨੂੰ ਛਤ੍ਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਕੂਮਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਇਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਇਥੇ ਭਾਈ

ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਭਾਵ ਦਾ ਛਤ੍ਰ ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਹੁਕਮ ਦਾ ਛਤ੍ਰ ਫਿਰਾਈ = ਫਿਰਾਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਲਿਜੁਗ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਕੇ ਦੁਆਪਰ ਵਾਲੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਲੇਸ਼ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕਪਲ ਮੁਨੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਕਪਲ ਮੁਨੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਭੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਅਨਿਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤਤਵਾਦੀ ਹੈ ਜੋ ਚੌਵੀ ਤੱਤ ਅਤੇ ਪੱਚੀਵਾਂ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਦੂਸਰੇ ਕਪਿਲ ਮੁਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਸ ਤੁਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ।

ਵੇਦ ਅਥਰਬਣਿ ਥਾਪਿਆ; ਉਤਰਿ ਮੁਖਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਗੁਨ ਗਾਈ।

ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ ਦਾ ਤੋਰਾ ਭਾਵ ਚਾਲਾ ਥਾਪਿਆ = ਸਥਾਪਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਪਹਾੜ ਵੱਲ ਮੁਖਿ = ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖਿ = ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸ਼ਿਸ਼ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਉੱਤਰ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਗੁਨ = ਜੱਸ ਗਾਈ = ਗਾਉਣ ਲੱਗੇ।

ਕਪਲ ਰਿਖੀਸੁਰ ਸਾਂਖ ਮਥਿ; ਅਥਰਬਣਿ ਵੇਦ ਕੀ ਰਿਚਾ ਸੁਣਾਈ।

ਕਪਲ ਨਾਮ ਦਾ ਰਿਖੀਸੁਰ (ਰਿਖੀ + ਈਸ਼ਰ) ਭਾਵ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਈਸਰੁ = ਮਾਲਕ ਮਹਾਂਰਿਸ਼ੀ, ਵੱਡਾ ਰਿਸ਼ੀ ਆਮ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸਤਿਕਾਰਤ ਹਸਤੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ ਦਾ ਮਥਿ = ਵਿਚਾਰ ਰੂਪ ਰਿੜਕਣਾ ਕਰ ਕੇ ਰਿਚਾ = ਸ਼੍ਰੁਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸਾਂਖ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸੁਣਾਈ = ਸੁਣਾਇਆ ਹੈ।

ਗਿਆਨ ਮਹਾ ਰਸ ਪੀਅਕੈ; ਸਿਮਰੇ ਨਿਤ ਅਨਿਤ ਨਿਆਈ।

ਮਹਾ = ਵੱਡੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਨੂੰ ਜਗਿਆਸੂ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਪੀਅਕੈ = ਪੀਆ ਕਰ ਕੇ ਨਿਤ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ, ਅਨਿਤ = ਨਾਸ ਰੂਪ, ਝੂਠ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਨਿਆਈ = ਨਿਤਾਰਾ ਕਰਨਾ ਕੀਤਾ ਭਾਵ ਸੱਚ ਝੂਠ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਕੇ ਝੂਠ ਦਾ ਤਿਆਗ, ਸੱਚ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਤਿ ਨਿਰਤਿ ਬੂਝੈ ਜੇ ਕੋਇ॥ ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਤਾ ਕੀ ਗਤਿ ਹੋਇ॥

(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੮੪)

ਗਿਆਨ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਪਾਈਐ; ਜੇ ਕੋਈ ਕੋਟਿ ਜਤਨ ਕਰਿ ਧਾਈ।

ਹੁਣ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪਣੀ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ **ਵਾ:** ਆਤਮਾ ਦਾ ਜੋ ਗਿਆਨ = ਜਾਨਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਰੂਪ ਮੁਕਤੀ ਨਹਿ = ਨਹੀਂ ਪਾਈਐ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ, ਜੇ = ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਭੀ ਕੋਟਿ = ਕਰੋੜਾਂ ਜਤਨ = ਉਪਾਅ ਕਰਿ = ਕਰਨ ਲਈ ਧਾਈ = ਦੌੜਿਆ ਫਿਰੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮੰਨੈ; ਪਾਵਹਿ ਮੋਖੁ ਦੁਆਰੁ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੩)*

ਕਰਮ ਜੋਗ ਦੇਹੀ ਕਰੇ; ਸੋ ਅਨਿਤ ਖਿਨ ਟਿਕੇ ਨ ਰਾਈ।

ਜਿਹੜਾ ਜੀਵ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਨਾਲ ਦੇਹੀ = ਦੇਹ ਧਾਰ ਕੇ ਜੋਗ = ਜੁੜਨਾ ਕਰੇਗਾ, ਸੋ = ਉਹ ਅਨਿਤ = ਨਿਤਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਭਾਵ ਝੂਠ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਝੂਠਾ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਮੁਕਤੀ

ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਕ ਖਿਨ = ਨਿਮਖ ਜਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਵੀ **ਵਾ:** ਰਾਈ ਜਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਟਿਕੇਗਾ ਨਹੀਂ ਭਾਵ ਅਗਿਆਨ ਕਰਕੇ ਅਸ਼ਾਂਤ ਰਹੇਗਾ।

ਗਿਆਨ ਮਤੇ ਸੁਖੁ ਊਪਜੈ; ਜਨਮ ਮਰਨ ਕਾ ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਈ।

('ਮਤੇ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਗਿਆਨ = ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਮਤੇ = ਮੱਤ ਕਰਕੇ ਸੁਖ ਊਪਜੈ = ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜਨਮ ਮਰਨ = ਆਵਾਗਉਣ ਦਾ ਭਰਮੁ = ਭੁਲੇਖਾ ਚੁਕਾਈ (ਚੁਕ + ਆਈ) ਚੁੱਕ ਆਈ = ਆਵੇਗਾ, ਭਾਵ ਇਹ ਭਰਮ ਮਿਟ ਜਾਵੇਗਾ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਗਿਆਨੀ; ਸਹਜਿ ਸਮਾਈ ॥੧੨॥

ਗੁਰਮੁਖਿ = ਮੁਖੀ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਗਿਆਨੀ = ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਸਹਜਿ = ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸੋਇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਾਈ = ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਾਂਖ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਰਾਇ ਦੱਸੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਸਾਂਖ ਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫ਼ਿਰਕਾ ਮੰਨੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਸਤਿ-ਅਸਤਿ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਸੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਂਖ ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ, ਇਸ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਦੇਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਹਿਤੂ ਗਿਆਨ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ॥੧੨॥

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਕਨਾਦ ਮੁਨੀ ਦਾ ਰਚਿਤ ਵੈਸੇਖਕ ਸ਼ਾਸਤਰ)

ਬੇਦ ਅਥਰਬਨ ਮਥਨ ਕਰਿ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਬਾਸੇਖਕ ਗੁਨ ਗਾਵੈ।

ਹੇ ਗੁਰਮੁਖੋ! ਕਨਾਦ ਮੁਨੀ ਨੇ ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪ ਮਥਨ = ਰਿੜਕਣਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਬਾਸੇਖਕ = ਕਨਾਦ ਮੁਨੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਮੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਗੁਨ = ਜੱਸ ਗਾਵੈ = ਗਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਾਲਵਾਦੀ ਹੈ।

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ; ਸਮੇ ਬਿਨਾ ਫਲੁ ਹਥਿ ਨ ਆਵੈ।

ਜੇਹਾ = ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਬੀਜੈ = ਕਰਮ ਰੂਪੀ ਬੀਜ ਬੀਜੇਗਾ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕਰਮ ਕਮਾਵੇਗਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਮ ਰੂਪੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਲੁਣੈ = ਵੱਢਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਦੀ ਫਲ ਰੂਪੀ ਸਫਲਤਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੀ।

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ; ਮੰਨੈ ਹੁਕਮੁ ਸੋ ਸਹਜਿ ਸਮਾਵੈ।

ਇਸ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕਾਲਵਾਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਇਉਂ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਕਮੈ = ਕਾਲ ਦੇ ਹੁਕਮ ਭਾਵ ਆਗਿਆ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਸਭੁ = ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਲ ਦਾ ਹੁਕਮੁ = ਉਦੇਸ਼, ਭਾਵ ਆਗਿਆ ਮੰਨੇਗਾ, ਸੋ = ਉਹ ਸਹਜਿ = ਮੁਕਤੀ ਪਦ ਵਿਚ ਸਮਾਵੈ = ਸਮਾ, ਭਾਵ ਲੀਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਾਇ ਜਾਣਨੀ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨੇਗਾ, ਨਾਮ ਚਿੰਤਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹੇਗਾ, ਉਹ ਸਹਜਿ = ਆਤਮ ਪਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੧)*

ਆਪੋ ਕਛੂ ਨ ਹੋਵਈ; ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਨਹਿ ਮੰਨਿ ਵਸਾਵੈ।

ਆਪੋ = ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਅਧੀਨ ਕਛੂ = ਕੁਝ ਭੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਵਈ = ਹੁੰਦਾ, ਬੁਰਾ ਅਤੇ ਭਲਾ ਮਨ ਵਿਚ ਨਹਿ = ਨਾ ਵਸਾਵੈ = ਵਸਾਉਣਾ ਕਰੇ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਕਰਤਾ ਆਪਣਾ ਰੁਖ਼ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਾਲ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਰੱਖ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜੈਸਾ ਕਰੇ ਤੈਸਾ ਲਹੈ; ਰਿਖਿ ਕਣਾਦਿਕ ਭਾਖਿ ਸੁਣਾਵੈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਕਰਿ')

ਜੈਸਾ = ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਜੀਵ ਕਰਮ ਕਰੇ = ਕਰੇਗਾ, ਤੈਸਾ = ਤੇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਫਲ ਲਹੈ = ਲੈ ਲਵੇਗਾ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਣਾਦਿਕ ਨਾਮੇ ਰਿਖੀ ਭਾਖਿ = ਉਚਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣਾਵੈ = ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਜੁਗਿ ਕਾ ਅਨਿਆਇ ਸੁਣਿ; ਇਕ ਫੇੜੇ ਸਭੁ ਜਗਤ ਮਰਾਵੈ।

ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਅਨਿਆਇ = ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਿ = ਸੁਣੋ, ਇਸ ਜੁਗ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਪ ਕਰਮ ਫੇੜੇ = ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਸਭੁ = ਸਾਰਾ ਜਗਤ = ਸੰਸਾਰ ਮਰਾਵੈ = ਮਰਦਾ ਸੀ।

ਤ੍ਰੇਤੇ ਨਗਰੀ ਪੀੜੀਐ; ਦੁਆਪਰਿ ਵੰਸੁ ਕੁਵੰਸੁ ਕੁਹਾਵੈ।

ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਜੇ ਇਕ ਪੁਰਸ਼ ਮਾੜਾ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਨਗਰੀ = ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਾਪ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲਦੀ ਸੀ ਤੇ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਪੀੜੀਐ = ਪੀੜਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਦੁਆਪੁਰ ਜੁਗ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਬੁਰਾ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਵੰਸੁ = ਕੁਲ ਨੂੰ ਕੁਵੰਸੁ = ਬੁਰੀ ਵੰਸ ਜਾਣ ਕੇ ਕੁਹਾਵੈ = ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਕਲਿਜੁਗ ਜੋ ਫੇੜੇ; ਸੋ ਪਾਵੈ ॥੧੩॥

ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਕਰਮ ਫੇੜੇ = ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ = ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਪਾਵੈ = ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜੋ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੀ ਫਲ ਪਾਵੇਗਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅਹਿ ਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿ ਕਰੁ ਪਾਏ, ਕੋਈ ਨ ਪਕੜੀਐ ਕਿਸੈ ਥਾਇ ॥੩॥

(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੪੦੬)

(੧) ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਕ ਦੰਡਕ ਨਾਮੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਾਮ-ਵਾਸ਼ਨਾ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ੁਕਰਾਚਾਰੀਆ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦੇਵਜਾਨੀ ਨਾਲ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪਾਪ ਦੇ ਬਦਲੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਗਰਮ ਰੇਤੇ ਦਾ ਮੀਂਹ ਪਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸਾੜਿਆ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਦੰਡਕਬਨ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਰਾਮ ਜੀ ਨੇ ਚੌਦਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਬਨਵਾਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸ ਵਿਚ ਪਰਨ ਕੁਟੀਆ ਬਣਾ ਕੇ ਜਪ-ਤਪ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਜਪ-ਤਪ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਚਰਨ ਛੋਹ ਨਾਲ ਇਸ ਦੰਡਕ ਬਨ ਦਾ ਸਰਾਪ ਨਿਵਿਰਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜੰਗਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

(੨) ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਰਾਮ ਜੀ ਦੇ ਭਰਾ ਲਛਮਣ ਨੇ ਸਰੂਪਨਖਾਂ ਦਾ ਨੱਕ ਵੱਢਿਆ। ਔਰਤ ਦੇ ਅਪਮਾਨ ਦਾ ਭਾਵ ਅਯੁੱਧਿਆ ਨਗਰੀ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਭੋਗਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰੀ ਰਾਵਣ ਨੇ ਇਸ ਜੁਗ ਵਿਚ ਹੀ ਸਤਵੰਤੀ

ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕਾਮ-ਵਾਸ਼ਨਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਲੰਕਾ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹੀ ਅਸ਼ੋਕ ਵਾਟਿਕਾ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਦੀ ਲਈ ਮਨਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਭਾਵੇਂ ਸੀਤਾ ਦੇ ਸਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨਾਲ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਪਰਾਈ ਇਸਤਰੀ ਚੁਰਾਉਣ ਦੇ ਪਾਪ ਬਦਲੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਸਮੇਤ ਸਾਰੀ ਨਗਰੀ ਤਬਾਹ ਕਰਾ ਬੈਠਿਆ। ਇਕ ਰਾਵਣ ਦੇ ਪਾਪ ਦੇ ਬਦਲੇ ਸਾਰੀ ਲੰਕਾ ਨੂੰ ਪਾਪ ਦਾ ਫਲ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭੋਗਣਾ ਪਿਆ।

(੩) ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਦੁਰਯੋਧਨ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਦੁਹਸ਼ਾਸਨ ਨੇ ਦਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਬਸਤਰ-ਹੀਣ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਧਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਘਸੀਟ ਕੇ ਰਾਜ ਸਭਾ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਅਤੇ ਨਗਨ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਕੇ ਨਗਨ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਇਸ ਪਾਪ ਦੇ ਬਦਲੇ ਸਾਰੀ ਵੰਸ ਮਾਰੀ ਗਈ। ਇਹ ਦੁਆਪਰ ਯੁਗ ਦਾ ਨਿਆਇ ਸੀ, ਜੇਕਰ ਇਕ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਕੁਲ ਨੂੰ ਪਾਪ ਦਾ ਫਲ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।

(੪) ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਜੋ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਫਲ ਕੇਵਲ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਤਿੰਨੇ ਜੁਗਾਂ ਦਾ ਨਿਆਇ ਰਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਕਲਿਜੁਗ ਦਾ ਇਹ ਨਿਆਇ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ, ਜੋ ਕਰੇ ਉਹੀ ਫਲ ਪਾਵੇ, ਬਲਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਫਲ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੀ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਖੱਬੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ॥੧੩॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅਹਿ ਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿ ਕਰੁ ਪਾਏ, ਕੋਈ ਨ ਪਕੜੀਐ ਕਿਸੈ ਥਾਇ॥੩॥

(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੪੦੬)

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਪਤੰਜਲ ਕ੍ਰਿਤਿ ਪਤੰਜਲ ਸ਼ਾਸਤਰ)

ਸੇਖਨਾਗ ਪਾਤੰਜਲ ਮਥਿਆ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਸਤ੍ਰ ਨਾਗਿ ਸੁਣਾਈ।

ਨਾਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਸੇਸ਼ਨਾਗ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਪਤੰਜਲ ਮੁਨੀ ਨੇ ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖਿ = ਮੁਖੀ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪੀ ਮਥਿਆ = ਰਿੜਕਣਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾਗ ਨਾਮੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਰਚ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੁਣਾਈ = ਸੁਣਾਉਣਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਜੋਗਾ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਮਨ ਟਿਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਗ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤੰਜਲ ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਜੋਗ ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਨਾਮ (ਜੋਗ, ਪਤੰਜਲ, ਨਾਗ ਸ਼ਾਸਤਰ) ਇੱਕੋ ਦੇ ਹੀ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਸੇਖਨਾਗ' ਸ਼ਬਦ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ 'ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਨਾਗ ਵੰਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਭਗਤ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਗ ਕੁਲ ਨੂੰ ਸੱਪਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਮੰਨ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੱਪ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਭਗਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੇਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਣ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੋਰ ਵਧਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹੋਰ ਹਜ਼ਾਰ ਮੂੰਹ ਮੰਗ ਲਿਆ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦਾ ਹਜ਼ਾਰ ਮੂੰਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਕਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਗ ਭਸੁੰਡ ਰਿਸ਼ੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਭਗਤ ਨੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਹੋਣ ਰੂਪ ਗਰੁੜ ਪੰਛੀ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੇ ਸੱਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ, ਇਕ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਏਕ ਜੀਹ ਗੁਣ ਕਵਨ ਬਖਾਨੈ॥ ਸਹਸ ਫਨੀ ਸੇਖ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਨੈ॥

(ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੦੮੩)

ਸੇਸ ਨਾਗ; ਸਿਰ ਸਹਸ ਬਨਾਈ॥ ਦ੍ਵੈ ਸਹੰਸ; ਰਸਨਾਹ ਸੁਹਾਈ॥
ਰਟਤ ਅਬ ਲਗੇ; ਨਾਮ ਅਪਾਰਾ॥ ਤੁਮਰੋ; ਤਊ ਨ ਪਾਵਤ ਪਾਰਾ॥੬॥

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ)

ਵੇਦ ਅਥਰਬਣ ਬੋਲਿਆ; ਜੋਗ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਈ।

ਇਸ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਅਰਥਬਣ ਵੇਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਬੋਲਿਆ = ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਰਮ ਨਹੀਂ ਚੁਕਾਈ = ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਜੋਗ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਕਰਨਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੋਗ, ਸਾਂਖ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹਨ।

ਜਿਉ ਕਰਿ ਮੈਲੀ ਆਰਸੀ; ਸਿਕਲ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਮੁਖਿ ਦਿਖਾਈ।

ਜਿਉ ਕਰਿ = ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਲੀ = ਮੈਲ ਨਾਲ ਮੱਧਮ ਹੋਇਆ ਆਰਸੀ = ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਸਿਕਲ = ਸਾਫ਼ ਕੀਤੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਖਿ = ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ = ਦਿਖਾਉਂਦਾ, ਭਾਵ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦਾ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਸਿਕਲ ਕਰ ਕੇ, ਭਾਵ ਪਾਰੇ ਅਤੇ ਕਲੀ ਨਾਲ ਇਤਨਾ ਚਮਕਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਚਿਹਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਿਕਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਸਿਕਲ ਕਰਨਾ ਭਾਵ ਚਮਕਾਉਣਾ, ਇਸ 'ਤੇ ਅੱਜ ਤਕ ਲੋਹੇ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਸਤਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਕਲੀਗਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਪ੍ਰਮਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਗਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਮਨ ਨੂੰ ਆਰਸੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਯੋਗ ਸਾਧਨ ਦੱਸਦੇ ਹਨ।

ਜੋਗ ਪਦਾਰਥ ਨਿਰਮਲਾ; ਅਨਹਦ ਧੁਨਿ ਅੰਦਰਿ ਲਿਵਲਾਈ।

ਜੋਗ = ਜੁੜਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਜੋਗ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਪਦਾਰਥ = ਪਦ ਅਰਥ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋਗ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਮਨ ਨਿਰਮਲਾ (ਨਿਰ + ਮਲਾ) ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੀ ਮਲਾ = ਮੈਲ ਤੋਂ ਨਿਰ = ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਵਿਚ ਅਨਹਦ = ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਧੁਨਿ = ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਈ = ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮਨ ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਕੇ ਬਿਰਤੀ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਸਿੱਧੀ ਬਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਸਟਦਸਾ ਸਿਧਿ ਨਉ ਨਿਧੀ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਜੋਗੀ ਚਰਨ ਲਗਾਈ।

ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸਟਦਸਾ = ਅੱਠ ਤੇ ਦਸ ਭਾਵ ਅਠਾਰਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਿਧਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਨੌਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਨਿਧੀ = ਨਿਧੀਆਂ ਸਾਧਕ, ਗੁਰਮੁਖ ਜੋਗੀ ਦੇ ਚਰਨ = ਪੈਰੀਂ ਆ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਅਧੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਤ੍ਰਿਹੁ ਜੁਗਾ ਕੀ ਬਾਸਨਾ; ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚਿ ਪਾਤੰਜਲਿ ਪਾਈ।

ਤ੍ਰਿਹੁ = ਤਿੰਨਾਂ ਜੁਗਾ = ਸਮਿਆਂ ਕੀ = ਦੀ, ਭਾਵ ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ ਦੀ ਬਾਸਨਾ = ਇੱਛਾਵਾਂ

ਜੋ ਪਿੱਛੇ ਅਧੂਰੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਪਤੰਜਲ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਜੋਗ ਸਾਧਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਉਹ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੁਣ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦੱਸਣਗੇ।

ਹਥੋ ਹਥੀ ਪਾਈਐ; ਭਗਤਿ ਜੋਗ ਕੀ ਪੂਰ ਕਮਾਈ।

ਹੁਣ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪਣਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸੱਤਵੀਂ ਅਤੇ ਅੱਠਵੀਂ ਤੁਕ ਵਿਚ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ ਕਿ ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਕੇ ਕਿ ਕੋਈ ਕਾਲਵਾਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਕਰਮਵਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਜੋਗਵਾਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਅਨਿਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਕੇਵਲ ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਭਗਤੀ ਰਹਿਤ ਗਿਆਨਵਾਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਭਗਤੀ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਦੇ ਜੋਗ = ਜੁੜਨ ਕੀ = ਦੀ, ਭਾਵ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਪੂਰ ਕਮਾਈ = ਪੂਰਨ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਹਥੋ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਮਨ ਰੂਪੀ ਹਥੀ = ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪਾਈਐ = ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਪੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਟਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਮੁ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਾਨ ਸਖਾਈ, ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਹਮਰੀ ਰਹਰਾਸਿ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

(ਆਸਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੪੯੨)

ਨਾਮ ਦਾਨ; ਇਸਨਾਨੁ ਸੁਭਾਈ ॥੧੪॥

ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਚ ਜਾਂ ਕਹੋ ਗੁਰਮਤਿ ਜੋਗ ਵਿਚ ਗੁਰਸਿੱਖ ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਨਾਮ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਪਦਾਰਥ ਅੰਨ, ਬਸਤਰ ਆਦਿ ਦਾਨ = ਦੇਣਾ, ਭਾਵ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਸਰੀਰ ਸ਼ੁੱਧੀ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਇਸਨਾਨੁ = ਨਹਾਉਣਾ ਤੇ ਸੁਭਾਈ (ਸੁ + ਭਾਈ) ਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਭਾਈ = ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਕਾਮਨਾ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰੇ।

ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰ

(੧) **ਸਾਂਖ ਸ਼ਾਸਤਰ** (ਕਰਤਾ ਕਪਲ ਮੁਨੀ ਜੀ)—ਇਹ ਸ਼ਾਸਤਰ ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਇਹ ਅਨਿਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਹੈ। ੨੪ ਤੱਤਵਾਦੀ ਭਾਵ (ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਇਕ ਮਨ, ਪੰਜ ਸੂਖਮ ਤੱਤ, ਪੰਜ ਸਥੂਲ, ਮਹੀਤੱਤ ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਤ੍ਰਿਧਾ ਹੰਕਾਰ) ਇਨ੍ਹਾਂ ੨੪ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ੨੪ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਪੱਚੀਵਾਂ 'ਪੁਰਖ' ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕਾਰਜ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਕਰਕੇ ਪੰਜ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਾਮਿਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਣ ਕੀ ਸਾਮਯ ਅਵਸਥਾ ਜੋਈ॥ ਨਾਮ ਪਰਧਾਨ ਕਹਾਵੈ ਸੋਈ॥ *(ਮੋਖਸ਼ ਪੰਥ, ਪੰਨਾ ੯)*

ਇਹ ਆਧੀ, ਬਿਆਧੀ, ਉਪਾਧੀ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਨੂੰ ਮੋਖ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਭੋਗ ਰੂਪੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਬੰਧਨ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਮੋਖ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। 'ਅਸੰਗੋ ਹੀਅਯੰ ਪੁਰਖਾ' ਇਸ ਦੀ ਸ੍ਰੁਤੀ ਹੈ। ਸਾਂਖ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸਾਖੀ ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਸਤੇ ਸਹਾਇਕ ਹੈ।

(੨) **ਨਿਆਇ ਸ਼ਾਸਤਰ** (ਕਰਤਾ ਗੌਤਮ ਮੁਨੀ ਜੀ)—ਇਹ ਜੁਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜੁਗਤੀ ਚਿੰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਤੀਖਸ਼ਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਦ ਇਹ ਮੰਨਣ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਤਾ ਕਰਤਰੀ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਿਆਇਕ ਜਾਤੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਸਤਿ ਮੰਨਦਾ

ਹੈ। ਅਨੰਦਮਯ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਗੁਣ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਟਟਹਿਣੇ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਹਿਤ ਤੇ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨੇਰੇ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਆਤਮਾ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਤੇ ਸੁਪਨ 'ਚ ਗਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੁਖੋਪਤ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਨ, ਬੁੱਧ ਅਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮਨ ਦਾ ਚਮੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵੇਦਾਂਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਖੰਡਨ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਸੁਖ ਨਾਲ ਸੁੱਤਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਸੁਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਉਸ ਸੁਖ ਨਾਲ ਸੌਣ ਤੇ ਸੁਪਨਾ ਨਾ ਆਉਣ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜੋ ਹੈ, ਉਹੀ ਚੇਤਨ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਜੋ ਜਾਗ੍ਰਿਤ, ਸੁਪਨ, ਸੁਖੋਪਤ ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਸਾਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਵੇਂ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਮਕਾਨ ਵੀ ਕਰਤਾ (ਕਾਰੀਗਰ) ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਉਵੇਂ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਕਰਤੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ। ਉਹ ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਕਰਤਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੌਂ ਦਰਬਾਂ—੧. ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ੨. ਜਲ, ੩. ਵਾਯੂ. ੪. ਅਗਨੀ, ੫. ਆਕਾਸ਼, ੬. ਕਾਲ, ੭. ਦਿਸ਼ਾ ੮. ਆਤਮਾ, ੯. ਮਨ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ—੧. ਦਰਬ, ੨. ਗੁਣ, ੩. ਕਰਮ, ੪. ਸਮਾਨ, ੫. ਵਿਸ਼ੇਸ਼, ੬. ਸਮਵਾਯ, ੭. ਅਭਾਵ। ਇਹ ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਇਕ-ਦੇਸ਼ੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਰਾਜਾ ਇਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸਾਰਾ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਈਸ਼ਵਰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋ ਜੁੜ ਕੇ ਦੁਣਕਾ, ਤਿੰਨ ਜੁੜ ਕੇ ਤਿਣਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਬਣਤਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇੱਕੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ—ਸ੍ਰੋਤ (ਕੰਨ), ਤ੍ਵਚਾ (ਚਮੜੀ), ਨੇਤ੍ਰ, ਰਸਨਾ, ਘ੍ਰਾਣ (ਨੱਕ) ਅਤੇ ਮਨ। ਇਹ ਛੇ ਇੰਦਰੇ, ਛੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਛੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ (ਅਠਾਰਾਂ ਇਹ ਹਨ) ਉੱਨੀਵਾਂ ਸਰੀਰ, ਵੀਹਵਾਂ ਸੁਖ, ਇੱਕੀਵਾਂ ਦੁੱਖ। ਇਹ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਜੀਵ ਈਸ਼ ਵਿਚ ਭੇਦ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਕਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੁਣ ਲਉ ਕਿ ਈਸ਼ਵਰ ਵਿਚ ਕਰਤਰੀ ਭਾਵ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ।

੩. **ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਸ਼ਾਸਤਰ** (ਕਰਤਾ ਕਣਾਦ (ਕਨਭੁਕ) ਮੁਨੀ ਜੀ)—ਇਹ ਕਾਲਵਾਦੀ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਤਿ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੁਗਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ ਕੁਝ ਇਸ ਦਾ ਨਿਆਇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਛੇ ਪਦਾਰਥ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੱਤਵੇਂ ਅਭਾਵ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਇਹ ਅਨੀਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੋਰ ਕਰਤਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਵੇਂ ਪਿਆਜੀ, ਬਾਥੂ, ਭੱਖੜਾ, ਇਟਸਿਟ, ਸਵਾਂਕ, ਡੀਲਾ ਆਦਿ ਦੇ ਬੀਜ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਮਾਂ ਆਉਣ 'ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਉੱਗ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੱਕ ਕੇ ਗਿਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਵੇਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਤੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦੋਹਰਾ—ਅੰਨਿ ਅੰਨਿ ਤੇ ਹੋਤੁ ਜਯੋ ਘਾਸਿ ਘਾਸਿ ਤੇ ਹੋਇ॥
ਤੈਸੇ ਮਨੁਛ ਮਨੁਛ ਤੇ ਅਵਰੁ ਨ ਕਰਤਾ ਕੋਇ॥ *(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੧੮੩)*

ਇਸ ਤੋਂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

(੪) **ਪੂਰਬ ਮੀਮਾਂਸਾ** (ਕਰਤਾ ਜੈਮਿਨੀ ਮੁਨੀ ਜੀ)—ਇਹ ਕਰਮਵਾਦੀ ਹੈ। ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮ ਮੰਨਦਾ ਹੈ—੧. ਨਿੱਤ, ੨. ਨਮਿੱਤ, ੩. ਕਾਮਕ, ੪. ਪ੍ਰਾਸ਼ਚਿਤ, ੫. ਨਖਿੱਧ ਕਰਮ ਜਿਵੇਂ ਬ੍ਰਹਮ ਹੱਤਿਆ ਆਦਿ। ਵਿਧੀ ਕਰਮ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧੀ ਦੁਆਰਾ ਮੋਖਸ਼ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਅਥਵਾ ਸਵਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮੋਖਸ਼ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਹਤ ਕਰਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਮੋਖਸ਼ ਦੇ ਸਾਧਨ

ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹ ਚੇਤਨ ਦੋਨੋਂ ਰੂਪ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਪਦਵੀਆਂ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹਨ ਅਤੇ ਸਵਰਗ ਆਦਿ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੀ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੈ। ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਅਭਾਵ ਹੋਣ ਤੋਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਪਰਲੋ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੈ, ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕਤੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। 'ਭੋਗੇ ਬਿਨ ਭਾਗੇ ਨਹੀਂ ਕਰਮ ਗਤੀ ਬਲਵਾਨ' ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਸ੍ਰੁਤੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਅਵੱਸਯ ਮੇਵ ਭੁਕਤਬਯੰ ਕ੍ਰਿਤਮ ਕਰਮ ਸ਼ੁਭਾਸ਼ੁਭੰ।
ਭੁਕਤੰ ਨ ਖੀਯਤੇ ਕਰਮ ਕਲਪ ਕੋਟਿ ਸਤਈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

(੫) **ਪਤੰਜਲ (ਯੋਗ ਸ਼ਾਸਤਰ)** (ਕਰਤਾ ਪਤੰਜਲ ਮੁਨੀ ਜੀ)—ਇਹ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ 'ਯੋਗਾਸ ਚਿਤ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨਿਰੋਧਾ' ਹੈ। ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ—੧. ਪ੍ਰਮਾਣੂ, ੨. ਵਿਪਰਜੇ, ੩. ਨਿੰਦ੍ਰਾ, ੪. ਵਿਕਲਪ, ੫. ਸਿੰਮ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਪੰਜ ਕਲੇਸ਼ਾਂ—੧. ਅਵਿੱਦਿਆ, ੨. ਅਸੰਮਤਾ, ੩. ਅਭਿੰਨਵੇਸ, ੪. ਰਾਗ, ੫. ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਜਗਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਜੀਵ ਈਸ਼ ਦੇ ਭੇਦ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਤਿ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਜੋਗ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਤੇ ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਂਜ ਕੇ ਚਮਕਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਮੂੰਹ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਜੋਗ ਨਾਲ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਮਾਂਜਿਆਂ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਦਿੱਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੁਣ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

(੬) **ਵੇਦਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤਰ** (ਕਰਤਾ ਵਿਆਸ ਰਿਖੀ ਜੀ)—'ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਦੋਊ ਪਦਾਰਥਾ' ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਅਪ੍ਰੋਖ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਜੀਵ ਈਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਦਿਸਣ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਮਿੱਥਿਆ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾ, ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਿ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਅਗਿਆਨ ਤੋਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਸੁਖੋਪਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਮਾਤਰ ਹੋ ਕੇ ਅਵਿੱਦਿਆ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਜਾਗ ਕਰ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਕੋਈ ਸੁਪਨਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਜੇ ਆਤਮਾ ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਖੋਪਤੀ ਵਾਲਾ ਅਨੁਭਵ ਕੌਣ ਦੱਸੇ ? ਕਿਉਂਕਿ ਮਨ ਤੇ ਬੁੱਧ ਜੋ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਤੇ ਸੁਪਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਇਹ ਸੁਖੋਪਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਅਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਜਾਗ੍ਰਿਤ, ਸੁਪਨ, ਸੁਖੋਪਤ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿਭਚਾਰੀ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਇਕ-ਰਸ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਗੁਣ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਛੇ ਹੀ ਕਰਤਾ ਤੇ ਛੇ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਹਨ॥੧੪॥

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਦਾ ਕਥਨ)

ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਮੇਰੁ ਸਰੀਰ ਕਾ; ਬਾਸਨਾ ਬਧਾ ਆਵੈ ਜਾਵੈ।

('ਬਧਾ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ = ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਜੁਗ ਜੁਗ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ, ਕਲਿਜੁਗ ਵੱਲ ਜਾਨਣਾ, ਸਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਸਰੀਰ = ਦੇਹ ਕਾ = ਦਾ ਮੇਰੁ = ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਅੰਸ਼, ਭਾਵ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਬਾਸਨਾ = ਇੱਛਾ ਕਾ ਬਧਾ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਚਉਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ

ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਆਵੈ = ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਥੋਂ ਕਰਮ ਫਲ ਭੋਗ ਕੇ ਮਰ ਕਰ ਕੇ ਜਾਵੈ = ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਚਉਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਫੇਰਿ ਵਟਾਈਐ; ਗਿਆਨੀ ਹੋਇ ਮਰਮੁ ਕਉ ਪਾਵੈ।

ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ = ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੇ ਚਉਰਾਸੀ ਦੇ ਫੇਰਿ = ਫੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਵਟਾਈਐ = ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਰੱਥ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ, ਇੰਦਰੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਮਨ ਬਾਂਗਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ, ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਇਹ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਰੱਥ ਅਤੇ ਇੰਦਰਿਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਰੱਥ ਅਤੇ ਇੰਦਰਿਆਂ ਰੂਪੀ ਘੋੜੇ ਵਟਾਈਐ = ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ = ਗਿਆਨਵਾਨ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਵਾਲਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਮਰਮੁ = ਭੇਦ ਕਉ = ਨੂੰ ਪਾਵੈ = ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਜੁਗ ਦੂਜਾ ਭਰਮੁ ਕਰਿ; ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚਿ ਜੋਨੀ ਫਿਰ ਆਵੈ।

ਹੁਣ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਤਿਜੁਗ ਦੂਜਾ = ਦ੍ਵੈਸ਼-ਭਾਵ ਦੇ ਭਰਮੁ = ਭੁਲੇਖੇ ਕਰਕੇ ਭਾਵ ਭਰਮ ਦਾ ਭਰਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਜੋਨੀ = ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ, ਭਾਵ ਦੇਹਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰ = ਫਿਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਵੈ = ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਤ੍ਰੇਤੇ ਕਰਮਾ ਬਾਂਧਤੇ; ਦੁਆਪਰਿ ਫਿਰਿ ਅਵਤਾਰ ਕਰਾਵੈ।

ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਬਾਂਧਤੇ = ਬੰਧਨਾਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਦੁਆਪਰ ਜੁਗ ਵਿਚ ਫਿਰਿ = ਫਿਰ ਅਵਤਾਰ = ਆਉਣਾ ਕਰਾਵੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦੁਆਪਰਿ ਮਮਤਾ ਅਹੰਕਾਰ; ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ ਗਰਬਿ ਗਲਾਵੈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਗਰਭਿ')

ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਫਿਰ ਮਮਤਾ = ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਮੇਰ ਦੀ ਖਿੱਚ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰ = ਅਹੰ-ਭਾਵ ਦਾ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹਉਮੈ (ਹਉ + ਮੈ) ਹਉ = ਹੰਗਤਾ ਮੈ = ਮਮਤਾ, ਹਉਮੈ ਸ਼ਬਦ ਹੰਗਤਾ ਮਮਤਾ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੰਗਤਾ ਮਮਤਾ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗਰਬਿ = ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ **ਵਾ:** ਗਰਭਿ = ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਗਲਾਵੈ = ਗਲਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਉਹੀ ਹੈ, ਹਉਮੈ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਗਾਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਤ੍ਰਿਹੁ ਜੁਗਾ ਕੇ ਕਰਮ ਕਰਿ; ਜਨਮ ਮਰਨ ਸੰਸਾ ਨ ਚੁਕਾਵੈ।

ਤ੍ਰਿਹੁ = ਤਿੰਨ ਜੁਗਾ = ਸਮਿਆਂ ਕੇ = ਦੇ ਕਰਮ = ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਜੀਵ ਜਨਮ ਮਰਨ = ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦਾ ਸੰਸਾ = ਫ਼ਿਕਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਚੁਕਾਵੈ = ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਵ ਜਨਮ ਮਰਨ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਜੁਗਾਂ ਦੀ ਵਾਸਨਾ ਦਾ ਫਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜੁਗਾਂ ਤਕ ਭਰਮਾ ਦਿੱਤਾ।

ਫਿਰਿ ਕਲਿਜੁਗ ਅੰਦਰਿ ਦੇਹਿ ਧਰਿ; ਕਰਮਾਂ ਅੰਦਰਿ ਫੇਰ ਫਸਾਵੈ।

ਫਿਰ ਪਿਛਲੇ ਜੁਗ—ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਭਰਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਚਉਥੇ ਜੁਗ ਕਲਿਜੁਗ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਦੇਹਿ = ਸਰੀਰ ਧਰਿ = ਧਾਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਫੇਰ = ਮੁੜ ਕੇ ਫਸਾਵੈ = ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਫਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦਾ ਉਪਾਅ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਉਪਾਅ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਫਿਰਤ ਫਿਰਤ ਬਹੁਤੇ ਜੁਗ ਹਾਰਿਓ ਮਾਨਸ ਦੇਹ ਲਹੀ॥ *(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੯, ਅੰਗ ੬੩੧)*

ਅਉਸਰੁ ਚੁਕਾ; ਹਥ ਨ ਆਵੈ ॥੧੫॥

ਇਸ ਜੀਵ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਅਉਸਰੁ = ਸਮਾਂ ਜਦੋਂ ਚੁਕਾ = ਚੁੱਕਿਆ ਗਿਆ, ਭਾਵ ਸਮਾਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਇਸ ਜੀਵ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵੈ = ਆਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਾਸਨਾ ਅਤੇ ਕਰਮਾਂ ਨੇ ਚਾਰ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਭਰਮਾਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਨਾਮ ਚਿੰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਮਿਟਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ॥੧੫॥ ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਮਾਨਸ ਦੇਹ ਬਹੁਰਿ ਨਹ ਪਾਵੈ ਕਛੂ ਉਪਾਉ ਮੁਕਤਿ ਕਾ ਕਰੁ ਰੇ॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੯, ਅੰਗ ੨੨੦)*

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ)

ਕਲਿਜੁਗ ਕੀ ਸੁਣ ਸਾਧਨਾ;
ਕਰਮ ਕਿਰਤ ਕੀ ਚਲੈ ਨ ਕਾਈ।

ਕਲਿਜੁਗ ਦੀ ਸਾਧਨਾ = ਘਾਲਣਾ, ਭਾਵ ਯਤਨ ਸੁਣ = ਸੁਣੋ, ਇਸ ਜੁਗ ਵਿਚ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਤੇ ਯੱਗ ਆਦਿਕ ਕਿਰਤ = ਕਰਨ ਕੀ = ਦੀ ਕਾਈ = ਕੋਈ ਭੀ ਰਾਈ ਜਿੰਨੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਜੁਗ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਹੈ।

ਬਿਨਾ ਭਜਨ ਭਗਵਾਨ ਕੇ;
ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਬਿਨ ਠੌਰ ਨ ਥਾਈ।

ਜੋ ਭਗਵਾਨ = ਖਟ ਭਗਾ ਸੰਪੰਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਭਜਨ = ਜੱਸ ਕੇ = ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਅਤੇ ਭਾਉ ਭਗਤਿ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨ = ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਥਾਈ = ਥਾਂ ਠੌਰ = ਟਿਕਾਣਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ, ਭਾਵ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ।

ਲਹੇ ਕਮਾਣਾ ਏਤ ਜੁਗਿ; ਪਿਛਲੀ ਜੁਗੀਂ ਕਰੀ ਕਮਾਈ।

ਪਿਛਲੇ ਜੁਗੀਂ = ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ, ਭਾਵ ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰੀ = ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕਮਾਣਾ = ਕਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਫਲ ਏਤ = ਇਸ ਜੁਗਿ = ਸਮੇਂ ਭਾਵ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਲਹੇ = ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਜੋਗ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਜਨਮ ਮਿਲਿਆ, ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਯੱਗ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਦੇਹੀ ਮਿਲੀ, ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਪੂਜਾ, ਤਪ ਆਦਿਕ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਦੇਹੀ ਮਿਲੀ ਹੈ।

ਪਾਇਆ ਮਾਨਸ ਦੇਹਿ ਕਉ; ਐਥੋ ਚੁਕਿਆ ਠੌਰ ਨ ਠਾਈ।

ਹੇ ਜੀਵ! ਤੂੰ ਹੁਣ ਮਾਨਸ = ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹਿ = ਦੇਹੀ ਕਉ = ਨੂੰ ਪਾਇਆ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਦੇਖੀਂ ਜੇ ਐਥੋ = ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚੁਕਿਆ = ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ ਵਿਚ ਠਾਈ = ਠਹਿਰਣ ਦੀ ਠੌਰ = ਥਾਂ ਨ = ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਪਉੜੀ ਛੁੜਕੀ ਫਿਰਿ ਹਾਥਿ ਨ ਆਵੈ ਅਹਿਲਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ॥੧॥

(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੭੯੬)

ਕਲਿਜੁਗ ਕੇ ਉਪਕਾਰ ਸੁਣਿ; ਜੈਸੇ ਬੇਦ ਅਥਰਬਣ ਗਾਈ।

ਕਲਿਜੁਗ ਕੇ = ਦੇ ਉਪਕਾਰ = ਪਰਉਪਕਾਰ, ਭਾਵ ਭਲਾਈ ਸੁਣਿ = ਸੁਣੋ, ਜੈਸੇ = ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ ਨੇ ਗਾਈ = ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਪਰਵਾਣ ਹੈ; ਜਗ ਹੋਮ ਤੇ ਪੁਰਬ ਕਮਾਈ।

ਭਾਉ ਭਗਤਿ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਹੀ ਪਰਵਾਣ = ਪਰਵਾਨਨੀਕ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਯੱਗ ਵਿਧੀ-ਪੂਰਵ ਕਰਨੇ ਅਤੇ ਹੋਮ = ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਮੰਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹਵਨ ਕਰਨਾ, ਜੋ ਪੁਰਬ = ਪੂਰਬਲੇ, ਭਾਵ ਪਿਛਲੇ ਜੁਗਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ = ਕਿਰਤ ਸੀ, ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਯਮ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ :

ਕਰਿਕੇ ਨੀਚ ਸਦਾਵਣਾ; ਤਾ ਪ੍ਰਭੁ ਲੇਖੈ ਅੰਦਰਿ ਪਾਈ।

ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੀਚ = ਨੀਵਾਂ ਸਦਾਵਣਾ = ਕਹਾਉਣਾ ਤਾਂ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਸਹਿਤ ਕੀਤੇ ਕਰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੁ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੱਚਖੰਡ ਦੇ ਲੇਖੈ = ਹਿਸਾਬ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਪਾਈ = ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਣਨੀਕ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਕਰਿ ਨੀਚੁ ਸਦਾਏ॥ ਤਉ ਨਾਨਕ ਮੋਖੰਤਰੁ ਪਾਏ॥੨॥ *(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੭੦)*

ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਵੈ ਕੀ; ਵਡਿਆਈ॥੧੬॥

ਹੁਣ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਨਾਵੈ = ਨਾਮ ਕੀ = ਦੀ ਹੀ ਵਡਿਆਈ = ਸੋਭਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜੋ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮ ਦਾ ਆਸਰਾ ਨਾ ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਵਡਿਆਈ = ਸੋਭਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਜੰਞ ਲਾੜੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੋਭਦੀ ਹੈ, ਲਾੜੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨ ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੀ ਸੋਭਦੇ ਹਨ, ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ॥੧੬॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਣ ਜੰਞ ਲਾੜੇ ਨਾਲਿ ਸੋਹੈ ਪਰਖਿ ਮੋਹਣੀਐ ਲਇਆ॥ *(ਸੂਹੀ ਮ: ੧ ਛੰਤ, ਅੰਗ ੭੬੫)*

ਇਸੁ ਜੁਗ ਮਹਿ ਸੋਭਾ ਨਾਮ ਕੀ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਸੋਭ ਨ ਹੋਇ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੪੨੯)*

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਜੁਗ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ)

ਜੁਗ ਗਰਦੀ ਜਬ ਹੋਵਹੇ; ਉਲਟੇ ਜੁਗੁ ਕਿਆ ਹੋਇ ਵਰਤਾਰਾ।

ਜਬ = ਜਦੋਂ ਜੁਗ = ਸਮਾਂ ਗਰਦੀ = ਤਬਦੀਲੀ ਹੋਵਹੇ = ਹੋਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਜੁਗ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮਨ ਉਲਟੇ = ਪਲਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਕੀ ਵਰਤਾਰਾ = ਵਰਤਾਵਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਅੱਗੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਉਠੇ ਗਿਲਾਨਿ ਜਗਤਿ ਵਿਚਿ; ਵਰਤੇ ਪਾਪ ਭ੍ਰਿਸਟਿ ਸੰਸਾਰਾ।

ਜਗਤਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਿ = ਵਿਖੇ ਵੈਰ-ਭਾਵ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪਾਪ = ਦੁਰਾਚਾਰ ਸੰਸਾਰਾ = ਜਗਤ ਨੂੰ ਭ੍ਰਿਸਟਿ = ਅਪਵਿੱਤਰ, ਮੈਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗਿਲਾਨਿ = ਨਫ਼ਰਤ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਨਾਵਰਨ ਨਾ ਭਾਵਨੀ; ਖਹਿ ਖਹਿ ਜਲਨ ਬਾਂਸ ਅੰਗਿਆਰਾ।

ਇਕ ਵਰਨ ਨੂੰ ਦੂਸਰਾ ਵਰਨ ਅਵਰਨ ਰੂਪ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਨਫ਼ਰਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਕ ਵਰਨ ਨੂੰ ਦੂਜਾ ਵਰਨ ਭਾਵਨੀ = ਭਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਨਫ਼ਰਤ ਨਾਲ ਖਹਿ ਖਹਿ ਕੇ ਜਲਨ = ਜਲਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸੜਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਬਾਂਸ ਖਹਿ ਖਹਿ ਕੇ ਅੱਗ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਬਾਂਸ ਅੱਗ ਦੇ ਅੰਗਿਆਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਪਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਭੀ ਸਾੜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਰਖਾ ਰੂਪੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰੂਪ ਖਹਿਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਦੋਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬੋਲ-ਕੁਬੋਲ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਦੰਗਾ-ਫ਼ਸਾਦ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਵੀ ਸੜ ਮਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੇਲ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਜੀਵ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਈਰਖਾ, ਦ੍ਵੈਸ਼ ਇਥੋਂ ਤਕ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਸਤਕ ਹੋ ਕੇ :

ਨਿੰਦਿਆ ਚਲੇ ਵੇਦ ਕੀ; ਸਮਝਨਿ ਨਹਿ ਅਗਿਆਨਿ ਗੁਬਾਰਾ।

ਦ੍ਵੈਸ਼ੀ ਲੋਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਵੇਦ = ਗਿਆਨ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ = ਅਪਕੀਰਤੀ ਚਲੇ = ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਪਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਗਿਆਨਿ = ਬੇਸਮਝੀ ਦੇ ਗੁਬਾਰਾ = ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਨਿ = ਸਮਝਦੇ, ਬਲਕਿ :

ਬੇਦ ਗਿਰੰਥ ਗੁਰ ਹਟਿ ਹੈ; ਜਿਸੁ ਲਗਿ ਭਵਜਲ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਾ।

ਬੇਦ = ਗਿਆਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹਟਿ = ਹੱਟੀ ਦਾ ਗਰੰਥ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਦ ਕਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸੁ = ਜਿਸ ਦੇ ਆਸਰੇ ਲੱਗ ਕੇ ਭਵਜਲ = ਭੈ-ਦਾਇਕ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ = ਉਤਰ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਕੇ ਮੁਕਤ ਰੂਪ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਅੱਪੜ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। 'ਸ਼ਿਵ ਸੰਹਿਤਾ' ਨਾਮੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਵਾਨ ਲੋਕ ਵੇਦ ਨੂੰ ਵੇਦ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ, ਗਿਆਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਵੇਦ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਝੁ ਨ ਬੁਝੀਐ; ਜਿਚਰੁ ਧਰੇ ਨ ਪ੍ਰਭੁ ਅਵਤਾਰਾ।

('ਬੁਝੀਐ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਾਝੁ = ਬਿਨਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਬੁਝੀਐ = ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ, ਭਾਵ ਨਕਲੀ ਗੁਰੂ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬ੍ਰਹਮਨੇਸਟੀ, ਬ੍ਰਹਮਸਰੋਤਰੀ ਗੁਰੂ ਮਿਲਣਾ ਦੁਰਲੱਭ ਹੈ, ਜਿਚਰੁ = ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਬ੍ਰਹਮਨੇਸ਼ਟੀ, ਬ੍ਰਹਮਸਰੋਤਰੀ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ, ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਅਵਤਾਰ ਨਹੀਂ ਧਰੇ = ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ, ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਹੁਣ ਗੁਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਗੁਰ ਪਰਮੇਸਰ ਇਕੁ ਹੈ; ਸਚਾ ਸਾਹੁ ਜਗਤੁ ਵਣਜਾਰਾ।

ਪਰਮੇਸਰ = (ਪਰਮ + ਈਸ਼ਵਰ) ਪਰਮ = ਵੱਡਾ ਈਸਰ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਿਉਂਕਿ ਛੋਟੇ ਈਸਰ ਪੰਜ ਹਨ, ਪਰ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਈਸ਼ਰਾਂ ਦਾ ਈਸਰ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮ-ਈਸਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਉਸ ਦਾ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਤੇ ਪਰਮੇਸਰ ਇਕ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਸੱਚਾ ਸਾਹੁ = ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਹੈ,

ਜਗਤੁ = ਸੰਸਾਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਵਣਜਾਰਾ = ਵਣਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦਾ ਵਾਪਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਏਕੁ ਹੈ ਸਭ ਮਹਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ ॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੫੩)*

ਚੜੇ ਸੂਰ; ਮਿਟਿ ਜਾਇ ਅੰਧਾਰਾ ॥੧੭॥

(‘ਚੜ੍ਹੇ’ ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਸੂਰ = ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜੇ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਤੋਂ ਅੰਧਾਰਾ = ਅੰਧੇਰਾ ਮਿਟਿ ਜਾਇ = ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਅੰਧੇਰਾ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੧੭॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦਿ ਉਜਾਰੋ ਦੀਪਾ ॥
ਬਿਨਸਿਓ ਅੰਧਕਾਰ ਤਿਹ ਮੰਦਰਿ ਰਤਨ ਕੋਠੜੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਅਨੂਪਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

(ਬਿਲਾਵਲੁ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੮੨੧)

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਬੋਧ ਮਤ ਦਾ ਵਰਣਨ)

ਕਲਿਜੁਗਿ ਬੌਧੁ ਅਉਤਾਰੁ ਹੈ; ਬੋਧ ਅਬੋਧੁ ਨ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਆਵੈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ ‘ਬੋਧ’)

ਕਲਿਜੁਗਿ = (ਕਲਿ + ਜੁਗਿ) ਕਲਿ = ਕਲੇਸ਼ਾਂ, ਲੜਾਈ-ਝਗੜੇ ਵਾਲੇ ਜੁਗਿ = ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬੌਧੁ = ਬੁੱਧ ਧਰਮ, ਭਾਵ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦਾ ਅਉਤਾਰੁ = ਆਉਣਾ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਬੋਧ = ਗਿਆਨ ਤੇ ਅਬੋਧ = ਅਗਿਆਨ ਵਿਚ ਨਿਰਣਾ ਹੋਇਆ ਕਿਤੇ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸਟੀ = ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਭਾਵ ਅਜੇ ਵੀ ਜਗਤ ਅੰਦਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਗਿਣਤੀ ਅਗਿਆਨੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਚੰਗੇ-ਮੰਦੇ ਦੀ ਪਰਖ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਅਬੋਧ ਭਾਵ ਗਿਆਨ ਰਹਿਤ ਹੋਣਾ, ਬੋਧੀਆਂ ਦਾ ਪੱਥਰ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਦਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਬੁੱਧ ਦਾ ਜੀਵਨ

ਗੋਤਮ ਗੋਤ੍ਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਕਯਵਾਂਸੀ ਰਾਜਾ ਸੰਧੋਦਨ ਦੇ ਘਰ, ਮਾਤਾ ਮਾਇਆ ਦੇਵੀ ਦੇ ਉਦਰ ਤੋਂ ਕਪਲਵਸਤੀ ਨਗਰੀ ਦੇ ਲਬੀਨੀ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ (ਬੀ.ਸੀ.) ੬੩੪, ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੧੫ ਨੂੰ ਬੁੱਧ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿੱਧਾਰਥ (ਸ੍ਵ੍ਰਾਥਸਿੱਧ) ਸ਼ਾਕਯਮੁਨਿ ਅਤੇ ਗੌਤਮੀ ਭੀ ਨਾਮ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਉਮਰ ੧੯ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਦੰਡ ਪਾਨੀ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਗੋਪਾ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਰਾਹੁਲ ਨਾਮ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਪੂਰਬਲਾ ਕਰਮ ਜਾਗਿਆ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਵੈਰਾਗ ਜਾਗਰਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਚੰਗਿਆਂ ਉਸਤਾਦਾਂ ਤੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸੀ, ਇਸ ਨੇ ਕਦੇ ਬੁੱਢਾ ਪੁਰਸ਼, ਰੋਗੀ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਮੁਰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਰਾਜੇ ਸੰਧੋਦਨ ਨੇ ਯੁਵਰਾਜ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਰਥ ’ਤੇ ਸਵਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਬੁੱਢਾ ਆਦਮੀ ਰਥ ਦੇ ਅੱਗੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤੁਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਸਾਰਥੀ ਨੂੰ ਰਥ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਉਸ ਬੁੱਢੇ ਪੁਰਖ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ

ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਿਉਂ ਹੈ ? ਤਾਂ ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਜਵਾਨੀ ਭੋਗ ਕੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਭੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ ? ਤਾਂ ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇਕ ਦਿਨ ਐਸੇ ਹੋ ਜਾਉਗੇ। ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਠੋਕਰ ਵੱਜੀ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਇਕ ਦਿਨ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੇ ਕਦੇ ਇਹ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਇਕ ਰੋਗੀ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਨੇ ਫੇਰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਪੁਰਖ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਉਂ ਹੈ। ਤਾਂ ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਤਾਂ ਸਾਰਥੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਬਿਮਾਰੀ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਾਂ, ਬਿਮਾਰੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਮੁਰਦਾ ਪਿਆ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਸਾਰਥੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਸ ਪੁਰਖ 'ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜੇ ਕਿਉਂ ਪਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਨੂੰ ਗਵਨ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਵੀ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗਾ ? ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਾਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਹੀ ਮਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵੈਰਾਗ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਠਾਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਨਿੱਤ ਸੁੱਖ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਘਰ-ਬਾਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸੰਨਿਆਸੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਗਯਾ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਹੇਠ ਧਿਆਨ ਸਾਧਨਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਬੋਧ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਬੁੱਧ ਹੋਇਆ। ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਦੀ ਥਾਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੱਤ ਚਲਾਇਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨੇਮ ਅਹਿੰਸਾ ਹੈ। ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਅੱਠ ਸਾਧਨ ਦੱਸੇ :

੧. ਸਦਵਿਸ਼ਵਾਸ, ੨. ਸਦਵਿਚਾਰ, ੩. ਸਦਵਾਕਯ, ੪. ਸਤਕਰਮ, ੫. ਸਦਜੀਵਨ, ੬. ਸਤਪ੍ਰਯਤਨ, ੭. ਸਤਚਿੰਤਨ, ੮. ਸਦਧਯਾਨ।

ਇਉਂ ਅੱਸੀ ਵਰ੍ਹੇ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਬੁੱਧ ਦਾ ਪੇਚਿਸ਼ ਰੋਗ ਨਾਲ ਕੁਸ਼ੀ ਨਗਰ ਵਿਚ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਬੁੱਧ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ :

੧. ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ।
੨. ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਕਰਨੀ।
੩. ਜਿਵੇਂ ਜਲ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਚਿੱਕੜ ਜਲ ਨਾਲ ਹੀ ਧੋਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਮਨ ਦੇ ਵਿਕਾਰ ਮਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਲ ਕਰ ਕਰਦਮ ਉਪਜ ਹੈ; ਜਲ ਕਰ ਪੰਕ ਵਿਨਾਸ॥
ਮਨ ਕਰ ਉਪਜਤ ਪਾਪ ਕਿਲ; ਮਨ ਕਰ ਹੀ ਅਘ ਨਾਸ॥੩॥ *(ਸਾਰੁਕਤਾਵਲੀ)*

੪. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਪ, ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਖ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੈਸੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਛਾਇਆ।

ਕੋਇ ਨ ਕਿਸੈ ਵਰਜਈ; ਸੋਈ ਕਰੇ ਜੋਈ ਮਨਿ ਭਾਵੈ।

ਕੋਇ = ਕੋਈ ਭੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨੀ ਕਿਰਿਆ ਭਾਵ ਪੱਥਰ-ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਵਰਜਈ = ਰੋਕਦਾ ਨ = ਨਹੀਂ, ਹੋਰ ਭੀ ਕਈ ਕੰਮ ਐਸੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਗਿਆਨ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਹਰ ਕੋਈ ਸੋਈ = ਉਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋਈ = ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਵੈ = ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗਿਆਨਵਾਨ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਚੱਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਮਨ ਦੇ ਮਗਰ ਤੁਰ ਕੇ ਮਨਮਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮਤ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਕਿਸੇ ਪੁਜਾਈ ਸਿਲਾ ਸੁੰਨਿ; ਕੋਈ ਗੋਰੀ ਮੜ੍ਹੀ ਪੁਜਾਵੈ।

ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਤਾਂ ਸਿਲਾ = ਪੱਥਰ ਦਾ ਵੱਟਾ ਦੂਸਰਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਪੁਜਾਈ = ਪੁਜਵਾਉਣਾ ਕੀਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੋਧੀ ਬੁੱਧ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਮੱਠ ਆਦਿ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੁੰਨਤ ਕਰਵਾ ਲਈ, ਫਿਰ ਇਹ ਗਿਆਨ ਦੀ ਥਾਂ ਅਗਿਆਨ ਹੀ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗੋਰੀ = ਕਬਰ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੜ੍ਹੀ = ਮਰੇ ਹੋਏ ਦੀ ਰਾਖ਼ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਇੱਟਾਂ ਲਾ ਕੇ ਸਮਾਧ ਬਣਾ ਲਈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਤੋਂ ਪੁਜਾਵੈ = ਪੁਜਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਤੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਪਾਖੰਡ ਕਰਿ; ਕਲਹਿ ਕ੍ਰੋਧੁ ਬਹੁ ਵਾਦਿ ਵਧਾਵੈ।

ਕਈ ਲੋਕ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਟੂਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਤੰਤ੍ਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੰਤ੍ਰ = ਕਾਰਜ ਸਿੱਧੀ ਵਾਸਤੇ ਜਪਣ ਯੋਗ ਸ਼ਬਦ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਤ੍ਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਕਲਪੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਉਂ ਕਈ ਲੋਕ ਤੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦੁਆਰਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਾਖੰਡ = ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ ਭਾਵ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮਾਉਣ ਦੇ ਕਰਮ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਲਈ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਜਾਂ ਧਨ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਐਸਾ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕ੍ਰੋਧੁ = ਗ਼ੁੱਸੇ ਵਿਚ ਕਲਹਿ = ਲੜਾਈ ਵਾਦਿ = ਝਗੜੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਵਧਾਵੈ = ਵਧਾਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਆਪੋ ਧਾਪੀ ਹੋਇ ਕੈ; ਨਿਆਰੇ ਨਿਆਰੇ ਧਰਮ ਚਲਾਵੈ।

ਆਪੋ ਧਾਪੀ = ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਦੌੜ ਪਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਨਿਰੋਲ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰਸਤਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਲੋਕ ਨਿਆਰੇ ਨਿਆਰੇ = ਅੱਡੋ-ਅੱਡ ਧਰਮ ਚਲਾਵੈ = ਚਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮਤ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ।

ਕੋਈ ਪੂਜੈ ਚੰਦੁ ਸੂਰੁ; ਕੋਈ ਧਰਤਿ ਅਕਾਸੁ ਮਨਾਵੈ।

ਅਗਿਆਨ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਕੋਈ ਚੰਦ ਨੂੰ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇਵਤਾ, ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤਾ ਅਤੇ ਕੋਈ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਮੰਨ ਕੇ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਯੋਗ ਮੰਨ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਮਨਾਵੈ = ਮਨਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ **ਵਾ:** ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਕਲਪਤ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੋ; ਧਰਮਰਾਜ ਕੋਈ ਤ੍ਰਿਪਤਾਵੈ।

ਕੋਈ ਅਗਿਆਨ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਪਉਣ = ਹਵਾ, ਪਾਣੀ = ਜਲ, ਬੈਸੰਤਰੋ = ਅਗਨੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕੋਈ ਧਰਮਰਾਜ ਆਦਿ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰ ਕੇ ਉਪਰੋਕਤ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤਾਵੈ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਐਸਾ ਕਿਉਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਨ ਹੈ:

ਫੋਕਟਿ ਧਰਮੀ; ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਵੈ ॥੧੮॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਹੀਣ ਫੋਕਟਿ = ਫੋਕੇ ਧਰਮੀ = ਧਰਮ ਵਾਲੇ ਭਰਮਿ = ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਭੁਲਾਵੈ = ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਹਨ **ਵਾ:** ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ (ਭੁਲ + ਆਵੈ) ਭੁਲ = ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਆਵੈ = ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਪ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਭੇਖਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ)

ਭਈ ਗਿਲਾਨਿ ਜਗਤ ਵਿਚਿ; ਚਾਰ ਵਰਨ ਆਸ੍ਰਮ ਉਪਾਏ।

ਜਗਤ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਗਿਲਾਨਿ = ਨਫ਼ਰਤ ਪੈਦਾ ਭਈ = ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਚਾਰ ਵਰਨ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ, ਵੈਸ਼, ਸ਼ੂਦਰ) ਅਤੇ ਚਾਰ ਆਸ਼ਰਮ (ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ, ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ, ਬਾਨਪ੍ਰਸਤੀ, ਸੰਨਿਆਸੀ) ਉਪਾਏ = ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ।

ਦਸ ਨਾਮਿ ਸੰਨਿਆਸੀਆ; ਜੋਗੀ ਬਾਰਹ ਪੰਥਿ ਚਲਾਏ।

ਸੰਨਿਆਸ ਮਤ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫ਼ਿਰਕਿਆਂ ਦੇ ਦਸ ਨਾਮ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਫ਼ਿਰਕੇ ਹਨ, ਜੋ ਚਲਾਏ = ਚੱਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:

ਸੰਨਿਆਸੀ—ਤੀਰਥੀ, ਆਸ਼ਰਮ, ਬਨ, ਅਰਣਯ, ਗਿਰੀ, ਪੁਰੀ, ਦੰਡੀ, ਸਾਗਰ, ਸਰਸੁਤੀ, ਭਾਰਤੀ।

ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਪੰਥ—ਹੇਤੂ, ਪਾਵ, ਆਈ, ਗੰਮਯ, ਪਾਗਲ, ਗੋਪਾਲ, ਕੰਥੜੀ, ਬਨ, ਧੁਜੀ, ਚੇਲੀ, ਰਾਵਲ, ਦਾਸ।

ਜੰਗਮ ਅਤੇ ਸਰੇਵੜੇ; ਦਗੇ ਦਿਗੰਬਰਿ ਵਾਦਿ ਕਰਾਏ।

ਜੰਗਮ = ਸ਼ੈਵ ਮਤ ਦਾ ਇਕ ਫ਼ਿਰਕਾ, ਭਾਵ ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪੰਥ, ਜੋ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖ਼ਾ ਹੈ। ਜੰਗਮ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਸਰਪ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦੀ ਰੱਸੀ ਅਤੇ ਧਾਤ ਦਾ ਚੰਦਰਮਾ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁੰਦਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਪਿੱਤਲ ਦੇ ਫੁੱਲ ਮੋਰ-ਪੰਖਾਂ ਨਾਲ ਸੱਜੇ ਹੋਏ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੰਗਮ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਧਤਸ਼ਥਲ (ਵਿਰਦੂ) ਦੂਜੇ ਗੁਰੁਸ਼ਥਲ (ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ) ਅਤੇ ਸਰੇਵੜੇ = ਜੈਨ ਮਤ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਦਿਗੰਬਰਿ (ਦਿਗ + ਅੰਬਰ) ਦਿਗ = ਦਿਸ਼ਾ ਦੇ ਹੀ ਅੰਬਰ = ਬਸਤਰ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਅਲਫ਼ ਨਗਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦਗੇ = ਦੰਗੇ, ਵਾਦਿ = ਝਗੜੇ ਕਰਾਏ = ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਇਸੇ ਝਗੜਿਆਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬਾਬਤ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

ਬ੍ਰਹਮਣਿ ਬਹੁ ਪਰਕਾਰਿ ਕਰਿ; ਸਾਸਤ੍ਰਿ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ ਲੜਾਏ।

ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉਪਰੋਕਤ ਝਗੜਿਆਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋਰ ਫ਼ਿਰਕਿਆਂ ਵਾਲੇ ਝਗੜੇ ਕਰਦੇ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਪਰਕਾਰਿ = ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਚਾਰ ਵੇਦ, ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਅਠਾਰਾਂ ਪੁਰਾਣ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ, ਭਾਵ ਰਚ ਕੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਲੜਾਏ = ਲੜਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਰਚੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੋ ਅਗਿਆਨ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਝਗੜਿਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਖਟਿ ਦਰਸਨ ਬਹੁ ਵੈਰਿ ਕਰਿ; ਨਾਲਿ ਛਤੀਸਿ ਪਖੰਡ ਰਲਾਏ।

ਖਟਿ = ਛੇ ਦਰਸਨ = ਮਤ (ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵੜੇ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਦਰਵੇਸ਼, ਬ੍ਰਾਹਮਣ) ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਵੈਰਿ = ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਛਤੀਸਿ = ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਖੰਡ = ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ ਕਰਮ ਨਾਲ ਰਲਾਏ = ਰਲਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਤੰਤ ਮੰਤ ਰਾਸਾਇਣਾ; ਕਰਾਮਾਤਿ ਕਾਲਖਿ ਲਪਟਾਏ।

ਤੰਤ = ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਆਹਾਂ ਸਿਰ 'ਤੇ ਧੂੜ ਕੇ ਵੱਸ ਕਰਨ ਲਈ ਆਦਿਕ ਕਿਰਿਆ ਤੰਤ੍ਰ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮੰਤ = ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋੜੇ ਹੋਏ ਪਦਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਮੰਤ੍ਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਸਾਇਣਾ (ਰਸ + ਆਇਣਾ) ਰਸ = ਰਸਾਂ ਦਾ ਆਇਣਾ = ਘਰ ਭਾਵ ਸਿੱਕਾ, ਪਾਰਾ, ਤਾਂਬਾ, ਚਾਂਦੀ ਤੋਂ ਸੋਨਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਨਾਮ ਰਸਾਇਣੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਕਿਰਿਆ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਮਾਤਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਦਿਖਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੀ ਕਾਲਖਿ = ਕਾਲਸ ਦੇ ਵਿਚ ਲਪਟਾਏ = ਲੰਪਟ, ਭਾਵ ਖਚਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਕਸਿ ਤੇ ਬਹੁ ਰੂਪਿ ਕਰਿ; ਰੂਪ ਕਰੂਪੀ ਘਣੇ ਦਿਖਾਏ।

ਇਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਸਿੱਧੀ ਬਲ ਨਾਲ ਬਹੁ = ਬਹੁਤੇ ਰੂਪ = ਸ਼ਕਲਾਂ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਧ ਲੋਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰੂਪ = ਸ਼ਕਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਸਿੱਧੀ ਬਲ ਦੁਆਰਾ ਕਰੂਪ = ਬਿਕਰਾਲ, ਭੈੜੀ ਸ਼ਕਲ ਦਿਖਾਏ = ਦਿਖਾ ਕੇ ਘਣੇ = ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਣੇ = ਬਹੁਤੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਿਖਾਉਣ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ **ਵਾ:** ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ = ਸਰੂਪ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਕੇਸ ਮੁਨਾ ਕੇ ਰੱਬੀ ਸ਼ਕਲ ਨੂੰ ਕਰੂਪੀ = ਭੈੜੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ **ਵਾ:** ਸੁਆਹ ਆਦਿ ਮਲ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰੂਪ = ਸ਼ਕਲ ਨੂੰ ਬਦਸ਼ਕਲ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ (ਦਿਖ + ਆਏ) ਦਿਖ = ਦਿਖਣ ਵਿਚ ਘਣੇ = ਬਹੁਤ ਆਏ = ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹੁਣ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:

ਕਲਿਜੁਗਿ ਅੰਦਰਿ; ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਏ ॥੧੯॥

ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਲੋਕੀਂ ਭਰਮਿ = ਭੁਲੇਖੇ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ **ਵਾ:** ਸੱਚ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵੱਲੋਂ ਭੁਲਾਏ = ਭੁਲਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਭੁੱਲ ਗਏ ਹਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਅਤੇ ਜੈਨੀਆਂ ਆਦਿ ਮਤ-ਮਤਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਜੋ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਝਗੜੇ ਆਦਿ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਰੂਪ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਸ਼ੁੱਧ ਆਚਰਨ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਮਤ-ਭੇਦ ਤੇ ਝਗੜਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਮੱਲ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਹੁਣ ਅਗਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਰੂਪ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ)

ਬਹੁ ਵਾਟੀ ਜਗਿ ਚਲੀਆ; ਤਬ ਹੀ ਭਏ ਮੁਹੰਮਦਿ ਯਾਰਾ।

ਜਦੋਂ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਉਧਾਰ 'ਤੇ ਚਾਰ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਯਾਰੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤੀ—(੧) ਅਬੂਬਕਰ ਸਦੀਕ, (੨) ਉਮਰ ਫ਼ਾਰੂਕ, (੩) ਉਸਮਾਨ ਗ਼ਨੀ, (੪) ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਵਾਟੀ = ਵਾਟਾਂ, ਭਾਵ ਰਾਹ, ਸ਼ਾਖ਼ਾਂ ਜਗਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਚੱਲੀਆਂ ਭਾਵ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਈਆਂ। ਇਹ ਸਭ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਚਾਰ ਯਾਰ ਭਏ = ਹੋਏ, ਤਬ = ਤਦੋਂ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਾਖ਼ਾਂ ਚੱਲੀਆਂ।

ਕੌਮ ਬਹਤਰਿ ਸੰਗਿ ਕਰਿ; ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਵੈਰੁ ਵਿਰੋਧੁ ਪਸਾਰਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਕਉਮਿ')

ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਜੋ ਚਾਰ ਯਾਰ ਹੋਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਕਰ ਕੇ ਅੱਗੇ ਬਹੱਤਰ ਕੌਮ = ਫ਼ਿਰਕੇ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੀਆ, ਸੁੰਨੀ, ਰਾਫ਼ਜ਼ੀ, ਅਮਾਮ ਸਾਫ਼ੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁ ਬਿਧਿ = ਬਹੁਤ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਪਸਾਰਾ = ਵਾਧਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਵੈਰ = ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਜੋ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਹੋਵੇ, ਵਿਰੋਧ = ਝਗੜਾ ਜੋ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਭਾਵ ਕਈਆਂ ਦਾ ਤਾਜ਼ੀਏ ਪਿੱਟਣ 'ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਹੈ ਕਿ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ, ਕਈ ਹਸਨ, ਹੁਸੈਨ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪਾਣੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਉਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਚੱਲ ਪਏ।

ਰੋਜੇ ਈਦ[1] ਨਿਮਾਜਿ ਕਰਿ; ਕਰਮੀ ਬੰਦਿ ਕੀਆ ਸੰਸਾਰਾ।

('ਰੋਜੇ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਰੋਜੇ = ਰੋਜ, ਜੋ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਦਿਨ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਭਾਵ ਤੀਹ ਦਿਨ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਭੋਜਨ ਨਾ ਖਾਣਾ, ਪਾਣੀ ਵੀ ਨਾ ਪੀਣਾ ਤੇ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਖਾਣਾ ਜਾਂ ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖਾਣਾ, ਇਉਂ ਸਾਰਾ ਰਮਜ਼ਾਨ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ। ਇਉਂ ਤੀਹ ਰੋਜ਼ਿਆਂ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਥਿੱਤ ਨਾਲ ਈਦਾਂ ਮਨਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪੰਜ ਸਮੇਂ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਨਿਮਾਜਿ = ਬੰਦਗੀ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਕਰਮੀ = ਕਰਮ ਨਾਲ, ਭਾਵ ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਬੰਦਿ = ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਕੀਆ = ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਥਾਂ ਇਹ ਕਰਮ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਪੀਰ ਪੈਕੰਬਰ ਅਉਲੀਏ; ਗਉਸ ਕੁਤਬ ਬਹੁ ਭੇਖ ਸਵਾਰਾ।

ਪੀਰ = ਪੂਜਣ ਯੋਗ ਗੁਰੂ, ਪੈਕੰਬਰ = ਅੰਬਰੋਂ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਪੈਗ਼ਾਮ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ, ਅਉਲੀਏ = ਵਲੀ ਪੁਰਸ਼ **ਵਾ:** ਕਰਾਮਾਤ ਵਾਲੇ ਫ਼ਕੀਰ ਗਉਸ = ਫ਼ਰਿਆਦ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਦਰਜਾ, ਕੁਤਬ = ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਆਦਿ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਭੇਖ = ਭੇਸ ਸਵਾਰਾ = ਸਵਾਰਨਾ ਕੀਤੇ, ਭਾਵ ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਝਗੜੇ ਨਿੱਬੜੇ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਲਈ, ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਇਉਂ ਕੀਤਾ:

ਠਾਕੁਰ ਦੁਆਰੇ ਢਾਹਿਕੈ; ਤਿਹਿ ਠਉੜੀ ਮਾਸੀਤ ਉਸਾਰਾ।

ਠਾਕੁਰ = ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਦੁਆਰੇ = ਮੰਦਰ, ਜਿਥੇ ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੂੰ, ਭਾਵ ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹਿਕੈ = ਗਿਰਾ ਕੇ ਤਿਹਿ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਠਉੜੀ = ਥਾਂ 'ਤੇ ਮਾਸੀਤ = ਮਸਜਿਦਾਂ ਉਸਾਰਾ = ਬਣਾ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਭਾਵ ਨਿਰਦਈ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ੁਲਮ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਜਿਵੇਂ ਅਯੁੱਧਿਆ ਵਿਚ ਰਾਮ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਮਸੀਤ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਮਥੁਰਾ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਮਸੀਤ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਵੱਖਰੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਫ਼ਾਸਲਿਆਂ 'ਤੇ ਯਾਦਾਂ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

---

੧. ਈਦ—ਰੋਜ਼ਿਆਂ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਗੁਜ਼ਰਨ 'ਤੇ ਜੋ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦਾ ਦਿਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਮਾਰਨਿ ਗਊ ਗਰੀਬ ਨੂੰ; ਧਰਤੀ ਉਪਰਿ ਪਾਪੁ ਬਿਥਾਰਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਨੋ', 'ਵਿਥਾਰਾ')

ਗਊਆਂ ਅਤੇ ਗਰੀਬ = ਪਦਾਰਥੋਂ ਹੀਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮਾਰਨਿ = ਕੋਹਣ ਲੱਗੇ। ਇਉਂ ਧਰਤੀ ਉਪਰਿ = ਉੱਤੇ ਪਾਪੁ = ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਬਿਥਾਰਾ = ਵਿਸਥਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਭਾਵ ਪਾਪ ਕਰਮ ਵੱਧ ਗਿਆ।

ਕਾਫਰ ਮੁਲਹਦ ਇਰਮਨੀ; ਰੂਮੀ ਜੰਗੀ ਦੁਸਮਣਿ ਦਾਰਾ।

ਕਾਫਰ = ਰੱਬ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਨਾਸਤਕ, ਮੁਲਹਦ = ਧਰਮ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਆਦਿਕ ਮਨੁੱਖ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਰਮਨੀ = ਇਰਮਨ ਦਾ ਵਸਨੀਕ, ਰੂਮੀ = ਰੂਮ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਹੋ ਕੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਦੁਸਮਣਿ = ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਕਰ ਕੇ ਦਾਰਾ = ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਕੇ ਜੰਗੀ = ਜੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ **ਵਾ:** ਦਾਰਾ = ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਦੁਸਮਣਿ = ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਕਰ ਕੇ ਜੰਗੀ = ਜੰਗ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਭਾਵ ਇਉਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਾਰ-ਧਾੜ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹੇ। ਇਉਂ ਇਸਤਰੀ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਕੁਕਰਮ ਫੈਲ ਗਏ।

ਪਾਪੇ ਦਾ; ਵਰਤਿਆ ਵਰਤਾਰਾ ॥੨੦॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਾਪੇ = ਪਾਪ ਕਰਮ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤ ਗਿਆ, ਭਾਵ ਗ਼ਰੀਬ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਉੱਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ॥੨੦॥

ਪਉੜੀ ੨੧ (ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਟਾਕਰਾ)

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਚਾਰਿ ਮਜਹਬਾ; ਜਗਿ ਵਿਚਿ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣੇ।

ਜਗਿ = ਜਗਤ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਚਾਰ ਵਰਨ = ਭੇਦ, ਭਾਵ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ, ਵੈਸ਼, ਸ਼ੂਦਰ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਮਜਹਬਾ = ਧਰਮ, ਭਾਵ ਸ਼ੀਆ, ਸੁੰਨੀ, ਰਾਫ਼ਜ਼ੀ, ਇਮਾਮ ਸਾਫ਼ੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਖੁਦੀ ਬਖੀਲੀ ਤਕਬਰੀ; ਖਿੰਚੋਤਾਣ ਕਰੇਨਿ ਧਿਙਾਣੇ।

('ਤਕੱਬਰੀ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਹ ਸਭ ਖੁਦੀ = ਖ਼ੁਦਗ਼ਰਜ਼ੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬਖੀਲੀ = ਈਰਖਾ ਅਤੇ ਤਕਬਰੀ = ਹੰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਵੱਲ ਖਿੰਚੋਤਾਣ = ਖਿੱਚਾ-ਖਿੱਚੀ, ਭਾਵ ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਅਤੇ ਧਿਙਾਣੇ = ਧੱਕਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ।

ਗੰਗ ਬਨਾਰਸ ਹਿੰਦੂਆਂ; ਮਕਾ ਕਾਬਾ ਮੁਸਲਮਾਣੇ।

('ਮੱਕਾ' ਅਤੇ 'ਕਾਬਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਿਕ ਜਗ੍ਹਾ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹਰਿਦੁਆਰ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਬਨਾਰਸ = ਕਾਂਸ਼ੀ ਇਹ ਮਿੱਥ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਮੱਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਾਬਾ = ਮਸੀਤ ਬਣਾ ਕੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਘਰ ਮੰਨ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਯਾਤਰਾ (ਜਾਰਤ) ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਮੱਕਾ—ਮੱਕਾ ਅਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਗਰ ਹੈ, ਜੋ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਮੰਦਰ 'ਕਾਅਬਾ' ਹੈ। ਇਹ ਜੱਦਹ ਬੰਦਰ ਤੋਂ ਕਰੀਬ ਸੱਠ-ਸੱਤਰ ਮੀਲ ਪਥਰੀਲੀ

ਅਤੇ ਰੇਤਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਸਿਵਾਇ ਹੱਜ ਆਏ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰੌਣਕ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਖਾਰਾ ਹੈ। ਛੇ-ਸੱਤ ਮੀਲ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲਾਇਕ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੱਕੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਬੱਕਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਚਾਈ ੫੦੦ ਫ਼ੁੱਟ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ। ਮਿਸ਼ਕਾਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੱਕਾ ਆਦਮੀ ਨੇ ਨਹੀਂ, ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਪਵਿੱਤਰ ਥਾਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਗਰ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਗਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁੱਖ ਮਿਲੇਗਾ। ਮੱਕੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਉੱਮਲਕੁਰਾ ਅਰਥਾਤ ਨਗਰਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਭੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਪੈਗ਼ੰਬਰਾਂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਉੱਮਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਹਰ ਧਰਮ ਦਾ ਆਚਰਯ ਅਤੇ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਖ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਜਗਨਨਾਥ ਮੰਦਰ ਆਦਿ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਦੀ ਬਾਬਤ 'ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਵਿਚ ੨੧੯ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਥਾ ਫ਼ੁਟਨੋਟ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖੀ ਹੈ:

ਕਾਬਾ ਅਰਬ ਦੇਸ਼ ਮੱਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਪੂਜਯ ਮੰਦਰ ਹੈ। ਇਬਰਾਹੀਮ ਦਾ ਬਾਪ ਕੁਰੈਸ਼ੀ ਤਰਖਾਣ ਆਜਰ ਨਾਮ ਏਸ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਘੜ ਘੜ ਕੇ ਵੇਚਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਬਰਾਹੀਮ ਕਿਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੂਰਤ-ਪੂਜਾ ਦਾ ਨਿਖੇਧ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਮੌਕਾ ਪਾ ਕੇ ਰਾਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੇ ਸਭ ਮੂਰਤਾਂ ਤੋੜ ਫੋੜ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਮੂਰਤ ਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਕੁਹਾੜਾ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਪੁਜਾਰੀ ਆਏ, ਦੇਖ ਕੇ ਬਿਸਮਾਏ, ਲੱਗੇ ਆਖਣ—ਕੌਣ ਤੋੜ ਗਿਆ ? ਇਬਰਾਹੀਮ ਬੋਲਿਆ—ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ, ਵੱਡੇ ਬੁੱਤ ਨੇ ਖਿੱਝ ਕੇ ਵੱਢ ਘੱਤੇ। ਤਾਂਹੀ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਕੁਹਾੜਾ ਰੱਖੀ ਖੜਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਆਖਿਆ—ਇਹ ਤਾਂ ਪੱਥਰ ਦੇ ਜੜ੍ਹ ਬੁੱਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ—ਫੇਰ ਪੂਜਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ ? ਸੱਚੇ ਰੱਬ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰੋ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਪਾਲਣਾ ਤੇ ਸੰਘਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਬਰਾਹੀਮ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਕੋਠੇ ਵਿਚ (ਜੋ ਹੁਣ ਕਾਬਾ ਹੈ) ਇਬਰਾਹੀਮ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਉਸ ਦੇ ਮੋਏ ਤੋਂ ਭੀ ਉਹੋ ਚਾਲ ਰਹੀ, ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਠਾ ੧੨ ਗਜ਼ ਲੰਮਾ ੧੦ ਗਜ਼ ਚੌੜਾ, ਵਿਚ ੩ ਥੰਮ੍ਹ, ਇਕ ਕੋਠੜੀ ਅੰਮਾ ਹੱਵਾ ਦੀ ਇਕ ਥੜ੍ਹਾ ਬਾਬੇ ਆਦਮ ਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇੱਕੋ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੈ, ਬੂਹੇ ਦੇ ਖੱਬੇ ਸੰਗ ਅਸਵਦ ਨਾਲ ਕਾਲਾ ਪੱਥਰ ੫ ਫ਼ੁੱਟ ਉੱਚਾ ਤੇ ਅੱਗੇ ਸੰਗ ਮਨਾਤ ਨਾਮ ੬ ਫ਼ੁੱਟ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਜੰਗਲ ਹੈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਥਰਾਂ 'ਤੇ ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਗਲਾਫ਼ ਸ਼ਾਹ ਰੂਮ ਦੀ ਤਰਫ਼ੋਂ ਚੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਹਰ ਸਾਲ ਬਦਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੱਪੜਾ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਜੋਂ ਹਾਜੀ ਲੈ ਕੇ ਆਂਵਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਮੁਰਦੇ ਉੱਤੇ ਪਾ ਕੇ ਦੱਬਣ ਲੱਗੇ ਲਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂ ਜਗਨਨਾਥ ਦੇ ਚੋਲੇ ਦਾ ਕੱਪੜਾ ਲੈ ਆਂਵਦੇ ਹਨ। ਕਾਬੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੋਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਆਬੇ ਜਮਜਮ ਖੂਹ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਕਥਾ ਇਉਂ ਉਸ ਦੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਇਬਰਾਹੀਮ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਘੱਟ ਸੀ, ਇਸ ਦੀ ਮਾਈ ਤ੍ਰਿਹਾਈ ਹੋਈ ਤਾਂ ਬਾਲਕ ਦੇ ਅੱਡੀ ਘਸਾਉਣ ਨਾਲ ਜੋ ਟੋਆ ਹੋਇਆ, ਉਥੇ ਚਸ਼ਮਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਜੋ ਫਿਰ ਵੱਡਾ ਚੌੜਾ ਖੂਹ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਬੇ-ਜਮਜਮ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਹਾਜੀ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਗੰਗਾ ਜਲ ਵਾਂਗੂੰ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਹੱਜ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹਿਦ ਪਹਾੜੀ ਅਰਨਾਦ ਨਾਮੀ ਮੱਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ੯ ਕੋਹ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਹੈ। ਈਦ ਤੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲੇ ਸਭ ਹਾਜੀ ਉਥੇ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰੂਮ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵੱਲ ਤੱਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਸੇ ਦਿਨ ਦੋ ਕਾਜ਼ੀ ਊਠਣੀਆਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ, ਇਕ ਸ਼ਾਹ ਰੂਮ ਵੱਲੋਂ, ਦੂਜਾ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਤਰਫ਼ੋਂ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਸੰਦੂਕ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਹੱਜ ਆਖਦੇ

ਹਨ। ਉਹ ਕਾਜ਼ੀ ਚੜ੍ਹੇ-ਚੜ੍ਹਾਏ ਮੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਤਰਦੇ ਨਹੀਂ। ਉਸੇ ਪਹਾੜੀ ਪਰ ਇਕ ਮਸੀਤ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ—ਇਥੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਦ ਦੇ ਦੋ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਕੇ ਦਿਖਾਏ ਸੀ। ਇਕ ਟੁਕੜਾ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਦੀ ਆਸਤੀਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਸੀਤ ਦੇ ਬੂਹੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਦੂਜਾ ਮਸੀਤ ਦੀ ਕੰਧ ਪਾੜ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਉਸ ਮੋਰੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਹਾਜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੱਦੇ ਵਿਚ ਮਾਈ ਹੱਵਾ ਦੀ ਕਬਰ ਦੀ ਜਿਆਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਬਾਬੇ ਆਦਮ ਦੀ ਕਬਰ ਸੰਗਲਾਦੀਪ ਵਿਚ ਹੈ। ਜੱਦੇ ਤੋਂ ੪੦ ਕੋਹ ਮੱਕਾ ਹੈ, ਹਾਜੀ ਇਥੋਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰਯ ਹੀ ਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਅਦਬ ਨਾਲ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਦੇ ਦਾਲਾਨਾਂ ਵਿਚ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਾਬੇ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਆਬੇ-ਜਮਜਮ ਦਾ ਜਲ ਪੀਂਦੇ, ਕਾਬੇ ਦੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਸੰਗ ਅਸਵਦ ਨੂੰ ਚੁੰਮਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਕੋਈ ਮਜਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਕਾਬੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮਜਾਵਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਤੇ ਉੱਪਰ ਵੇਖਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ, ਹੇਠਾਂ ਮੂੰਹ ਰਖਾਂਵਦੇ ਹਨ। ਥੰਮ੍ਹ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਵਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਕੋਈ ਛੇਤੀ ਨਮਾਜ਼ ਭੀ ਅੰਦਰ ਪੜ੍ਹ ਆਂਵਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਨਾਨਕ ਕਲੰਦਰ ਦੇ ਮਕਾਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜ ਮਕਾਨ ਬੜੇ ਉੱਘੇ ਹਨ: ੧. ਅਦਨ ਵਿਚ, ੨. ਜੱਦੇ ਵਿਚ, ੩. ਮੱਕੇ ਵਿਚ, ੪. ਮਦੀਨੇ ਵਿਚ, ੫. ਬਗ਼ਦਾਦ ਵਿਚ। ਇਹ ਸਭ ਮਕਾਨ ਮਸੀਤਾਂ ਦੇ ਢੰਗ ਪੁਰ ਇੱਕੋ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਕਲਸ਼ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਥੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਅਦਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਚੌਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹ ਰੂਮ ਦੀ ਵੱਲੋਂ ਪੁੰਨਯ ਦੇ ਲੰਗਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮਜਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਲਿਬਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੋਟੀ ਪਿੰਨੀ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਗੋਡੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਤਾਈਂ ਕੱਛ ਜੈਸਾ, ਰੰਗ ਨੀਲਾ ਜਾਂ ਕਬੀਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਕਥਾ (੧) ਹਾਜੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਰੰਗਪੁਰੇ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ, (੨) ਹਾਜੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਮੁਹੱਉੱਦੀਨ ਦੀਨ ਮੌਲਵੀ ਤੋਂ, (੩) ਇਲਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇ ਬੇਟੇ ਹਾਜੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਸਿਆਲਕੋਟੀਏ ਤੋਂ, (੪) ਹਾਜੀ ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਂ, ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਦਲਾਲ, ਬੰਬਈ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਤੋਂ, (੫) ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਖ਼ਾਂ, ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਕਾਬਲ ਤੋਂ, (੬) ਹਾਜੀ ਕੁਤਬ ਦੀਨ ਲਾਹੌਰੀ ਤੋਂ, (੭) ਹਾਜੀ ਇਮਾਮ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਹਲਵੀ ਤੋਂ ਸੁਣੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕ ਲੋਕ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਸਭ ਸੱਚ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਗੱਲ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਬੁੱਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੇ ਤੁੜਵਾਏ ਜਾਂ ਤੋੜੇ ਸਨ, ਉਹ ਪੱਥਰ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਤਕ ਉਵੇਂ ਹੀ ਪਏ ਰਹੇ, ਜਦੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਬੁੱਤ ਨਦੀ ਵਿਚ ਸੁਟਵਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਕੇਵਲ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਰੱਖ ਲਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਚਾਦਰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਲੁਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਉੱਪਰ ਪਾਈ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਸ਼ਿਲਵਿੰਗ ਦਾ ਪੱਥਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਹੱਜ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਦੀ ਜ਼ਿਆਰਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁੰਨਤਿ ਮੁਸਲਮਾਣ ਦੀ; ਤਿਲਕ ਜੰਞੂ ਹਿੰਦੂ ਲੋਭਾਣੇ।

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਪਤ ਅੰਗ ਇੰਦ੍ਰੀ ਦਾ ਮੂਹਰਲਾ ਮਾਸ ਕੱਟਣਾ ਸੁੰਨਤ ਕਹਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਰੀਤ ਕਰ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਨੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਰੀਤ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਤਿਲਕ = ਚਿੰਨ੍ਹ, ਜੋ ਚੰਦਨ, ਕੇਸਰ ਜਾਂ ਮਿੱਟੀ ਆਦਿ ਦਾ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੰਞੂ = ਸੂਤਰ ਦੀ ਡੋਰ ਧਰਮ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਟ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਦੇ ਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਰੀਤ ਵਿਚ ਲੋਭਾਣੇ = ਆਕਰਸ਼ਤ ਹੋਏ, ਭਾਵ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰਾਮ ਰਹੀਮ ਕਹਾਇਦੇ; ਇਕੁ ਨਾਮੁ ਦੁਇ ਰਾਹ ਭੁਲਾਣੇ।

ਰਾਮ ਰਹੀਮ = ਦੋਵੇਂ ਨਾਮ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੀ ਹਨ, ਅੰਤਰਾ ਕੇਵਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਰਾਮ ਤੇ ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਰਹੀਮ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਦਿੱਸ ਰਹੇ ਹਨ।

ਰਾਮ = ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰਹੀਮ = ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਤਰਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਖ਼ੁਦਾ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦੋ ਨਾਮ ਕਹਾਇਦੇ = ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਰਹੀਮ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਮੰਨ ਕੇ ਅਤੇ ਰਾਮ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਮੰਨ ਕੇ ਦੁਇ = ਦ੍ਵੈਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਰਾਹ = ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਭੁਲਾਣੇ = ਭੁੱਲ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਐਸੀ ਏਕਤਾ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੋਈ ਬੋਲੈ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੋਈ ਖੁਦਾਇ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੮੮੫)*

ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਭੁਲਾਇਕੈ; ਮੋਹੇ ਲਾਲਚ ਦੁਨੀ ਸੈਤਾਣੇ।

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਜੋ ਚਾਰੇ ਵੇਦ ਹਨ (ਸਾਮ ਵੇਦ, ਰਿਗ ਵੇਦ, ਜੁਜਰ ਵੇਦ, ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ) ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕਤੇਬ = ਕਿਤਾਬਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ (ਕੁਰਾਨ, ਅੰਜੀਰ, ਤੌਰੇਤ, ਜੰਬੂਰ) ਇਉਂ ਦੋਨੋਂ ਧਰਮ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਭੁਲਾਇਕੈ = ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਲਾਲਚ = ਲੋਭ ਵਿਚ ਮੋਹੇ = ਖਿੱਚੇ ਗਏ। ਦੁਨੀ = ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸੈਤਾਣੇ = ਸ਼ੈਤਾਨ ਹੋ ਗਏ, ਭਾਵ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਵੱਲ ਲੱਗ ਗਏ। ਸੈਤਾਣੇ = ਸ਼ੈਤਾਨ, ਜੋ ਕੁਰਾਨ ਅਤੇ ਬਾਈਬਲ ਵਿਚ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਇਉਂ ਲੋਕ ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ :

ਸਚ ਕਿਨਾਰੇ ਰਹਿ ਗਇਆ; ਖਹਿ ਮਰਦੇ ਬਾਹਮਣ ਮਉਲਾਣੇ।

ਇਉਂ ਸੱਚ, ਭਾਵ ਸਤਿ ਕਿਨਾਰੇ = ਪਾਸੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਖਹਿ = ਟਕਰਾ ਟਕਰਾ ਕੇ ਧਰਮ ਦੇ ਆਗੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਮਉਲਾਣੇ = ਮੌਲਵੀ ਮਰਦੇ = ਮਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੂੜੁ ਅਮਾਵਸ ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ॥ *(ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੪੫)*

ਸਿਰੋ ਨ ਮਿਟੇ; ਆਵਣ ਜਾਣੇ ॥੨੧॥

ਇਉਂ ਈਰਖਾਲੂ ਧਰਮੀ ਕਹਿਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰੋ = ਸਿਰਾਂ ਉੱਤੋਂ ਆਵਣ ਜਾਣੇ = ਜੰਮਣਾ-ਮਰਨਾ, ਭਾਵ ਆਵਣ = ਜੰਮ ਕੇ ਆਉਣਾ, ਜਾਣੇ = ਮਰ ਕੇ ਜਾਣਾ ਮਿਟੇ = ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ॥੨੧॥

ਪਉੜੀ ੨੨ (ਧਰਮ ਦੀ ਹਾਲਤ)

ਚਾਰੇ ਜਾਗੇ ਚਹੁ ਜੁਗੀ; ਪੰਚਾਇਣੁ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪੇ ਹੋਆ।

ਚਹੁ = ਚਾਰ ਜੁਗੀ = ਜੁਗਾਂ (ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ, ਕਲਿਜੁਗ) ਵਿਚ ਚਾਰੇ = ਚਾਰ ਸਾਧਨ ਜਾਗੇ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ, ਭਾਵ ਸੱਤ, ਯੱਗ, ਪੂਜਾ, ਦਾਨ। ਇਹ ਚਾਰ ਸਾਧਨ ਚਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਣੁ = ਪੰਜਵਾਂ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਭੁ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਇਉਂ ਪੰਜਵਾਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਆ = ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਤਜੁਗਿ ਸਤੁ ਤੇਤਾ ਜਗੀ ਦੁਆਪਰਿ ਪੂਜਾਚਾਰ ॥
ਤੀਨੌ ਜੁਗ ਤੀਨੌ ਦਿੜੇ ਕਲਿ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਅਧਾਰ ॥੧॥ *(ਗਉੜੀ ਰਵਿਦਾਸ, ਅੰਗ ੩੪੬)*

ਆਪੇ ਪਟੀ ਕਲਮਿ ਆਪਿ; ਆਪੇ ਲਿਖਣਿਹਾਰਾ ਹੋਆ।

(‘ਪੱਟੀ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪ੍ਰਭੂ ਆਪੇ = ਆਪ ਹੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਰੂਪ ਪਟੀ = ਤਖ਼ਤੀ ਦੇ ਉੱਤੇ ਹੁਕਮ ਰੂਪੀ ਕਲਮਿ = ਲੇਖਣੀ ਨਾਲ ਆਪੇ = ਆਪਣੇ ਆਪ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਕਰਮ ਲਿਖਣਿਹਾਰਾ = ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਹੋਆ = ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਬਾਝੁ ਗੁਰੂ ਅੰਧੇਰੁ ਹੈ; ਖਹਿ ਖਹਿ ਮਰਦੇ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਲੋਆ।

ਕਿਉਂਕਿ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਾਝੁ = ਬਿਨਾਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਅੰਧੇਰੁ = ਹਨੇਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਆ = ਲੋਕ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਈਰਖਾ ਦੇ ਬਿਧਿ = ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਖਹਿ ਖਹਿ = ਟਕਰਾ ਟਕਰਾ ਕੇ ਮਰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤਿਆ ਪਾਪੁ ਜਗਤ੍ਰ ਤੇ; ਧਉਲ ਉਡੀਣਾ ਨਿਸਿਦਿਨ ਰੋਆ।

(‘ਜਗੱਤ੍ਰ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਜਗਤ੍ਰ = ਸੰਸਾਰ ’ਤੇ ਪਾਪੁ = ਅਪਰਾਧ, ਮੰਦ ਕਰਮ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤਿਆ = ਵਰਤ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਧਉਲ = ਬੈਲ ਉਡੀਣਾ = ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਨਿਸਿਦਿਨ = ਰਾਤ ਦਿਨ ਰੋਆ = ਰੋਇਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ।

ਬਾਝੁ ਦਇਆ ਬਲਹੀਣ ਹੋਇ; ਨਿਘਰ ਚਲੇ ਰਸਾਤਲਿ ਟੋਆ।

ਦਇਆ = ਤਰਸ ਤੋਂ ਬਾਝੁ = ਬਿਨਾਂ ਬਲਹੀਣ = ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਇ = ਹੋ ਕਰਕੇ ਰਸਾਤਲਿ = ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਟੋਆ = ਖਾਤੇ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਨਿਘਰ = ਗ਼ਰਕ ਚਲੇ = ਚੱਲਿਆ ਹੈ।

ਖੜਾ ਇਕਤੇ ਪੈਰ ਤੇ; ਪਾਪਾ ਸੰਗਿ ਬਹੁ ਭਾਰਾ ਹੋਆ।

(‘ਖੜ੍ਹਾ’ ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਧਉਲ ਦੇ ਚਾਰ ਪੈਰ (ਸਤਿ, ਯੱਗ, ਪੂਜਾ, ਦਾਨ) ਸਨ, ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਇਕ ਦਾਨ ਰੂਪੀ ਇਕਤੇ = ਇਕ ਪੈਰ = ਪਾਂਵ ਤੇ ਖੜਾ = ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਪੈਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਾਪਾ = ਗੁਨਾਹਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰਾ = ਬੋਝ ਬਹੁ = ਬਹੁਤਾ ਹੋਆ = ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਟਿਕਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਥੰਮੇ ਕੋਇ ਨ ਸਾਧੁ ਬਿਨੁ; ਸਾਧੁ ਨ ਦਿਸੈ ਜਗਿ ਵਿਚਿ ਕੋਆ।

ਪੂਰਨ ਸਾਧੁ = ਸਾਧੂ ਤੋਂ ਬਿਨੁ = ਬਿਨਾਂ ਥੰਮੇ = ਟਿਕਾਣਾ ਕੋਇ = ਕੋਈ ਭੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਰੁੜੇ ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦਾ ਥੰਮ੍ਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸਾਧ ਕੋਈ ਜਗਿ = ਜਗਤ ਵਿਚ ਕੋਆ = ਕੋਈ ਭੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਦਿਸੈ = ਦਿੱਸਦਾ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਧਰਮ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ ਸਮਰੱਥਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਾਧ ਮੂਰਤਿ ਗੁਰੁ ਭੇਟਿਓ ਨਾਨਕ ਮਿਲਿ ਸਾਗਰ ਬੂੰਦ ਨਹੀ ਅਨ ਹੇਰਾ ॥੨॥

(ਬਿਲਾਵਲੁ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੮੨੭)

ਧਰਮ ਧਉਲ ਪੁਕਾਰੇ; ਤਲੈ ਖੜੋਆ ॥੨੨॥

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਖਲੋਆ')

ਇਸ ਲਈ ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਧਉਲ = ਬੈਲ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਰੂਪ ਧਰਤੀ ਦੇ ਤਲੈ = ਹੇਠਾਂ ਖੜੋਆ = ਖਲੋਤਾ ਹੋਇਆ ਦੁੱਖ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਨੇ ਡੋਬ ਹੀ ਦੇਣਾ ਹੈ ॥੨੨॥

ਪਉੜੀ ੨੩ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਵਤਾਰ)

ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰਿ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੁ; ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪਠਾਇਆ।

ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਧੌਲ ਦੀ ਪੁਕਾਰਿ = ਫ਼ਰਿਆਦ ਸੁਣੀ = ਸੁਣ ਕੇ ਦਾਤਾਰ = ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੁ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਜਗਤ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਗ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਾਹਿ = ਵਿਚ ਪਠਾਇਆ = ਭੇਜਣਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ, ਜੋ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਰੂਪ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ :

ਜੋਤਿ ਰੂਪਿ ਹਰਿ ਆਪਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕੁ ਕਹਾਯਉ ॥ *(ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇ ਕੇ, ਅੰਗ ੧੪੦੮)*

ਚਰਨ ਧੋਇ ਰਹਰਾਸਿ ਕਰਿ; ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤੁ ਸਿਖਾਂ ਪੀਲਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਹਰਾਸਿ = ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਚਰਨ = ਪੈਰ ਦਾ ਸੱਜਾ ਅੰਗੂਠਾ ਧੋਇ = ਧੋ ਕੇ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ = ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੀਲਾਇਆ = ਪਿਲਾਉਣਾ ਕੀਤਾ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਕਲਿਜੁਗ ਅੰਦਰਿ ਇਕ ਦਿਖਾਇਆ।

ਪੂਰਨ = ਪਰੀਪੂਰਨ, ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਕਲਿਜੁਗ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਇਕ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾਇਆ = ਵਿਖਾ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਅਨੇਕਾਂ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ, ਪੂਜਾ ਆਦਿ ਵਿਚ ਫਸੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ।

ਚਾਰੇ ਪੈਰ ਧਰਮ ਦੇ; ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਇਕ ਵਰਨੁ ਕਰਾਇਆ।

ਧਰਮ ਦੇ ਚਾਰ ਪੈਰਾਂ (ਸਤਿ, ਯੱਗ, ਪੂਜਾ, ਦਾਨ) ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਇਕ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਦਰਸਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੋ ਵਰਨਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਬਖੇੜੇ ਸਨ, ਉਹ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਭਾਉ ਭਗਤੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਾਲਾ, ਏਕਤਾ ਵਾਲਾ ਸਥਾਪਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

(***ਨੋਟ :*** ਕਈ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿ, ਯੱਗ, ਤਪ, ਦਾਨ; ਧਰਮ ਦੇ ਇਹ ਚਾਰ ਪੈਰ ਮੰਨੇ ਹਨ।)

ਰਾਣਾ ਰੰਕ ਬਰਾਬਰੀ; ਪੈਰੀ ਪਵਣਾ ਜਗਿ ਵਰਤਾਇਆ।

ਰਾਣਾ = ਛੋਟੇ ਰਾਜਿਆਂ, ਰੰਕ = ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਬਰਾਬਰੀ = ਸਮਾਨਤਾ ਵਿਚ ਕੀਤਾ, ਭਾਵ ਅਮੀਰ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪੈਰੀਂ ਪਵਣਾ = ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਜਗਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤਾਇਆ = ਵਰਤਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈਣਾ ਬੋਲਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਰਤਾਉਣਾ ਕੀਤਾ।

ਉਲਟਾ ਖੇਲੁ ਪਿਰੰਮ ਦਾ; ਪੈਰਾ ਉਪਰਿ ਸੀਸੁ ਨਿਵਾਇਆ।

ਪਿਰੰਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਉਲਟਾ ਖੇਲੁ = ਕੌਤਕ ਦੇਖੋ ਕਿ ਪੈਰਾਂ ਉਪਰਿ = ਉੱਤੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਆ = ਝੁਕਾਉਣਾ ਕੀਤਾ, ਭਾਵ ਜਗਤ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਝੁਕਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ।

ਕਲਿਜੁਗ ਬਾਬੇ ਤਾਰਿਆ; ਸਤਿਨਾਮੁ ਪੜ੍ਹਿ ਮੰਤ੍ਰ ਸੁਣਾਇਆ।

ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਬਾਬੇ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਨਾਮੁ = ਸਦਾ-ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ = ਸੁਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜਗਤ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਿਆ = ਤਾਰਨਾ ਕੀਤਾ।

(***ਨੋਟ :*** ਸਤਿਨਾਮ ਮੰਤ੍ਰ ਬਾਰੇ ਪਉੜੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਆਇਆ ਹੈ।)

ਕਲਿ ਤਾਰਣ; ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਆਇਆ॥੨੩॥

ਕਲਿ = ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਜਗਤ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਇਆ = ਆਉਣਾ ਕੀਤਾ॥੨੩॥

ਪਉੜੀ ੨੪ (ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ)

ਪਹਿਲਾ ਬਾਬੇ ਪਾਯਾ ਬਖਸੁ ਦਰਿ; ਪਿਛੋ ਦੇ ਫਿਰਿ ਘਾਲ ਕਮਾਈ।

('ਪਾਇਆ' ਬੋਲੋ)

ਹੁਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਬਾਬੇ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ = ਆਦਿ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੇਈਂ ਨਦੀ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸੱਚਖੰਡ ਜਾਣਾ ਕੀਤਾ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰਿ = ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚੋਂ ਬਖਸੁ = ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਪਾਯਾ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਘਾਲ = ਘਾਲਣਾ, ਮਿਹਨਤ ਕਮਾਈ = ਕਮਾਉਣਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ :

ਰੇਤੁ ਅਕੁ ਆਹਾਰੁ ਕਰਿ; ਰੋੜਾ ਕੀ ਗੁਰ ਕਰੀ ਵਿਛਾਈ।

ਫਿਰ ਕਰੜੀ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰ ਕੇ ਰੇਤ ਅਤੇ ਅੱਕ ਦਾ ਆਹਾਰੁ = ਭੋਜਨ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਸੁੱਖ ਆਰਾਮ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰੋੜਾ[੧] = ਕੰਕਰਾਂ ਕੀ = ਦੀ ਵਿਛਾਈ ਕਰੀ = ਕੀਤੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕ ਵਿਚ ਰੇਤ ਅਤੇ ਅੱਕ ਦਾ ਭੋਜਨ ਕੀਤਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਟੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹੋ ਅਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦੇਖੀਏ ਕਿ ਰੇਤ ਦਾ ਭੋਜਨ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋ ਡੰਗ ਕੀਤਾ ਵੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦਾ। ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਖੋਜਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਰੇਤ ਸ਼ਬਦ ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿੱਧਾ ਰੇਤੇ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਰੇਤ ਦਾ ਅਰਥ ਰੇਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰੇਤ ਦਾ ਅਰਥ ਪਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਬਾਤ ਅੱਕ ਦਾ ਭੋਜਨ, ਅੱਕ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਭੰਬੀਰੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਪਦਾਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਕ ਦਾ ਲੌਂਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਵਿਚ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ

---

੧. ਸੈਦਪੁਰ (ਏਮਨਾਬਾਦ) ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਰੋੜਾਂ ਦੀ ਵਿਛਾਈ ਕਰ ਕੇ ਬਿਰਾਜੇ ਸਨ।

ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਮਿਹਦੇ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਐਂਟੀ-ਬਾਇਟਿਕ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕ ਦਾ ਅਰਥ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਅੱਕ ਦੇ ਲੌਂਗ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਕੇ ਕਰੜੀ ਘਾਲਣਾ ਦਾ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅਗੰਮੀ ਖੇਡ ਸੀ, ਜੋ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਭੁੱਖੇ ਪਿਆਸੇ ਰਹਿ ਕੇ ਭੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਭਾਵ ਪੌਣ ਆਹਾਰੀ ਹੋਣਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਖੇਡ ਸੀ। ਪਰ ਇਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਪੱਸਿਆ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲ ਕੇ ਦੱਸੀ। ਆਮ ਤਪੱਸਵੀ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ-ਪਰਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਰ ਪਰਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਇਹ ਬਾਤ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਰਾਜੇ ਦਾ ਯੁਵਰਾਜ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਰਾਜੇ ਦਾ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਤਾ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਹੋਣਾ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨਿਰਗੁਣ ਦਾ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਨਿਮਰਤਾ, ਪਿਆਰ, ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ, ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਲੋਕ-ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਰਹੀ ਗੱਲ ਰੋੜਾਂ 'ਤੇ ਵਿਛਾਈ ਕਰਨ ਦੀ, ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਆਸਣ ਰੱਖਣ ਦਾ ਰੋੜ-ਕੰਕਰਾਂ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬੇ-ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਲੇਟਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਆਰਾਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲੀ ਹੈ। ਸਾਦਾ ਭੋਜਨ ਤੇ ਸਾਦਾ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਭਾਰੀ ਕਰੀ ਤਪਸਿਆ; ਵਡੇ ਭਾਗੁ ਹਰਿ ਸਿਉ ਬਣਿ ਆਈ।

ਭਾਰੀ = ਬਹੁਤੀ ਵੱਡੀ ਤਪਸਿਆ = ਤਪ-ਸਾਧਨਾ ਕਰੀ = ਕੀਤੀ, ਭਾਵ ਰਜੋ ਗੁਣ ਤੇ ਸਤੋ ਗੁਣ ਸੰਮਿਲਤ ਤਪੱਸਿਆ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਵਡੇ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਭਾਗੁ = ਕਰਮ ਕਰ ਕੇ ਹਰਿ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਿਉ = ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤੀ ਬਣ ਆਈ, ਭਾਵ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਘਾਲਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਘਾਲਣਾ ਪਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ।

ਬਾਬਾ ਪੈਧਾ ਸਚਖੰਡਿ; ਨਉ ਨਿਧਿ ਨਾਮੁ ਗਰੀਬੀ ਪਾਈ।

ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੱਚਖੰਡ, ਜੋ ਸੱਚੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੱਚਾ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਪੈਧਾ = ਜਾਣਾ ਕੀਤਾ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵੱਲੋਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਉ ਨਿਧਿ = ਨੌਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਧਨ-ਰਾਸ਼ੀ ਦੀ ਬਰਕਤ, ਨਿਧਿ ਨਾਮ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ੧੮ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਿੱਧੀ, ੯ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਨਿਧੀ ਅਤੇ ਮੂਲ-ਮੰਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾਮ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ = ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੇਈਂ ਨਦੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਸੱਚਖੰਡ ਗਏ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਸੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੨੮ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਹੀ ਢੁੱਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਨੂੰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਗੋਰਥ ਨਾਥ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਗ਼ਰੀਬੀ ਮੰਗੀ ਸੀ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅੱਧੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਧੀਆਂ ਤੇ ਗਊਆਂ ਨੂੰ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਅੱਧੀ ਬਚਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਗਏ। ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਣਾ ਪਿਆ।

ਬਾਬਾ ਦੇਖੈ ਧਿਆਨ ਧਰਿ; ਜਲਤੀ ਸਭਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਿਸਿ ਆਈ।

ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਧਿਆਨ ਧਰਿ = ਧਾਰ ਕੇ ਦਿੱਬ ਨੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਦੇਖੈ = ਤੱਕਿਆ ਤਾਂ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ = ਮਾਤ-ਲੋਕ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਈਰਖਾ

ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਜਲਤੀ = ਸੜਦੀ ਦਿਸਿ ਆਈ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਈ, ਭਾਵ ਨਿਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਆਈ। ਇਹ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਿਉਂ ਸੜ ਰਹੀ ਹੈ, ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

ਬਾਝਹੁ ਗੁਰੂ ਗੁਬਾਰ ਹੈ; ਹੈ ਹੈ ਕਰਦੀ ਸੁਣੀ ਲੁਕਾਈ।

ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਾਝਹੁ = ਬਿਨਾਂ ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਗੁਬਾਰ = ਗਾੜ੍ਹਾ ਅੰਧੇਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਹੈ = ਹਾਹਾਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਲੁਕਾਈ = ਦੁਨੀਆਂ ਸੁਣੀ। ਫਿਰ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਲਈ:

ਬਾਬੇ ਭੇਖ ਬਣਾਇਆ; ਉਦਾਸੀ ਕੀ ਰੀਤਿ ਚਲਾਈ।

ਬਾਬੇ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭੇਖ = ਲਿਬਾਸ ਉਦਾਸੀ = ਉਪਰਾਮਤਾ ਵਾਲਾ ਬਣਾਇਆ = ਧਾਰਿਆ, ਫਿਰ ਜਗਤ ਵਿਚ ਉਦਾਸੀ ਭੇਖ ਕੀ = ਦੀ ਰੀਤਿ = ਮਰਿਆਦਾ, ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਚਲਾਈ = ਚਲਾਉਣਾ ਕੀਤੀ। ਇਥੇ ਇਹ ਬਾਤ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਉਦਾਸੀ ਪੰਥ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਤੋਰਿਆ ਅਤੇ ਉਪਰਾਮਤਾ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਬਤ-ਸੂਰਤ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਕੇਸੀਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਦੋ ਚਾਦਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੋਈ ਬਸਤਰ ਨਾ ਰੱਖਣਾ, ਇਕ ਹੇਠਾਂ ਵਿਛਾਉਣ ਲਈ, ਇਕ ਉੱਪਰ ਲੈਣ ਲਈ। ਤਨ ਢਕਣ ਦੇ ਲਈ ਗਾਤੀ (ਬਿਨਾਂ ਸੀਤੇ) ਵਸਤਰ ਦੁਆਰਾ ਤਨ ਢਕਣ ਦੀ ਰੀਤ ਗਾਤੀ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਗਲ ਵਿਚ ਡੇਢ ਗਜ਼ ਦਾ ਪਰਨਾ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਇਹ ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਰੀਤ ਸੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ। ਜੋ ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਰੀਤ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਵਰਤੀ ਸੀ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ। ਜਟਾ-ਜੂਟ ਰਹਿਣ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਸੀ, ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਉਦਾਸੀ ਕੋਈ ਇਕ ਰੋਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੱਟਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿਰ-ਮੂੰਹ ਮੁਨਾ ਕੇ ਭੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਦਾਸੀ ਕਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਡੇਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਧੱਕੇ ਤੋਂ ਤੰਗ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਥਾਂ ਸਵਾਹ ਦਾ ਗੋਲਾ ਪੂਜਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਕਈ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਥਾਂ ਗੀਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦੀ ਥਾਂ ਸੋਹੰ ਦਾ ਜਾਪ ਅਰੰਭ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮਤ ਸਨਕਾਦਿਕਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਦਾ ਭਗਵਾਂ ਰੰਗ ਪ੍ਰਵਾਣਨੀਕ ਕਰ ਲਿਆ। ਦੋਨਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਾਖ਼ਾ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜਗ੍ਹਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਚਲਾਈ ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੀ ਇਥੇ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਿਤ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਰਹੇ ਤੇ ਸਾਂਝ ਵੀ ਬਣੀ ਰਹੇ।

ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੋਧਣਿ; ਧਰਤਿ ਲੁਕਾਈ ॥੨੪॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਲੁਕਾਈ = ਖ਼ਲਕਤ ਦਾ ਸੋਧਣਿ = ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ = ਚੜ੍ਹ ਪਏ, ਭਾਵ ਜਗਤ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਚੱਲ ਪਏ॥੨੪॥

ਪਉੜੀ ੨੫ (ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ)

ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਤੀਰਥੀਂ; ਤੀਰਥ ਪੁਰਬ ਸਭੇ ਫਿਰਿ ਦੇਖੈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਤੀਰਥੈ')

ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਤੀਰਥੀਂ = ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ

ਆਇਆ = ਆਉਣਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਥੇ ਤੀਰਥ ਪੁਰਬ = ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਕੁੰਭ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਆਦਿ ਧਾਰਮਿਕ ਮੇਲੇ ਸਭੇ = ਸਾਰੇ ਫਿਰਿ = ਘੁੰਮ ਕੇ ਦੇਖੈ = ਦੇਖਣਾ ਕੀਤੇ।

ਪੂਰਬ ਧਰਮ ਬਹੁ ਕਰਮ ਕਰਿ; ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਬਿਨੁ ਕਿਤੇ ਨ ਲੇਖੈ।

ਲੋਕ ਪੂਰਬ = ਪਹਿਲੇ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਤੇ ਕਰਮ = ਕੰਮ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਭਾਉ ਭਗਤਿ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨੁ = ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਕਰਮ ਧਰਮ ਕਿਤੇ = ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੀ ਲੇਖੈ = ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ :

ਭਾਉ ਨ ਬ੍ਰਹਮੈ ਲਿਖਿਆ; ਚਾਰਿ ਬੇਦਿ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਪੜ੍ਹਿ ਪੇਖੈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਦੇਖੈ')

ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਵੀ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਵਖਿਆਨ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਚਾਰੇ ਵੇਦ ਅਤੇ ੨੭ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਪੇਖੈ = ਵੇਖ ਲਵੋ **ਵਾ:** ਪੰਡਤ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹਦੇ ਬਥੇਰੇ ਦੇਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਕੋਰੇ ਹਨ।

ਢੂੰਢੀ ਸਗਲੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ; ਸਤਿਜੁਗਿ ਆਦਿ ਦੁਆਪਰਿ ਤ੍ਰੇਤੈ।

ਸਗਲੀ = ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ = ਧਰਤੀ ਢੂੰਢੀ = ਫਿਰ ਤੁਰ ਕੇ, ਲੱਭ ਕੇ ਵੇਖ ਲਈ ਅਤੇ ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ ਆਦਿ ਜੁਗ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਾਲਾਤ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੇ। ਪਰ :

ਕਲਿਜੁਗਿ ਧੁੰਧੂਕਾਰ ਹੈ; ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਈ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਭੇਖੈ।

ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਧੁੰਧੂਕਾਰ = ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭੇਖੀ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਜੀਵਨ ਦੀ ਥਾਂ ਕੇਵਲ ਲਿਬਾਸ ਸੀ ਅਤੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਬਿਧਿ = ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮਿ = ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਭੁਲਾਈ = ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਣਾ ਅੰਧੁਲਾ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਆਵੈ ਜਾਇ॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੩੫)*

ਭੇਖੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨ ਪਾਈਐ; ਆਪੁ ਗਵਾਏ ਰੂਪ ਨ ਰੇਖੈ।

ਕੇਵਲ ਭੇਖੀ = ਲਿਬਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਾਈਐ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰੀਦਾ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਹੀਂ ਪਾਈਐ = ਪਾਈਦਾ। ਮਿਲਦਾ ਕਿਵੇਂ ਹੈ ? ਆਪੁ = ਆਪਾ-ਭਾਵ ਹੰਕਾਰ ਗਵਾਏ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਿਸ ਦਾ ਰੂਪ = ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਰੇਖੈ = ਰੇਖਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ, ਭਾਵ ਚਿੱਟਾ, ਕਾਲਾ, ਨੀਲਾ ਆਦਿ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮੱਛ, ਕੱਛ ਆਦਿ ਰੇਖਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਉਂ ਹਉਮੈ ਤਿਆਗ ਕੇ ਐਸਾ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਭੇਖੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨ ਲਭਈ ਵਿਣੁ ਸਚੀ ਸਿਖੰ॥ *(ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੦੯੯)*

ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਰਨੁ ਅਵਰਨ ਹੋਇ; ਨਿਵ ਚਲਣਾ ਗੁਰਸਿਖ ਵਿਸੇਖੈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਚਲੈ')

ਗੁਰਮੁਖਿ = ਗੁਰਸਿੱਖ ਭਾਵੇਂ ਉੱਤਮ ਵਰਣ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਭਾਵ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਅਵਰਨ = ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦਾ ਹੋਇ = ਹੋਵੇ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤ ਦੁਆਰਾ ਨਿਵ = ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ

ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਕਰੇ। ਫਿਰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦਰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਕੀ ਦੇ ਵਰਣਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਸੇਖੈ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਐਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪ੍ਰਵਾਣਨੀਕ ਹਨ।

ਤਾ ਕਛੁ ਘਾਲਿ; ਪਵੈ ਦਰਿ ਲੇਖੈ ॥੨੫॥

ਤਾ = ਤਦ ਉਸ ਦੀ ਕਛੁ = ਕੁਝ ਘਾਲਿ = ਸਾਧਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰ = ਦਰਗਾਹ ਦੇ ਲੇਖੈ = ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਪਵੈ = ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦਰਗਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਣਨੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਮਰਤਾ, ਭਾਉ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਇਹ ਮਹਾਨਤਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ, ਉਦਾਸੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਿਚ ਸਾਬਤ-ਸੂਰਤ ਦੀ ਬਾਤ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਜੋ ਬਨਾਵਟੀ ਜਟਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਰੀਤ ਹੈ, ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰੀਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜਟਾਧਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜੇ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਜਟਾਂ ਸਨ, ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਘੁੰਗਰਾਲੇ ਵਾਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕੁਦਰਤੀ ਜਟਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਰੀਤ ਜਟਾਂ ਦੀ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਚੱਲ ਪਈ॥੨੫॥

ਪਉੜੀ ੨੬ (ਭੇਖਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ)

ਜਤੀ ਸਤੀ ਚਿਰੁਜੀਵਣੇ; ਸਾਧਿਕ ਸਿਧ ਨਾਥ ਗੁਰ ਚੇਲੇ।

ਜਤੀ = ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ, ਸਤੀ = ਸੰਤੋਖੀ, ਸਤਿ-ਪ੍ਰਤੱਗੀ, ਚਿਰੁਜੀਵਣੇ = ਲੰਮਾਂ ਸਮਾਂ ਜੀਊਣ ਵਾਲੇ, ਸਾਧਿਕ = ਸਾਧਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਭਾਵ ਅਭਿਆਸੀ ਸਿਧ = ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਵਾਲੇ, ਨਾਥ = ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਉਪਾਧੀ, ਨੌਂ ਨਾਥ—੧. ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ੨. ਮਛਿੰਦ੍ਰ ਨਾਥ, ੩. ਚਰਪਟ ਨਾਥ, ੪. ਮੰਗਲ ਨਾਥ, ੫. ਘੁੱਘੂ ਨਾਥ, ੬. ਗੋਪੀ ਨਾਥ, ੭. ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਥ, ੮. ਸੂਰਤ ਨਾਥ, ੯. ਚੰਬਾ ਨਾਥ, ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਚੇਲੇ = ਸ਼ਿਸ਼।

ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਰਿਖੀਸੁਰਾ; ਭੈਰਉ ਖੇਤ੍ਰਪਾਲਿ ਬਹੁ ਮੇਲੇ।

ਦੇਵੀ = ਦੇਵੀਆਂ, ਦੇਵ = ਸਵਰਗ ਪੁਰੀ ਦੇ ਦੇਵਤੇ, ਰਿਖੀਸੁਰਾ = (ਰਿਖੀ + ਈਸੁਰਾ) ਰਿਖੀਆਂ ਦੇ ਈਸੁਰਾ = ਮਾਲਕ, ਭਾਵ ਵੱਡੇ ਰਿਸ਼ੀ, ਭੈਰਉ = ਡਰਾਉਣੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਇਕ ਬੀਰ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਭੈਰਉ ਦੇ ਅੱਠ ਰੂਪ ਹਨ—੧. ਅਸਿਹਾਂਗ, ੨. ਸੰਹਾਰ, ੩. ਰੁਰੁ, ੪. ਕਾਲ, ੫. ਕ੍ਰੋਧ, ੬. ਤਾਮਚੂੜ, ੭. ਚੰਦ੍ਰਚੂੜ, ੮. ਮਹਾਨ, ਖੇਤ੍ਰਪਾਲਿ (ਖੇਤ੍ਰ + ਪਾਲਿ) ਜਿਵੇਂ ਖੇਤ ਦੀ ਪਾਲ = ਵੱਟ ਪਾਣੀ ਰੋਕ ਕੇ ਖੇਤ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਉਂ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਕਲਪਿਤ ਦੇਵਤਾ ਕਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਦੀਵਾ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਇਹ ਅਗਿਆਨ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਮੇਲੇ = ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਹਨ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗਣ ਗੰਧਰਬ ਅਪਸਰਾ; ਕਿੰਨਰ ਜਖ ਚਲਿਤਿ ਬਹੁ ਖੇਲੇ।

('ਅਪੱਸਰਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ, ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਜਛ')

ਗਣ = ਨੰਦੀ, ਭ੍ਰਿੰਗੀ, ਟੋਨਾ, ਸੋਨਾ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੇ ਸੇਵਕ, ਗੰਧਰਬ = ਰਾਗੀ, ਜੋ ਦੇਵਪੁਰੀ ਵਿਚ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਅਪਸਰਾ = ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਨ੍ਰਿਤਕਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ, ਕਿੰਨਰ = ਜਿਸ ਦਾ ਧੜ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਘੋੜੇ ਦਾ, ਭਾਵ ਹੱਥ, ਪੈਰ, ਧੜ ਪੁਰਖ ਦਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਘੋੜੇ ਦਾ (ਜਦੋਂ ਕੁਬੇਰ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਗੰਧਰਬ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਕਿੰਨਰ ਨਾਚ ਨੱਚਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਵਰਗ ਲੋਕ ਵਿਚ ਨ੍ਰਿਤਕਾਰੀ ਕਰਦੇ

ਹਨ, ਜੋ ਪੁਲਸੱਤਯ ਰਿਖੀ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹਨ ਤੇ ਜਖ = ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵਿੱਚੋਂ (ਕੁਬੇਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੇਵਤੇ) ਨ੍ਰਿਤਕਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੱਛ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਐਸਾ ਹੀ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁ = ਬਹੁਤੇ ਚਲਿਤਿ = ਕੌਤਕ ਕਰ ਕੇ ਨੱਚਣ-ਟੱਪਣ ਦੀਆਂ ਖੇਲੇ = ਖੇਡਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਰਾਕਸਿ ਦਾਨੋ ਦੈਤ ਲਖ; ਅੰਦਰਿ ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਦੁਹੇਲੇ।

ਰਾਕਸਿ = ਰਾਖਸ਼, ਭਾਵ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਜਾਤੀ ਜੋ ਅਸੁਰ ਬਿਰਤੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਦਾਨੋ = ਦਾਨਵ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਦੈਂਤ ਜੋ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਦੂਜਾ = ਦ੍ਵੈਸ਼ ਭਾਉ = ਭਾਵਨਾ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਦੁਹੇਲੇ = ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਭੁੱਲ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭਿ ਕੋ; ਡੁਬੇ ਗੁਰੂ ਸਣੇ ਬਹੁ ਚੇਲੇ।

ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਹਉਮੈ = ਹੰਗਤਾ ਮਮਤਾ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਡੁੱਬੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਪਾਖੰਡੀ ਗੁਰੂ ਤੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚੇਲਿਆਂ ਸਣੇ = ਸਮੇਤ ਹਉਮੈ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵੱਲੋਂ ਮਰ ਗਏ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਕੋਇ ਨ ਦਿਸਈ; ਢੂੰਡੇ ਤੀਰਥਿ ਜਾਤ੍ਰੀ ਮੇਲੇ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਢੂੰਢੈ')

ਤੀਰਥਿ = ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਮੇਲੇ = ਇਕੱਠ ਜਾਤ੍ਰੀ = ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਢੂੰਡੇ = ਲੱਭਿਆਂ ਵੀ ਸਮ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲਾ ਗੁਰਮੁਖ **ਵਾ:** ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੁਖ = ਮੁਖੀ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਪੂਰਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਪਾਖੰਡ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਇ = ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿਸਈ = ਦਿੱਸਦਾ।

ਡਿਠੇ ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕਿ ਸਭਿ; ਪੀਰ ਪੈਕੰਬਰਿ ਕਉਮਿ ਕਤੇਲੇ।

ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਡਿਤ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਜਨੇਊ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਤੁਰਕਿ = ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਧਾਰਨੀ, ਮੁਸਲਿਮ ਧਰਮ ਦੇ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਅਤੇ ਪੀਰ = ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ, ਪੈਕੰਬਰਿ = ਅੰਬਰੋਂ ਪੈਗ਼ਾਮ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਰਹਿਬਰ, ਕਤੇਲੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਉਮਿ = ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਟੋਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ **ਵਾ:** ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਕਤੇਲੇ = ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੇਸ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਹੀ ਧਰਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ :

ਅੰਧੀ ਅੰਧੇ; ਖੂਹੇ ਠੇਲੇ ॥੨੬॥

ਵਿਚਾਰ ਨੇਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਧੇ = ਅਗਿਆਨੀ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ, ਅੰਧੀ = ਅਗਿਆਨੀ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਖੂਹੇ = ਖੂਹ ਵਿਚ ਠੇਲੇ = ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਵੀ ਜੀਵਨ ਗੁਆ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ॥੨੬॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਬੀਰ ਮਾਇ ਮੂੰਡਉ ਤਿਹ ਗੁਰੂ ਕੀ ਜਾ ਤੇ ਭਰਮੁ ਨ ਜਾਇ ॥
ਆਪ ਡੁਬੇ ਚਹੁ ਬੇਦ ਮਹਿ ਚੇਲੇ ਦੀਏ ਬਹਾਇ ॥੧੦੪॥ *(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੬੯-੭੦)*

ਸਾਖੀ ਅੰਧੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਧੇ ਦੁਆਰਾ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁੱਟਣ ਦੀ—ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਲੌਕਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਥੇ ਇਕ ਵਰਤੇ ਹੋਏ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਨੇਤਰਹੀਣ ਪੁਰਸ਼ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮ ਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਬਾਹਰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਸੋਟੀ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਫਿਰ-ਤੁਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਘਰ ਵਿਚ ਸਿਆਣੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਜਾਣਾ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀ ਦੂਰ ਨਾ ਜਾਈਂ, ਨੇੜੇ ਹੀ ਘੁੰਮ-ਫਿਰ ਲੈ ਅਤੇ ਅਚਾਨਕ ਜੇ ਭੁੱਲ ਕੇ ਜਲਦੀ ਘਰ ਵਾਪਸ ਨਾ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਤੋਂ ਚੂਰੀ ਖਾ ਲਈਂ। ਉਸ ਦੇ ਲੜ ਚੂਰੀ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਪੁਰਸ਼ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਸਤਾ ਭੁੱਲ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਉਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਸਤੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਜਦ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਸਹਾਰੇ ਲਈ ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੋਈ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਤਰਸ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਕੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਘਰ ਸਹੀ-ਸਲਾਮਤ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਪਰ ਇਹ ਵਾਧੂ ਦੀ ਸਿਰ-ਦਰਦੀ ਕਰਨ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ। ਤਾਂ ਉਸ ਅੰਧੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਕੈਸਾ ਇਨਸਾਨ ਹੈਂ, ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਨੇਤਰਹੀਣਤਾ 'ਤੇ ਤਰਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਲਾਭ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਪਰ ਭਰਾਵਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਚੂਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਬਦਲੇ ਤੈਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਉਸ ਭਾਈ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਖਾਣ ਲਈ ਚੂਰੀ ਦੇ। ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਚੂਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭੁੱਖ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਆਪਾਂ ਦੋਵੇਂ ਅੱਧੋ-ਅੱਧੀ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਘਰ ਦੂਰ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਚੂਰੀ ਖਾ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਤੂੰ ਉਥੇ ਚੱਲ ਕੇ ਖਾਣਾ ਖਾ ਲਵੀਂ। ਅੰਧੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ, ਚੂਰੀ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਾਂਹ ਪਕੜਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਜਾਂਦਿਆਂ-ਜਾਂਦਿਆਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਐਸਾ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ ਕਿ ਇਕਦਮ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਏ ਤਾਂ ਚੂਰੀ ਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ—ਹੇ ਨਿਰਦਈ ਲਾਲਚੀ ਪੁਰਸ਼ ਤੇਰਾ ਕਿਤੇ ਭਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤੂੰ ਇਕ ਅੰਨ੍ਹੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਚੂਰੀ ਖਾ ਕੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੂਹ ਦੇਰ ਦਾ ਖੜਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਰੇਤਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਮਰਨ ਤੋਂ ਤਾਂ ਬਚ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੇ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਬੁਰਾ-ਭਲਾ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਉਸੇ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਚੂਰੀ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਨੇ, ਅੰਧੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜਨ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕੱਢ, ਮੈਂ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਡਿੱਗਿਆ ਪਿਆ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਭੀ ਨੇਤਰਹੀਣ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਇਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਕਿਉਂ ਫੜੀ। ਤੂੰ ਸੱਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ, ਫ਼ਰੇਬ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਚੂਰੀ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੈਂ ਚੂਰੀ ਖਾਣ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅੰਧੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਅੰਧੇ ਨੂੰ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁੱਟਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ ਜ਼ਿਕਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਕੱਢਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਗਿਆਨੀ ਗੁਰੂ ਅਗਿਆਨੀ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ-ਰੂਪ ਬਾਂਹ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪ ਚੂਰੀ ਖਾ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਦੇ ਨੇਤਰ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪਾਖੰਡ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਧੱਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਮੰਨਤਾ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਚੇਲਿਆਂ ਸਮੇਤ ਡੁੱਬ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਾਉ-ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰੂ ਜਿਨਾ ਕਾ ਅੰਧੁਲਾ ਸਿਖ ਭੀ ਅੰਧੇ ਕਰਮ ਕਰੇਨਿ॥
ਓਇ ਭਾਣੈ ਚਲਨਿ ਆਪਣੈ ਨਿਤ ਝੂਠੋ ਝੂਠੁ ਬੋਲੇਨਿ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੯੫੧)*

ਪਉੜੀ ੨੭ (ਸੂਰਜ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ)

ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟਿਆ; ਮਿਟੀ ਧੁੰਧੁ ਜਗਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਆ।

('ਮਿਟੀ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਾ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਕਲਜੁਗੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਸਾਬਤ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਿਆ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਧੁੰਧੁ = ਗੁਬਾਰ ਮਿਟੀ = ਨਵਿਰਤ ਹੋ ਗਈ, ਜਗਿ = ਜਗਤ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣੁ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਜੋਤਿ ਰੂਪਿ ਹਰਿ ਆਪਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕੁ ਕਹਾਯਉ॥ *(ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇ ਕੇ, ਅੰਗ ੧੪੦੮)*

ਜਿਉ ਕਰਿ ਸੂਰਜੁ ਨਿਕਲਿਆ; ਤਾਰੇ ਛਪੇ ਅੰਧੇਰੁ ਪਲੋਆ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਤਾਰੇ ਛਪਿ')

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਉਣਾ ਇਉਂ ਹੋਇਆ, ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਕਰਿ = ਕਿ ਸੂਰਜ ਦੇ ਨਿਕਲਿਆ = ਚੜ੍ਹਿਆ ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ਤਾਰੇ ਛਪੇ = ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਧੇਰੁ = ਹਨੇਰਾ ਪਲੋਆ = ਦੌੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਸੂਰਜ ਦੇ ਨਿਕਲਿਆ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਾਖੰਡੀ ਲੋਕ ਜੋ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੇ ਚਮਕਾਰੇ ਮਾਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅੱਗੇ ਛਪੇ = ਛਿਪ ਗਏ। ਜਿਵੇਂ ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਚਾਨਣ ਦਾ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਅੱਗੇ ਵੱਸ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਅੱਗੇ ਪਾਖੰਡ ਦਾ ਛਿਪਣਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਅੰਧੇਰੁ = ਹਨੇਰਾ ਪਲੋਆ = ਦੌੜ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਉਗਵੈ ਸੂਰੁ ਨ ਜਾਪੈ ਚੰਦੁ॥ ਜਹ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਅਗਿਆਨੁ ਮਿਟੰਤੁ॥
(ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੭੯੧)

ਸਿੰਘ ਬੁਕੇ ਮਿਰਗਾਵਲੀ; ਭੰਨੀ ਜਾਇ ਨ ਧੀਰਿ ਧਰੋਆ।

ਜਿਵੇਂ ਸਿੰਘ = ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਬੁਕੇ = ਭਬਕਿਆਂ ਮਿਰਗਾਵਲੀ (ਮਿਰਗ + ਆਵਲੀ) ਮਿਰਗ = ਹਿਰਨਾਂ ਦੀ ਆਵਲੀ = ਡਾਰ ਭੰਨੀ = ਭੱਜੀ ਜਾਇ = ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਧੀਰਿ = ਧੀਰਜ ਨ = ਨਹੀਂ ਧਰੋਆ = ਧਾਰਦੀ। ਮਿਰਗਾਂ ਦੀ ਡਾਰ ਸ਼ੇਰ ਤੋਂ ਏਨਾ ਡਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੌਂਸਲਾ ਹਾਰ ਕੇ ਦੌੜਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਜੜ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਦੋਂ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਬੁਕੇ = ਭਬਕ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਮਿਰਗਾਂ ਦੀ ਡਾਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਦੰਭੀ, ਪਾਖੰਡੀ ਗੁਰੂ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਠਹਿਰਨ ਰੂਪ ਧੀਰਜ ਨਹੀਂ ਧਾਰੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਆਨਦ ਮੂਲੁ ਰਾਮੁ ਸਭੁ ਦੇਖਿਆ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਗੋਵਿਦੁ ਗਜਿਆ॥
(ਕਾਨੜੇ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੧੩੧੫)

ਜਿਥੈ ਬਾਬਾ ਪੈਰ ਧਰੇ; ਪੂਜਾ ਆਸਣੁ ਥਾਪਣਿ ਸੋਆ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਧਰਿ')

ਜਿਥੈ = ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪਣਾ ਪੈਰ = ਚਰਨ ਧਰੇ = ਟਿਕਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਥੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜਾ = ਪੂਜਣ ਦਾ ਆਸਣੁ = ਟਿਕਾਣਾ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਥਾਪਣਿ = ਸਥਾਪਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਕ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦਾ ਮੁਖੀ ਸਥਾਪਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਥਾਪਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੋਆ = ਸੋਭਾ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਥੈ ਜਾਇ ਬਹੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੋ ਥਾਨੁ ਸੁਹਾਵਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੪ ਛੰਤ, ਅੰਗ ੪੫੦)*

ਸਿਧ ਆਸਣਿ ਸਭ ਜਗਤ ਦੇ; ਨਾਨਕ ਆਦਿ ਮਤੇ ਜੇ ਕੋਆ।

('ਮਤੇ' ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਜਗਤ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਿਧ = ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਸਣਿ = ਅਸਥਾਨ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਸਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਤੋਂ ਆਦਿ ਲੈ ਕੇ ਜੇ = ਜੋ ਕੋਆ = ਕੋਈ ਸਨ, ਉਹ ਸਭ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ-ਮੰਨਤਾ ਦਾ ਅੱਡਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਸਾਖੀ ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਦੀ—ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨਾਨਕਮਤੇ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵੇਰਵਾ 'ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਥੇ ਟੂਕ ਮਾਤਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਿੱਤ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਉਠਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾ ਉੱਠੇ। ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਧੀ ਬਲ ਨਾਲ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਿਖਾ ਕੇ ਭਜਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਸ਼ਕਤੀ ਅੱਗੇ ਹਾਰ ਗਏ ਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਇਕ ਟੋਆ ਪੁੱਟ ਕੇ ਇਕ ਬੱਚਾ, ਜੋ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਨੇ ਅਰਪਣ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਟੋਏ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਕੇ ਬੁਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਏ, ਉਦੋਂ ਧਰਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਦੇਵੀਂ। ਟੋਏ ਦੇ ਉੱਪਰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਛੱਤ ਪਾ ਕੇ ਉੱਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਇਹ ਧਰਤੀ ਗੋਰਖ ਮਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੋਰਖ ਮਤ ਵਾਲੇ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰ ਕੇ ਵਿਖਾਉ। ਤਾਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪਾਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉ। ਤਾਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬੋਲ ਧਰਤੀ ਤੂੰ ਕਿਸ ਦੀ ਹੈਂ ? ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਹੈਂ ਜਾਂ ਗੋਰਖ ਦੀ। ਤਾਂ ਟੋਏ ਵਿੱਚੋਂ ਬੱਚੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੋਰਖ ਮਤਾ, ਗੋਰਖ ਮਤਾ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਧਰਤੀ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਉਣੀ ਆਈ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਬੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਬੁਲਾਇਆਂ ਧਰਤੀ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਆਖੋ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬੁਲਾ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਸਿੱਧ ਬੜੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਬੋਲੇਗਾ ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਹੀ, ਚਾਹੇ ਅਸੀਂ ਬੁਲਾਈਏ, ਚਾਹੇ ਇਹ ਬੁਲਾਉਣ। ਤਾਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਬੁਲਾਇਆ ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਬੋਲਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਅਜੇ ਬੋਲ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਵਿਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਕੌਣ ਹੈਂ। ਤਾਂ ਸਿੱਧ ਆਪਣੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ। ਬੱਚਾ ਮ੍ਰਿਤੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਦ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ, ਹੇ ਧਰਤੀ! ਤੂੰ ਕਿਸ ਦੀ ਹੈਂ। ਫਿਰ ਧਰਤੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ 'ਨਾਨਕ ਮਤਾ, ਨਾਨਕ ਮਤਾ, ਨਾਨਕ ਮਤਾ।'

ਫਿਰ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਪਿੱਪਲ ਦਾ ਵੱਡਾ ਦਰੱਖ਼ਤ ਸੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ

ਅਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਨੂੰ ਉਡਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੰਜਾ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਪਿੱਪਲ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ। ਉਦੋਂ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਉਵੇਂ ਖੜਾ ਰਿਹਾ। ਇਉਂ ਸਿੱਧ ਸਭ ਹਾਰ ਗਏ ਅਤੇ ਮਾਫ਼ੀਆਂ ਮੰਗੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਅਲਮਸਤ ਜੀ ਨੇ, ਜੋ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਚਾਰ ਧੂਣਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਧੂਣੇ ਦਾ ਮਹੰਤ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ। ਉੱਚਾ ਚੌਂਤਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਲੁਕੋਈਆਂ। ਥੜ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਧੂਪ ਦੀਪ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪੰਜਾ ਲੱਗਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਪੱਤੇ ਉੱਤੇ ਪੰਜੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਅਲਮਸਤ ਜੀ ਨੂੰ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਕੁੱਟਿਆ ਮਾਰਿਆ, ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਲੱਕੜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਪਿੱਪਲ ਸੜ ਗਿਆ। ਸਿੱਧਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਮਾਰਨ-ਕੁੱਟਣ ਤੋਂ ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੰਤ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਪੂਜਾ-ਮੰਨਤਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ ਤਾਂ ਜਗ੍ਹਾ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਆਪੇ ਹੀ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੂੰ ਆਰਾਧਿਆ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਜਾਮੇ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਆਪ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ। ਮੇਰੇ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੋ। ਮੈਨੂੰ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤੋਂ ਵੀ ਪਿਆਰਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਆਦਿਕ ੫੦੦ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਦੋਂ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਕੀ ਡਰੌਲੀ, ਜਿਥੇ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਨਵਾਂ ਮਕਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਆਰਾਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਭਾਈ ਕੀ ਡਰੌਲੀ ਤੋਰ ਕੇ ਆਪ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਯੂ.ਪੀ. ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਐਸਾ ਡਰ ਪਾਇਆ ਕਿ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਕਦੇ ਇਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਅਲਮਸਤ ਨੇ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਵਹਾਉਂਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉਹ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿਖਾਈ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਬਿਰਾਜੇ ਸਨ। ਸਿੱਧਾਂ ਦਾ ਇਹ ਜ਼ੁਲਮ ਪਿੱਪਲ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੇਖ ਕੇ ਦੁੱਖ ਮਨਾਇਆ। ਅਲਮਸਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਦੱਸ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ। ਤਾਂ ਅਸਲਮਤ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼, ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲੇ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਸ਼ਿਵਨਾਭ ਦਾ ਸੁੱਕਾ ਬਾਗ਼ ਹਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਇਹ ਪਿੱਪਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਕਰ ਦਿਉ ਤਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਦਾ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸ ਬਣ ਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਹੇ। ਤਾਂ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੰਤ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਕੇਸਰ ਘੋਲਿਆ ਤੇ ਪਿੱਪਲ 'ਤੇ ਛਿੜਕਿਆ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਪਿੱਪਲ ਮੁੜ ਹਰਾ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਅਜੇ ਤਕ ਹਰਾ ਹੈ।। ਫਿਰ ਅਲਮਸਤ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪੰਜੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸੀ, ਮੁੜ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਉਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਰਹੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਸਾੜਨ ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਕੇਸਰ ਛਿੜਕੇ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਰਹੇਗੀ। ਅਜੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤਿਆਂ ਉੱਤੇ, ਜਦੋਂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੇਸਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੂਕੇ ਹਰੇ ਕੀਏ ਖਿਨ ਮਾਹੇ ॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੯੧)*

ਉਥੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਦਾਸ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੀ ਹੈ। ਸੋ ਇਉਂ ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਆਦਿ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਪਾਖੰਡ ਆਸਣ ਖ਼ਤਮ ਹੋਏ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਘਰਿ ਘਰਿ ਅੰਦਰਿ ਧਰਮਸਾਲ; ਹੋਵੈ ਕੀਰਤਨ ਸਦਾ ਵਿਸੋਆ।

ਸੋ ਇਉਂ ਘਰਿ ਘਰਿ = ਨਗਰ ਨਗਰ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਧਰਮਸਾਲ = ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਨ

ਲੱਗੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਜੱਸ ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਹੋਵੈ = ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀ ਮੌਸਮੀ ਤਿਉਹਾਰ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਦਾ ਹੀ ਵਿਸੋਆ = ਵੈਸਾਖੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਉਤਸਵ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। **'ਸਦਾ ਦੀਵਾਲੀ ਸਾਧ ਕੀ ਅਠੇ ਪਹਰ ਬਸੰਤ'** ਲੌਕਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਸਨਾ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣਿਆ ਹੈ **ਵਾ:** ਸ਼ਬਦ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਿਸੋਆ = ਵਸਾ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਵਿਸੋਆ ਦਾ ਵੈਸਾਖੀ ਭਾਵ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਦੱਸਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਇਹ ਅਰਥ ਖਿੱਚਾ-ਖਿੱਚੀ ਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਰਸੇ ਵਾਲੇ ਪਾਖੰਡੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਤੁਕ ਪੜ੍ਹ ਕੇ **'ਸੰਤ ਸਾਜਨ ਭਏ ਸਰਸੇ'** ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰਸੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਤ ਸਾਬਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਅਸੀਂ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਈਸਾਈ ਲੋਕ ਈਸਾ ਨੂੰ ਜਗਤ ਦਾ ਮਾਲਕ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਤੁਕ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸ੍ਰੀ ਅਸਿਕੇਤੁ ਜਗਤ ਕੇ ਈਸਾ॥ *(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਚਰਿਤ੍ਰ ੪੦੪)*

ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇਂ ਦਲੀਲਾਂ ਮਨੋ-ਕਲਪਿਤ ਹਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਉਲਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਦਾ ਗ਼ਲਤ ਅਰਥ ਕੱਢ ਕੇ ਈਸਾਈਆਂ ਤੇ ਸਰਸੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਰਦ ਰੁੱਤ ਦੇ ਚੰਦਰਮਾ ਭਾਵ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਕਹੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਾਰਤਕ ਮਾਸ ਰੁਤਿ ਸਰਦ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਆਠ ਜਾਮ ਸਾਠਿ ਘਰੀ ਆਜੁ ਤੇਰੀ ਬਾਰੀ ਹੈ॥

(ਕਬਿੱਤ ੩੪੫/੪)

ਬਾਬੇ ਤਾਰੇ ਚਾਰਿ ਚਕ; ਨਉਖੰਡਿ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਸਚਾ ਢੋਆ।

ਬਾਬੇ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚਾਰਿ ਚਕ = ਚਾਰ ਦਿਸ਼ਾ ਭਾਵ ਪੂਰਬ, ਪੱਛਮ, ਉੱਤਰ, ਦੱਖਣ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਤਾਰੇ = ਤਾਰਨਾ ਕੀਤਾ, ਨਉਖੰਡਿ = ਨੌਂ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਿਥਮੀ = ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਢੋਆ = ਮੇਲ ਹੋਇਆ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੱਚ ਦਾ ਮੇਲ ਕਰਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਲਿ ਵਿਚਿ; ਪਰਗਟ ਹੋਆ॥੨੭॥

ਕਲਿ = ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚਿ = ਵਿਚਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖਿ (ਗੁਰ + ਮੁਖਿ) ਮੁਖਿ = ਮੁਖੀ, ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਗੁਰੂ ਪਰਗਟ = ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਅਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਅੰਧਕਾਰ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ॥੨੭॥

ਪਉੜੀ ੨੮ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਜਾਣਾ)

ਬਾਬੇ ਡਿਠੀ ਪਿਰਥਮੀ; ਨਵੈ ਖੰਡਿ ਜਿਥੈ ਤਕਿ ਆਹੀ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਜਿਥੋ')

ਬਾਬੇ = ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਪਿਰਥਮੀ = ਧਰਤੀ, ਜੋ ਨਵੈ = ਨੌਂ ਖੰਡਿ = ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਜਿਥੈ = ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਆਹੀ = ਹੈ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਚੱਲ ਕੇ, ਫਿਰ ਤੁਰ ਕੇ ਡਿਠੀ = ਵੇਖੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ

ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਲੰਮੀ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜਦੋਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਵਿਚਰਨਾ ਕੀਤਾ:

ਫਿਰਿ ਜਾਇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੁਮੇਰ ਪਰ; ਸਿਧ ਮੰਡਲੀ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਆਈ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਫਿਰਿ = ਫੇਰ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ, ਜੋ ਸੋਨੇ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਪਰ = ਉੱਪਰ ਜਾ ਚੜ੍ਹੇ, ਜਿਥੇ ਸਿੱਧਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸਿਧ = ਸਿੱਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਜੋਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੰਡਲੀ = ਸਭਾ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਆਈ = ਨਿਗ੍ਹਾ ਆਈ ਤੇ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੈਲਾਸ਼ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਮਾਨ-ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਝੀਲ ਹੈ, ਉਸ ਮੰਡਲੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਜੀ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਵੇਲੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਉਮਰ ੪੫ ਸਾਲ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਕਥਨ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੌਂ ਖੰਡ ਪਿਰਥਮੀ ਘੁੰਮਦੇ ਹੋਏ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਮੱਕੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਾਉ, ਮੱਕੇ ਮਦੀਨੇ ਆਦਿ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਾ ਕੇ ਫਿਰ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਕੀਤਾ। ਸੋਨੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਦੀ ਨਦੀ ਵਗਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਰਸ ਅਜਾਈਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਰਸ ਅਜਾਈਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਰੱਬ ਨੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਦੱਸੋ ਕਿ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਫਲ ਕੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਭੁੱਖ ਤ੍ਰੇਹ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ, ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਮੈਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ੋ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਉਹ ਰਸ ਪੀਤਾ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਭੁੱਖ-ਤ੍ਰੇਹ ਸਦਾ ਲਈ ਮੇਟ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਨਾਲ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਰਨ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ੋ। ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਪੀਣ ਤੋਂ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਸੰਤੋਖ ਸਮਾਧੀ ਲੱਗ ਗਈ, ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮਰਦਾਨਾ ਸੁਖੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਚਉਰਾਸੀਹ ਸਿਧ ਗੋਰਖਾਦਿ; ਮਨ ਅੰਦਰਿ ਗਣਤੀ ਵਰਤਾਈ।

ਜਿਥੇ ਸਿੱਧ ਮੰਡਲੀ ਗੋਰਖਾਦਿ (ਗੋਰਖ + ਆਦਿ) ਗੋਰਖ ਆਦਿ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਚਉਰਾਸੀਹ ਸਿੱਧ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਗਣਤੀ = ਗਿਣਤੀਆਂ-ਮਿਣਤੀਆਂ ਵਰਤਾਈ = ਵਰਤ ਗਈਆਂ, ਭਾਵ ਜਿਥੇ ਅਸੀਂ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਪਰ ਬੈਠੇ ਹਾਂ, ਉਥੇ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਕੋਈ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਸਿੱਧ ਮੰਡਲੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ੧੫੦੦ ਕੋਹ 'ਤੇ ਭਰਥਰੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਪੁਰਖ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਰਥਰੀ ਦਾ ਨਿਸਤਾਰਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਭਰਥਰੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਅਥਾਹ ਸ਼ਰਧਾ ਹੋ ਆਈ ਸੀ, ਹੁਣ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਰੋਕਣ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਬਲ ਲਾਇਆ, ਬਾਰ-ਬਾਰ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਪਰ ਮੁੜ ਕੇ ਹਾਰਦੇ ਰਹੇ, ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਕੇ ਤੋਂ ਨਾ ਰੁਕੇ ਤਾਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ:

ਸਿਧ ਪੁਛਣਿ ਸੁਣਿ ਬਾਲਿਆ; ਕਉਣ ਸਕਤਿ ਤੁਹਿ ਏਥੇ ਲਿਆਈ।

ਸਿੱਧ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਪੁਛਣਿ = ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਹੇ ਬਾਲਿਆ = ਬਾਲਕਿਆ! ਸੁਣ, ਕਉਣ = ਕਿਹੜੀ ਸਕਤਿ = ਤਾਕਤ ਤੁਹਿ = ਤੁਹਾਨੂੰ ਏਥੇ = ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ, ਭਾਵ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ 'ਤੇ ਲਿਆਈ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਤਾਂ ਸਿੱਧਾਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕੋਈ ਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕਿਹਾ:

ਹਉ ਜਪਿਆ ਪਰਮੇਸਰੋ; ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਸੰਗਿ ਤਾੜੀ ਲਾਈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹਉ = ਮੈਂ ਪਰਮੇਸਰੋ (ਪਰਮ + ਈਸਰੋ) ਪਰਮ = ਵੱਡੇ ਈਸਰੋ = ਈਸ਼ਵਰ, ਭਾਵ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਿਆ = ਆਰਾਧਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਉ ਭਗਤਿ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਤਾੜੀ = ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ ਹੈ, ਉਸ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਥੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਅਸੀਂ ੧ਓ ਦਾ ਜਾਪ ਜਪਿਆ, ਉਸ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਇਥੇ ਆਏ ਹਾਂ ਫਿਰ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ:

ਆਖਣਿ ਸਿਧ ਸੁਣਿ ਬਾਲਿਆ; ਆਪਣਾ ਨਾਉ ਤੁਮ ਦੇਹੁ ਬਤਾਈ।

ਸਿਧ = ਸਿਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਆਦਿ ਆਖਣਿ = ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਹੇ ਬਾਲਿਆ = ਬਾਲਕਿਆ! ਸਾਡਾ ਬਚਨ ਸੁਣ, ਤੁਮ = ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਦੇਹੁ ਬਤਾਈ = ਦੱਸਣਾ ਕਰੋ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਭੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਬਾਲਿਆ ਸ਼ਬਦ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਿੱਧਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਉਮਰਾਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ੪੫ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸੀ। ਸਿੱਧਾਂ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਉਮਰਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਾਲਕਾ ਸ਼ਬਦ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਉਮਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਧੋਖਾ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਬਾਬਾ ਆਖੇ ਨਾਥ ਜੀ; ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਜਪੇ ਗਤਿ ਪਾਈ।

ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਖੇ = ਕਹਿਣਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੇ ਨਾਥ ਜੀ = ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਜੀ! ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਨਕ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਕਲਿਆਣ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜਪੇ = ਜਪ ਕੇ ਗਤਿ ਪਾਈ = ਮੁਕਤੀ ਪਾਈਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਿੱਤਾ।

ਨੀਚ ਕਹਾਇ; ਊਚ ਘਰਿ ਆਈ॥੨੮॥

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਿਸ ਨੇ ਨੀਚ = ਨੀਵਾਂ ਕਹਾਇ = ਕਹਾਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਛੋਟਾ ਨਾਮ ਕਹਾਇਆ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਮਾਣ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਾਈ, ਇਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਊਚ = ਉੱਚੇ ਘਰਿ = ਸੱਚਖੰਡ ਵਿਚ ਆਈ = ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਹੰਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਵਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪੀਰ-ਪੈਗ਼ੰਬਰਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨੀ ਯਾਤਰਾ ਲੰਮੇਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਕਹਾਇਆ ਹੈ॥੨੮॥ ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਆਪਸ ਕਉ ਜੋ ਜਾਣੈ ਨੀਚਾ॥ ਸੋਊ ਗਨੀਐ ਸਭ ਤੇ ਊਚਾ॥

(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੬੬)

ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਕਰਿ ਨੀਚੁ ਸਦਾਏ॥ ਤਉ ਨਾਨਕ ਮੋਖੰਤਰੁ ਪਾਏ॥੨॥

(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੭੦)

ਕਰਿ ਕੇ ਨੀਚ ਸਦਾਵਣਾ; ਤਾ ਪ੍ਰਭੁ ਲੇਖੈ ਅੰਦਰਿ ਪਾਈ। *(ਵਾਰ ੧, ਪਉੜੀ ੧੬)*

ਪਉੜੀ ੨੯ (ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ)

ਫਿਰਿ ਪੁਛਣਿ ਸਿਧਿ ਨਾਨਕਾ; ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚਿ ਕਿਆ ਵਰਤਾਰਾ।

ਫਿਰ ਤਦ ਸਿੱਧ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁਛਣਿ = ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਨਕਾ = ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮਾਤ ਲੋਕ = ਭਾਰਤ ਖੰਡ ਵਿਚ ਵਰਤਾਰਾ = ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹਾਲ ਕਿਆ = ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ :

ਸਭ ਸਿਧੀ ਇਹ ਬੁਝਿਆ; ਕਲਿ ਤਾਰਣਿ ਨਾਨਕ ਅਵਤਾਰਾ।

ਸਭ = ਸਾਰੇ ਸਿਧੀ = ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਇਹ ਬੁਝਿਆ = ਜਾਣ ਲਿਆ ਕਿ ਕਲਿ = ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਣਿ = ਤਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੀ ਨਾਨਕ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਆਏ ਹਨ। ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਮੰਨ ਲਿਆ।

ਬਾਬੇ ਆਖਿਆ ਨਾਥ ਜੀ; ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਕੂੜੁ ਅੰਧਾਰਾ।

ਬਾਬੇ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਲਈ ਆਖਿਆ = ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਨਾਥ ਜੀ = ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਜੀ ! ਕਿਉਂਕਿ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਇਸ ਮੰਡਲੀ ਦੇ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਮਾਤ ਲੋਕ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਗੱਲ ਪੁੱਛੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚ ਜੋ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਚਾਨਣਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਉਹ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕੂੜੁ = ਝੂਠ ਦਾ ਅਤੇ ਅਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਅੰਧਾਰਾ = ਹਨੇਰਾ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਅਲੋਪ ਹੋਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਉਹ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਕੂੜੁ ਅਮਾਵਸਿ ਵਰਤਿਆ; ਹਉ ਭਾਲਣਿ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੰਸਾਰਾ।

ਕੂੜੁ = ਝੂਠ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤਾਂ ਅਮਾਵਸਿ = ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ ਵਾਂਗੂੰ ਵਰਤਿਆ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹਉ = ਮੈਂ ਸੰਸਾਰਾ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਸੱਚ ਨੂੰ ਭਾਲਣਿ = ਲੱਭਣ ਲਈ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹਾਂ, ਭਾਵ ਸੱਚ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਮੈਂ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਚੇ ਟਿੱਲੇ ਪਰਬਤਾਂ, ਜਿਥੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧਕ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਲੱਭਣ ਲਈ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਰ :

ਪਾਪ ਗਿਰਾਸੀ ਪਿਰਥਮੀ; ਧਉਲੁ ਖੜਾ ਧਰਿ ਹੇਠ ਪੁਕਾਰਾ।

ਪਿਰਥਮੀ = ਧਰਤੀ ਇਹ ਸਾਰੀ ਪਾਪ = ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੇ ਗਿਰਾਸੀ = ਨਿਗਲ ਲਈ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਧਰਮ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਧਉਲੁ = ਬਲਦ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਹੇਠ = ਨੀਚੇ ਖੜਾ = ਖੜੋਤਾ ਪੁਕਾਰਾ = ਫ਼ਰਿਆਦਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਸਿੱਧਾਂ 'ਤੇ ਚੋਟ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਅੰਧਾ-ਧੁੰਦ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਫੇਰ ਕੇ ਕੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਛਿਪੇ ਹੋ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ :

ਸਿਧ ਛਪਿ ਬੈਠੇ ਪਰਬਤੀ; ਕਉਣੁ ਜਗਤਿ ਕਉ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਜਗਤ੍ਰ')

ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਸਿਧ = ਸਿੱਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪਰਬਤੀ = ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਛਪਿ = ਲੁਕ ਕੇ ਬੈਠੇ = ਬੈਠ ਗਏ ਹੋ, ਇਥੇ ਆਪਣੇ ਆਸਣ ਜਮਾਈ ਬੈਠੇ ਹੋ, ਹੁਣ ਜਗਤਿ = ਸੰਸਾਰ ਕਉ = ਨੂੰ ਇਸ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੌਣ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਾ = ਪਾਰ ਉਤਾਰੇਗਾ, ਭਾਵ ਹਨੇਰਾ ਜੋ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ,

ਉਸ ਤੋਂ ਕੌਣ ਪਾਰ ਉਤਾਰੇਗਾ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਕੇ ਮਦਾਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਿੱਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਲੋਕਾ ਨੂੰ ਵੱਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ।

ਜੋਗੀ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣਿਆ; ਨਿਸਦਿਨ ਅੰਗਿ ਲਗਾਇਨਿ ਛਾਰਾ।

ਹੇ ਜੋਗੀ ਜਨੋਂ! ਹਉਮੈ ਦੇ ਸਹਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ = ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਵਿਹੂਣਿਆ = ਸੱਖਣੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹੋ ਅਤੇ ਨਿਸਦਿਨ = ਰਾਤ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਅੰਗਿ = ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਛਾਰਾ = ਸੁਆਹ ਹੀ ਲਗਾਇਨਿ = ਲਗਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਸੁਆਹ ਮਲਣਾ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਸਮਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਆਪ ਹੀ ਸੁਆਹ ਮਲਣ ਰੂਪ ਅਗਿਆਨ ਵਿਚ ਹਨ, ਫਿਰ ਸੰਸਾਰ ਨੇ ਕੀ ਤਰਨਾ ਹੈ।

ਬਾਝੁ ਗੁਰੂ; ਡੁਬਾ ਜਗੁ ਸਾਰਾ ॥੨੯॥

ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਭਾਵ ਬ੍ਰਹਮ ਨੇਸ਼ਟੀ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੋਤਰੀ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਾਝੁ = ਬਿਨਾਂ ਜਗੁ = ਜਗਤ ਸਾਰਾ = ਸਾਰਾ ਹੀ ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬਦਾ ਹੋਵੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਾਇਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਰਸਤੇ ਲਾਉਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਕਲੇਸ਼ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਹੋ॥੨੯॥

ਪਉੜੀ ੩੦ (ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤ ਰਹੇ ਅੰਧਾ-ਧੁੰਦ ਦੀ ਹਾਲਤ)

ਕਲਿ ਆਈ ਕੁਤੇ ਮੁਹੀ; ਖਾਜੁ ਹੋਇਆ ਮੁਰਦਾਰ ਗੁਸਾਈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਖਾਜੁ ਹੋਆ')

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਸਾਈ = ਮਾਲਕ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਧੋ! ਕਲਿ ਆਈ = ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਭੋਗਣ ਦਾ ਲਾਲਚ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਹੀ = ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿੰਦਿਆ ਰੂਪ ਭੌਂਕਣਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਰਦਾਰ = ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਪਸ਼ੂ, ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਖਾਜੁ = ਖਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਮੁਰਦਾਰ ਰੂਪ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਤਾ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਖਾਣ-ਯੋਗ ਗੰਦਗੀ ਖਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਲੋਭੀ ਜੰਤੁ ਨ ਜਾਣਈ ਭਖੁ ਅਭਖੁ ਸਭ ਖਾਇ ॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੫੦)*

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਿਆ, ਪਰਾਏ ਸਰੀਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿਭਚਾਰ ਕਰਨਾ, ਇਉਂ ਲੋਕ ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭੀ ਜਿਹੜਾ ਭੈੜਾ ਕੁੱਤਾ ਹਲਕ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਰਗੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹਲਕਿਆ ਕੁੱਤਾ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਵੀ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਰਾਏ ਤਨ, ਧਨ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਪਾਉਣ ਰੂਪ ਖਾਂਦੇ, ਭੋਗਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਲੋਭ ਲਹਰਿ ਸਭੁ ਸੁਆਨੁ ਹਲਕੁ ਹੈ ਹਲਕਿਓ ਸਭਹਿ ਬਿਗਾਰੇ ॥

(ਨਟ ਮ: ੪ ਅਸਟਪਦੀ ੬, ਅੰਗ ੯੮੩)

ਰਾਜੇ ਪਾਪ ਕਮਾਵਦੇ; ਉਲਟੀ ਵਾੜ ਖੇਤ ਕਉ ਖਾਈ।

ਐਸਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਰਾਜੇ = ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸੁੱਖ ਦੇਣਾ ਸੀ, ਉਹ ਰਾਜੇ ਖ਼ੁਦ ਆਪ ਹੀ ਪਾਪ = ਅਪਰਾਧ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਐਸੀ

ਉਲਟੀ = ਪੁੱਠੀ ਬਾਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਵਾੜ ਨੇ ਤਾਂ ਖੇਤ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਰੂਪ ਜੋ ਵਾੜ ਸੀ, ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਜਾ ਰੂਪੀ ਖੇਤ = ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਖਾਈ = ਖਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਪਰਜਾ ਅੰਧੀ ਗਿਆਨ ਬਿਨੁ; ਕੂੜੁ ਕੁਸਤਿ ਮੁਖਹੁ ਆਲਾਈ।

('ਕੁਸੱਤ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪਰਜਾ = ਲੋਕਾਈ ਅਗਿਆਨ ਵਿਚ ਅੰਧੀ = ਅੰਨ੍ਹੀ ਅਗਿਆਨ ਵੱਸ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਿਨੁ = ਬਿਨਾਂ ਹੋ ਕਰਕੇ ਕੂੜੁ = ਝੂਠ, ਕੁਸਤਿ = ਕੁਧਰਮ, ਭਾਵ ਝੂਠ ਵਾਲੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਮੁਖਹੁ = ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਬੋਲ ਆਲਾਈ = ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਦੰਭੀਆਂ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮੰਨੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗਿਆਨ ਹੀਣੰ ਅਗਿਆਨ ਪੂਜਾ॥ ਅੰਧ ਵਰਤਾਵਾ ਭਾਉ ਦੂਜਾ॥੨੨॥

(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੪੧੨)

ਚੇਲੇ ਸਾਜ ਵਜਾਇਦੇ; ਨਚਨਿ ਗੁਰੂ ਬਹੁਤ ਬਿਧਿ ਭਾਈ।

ਚੇਲੇ = ਸ਼ਿਸ਼ ਤਾਂ ਗਾਉਣ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਇਦੇ = ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਵਜੰਤਰੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਚਨਿ = ਨਾਚੇ ਬਹੁਤ ਬਿਧਿ = ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਨੱਚਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਕਿਰਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ = ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਐਸਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਰਾਸ-ਲੀਲ੍ਹਾ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਬਲਭੱਦਰ ਆਦਿ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਨੱਚਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੱਚ ਕੇ ਅਪਮਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਵਾਇਨਿ ਚੇਲੇ ਨਚਨਿ ਗੁਰ॥ ਪੈਰ ਹਲਾਇਨਿ ਫੇਰਨਿ੍ ਸਿਰ॥ *(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੬੫)*

ਸੇਵਕ ਬੈਠਨਿ ਘਰਾਂ ਵਿਚਿ; ਗੁਰ ਉਠਿ ਘਰੀ ਤਿਨਾੜੇ ਜਾਈ।

ਸੇਵਕ = ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਸੇਵਕ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਬੈਠਨਿ = ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪਾਖੰਡੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਤਿਨਾੜੇ = ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰੀ = ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਈ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਜਾਲ ਲਾ ਕੇ ਚਿੜੀਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਫੜਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਪਾਖੰਡ ਦਾ ਜਾਲ ਲਾ ਕੇ ਧਰਮ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਪਾਖੰਡ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਧਰਮ ਦੇ ਆਗੂ ਕਾਜ਼ੀ ਮੌਲਾਣਿਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੱਸਦੇ ਹਨ :

ਕਾਜੀ ਹੋਇ ਰਿਸਵਤੀ; ਵਢੀ ਲੈ ਕੇ ਹਕ ਗਵਾਈ।

ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਾਜੀ = ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਿਆਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਿਆਇਕਾਰ ਸੀ, ਉਹ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਰਿਸਵਤੀ = ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈਣ ਵਾਲੇ, ਪੈਸਿਆਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਇ = ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਢੀ = ਵੱਢਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਜੋ ਦੂਜੇ ਦਾ ਹੱਕ ਵੱਢ ਦੇਵੇ, ਉਹ ਵੱਢੀਖ਼ੋਰ ਹੈ, ਉਹ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈ ਕੇ ਹਕ = ਅਧਿਕਾਰ ਗਵਾਈ = ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ।

ਸਾਖੀ ਕਾਜ਼ੀ ਦੀ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਤੁਕ 'ਤੇ ਇਕ ਢੁੱਕਵੀਂ ਸਾਖੀ ਜੋ ਲੌਕਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਧ ਹੈ, ਉਹ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਏਸੇ ਨਗਰ ਵਿਚ ਇਕ ਜੁਲਾਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਝਗੜਾ ਪੈ ਗਿਆ ਤੇ ਜੁਲਾਹਾ ਕਹੇ ਕਿ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਮੇਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਜੱਟ ਨੇ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਰ ਲਈ। ਜੁਲਾਹੇ ਨੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਚੌਧਰੀ ਕੋਲ ਫ਼ਰਿਆਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੱਟ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਧੱਕਾ ਕਰ

ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੱਟ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮੰਨ ਕੇ ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਕੋਈ ਨਿਆਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਜੁਲਾਹੇ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਕੋਲ ਜਾ ਫ਼ਰਿਆਦ ਕੀਤੀ। ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਜੁਲਾਹੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਾਜ਼ੀ ਰਿਸ਼ਵਤੀ ਹੈ, ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਹੀਲਾ ਕਰ। ਤਾਂ ਜੁਲਾਹੇ ਨੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਬਰੀਕ ਸੂਤ ਕੱਤ ਕੇ ਪੱਗ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਵਜੋਂ ਪੱਗ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਪੱਗ ਹਰੇਕ ਜੁਲਾਹਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਮੇਰੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪੱਗ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਪੱਗ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਿਓ। ਤਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰ, ਫ਼ੈਸਲਾ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਾਵਾਂਗਾ। ਜੁਲਾਹਾ ਇਸ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਘਰ ਪਰਤਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਮੁਕੱਦਮਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਹੋਸ਼ਪੁਣੇ ਵਿਚ ਗੱਲ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਬੈਠਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕਨਸੋਅ ਜੱਟ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲ ਗਈ ਤਾਂ ਜੱਟ ਨੇ ਇਕ ਤਾਜ਼ੀ ਸੂਈ ਹੋਈ ਗਾਂ ਜਿਸ ਦੇ ਮਗਰ ਵੱਛਾ ਸੀ, ਉਹ ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਬੰਨ੍ਹੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਤੰਗੀ ਸੀ। ਜੱਟ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਭਰਮਾ ਲਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਲਵੇਰੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਬੱਚੇ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਤੰਗ ਹਨ, ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਬੱਚੇ ਤਾਂ ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹਨ, ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਕੰਮ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਾਜ਼ੀ ਬੜਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਜੱਟ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਗਰ ਮੇਰੇ ਲਾਇਕ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੱਸੀਂ। ਜੱਟ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਝਗੜਾ ਜੁਲਾਹੇ ਨਾਲ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਬੱਸ ਉਹ ਮੁਕੱਦਮਾ ਮੇਰੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰ ਦੇਣੀ। ਜਦੋਂ ਕਾਜ਼ੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੈਠਿਆ ਤਾਂ ਜੁਲਾਹੇ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕਾਜ਼ੀ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਜੱਟ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਹੈ ਤਾਂ ਜੁਲਾਹਾ ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਕਹੇ ਕਿ ਕਾਜ਼ੀ ਜੀ, ਮੇਰੀ ਪੱਗ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਣਾ। ਤਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਜੱਟ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਫ਼ੈਸਲਾ ਸੁਣਾਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਾਂ, ਤੇਰੀ ਪੱਗ ਜੱਟ ਦਾ ਵੱਛਾ ਤੇ ਗਾਂ ਖਾ ਗਈ। ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਜੁਲਾਹੇ ਦਾ ਹੱਕ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਵੱਢੀ ਲੈ ਕੇ ਹੱਕ ਗਵਾਉਣ ਭਾਵ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖੈ ਦਾਮ ਹਿਤ; ਭਾਵੈ ਆਇ ਕਿਥਾਊ ਜਾਈ।

ਇਸਤ੍ਰੀ = ਔਰਤ, ਪੁਰਖੈ = ਪੁਰਸ਼, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਾਮ = ਦਮੜਿਆਂ, ਭਾਵ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਚਿਤ = ਪ੍ਰੇਮ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਔਰਤ ਦਾ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਧਰਮ ਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਇਸਤਰੀਬ੍ਰਤਾ ਧਰਮ ਦੋਵੇਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੁਰਸ਼ ਪੈਸਿਆਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਵਿਭਚਾਰ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਦਮੜਿਆਂ ਨਾਲ ਹਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਪਤੀ ਭਾਵੈ = ਭਾਵੇਂ ਆਇ = ਆਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਥਾਊ = ਕਿਧਰੇ ਚਲਾ ਜਾਈ = ਜਾਵੇ। ਇਹ ਪਾਪ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਵਰਤਿਆ ਪਾਪ; ਸਭਸ ਜਗ ਮਾਂਹੀ ॥੩੦॥

ਇਉਂ ਸਭਸ = ਸਾਰੇ ਜਗ = ਸੰਸਾਰ ਮਾਂਹੀ = ਵਿਚ ਪਾਪ = ਪਾਪਾਂ, ਗੁਨਾਹਾਂ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤਿਆ = ਵਰਤ ਗਿਆ ਹੈ ॥੩੦॥

ਪਉੜੀ ੩੧ (ਸਿੱਧਾਂ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਰਖਣਾ)

ਸਿਧੀ ਮਨੇ ਬੀਚਾਰਿਆ; ਕਿਵੇ ਦਰਸਨ ਏ ਲੇਵੈ ਬਾਲਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਵੀਚਾਰਿਆ', 'ਕਿਵੈ')

ਸਿਧੀ = ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨੇ = ਮਨ ਵਿਚ ਬੀਚਾਰਿਆ = ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਏ = ਇਹ ਬਾਲਾ = ਬਾਲਕ ਸਾਡਾ ਦਰਸਨ = ਭੇਖ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੇਵੈ = ਲਵੇ, ਇਹ ਜੁਗਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਨਿਊਨਤਾ ਵਿਖਾ ਕੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਆਪਣਾ ਚੇਲਾ ਬਣਾ ਲਈਏ, ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਪੰਥ ਦੀ ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਐਸਾ ਜੋਗੀ ਕਲੀ ਮਹਿ; ਹਮਰੇ ਪੰਥ ਕਰੇ ਉਜਿਆਲਾ।

ਐਸਾ = ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਜੋਗੀ = ਜੋਗ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਲੀ = ਕਲਿਜੁਗ ਮਹਿ = ਵਿਚ ਹਮਰੇ = ਸਾਡੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਪੰਥ = ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਉਜਿਆਲਾ = ਚਾਨਣੇ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਪਰਖਣਾ ਲਈ :

ਖਪਰ ਦਿਤਾ ਨਾਥ ਜੀ; ਪਾਣੀ ਭਰਿ ਲੈਵਣਿ ਉਠਿ ਚਾਲਾ।

('ਖੱਪਰ' ਬੋਲੋ)

ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਨਾਥ = ਮਾਲਕ, ਭਾਵ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਖਪਰ = ਅੱਧੀ ਚਿੱਪੀ (ਖੋਪਰੀ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਾਂਗੂੰ ਲੱਕੜ ਦਾ ਇਕ ਭਾਂਡਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੋਗੀ ਮੰਗਦੇ ਹਨ) ਪਾਣੀ = ਜਲ ਦੀ ਭਰ ਕੇ ਲੈਵਣਿ = ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੋਗੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਪਾਣੀ ਲੈਣ ਲਈ ਚਾਲਾ = ਤੁਰ ਪਏ। ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਦੀ ਥਾਂ ਕੀਮਤੀ ਪਦਾਰਥ ਬਣਾਏ। ਸਿੱਧਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸੀ ਕਿ ਤਪਾ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਫਸਾ ਲਈਏ।

ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਪਾਣੀਐ; ਡਿਠੇ ਰਤਨ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲਾ।

ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਜਦੋਂ ਪਾਣੀ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਆਇਆ = ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਪਾਣੀਐ = ਪਾਣੀ ਦੀ ਥਾਂ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਕੀਮਤੀ ਰਤਨ, ਜਵਾਹਰ ਅਤੇ ਲਾਲਾ = ਲਾਲ ਡਿਠੇ = ਦੇਖੇ। ਸਿੱਧ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕੈਸੇ ਤਿਆਗੀ ਹਨ ਤੇ ਕੈਸੀ ਉਪਮਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ ?

ਸਤਿਗੁਰ ਅਗਮ ਅਗਾਧਿ ਪੁਰਖੁ; ਕੇਹੜਾ ਝਲੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਝਾਲਾ।

ਸਤਿਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵੱਡੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਥੇ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਅਗਮ (ਅ + ਗਮ) ਗਮ = ਗਮਤਾ ਅ = ਨਹੀਂ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਿਥੇ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਅਕਲ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੀ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਸਾ ਅਗਾਧ = ਡੂੰਘਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ, ਐਸੇ ਪੁਰਖੁ = ਵਿਆਪਕ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹਨ, ਹੁਣ ਕੇਹੜਾ = ਕੌਣ ਐਸਾ ਸਿੱਧ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਝਾਲਾ = ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਝਲੇ = ਝੱਲ ਸਕੇ, ਭਾਵ ਸਹਿਣ ਕਰ ਸਕੇ।

ਫਿਰਿ ਆਇਆ ਗੁਰ ਨਾਥ ਜੀ; ਪਾਣੀ ਠਉੜ ਨਹੀ ਉਸਿ ਤਾਲਾ।

ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਚਲਾਕੀ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮਾਇਆਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਬਣੇ ਰਤਨ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਲੋਪ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਜੋਗੀ ਜਨੋਂ ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਥੇ ਫਿਰਿ = ਘੁੰਮ ਕੇ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਨਾਥ ਜੀ = ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਜੀ ! ਜਿਥੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਠਉੜ = ਥਾਂ 'ਤੇ

ਤਾਲਾ = ਤਾਲ ਵਿਚ ਪਾਣੀ = ਜਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਖ਼ਾਲੀ ਚਿੱਪੀ ਸੰਭਾਲੋ। ਹੁਣ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਦਾ ਛਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨੰਗਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਲਿਆ ਕੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਛਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਧ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਏ। ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ :

ਸਬਦਿ ਜਿਤੀ ਸਿਧਿ ਮੰਡਲੀ; ਕੀਤੋਸੁ ਅਪਣਾ ਪੰਥ ਨਿਰਾਲਾ।

(‘ਜਿੱਤੀ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜੋ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਹੋਈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਸਿੱਧ ਮੰਡਲੀ = ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਜਿਤੀ = ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਭਾਉ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਪੰਥ = ਰਸਤਾ ਬਿਨਾਂ ਪਾਖੰਡ ਫ਼ਰੇਬ ਤੋਂ ਨਿਰਾਲਾ = ਨਿਰੋਲ ਦਿਖਾਉਣਾ ਕੀਤੋਸੁ = ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਹੋਈ ਤੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਸ਼ੁਭ ਬਚਨ ਬੋਲੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਿਧਿ ਬੋਲਨਿ ਸੁਭ ਬਚਨ; ਧਨੁ ਨਾਨਕ ਤੇਰੀ ਵਡੀ ਕਮਾਈ। *(ਵਾਰ ੧, ਪਉੜੀ ੪੪)*

ਕਲਿਜੁਗਿ ਨਾਨਕ; ਨਾਮੁ ਸੁਖਾਲਾ ॥੩੧॥

ਨਾਨਕ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ (ਕਲਿ + ਜੁਗ) ਇਸ ਕਲਿ = ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਜੁਗਿ = ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ, ਭਾਵ ਮੂਲਮੰਤਰ, ਗੁਰਮੰਤਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸੁਖਾਲਾ (ਸੁਖ + ਆਲਾ) ਸੁਖ = ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਆਲਾ = ਘਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਜਣਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਖੰਡ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਨਾਮ ਹੀ ਸੌਖਾ ਸਾਧਨ ਹੈ ॥੩੧॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅਬ ਕਲੂ ਆਇਓ ਰੇ ॥ ਇਕੁ ਨਾਮੁ ਬੋਵਹੁ ਬੋਵਹੁ ॥
ਅਨ ਰੂਤਿ ਨਾਹੀ ਨਾਹੀ ॥ ਮਤੁ ਭਰਮਿ ਭੂਲਹੁ ਭੂਲਹੁ ॥ *(ਬਸੰਤ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੮੫)*

ਪਉੜੀ ੩੨ (ਮੱਕੇ ਦੀ ਯਾਰਤ)[1]

ਬਾਬਾ ਫਿਰਿ ਮਕੇ ਗਇਆ; ਨੀਲ ਬਸਤ੍ਰ ਧਾਰੇ ਬਨਵਾਰੀ।

ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਿੱਧ ਮੰਡਲੀ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਤੋਂ ਫਿਰਿ = ਬਾਅਦ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਪੂਜਯ ਅਸਥਾਨ, ਜੋ ਮੱਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਮਸੀਤ ਹੈ, ਉਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗਇਆ = ਗਏ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹਾਜੀਆਂ ਵਰਗੇ ਨੀਲ ਬਸਤ੍ਰ = ਨੀਲੇ ਕੱਪੜੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਧਾਰੇ = ਪਹਿਨ ਲਏ ਤੇ ਬਨਵਾਰੀ (ਬਨ + ਵਾਰੀ) ਬਨ = ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਾਰੀ = ਮਾਲਕ, ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਬਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਜੋ ਬਸਤਰ ਸਨ, ਉਸ ਦਾ ਅੱਗੇ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਆਸਾ ਹਥਿ ਕਿਤਾਬ ਕਛਿ; ਕੂਜਾ ਬਾਂਗ ਮੁਸਲਾ ਧਾਰੀ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ ‘ਮੁਸੱਲਾ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਹੈ)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਆਸਾ = ਸੋਟਾ ਅਤੇ ਖੱਬੀ ਕਛਿ = ਬਗਲ ਵਿਚ ਕਿਤਾਬ = ਪੋਥੀ,

---

੧. ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਮੱਕੇ ਜਾਣਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਫਿਰ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ’ਤੇ ਜਾਣਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਜੋ ਮੋਢੇ ਉੱਤੇ ਝੋਲਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸੇ ਝੋਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਬਾਣੀ ਅੰਕਿਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੱਛ ਵਿਚ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਪੋਥੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਾਜੀ ਲੋਕ ਕੁਰਾਨ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਭੇਸ ਹਾਜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਵਾਲਾ ਕੂਜਾ = ਲੋਟਾ ਅਤੇ ਬਾਂਗ = ਕੁਦਰਤੀ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਦਾ ਛੇ ਤਣੀਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਂਗਾ ਧਾਰੀ = ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਭਾਵ ਪਹਿਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਿਤ ਬਾਂਗ ਦਾ ਦੂਜਾ ਅਰਥ ਜੋ ਮੁੱਲਾਂ ਮਸੀਤ ਦੇ ਮੁਨਾਰੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਉੱਚੀ ਧੁਨ ਨਾਲ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਅੱਖਰ ਇਹ ਹਨ ਜੋ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਹਨ 'ਹਜਲਲ ਸਾਲਾਹ ਹਜ਼ਲਲ ਫ਼ਲਾਹ' ਚਾਰ ਵਾਰੀ 'ਅੱਲ੍ਹਾ ਹੂ ਅਕਬਰ' ਛੇ ਵਾਰੀ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਉਂਗਲ ਦੇ ਕੇ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਅਉ ਲਉ ਸਿਫ਼ਤੀ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੀ' ਤੇ ਮੁਸਲਾ = ਆਸਣ ਵਾਲਾ ਬਸਤਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਛਾ ਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਭੇਸ ਬਣਾ ਕੇ ਮੱਕੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ।

ਬੈਠਾ ਜਾਇ ਮਸੀਤ ਵਿਚਿ; ਜਿਥੈ ਹਾਜੀ ਹਜਿ ਗੁਜਾਰੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਸੀਤ = ਕਾਬੇ[1] ਦੇ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਬੈਠਾ = ਇਸਥਿਤ ਹੋ ਗਏ, ਭਾਵ ਆਸਣ ਜਮਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਜਿਥੈ = ਜਿਹੜੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਹਜਿ = ਯਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਾਜੀ = ਯਾਤਰੂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰਸਮ ਗੁਜਾਰੀ = ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਭਾਵ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਾਬੇ ਵਿਚ ਮੱਕੇ ਦੀ ਹੱਜ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹਾਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦਾ ਪੱਥਰ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਚੁੰਮਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੱਜ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਜਲ ਦਾ ਚੂਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਬੇ-ਹਯਾਤ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ) ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਮੀਲ 'ਤੇ ਮਜੌਰ ਝੰਡਾ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੱਜ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜਾ ਬਾਬਾ ਸੁਤਾ ਰਾਤਿ ਨੋ; ਵਲਿ ਮਹਰਾਬੇ ਪਾਇ ਪਸਾਰੀ।

ਜਾ = ਜਦੋਂ ਰਾਤਿ = ਰਾਤਰੀ ਪੈ ਗਈ ਤਾਂ ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਰੀਰ ਨੋ = ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਦੇਣ ਲਈ ਸੁਤਾ = ਸੌਂ ਗਏ ਅਤੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਮਹਰਾਬੇ = ਮਸੀਤ ਵਲਿ = ਤਰਫ਼ ਪਾਇ = ਪੈਰ, ਭਾਵ ਚਰਨ ਪਸਾਰੀ = ਪਸਾਰ ਕੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ :

ਜੀਵਣਿ ਮਾਰੀ ਲਤਿ ਦੀ; ਕੇਹੜਾ ਸੁਤਾ ਕੁਫਰ ਕੁਫਾਰੀ।

ਜੀਵਨ ਨਾਮ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਲੱਤ ਦੀ ਚੋਟ ਮਾਰੀ = ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ, ਭਾਵ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਲੱਤ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਮੁੱਖੋਂ ਕਿਹਾ ਕੇਹੜਾ = ਕੌਣ ਕੁਫਰ ਕੁਫਾਰੀ = ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕਾਫ਼ਰ ਭਾਵ ਵੱਡਾ ਕਾਫ਼ਰ **ਵਾ:** ਕੁਫਰ = ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ, ਕੁਫਾਰੀ = ਨਾ-ਸ਼ੁਕਰਾ ਸੁਤਾ = ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਕੇ ਨਿਰਾਦਰ ਦੇ ਬਚਨ ਮੁੱਲਾ ਨੇ ਬੋਲੇ।

ਨੋਟ : 'ਜੀਵਣਿ' ਸ਼ਬਦ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ, ਬਲਕਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਤੋਂ ਤਬਦੀਲ ਹੋਏ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਲੋਕ ਘਰ-ਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਤਿਆਗੀ ਹੋ ਕੇ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਵੈਰਾਗੀ ਹੋ ਕੇ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਜਾ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੀਵਨ ਨਾਮ ਦਾ ਮੁੱਲਾਂ ਸੀ।

---

੧. ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਕਾਬੇ ਪਰ ਇਸੇ ਵਾਰ ਦੀ ੨੧ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ।

ਲਤਾ ਵਲਿ ਖੁਦਾਇਦੇ; ਕਿਉ ਕਰਿ ਪਇਆ ਹੋਇ ਬਜਿਗਾਰੀ।

ਹੇ ਪੁਰਸ਼ਾ ! ਤੂੰ ਹਾਜੀ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਐਸਾ ਖੋਟਾ ਕਰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਲਤਾ = ਪੈਰ ਖੁਦਾਇਦੇ = ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ, ਭਾਵ ਰੱਬ ਦੇ ਵਲਿ = ਪਾਸੇ ਕਿਉ ਕਰਿ = ਕਿਸ ਕਰਕੇ ਪਇਆ = ਪਿਆ ਹੈਂ, ਤੇ ਤੂੰ ਬਜਿਗਾਰੀ = ਗੁਨਾਹਗਾਰ, ਭਾਵ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਰੂਪ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਪਿਆ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਅਚਾਨਕ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਖ਼ੁਦਾ ਵੱਲ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਭਾਈ ਕ੍ਰੋਧ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਇਤਨਾ ਗਿਆਨ ਹੈ ਕਿ ਖ਼ੁਦਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਖ਼ੁਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮੇਰੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਉਸ ਪਾਸੇ ਕਰ ਦੇ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਗ਼ੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ :

ਟੰਗੋਂ ਪਕੜਿ ਘਸੀਟਿਆ; ਫਿਰਿਆ ਮਕਾ ਕਲਾ ਦਿਖਾਰੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਟੰਗੋਂ = ਲੱਤਾਂ ਤੋਂ ਪਕੜਿ = ਫੜ ਕੇ ਘਸੀਟਿਆ ਤਾਂ ਐਸੀ ਕਲਾ = ਸ਼ਕਤੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਿਖਾਰੀ = ਦਿਖਾਲੀ, ਮੁੱਲਾਂ ਜਿਧਰ ਨੂੰ ਵੀ ਪੈਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਮੱਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਉਸ ਮਸੀਤ ਦੇ ਸਮੇਤ ਫਿਰਿਆ = ਘੁੰਮ ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਵੱਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦੋ-ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਐਸਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਚਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਕੇ :

ਹੋਇ ਹੈਰਾਨੁ; ਕਰੇਨਿ ਜੁਹਾਰੀ ॥੩੨॥

ਤਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਸਮੇਤ ਕਾਜ਼ੀ, ਮੌਲਾਣੇ, ਪੀਰ, ਫ਼ਕੀਰ ਹੈਰਾਨੁ = ਅਸਚਰਜ ਹੋਇ = ਹੋ ਗਏ, ਜੁਹਾਰੀ = ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਕਰੇਨਿ = ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਖ਼ੁਦਾ ਹਰ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਕਾਜ਼ੀ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਤੋੜਿਆ ॥੩੨॥

ਪਉੜੀ ੩੩ (ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਮੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤਰ)

ਪੁਛਨਿ ਗਲ ਈਮਾਨ ਦੀ; ਕਾਜੀ ਮੁਲਾਂ ਇਕਠੇ ਹੋਈ।

('ਮੁੱਲਾਂ' ਅਤੇ 'ਇਕੱਠੇ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਕਾਜੀ = ਨਿਆਇ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਿਆਇਕਾਰ, ਭਾਵ ਫ਼ਤਵਾ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਮੁਲਾਂ = ਜੋ ਵਿੱਦਿਆ ਨਾਲ ਪੂਰਨ ਹੋਏ, ਆਲਮ, ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਇਹ ਇਕਠੇ = ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਈਮਾਨ = ਧਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ, ਭਾਵ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਧਰਮ ਕਿਹੜਾ ਹੈ, ਆਪ ਜੀ ਹਿੰਦੂ ਹੋ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ?

ਵਡਾ ਸਾਂਗ ਵਰਤਾਇਆ; ਲਖਿ ਨ ਸਕੈ ਕੁਦਰਤਿ ਕੋਈ।

ਤਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਡਾ ਸਾਂਗ = ਕੌਤਕ ਵਰਤਾਇਆ = ਵਰਤਾਉਣਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤਿ = ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਖਿ = ਜਾਣ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਕੈ = ਸਕਿਆ, ਭਾਵ ਕਾਜ਼ੀ ਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਲਿਬਾਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸੋ ਤੁਹਾਡੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਦੋਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਪੁਛਨਿ ਫੋਲਿ ਕਿਤਾਬ ਨੋ; ਹਿੰਦੂ ਵਡਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੋਈ।

ਫਿਰ ਕਾਜ਼ੀ ਮੁੱਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ = ਪੋਥੀ ਨੋ = ਨੂੰ

ਫੋਲਿ = ਫਰੋਲ ਕੇ, ਭਾਵ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਧਰਮ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ, ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵੱਡਾ ਹੈ ਕਿ = ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਣੋਈ = ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਰਮ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਕਾਜ਼ੀ ਮੌਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਮਜ਼ਹਬ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਕਿਹਾ :

ਬਾਬਾ ਆਖੇ ਹਾਜੀਆ; ਸੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਝਹੁ ਦੋਨੋ ਰੋਈ।

ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹਾਜੀਆ = ਹੱਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਜ਼ੀ ਮੁੱਲਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਖੇ = ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁਭ = ਚੰਗੇ ਅਮਲਾਂ = ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਤੋਂ ਬਾਝਹੁ = ਬਿਨਾਂ ਦੋਨੋ = ਦੋਵੇਂ ਭਾਵ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਸਚਾਤਾਪ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਰੋਈ = ਰੋਣਗੇ, ਅਤੇ :

ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੁਇ; ਦਰਗਹ ਅੰਦਰਿ ਲਹਨਿ ਨ ਢੋਈ।

ਦੁਇ = ਦ੍ਵੈਸ਼ ਵਾਲੇ ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਹੋਣ, ਭਾਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਉਥੇ ਦ੍ਵੈਤਵਾਦੀ ਅਤੇ ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਰਗਹ = ਰੱਬੀ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਢੋਈ = ਆਸਰਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਹਨਿ = ਲੈਣਗੇ, ਭਾਵ ਅਦ੍ਵੈਤਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਉਥੇ ਜਗ੍ਹਾ ਮਿਲੇਗੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਹੋਣ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਕੇਵਲ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ-ਮਾਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿ ਇਹ ਹਿੰਦੂ ਹੈ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਇਸ ਦੀ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਬਲਕਿ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣਗੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਘਟੇ ਘਟਿ ॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੨੫)*

ਇਹ ਮਜ਼ਹਬੀ ਰੰਗ ਇਉਂ ਕੱਚੇ ਹਨ :

ਕਚਾ ਰੰਗੁ ਕਸੁੰਭ ਦਾ; ਪਾਣੀ ਧੋਤੈ ਥਿਰੁ ਨ ਰਹੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਕਸੁੰਭ = ਕਸੁੰਭੇ ਦੀ ਬੂਟੀ ਦਾ ਰੰਗ, ਜੋ ਬਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਰੰਗ ਅਤਿਅੰਤ ਕੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਸਤਰ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣਾ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਬਸਤਰ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਧੋਤੈ = ਧੋਇਆ ਜਾਏ ਜਾਂ ਧੁੱਪ ਲੱਗ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਹ ਰੰਗ ਥਿਰੁ = ਸਥਿਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਰਹੋਈ = ਰਹਿੰਦਾ, ਭਾਵ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਵਾਲੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਹਬੀ ਰੰਗ ਕਸੁੰਭੇ ਵਰਗਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਹ :

ਕਰਨਿ ਬਖੀਲੀ ਆਪਿ ਵਿਚਿ; ਰਾਮ ਰਹੀਮ ਕੁਥਾਇ ਖਲੋਈ।

(ਦੂਸਰਾ ਪਾਠ 'ਇਕ ਥਾਇ')

ਆਪਿ = ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪੱਖ ਲੈਂਦਿਆਂ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬਖੀਲੀ = ਈਰਖਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰਾਮ ਅਤੇ ਰਹੀਮ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਰੂਪੀ ਕੁਥਾਇ = ਖੋਟੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਖਲੋਈ = ਖੜੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਇਕ ਥਾਇ = ਇੱਕੋ ਥਾਂ ਹੈ, ਰਮਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰਾਮ, ਰਹਿਮਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰਹੀਮ, ਇਕ ਦੇ ਹੀ ਦੋ ਨਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵੀ ਵੰਡ ਲਿਆ। ਹਿੰਦੂਆ ਦਾ ਰਾਮ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਰਹੀਮ। ਇਹ ਵਾਜਬ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ।

ਰਾਹਿ ਸੈਤਾਨੀ; ਦੁਨੀਆ ਗੋਈ ॥੩੩॥

ਦੁਨੀਆ = ਲੋਕਾਈ ਸੈਤਾਨੀ = ਬਦੀ ਦੇ ਰਾਹਿ = ਰਸਤਿਆਂ ਵਿਚ ਅਗਿਆਨ ਨੇ **ਵਾ:** ਅਵਿੱਦਿਆ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਕਲ ਗੋਈ = ਗੁਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਦ੍ਵੈਸ਼ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਕਰਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੁਭ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਰਹੇ, ਈਰਖਾ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ॥੩੩॥

ਪਉੜੀ ੩੪ (ਮੱਕੇ ਦੀ ਜਿੱਤ)

ਧਰੀ ਨਿਸਾਨੀ ਕਉਸ ਦੀ; ਮਕੇ ਅੰਦਰਿ ਪੂਜ ਕਰਾਈ।

('ਮੱਕੇ' ਨੂੰ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ, ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਨੀਸਾਣੀ')

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮੱਕੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜ = ਪੂਜਾ ਕਰਵਾਈ, ਭਾਵ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਉਸ = ਖੂੰਟੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਖੜਾਂਵ ਦੀ ਨਿਸਾਨੀ = ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਧਰੀ = ਰੱਖਣਾ ਕੀਤੀ **ਵਾ:** ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਹੀ ਮੱਕੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪੂਜਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੋਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਮੰਗੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੜਾਂਵ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਖੂੰਟੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਖੜਾਂਵ ਦੀ ਪੂਜਾ ਬਾਬਤ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੂਰਵਾਰਧ ਦੇ ੫੯ਵੇਂ ਅਧਯਾਯ ਦੇ ੩੯ਵੇਂ ਛੰਦ 'ਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਫ਼ੁਟਨੋਟ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

"ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਬਾਤ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸੰਤ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਉਚ' ਤੋਂ ਆਪ ਪਤਾ ਕਰ ਕੇ ਆਏ ਹਨ, ਰਿਆਸਤ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਵਿਚ 'ਉੱਚ ਸ਼ਰੀਫ਼' ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸੱਯਦ 'ਜਲਾਲ ਸਾਨੀ', 'ਮਖ਼ਦੂਮ ਰੁਕਨੁੱਦੀਨ', 'ਅੱਬਲ ਫਤੇ' ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਨਬੀ ਦੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਸੱਯਦ ਸਾਹਿਬ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਅਰਬ ਤੋਂ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਸਨ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਮੱਕੇ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਤਦ ਇਹ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਮੱਕੇ ਗਏ ਤਦੋਂ 'ਮਖ਼ਦੂਮ ਰੁਕਨੁੱਦੀਨ' ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਉਥੇ ਹੀ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ 'ਲਾਲ ਜਤੀ' ਆਦਿਕ ਕਈ ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਕੀਰ ਭੀ ਉਥੇ ਹੀ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਕਾਬਾ ਫਿਰਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਲ ਧਰਮ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰਾਂ ਲਈ 'ਮਖ਼ਦੂਮ ਰੁਕਨੁੱਦੀਨ' ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਅੱਗੇ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ 'ਰੁਕਨੁੱਲ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜਦ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀਬਖ਼ਸ਼ ਜਵਾਬ ਮਿਲੇ ਤੇ ਅੱਖੀਂ ਬਰਕਤ ਵੇਖੀ, ਆਪ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਦਕ ਬਣ ਗਏ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਮੰਗੀ। ਤਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੌਂਸ ਬਖ਼ਸ਼ੀ। ਕੌਂਸ ਉਸ ਖੜਾਂਵ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਖੂੰਟੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਕੌਂਸ ਆਪ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਪਾਸ ਰੱਖ ਕੇ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਆਪ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਆਪ ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਏ ਤਾਂ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ, ਉਹ ਕੌਂਸ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਆਏ। ਇਹ ਖੜਾਵਾਂ ਅੱਜ ਤਕ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਉੱਚ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਦੇ ਪੀਰ ਜੀ ਦੇ ਤੋਸ਼ੇਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਅਤੇ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਵੇਰ ਧਨਵਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਨਕਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਆਦਿ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਖੜਾਵਾਂ ਲੈਣੀਆਂ ਚਾਹੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਪੀਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮੁਕੱਦਸ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਮਝ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਹਾਂ, ਕਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਖ਼ਾਸ ਖ਼ਾਸ ਮੇਲਿਆਂ 'ਤੇ ਕੱਢਦੇ

ਹਨ। ਉੱਚ ਦੇ ਪੀਰ ਕੇਸ ਰੱਖਦੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਦੇ ਉੱਚ ਦੇ ਪੀਰਾਨ-ਪੀਰ ਕਹਾਏ। ਦੱਖਣ ਜਾਂਦਿਆਂ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਚ ਦੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਵਰ ਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਵਰ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਜਿਥੈ ਜਾਇ ਜਗਤਿ ਵਿਚਿ; ਬਾਬੇ ਬਾਝੁ ਨ ਖਾਲੀ ਜਾਈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਜਿਥੇ')

ਬਾਬੇ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜਗਤਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿਥੈ = ਜਿਸ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਜਾਇ = ਜਾਣਾ ਕੀਤਾ, ਕੋਈ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਈ = ਗਈ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

ਘਰਿ ਘਰਿ ਬਾਬਾ ਪੂਜੀਐ; ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੁਆਈ।

ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਹਬ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫ਼ਰਤ ਭਾਵ ਦ੍ਵੈਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਗੁਆਈ = ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਕੇ ਘਰਿ ਘਰਿ = ਹਰੇਕ ਨਗਰ ਨਗਰ ਵਿਚ ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਮਝ ਕੇ ਪੂਜੀਐ = ਪੂਜਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਮਝ ਕੇ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਖ਼ੁਦਾ ਸਮਝ ਕੇ ਪੂਜਿਆ।

ਛਪੇ ਨਾਹਿ ਛਪਾਇਆ; ਚੜਿਆ ਸੂਰਜੁ ਜਗ ਰੁਸਨਾਈ।

('ਚੜ੍ਹਿਆ' ਭਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜਿਆ = ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਜਗ = ਜਗਤ ਵਿਚ ਰੁਸਨਾਈ = ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਸੂਰਜ ਛਪੇ = ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਛਪਾਇਆ = ਲੁਕਦਾ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਸੂਰਜ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਦੇ।

ਬੁਕਿਆ ਸਿੰਘ ਉਜਾੜ ਵਿਚਿ; ਸਭਿ ਮਿਰਗਾਵਲਿ ਭੰਨੀ ਜਾਈ।

ਜਿਵੇਂ ਸਿੰਘ = ਸ਼ੇਰ ਉਜਾੜ = ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਬੁਕਿਆ = ਭਬਕ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਭਿ = ਸਾਰੀ ਮਿਰਗਾਵਲਿ (ਮਿਰਗ + ਆਵਲਿ) ਮਿਰਗ = ਹਿਰਨਾਂ ਦੀ ਆਵਲਿ = ਪੰਗਤੀ ਭਾਵ ਹਿਰਨਾਂ ਦੀ ਡਾਰ ਭੰਨੀ = ਭੱਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ ਤੇ ਦੰਭੀ, ਪਾਖੰਡੀ ਲੋਕ ਹਿਰਨਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਰੂਪੀ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਦਹਾੜ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਹਿਰਨ ਰੂਪੀ ਦੰਭੀ-ਪਾਖੰਡੀ ਗੁਰੂ ਦੌੜ ਗਏ।

ਚੜਿਆ ਚੰਦੁ ਨ ਲੁਕਈ; ਕਢਿ ਕੁਨਾਲੀ ਜੋਤਿ ਛਪਾਈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੜਿਆ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਚੰਦ = ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੁਕਦਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਕੁਨਾਲੀ = ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪਰਾਂਤ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਲੁਕਈ = ਲੁਕਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਜੋਤਿ = ਰੌਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਛਪਾਈ = ਛੁਪਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਗਿਆਨ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜੋ ਬਲਦੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਠੰਢਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੱਚੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪਰਾਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਚੀ ਮਤ ਰੂਪੀ ਅਗਿਆਨ ਨਾਲ ਲੁਕਦੇ ਨਹੀਂ।

ਉਗਵਣਹੁ ਤੈ ਆਥਵਣਹੁ; ਨਉ ਖੰਡ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਸਭਾ ਝੁਕਾਈ।

(‘ਸਭਾ’ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਉਗਵਣਹੁ = ਚੜ੍ਹਦੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਥਵਣਹੁ = ਲਹਿੰਦੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਪੱਛਮ ਤਕ ਨਉ ਖੰਡ = ਨੌਂ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਸਭਾ = ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਿਥਮੀ = ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਉਪਦੇਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਝੁਕਾਈ = ਝੁਕਾ ਦਿੱਤੀ।

ਜਗਿ ਅੰਦਰਿ; ਕੁਦਰਤਿ ਵਰਤਾਈ ॥੩੪॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜਗਿ = ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਕੁਦਰਤਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਵਰਤਾਈ = ਵਰਤਾਉਣਾ ਕੀਤੀ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਐਸੀ ਕਲਾ ਵਰਤਾਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੇਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ॥੩੪॥

ਪਉੜੀ ੩੫ (ਬ਼ਗਦਾਦ ਫੇਰੀ)

ਫੇਰਿ ਬਾਬਾ ਗਇਆ ਬਗਦਾਦ ਨੋ; ਬਾਹਰਿ ਜਾਇ ਕੀਆ ਅਸਥਾਨਾ।

ਫੇਰਿ = ਫਿਰ ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮੱਕੇ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਬ਼ਗਦਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਗਇਆ = ਗਏ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਅਰਬ ਵਿਚ ਨੌਸ਼ੀਰਵਾਂ ਦਾ ਵਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਨਗਰ, ਜਿਥੇ ਦਰਿਆ ਦਜਲਾ ਤੇ ਫ਼ਰਾਤ ਦਾ ਸੰਗਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਸਥਾਨਾ = ਡੇਰਾ ਕੀਆ = ਕੀਤਾ।

ਇਕ ਬਾਬਾ ਅਕਾਲ ਰੂਪ; ਦੂਜਾ ਰਬਾਬੀ ਮਰਦਾਨਾ।

ਬ਼ਗਦਾਦ ਯਾਤਰਾ ਸਮੇਂ ਇਕ ਅਕਾਲ = ਕਾਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪ = ਸਰੂਪ ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ = ਦੂਸਰਾ ਰਬਾਬੀ = ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਦੂਜਾ ਮਰਦਾਨਾ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਾਲਾ ਜੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਵਾਜੰਤ੍ਰੀ, ਭਾਵ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ, ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਤਬਲੇ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਨਾ ਹੋਰ ਸਾਜ਼ ਵਾਲਾ। ਇਕ ਆਪ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਮਰਦਾਨਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਗ਼ਲਤ ਅਰਥ ਕੱਢ ਕੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਗਲ ਨਹੀਂ ਘੁੱਟਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਹ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਸਾਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੀ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚ ਸਨ, ਸਾਜ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਨ।

ਦਿਤੀ ਬਾਂਗਿ ਨਿਵਾਜਿ ਕਰਿ; ਸੁੰਨਿ ਸਮਾਨਿ ਹੋਆ ਜਹਾਨਾ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਨਿਵਾਜਿ = ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰ ਕੇ ‘ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ’ ਭਾਵ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦੀ ਉੱਚੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਸੁਰਤਾਲ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਬਾਂਗ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸੁੰਨਿ = ਹਰਕਤ ਰਹਿਤ ਸਮਾਨਿ = ਸੁੰਨਿ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਜਹਾਨਾ = ਜਹਾਨ ਹੋਆ = ਹੋ ਗਿਆ, ਭਾਵ ਜੜ੍ਹ ਹੋ ਗਏ। ਇਕ ਹੋਰ ਭੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮਸਾਖੀ ਵਿਚ ਜੋ ਬਾਂਗ ਦਿੱਤੀ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ‘ਗੁਰਬਰ ਅਕਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ, ਚਿੱਤ ਚਰਨ ਨਾਮ ਇੱਛਸ ਜਮਾਲ’ ਇਹ ਬੋਲਾ ਗੁਰੂ

ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਬੋਲਿਆ, ਜਿਥੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁਲਾਉਣ ਦੀ ਧੁਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਪਰ ਅੱਜ ਇਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਅਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ੁੱਧ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਏ। ਇਥੋਂ ਅਕਾਲ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਦਾ ਬੋਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਉੱਚੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਤੁਕ ਪੜ੍ਹੀ **'ਪਾਤਾਲਾ ਪਾਤਾਲ ਲਖ ਆਗਾਸਾ ਆਗਾਸ'।** ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਦਸਤਗੀਰ ਦੇ ਇਕ ਚੇਲੇ ਨੇ ਸੁਣੀ। ਅੱਗੇ ਦਸਤਗੀਰ ਪੀਰ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਆਪਣੀ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਤੁਹਾਡੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਅੱਜ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨ ਫ਼ਕੀਰ ਬਾਹਰ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਰੋਤ ਬੰਦ ਹੈ। ਰਾਗ ਅਲਾਪਣਾ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਚੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਅਲਾਪ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੂਸਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਰਾਨ ਪਾਕ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਘੋਰ ਅਪਮਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਪਾਤਾਲ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਸੱਤ ਪਾਤਾਲ ਤੇ ਸੱਤ ਆਕਾਸ਼, ਭਾਵ ੧੪ ਤਬਕ ਮੰਨੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਪਿੱਛੇ ਜੋ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਟੰਗੋਂ ਪਕੜ ਕੇ ਘਸੀਟਿਆ ਹੀ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਪੈਰ ਦੀ ਚੋਟ ਹੀ ਮਾਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੱਟੜਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਕਿਹਾ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਪੀਰ ਜੀ ਨੇ ਪੱਥਰ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਪੱਥਰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਇਸ ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਉ। ਫਿਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪੀਰ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ 'ਤੇ ਪੱਥਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮਾਰਨ ਲਈ ਆਏ। ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ ਕਿ ਇੱਕੋ ਵਾਰੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਮਾਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਾਰਨ ਲਈ ਆਏ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਵਣ-ਭਾਦੋਂ ਦੀਆਂ ਘਟਾਵਾਂ ਉਮੜ ਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਫ਼ਰਤ ਦੇ ਭਰੇ ਹੋਏ 'ਮਾਰ ਲਉ, ਮਾਰ ਲਉ' ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਏ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਦੇਖ ਕੇ ਘਬਰਾਇਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਦੇਖ ਮਰਦਾਨਿਆ, ਘਬਰਾ ਨਾ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਰੱਖੇਗਾ। ਤੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਕੀਰਤਨੀਆ ਹੈਂ। ਉਹ ਆਪਣਿਆਂ ਦੀ ਪੈਜ ਰੱਖਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਮਾਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੱਥ ਉੱਪਰ ਉਠਾਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਧੁਨ ਉਚਾਰੀ 'ਗੁਰ ਬਰ ਅਕਾਲ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰਾ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਬਰ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਅਕਾਲ = ਕਾਲ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ = ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਤਿ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਕਾਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਕਾਲ ਰਹਿਤ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਅਕਾਲ ਰੂਪ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਲਾ ਵਰਤ ਗਈ, ਜਿਹੜੇ ਹੱਥ ਮਾਰਨ ਲਈ ਉੱਪਰ ਉੱਠੇ ਸਨ, ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜੜ੍ਹ ਹੋ ਗਏ। ਬਾਹਾਂ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਰਾਹਗੀਰ ਨੇ ਦੌੜ ਕੇ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਦਸਤਗੀਰ ਪੀਰ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸੀ ਕਿ ਤੇਰੇ ਭੇਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਦਸਤਗੀਰ ਖ਼ੁਦ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਸੁੰਨ ਮੁੰਨਿ ਨਗਰੀ ਭਈ; ਦੇਖਿ ਪੀਰ ਭਇਆ ਹੈਰਾਨਾ।

ਨਗਰੀ = ਬਗ਼ਦਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਪੀਰ ਦਸਤਗੀਰ ਦਾ ਨਗਰ ਸੁੰਨ = ਚੇਤਨਾ ਰਹਿਤ ਮੁੰਨਿ = ਮੋਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਚੇਤਨਾ ਨਾ ਰਹੀ, ਬੋਲਣ ਵਿਚ ਜ਼ੁਬਾਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹਟ ਗਈ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਭਈ = ਹੋਈ ਪੀਰ = ਦਸਤਗੀਰ ਨੇ ਦੇਖ ਲਈ ਤੇ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨਾ = ਅਸਚਰਜ ਭਇਆ = ਹੋ ਗਿਆ, ਭਾਵ ਹੱਕਾ-ਬੱਕਾ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਫਿਰ :

ਵੇਖੈ ਧਿਆਨੁ ਲਗਾਇ ਕਰਿ; ਇਕੁ ਫਕੀਰੁ ਵਡਾ ਮਸਤਾਨਾ।

ਜਦੋਂ ਪੀਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਧਿਆਨੁ = ਸੁਰਤਿ ਲਗਾਇ ਕਰਿ = ਲਗਾ ਕਰ ਕੇ

ਵੇਖੈ = ਦੇਖਿਆ, ਭਾਵ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜ ਕਰਕੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਫ਼ਕੀਰ ਵਡਾ = ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਕਤੀ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਸਤਾਨਾ = ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੈ ਤੇ ਖ਼ੁਦਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਖ਼ੁਆਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ। ਸਾਰੀ ਨਗਰੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ, ਸਗੋਂ ਸਾਰੀ ਨਗਰੀ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਲਵਾਂ ਕਿ ਐਸਾ ਵਲੀ ਇਸ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਕਿਥੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਆਇਆ ਹੈ।

ਪੁਛਿਆ ਫਿਰਿ ਕੈ ਦਸਤਗੀਰ; ਕਉਣ ਫਕੀਰ ਕਿਸ ਕਾ ਘਰਿਹਾਨਾ।

ਫਿਰ ਦਸਤਗੀਰ = ਬਗ਼ਦਾਦ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੀਰ ਅਬਦੁਲ ਕਾਦਿਰ, ਜੋ ਫ਼ਾਰਸ ਦੇ ਜ਼ੀਲਾਨ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸੰਨ ੧੦੭੮ ਵਿਚ ਜਨਮਿਆ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਕਰਣੀ ਵਾਲਾ ਸਾਧੂ ਹੋਇਆ। ੨੨ ਫ਼ਰਵਰੀ, ਸੰਨ ੧੧੬੬ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਾਤਮਾ ਬਗ਼ਦਾਦ ਵਿਖੇ ਮੋਇਆ, ਜਿਥੇ ਇਸ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਵਿਦਯਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਪੀਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਮ ਦਸਤਗੀਰ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਦਰਵੇਸ਼ 'ਕਾਦਿਰੀ' ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਸਾਧੂ 'ਫ਼ਰੀਦ', ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਦਸਤਗੀਰ ਦੇ ਜਾਨਸ਼ੀਨ 'ਦਸਤਗੀਰ' ਪਦਵੀ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਹ ੨੭ਵਾਂ ਦਸਤਗੀਰ ਪੀਰ ਸੀ।[੧] ਦਸਤਗੀਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਨਿਮਰ ਹੋ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਕਉਣ = ਕਿਹੜਾ ਫ਼ਕੀਰ ਹੈਂ ? ਇਹ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਕਿਥੋਂ ਪਾਈ ਹੈ ? ਘਰਿਹਾਨਾ = ਘਰਾਣਾ ਭਾਵ ਕਿਸ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਫ਼ਕੀਰ ਹੈਂ ? ਤੂੰ ਐਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲਾ ਹੈਂ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੀਰਾਂ-ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲਾ ਫ਼ਕੀਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਦੱਸ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੁੱਪ ਰਹੇ ਤੇ ਮਰਦਾਨਾ ਬੋਲਿਆ :

ਨਾਨਕ ਕਲਿ ਵਿਚ ਆਇਆ; ਰਬ ਫਕੀਰ ਇਕੋ ਪਹਿਚਾਨਾ।

ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਕਲਿ = ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਖ਼ੁਦਾ ਨਾਨਕ ਬਣ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਰਬ = ਖ਼ੁਦਾ ਤੇ ਨਾਨਕ ਫ਼ਕੀਰ ਇਕ ਰੂਪ ਪਹਿਚਾਨਾ = ਜਾਣੇ ਹਨ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇਕ ਰੂਪ ਜਾਣੋ। ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਨਹੀਂ, ਏਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਨ ਆਏ ਹੋ। ਅਜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਮੱਕਾ ਘੁੰਮਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਮੁੱਲਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਛ ਲਵੋ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਤਾਂ ਇਕੱਲੇ ਬਗ਼ਦਾਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੈ।

ਨੋਟ : ਪਾਠ ਹੈ 'ਰਬ ਫਕੀਰ', ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਕ ਪਾਠ ਲੱਭਿਆ ਹੈ, 'ਰਦ ਫਕੀਰ'। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਬਣੇਗਾ ਕਿ ਕਿਸ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਫ਼ਕੀਰ ਹੈ। ਕਿਹੜੀ ਟੋਪੀ ਹੈ, ਕਿਹੜਾ ਭੇਖ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਫ਼ਕੀਰੀ ਦੇ ਕਲਪੇ ਹੋਏ ਨਿਸ਼ਾਨ ਉਸ ਨੇ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ, ਜੋ ਇਕ ਹੈ, ਇਹ ਪਛਾਣ ਫ਼ਕੀਰੀ ਦੀ ਰੱਖੀ ਹੈ।

ਧਰਤਿ ਆਕਾਸ; ਚਹੂੰ ਦਿਸ ਜਾਨਾ ॥੩੫॥

ਧਰਤਿ = ਧਰਤੀ, ਭਾਵ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਆਕਾਸ = ਖ਼ਾਲੀ ਪੁਲਾੜ, ਚਹੂੰ ਦਿਸ = ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ (ਪੂਰਬ, ਪੱਛਮ, ਉੱਤਰ, ਦੱਖਣ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਰੱਬ ਕਰਕੇ ਜਾਨਾ = ਜਾਣਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਪੀਰ ਜੀ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਹੱਥ ਜੋੜੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਨਗਰੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖ਼ੈਰ ਮੰਗੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਅਵਸਥਾ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਚੇਤਨਾ ਬਖ਼ਸ਼ੋ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰ ਕੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਚੇਤਨਾ ਬਖ਼ਸ਼ੀ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ੰਕਾ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਪੀਰ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ

---

੧. ਪਰ *ਬਾਬੇ ਦੀ ਬਗ਼ਦਾਦ ਫੇਰੀ* ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਹ ਪੰਜਵਾਂ ਪੀਰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਬੈਠੇ ਹੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਹੁਣ ਦੋਨੋਂ ਗੱਲਾਂ ਸੱਚੀਆਂ ਕਿਵੇਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਇਸਲਾਮ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਰੋ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਕਿਹਾ ਤੇ ਜੋ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅਗਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ॥੩੫॥

ਪਉੜੀ ੩੬ (ਪਰਤੱਖ ਕਲਾ)

ਪੁਛੇ ਪੀਰ ਤਕਰਾਰ ਕਰਿ; ਏਹ ਫਕੀਰ ਵਡਾ ਆਤਾਈ।

ਹੁਣ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪੀਰ = ਗੁਰੂ ਦਸਤਗੀਰ ਤਕਰਾਰ = ਵਿਵਾਦ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਸੋਚਦਾ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਫਕੀਰ = ਦਰਵੇਸ਼ ਵਡਾ ਆਤਾਈ = ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਹੈ, ਭਾਵ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਤੇ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੇ ਸੰਜੁਗਤ ਹੈ।

ਏਥੇ ਵਿਚਿ ਬਗਦਾਦ ਦੇ; ਵਡੀ ਕਰਾਮਾਤਿ ਦਿਖਲਾਈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਬਗ਼ਦਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚ ਅਸਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਡੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹ ਕਰਨ ਦੀ (ਜੋ ਪੱਥਰ ਮਾਰਨ ਭੇਜੇ ਸਨ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਕਰਾਮਾਤਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਦਿਖਲਾਈ = ਦਿਖਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਜੋ ਇਹ ਆਪਣੀ ਕਲਾਮ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ਪਾਤਾਲਾ ਆਕਾਸ ਲਖ; ਓੜਕਿ ਭਾਲੀ ਖਬਰੁ ਸੁਣਾਈ।

ਕਿ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਆਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਾਤਾਲ ਹਨ, ਇਹ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਓੜਕਿ = ਅਖ਼ੀਰ ਨੂੰ ਭਾਲੀ = ਭਾਲਦਿਆਂ ਅਸਚਰਜ ਖਬਰੁ = ਜਾਣਕਾਰੀ ਆਪਣੀ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣਾਈ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ:

ਫੇਰਿ ਦੁਰਾਇਣ ਦਸਤਗੀਰ; ਅਸੀ ਭਿ ਵੇਖਾ ਜੋ ਤੁਹਿ ਪਾਈ।

ਫਿਰ ਉਪਰੋਕਤ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਸਤਗੀਰ ਪੀਰ ਦੁਰਾਇਣ = ਦੁਹਰਾ ਕੇ, ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਪਿਛਲੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਬੋਲਿਆ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਤੁਸਾਂ ਲੱਖਾਂ ਪਾਤਾਲ ਆਕਾਸ਼ ਲੱਭੇ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੱਖਾਂ ਪਾਤਾਲਾਂ ਆਕਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਾ = ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਤੁਹਿ = ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਖ਼ੁਦਾ ਵੱਲੋਂ ਪਾਈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਭੀ ਦੇਖ ਲਈਏ। ਪੀਰ ਨੇ ਇਕ ਸ਼ਿਕਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੈਗ਼ੰਬਰ 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਬਰਕਤ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਮੰਨਦਿਆਂ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਇਉਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਰਹਿਬਰਾਂ ਨੇ ਜੋ ਸੱਤ ਪਾਤਾਲ, ਸੱਤ ਆਕਾਸ਼ ਮੰਨੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ ਹੈ? ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਚ ਬੋਲਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਸੱਚ ਕਿਵੇਂ ਹੈ? ਤਾਂ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਇਹ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੈਗ਼ੰਬਰਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਕਹੀਏ, ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਤਨੀ ਵੱਡੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਝੂਠਾ ਕਹੀਏ। ਹੁਣ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਕੇ ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਨਾ ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਨੇ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ ਹੈ, ਨਾ ਅਸਾਂ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝੋ ਕਿ ਇਕ ਬੰਦੇ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਪਈਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਇਕ ਬੰਦੇ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਦੂਰ ਪਈਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ਤੇ ਕੋਲ ਪਈਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਦਿਨੇ ਵੀ ਤਾਰੇ ਦੇਖ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਕੇਵਲ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਤਾਰੇ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ

ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਚ ਕੀ ਹੈ, ਝੂਠ ਕੀ ਹੈ ? ਬਲਕਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦੋਨੋ ਹੀ ਸੱਚੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਦੀਰਘ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਇਕ ਲਘੂ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਇਉਂ ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ, ਭਾਵੇਂ ਅੰਤਰੀਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਜ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ। ਸੋ ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਗ਼ੰਬਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿਤਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਿੱਤੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੀ ਸੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਚੌਦਾਂ ਤਬਕ ਹੀ ਆਏ ਹਨ ਭਾਵ ਸੱਤ ਪਾਤਾਲ ਤੇ ਸੱਤ ਆਕਾਸ਼, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਜੋ ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਅਸਾਂ ਜੋ ਦੇਖਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚ ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ। ਪੀਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਸੱਚ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰ ਕੇ ਦਿਖਾਉ, ਸਾਨੂੰ ਅੱਖੀਂ ਦਿਖਾਉ, ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਨਿਸਚਾ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਸੱਚ ਹੈ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਆਉ ਪੀਰ ਜੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੱਖੀਂ ਵਿਖਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਦਸਤਗੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਬਿਰਧ ਹਾਂ, ਥੱਕ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਦੇ ਜਾਣਨ ਲਈ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਵੋ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ :

ਨਾਲਿ ਲੀਤਾ ਬੇਟਾ ਪੀਰ ਦਾ; ਅਖੀ ਮੀਟਿ ਗਇਆ ਹਾਵਾਈ।

ਪੀਰ = ਦਸਤਗੀਰ ਦਾ ਬੇਟਾ = ਪੁੱਤਰ ਨਾਲਿ ਲੀਤਾ = ਲੈ ਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖੀ = ਅੱਖਾਂ ਮੀਟਿ = ਬੰਦ ਕਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਹਾਵਾਈ = ਹਵਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਆਕਾਸ਼ ਪਾਤਾਲ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਦਿਖਲਾਉਣ ਲਈ ਗਇਆ = ਪਹੁੰਚੇ।

ਲਖ ਆਕਾਸ ਪਾਤਾਲ ਲਖ; ਅਖਿ ਫਰੱਕ ਵਿਚਿ ਸਭਿ ਦਿਖਲਾਈ।

('ਫਰੱਕ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਉਂ ਅੱਖ ਦੇ ਫਰੱਕ = ਝਮਕਣ ਜਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਫੇਰ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਲੱਖਾਂ ਆਕਾਸ਼ ਦਰ ਆਕਾਸ਼ ਦਿਖਾਏ, ਫਿਰ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਾਤਾਲਾਂ ਦਰ ਪਾਤਾਲ ਦਿਖਲਾਈ = ਦਿਖਾਏ। ਜਦ ਪੀਰ ਦੇ ਬੇਟੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਆਕਾਸ਼ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹਨ, ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਤਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਵੀ ਪਾਤਾਲ ਹਨ, ਜੋ ਮੁੱਕਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ਲੈ ਚੱਲੋ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸੈਂਕੜੇ ਸਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਫਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਪੀਰ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਲਿਜਾਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪੀਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਪੀਰ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰਾ ਦਿਆਂਗਾ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਕ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਸੰਗਤ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪਾਂ ਵਾਪਸ ਚੱਲਾਂਗੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਜਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ। ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਕਿਰਤਾਰਥ ਕੀਤਾ, ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਪੀਰ ਲਈ :

ਭਰਿ ਕਚਕੌਲ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦਾ; ਧੁਰੋ ਪਤਾਲੋ ਲਈ ਕੜਾਹੀ।

ਇਕ ਕਚਕੌਲ = ਬਰਤਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਦਾ ਭਰ ਕੇ ਕੜਾਹੀ = ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਧੁਰੋ = ਪਾਤਾਲੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ। ਕਚਕੌਲ = ਲੱਕੜ ਦਾ ਇਕ ਬਰਤਨ ਜੋ ਕੌਲ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਪੰਚ ਕੱਚੇ ਸੇਰ ਦੀ ਵਸਤੂ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆਏ।

ਜਾਹਰ ਕਲਾ; ਨ ਛਪੈ ਛਪਾਈ ॥੩੬॥

ਜਾਹਰ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੀ ਕਲਾ = ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਛਪਾਈ = ਗੁਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਛਪੈ = ਛੁਪੀ ਨ = ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਈ, ਭਾਵ ਗੁਪਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਜਦੋਂ ਨੇਤਰ ਖੋਲ੍ਹੇ ਤਾਂ ਪੀਰ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਇਤਨੀ ਜਲਦੀ ਕੀ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ? ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਅੱਖ ਫਰਕਣ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਬਤੀਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ

ਲੱਖਾਂ ਪਾਤਾਲ ਆਕਾਸ਼ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਦੱਸੇ ਅਤੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਦਾ ਬਰਤਨ ਆਪਣੇ ਪੀਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧੁਰੋਂ ਪਾਤਾਲੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ ਤੇ ਦਸਤਗੀਰ ਪੀਰ ਫਿਰ ਤਨੋਂ ਮਨੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਦਰੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ *ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼* ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਾਰੇ ਬਗ਼ਦਾਦ ਵਿਚ ਛਾ ਗਿਆ, ਬਗ਼ਦਾਦ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਖੜੀ ਹੋਈ ਵੀ ਸੀ। ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਖੂਹ ਲਗਵਾਏ ਗਏ, ਸਭ ਦਾ ਪਾਣੀ ਖਾਰਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਬਲੀ ਪੀਰ ਮੰਨ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੱਲ ਕਰੋ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜਿਥੇ ਆਗਿਆ ਕਰ ਕੇ ਖੂਹ ਲਗਵਾਇਆ, ਉਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਮਿੱਠਾ ਨਿਕਲਿਆ, ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਵੀ ਮਿੱਠਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਦੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਖਾਰਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਕਿਸੇ ਕਾਰੀਗਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਬਣਾਈ, ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਸਲੀ ਤਸਵੀਰ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਚਿਤੇਰੇ ਨੇ ਤਸਵੀਰ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਕੇ ਚਿਤਰੀ ਸੀ, ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਤਾਰਣ ਲਈ ਤੁਰੇ॥੩੬॥

ਪਉੜੀ ੩੭ (ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਚੱਕਰ)

ਗੜ ਬਗਦਾਦੁ ਨਿਵਾਇਕੈ; ਮਕਾ ਮਦੀਨਾ ਸਭੇ ਨਿਵਾਇਆ।

('ਮੱਕਾ', 'ਸੱਭੇ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਬਗ਼ਦਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਜੋ ਗੜ = ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਆਕੀ ਸੀ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਜਿੱਤਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਵਿਚ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪੱਕੇ ਸਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਿਵਾਇਕੈ = ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਮੱਕੇ ਤੇ ਮਦੀਨੇ ਵਿਚ ਸਭੇ = ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਵਾਇਆ = ਝੁਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਕਾਫ਼ਰ ਹਨ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨੀ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਿੰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮਾਤ ਲੋਕ, ਪਾਤਾਲ ਲੋਕ, ਸਵਰਗ ਲੋਕ; ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਚੌਦਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਵਾਉਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਉਮੈ ਨਵਿਰਤ ਕਰ ਕੇ ਲੱਖਾਂ ਪਾਤਾਲ ਆਕਾਸ਼ ਦੱਸੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਮਦੀਨਾ ੨੪੦ ਮੀਲ 'ਤੇ ਹੈ, ਉਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਮੱਕੇ, ਕਾਬੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ, ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਬਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਬਰ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਕਬਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵੱਲ ਝੁਕੀ। ਮਿੱਟੀ ਜੜ੍ਹ ਹੈ, ਜੜ੍ਹ ਵਸਤੂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਹੀਂ ਝੁਕਦੀ, ਇਹ ਸਭ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਰ ਕੇ ਦਰਸਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਿਧ ਚਉਰਾਸੀਹ ਮੰਡਲੀ; ਖਟਿ ਦਰਸਨਿ ਪਾਖੰਡਿ ਜਿਣਾਇਆ।

ਚਉਰਾਸੀ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਡਲੀ = ਜਮਾਤਾਂ ਅਤੇ ਖਟਿ = ਛੇ ਦਰਸਨਿ = ਭੇਖਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਖੰਡਿ = ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਿਣਾਇਆ = ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪਾਖੰਡ ਕਰਦੇ ਹੋ **ਵਾ:** ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਣਾਇਆ = ਜਿੱਤ ਲਿਆ, ਭਾਵ ਚਰਚਾ ਤੇ ਸੱਚਾਈ ਵਿਚ ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅੱਗੇ ਝੁਕਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਪਾਤਾਲਾ ਆਕਾਸ ਲਖ; ਜੀਤੀ ਧਰਤੀ ਜਗਤੁ ਸਬਾਇਆ।

ਲੱਖਾਂ ਪਾਤਾਲਾਂ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਿਆ ਅਤੇ ਧਰਤੀ = ਅਨੇਕਾਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਜੀਤੀ = ਜਿੱਤਿਆ, ਭਾਵ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਵ, ਦਾਨਵ, ਮਾਨਵ ਅੜ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਸਬਾਇਆ = ਸਾਰਾ ਹੀ ਜਗਤੁ = ਸੰਸਾਰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। ਅਤੇ :

ਜੀਤੀ ਨਵਖੰਡ ਮੇਦਨੀ; ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਚਕ੍ਰ ਫਿਰਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਤਿਨਾਮੁ (ਸਤਿ + ਨਾਮੁ) ਸਤਿ = ਨਾਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੇ ਜੋ ਨਾਮੁ = ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਤਿ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸਤਿਨਾਮ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਚਕ੍ਰ ਫਿਰਾਇਆ = ਫਿਰਾ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਹੁਕਮੀ ਰੂਪੀ ਚੱਕਰ ਫਿਰਾ ਕੇ ਨਵਖੰਡ = ਨੌਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਾਲੀ ਮੇਦਨੀ = ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਜੀਤੀ = ਜਿੱਤ ਲਿਆ।

ਦੇਵਦਾਨੋ ਰਾਕਸਿ ਦੈਤ ਸਭ; ਚਿਤਿ ਗੁਪਤਿ ਸਭਿ ਚਰਨੀ ਲਾਇਆ।

ਦੇਵ = ਦੇਵਤੇ, ਦਾਨੋ = ਦਾਨੇ ਪੁਰਸ਼, ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ, ਦੈਤ (ਦੈ + ਤ) ਦੈ = ਦਇਆ ਦਾ ਤ = ਅੰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਭਾਵ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦਇਆ ਨਹੀਂ, ਐਸੇ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਰਾਖ਼ਸ਼ ਲੋਕ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ ਗੁਪਤ ਇਹ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚਰਨੀ = ਪੈਰੀਂ ਲਾਇਆ = ਲਾ ਲਏ, ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ' ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅੱਗੇ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਬਲ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ।

ਇੰਦ੍ਰਾਸਣਿ ਅਪਛਰਾਂ; ਰਾਗ ਰਾਗਨੀ ਮੰਗਲੁ ਗਾਇਆ।

('ਅਪੱਛਰਾਂ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇੰਦ੍ਰਾਸਣਿ (ਇੰਦ੍ਰ + ਆਸਣ) ਇੰਦ੍ਰ = ਤੇਤੀ ਕਰੋੜ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਜੋ ਸਵਰਗ ਦੇ ਆਸਣਿ = ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਹਕੂਮਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਦ੍ਰਾਸਣਿ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਅਪਛਰਾਂ = ਸਵਰਗ ਦੀਆਂ ਗਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪਰੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਗ ਅਤੇ ਰਾਗਣੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮੰਗਲ = ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਇਆ = ਗਾਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਪਛਰਾਂ ਨੇ ਇੰਦਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਇਹ ਖ਼ੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਕਿ ਹੁਣ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਹੋਏਗੀ। ਇਹ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇਵ ਲੋਕ ਵਿਚ ਮਨਾਈ ਗਈ।

ਭਇਆ ਅਨੰਦ ਜਗਤੁ ਵਿਚਿ; ਕਲਿ ਤਾਰਨ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਆਇਆ।

ਸੋ ਇਉਂ ਜਗਤੁ (ਜ + ਗਤੁ) ਜੋ ਜ = ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਗਤੁ = ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਐਸੇ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਅਨੰਦ = ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਭਇਆ = ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਕਲਿ = ਕਲੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵ ਕਲਜੁਗੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਨ = ਪਾਰ ਲੰਘਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰ ਨਾਨਕ = ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਇਆ = ਆਏ।

ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ; ਨਿਵਾਇਆ ॥੩੭॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ = ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਕਾਜ਼ੀ ਮੁਲਾਣੇ ਅਤੇ ਪੀਰ ਆਪਣੇ ਸੱਚ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅੱਗੇ ਨਿਵਾਇਆ = ਝੁਕਾ ਦਿੱਤੇ ॥੩੭॥

ਨੋਟ : ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਟਿੱਪਣੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ੩੫ਵੀਂ, ੩੬ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਪਹਿਲੋਂ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਤੇ ੩੨ਵੀਂ, ੩੩ਵੀਂ, ੩੪ਵੀਂ ਪਿੱਛੋਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੋਂ ਬਗ਼ਦਾਦ ਦੀ ਦਿਗਬਿਜੈ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਮੱਕੇ ਮਦੀਨੇ ਗਏ ਹਨ, ਅਰ ਸਫ਼ਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਮੂਜਬ ਜੇ ਖ਼ੁਸ਼ਕੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਤਦ ਪਹਿਲੇ ਬਗ਼ਦਾਦ ਤੇ ਫਿਰ ਮੱਕਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਮੱਕਾ, ਫੇਰ ਮਦੀਨਾ ਤੇ ਫਿਰ ਬਗ਼ਦਾਦ ਠੀਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਭਾਵ ਫਿਰ ਇਹ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੱਕਾ ਮਦੀਨਾ ਪਹਿਲੋਂ ਨਿਵਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੩੮ (ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਵਾਪਸੀ)

ਫਿਰਿ ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਕਰਤਾਰਪੁਰਿ; ਭੇਖ ਉਦਾਸੀ ਸਗਲ ਉਤਾਰਾ।

ਫਿਰਿ = ਫੇਰ ਤਦ ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੌਂ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆਇਆ = ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀ = ਤਿਆਗੀ (ਉਦਾਸੀਆਂ) ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਮੰਜੀਠੀ ਰੰਗ ਦਾ ਚੋਲਾ, ਗਲ ਕਾਲੀ ਸੇਲ੍ਹੀ, ਹੱਥ ਤੂੰਬਾ ਅਤੇ ਸਿਰ ਉੱਚੀ ਟੋਪੀ ਹੈ, ਉਦਾਸੀਆਂ ਵਾਲਾ ਸਗਲ = ਸਾਰਾ ਭੇਖ = ਲਿਬਾਸ ਉਤਾਰਾ = ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ।

ਪਹਰਿ ਸੰਸਾਰੀ ਕਪੜੇ; ਮੰਜੀ ਬੈਠ ਕੀਆ ਅਵਤਾਰਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਾਰੀ = ਗ੍ਰਿਹਸਥੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕਪੜੇ = ਬਸਤਰ ਪਹਰਿ = ਪਹਿਨ ਕੇ ਤੇ ਮੰਜੀ = ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ, ਭਾਵ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤੇ ਬੈਠ = ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਬਿਪਤਾ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਰੂਪ **ਵਾ:** ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਵਤਾਰਾ (ਅਵ + ਤਾਰਾ) ਅਵ = ਹੁਣ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਬੈਠ, ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਤਾਰਾ = ਤਾਰਨਾ ਕੀਤਾ **ਵਾ:** ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਚੌਰਾਸੀ ਦਾ ਗੇੜ ਕੱਟ ਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਵਿਚ ਅਵਤਾਰਾ = ਆਏ, ਭਾਵ ਅਵਤਰਨ ਹੋਏ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਲਈ **ਵਾ:** ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਕਰਤਬ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਨੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੇ ਅਵਤਾਰ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਭ ਤੇ ਵਡਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਜਿਨਿ ਕਲ ਰਾਖੀ ਮੇਰੀ ॥੪॥੧੦॥੫੭॥ *(ਸੂਹੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੭੫੦)*

ਉਲਟੀ ਗੰਗ ਵਹਾਈਓਨਿ; ਗੁਰ ਅੰਗਦੁ ਸਿਰਿ ਉਪਰਿ ਧਾਰਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਲਟੀ = ਪੁੱਠੀ ਗੰਗ = ਗੰਗਾ ਵਹਾਈਓਨਿ = ਵਹਾ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਉੱਪਰ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਧਾਰਾ = ਧਰ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਥਾਪ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਆਪਣਾ ਮਸਤਕ ਝੁਕਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਚੇਲਾ ਚੇਲਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣੇ ਤੋਂ ਅੰਗ ਪਰਸ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਕੇ ਅੰਗ ਪਰਸ ਲਹਿਣਾ ਅੰਗਦ ਹੋਏ।
ਜਿਉਂ ਦੀਪਕ ਕੇ ਸੰਗ ਦੀਪ ਜੋਤ ਉਹਾਂ ਹੀ ਸੋਏ। *(ਕਵਿ ਅੰਬਾਲਵੀ, ਜੱਥਾ ਰੰਧਾਵਾ)*

ਪੁਤ੍ਰੀ ਕਉਲ ਨ ਪਾਲਿਆ; ਮਨਿ ਖੋਟੇ ਆਕੀ ਨਸਿਆਰਾ।

('ਪੁਤ੍ਰੀਂ' ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਅਤੇ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਦੋਨਾਂ ਪੁਤ੍ਰੀ = ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਕਉਲ = ਬਚਨ,

ਭਾਵ ਆਗਿਆ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਲਿਆ = ਪਾਲੀ, ਭਾਵ ਮੰਨੀ **ਵਾ:** ਹਰ ਆਗਿਆ ਨੂੰ ਸਤਿ ਕਰ ਕੇ ਨਾ ਮੰਨਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਝ ਆਗਿਆ ਐਸੀ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਚਿੱਕੜ ਵਿੱਚੋਂ ਕੌਲ ਕੱਢਣ ਆਦਿ ਰੂਪ, ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਮਰਿਆ ਚੂਹਾ ਸੁੱਟਣ ਅਤੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਕੱਪੜੇ ਧੋਣ ਦੀ ਇਹ ਆਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਸਵੱਟੀ ਸੀ। ਇਸ ਆਗਿਆ ਤੋਂ ਪੁੱਤਰ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਬਚਨ ਪਾਲ ਨਾ ਸਕੇ।

ਪੁਤ੍ਰੀ ਕਉਲੁ ਨ ਪਾਲਿਓ ਕਰਿ ਪੀਰਹੁ ਕੰਨ੍ ਮੁਰਟੀਐ ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਵਾਰ, ਅੰਗ ੯੬੭)*

ਇਹੀ ਮਨਿ = ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਖੋਟੇ = ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਮਤ ਦੁਆਰਾ ਭੁੱਲ ਦੀ ਖੋਟ ਕਰ ਬੈਠੇ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਨਮੱਤ ਦੀ ਖੋਟੇ = ਮਿਲਾਵਟ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਗਿਆ ਤੋਂ ਆਕੀ = ਬਾਗ਼ੀ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਪੂਰਨ ਆਗਿਆ ਨਾ ਮੰਨਣ ਰੂਪ ਨਸਿਆਰਾ = ਨੱਸਣ ਲੱਗੇ।

ਬਾਣੀ ਮੁਖਹੁ ਉਚਾਰੀਐ; ਹੁਇ ਰੁਸਨਾਈ ਮਿਟੈ ਅੰਧਿਆਰਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਅੰਧਾਰਾ')

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੁਖਹੁ = ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰੀਐ = ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਅੰਧਿਆਰਾ = ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਰੁਸਨਾਈ = ਚਾਨਣਾ ਹੋਇਆ।

ਗਿਆਨ ਗੋਸਟਿ ਚਰਚਾ ਸਦਾ; ਅਨਹਦਿ ਸਬਦਿ ਉਠੇ ਧੁਨਕਾਰਾ।

ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਭਾਵ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਗੋਸਟਿ = ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ **ਵਾ:** ਆਤਮਿਕ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ, ਅਨਹਦਿ = ਇਕ-ਰਸ, ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਧੁਨਕਾਰਾ = ਧੁਨੀ ਉਠੇ = ਉੱਠਣ ਲੱਗੀ, ਭਾਵ ਐਸਾ ਏਕਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਨਿਯਮ ਬੰਨ੍ਹੇ।

ਸੋ ਦਰ ਆਰਤੀ ਗਾਵੀਐ; ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਪੁ ਉਚਾਰਾ।

ਸੰਝ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਸੋ ਦਰੁ' ਤੇ 'ਆਰਤੀ' ਗਾਵੀਐ = ਗਾਈ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ = ਪ੍ਰਭਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ' ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਉਚਾਰਾ = ਉਚਾਰਨ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਇਥੇ ਜੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਸੋ ਦਰ', 'ਆਰਤੀ' ਅਤੇ 'ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੇ ਤੋਰੇ ਹੋਏ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਦੀ ਤਿੰਨ ਵੇਲੇ ਨਿੱਤਨੇਮ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਤੋਰੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ 'ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ ਪਾਠ, ਸੰਧਿਆ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਸੋ ਦਰੁ' ਦਾ ਪਾਠ ਤੇ 'ਆਰਤੀ' ਅਤੇ ਸੌਣ ਵੇਲੇ 'ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ'। 'ਸੋ ਦਰੁ' ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਸੋ ਦਰੁ' ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ 'ਸੁਣਿ ਵਡਾ', 'ਆਖਾ ਜੀਵਾ' ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ, 'ਤਿਤ ਸਰਵਰੜੈ' ਇਹ ਚਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਬੰਨ੍ਹੀ ਸੀ। ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਰ ਇਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ 'ਹਰਿ ਕੇ ਜਨ', 'ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ', 'ਸੋ ਪੁਰਖ ਨਿਰੰਜਨ', 'ਤੂ ਕਰਤਾ ਸਚਿਆਰ', 'ਭਈ ਪਰਾਪਤਿ ਮਾਨੁਖ ਦੇਹੁਰੀਆ'। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਫਿਰ ਰਹਰਾਸਿ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ੯ ਸ਼ਬਦ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਚੌਪਈ, ਦੋਹਰੇ, ਸ੍ਵੈਯੇ ਆਦਿ ਛੰਦ ਤੇ ਅਨੰਦੁ ਸਾਹਿਬ, ਮੁੰਦਾਵਦੀ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਾ ਕੇ 'ਜਿਸੁ ਸਿਮਰਤ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ਸਗਲੇ ਦੂਖ ਜਾਹਿ' ਤਕ ਸੰਪੂਰਨ ਰਹਰਾਸਿ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜੋ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਵਿਚ

ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦਾ ਗੁਟਕਾ ਸਾਹਿਬ, ਜੋ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਲ 'ਚ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ੯ ਸ਼ਬਦ ਰਹਰਾਸਿ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਗੁਟਕਾ, ਜੋ ਧੌਲਪੁਰ (ਰਾਜਸਥਾਨ) ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਟਕਸਾਲੀ ਰਹਰਾਸਿ ਹੈ। ਤਖ਼ਤਾਂ ਉੱਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਫ਼ਰਕ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਚੌਪਈ 'ਮਹਾਕਾਲ ਜੋ ਸਰਣਿ ਪਰੈ', ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ 'ਪੁਨ ਰਾਛਸ ਕਾ ਕਾਟਾ ਮਾਥਾ॥ ਸ੍ਰੀ ਅਸਿਕੇਤ ਜਗਤ ਕੇ ਨਾਥਾ॥' ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ 'ਪੁਨਿ ਰਾਛਸ ਕਾ ਕਾਟਾ ਸੀਸਾ॥ ਸ੍ਰੀ ਅਸਿਕੇਤ ਜਗਤ ਕੇ ਈਸਾ॥' ਇਹ ਪਾਠ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਵੇਲੇ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਨੌਂ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਭਸੌੜ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ੨੭ ਪਉੜੀਆਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਉਂ ਮਰਿਆਦਾ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਪਿਆ। ਫਿਰ ਭਸੌੜੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ 'ਤੇ ੨੫ ਪੌੜੀਆਂ ਹੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗੇ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਤਖ਼ਤਾਂ 'ਤੇ ਰਹਰਾਸਿ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਇਕ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਵਿਚ ਫੁੱਟ ਪਾਉਣ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਭਸੌੜੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਮਰਿਆਦਾ ਬਦਲੀ ਸੀ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਭਾਰੁ; ਅਥਰਬਣ ਤਾਰਾ ॥੩੮॥

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਗੁਰਮੁਖਿ = ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਥਰਬਣ = ਚੌਥੇ ਵੇਦ ਦਾ ਜੋ ਵਾਧੂ ਭਾਰੁ = ਬੋਝ ਸੀ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਤਾਰਾ = ਤਾਰ, ਭਾਵ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵਾਧੂ ਦਾ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦਾ ਜਾਂ ਉਪਾਸਨਾ ਦਾ ਵਾਧੂ ਭਾਰ ਸੀ ਜਾਂ ਬੋਝ ਸੀ, ਉਹ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਕੇ ਤਾਰਾ = ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ॥੩੮॥

ਪਉੜੀ ੩੯ (ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਅੱਚਲ ਵਟਾਲੇ)

ਮੇਲਾ ਸੁਣਿ ਸਿਵਰਾਤਿ ਦਾ; ਬਾਬਾ ਅਚਲ ਵਟਾਲੇ ਆਈ।

('ਅੱਚਲ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਸਿਵਰਾਤਿ = ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਮੰਗਲਮਯ ਰਾਤਰੀ ਫੱਗਣ ਵਦੀ ੧੪ ਦਾ ਮੋਹਣੀ ਅਵਤਾਰ ਵੇਲੇ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਚਿੱਤ ਅਨਿਸਥਰ ਹੋਇਆ, ਮਛਿੰਦਰ ਨਾਥ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਧ ਜੋਗੀ ਗੋਰਖਾਦਿ ਦਾ ਜਨਮ ਜਾਣ ਕੇ ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਉਤਪਤੀ ਮੰਨੀ ਹੈ। ਮੇਲਾ = ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕੱਤਰ ਹੋਇਆ ਸਮੁਦਾਯ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਅੱਚਲ ਵਟਾਲੇ ਆ ਗਏ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਜ 'ਬਟਾਲਾ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਵਜੋਂ ਕੰਧ ਹੈ। ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਰਹੇਗੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ :

ਦਰਸਨੁ ਵੇਖਣਿ ਕਾਰਨੇ; ਸਗਲੀ ਉਲਟਿ ਪਈ ਲੋਕਾਈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸਨੁ = ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸਗਲੀ = ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ = ਖ਼ਲਕਤ ਮੰਦਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਲਟਿ = ਮੁੜ ਪਈ।

ਲਗੀ ਬਰਸਣਿ ਲਛਮੀ; ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਉ ਨਿਧਿ ਸਵਾਈ।

ਲਛਮੀ = ਮਾਇਆ ਮੀਂਹ ਵਾਂਗੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਬਰਸਣਿ = ਵਰ੍ਹਨ ਲੱਗੀ ਅਤੇ

ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ = ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਜੋ ਜੋਗੀ ਕਰੜੀ ਘਾਲਣਾ ਉਪਰੰਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਉ ਨਿਧਿ = ਕੁਬੇਰ ਦੇ ਨੌਂ ਰਤਨ, ਨੌਂ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵੀ ਸਵਾਈ = ਅਧਿਕ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਇਹ ਬਰਕਤਾਂ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਜੋਗੀ ਦੇਖਿ ਚਲਿਤ੍ਰ ਨੋ; ਮਨ ਵਿਚਿ ਰਿਸਕਿ ਘਨੇਰੀ ਖਾਈ।

ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਸ ਚਲਿਤ੍ਰ = ਕੌਤਕ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਨਤਾ ਘਟਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਮਨ = ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਬੜੀ ਰਿਸਕਿ = ਈਰਖਾ ਖਾਈ = ਖਾਧੀ, ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਗ਼ੁੱਸਾ ਆਇਆ।

ਭਗਤੀਆ ਪਾਈ ਭਗਤਿ; ਆਣਿ ਲੋਟਾ ਜੋਗੀ ਲਇਆ ਛਪਾਈ।

ਭਗਤੀਆ = ਰਾਸਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਰਾਧਿਕਾ ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਭੇਖ ਬਣਾ ਕੇ ਸ਼ਿਵਰਾਤ੍ਰੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਭਗਤਿ = ਰਾਸ ਪਾਈ = ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਮਾਇਆ ਵਾਸਤੇ ਗਾਉਣਾ ਤੇ ਨੱਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਈਰਖਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਜੋਗੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭੰਗਰ ਨਾਥ ਜੋਗੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੋਟਾ = ਗੜਵਾ ਆਣਿ = ਲਿਆ ਕੇ ੩੦੦ ਮੀਲ ਉੱਚਾ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਛਪਾਈ = ਛੁਪਾ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੋਕੀਂ ਰਾਸ ਵੇਖਣ ਬਦਲੇ ਮਾਇਆ ਪਾ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਭਗਤੀਆ ਗਈ ਭਗਤਿ ਭੁਲਿ; ਲੋਟੇ ਅੰਦਰਿ ਸੁਰਤਿ ਭੁਲਾਈ।

ਲੋਟੇ ਨੂੰ ਗ਼ਾਇਬ ਹੋਇਆ ਦੇਖ ਕੇ ਭਗਤੀਆ = ਰਾਸਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭਗਤਿ = ਰਾਸ ਪਾਉਣੀ ਭੁੱਲ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤਿ = ਅੰਤਹਕਰਣ ਦਾ ਉਹ ਭੇਦ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਚੇਤਾ ਹੈ, ਧਿਆਨ ਮਾਇਆ ਦੇ ਲੋਟੇ = ਗੜਵੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਭੁਲਾਈ = ਭੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਰਾਸ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਬਾਬਾ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਪੁਰਖ; ਕਢਿਆ ਲੋਟਾ ਜਹਾ ਲੁਕਾਈ।

ਪੁਰਖ = ਪੂਰਨ ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜਾਣੀ ਜਾਣ = ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਸਨ, ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਜਿਥੇ ਸਿੱਧੀ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਲੋਟਾ = ਗੜਵਾ ਲੁਕਾਈ = ਲੁਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਥੋਂ ਕਢਿਆ = ਕੱਢ ਲਿਆ ਤੇ ਰਾਸਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਵੇਖਿ ਚਲਿਤ੍ਰਿ; ਜੋਗੀ ਖੁਣਿਸਾਈ॥੩੯॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਚਲਿਤ੍ਰਿ = ਕੌਤਕ ਨੂੰ ਵੇਖ = ਦੇਖ ਕੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖੁਣਿਸਾਈ = ਈਰਖਾ, ਭਾਵ ਗ਼ੁੱਸਾ ਕਰਨਾ ਕੀਤਾ॥੩੯॥

ਪਉੜੀ ੪੦ (ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ)

ਖਾਧੀ ਖੁਣਸਿ ਜੁਗੀਸਰਾਂ; ਗੋਸਟਿ ਕਰਨਿ ਸਭੇ ਉਠਿ ਆਈ।

ਸ਼ਿਵਰਾਤ੍ਰੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਕੌਤਕ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜੁਗੀਸਰਾਂ = ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖੁਣਸਿ = ਈਰਖਾ ਖਾਧੀ, ਭਾਵ ਗ਼ੁੱਸਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਗੋਸਟਿ = ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਭੇ = ਸਾਰੇ ਉਠਿ = ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਆਈ = ਆ ਗਏ।

ਪੁਛੇ ਜੋਗੀ ਭੰਗਰ ਨਾਥੁ; ਤੁਹਿ ਦੁਧ ਵਿਚਿ ਕਿਉ ਕਾਂਜੀ ਪਾਈ।

ਕੀਤੇ ਕੌਤਕ ਤੋਂ ਈਰਖਾ ਖਾ ਕੇ ਜੋਗੀ ਭੰਗਰ ਨਾਥ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੁਛੇ = ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਹਿ = ਤੁਸੀਂ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਿਉ = ਕਿਸ ਵਾਸਤੇ ਕਾਂਜੀ ਪਾਈ = ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। (ਕਾਂਜੀ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਖੱਟਾ ਰਸ, ਜੋ ਰਾਈ ਆਦਿਕ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਖੱਟਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਕਾਂਜੀ ਹੈ।)

ਫਿਟਿਆ ਚਾਟਾ ਦੁਧ ਦਾ; ਰਿੜਕਿਆ ਮਖਣੁ ਹਥਿ ਨ ਆਈ।

ਦੁੱਧ ਦਾ ਚਾਟਾ = ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਘੜਾ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੌਲਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਫਿਟਿਆ = ਫਿੱਟ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਣ ਨਾਲ ਮੱਖਣ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਈ = ਆਉਣਾ, ਭਾਵ ਸੰਨਿਆਸ ਦੇ ਚਾਟੇ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰੀ ਰੀਤ ਦੀ ਕਾਂਜੀ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਗਿਆਨ ਮੱਖਣ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇਗਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਭੇਖੁ ਉਤਾਰਿ ਉਦਾਸਿ ਦਾ; ਵਤਿ ਕਿਉ ਸੰਸਾਰੀ ਰੀਤਿ ਚਲਾਈ।

ਤੁਸੀਂ ਉਦਾਸਿ = ਤਿਆਗੀਆਂ (ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਮੰਜੀਠੀ ਰੰਗ ਦਾ ਚੋਲਾ, ਗਲ ਕਾਲੀ ਸੇਲ੍ਹੀ, ਹੱਥ ਤੂੰਬਾ, ਸਿਰ ਉੱਚੀ ਟੋਪੀ) ਵਾਲਾ ਭੇਖੁ = ਲਿਬਾਸ ਉਤਾਰਿ = ਉਤਾਰ ਕੇ ਵਤਿ = ਮੁੜ ਦੁਬਾਰਾ ਕਿਉ = ਕਿਸ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰੀ = ਗ੍ਰਿਹਸਥੀਆਂ ਵਾਲੀ ਰੀਤ ਚਲਾਈ = ਚਲਾ ਲਈ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਆਖੇ ਭੰਗਰ ਨਾਥ; ਤੇਰੀ ਮਾਉ ਕੁਚਜੀ ਆਹੀ।

('ਕੁਚੱਜੀ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਖੇ = ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਭੰਗਰ ਨਾਥ! ਤੇਰੀ ਮਾਉ = ਮਾਂ ਰੂਪੀ ਬੁੱਧ ਕੁਚਜੀ = ਬੁਰੇ ਆਚਾਰ ਵਾਲੀ ਤੇਰੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ **ਵਾ:** ਤੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮਾਂ ਵਤ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਖੋਟੀ ਮਤ ਵਾਲਾ ਨਿਕਲਿਆ।

ਭਾਂਡਾ ਧੋਇ ਨ ਜਾਤਿਓਨਿ; ਭਾਇ ਕੁਚਜੇ ਫੁਲੁ ਸੜਾਈ।

ਜਿਸ ਨੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮਾਂ ਰੂਪ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਰੂਪ ਭਾਂਡਾ ਨਹੀਂ ਧੋਇ = ਧੋਇਆ, ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਦੀ ਮਲੀਨਤਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਤਿਓਨਿ = ਜਾਣਿਆ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਕੁਚਜੇ = ਖੋਟੇ ਚੱਜ ਆਚਾਰ ਕਰਕੇ, ਭਾਵ ਕਰਤੱਵ ਕਰਕੇ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਜੋ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਫਲ ਲੱਗਣਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਤਾਂ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਹੀ ਸੜ ਗਏ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਫਲ ਕਿਥੋਂ ਲੱਗਣਾ ਸੀ।

ਹੋਇ ਅਤੀਤੁ ਗ੍ਰਿਹਸਤਿ ਤਜਿ; ਫਿਰਿ ਉਨਹੁ ਕੇ ਘਰਿ ਮੰਗਣਿ ਜਾਈ।

ਤੁਸੀਂ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਅਤੀਤੁ = ਵਿਰਕਤ ਤਿਆਗੀ ਹੋਇ = ਹੋ ਗਏ ਹੋ, ਫਿਰ = ਫੇਰ ਦੁਬਾਰਾ ਉਨਹੁ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਮੰਗਣਿ ਜਾਈ = ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਫਿਰ ਉਸੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਭਾਵ ਮਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਮੰਗਦੇ ਹੋ, ਇਸਤਰੀ ਜਾਣ ਕੇ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਅਸਲ ਦੇ ਵਿਚ ਅਤੀਤਪੁਣੇ ਦੇ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕੁਰੀਤੀ ਰੂਪ ਕਾਂਜੀ ਤੁਸੀਂ ਪਾਈ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਬਿੰਦੁ ਨ ਰਾਖਹਿ ਜਤੀ ਕਹਾਵਹਿ॥ ਮਾਈ ਮਾਗਤ ਤ੍ਰੈ ਲੋਭਾਵਹਿ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੯੦੩)*

ਬਿਨੁ ਦਿਤੇ; ਕਛੁ ਹਥਿ ਨ ਆਈ ॥੪੦॥

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀਆਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਤੋਂ ਬਿਨੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਤੁਹਾਡੇ ਹਥਿ = ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਕਛੁ = ਕੁਝ ਵੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਪਦਾਰਥ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਈ = ਆਉਣਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੋ ਦਾਤੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਮੰਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੋ, ਫਿਰ ਦਾਤੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਿਉਂ ਆਖਦੇ ਹੋ ॥੪੦॥

ਪਉੜੀ ੪੧ (ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ)

ਇਹ ਸੁਣਿ ਬਚਨ ਜੋਗੀਸਰਾਂ; ਮਾਰਿ ਕਿਲਕਿ ਬਹੁ ਰੂਇ ਉਠਾਈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ = ਬੋਲ, ਵਾਕ ਸੁਣਿ = ਸੁਣ ਕੇ ਜੋਗੀਸਰਾਂ (ਜੋਗੀ + ਈਸਰਾਂ) ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਈਸਰਾਂ = ਮਾਲਕ ਗੋਰਖ ਨਾਥ **ਵਾ:** ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਧ ਜੋਗੀ ਜੋ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਭੇਖ ਵਿਚ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪੂਜੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਨੇ ਈਰਖਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਰੂਇ = ਗ਼ੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਿਲਕਿ = ਕਿਲਕਾਰੀ, ਭਾਵ ਉੱਚੀ ਧੁਨ ਦੀ ਚੀਕ ਡਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਉਠਾਈ, ਭਾਵ ਮਾਰੀ **ਵਾ:** ਰੂਇ = ਰੂਹਾਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਨਾਲ, ਭਾਵ ਜੰਤਰਾਂ, ਮੰਤਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਡਰਾਉਣ ਲਈ ਉਠਾਈ = ਉਠਾ ਕੇ ਭੇਜੀਆਂ।

ਖਟ ਦਰਸਨ ਕਉ ਖੇਦਿਆ; ਕਲਿਜੁਗਿ ਨਾਨਕ ਬੇਦੀ ਆਈ।

ਬੇਦੀ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਆਈ = ਆ ਕੇ ਖਟ = ਛੇ ਦਰਸਨ = ਭੇਖਾਂ ਦੇ ਜੋਗੀਆਂ ਕਉ = ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਰੂਪ ਖੇਦਿਆ = ਦੁਖੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸਿਧਿ ਬੋਲਨਿ ਸਭ ਅਉਖਧੀਆਂ; ਤੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਕੀ ਧੁਨੋ ਚੜਾਈ।

ਫਿਰ ਸਿਧਿ = ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਤੰਤ੍ਰ = ਉਹ ਸ਼ਾਸਤਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਹਨ, ਮੰਤ੍ਰ = ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰਿਝਾਉਣ ਲਈ **ਵਾ:** ਕਾਰਜ-ਸਿੱਧੀ ਲਈ ਜਪਣ ਯੋਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕੀ = ਦੀ ਧੁਨੋ = ਆਵਾਜ਼ ਚੜਾਈ = ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਸਭ = ਸਾਰੀਆਂ ਅਉਖਧੀਆਂ = ਦਵਾਈਆਂ ਬੋਲਨਿ = ਬੋਲ ਕੇ ਦੱਸਣ ਲੱਗੇ।

ਰੂਪ ਵਟਾਏ ਜੋਗੀਆਂ; ਸਿੰਘ ਬਾਘਿ ਬਹੁ ਚਲਿਤ ਦਿਖਾਈ।

ਕਈ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੂਪ = ਭੇਸ ਸਿੱਧੀ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਵਟਾਏ = ਬਦਲ ਲਿਆ। ਕੋਈ ਸਿੰਘ = ਸ਼ੇਰ, ਕੋਈ ਬਾਘਿ = ਬਘਿਆੜ ਬਣ ਕੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਚਲਿਤ = ਕੌਤਕ ਦਿਖਾਈ = ਵਿਖਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉੱਤੇ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਦੇ ਲਈ:

ਇਕਿ ਪਰਿ ਕਰਿ ਕੈ ਉਡਰਨਿ; ਪੰਖੀ ਜਿਵੇ ਰਹੇ ਲੀਲਾਈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਰਹੈ')

ਇਕ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਪਰਿ = ਖੰਭ ਲਾ ਕਰਕੇ ਉਡਰਨਿ = ਉੱਡਣ ਲੱਗੇ, ਜਿਵੇ = ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਖੀ = ਪੰਛੀ ਲੀਲਾਈ = ਖੇਲ ਕਰਦਾ, ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਰਹੇ = ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਥਵਾ ਜਿਵੇਂ ਮੁਰਗਾਬੀ ਆਦਿਕ ਪੰਛੀ ਪਾਣੀ ਉੱਤੇ ਤਾਰੀਆਂ ਲਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਕਨਾ ਨਾਗ ਹੋਇ ਪਉਣ ਛੋਡਿਆ; ਇਕਨਾ ਵਰਖਾ ਅਗਨਿ ਵਸਾਈ।

ਇਕਨਾ = ਇਕ ਨਾਗ = ਸੱਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਪਉਣ = ਹਵਾ ਛੋਡਿਆ = ਛੱਡਣ ਲੱਗੇ, ਭਾਵ ਫੁੰਕਾਰੇ

ਛੱਡਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਕਨਾਂ ਨੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਅਗਨਿ = ਅੱਗ ਦਾ ਵਰਖਾ = ਮੀਂਹ ਵਸਾਈ = ਵਰਸਾਇਆ।

ਤਾਰੇ ਤੋੜੇ ਭੰਗਰਿ ਨਾਥ; ਇਕ ਚੜਿ ਮਿਰਗਾਨੀ ਜਲ ਤਰਿ ਜਾਈ।

ਭੰਗਰ ਨਾਥ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਤਾਰੇ ਤੋੜਨ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਇਕ ਮਿਰਗਾਨੀ = ਮਿਰਗ ਦੀ ਖੱਲੜੀ ਭਾਵ ਮਿਰਗਸ਼ਾਲਾ ਉੱਤੇ ਚੜਿ = ਬੈਠ ਕੇ ਜਲਿ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਤੈਰ ਕੇ ਜਾਈ = ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਭਾਵ ਕੋਈ ਮਿਰਗਸ਼ਾਲਾ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਤੈਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰਾਮਾਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆ ਜਾਣ।

ਸਿਧਾਂ; ਅਗਨਿ ਨ ਬੁਝੈ ਬੁਝਾਈ ॥੪੧॥

('ਬੁਝੈ ਬੁਝਾਈ' ਦੋਵੇਂ ਪਦ ਪੋਲੇ ਬੋਲੋ)

ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਅਗਨਿ = ਅੱਗ ਬੁਝਾਈ = ਬੁਝਾਇਆਂ ਵੀ ਬੁਝਦੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ, ਭਾਵ ਈਰਖਾ, ਦ੍ਵੈਸ਼, ਕ੍ਰੋਧ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਮੱਚਦੇ ਦਿੱਸ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਿਖਾ ਕੇ ਡਰਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ॥੪੧॥

ਪਉੜੀ ੪੨ (ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ)

ਸਿਧ ਬੋਲਨਿ ਸੁਣਿ ਨਾਨਕਾ; ਤੁਹਿ ਜਗਿ ਨੋ ਕਰਾਮਾਤ ਦਿਖਲਾਈ।

ਸਿੱਧ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਬੋਲਣਿ = ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਹੇ ਨਾਨਕ ਸੁਣ! ਤੁਹਿ = ਤੁਸੀਂ ਜਗਿ = ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਕਰਾਮਾਤ = ਸ਼ਕਤੀ ਦਿਖਲਾਈ = ਵਿਖਲਾਈ ਹੈ।

ਕੁਝ ਵਿਖਾਇ ਅਸਾਂ ਨੋ; ਤੁਹਿ ਕਿਉ ਢਿਲ ਅਵੇਹੀ ਲਾਈ।

ਕੁਝ ਅਸਾਂ = ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਵਿਖਾਇ = ਦਿਖਾਉ, ਤੁਹਿ = ਤੁਸੀਂ ਅਵੇਹੀ = ਅਜਿਹੀ ਢਿੱਲ ਕਿਉ = ਕਿਸ ਵਾਸਤੇ ਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਬੋਲੇ ਨਾਥ ਜੀ; ਅਸਾਂ ਵੇਖਨਿ ਜੋਗੀ ਵਸਤੁ ਨ ਕਾਈ।

ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਬੋਲੇ = ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਹੇ ਨਾਥ ਜੀ! ਅਸਾਂ = ਅਸੀਂ ਵੇਖਨਿ = ਦੇਖ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋਗੀ = ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਦੇ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋਗ ਭੇਖ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਵਸਤੁ = ਚੀਜ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ:

ਗੁਰ ਸੰਗਤ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾ; ਦੂਜੀ ਓਟ ਨਹੀਂ ਹੈ ਰਾਈ।

ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਦੂਜੀ ਓਟ = ਆਸਰਾ ਰਾਈ = ਰਤਾ ਜਿੰਨਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਿਵ ਰੂਪੀ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ; ਚਲੇ ਨਾਹੀ ਧਰਤਿ ਚਲਾਈ।

ਸਿਵ = ਕਲਿਆਣ ਰੂਪੀ = ਸਰੂਪ ਵਾਲਾ ਕਰਤਾ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਰਚਣ ਵਾਲਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੋ ਪੁਰਖ = ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਕਲਿਆਣ ਸਰੂਪ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹਨ, ਸਿੱਧਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਚਲੇ = ਚਲਾਇਮਾਨ ਨਾਹੀ = ਨਹੀਂ ਹੋਏ, ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਅਚੱਲ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ

ਅਡੋਲ ਰਹੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਚਲਾਈ = ਚਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਭਾਵ ਵਰਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵਿਅਰਥ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਚੱਲ ਰਹੇ।

ਸਿਧਿ ਤੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਕਰਿ ਝੜਿ ਪਏ; ਸਬਦਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਕਲਾ ਛਪਾਈ।

ਤੰਤ੍ਰ = ਕੁਝ ਵਸਤੂਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨੀ, ਮੰਤ੍ਰ = ਕੁਝ ਅੱਖਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਪਦ, ਉਸ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਨਾਲ ਕਰਾਮਾਤ ਕਰ ਕੇ ਦਿਖਾਉਣੀ, ਸਿੱਧ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਕੇ ਝੜ = ਹਾਰ ਪਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਾ = ਤਾਕਤ ਛਪਾਈ = ਲੁਕਾ ਦਿੱਤੀ, ਭਾਵ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਤੰਤ੍ਰ-ਮੰਤ੍ਰ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਡੁਲਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਦਦੇ ਦਾਤਾ ਗੁਰੂ ਹੈ; ਕਕੇ ਕੀਮਤਿ ਕਿਨੈ ਨ ਪਾਈ।

ਦਦੇ ਦਾ ਅਰਥ ਦਾਤਾ = ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਆਪ ਹੀ ਹੈ, ਕੱਕੇ ਦਾ ਅਰਥ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਕੀਮਤਿ = ਮੁੱਲ ਕਿਨੈ = ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਈ = ਪਾਇਆ, ਭਾਵ ਕੋਈ ਵੀ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ।

ਸੋ ਦੀਨ; ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਣਾਈ ॥੪੨॥

ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੋ = ਉਹ ਸਿੱਧ ਤੇ ਜੋਗੀ ਦੀਨ = ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਰਣਾਈ = ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ **ਅਥਵਾ** ਦੱਦੇ ਕੱਕੇ ਦਾ ਭਾਵ ਇਕ (ੴ) ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਰਣੀਂ ਪੈ ਗਏ। ਪੁਰਾਤਨ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਇਹ ਅਰਥ ਵੀ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ॥੪੨॥

ਪਉੜੀ ੪੩ (ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ)

ਬਾਬਾ ਬੋਲੇ ਨਾਥ ਜੀ; ਸਬਦੁ ਸੁਨਹੁ ਸਚੁ ਮੁਖਹੁ ਅਲਾਈ।

ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਬੋਲੇ = ਬੋਲਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਹੇ ਨਾਥ ਜੀ! ਮੈਂ ਸੱਚ ਮੁਖਹੁ = ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਅਲਾਈ = ਬੋਲਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਨਹੁ = ਸੁਣਨਾ ਕਰੋ। ਕਿਉਂਕਿ :

ਬਾਝੋਂ ਸਚੇ ਨਾਮ ਦੇ; ਹੋਰ ਕਰਾਮਾਤ ਅਸਾਂ ਤੇ ਨਾਹੀ।

ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਾਝੋਂ = ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਰਾਮਾਤ = ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਸਾਂ ਤੇ = ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਾਹੀ = ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਬਸਤਰਿ ਪਹਿਰੋ ਅਗਨਿ ਕੇ; ਬਰਫ ਹਿਮਾਲੇ ਮੰਦਰਿ ਛਾਈ।

ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਗਰਮੀ ਦੇ ਵਿਚ ਅਗਨਿ = ਅੱਗ ਦੇ ਬਸਤਰਿ = ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਰੋ = ਪਹਿਨ ਲਵਾਂ, ਜੇਕਰ ਸਰਦੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਅੰਦਰ ਹਿਮਾਲੇ = ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ ਪਰਬਤ ਦੀ ਬਰਫ਼ ਵਿਚ ਮੰਦਰਿ = ਘਰ ਛਾਈ = ਬਣਾ ਲਵਾਂ।

ਕਰੋ ਰਸੋਈ ਸਾਰ ਦੀ; ਸਗਲੀ ਧਰਤੀ ਨਥਿ ਚਲਾਈ।

ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਸਾਰ = ਲੋਹੇ[1] ਦਾ ਰਸੋਈ = ਭੋਜਨ ਬਣਾ ਕੇ ਖਾਣਾ ਕਰੋ = ਕਰਾਂ, ਸਗਲੀ = ਸਾਰੀ

---

੧. ੨੧ ਮਣ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪਾ ਪਾ ਕੇ ਤੇ ਕੁੱਟ ਕੇ ਮੈਲ ਲਾਹੁੰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ੨੧ ਮਣ ਲੋਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸੇਰ ਪੱਕਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਸਾਰ ਲੋਹਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਧਰਤੀ = ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਨਥਿ = ਨਕੇਲ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਚਲਾਈ = ਚਲਾਉਣਾ ਕਰਾਂ, ਭਾਵ ਜਿਵੇਂ ਨੱਥ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਕੇ ਤੋਰ ਲਈਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਤੋਰ ਲਵਾਂ।

ਏਵਡ ਕਰੀ ਵਿਥਾਰ ਕਉ; ਸਗਲੀ ਧਰਤੀ ਹਕੀ ਜਾਈ।

ਜੇਕਰ ਏਵਡ = ਇਤਨਾ ਵੱਡਾ ਵਿਥਾਰ = ਵਿਸਥਾਰ ਕਉ = ਨੂੰ ਕਰੀ = ਕਰ ਲਵਾਂ ਕਿ ਸਗਲੀ = ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ = ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਹਕੀ = ਹੱਕ ਕੇ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਚਲਾਈ = ਚਲਾਉਣਾ ਕਰਾਂ।

ਤੋਲੀ ਧਰਤਿ ਅਕਾਸ ਦੁਇ; ਪਿਛੇ ਛਾਬੇ ਟੰਕ ਚੜਾਈ।

ਜੇਕਰ ਧਰਤਿ = ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੇ ਅਕਾਸ = ਅਸਮਾਨ ਦੁਇ = ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕੜੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਤੋਲੀ = ਤੋਲਾਂ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਛਾਬੇ = ਤੱਕੜੀ ਦੇ ਇਕ ਪੱਲੜੇ ਵਿਚ ਟੰਕੁ = ਚਾਰ ਮਾਸੇ ਦਾ ਤੋਲ ਚੜਾਈ = ਚਾੜ੍ਹ ਦੇਵਾਂ, ਭਾਵ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਵਜ਼ਨ ਚਾਰ ਮਾਸੇ ਕਰ ਦੇਵਾਂ, ਭਾਵ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਇਤਨਾ ਸੂਖਮ ਕਰ ਦੇਵਾਂ।

ਏਹ ਬਲੁ ਰਖਾਂ ਆਪੁ ਵਿਚਿ; ਜਿਸ ਆਖਾ ਤਿਸ ਪਾਸਿ ਕਰਾਈ।

ਏਹ = ਇਤਨਾ ਬਲੁ = ਜ਼ੋਰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਿ = ਅੰਦਰ ਰੱਖਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜੋ ਵੀ ਆਖਾਂ ਤਿਸ = ਉਸ ਪਾਸਿ = ਪਾਸੋਂ ਕਰਾਈ = ਕਰਵਾ ਲਵਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੇਕਾਰ ਹੈ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ਬਿਨ; ਬਾਦਰਿ ਛਾਈ ॥੪੩॥

ਸਤਿਨਾਮੁ = ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨ = ਬਗ਼ੈਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬਾਦਰਿ = ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਛਾਈ = ਛਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਅਨਿਸਥਰ ਹੈ ਭਾਵ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ ॥੪੩॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤ੍ਰਿਣ ਕੀ ਅਗਨਿ ਮੇਘ ਕੀ ਛਾਇਆ...॥ *(ਟੋਡੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੭੧੭)*

ਸਿਧੁ ਹੋਵਾ ਸਿਧਿ ਲਾਈ ਰਿਧਿ ਆਖਾ ਆਉ ॥
ਗੁਪਤੁ ਪਰਗਟੁ ਹੋਇ ਬੈਸਾ ਲੋਕੁ ਰਾਖੈ ਭਾਉ ॥
ਮਤੁ ਦੇਖਿ ਭੂਲਾ ਵੀਸਰੈ ਤੇਰਾ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ਨਾਉ ॥੩॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੪)*

ਪਉੜੀ ੪੪ (ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਯਾਤਰਾ)

ਬਾਬੇ ਕੀਤੀ ਸਿਧਿ ਗੋਸ਼ਟਿ; ਸਬਦਿ ਸਾਂਤਿ ਸਿਧਾ ਵਿਚਿ ਆਈ।

ਬਾਬੇ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿਧਿ = ਸਿੱਧੀਆਂ ਵਾਲੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟਿ = ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਾਂਤਿ = ਸ਼ਾਂਤੀ, ਭਾਵ ਸਹਿਜ ਅਡੋਲਤਾ ਆਈ = ਆ ਗਈ।

ਜਿਣਿ ਮੇਲਾ ਸ਼ਿਵਰਾਤਿ ਦਾ; ਖਟ ਦਰਸਨ ਆਦੇਸਿ ਕਰਾਈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਸ਼ਿਵਰਾਤ੍ਰੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਜਿਣਿ = ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਤੇ ਖਟ = ਛੇ ਦਰਸਨ = ਭੇਖਾਂ ਵਾਲੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਦੇਸਿ = ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਾਈ = ਕੀਤੀ।

ਸਿਧਿ ਬੋਲਨਿ ਸੁਭ ਬਚਨ; ਧੰਨੁ ਨਾਨਕ ਤੇਰੀ ਵਡੀ ਕਮਾਈ।

ਸਿੱਧ ਸ਼ੁਭ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਬਚਨ = ਬੋਲ ਬੋਲਨਿ = ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਨਾਨਕ = ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਧੰਨ ਹੋ ਅਤੇ ਤੇਰੀ = ਤੁਹਾਡੀ ਕਮਾਈ = ਕਰਨੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਤੁਹਾਡੀ ਘਾਲਣਾ ਕਮਾਈ ਬਹੁਤ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਤੇ ਉੱਚੀ ਹੈ।

ਵਡਾ ਪੁਰਖੁ ਪ੍ਰਗਟਿਆ; ਕਲਿਜੁਗ ਅੰਦਰ ਜੋਤਿ ਜਗਾਈ।

ਵੱਡਾ = ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਪੁਰਖ = ਜੋ ਸਭ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਗਟਿਆ = ਜ਼ਾਹਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਿਜੁਗ (ਕਲਿ + ਜੁਗ) ਕਲਿ = ਕਲੇਸ਼ਾਂ, ਭਾਵ ਲੜਾਈ ਝਗੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ = ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਜੋਤਿ = ਰੋਸ਼ਨੀ ਜਗਾਈ = ਜਗਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਮੇਲਿਓ ਬਾਬਾ ਉਠਿਆ; ਮੁਲਤਾਨੇ ਦੀ ਜਾਰਤਿ ਜਾਈ।

ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਬਾਬਾ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸ਼ਿਵਰਾਤ੍ਰੀ ਦੇ ਮੇਲਿਓ = ਮੇਲੇ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਜਾਰਤਿ = ਯਾਤਰਾ ਵਾਸਤੇ ਜਾਈ = ਚੱਲ ਪਏ। ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਪਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਪੀਰ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਪਾਉਣ ਲਈ, ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਹੁਣ ਸਿੱਧਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਰ ਪਏ।

ਅਗੋ ਪੀਰ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ; ਦੁਧਿ ਕਟੋਰਾ ਭਰਿ ਲੈ ਆਈ।

ਅਗੋ = ਅੱਗੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਪੀਰ ਦੁੱਧ ਦਾ ਕਟੋਰਾ = ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੂੰਹ ਦਾ ਧਾਤ ਦਾ ਪਿਆਲਾ, ਛੰਨਾ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਤਕ ਭਰ ਕੇ ਲੈ ਆਈ = ਆਏ। ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਹਫ਼ੜਾ-ਦਫ਼ੜੀ ਪੈ ਗਈ ਕਿ ਲੋਕੀਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਏ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੋੜ ਦੇਈਏ ਤੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਕਟੋਰਾ ਭਰ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਇਥੇ ਮੁਲਤਾਨ ਰੂਪੀ ਕਟੋਰਾ ਤਾਂ ਪੀਰਾਂ ਰੂਪ ਦੁੱਧ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਸਮਾਵੋਗੇ। ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਕਟੋਰੇ ਦੁਆਰਾ ਸੈਨਤ ਨਾਲ ਸਮਝਾਈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਦੁੱਧ ਦੇ ਕਟੋਰੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਲਤਾਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਓਪਰਾ ਪੀਰ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰ ਸਕਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੀਰਾਂ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਟਿਕੋਗੇ?

ਬਾਬੇ ਕਢਿ ਕਰਿ ਬਗਲ ਤੇ;
ਚੰਬੇਲੀ ਦੁਧ ਵਿਚਿ ਮਿਲਾਈ।

ਬਾਬੇ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਬਗਲ = ਝੋਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਸ਼ਰੀ ਕੱਢ ਕਰ ਕੇ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਮਿਲਾਈ = ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੀ ਭਾਵ ਜਿਵੇਂ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਮਿਸ਼ਰੀ ਮਿਲ ਕੇ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਮਿਸ਼ਰੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਜਾਵਾਂਗੇ ਅਤੇ ਚੰਬੇਲੀ = ਚੰਦਰਮਾ ਜਿਹੇ ਚਿੱਟੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵੇਲ ਨਾਲੋਂ ਫੁੱਲ ਤੋੜ ਕੇ ਦੁੱਧ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਣਾਇਆ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਚਮੇਲੀ ਦਾ ਫੁੱਲ ਦੁੱਧ ਉੱਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਕਟੋਰੇ ਨੂੰ ਉੱਛਲਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਵੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਵੀ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਲਤਾਨ

ਰੂਪ ਕਟੋਰੇ ਦੇ ਦੁੱਧ ਵਾਂਗ ਬਹੁਤ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰਲੇਪ ਵੀ ਰਹਾਂਗੇ, ਸਿਧਾਂਤ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਵੀ ਰਹਾਂਗੇ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਕਰਕੇ ਨਿਰਲੇਪ ਵੀ ਰਹਾਂਗੇ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਰਹਾਂਗੇ।

ਨੋਟ : ਮਿਸ਼ਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਪੁਰਾਣੇ ਟੀਕੇ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤ ਨਾਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਮੁਜੰਗਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਟੀਕੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਜਿਉ ਸਾਗਰ ਵਿਚਿ; ਗੰਗ ਸਮਾਈ ॥੪੪॥

ਜਿਉ = ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਗਰ = ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਸਮਾਈ = ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਗੰਗਾ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਗਈ। ਖਾਰੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਗੰਗਾ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਗਏ। ਗੰਗਾ ਦਾ ਪਾਣੀ ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਮਿਠਾਸ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਨਿਰਮਲ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਗੰਗਾ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਹਾਂ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਖਾਰੇਪਣ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਤਾਂ ਕਰੇਗੀ ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੱਖਰੇਪਣ ਦੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਭਗਤੀ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਵੰਡ ਕੇ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਤੁਹਾਡੇ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਰੂਪੀ ਖਾਰੇਪਣ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਜਾਵਾਂਗਾ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੀਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਪੀਰ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਰਕਤ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਮੱਕਾ ਘੁੰਮਿਆ। ਇਸ ਪੀਰ ਨੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਕਟੋਰਾ ਭਰ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ ਸੀ, ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਣਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇਥੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪੀਰ ਸਮਾਅ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਲਾਉਣ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਉਂ ਜਗ੍ਹਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਦੁੱਧ ਦੇ ਉਪਰ ਚਮੇਲੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮਿਸ਼ਰੀ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਤਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਦੇ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਰੀ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਭਗਤੀ ਦੀ ਮਿਠਾਸ, ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਮਿਸ਼ਰੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਚਮੇਲੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਲੇਪ ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਹੀ ਰਹਾਂਗੇ। ਮਿਸ਼ਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਬਣਾਂਗੇ ॥੪੪॥

ਪਉੜੀ ੪੫ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ)

ਜਾਰਤਿ ਕਰਿ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ; ਫਿਰਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰੇ ਨੋ ਆਇਆ।

ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਜਾਰਤਿ = ਯਾਤਰਾ ਸਮੇਂ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਫਿਰਿ = ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰੇ = ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੋ = ਨੂੰ ਆਇਆ = ਆ ਗਏ। ਇਉਂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਰੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂ, ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ।

ਚੜੇ ਸਵਾਈ ਦਿਹਿ ਦਿਹੀ; ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਧਿਆਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਿਹਿ ਦਿਹੀ = ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਸਵਾਈ = ਅਧਿਕ ਤੋਂ ਅਧਿਕ ਚੜੇ = ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਲਿਜੁਗ (ਕਲਿ + ਜੁਗ) ਭਾਵ ਕਲਿ = ਕਲੇਸ਼ਾਂ, ਭਾਵ ਝਗੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਧਿਆਇਆ = ਧਿਆਉਣਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਹੋਰੁ ਮੰਗਣਾ; ਸਿਰਿ ਦੁਖਾ ਦੇ ਦੁਖ ਸਬਾਇਆ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਵੈ = ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਜੋ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਆਦਿਕ ਦਾ **ਵਾ:** ਹੋਰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਮੰਗਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਦੁੱਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਸ਼ਟ ਸਬਾਇਆ = ਵਿਆਪਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਵਿਣੁ ਤੁਧੁ ਹੋਰੁ ਜਿ ਮੰਗਣਾ ਸਿਰਿ ਦੁਖਾ ਕੈ ਦੁਖ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੯੫੮)*

ਮਾਰਿਆ ਸਿਕਾ ਜਗਤਿ ਵਿਚਿ; ਨਾਨਕ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਚਲਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਨਾਮ ਰੂਪੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਜਗਤਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ = ਚਲਾਇਆ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲ = ਮੈਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਸ਼ੁੱਧ, ਭਾਵ ਹਉਮੈ ਰੂਪੀ ਮੈਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪੰਥ = ਰਸਤਾ ਚਲਾਇਆ = ਤੋਰਿਆ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਸ਼ਬਦ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਵੀ ਨਿਰਮਲ ਭਾਵ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਦੋਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਹੈ—ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸ।

ਥਾਪਿਆ ਲਹਿਣਾ ਜੀਵਦੇ; ਗੁਰਿਆਈ ਸਿਰਿ ਛਤ੍ਰ ਫਿਰਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਦੇ = ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਦਾ ਵਾਰਸ ਇਸਥਿਤ ਕੀਤਾ, ਭਾਵ ਟਿਕਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਗੁਰਿਆਈ = ਗੁਰੂ ਪਦਵੀ ਦਾ ਛਤ੍ਰ = ਜੱਸ ਫਿਰਾਇਆ = ਝੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਛਤ੍ਰ ਭੀ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ।

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਇਕੈ; ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਰੂਪ ਵਟਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੋਤਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤਿ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਕੈ = ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੂਪ = ਸਰੂਪ ਹੀ ਵਟਾਇਆ = ਬਦਲਿਆ, ਮਾਨੋ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਲਿਬਾਸ ਹੀ ਬਦਲਿਆ ਤੇ ਜੋਤਿ ਉਹੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜੋਤਿ ਓਹਾ ਜੁਗਤਿ ਸਾਇ ਸਹਿ ਕਾਇਆ ਫੇਰਿ ਪਲਟੀਐ॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਬਲਵੰਡ ਸਤਾ, ਅੰਗ ੯੬੬)

ਲਖ ਨ ਕੋਈ ਸਕਈ; ਆਚਰਜੇ ਆਚਰਜ ਦਿਖਾਇਆ।

(‘ਲਖ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਖ = ਜਾਣ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਕਈ = ਸਕਿਆ, ਜੋ ਆਚਰਜੇ = ਵਿਸਮਾਦ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨੇ ਆਚਰਜ = ਵਿਸਮਾਦ ਰੂਪ ਕੌਤਕ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੌਤਕ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ।

ਕਾਇਆ ਪਲਟ; ਸਰੂਪ ਬਣਾਇਆ॥੪੫॥

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਾਇਆ = ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪਲਟ = ਬਦਲ ਕੇ ਦੂਜਾ ਸਰੂਪ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਜੋਤਿ ਟਿਕਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਪਦਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੀ॥੪੫॥

ਪਉੜੀ ੪੬ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸੋ ਟਿਕਾ ਸੋ ਛਤ੍ਰੁ ਸਿਰਿ; ਸੋਈ ਸਚਾ ਤਖਤੁ ਟਿਕਾਈ।

(‘ਟਿੱਕਾ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਸੋ = ਉਹੀ ਟਿਕਾ = ਤਿਲਕ, ਸੋ = ਉਹੀ ਛਤ੍ਰ ਸਿਰ ਉਪਰ ਝੁੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋਈ = ਉਹੀ ਸੱਚੇ ਤਖਤ = ਸਿੰਘਾਸਣ ਉੱਪਰ ਟਿਕਾਈ = ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਉੱਪਰ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਕਰਕੇ ਹਰੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਜੱਸ ਦਾ ਛਤ੍ਰ ਝੁਲਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਹੰਦੀ ਮੁਹਰ ਹਥਿ; ਗੁਰ ਅੰਗਦ ਦੀ ਦੋਹੀ ਫਿਰਾਈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹੰਦੀ = ਦੀ ਮੁਹਰ = ਛਾਪ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਾਉ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਮੋਹਰ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਦੋਹੀ = ਢੰਡੋਰਾ ਫਿਰਾਈ = ਫਿਰ ਗਿਆ, ਭਾਵ ਹਰ ਪਾਸੇ ਜੱਸ ਫੈਲ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਂਗ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਾਉ-ਭਗਤੀ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਦਿਤਾ ਛੋੜਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰੁ; ਬੈਠਿ ਖਡੂਰੇ ਜੋਤਿ ਜਗਾਈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ’ਤੇ ਇਸਥਿਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਛੋੜਿ = ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਖਡੂਰੇ = ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਕੇ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ’ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਜੋਤਿ ਜਗਾਈ।

ਜੰਮੇ ਪੂਰਬਿ ਬੀਜਿਆ; ਵਿਚਿ ਵਿਚਿ ਹੋਰੁ ਕੂੜੀ ਚਤੁਰਾਈ।

ਪੂਰਬਿ = ਪਿਛਲਾ ਬੀਜਿਆ ਹੋਇਆ ਕਰਮ ਹੀ ਜੰਮੇ = ਉੱਗਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪਿਛਲੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਚਿ ਵਿਚਿ = ਵਿਚ-ਵਿਚਾਲੇ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਚਤੁਰਾਈ = ਚਲਾਕੀਆਂ ਕੂੜੀ = ਝੂਠੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਲਈ ਹਰ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚ ਪਾਸ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਦੇ ਵਾਰਸ ਬਣੇ ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਛਲਾ ਜੰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੀ ਉੱਗਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਤੇ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚਤੁਰਾਈ ਤੇ ਚਲਾਕੀ ਭਰੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਕਰੜੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਲੈ ਲਈਏ।

ਲਹਣੇ ਪਾਈ ਨਾਨਕੋ; ਦੇਣੀ ਅਮਰਦਾਸਿ ਘਰਿ ਆਈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਸੀ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕੋ = ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਤੇ ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਪਾਈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ, ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਕਰੜੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੇਣੀ ਆਈ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੀ।

ਗੁਰੁ ਬੈਠਾ ਅਮਰੁ ਸਰੂਪ ਹੋਇ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਈ ਦਾਤਿ ਇਲਾਹੀ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਅਮਰ ਸਰੂਪ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ

ਗੁਰਮੁਖਿ (ਗੁਰ + ਮੁਖਿ) ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਦੀ ਇਲਾਹੀ = ਅਗੰਮੀ ਦਾਤਿ = ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਫੇਰ ਵਸਾਇਆ ਗੋਇੰਦਵਾਲੁ; ਅਚਰਜੁ ਖੇਲੁ ਨ ਲਖਿਆ ਜਾਈ।

ਫੇਰ = ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਦੀ ਇਲਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਨਗਰ ਦੀ ਵਸਾਇਆ = ਵੱਸੋਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਅਚਰਜੁ = ਹੈਰਾਨਗੀ ਭਰੇ ਖੇਲੁ = ਕੌਤਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਖਿਆ = ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ।

ਦਾਤਿ ਜੋਤਿ; ਖਸਮੈ ਵਡਿਆਈ ॥੪੬॥

ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਦੀ ਦਾਤਿ = ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਜੋਤਿ, ਜੋ ਆਦਿ ਧੁਰਾਂ ਤੋਂ ਆਈ ਸੀ, ਇਹ ਅੱਗੇ ਕਿਸ ਸਰੂਪ ਦੇ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਇਹ ਜੋਤਿ ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਟਿਕਾਈ, ਇਹ ਸਭ ਖਸਮੈ = ਮਾਲਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੋਈ ਵਡਿਆਈ = ਸੋਭਾ ਹੈ ॥੪੬॥

ਪਉੜੀ ੪੭ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ)

ਦਿਚੈ ਪੂਰਬਿ ਦੇਵਣਾ; ਜਿਸਦੀ ਵਸਤੁ ਤਿਸੈ ਘਰਿ ਆਵੈ।

ਜੇਕਰ ਪੂਰਬਿ = ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮ ਦਾ ਫਲ ਦਿਚੈ = ਦੇਣਾ ਜ਼ੁੰਮੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਦੇਵਣਾ = ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ = ਉਸ ਦੀ ਵਸਤੁ = ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤਿਸੈ = ਉਸ ਦੇ ਘਰਿ = ਗ੍ਰਿਹ ਵਿਚ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਅਗਲੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬੈਠਾ ਸੋਢੀ ਪਾਤਿਸਾਹੁ; ਰਾਮਦਾਸੁ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਹਾਵੈ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਸੋਢੀ = ਸੋਢ ਵੰਸ ਵਿਚ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਬਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ = ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ = ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਕਹਾਵੈ = ਕਹਾਏ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਧੰਨਤਾਯੋਗ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ।

ਪੂਰਨ ਤਾਲ ਖਟਾਇਆ; ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚਿ ਜੋਤਿ ਜਗਾਵੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਤਾਲ = ਸਰੋਵਰ ਕੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਖਟਾਇਆ = ਪੁੱਟ ਕੇ ਪੂਰਨ = ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸਰ = ਸਰੋਵਰ **ਵਾ:** ਇਸ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾ ਕੇ ਅਤੇ ਇਥੇ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਬਾਹਜ ਕੱਚੇ ਤਾਲ ਨੂੰ ਖੁਣਵਾ ਕੇ ਹੋਰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕੱਚੇ ਤਾਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਅਗਿਆਨ ਦੀ ਕਚਿਆਈ ਕਰਕੇ ਜੋ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਤਾਲ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਜੋਤਿ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਪੂਰੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਜਗਾਵੈ = ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਉਲਟਾ ਖੇਲ ਖਸੰਮ ਦਾ; ਉਲਟੀ ਗੰਗ ਸਮੁੰਦ੍ਰਿ ਸਮਾਵੈ।

ਖਸੰਮ = ਮਾਲਕ ਦਾ ਖੇਲ = ਕੌਤਕ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਉਲਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਗੰਗ = ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਸਾਰੀਆਂ

ਨਦੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਉਲਟੀ = ਵੱਖਰੀ ਹੋ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਸਮਾਵੈ = ਸਮਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੰਗਾ ਉਲਟੀ ਹੋ ਕੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਸਮਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬਿਰਤੀ ਪਲਟਾ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲ ਜੋੜੀ।

ਦਿਤਾ ਲਈਐ ਆਪਣਾ; ਅਣਿਦਿਤਾ ਕਛੁ ਹਥਿ ਨ ਆਵੈ।

ਆਪਣਾ ਹੀ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕਰਮ, ਜਪ ਤਪ, ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਉਸ ਦਾ ਫਲ ਆਪ ਹੀ ਲਈਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਘਾਲ ਨਾ ਘਾਲੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅਣਦਿੱਤਾ ਕੁਝ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਘਾਲਣਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਦੀ ਵਸਤੂ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਆਵੈ = ਆਈ। ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ :

ਫਿਰਿ ਆਈ ਘਰਿ ਅਰਜਣੇ; ਪੁਤ ਸੰਸਾਰੀ ਗੁਰੂ ਕਹਾਵੈ।

ਫਿਰਿ = ਫੇਰ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸੰਸਾਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ, ਪਰ ਕਰੜੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰੀ ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਸੇਵਕ ਬਣ ਕੇ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਇਸਥਿਤ ਹੋਕੇ ਗੁਰੂ ਕਹਾਵੈ = ਕਹਾਏ।

ਜਾਣਿ ਨ ਦੇਸਾਂ ਸੋਢੀਓਂ; ਹੋਰਸਿ ਅਜਰੁ ਨ ਜਰਿਆ ਜਾਵੈ।

ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਨੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਸੋਢੀਆਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਸਾਂ = ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਮੁੱਲ ਚੀਜ਼ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੋਰਸਿ = ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋ ਅਜਰੁ = ਨਾ ਜਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਜਰਿਆ = ਜਰੀ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ :

ਘਰ ਹੀ ਕੀ ਵਥੁ; ਘਰੇ ਰਹਾਵੈ ॥੪੭॥

ਘਰ ਕੀ = ਦੀ ਵਥੁ = ਵਸਤੂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਾਵੈ = ਰਹੇ, ਭਾਵ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਬਣੀ ਰਹੇ ॥੪੭॥

ਉਪਰੋਕਤ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਜੋ ਤੁਕਾਂ ਆਈਆਂ ਹਨ : **'ਦਿਚੈ ਪੂਰਬਿ ਦੇਵਣਾ ਜਿਸਦੀ ਵਸਤੁ ਤਿਸੈ ਘਰਿ ਆਵੈ'** ਵਾ: **'ਦਿਤਾ ਲਈਐ ਆਪਣਾ ਅਣਦਿਤਾ ਕਛੁ ਹਥਿ ਨ ਆਵੈ'** ਵਾ: **'ਜਾਣਿ ਨ ਦੇਸਾਂ ਸੋਢੀਓਂ', 'ਘਰਿ ਹੀ ਕੀ ਵਥੁ ਘਰੇ ਰਹਾਵੈ'** ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਰਥ ਅਧੂਰੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ। *ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ* ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਵਿਸਥਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਲਿਖਦਿਆਂ ਵੱਡਾ ਸਰੋਤ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਦੋ ਵੰਸ਼ਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚੱਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਚੰਦਰਵੰਸ਼ੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਸੂਰਜਵੰਸ਼ੀ। ਸੂਰਜਵੰਸ਼ੀ ਵਿਚ ਬੜੇ-ਬੜੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਰਾਜੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਸੂਰਜਵੰਸ਼ੀ ਵਿਚ ਦਾਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਰਘੂਵੰਸ਼ੀ ਰਾਜਾ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਦਾਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਸੂਰਜਵੰਸ਼ੀ ਰਘੂਵੰਸ਼ੀ ਕਹੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਇਸੇ ਛਤ੍ਰੀ ਵੰਸ਼ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਸ਼ਰਥ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਰਾਣੀਆਂ—ਕੁਸ਼ੱਲਿਆ, ਕੈਕਈ, ਸੁਮਿੱਤਰਾ ਸਨ। ਦਸ਼ਰਥ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਤੋਂ ਮਾਤਾ ਕੁਸ਼ੱਲਿਆ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। ਕੁਸ਼ੱਲਿਆ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ

ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਨਗਰ ਘੜਾਮ ਤੋਂ ਸਨ। ਕੈਕਈ ਤੋਂ ਭਰਤ; ਸੁਮਿੱਤਰਾ ਤੋਂ ਲਛਮਣ ਅਤੇ ਸ਼ਤਰੂਘਨ ਸਨ। ਅੱਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਤੋਂ ਚਾਰ ਕੁਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਡੀ ਕੁਲ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਾਂਝ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਦੀ ਲੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਰਾਮ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਮ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ, ਜੋ ਕੈਕਈ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਸ ਭਰਤ ਤੋਂ ਭੱਲਿਆਂ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦੇ ਭਰਾ ਲਛਮਣ ਤੋਂ ਤੱਖਨਾਮੀ ਪੁੱਤਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਤ੍ਰੇਹਣ ਵੰਸ਼ ਚੱਲੀ, ਜਿਸ ਕੁਲ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋਇਆ। ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਲਘੂ ਤੇ ਕੁਸ਼ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁਲਾਂ ਚੱਲੀਆਂ। ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤਰ ਲਘੂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਸਾਇਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ ਨੇ ਕਸੂਰ ਵਸਾ ਕੇ ਕਸੂਰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਬੜੇ ਚਿਰ ਤਕ ਰਾਜ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਅਖ਼ੀਰ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਧਨ ਅਰੁ ਭੂਮਿ ਪੁਰਾਤਨ ਬੈਰਾ। *(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ)*

ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਦਸ਼ਰਥ ਦੇ ਘਰ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪ੍ਰਿਥਮ ਜਯੋ ਤਿਹ ਰਾਮ ਕੁਮਾਰਾ॥ ਭਰਥ ਲਛਮਨ ਸਤ੍ਰ ਬਿਦਾਰਾ॥
ਬਹੁਤ ਕਾਲ ਤਿਨ ਰਾਜ ਕਮਾਯੋ॥ ਕਾਲ ਪਾਇ ਸੁਰ ਪੁਰਹਿ ਸਿਧਾਯੋ॥੨੨॥ *(ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ)*

ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ :

ਸੀਅ ਸੁਤ ਬਹੁਰਿ ਭਏ ਦੁਇ ਰਾਜਾ॥ ਰਾਜ ਪਾਟ ਉਨਹੀ ਕਉ ਛਾਜਾ॥
ਮਦ੍ਰ ਦੇਸ ਏਸੂਰਜ ਬਰੀ ਜਬ॥ ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਕੇ ਜੱਗ ਕੀਏ ਤੱਬ॥
ਤਹੀ ਤਿਨੈ ਬਾਂਧੇ ਦੁਇ ਪੁਰਵਾ॥ ਏਕ ਕਸੂਰ ਦੁਤੀਯ ਲਹੁਰਵਾ॥
ਅਧਿਕ ਪੁਰੀ ਤੇ ਦੋਊ ਬਿਰਾਜੀ॥। ਨਿਰਖਿ ਸੰਕ ਅਮਰਾਵਤਿ ਲਾਜੀ॥ *(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਅੰਗ ੪੮)*

ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਰਾਜ ਕਰ ਕੇ ਜਦੋਂ ਕਾਲ ਵੱਸ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਪੋਤਰੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਨੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬਹੁ ਕਾਲ ਤਿਨ ਰਾਜੁ ਕਮਾਯੋ॥ ਜਾਲ ਕਾਲ ਤੇ ਅੰਤਿ ਫਸਾਯੋ॥
ਤਿਨ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪੌਤ੍ਰ ਜੋ ਵਏ॥ ਰਾਜ ਕਰਤ ਇਹ ਜਗ ਕੋ ਭਏ॥ *(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਅੰਗ ੪੯)*

ਕਸੂਰ ਵਾਲੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿਚ ਕੁਸ਼ ਦੀ ਕੁੱਲ ਤੋਂ ਕਾਲਕੇਤ ਅਤੇ ਲਘੂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਕਾਲ ਰਾਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਵੈਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਈ ਬਰਸ ਲੜਦੇ ਰਹੇ। ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਕਾਲਕੇਤ ਨੇ ਕਾਲ ਰਾਏ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਾਲਕੇਤ ਭਯੋ ਬਲੀ ਅਪਾਰਾ॥ ਕਾਲ ਰਾਇ ਜਿਨਿ ਨਗਰ ਨਿਕਾਰਾ॥ *(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ)*

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਕਾਲਕੇਤ ਨੇ ਕਾਲ ਰਾਏ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੋਂ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਸਨੌਢ ਦੇਸ਼ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਨੌਢ ਦੇਸ਼, ਜੋ ਮਥਰਾ, ਆਗਰਾ ਤੋਂ ਅਮਰਕੋਟ ਤਕ ਹੈ। ਉਸੇ ਵਿਚ ਚਕ੍ਰੈਲ ਬਣੇ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ। ਅਮਰਕੋਟ ਵਾਲੇ ਰਾਜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ ਦੱਬਣ ਲੱਗੇ। ਉਸ ਦੇ ਬੇਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੇਵਲ ਸਨੌਢੀ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਲੜਕੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਕੀਲ ਦੂਤ ਭੇਜ ਕੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਛਤ੍ਰੀ ਮਰੇ-ਮਾਰੇ ਬਿਨਾਂ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਦਿਆ ਕਰਦਾ। ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ ਬੜਾ ਅਨਮੋਲ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਮਰਨ-ਮਾਰਨ ਵਿਚ

ਗਵਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਰਾਜ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਰਾਜ ਤੋਂ ਅੱਕ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ। ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਰਾਜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਆ, ਜੰਗ ਵਾਲਾ ਰਾਹ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੈ। ਵਿਅਰਥ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਰਵਾ ਕੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਇਕ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੰਗ ਬੰਦ ਕਰ, ਸੁਲਹ-ਸਫ਼ਾਈ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮੰਨ ਕੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆ। ਤੂੰ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਤੇ ਚੰਗੀ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈਂ। ਮੇਰੇ ਇੱਕੋ ਬੇਟੀ ਹੈ। ਅਗਰ ਤੂੰ ਜੰਗ ਵਾਲੀ ਹਉਮੈ ਤਿਆਗ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸੁਲਹ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਰਾਜ ਤਿਆਗ ਕੇ ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਰਾਜ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਧੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਦਾਜ ਵੱਜੋਂ ਦੇ ਦਿਆਂਗਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਾਲ ਰਾਏ ਸਨੌਢ ਦੇਸ਼ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਉਸ ਰਾਜੇ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਭਾਜਿ ਸਨੌਢ ਦੇਸਿ ਤੇ ਗਏ॥ ਤਹੀ ਭੂਪਜਾ ਬਿਆਹਤ ਭਏ॥੨੮॥ *(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ)*

ਤੇ ਉਸ ਸਨੌਢੀ ਨਾਮੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਪੇਟ 'ਚੋਂ ਜੋ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦਾ ਅੱਧਾ ਨਾਮ ਮਾਤਾ ਤੇ ਅੱਧਾ ਨਾਮ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਜੋੜ ਕੇ ਸਨੌਢ ਤੋਂ ਸੋਢੀ ਤੇ ਕਾਲਰਾਏ ਤੋਂ ਰਾਏ ਪਦ ਲੈ ਕੇ ਸੋਢੀ ਰਾਏ ਰੱਖਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤਿਹ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਭਯੋ ਜੋ ਧਾਮਾ॥ ਸੋਢੀ ਰਾਇ ਪਰਾ ਤਿਹਿ ਨਾਮਾ॥
ਬੰਸ ਸਨੌਢ ਤਦਿਨ ਤੇ ਥੀਆ॥ ਪਰਮ ਪਵਿਤੁ ਪੁਰਖ ਜੁ ਦੀਆ॥
ਤਾਤੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪੌਤ੍ਰ ਹੁਇ ਆਏ॥ ਤੇ ਸੋਢੀ ਸਭ ਜਗਤਿ ਕਹਾਏ॥ *(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਅੰਗ ੪੯)*

ਤੇ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸਸੋਦ ਪਦ ਤੋਂ ਸੋਢੀ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਸੋਦ ਗੋਤ ਦੇ ਛਤ੍ਰੀ ਹੁਣ ਵੀ ਨੈਪਾਲੀਏ, ਉਦੈਪੁਰੀਏ ਆਦਿਕ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਸੋਢੀ ਰਾਏ ਤੋਂ ਪੰਜਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਵਿਜੇ ਰਾਏ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਪੁਰਾਣਾ ਵੰਸ਼ ਵੈਰ ਚਿਤਾਰ ਕੇ ਜਿਹੜੀ ਕੁਸ਼ ਦੀ ਕੁਲ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਧੀਰ ਰਾਏ ਸਨ, ਉਸ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜੰਗ ਇਕ ਜੂਏ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਹੈ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਰਾਸ ਜਾਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਪੁੱਠੀ ਪੈ ਜਾਏ। ਕੁਸ਼ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਰਾਜਾ ਧੀਰ ਰਾਏ ਇਸ ਜੰਗ 'ਚ ਹਾਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਾਲ ਰਾਏ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਜੇ ਰਾਇ ਜਿੱਤ ਗਿਆ। ਵਿਜੇ ਰਾਏ ਨੇ ਧੀਰ ਰਾਏ ਨੂੰ ਐਸੀ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਲਵੀ ਸਰਬ ਜੀਤੇ ਕੁਸੀ ਸਰਬ ਹਾਰੇ॥ ਬਚੇ ਜੋ ਬਲੀ ਪ੍ਰਾਨ ਲੈ ਕੇ ਸਿਧਾਰੇ॥
ਚਤੁਰ ਬੇਦ ਪਠਿਯੰ ਕੀਯੋ ਕਾਸਿ ਬਾਸੰ॥ ਘਨੈ ਬਰਖ ਕੀਨੋ ਤਹਾਂ ਹੀ ਨਿਵਾਸੰ॥

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਅੰਗ ੫੨)

ਕੁਸ਼ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਵਾਲੇ ਜੋ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਛੱਡ ਗਏ ਸਨ, ਉਹ ਪੂਰਬ ਦੇਸ਼ ਅਯੁੱਧਿਆ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾ ਸਾਂਭ ਕੇ ਧਨੀ ਬਣ ਗਏ। ਹੁਣ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਠਾਕੁਰ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਪੂਰਬ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਰਦਾਰ ਬਣ ਬੈਠੇ। ਜੋ ਹੁਣ ਬਾਰਾਂਬੰਕੀ, ਨਵਾਬ ਗੰਜ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਸਦਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਾਏ ਨਾਮ ਦੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਕਾਂਸ਼ੀ 'ਚ ਰਹਿ ਕੇ ਐਸੀ ਵੇਦ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਇਸ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬੇਦੀ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਾਵਨ ਬਚਨ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਨੈ ਬੇਦ ਪਠਿਯੋ ਸੁ ਬੇਦੀ ਕਹਾਏ॥ ਤਿਨੈ ਧਰਮ ਕੇ ਕਰਮ ਨੀਕੇ ਚਲਾਏ॥

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਅੰਗ ੫੨)

ਬੇਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਾਏ ਸਭ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਤਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਬੇਦੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਕੋਲ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਉਧਰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰੀਕ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਬੜਾ ਧਰਮੀ ਰਾਜਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਮੁਲਕ ਰਾਏ ਸੀ, ਉਹ ਸਤਿਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰਵਾਉਂਦਾ। ਇਥੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਦਰ ਦੇਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਪਵਿੱਤਰ ਤੀਰਥ, ਜਿਥੇ ਇਖਵਾਕਸਰ ਨਾਮ ਦੇ ਤੀਰਥ ਨੂੰ ਬੇਅੰਤ ਰਿਸ਼ੀ ਮੁਨੀ ਸੇਵਦੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਬਿਆਸਾ ਤੇ ਸੱਕੀ ਨਦੀ ਦਾ ਸੰਗਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਸਾਧੂਆਂ ਕਰਕੇ ਅਤਿਅੰਤ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਮੁਲਕ ਰਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਬੇਦੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣੀ ਕਿ ਐਸਾ ਸਤਿਪੁਰਸ਼ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਵੇਦ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਜਿਥੇ ਉਸ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ, ਉਸ ਦਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨ, ਉਸ ਦੀ ਕੁਲ ਜਾਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੁਲਕ ਰਾਏ ਨੇ ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਸਤਿਪੁਰਸ਼ ਕਿਸ ਘਰਾਣੇ ਤੇ ਕਿਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਛਤ੍ਰੀ ਭਰਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਮਮਤਾ ਜਾਗੀ, ਮਿਲਾਪ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਦੂਤ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਠੇ ਕਾਗਦੰ ਮਦ੍ਰ ਰਾਜਾ ਸੁਧਾਰੰ॥ ਆਪੋ ਆਪ ਮੋ ਬੈਰ ਭਾਵੰ ਬਿਸਾਰੰ॥

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਅੰਗ ੫੨)

ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਉਮੜ-ਉਮੜ ਕੇ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਬੇਦੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਆਪ ਸਾਡੀ ਹੀ ਕੁਲ ਦੇ ਭਰਾ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਇਕ ਭਰਾ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਨੇ ਅੰਬਰਾਂ ਨੂੰ ਛੋਹਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਪਣਾ ਭਰਾ ਸਮਝ ਕੇ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਆਉ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਬੇਦੀਆਂ ਨੇ ਪੜ੍ਹੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਜਾਗ ਆਇਆ। ਬੇਦੀ ਚੱਲ ਕੇ ਮਦਰ ਦੇਸ਼, ਭਾਵ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਾਂਸ਼ੀ ਤੋਂ ਪਧਾਰੇ। ਆ ਕੇ ਮੁਲਕ ਰਾਏ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮੁਲਕ ਰਾਏ ਨੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਗਲਾਵੇਂ ਵਿਚ ਲਿਆ। ਬੇਦੀਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਭੈ ਬੇਦ ਪਾਠੀ ਚਲੇ ਮਦ੍ਰ ਦੇਸੰ॥ ਪ੍ਰਨਾਮੰ ਕੀਯੋ ਆਨ ਕੈ ਕੈ ਨਰੇਸੰ॥੨॥

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਅੰਗ ੫੩)

ਮੁਲਕ ਰਾਏ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਾਏ ਤੋਂ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ੀ ਮੁਨੀ ਕਥਾ ਸੁਣਨ ਲਈ ਆਏ।

ਇਸ ਤੀਰਥ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦੇਖ ਕੇ ਬੇਦੀ ਸਾਹਿਬ ਬਹੁਤ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਏ। ਬੇਦ ਦੀਆਂ ਰਿਚਾਂ ਸਾਗੋ-ਪਾਂਗ (ਹੱਥਾਂ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਦੀਆਂ ਸੈਨਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ) ਰਾਗ ਦੇ ਸੁਰਤਾਲ ਭਰ-ਭਰ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੁਣਾਈਆਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੋਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੁੰਦਾ। ਇਥੇ ਮੁਲਕ ਰਾਏ ਨੇ ਵੇਦ ਸੁਣੇ।

ਤਿੰਨ ਵੇਦ ਸੁਣ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਵੈਰਾਗ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬੇਦੀ ਰਾਏ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜ ਤਿਲਕ ਦੇ ਕੇ ਆਪ ਈਸ਼ਵਰੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਧੁਨੰ ਬੇਦ ਕੀ ਭੂਪ ਤਾ ਤੇ ਕਰਾਈ॥ ਸਭੈ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਸਭਾ ਬੀਚ ਭਾਈ॥
ਪੜੇ ਸਾਮ ਬੇਦੰ ਜੁਜਰ ਬੇਦ ਕੱਥੰ॥ ਰਿਗੰ ਬੇਦ ਪਠਿਯੰ ਕਰੇ ਭਾਵ ਹੱਥੰ॥
ਅਥਰ੍ਵ ਬੇਦ ਪਠਿਯੰ॥ ਸੁਨੈ ਪਾਪ ਨਠਯੰ॥ ਰਹਾ ਰੀਝ ਰਾਜਾ॥ ਦੀਆ ਸਰਬ ਸਾਜਾ॥
ਲਯੋ ਬੱਨਬਾਸੰ॥ ਮਹਾਂ ਪਾਪ ਨਾਸੰ॥ ਰਿਖੰ ਭੇਸ ਕੀਯੰ॥ ਤਿਸੈ ਰਾਜ ਦੀਯੰ॥੫॥

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਅੰਗ ੫੩)

ਜਦੋਂ ਤਿੰਨ ਬੇਦ ਸੁਣ ਕੇ ਮੁਲਕ ਰਾਏ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਾਏ ਬੇਦੀ ਨੂੰ ਰਾਜ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿੱਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਨ, ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਹਸਤਾਮਲ ਗਿਆਨ ਸੀ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਾਏ ਬੇਦੀ ਨੇ ਮੁਲਕ ਰਾਏ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵਰਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਤਿੰਨ ਵੇਦ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਮੈਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਚੌਥਾ ਵੇਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਤੁਸਾਂ ਵੈਰਾਗ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਰਾਜ ਅਰਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤ੍ਰਿਤੀਯ ਬੇਦ ਸੁਨਬੇ ਤੁਮ ਕੀਆ॥ ਚਤੁਰ ਬੇਦ ਸੁਨਿ ਭੂਅ ਕੋ ਦੀਆ॥
ਤੀਨ ਜਨਮ ਹਮਹੂੰ ਜਬ ਧਰ ਹੈ॥ ਚਉਥੇ ਜਨਮ ਗੁਰੂ ਤੁਹਿ ਕਰਿ ਹੈ॥

'ਤੀਨ ਜਨਮ ਹਮਹੂੰ ਜਬ ਧਰ ਹੈ' ਇਹਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਬੇਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਾਏ ਇਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨ ਜਾਮੇ ਧਾਰਨ ਕਰਾਂਗੇ, ਚੌਥੇ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ (ਤੀਨ ਜਨਮ) ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤਿੰਨ ਜਾਮੇ ਬੇਦੀ, ਤ੍ਰੇਹਣ, ਭੱਲੇ ਕੁਲ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਜੋ ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਕੁਲ ਚੱਲੇਗੀ, ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਜਦੋਂ ਤਿੰਨ ਜਨਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। 'ਹਮਹੂੰ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਾਡੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਬੇਦੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਵਿਚ ਜਬ = ਜਦੋਂ ਧਰਿ ਹੈ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਧਾਰਨ ਕਰੇਗਾ।

(ਚਉਥੇ ਜਨਮ ਗੁਰੂ ਤੁਹਿ ਕਰਿ ਹੈ) ਚੌਥੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਤੁਹਿ = ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੋਢੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਢੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਵਿਚ ਗੁਰਗੱਦੀ ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਚੌਥੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਰਾਜਯੋਗ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਾਡੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਕੁਲ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕਰੇਗਾ।

ਬੇਦੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਤਿੰਨ ਜਨਮ ਬੇਦੀਆਂ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਜੋਗ ਗੱਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਫੇਰ ਤਾਂ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਤ੍ਰੇਹਣ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ, ਭੱਲੇ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹ ਤਿੰਨ ਜਨਮ ਧਾਰਨ ਕਰਾਂਗੇ, ਬਲਕਿ ਬੇਦੀ ਵੰਸ਼ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਹੋਈ ਰਾਜ-ਜੋਗ ਦੀ ਗੱਦੀ ਚੌਥੇ ਥਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਵੰਸ਼ ਵਿਚ ਭਾਵ ਸੋਢੀਆਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਜ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਦਾਨ ਤੁਹਾਡੀ ਵੰਸ਼ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਚੌਥੇ ਥਾਂ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ **'ਦਿਚੈ ਪੂਰਬ ਦੇਵਣਾ' ਵਾ: 'ਜਿਸਦੀ ਵਸਤੁ ਤਿਸੈ ਘਰ ਆਵੈ'** ਇਸ ਤੁਕਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸੋ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਤਨਾ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ।

ਪਉੜੀ ੪੮ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)

ਪੰਜਿ ਪਿਆਲੇ ਪੰਜਿ ਪੀਰ; ਛਠਮ ਪੀਰ ਬੈਠਾ ਗੁਰ ਭਾਰੀ।

ਪੰਜ ਪੀਰ = ਪੰਜ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ

ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ) ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਹੋਏ ਤੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਪੰਜਿ ਪਿਆਲੇ = ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਦਯਾ, ਧਰਮ, ਧੀਰਜ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ ਤੇ ਛਠਮ = ਛੇਵੇਂ ਪੀਰ = ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਭਾਰੀ = ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਗੁਰੂ ਹੋ ਕੇ, ਭਾਵ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਨ 'ਤੇ ਬੈਠਾ = ਇਸਥਿਤ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬੀਰ ਰਸ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ। ਭਾਰੀ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਭਾਵ ਦਸੇ ਸਰੂਪ, ਦਸੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਭਾਰੀ = ਬਲਵਾਨ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੋਏ।

ਅਰਜੁਨ ਕਾਇਆ ਪਲਟਿ ਕੈ; ਮੂਰਤ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਵਾਰੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵਾਂਗ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਕਾਇਆ = ਸਰੀਰ ਪਲਟਿ = ਬਦਲ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮੂਰਤ = ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਵਾਰੀ = ਸਵਾਰਣਾ ਕੀਤਾ।

ਚਲੀ ਪੀੜੀ ਸੋਢੀਆ; ਰੂਪ ਦਿਖਾਵਣਿ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ।

ਸੋਢੀਆ = ਸੋਢ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਪੀੜੀ = ਕੁਲ ਚਲੀ = ਚੱਲ ਪਈ ਤੇ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਰੂਪ = ਸਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਦਿਖਾਵਣਿ = ਦਿੱਸਣ ਲੱਗੇ, ਭਾਵ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸੋਢੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਆਏ।

ਦਲ ਭੰਜਨ ਗੁਰ ਸੂਰਮਾ; ਵਡ ਜੋਧਾ ਬਹੁ ਪਰਉਪਕਾਰੀ।

ਦਲ = ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ, ਭਾਵ ਮਲੇਛਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਭੰਜਨ = ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੱਡੇ ਸੂਰਮੇ, ਵਡ ਜੋਧਾ = ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਡ ਯੋਧੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਚਾਰ ਜੰਗ ਜਿੱਤੇ ਸਨ—੧. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ, ੨. ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ, ੩. ਮਰਾਜ, ੪. ਕਰਤਾਰਪੁਰ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਘੋੜੇ ਦੀਆਂ ਵਾਗਾਂ ਨਹੀਂ ਮੋੜੀਆਂ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਲਿਆ। ਅਤੇ (ਪਰ + ਉਪਕਾਰੀ) ਪਰ = ਪਰਾਇਆਂ ਦਾ ਬਹੁ = ਬਹੁਤਾ ਉਪਕਾਰੀ = ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਏ। ਅੱਜ ਤਕ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਹੋਏ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਹੀ ਹੋਏ, ਸੂਰਮੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਜਿਹੜੇ ਸੂਰਮੇ ਬੜੇ-ਬੜੇ ਬਹਾਦਰ ਹੋਏ, ਉਹ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਕੁਝ ਯੋਧੇ ਹੋਏ, ਕੁਝ ਸੂਰਮੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਯੋਧਾ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੌ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੇ। ਮਹਾਂਬਲੀ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ੧੦ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੇ। ਸੂਰਮਾ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਲੱਖਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੇ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਯੋਧਾ, ਮਹਾਂਬਲੀ ਤੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਗੁਰੂ, ਕੁਝ ਯੋਧੇ, ਕੁਝ ਮਹਾਂਬਲੀ ਇਕੱਲੇ-ਇਕੱਲੇ ਤਾਂ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਇਕੱਠੇ ਗੁਣ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾ ਪਾਏ ਗਏ। ਛੇਵੇਂ, ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਇਹ ਗੁਣ ਸਾਰੇ ਪਾਏ ਗਏ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਥੇ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਜਾਮੇ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਰਨੀ ਭੀ ਉਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੇਵਲ ਦਾਨੀ ਹੋਏ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਾਜਾ ਹਰੀ ਚੰਦ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਦਾਨੀ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਸੂਰਮਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਮਹਾਂਬਲੀ ਕਰਣ ਸੂਰਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਦਾਨਵੀਰ ਕਰਕੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹੋਏ, ਜੋ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਤਾਂ ਕਹੇ ਗਏ, ਦਾਨੀ ਅਤੇ ਸੂਰਮੇ ਨਹੀਂ ਕਹੇ ਗਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਮੱਗਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਜੋ ਕੇਵਲ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਨਹੀਂ, ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੇ ਕਰਤੱਵ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੨ ਉਮਰ ਭਰ ਦੇ ਕੈਦੀ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਛੁਡਾਏ ਤੇ ਲੁਧਾਈਕੇ ਸੱਪ ਦੀ ਜੂਨ ਵਿਚ ਪਏ ਪਾਖੰਡੀ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਕੀਤਾ, ਐਸੇ ਬਹੁਤ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜੋ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਪੁੱਛੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਪੁਛਨਿ ਸਿਖ ਅਰਦਾਸ ਕਰਿ; ਛਿਅ ਮਹਲਾ ਤਕ ਦਰਸ ਨਿਹਾਰੀ।

ਫਿਰ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਅਰਦਾਸ = ਜੋਦੜੀ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਛੇ ਮਹਲਾ = ਛੇ ਗੁਰੂਆਂ ਤਕ ਦਰਸ ਨਿਹਾਰੀ = ਵੇਖ ਲਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਇਸ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਕਿੰਨੇ ਸਰੂਪ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ:

ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਸਤਿਗੁਰੂ; ਬੋਲੇ ਮੁਖ ਤੇ, ਸੁਣਹੁ ਸੰਸਾਰੀ।

ਅਗਮ = ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਗੋਚਰ = ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ = ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮੁਖ = ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਬੋਲੇ ਕਿ ਹੇ ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕੋ! ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੁਣਹੁ = ਸੁਣਨਾ ਕਰੋ:

ਕਲਿਜੁਗਿ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸੋਢੀਆਂ; ਨਿਹਚਲ ਨੀਵ ਉਸਾਰ ਖਿਲਾਰੀ।

ਕਲਿਜੁਗਿ (ਕਲਿ + ਜੁਗਿ) ਕਲਿ = ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲੇ, ਭਾਵ ਲੜਾਈ ਝਗੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਜੁਗਿ = ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਿਹਚਲ = ਅਚੱਲ ਨੀਵ = ਨੀਂਹ ਉਸਾਰ = ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਸੋਢੀਆਂ = ਸੋਢ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ = ਕੁਲ ਖਿਲਾਰੀ = ਟਿਕਾਈ ਹੈ।

ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਸਤਿਗੁਰ; ਧਰੇ ਅਵਤਾਰੀ ॥੪੮॥

ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ = ਦੋ + ਦੋ = ਚਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੋਰ ਅਵਤਾਰੀ ਰੂਪ ਧਰੇ = ਧਾਰਨ ਕਰਨਗੇ, ਭਾਵ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਚਾਰ ਸਰੂਪ ਹੋਣਗੇ।

ਦੂਜਾ ਅਰਥ: ਫਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੀ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ? ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਦੁਹਰਾਇਆ ਕਿ ਨਹੀਂ ਭਾਈ ਐਸਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੜ ਲਾਵਾਂਗੇ, ਫਿਰ ਜੁਗ ਤਾਂ ਬਦਲਣਗੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਬਦਲੇਗਾ। ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ = ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਅਵਤਰਣ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋਣਗੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਭਵਿੱਖਤ ਬਚਨ ਕੀਤੇ ਤੇ ਫਿਰ ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਅਤੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪੰਥ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਮੰਨ ਕੇ ਜੁਗਾਂ-ਜੁਗਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸੋਢ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਿਹਚਲ, ਅਚੱਲ ਰੱਖੀ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਈ॥੪੮॥

ਪਉੜੀ ੪੯ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ)

ਪਹਿਲਾ ਅਰਥ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੀ ੪੯ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਬੜੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਜੇ ਇਸ ਵਿਚ ਅਰਥ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਅਨਵੈ ਰੀਤ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ। ਅਨਵੈ ਦੇ ਇਸ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੂਲ ਤੁਕ ਭਾਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਲਿਖੀ ਹੋਵੇ, ਅਰਥ ਦੀ ਲੜੀ ਜੋੜਨ ਵਾਸਤੇ ਅਗਲੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਪਿੱਛੇ ਤੇ ਪਿਛਲੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਅੱਗੇ ਕਰ ਕੇ ਅਰਥ-ਲੜੀ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜੋੜਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖ਼ੁਲਾਸਾ ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਥੇ ਹੀ ਅਨਵੈ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕਾ ਨਵਿਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਠੋਸ ਪ੍ਰਮਾਣ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਅਰਥ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭੀ ਹੋਵੇ। ਹੁਣ ਇਥੇ ਪਹਿਲੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸਰਲਤਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਅਤੇ ਜੋ ਵਿਆਖਿਆ ਭਾਵੇਂ ਟੀਕੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਭਾਵੇਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਰਸਨਾ ਦੁਆਰਾ ਵਿਆਖਿਆ ਹੋਵੇ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਵਿਆਖਿਆ ਤੋਂ ਪਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਪਹਿਲਾ ਅਰਥ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਪਹਿਲਾ ਅਰਥ

ਸਤਿਜੁਗਿ ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਸਦੇਵ; ਵਵਾ ਵਿਸਨਾ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ।

ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਸਨਾ = ਮਹਾਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਵਾਸਦੇਵ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਜੁਗ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੰਸਾ ਅਵਤਾਰ **ਵਾ:** ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ ਹੋਇਆ। ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਤੋਂ ਵਾਸਦੇਵ ਮੰਤ੍ਰ ਨਾਰਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਤੇ ਨਾਰਦ ਜੀ ਨੇ ਧ੍ਰੂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਆਦਿ ਭਗਤਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਜਪਾਵੈ = ਜਪਾਇਆ, ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਫੁਰਨ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਬੀਜ ਰੂਪ ਵਾਵੇ ਤੋਂ ਵਾਸਦੇਵ ਸ਼ਬਦ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਵਾ ਅੱਖਰ ਪਹਿਲੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸਤਿਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਜੋੜਿਆ, ਜੋ ਨਿਰਾਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਵਵਾ' ਸੋਧਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਬੀਜ ਰੂਪ 'ਵਵੇ' ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਵਾਸਦੇਵ ਜਾਪ ਆਪ ਹੀ ਚਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਜਾਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ੪ ਅੱਖਰ ਵੰਡੇ ਸੀ, ਹੁਣ ਆਪ ਹੀ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਦੁਆਪੁਰਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਕ੍ਰਿਸਨ; ਹਾਹਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ।

ਦੁਆਪਰ ਜੁਗ ਵਿਚ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਖ ਹਰਿ = ਹਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ 'ਹਾਹੇ' ਅੱਖਰ ਦੁਆਰਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ, ਭਾਵ 'ਹਰੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਹਰੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਹਰੇ ਹਰੇ' ਦਾ ਜਾਪ ਭਗਤ ਜਪਣ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਜਾਪ ਦਾ ਮੂਲ ਅੱਖਰ 'ਹਾਹਾ' ਹੈ ਜੋ ਨਿਰਾਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਬੀਜ ਰੂਪ ਅੱਖਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦੂਜੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਆਵੇਗਾ। ਉਹੀ ਬੀਜ ਰੂਪ ਹਾਹਾ ਅੱਖਰ ਸਤਿਗੁਰੁ = ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਅੱਖਰ ਜੋੜਨਾ ਕੀਤਾ।

ਤ੍ਰੇਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਮ ਜੀ; ਰਾਰਾ ਰਾਮ ਜਪੇ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ।

ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਰਾਮ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜਾਪ ਲੈ ਕੇ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਭਗਤ ਜਨ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ = ਪਾਉਣ ਲੱਗੇ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰਾਮ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਰਾਰਾ ਅੱਖਰ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਚੌਥੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਜੋੜਿਆ।

ਕਲਿਜੁਗਿ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਗੋਵਿੰਦ; ਗਗਾ ਗੋਵਿੰਦ ਨਾਮੁ ਅਲਾਵੈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਜਪਾਵੈ')

ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਗੋਵਿੰਦ (ਗੋ + ਵਿੰਦ) ਗੋ = ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੀ ਵਿੰਦ = ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜੋ

ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹੋਏ ਅਤੇ ਕਲਕੀ ਅਵਤਾਰ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਿਹਕਲੰਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੋਵਿੰਦ ਨਾਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਗੱਗਾ' ਅੱਖਰ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਅੱਖਰ ਜੋੜਿਆ, ਇਉਂ ਚਾਰੇ ਅੱਖਰ ਜੋ ਬੀਜ ਰੂਪ ਸੀ, ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਜੁਗ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਾਉਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ਲਾਘਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪ ਫਿਰ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਜਪਣ ਲਈ ਅਲਾਵੈ = ਉਚਾਰਿਆ, ਭਾਵ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਪੋ।

ਚਾਰੇ ਜਾਗੇ ਚਹੁ ਜੁਗੀ; ਪੰਚਾਇਣ ਵਿਚਿ ਜਾਇ ਸਮਾਵੈ।

ਚਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਚਾਰ ਅਵਤਾਰ ਜਾਗੇ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਦਾ ਜੋ ਹੁਕਮ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ, ਚਹੁ ਜੁਗੀ = ਚਾਰ ਜੁਗ, ਭਾਵ ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ ਤੇ ਕਲਿਜੁਗ ਅਤੇ ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਹੰਸਾ ਅਵਤਾਰ **ਵਾ:** ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ, ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਤੇ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਕਲਕੀ ਅਵਤਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਨਿਹਕਲੰਕ ਅਵਤਾਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਣ = ਪੰਜਵਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਾਮੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਵਤਾਰ ਨਾ ਕਹਾ ਕੇ ਵੀ ਪੰਜਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਹੁੰ ਅਵਤਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਾਵੈ = ਅਭੇਦ ਹੋਏ।

ਚਾਰੋ ਅਛਰ ਇਕੁ ਕਰਿ; ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਪੁ ਮੰਤ੍ਰੁ ਜਪਾਵੈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਸੁਣਾਵੈ')

ਚਾਰੋ = ਚਾਰੇ ਭਾਵ ਵਾਵਾ, ਹਾਹਾ, ਗੱਗਾ, ਰਾਰਾ; ਇਹ ਬੀਜ ਰੂਪ ਚਾਰੇ ਅੱਖਰ ਇਕ ਪਦ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਨਾਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਭਾਵ ਜਪੁ = ਜਪਣ ਯੋਗ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਤੋਂ ਜਪਾਵੈ = ਜਪਾਉਣਾ ਕੀਤਾ **ਵਾ:** ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਵੈ = ਸੁਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਇਹ ਹੋਇਆ :

ਜਹਾਂ ਤੇ ਉਪਜਿਆ; ਫਿਰਿ ਤਹਾਂ ਸਮਾਵੈ ॥੪੯॥੧॥

ਜਹਾਂ = ਜਿਥੇ ਤੇ = ਤੋਂ ਇਹ ਜੀਵ ਅਗਿਆਨ ਕਰਕੇ ਉਪਜਿਆ = ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਫਿਰ ਇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਜਪ ਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਦੇ ਫਿਰ = ਫੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਵਿਚ ਸਮਾਵੈ = ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥੪੯॥੧॥

ਨੋਟ : ਉਪਰੋਕਤ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਜੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਤਰਤੀਬ ਰੱਖੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਸਤਿਜੁਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੁਆਪਰ ਦੀ ਪੰਕਤੀ ਪਹਿਲਾਂ ਆਈ ਹੈ, ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਭੁੱਲ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਲਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਜੁਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਾਂ ਤ੍ਰੇਤਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਨ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ—ਇਕ ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਜੁਗ ਇਕ, ਦੁਆਪਰ ਦੂਸਰਾ ਜੁਗ ਸੀ, ਭਾਵ ਦੁਆਪਰ ਦੂਜੇ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਤੇ ਤ੍ਰੇਤਾ ਤੀਸਰਾ ਜੁਗ ਸੀ, ਭਾਵ ਤ੍ਰਿਤੀ ਨਾਮ ਤੀਸਰੇ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਿਜੁਗ ਚੌਥੇ ਥਾਂ 'ਤੇ। ਇਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਜੁਗਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਬੰਨ੍ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਮਹਾਨ ਰਿਸ਼ੀ ਗੌਤਮ ਜੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣਾ ਨਿਯਮ ਬਦਲਿਆ, ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਦਾ ਬਚਨ ਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ, ਜਦੋਂ ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਇੰਦਰ ਨੇ ਚੰਦਰ ਦੇਵ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਅਤੇ ਅਹੱਲਿਆ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਨਾਲ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਭਚਾਰ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਗੌਤਮ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਚੰਦਰ ਨੂੰ ਖਈ ਰੋਗ ਅਤੇ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਸਹਸ ਭਗਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਅਹੱਲਿਆ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸਿਲਾ ਬਣਨ ਦਾ। ਇੰਦਰ ਅਤੇ ਚੰਦਰ ਦੇਵ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ

ਗੁਰੂ ਬ੍ਰਹਸਪਤੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਦੁਆਰਾ ਤਬਦੀਲ ਕਰਾਏ ਸਹਸ ਭਗਾਂ ਤੋਂ ਸਹਸ ਨੇਤ੍ਰ ਇੰਦਰ ਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਚੰਦਰ ਦੇਵ ਦੇ ਖਈ ਰੋਗ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਦਾ ਉਪਾਅ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਅਹੱਲਿਆ ਨੇ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਗੌਤਮ ਰਿਸ਼ੀ ਦੇ ਚਰਨ ਫੜੇ, ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਸਮਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਅਰਧੰਗਣੀ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਮੈਥੋਂ ਇਹ ਗ਼ਲਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਹਾਂ। ਇਸ ਸਰਾਪ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਦਾ ਉਪਾਅ ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਫਿਰ ਸ਼ਰਨਾਗਤ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਰਾਮ ਜੀ ਆਉਣਗੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਤੇਰੀ ਕਲਿਆਣ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਅਹੱਲਿਆ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਸਤਿਜੁਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੁਆਪਰ ਜੁਗ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਫਿਰ ਤ੍ਰੇਤਾ, ਮੇਰੇ ਸਰਾਪ ਨੂੰ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਛੋਟਾ ਕਰ ਦਿਉ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਪੱਸਿਆ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਜੁਗ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ। ਕਿਹਾ ਸਤਿਜੁਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੁਣ ਦੁਆਪਰ ਨਹੀਂ, ਤ੍ਰੇਤਾ ਜੁਗ ਹੀ ਆਵੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਤ੍ਰੇਤਾ ਜੁਗ ਦੂਸਰੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਗਿਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਿਰਦ ਪਛਾਣਦਿਆਂ ਭਗਤਾਂ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣਾ ਬਚਨ ਬਦਲ ਲਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮੇਰੀ ਬਾਂਧੀ ਭਗਤੁ ਛਡਾਵੈ ਬਾਂਧੈ ਭਗਤੁ ਨ ਛੂਟੈ ਮੋਹਿ ॥ *(ਸਾਰੰਗ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੨੫੨)*

ਇਹ ਧਰਮ ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੇ ਬਚਨ ਫੇਰ ਕੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਗੌਤਮ ਦੀ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਜੁਗ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ। ਸੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਪਹਿਲੀ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ, ਭਾਵ ਜੁਗ ਤਬਦੀਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਤਿਜੁਗ, ਦੁਆਪਰ, ਤ੍ਰੇਤਾ ਤੇ ਕਲਿਜੁਗ, ਇਸ ਪਹਿਲੀ ਰੀਤ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ। ਰਿਸ਼ੀ ਤੋਂ ਜੁਗ ਤਬਦੀਲ ਹੋਈ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਕਾਂ ਉਚਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਕਾਰਨ ਵਾਵਾ, ਹਾਹਾ, ਗੱਗਾ, ਰਾਰਾ ਇਥੇ ਚਾਰੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਮਾਤਰਾ ਤੋਂ ਜੁਗਤੀ ਨਾਲ ਉਚਾਰ ਕੇ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੱਸੀ। ਅਦ੍ਵੈਤਵਾਦ ਦਾ ਪੱਖ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੋਭਾ ਭੀ ਉਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਵੇਂ ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਵੱਯੇ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿਰਾਕਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਹੀ ਚਾਰ ਰੂਪ ਵਰਨਣ ਕੀਤੇ ਹਨ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੂਪਾਂ ਨਾਲ ਅਭੇਦਤਾ ਦਰਸਾਈ। ਅਨਵੈ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਮ ਤ੍ਰੇਤੇ ਦਾ ਚੌਥਾ ਅੱਖਰ ਰੱਖਿਆ, ਦੁਆਪਰ ਦਾ ਹਾਹਾ ਦੂਜੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ, ਗੱਗਾ ਅੱਖਰ ਤੀਜੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਰੀਤ ਨਾਲ ਚਾਰ ਅੱਖਰ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ, ਵਾਵਾ ਅੱਖਰ ਪਹਿਲੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਰਿਹਾ, ਤਿੰਨ ਅੱਖਰਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਅਨਵੈ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੋਭਾ ਭੀ ਪਿਛਲੀ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰ ਕੇ ਏਕਤਾ ਜਣਾਈ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਆਏ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਤਜੁਗਿ ਤੈ ਮਾਣਿਓ ਛਲਿਓ ਬਲਿ ਬਾਵਨ ਭਾਇਓ ॥
ਤ੍ਰੇਤੈ ਤੈ ਮਾਣਿਓ ਰਾਮੁ ਰਘੁਵੰਸੁ ਕਹਾਇਓ ॥
ਦੁਆਪੁਰਿ ਕ੍ਰਿਸਨ ਮੁਰਾਰਿ ਕੰਸੁ ਕਿਰਤਾਰਥੁ ਕੀਓ ॥
ਉਗ੍ਰਸੈਣ ਕਉ ਰਾਜੁ ਅਭੈ ਭਗਤਹ ਜਨ ਦੀਓ ॥
ਕਲਿਜੁਗਿ ਪ੍ਰਮਾਣੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰੁ ਅੰਗਦੁ ਅਮਰੁ ਕਹਾਇਓ ॥
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਜੁ ਅਬਿਚਲੁ ਅਟਲੁ ਆਦਿ ਪੁਰਖਿ ਫੁਰਮਾਇਓ ॥੭॥

(ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪਹਿਲੇ ਕੇ (ਭੱਟ ਕਲ੍ਹ), ਅੰਗ ੧੩੯੦)

ਉਹੀ ਜੁਗਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਾਲੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਨਾਲ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਸੋਭਾ ਭੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਭਾਵਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਰਬੀ ਰੰਗੀ ਰੂਪੀ ਤੂੰਹੈ ਤਿਸੁ ਬਖਸੇ ਜਿਸੁ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੩੫੫)*

ਸੋ ਪਹਿਲਾ ਅਰਥ ਸਰਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਜਾਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਦਵਾਨ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ, ਉਸ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਇਥੇ ਪਹਿਲਾ ਅਰਥ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਰਥ ਨੰ: ੨ ਵਿਚ ਬਦਲਾਅ ਆਵੇਗਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਜੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਜੋ ਉਕਾਈ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾਵੇ, ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੋਵਾਂਗੇ ਤੇ ਅਗਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ, ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ੪੦ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਥਾਂ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਨਾਮ ਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਮ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਤੇ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਅਜਿਹੀ ਸੈਨਤ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਬੁੱਧੀਵਾਨਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧ ਚਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਆਣੇ ਸਿਆਣੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਇਸ ਭੁਲੇਖੇ ਦੀ ਮਾਰ ਵਿਚ ਆਏ ਦੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਦਿਆਂ ਧੋਖਾ ਖਾ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ, ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨੰਬਰਵਾਰ ਜੋੜਨ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕਾ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਗਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਗਹਿਰਾਈ ਦਾ ਪੱਖ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਨਿਰਮੂਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਦੀ ਰਾਇ ਨਾਲ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ੰਕਾ ਨਵਿਰਤੀ ਅਰਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅਤੇ ਕਲ਼ਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ। ਸੋ ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਪਉੜੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਪਕੜੀਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਚਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ੀ-ਮੁਨੀ, ਅਵਤਾਰ, ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਨੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਰਤਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਬਾਤ ਸੀ। ਇਹ ਮੰਤ੍ਰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨਿਰਾਕਾਰ ਨੇ ਆਪ ਰਚਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਇਕ-ਇਕ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਨੌਂ-ਨੌਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਜਪ ਕੇ ਇਤਨਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਇਤਨਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨੌਂ-ਨੌਂ ਜੁਗ ਇਕ-ਇਕ ਅੱਖਰ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਿਤ ਜਨਮਸਾਖੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੇਧ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਤੋਂ ਲਈ। ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ *ਸ੍ਰੀ ਸਰਬ ਲੋਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗ੍ਰੰਥ* ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਉਥੇ ਵੀ ਨੌਂ-ਨੌਂ ਜੁਗਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਇਕ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਕਲਪ ਵਿਚ ਸੋਧਿਆ, ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਣ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਦਿਆਂਗੇ, ਇਥੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਨਵੀਂ ਸ਼ੰਕਾ ਜੋ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ। ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀ ਇਹ ਸ਼ੰਕਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਤਾਂ ਉਮਰ ਸੱਤਰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸੀ, ਫਿਰ ਇਹ ਛੱਤੀ ਜੁਗ ਜਾਂ ਚਾਰ ਕਲਪਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਆਉ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਤੇ ਦਸਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਸਮਝੀਏ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਜਪਣ ਦੀ ਜੋ ਗੱਲ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਾਸਤਕ ਰੂਪ ਨਿਰਾਕਾਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਅਜੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਾਜੀ, ਅੰਧਾ ਧੁੰਦ ਸੀ। ਦੇਵਤੇ, ਦੈਂਤ, ਮਨੁੱਖ, ਬ੍ਰਹਮਾ,

ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਸ਼ਿਵਜੀ ਕੋਈ ਭੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੇਤੇ ਜੁਗ ਵਰਤੇ ਗੁਬਾਰੈ ॥ ਤਾੜੀ ਲਾਈ ਅਪਰ ਅਪਾਰੈ ॥
ਧੁੰਧੂਕਾਰਿ ਨਿਰਾਲਮੁ ਬੈਠਾ ਨਾ ਤਦਿ ਧੰਧੁ ਪਸਾਰਾ ਹੇ ॥੧॥
ਜੁਗ ਛਤੀਹ ਤਿਨੈ ਵਰਤਾਏ ॥ ਜਿਉ ਤਿਸੁ ਭਾਣਾ ਤਿਵੈ ਚਲਾਏ ॥
ਤਿਸਹਿ ਸਰੀਕੁ ਨ ਦੀਸੈ ਕੋਈ ਆਪੇ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ਹੇ ॥੨॥ *(ਮਾਰੂ ਮਃ ੧, ਅੰਗ ੧੦੨੬)*

ਫਿਰ ਤੀਸਰੇ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਰੂਪ ਹੋ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਉਹੀ ਬਚਨ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਕੀਤੇ ਤੇ ਨਾਲ ਛੱਤੀ ਜੁਗਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਫਿਰ ਦਿੱਤਾ :

ਜੁਗ ਛਤੀਹ ਕੀਓ ਗੁਬਾਰਾ ॥ ਤੂ ਆਪੇ ਜਾਣਹਿ ਸਿਰਜਣਹਾਰਾ ॥ *(ਮਾਰੂ ਮਃ ੧, ਅੰਗ ੧੦੬੧)*

ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ ਛੱਤੀ ਜੁਗ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ। ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕੇਵਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਤਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕਰਕੇ ਵਾਸਤਵ ਰੂਪ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਨੂੰ ਕਲਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ। ਨੌਂ-ਨੌਂ ਜੁਗ ਵਾਵਾ, ਹਾਹਾ, ਗਗਾ, ਰਾਰਾ ਇਕ ਇਕ ਅੱਖਰ ਦੀ ਧੁਨ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਸਾਰ ਮੰਤ੍ਰ ਚਾਰੋ ਕਾ ਚਾਰ ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਨਿਰਧਾਰ ॥
ਕਲਪ ਕਲਪ ਪ੍ਰਤ ਅਖਛਰ ਕਹੀ ॥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜਪਯੋ ਸਹੀ ॥
ਨਿਜ ਆਤਮ ਪਰਮਾਤਮ ਦਰਸਾਯੋ ॥ ਚਾਰ ਕਲਪ ਮਹਿ ਮੰਤ੍ਰ ਸਰਸਾਯੋ ॥
ਸਾ ਮੰਤ੍ਰ ਪ੍ਰਭ ਖਾਲਸਹ ਦੀਨਾ ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪਦ ਪਾਵਨ ਕੀਨਾ ॥ *(ਸ੍ਰੀ ਸਰਬ ਲੋਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗ੍ਰੰਥ)*

ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਖ ਕੇ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤਵ ਰੂਪ ਨਿਰਾਕਾਰ ਵਿਚ ਜਪਿਆ। ਇਕ ਇਕ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਜਾਪ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਤਾਂ ਕਿ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਪਣ ਨਾਲ ਵੱਡਾ ਫਲ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਮੰਤ੍ਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸ਼ਿਰੋਮਣ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਸ਼ਿਰੋਮਣ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਾਮੁ ਸਿਰੋਮਣਿ ਸਰਬ ਮੈ ਭਗਤ ਰਹੇ ਲਿਵ ਧਾਰਿ ॥ *(ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਤੀਜੇ ਕੇ, ਅੰਗ ੧੩੯੨)*

ਫਿਰ ਇਹ ਨਾਮ ਦਾ ਕੇਵਲ ਬੀਜ ਰੂਪ ਇਕ ਇਕ ਅੱਖਰ ਚਾਰ ਜੁਗਾਂ ਦਾ ਚਾਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ। ਜਿਥੇ ਇਹ ਚਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਵੱਖਰਾ-ਵੱਖਰਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਵਾਸਦੇਵ ਮੰਤ੍ਰ ਸਫੁਰਨ ਕਰਾਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ (ਸੋਹੰ) ਨਾਮ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਕਥਾ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਾਭੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਮਾਇਆਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਇਸਥਿਤ ਕੀਤਾ। ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੋਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੈਦਾ ਕਰਵਾਉਣੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਪੜਦਾ ਐਸਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਜਣਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਕਰਤਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭੁੱਲਣ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਆ ਵਿਆਪਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦੁਖੁ ਤਦੇ ਜਾ ਵਿਸਰਿ ਜਾਵੈ॥ *(ਮਾਝ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੯੮)*

ਦੂਖੁ ਤਦੇ ਜਦਿ ਵੀਸਰੈ ਸੁਖੁ ਪ੍ਰਭ ਚਿਤਿ ਆਏ॥ *(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੮੧੩)*

ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਆਪੇ ਆਪ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੇ ਅਹੰ ਭਾਵ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਅੰਦਰੋਂ ਐਸਾ ਖ਼ਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪਾਣੀ ਹੀ ਪਾਣੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਤੇ ਤੀਸਰਾ ਮੈਂ ਹਾਂ। ਪਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਤਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲੱਤਾਂ ਲਮਕਾ ਕੇ ਨਾਲੀ ਤੇ ਲੱਤ ਮਾਰੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਆਸਰੇ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਸੀ ਤੇ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਦੇ ਆਸਰੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸੀ। ਉਹ ਨਾਲੀ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਟੁੱਟੀ ਨਹੀਂ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਭੁੱਲ ਜਾਣ ਕੇ ਖਿਮਾ ਹੀ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਲੱਤ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਫਿਰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਇਸ ਭੁੱਲ 'ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੱਸਿਆ ਕਿ ਜੀਵ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਏ। ਉਸੇ ਦੇ ਹੀ ਲੱਤਾਂ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਬਿਪਤਾ ਨੂੰ ਸਹੇੜਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਸਾਧਾਰਨ ਜੀਵ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਰਗੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ 'ਤੇ ਇਕਸਾਰ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਤੀਸਰੀ ਵਾਰ ਲੱਤ ਮਾਰੀ, ਫਿਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਐਸੀ ਕਲਾ ਵਰਤਾਈ ਕਿ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਦੀ ਨਾਲੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਵਿਚ ਇਉਂ ਡਿੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਖੂਹ ਵਿਚ ਰੋੜ ਸੁੱਟ ਦਈਦਾ ਹੈ। ਸਿਰ ਹੇਠਾਂ, ਲੱਤਾਂ ਉਤਾਂਹ ਨੂੰ। ਅਠਾਰਾਂ ਯੁਗ ਨੀਚੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬੀਤ ਗਏ ਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਪਰਮਤਾਮਾ ਚੇਤੇ ਆਇਆ। ਜਿਸ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ, ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਟਿਕਾਣੇ 'ਤੇ ਨਿਵਾਸ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਦੋਂ ਅਠਾਰਾਂ ਜੁਗ ਹੇਠਾਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਅਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਜੁਗ ਉੱਪਰ ਆਉਂਦਿਆਂ, ਇਉਂ ਛੱਤੀ ਜੁਗ ਬਤੀਤ ਹੋ ਗਏ। ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮੁੜ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਉੱਤੇ ਇਸਥਿਤ ਹੋਇਆ ਤੇ ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਸੇ ਛੱਤੀ ਜੁਗ ਦੀ ਸਮਾਧੀ, ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਸਾਧੇ ਹੋਏ ਚਾਰੇ ਅੱਖਰ ਵਾਵਾ, ਹਾਹਾ, ਗੱਗਾ, ਰਾਰਾ, ਨੌਂ ਨੌਂ ਜੁਗ ਜਪ ਕੇ ਆਪਣੀ ਵਰਗੀ ਸ਼ਕਤੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੌਂਹਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਭਰ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਪਸਚਾਤਾਪ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਕਾਸ਼ਬਾਣੀ ਹੋਈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕਰਾਉਣੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤੂੰ ਹੰਗਤਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੈਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਹਉਮੈ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਅਰਥੇ ਤੈਨੂੰ ਘੋਰ ਤਪ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਤਪ ਕਰ, ਤਪ ਕਰ, ਤਪ ਕਰ। ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕਿਸ ਨਾਮ ਦੇ ਆਸਰੇ ਤਪ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਵਾਵੇ ਅੱਖਰ ਦੁਆਰਾ ਵਾਸਦੇਵ ਨਾਮ ਸਫੁਰਨ ਕਰਾਇਆ। ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਨੇ ਵਾਸਦੇਵ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਹਉਮੈ ਦੀ ਮੈਲ ਲਾਹੀ ਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵਾਵੇ ਅੱਖਰ ਦੁਆਰਾ ਵਾਸਦੇਵ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਸਤਿਜੁਗਿ ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਸਦੇਵ; ਵਵਾ ਵਿਸਨਾ ਨਾਮ ਜਪਾਵੈ।

ਨੋਟ: ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੇ ਅਰਥ ਅੰਨ੍ਵਯ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣਗੇ।

ਬੀਜ ਰੂਪ ਵਾਵੇ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਵਾਸਦੇਵ ਜੋ ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਜਾਪ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਤੋਂ ਜਪਾਵੈ = ਜਪਾਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਵਿਸਨਾ = ਮਹਾਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਹੈ **ਵਾ:** ਜਿਸ ਵਿਚ (ਵਿਸ + ਨਾ) ਵਿਸ = ਵਿਹੁ, ਜ਼ਹਿਰ ਨਾ = ਨਹੀਂ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਸ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ **ਵਾ:** ਮਾਇਆ ਦੀ ਵਿਸ = ਜ਼ਹਿਰ ਨਾ = ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਜੋ ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਨਾਰਦ, ਧ੍ਰੂ, ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ, ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਆਦਿ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਪਾਵੈ = ਜਪਾਇਆ, ਇਥੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੱਪਰ ਵਾਵਾ ਕਥਨ ਕੀਤਾ।

ਵਾਸਦੇਵ ਅਤੇ ਵਿਸਨ ਪਦ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚਾਰ

ਇਥੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਅਰਥ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੀ ਉਲਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਤਿਕਾਰਤ ਹਸਤੀ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਉਸ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦਾ, ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਜਗਤ ਨਾਥ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ 'ਵਿਸਨਾ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ 'ਵਾਸਦੇਵ' ਸ਼ਬਦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵਾਚਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਵਾਸੁਦੇਵ ਜਲ ਥਲ ਮਹਿ ਰਵਿਆ ॥ *(ਗਉੜੀ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੬੦)*

ਵਾਸੁਦੇਵ ਸਰਬਤ੍ਰ ਮੈ ਊਨ ਨ ਕਤਹੂ ਠਾਇ ॥ *(ਗਉੜੀ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੬੦)*

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਵਾਸਦੇਵ ਨੂੰ ਜਗਤ ਨਾਥ ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਵਿਸਨ ਪਦ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਤੁਕ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਦੇ ਇਕ ਦੋ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਵਵਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਬਿਸਨ ਸਮ੍ਾਰਿ ॥ ਬਿਸਨ ਸੰਮ੍ਾਰਿ ਨ ਆਵੈ ਹਾਰਿ ॥
(ਗਉੜੀ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਅੰਗ ੩੪੨)

ਵਿਸਨ ਮਿਲੇ ਸਭ ਹੀ ਸਚੁ ਪਾਵੈ ॥੩੭॥ *(ਗਉੜੀ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਅੰਗ ੩੪੨)*

ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਵਿਚ ਵਾਸਦੇਵ ਤੇ ਵਿਸਨ ਦਾ ਅਰਥ ਉਹ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਇਕ-ਇਕ ਰੋਮ ਵਿਚ ਕਰੋੜਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਰੋਮ ਰੋਮ ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਿਮਾਂਡ ਕੋ ਨਿਵਾਸ ਜਾਸ, ਮਾਨਸ ਅਉਤਾਰ ਧਾਰ ਦਰਸ ਦਿਖਾਏ ਹੈ।
(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਕਬਿੱਤ ੩੫/੪)

ਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੀ ਦੇਹਿ ਮੋ ਕੋਟਿਕ ਬਿਸਨ ਮਹੇਸ ॥
ਕੋਟਿ ਇੰਦ੍ਰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਕਿਤੇ ਰਵਿ ਸਸਿ ਕ੍ਰੋਰਿ ਜਲੇਸ ॥
(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ੨੪ ਅਵਤਾਰ, ਮਧੁ ਕੈਟਭ ਬੱਧ, ੧/੨)

ਸੋ ਜਿਥੇ ਤਿੰਨ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਾਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਜਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਥੇ ਸਾਫ਼ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤਿੰਨ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸਤੋਮਈ ਦੇਵਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਨਿਊਨ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹਾਦੇਉ ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਰੋਗੀ ਵਿਚਿ ਹਉਮੈ ਕਾਰ ਕਮਾਈ ॥ *(ਸੂਹੀ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੭੩੫)*

ਕੋਟਿ ਬਿਸਨ ਕੀਨੇ ਅਵਤਾਰ ॥ *(ਭੈਰਉ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੫੬)*

ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਇਕ ਦੇਵਤਾ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ, ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਪਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਜੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਨਾਮ ਉਸ ਮਹਾਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਵਾਸਦੇਵ ਦਾ ਨਾਮ ਉਸ ਜਗਤ

ਨਾਥ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਖਿੱਚ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਲਾ ਲਾਉਣਾ, ਫਿਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੋਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ੪੦ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੀ ੪੯ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਤੋਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕਿ ਇਹ ਪਉੜੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਆਏ ਸਨ, ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਾਸਦੇਵ ਦਾ ਜਾਪ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਜਪ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਸਾਜਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੇਲੇ ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲਾ ਜੁਗ ਸੀ, ਸਤਿਜੁਗ, ਉਸ ਦਾ ਜਾਪ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜਪਿਆ ਤੇ ਅੱਗੇ ਆਪਣੀ ਰਚੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਜਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਇਹ ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਜਾਪ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਅੱਖਰ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਲਗਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ (ਓ ਨਮੋ ਭਗਵਤੇ ਵਾਸਦੇਵਾਯ) ਫਿਰ ਇਹੀ ਜਾਪ ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਭਗਤ, ਜੋ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਵਾਲੇ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਧ੍ਰੂ ਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਹੋਇਆ। ਇਹੀ ਜਾਪ ਦੁਆਦਸ਼ੀ ਅੱਖਰ 'ਓ ਨਮੋ ਭਗਵਤੇ ਵਾਸਦੇਵਾਯ' ਜਪ ਕੇ ਜਗਤ ਨਾਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਕਿ ਨਾਮ ਐਸੇ ਜਪੋ, ਜੈਸੇ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਜਪਿਆ, ਨਾਮ ਐਸੇ ਜਪੋ ਜੈਸੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੇ ਜਪਿਆ, ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਰਾਮ ਜਪਉ ਜੀਅ ਐਸੇ ਐਸੇ॥ ਧ੍ਰੂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਜਪਿਓ ਹਰਿ ਜੈਸੇ॥੧॥

(ਗਉੜੀ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੩੩੭)

ਜੇ ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀ ਕਹੇ ਇਥੇ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਧ੍ਰੂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੇ ਰਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਵਾਸਦੇਵ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਨਾਮ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਜੁਗ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਰਾਮ ਸ਼ਬਦ ਉਸੇ ਸਤਿਜੁਗ ਵਾਲੇ ਜਗਤ ਨਾਥ ਨੂੰ ਰਾਮ = ਸਾਰੀ ਜਗ੍ਹਾ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਣ ਕੇ ਚਿੰਤਨ ਕੀਤਾ, ਇਹ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ। ਸੋ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਾਮ ਨਾਰਦ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਦੁਆਦਸ਼ੀ ਅੱਖਰ ਵਾਲਾ ਮਿਲਣਾ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾ ਵਿਚ ਸਿੱਧ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਤੁਕ ਦੇ ਵਿਚ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਾਵਾ ਅੱਖਰ ਵਾਸਦੇਵ ਤੋਂ ਲਿਆ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਿਰਾਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਈ ਗੁੱਝੀ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਵਾਵੇ ਅੱਖਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਦੁਆਪੁਰਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਹਰੀ ਕ੍ਰਿਸਨ; ਹਾਹਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ।

ਤ੍ਰੇਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਮ ਜੀ; ਰਾਰਾ ਰਾਮ ਜਪੇ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ।

ਕਲਿਜੁਗਿ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਗੋਵਿੰਦ; ਗਗਾ ਗੋਵਿੰਦ ਨਾਮੁ ਅਲਾਵੈ।

ਨੋਟ : ਅੰਨ੍ਵਯ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਦੂਸਰੀ, ਤੀਸਰੀ ਤੇ ਚੌਥੀ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਹੋਣਗੇ :

(ਤ੍ਰੇਤੇ ਰਾਮ ਜੀ)

ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਰਾਮ ਜੀ ਜੁਗ ਅਵਤਾਰ ਹੋਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਇਥੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਕੇ ਰਮੇ ਹੋਏ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਇਕ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਖ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਮਨੁ ਰਾਜਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

(ਹਾਹਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ।)

ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਹਾਹੇ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਸਫੁਰਨ ਕਰਾਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਜਪਿਆ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਜਪਾਵੈ = ਜਪਾਇਆ, ਇਥੋਂ (**ਸਤਿਗੁਰ**) ਸਤਿਗੁਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਹਾਹੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਅੱਖਰ ਕਥਨ ਕੀਤਾ।

ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਹਰਿ ਆਪੇ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਬਨਵਾਰੀ॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੧੬੫)*

ਆਪੇ ਹਰਿ ਇਕ ਰੰਗੁ ਹੈ ਆਪੇ ਬਹੁ ਰੰਗੀ॥ *(ਤਿਲੰਗ ਮ: ੪, ਅਸਟਪਦੀਆ, ਅੰਗ ੭੨੬)*

(ਦੁਆਪੁਰਿ ਹਰੀ ਕ੍ਰਿਸਨ)

ਜੋ ਹਰੀ = ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸਨ (ਕ੍ਰਿਸ + ਨ) ਕ੍ਰਿਸ = ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸੋ ਕਹੀਏ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਇਹ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਤੇ ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਮਹਾਂਰਿਸ਼ੀ ਬਿਆਸ ਜੀ ਹੋਏ ਹਨ,

(ਗਗਾ ਗੋਵਿੰਦ ਨਾਮ ਅਲਾਵੈ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਗਗੇ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਸਫੁਰਨ ਕਰਾਇਆ ਤੇ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਮਹਾਂਰਿਸ਼ੀ ਬਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਅਲਾਵੈ = ਉਚਾਰਨ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਥੋਂ (**ਸਤਿਗੁਰੁ**) ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਗੱਗਾ ਅੱਖਰ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਅੱਖਰ ਕਥਨ ਕੀਤਾ। ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜਗ੍ਹਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅਰੀ ਬਾਈ ਗੋਬਿਦ ਨਾਮੁ ਮਤਿ ਬੀਸਰੈ॥ਰਹਾਉ॥ *(ਗੂਜਰੀ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਅੰਗ ੫੨੬)*

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸੁਰ ਗੋਬਿੰਦ॥ *(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੮੩)*

(ਕਲਿਜੁਗ ਗੋਵਿੰਦ)

ਜੋ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਗੋਵਿੰਦ (ਗੋ + ਵਿੰਦ) ਗੋ = ਵੇਦਾਂ ਕਰਕੇ ਵਿੰਦ = ਜਾਣਨ ਯੋਗ ਹੈ **ਵਾ:** ਗੋ = ਧਰਤੀ ਦੀ ਵਿੰਦ = ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਾਉਣ ਲਈ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆ ਜੀ ਹੋਏ ਹਨ,

(ਰਾਰਾ ਰਾਮ ਜਪੇ ਸੁਖ ਪਾਵੈ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਰਾਰੇ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਫੁਰਨ ਕਰਾਇਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਜਪੇ = ਜਪਣ ਨਾਲ ਸੁਖ ਪਾਵੈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

(ਨਾਨਕ ਗੁਰ)

ਇਥੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਰਾਰਾ ਅੱਖਰ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਅਖ਼ੀਰਲਾ ਅੱਖਰ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ।

ਰਾਮ ਸ਼ਬਦ ਰਮੇ ਹੋਏ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵਾਚਕ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਰਾਮੁ ਰਮੈ ਸੋਈ ਰਾਮਾਣਾ॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੯੪)*

ਚਾਰਿ ਕੁੰਟ ਚਉਦਹ ਭਵਨ ਸਗਲ ਬਿਆਪਤ ਰਾਮ॥ *(ਗਉੜੀ ਥਿਤੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੯੯)*

ਚਾਰੇ ਜਾਗੇ ਚਹੁ ਜੁਗੀ; ਪੰਚਾਇਣ ਵਿਚਿ ਜਾਇ ਸਮਾਵੈ।

ਚਾਰੇ = ਚਹੁ ਜੁਗੀ = ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਖ ਜਾਗੇ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ **ਵਾ:** ਜਾਗੇ = ਗਿਆਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਜਾਗੇ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਬੀਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ-ਇਕ ਅੱਖਰ ਮਿਲਿਆ। ਪੰਚਾਇਣ (ਪੰਚ + ਆਇਣ) ਪੰਚ = ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਆਇਣ = ਘਰ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਨੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਲਈ ਪੰਚ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਅਸਥੂਲ ਤੱਤ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਪੰਚ = ਪੰਜਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੰਸਾਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਅੰਸਾ ਨਾਮ ਤੇ ਰੂਪ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨ ਅੰਸਾ ਆਪਣੀਆਂ ਅਸਤੀ, ਭਾਂਤੀ, ਪ੍ਰਿਯ ਭਾਵ ਸਤਿ-ਚਿੱਤ-ਅਨੰਦ ਇਉਂ ਪਰਪੰਚ ਦਾ ਜੋ ਆਇਣ = ਘਰ ਹੈ, ਇਹ ਚਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਮਨਰਾਜਾ, ਬਿਆਸ, ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆ ਉਸ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਸਮਾਵੈ = ਸਮਾ ਗਏ ਹਨ।

ਚਾਰੋ ਅਛਰ ਇਕੁ ਕਰਿ; ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਪੁ ਮੰਤ੍ਰ ਜਪਾਵੈ।

ਚਾਰੋ = ਚਾਰੇ ਅਛਰ = ਅੱਖਰ, ਜੋ ਬੀਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਜਾਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਜੋ ਛੱਤੀ ਜੁਗ, ਜਿਸ ਦਾ ਆਪ ਇਕ-ਇਕ ਅੱਖਰ ਦਾ ਨੌਂ-ਨੌਂ ਜੁਗ ਜਾਪ ਕੀਤਾ, ਸੰਸਾਰ ਸਾਜ ਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜੁਗਾਂ ਦਾ ਬੀਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜੋ ਇਕ-ਇਕ ਅੱਖਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕਰਿ = ਇਕ ਪਦ ਵਿਚ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਪ = ਜਪਣ ਦੇ ਲਈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਜਪਾਵੈ = ਜਪਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਾਗ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜਾਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਉਪਰੋਕਤ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕ-ਇਕ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਜਪਣ ਲਈ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ, ਵਾਸਦੇਵ, ਹਰਿ, ਗੋਬਿੰਦ, ਰਾਮ; ਚਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਬੀਜ ਰੂਪ ਨੂੰ ਵੰਡਿਆ—ਵ, ਹ, ਗ, ਰ; ਹੁਣ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਚਾਰੇ ਅੱਖਰ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਅੱਖਰ ਇਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਨਾਮ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ੀ-ਮੁਨੀ, ਸੰਤ, ਭਗਤ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਆਪ ਹੀ ਨਿਰਾਕਾਰ ਤੋਂ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਹਾਏ ਅਤੇ ਇਹ ਮੰਤ੍ਰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਫਲ ਹੋਇਆ।

ਜਹਾਂ ਤੇ ਉਪਜਿਆ; ਫਿਰ ਤਹਾਂ ਸਮਾਵੈ ॥੪੯॥੧॥

ਜਹਾਂ = ਜਿਥੇ ਤੇ = ਤੋਂ ਜੀਵ ਉਪਜਿਆ = ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਭਾਵ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਜਪ ਕੇ ਚੌਰਾਸੀ ਦੇ ਗੇੜੇ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ ਦੇ ਫਿਰ = ਫੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਤਹਾਂ = ਤਿਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਸਮਾਵੈ = ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਜਿਥੋਂ ਇਹ ਚਾਰੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਹ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਤਹਾਂ = ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਾਵੈ = ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਏ, ਭਾਵ ਆਵਾਗਉਣ ਮਿਟ ਗਿਆ ॥੪੯॥੧॥

ਨੋਟ : ਇਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਗੁਣੀ ਜਨਾਂ ਨੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕੇ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਕਈ ਗੁਣੀ ਜਨਾਂ ਦੇ ਗੁੰਮਨਾਮ ਲਿਖ ਕੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਉੜੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਜਾਪਦਾ ਪਦ ਨਿਸਚੇ ਵਾਚਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਨਿਸਚੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਪਉੜੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਹੋ ਵੀ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ, ਜੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਸਹੀ ਹੋਣ ਤਾਂ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਨਾ ਜੁੜੇ ਤਾਂ ਇਹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਭੁਲੇਖੇਆਤਮ ਸੰਸਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਉੱਤਰ

ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿਰਦੇ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਅੱਗੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਉਂਦਿਆਂ ਦਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਦੇ ਇਕ ਕਣ ਬਰਾਬਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਜੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਪੰਥਕ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੋਈ, ਉਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਦਿਆਂ ਛੋਟਾ ਮੂੰਹ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਹੈ, ਜੋ ਦਾਸ ਨੇ ਵੱਡਿਆਂ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਵਿਚਾਰਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸੋਝੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ, ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਲਿਖਣ ਦਾ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਜੋ ਉਕਾਈ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਵਿਦਵਾਨ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣ ਤਾਂ ਉਸ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸੁਧਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ੰਕਾ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿੱਧ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਰਹੀ ਗੱਲ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮ ਤਰਤੀਬ ਦੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕੂਟਾਂ ਵਾਲਾ ਢੰਗ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਵੇ ਅਰਥ ਅਨਵੈ ਰੀਤ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਣ, ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਵਾਲਾ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਨੇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਵਿਪਰੀਤ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਕਰੇ ਤਾਂ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨਾਲ ਭਾਰੀ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਫੀਲੁ ਰਬਾਬੀ ਬਲਦੁ ਪਖਾਵਜ ਕਊਆ ਤਾਲ ਬਜਾਵੈ ॥
ਪਹਿਰਿ ਚੋਲਨਾ ਗਦਹਾ ਨਾਚੈ ਭੈਸਾ ਭਗਤਿ ਕਰਾਵੈ ॥੧॥ *(ਆਸਾ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੪੭੭)*

ਸੋ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਤੁਕ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹਾਥੀ ਦੇ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣ ਵੱਲ ਅਤੇ ਬਲਦ ਦੇ ਜੋੜੀ ਵਜਾਉਣ ਵੱਲ ਤੇ ਕਾਂ ਦੇ ਕੈਂਸੀਆ ਵਜਾਉਣ ਵੱਲ ਹੈ। ਇਹ ਅਸੰਭਵ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਾਥੀ ਨੇ ਰਬਾਬ, ਬਲਦ ਨੇ ਜੋੜੀ ਤੇ ਕਾਂ ਨੇ ਕੈਂਸੀਆ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਜਾਈਆਂ। ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਏ, ਪਰ ਅੰਤਰੀਵ ਅਰਥ ਵਿਚ ਮਨ ਰੂਪੀ ਹਾਥੀ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਹਾਥੀ ਕਿ ਆਲਸੀ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਬਲਦ ਤੇ ਕ੍ਰੋਧੀ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਕਾਂ ਵਰਗਾ ਤੇ ਖੋਤਾ ਨਚਾਰ ਵਾਲਾ ਚੋਲਾ ਪਹਿਨ ਕੇ ਨੱਚਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸੰਢੇ ਨੇ ਬੈਂਡ ਮਾਸਟਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ, ਬਲਕਿ ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਕਾਮ-ਜੁਗਤ ਮਨ ਨੂੰ ਖੋਤਾ ਤੇ ਲੱਜਾ ਰੂਪ ਚੋਲਾ ਪਾ ਕੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਰੂਪ ਨੱਚਣਾ ਹੈ ਤੇ ਲੋਭ ਰੂਪੀ ਭੈਂਸਾ ਹੁਣ ਆਪ ਭਗਤੀ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਤੋਂ ਕਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਮਨ ਹੁਣ ਭਗਤੀ ਦਾ ਲੋਭ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਉਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵ ਦੇ ਵਿਚ ਗਹਿਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਇਉਂ ਮੂਲ ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਦੀ ਰੀਤ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਵਰਸਾਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਕੂਟਾ ਵਰਗਾ ਸ੍ਵੈਯਾ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮੋ ਮਦ ਕਾਛਰ ਲੋਹ ਦਗਾ ਮਲ; ਸੰਭ ਕਬੀ ਉਰ ਮਾਂਹਿ ਨ ਧਾਰੋ ॥
ਰਾਹ ਅਥੋ ਸਖਿ ਦੇ ਮਰਿਯੰਧਮ; ਮਾਵ ਸਦਾ ਉਰ ਤੇ ਨਹਿ ਟਾਰੋ ॥
ਸਾਂਗੁ ਭਵੇ ਸੁਸ ਪੰਚ ਇਨੀ ਤਰ, ਜੋ ਦਨ ਦਾ ਥਲੋ ਨੇਤ ਸੰਭਾਰੋ ॥
ਜੋ ਇਨ ਤੇ ਹਰਿ ਨਾਂਹਿ ਮਿਲੇ; ਤਬ ਜਾਮਨ ਸਿੰਘ ਗੁਲਾਬ ਤੁਮਾਰੋ ॥੧੨੯॥

ਸੋ ਇਸ ਸ੍ਵੈਯੇ ਦੇ ਅਰਥ ਅਨਵੈ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੂਲ ਪਾਠ ਦੇ ਮੋ ਪਦ ਕਾਛਰ ਦਗਾ ਮਲ

ਸੰਭ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਇਹ ਸੱਤ ਔਗੁਣ ਕਦੇ ਵੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਨਾ ਕਰੋ ਤੇ ਹੁਣ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਕੁਝ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗਾ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਕਰ ਕੇ ਅਰਥ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਹੀ ਅਨਵੈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਕੂਟ ਕਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਮੋ ਮਦ ਕਾਛਰ ਲੋਹ ਦਗਾ ਮਲ ਸੰਭ

ਹੁਣ ਇਥੇ ਲੋਹ ਦਾ ਹਾਹਾ ਮੱਮੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਮੋਹ ਪਦ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਦਗਾ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਦੱਦਾ ਦੂਸਰੇ ਮੱਮੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਮਦ ਸ਼ਬਦ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਕੰਨੇ ਵਾਲੇ ਗੱਗੇ ਨੂੰ ਦੱਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਦਗਾ ਪਦ ਬਣਿਆ, ਕੱਕੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਮੱਮੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਕਾਮ ਪਦ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਛੱਛੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਲੱਲੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਛਲ ਸ਼ਬਦ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਰਾਰੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਟਿੱਪੀ ਵਾਲੇ ਸੱਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਰਸੰ ਸ਼ਬਦ ਬਣਿਆ ਤੇ ਲੱਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਭੱਭੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਲੋਭ ਸ਼ਬਦ ਬਣਿਆ। ਹੁਣ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੋਹ, ਮਦ, ਦਗਾ, ਕਾਮ, ਛਲ, ਰਸੰ, ਲੋਭ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਨਾ ਕਰੋ। ਹੁਣ ਅਗਲੇ ਸੱਤ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸੱਤ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸੱਤ ਪਦ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਵੈਯੇ ਦੀ ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਤਰਤੀਬ ਬਣਾਈ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਵੈਯੇ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਇਸ 'ਤੇ ਬਣਦੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਸਾਡੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੈ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਦੋ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਜੋਂ ਲਿਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੀਸਰਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਕੂਟ ਵਰਤੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਬੁਝਾਰਤ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਥਾਲ ਵਿਚਿ ਤਿੰਨਿ ਵਸਤੂ ਪਈਓ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਵੀਚਾਰੋ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਠਾਕੁਰ ਕਾ ਪਇਓ ਜਿਸ ਕਾ ਸਭਸੁ ਅਧਾਰੋ॥

(ਸਲੋਕ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੪੨੯)

ਇਹ ਬੁਝਾਰਤ ਸੀ ਕਿ ਲਿਖੀਆਂ ਤਿੰਨ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ ਚਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਇਸ ਨੂੰ ਬੁੱਝੋ, ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਏਹ ਮੁਦਾਵਣੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਈ ਗੁਰਸਿਖਾ ਲਧੀ ਭਾਲਿ॥

(ਸੋਰਠਿ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੬੪੫)

ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬੁਝਾਰਤ ਨੂੰ ਬੁੱਝਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਥਾਲ ਵਿਚ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਠਾਕੁਰ ਦਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਕੂਟ ਵਰਤੀ, ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਕਿ ਨਾਰਾਇਣ ਕਿ ਆਦਿ ਮੇ ਅਰ ਬਾਵਨ ਕੇ ਅੰਤ।
ਅਕਰ ਮਧ ਜੋ ਸੇਵੀਐ ਵਹੀ ਹਮਾਰੇ ਕੰਤ।

ਹੁਣ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਪਦ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਹਿੰਦਾ, ਪਰ ਅਰਥ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ:
ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਪਦ ਦੇ ਆਦਿ = ਮੁੱਢਲਾ ਅੱਖਰ 'ਨਾ' ਹੈ
ਅਤੇ ਬਾਵਨ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਫਿਰ 'ਨ' ਹੈ
ਅਕਰ ਪਦ ਦੇ ਮਧ = ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਅੱਖਰ 'ਕ' ਹੈ
ਹੁਣ ਪਦ 'ਨਾਨਕ' ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਮਾਲਕ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੀ ੪੯ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸਟਕੂਟ ਬੁਝਾਰਤ

ਅਨਵੈ ਗੀਤ ਵਾਲਾ ਢੰਗ ਵਰਤ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ੪੦ ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹੋ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੀ ੪੯ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਬੁਝਾਰਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਇਸ ਪਉੜੀ ਦਾ ਤਾਣਾ-ਪੇਟਾ ਬਹੁਤ ਬਾਰੀਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਉਲਝ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੀਕ ਤੰਦਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖ ਕੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਬਸਤਰ ਬੁਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੇ ਹੰਢਾਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਆਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸੁਖਦਾਇਕ ਹੋਵੇ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਨੀਂਦ ਦੇਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕਾ ਦੇ ਲੂੰ ਨਾ ਚੁਭਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਜੋ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਾ ਹੋਣ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਦੋ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਐਸੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਨਾਮ ਹਨ—ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਤੇ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਹਾਤਮ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੀ ੪੯ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਲਈ ਤੇ ੩੯ਵੀਂ ਵਾਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਸੰਪੂਰਨ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਲਈ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਹੋਰ ਸ੍ਵੈਯਾ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜੈਸੇ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਪਰਸ ਕੀਓ ਜੁਗ ਚਾਰਿ ਚੜਿਓ ਕੈਲਾਸ ਰਹਿਓ।
ਜੈਸੇ ਲਾਖ ਬਾਰ ਕੁਰਛੇਤਰ ਮੇ ਅਸਮੇਧ ਜਗ ਅਭੰਗ ਠਇਓ।
ਜੈਸੇ ਕੋਟ ਬਰਸ ਤਪ ਉਰਧ ਮੁਖੀ ਬੈਸੰਤਰ ਮੇ ਤਨ ਦਾਹ ਦਇਓ।
ਫੁਨਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਵਿਸੇਸ ਇਤੀ ਜਿਨ ਏਕ ਬਾਰ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਹਿਓ।

(ਕਬਿੱਤ ਸਵੱਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਅਤੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ੰਕਾ ਦੀਆਂ ਕੰਡਿਆਲੀਆਂ ਝਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਬਸਤਰ ਨਹੀਂ ਪਾੜਨੇ ਚਾਹੀਦੇ, ਬਲਕਿ ਲਾਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਨਜਾਣਪੁਣੇ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਖਿਮਾ ਬਖ਼ਸ਼ੇ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਵਿਦਵਾਨ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਸਵੀਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਈ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ, ਵਿਚਾਰਨ ਤੋਂ ਸਮਝ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸੁਣਾਏ ਜਾਣ।

ਵਾਰ ੨

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਵਸਤੂ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਮੰਗਲ)

ਪਿਛਲੀ ਵਾਰ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ੪੯ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਬਾਬਤ ਉਚਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸਮਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮ ਇੱਕੋ ਹੈ ਤੇ ਆਪੇ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ, ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਕੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਹੋਇ ਪਸਰਿਆ ਨਾਨਕ ਏਕੰਕਾਰੁ॥੧॥ *(ਗਉੜੀ ਥਿਤੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੯੬)*

ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਏਕਤਾ ਵਾਲੇ ਬਚਨ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਆਪਨੜੈ ਹਥਿ ਆਰਸੀ; ਆਪੇ ਹੀ ਦੇਖੈ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਨੜੈ = ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਆਰਸੀ = ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਪਕੜਿਆ ਹੋਵੇ, ਆਪੇ = ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਦੇਖੈ = ਦੇਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਲੋਹੇ ਦੀ ਵੀ ਆਰਸੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿਕਲ ਕਰ ਕੇ ਇਤਨਾ ਚਮਕਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਦਿਸਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਵਾਂਗੂੰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਸਿਕਲ ਕਰ ਕੇ ਚਮਕਾ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇਖਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋ ਅੰਗੂਠੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਆਰਸੀ ਹੈ।

ਆਪੇ ਦੇਖਿ ਦਿਖਾਇਦਾ; ਛਿਅ ਦਰਸਨ ਭੇਖੈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪੇ = ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਖਿ = ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚਿਹਰਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਿਖਾਇਦਾ = ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਦਰਸਨ = ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ (ਸਾਂਖ, ਨਿਆਇ, ਬਿਸ਼ੇਸ਼ਕ, ਪੂਰਬ-ਮੀਮਾਂਸਾ, ਪਤੰਜਲ ਤੇ ਵੇਦਾਂਤ) ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਭੇਖੈ = ਲਿਬਾਸ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜੇਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰਿ ਭਾਲਿਦਾ; ਤੇਵੇਹੈ ਲੇਖੈ।

ਜੇਹਾ = ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਭਾਲਿਦਾ = ਖੋਜਦਾ ਹੈ, ਤੇਵੇਹੈ = ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੇਖੈ = ਲਖਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ।

ਹਸਦੇ ਹਸਦਾ ਦੇਖੀਐ; ਸੋ ਰੂਪ ਸਰੇਖੈ।

ਹੱਸਦੇ ਨੂੰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਹੱਸਦਾ ਦੇਖੀਐ = ਦੇਖੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਰਗਾ ਹੀ ਅਕਸ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ

ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਬਣਾ ਲਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸਰੇਖੈ = ਸਾਰਖਾ, ਭਾਵ ਸਦਰਸ਼ ਉਹਦੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰੋਂਦੇ ਦਿਸੈ ਰੋਵਦਾ; ਹੋਇ ਨਿਮਖ ਨਿਮੇਖੈ।

ਰੋਂਦੇ ਨੂੰ ਰੋਂਦਾ ਹੋਇਆ ਦਿਸੈ = ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿਮੇਖੈ = ਪਲਕਾਂ ਮਾਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਵੱਜਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਸੇਖੈ ॥੧॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪੇ ਆਪ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਵਿਸੇਖੈ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਵਿਚਿ ਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਵਸੈ ਜੀਉ ॥੨॥ *(ਮਾਝ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੯੪)*

ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਰ ਪਾਸੇ ਪਸਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਤਿਸੰਗਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥੧॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਆਪਨੜੈ ਹਥਿ ਆਰਸੀ; ਆਪੇ ਹੀ ਦੇਖੈ।

ਉਸ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਪਨੜੈ = ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਰੂਪੀ ਆਰਸੀ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਸਿੱਖ ਦੇ ਤਾਈਂ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਦੇਖਿ ਦਿਖਾਇਦਾ; ਛਿਅ ਦਰਸਨ ਭੇਖੈ।

ਛਿਅ = ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਭੇਖੈ = ਲਿਬਾਸ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ ਤੇ ਛੇਵਾਂ ਮਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਲਿਬਾਸ, ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸਾਰੇ ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ ਦਿਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਛਿਅ ਦਰਸਨਿ = ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਨਿਰਣਾ ਰੂਪ ਭੇਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਆਪੇ ਦੇਖਿ = ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਤਾਈਂ ਦਿਖਾਇਦਾ = ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰਿ ਭਾਲਿਦਾ; ਤੇਵੇਹੈ ਲੇਖੈ।

ਜੇਹਾ = ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਕੋਈ ਭਾਲਿਦਾ = ਖੋਜਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਲੇਖੈ = ਲਖਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤਹਕਰਣ ਹੈ, ਤੇਵੇਹੈ = ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਸਦੇ ਹਸਦਾ ਦੇਖੀਐ; ਸੋ ਰੂਪ ਸਰੇਖੈ।

ਬ੍ਰਹਮ ਬੇਤੇ ਆਪ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਹਸਦੇ = ਅਨੰਦਤ ਹੋ ਗਏ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਸੰਨ-ਚਿੱਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਹਸਦਾ = ਅਨੰਦਤ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਨੰਦ ਦੀ ਬਾਹਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਦੇਖੀਐ = ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਸੋ = ਉਹ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੇਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ = ਸਰੂਪ ਸਰੇਖੈ = ਸਦਰਸ਼, ਭਾਵ ਵਰਗਾ ਕਰਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਨ।

ਰੋਂਦੇ ਦਿਸੈ ਰੋਵਦਾ; ਹੋਇ ਨਿਮਖ ਨਿਮੇਖੈ।

ਰੋਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਂਦਾ ਹੀ ਦਿਸੈ = ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਵੈਰਾਗ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੈਰਾਗ ਵਾਲਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਭਾਸਦਾ

ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਅੱਖ ਮਟੱਕੇ ਵਾਲੇ ਚੰਚਲਤਾਈ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਚਲਤਾਈ ਵਾਲਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਸੇਖੈ ॥੧॥

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪੇ ਆਪ ਚੇਤਨਾ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕਰਕੇ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਹੋ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਤਿਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਸੇਖੈ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਥੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ॥੧॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਵਿਚਿ ਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਵਰਤਦਾ ਬੁਝਹੁ ਸਬਦ ਵੀਚਾਰਿ ॥ *(ਕਾਨੜਾ ਵਾਰ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੧੩੧੪)*

ਪਉੜੀ ੨ (ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਵਜੰਤ੍ਰੀ ਦਾ)

ਜਿਉ ਜੰਤ੍ਰੀ ਹਥਿ ਜੰਤ੍ਰ ਲੈ; ਸਭਿ ਰਾਗ ਵਜਾਏ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਜੰਤ੍ਰੀ = ਵਾਜੇ ਵਾਲਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਜੰਤ੍ਰ = ਵਾਜਾ ਲੈ ਕੇ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਵਜਾਏ = ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਰਿਸ਼ਭ, ਗੰਧਾਰ ਆਦਿ ਸੁਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਾਗ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੱਢਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਮਗਨੁ ਹੋਇ; ਆਪੇ ਗੁਣ ਗਾਏ।

ਆਪ ਹੀ ਸੁਣ-ਸੁਣ ਕੇ ਮਗਨੁ = ਮਸਤ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਗੁਣ ਗਾਏ = ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣੁ ਹੋਇ; ਆਪਿ ਰੀਝਿ ਰੀਝਾਏ।

ਫਿਰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਲਿਵਲੀਣੁ (ਲਿਵ + ਲੀਣੁ) ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲੀਣੁ = ਅਭੇਦ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਆਪ ਹੀ ਰੀਝਿ = ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਰੀਝਾਏ = ਖ਼ੁਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਥਤਾ ਬਕਤਾ ਆਪਿ ਹੈ; ਸੁਰਤਾ ਲਿਵ ਲਾਏ।

ਆਪ ਹੀ ਕਥਤਾ = ਕਥਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਬਕਤਾ = ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਸੁਰਤਾ = ਸਰੋਤਾ, ਭਾਵ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਹੋ ਕਰਕੇ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਏ = ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਿਸਮਾਦੁ ਹੋਇ; ਸਰਬੰਗ ਸਮਾਏ।

ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਵਿਸਮਾਦੁ = ਅਸਚਰਜ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਸਰਬੰਗ (ਸਰਬ + ਅੰਗ) ਸਰਬ = ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਏ = ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਤੀਆਏ ॥੨॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪਤੀਆਏ = ਪ੍ਰਤੀਤ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਬਾਰੇ ਸੁਣਦੇ ਸਭ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਪਤੀਜਦਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਚਿੱਤ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤਨ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਰਚਦਾ॥੨॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਜਿਉ ਜੰਤ੍ਰੀ ਹਥਿ ਜੰਤ੍ਰ ਲੈ; ਸਭਿ ਰਾਗ ਵਜਾਏ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਜੰਤਰੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚੇਤਨ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਜੰਤ੍ਰ = ਵਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ

ਅਧੀਨ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ, ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੋਹ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਫ਼ਰਤ ਹੈ, ਸਭ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਉਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਮਗਨੁ ਹੋਇ; ਆਪੇ ਗੁਣ ਗਾਏ।

ਆਪ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤਤ-ਬੇਤਾ ਹੋ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਗਾਏ = ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੂਪੀ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਿ = ਸੁਣ ਕੇ ਮਗਨੁ = ਮਸਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣੁ ਹੋਇ; ਆਪਿ ਰੀਝਿ ਰੀਝਾਏ।

ਆਪ ਹੀ ਸਿੱਖ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ, ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜ ਕੇ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਲੀਣੁ = ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਰੀਝਿ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਰੀਝਾਏ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਥਤਾ ਬਕਤਾ ਆਪਿ ਹੈ; ਸੁਰਤਾ ਲਿਵ ਲਾਏ।

ਜੋ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਕਥਤਾ = ਕਥਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬਕਤਾ = ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਸਰੋਤਾ ਬਣ ਕੇ ਲਿਵ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਰਚਣ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵੀ ਤੇ ਬਿਆਸ ਆਦਿਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਰੋਤੇ ਆਦਿਕ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਰਚਣ ਵਾਲਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵੀ ਆਪ ਹੀ ਹੈ, ਸਿੱਖ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਲਿਵ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਆਪ ਹੀ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਿਸਮਾਦੁ ਹੋਇ; ਸਰਬੰਗ ਸਮਾਏ।

ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਵਿਸਮਾਦੁ = ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਸਰਬੰਗ = ਸਾਰੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਹੀ ਸਮਾਏ = ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਤੀਆਏ ॥੨॥

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਪਤੀਆਏ = ਪ੍ਰਤੀਤ, ਯਕੀਨ, ਭਰੋਸਾ ਬੱਝ ਗਿਆ ਕਿ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਾਕਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਆਪੇ ਆਪ ਵਰਤਦਾ ਨਿਸਚੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਗਿਆਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨ ਕਰਕੇ ਆਪੇ ਆਪ ਵਰਤਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ॥੨॥

ਪਉੜੀ ੩ (ਸਭ ਕਿਛੁ ਆਪੇ ਆਪਿ ਹੈ)

ਆਪੇ ਭੁਖਾ ਹੋਇਕੈ; ਆਪਿ ਜਾਇ ਰਸੋਈ।

ਆਪੇ = ਆਪ ਹੀ ਭੁਖਾ = ਖੁਧਿਆਵੰਤ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕਰਕੇ ਆਪ ਹੀ ਰਸੋਈਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭੋਜਨ ਆਪਿ ਬਣਾਇਦਾ; ਰਸ ਵਿਚਿ ਰਸ ਗੋਈ।

ਆਪ ਹੀ ਭੋਜਨ ਬਣਾਇਦਾ = ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਰਸਾਂ ਵਿਚ ਰਸ ਜਿਵੇਂ ਮਿੱਠੇ, ਖੱਟੇ, ਕੌੜੇ, ਸਲੂਣੇ ਆਦਿਕ ਰਸਾਂ ਵਿਚ ਰਸ ਗੋਈ = ਮਿਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਖਾਇ ਸਲਾਹਿਕੈ; ਹੋਇ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਸਮੋਈ।

ਆਪ ਹੀ ਭੋਜਨ ਖਾਇ = ਖਾ ਕੇ ਸਲਾਹਿਕੈ = ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਤ੍ਰਿਪਤਿ = ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਕੇ ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਸਮੋਈ = ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਰਸੀਆ ਆਪਿ ਰਸ; ਰਸੁ ਰਸਨਾ ਭੋਈ।

ਆਪ ਹੀ ਰਸੀਆ = ਰਸ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਰਸ ਰੂਪ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਰਸਨਾ = ਜੀਭ ਵਿਚ ਰਸ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਭੋਈ = ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

ਦਾਤਾ ਭੁਗਤਾ ਆਪਿ ਹੈ; ਸਰਬੰਗ ਸਮੋਈ।

ਆਪ ਹੀ ਦਾਤਾ = ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਭੁਗਤਾ = ਭੋਗਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਸਰਬੰਗ (ਸਰਬ + ਅੰਗ) ਸਰਬ = ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਭਾਵ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਸਮੋਈ = ਸਮੋਇਆ ਭਾਵ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖੁ ਹੋਈ॥੩॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸੁਖੀ ਹੋਈ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥੩॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਆਪੇ ਭੁਖਾ ਹੋਇਕੈ; ਆਪਿ ਜਾਇ ਰਸੋਈ।

ਆਪ ਹੀ ਭੁਖਾ = ਲੋੜਵੰਦ ਰੂਪ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋ ਕਰਕੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਲੈ ਕੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਰਸੋਈਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਇ = ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭੋਜਨ ਆਪਿ ਬਣਾਇਦਾ; ਰਸ ਵਿਚਿ ਰਸ ਗੋਈ।

ਆਪ ਹੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਸਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਅੰਤਰੀਵ ਭੋਜਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਭਾਵ ਸ੍ਰਵਣ, ਮੰਨਣ, ਨਿਧਿਆਸਣ, ਤਤ, ਤ੍ਵੰ ਪਦ ਦਾ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਅਸਪਦ ਰੂਪ ਰਸ = ਰਸਾਂ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ ਰਸ ਗੋਈ = ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਉਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚ ਅੰਤਰੀਵ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਭਿ ਰਸ ਮਿਠੇ ਮੰਨਿਐ ਸੁਣਿਐ ਸਾਲੋਣੇ॥
ਖਟ ਤੁਰਸੀ ਮੁਖਿ ਬੋਲਣਾ ਮਾਰਣ ਨਾਦ ਕੀਏ॥
ਛਤੀਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਾਉ ਏਕੁ ਜਾ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇਇ॥੧॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੬)*

ਆਪੇ ਖਾਇ ਸਲਾਹਿਕੈ; ਹੋਇ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਸਮੋਈ।

ਆਪ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚੋਂ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿੱਦਿਆ ਰੂਪੀ ਭੋਜਨ ਖਾਇ = ਖਾ ਕੇ, ਸਲਾਹਿਕੈ = ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ੍ਰਵਣ, ਮੰਨਣ, ਨਿਧਿਆਸਣ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਸਮੋਈ = ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਰਸੀਆ ਆਪਿ ਰਸ; ਰਸ ਰਸਨਾ ਭੋਈ।

ਆਪ ਹੀ ਰਸੀਆ ਰੂਪੀ ਗੁਰੂ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਰਸ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਰੂਪੀ ਰਸਨਾ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਵਿਚ ਭੋਈ = ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਆਪੇ ਰਸੀਆ ਆਪਿ ਰਸੁ ਆਪੇ ਰਾਵਣਹਾਰੁ॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੨੩)*

ਦਾਤਾ ਭੁਗਤਾ ਆਪਿ ਹੈ; ਸਰਬੰਗ ਸਮੋਈ।

ਆਪ ਹੀ ਨਾਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਦਾਤਾ = ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਨਾਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਭੁਗਤਾ = ਭੋਗਣ ਵਾਲਾ ਸਿੱਖ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੱਤਾ ਸਾਰਿਆਂ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਸਮੋਈ = ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖੁ ਹੋਈ ॥੩॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ ਹਰ ਪਾਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖੀ ਹੋਈ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥੩॥

ਪਉੜੀ ੪ (ਸਿਧਾਂਤ ਪਿਛਲੀ ਪਉੜੀ ਅਨੁਸਾਰ)

ਆਪੇ ਪਲੰਘੁ ਵਿਛਾਇਕੈ; ਆਪਿ ਅੰਦਰਿ ਸਉਂਦਾ।

ਜੀਵ ਆਪ ਹੀ ਪਲੰਘੁ = ਮੰਜਾ ਡਾਹ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਉੱਤੇ ਬਿਸਤਰਾ ਵਿਛਾਇਕੈ = ਵਿਛਾ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਸੌਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਪਨੈ ਅੰਦਰਿ ਜਾਇ ਕੈ; ਦੇਸੰਤਰਿ ਭਉਂਦਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਦਿਸੰਤਰ')

ਜੀਵ ਆਪ ਹੀ ਸੁਪਨੈ = ਸੁਪਨੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਜਾਇ ਕੈ = ਜਾ ਕੇ ਦੇਸੰਤਰਿ = ਦੇਸਾਂ ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਭਉਂਦਾ = ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਰੰਕੁ ਰਾਉ ਰਾਉ ਰੰਕੁ ਹੋਇ; ਦੁਖ ਸੁਖ ਵਿਚ ਪਉਂਦਾ।

ਕਈ ਰੰਕੁ = ਕੰਗਾਲ ਜੀਵ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਰਾਉ = ਰਾਜੇ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸੁਖ ਪਉਂਦਾ = ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਰਾਉ = ਰਾਜੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਰੰਕੁ = ਕੰਗਾਲ ਹੋ ਕੇ ਦੁੱਖ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਤਤਾ ਸੀਅਰਾ ਹੋਇ ਜਲੁ; ਆਵਟਣ ਖਉਂਦਾ।

('ਤੱਤਾ', 'ਆਵੱਟਣ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਕਦੇ ਤਤਾ = ਗਰਮ, ਕਦੇ ਸੀਅਰਾ = ਠੰਢਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਆਵਟਣ = ਉਬਾਲੇ ਖਉਂਦਾ = ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ।

ਹਰਖ ਸੋਗ ਵਿਚਿ ਧਾਵਦਾ; ਚਾਵਾਏ ਚਉਂਦਾ।

ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਹਰਖ = ਖ਼ੁਸ਼ੀ, ਸੋਗ = ਗ਼ਮੀ ਵਿਚ ਧਾਵਦਾ = ਦੌੜਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੋਂ ਕਿ ਰਾਤ ਕਿਵੇਂ ਬੀਤੀ, ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਦਾ ਚਾਵਾਏ = ਬੋਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਚਉਂਦਾ = ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ ਤੇ ਬੜਾ ਸੁਖੀ ਹੋਇਆ। ਸੁਖੋਪਤੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਹਰਖ = ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਸੁੱਤਾ ਰਿਹਾ, ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਥੇ ਪਿਆ ਹਾਂ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖੁ ਰਉਂਦਾ ॥੪॥

ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਰਤਦਾ = ਪਸਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖ ਉਸ ਸੁਖ ਸਰੂਪ ਦੇ ਤਾਈਂ ਰਉਂਦਾ = ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ॥੪॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਆਪੇ ਪਲੰਘੁ ਵਿਛਾਇਕੈ; ਆਪਿ ਅੰਦਰਿ ਸਉਂਦਾ।

ਆਪ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਅੰਤਹਕਰਣ ਰੂਪੀ ਪਲੰਘ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪੀ ਵਿਛਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਨਿਰਵਿਕਲਪ ਰੂਪ ਸਮਾਧੀ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਸੌਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਪਨੈ ਅੰਦਰਿ ਜਾਇ ਕੈ; ਦੇਸੰਤਰਿ ਭਉਂਦਾ।

ਆਪ ਹੀ ਜੀਵ ਰੂਪ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਸੁਪਨੈ = ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਜੂਨਾਂ ਰੂਪ ਦੇਸ਼-ਦੇਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਭਉਂਦਾ = ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਰੰਕੁ ਰਾਉ ਰਾਉ ਰੰਕੁ ਹੋਇ; ਦੁਖ ਸੁਖ ਵਿਚਿ ਪਉਂਦਾ।

ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਪ ਹੀ ਜੀਵ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਪੁੰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਰੰਕੁ = ਕੰਗਾਲ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਆਪ ਹੀ ਪੁੰਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣਾ ਹੋ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਕੰਗਾਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਆਪ ਹੀ ਜੀਵ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਅਗਿਆਨ ਕਰਕੇ ਰੰਕੁ = ਕੰਗਾਲ, ਭਾਵ ਅਲਪਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਆਪ ਹੀ ਰਾਜਾ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਬੇਤਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਆਪ ਹੀ ਗਿਆਨਵਾਨ, ਰੰਕ ਹੋ ਕੇ, ਭਾਵ ਅਪਲਗ ਹੋ ਕੇ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਆਪ ਹੀ ਤਤਬੇਤਾ ਰਾਜਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੈ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ।

ਤਤਾ ਸੀਅਰਾ ਹੋਇ ਜਲੁ; ਆਵਟਣ ਖਉਂਦਾ।

ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਜਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜੀਵ ਤਮੋ ਗੁਣ ਕਰਕੇ ਤੱਤਾ ਭਾਵ ਕ੍ਰੋਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਪ ਹੀ ਸਤੋ ਗੁਣ ਕਰਕੇ ਠੰਢਾ ਭਾਵ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਹੀ ਆਵਾਗਉਣ ਸੰਕਲਪ, ਵਿਕਲਪ ਰੂਪ ਉਬਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹਰਖ ਸੋਗ ਵਿਚਿ ਧਾਵਦਾ; ਚਾਵਾਏ ਚਉਂਦਾ।

ਆਪ ਹੀ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਹਰਖ = ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਦੌੜਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਕੇ ਸੋਗ = ਗ਼ਮੀ ਵਿਚ ਦੌੜਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਚਾਵਾਏ = ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਸਿੱਖ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਚਉਂਦਾ = ਬੋਲਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖੁ ਰਉਂਦਾ ॥੪॥

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਸਾਖੀ ਰੂਪ ਹੋ ਕਰਕੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਆਪੇ ਹਰਿ ਇਕ ਰੰਗੁ ਹੈ ਆਪੇ ਬਹੁ ਰੰਗੀ ॥ *(ਤਿਲੰਗ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੭੨੬)*

ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਜਾਣ ਕੇ ਸੁਖੁ = ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਰਉਂਦਾ = ਮਾਣਦੇ ਹਨ ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਸੰਗਤ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਫਲ)

ਸਮਸਰਿ ਵਰਸੈ ਸ੍ਵਾਂਤ[੧] ਬੂੰਦ; ਜਿਉ ਸਭਨੀ ਥਾਈ।

('ਸੁਆਂਤ' ਬੋਲੋ)

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਵਾਂਤ = ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਸਭਨੀ = ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਈ = ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਸਮਸਰਿ = ਬਰਾਬਰ ਵਰਸੈ = ਵਰ੍ਹਦੀ ਹੈ।

---

੧. **ਸਵਾਂਤ ਬੂੰਦ**—ਸਵਾਂਤ ਨਛੱਤਰ ਵਿਚ ਬੱਦਲ ਦੀ ਵਰ੍ਹਦੀ ਹੋਈ ਬੂੰਦ ਨੂੰ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਲ ਅੰਦਰਿ ਜਲੁ ਹੋਇ ਮਿਲੈ; ਧਰਤੀ ਬਹੁ ਭਾਈ।

ਜਿਵੇਂ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਜਲ = ਪਾਨੀ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਮਿਲੈ = ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਲੁ = ਪਾਨੀ ਰੂਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਭਾਈ = ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕਿਰਖ ਬਿਰਖੁ ਰਸ ਕਸ ਘਣੇ; ਫਲੁ ਫੁਲੁ ਸੁਹਾਈ।

ਕਿਧਰੇ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਕਿਰਖ = ਖੇਤੀ ਬਿਰਖੁ = ਬ੍ਰਿਛ ਅਤੇ ਘਣੇ = ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰਸ = ਰਸਾਂ ਵਾਲੇ ਕਸ = ਕਸੈਲੇ, ਭਾਵ ਸੁਗੰਧੀ ਤੇ ਦੁਰਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਫਲਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਸੁਹਾਈ = ਸੋਭਦੀ ਹੈ।

ਕੇਲੇ ਵਿਚਿ ਕਪੂਰੁ ਹੋਇ; ਸੀਤਲੁ ਸੁਖਦਾਈ।

ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਕੇਲੇ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਕਪੂਰ (ਇਕ ਬਿਰਛ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਰਸ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਚਿੱਟਾ ਸੁਗੰਧ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ, ਜੋ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਗ ਵਿਚ ਘਿਉ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਲਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਆਰਤੀ ਸਮੇਂ ਵੀ ਜਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਦਵਾਈਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤੀਂਦਾ ਹੈ) ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸੀਤਲੁ = ਠੰਢਾ ਤੇ ਸੁਖਦਾਇਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੋਤੀ ਹੋਵੈ ਸਿਪ ਮੁਹਿ; ਬਹੁ ਮੋਲ ਮੁਲਾਈ।

ਸਿੱਪ ਦੇ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਮੋਤੀ ਹੋਵੈ = ਹੋ ਕੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮੋਲ = ਮੁੱਲ ਮੁਲਾਈ (ਮੁਲ + ਆਈ) ਮੁੱਲ ਪੁਆਉਣ ਰੂਪ ਵਾਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਆਈ = ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਿਸੀਅਰ ਦੇ ਮੁਹਿ ਕਾਲਕੂਟ; ਚਿਤਵੈ ਬੁਰਿਆਈ।

ਉਹੀ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਬਿਸੀਅਰ = ਸੱਪ ਦੇ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਵੇ ਤਾਂ ਕਾਲਕੂਟ = ਜ਼ਹਿਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬੁਰਿਆਈ = ਬੁਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਿਆਨਿਆਂ ਨੇ ਚਿਤਵੈ = ਚਿਤਵੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਖੋਟੀ ਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਹਿਰ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਬੁਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਸਤਿਸੰਗਿ ਸੁਭਾਈ ॥੫॥

ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤਨ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸੁਭਾਈ = ਸੋਭਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥੫॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਸਮਸਰਿ ਵਰਸੈ ਸ੍ਵਾਂਤ ਬੂੰਦ; ਜਿਉ ਸਭਨੀ ਥਾਈ।

ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਮੀਂਹ (ਵਰਖਾ) ਸਮਸਰਿ = ਬਰਾਬਰ ਭਾਵ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਵਰਸੈ = ਵਰਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਜੋਤ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸਭਨੀ ਥਾਈ = ਸਾਰਿਆਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੈ।

ਜਲ ਅੰਦਰਿ ਜਲੁ ਹੋਇ ਮਿਲੈ; ਧਰਤੀ ਬਹੁ ਭਾਈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁੱਧ ਰੂਪ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਬੱਦਲ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਬਹੁ = ਬਹੁਤਾ

ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਭਾਈ = ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਸਿੱਖ ਦੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਰੂਪ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਅਤਤਾ ਰੂਪ ਜਲ ਇਕ ਰੂਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਲਖਤਾ ਹੋ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਜਲ ਦੇ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਰੂਪ ਜਲ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਉ ਜਲ ਮਹਿ ਜਲੁ ਆਇ ਖਟਾਨਾ॥ ਤਿਉ ਜੋਤੀ ਸੰਗਿ ਜੋਤਿ ਸਮਾਨਾ॥

(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੭੮)

ਕਿਰਖ ਬਿਰਖ ਰਸ ਕਸ ਘਣੇ; ਫਲੁ ਫੁਲੁ ਸੁਹਾਈ।

ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਕਿਰਖ = ਖੇਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪੀ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ ਆਦਿ ਪੱਤੇ ਅਤੇ ਧਰਮ ਰੂਪ ਫੁੱਲ, ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਫਲ, ਬ੍ਰਹਮ ਅਨੰਦ ਰੂਪੀ ਰਸ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਘਣੇ = ਬਹੁਤੀ ਕਸ = ਕਸ਼ਿਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਅੰਤਰੀਵ ਖੇਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਣਾ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਕੇਲੇ ਵਿਚਿ ਕਪੂਰ ਹੋਇ; ਸੀਤਲੁ ਸੁਖਦਾਈ।

ਕੇਲੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਵਿਚ ਮਹਾਂਵਾਕ ਰੂਪ ਕਪੂਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਸੀਤਲਤਾਈ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਸੁਖਦਾਈ = ਸੁਖਦਾਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੋਤੀ ਹੋਵੈ ਸਿਪ ਮੁਹਿ; ਬਹੁ ਮੋਲ ਮੁਲਾਈ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਪ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਉੱਤਮ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਨਾਲ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਮੋਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋਵੈ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਉਹ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤੇ ਮੋਲ = ਮੁੱਲ ਦੇ ਮੁਲਾਈ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਵਡਮੁੱਲੇ ਭਗਤ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਆਢ ਦਾਮ ਕੋ ਛੀਪਰੋ ਹੋਇਓ ਲਾਖੀਣਾ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੪੮੭)*

ਬਿਸੀਅਰ ਦੇ ਮੁਹਿ ਕਾਲਕੂਟ; ਚਿਤਵੈ ਬੁਰਿਆਈ।

ਜਿਹੜੇ ਬਿਸੀਅਰ = ਸੱਪ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕ੍ਰੋਧੀ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਰੂਪੀ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਕ੍ਰੋਧ ਰੂਪੀ ਕਾਲਕੂਟ = ਜ਼ਹਿਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਜ਼ਹਿਰ ਨਾਲ ਸਦਾ ਪਰਾਇਆਂ ਲਈ ਬੁਰਿਆਈ ਚਿਤਵੈ = ਚਿਤਵਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮੰਦਾ ਚਿਤਵਤ ਚਿਤਵਤ ਪਚਿਆ ਜਿਨਿ ਰਚਿਆ ਤਿਨਿ ਦੀਨਾ ਧਾਕੁ॥੧॥

(ਬਿਲਾਵਲੁ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੮੨੫)

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਸਤਿਸੰਗਿ ਸੁਭਾਈ॥੫॥

ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤਨ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸੁਭਾਈ = ਸੋਭ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥੫॥

ਪਉੜੀ ੬ (ਸੰਗਤ ਦਾ ਅਸਰ)

ਸੋਈ ਤਾਂਬਾ ਰੰਗ ਸੰਗਿ; ਜਿਉ ਕੈਹਾ ਹੋਈ।

('ਕੈਂਹਾ' ਬੋਲੋ)

ਸੋਈ = ਉਹੀ ਤਾਂਬਾ ਰੰਗ = ਕਲੀ ਦੇ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਕੈਹਾ = ਕਾਂਸੀ ਧਾਤ ਹੋਈ = ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੋਈ ਤਾਂਬਾ ਜਿਸਤ ਮਿਲਿ; ਪਿਤਲ ਅਵਲੋਈ।

ਸੋਈ = ਉਹੀ ਤਾਂਬਾ ਜਿਸਤ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਪਿੱਤਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਵਲੋਈ = ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸੋਈ ਸੀਸੇ ਸੰਗਤੀ; ਭੰਗਾਰ ਭਲੋਈ।

ਸੋਈ = ਉਹੀ ਤਾਂਬਾ ਸੀਸੇ = ਸਿੱਕੇ ਦੀ ਸੰਗਤੀ = ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਭੰਗਾਰ = ਭਰਤ ਭਲੋਈ (ਭ + ਲੋਈ) ਭ = ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਲੋਈ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਾਂਬਾ ਪਾਰਸਿ ਪਰਸਿਆ; ਹੋਇ ਕੰਚਨ ਸੋਈ।

ਸੋਈ = ਉਹੀ ਤਾਂਬਾ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਪਰਸਿਆ = ਛੂਹ ਕੇ ਕੰਚਨ = ਸੋਨਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਾਰਸ ਕੇ ਸੰਗਿ ਤਾਂਬਾ ਬਿਗਰਿਓ ॥
ਸੋ ਤਾਂਬਾ ਕੰਚਨੁ ਹੋਇ ਨਿਬਰਿਓ ॥੩॥ *(ਭੈਰਉ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੧੫੮)*

ਸੋਈ ਤਾਂਬਾ ਭਸਮ ਹੋਇ; ਅਉਖਧ ਕਰਿ ਭੋਈ।

ਸੋਈ = ਉਹੀ ਤਾਂਬਾ ਭਸਮ = ਸੁਆਹ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਭਾਵ ਤਾਂਬਾ ਭਸਮ ਹੋ ਕੇ ਅਉਖਧ = ਦਵਾਈ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਭੋਈ = ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਵੈਦ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਔਸ਼ਧੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰੋਗ ਨਵਿਰਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਸੰਗਤਿ ਗੁਣ ਗੋਈ ॥੬॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਸੰਗਤਿ = ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਗੋਈ = ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਤਾਂਬਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਤਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕੋ ਜੀਵ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ॥੬॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਸੋਈ ਤਾਂਬਾ ਰੰਗ ਸੰਗਿ; ਜਿਉ ਕੈਹਾ ਹੋਈ।

ਜਿਉ = ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਾਂਬੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜਿਹੜਾ ਜੀਵ ਹੈ, ਸੋਈ = ਉਹ ਰੰਗ = ਕਲੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਉਪਾਸਨਾ ਦੇ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਾਂਸੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੋਈ ਤਾਂਬਾ ਜਿਸਤ ਮਿਲਿ; ਪਿਤਲ ਅਵਲੋਈ।

ਸੋਈ = ਉਹੀ ਤਾਂਬਾ ਰੂਪ ਜੀਵ ਜਿਸਤ ਰੂਪ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਪਿੱਤਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਕਰ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਵਿਚ ਦੇਵਤਾ ਬਣ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਵਲੋਈ = ਦੇਖੀਦਾ ਹੈ।

ਸੋਈ ਸੀਸੇ ਸੰਗਤੀ; ਭੰਗਾਰ ਭਲੋਈ।

ਉਹੀ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਭੰਗਾਰ = ਭਰਤ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜਿਹੜਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਸ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਸਰੂਪ ਭਲੋਈ (ਭਲ + ਉਈ) ਭਲ = ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਈ = ਉਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਾਂਬਾ ਪਾਰਸਿ ਪਰਸਿਆ; ਹੋਇ ਕੰਚਨ ਸੋਈ।

ਉਹੀ ਤਾਂਬਾ ਰੂਪ ਜੀਵ ਪਾਰਸ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪਰਸਿਆ = ਛੂਹ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਕੰਚਨ = ਸੋਨਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੋਈ ਤਾਂਬਾ ਭਸਮ ਹੋਇ; ਅਉਖਧ ਕਰ ਭੋਈ।

ਸੋਈ = ਉਹੀ ਤਾਂਬਾ ਰੂਪ ਜੀਵ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਮੇਟਣ ਰੂਪ ਭਸਮ = ਸੁਆਹ ਕਰਕੇ ਸਰਬ ਦੀ ਰੇਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਉਮੈ ਦੇ ਰੋਗ, ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਰੋਗ ਮੇਟਣ ਵਾਲਾ ਅਉਖਧ = ਦਵਾਈ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਭੋਈ = ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਸੰਗਤਿ ਗੁਣ ਗੋਈ॥੬॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਆਪੇ ਆਪ ਸਾਰਿਆਂ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਮੰਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਮੰਦਾ, ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਚੰਗਾ, ਇਹ ਗੁਣ ਤੇ ਔਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਗੋਈ = ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥੬॥

ਪਉੜੀ ੭ (ਜਲ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ)

ਪਾਣੀ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਿਚ; ਜਿਉ ਕਾਲਾ ਦਿਸੈ।

(ਦਿੱਸੈ' ਬੋਲੋ)

ਜਿਉ = ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਕਾਲਾ ਦਿਸੈ = ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰਤਾ ਰਤੇ ਰੰਗ ਵਿਚਿ; ਮਿਲਿ ਮੇਲਿ ਸਲਿਸੈ।

('ਰੱਤਾ', 'ਰੱਤੇ' ਤੇ 'ਸਲਿੱਸੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪਾਣੀ ਰਤਾ = ਲਾਲ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰਤੇ = ਰੱਤਿਆ ਹੋਇਆ, ਭਾਵ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਮੇਲ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਮਿਲ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਸਲਿਸੈ = ਸਦਰਸ਼ ਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਸਮਾਨ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੀਲੈ ਪੀਲਾ ਹੋਇ ਮਿਲੈ; ਹਿਤੁ ਜੇਹੀ ਵਿਸੈ।

('ਵਿੱਸੈ' ਬੋਲੋ)

ਪਾਣੀ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਮਿਲੈ = ਮਿਲ ਕੇ ਪੀਲਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਹੀ = ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਿਤੁ = ਲਗਾਅ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਸੈ = ਵੈਸਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਵਾ[1] ਸਾਵੇ ਰੰਗ ਮਿਲਿ; ਸਭਿ ਰੰਗ ਸਰਿਸੈ।

('ਸਰਿੱਸੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪਾਨੀ ਸਾਵੇ = ਹਰੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਵਾ = ਹਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰਿਸੈ = ਸਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਤਾ ਠੰਢਾ ਹੋਇਕੈ; ਹਿਤ ਜਿਸੈ ਤਿਸੈ।

('ਜਿੱਸੈ', 'ਤਿੱਸੈ' ਬੋਲੋ)

ਅੱਗ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਪਾਨੀ ਤਤਾ = ਗਰਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਠੰਢਾ = ਠੰਢੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਠੰਢਾ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸੈ = ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਿਤ = ਸਾਥੀ ਹੋਵੇ, ਤਿਸੈ = ਤਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਜਿਸੈ ॥੭॥

('ਜਿੱਸੈ' ਬੋਲੋ)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਘਟਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ = ਪਸਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸੈ = ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ॥੭॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਪਾਣੀ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਿਚ; ਜਿਉ ਕਾਲਾ ਦਿਸੈ।

ਜਿਉ = ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜੋ ਜੀਵ ਤਮੋ ਗੁਣ ਰੂਪ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਤਾਮਸੀ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਕੇ ਘੋਰ ਤਮੋ ਗੁਣ ਭੁੱਖੇ ਰਹਿਣਾ, ਪਿਆਸੇ ਰਹਿਣਾ, ਕ੍ਰੋਧੀ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਾਣਾ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੌਣਾ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਤਮੋ ਗੁਣ ਰੂਪ ਕਾਲਾ ਦਿਸੈ = ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰਤਾ ਰਤੇ ਰੰਗ ਵਿਚਿ; ਮਿਲਿ ਮੇਲਿ ਸਲਿਸੈ।

ਪਾਨੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਰਜੋ ਗੁਣ ਰੂਪ ਰਤਾ = ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਰਤੇ = ਲਾਲ ਸੂਹੇ ਰੰਗ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਲੋਭੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸੇ ਸਲਿਸੈ = ਸਮਾਨ ਲੋਭੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪੀਲੈ ਪੀਲਾ ਹੋਇ ਮਿਲੈ; ਹਿਤੁ ਜੇਹੀ ਵਿਸੈ।

ਜੀਵ ਰੂਪ ਪਾਨੀ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਵੈਰਾਗੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲੈ = ਮਿਲ ਕੇ ਵੈਰਾਗੀ ਰੂਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਹੀ = ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹਿਤੁ = ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਸੈ = ਤੈਸਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਵਾ ਸਾਵੇ ਰੰਗ ਮਿਲਿ; ਸਭਿ ਰੰਗ ਸਰਿਸੈ।

ਜੀਵ ਰੂਪ ਪਾਨੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸਾਵਾ = ਹਰੇ ਰੰਗ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਰੂਪ **ਵਾ:** ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਾਵੇ = ਹਰਿਆਵਲਤਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਹ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਰੰਗ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਰਿਸੈ = ਸਦਰਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਸਾਧ ਜਨਾਂ ਮਿਲਿ ਹਰਿਆ ॥ *(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੧੨੯੪)*

ਤਤਾ ਠੰਢਾ ਹੋਇਕੈ; ਹਿਤ ਜਿਸੈ ਤਿਸੈ।

ਤਤਾ = ਗਰਮ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਜੀਵ ਗਰਮ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,

---

੧. ਕਾਲਾ ਅਤੇ ਪੀਲਾ ਦੋਵੇਂ ਰੰਗ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਵਾ = ਹਰਾ ਰੰਗ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ ਕ੍ਰੋਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਠੰਢਾ = ਨਰਮ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਨਰਮ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸੈ = ਜੈਸਾ ਹਿਤ = ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਿਸੈ = ਤੈਸਾ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਜਿਸੈ ॥੭॥

ਜਿਸੈ = ਜਿਸ ਜਗਿਆਸੂ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖਿ (ਗੁਰ + ਮੁਖਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾਕਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਲੈ ਕੇ ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪੇ ਆਪ ਵਰਤਦਾ ਨਿਸਚੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ = ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥੭॥

ਪਉੜੀ ੮ (ਸਿਧਾਂਤ ਉਹੀ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੀਵੇ ਦਾ)

ਦੀਵਾ ਬਲੈ ਬੈਸੰਤਰਹੁ; ਚਾਨਣ ਆਨ੍ਹੇਰੇ।

ਜਿਵੇਂ ਦੀਵਾ ਬੈਸੰਤਰਹੁ = ਅੱਗ ਤੋਂ ਬਲੈ = ਬਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਨ੍ਹੇਰੇ = ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਚਾਨਣ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦੀਪਕ ਵਿਚਹੁ ਮਸੁ ਹੋਇ; ਕੰਮ ਆਇ ਲਿਖੇਰੇ।

ਦੀਪਕ = ਦੀਵੇ ਵਿਚਹੁ = ਵਿੱਚੋਂ ਮਸੁ = ਸਿਆਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹੀ ਸਿਆਹੀ ਲਿਖੇਰੇ = ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆਇ = ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਕਜਲੁ ਹੋਵੈ ਕਾਮਣੀ; ਸੰਗਿ ਭਲੇ ਭਲੇਰੇ।

('ਭਲੇ', 'ਭਲੇਰੇ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਉਸੇ ਸਿਆਹੀ ਤੋਂ ਕਾਮਣੀ = ਇਸਤਰੀ ਕਜਲੁ = ਸੁਰਮਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਾਮਣੀਆਂ ਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸਿਆਹੀ ਕੱਜਲ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਸਿਆਹੀ ਭਲੇਰੇ = ਚੰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੰਗਿ = ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਭਲੇ = ਚੰਗੀ ਹੋਵੈ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਭਲਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਭਲਾ ਹੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ।

ਮਸਵਾਣੀ ਹਰਿ ਜਸੁ ਲਿਖੈ; ਦਫਤਰ ਅਗਲੇਰੇ।

ਉਸੇ ਸਿਆਹੀ ਦੀ ਮਸਵਾਣੀ = ਦਵਾਤ ਤੋਂ ਹਰਿ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜਸੁ = ਵਡਿਆਈ ਲਿਖੈ = ਲਿਖੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਸਿਆਹੀ ਦੇ ਨਾਲ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਅਗਲੇਰੇ = ਬਹੁਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਲੇਖੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਚਉਫੇਰੇ ॥੮॥

ਜਿਵੇਂ ਦੀਵੇ ਦੀ ਸਿਆਹੀ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਚਉਫੇਰੇ = ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ॥੮॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਦੀਵਾ ਬਲੈ ਬੈਸੰਤਰਹੁ; ਚਾਨਣ ਆਨ੍ਹੇਰੇ।

ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਦੀਵਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪੀ ਵਿੱਦਿਆ ਤੇ ਬੈਸੰਤਰਹੁ = ਅਗਨੀ ਰੂਪੀ ਅਭਿਆਸ

ਤੋਂ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਅਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਆਨ੍ਹੇਰੇ = ਹਨੇਰੇ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਰੂਪ ਚਾਨਣ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੀਪਕ ਵਿਚਹੁ ਮਸੁ ਹੋਇ; ਕੰਮ ਆਇ ਲਿਖੇਰੇ।

ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਦੀਪਕ = ਦੀਵੇ ਵਿਚਹੁ = ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪੀ ਮਸੁ = ਸਿਆਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਿਆਹੀ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਲਿਖੇਰੇ = ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਕਾਗ਼ਜ਼ 'ਤੇ ਲਿਖਣ ਰੂਪ ਕੰਮ ਆਇ = ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਭਾਉ ਕਲਮ ਕਰਿ ਚਿਤੁ ਲੇਖਾਰੀ ਗੁਰ ਪੁਛਿ ਲਿਖੁ ਬੀਚਾਰੁ ॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੬)*

ਕਜਲੁ ਹੋਵੈ ਕਾਮਣੀ; ਸੰਗਿ ਭਲੇ ਭਲੇਰੇ।

ਜਗਿਆਸੂ ਕਾਮਣੀਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਕਜਲੁ = ਸੁਰਮਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਭਲੇ = ਚੰਗੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਸੁਰਮੇ ਦੀ ਸੰਗਿ = ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਭਲੇਰੇ = ਚੰਗੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋਈਦਾ ਹੈ।

ਮਸਵਾਣੀ ਹਰਿ ਜਸੁ ਲਿਖੈ; ਦਫਤਰ ਅਗਲੇਰੇ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ਕੋਲ ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪੀ ਸਿਆਹੀ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਰੂਪੀ ਮਸਵਾਣੀ = ਦਵਾਤ ਹੈ, ਹਰਿ = ਹਰੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਜੱਸ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਉੱਤੇ ਲਿਖੈ = ਲਿਖ ਲਈਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਕਲਮ ਦੇ ਨਾਲ ਲਿਖ ਲਈਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਿਵਹਾਰੀ ਲੋਕ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਹਰ ਜੱਸ ਲਿਖਣ ਦੇ ਥਾਂ ਅਗਲੇਰੇ = ਬਹੁਤ ਹੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁਨਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਮਾਇਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਉੱਤੇ ਲਿਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਚਉਫੇਰੇ ॥੮॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਅਤੇ ਮਨਮੁਖਾਂ, ਨਾਸਤਕ ਤੇ ਆਸਤਕਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਹੋ ਕਰਕੇ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਫ਼ਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਇਤਨਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਉਸ ਨੂੰ ਚਉਫੇਰੇ = ਚਹੁੰ ਪਾਸੀਂ, ਭਾਵ ਪੂਰਬ, ਪੱਛਮ, ਉੱਤਰ, ਦੱਖਣ, ਭਾਵ ਕਣ-ਕਣ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਨਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ॥੮॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤੂ ਹਿਰਦੈ ਗੁਪਤੁ ਵਸਹਿ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ਤੇਰਾ ਭਾਉ ਨ ਬੁਝਹਿ ਗਵਾਰੀ ॥

(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੬੦੭)

ਪਉੜੀ ੯ (ਬ੍ਰਿਛ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੁਆਰਾ ਏਕਤਾ ਵਰਣਨ)

ਬਿਰਖੁ ਹੋਵੈ ਬੀਉ ਬੀਜੀਐ; ਕਰਦਾ ਪਾਸਾਰਾ।

ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਬੀਉ = ਬੀਜ ਬੀਜੀਐ = ਬੀਜਣ ਨਾਲ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਪਾਸਾਰਾ = ਫੈਲਾਉ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੜ ਅੰਦਰਿ ਪੇਡ ਬਾਹਰਾ; ਬਹੁ ਡਾਲ ਬਿਸਥਾਰਾ।

ਜੜ੍ਹ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁੱਢ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੇਡ = ਪੌਦਾ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,

ਜੋ ਜੜ੍ਹ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਬੀਜ ਪੁੰਗਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੇਡ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਡਾਲ = ਟਾਹਣਿਆਂ ਦਾ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਬਿਸਥਾਰਾ = ਫੈਲਾਉ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਹਿਲੋ ਦੇ ਜੜ ਅੰਦਰਿ ਜੰਮੈ ਤਾ ਉਪਰਿ ਹੋਵੈ ਛਾਂਉ ॥ *(ਮਲਾਰ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੨੮੮)*

ਪਤ ਫੁਲ ਫਲ ਫਲੀ ਦਾ; ਰਸ ਰੰਗ ਸਵਾਰਾ।

('ਪੱਤ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਫਿਰ ਬ੍ਰਿਛ ਪਤ = ਪੱਤਿਆਂ, ਫੁੱਲ ਤੇ ਫਲ ਸਹਿਤ ਫਲੀ ਦਾ = ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਰਸ ਰੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਸਵਾਰਾ = ਸਵਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਾਸੁ ਨਿਵਾਸੁ ਉਲਾਸੁ ਕਰਿ; ਹੋਇ ਵਡ ਪਰਵਾਰਾ।

ਫਿਰ ਬ੍ਰਿਛ ਫੁੱਲ ਤੇ ਫਲਾਂ ਵਿਚ ਵਾਸੁ = ਮਹਿਕ ਦਾ ਨਿਵਾਸੁ = ਵਾਸਾ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਉਲਾਸੁ = ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਿ = ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬ੍ਰਿਛ ਵਡ = ਵੱਡੇ ਪਰਵਾਰਾ = ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਸ ਤੋਂ ਹੋਰ ਬ੍ਰਿਛ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਟਾਹਣੀਆਂ ਰੂਪ ਆਦਿ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਫਲ ਵਿਚਿ ਬੀਉ ਸੰਜੀਉ ਹੋਇ; ਫਲ ਫਲੋ ਹਜਾਰਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਹੋਏ ਫਲੇ ਹਜਾਰਾ')

ਫਲ ਵਿਚ ਬੀਉ = ਬੀਜ ਪੈਦਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸੰਜੀਉ = ਮਿਲਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਇਕ ਫਲ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਫਲੋ = ਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਿਸਤਾਰਾ ॥੯॥

ਤਿਵੇਂ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਹਰ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਨਿਸਤਾਰਾ = ਉੱਧਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੯॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਬਿਰਖੁ ਹੋਵੈ ਬੀਉ ਬੀਜੀਐ; ਕਰਦਾ ਪਾਸਾਰਾ।

ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਈਸ਼ਵਰ ਬੀਉ = ਬੀਜ ਰੂਪ ਹੋਵੈ = ਹੋ ਕੇ ਬਿਰਖੁ = ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਰਾਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖੰਡਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਦਾ ਪਾਸਾਰਾ = ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੜ ਅੰਦਰਿ ਪੇਡ ਬਾਹਰਾ; ਬਹੁ ਡਾਲ ਬਿਸਥਾਰਾ।

ਜੜ੍ਹ ਰੂਪੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੱਤਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਬਾਹਰ, ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪੇਡ = ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਰੂਪ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਲ = ਟਹਿਣੀਆਂ, ਭਾਵ ਕਰਣਾ, ਮੈਤਰੀ, ਮੁੱਦਤਾ, ਉਪੇਖਿਆ ਦਾ ਬਿਸਥਾਰਾ = ਫੈਲਾਉ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤੂੰ ਪੇਡੁ ਸਾਖ ਤੇਰੀ ਫੂਲੀ ॥ ਤੂੰ ਸੂਖਮੁ ਹੋਆ ਅਸਥੂਲੀ ॥ *(ਮਾਝ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੦੨)*

ਪਤ ਫੁਲ ਫਲ ਫਲੀ ਦਾ; ਰਸ ਰੰਗ ਸਵਾਰਾ।

ਪਤ = ਪੱਤੇ ਕਰਮ ਰੂਪ ਹਨ, ਫੁੱਲ ਉਪਾਸਨਾ ਰੂਪ ਹਨ ਅਤੇ ਫਲ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਫਲੀ ਦਾ = ਫਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਰੰਗ = ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਦੀ ਰਸ = ਮਿਠਾਸ ਨਾਲ ਸਵਾਰਾ = ਸਵਾਰਿਆ ਹੈ।

ਵਾਸੁ ਨਿਵਾਸੁ ਉਲਾਸੁ ਕਰਿ; ਹੋਇ ਵਡ ਪਰਵਾਰਾ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਭਗਤੀ ਦੀ ਵਾਸੁ = ਵਾਸਨਾ ਦਾ ਉਲਾਸੁ = ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਸੁ = ਵਾਸਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੱਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਰਾਟ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਵੱਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਫਲ ਵਿਚਿ ਬੀਉ ਸੰਜੀਉ ਹੋਇ; ਫਲ ਫਲੋਂ ਹਜਾਰਾ।

ਜਿਵੇਂ ਫਲ ਵਿਚ ਬੀਉ = ਬੀਜ ਸੰਜੀਉ = ਮਿਲਿਆ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਲ ਵਾਂਗ ਬ੍ਰਹਮਵੇਤਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੀਜ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਫਲ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਫਲ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮਵੇਤੇ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਿਸਤਾਰਾ॥੯॥

ਆਪੇ ਆਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਬੀਜ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਹਰ ਜੀਵ ਵਿਚ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਨਿਸਤਾਰਾ = ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਦੀ ਸਮਝ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਕਪਾਹ ਦੇ ਸੂਤ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ)

ਹੋਵੈ ਸੂਤ ਕਪਾਹ ਦਾ; ਕਰਿ ਤਾਣਾ ਵਾਣਾ।

ਜਿਵੇਂ ਕਪਾਹ ਦਾ ਸੂਤ = ਧਾਗਾ ਹੋਵੈ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸੇ ਧਾਗੇ ਤੋਂ ਤਾਣਾ = ਜੋ ਲੰਮੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਤਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਤਾਣਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਜਿਸ ਧਾਗੇ ਦੇ ਨਾਲ ਬੁਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਵਾਣਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇੱਕੋ ਹੀ ਇਉਂ ਤਾਣੇ-ਪੇਟੇ ਵਿਚ ਸੂਤ ਇੱਕੋ ਹੀ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਤਾਣੇ-ਪੇਟੇ ਤੋਂ ਬਸਤਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੂਤੁ ਇਕੁ ਜਿਉ ਤਾਣਾ ਪੇਟਾ॥ *(ਵਾਰ ੧੦, ਪਉੜੀ ੧੭)*

ਸੂਤਹੁ ਕਪੜੁ ਜਾਣੀਐ; ਆਖਾਣ ਵਖਾਣਾ।

ਸੂਤਹੁ = ਧਾਗੇ ਤੋਂ ਕਪੜੁ = ਕੱਪੜਾ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸੂਤ ਤੋਂ ਹੀ ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਆਖਾਣ = ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਕਈ ਨਾਮ ਵਖਾਣਾ = ਵਖਿਆਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਚਉਸੀ ਤੈ ਚਉਤਾਰ ਹੋਇ; ਗੰਗਾ ਜਲੁ ਜਾਣਾ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਚਉਸੀ = ਇਕ ਦੇਸੀ ਬਸਤਰ, ਜਿਸ ਦੀ ਚਾਰ ਸੌ ਤੰਦ ਤਾਣੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਚਉਤਾਰ (ਚਉ + ਤਾਰ) ਚਉ = ਚਾਰ ਤਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੰਗਾ ਜਲੁ = ਜਲੀ (ਲਹਿਰੀਏਦਾਰ ਬੁਣਤ ਦਾ ਬਸਤਰ) ਆਦਿ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਾ = ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇੱਕੋ ਸੂਤ ਤੋਂ ਬਣੇ ਬਸਤਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਖਾਸਾ ਮਲਮਲ ਸਿਰੀਸਾਫੁ; ਤਨ ਸੁਖ ਮਨਿ ਭਾਣਾ।

(ਦੂਸਰਾ ਪਾਠ 'ਤਨਸੁਖ')

ਖਾਸਾ, ਮਲਮਲ = ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਬਰੀਕ ਬਸਤਰ, ਸਿਰੀਸਾਫੁ = ਬਰੀਕ ਮਲਮਲ, ਇਹ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਨਾਮ ਵਾਲੇ ਬਸਤਰ ਹਨ ਤੇ ਤਨ ਨੂੰ ਸੁਖ = ਅਨੰਦ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਣਾ = ਭਾਉਂਦੇ, ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

ਪਗ ਦੁਪਟਾ ਚੋਲਣਾ; ਪਟਕਾ ਪਰਵਾਣਾ।

('ਪੱਗ' ਅਤੇ 'ਦੁਪੱਟਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਕਈ ਸੂਤ ਤੋਂ ਬਣੇ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਪਗ = ਦਸਤਾਰ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਦੁਪੱਟਾ, ਕਈ ਚੋਲਣਾ = ਚੋਲਾ ਤੇ ਕਈ ਪਟਕਾ = ਕਮਰ-ਕੱਸੇ ਵਾਲਾ ਸਾਫ਼ਾ ਪਰਵਾਣਾ = ਪਰਵਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਰੰਗ ਮਾਣਾ ॥੧੦॥

ਜਿਵੇਂ ਬਸਤਰ ਵਿਚ ਸੂਤ ਆਪੇ ਆਪ ਬੁਣਨ ਰੂਪ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਝਵਾਨ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਕਪਾਹ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਬਸਤਰ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਨਾਲ ਅੰਤਰੀਵ ਰੰਗ = ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਮਾਣਾ = ਮਾਣਨਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਕਪਾਹ ਦੇ ਸੂਤ ਤੋਂ ਬਸਤਰ ਤਕ ਕਪਾਹ ਦਾ ਹੀ ਰੰਗ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੀ ਰੰਗ ਹੈ॥੧੦॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਹੋਵੈ ਸੂਤ ਕਪਾਹ ਦਾ; ਕਰਿ ਤਾਣਾ ਵਾਣਾ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਪਾਹ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜਿਹੜੀ ਅੰਦਰ ਦਇਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪੀ ਨਾਮ ਹੀ ਸੱਚਾ ਸੂਤ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਲਈ ਤਾਣੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਵੈਰਾਗ ਹੈ ਤੇ ਪੇਟੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬਿਬੇਕ ਹੈ। ਸ੍ਰਵਣ, ਮੰਨਣ, ਨਿਧਿਆਸਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਰੂਪ ਬਸਤਰ ਵਾਲੇ ਹੋਵੈ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੂਤਹੁ ਕਪੜੁ ਜਾਣੀਐ; ਆਖਾਣ ਵਖਾਣਾ।

ਸੂਤ ਤੋਂ ਹੀ ਕਪੜਾ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਜਗਿਆਸੂ ਜਨ ਸ੍ਰਵਣ, ਮੰਨਣ, ਨਿਧਿਆਸਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਕੋਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਰੂਪ ਸੂਤ ਤੋਂ ਹੀ ਗਿਆਨ **ਵਾ:** ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਬਸਤਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਜਗਿਆਸੂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦਾ ਆਖਾਣ = ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਖਾਣਾ = ਵਖਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਚਉਸੀ ਤੈ ਚਉਤਾਰ ਹੋਇ; ਗੰਗਾ ਜਲੁ ਜਾਣਾ।

ਚਉਸੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਚੌਥੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗੰਗਾ ਜਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੰਗਾ ਜਲ ਵਾਂਗ ਨਿਰਮਲ ਜਾਣਾ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਬਸਤਰ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੰਗਾ ਜਲੁ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ॥ *(ਭੈਰਉ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੩੭)*

ਖਾਸਾ ਮਲਮਲ ਸਿਰੀਸਾਫੁ; ਤਨ ਸੁਖ ਮਨਿ ਭਾਣਾ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਸਾ ਰੂਪ ਖ਼ਾਸ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਮਲ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਮਲਮਲ = ਮਲ ਮਲ ਕੇ ਮੈਲ ਨੂੰ ਮਲ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਮੇਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਮਲ ਦੋਸ਼ ਅਵਿੱਦਿਆ ਨੂੰ ਨਵਿਰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਅਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਮੇਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਸਿਰੀਸਾਫੁ (ਸਿਰੀ + ਸਾਫੁ) ਸਿਰੀ = ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਸਾਫੁ = ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਆਤਮਕ ਸੁਖ = ਅਨੰਦ ਦੇ ਤਨ = ਸਮੇਤ ਆਤਮਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਚ ਭਾਣਾ = ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪਗ ਦੁਪਟਾ ਚੋਲਣਾ; ਪਟਕਾ ਪਰਵਾਣਾ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪਗ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਬਣਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੁਪਟਾ (ਦੁ + ਪਟਾ) ਦੁ = ਦ੍ਵੈਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਪਟਾ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਦੁਪੱਟਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਚੋਲਣਾ = ਚੋਲਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਪਟਕਾ = ਪੱਟ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਵਾਣਾ = ਪ੍ਰਵਾਣਨੀਕ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਰੰਗ ਮਾਣਾ॥੧੦॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪੇ ਆਪ ਕਣ-ਕਣ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਇਸ ਰੰਗ = ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਮਾਣਾ = ਮਾਣਦੇ ਹਨ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੋਨੇ ਦਾ)

ਸੁਨਿਆਰਾ ਸੁਇਨਾ ਘੜੈ; ਗਹਣੇ ਸਾਵਾਰੇ।

ਜਿਵੇਂ ਸੁਨਿਆਰਾ ਸੁਇਨਾ = ਸੋਨੇ ਦੀ ਘਾੜਤ ਘੜੈ = ਘੜ ਕੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਸਾਵਾਰੇ = ਸਵਾਰਦਾ ਹੈ।

ਪਿਪਲ ਵਤਰੇ ਵਾਲੀਆਂ; ਤਾਨਉੜੇ ਤਾਰੇ।

('ਤਾ-ਨਉੜੇ' ਬੋਲੋ, ਪਰ ਪਾਠ ਇਕੱਠਾ ਹੈ)

ਪਿਪਲ ਵਤਰੇ = ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਰਗਾ ਇਕ ਗਹਿਣਾ ਤੇ ਵਾਲੀਆਂ, ਤਾਨਉੜੇ = ਮੁਰਕੀਆਂ, ਤਾਰੇ = ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਿਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਗਹਿਣਾ।

ਵੇਸਰਿ ਨਥਿ ਵਖਾਣੀਐ; ਕੰਠ ਮਾਲਾ ਧਾਰੇ।

ਵੇਸਰਿ = ਸੁਰਾਹੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਲੰਮਾ ਮੋਤੀ ਤੇ ਨਥਿ = ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੱਕ ਵਿਚ ਪਹਿਨਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੰਠ = ਗਲੇ ਵਿਚ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲੀ ਮਾਲਾ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਧਾਰੇ = ਧਾਰਦੇ ਭਾਵ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੰਠਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਆਦਿਕ ਗਹਿਣੇ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਟੀਕਤਿ ਮਣੀਆਂ ਮੋਤਿਸਰ; ਗਜਰੇ ਪਾਸਾਰੇ।

ਟੀਕਤਿ = ਟਿੱਕੇ, ਮਣੀਆ ਮੋਤਿਸਰ = ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਗਜਰੇ = ਗੋਖਰੂ (ਜੋ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਹੈ) ਆਦਿ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦਾ ਪਾਸਾਰੇ = ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਰਾ ਬੂਹਟਾ ਗੋਲ ਛਾਪ; ਕਰਿ ਬਹੁ ਪਰਕਾਰੇ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਦੂਰ' ਅਤੇ 'ਬੂਹੱਟਾ' ਬੋਲੋ)

ਦੂਰਾ = ਮੋਤੀ, ਬੂਹਟਾ = ਬਾਹਾਂ ਦਾ ਗਹਿਣਾ, ਗੋਲ = ਛੱਲਾ, ਛਾਪ = ਮੁੰਦਰੀ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਪਰਕਾਰੇ = ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਿ = ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਵੀਚਾਰੇ ॥੧੧॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੧੧॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਸੁਨਿਆਰਾ ਸੁਇਨਾ ਘੜੈ; ਗਹਣੇ ਸਾਵਾਰੇ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੋਨੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਵਿਆਪਕਤਾ ਨੂੰ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਧੀਰਜ ਰੂਪੀ ਸੁਨਿਆਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਸੁਇਨਾ = ਸੋਨੇ ਦੇ ਘੜਨ ਵਾਂਗੂੰ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਰੂਪੀ ਸੋਨਾ ਘੜੈ = ਘੜਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਸੁਨਿਆਰਾ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰ ਕੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਨੂੰ ਘੜ ਕੇ ਸੰਵਾਰਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਸਾਵਾਰੇ = ਸੰਵਾਰਦੇ ਹਨ।

ਪਿਪਲ ਵਤਰੇ ਵਾਲੀਆਂ; ਤਾਨਉੜੇ ਤਾਰੇ।

ਪਿਪਲ ਵਤਰੇ = ਇਕ ਗਹਿਣਾ, ਜੋ ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਲ-ਪਲ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਲਾਉਣੀ ਇਹ ਪ੍ਰੀਤ ਰੂਪੀ ਪਿੱਪਲ ਵਤਰੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਵਾਲੀਆਂ = ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਵਰਜ ਲੈਣਾ, ਇਹ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਨਉੜੇ = ਜੋ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਤਾੜ ਕੇ ਅਤੇ ਤਨ ਦੇ ਅਧਿਆਸ ਤੋਂ ਉਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਹਨ ਮੁਰਕੀਆਂ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤੀ ਲਾ ਕੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਤਨ ਅਧਿਆਸ ਤੋਂ ਉਰੇ ਹੋ ਕੇ ਜੋ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਉਪਜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਾਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਰੇ ਸਿਤਾਰੇ ਹਨ।

ਵੇਸਰਿ ਨਥਿ ਵਖਾਣੀਐ; ਕੰਠ ਮਾਲਾ ਧਾਰੇ।

ਵੇਸਰਿ = ਜਿਹੜਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵੇਸ ਨੂੰ ਮੇਟ ਦੇਵੇ ਤੇ ਦ੍ਵੈਤ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰ ਲਵੇ, ਇਹ ਵੇਸਰ ਹੈ, ਨਥਿ = ਮਨ ਦੇ ਬੁਰੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈਣਾ ਹੀ ਨੱਥ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਹੀਦੀ ਹੈ, ਕੰਠ = ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸੁਆਸ-ਸੁਆਸ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮਾਲਾ ਧਾਰੇ = ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਟੀਕਤਿ ਮਣੀਆਂ ਮੋਤਿਸਰ; ਗਜਰੇ ਪਾਸਾਰੇ।

ਟੀਕਤਿ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਇਕ ਜਾਣਨਾ ਇਹ ਟਿੱਕਾ ਹੈ, ਮਣੀਆਂ = ਕਰੁਣਾ, ਮੈਤਰੀ, ਮੁੱਦਤਾ ਭਾਵ ਦਇਆ, ਮਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਮਰਿਆਦਾ ਇਹ ਮਣੀਆਂ ਹਨ, ਮੋਤਿਸਰ = ਮੁਕਤੀਆ ਸਲੋਕ, ਸਮੀਪ, ਸ੍ਵਰੂਪ, ਸ੍ਵਜਸ ਇਹ ਮੋਤੀ ਹਨ, ਗਜਰੇ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਦਾਨ ਕਰਨਾ ਇਹ ਗੋਖਰੂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪਾਸਾਰੇ = ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤਿਲਕੁ ਲਿਲਾਟਿ ਜਾਣੈ ਪ੍ਰਭੁ ਏਕੁ ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੩੫੫)*

ਦੂਰਾ ਬੁਹਟਾ ਗੋਲ ਛਾਪ; ਕਰਿ ਬਹੁ ਪਰਕਾਰੇ।

ਦੂਰਾ = ਦੁਰਮਤਿ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਭਾਵ ਭੈੜੀ ਮਤ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਇਹ ਦੂਰਾ ਨਾਮ ਦਾ

ਗਹਿਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁਹਟਾ (ਬੁ + ਹਟਾ) ਮੰਦੀ ਬੁ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਵੱਲੋਂ ਹਟਾ = ਹਟ ਜਾਣਾ ਇਹ ਬੁਹਟਾ ਨਾਮ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਹੈ ਤੇ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਗੋਲ ਛਾਪ = ਛੱਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਹਨ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਵੀਚਾਰੇ ॥੧੧॥

ਇਉਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹਰ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀਚਾਰੇ = ਵਿਚਾਰਿਆ, ਭਾਵ ਵਾਚਿਆ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਗੰਨੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ)

ਗੰਨਾ ਕੋਲੂ ਪੀੜੀਐ; ਰਸੁ ਦੇ ਦਰਹਾਲਾ।

ਜਦੋਂ ਗੰਨੇ ਨੂੰ ਪੀੜਨ ਵਾਲੀ ਕੋਲੂ = ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਚ ਪੀੜੀਐ = ਪੀੜੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦਰਹਾਲਾ = ਤੁਰੰਤ ਰਸ ਕੱਢ ਕੇ ਦੇ = ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕੋਈ ਕਰੇ ਗੁੜੁ ਭੇਲੀਆਂ; ਕੋ ਸਕਰ ਵਾਲਾ।

ਕੋਈ ਉਸ ਰਸ ਨੂੰ ਭੱਠੀ 'ਤੇ ਕਾੜ੍ਹ ਕੇ ਗੁੜ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਦੇ ਭੇਲੀਆਂ = ਡਲੇ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਕੋ = ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਾਲਾ ਕਰੇ = ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਕੋਈ ਖੰਡ ਸਵਾਰਦਾ; ਮਖਣ ਮਾਸਾਲਾ।

ਕੋਈ ਉਸੇ ਰਸ ਤੋਂ ਖੰਡ ਸਵਾਰਦਾ = ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਵਿਚ ਮਸਾਲਾ ਪਾ ਕੇ ਮਸਾਲੇਦਾਰ ਮਖਣ = ਮਖਾਣੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹੋਵੈ ਮਿਸਰੀ ਕਲੀਕੰਦ; ਮਿਠਿਆਈ ਢਾਲਾ।

ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਮਿਸ਼ਰੀ, ਕਲੀਕੰਦ = ਖੰਡ ਦੀ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਮਿਠਾਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਖੋਆ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮਠਿਆਈ ਢਾਲਾ = ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਖਾਵੈ ਰਾਜਾ ਰੰਕ ਕਰਿ; ਰਸੁ ਭੋਗ ਸੁਖਾਲਾ।

ਰਾਜਾ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਰੰਕੁ = ਗ਼ਰੀਬ ਮਠਿਆਈ ਨੂੰ ਖਾਵੈ = ਖਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਰਸਾਂ ਦਾ ਸੁਖਾਲਾ = ਸੁਖ ਨਾਲ ਭੋਗ = ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਾਲਾ ॥੧੨॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੧੨॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਗੰਨਾ ਕੋਲੂ ਪੀੜੀਐ; ਰਸੁ ਦੇ ਦਰਹਾਲਾ।

ਗੰਨਾ ਰੂਪ ਜੀਵ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪ ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਪੀੜੀਐ = ਸਾਧਨਾ ਰੂਪ ਪੀੜ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਬਣ ਕੇ ਦਰਹਾਲਾ = ਛੇਤੀ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਰਸ ਛੱਡਦਾ ਹੈ।

ਕੋਈ ਕਰੇ ਗੁੜੁ ਭੇਲੀਆਂ; ਕੋ ਸਕਰ ਵਾਲਾ।

ਗੁਰੂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਗੁੜ ਹੈ, ਕੋਈ ਉਸ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਗੁੜ ਨੂੰ ਲੈ ਕਰੇ = ਕਰ ਕੇ ਭਗਤੀ ਦੀਆਂ ਭੇਲੀਆਂ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਹਰ ਵਕਤ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ੱਕਰ ਰੂਪੀ ਪ੍ਰੇਮ ਮਹੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਕਰ (ਸ + ਕਰ) ਸ = ਸਹਿਤ ਕਰ = ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਕੋਈ ਖੰਡ ਸਵਾਰਦਾ; ਮਖਣ ਮਾਸਾਲਾ।

ਕੋਈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਖੰਡ ਸਵਾਰਦਾ = ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪੀ ਮਸਾਲੇ ਪਾ ਕੇ ਮਮਤਾ ਦੇ ਖਾਣ ਰੂਪੀ ਮਖਣ = ਮਖਾਣੇ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਹੋਵੈ ਮਿਸਰੀ ਕਲੀਕੰਦ; ਮਿਠਿਆਈ ਢਾਲਾ।

ਕੋਈ ਮਿਸਰੀ ਵਾਂਗ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਲੀਕੰਦ = ਢਾਲਸੀ ਮਠਿਆਈ ਪੇਠਾ ਆਦਿਕ ਵਾਂਗ ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਰੂਪੀ ਬਰਫ਼ੀ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖ ਮਠਿਆਈ ਵਾਂਗ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਇਕ ਰੂਪ ਦੇਖਦੇ ਹਨ।

ਖਾਵੈ ਰਾਜਾ ਰੰਕੁ ਕਰਿ; ਰਸੁ ਭੋਗ ਸੁਖਾਲਾ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਮਠਿਆਈ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਾਜਾ ਰੰਕੁ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਗ਼ਰੀਬ ਖਾਵੇ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਧਾਰਨ ਕਰਿ = ਕਰੇ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਖਾਲਾ = ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਰਸ ਤੇ ਭੋਗ = ਅਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਾਲਾ ॥੧੨॥

ਇਉਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕਣ-ਕਣ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਸੁਖਾਲਾ (ਸੁਖ + ਆਲਾ) ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਆਲਾ = ਘਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ॥੧੨॥

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਰੰਗ-ਬਰੰਗੀ ਗਾਂ ਦੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ)

ਗਾਈਂ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ ਬਹੁ; ਦੁਧੁ ਉਜਲੁ ਵਰਣਾ।

ਜਿਵੇਂ ਗਾਈਂ = ਗਊਆਂ ਇਕ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਤੇ ਕਈ ਬਿਰੰਗ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਦੁੱਧ ਸਾਰੀਆਂ ਗਾਵਾਂ ਦਾ ਉਜਲੁ = ਚਿੱਟੇ ਵਰਣਾ = ਰੰਗ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਦੁਧਹੁ ਦਹੀ ਜਮਾਈਐ; ਕਰਿ ਨਿਹਚਲ ਧਰਣਾ।

ਦੁਧਹੁ = ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਹੀ ਦਹੀਂ ਜਮਾਈਐ = ਜਮਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਜਾਗ ਲਾ ਕੇ ਨਿਹਚਲ = ਅਡੋਲ ਧਰਣਾ = ਧਰ ਦਈਦਾ ਹੈ।

ਦਹੀ ਵਿਲੋਇ ਅਲੋਈਐ; ਛਾਹਿ ਮਖਣ ਤਰਣਾ।

ਦਹੀਂ ਨੂੰ ਵਿਲੋਇ = ਰਿੜਕ ਕੇ ਅਲੋਈਐ = ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਛਾਹਿ = ਲੱਸੀ ਉੱਪਰ ਮੱਖਣ ਤਰਣਾ = ਤਰਦਾ ਹੈ।

ਮਖਣੁ ਤਾਇ ਅਉਟਾਇਕੈ; ਘਿਉ ਨਿਰਮਲ ਕਰਣਾ।

ਮੱਖਣ ਨੂੰ ਤਾਇ = ਅੱਗ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਅਉਟਾਇਕੈ = ਤਪਾ ਕੇ ਭਾਵ ਕਾੜ੍ਹ ਕੇ ਘਿਉ ਨਿਰਮਲ = ਉੱਜਲ ਕਰਣਾ = ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੋਮ ਜਗੁ ਨਈਵੇਦ ਕਰਿ; ਸਭਿ ਕਾਰਜ ਸਰਣਾ।

ਕੋਈ ਉਸ ਘਿਉ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਮ = ਹਵਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਜਗੁ = ਪੂਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਨਈਵੇਦ = ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਇਸ਼ਟ ਨੂੰ ਸਮੱਗਰੀ ਅਰਪਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ = ਕੰਮ ਘਿਉ ਦੇ ਨਾਲ ਸਰਣਾ = ਸਵਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਜਰਣਾ ॥੧੩॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੧੩॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਗਾਈਂ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ ਬਹੁ; ਦੁਧੁ ਉਜਲੁ ਵਰਣਾ।

ਗਾਈਂ = ਗਊਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜੀਵ ਰਜੋ, ਤਮੋ, ਸਤੋ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ = ਬਹੁਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਆਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਹਨ, ਪਰ ਦੁੱਧ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਉਜਲੁ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਵਰਣਾ = ਕਥਨ ਕਰੀਦੀ ਹੈ।

ਦੁਧਹੁ ਦਹੀ ਜਮਾਈਐ; ਕਰਿ ਨਿਹਚਲੁ ਧਰਣਾ।

ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਜਾਗ ਲਾ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ ਬਿਬੇਕ ਰੂਪੀ ਦਹੀਂ ਜਮਾਈਐ = ਜਮਾਈਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਹਚਲੁ = ਅਚੱਲ ਕਰ ਕੇ ਚਿੱਤ ਵੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਰੂਪ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਧਰਣਾ = ਰੱਖੀਦਾ ਹੈ।

ਦਹੀ ਵਿਲੋਇ ਅਲੋਈਐ; ਛਾਹਿ ਮਖਣ ਤਰਣਾ।

ਸੰਗਤ ਰੂਪ ਚਾਟੀ ਵਿਚ ਦਹੀਂ ਰੂਪ ਸਿਧਾਂਤ ਬਿਬੇਕ ਦੀ ਮਧਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਨਿੱਤੀ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਰੂਪ ਵਿਲੋਇ = ਰਿੜਕਣਾ ਕਰ ਕੇ ਅਲੋਈਐ = ਦੇਖ ਲਈਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਉਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਮੱਖਣ ਤਰਣਾ = ਤਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਖੱਟੀ ਛਾਹਿ = ਲੱਸੀ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦੇਈਦਾ ਹੈ।

ਮਖਣੁ ਤਾਇ ਅਉਟਾਇਕੈ; ਘਿਉ ਨਿਰਮਲ ਕਰਣਾ।

ਫਿਰ ਮੱਖਣ ਨੂੰ ਤਾਇ = ਅੱਗ ਉੱਤੇ ਅਉਟਾਇਕੈ = ਉਬਾਲ ਕੇ ਘਿਉ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ = ਉੱਜਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਮਾਇਆ ਦੀ ਅੰਸ ਜਿਹੜੀ ਵੱਖਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਘਿਉ ਰੂਪੀ ਚੇਤਨ ਭਾਗ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਕਰ ਕੇ ਨਿਰਮਲ = ਉੱਜਲ ਨਿਸਚੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੋਮ ਜਗ ਨਈਵੇਦ ਕਰਿ; ਸਭਿ ਕਾਰਜ ਸਰਣਾ।

ਹੋਮ = ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਸਾੜਨਾ ਹਵਨ ਰੂਪ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਯੱਗ ਰੂਪ ਹੈ, ਨਈਵੇਦ ਮਿੱਠੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿੱਦਿਆ ਰੂਪ ਰਸੋਈ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਭਿ = ਸਾਰਿਆਂ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਨ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਉੱਜਲ ਘਿਉ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਜਰਣਾ ॥੧੩॥

ਇਉਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਰੂਪ ਹੋ ਕਰ ਕੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜਰਣਾ = ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥੧੩॥

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੂਰਜ ਦੁਆਰਾ ਰੁੱਤਾਂ ਦਾ)

ਪਲ ਘੜੀਆਂ ਮੂਰਤਿ ਪਹਰ; ਥਿਤ ਵਾਰ ਗਣਾਏ।

ਜਿਵੇਂ ਪਲ, ਘੜੀਆਂ, ਮਹੂਰਤ, ਪਹਿਰ, ਥਿੱਤ ਤੇ ਵਾਰ ਗਣਾਏ = ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਇਕ ਵਾਰੀ ਅੱਖ ਖੋਲ੍ਹਣ ਤੇ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਨਿਮਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਦਰਾਂ ਵਾਰ ਅੱਖ ਦਾ ਮੀਟਣਾ ਅਤੇ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਇਕ ਵਿਸਾ ਹੈ। ਪੰਦਰਾਂ ਵਿਸਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਚਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੀਹ ਚਸਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਠਾਂ ਪਲਾਂ ਦੀ ਇਕ ਘੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਘੜੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਮਹੂਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਘੜੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹਫ਼ਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਹਨੇਰੇ ਤੇ ਚਾਨਣ ਦੋ ਪੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) ਪੰਦਰਾਂ ਹੀ ਥਿੱਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਨੋਟ : ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਬਿੰਦ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ : ਘਟ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਦੋ ਖਿਨ ਬਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਖਿਨ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਚੁਖ ਹੈ, ਚੁਖ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਬਿੰਦ ਹੈ।

ਦੁਇ ਪਖ ਬਾਰਹ ਮਾਹ ਕਰਿ; ਸੰਜੋਗ ਬਣਾਏ।

ਦੁਇ = ਦੋ ਪੱਖ; ਇਕ ਹਨੇਰ ਪੱਖ, ਇਕ ਚਾਨਣ ਪੱਖ, ਬਾਰਹ ਮਾਹ = ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨੇ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਜੋਗ = ਜੋੜ ਕੇ ਇਕ ਸਾਲ ਬਣਾਏ = ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਛਿਅ ਰੁਤੀ ਵਰਤਾਈਆ; ਬਹੁ ਚਲਿਤ ਬਣਾਏ।

ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਛਿਅ = ਛੇ ਰੁਤੀ = ਰੁੱਤਾਂ ਵਰਤਾਈਆ = ਵਰਤਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਉਂ ਦੋ-ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ :

੧. ਚੇਤ-ਵਿਸਾਖ = ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ, ੨. ਜੇਠ-ਹਾੜ = ਗ੍ਰੀਖਮ ਰੁੱਤ, ੩. ਸਾਵਣ-ਭਾਦਰੋਂ = ਪਾਵਸ (ਵਰਖਾ) ਰੁੱਤ, ੪. ਅੱਸੂ-ਕੱਤਕ = ਸਰਦ ਰੁੱਤ, ੫. ਮੱਘਰ-ਪੋਹ = ਸਿਸੀਅਰ ਰੁੱਤ, ੬. ਮਾਘ-ਫੱਗਣ = ਹਿਮਕਰ ਰੁੱਤ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਚਲਿਤ = ਕੌਤਕ ਬਣਾਏ ਹਨ।

ਸੂਰਜੁ ਇਕੁ ਵਰਤਦਾ; ਲੋਕ ਵੇਦ ਅਲਾਏ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸੂਰਜ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਲੋਕ ਤੇ ਵੇਦ ਵੀ ਅਲਾਏ = ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਛਿਅ ਦਰਸਨਾ; ਬਹੁ ਪੰਥ ਚਲਾਏ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਵਰਨ = ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼ ਤੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਦਰਸਨਾ = ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵੜੇ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਦਰਵੇਸ਼, ਬਿਪਰ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਪੰਥ ਚਲਾਏ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜੋਗੀ ਜੰਗਮ ਸਰੇਵੜੇ ਸੰਨਿਆਸੀ ਅਉਰ ਦਰਵੇਸ਼।
ਛੇਵਾਂ ਜਾਮਾ ਬਿਪਰ ਕਾ ਜਾ ਮੈ ਮੀਨ ਨਾ ਮੇਖ॥ *(ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ)*

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਮਝਾਏ ॥੧੪॥

ਸੂਰਜ ਦੇ ਨਾਲ ਰੁੱਤਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਵਿਆਪਕਤਾ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ,

ਜਿਵੇਂ ਇੱਕੋ ਸੂਰਜ ਸਾਰੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ, ਥਿੱਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੀੜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹਾਥੀ ਤਕ ਤੇ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਜੀਵ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਤਕ ਤੇ ਵਰਨਾਂ ਆਸ਼ਰਮਾਂ, ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਏ = ਸਮਝਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ॥੧੪॥

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਅਗਨੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ)

ਇਕੁ ਪਾਣੀ ਇਕ ਧਰਤਿ ਹੈ; ਬਹੁ ਬਿਰਖ ਉਪਾਏ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਉਪਜਾਏ')

ਪਾਣੀ ਵੀ ਇੱਕੋ ਹੈ, ਧਰਤੀ ਵੀ ਇੱਕੋ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਉਪਾਏ = ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਫਲੁ ਸਫਲੁ ਪਰਕਾਰ ਬਹੁ; ਫਲ ਫੁਲ ਸੁਹਾਏ।

ਕਈ ਬ੍ਰਿਛ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਪਰਕਾਰ = ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਫਲੁ = ਫਲਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤੇ ਕਈ ਸਫਲੁ = ਫਲਾਂ ਸਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸੁਹਾਏ = ਸੋਭਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਫਲਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਨ।

ਬਹੁ ਰਸ ਰੰਗ ਸੁਵਾਸਨਾ; ਪਰਕਿਰਤਿ ਸੁਭਾਏ।

ਕਈ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸ, ਰੰਗ ਵਾਲੇ, ਕਈ ਸੁਵਾਸਨਾ = ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਕਿਰਤਿ = ਪਰਕਿਰਤੀ ਕਰਕੇ ਵੱਖਰਾ-ਵੱਖਰਾ ਸੁਭਾਏ = ਸੁਭਾਅ ਹੈ।

ਬੈਸੰਤਰ ਇਕੁ ਵਰਨ ਹੋਇ; ਸਭਿ ਤਰਵਰ ਛਾਏ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੈਸੰਤਰ = ਅੱਗ ਵੀ ਇੱਕੋ ਵਰਨ = ਰੰਗ ਦੀ ਹੈ, ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਤਰਵਰ = ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਵਿਚ ਛਾਏ = ਵੱਸੀ ਹੋਇ = ਹੋਈ ਹੈ।

ਗੁਪਤਹੁ ਪਰਗਟ ਹੋਇਕੈ; ਭਸਮੰਤ ਕਰਾਏ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਆਪੇ ਪਰਗਟ ਹੋਇਕੈ')

ਗੁਪਤਹੁ = ਗੁਪਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਸੀ ਹੋਈ ਅੱਗ ਜਦੋਂ ਪਰਗਟ = ਜ਼ਾਹਰ ਹੋਇਕੈ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਨੂੰ ਭਸਮੰਤ = ਸੁਆਹ ਕਰਾਏ = ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖੁ ਪਾਏ ॥੧੫॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੧੫॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਇਕੁ ਪਾਣੀ ਇਕ ਧਰਤਿ ਹੈ; ਬਹੁ ਬਿਰਖ ਉਪਾਏ।

ਇੱਕੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਪਾਣੀ ਰੂਪ ਹੈ, ਪਰਕਿਰਤੀ ਧਰਤੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਇੱਕੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਵਾਂਗ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨ ਉਪਾਏ = ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਅਫਲੁ ਸਫਲੁ ਪਰਕਾਰ ਬਹੁ; ਫਲ ਫੁਲ ਸੁਹਾਏ।

ਕਈ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਫਲੁ = ਫਲ ਰੂਪ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਹਨ, ਕਈ ਸਫਲੁ = ਫਲ ਰੂਪ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸਹਿਤ ਸਫਲੇ ਹਨ, ਕਈ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਫਲਾਂ ਤੇ ਕਈ ਪੁੰਨ ਰੂਪੀ ਫੁੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਸੁਹਾਏ = ਸੋਭਨੀਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਫਲਾਂ ਤੇ ਕਈ ਪੁੰਨ ਰੂਪੀ ਫਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਹਨ।

ਬਹੁ ਰਸ ਰੰਗ ਸੁਵਾਸਨਾ; ਪਰਕਿਰਤਿ ਸੁਭਾਏ।

ਕਈ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਰਸ ਵਾਲੇ, ਕਈ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪੀ ਰੰਗ ਵਾਲੇ, ਕਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਸੁਵਾਸਨਾ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਾਸ਼ਨਾ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਇਉਂ ਪਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰਾਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਸੁਭਾਏ = ਸੁਭਾਅ ਹਨ।

ਬੈਸੰਤਰ ਇਕੁ ਵਰਨ ਹੋਇ; ਸਭਿ ਤਰਵਰ ਛਾਏ।

ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਮਾਨ ਚੇਤਨ ਰੂਪੀ ਬੈਸੰਤਰ = ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਸਾਰਿਆਂ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਤਰਵਰ = ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਵਿਚ ਛਾਏ = ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਗਲ ਬਨਸਪਤਿ ਮਹਿ ਬੈਸੰਤਰੁ ਸਗਲ ਦੂਧ ਮਹਿ ਘੀਆ॥ *(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੬੧੭)*

ਗੁਪਤਹੁ ਪਰਗਟ ਹੋਇਕੈ; ਭਸਮੰਤ ਕਰਾਏ।

ਜਦੋਂ ਚੇਤਨ ਰੂਪੀ ਅੱਗ ਗੁਪਤ ਤੋਂ ਪਰਗਟ = ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਗਿਆਨ ਦੀ ਜੜ੍ਹਤਾ ਨੂੰ ਭਸਮੰਤ = ਨਾਸ ਕਰਾਏ = ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖੁ ਪਾਏ॥੧੫॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਰੂਪ ਹੋ ਕਰਕੇ ਹਰ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਨ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਦੇ ਸੁਖ ਪਾਏ = ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੋਰ)

ਚੰਦਨ ਵਾਸੁ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਸਭਿ ਚੰਦਨ ਹੋਵੈ।

ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸੁ = ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਸਭਿ = ਸਾਰੀ ਬਨਸਪਤੀ ਚੰਦਨ ਹੋਵੈ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਸਟ ਧਾਤੁ ਇਕ ਧਾਤੁ ਹੋਇ; ਸੰਗਿ ਪਾਰਸਿ ਢੋਵੈ।

ਜਿਵੇਂ ਅਸਟ = ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ (ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਤਾਂਬਾ, ਜਿਸਤ, ਪਾਰਾ, ਕਲੀ, ਲੋਹਾ, ਸਿੱਕਾ) ਪਾਰਸ ਦੇ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਢੋਵੈ = ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਧਾਤ ਭਾਵ ਸੋਨਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਨਦੀਆ ਨਾਲੇ ਵਾਹੜੈ; ਮਿਲਿ ਗੰਗ ਗੰਗੋਵੈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਵਾਹੜੇ')

ਜਿਵੇਂ ਨਦੀਆਂ, ਨਾਲੇ, ਵਾਹੜੈ = ਨਿੱਕੇ ਵਹਿਣ ਗੰਗਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੰਗੋਵੈ = ਗੰਗਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣੁ ਸਾਧੁ ਸੰਗਿ; ਪਾਪਾ ਮਲੁ ਧੋਵੈ।

ਇਵੇਂ ਹੀ ਸਾਧੁ ਸੰਗਿ = ਸਤਿਸੰਗਤ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਉਧਾਰਣੁ = ਉੱਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਪਾਪਾਂ ਰੂਪੀ ਮਲੁ = ਮੈਲ ਨੂੰ ਧੋਵੈ = ਧੋ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਨਰਕ ਨਿਵਾਰ ਅਸੰਖ ਹੋਇ; ਲਖ ਪਤਿਤ ਸੰਗੋਵੈ।

('ਲੱਖ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਸਤਿਸੰਗਤ ਦਾ ਸੰਗੋਵੈ = ਸੰਗ ਕਰ ਕੇ ਅਸੰਖ = ਅਣਗਿਣਤ ਨਰਕ = ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਨਿਵਾਰ = ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋਇ = ਹੋਇਆ ਹੈ **ਵਾ:** ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਅਲੋਵੈ ॥੧੯॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੧੯॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਚੰਦਨ ਵਾਸੁ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਸਭਿ ਚੰਦਨ ਹੋਵੈ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚੰਦਨ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਪਹਿਲੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਦੱਸੀ ਹੈ, ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵ ਵਿਚ ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਸਤਿਸੰਗਤ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਵਾਸੁ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਤਿਸੰਗੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਚੰਦਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਰੂਪ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਸਟ ਧਾਤੁ ਇਕ ਧਾਤੁ ਹੋਇ; ਸੰਗਿ ਪਾਰਸਿ ਢੋਵੈ।

ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾਰਸ ਦੀ ਸਤਿਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਅਸਟ ਧਾਤ = ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਧਿਆਈ ਅੱਠ ਗੁਣ ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ, ਖਟ ਸੰਪਤੀ, ਮੋਖ ਇੱਛਾ, ਸ੍ਰਵਣ, ਮੰਨਣ, ਨਿਧਿਆਸਣ, ਤਤ, ਤ੍ਵੰ ਪਦ ਦਾ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਇਕ ਏਕਤਾ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਧਾਤੂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਦੀਆ ਨਾਲੇ ਵਾਹੜੈ; ਮਿਲਿ ਗੰਗ ਗੰਗੋਵੈ।

ਵਾਹੜੈ = ਨਾਲੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਕਰ ਕੇ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਨਦੀ ਦੇ ਨਾਲੇ = ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਗੰਗ = ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਗੰਗੋਵੈ = ਗੰਗਾ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣੁ ਸਾਧੁ ਸੰਗਿ; ਪਾਪਾ ਮਲੁ ਧੋਵੈ।

ਇਉਂ ਭਗਤੀ ਵੱਲੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਤਿਤ = ਡਿੱਗਣਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਵੱਲ ਉਠਾਉਣ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਮਲ ਦੋਸ਼ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਰੂਪ ਧੋ ਕੇ ਪਾਪਾ (ਪਾ + ਪਾ) ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪਾ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਪਾ = ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਨਰਕ ਨਿਵਾਰ ਅਸੰਖ ਹੋਇ; ਲਖ ਪਤਿਤ ਸੰਗੋਵੈ।

ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੰਖ = ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਗਿਆਨ ਕਰਕੇ ਨਰਕ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਵਾਰ = ਨਿਵਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਲੱਖਾਂ ਪਤਿਤ ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰ ਕੇ ਰੱਬ ਦੇ ਸੰਗੋਵੈ = ਸੰਗੀ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਅਲੋਵੈ ॥੧੯॥

ਇਹ ਸਭ ਵਰਤਾਰਾ ਗਿਆਨੀਆਂ ਅਗਿਆਨੀਆਂ ਵਿਚ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਸੱਤਾ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਬ੍ਰਹਮਾਕਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਅਲੋਵੈ = ਦੇਖਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਪ੍ਰੀਤੀ ਦਾ ਕਥਨ)

ਦੀਪਕ ਹੇਤੁ ਪਤੰਗ ਦਾ; ਜਲੁ ਮੀਨ ਤਰੰਦਾ।

ਜਿਵੇਂ ਪਤੰਗੇ ਨੂੰ ਦੀਪਕ = ਦੀਵੇ ਦਾ ਹੇਤੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ ਤੇ ਮੀਨ = ਮੱਛੀ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਤਰੰਦਾ = ਤਰਦੀ ਹੈ।

ਮਿਰਗੁ ਨਾਦ ਵਿਸਮਾਦੁ ਹੈ; ਭਵਰ ਕਵਲੁ ਵਸੰਦਾ।

ਜਿਵੇਂ ਮਿਰਗੁ = ਹਿਰਨ ਨੂੰ ਨਾਦ = ਧੁਨਿ ਦਾ ਵਿਸਮਾਦ = ਅਸਚਰਜ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਰ = ਭੌਰਾ ਕਵਲੁ = ਕਮਲ ਫੁੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਵਸੰਦਾ = ਵੱਸਦਾ ਹੈ।

ਚੰਦ ਚਕੋਰ ਪਰੀਤਿ ਹੈ; ਦੇਖਿ ਧਿਆਨ ਧਰੰਦਾ।

ਜਿਵੇਂ ਚਕੋਰ (ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਤਿੱਤਰ ਜੋ ਲਾਲ ਟੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਦਾ ਚੰਦ ਨਾਲ ਪਰੀਤਿ = ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਚਕੋਰ ਚੰਦ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰੰਦਾ = ਧਰ ਕੇ ਦੇਖ = ਦੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਚਕਵੀ ਸੂਰਜ ਹੇਤੁ ਹੈ; ਸੰਜੋਗ ਬਣੰਦਾ।

ਜਿਵੇਂ ਚਕਵੀ = ਸੁਰਖ਼ਾਬ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਨਾਲ ਹੇਤੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੂਰਜ ਹੀ ਚੱਕਵੀ ਤੇ ਚੱਕਵੇ ਦਾ ਸੰਜੋਗ = ਮੇਲ ਬਣੰਦਾ = ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਰਿ ਭਤਾਰਿ ਪਿਆਰ ਹੈ; ਮਾਂ ਪੁਤੁ ਮਿਲੰਦਾ।

ਜਿਵੇਂ ਨਾਰਿ = ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਭਤਾਰਿ = ਪਤੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ = ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁਤੁ = ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਮਿਲੰਦਾ = ਮਿਲਣ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਚੰਦਾ॥੧੭॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ॥੧੭॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਦੀਪਕ ਹੇਤੁ ਪਤੰਗ ਦਾ; ਜਲੁ ਮੀਨ ਤਰੰਦਾ।

ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਦੀਪਕ = ਦੀਵੇ ਨਾਲ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਪਤੰਗਾ ਹੇਤੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਮੀਨ = ਮੱਛ ਤਰੰਦਾ = ਤਾਰੀਆਂ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਮਿਰਗੁ ਨਾਦ ਵਿਸਮਾਦੁ ਹੈ; ਭਵਰ ਕਵਲੁ ਵਸੰਦਾ।

ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਮਿਰਗ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਰੂਪੀ ਨਾਦ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ **ਵਾ:** ਨਾਦ = ਕੀਰਤਨ ਸੁਣ ਕੇ ਵਿਸਮਾਦੁ = ਅਸਚਰਜ ਅਨੰਦ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਭਵਰ = ਭੌਰਾ ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਕਵਲ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਸੁਗੰਧੀ ਲੈਣ ਲਈ ਵਸੰਦਾ = ਵੱਸਦਾ ਹੈ।

ਚੰਦ ਚਕੋਰ ਪਰੀਤਿ ਹੈ; ਦੇਖਿ ਧਿਆਨ ਧਰੰਦਾ।

ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਚੰਦਰਮਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਰੂਪ ਚਕੋਰ ਦੀ ਪਰੀਤਿ = ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਧਰੰਦਾ = ਧਰਦਾ ਹੈ।

ਚਕਵੀ ਸੂਰਜ ਹੇਤੁ ਹੈ; ਸੰਜੋਗ ਬਣੰਦਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਚਕਵੀ ਰੂਪ ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਸੂਰਜ ਦੇ ਨਾਲ ਹੇਤੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸੰਜੋਗ (ਸੰ + ਜੋਗ) ਸੰ = ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋਗ = ਜੁੜਨਾ ਬਣੰਦਾ = ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਨਾਰਿ ਭਤਾਰਿ ਪਿਆਰ ਹੈ; ਮਾਂ ਪੁਤੁ ਮਿਲੰਦਾ।

ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪੀ ਨਾਰਿ = ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪੀ ਭਤਾਰਿ = ਪਤੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ = ਸਨੇਹ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਬੁੱਧ ਰੂਪ ਮਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਪੁੱਤਰ ਮਿਲੰਦਾ = ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਚੰਦਾ ॥੧੭॥

ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਵਿਚ, ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਵਿਆਪਕਤਾ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਪਰਚੰਦਾ = ਪਰਚੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥੧੭॥

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅੰਗਾਂ ਦਾ)

ਅਖੀ ਅੰਦਰਿ ਦੇਖਦਾ; ਸਭਿ ਚੋਜ ਵਿਡਾਣਾ।

ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਅਖੀ = ਅੱਖਾਂ ਅੰਦਰ ਹੋ ਕਰ ਕੇ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਡਾਣਾ = ਅਸਚਰਜ ਚੋਜ = ਕੌਤਕ ਦੇਖਦਾ ਹੈ।

ਕੰਨੀ ਸੁਣਦਾ ਸੁਰਤਿ ਕਰਿ; ਆਖਾਣਿ ਵਖਾਣਾ।

ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਕੰਨੀ = ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪ ਹੋ ਕੇ ਆਖਾਣਿ = ਗੱਲਾਂ ਵਖਾਣਾ = ਵਖਿਆਣ ਸੁਰਤਿ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਸੁਣਦਾ ਹੈ।

ਜੀਭੈ ਅੰਦਰਿ ਬੋਲਦਾ; ਬਹੁ ਸਾਦ ਲੁਭਾਣਾ।

ਆਪ ਹੀ ਜੀਭੈ = ਜੀਭ ਅੰਦਰ ਹੋ ਕਰ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਸਾਦ = ਸੁਆਦਾਂ ਉੱਤੇ ਲੁਭਾਣਾ = ਲੋਭਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਥੀ ਕਿਰਤਿ ਕਮਾਵਦਾ; ਪਗਿ ਚਲੈ ਸੁਜਾਣਾ।

ਆਪ ਹੀ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕਿਰਤ ਕਮਾਂਵਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਸੁਜਾਣਾ = ਚਤੁਰ ਹੋ ਕੇ ਪਗਿ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਚਲੈ = ਚੱਲਦਾ ਹੈ।

ਦੇਹੀ ਅੰਦਰਿ ਇਕੁ ਮਨੁ; ਇੰਦ੍ਰੀ ਪਰਵਾਣਾ।

ਦੇਹੀ = ਸਰੀਰ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਮਨ ਇਕ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਪਰਵਾਣਾ = ਪਰਵਾਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖੁ ਮਾਣਾ ॥੧੮॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੧੮॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਅਖੀ ਅੰਦਰਿ ਦੇਖਦਾ; ਸਭਿ ਚੋਜ ਵਿਡਾਣਾ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਰੂਪੀ ਅਖੀ = ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਾਕਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ **ਵਾ:** ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਦੇਖਦਾ = ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਉਸ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਚੋਜ = ਕੌਤਕ ਵਿਡਾਣਾ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਹਨ।

ਕੰਨੀ ਸੁਣਦਾ ਸੁਰਤਿ ਕਰਿ; ਆਖਾਣਿ ਵਖਾਣਾ।

ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਨਿਸਚੇ ਰੂਪੀ ਕੰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣਦਾ ਹੈ, ਸੁਰਤਿ (ਸੁ + ਰਤਿ) ਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਤਿ = ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਵੀ ਆਪ ਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਬ੍ਰਹਮਵੇਤਿਆਂ ਦੇ ਆਖਾਣਿ = ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿਚ ਵਖਾਣਾ = ਵਖਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜੀਭੈ ਅੰਦਰਿ ਬੋਲਦਾ; ਬਹੁ ਸਾਦ ਲੁਭਾਣਾ।

ਫਿਰ ਆਪ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਰੂਪ ਜੀਭੈ = ਜੀਭ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੱਸ ਬੋਲਦਾ = ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਸਾਦ = ਸੁਆਦ, ਭਾਵ ਰਸ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਲੁਭਾਣਾ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹਥੀ ਕਿਰਤਿ ਕਮਾਵਦਾ; ਪਗਿ ਚਲੈ ਸੁਜਾਣਾ।

ਆਪ ਹੀ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਸਾਧਨਾ ਰੂਪੀ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਵਦਾ = ਕਮਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਨਾਮ ਦੇ ਸੰਕਲਪ, ਵਿਕਲਪ ਰੂਪ ਪਗਿ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਸੁਜਾਣਾ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਜਗਿਆਸੂ ਹੋ ਕੇ ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚਲੈ = ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਦੇਹੀ ਅੰਦਰਿ ਇਕੁ ਮਨੁ; ਇੰਦ੍ਰੀ ਪਰਵਾਣਾ।

ਦੇਹੀ = ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਇਕ ਮਨੁ = ਇਕਾਗਰ ਮਨ ਹੋ ਕਰ ਕੇ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਰਸਾਂ ਤੋਂ ਪਰਵਾਣਾ (ਪਰ + ਵਾਣਾ) ਪਰ = ਪਰੇ ਹੋ ਕੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਵਾਣਾ = ਬਾਣ ਭਾਵ ਆਦਤ ਵਾਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖੁ ਮਾਣਾ॥੧੮॥

ਇਉਂ ਜਗਿਆਸੂ ਅਤੇ ਸਾਧਨ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪੇ ਆਪ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗਿਆਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਆਪੇ ਆਪ ਵਰਤਦਾ ਜਾਣ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸੁਖੁ = ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਮਾਣਾ = ਮਾਨਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਭਾਵ ਭੋਗਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਕੁਦਰਤ ਤੇ ਕਾਦਰ)

ਪਵਣ ਗੁਰੂ ਗੁਰੁ ਸਬਦਿ ਹੈ; ਰਾਗ ਨਾਦ ਵੀਚਾਰਾ।

ਪਵਣੁ = ਹਵਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਣ ਪੰਜੇ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰੂ = ਪੂਜਨੀਕ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਪੁਰਾਣਾਂ ਨੇ ਪਵਣ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਭਾਵੇਂ ਪਵਣ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹੇ, ਪਰ ਅਸਲ ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਹਵਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦੁਨਿਆਵੀ

ਸ਼ਬਦ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਨਾਦ = ਧੁਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹਵਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਧੁਨ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਜਲੁ ਧਰਤਿ ਹੈ; ਉਤਪਤਿ ਸੰਸਾਰਾ।

ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਦੀ ਮਾਤ = ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ = ਧਰਤੀ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਦਾ ਪਿਤਾ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸੰਸਾਰਾ = ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਉਤਪਤਿ = ਉਤਪਤੀ ਭਾਵ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ।

ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਰਾਤਿ ਦਿਹੁ; ਵਰਤੇ ਵਰਤਾਰਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਵਰਤੈ')

ਦਾਈ ਰਾਤ ਹੈ ਤੇ ਦਾਇਆ ਦਿਹੁ = ਦਿਨ ਹੈ ਅਤੇ ਦਾਈ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਵਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਤੇ ਦਾਇਆ ਦਿਨ ਵਿਚ ਖਿਡਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤੇ = ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਸਿਵ ਸਕਤੀ ਦਾ ਖੇਲੁ ਮੇਲੁ; ਪਰਕਿਰਤਿ ਪਸਾਰਾ।

ਸਿਵ = ਚੇਤਨ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਸਕਤੀ = ਜੜ੍ਹ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਮੇਲ = ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਖੇਲੁ = ਖੇਡ ਕਰਕੇ ਪਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਘਟਿ ਚੰਦ੍ਰ ਅਕਾਰਾ।

ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਨਿਰਗੁਣ ਤੋਂ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਕਿਉਂਕਿ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਅਤਤਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕੇਤੀ ਅਰਥ ਜਾਨਣਾ, ਚੰਦ੍ਰ = ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਅਕਾਰਾ = ਸਰੂਪ ਦਾ ਘਟਿ = ਘੜੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦੇਹਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਆਤਮਾ ਰੂਪ ਦਾ ਅਕਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਿਰਧਾਰਾ ॥੧੯॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੧੯॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਪਵਣ ਗੁਰੂ ਗੁਰੁ ਸਬਦਿ ਹੈ; ਰਾਗ ਨਾਦ ਵੀਚਾਰਾ।

ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਪਵਣ = ਹਵਾ ਵਰਗਾ ਸੰਮਤਾ ਵਾਲਾ ਗੁਣ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਸਰੂਪ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰਾਗ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨੇ ਨਾਦ = ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀਚਾਰਾ = ਵਿਚਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਜੁੜੋ, ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜੋ।

ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਜਲੁ ਧਰਤਿ ਹੈ; ਉਤਪਤਿ ਸੰਸਾਰਾ।

ਗੁਰੂ ਮਾਤਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਿੱਖ ਰੂਪ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੰਗਤ ਰੂਪ ਜਿਸਮ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਦੁੱਧ ਦੇ ਕੇ ਪਾਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਤਾ = ਬਾਪ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਿੱਖ ਵਿਚ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਦੇਣ ਰੂਪ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਠੰਢੇ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਧਰਤੀ ਵਰਗੀ ਧੀਰਜਤਾ

ਹੈ, ਜਗਿਆਸੂ ਜੋ ਸੰਸਾਰਾ (ਸੰਸਾ + ਆਲਾ) ਸੰਸਾ = ਸੰਸਿਆਂ ਦਾ ਆਲਾ[1] = ਘਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਸ ਵਿਚ ਸੰਸੇ ਮੇਟਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਉਤਪਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਰਾਤਿ ਦਿਹੁ; ਵਰਤੇ ਵਰਤਾਰਾ।

ਗੁਰੂ ਦਾਈ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੋ ਕਰ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਦਾਈ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਉਮਰ ਰੂਪੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਸਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦਾਇਆ ਜਿਵੇਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦਿਨੇ ਖਿਡਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾਏ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਖਿਡਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਨਾਲ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ-ਲੈਣ ਰੂਪ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤੇ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਿਵ ਸਕਤੀ ਦਾ ਖੇਲੁ ਮੇਲੁ; ਪਰਕਿਰਤਿ ਪਸਾਰਾ।

ਗੁਰੂ ਸਿਵ = ਕਲਿਆਣ ਸਰੂਪ, ਭਾਵ ਮੁਕਤੀ ਦੇਣ ਦਾ ਦਾਤਾ ਹੈ ਤੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਮੇਲੁ = ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਖੇਲ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪਰਕਿਰਤਿ (ਪਰ + ਕਿਰਤਿ = ਪਰ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਿਰਤਿ = ਕਰਨ ਦਾ ਪਸਾਰਾ = ਫੈਲਾਅ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਘਟਿ ਚੰਦ੍ਰ ਅਕਾਰਾ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ = ਜਿਸ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪਾਰ-ਉਤਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਬਿੰਬ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਇਕ ਰੂਪ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਘੜੇ ਵਿਚ ਚੰਦਰਮਾ ਦਾ ਅਕਾਰ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਟਿ = ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਚੰਦਰਮਾ ਦਾ ਅਕਾਰਾ = ਸਰੂਪ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਿਰਧਾਰਾ॥੧੯॥

ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਦੁਆਰਾ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਨਿਰਧਾਰਾ = ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਇਉਂ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਅਨੁਭਵ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਆਪ ਹੀ ਆਪ ਵਰਤਦਾ ਹੈ)

ਫੁਲਾਂ ਅੰਦਰਿ ਵਾਸੁ ਹੈ; ਹੋਇ ਭਵਰ ਲੁਭਾਣਾ।

ਜਿਵੇਂ ਫੁੱਲਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਵਾਸੁ = ਮਹਿਕ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਭਵਰ = ਭੌਰਾ ਲੁਭਾਣਾ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੰਬਾਂ ਅੰਦਰਿ ਰਸੁ ਧਰੇ; ਕੋਇਲ ਰਸ ਮਾਣਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਧਰਿ')

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅੰਬਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਰਸ ਧਰੇ = ਧਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਇਲ ਉਸ ਰਸ ਦੇ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਮਾਣਾ = ਮਾਣਦੀ ਹੈ।

---

੧. 'ਰਾਰਾ' ਤੇ 'ਲੱਲਾ' ਸਵਰਣੀ ਅੱਖਰ ਹਨ, ਅਰਥ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਅਰਥ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ 'ਰਾਰੇ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ 'ਲੱਲਾ' ਸ਼ਬਦ ਆ ਕੇ ਆਰਾ ਤੋਂ ਆਲਾ ਬਣ ਜਾਏਗਾ, ਆਲਾ ਨਾਮ ਘਰ ਦਾ ਹੈ।

ਮੋਰ ਬਬੀਹਾ ਹੋਇਕੈ; ਘਣ ਵਰਸ ਸਿਵਾਣਾ।

ਜਿਵੇਂ ਮੋਰ ਤੇ ਬਬੀਹਾ ਘਣ = ਬੱਦਲ ਨੂੰ ਵਰਸ = ਵਰ੍ਹਦਾ ਸਿਵਾਣਾ = ਪਛਾਣ ਕੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਕੈ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਖੀਰ ਨੀਰ ਸੰਜੋਗ ਹੋਇ; ਕਲੀਕੰਦ ਵਖਾਣਾ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੀਰ = ਦੁੱਧ, ਨੀਰ = ਪਾਣੀ ਦਾ ਸੰਜੋਗ = ਮੇਲ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਕਲੀਕੰਦ = ਖੰਡ ਤੇ ਖੋਆ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮਠਿਆਈ ਵਖਾਣਾ = ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ **ਵਾ:** ਕਲੀਕੰਦ (ਕਲੀਕ + ਇੰਦ) ਕਲੀਕ = ਪੰਛੀ, ਇੰਦ = ਰਾਜਾ, ਭਾਵ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਹੰਸ ਦਾ ਜਦੋਂ ਸੰਜੋਗ = ਮਿਲਾਪ ਦੁੱਧ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਹੰਸ ਦੀ ਚੁੰਝ ਵਿਚ ਐਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਕਿ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਚੁੰਝ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਦੁੱਧ ਤੇ ਪਾਣੀ ਵੱਖਰਾ ਹੋਣ ਦਾ ਵਖਾਣਾ = ਵਖਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਓਅੰਕਾਰ ਅਕਾਰੁ ਕਰਿ; ਹੋਇ ਪਿੰਡ ਪਰਾਣਾ।

ਇਵੇਂ ਓਅੰਕਾਰ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਅਕਾਰੁ = ਸਰੂਪ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡ = ਸਰੀਰ ਤੇ ਪਰਾਣਾ = ਪ੍ਰਾਣ ਹੋਇ = ਹੋਏ ਹਨ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਵਾਣਾ ॥੨੦॥੨॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੨੦॥੨॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਫੁਲਾਂ ਅੰਦਰਿ ਵਾਸੁ ਹੈ; ਹੋਇ ਭਵਰ ਲੁਭਾਣਾ।

ਜਿਵੇਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਾਸੁ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਭਵਰ = ਭੌਰਾ ਲੁਭਾਣਾ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਰ ਇਕ ਸਰੀਰ ਹੈ ਤੇ ਜਗਿਆਸੂ ਭੌਰੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਦੇ ਉੱਤੇ ਲੁਭਾਣਾ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅੰਬਾਂ ਅੰਦਰਿ ਰਸੁ ਧਰੇ; ਕੋਇਲ ਰਸ ਮਾਣਾ।

ਜਿਵੇਂ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਰਸਾਂ ਨੂੰ ਕੋਇਲ ਮਾਣਦੀ ਹੈ, ਇਉਂ ਜਗਿਆਸੂ ਦੀ ਬੁੱਧ ਰੂਪ ਕੋਇਲ ਹੈ। ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਰਸ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਦੇ ਰਸ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਮੋਰ ਬਬੀਹਾ ਹੋਇਕੈ; ਘਣ ਵਰਸ ਸਿਵਾਣਾ।

ਮੋਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜਗਿਆਸੂ, ਬਬੀਹੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਉੱਤਮ ਜਗਿਆਸੂ ਹਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਘਣ = ਬੱਦਲ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕਰਕੇ ਵਰਸ = ਵਰਸਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ਇਸ ਦੀ ਸਿਵਾਣਾ = ਪਛਾਣ ਕਰ ਕੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਖੀਰ ਨੀਰ ਸੰਜੋਗ ਹੋਇ; ਕਲੀਕੰਦ ਵਖਾਣਾ।

ਜਿਵੇਂ ਕਲੀਕੰਦ (ਕਲੀਕ + ਇੰਦ) ਕਲੀਕ = ਪੰਛੀ ਇੰਦ = ਰਾਜਾ, ਭਾਵ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੰਸ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਪੰਛੀਆਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮਵੇਤਾ ਰੂਪ ਹੰਸ, ਜੋ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਦੋ ਅੰਸਾਂ ਨਾਮ ਤੇ ਰੂਪ ਜੋ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪ ਚੁੰਝ ਨਾਲ ਵੱਖਰਾ

ਕਰ ਕੇ ਸਤਿ, ਚੇਤਨ, ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਦੁੱਧ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ। ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਰੂਪ ਪਰਪੰਚ ਦਾ ਵਖਾਣਾ = ਵਖਾਣ ਕਰ ਕੇ ਤੱਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਜਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਲੀਕੰਦ ਦਾ ਅਰਥ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ : ਕਲੀਕੰਦ (ਕਲੀ + ਕੰਦ) ਕਲੀ = ਫੁੱਲ ਕੰਦ = ਫਲ-ਫੁੱਲ ਆਪੇ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਤੋਂ ਵਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਜੋ ਪਿਆਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਅਉਧੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ। ਕਟਾਖਯ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰਾ ਜਾਨਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਈਦਾ ਹੈ।

ਓਅੰਕਾਰ ਅਕਾਰੁ ਕਰਿ; ਹੋਇ ਪਿੰਡ ਪਰਾਣਾ।

ਓਅੰਕਾਰ = ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅਕਾਰੁ = ਸਰੂਪ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡ = ਸਰੀਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ, ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝੋ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਵਾਣਾ ॥੨੦॥੨॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪੇ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੀ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸੱਤਾ ਦੇ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਪ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਹੋ ਕਰਕੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਣਨੀਕ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪ੍ਰੇਮ-ਸਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਫੁੱਲ, ਫਲ, ਪੱਤੇ, ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰੇ ਦਿਖਾ ਕੇ ਅਨੰਦ ਲੱਭਣ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ॥੨੦॥੨॥

ਵਾਰ ੩

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ੴ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਨਮਸਕਾਰ ਆਤਮਕ ਮੰਗਲ)

ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਆਦੇਸੁ; ਆਦਿ ਵਖਾਣਿਆ।

ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਰੂਪ ਹੈ, ਪੁਰਖੁ = ਸਭ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਆਦੇਸੁ = ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ, ਜਗਤ ਦੇ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਵਖਾਣਿਆ = ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਚਾ ਵੇਸੁ; ਸਬਦਿ ਸਿਵਾਣਿਆ।

ਸੋ = ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਵੇਸੁ = ਸਰੂਪ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬਦਿ = ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਵਾਣਿਆ = ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਉਪਦੇਸੁ; ਸਚਿ ਸਮਾਣਿਆ।

ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਜੋੜ ਲੈਣਾ, ਭਾਵ ਜਗਾ ਲੈਣਾ, ਇਹ ਉਪਦੇਸੁ = ਗੁਰੂ-ਦੀਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਸੱਚ ਵਿਚ ਸਮਾਣਿਆ = ਸਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚੁ ਦੇਸੁ; ਘਰਿ ਪਰਵਾਣਿਆ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸੱਚਾ ਦੇਸ਼ ਭਾਵ ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਟਿਕਾਣਾ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਘਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਰਵਾਣਿਆ = ਪ੍ਰਵਾਣਨੀਕ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਆਵੇਸੁ; ਸਹਜਿ ਸੁਖਾਣਿਆ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਆਵੇਸੁ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹਜਿ = ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਸੁਖਾਣਿਆ (ਸੁਖ + ਆਣਿਆ) ਸੁਖ ਆਣਿਆ = ਆਇਆ ਹੈ।

ਭਗਤਿ ਵਛਲ ਪਰਵੇਸੁ; ਮਾਣੁ ਨਿਮਾਣਿਆ।

ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਵਛਲ = ਪਿਆਰਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸੁ = ਸਮਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਾਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਨਿਮਾਣਿਆ (ਨਿ + ਮਾਣਿਆ) ਮਾਣਿਆ = ਅਭਿਮਾਨ ਤੋਂ ਨਿ = ਰਹਿਤ ਹੋਈਦਾ ਹੈ।

ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹੇਸੁ; ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਣਿਆ।

ਬ੍ਰਹਮਾ, ਬਿਸਨੁ = ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਤੇ ਮਹੇਸੁ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੇ ਵੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਅੰਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ।

ਸਿਮਰੇ ਸਹਸਿ ਫਣ ਸੇਸ; ਤਿਲੁ ਨ ਪਛਾਣਿਆ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਫਣੇਸ')

ਸਹਸਿ = ਹਜ਼ਾਰ ਫਣਾਂ ਵਾਲਾ ਸੇਸ = ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਜੋ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਨਾਮ ਸਿਮਰੇ = ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਤਿਲ ਮਾਤਰ ਵੀ ਪਛਾਣਿਆ = ਜਾਣ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ, ਭਾਵ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਿਆ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸੁ; ਸਚੁ ਸੁਹਾਣਿਆ॥੧॥

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਦੇ ਦਰਵੇਸੁ = ਭਗਤ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਸੱਚੇ ਸਰੂਪ ਕਰਕੇ ਸੁਹਾਣਿਆ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੋਏ ਹਨ॥੧॥

ਪਉੜੀ ੨ (ਗੁਰ ਚੇਲੇ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤ)

ਗੁਰੁ ਚੇਲੇ ਰਹਰਾਸਿ; ਅਲਖੁ ਅਭੇਉ ਹੈ।

ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਚੇਲੇ = ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰੂ ਤੇ ਚੇਲੇ ਵਾਲੀ ਰਹਰਾਸਿ = ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਅਭੇਉ = ਭੇਦ-ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਗੁਰੁ ਚੇਲੇ ਸਾਬਾਸਿ; ਨਾਨਕ ਦੇਉ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਤੇ ਚੇਲੇ ਵਾਲੀ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਸਾਬਾਸਿ = ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕੋ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਉ = ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹਨ, ਭਾਵ ਨਾਮ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਨ, ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਜੋਤਿ ਕਰਕੇ ਰੂਪ ਇਕ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸਹਜਿ ਨਿਵਾਸੁ; ਸਿਫਤਿ ਸਮੇਉ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰਮਤਿ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਦੁਆਰਾ ਸਹਿਜ ਪਦ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸੁ = ਟਿਕ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਵਿਚ ਸਮੇਉ = ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਪਰਗਾਸੁ; ਅਛਲ ਅਛੇਉ ਹੈ।

('ਅਛੱਲ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਚੇਲੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਅਛਲ = ਕਪਟ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਅਛੇਉ = ਭੇਦ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪਰਗਾਸੁ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਸ ਨਿਰਾਸ; ਮਤਿ ਅਰਖੇਉ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ = ਉਮੀਦ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਾਸ = ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਭਾਵ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਤਿ = ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਅਰਖੇਉ = ਅਚੱਲ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਣਾਸੁ; ਸਿਫਤਿ ਸਮੇਉ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਆਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਣਾਸੁ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤੀ ਵਿਚ ਸਮੇਉ = ਸਮਾ ਗਏ ਹਨ।

ਸਤਿ ਸੰਤੋਖ ਉਲਾਸ; ਸਕਤਿ ਨ ਸੇਉ ਹੈ।

ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ ਆਦਿਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਉਲਾਸ = ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਨ = ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਕਤਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਭਾਵ ਪਾਰਬਤੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸੇਉ = ਸ਼ਿਵ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਥੇ ਸਭ ਕੁਝ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ।

ਘਰਿ ਹੀ ਵਿਚਿ ਉਦਾਸੁ; ਸਚੁ ਸੁਚੇਉ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਘਰ ਵਿਚ ਭਾਵ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਇਆਂ ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਦਾਸੁ = ਉਪਰਾਮ ਰਹਿ ਕੇ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਕਰਕੇ ਸੱਚੇ ਤੇ ਸੁਚੇਉ = ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ।

ਵੀਹ ਇਕੀਹ ਅਭਿਆਸੁ; ਗੁਰ ਸਿਖ ਦੇਉ ਹੈ ॥੨॥

ਨੋਟ : ਜੋ ਇਥੇ 'ਗੁਰ ਸਿਖ ਦੇਉ' ਪਦ ਹੈ, ਅਰਥ ਵਿਚ ਗੁਰ ਦੇ ਨਾਲ ਦੇਉ ਲਾ ਕੇ ਗੁਰਦੇਉ = ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਵਾਚਕ ਸ਼ਬਦ ਜਾਣਨਾ।

ਗੁਰਦੇਉ = ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਵੀਹ = ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ, ਭਾਵ ਪੂਰਨ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਇਕੀਹ = ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਗੁਰਸਿੱਖ ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਵੀਹ ਤਕ ਹਿਸਾਬ ਅੱਗੇ ਇਕੀਹ ਹਿਸਾਬੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣਨਾ, ਭਾਵ ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਅਲੇਖ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਥੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਕੇ ਆਸਾ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਲੇਖੇ ਰਹਿਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਸਹਿਜ ਪਦ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥੨॥

ਪਉੜੀ ੩ (ਗੁਰੂ ਚੇਲੇ ਦਾ ਕਥਨ)

ਗੁਰ ਚੇਲਾ ਪਰਵਾਣੁ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀਐ।

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਣੁ = ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਚੇਲਾ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਕਰਕੇ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲ ਕੇ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਚੋਜਿ ਵਿਡਾਣੁ; ਅਕਥ ਕਹਾਣੀਐ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਕਥਾਣੀਐ')

ਗੁਰਮੁਖਿ (ਗੁਰ + ਮੁਖਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਮੁਖਿ = ਮੁਖੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਿਡਾਣੁ = ਅਸਚਰਜ ਚੋਜਿ = ਕੌਤਕਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀਐ = ਕਹਾਣੀ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤਿ ਨੋ ਕੁਰਬਾਣੁ; ਕਾਦਰ ਜਾਣੀਐ।

ਕੁਦਰਤਿ = ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੋ = ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੁ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਈਏ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਾਦਰ = ਕਰਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਗਿ ਮਿਹਮਾਣੁ; ਜਗੁ ਮਿਹਮਾਣੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਗਿ = ਜਗਤ ਵਿਚ ਮਿਹਮਾਣੁ = ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਗੁ = ਜਗਤ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਹਮਾਣੀਐ = ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿ ਸੁਹਾਣੁ; ਆਖਿ ਵਖਾਣੀਐ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਤਿ ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਸੁਹਾਣੁ = ਸੋਭਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਆਖਿ = ਕਹਿੰਦੇ ਤੇ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਦਰਿ ਢਾਢੀ ਦਰਵਾਣੁ; ਚਵੈ ਗੁਰਬਾਣੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਦਰਵਾਣੁ = ਚੌਂਕੀਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਆਲਸ ਤੇ ਨੀਂਦ ਛੱਡ ਕੇ, ਢਾਢੀ = ਜੱਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀਐ = ਗੁਰਬਾਣੀ ਚਵੈ = ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜਾਣੁ; ਹੇਤੁ ਪਛਾਣੀਐ।

ਅੰਤਰਜਾਮੀ = ਅੰਦਰ ਦੀ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਹੇਤੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਪਛਾਣੀਐ = ਪਹਿਚਾਣਦੇ ਹਨ।

ਸਚੁ ਸਬਦਿ ਨੀਸਾਣੁ; ਸੁਰਤਿ ਸਮਾਣੀਐ।

ਜਿਸ ਦਾ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸਮਾਣੀਐ = ਸਮਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੱਚ ਨੀਸਾਣੁ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਕੋ ਦਰਿ ਦੀਬਾਣੁ; ਸਬਦ ਸਿਵਾਣੀਐ ॥੩॥

ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕੋ = ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਦੀਬਾਣੁ = ਆਸਰਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਸਬਦਿ = ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਵਾਣੀਐ = ਪਛਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥੩॥

ਪਉੜੀ ੪ (ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ)

ਸਬਦਿ ਗੁਰੂ ਗੁਰੁ ਵਾਹੁ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਇਆ।

ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਸਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਵਾਹੁ = ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਰੂਪ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪਾਇਆ = ਪਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ :

ਚੇਲਾ ਸੁਰਤਿ ਸਮਾਹੁ; ਅਲਖੁ ਲਖਾਇਆ।

ਸੁਰਤਿ ਰੂਪੀ ਚੇਲੇ ਦੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਸਮਾਹੁ = ਮਿਲ ਜਾਣ 'ਤੇ ਉਸ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਲਖਾਇਆ = ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰ ਚੇਲੇ ਵੀਵਾਹੁ; ਤੁਰੀ ਚੜਾਇਆ।

('ਚੜ੍ਹਾਇਆ' ਭਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਜਦੋਂ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਤੇ ਚੇਲੇ ਦਾ ਵੀਵਾਹੁ = ਮੇਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨੇ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਤੁਰੀ = ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਰੂਪ ਘੋੜੀ 'ਤੇ ਚੜਾਇਆ = ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਫਲ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ :

ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰੁ ਅਥਾਹੁ; ਅਜਰੁ ਜਰਾਇਆ।

ਜੋ ਗਹਿਰ = ਡੂੰਘਾ, ਗੰਭੀਰੁ = ਨਿਰਹੱਲ, ਅਥਾਹੁ = ਅਗਾਧ ਹੈ, ਉਸ ਅਜਰੁ = ਜਰਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਜਰਾਇਆ = ਜਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਸ ਵਿਚ ਜਰਣਾ ਸ਼ਕਤੀ ਆ ਗਈ।

ਸਚਾ ਵੇਪਰਵਾਹੁ; ਸਚਿ ਸਮਾਇਆ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸੱਚਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਉਸ ਸਚਿ = ਸੱਚੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ = ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਏ, ਇਸ ਅਭੇਦ ਰੂਪ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਵੀ ਸੱਚੇ ਤੇ ਵੇਪਰਵਾਹੁ = ਵੇ-ਮੁਹਤਾਜ ਹੋ ਗਏ, ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਪਾਤਿਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ; ਹੁਕਮੁ ਚਲਾਇਆ।

ਕਿ ਆਪ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਸਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਆਪ ਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੁਕਮ ਚਲਾਇਆ = ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ, ਜਗਿਆਸੂ ਦੀ ਇਹ ਪਰਪੱਖ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਹੋਰ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਲਉਬਾਲੀ ਦਰਗਾਹ; ਭਾਣਾ ਭਾਇਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਲਉਬਾਲੀ = ਵੇਪਰਵਾਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਗਾਹ = ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਭਾਣਾ = ਹੁਕਮ ਭਾਇਆ = ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਚੀ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹ; ਅਪਿਉ ਪੀਆਇਆ।

ਉਹ ਸੱਚੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੱਚੀ ਸਿਫ਼ਤ ਰੂਪ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਲਾਹ = ਸ਼ਲਾਘਾ ਰੂਪ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਰੂਪ ਅਪਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਆਇਆ = ਪਿਲਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਅਸਗਾਹ; ਅਘੜੁ ਘੜਾਇਆ॥੪॥

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਆਗਾਹ')

ਉਸ ਅਸਗਾਹ = ਅਥਾਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ

ਨੇ ਅਘੜੁ = ਨਾ ਘੜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਘੜਾਇਆ = ਘੜ ਲਿਆ ਹੈ **ਵਾ:** ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰ, ਜੋ ਨਾ ਘੜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਘੜਾਇਆ = ਸੋਧ ਲਿਆ ਹੈ ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਪੰਥ)

ਮੁਲਿ ਨ ਮਿਲੈ ਅਮੋਲੁ; ਨ ਕੀਮਤਿ ਪਾਈਐ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਮਾਰਗ ਅਮੋਲ ਹੈ। ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਸਉਂਪੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਮੁਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਮਿਲੈ = ਮਿਲਦਾ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਧਾਰਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਈਐ = ਪਾਈ।

ਪਾਇ ਤਰਾਜੂ ਤੋਲੁ; ਨ ਅਤੁਲ ਤੁਲਾਈਐ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰਾਜੂ = ਤੱਕੜੀ ਵਿਚ ਨ = ਨਾ ਤੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ਅਤੁਲ = ਤੋਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾ ਤੋਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਾਇ = ਪਾ ਕੇ ਫਿਰ ਵੀ ਤੁਲਾਈਐ = ਤੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ **ਵਾ:** ਬੁੱਧ ਰੂਪ ਤਰਾਜੂ = ਤੱਕੜੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਤਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰੂਪ ਵੱਟੇ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਤੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਨਿਜ ਘਰਿ ਤਖਤ ਅਡੋਲੁ; ਨ ਡੋਲ ਡੁਲਾਈਐ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਿਜ = ਆਪਣੇ ਘਰਿ = ਆਤਮ ਸਰੂਪ ਦੇ ਅਡੋਲੁ = ਡੋਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤਖਤ = ਸਿੰਘਾਸਨ ਉੱਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਮਾਇਆ ਦੇ ਡੁਲਾਈਐ = ਡੁਲਾਏ ਹੋਏ ਡੋਲ = ਡੋਲਦੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆਤਤਾ ਕਾਰ ਵਾਲੀ ਅਡੋਲ ਅਵਸਥਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥੁ ਨਿਰੋਲੁ; ਨ ਰਲੈ ਰਲਾਈਐ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਪੰਥੁ = ਮਾਰਗ ਨਿਰੋਲੁ = ਨਿਰਮਲ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਰਲਾਇਆਂ ਰਲਾਈਐ = ਰਲਦਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਕਥਾ ਅਕਥ ਅਬੋਲੁ; ਨ ਬੋਲੁ ਬੁਲਾਈਐ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਕਥਾ = ਬਾਤ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਭਾਵ ਕਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਅਬੋਲੁ = ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਬੋਲੁ = ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨ = ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਬੁਲਾਈਐ = ਬੁਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਦਾ ਅਭੁਲੁ ਅਭੋਲੁ; ਨ ਭੋਲਿ ਭੁਲਾਈਐ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਭੁਲੁ = ਭੁੱਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਅਭੋਲ = ਗ਼ਲਤੀ ਰਹਿਤ, ਭਾਵ ਦਾਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਭੋਲਿ = ਭੁੱਲ ਵਿਚ ਭੁਲਾਈਐ = ਭੁੱਲਦੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਨਾ ਆਪ ਭਟਕਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਭਟਕਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥੁ ਅਲੋਲੁ; ਸਹਜਿ ਸਮਾਈਐ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਪੰਥੁ = ਮਾਰਗ ਅਲੋਲੁ = ਚੰਚਲਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਸਹਜਿ = ਗਿਆਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਮਾਈਐ = ਸਮਾਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਮਿਓ ਸਰੋਵਰੁ ਝੋਲੁ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਈਐ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਸੰਗ ਰੂਪੀ ਸਰੋਵਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਮ ਦੇ ਅਮਿਓ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਝੋਲੁ = ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੀ ਦਾਤ ਪਾਈਐ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਲਖ ਟੋਲੀ ਇਕੁ ਟੋਲੁ; ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਈਐ ॥੫॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਲਖ = ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਟੋਲੀ = ਟੋਲੇ ਭੇਖਾਂ ਪੰਥਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਟੋਲੁ = ਪੰਥ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਣਾਈਐ = ਜਣਾਉਂਦੇ ਨ = ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ॥੫॥

ਪਉੜੀ ੬ (ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਸੌਦਾ ਤੇ ਖੇਤੀ)

ਨੋਟ : ਅਨਵੈ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ੯ਵੀਂ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੋਵੇਗਾ।

ਪਾਣੀ ਜਿਉ ਹਰਿਹਟਿ; ਸੁ ਖੇਤ ਉਮਾਹੀਐ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਹਰਿਹਟਿ = ਹਰਟ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸੁ = ਉਹ ਖੇਤ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਉਮਾਹੀਐ = ਅਨੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਜਿਉ = ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪ ਖੂਹ ਹੈ ਤੇ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ ਰੂਪ ਬੈਲ ਹਨ, ਮਰਿਆਦਾ ਦੁਆਰਾ ਜੋੜਨਾ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਕਿਆਰੇ ਨੂੰ ਸਿੰਜਣਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਉਮਾਹੀਐ = ਅਨੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਸਉਦਾ ਇਕਤੁ ਹਟਿ; ਸਬਦਿ ਵਿਸਾਹੀਐ।

('ਹੱਟ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਨਾਮ ਦਾ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਰੂਪ ਸੌਦਾ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪ ਇਕਤੁ = ਇੱਕੋ ਹਟਿ = ਹੱਟੀ ਭਾਵ ਦੁਕਾਨ ਉੱਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਵਿਸਾਹੀਐ = ਖ਼ਰੀਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਸੌਦਾ ਖ਼ਰੀਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੂਰਾ ਪੂਰੇ ਵਟਿ; ਕਿ ਆਖਿ ਸਲਾਹੀਐ।

('ਵੱਟਿ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪ ਵਟਿ = ਵੱਟਾ ਪੂਰਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਿਵੇਂ ਆਖਿ = ਕਹਿ ਕੇ ਸਲਾਹੀਐ = ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰੀਏ, ਭਾਵ ਉਸ ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਕਦੇ ਨ ਹੋਵੈ ਘਟਿ; ਸਚੀ ਪਤਿਸਾਹੀਐ।

('ਘੱਟਿ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਦੇ ਵੀ ਘੱਟ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਵੈ = ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪਤਿਸਾਹੀਐ = ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸੱਚੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਚਾ ਅਮਰੁ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੧੬੧)*

ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਖਟਿ; ਅਖੁਟੁ ਸਮਾਹੀਐ।

(‘ਖੱਟਿ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜੋ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਨਾਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਖੱਟੀ ਖਟਿ = ਖੱਟਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਖੁਟੁ = ਨਾ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਹੀਐ = ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਪਰਗਟਿ; ਸਦਾ ਨਿਬਾਹੀਐ।

(‘ਪਰਗੱਟਿ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਪਰਗਟਿ = ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਲਾਜ ਨਿਬਾਹੀਐ = ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਚਾਵਲਿ ਇਕਤੈ ਸਟਿ; ਨ ਦੂਜੀ ਵਾਹੀਐ।

(‘ਸੱਟਿ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਚਾਵਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬੜੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਇਕਤੈ = ਇਕ ਮੌਲੇ ਦੀ ਸਟਿ = ਚੋਟ ਨਾਲ ਕਈ ਕੋਰੇ ਚਾਵਲਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਟੇ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਕ ਦੋ ਚੌਲ ਲੈਣੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਫਿਰ ਦੂਜੀ = ਦੂਸਰੀ ਸਟਿ = ਚੋਟ ਉਸ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਵਾਹੀਐ = ਵਾਹੁਣੀ ਪੈਂਦੀ, ਭਾਵ ਦੂਸਰੀ ਸੱਟ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨੀ ਪੈਂਦੀ; ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਪੱਖ ਲਈਦਾ ਹੈ, ਇਥੇ ਚਾਵਲਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਸੱਟ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਲੈਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ, ਭਾਵ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਇੱਕੋ ਸੱਟ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਰੂਪੀ ਚਾਵਲ, ਜੋ ਹੰਗਤਾ ਦੇ ਛਿੱਲੜ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਕਤੈ = ਏਕਤਾ ਵਾਲਾ ਅਖੰਡ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਜਨਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਗਿਆਨ ਤੇ ਹੰਗਤਾ ਰੂਪ ਛਿੱਲੜ ਨੂੰ ਮੇਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਚਾਵਲ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਹੋਣ ਵਾਂਗ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਦੀ ਲਖਤਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੱਟ ਨਹੀਂ ਵਾਹੀਐ = ਵਾਹੁਣੀ ਪੈਂਦੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਬੀਰ ਸਤਿਗੁਰ ਸੂਰਮੇ ਬਾਹਿਆ ਬਾਨੁ ਜੁ ਏਕੁ ॥
ਲਾਗਤ ਹੀ ਭੁਇ ਗਿਰਿ ਪਰਿਆ ਪਰਾ ਕਰੇਜੇ ਛੇਕੁ ॥੧੯੪॥ *(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੭੪)*

ਜਮ ਦੀ ਫਾਹੀ ਕਟਿ; ਦਾਦਿ ਇਲਾਹੀਐ।

(‘ਕੱਟਿ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਖ ਦੀ ਹੰਗਤਾ ਮਮਤਾ ਨੂੰ ਮੇਟ ਕੇ ਭਗਤੀ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਦੀ ਇਲਾਹੀਐ = ਇਲਾਹੀ ਦਾਦਿ = ਦਾਤ ਦੇ ਕੇ ਜਮਾਂ ਦਾ ਫਾਹੀ = ਫੰਦਾ ਕੱਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜੇ ਦੂਤ ਸੰਘਟਿ; ਸੁ ਢੇਰੀ ਢਾਹੀਐ।

(‘ਸੰ-ਘੱਟਿ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪੰਜੇ = ਪੰਜ ਦੂਤ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਘਟਿ = ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਕੇ ਸੁ = ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਹੰਗਤਾ ਦੀ ਢੇਰੀ ਢਾਹੀਐ = ਢਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮੇਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਣੀ ਜਿਉ ਹਰਿਹਟਿ; ਸੁ ਖੇਤ ਉਮਾਹੀਐ ॥੬॥

(‘ਹਰਿਹੱਟਿ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉੱਪਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ॥੬॥

ਪਉੜੀ ੭ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈ)

ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਆਪੁ; ਨ ਅਲਖ ਲਖਾਵਈ।

ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਹਨ ਤੇ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਲਖਾਵਈ = ਜਣਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਦੇਖੈ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪਿ; ਜਿਉ ਤਿਸ ਭਾਵਈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੀ ਜਗਤ ਦੀ ਥਾਪਿ = ਉਤਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਉਥਾਪਿ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖੈ = ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਤਿਸ = ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਵਈ = ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬੀਓ ਪੂਛਿ ਨ ਮਸਲਤਿ ਧਰੈ ॥ ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਸੁ ਆਪਹਿ ਕਰੈ ॥੨॥ *(ਗੋਂਡ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੮੬੩)*

ਤਿਵੇਂ ਉਹ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਥਾਪਿ = ਉਤਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਔਗੁਣਾਂ ਦਾ ਉਥਾਪਿ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖੈ = ਦੇਖਦਾ ਹੈ।

ਲੇਪੁ ਨ ਪੁੰਨ ਨ ਪਾਪੁ; ਉਪਾਇ ਸਮਾਵਈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਗਤ ਦੀ ਉਪਾਇ = ਉਤਪਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਮਾਵਈ = ਸਮਾਪਤੀ, ਭਾਵ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪਾਪ ਤੇ ਪੁੰਨ ਵਿਚ ਲੇਪ = ਲੁਪਾਇਮਾਨ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਕੇ ਕੋਈ ਪੁੰਨ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ, ਲੈਤਾ ਕਰ ਕੇ ਪਾਪ ਦੇ ਲੁਪਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ **ਵਾ:** ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਉਪਾਇ = ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੇ ਔਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸਮਾਵਈ = ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ’ਤੇ ਪੁੰਨ ਤੇ ਪਾਪ ਦਾ ਕੋਈ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ’ਤੇ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਲਗੂ ਵਰੁ ਨ ਸਰਾਪੁ; ਨ ਆਪੁ ਜਣਾਵਈ।

(‘ਲੱਗੂ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ; ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ ‘ਲਾਗੂ’)

ਜਗਤ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਰ ਤੇ ਸਰਾਪ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਗੂ = ਲੱਗਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਲੱਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਣਾਵਈ = ਜਣਾਉਂਦਾ ਨ = ਨਹੀਂ।

ਗਾਵੈ ਸਬਦਿ ਅਲਾਪੁ; ਅਕਥ ਸੁਣਾਵਈ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਅਲਾਪੁ = ਉਚਾਰ ਕੇ ਗਾਵੈ = ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁਹਝ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਵਈ = ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਧੰਨੁ ਸੁ ਰਾਗ ਸੁਰੰਗੜੇ ਆਲਾਪਤ ਸਭ ਤਿਖ ਜਾਇ ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੯੫੮)*

ਅਕਥ ਕਥਾ ਜਪੁ ਜਾਪੁ, ਨ ਜਗਤਿ ਕਮਾਵਈ।

ਉਹ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਜਾਪ ਨੂੰ ਜਪੁ = ਜਪਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਗਤ ਦੀ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਮਾਵਈ = ਕਮਾਉਂਦੇ।

ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਪਰਤਾਪੁ; ਆਪੁ ਗਵਾਵਈ।

ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਪਰਤਾਪੁ = ਤੇਜ ਐਸਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਬਾਣ ਨਾਲ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ **ਵਾ:** ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਗਵਾਵਈ = ਮਿਟਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਲਾਹੇ ਤਿੰਨੇ ਤਾਪੁ; ਸੰਤਾਪ ਘਟਾਵਈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਤਾਪੁ = ਆਧ, ਬਿਆਧ, ਉਪਾਧ ਨੂੰ ਲਾਹੇ = ਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਸੰਤਾਪ = ਦੁੱਖ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਵਈ = ਘਟਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਮਨੁ ਧ੍ਰਾਪੁ; ਨਿਜ ਘਰਿ ਆਵਈ॥੭॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਮਨ ਧ੍ਰਾਪੁ = ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਘਰ, ਭਾਵ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਆਵਈ = ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੭॥

ਪਉੜੀ ੮ (ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਰਤਬ)

ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਭਾਲੀਐ।

('ਸੱਤਿ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪੂਰਾ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਿ ਸਰੂਪ, ਭਾਵ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਰੂਪ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਇਸ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਦੀ ਹੀ ਭਾਲੀਐ = ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪੂਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ; ਸਬਦਿ ਸਮ੍ਹਾਲੀਐ।

('ਮੱਤਿ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ = ਪੂਰਨ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਭਾਵ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੁਆਸ ਸੁਆਸ ਸਮ੍ਹਾਲੀਐ = ਯਾਦ ਕਰੀਏ। ਜਿਸ ਨਾਲ :

ਦਰਗਹਿ ਧੋਈਐ ਪਤਿ; ਹਉਮੈ ਜਾਲੀਐ।

('ਪਤਿ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਮਨ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਔਗੁਣਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਧੋਈਐ = ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਹੰਗਤਾ ਜਾਲੀਐ = ਜਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਗਹਿ = ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਤਿ = ਇੱਜ਼ਤ ਉੱਜਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਘਰਿ ਹੀ ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ; ਬੈਸਣਿ ਧਰਮੁਸਾਲੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਧਰਮੁਸਾਲੀਐ = ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਸਣਿ = ਬੈਠ ਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ, ਭਾਵ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੋਗ = ਜੁੜਨ ਦੀ ਜੁਗਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਵਨ ਮੋਖ ਮੁਕਤਿ; ਗੁਰ ਸਿਖ ਪਾਲੀਐ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਾਲੀਐ = ਵਸਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੋਖ ਮੁਕਤਿ = ਕੈਵਲ ਮੁਕਤੀ ਪਾਵਨ = ਪਾ ਲਈ ਹੈ।

ਅੰਤਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ; ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੀਐ।

ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਿ = ਅੰਦਰ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਵੱਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ 'ਤੇ ਨਦਰਿ = ਮੇਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰ ਕੇ ਨਿਹਾਲੀਐ = ਦੇਖਦਾ ਹੈ।

ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਇਕ ਛਤਿ; ਖਰੀ ਸੁਖਾਲੀਐ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੇਹਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਕੇ ਇਕ ਛਤਿ = ਇਕ ਛਤ੍ਰ ਵਾਲੀ ਸੁਤੰਤਰ (ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਇੱਕੋ ਛਤ੍ਰ ਰਾਜਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ) ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਖਰੀ = ਬਹੁਤ ਸੁਖਾਲੀਐ = ਸੌਖੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ :

ਪਾਣੀ ਪੀਹਣੁ ਘਤਿ; ਸੇਵਾ ਘਾਲੀਐ।

('ਘਤਿ' ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਢੋਣ ਤੇ ਚੱਕੀ ਵਿਚ ਪੀਹਣੁ ਘਤਿ = ਪਾ ਕੇ ਸੇਵਾ ਘਾਲੀਐ = ਘਾਲਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਦਾਣੇ ਪੀਸ ਕੇ ਆਟਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮਸਕੀਨੀ ਵਿਚਿ ਵਤਿ; ਚਾਲ ਨਿਰਾਲੀਐ ॥੮॥

ਮਸਕੀਨੀ = ਗ਼ਰੀਬੀ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਚੱਲਣਾ ਹੀ ਨਿਰਾਲੀਐ = ਵੱਖਰੀ ਚਾਲ = ਮਰਿਆਦਾ ਵਤਿ = ਵਾਂਗ ਹੈ ॥੮॥

ਪਉੜੀ ੯ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਕਰਮ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਚਾ ਖੇਲੁ; ਗੁਰ ਉਪਦੇਸਿਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਖੇਲ ਸੱਚਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਪਦੇਸਿਆ = ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਖੇਲ ਜੋ ਦਿਆਲਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੈ ਤੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਮੇਲੁ; ਸਬਦ ਅਵੇਸਿਆ।

ਫਿਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ = ਸਤਿਸੰਗਤ ਦਾ ਮੇਲੁ = ਮਿਲਾਪ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਮਨ ਨੂੰ ਅਵੇਸਿਆ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਨਾਮ ਵਿਚ ਘਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਫੁਲੀਂ ਤਿਲੀਂ ਫੁਲੇਲ; ਸੰਗਿ ਸਲੇਸਿਆ।

ਜਿਵੇਂ ਫੁਲੀਂ = ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਤਿਲੀਂ = ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਤੇਲ ਫੁਲੇਲ = ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ

ਦੇ ਸਲੇਸਿਆ = ਸਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਤੇਲ ਦਾ ਨਾਮ ਫੁਲੇਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਫੁਲੀਂ = ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਤੇਲ ਸਹਿਤ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪੀ ਤਿਲੀਂ = ਤਿਲ ਮਿਲ ਕੇ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਮਹਿਕ ਦੇ ਸਲੇਸਿਆ = ਸਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਸਿਖ ਨਕ ਨਕੇਲੁ; ਮਿਟੇ ਅੰਦੇਸਿਆ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਤਹਕਰਣ ਰੂਪੀ ਨੱਕ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਰੂਪੀ ਨਕੇਲ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਦੇਸਿਆ = ਸੰਸੇ ਮਿਟ ਗਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਅੰਦੇਸਿਆ = ਫ਼ਿਕਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਾਵਣੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੁ; ਵਸਨ ਸੁਦੇਸਿਆ।

(‘ਨ੍ਹਾਵਣ’ ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੁ = ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਨਾਵਣੁ = ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਰੂਪੀ ਸੁਦੇਸਿਆ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਦੇਸ਼, ਭਾਵ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਵਸਨ = ਵੱਸਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਜਪਿ ਰਿਦੈ ਸੁਹੇਲ; ਗੁਰ ਪਰਵੇਸਿਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਜਾਪ ਰਿਦੈ = ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਜਪ ਕੇ ਸੁਹੇਲ = ਸੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਆਪ ਪਰਵੇਸਿਆ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਸੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਭਉ ਭੇਲ; ਸਾਧ ਸਰੇਸਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਭਾਉ ਭਗਤਿ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਤੇ ਭਉ = ਡਰ ਨਾਲ ਭੇਲ = ਮਿਲ ਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਰੇਸਿਆ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਾਧ = ਸਾਧੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਨਿਤ ਨਿਤ ਨਵਲ ਨਵੇਲ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਭੇਸਿਆ।

ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਨਿਤ ਨਿਤ = ਰੋਜ਼ ਦਾ ਰੋਜ਼, ਭਾਵ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਨਵਲ ਨਵੇਲ = ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵਾਂ ਭੇਸਿਆ = ਸਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਖੈਰ ਦਲਾਲ ਦਲੇਲ; ਸੇਵ ਸਹੇਸਿਆ॥੯॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਖੈਰ = ਭਿੱਖਿਆ ਦੇ ਦਲਾਲ = ਸੌਦਾ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਦਲੇਲ = ਦਲੇਰ, ਭਾਵ ਸੂਰਮੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹੇਸਿਆ = ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ’ਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਪਾਉਣ ਕਰਕੇ ਦਲੇਰ ਸੂਰਮੇ ਹਨ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਚਰਨ ਧੂੜੀ)

ਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਕਰਿ ਧਿਆਨੁ; ਸਦਾ ਹਜੂਰ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਮੂਰਤਿ = ਸਰੂਪ ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਦਾ ਹੀ ਹਜੂਰ = ਅੰਗ-ਸੰਗ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦੁ ਗਿਆਨ; ਨੇੜਿ ਨ ਦੂਰ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਦਾ ਨੇੜਿ = ਨੇੜੇ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਦਾ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨੇਰੈ ਨਾਹੀ ਦੂਰਿ ॥ ਨਿਜ ਆਤਮੈ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰਿ ॥੩॥ *(ਸੋਰਠਿ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਅੰਗ ੬੫੭)*

ਪੂਰਬ ਲਿਖਤ ਨਿਸਾਨ; ਕਰਮ ਅੰਕੂਰ ਹੈ।

ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪੂਰਬ = ਪਿਛਲੇ ਲਿਖਤ = ਲਿਖੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਅੰਕੂਰ = ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਨਿਸਾਨ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਪਰਧਾਨ; ਸੇਵਕ ਸੂਰ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਪਰਧਾਨ = ਮੁਖੀ ਭਾਵ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੇਵਕ = ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੂਰ = ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੂਰਨ ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ; ਸਦ ਭਰਪੂਰ ਹੈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਸਦਾ')

ਪੂਰਨ = ਪਰੀਪੂਰਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਨਿਧਾਨ = ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ, ਸਦ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਿਆਪਕਤਾ ਰੂਪ ਭਰਪੂਰ = ਲਬਾਲਬ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਕਦੇ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਅਸਥਾਨ; ਜਗਮਗ ਨੂਰ ਹੈ।
ਲਖ ਲਖ ਸਸੀਅਰੁ ਭਾਨੁ; ਕਿਰਨ ਠਰੂਰ ਹੈ।

ਜੋ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਦਾ ਅਸਥਾਨ = ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਰੱਬੀ ਨੂਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਜਗਮਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਸਸੀਅਰੁ = ਚੰਦਰਮਾ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਦੀ ਠੰਢ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਭਾਨੁ = ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਕਿਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਲੱਖਾਂ ਸੂਰਜਾਂ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਨਿਊਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਠੰਢ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੋਈ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਿਰਨ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਠਰੂਰ = ਠੰਢਾ ਠਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਜੋ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਦਾ ਨੂਰ ਜਗਮਗ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਲੱਖਾਂ ਚੰਦਰਮਾ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਸੂਰਜਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਠਰੂਰ = ਠੰਢੀਆਂ ਠਾਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਕਿ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ।

ਲਖ ਲਖ ਬੇਦ ਪੁਰਾਣ; ਕੀਰਤਨੁ ਚੂਰ ਹੈ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕੀਰਤਨੁ = ਕੀਰਤੀ ਅੱਗੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਵੇਦਾਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਚੂਰਾ-ਚੂਰ ਹੈ।

ਭਗਤਿ ਵਛਲ ਪਰਵਾਣੁ; ਚਰਣਾ ਧੂਰ ਹੈ ॥੧੦॥

ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਭਗਤ ਵਛਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪਰਵਾਣੁ = ਕਬੂਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ)

ਗੁਰ ਸਿਖੁ ਸਿਖ ਗੁਰ ਸੋਇ; ਅਲਖ ਲਖਾਇਆ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਦੋਇ')

ਜਿਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲਖਾਇਆ = ਜਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਸੋਇ = ਉਹ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿਖੁ = ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰੂ ਸਿਖੁ ਸਿਖੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਏਕੋ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਚਲਾਏ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੪੪੪)*

ਗੁਰ ਦੀਖਿਆ ਲੈ ਸਿਖ; ਸਿਖ ਸਦਾਇਆ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦੀਖਿਆ = ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਅਤੇ ਸਿਖ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਦਾਇਆ = ਕਹਾਇਆ, ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਕਹਾਏ।

ਗੁਰ ਸਿਖ ਇਕੋ ਹੋਇ; ਜੋ ਗੁਰ ਭਾਇਆ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕਮਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਇਆ = ਭਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਚੰਗਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੀਰਾ ਕਣੀ ਪਰੋਇ; ਹੀਰੁ ਬਿਧਾਇਆ।

ਜਿਵੇਂ ਹੀਰੇ ਦੀ ਕਣੀ (ਹੀਰੇ ਦਾ ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਬਾਰੀਕ ਅੰਸ਼) ਨਾਲ ਹੀਰੁ = ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਬਿਧਾਇਆ = ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਪਰੋਇ = ਪਰੋਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹੀਰੇ ਨੇ ਨਾਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਰੂਪ ਕਣੀ ਨਾਲ ਚਿੱਤ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਪਰੋ ਕੇ ਮਨ ਰੂਪ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪੀ ਛੇਕ ਪਾ ਕੇ ਮੇਲ ਲਿਆ ਹੈ।

ਜਲ ਤਰੰਗ ਅਵਲੋਇ; ਸਲਿਲ ਸਮਾਇਆ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਲ = ਪਾਣੀ ਤੇ ਤਰੰਗ = ਲਹਿਰ ਵੱਖਰੀ ਅਵਲੋਇ = ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਲਿਲ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮਾਇਆ = ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਸਰੀਰਾਂ ਰੂਪੀ ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਜਲ ਰੂਪੀ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਲ ਦੀ ਲਹਿਰ ਪਾਣੀ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਹਵਾ ਦੇ ਝੋਕੇ ਨਾਲ ਉੱਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਰੀਰ ਹੈ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਪਰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਝੋਕੇ ਨਾਲ ਉੱਠ ਕੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਸ਼ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੀ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਹੈ।

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮੋਇ; ਦੀਪ ਦਿਪਾਇਆ।

ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਦੀਪ = ਦੀਵੇ ਦੀ ਲੋਅ ਤੋਂ ਦੂਸਰਾ ਦੀਵਾ ਦਿਪਾਇਆ = ਜਗਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੋਤੀ = ਜੋਤ ਰੂਪ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਸਮੋਇ = ਸਮਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਅਚਰਜੁ ਅਚਰਜੁ ਢੋਇ; ਚਲਿਤੁ ਬਣਾਇਆ।

(ਦੋਵੇਂ 'ਅਚ-ਰਜ' ਬੋਲੋ)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਢੋਇ = ਓਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਚਰਜ ਚਲਿਤੁ = ਕੌਤਕ ਬਣਾਇਆ = ਬਣਾਏ ਹਨ।

ਦੁਧਹੁ ਦਹੀ ਵਿਲੋਇ; ਘਿਉ ਕਢਾਇਆ।

ਜਿਵੇਂ ਦੁਧਹੁ = ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਜਾਗ ਲਾ ਕੇ ਦਹੀਂ ਜਮਾਈਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਿਲੋਇ = ਰਿੜਕ ਕੇ ਘਿਉ ਕਢਾਇਆ = ਕੱਢ ਲਈਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਦੁਧਹੁ ਦਹੀ ਵਿਲੋਇ; ਘਿਉ ਕਢਾਇਆ।

ਇਉਂ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਰੂਪੀ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਸੁਰਤ ਰੂਪੀ ਸਮਾਇਣ, ਭਾਵ ਜਾਗ ਲਾ ਕੇ ਬਿਬੇਕ ਰੂਪੀ ਦਹੀਂ ਵਿਚ ਮਧਾਣੀ ਨਾਲ ਤੱਤ ਸਿਧਾਂਤ ਰੂਪ ਘਿਉ ਕਢਾਇਆ = ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਚਾਨਣੁ ਤ੍ਰਿਹੁ ਲੋਇ; ਪ੍ਰਗਟੀ ਆਇਆ॥੧੧॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣੁ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤ੍ਰਿਹੁ = ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਇ = ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟੀ = ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਆਇਆ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣਾ ਆਪ ਰੂਪ ਹੋ ਕਰਕੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਵਰਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ॥੧੧॥

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ)

ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਉ; ਗੁਰਾਂ ਗੁਰੁ ਹੋਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਉ = ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰਾਂ = ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਹੋਇਆ = ਹੋਏ ਹਨ।

ਅੰਗਦੁ ਅਲਖੁ ਅਭੇਉ; ਸਹਜਿ ਸਮੋਇਆ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੋਤਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਕੇ ਅਲਖੁ = ਲੱਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਅਭੇਉ = ਭੇਦ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਪਦ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਸਮੋਇਆ = ਸਮਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਅਮਰਹੁ ਅਮਰ ਸਮੇਉ; ਅਲਖੁ ਅਲੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਵਿਚ ਸਮੇਉ = ਸਮਾ ਕਰਕੇ ਅਮਰਹੁ = ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅਮਰ = ਅਟੱਲ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਅਲਖੁ = ਲੱਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਅਲੋਇਆ = ਦੇਖ ਲਿਆ ਹੈ।

ਰਾਮ ਨਾਮ ਅਰਿਖੇਉ; ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋ ਕੇ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਅਰਿਖੇਉ (ਅਰਿ + ਖੇਉ)

ਅਰਿ = ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਖੇਉ = ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਰੂਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚੋਇਆ ਹੈ **ਵਾ:** ਰਾਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਅਰਿਖੇਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨੇ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਰਸ ਚੋਇਆ = ਟਪਕਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਕਰਿ ਸੇਉ; ਢੋਐ ਢੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਸੇਉ = ਸੇਵਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰੂ ਪਦਵੀ ਦੀ ਢੋਐ ਢੋਇਆ = ਦਾਤ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜੇ ਗਏ **ਵਾ:** ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਢੋਐ = ਮਿਲਾਪ ਕਰ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਢੋਇਆ = ਮਿਲ ਗਏ।

ਗੁਰੁ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਅਮੇਉ; ਅਮਿਉ ਵਿਲੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਦਕਾ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਅਮੇਉ = ਅਗਾਧ ਅਮਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਵਿਲੋਇਆ = ਰਿੜਕਿਆ ਹੈ।

ਸਚਾ ਸਚਿ ਸੁਚੇਉ; ਸਚਿ ਖਲੋਇਆ।

ਉਸ ਸੱਚੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸੱਚ ਇਤਨਾ ਸੁਚੇਉ = ਸੱਚਾ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਕਿ ਸਚਿ = ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਖਲੋਇਆ = ਖਲੋ ਗਿਆ ਹੈ **ਵਾ:** ਆਪ ਹੀ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ, ਆਪ ਹੀ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਆਪ ਹੀ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ, ਆਪ ਹੀ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ, ਆਪ ਹੀ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਖਲੋਇਆ = ਟਿਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਆਤਮ ਅਗਹ ਅਗਹੇਉ; ਸਬਦਿ ਪਰੋਇਆ।

('ਅ-ਗਹ', 'ਅ-ਗਹੇਉ' ਬੋਲੋ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਗਹੇਉ = ਨਾ ਫੜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਆਤਮ = ਮਨ ਨੂੰ ਅਗਹ = ਅਗਾਧ ਰੂਪ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਪਰੋਇਆ = ਪਰੋ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਅਭਰ ਭਰੇਉ; ਭਰਮ ਭਉ ਖੋਇਆ॥੧੨॥

ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਅਭਰ = ਨਾ ਭਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁਭ ਆਤਮਿਕ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇਉ = ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਦਾ ਭਰਮ = ਭੁਲੇਖਾ ਤੇ ਭਉ = ਡਰ ਸੀ, ਉਹ ਖੋਇਆ = ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ॥੧੨॥

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ)

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਭਉ ਭਾਉ; ਸਹਜਿ ਬੈਰਾਗੁ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਭਉ = ਡਰ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸਹਜਿ = ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਇਸਥਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਉ; ਸੁਰਤਿ ਸੁ ਜਾਗੁ ਹੈ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੁ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਉ = ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ (ਸੁ + ਰਤਿ) ਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਰਤਿ = ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਸਦਾ ਹੀ ਜਾਗਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਆਲਾਉ; ਹਉਮੈ ਤਿਆਗ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਮਧੁਰ = ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ = ਬੋਲ ਆਲਾਉ = ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ ਪਰਥਾਉ; ਸਦਾ ਅਨੁਰਾਗੁ ਹੈ।

ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪਰਥਾਉ = ਆਸਰੇ ਗੁਰਮੁਖ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਰਾਗੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲੇ ਸਾਉ; ਮਸਤਕਿ ਭਾਗੁ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪਿਆਲੇ = ਕਟੋਰੇ ਦਾ ਸਾਉ = ਰਸ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਮਸਤਕਿ = ਮੱਥੇ ਦੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਭਾਗ ਹਨ।

ਬ੍ਰਹਮ ਜੋਤਿ ਬ੍ਰਹਮਾਉ; ਗਿਆਨੁ ਚਰਾਗ ਹੈ।

ਬ੍ਰਹਮ ਜੋਤ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਮਾਉ = ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਰਾਗ = ਦੀਵਾ ਜਗਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਅੰਤਰਿ ਗੁਰਮਤਿ ਚਾਉ; ਅਲਿਪਤੁ ਅਦਾਗੁ ਹੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਿ = ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਚਾਉ = ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਅਲਿਪਤੁ = ਨਿਰਲੇਪ ਤੇ ਅਦਾਗੁ = ਦਾਗ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਨ, ਭਾਵ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਨ।

ਵੀਹ ਇਕੀਹ ਚੜਾਉ; ਸਦਾ ਸੁਹਾਗ ਹੈ ॥੧੩॥

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਦਾ ਇਕੀਹ ਚੜ੍ਹਾਉ ਹੈ **ਵਾ:** ਸੰਸਾਰ ਵੀਹ ਵਿਸ਼ਿਆਂ (ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਦਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ) ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਇਕੀਹ = ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾਉ = ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਇਕ-ਰਸ ਬਿਰਤੀ ਕਰਕੇ ਸਦਾ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਦਾ ਸੁਹਾਗ = ਅਨੰਦ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ ॥੧੩॥

ਪਉੜੀ ੧੪

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦਿ ਸਮਾਲੁ; ਸੁਰਤਿ ਸਮਾਲੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਮਾਲੁ = ਸੰਭਾਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਸਮਾਲੀਐ = ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਸਿੱਖ ਕੇ ਸ਼ਬਦ-ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲ; ਨੇਹੁ ਨਿਹਾਲੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਨਦਰਿ = ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਾ ਕੇ ਨਿਹਾਲੀਐ = ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ **ਅਥਵਾ** ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਐਸੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੋਰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਨਦਰਿ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਾ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਨੇਹੁ = ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਨਿਹਾਲ = ਨਿਹਾਰ (ਵੇਖ) ਲਿਆ ਹੈ **ਅਥਵਾ** ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਦਰਿ = ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਭਰ ਕੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਤੱਕ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਤੁਰੀਆ ਅਤੀਤ ਅਵਸਥਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੇਵਾ ਘਾਲਿ; ਵਿਰਲੇ ਘਾਲੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਰਗੀ ਸੇਵਾ ਘਾਲਿ = ਕਮਾਈ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੇ ਹੀ ਘਾਲੀਐ = ਘਾਲੀ ਹੈ **ਵਾ:** ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸੇਵਾ = ਟਹਿਲ ਨੂੰ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਘਾਲੀਐ = ਘਾਲਣਾ ਘਾਲੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਦੀਨ ਦਇਆਲ; ਹੇਤੁ ਹਿਆਲੀਐ।

ਫਿਰ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਸੇਵਾ ਘਾਲਣਾ ਕਰ ਕੇ ਦੀਨ = ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਉੱਤੇ ਦਇਆਲ = ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਦਿਆਲੂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਿਆਲੀਐ = ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੇਤੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਿਬਹੈ ਨਾਲਿ; ਗੁਰ ਸਿਖ ਪਾਲੀਐ।

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿਖ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪਾਲੀਐ = ਪਾਲਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨਾਲ ਨਿਬਹੈ = ਨਿਭਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤਕ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਬਹੈ = ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪਾਲੀਐ = ਪਾਲਿਆ ਹੈ।

ਰਤਨ ਪਦਾਰਥੁ ਲਾਲ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਭਾਲੀਐ।

ਵੈਰਾਗ ਰੂਪੀ ਰਤਨ, ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਲਾਲ ਆਦਿ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਭਾਲੀਐ = ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਅਕਲ ਅਕਾਲ; ਭਗਤਿ ਸੁਖਾਲੀਐ।

ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਅਕਲ = ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਸੁਖਾਲੀਐ (ਸੁਖ + ਆਲੀਐ) ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਆਲੀਐ = ਘਰ ਜਾਣਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੰਸਾ ਢਾਲਿ; ਰਸਿਕ ਰਸਾਲੀਐ॥੧੪॥

ਜਿਵੇਂ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਢਾਲਿ = ਰੀਤੀ ਹੈ, ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਾਧਸੰਗਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਤਨੋਂ-ਮਨੋਂ ਰਸਿਕ = ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋ ਕੇ ਰਸਾਲੀਐ = ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਗੁਰਮੁਖ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਰੂਪ ਛੱਪੜਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਮ ਰਸਿਕ = ਰਸੀਏ ਹੋ ਕੇ ਆਪ (ਰਸ + ਆਲੀਐ) ਰਸਾਂ ਦਾ ਆਲੀਐ = ਘਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸੀਏ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ॥੧੪॥

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਮਹਾਂ ਮੰਗਲ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਗੁਹਝ ਭੇਦ)

ਏਕਾ ਏਕੰਕਾਰ; ਲਿਖਿ ਦਿਖਾਲਿਆ।

ਏਕਾ = ਇਕ ਇਸ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕੋ ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਗੁਹਝ ਭੇਦ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗੱਲ ਇਕ ਦੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅੱਖਰ ਦੋ ਕਿਉਂ ਵਰਤੇ ਜਾਣ। ਇਕ ਦਾ ਸਰੂਪ ਇਕ ਅਖੰਡ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਲਿਖਿ = ਲਿਖ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾਲਿਆ = ਦਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਕ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜਾ ਏਕੰਕਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਅਖੰਡ ਸਰੂਪ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਾਲਾ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੈ, ਉਹ ਏਕੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ।

ਊੜਾ ਓਅੰਕਾਰੁ; ਪਾਸਿ ਬਹਾਲਿਆ।

ਅੱਗੇ ਊੜਾ ਓਅੰਕਾਰ ਪਾਸ ਬਹਾਲਿਆ = ਇਸਥਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਸ ਨਾਮ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਓਅੰਕਾਰ ਅੱਖਰ ਇਕ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ੧ਓ ਸਰੂਪ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾਰੁ; ਨਿਰਭਉ ਭਾਲਿਆ।

ਉਸ ਦਾ ਸਤਿਨਾਮੁ = ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਕਰਤਾਰੁ (ਕਰ + ਤਾਰੁ) ਜਿਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਰੂਪੀ ਕਰ = ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤਾਰ = ਡੋਰ ਹੋਵੇ ਸੁ ਕਹੀਏ ਕਰਤਾਰ ਅਤੇ ਨਿਰਭਉ (ਨਿਰ + ਭਉ) ਭਉ = ਡਰ ਤੋਂ ਨਿਰ = ਰਹਿਤ ਇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਭਾਲਿਆ = ਭਾਲ ਕੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ।

ਨਿਰਵੈਰਹੁ ਜੈਕਾਰੁ; ਅਜੂਨਿ ਅਕਾਲਿਆ।

ਜਿਹੜਾ ਨਿਰਵੈਰਹੁ = ਵੈਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਨਿਰਭਉ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਐਸੇ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰ ਦੀ ਜੈਕਾਰੁ = ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੂਨਿ = ਜੂਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਭਾਵ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਅਕਾਲਿਆ = ਕਾਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਸਚੁ ਨੀਸਾਣੁ ਅਪਾਰੁ; ਜੋਤਿ ਉਜਾਲਿਆ।

ਜਿਹੜਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਸਚੁ = ਸੱਚੀ ਨੀਸਾਣੁ = ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ, ਅਪਾਰੁ = ਪਾਰਾਵਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਜੋ ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਜੋਤ ਦਾ ਹੀ ਉਜਾਲਿਆ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ।

ਪੰਜ ਅਖਰ ਉਪਕਾਰੁ; ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਿਆ।

ਇਹ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜ ਅੱਖਰ ਹਨ, ਉਪਕਾਰੁ = ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਮਾਲਿਆ = ਸੰਭਾਲਦੇ ਹਨ।

ਪਰਮੇਸੁਰ ਸੁਖੁ ਸਾਰੁ; ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲਿਆ।

ਫਿਰ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਰ = ਨਿਚੋੜ ਹੈ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਦਰਿ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲਿਆ = ਦੁੱਖ ਰਹਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਨਉ ਅੰਗ ਸੁੰਨ ਸੁਮਾਰੁ; ਸੰਗ ਨਿਰਾਲਿਆ।

ਸੁੰਨ = ਜ਼ੀਰੋ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਇਕ ਤੋਂ ਨੌਂ ਅੰਕ ਤਕ ਸ਼ੁਮਾਰ ਗਿਣਤੀ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ, ਜੋ ਗੁਹਝ ਭੇਦ

ਹੈ, ਉਹ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦੱਸਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਇਸ ਗੁਹਝ ਭੇਦ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਨਿਰਾਲਿਆ = ਮਲ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਹੋ ਗਏ, ਭਾਵ ਗਣਿਤ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਨੌਂ ਅੰਗ ਹਨ ੧, ੨, ੩, ੪, ੫, ੬, ੭, ੮, ੯, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੌਂ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਬਿੰਦੀ ਦਸ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਾਚਕ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਕੱਲੀ ਬਿੰਦੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੰਕਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅੰਕ ਨੌਂ ਹੈ, ਇਕ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ੧੦ ਬਣੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਇਕ ਅੰਕ ਨਾਲ ਦਸ-ਦਸ ਗੁਣਾਂ ਸਮਝਣੇ। ਨੌਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ੯੦ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਸਾਰਿਆਂ ਅੱਖਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ **ਵਾ:** ਜਿਵੇਂ ਜ਼ੀਰੋ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੀਮਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਦੀ ਜ਼ੀਰੋ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਹੈ, ਜੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨੌਂ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਜੁੜਨ ਵਾਂਗੂੰ ਜੀਵ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ੯ ਅੰਕ ਦੀ ਹੈ, ਇਧਰ ਸਾਰੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਆਦਿ ਸਾਧਨਾ ਨਾਲੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਜੋ ਜ਼ੀਰੋ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜੀਵ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਦੇਵ, ਦਾਨਵ, ਮਨੁੱਖ ਸਭਨਾਂ ਤੋਂ ਜੱਸ ਰੂਪ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਨਗਿਣਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਗਿਣਤੀਆਂ-ਮਿਣਤੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੋ ਕੇ ਅਭੇਦ ਹੋਣ ਉੱਪਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨੀਲ ਅਨੀਲ ਵਿਚਾਰਿ; ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਿਆ ॥੧੫॥

ਇਉਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਨੀਲ = ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਨੀਲ = ਗਿਣਤੀ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਨੀਲ ਆਦਿ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਐਸੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਪਛਾਣਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਪਿਆਲਿਆ = ਪਿਆਲਾ ਪੀਤਾ ਹੈ ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਲਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼)

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਸਤਿਸੰਗ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੇਲਿਆ।

ਚਾਰਿ = ਚਾਰੇ ਵਰਨਾਂ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜੋੜ ਕੇ ਮੇਲਿਆ = ਮੇਲਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸੰਗੀ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਜਾਣ ਤੰਬੋਲਹੁ ਰੰਗਿ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਚੇਲਿਆ।

ਹੁਣ ਇਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਾਣ = ਜਾਨਣਾ ਕਰੋ ਜਿਵੇਂ ਤੰਬੋਲਹੁ = ਪਾਨ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਰੰਗ ਵਿਚ ਕੱਥ, ਚੂਨਾ, ਸੁਪਾਰੀ ਮਿਲ ਕੇ ਚੂ ਚੂਹਾ ਰੰਗ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਤੰਬੋਲਹੁ = ਪਾਨ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਰੰਗ ਗਵਾ ਕੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਰੰਗ ਚੂ ਚੂਹਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰੰਗ ਕੱਢਿਆ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲਿਆ = ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਪਾਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਈ ਸੁਭਾਅ ਛੱਡ ਕੇ ਚੂਨੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਸ ਵੱਲੋਂ ਚਿੱਟਾ ਸੁਭਾਅ ਛੱਡ ਕੇ ਕੱਥੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੰਕਾਰੀ ਸੁਭਾਅ ਛੱਡ ਕੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਗੂੜ੍ਹਾ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਪੱਤੇ ਦੇ ਸਹਿਤ ਭਗਤੀ ਦਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜੇ ਸਬਦਿ ਅਭੰਗ; ਅਨਹਦ ਕੇਲਿਆ।

ਪੰਜੇ = ਪੰਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ (ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ, ਵਿਚਾਰ ਆਦਿ) ਦਾ ਅਭੰਗ = ਵਿਘਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਨਹਦ = ਇਕ-ਰਸ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਅਜਪਾ ਜਾਪ ਦੇ ਕੇਲਿਆ = ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦਿ ਤਰੰਗ; ਸਦਾ ਸੁਹੇਲਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੀ ਤਰੰਗ = ਲਹਿਰ ਉੱਠਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਸੁਹੇਲਿਆ = ਸੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਪਰਸੰਗਿ; ਗਿਆਨ ਸੰਗਿ ਮੇਲਿਆ।

ਫਿਰ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸੁਰਤਿ = ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਪਰਸੰਗਿ = ਮਿਲਾਪ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਮੇਲਿਆ = ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰਾਗ ਨਾਦ ਸਰਬੰਗ; ਅਹਿਨਿਸਿ ਭੇਲਿਆ।

ਫਿਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਰਬੰਗ (ਸਰਬ + ਅੰਗ) ਸਰਬ = ਸਾਰੇ ਅੰਗ = ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਰਾਗ = ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਨਾਦ = ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਅਹਿਨਿਸਿ (ਅਹਿ + ਨਿਸਿ) ਅਹਿ = ਦਿਨ ਨਿਸਿ = ਰਾਤ ਭੇਲਿਆ = ਮਿਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦਿ ਅਨਾਹਦੁ ਰੰਗ; ਸੂਝ ਇਕੇਲਿਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਰੰਗ = ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਅਨਾਹਦੁ = ਇਕ-ਰਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੂਝ = ਸਮਝ ਪੈ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਇਕੇਲਿਆ = ਇੱਕੋ ਹੀ ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥੁ ਨਿਪੰਗੁ; ਬਾਰਹ ਖੇਲਿਆ ॥੧੬॥

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਪੰਥੁ = ਮਾਰਗ ਨਿਪੰਗੁ = ਨਿਰਮਲ ਹੈ, ਭਾਵ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਪੰਥਾਂ ਨੂੰ ਖੇਲਿਆ = ਖੇਲ ਰੂਪ ਸਮਝਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ, ਭਾਵ ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ ਤੇ ਮਨ ਬੁੱਧ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਖੇਲਿਆ = ਖੇਡ ਖੇਡਦੇ ਹਨ ॥੧੬॥

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਗੁਰਮੁਖੀ ਸੁਰਮਾ)

ਹੋਈ ਆਗਿਆ ਆਦਿ; ਆਦਿ ਨਿਰੰਜਨੋ।

ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਜੋ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਰੂਪ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਰੰਜਨੋ (ਨਿਰ + ਅੰਜਨੋ) ਮਾਇਆ ਦੀ ਅੰਜਨੋ = ਕਾਲਖ ਤੋਂ ਨਿਰ = ਰਹਿਤ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਹੋਈ ਹੈ।

ਨਾਦੈ ਮਿਲਿਆ ਨਾਦੁ; ਹਉਮੈ ਭੰਜਨੋ।

ਨਾਦੁ = ਸ਼ਬਦ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜਾ ਜੀਵ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ = ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹਉਮੈ ਭੰਜਨੋ = ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਦੈ = ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਹੰਗਤਾ-ਮਮਤਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਬਿਸਮਾਦੇ ਬਿਸਮਾਦੁ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਅੰਜਨੋ।

ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਉਸ ਬਿਸਮਾਦੇ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਤੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ

ਅੰਜਨੋ = ਸੁਰਮੇ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਬਿਸਮਾਦੁ = ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਅਸਚਰਜ ਤੋਂ ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਰਪਰਸਾਦਿ; ਭਰਮੁ ਨਿਖੰਜਨੋ।

ਫਿਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਉੱਪਰ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਪਰਸਾਦਿ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੇ ਭਰਮ = ਭੁਲੇਖੇ ਨਿਖੰਜਨੋ = ਕੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਪਰਮਾਦਿ; ਅਕਾਲ ਅਗੰਜਨੋ।

ਜਿਹੜਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਰਮਾਦਿ (ਪਰਮ + ਆਦਿ) ਪਰਮ = ਵੱਡਾ, ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਪੁਰਖ = ਪੂਰਨ, ਭਾਵ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਅਕਾਲ = ਕਾਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਅਗੰਜਨੋ = ਵਿਨਾਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਸੇਵਕ ਸਿਵ ਸਨਕਾਦਿ; ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੰਜਨੋ।

ਸਿਵ = ਸ਼ਿਵਜੀ, ਸਨਕਾਦਿ = ਸਨਕ, ਸਨੰਦਨ, ਸਨਾਤਨ, ਸਨਤ ਕੁਮਾਰ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੇਵਕ = ਦਾਸ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ’ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰੰਜਨੋ = ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜਪੀਐ ਜੁਗਹੁ ਜੁਗਾਦਿ; ਗੁਰ ਸਿਖ ਮੰਜਨੋ।

ਉਹ ਜੁਗਹੁ = ਜੁਗਾਂ ਤੇ ਜੁਗਾਦਿ (ਜੁਗ + ਆਦਿ) ਜੁਗਾਂ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਦੇ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਨਾਮ ਜਪੀਐ = ਜਪਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਇਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪੁਰਬਾਂ ਦਾ ਮੰਜਨੋ = ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੈ ਭਾਵ ਉੱਜਲ ਹੈ।

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲੇ ਸਾਦੁ; ਪਰਮ ਪੁਰੰਜਨੋ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਦਾ ਸਾਦੁ = ਰਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਪਰਮ = ਵੱਡੇ ਪੁਰੰਜਨੋ = ਪੂਰਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਅਨਾਦਿ; ਸਰਬ ਸੁਰੰਜਨੋ ॥੧੭॥

ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਨਾਦਿ (ਅਨ + ਆਦਿ) ਅਨ = ਹੋਰ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਰੂਪ ਹੈ **ਵਾ:** ਅਨਾਦਿ (ਅ + ਨਾਦਿ) ਨਾਦਿ = ਨਾਦੀ ਭਾਵ ਤੋਂ ਵੀ ਅ = ਰਹਿਤ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਦਿ = ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਵੀ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਰੂਪ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਜੁਗਾਦਿ = ਜੁਗਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਰਬ = ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਸੁਰੰਜਨੋ = ਉੱਤਮ ਰੰਗ ਰੰਗਣ ਵਾਲਾ ਹੈ॥੧੭॥

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਮੁਰੀਦ ਦੀ ਮੁਰਦੇ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ)

ਮੁਰਦਾ ਹੋਇ ਮੁਰੀਦ; ਨ ਗਲੀ ਹੋਵਣਾ।

(‘ਗੱਲੀਂ’ ਬੋਲੋ)

ਮੁਰੀਦ = ਸੇਵਕ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਫੁਰਨਿਆਂ ਨੂੰ

ਰੋਕਣ ਰੂਪ ਮੁਰਦਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਗਲੀ = ਗੱਲਾਂ ਵਾਲਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਵਣਾ = ਹੁੰਦਾ।

ਸਾਬਰੁ ਸਿਦਕਿ ਸਹੀਦੁ; ਭਰਮ ਭਉ ਖੋਵਣਾ।

ਉਹ ਮੁਰੀਦ ਸਾਬਰੁ = ਸੰਤੋਖ, ਸਿਦਕਿ = ਭਰੋਸਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸੱਚ ਦਾ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਸਹੀਦੁ = ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਭਰਮ = ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਨੂੰ, ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਦੇ ਭਉ = ਡਰ ਨੂੰ ਖੋਵਣਾ = ਦੂਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਮਿਟਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਪੰਜ ਗੁਣ ਦੱਸੇ ਹਨ: ੧. ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੋਹ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ੨. ਸਾਬਰੁ = ਸੰਤੋਖ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੩. ਸਿਦਕਿ = ਭਰੋਸੇ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੪. ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਵਿਚ ਭਰਮ = ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ੫. ਭਉ = ਡਰ ਖੋਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਹ ਸ਼ਹੀਦ ਕਹਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਪੰਜ ਗੁਣ ਹਨ।

ਗੋਲਾ ਮੁਲ ਖਰੀਦ; ਕਾਰੇ ਜੋਵਣਾ।

ਮੁੱਲ ਖ਼ਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਗੋਲਾ = ਦਾਸਾਂ ਦਾ ਦਾਸ ਹਰ ਵਕਤ ਕਾਰੇ = ਕੰਮ-ਕਾਜ ਵਿਚ ਜੋਵਣਾ = ਜੁਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ, ਭਾਵ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਾ ਤਿਸ ਭੁਖ ਨ ਨੀਦ; ਨ ਖਾਣਾ ਸੋਵਣਾ।

ਜਿਹੜੇ ਸੇਵਕ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਦਾਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਿਸ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਭੁਖ = ਖੁਧਿਆ ਨਾ = ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਵਿੱਦਿਆ ਰੂਪੀ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਨ = ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਖਾਣਾ = ਖਾਣ ਦੀ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਸੋਵਣਾ = ਸੌਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਦੀ ਭੁੱਖ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੌਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ।

ਪੀਹਣ ਹੋਇ ਜਦੀਦ; ਪਾਣੀ ਢੋਵਣਾ।

ਜਦੋਂ ਉਸ ਮੁਰੀਦ ਨੂੰ ਮਾਲਕ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੋਇ = ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵਕਤ ਹੀ ਜਦੀਦ = ਤਾਜ਼ਾ ਆਟਾ ਪੀਹਣ = ਪੀਸਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਮਾਲਕ ਕਹੇ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਢੋਵਣਾ = ਢੋਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਖੇ ਦੀ ਤਾਗੀਦ; ਪਗ ਮਲਿ ਧੋਵਣਾ।

ਜਦੋਂ ਮਾਲਕ ਪਖੇ = ਪੱਖਾ ਝੱਲਣ ਦੀ ਤਾਗੀਦ = ਪੱਕੀ ਆਗਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਤਾਗੀਦ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਨਾਮ ਤਾਗੀਦ ਹੈ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਸੇਵਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਵੀ ਪਗ = ਪੈਰ ਮਲਿ = ਮਲ ਮਲ ਕੇ ਧੋਵਣਾ = ਧੋਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੇਵਕ ਹੋਇ ਸੰਜੀਦ; ਨ ਹਸਣ ਰੋਵਣਾ।

ਫਿਰ ਉਹ ਸੇਵਕ ਸੰਜੀਦ = ਗੰਭੀਰ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨ = ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਹਸਣ = ਹੱਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨ = ਨਾ ਹੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਰੋਵਣਾ = ਰੋਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹਰਖ ਸੋਗ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਰ ਦਰਵੇਸ ਰਸੀਦ; ਪਿਰਮ ਰਸ ਭੋਵਣਾ।

ਫਿਰ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰ = ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਦਰਵੇਸ = ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਰਸੀਦ = ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰਸ = ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਭੋਵਣਾ = ਭਿੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚੰਦ ਮੁਮਾਰਖ ਈਦ; ਪੁਗ ਖਲੋਵਣਾ॥੧੮॥

ਜਿਵੇਂ ਈਦ ਦੇ ਚੰਦ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮੁਮਾਰਖ = ਵਧਾਈਆਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਈਦ ਦੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਮੁਮਾਰਖ = ਵਧਾਈਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਤਤਵੇਤੇ ਬਣ ਕੇ ਪੁਗ = ਪੂਰੇ ਹੋ ਖਲੋਵਣਾ = ਖਲੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਮੁਰੀਦ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ)

ਪੈਰੀ ਪੈ ਪਾਖਾਕੁ; ਮੁਰੀਦੈ ਥੀਵਣਾ।

ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁਰੀਦੈ = ਸੇਵਕ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਕੇ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਪਾਖਾਕੁ = ਧੂੜੀ ਥੀਵਣਾ = ਹੋ ਜਾਣ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦਾਨੁ ਮਹਿੰਡਾ ਤਲੀ ਖਾਕੁ ਜੇ ਮਿਲੈ ਤ ਮਸਤਕਿ ਲਾਈਐ॥ *(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੬੮)*

ਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਮੁਸਤਾਕੁ; ਮਰਿ ਮਰਿ ਜੀਵਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਮੂਰਤਿ = ਸਰੂਪ, ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦਾ ਮੁਸਤਾਕੁ = ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਵੱਲੋਂ ਮਰਿ = ਮਾਰ ਲਵੇ ਅਤੇ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮਰੇ ਹੋਏ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੀਵਣਾ = ਜੀਵਤ ਕਰੇ।

ਪਰਹਰਿ ਸਭੇ ਸਾਕ; ਸੁਰੰਗ ਰੰਗੀਵਣਾ।

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮਾਰ ਕੇ ਭਾਵ ਸਭੇ = ਸਾਰੇ ਸਾਕ = ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦੇ ਮੋਹ ਦਾ ਪਰਹਰਿ = ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸੁਰੰਗ (ਸੁ + ਰੰਗ) ਸੁ = ਸੁੰਦਰ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀਵਣਾ = ਰੰਗੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹੋਰ ਨ ਝਖਣੁ ਝਾਕ; ਸਰਣਿ ਮਨੁ ਸੀਵਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਝਾਕ = ਪਰਾਈ ਆਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਝਖਣੁ = ਭਟਕਣਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਣਿ = ਓਟ ਲੈ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਸੀਵਣਾ = ਪਰੋ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਪਾਕ; ਅਮਿਅ ਰਸੁ ਪੀਵਣਾ।

ਫਿਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਪਾਕ = ਪਵਿੱਤਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਪਿਆਲੇ ਵਿਚ ਅਮਿਅ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਨੂੰ ਪੀਵਣਾ = ਪੀਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮਸਕੀਨੀ ਅਉਤਾਕ; ਅਸਥਿਰੁ ਥੀਵਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਅਸਥਿਰੁ = ਇਸਥਿਤ ਕਰ ਕੇ ਮਸਕੀਨੀ = ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਅਉਤਾਕ = ਨਿਵਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਟਿਕਾ ਕੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਥੀਵਣਾ = ਹੋ ਕੇ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਭਾਵ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਦਸ ਅਉਰਾਤਿ ਤਲਾਕ; ਸਹਜਿ ਅਲੀਵਣਾ।

ਦਸ ਇੰਦਰੀਆਂ ਰੂਪ ਅਉਰਾਤਿ = ਔਰਤਾਂ ਭਾਵ ਦਸ ਇੰਦਰੀਆਂ (ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ) ਜੋ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਲਾਕ = ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਸਹਿਜ ਪਦ ਵਿਚ ਅਲੀਵਣਾ = ਅਭੇਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਾਵਧਾਨ ਗੁਰ ਵਾਕ; ਨ ਮਨ ਭਰਮੀਵਣਾ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਵਾਕ = ਬਚਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਅਟੱਲ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਭਰਮੀਵਣਾ = ਭਟਕਣ ਨ = ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਹੁਸਨਾਕ; ਪਾਰਿ ਪਰੀਵਣਾ॥੧੯॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਟਿਕਾ ਕੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਵਿਚ ਹੁਸਨਾਕ = ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਭਾਵ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਪਰੀਵਣਾ = ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਆਉਣਾ ਸਫਲ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ?)

ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਣੀ ਜਾਇ; ਸੀਸੁ ਨਿਵਾਇਆ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸੀਸੁ = ਸਿਰ ਨਿਵਾਇਆ = ਝੁਕਾਇਆ, ਭਾਵ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰ ਚਰਣੀ ਚਿਤ ਲਾਇ; ਮਥਾ ਲਾਇਆ।

('ਮੱਥਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਣੀ = ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਚਿਤ = ਸੁਰਤਿ ਲਾਇ = ਲਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮਥਾ = ਮਸਤਕ ਲਾਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮਸਤਕ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਰਿਦੈ ਵਸਾਇ; ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਮਾਨ ਗਵਾਇਆ')

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਰਿਦੈ = ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਇ = ਵਸਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪੁ = ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਗਵਾਇਆ = ਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ; ਭਾਣਾ ਭਾਇਆ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖਿ (ਗੁਰ + ਮੁਖਿ) ਮੁਖਿ = ਮੂੰਹ ਗੁਰੂ ਵੱਲ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਇ = ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਸਹਿਜਤਾ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਸੁੱਖ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਭਾਇਆ = ਚੰਗਾ ਲੱਗਿਆ ਹੈ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਲਾਇ; ਹੁਕਮੁ ਕਮਾਇਆ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਜੋੜ ਕੇ ਅਤੇ ਲਿਵ = ਧਿਆਨ ਲਾਇ = ਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹੁਕਮੁ = ਆਗਿਆ ਨੂੰ ਕਮਾਇਆ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਭੈ ਭਾਇ; ਨਿਜ ਘਰਿ ਪਾਇਆ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭੈ = ਡਰ ਤੇ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਘਰ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਚਰਣ ਕਵਲ ਪਤੀਆਇ; ਭਵਰੁ ਲੁਭਾਇਆ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਵਰੁ = ਭੌਰਾ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਿਚ ਪਤੀਜ ਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਮਨ ਰੂਪੀ ਭੌਰਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕਮਲ ਰੂਪੀ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲੁਭਾਇਆ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਪਰਚਾਇ; ਅਮਿਉ ਪੀਆਇਆ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਅਪਿਓ')

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਖ ਰੂਪ ਸੰਪਟ = ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਭੌਰੇ ਵਾਂਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਰਤਨਾਂ ਨਾਲ ਪਰਚਾਇ = ਪਰਚ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅਮਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਆਇਆ = ਪਿਲਾਇਆ ਹੈ।

ਧੰਨ ਜਣੇਦੀ ਮਾਇ; ਸਹਿਲਾ ਆਇਆ॥੨੦॥੩॥

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਵਿਚ ਅਟੱਲ ਰਹਿ ਕੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਣੇਦੀ = ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇ = ਮਾਂ ਧੰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਇਆ = ਆਉਣਾ ਸਹਿਲਾ = ਸਫਲ ਹੈ॥੨੦॥੩॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤਿਨ ਧੰਨੁ ਜਣੇਦੀ ਮਾਉ ਆਏ ਸਫਲੁ ਸੇ॥੨॥ *(ਆਸਾ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀਉ ਕੀ, ਅੰਗ ੪੮੮)*

ਵਾਰ ੪

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਸਮੇਂ ਕੀਤੇ ਕੌਤਕਾਂ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਛੇ ਗੁਰੂਆਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੱਸ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਵ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੀ ਪਦਵੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਚੌਥੀ ਵਾਰ ਅੰਦਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਉੱਚੇ ਬਣੀਦਾ ਹੈ? ਅਤੇ ਭਗਤੀ, ਸੇਵਾ, ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ।

ਓਅੰਕਾਰਿ ਅਕਾਰੁ ਕਰਿ; ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰ ਧਾਰੇ।

ਓਅੰਕਾਰਿ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਇਆ ਦੁਆਰਾ ਸੂਖਮ ਤੱਤ, ਫਿਰ ਅਸਥੂਲ ਤੱਤ ਪਉਣ = ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਬੈਸੰਤਰ = ਅੱਗ (ਪੰਜ ਤੱਤ : ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਅੱਗ, ਧਰਤੀ, ਆਕਾਸ਼) ਧਾਰੇ = ਬਣਾ ਕੇ ਫਿਰ ਅਕਾਰੁ = ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਆਸਰੇ ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ। ਓਅੰਕਾਰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਓਅੰਕਾਰ ਦਾ ਭਾਵ ਇਕ ਤੋਂ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣਾ। ਇਸ ਓਅੰਕਾਰ ਦਾ ਸਰੂਪ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਓਅੰਕਾਰਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਉਤਪਤਿ॥ ਓਅੰਕਾਰੁ ਕੀਆ ਜਿਨਿ ਚਿਤਿ॥
ਓਅੰਕਾਰਿ ਸੈਲ ਜੁਗ ਭਏ॥ ਓਅੰਕਾਰਿ ਬੇਦ ਨਿਰਮਏ॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੧ ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰੁ, ਅੰਗ ੯੨੯)

ਧਰਤਿ ਅਕਾਸ ਵਿਛੋੜਿਅਨੁ; ਚੰਦੁ ਸੂਰੁ ਦੁਇ ਜੋਤਿ ਸਵਾਰੇ।

ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਤਿ = ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਆਪਸ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਸੀ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਅੰਡੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਾਂਗ ਸਨ, ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਛੋੜਿਅਨੁ = ਵਿਛੋੜ ਕੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਚੰਦ ਤੇ ਸੂਰੁ = ਸੂਰਜ ਦੁਇ = ਦੋ ਜੋਤਿ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਦੀਵੇ ਸਵਾਰੇ = ਬਣਾਏ ਹਨ।

ਖਾਣੀ ਚਾਰਿ ਬੰਧਾਨ ਕਰਿ; ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਜੂਨਿ ਦੁਆਰੇ।

ਚਾਰ ਖਾਣੀ = ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵੰਡ, ਭਾਵ ਅੰਡਜ, ਜੇਰਜ, ਸੇਤਜ, ਉਤਭੁਜ ਦਾ

ਬੰਧਾਨ = ਨਿਯਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਇਕ ਖਾਣੀ ਵਿਚ ਇੱਕੀ ਇੱਕੀ ਲੱਖ ਜੂਨ ਬਣਾਈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਾਰ ਖਾਣੀਆਂ ਵਿਚ (੨੧ × ੪ = ੮੪) ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਬਣੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਦੁਆਰੇ = ਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ।

ਇਕਸ ਇਕਸ ਜੂਨਿ ਵਿਚਿ; ਜੀਅ ਜੰਤੁ ਅਣਗਿਣਤ ਅਪਾਰੇ।

ਇਕਸ ਇਕਸ = ਇਕ ਇਕ ਜੂਨ ਵਿਚ ਜੀਵ-ਜੰਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਹਰ ਇਕ ਜੂਨ ਵਿਚ ਅਣਗਿਣਤ = ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਅਪਾਰੇ = ਪਾਰਾਵਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਭਾਵ ਬੇਅੰਤ ਜੀਵ-ਜੰਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਮਾਣਸ ਜਨਮੁ ਦੁਲੰਭ ਹੈ; ਸਫਲ ਜਨਮੁ ਗੁਰ ਸਰਣਿ ਉਧਾਰੇ।

ਮਾਣਸ = ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਬੜਾ ਦੁਲੰਭ = ਕਠਿਨਤਾਈ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਜੀਵ ਗੁਰ ਸਰਣਿ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਿਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਸਫਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹੀ ਜੀਵ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰੇ = ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਲਿਵ;
ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਵੀਚਾਰੇ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਸੁਣਿ')

ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਧਿਆਨ ਟਿਕਾ ਕੇ **ਵਾ:** ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰ = ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵੀਚਾਰੇ = ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ।

ਪਰਉਪਕਾਰੀ; ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ ॥੧॥

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ = ਪਰਾਇਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪੁਰਸ਼ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਸਫਲ ਕਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੧॥

ਪਉੜੀ ੨ (ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਲੈਣ ਲਈ)

ਸਭਦੂੰ ਨੀਵੀ ਧਰਤਿ ਹੈ; ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਹੋਈ ਓਡੀਣੀ।

ਧਰਤਿ = ਧਰਤੀ ਸਭਦੂੰ = ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾ ਕੇ ਓਡੀਣੀ = ਨਿਮਾਣੀ ਹੋਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਧੀਰਜੁ ਧਰਮੁ ਸੰਤੋਖੁ ਦਿੜੁ; ਪੈਰਾ ਹੇਠਿ ਰਹੈ ਲਿਵਲੀਣੀ।

ਧਰਤੀ ਆਪਣੇ ਧੀਰਜ, ਧਰਮ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਦਿੜੁ = ਪੱਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਿ = ਹੇਠਾਂ ਰਹੈ = ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਲਿਵਲੀਣੀ (ਲਿਵ + ਲੀਣੀ) ਲਿਵ = ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲੀਣੀ = ਮਗਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਧ ਜਨਾ ਦੇ ਚਰਣ ਛੁਹਿ; ਆਢੀਣੀ ਹੋਈ ਲਾਖੀਣੀ।

ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਜਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਧਰਤੀ ਛੁਹਿ = ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਆਢੀਣੀ = ਅੱਧੀ ਕੌਡੀ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਲਾਖੀਣੀ = ਲੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਹੋ ਗਈ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬੂੰਦ ਸੁਹਾਵਣੀ; ਛਹਬਰ ਛਲਕ ਰੇਣ ਹੋਇ ਰੀਣੀ।

ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗੀਆਂ ਸੁਹਾਵਣੀ = ਸੁੰਦਰ ਬੂੰਦਾਂ ਦੀ ਛਲਕ = ਇਕ ਰਸ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਛਹਬਰ = ਝੜੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਰੇਣ = ਧਰਤੀ ਰੀਣੀ = ਰੱਜਦੀ ਹੈ।

ਮਿਲਿਆ ਮਾਣ ਨਿਮਾਣੀਐ; ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਪੀਇ ਪਤੀਣੀ।

ਨਿਮਾਣੀਐ = ਨਿਮਾਣੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵੱਲੋਂ ਮਾਣ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਭਾਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਨੂੰ ਪੀਇ = ਪੀ ਕੇ ਪਤੀਣੀ = ਪਤੀਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋਈ ਲੁਣੈ; ਸਭ ਰਸ ਕਸ ਬਹੁ ਰੰਗ ਰੰਗੀਣੀ।

ਧਰਤੀ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਰਸ = ਸੁਆਦਿਸ਼ਟ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਕਸ = ਕੌੜੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਅਤੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੰਗ = ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਰੰਗੀਣੀ = ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ = ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੀਜ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਬੀਜੈ = ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੋਇ = ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਲੁਣੈ = ਵੱਢਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ; ਹੈ ਮਸਕੀਣੀ॥੨॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ॥੨॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਸਭਦੂੰ ਨੀਵੀ ਧਰਤਿ ਹੈ; ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਹੋਈ ਓਡੀਣੀ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧ ਧਰਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧ ਸਭਦੂੰ = ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਨੀਵੀਂ ਰੱਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਕੇ ਓਡੀਣੀ = ਨਿਮਾਣੇ ਭਾਵ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ :

ਧੀਰਜੁ ਧਰਮੁ ਸੰਤੋਖ ਦ੍ਰਿੜੁ; ਪੈਰਾ ਹੇਠਿ ਰਹੈ ਲਿਵਲੀਣੀ।

ਧੀਰਜ = ਟਿਕਾਅ ਐਸਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਮ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਧੀਰਜ ਨਹੀਂ ਖੋਂਦੇ, ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜੁ = ਪੱਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਪਰਾਈਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਵਾਂ, ਭੈਣਾਂ, ਧੀਆਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪਰਪੱਕਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦੇਖਿ ਪਰਾਈਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਭੈਣਾਂ ਧੀਆਂ ਜਾਣੈ। *(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੨੯, ਪਉੜੀ ੧੧)*

ਸੰਤੋਖ = ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ **'ਯਥਾ ਲਾਭ ਤਥਾ ਸੰਤੁਸਟ'** ਭਾਵ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸੰਤੋਖ ਨੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਧੀਰਜ, ਧਰਮ,

ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ = ਪੱਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਐਸੀ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ (ਲਿਵ + ਲੀਣੀ) ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲੀਣੀ = ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਧ ਜਨਾ ਦੇ ਚਰਣ ਛੁਹਿ; ਆਢੀਣੀ ਹੋਈ ਲਾਖੀਣੀ।

ਧਰਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧ ਜਦੋਂ ਸਤਿਸੰਗੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਛੁਹਿ = ਸਪਰਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਸ਼ੈਣੀ ਬੁੱਧ ਆਢੀਣੀ = ਅੱਧੀ ਕੌਡੀ ਦੇ ਸਮਾਨ ਸੀ, ਉਹ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਖੀਣੀ = ਲਖਣ ਵਾਲੀ ਭਾਵ ਲਖਣ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬੂੰਦ ਸੁਹਾਵਣੀ; ਛਹਬਰ ਛਲਕ ਰੇਣ ਹੋਇ ਰੀਣੀ।

ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਬੱਦਲ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਨਾਲ ਹਰੀ-ਭਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਬੱਦਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਬੂੰਦਾਂ ਲੈ ਕੇ ਸੁਹਾਵਣੀ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਧਰਤੀ ਇਕ-ਰਸ ਝੜੀ ਲੱਗਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਸੋਕਾ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਜਦੋਂ ਬੱਦਲ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਛਲਕ = ਇਕ-ਰਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਛਹਬਰ = ਝੜੀ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਰੇਣ = ਧੂੜ ਬਣੀ ਧਰਤੀ ਰੂਪ ਬੁੱਧ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਰੀਣੀ = ਰੱਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮਿਲਿਆ ਮਾਣੁ ਨਿਮਾਣੀਐ; ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਪੀਇ ਪਤੀਣੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਨਿਮਾਣੀਐ = ਨਿਮਾਣੀ ਬਣੀ ਧਰਤੀ ਰੂਪ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਮਾਣ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀਇ = ਪੀ ਕੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਪਤੀਣੀ = ਪਤੀਜ ਗਈ ਹੈ ਭਾਵ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਹੋ ਗਈ।

ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋਈ ਲੁਣੈ; ਸਭ ਰਸ ਕਸ ਬਹੁ ਰੰਗ ਰੰਗੀਣੀ।

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰਮਾਂ ਰੂਪੀ ਬੀਜ ਬੀਜੈ = ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਸੋਈ = ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਅੰਦਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਲੈ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਲੁਣੈ = ਵੱਢਣ ਰੂਪ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਰਸ ਤੇ ਕਸ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਖਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬੁੱਧ ਅਨੰਦ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗੀਣੀ = ਰੰਗਣ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ; ਹੈ ਮਸਕੀਣੀ॥੨॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਰੂਪ ਬੁੱਧ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ, ਪਰ ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ ਮਸਕੀਣੀ = ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸੁਖ ਰੂਪੀ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ॥੨॥

ਪਉੜੀ ੩ (ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ)

ਮਾਣਸ ਦੇਹ ਸੁ ਖੇਹ ਹੈ; ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਜੀਭੈ ਲਈ ਨਕੀਬੀ।

ਮਾਣਸ = ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹ = ਸਰੀਰ, ਜੋ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸੁ = ਇਹ ਖੇਹ = ਮਿੱਟੀ ਰੂਪ ਹੈ, ਤਿਸੁ = ਉਸ ਵਿਚ ਜੀਭੈ = ਜੀਭ ਨੇ ਨਕੀਬੀ = ਅੰਦਰਲੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਲਈ = ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਅਖੀ ਦੇਖਿਨਿ ਰੂਪ ਰੰਗ; ਨਾਦ ਕੰਨ ਸੁਣਿ ਕਰਨਿ ਰਕੀਬੀ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਰਾਗ ਨਾਦ')

ਅਖੀ = ਅੱਖਾਂ ਰੂਪ = ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਰੰਗ = ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ ਤਮਾਸ਼ੇ ਦੇਖਿਨਿ = ਦੇਖਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕੰਨ ਨਾਦ = ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ **ਵਾ:** ਰਾਗ = ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਚੰਗੇ-ਮੰਦੇ ਦੀ ਰਕੀਬੀ = ਪਰਖ ਕਰਨਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਨਕਿ ਸੁਵਾਸੁ ਨਿਵਾਸੁ ਹੈ; ਪੰਜੇ ਦੂਤ ਬੁਰੀ ਤਰਤੀਬੀ।

ਨੱਕ ਵਿਚ ਸੁਵਾਸੁ (ਸੁ + ਵਾਸੁ) ਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਾਸੁ = ਸੁਗੰਧੀ ਦਾ ਨਿਵਾਸੁ = ਵਾਸਾ ਹੈ, ਪੰਜੇ = ਪੰਜ ਦੂਤ = ਵੈਰੀ (ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ) ਬੁਰੀ = ਭੈੜੇ ਤਰਤੀਬੀ = ਕ੍ਰਮ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ, ਤੁਚਾ ਨੂੰ ਸਪਰਸ਼ ਦਾ, ਨੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪ ਦਾ, ਜੀਭ ਨੂੰ ਰਸ = ਸੁਆਦ ਦਾ, ਨੱਕ ਨੂੰ ਗੰਧ-ਸੁਗੰਧ ਦਾ ਭੈੜਾ ਰਸ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸਭਦੂੰ ਨੀਵੇ ਚਰਨ ਹੋਇ; ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਨਸੀਬੁ ਨਸੀਬੀ।

ਚਰਨ = ਪੈਰ ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ ਸਭਦੂੰ = ਸਾਰਿਆਂ ਅੰਗਾਂ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਕੇ ਨਸੀਬ = ਉੱਚੇ ਨਸੀਬੀ = ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਅਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹਉਮੈ ਰੋਗੁ ਮਿਟਾਇਦਾ; ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰਾ ਕਰੈ ਤਬੀਬੀ।

ਜਿਹੜਾ ਜੀਵ ਭਾਵਨਾ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਓਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪੂਰਾ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਤਬੀਬੀ = ਹਕੀਮੀ ਕਰੈ = ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਹਉਮੈ ਦੇ ਰੋਗ ਨੂੰ ਮਿਟਾਇਦਾ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪੈਰੀ ਪੈ ਰਹਿਰਾਸਿ ਕਰਿ; ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੁਣਿ ਗੁਰ ਸਿਖ ਮਨੀਬੀ।

ਜਿਹੜੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪੈਰੀ ਪੈ = ਪੈਣ ਦੀ ਰਹਿਰਾਸਿ = ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਕਰਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿਖ = ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨੀਬੀ = ਮੰਨਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਅੰਦਰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮੁਰਦਾ ਹੋਇ; ਮੁਰੀਦੁ ਗਰੀਬੀ ॥੩॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਮੁਰਦੇ ਵਾਂਗ ਗਰੀਬੀ = ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਮੁਰੀਦੁ = ਸੇਵਕ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਵੇ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੀਭ, ਕੰਨ, ਨੱਕ, ਅੱਖ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਚਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੈਰ ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਵਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਜੱਸ ਸੁਣਨ ਲਈ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵੱਲ ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਪੈਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਗੁਣ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸੇਵਕ ਬਣੇ ॥੩॥

ਪਉੜੀ ੪ (ਚੀਚੀ ਉਂਗਲੀ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ)

ਲਹੁੜੀ ਹੋਇ ਚੀਚੁੰਗਲੀ; ਪੈਧੀ ਛਾਪਿ ਮਿਲੀ ਵਡਿਆਈ।

ਜਿਵੇਂ ਚੀਚੁੰਗਲੀ = ਚੀਚੀ ਉਂਗਲ ਸਭ ਤੋਂ ਲਹੁੜੀ = ਛੋਟੀ ਹੋਇ = ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛਾਪਿ = ਮੁੰਦਰੀ ਪੈਧੀ = ਪਾ ਕੇ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲੀ = ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਲਹੁੜੀ ਘਨਹਰ ਬੂੰਦ ਹੋਇ; ਪਰਗਟੁ ਮੋਤੀ ਸਿਪ ਸਮਾਈ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਘਨਹਰ = ਬੱਦਲ ਦੀ ਬੂੰਦ ਲਹੁੜੀ = ਛੋਟੀ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਿੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਸਮਾਈ = ਸਮਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੋਤੀ ਬਣ ਕੇ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਲਹੁੜੀ ਬੂਟੀ ਕੇਸਰੈ; ਮਥੈ ਟਿਕਾ ਸੋਭਾ ਪਾਈ।

('ਮੱਥੈ', 'ਟਿੱਕਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਸਰੈ = ਕੇਸਰ ਦੀ ਬੂਟੀ ਲਹੁੜੀ = ਛੋਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਕੇਸਰ ਪੀਸ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਧਰਮੀ ਲੋਕ ਮਥੈ = ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਟਿੱਕਾ ਲਾ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਸੋਭਾ = ਵਡਿਆਈ ਪਾਈ = ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਲਹੁੜੀ ਪਾਰਸ ਪਥਰੀ; ਅਸਟ ਧਾਤੁ ਕੰਚਨ ਕਰਵਾਈ।

ਜਿਵੇਂ ਪਾਰਸ ਦੀ ਪਥਰੀ = ਗੀਟੀ ਲਹੁੜੀ = ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸਟ = ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ (ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਤਾਂਬਾ, ਜਿਸਤ, ਪਾਰਾ, ਕਲੀ, ਲੋਹਾ, ਸਿੱਕਾ) ਨਾਲ ਇਹ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅੱਠਾਂ ਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਕੰਚਨ = ਸੋਨਾ ਕਰਵਾਈ = ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਜਿਉ ਮਣਿ ਲਹੁੜੈ ਸਪ ਸਿਰ;
ਦੇਖੈ ਲੁਕਿ ਲੁਕਿ ਲੋਕ ਲੁਕਾਈ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੱਪ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਮਣਿ = ਮਣੀ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਲਹੁੜੈ = ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਲੁਕਾਈ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਲੁਕ-ਲੁਕ ਕੇ ਦੇਖੈ = ਵੇਖਦੇ ਹਨ।

ਜਾਣਿ ਰਸਾਇਣੁ ਪਾਰਿਅਹੁ;
ਰਤੀ ਮੁਲਿ ਨ ਜਾਇ ਮੁਲਾਈ।

ਪਾਰਿਅਹੁ = ਪਾਰੇ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰ ਕੇ ਜੋ ਰਸਾਇਣ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਕਰ ਕੇ ਜਾਣਿ = ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੀ ਐਸੀ ਹੈ ਕਿ ਇਤਨਾ ਮੁੱਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਰਤੀ ਭਰ ਮੁੱਲ ਦੀ ਮੁਲਾਈ = ਕੀਮਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਾਇ = ਜਾ ਸਕਦੀ। ਪਾਰੇ ਦੀ ਰਸਾਇਣ ਕਲੀ ਵਿਚ ਪਾਉਣ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਂਦੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤਾਂਬੇ ਵਿਚ ਪਾਉਣ 'ਤੇ ਸੋਨਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਆਪੁ ਗਵਾਇ; ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਈ ॥੪॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੪॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਲਹੁੜੀ ਹੋਇ ਚੀਚੁੰਗਲੀ; ਪੈਧੀ ਛਾਪਿ ਮਿਲੀ ਵਡਿਆਈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹਉਮੈ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਗਵਾ ਕੇ ਚੀਚੁੰਗਲੀ = ਚੀਚੀ ਉਂਗਲੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਲਹੁੜੀ = ਛੋਟੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਛਾਪਿ = ਮੁੰਦਰੀ ਪੈਧੀ = ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਵਡਿਆਈ = ਸੋਭਾ ਮਿਲੀ = ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਲਹੁੜੀ ਘਨਹਰ ਬੂੰਦ ਹੋਇ; ਪਰਗਟੁ ਮੋਤੀ ਸਿਪ ਸਮਾਈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਸਿੱਪ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਲਹੁੜੀ = ਨਿੱਕੇ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਘਨਹਰ = ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਰੂਪ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਸਮਾਈ = ਸਮਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਰੂਪ ਮੋਤੀ ਪਰਗਟ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਲਹੁੜੀ ਬੂਟੀ ਕੇਸਰੈ; ਮਥੈ ਟਿਕਾ ਸੋਭਾ ਪਾਈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸਰੈ = ਕੇਸਰ ਦੀ ਲਹੁੜੀ = ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਬੂਟੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਭਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਟਿੱਕਾ ਟਿਕ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸੋਭਾ = ਵਡਿਆਈ ਪਾਈ = ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਲਹੁੜੀ ਪਾਰਸ ਪਥਰੀ; ਅਸਟ ਧਾਤੁ ਕੰਚਨ ਕਰਵਾਈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਹੁੜੀ = ਛੋਟੀ ਪਥਰੀ = ਪੱਥਰ ਦੀ ਵੱਟੀ ਵਾਂਗ ਪਾਰਸ ਰੂਪ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪਾਰਸ ਦੀ ਛੋਟੀ ਵੱਟੀ ਅਸਟ = ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਕੰਚਨ = ਸੋਨਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਪਾਰਸ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜੀਵ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ **ਵਾ:** ਪਾਰਸ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚਾਰ ਵਰਨ, ਚਾਰ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਕੰਚਨ = ਸੋਨਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਜਿਉ ਮਣਿ ਲਹੁੜੈ ਸਪ ਸਿਰ; ਦੇਖੈ ਲੁਕਿ ਲੁਕਿ ਲੋਕ ਲੁਕਾਈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਗਵਾ ਕੇ ਸੱਪ ਦੀ ਮਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਲਹੁੜੈ = ਛੋਟੇ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਨੀਵੇਂ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿੱਦਿਆ ਰੂਪ ਮਣਿ = ਮਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੁਕਾਈ = ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਲੁਕ-ਲੁਕ ਕੇ ਦੇਖੈ = ਦੇਖਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਸੂਖਮ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੁਕ-ਲੁਕ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਾਣਿ ਰਸਾਇਣੁ ਪਾਰਿਅਹੁ; ਰਤੀ ਮੁਲਿ ਨ ਜਾਇ ਮੁਲਾਈ।

ਜਿਵੇਂ ਪਾਰੇ ਨੂੰ ਸੋਧ ਕੇ ਰਸਾਇਣ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਿ = ਜਾਣੋ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਮਨ ਨੂੰ ਸੋਧ ਕੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਬਣਾਈਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਰੰਚਕ ਮਾਤਰ ਵੀ ਮੁਲਾਈ = ਮਿਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਮੋਲਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਪੁ ਗਵਾਇ; ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਈ ॥੪॥

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹੰਗਤਾ ਭਾਵ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਕੇ ਸਦਾ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਗਣਾਈ = ਗਣਾਉਂਦੇ ਨ = ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਸਦਾ ਨੀਵੇਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੀਚੀ ਉਂਗਲੀ, ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ, ਕੇਸਰ, ਪਾਰਸ, ਮਣੀ, ਪਾਰਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਸੋਭਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਅੱਗ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਗੁਣ)

ਅਗ ਤਤੀ ਜਲੁ ਸੀਅਰਾ; ਕਿਤੁ ਅਵਗੁਣਿ ਕਿਤੁ ਗੁਣ ਵੀਚਾਰਾ।

ਇਹ ਵੀਚਾਰਾ = ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖੋ ਕਿ ਅੱਗ ਕਿਤੁ = ਕਿਸ ਅਵਗੁਣ ਕਰਕੇ ਤਤੀ = ਗਰਮ ਹੈ, ਭਾਵ ਤਮੋਗੁਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਕਿਤੁ = ਕਿਸ ਗੁਣ ਕਰਕੇ ਸੀਅਰਾ = ਠੰਢਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਤੋਗੁਣੀ ਹੈ।

ਅਗੀ ਧੂੰਆਂ ਧਉਲਹਰ; ਜਲੁ ਨਿਰਮਲ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਸੁਚਾਰਾ।

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੁਚਾਰਾ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ ਕਿ ਅਗੀ = ਅੱਗ ਦਾ ਧੂੰਆਂ ਧਉਲਹਰ = ਮਕਾਨ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਕਾਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਮੈਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਕਿਉਂ ਨਿਰਮਲ = ਸਾਫ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਨਿਰਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕੁਲੁ ਦੀਪਕੁ ਬੈਸੰਤਰਹੁ; ਜਲ ਕੁਲ ਕਵਲ ਵਡੇ ਪਰਵਾਰਾ।

ਬੈਸੰਤਰਹੁ = ਅੱਗ ਤੋਂ ਦੀਪਕੁ = ਦੀਵੇ ਦੀ ਕੁਲ = ਵੰਸ਼ ਅਤੇ ਜਲ = ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਦੀ ਕੁਲ = ਵੰਸ਼ ਵੱਡੇ ਪਰਵਾਰ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਦੀਪਕ ਹੇਤ ਪਤੰਗ ਦਾ; ਕਵਲ ਭਵਰ ਪਰਗਟੁ ਪਾਹਾਰਾ।

ਦੀਪਕ = ਦੀਵੇ ਦੇ ਨਾਲ ਪਤੰਗੇ ਦਾ ਅਤੇ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਦੇ ਨਾਲ ਭਵਰ = ਭੌਰੇ ਦਾ ਹੇਤ = ਪ੍ਰੇਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾਹਾਰਾ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੈ, ਭਾਵ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਤੰਗਾ ਪ੍ਰੇਮ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲੋਅ 'ਤੇ ਸੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭੌਰਾ ਕਮਲ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਮਲ ਭੌਰੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਅਗੀ ਲਾਟ ਉਚਾਟੁ ਹੈ; ਸਿਰ ਉਚਾ ਕਰ ਕਰੈ ਕੁਚਾਰਾ।

ਅਗੀ = ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ ਉਚਾਟੁ = ਉੱਚੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰ ਕੇ ਕੁਚਾਰਾ = ਭੈੜਾ ਕਰਮ ਕਰੈ = ਕਰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸਿਰ ਨੀਵਾ ਨੀਵਾਣ ਵਾਸ; ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਪਰਉਪਕਾਰਾ।

ਪਾਣੀ ਦਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਭਾਵ ਸੁਭਾਅ ਨੀਵਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨੀਵਾਣ = ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਵਾਸ = ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪਰਉਪਕਾਰ ਹੈ।

ਨਿਵ ਚਲੈ; ਸੋ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਾ ॥੫॥

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੫॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਅਗ ਤਤੀ ਜਲ ਸੀਅਰਾ; ਕਿਤੁ ਅਵਗੁਣਿ ਕਿਤੁ ਗੁਣ ਵੀਚਾਰਾ।

ਅੱਗ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕ੍ਰੋਧੀ ਪੁਰਸ਼ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਤਤ = ਗਰਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਕ੍ਰੋਧੀ ਪੁਰਸ਼ ਵਿਚ ਅੱਗ

ਵਾਂਗ ਔਗੁਣ ਹੈ, ਜਲ = ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਸੀਅਰਾ = ਠੰਢੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਕ੍ਰੋਧੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਔਗੁਣ ਹੈ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਗੁਣ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਅਗੀ ਧੂੰਆਂ ਧਉਲਹਰ; ਜਲੁ ਨਿਰਮਲ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਸੁਚਾਰਾ।

ਅਗੀ = ਅੱਗ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕ੍ਰੋਧੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਧੂੰਆਂ = ਧੂੰਏਂ ਰੂਪ ਬਚਨ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਧਉਲਹਰ = ਮਕਾਨ ਨੂੰ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਰੂਪ ਕਾਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਮਨ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੀ ਨਿਰਮਲ = ਮੈਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਤੋਂ ਸੁਚਾਰਾ = ਸੁੱਚਾ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕੁਲੁ ਦੀਪਕੁ ਬੈਸੰਤਰਹੁ; ਜਲ ਕੁਲ ਕਵਲ ਵਡੇ ਪਰਵਾਰਾ।

ਬੈਸੰਤਰਹੁ = ਅੱਗ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕ੍ਰੋਧੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਕੁਲ = ਵੰਸ਼ ਦਿਸ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਦੀਪਕੁ = ਦੀਵਾ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਜਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਲ = ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗੀ ਰੂਪ ਕੁਲ = ਵੰਸ਼ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਰੂਪ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੀਪਕ ਹੇਤ ਪਤੰਗ ਦਾ; ਕਵਲ ਭਵਰ ਪਰਗਟੁ ਪਾਹਾਰਾ।

ਦੀਪਕ = ਦੀਵੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕ੍ਰੋਧੀ ਪੁਰਸ਼ ਪਤੰਗੇ ਰੂਪ ਹਿਤ = ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਬੁਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਦਾ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਭਵਰ = ਭੌਰੇ ਪਾਹਾਰਾ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੀ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਅਗੀ ਲਾਟ ਉਚਾਟੁ ਹੈ; ਸਿਰ ਉਚਾ ਕਰ ਕਰੈ ਕੁਚਾਰਾ।

ਅਗੀ = ਅੱਗ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕ੍ਰੋਧੀ ਪੁਰਸ਼ ਹੰਕਾਰ ਰੂਪੀ ਲਾਟ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਉਚਾਟੁ = ਉੱਚਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਰੂਪ ਕੁਚਾਰਾ = ਖੋਟੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿਰ ਨੀਵਾ ਨੀਵਾਣ ਵਾਸ; ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਪਰਉਪਕਾਰਾ।

ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਕੇ ਝੁਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪੀ ਨਿਵਾਣ ਗੁਣ ਦਾ ਵਾਸ = ਵਾਸਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਰਉਪਕਾਰਾ = ਪਰਾਇਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਗੁਣ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਜਿਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਹਰਿਆਵਲ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਠੰਢ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਠੰਢ ਜਿਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਿਵ ਚਲੈ; ਸੋ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਾ॥੫॥

ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਿਵ = ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਚਲੈ = ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਸੋ = ਉਹ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ॥੫॥

ਇਉਂ ਕ੍ਰੋਧੀ ਤੇ ਹੰਕਾਰੀ ਦੇ ਵਿਚ ਔਗੁਣ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਣ ਹਨ, ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ

ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਔਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿੱਧ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੬ (ਮਜੀਠ ਤੇ ਕਸੁੰਭੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ)

ਰੰਗੁ ਮਜੀਠ ਕਸੁੰਭ ਦਾ; ਕਚਾ ਪਕਾ ਕਿਤੁ ਵੀਚਾਰੇ।

ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕਿਤੇ ਵੀਚਾਰੇ = ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ ਕਿ ਮਜੀਠ = ਇਕ ਵੇਲ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਡੋਡੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾਲ ਰੰਗ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਪੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਸੁੰਭ = ਇਕ ਬੂਟਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਫੁੱਲ ਦੀਆਂ ਕੇਸਰ ਜਿਹੀਆਂ ਤੁਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਦਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਬਹੁਤ ਭੜਕੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਧੁੱਪ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਤੁਰੰਤ ਫਿੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਕੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਧਰਤੀ ਉਖਣਿ ਕਢੀਐ; ਮੂਲ ਮਜੀਠ ਜੜੀ ਜੜਤਾਰੇ।

ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਉਖਣਿ = ਪੁੱਟ ਕੇ ਮਜੀਠ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਕਢੀਐ = ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਜੀਠ ਦਾ ਮੂਲ = ਮੁੱਢ, ਭਾਵ ਮਜੀਠ ਦੀਆਂ ਗੰਢੀਆਂ ਜੜਤਾਰੇ = ਜੜ੍ਹਾਂ ਰੂਪ ਤਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੜੀ = ਜੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਖਲਿ ਮੁਹਲੇ ਕੁਟੀਐ; ਪੀਹਣਿ ਪੀਸੈ ਚਕੀ ਭਾਰੇ।

('ਮੁਹਲੇ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਮਜੀਠ ਦੀਆਂ ਗੰਢੀਆਂ ਨੂੰ ਉਖਲਿ = ਚੱਟੀ ਵਿਚ ਭਾਵ ਡੂੰਘੇ ਬਰਤਨ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਮੁਹਲੇ = ਮੂੰਗਲੀ ਭਾਵ ਮੋਟੇ ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਕੁਟੀਐ = ਕੁੱਟੀਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਭਾਰੇ = ਭਾਰੀ ਚੱਕੀ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਪੀਹਣ ਨੂੰ ਪੀਸੈ = ਪੀਸੀਦਾ ਹੈ।

ਸਹੈ ਅਵਟਣਿ ਅਗ ਦਾ; ਹੋਇ ਪਿਆਰੀ ਮਿਲੈ ਪਿਆਰੇ।

('ਅਵੱਟਣਿ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਫਿਰ ਮਜੀਠ ਅੱਗ ਦੇ ਅਵਟਣਿ = ਉਬਾਲੇ ਨੂੰ ਸਹੈ = ਸਹਾਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰੀ ਹੋ ਕੇ ਪਿਆਰੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲੈ = ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਪੋਹਲੀਅਹੁ ਸਿਰੁ ਕਢਿਕੈ; ਫੁਲ ਕਸੁੰਭ ਚਲੁੰਭ ਖਿਲਾਰੇ।

ਪੋਹਲੀਅਹੁ = ਡੋਡੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਸੁੰਭੇ ਦਾ ਫੁੱਲ ਸਿਰ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪਣਾ ਚਲੁੰਭ = ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਖਿਲਾਰੇ = ਖਿਲਾਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਮਜੀਠ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

ਖਟ ਤੁਰਸੀ ਦੇ ਰੰਗੀਐ; ਕਪਟ ਸਨੇਹੁ ਰਹੈ ਦਿਹ ਚਾਰੇ।

ਪਰ ਜਦੋਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖਟ = ਖੱਟਿਆਂ ਦੀ ਤੁਰਸੀ = ਖਟਿਆਈ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾੜ੍ਹ ਕੇ ਕੱਪੜਾ ਰੰਗੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਕਪਟ = ਝੂਠੇ ਸਨੇਹੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਕੱਚੇ ਰੰਗ ਦਾ ਪਤਾ ਉਦੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਚਾਰੇ = ਚਾਰ ਦਿਹ = ਦਿਨ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰੰਗ ਰਹੈ = ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਧੁੱਪ ਕਰਕੇ ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨੀਵਾ ਜਿਣੈ; ਉਚੇਰਾ ਹਾਰੇ ॥੬॥

ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੬॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਰੰਗੁ ਮਜੀਠ ਕਸੁੰਭ ਦਾ; ਕਚਾ ਪਕਾ ਕਿਤੁ ਵੀਚਾਰੇ।

ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਮਜੀਠ ਪੱਕਾ ਰੰਗ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਕਿਤੁ = ਕੀਰਤ ਵੀਚਾਰੇ = ਵਿਚਾਰੀ ਗਈ ਹੈ, ਭਾਵ ਜੱਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪ ਕਸੁੰਭੇ ਦਾ ਕਚਾ = ਖਿੰਨ-ਭੰਗਰ, ਭਾਵ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਰੰਗੁ = ਅਨੰਦ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਅਪਜੱਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਧਰਤੀ ਉਖਣਿ ਕਢੀਐ; ਮੂਲ ਮਜੀਠ ਜੜੀ ਜੜਤਾਰੇ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧ ਰੂਪ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਉਖਣਿ = ਪੁੱਟ ਕੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕਢੀਐ = ਕੱਢ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮੂਲ = ਮੁੱਢ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਮਜੀਠ ਨੂੰ ਬਿਰਤੀਆਂ ਰੂਪ ਜੜਤਾਰੇ = ਜੜ੍ਹ ਤਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੜੀ = ਜੜ੍ਹ ਲਈਦਾ ਹੈ।

ਉਖਲ ਮੁਹਲੇ ਕੁਟੀਐ; ਪੀਹਣਿ ਪੀਸੈ ਚਕੀ ਭਾਰੇ।

ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪ ਉੱਖਲੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਮੁਹਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਭਿਆਸ ਰੂਪ ਕੁਟੀਐ = ਕੁੱਟਣਾ ਕਰੀਏ, ਵਿਚਾਰ ਰੂਪ ਪੀਹਣਿ = ਪੀਹਣੇ ਨੂੰ ਪੀਸੈ = ਪੀਸ ਕੇ ਭਾਰੇ ਅਗਿਆਨ ਨੂੰ ਚਕੀ = ਚੱਕ ਦਈਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਵਿਚਾਰ ਰੂਪੀ ਚੱਕੀ ਵਿਚ ਭਾਰੇ ਅਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪੀਸ ਲਈਦਾ ਹੈ।

ਸਹੈ ਅਵਟਣੁ ਅਗ ਦਾ; ਹੋਇ ਪਿਆਰੀ ਮਿਲੈ ਪਿਆਰੇ।

ਫਿਰ ਇਹ ਜਪ ਤਪ ਰੂਪ ਅੱਗ ਦਾ ਸੇਕ ਸਹੈ = ਸਹਿ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਅਵਟਣੁ = ਬਦਲ ਕੇ ਪਿਆਰੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਤਮਾ ਭਗਤੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਲੀ ਪਿਆਰੀ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਮਿਲੈ = ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪੋਹਲੀਅਹੁ ਸਿਰੁ ਕਢਿਕੈ; ਫੁਲ ਕਸੁੰਭ ਚਲੁੰਭ ਖਿਲਾਰੇ।

ਮਨਮਤੀ ਪੁਰਸ਼ ਦਿਖਾਵਾ ਰੂਪ ਪੋਹਲੀਅਹੁ = ਡੋਡੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਸਿਰ ਕਢਿਕੈ = ਕੱਢ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਰੂਪੀ ਕਸੁੰਭੇ ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਚਲੁੰਭ = ਗੂੜ੍ਹੇ ਅਨੰਦ ਵਾਲੇ ਕਹਿ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰੇ = ਖਿਲਾਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਜੀਠੇ ਰੰਗ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਖਟ ਤੁਰਸੀ ਦੇ ਰੰਗੀਐ; ਕਪਟ ਸਨੇਹੁ ਰਹੈ ਦਿਹ ਚਾਰੇ।

ਇਉਂ ਮਨਮਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਰੂਪ ਕਸੁੰਭੇ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪ ਖਟ ਤੁਰਸੀ = ਖੱਟੇ-ਮਿੱਠੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਪਰਖੀਏ ਤਾਂ ਰੰਗੀਐ (ਰੰਗ + ਈਐ) ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਰੰਗ = ਅਨੰਦ ਈਐ = ਇਹ ਸਨੇਹੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਕਪਟ = ਛਲ ਰੂਪ ਭਾਵ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਸੁੰਭੇ ਰੰਗ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚਾਰ ਦਿਹ = ਦਿਨ ਭਾਵ ਅਲਪ ਕਾਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਨੀਵਾ ਜਿਣੈ; ਉਚੇਰਾ ਹਾਰੇ ॥੬॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਮਜੀਠੇ ਪੱਕੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਨੀਵਾ = ਨਿਮਰਤਾ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਜਿਣੈ = ਜਿੱਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਉਚੇਰਾ = ਉੱਚਾ ਭਾਵ ਹੰਕਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਹਾਰੇ = ਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੬॥

ਪਉੜੀ ੭ (ਕੀੜੀ, ਮੱਕੜੀ ਆਦਿ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ)

ਕੀੜੀ ਨਿਕੜੀ ਚਲਤ ਕਰ; ਭ੍ਰਿੰਗੀ ਨੋ ਮਿਲਿ ਭ੍ਰਿੰਗੀ ਹੋਵੈ।

ਨਿਕੜੀ = ਨਿੱਕੀ ਕੀੜੀ ਅਜਿਹਾ ਚਲਤ = ਕੌਤਕ ਕਰ = ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭ੍ਰਿੰਗੀ ਕੀੜੇ ਨੋ = ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਭ੍ਰਿੰਗੀ ਕੀੜੇ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋਵੈ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨਿਕੜੀ ਦਿਸੈ ਮਕੜੀ; ਸੂਤੁ ਮੁਹਹੁ ਕਢਿ ਫਿਰਿ ਸੰਗੋਵੈ।

ਮੱਕੜੀ ਵੀ ਦਿਸੈ = ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਨਿਕੜੀ = ਛੋਟੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਸੈਂਕੜੇ ਗਜ਼ ਸੂਤੁ = ਧਾਗਾ ਆਪਣੇ ਮੁਹਹੁ = ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਗੋਵੈ = ਸਮੇਟ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਨਿਕੜੀ ਮਖਿ ਵਖਾਣੀਐ; ਮਾਖਿਓ ਮਿਠਾ ਭਾਗਠੁ ਹੋਵੈ।

ਸ਼ਹਿਦ ਦੀ ਮਖਿ = ਮੱਖੀ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਨਿਕੜੀ = ਛੋਟੀ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਹੀਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਮਾਖਿਓ = ਸ਼ਹਿਦ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਭਾਗਠੁ = ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੋਵੈ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਿਕੜਾ ਕੀੜਾ ਆਖੀਐ; ਪਟ ਪਟੋਲੇ ਕਰਿ ਢੰਗ ਢੋਵੈ।

ਜਿਸ ਕੀੜੇ ਤੋਂ ਰੇਸ਼ਮ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਨਿਕੜਾ = ਨਿੱਕਾ ਕੀੜਾ ਆਖੀਐ = ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕੀੜੇ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਪਟੋਲੇ = ਰੇਸ਼ਮ ਤੋਂ ਬਣੇ ਪਟ = ਬਸਤਰ ਲੋਕ ਵਿਆਹਾਂ ਤੇ ਦਾਜ-ਵਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਈ ਢੰਗ = ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਢੋਵੈ = ਢੋਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਟਕਾ ਮੁਹ ਵਿਚ ਪਾਇਕੈ; ਦੇਸਿ ਦਿਸੰਤਰਿ ਜਾਇ ਖੜੋਵੈ।

ਗੁਟਕਾ = ਮਣਕਾ ਜੋ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਤੰਤ੍ਰ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਧਾਂ ਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਗੋਲੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹਰ ਥਾਂ ਜਾਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ) ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁਹ = ਮੁੱਖ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਜੋਗੀ ਦੇਸਾਂ-ਦੇਸਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਉੱਡ ਕੇ ਜਾਇ = ਜਾ ਖੜੋਵੈ = ਖੜੋਂਦੇ ਹਨ।

ਮੋਤੀ ਮਾਣਕ ਹੀਰਿਆ; ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਲੈ ਹਾਰੁ ਪਰੋਵੈ।

ਮੋਤੀ, ਮਾਣਕ ਤੇ ਹੀਰੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮਾਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰੋਵੈ = ਪਰੋ ਕੇ ਹਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪਾਇ ਸਮਾਇਣ; ਦਹੀ ਬਿਲੋਵੈ ॥੭॥

ਸਮਾਇਣ = ਜਾਗ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਪਾਇ = ਪਾ ਕੇ ਦਹੀਂ ਬਣਾ ਕੇ ਬਿਲੋਵੈ = ਰਿੜਕਦੇ ਹਨ ॥੭॥

ਪਉੜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭਾਵ

ਨਿੱਕੀ ਕੀੜੀ ਦਾ ਭ੍ਰਿੰਗੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਭ੍ਰਿੰਗੀ ਹੋਣਾ, ਨਿੱਕੀ ਮੱਕੜੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਤੰਦਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਜਾਲਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਾ, ਨਿੱਕੀ ਮੱਖੀ ਦਾ ਸ਼ਹਿਦ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਾ, ਨਿੱਕੇ ਕੀੜੇ ਦਾ ਦੂਰ ਤੋਂ ਦਾਣੇ ਢੋਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਾ, ਸਿੱਧੀ ਰੂਪ ਗੁਟਕਾ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਦੇਸ਼ਾਂਤਰਾਂ

ਵਿਚ ਭ੍ਰਮਣ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੋਣੀ, ਮੋਤੀ, ਮਾਣਕ, ਹੀਰੇ ਛੋਟੇ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਚ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗਲ ਦਾ ਹਰ ਬਣਨਾ, ਜਾਗ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਦਹੀਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਣਾ ਦੇਣਾ, ਇਉਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਭਗਤੀ ਕਰ ਕੇ ਛੋਟੀ ਜਾਤ, ਗ਼ਰੀਬੀ ਆਦਿ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅਭੇਦਤਾ ਰੂਪ ਕੰਠ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੮ (ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਘਰ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਪਸਾਰਾ)

ਲਤਾਂ ਹੇਠਿ ਲਤਾੜੀਐ;
ਘਾਹੁ ਨ ਕਢੈ ਸਾਹੁ ਵਿਚਾਰਾ।

ਘਾਹੁ = ਘਾਹ ਨੂੰ ਲੱਤਾਂ ਹੇਠਿ = ਨੀਚੇ ਲਤਾੜੀਐ = ਕੁਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਵਿਚਾਰਾ ਘਾਹ ਉੱਚਾ ਸਾਹ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਢੈ = ਕੱਢਦਾ।

ਗੋਰਸ ਦੇ ਖੜੁ ਖਾਇਕੈ; ਗਾਇ ਗਰੀਬੀ ਪਰਉਪਕਾਰਾ।

(‘ਖੜੁ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਗਾਇ = ਗਊ ਦੀ ਗਰੀਬੀ = ਨਿਮਰਤਾ ਦੇਖੋ, ਜੋ ਖੜੁ = ਘਾਹ ਖਾਇਕੈ = ਖਾ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਗੋਰਸ = ਦੁੱਧ ਦੇ ਕੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਸੂ ਮਿਲਹਿ ਚੰਗਿਆਈਆ ਖੜੁ ਖਾਵਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਦੇਹਿ ॥ *(ਗੂਜਰੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੮੯)*

ਦੁਧਹੁ ਦਹੀ ਜਮਾਈਐ; ਦਹੀਅਹੁ ਮਖਣੁ ਛਾਹਿ ਪਿਆਰਾ।

ਦੁਧਹੁ = ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਦਹੀਂ ਜਮਾਈਐ = ਜਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਦਹੀਅਹੁ = ਦਹੀਂ ਤੋਂ ਮੱਖਣ ਤੇ ਛਾਹਿ = ਲੱਸੀ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਸਭ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ = ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

ਘਿਅ ਤੇ ਹੋਵਨਿ ਹੋਮ ਜਗ; ਢੰਗ ਸੁਆਰਥ ਚਜ ਅਚਾਰਾ।

ਫਿਰ ਘਿਅ = ਘਿਉ ਤੇ = ਤੋਂ ਹੋਮ = ਹਵਨ, ਯੱਗ ਦੇ ਢੰਗ ਤੇ ਸੁਆਰਥ = ਵਿਆਹ ਆਦਿ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਕਾਰਜ ਤੇ ਚਜ ਅਚਾਰਾ = ਭਲੇ ਕਰਤਬ ਹੋਵਨਿ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਧਰਮੁ ਧਉਲ ਪਰਗਟ ਹੋਇ; ਧੀਰਜਿ ਵਹੈ ਸਹੈ ਸਿਰਿ ਭਾਰਾ।

ਗਊ ਤੋਂ ਧਉਲ = ਬਲਦ ਦੀ ਪਰਗਟ = ਉਤਪਤੀ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਧਰਮ ਭਾਵ ਕੰਮ ਇਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਧੀਰਜ ਧਾਰ ਕੇ ਹਲਾਂ ਹੇਠਾਂ ਵਹੈ = ਵਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਗੱਡੇ ਆਦਿ ਦਾ ਭਾਰਾ = ਭਾਰ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ।

ਇਕੁ ਇਕੁ ਜਾਉ ਜਣੇਦਿਆਂ;
ਚਹੁ ਚਕਾਂ ਵਿਚਿ ਵਗ ਹਜਾਰਾ।

ਗਊ ਇਕ ਇਕ ਜਾਉ = ਵੱਛਾ ਜਣੇਦਿਆਂ = ਜੰਮਦੀ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਅੱਗੇ ਗਊਆਂ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਗ = ਝੁੰਡ ਚਹੁ ਚਕਾਂ = ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵ ਹਰ ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤ੍ਰਿਣ ਅੰਦਰਿ; ਵਡਾ ਪਾਸਾਰਾ ॥੮॥

ਤ੍ਰਿਣ = ਘਾਹ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਵਡਾ ਪਾਸਾਰਾ = ਫੈਲਾਉ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥੮॥

ਪਉੜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭਾਵ

ਇਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਘਾਹ ਦੇ ਗੁਣ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਤੋਂ ਅੰਤਰੀਵ ਗੁਣ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਲੱਤਾਂ ਹੇਠ ਲਿਤਾੜਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਘਾਹ ਜਦੋਂ ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂ ਨੇ ਖਾਧਾ ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਦੁੱਧ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਸੇ ਘਾਹ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਜਾਗ ਦੁਆਰਾ ਦਹੀਂ ਤੇ ਦਹੀਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹੀ ਘਾਹ ਮੱਖਣ ਤੇ ਲੱਸੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਭ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਲੱਗਣ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਘਾਹ ਘਿਉ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਯੱਗ, ਹੋਮ ਆਦਿ ਕਰਤਵਾਂ ਵਾਲਾ ਹੋ ਕੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਦੁੱਧ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗਊ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਬਲਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੱਡੇ ਤੇ ਹਲ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਘਾਹ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਪਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਨੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਕਿਤਨੀ ਵੱਡੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਘਾਹ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ ਭਗਤ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਧੇ ਦਾਮ ਦੇ ਭਾਵ ਤੁੱਛ ਮਾਤਰ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਆਢ ਦਾਮ ਕੋ ਛੀਪਰੋ ਹੋਇਓ ਲਾਖੀਣਾ ॥੧॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੪੮੭)*

ਤੇ ਉਹ ਘਾਹ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਕੇ ਘਾਹ ਤੋਂ ਦੁੱਧ ਬਣਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਜੁਗਤੀਆਂ ਦਾ ਜਾਗ ਲਾ ਕੇ, ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਰੂਪ ਦਹੀਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਮੱਖਣ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ ਬਣ ਗਏ, ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਹਉਮੈ ਦਾ ਹੋਮ, ਭਾਵ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਕਰਨ ਰੂਪ ਪਰਉਪਕਾਰ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ। ਇਉਂ ਇਕ ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪ ਘਾਹ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦਾ ਫੈਲਾਅ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ।

ਪਉੜੀ ੯ (ਤਿਲ ਤੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ)

ਲਹੁੜਾ ਤਿਲੁ ਹੋਇ ਜੰਮਿਆ; ਨੀਚਹੁ ਨੀਚੁ ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਇਆ।

ਤਿਲ ਲਹੁੜਾ = ਨਿੱਕੇ ਆਕਾਰ ਵਾਲਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਜੰਮਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਨੀਚਹੁ = ਨੀਵੇਂ ਤੋਂ ਨੀਚੁ = ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਗਣਾਇਆ = ਜਣਾਉਂਦਾ।

ਫੁਲਾਂ ਸੰਗਤਿ ਵਸਿਆ ਹੋਇ; ਨਿਰਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਸੁਹਾਇਆ।

ਜਦੋਂ ਤਿਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵੱਸਿਆ ਤਾਂ ਨਿਰਗੰਧ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਸੁਗੰਧ = ਸੋਹਣੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਵਾਲਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸੁਹਾਇਆ = ਸ਼ੋਭਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਕੋਲੂ ਪਾਇ ਪੀੜਾਇਆ; ਹੋਇ ਫੁਲੇਲੁ ਖੇਲੁ ਵਰਤਾਇਆ।

('ਕੋਲੂ' ਭਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਜਦੋਂ ਤਿਲ ਨੂੰ ਕੋਲੂ = ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਪਾਇ = ਪਾ ਕੇ ਪੀੜਾਇਆ = ਪੀੜਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਖੇਲੁ = ਕੌਤਕ ਵਰਤਾਇਆ ਕਿ ਫੁਲੇਲੁ = ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲਾ ਤੇਲ ਹੋਇ = ਹੋ ਗਿਆ।

ਪਤਿਤੁ ਪਵਿਤ੍ਰ ਚਲਿਤ੍ਰ ਕਰਿ; ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਿਰਿ ਧਰਿ ਸੁਖ ਪਾਇਆ।

ਪਤਿਤੁ = ਪਾਪੀਆਂ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਐਸਾ ਚਲਿਤ੍ਰ = ਕੌਤਕ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਤੇਲ ਨੂੰ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਧਰਿ = ਰੱਖ ਕੇ ਭਾਵ ਮਲ ਕੇ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਦੀਵੈ ਪਾਇ ਜਲਾਇਆ; ਕੁਲ ਦੀਪਕ ਜਗਿ ਬਿਰਦੁ ਸਦਾਇਆ।

ਜਦੋਂ ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਤੇਲ ਨੂੰ ਦੀਵੈ = ਦੀਵੇ ਵਿਚ ਪਾਇ = ਪਾ ਕੇ ਜਲਾਇਆ = ਬਾਲਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜਗਿ = ਜਗਤ ਵਿਚ ਇਹ ਕੁਲ = ਵੰਸ਼ ਦਾ ਦੀਪਕ = ਦੀਵਾ ਸਦਾਇਆ = ਕਹਾਉਣ ਦਾ ਬਿਰਦੁ = ਆਸਰਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਕਜਲ ਹੋਆ ਦੀਵਿਅਹੁ; ਅਖੀ ਅੰਦਰਿ ਜਾਇ ਸਮਾਇਆ।

ਦੀਵਿਅਹੁ = ਦੀਵੇ ਦੀ ਕਾਲਖ ਤੋਂ ਕਜਲ = ਸੁਰਮਾ ਹੋਆ = ਬਣ ਕੇ ਅਖੀ = ਅੱਖਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਸਮਾਇਆ = ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਲਾ ਹੋਇ; ਨ ਵਡਾ ਕਹਾਇਆ ॥੯॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਲਾਂ ਨੇ ਬਾਲਾ = ਵੱਡੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋਇ = ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਕਹਾਇਆ = ਕਹਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ॥੯॥

ਪਉੜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭਾਵ

ਨਿੱਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਡੀ ਵਡਿਆਈ ਕਿਵੇਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਨਿੱਕਾ ਤਿਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਜਣਾਉਂਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪ ਨਿੱਕੇ ਤਿਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਨਹੀਂ ਜਣਾਉਂਦੇ। ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਰੂਪ ਫੁੱਲਵਾੜੀ ਵਿਚ ਵੱਸ ਕੇ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕਸਵੱਟੀ ਰੂਪ ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਫੁਲੇਲ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਵਿੱਤਰ ਕੌਤਕ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਪ ਕੌਤਕ ਕਰਕੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਫੁਲੇਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਜਯ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਦੀਵੇ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਦਾ ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ ਗਿਆਨਵਾਨਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਦਾ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਦੀਪਕ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦੀਵਾ ਬਣਾਉਣ ਰੂਪ ਆਪਣਾ ਸਦਾਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਰੂਪ ਦੀਵਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਸੁਰਮਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸੁਰਮੇ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਤੇ ਭਗਤ ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਨਹੀਂ ਕਹਾਉਂਦੇ।

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਵੜੇਵੇਂ ਤੋਂ ਅੰਤਰੀਵ ਸਿੱਖਿਆ)

ਹੋਇ ਵੜੇਵਾਂ ਜਗ ਵਿਚਿ; ਬੀਜੇ ਤਨੁ ਖੇਹ ਨਾਲਿ ਰਲਾਇਆ।

ਜਗ = ਜਗਤ ਵਿਚ ਵੜੇਵਾਂ ਵੀ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਹੋਇ = ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਬੀਜੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਤਨੁ = ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਖੇਹ = ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰਲਾਇਆ = ਰਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਬੂਟੀ ਹੋਇ ਕਪਾਹ ਦੀ; ਟੀਂਡੇ ਹਸਿ ਹਸਿ ਆਪਿ ਖਿੜਾਇਆ।

ਉਸ ਵੜੇਵੇਂ ਦੇ ਬੀਜ ਤੋਂ ਕਪਾਹ ਦੀ ਬੂਟੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਟੀਂਡਿਆਂ ਨੇ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਿੜਾਇਆ ਹੈ।

ਦੁਹੁ ਮਿਲਿ ਵੇਲਣੁ ਵੇਲਿਆ; ਲੂੰ ਲੂੰ ਕਰਿ ਤੁੰਬੁ ਤੁੰਬਾਇਆ।

ਟੀਂਡਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਕਪਾਹ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁੰਬੁ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਕੇ ਤੁੰਬਾਇਆ = ਤੁੰਬਿਆ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਲੂੰ ਲੂੰ = ਵਾਲ-ਵਾਲ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਵੇਲਣੇ ਦੀਆਂ ਦੁਹੁ = ਦੋਹਾਂ ਲੱਠਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਿ = ਮੇਲ ਕੇ ਵੇਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਿੰਞਣਿ ਪਿੰਞ ਉਡਾਇਆ; ਕਰਿ ਕਰਿ ਗੋੜ੍ਹੀ ਸੂਤ ਕਤਾਇਆ।

(‘ਗੋੜ੍ਹੀ’ ਭਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਫਿਰ ਪਿੰਞ = ਪੇਂਜੇ ਨੇ ਰੂੰ ਨੂੰ ਪਿੰਞਣਿ = ਪਿੰਜ ਪਿੰਜ ਕੇ ਭਾਵ ਸੋਟੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਡਾਇਆ, ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਨੇ ਗੋੜ੍ਹੀ = ਪੂਣੀਆਂ ਬਣਾ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਸੂਤ ਕਤਾਇਆ = ਕੱਤਿਆ।

ਤਣਿ ਵੁਣਿ ਖੁੰਬਿ ਚੜਾਇਕੈ; ਦੇ ਦੇ ਦੁਖੁ ਧੁਆਇ ਰੰਗਾਇਆ।

ਫਿਰ ਤਾਣਾ ਤਣ ਕੇ ਸੂਤ ਨੂੰ ਵੁਣਿ = ਉਣਿਆ ਗਿਆ। ਖੁੰਬਿ = ਧੋਬੀ ਦਾ ਉਹ ਬਰਤਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਖਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਉੱਪਰ ਬਸਤਰ ਚਿਣ ਕੇ ਤੇਜ਼ ਭਾਫ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੈਲ ਅਲੱਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸ ਖੁੰਬ ’ਤੇ ਚੜਾਇਕੈ = ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੁੱਖ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਧੁਆਇ = ਧੋ ਕੇ ਰੰਗਾਇਆ = ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੈਂਚੀ ਕਟਣਿ ਕਟਿਆ; ਸੂਈ ਧਾਗੇ ਜੋੜਿ ਸੀਵਾਇਆ।

ਫਿਰ ਬਸਤਰ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗਿਆਂ ਕੈਂਚੀ ਨਾਲ ਕੱਟਿਆ, ਫਿਰ ਕਟਣਿ = ਕੱਟ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਮੇਚੇ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਨੂੰ ਸੂਈ ਧਾਗੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸੀਵਾਇਆ = ਸੀਤਾ ਗਿਆ।

ਲਜਣੁ ਕਜਣੁ; ਹੋਇ ਕਜਾਇਆ ॥੧੦॥

ਫਿਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਜਣ = ਬਸਤਰਾਂ ਨੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕਜਣੁ = ਢਕਣ ਵਾਲਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕਰ ਕੇ ਕਜਾਇਆ = ਢੱਕ ਲਿਆ ॥੧੦॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਹੋਇ ਵੜੇਵਾਂ ਜਗ ਵਿਚਿ; ਬੀਜੇ ਤਨੁ ਖੇਹ ਨਾਲਿ ਰਲਾਇਆ।

ਜਗ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਵੜੇਵਾਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਬੀਜ ਨੂੰ ਬੀਜੇ = ਬੀਜਣ ਵਾਸਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਤਨੁ = ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਖੇਹ = ਮਿੱਟੀ ਘੱਟੇ ਨਾਲ ਰਲਾਇਆ = ਰਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ :

ਬੂਟੀ ਹੋਇ ਕਪਾਹ ਦੀ; ਟੀਂਡੇ ਹਸਿ ਹਸਿ ਆਪਿ ਖਿੜਾਇਆ।

ਫਿਰ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਕਪਾਹ ਦੀ ਬੂਟੀ ਦੀ ਅਗਲੀ ਅਵਸਥਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਰੁਣਾ, ਮੈਤਰੀ, ਮੁੱਦਤਾ, ਅਪੇਖਿਆ ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਟੀਂਡੇ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਖਿੜਾਇਆ = ਖਿੜ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਦੁਹੁ ਮਿਲਿ ਵੇਲਣੁ ਵੇਲਿਆ; ਲੂੰ ਲੂੰ ਕਰਿ ਕਰਿ ਤੁੰਬ ਤੁੰਬਾਇਆ।

ਦੁਹੁ = ਦੋਹਾਂ ਭਾਵ ਵੈਰਾਗ ਤੇ ਬਿਬੇਕ ਦੇ ਵੇਲਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮੇਲ ਕੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਲਿਆ = ਵੇਲ ਕੇ ਅਤੇ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਵੜੇਵੇਂ ਵੱਖਰੇ ਕੱਢ ਕੇ ਬੁੱਧ ਰੂਪ ਰੂੰ ਨੂੰ ਲੂੰ ਲੂੰ = ਵਾਲ-ਵਾਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬਾਰੀਕ ਕਰ ਕੇ, ਭਾਵ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ੈਣੀ ਬੁੱਧ ਬਣਾ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਤੁੰਬ ਤੁੰਬਾਇਆ = ਤੂੰਬੇ ਤੂੰਬੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਭਾਵ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਪਿੰਵਨਿ ਪਿੰਵ ਉਡਾਇਆ; ਕਰਿ ਕਰਿ ਗੋੜੀ ਸੂਤ ਕਤਾਇਆ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਿੰਵਨਿ = ਪੇਂਜੇ ਨੇ ਜਗਿਆਸੂ ਦੀ ਬੁੱਧ ਰੂਪ ਰੂੰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਰੂਪ ਪਿੰਵ = ਪਿੰਜ ਪਿੰਜ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਪਰਾਮ ਕਰਨ ਰੂਪ ਉਡਾਇਆ, ਫਿਰ ਭੇਦ ਦੀਆਂ ਬਾਧਕ, ਅਭੇਦ ਦੀਆਂ ਸਾਧਕ ਜੁਗਤੀਆਂ ਰੂਪ ਗੋੜੀ = ਪੂਣੀਆਂ ਬਣਾ ਕਰ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸੂਤ ਕਤਾਇਆ = ਕਤਾਉਣਾ ਕੀਤਾ।

ਤਨਿ ਵੁਣਿ ਖੁੰਬਿ ਚੜਾਇਕੈ; ਦੇ ਦੇ ਦੁਖੁ ਧੁਆਇ ਰੰਗਾਇਆ।

ਇਉਂ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਕਪਾਹ ਦਾ ਉਕਤੀਆਂ ਜੁਗਤੀਆਂ ਰੂਪ ਤਾਣਾ ਬੁਣ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭੈ ਦੇ ਖੁੰਬ 'ਤੇ ਚੜਾਇਕੈ = ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ, ਗੁਰੂ ਨੇ ਕਸਵੱਟੀ ਰੂਪ ਦੁੱਖ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੀ ਮੈਲ ਤੋਂ ਧੁਆਇ = ਧੋ ਕੇ ਭਗਤੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਾਇਆ = ਰੰਗ ਦਿੱਤਾ।

ਕੈਂਚੀ ਕਟਣਿ ਕਟਿਆ; ਸੂਈ ਧਾਗੇ ਜੋੜਿ ਸੀਵਾਇਆ।

ਭਾਣਾ ਮਨਾਉਣ ਰੂਪ ਕੈਂਚੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕੱਟਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋਣ ਰੂਪ ਕਟਿਆ = ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਰੂਪੀ ਸੂਈ ਦੇ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਧਾਗਾ ਜੋੜ ਕੇ ਇਹ ਅੰਤਰੀਵ ਬਸਤਰ ਸੀਵਾਇਆ = ਸਿਉਂ ਦਿੱਤਾ।

ਲਜਣੁ ਕਜਣੁ; ਹੋਇ ਕਜਾਇਆ ॥੧੦॥

ਇਉਂ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਕਪਾਹ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਘਾਲਣਾ ਘਾਲਦਾ ਹੋਇਆ ਪੂਰਨ ਪਦਵੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਹੋਰਨਾਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ ਪੜਦੇ ਕਜਣੁ = ਢਕਣ ਵਾਲਾ **ਵਾ:** ਜਮਾਂ ਤੋਂ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਲਜਣੁ = ਬਸਤਰ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਪੜਦਾ ਕਜਾਇਆ = ਢਕਣ ਵਾਲਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਗਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪ੍ਰੇਮ ਪਟੋਲਾ ਤੈ ਸਹਿ ਦਿਤਾ ਢਕਣ ਕੂ ਪਤਿ ਮੇਰੀ॥ *(ਗੂਜਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੫੨੦)*

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਅਨਾਰ ਦੇ ਦਾਣੇ ਤੋਂ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ)

ਦਾਣਾ ਹੋਇ ਅਨਾਰ ਦਾ; ਹੋਇ ਧੂੜਿ ਧੂੜੀ ਵਿਚਿ ਧਸੈ।

('ਧੱਸੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਅਨਾਰ ਦਾ ਦਾਣਾ ਵੀ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਧੂੜਿ = ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਧੂੜੀ = ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਹੀ ਧਸੈ = ਖੁੱਭ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੋਇ ਬਿਰਖ ਹਰੀਆਵਲਾ; ਲਾਲ ਗੁਲਾਲਾ ਫੁਲ ਵਿਗਸੈ।

('ਵਿਗੱਸੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਫਿਰ ਉਸ ਬੀਜ ਤੋਂ ਹਰੀਆਵਲਾ = ਹਰਾ-ਭਰਾ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਪੈਦਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਲਾਲ ਅਤੇ ਗੁਲਾਲਾ = ਸੁਰਖ਼ ਰੰਗ ਭਾਵ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਿਗਸੈ = ਖਿੜਦੇ ਹਨ।

ਇਕਤੁ ਬਿਰਖ ਸਹਸ ਫੁਲ; ਫੁਲ ਫਲ ਇਕਦੂ ਇਕ ਸਰਸੈ।

('ਸਰੱਸੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਕਤੁ = ਇਕ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਨਾਲ ਸਹਸ = ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਫੁੱਲ ਖਿੜਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਫਲ ਇਕਦੂ = ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਸਰਸੈ = ਵਧੀਕ ਹੋ ਕੇ ਫੁਲ = ਫਲਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਦੂ ਦਾਣੇ ਲਖ ਹੋਇ; ਫਲੁ ਫਲੁ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰਿ ਵਸੈ।

('ਵਸੈ' ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਅਨਾਰ ਦੇ ਇਕ ਦਾਣੇ ਦੂ = ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਦਾਣੇ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਮਨ = ਮੰਨਣਾ ਕਰੋ ਕਿ ਜੋ ਫਲ ਫਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸੈ = ਵੱਸਦੇ ਹਨ।

ਤਿਸ ਫਲ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵਈ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੁਖ ਫਲ ਦੇ ਰਸੈ = ਅਨੰਦ ਦੀ ਤੋਟ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਤਿਸ = ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੇ ਫਲ = ਫਲਾਂ ਦੀ ਤੋਟਿ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵਈ = ਆਉਂਦੀ।

ਜਿਉ ਜਿਉ ਲਯਨਿ ਤੋੜਿ ਫਲ;
ਤਿਉ ਤਿਉ ਫਿਰ ਫਿਰ ਫਲੀਐ ਹਸੈ।

('ਲਯਨਿ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਲਇਅਨਿ' ਹੈ)

ਫਿਰ ਜਿਉ ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਲਯਨਿ = ਲਈਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਤਿਉ ਤਿਉ = ਤਿਵੇਂ ਤਿਵੇਂ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ = ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੇ ਹਸੈ = ਹੱਸਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਖਿੜਨਾ ਹੀ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਹੱਸਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਫਲੀਐ = ਫਲ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਹੋਰ ਫਲਦੇ ਹਨ।

ਨਿਵ ਚਲਣੁ; ਗੁਰ ਮਾਰਗ ਦਸੈ ॥੧੧॥

('ਦੱਸੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਿਵ = ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਚੱਲਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਰਗ = ਰਸਤਾ ਦਸੈ = ਦੱਸਿਆ ਹੈ ॥੧੧॥

ਪਉੜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭਾਵ

ਜਿਵੇਂ ਅਨਾਰ ਦਾ ਦਾਣਾ ਮਿੱਟੀ ਘੱਟੇ ਵਿਚ ਰੁਲਿਆ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਨ ਰੂਪ ਅਨਾਰ ਦੇ ਦਾਣੇ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਧੂੜੀ ਵਿਚਿ ਲੁਡੰਦੜੀ ਸੋਹਾਂ ਨਾਨਕ ਤੈ ਸਹ ਨਾਲੇ ॥੨॥ *(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮ: ੫, ੧੪੨੫)*

ਫਿਰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮਨ ਰੂਪੀ ਅਨਾਰ ਦਾ ਦਾਣਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਰੂਪ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਿਚ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਸੋਹਣਾ ਪੌਦਾ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਗਤੀ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ। ਏਕਤਾ ਰੂਪ, ਦ੍ਵੈਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਨਾਰ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪੀ ਫੁੱਲ **ਵਾ:** ਧਰਮੀ ਰੂਪੀ ਫੁੱਲ ਤੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਫਲ ਸਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਇਕ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪੌਦੇ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਉਂ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਇਕ ਦਾਣੇ ਰੂਪ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਹੋਰ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਵੀ ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਫੁੱਲ ਤੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਫਲ ਵੱਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਫਲ ਦੀ ਅੱਗੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵੰਡਣ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਇਉਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸੀਏ ਹੋ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਫਲ ਸਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣਾ ਚਾਹੁਣ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਜਾਣ, ਜਿਵੇਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਉਵੇਂ ਉਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਫਲ ਦੇ ਨਾਲ ਫਲਦੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਉਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਚੱਲਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦੱਸਿਆ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਸੋਨੇ ਤੋਂ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਪੈਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ)

ਰੇਣਿ ਰਸਾਇਣ ਸਿਝੀਐ; ਰੇਤੁ ਹੇਤੁ ਕਰਿ ਕੰਚਨੁ ਵਸੈ।

ਜਿਵੇਂ ਸੋਨੇ ਦੀ ਖਾਣ ਵਿਚ ਸੋਨਾ ਰੇਤ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਕੱਢੀਦਾ ਹੈ, ਸੋਨੇ ਦਾ ਰੇਤੇ ਨਾਲ ਹੇਤੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਵਸੈ = ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਵੈਦ ਲੋਕ ਸੋਨੇ ਦੇ ਰੇਣਿ = ਕਿਣਕਿਆਂ ਤੋਂ ਰਸਾਇਣ ਸਿਝੀਐ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਧੋਇ ਧੋਇ ਕਣੁ ਕਢੀਐ; ਰਤੀ ਮਾਸਾ ਤੋਲਾ ਹਸੈ।

ਫਿਰ ਰੇਤ ਨੂੰ ਧੋਇ ਧੋਇ = ਧੋ ਧੋ ਕੇ ਕਣ ਕਢੀਐ = ਕੱਢੀਦੇ ਹਨ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜੋ ਸੋਨਾ ਹਸੈ = ਚਮਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰਤੀ ਮਾਸਾ ਤੇ ਤੋਲਾ = ਤੋਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ : ਅੱਠ ਖਸਖਾਸ ਦੀ ਰਾਈ, ਚਾਰ ਰਾਈ ਦਾ ਚਾਵਲ, ਅੱਠ ਚਾਵਲਾਂ ਦੀ ਰੱਤੀ, ਅੱਠ ਰੱਤੀ ਦਾ ਮਾਸਾ, ਗਿਆਰਾਂ ਮਾਸੇ ਦਾ ਤੋਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਇ ਕੁਠਾਲੀ ਗਾਲੀਐ;
ਰੈਣੀ ਕਰਿ ਸੁਨਿਆਰਿ ਵਿਗਸੈ।

ਫਿਰ ਸੁਨਿਆਰਾ ਰੇਤ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢੇ ਹੋਏ ਕਣਾਂ ਨੂੰ ਕੁਠਾਲੀ (ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਭਾਂਡਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਨਿਆਰਾ ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ ਆਦਿਕ ਧਾਤਾਂ ਢਾਲਦਾ ਹੈ) ਦੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਗਾਲੀਐ = ਗਾਲ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਣਾਂ ਦੀ ਰੈਣੀ = ਡਲੀ ਬਣਾ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ ਵਿਗਸੈ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਘੜਿ ਘੜਿ ਪਤ੍ਰ ਪਖਾਲੀਅਨਿ; ਲੂਣੀ ਲਾਇ ਜਲਾਇ ਰਹਸੈ।

ਫਿਰ ਸੁਨਿਆਰਾ ਡਲੀ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਘੜ-ਘੜ ਕੇ ਪਖਾਲੀਅਨਿ = ਧੋਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਲੂਣੀ = ਮਸਾਲਾ ਲਾ ਕੇ ਅੱਗ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਜਲਾਇ = ਸਾੜ ਕੇ ਰਹਸੈ = ਖ਼ੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਰਹ ਵੰਨੀ ਹੋਇਕੈ; ਲਗੈ ਲਵੈ ਕਸਉਟੀ ਕਸੈ।

ਜਦੋਂ ਸੋਨਾ ਅੱਗ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਵੰਨੀ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਲਵੈ = ਚਸ ਲਗੈ = ਲਗਾ ਕੇ ਵੇਖੀਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਸਉਟੀ = ਕਸਵੱਟੀ 'ਤੇ ਕੱਸ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਪਰਖ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ : ਲਵਾ = ਇਸ ਨੂੰ ਚਸਾ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਕਸਵੱਟੀ ਉੱਤੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਘਸਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੀ ਰਗੜ ਨਾਲ ਕਸਵੱਟੀ ਉੱਤੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਰੰਗਤ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਰੰਗਤ ਦਾ ਨਾਮ ਲਵਾ ਹੈ। ਜੋ ਭੀ ਸੋਨਾ ਸਰਾਫ਼ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਕਸ ਪਾਸੇ ਦੀ ਰੰਗਤ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਸਮਾਨ ਰੰਗਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਮੁੱਲ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਰੰਗਤ ਫਿੱਕੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੁੱਲ ਘੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟਕਸਾਲੈ ਸਿਕਾ ਪਵੈ; ਘਣ ਅਹਰਣਿ ਵਿਚਿ ਅਚਲੁ ਸਰਸੈ।

('ਅਚੱਲੁ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਸੋਨਾ ਜਦੋਂ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਪਵੈ = ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਘਣ = ਹਥੌੜੇ ਤੇ ਅਹਰਣਿ = ਲੋਹੇ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਪਰਖ ਹੋਣ 'ਤੇ ਵੀ ਅਚਲੁ = ਅਟੱਲ ਤੇ ਸਰਸੈ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਲੁ ਸੁਨਈਆ; ਪੋਤੈ ਪਸੈ ॥੧੨॥

ਸਾਲੁ = ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਨਈਆ = ਮੋਹਰ ਹੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪੋਤੈ = ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਪਸੈ = ਪੈਂਦੀ ਹੈ ॥੧੨॥

ਨੋਟ : 'ਵੱਸੈ', 'ਹੱਸੈ', 'ਵਿਗੱਸੈ', 'ਰਹੱਸੈ', 'ਕੱਸੈ', 'ਸਰੱਸੈ', 'ਪੱਸੈ' ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਾਠ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ।

ਪਉੜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭਾਵ

ਜਿਵੇਂ ਸੋਨਾ ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਖਿੰਡਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਰੂਪ ਸੋਨਾ ਵਾਸ਼ਨਾ ਰੂਪ ਕਣ ਕਣ ਹੋ ਕੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪ ਰੇਤ ਵਿਚ ਖਿੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਰਸਾਇਣੀ ਸਿੱਖ ਦੇ ਮਨ ਰੂਪ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਰਸਾਇਣ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮਾਂ ਰੂਪ ਧੋ ਧੋ ਕੇ ਵਾਸ਼ਨਾ ਰੂਪ ਕਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਫਿਰ ਸੋਨੇ ਦਾ ਸਰੂਪ ਰੱਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਰੱਤ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਮਾਸੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਾਧਨ ਕਰ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪ ਤੋਲਣਾ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸੁਨਿਆਰਾ ਸੰਗਤ ਰੂਪ ਕੁਠਾਲੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਡਲੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਮਨ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਜੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਘੜ ਘੜ ਕੇ ਪੱਤਰੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਮਨ ਨੂੰ ਵਾਸ਼ਨਾ ਵੱਲੋਂ ਪਤਲਾ ਕਰ ਕੇ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਧੋ ਕੇ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਮਸਾਲਾ ਲਾ ਕੇ ਅਗਿਆਨ ਵਿਚ ਸੁੱਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਜਗਾ ਕੇ ਗੂੜ੍ਹ ਰਹੱਸ ਵਾਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਭਾਵ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਮਨ ਤੇ ਬੁੱਧ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਰੂਪ ਬਾਰਾਂ ਵੰਨੀ ਦੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸ਼ੁੱਧ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ

ਤੇ ਪਰਖਣਾ ਰੂਪ ਕਸਵੱਟੀ ਕੱਸ ਕੇ ਕਿ ਸਿੱਖ ਪੂਰਾ ਬ੍ਰਹਮਵੇਤਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਜਦੋਂ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਾਰਾਂ ਵੰਨੀ ਸੋਨੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਘਣ ਸਹਾਰ ਲਏ ਹਨ ਤੇ ਅਹਿਰਣ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਆਪਣੀ ਮਤ ਅਚੱਲ ਰੱਖੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਡੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਬਣ ਕੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਪਵੈ = ਪੈਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਰੂਪੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋਣ ਰੂਪ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਖਸਖਸ ਦੇ ਦਾਣੇ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼)

ਖਸਖਸ ਦਾਣਾ ਹੋਇਕੈ; ਖਾਕ ਅੰਦਰਿ ਹੋਇ ਖਾਕ ਸਮਾਵੈ।

ਖਸਖਸ = ਖਸਖਾਸ ਦਾ ਦਾਣਾ = ਬੀਜ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਖਾਕ = ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਖਾਕ = ਮਿੱਟੀ ਰੂਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਵੈ = ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੋਸਤੁ ਪੋਸਤੁ ਬੂਟ ਹੋਇ; ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੀ ਫੁਲ ਖਿੜਾਵੈ।

ਫਿਰ ਉਸ ਬੀਜ ਦਾ ਦੋਸਤੁ = ਮਿੱਤਰ ਪੋਸਤੁ = ਡੋਡੇ ਦਾ ਬੂਟ = ਬੂਟਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੀ = ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਫੁੱਲ ਖਿੜਾਵੈ = ਖਿੜਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹੋਡਾ ਹੋਡੀ ਡੋਡੀਆਂ; ਇਕਦੂੰ ਇਕ ਚੜਾਉ ਚੜਾਵੈ।

ਫਿਰ ਉਸ ਬੀਜ ਤੋਂ ਡੋਡੀਆਂ ਹੋਡਾ ਹੋਡੀ = ਜਿਦੋ-ਜਿਦੀ ਇਕਦੂੰ = ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧੀਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਫਿਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਦੀ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧੀਕ ਹੋ ਕੇ ਚੜਾਵੈ = ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਸੂਲੀ ਉਪਰਿ ਖੇਲਣਾ; ਪਿਛੋਂ ਦੇ ਸਿਰਿ ਛਤ੍ਰ ਧਰਾਵੈ।

ਸੂਲੀ = ਡੋਡੀ ਦੀ ਡੰਡੀ ਉਪਰਿ = ਉੱਤੇ ਪੋਸਤ ਖੇਲਣਾ = ਖਿੜਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਪਿਛੋਂ = ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਡੰਡੀ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਛਤ੍ਰ = ਛੱਤਰੀ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਾਂਗੂੰ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਧਰਾਵੈ = ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਚੁਖ ਚੁਖ ਹੋਇ ਮਲਾਇਕੈ; ਲੋਹੂ ਪਾਣੀ ਰੰਗਿ ਰੰਗਾਵੈ।

ਫਿਰ ਡੋਡੀ ਉੱਤੋਂ ਅਫ਼ੀਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਹ ਚੁਖ ਚੁਖ = ਥੋੜ੍ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਕਰ ਕੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਮਲਾਇਕੈ = ਮਲੀਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘੋਲ ਕੇ ਲੋਹੂ = ਲਹੂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਰਗਾ ਰੰਗਾਵੈ = ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਮਜਲਸੀ; ਜੋਗ ਭੋਗ ਸੰਜੋਗ ਬਣਾਵੈ।

ਫਿਰ ਮਜਲਸੀ = ਸਭਾ ਵਿਚ ਬਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨਸ਼ਈ ਲੋਕ ਇਸ ਦਾ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਜੋਗ = ਜੋਗੀ ਲੋਕ ਇਸ ਦਾ ਸੇਵਨ ਮਨ ਨੂੰ ਸੰਜੋਗ = ਮਿਲਾਉਣ ਭਾਵ ਇਕਾਗਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਭੋਗੀ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਲਈ ਬਣਾਵੈ = ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅਮਲੀ ਹੋਇ; ਸੁ ਮਜਲਸ ਆਵੈ ॥੧੩॥

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਪਾਵੈ')

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋ ਪੋਸਤ ਦੇ ਅਮਲੀ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੁ = ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਪੋਸਤੀਆਂ ਦੀ ਮਜਲਸ = ਸਭਾ ਵਿਚ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ ॥੧੩॥

ਪਉੜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭਾਵ

ਜਿਵੇਂ ਖਸਖਾਸ ਦੇ ਦਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਮੇਟ ਕੇ ਨਸ਼ਈ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮਜਲਸ ਵਾਂਗੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ ਫੁੱਲ ਖਿੜਾਉਣੇ, ਫਿਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ, ਫਿਰ ਅਫ਼ੀਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਂਗੂੰ ਭਗਤੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਰੰਗਣਾ। ਗੁਰਸਿੱਖ ਮਜਲਸੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀਣਾ। ਭੋਗ = ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋਗ = ਜੁੜਨ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਬਣਾ ਲੈਣਾ। ਫਿਰ ਨਾਮ ਰੂਪ ਅਮਲ ਦੇ ਅਮਲੀ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪ ਮਜਲਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਣਨੀਕ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕਿ ਹਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪੋਸਤ ਭੰਗ ਅਫ਼ੀਮ ਮਦ ਉਤਰ ਜਾਇ ਪਰਭਾਤਿ।
ਨਾਮ ਖ਼ੁਮਾਰੀ ਨਾਨਕਾ ਚੜ੍ਹੀ ਰਹੇ ਦਿਨ ਰਾਤਿ।

ਇਉਂ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨਸ਼ਈ ਹੋਈਦਾ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਝੂਠੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਖੰਡਨ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਕਮਾਦ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼)

ਰਸੁ ਭਰਿਆ ਰਸੁ ਰਖਦਾ; ਬੋਲਣ ਅਣਬੋਲਣ ਅਭਰਿਠਾ।

ਕਮਾਦ (ਗੰਨਾ) ਰਸ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਰਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਬੋਲਣਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਅਣਬੋਲਣ = ਨਾ ਬੋਲਣਾ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ, ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਗੰਨੇ ਦਾ ਰਸ ਅਭਰਿਠਾ = ਪਿਆਰਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਸੁਣਿਆ ਅਣਸੁਣਿਆ ਕਰੈ; ਕਰੇ ਵੀਚਾਰਿ ਡਿਠਾ ਅਣਡਿਠਾ।

ਕਮਾਦ ਦੇ ਰਸ ਦੇ ਸੁਆਦ ਬਾਰੇ ਜੋ ਸੁਣਿਆ = ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਅਣਸੁਣਿਆ = ਨਾ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਬੋਲ਼ਾ, ਜੋ ਵੀਚਾਰ ਕਰੈ = ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹੀ ਵੀਚਾਰ ਡਿਠਾ = ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ (ਸੁਜਾਖਾ) ਤੇ ਅਣਡਿਠਾ = ਨਾ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ (ਨੇਤਰਹੀਣ) ਕਰੇ = ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੰਨਾ ਬਹੁਤ ਮਿੱਠਾ ਹੈ।

ਅਖੀ ਧੂੜਿ ਅਟਾਈਆਂ; ਅਖੀ ਵਿਚਿ ਅੰਗੂਰ ਬਹਿਠਾ।

('ਬਹਿੱਠਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਦੋਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਰੂਪੀ ਅਖੀ = ਅੱਖਾਂ ਧੂੜਿ = ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਅਟਾਈਆਂ = ਗੰਢੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਰੂਪ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ = ਕਰੂੰਬਲਾਂ ਬਹਿਠਾ = ਇਸਥਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੰਢਾਂ ਰੂਪ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਰੂੰਬਲਾਂ ਫੁੱਟ ਕੇ ਗੰਨੇ ਦਾ ਆਕਾਰ ਲੈ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਕਦੂੰ ਬਾਹਲੇ ਬੂਟ ਹੋਇ; ਸਿਰ ਤਲਵਾਇਆ ਇਠਹੁ ਇਠਾ।

ਇਕਦੂੰ (ਇਕ + ਦੂੰ) ਇਕ ਗੰਨੇ ਦੇ ਟੋਟੇ ਦੂੰ = ਤੋਂ ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੰਨੇ ਦੇ ਬੂਟ = ਬੂਟੇ ਪੈਦਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਮਾਦ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਭਾਵ ਮੁੱਢ ਨੂੰ ਤਲਵਾਇਆ = ਨੀਵਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਇਠਹੁ = ਪਿਆਰੇ ਤੋਂ ਇਠਾ = ਪਿਆਰਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਮਿੱਠਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਦੁਹੁ ਖੁੰਢਾ ਵਿਚਿ ਪੀੜੀਐ; ਟੋਟੇ ਲਾਹੇ ਇਤੁ ਗੁਣਿ ਮਿਠਾ।

ਫਿਰ ਗੰਨੇ ਨੂੰ ਵੇਲਨੇ ਦੀਆਂ ਦੁਹੁ = ਦੋਹਾਂ ਖੁੰਢਾ = ਲੱਠਾਂ ਵਿਚ ਪੀੜੀਐ = ਪੀੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਤੁ = ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੰਨਾ ਆਪਣੇ ਟੋਟੇ-ਟੋਟੇ ਲਾਹੇ = ਲੁਹਾ ਕੇ ਅਤੇ ਦੁਖ ਸਹਿ ਕੇ ਮਿੱਠਾ ਰਸ ਦੇ ਕੇ ਸਭਨਾਂ 'ਤੇ ਗੁਣਿ = ਉਪਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵੀਹ ਇਕੀਹ ਵਰਤਦਾ; ਅਵਗੁਣਿਆਰੇ ਪਾਪੁ ਪਣਿਠਾ।

('ਪਣਿੱਠਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਥੇ ਵੀਹ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਤੇ ਇਕੀਹ ਸ਼ਬਦ ਸਤਿਸੰਗਤ ਲਈ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਗੰਨੇ ਤੋਂ ਗੁੜ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੇ ਜਗਤ ਦੇ ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਵਗੁਣਿਆਰੇ = ਔਗੁਣਾਂ ਭਰੇ ਤੇ ਪਾਪੀ ਲੋਕ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਭਾਵਨਾ ਸਹਿਤ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਛਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਪਣਿਠਾ = ਨਵਿਰਤੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਕ ਤਾਂ ਉਹ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਪਣਿਠਾ = ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮੰਨੈ ਗੰਨੈ ਵਾਂਗ; ਸੁਧਿਠਾ ॥੧੪॥

('ਸੁਧਿੱਠਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਹੜੇ ਗੰਨੇ ਦੀ ਵਾਂਗ = ਨਿਆਈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਮੰਨੈ = ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੁਧਿਠਾ = ਸਫਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥੧੪॥

ਪਉੜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭਾਵ

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਗੰਨੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਭਰੇ ਹੋਏ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਰਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਅਬੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਭਗਤੀ ਦੇ ਰਸ ਕਰਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਅਭਰਿਠਾ = ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰੇ ਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਅਣਸੁਣਿਆ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤਾ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਸ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਅਸਥੂਲ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਅਣਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਡਿਠਾ = ਵੇਖ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਧੂੜ ਭਰ ਲਈ ਹੈ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਇੱਛਾ ਰੂਪ ਅੰਕੁਰ ਫੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮਨ ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਹਲੇ ਫੁਰਨਿਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਕਾਗਰਤਾ ਰੂਪ **ਵਾ**: ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਕੇ ਸਭ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਦੇ ਵੇਲਣੇ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਦਾ ਰਸ ਕੱਢ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਫੋਗ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਟੋਟੇ-ਟੋਟੇ ਹੋਏ ਮਨ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਣ ਰੂਪੀ ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਉਂ ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਰੂਪ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ, ਇਕ ਵਿਸਵਾ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸਮੇਤ ਇਕ ਵਿਸਵਾ ਸੰਗਤ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਸਮਝਣਾ, ਜਿਹੜੇ ਅਵਗੁਣਿਆਰੇ ਪਾਪੀ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ, ਉਹ ਨਾਮ ਰਸ ਦੇ ਭਰੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵਧੀਕੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਪਾਪ ਕਰਮ ਕਰ ਬੈਠਦੇ ਹਨ

ਤੇ ਪਣਿਠਾ = ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਹ ਗੰਨੇ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸੁਧਿਠਾ = ਸਫਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ)

ਘਣਹਰ ਬੂੰਦ ਸੁਹਾਵਣੀ; ਨੀਵੀ ਹੋਇ ਅਗਾਸਹੁ ਆਵੈ।

ਘਣਹਰ = ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਬੂੰਦ ਸੁਹਾਵਣੀ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨੀਵੀਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਅਗਾਸਹੁ = ਆਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਸਮੁੰਦੁ ਵੇਖਿ; ਸਿਪੈ ਦੇ ਮੁਹ ਵਿਚਿ ਸਮਾਵੈ।

ਬੂੰਦ ਸਮੁੰਦੁ = ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਅਥਾਹ ਰੂਪ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਕੇ ਨੀਵੀਂ ਹੋ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਤਰ ਰਹੀ ਸਿਪੈ = ਸਿੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਸਮਾਵੈ = ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲੈਦੋ ਹੀ ਮੁਹਿ ਬੂੰਦ ਸਿਪੁ; ਚੁਭੀ ਮਾਰਿ ਪਤਾਲਿ ਲੁਕਾਵੈ।

ਸਿੱਪ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਨੂੰ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਲੈਦੋ = ਲੈਂਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਚੁੱਭੀ ਮਾਰ ਕੇ ਪਤਾਲ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕਾਵੈ = ਲੁਕਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਲੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਫੜਿ ਕਢੈ ਮਰਜੀਵੜਾ; ਪਰ ਕਾਰਜ ਨੋ ਆਪੁ ਫੜਾਵੈ।

ਮੋਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਮਰਜੀਵੜਾ = ਜੋ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਟੁੱਭੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਪ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕਢੈ = ਕੱਢ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਸਿੱਪ ਵੀ ਪਰ = ਪਰਾਇਆਂ ਦੇ ਕਾਰਜ = ਕੰਮ ਨੋ = ਨੂੰ ਸੰਵਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫੜਾਵੈ = ਫੜਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਪਰਵਸਿ ਪਰਉਪਕਾਰ ਨੋ; ਪਰ ਹਥਿ ਪਥਰ ਦੰਦ ਭਨਾਵੈ।

ਪਰਵਸਿ = ਪਰਾਏ ਦੇ ਵੱਸ ਪੈ ਕੇ ਸਿੱਪ ਪਰਉਪਕਾਰ = ਪਰਾਇਆਂ ਦੇ ਉਪਕਾਰ ਨੋ = ਵਾਸਤੇ ਪਰਿ = ਪਰਾਏ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮਾਰ ਸਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੰਦ ਭਨਾਵੈ = ਭਨਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੋਤੀ ਕੱਢਣ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭੁਲਿ ਅਭੁਲਿ ਅਮੁਲ ਦੇ; ਮੋਤੀ ਦਾਨੁ ਨ ਪਛੋਤਾਵੈ।

ਭੁੱਲ ਕੇ ਜਾਂ ਅਭੁਲਿ = ਅਨਜਾਣਪੁਣੇ ਵਿਚ ਅਮੁਲ (ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ) ਮੋਤੀ ਦੇ ਦਾਨ ਕਰਨ 'ਤੇ ਸਿੱਪੀ ਨੂੰ ਪਛੋਤਾਵੈ = ਪਛਤਾਵਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਦੁੱਖ ਸਹਿ ਕੇ ਵੀ ਮੋਤੀ ਕਿਉਂ ਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਫਲ ਜਨਮੁ; ਕੋਈ ਵਰਸਾਵੈ ॥੧੫॥

ਸਿੱਪੀ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪਰਾਏ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਥੋਂ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਮੋਤੀ ਲੈ ਕੇ ਵਰਸਾਵੈ = ਨਿਵਾਜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭਾਵ

ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਬੱਦਲ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਸਿੱਖ ਦੇ ਨੀਵੇਂ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਮਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸਿੱਖ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਵੇਖੋ ਕੈਸਾ ਕਰਤੱਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਸਿੱਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਦਿਖਾਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਬਲਕਿ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਰਤਿ ਰੂਪੀ ਚੁੱਭੀ ਮਾਰ ਕੇ (ਪਾ + ਤਾਲ) ਤਾਲ ਰੂਪ ਸਰੂਪ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਲੁਕਾਵੈ = ਛੁਪਾ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਜ਼ਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਫਿਰ ਐਸੇ ਤੱਤਵੇਤਿਆਂ ਦਾ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਮਰਜੀਵੜਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਫੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਤੱਤਵੇਤੇ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਪਰਾਏ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਚੌਥੇ ਪਦ ਰੂਪੀ ਮੋਤੀ ਫੜਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਗਿਆਸੂ ਦਾ ਮਨ ਰੂਪੀ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਦੇ ਦੰਦ ਭੰਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਅਗਿਆਨ ਵਿਚ ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਅਭੁੱਲ ਅਵਸਥਾ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਕਰਾ ਕੇ ਜੌਹਰੀ ਰੁਪ ਤੱਤਵੇਤਿਆਂ ਦੇ ਅਮੋਲਕ ਮੋਤੀ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਸਾਖਿਆਤਕਾਰ ਵਾਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਕੋਲੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਬਲਕਿ ਦਾਨ ਵਜੋਂ ਹੀ ਜਗਿਆਸੂ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਬੱਦਲ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਮੋਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਸਭ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਿਵਾਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਹੀਰਾ ਤੇ ਹੀਰੇ ਦੀ ਕਣ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ)

ਹੀਰੇ ਹੀਰਾ ਬੇਧੀਐ; ਬਰਮੇ ਕਣੀ ਅਣੀ ਹੋਇ ਧੀਰੈ।

ਜਿਵੇਂ ਵਰਮੇ ਦੀ ਅਣੀ = ਨੋਕ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਅੱਗੇ ਹੀਰੇ ਦਾ ਕਣੀ = ਤਿੱਖਾ ਟੁਕੜਾ ਲਾ ਕੇ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਧੀਰੈ = ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬੇਧੀਐ = ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਧਾਗਾ ਹੋਇ ਪਰੋਈਐ; ਹੀਰੇ ਮਾਲ ਰਸਾਲ ਗਹੀਰੈ।

ਹੀਰੇ ਵਿਚ ਛੇਕ ਹੋਇ = ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਧਾਗਾ ਪਰੋਈਐ = ਪਰੋ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀਰਿਆਂ ਦੀ ਗਹੀਰੈ = ਬਹੁਤ ਰਸਾਲ = ਸੁੰਦਰ ਮਾਲ = ਮਾਲਾ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਹੀਰੇ ਹੀਰਾ ਬੇਧੀਐ; ਬਰਮੇ ਕਣੀ ਅਣੀ ਹੋਇ ਧੀਰੈ।

ਮਨ ਰੂਪ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਹੀਰੇ ਨਾਲ ਬੇਧੀਐ = ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਰਮੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਤਿੱਖੀ ਕਣੀ ਨਾਲ ਧੀਰਜਤਾ ਦੇ ਸਹਿਤ ਅਣੀ ਰੂਪ ਹੋ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਮਨ ਰੂਪੀ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਧਾਗਾ ਹੋਇ ਪਰੋਈਐ; ਹੀਰੇ ਮਾਲ ਰਸਾਲ ਗਹੀਰੈ।

ਲਿਵ ਰੂਪੀ ਧਾਗਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀਰੇ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਪਰੋਈਐ = ਪਰੋ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਗਹੀਰੈ = ਬਹੁਤ ਰਸਾਲ = ਸੁੰਦਰ ਮਾਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਧੁ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰੁ ਸਬਦਿ ਲਿਵ; ਹਉਮੈ ਮਾਰਿ ਮਰੈ ਮਨੁ ਧੀਰੈ।

ਇਉਂ ਸਾਧਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਜੋੜੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਮਰੈ = ਮਰੇ ਹੋਏ ਮਨ ਨੂੰ ਜੀਵਤ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਧੀਰੈ = ਟਿਕਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਮਨ ਜਿਣਿ ਮਨੁ ਦੇ ਲਏ ਮਨੁ;
ਗੁਣਿ ਵਿਚਿ ਗੁਣ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਰੀਰੈ।

ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜਿਣਿ = ਜਿੱਤ ਕੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਭਾਵ ਅਰਪਣ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰ ਮਨੁ = ਮੰਤ੍ਰ ਲਏ = ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਸਰੀਰੈ = ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਗੁਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪੀ ਤੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ : ਮਨ ਜਿਣਿ ਤੋਂ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਮਨ ਦੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਨ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣਾ, ਲਏ ਮਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਲੈਣਾ।

ਪੈਰੀ ਪੈ ਪਾਖਾਕੁ ਹੋਇ; ਕਾਮਧੇਨੁ ਸੰਤ ਰੇਣ ਨ ਨੀਰੈ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਖਾਕੁ (ਪਾ + ਖਾਕੁ) ਪਾ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਖਾਕੁ = ਧੂੜੀ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਾਮਧੇਨੁ = ਕਪਲਾ ਨਾਮਕ ਇਕ ਗਊ ਜੋ ਮਨ ਚਿਤਵੇ ਪਦਾਰਥ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਰੇਣ = ਧੂੜੀ ਦੀ ਨੀਰੈ = ਬਰਾਬਰੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ਸਿਲਾ ਅਲੂਣੀ ਚਟਣੀ; ਲਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਤਰਸਨ ਸੀਰੈ।

('ਚਟਣੀ' ਦਾ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਉਚਾਰਨ ਹੈ)

ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਅਲੂਣੀ = ਰਸ-ਰਹਿਤ ਸਿਲਾ = ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਚਟਣੀ = ਚੱਟਣ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਰਸ ਦੀ ਸੀਰੈ = ਮਿਠਾਸ ਲੈਣ ਲਈ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਤਰਸਨ = ਤਰਸਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਮਿਠਾਸ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ :

ਵਿਰਲਾ; ਸਿਖ ਸੁਣੈ ਗੁਰ ਪੀਰੈ ॥੧੬॥

ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਪੀਰੈ = ਪੀਰਾਂ ਦੀ ਸਿਖ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸੁਣੈ = ਸੁਣਦਾ ਤੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ॥੧੬॥

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਕਰਨੀ)

ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਗੁਰਸਿਖ ਸੁਣਿ; ਅੰਦਰਿ ਸਿਆਣਾ ਬਾਹਰਿ ਭੋਲਾ।

('ਭੋਲਾ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖੀ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ 'ਤੇ ਅਟੱਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਅੰਦਰੋਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਵਾਲਾ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਭੋਲਾ = ਭੋਲੇਪਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਅੰਦਰੋਂ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਮਸਤਾਨੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਇ; ਵਿਣੁ ਗੁਰ ਸਬਦ ਨ ਸੁਣਈ ਬੋਲਾ।

(‘ਬੋਲਾ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੋਲ਼ੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਟਿਕਾ ਕੇ ਸਾਵਧਾਨ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਧੁਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਸੁਣਈ = ਸੁਣਦਾ ਭਾਵ ਨਿੰਦਿਆ ਆਦਿ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣਨ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲ਼ੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸਨੁ ਦੇਖਣਾ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਣੁ ਅੰਨ੍ਹਾ ਖੋਲਾ।

(‘ਖੋਲਾ’ ਥੋੜ੍ਹਾ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ ਅਤੇ ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ ‘ਅੰਨ੍ਹਾ ਬੋਲਾ’)

ਉਹ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੇਖਣਾ ਹੀ ਲੋਚਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਤੱਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਇਉਂ ਤੱਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਅੰਨ੍ਹਾ = ਨੇਤਰਹੀਣ ਪੁਰਸ਼ ਦੀਆਂ ਨਿਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲਾ = ਖ਼ਾਲੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਦੇਖਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰੁ ਸਬਦੁ ਲੈ; ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਚੁਪਿ ਚਬੋਲਾ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ, ਭਾਵ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਲੈ ਕੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਚਬੋਲਾ = ਪੀ ਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮਾੜੇ ਸੰਕਲਪ ਉੱਠਣੇ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪੈਰੀ ਪੈ ਪਾਖਾਕ ਹੋਇ; ਚਰਣ ਧੋਇ ਚਰਣੋਦਕ ਝੋਲਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਾਖਾਕ (ਪਾ + ਖਾਕ) ਪਾ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਖਾਕ = ਧੂੜੀ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਧੋਇ = ਧੋ ਕੇ ਚਰਣੋਦਕ = ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਲੈ ਕੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਰੂਪ ਝੋਲਾ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਚਰਣ ਕਵਲ ਚਿਤੁ ਭਵਰੁ ਕਰਿ; ਭਵਜਲ ਅੰਦਰਿ ਰਹੈ ਨਿਰੋਲਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਰੂਪ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਉੱਤੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਭਵਰੁ = ਭੌਰਾ ਬਣਾ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਭਵਜਲ = ਸਮੁੰਦਰ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰੋਲਾ = ਨਿਰਲੇਪ ਰਹੈ = ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜੀਵਣ ਮੁਕਤਿ; ਸਚਾ ਵਾਚੋਲਾ॥੧੭॥

(ਦੂਸਰਾ ਪਾਠ ‘ਸਚਾਵਾ ਚੋਲਾ’)

ਅਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕ ਕਰ ਕੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਜਗਿਆਸੂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਚੇ ਵਾਚੋਲਾ = ਵਿਚੋਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਹ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ॥੧੭॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਜੀਵਣ ਮੁਕਤਿ; ਸਚਾਵਾ ਚੋਲਾ॥੧੭॥

ਜਿਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੀ ਸਚਾਵਾ = ਸਚਾਈ ਰੂਪ ਬੁੱਧ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਚੋਲਾ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਅੰਦਰ ਮੁਕਤਿ = ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ॥੧੭॥

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ)

ਸਿਰਿ ਵਿਚਿ ਨਿਕੇ ਵਾਲ ਹੋਇ; ਸਾਧੂ ਚਰਣ ਚਵਰ ਕਰਿ ਢਾਲੈ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਵਾਲ = ਕੇਸ ਕਦੋਂ ਵੱਡੇ ਹੋਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਚਵਰ = ਚੌਰ ਬਣਾ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ ਸਾਧੂਆਂ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਵੇਤਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਢਾਲੈ = ਝੁਲਾਵਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਝਾੜਾਂ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੇਸਾ ਕਾ ਕਰਿ ਚਵਰੁ ਢੁਲਾਵਾ ਚਰਣ ਧੂੜਿ ਮੁਖਿ ਲਾਈ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ *(ਸੂਹੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੭੪੯)*

ਗੁਰਸਰ ਤੀਰਥੁ ਨਾਇਕੈ; ਹੰਝੂ ਭਰਿ ਭਰਿ ਪੈਰ ਪਖਾਲੈ।

('ਨ੍ਹਾਇਕੈ' ਭਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਤੀਰਥ ਹੈ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਜਨ ਗੁਰਸਰ (ਗੁਰ + ਸਰ) ਗੁਰ = ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਸਰ = ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਨਾਇਕੈ = ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਹੰਝੂ = ਅੱਥਰੂ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰ = ਚਰਨ ਪਖਾਲੈ = ਧੋਂਦੇ ਹਨ।

ਕਾਲੀ ਹੂੰ ਧਉਲੇ ਕਰੇ; ਚਲਣ ਜਾਣਿ ਨੀਸਾਣੁ ਸਮਾਲੈ।

ਜਦੋਂ ਜਵਾਨੀ ਤੋਂ ਬੁਢਾਪਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਾਲੀ = ਕਾਲੇ ਵਾਲਾਂ ਹੂੰ = ਤੋਂ ਧਉਲੇ = ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਜ਼ੁਰਗ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿਥਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾਲੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਜਵਾਨੀ ਸਮੇਂ ਮਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿਥਲ ਕਰੇ, ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ ਆਉਣ 'ਤੇ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲਣ = ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਨੀਸਾਣੁ = ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਸਮਾਲੈ = ਯਾਦ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਪੈਰੀ ਪੈ ਪਾਖਾਕ ਹੋਇ; ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੈ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਕੇ ਪਾਖਾਕੁ (ਪਾ + ਖਾਕ) ਪਾ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਖਾਕ = ਧੂੜ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਨਦਰਿ = ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰ ਕੇ ਨਿਹਾਲੈ = ਨਿਹਾਲ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਾਗ ਕੁਮੰਤਹੁੰ ਪਰਮ ਹੰਸ; ਉਜਲ ਮੋਤੀ ਖਾਇ ਖਵਾਲੈ।

ਜੋ ਕਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜੀਵ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਗੰਦਗੀ ਫਰੋਲਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਨਿੰਦਿਆ ਰੂਪ ਕਾਂ-ਕਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ ਤੇ ਜੀਵ ਰੂਪ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਨ ਰੂਪ ਕੁਮੰਤਹੁੰ = ਖੋਟਾ ਮੰਤਰੀ ਖੋਟੀ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਪਰਮ ਹੰਸ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਤਤਵੇਤੇ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣ ਗਿਆ,

ਜੋ ਤੱਤ ਮਿੱਥਿਆ ਦਾ ਵਿਵੇਚਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਸਤ ਨਿਰਤ ਦੇ ਜਾਨਣ ਵਾਲੀ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪ ਚੁੰਝ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਉਜਲ = ਪਵਿੱਤਰ ਮੋਤੀ ਆਪ ਖਾਇ = ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਖਵਾਲੈ = ਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ ਆਖੀਐ; ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਸੁਣਿ ਗੁਰ ਸਿਖ ਪਾਲੈ।

ਜਿਹੜਾ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਵਾਲਹੁ = ਵਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿੱਕਾ, ਭਾਵ ਕਠਿਨ ਆਖੀਐ = ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਪਾਲੈ = ਪਾਲਣਾ ਕਰੇ।

ਗੁਰਸਿਖੁ ਲੰਘੈ; ਪਿਰਮ ਪਿਆਲੈ॥੧੮॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀ ਕੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘੈ = ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ (ਰਜੋ, ਤਮੋ, ਸਤੋ) ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਤੁਰੀਆ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਗੁੱਲਰ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ)

ਗੁਲਰ ਅੰਦਰਿ ਭੁਣਹਣਾ; ਗੁਲਰ ਨੋ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵਖਾਣੈ।

ਗੁਲਰ = ਬੋਹੜ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਇਕ ਬ੍ਰਿਛ ਜਿਸ ਦੀ ਛਿੱਲ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਫਲ ਅੰਜੀਰ ਵਰਗੇ ਤੇ ਛਾਇਆ ਬਹੁਤ ਸੰਘਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਫਲਾਂ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਭੁਣਹਣਾ = ਕੀੜਾ ਗੁਲਰ ਨੂੰ ਹੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਖਾਣੈ = ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਲਰ ਲਗਣਿ ਲਖ ਫਲ; ਇਕਦੂ ਲਖ ਅਲਖ ਨ ਜਾਣੈ।

ਗੁਲਰ ਦੇ ਦਰੱਖ਼ਤ ਨੂੰ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਫਲ ਲਗਣਿ = ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਇਕਦੂ = ਇਕ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅਲਖ = ਗਿਣਤੀ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜਾਣੈ = ਜਾਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਲਖ ਲਖ ਬਿਰਖ ਬਗੀਚਿਅਹੁ; ਲਖ ਬਗੀਚੇ ਬਾਗ ਵਖਾਣੈ।

ਬਗੀਚਿਅਹੁ = ਬਗ਼ੀਚੇ ਵਿਚ ਲੱਖ ਲੱਖ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਲੱਖਾਂ ਬਗ਼ੀਚਿਆਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਨੂੰ ਬਾਗ਼ ਵਖਾਣੈ = ਕਹੀਦਾ ਹੈ।

ਲਖ ਬਾਗ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵਿਚਿ; ਲਖ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਲੂੰਅ ਵਿਚਿ ਆਣੈ।

ਇਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚਿ = ਅੰਦਰ ਲੱਖਾਂ ਬਾਗ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਇਕ ਇਕ ਲੂੰਅ = ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਆਵੈ = ਆ ਕੇ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਇਕ ਪੁਰੀ ਹੈ, ਸੱਤ ਪਾਤਾਲ, ਸੱਤ ਸਵਰਗ ਤੇ ਸੱਤ ਦੀਪ, ਇਨ੍ਹਾਂ ੨੧ ਪੁਰੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਿਹਰਿ ਕਰੈ ਜੇ ਮਿਹਰਵਾਨੁ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਰੰਗੁ ਮਾਣੈ।

ਜੇ = ਜੇਕਰ ਮਿਹਰਵਾਨੁ = ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਹਰ = ਕਿਰਪਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਰੰਗ ਮਾਣੈ = ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਪੈਰੀ ਪੈ ਪਾਖਾਕੁ ਹੋਇ; ਸਾਹਿਬੁ ਦੇ ਚਲੈ ਓਹੁ ਭਾਣੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਕੇ ਪਾਖਾਕੁ (ਪਾ + ਖਾਕੁ) ਪਾ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਖਾਕੁ = ਧੂੜ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਹਿਬੁ = ਮਾਲਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਚਲੈ = ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਹਉਮੈ ਜਾਇ; ਤ ਜਾਇ ਸਿਵਾਣੈ ॥੧੯॥

ਜਦੋਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹਉਮੈ = ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਗਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤ = ਤਦੋਂ ਹੀ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਦੀ ਜਾਇ = ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਸਿਵਾਣੈ = ਪਛਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਦੂਜ ਦੇ ਚੰਦ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ)

ਦੂਇ ਦਿਹੁ ਚੰਦੁ ਅਲੋਪੁ ਹੋਇ; ਤੀਐ ਦਿਹ ਚੜਦਾ ਹੋਇ ਨਿਕਾ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚੰਦੁ = ਚੰਦਰਮਾ ਹਨੇਰ ਦੀ ਮੱਸਿਆ ਤੇ ਏਕਮ ਦੇ ਦਿਹੁ = ਦਿਨ ਅਲੋਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਫਿਰ ਉਹ ਦੁਇ = ਦੂਜ ਨੂੰ ਨਿਕਾ = ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਤੀਐ = ਤੀਜੇ ਦਿਹ = ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਉਠਿ ਉਠਿ ਜਗਤੁ ਜੁਹਾਰਦਾ; ਗਗਨ ਮਹੇਸੁਰ ਮਸਤਕ ਟਿਕਾ।

ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਦੂਜ ਦਾ ਚੰਦਰਮਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਜਗਤ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉੱਠ ਉੱਠ ਕੇ ਜੁਹਾਰਦਾ = ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੂਜ ਦੇ ਚੰਗਰਮਾ ਨੂੰ ਲੋਕ ਗਗਨ = ਆਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਮਹੇਸੁਰ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੇ ਮਸਤਕ = ਮੱਥੇ ਦਾ ਟਿਕਾ = ਤਿਲਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਸੋਲਹ ਕਲਾ ਸੰਘਾਰੀਐ; ਸਫਲ ਜਨਮੁ ਸੋਹੈ ਕਲ ਇਕਾ।

ਜਦੋਂ ਚੰਦਰਮਾ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸੋਲਹ = ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਕਲਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਲਾ ਕਰਕੇ ਭਾਵੇਂ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਵੱਡੇਪਣ ਵਿਚ ਔਗੁਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸੰਘਾਰੀਐ = ਘਟਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਇਕਾ = ਇਕ ਕਲ = ਕਲਾ ਵਾਲਾ ਚੰਦਰਮਾ ਦੂਜ ਦੀ ਥਿਤ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਕਲਾ ਕਰ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਜਨਮੁ = ਪਰਗਟ ਹੋਣਾ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਵਡਿਆਈ ਹੋਣ ਰੂਪ ਸਫਲਾ ਹੈ ਤੇ ਸੋਹੈ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੈ, ਭਾਵ ਪੂਜਨੀਕ ਹੈ, ਭਾਵ ਛੋਟੇਪਣ ਦੇ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਡੇਪਣ ਦੇ ਵਿਚ ਔਗੁਣ ਹੈ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਿਰਣਿ ਸੁਹਾਵਣੀ; ਨਿਝਰੁ ਝਰੈ ਸਿੰਜੈ ਸਹ ਸਿਕਾ।

ਦੂਜ ਦੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਕਿਰਨਾਂ ਸੁਹਾਵਣੀ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੂਜ ਦਾ ਚੰਦਰਮਾ ਇਕ-ਰਸ ਝਰੈ = ਵਗਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਕਿਰਨਾਂ ਦੇ ਨਿਝਰੁ = ਝਰਨੇ ਦੇ ਸਹ = ਆਸਰੇ ਖੇਤੀਆਂ ਦੀ ਸਿਕਾ = ਚਾਹਤ ਨੂੰ ਸਿੰਜੈ = ਸਿੰਜਦਾ ਹੈ।

ਸੀਤਲ ਸਾਂਤਿ ਸੰਤੋਖ ਦੇ; ਸਹਜ ਸੰਜੋਗੀ ਰਤਨ ਅਮਿਕਾ।

ਦੂਜ ਦਾ ਚੰਦਰਮਾ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਸੀਤਲ = ਠੰਢ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦੇ = ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਹਜ = ਅਨੰਦ ਦਾ ਸੰਜੋਗੀ = ਮੇਲ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਮਿਕਾ = ਅਮੋਲਕ ਰਤਨ ਹੈ।

ਕਰੇ ਅਨੇਰਹੁ ਚਾਨਣਾ; ਡੋਰ ਚਕੋਰ ਧਿਆਨੁ ਧਰਿ ਛਿਕਾ।

ਦੂਜ ਦਾ ਚੰਦ ਅਨੇਰਹੁ = ਹਨੇਰੇ ਤੋਂ ਚਾਨਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚਕੋਰ = ਪਹਾੜੀ ਤਿੱਤਰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰੂਪੀ ਡੋਰ ਧਰ ਕੇ ਚੰਦ ਵੱਲ ਛਿਕਾ = ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ : 'ਨਿੱਕਾ', 'ਟਿੱਕਾ', 'ਇੱਕਾ', 'ਸਿੱਕਾ', 'ਅਮਿੱਕਾ', 'ਛਿੱਕਾ' ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਦ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਿਰਣਿ ਸੁਹਾਵਣੀ; ਨਿਝਰ ਝਰੈ ਸਿੰਜੈ ਸਹ ਸਿਕਾ।

ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਿਰਣ ਸੁਹਾਵਣੀ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੈ, ਇਕ-ਰਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਿਝਰ = ਝਰਨਾ ਝਰੈ = ਵਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿਕਾ = ਚਾਹਵਾਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਸਹ = ਸਹਿਤ ਭਗਤੀ ਸਿੰਜੈ = ਸਿੰਜਦੇ ਹਨ।

ਸੀਤਲ ਸਾਂਤਿ ਸੰਤੋਖ ਦੇ; ਸਹਜ ਸੰਜੋਗੀ ਰਤਨ ਅਮਿਕਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੀਤਲ = ਠੰਢ ਰੂਪ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਰੂਪ ਸੰਤੋਖ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਸਹਜ = ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਦੇ ਸੰਜੋਗੀ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪ ਰਤਨ ਜੋ ਅਮਿਕਾ = ਮਿਣਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੈ, ਇਹ ਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਕਰੇ ਅਨੇਰਹੁ ਚਾਨਣਾ; ਡੋਰ ਚਕੋਰ ਧਿਆਨੁ ਧਰਿ ਛਿਕਾ।

ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਅਨੇਰਹੁ = ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਕਰੇ = ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਬਿਰਤੀ ਰੂਪ ਚਕੋਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤੀ ਦੀ ਡੋਰ ਨਾਲ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਛਿਕਾ = ਖਿੱਚ ਵਿਚ ਧਰਿ = ਟਿਕਾਅ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਆਪੁ ਗਵਾਇ; ਅਮੋਲ ਮਨਿਕਾ॥੨੦॥

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਮੋਲ = ਮੁੱਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਭਾਵ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਮਨਿਕਾ = ਮਾਣਕ ਵਾਂਗ ਅਭੇਦ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰ ਪਰਵਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੨੦॥

ਪਉੜੀ ੨੧ (ਧ੍ਰੂ ਭਗਤ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ)

ਹੋਇ ਨਿਮਾਣਾ ਭਗਤਿ ਕਰਿ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਧ੍ਰੂ ਹਰਿ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ।

ਧ੍ਰੂ ਭਗਤ ਨੇ ਨਿਮਾਣਾ = ਨੀਵਾਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ, ਭਾਵ ਹੰਗਤਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਿ = ਕੀਤੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਬਣ ਕੇ ਹਰਿ = ਹਰੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਇਆ = ਪਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਹੋਇ ਭੇਟਿਆ; ਮਾਣ ਨਿਮਾਣੇ ਆਪੁ ਦਿਵਾਇਆ।

ਭਗਤ ਜਨਾਂ ਨਾਲ ਵਛਲੁ = ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਧ੍ਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਆ ਕੇ ਭੇਟਿਆ = ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਨਿਮਾਣੇ ਭਗਤ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਦਿਵਾਇਆ = ਦਿਵਾਉਣਾ ਕੀਤਾ।

ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚਿ ਮੁਕਤਿ ਕਰਿ; ਨਿਹਚਲੁ ਵਾਸੁ ਅਗਾਸਿ ਚੜਾਇਆ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਲੋਕ = ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਮੁਕਤ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਨਿਹਚਲ = ਅਚੱਲ ਭਾਵ ਪੱਕਾ ਵਾਸੁ = ਟਿਕਾਣਾ ਦੇ ਕੇ ਅਗਾਸਿ = ਅਕਾਸ਼ ਮੰਡਲ 'ਤੇ ਚੜਾਇਆ = ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਚੰਦ ਸੂਰਜੁ ਤੇਤੀਸ ਕਰੋੜ; ਪਰਦਖਣਾ ਚਉਫੇਰਿ ਫਿਰਾਇਆ।

ਧ੍ਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਆਦਿਕ ਤੇਤੀਸ = ਤੇਤੀ ਕਰੋੜ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਦਖਣਾ = ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਨ ਲਈ ਧ੍ਰੂ ਦੇ ਚਉਫੇਰਿ = ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਫਿਰਾਇਆ = ਫਿਰਾਉਣਾ ਕੀਤਾ।

ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ ਵਖਾਣਦੇ; ਪਰਗਟੁ ਕਰਿ ਪਰਤਾਪੁ ਜਣਾਇਆ।

ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ ਵੀ ਇਹ ਵਖਾਣਦੇ = ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦਾ ਪਰਤਾਪੁ = ਤੇਜ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਪਰਗਟ ਕਰ ਕੇ ਜਣਾਇਆ = ਜਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਅਤਿ ਅਗਮ ਹੈ; ਅਕਥ ਕਥਾ ਵੀਚਾਰੁ ਨ ਆਇਆ।

ਅਸ਼ੁੱਧ ਮਨ ਕਰਕੇ ਅਬਿਗਤਿ = ਨਾ ਜਾਣ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਅਤਿ = ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਗਤਿ = ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨਾ ਅਗਮ = ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਵੀ ਕਥਾ = ਕਥਨ ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਇਆ = ਆਉਂਦੀ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਅਲਖ ਲਖਾਇਆ ॥੨੧॥੪॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲਖਣਾ ਬਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲਖਾਇਆ = ਲਖ, ਭਾਵ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ॥੨੧॥੪॥

ਵਾਰ ੫

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ੴ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਵੈ ਸਾਧ ਸੰਗੁ; ਹੋਰਤੁ ਸੰਗਿ ਕੁਸੰਗਿ ਨ ਰਚੈ।

ਜਿਹੜਾ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹੋਵੈ = ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰਤੁ = ਹੋਰ ਕੁਸੰਗਿ = ਖੋਟੀ ਸੰਗਤ, ਭਾਵ ਚੋਰ, ਯਾਰ, ਵਿਸ਼ਈ, ਨਸ਼ਈ, ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਰਚੈ = ਰਚਦੇ, ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਰਲਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ ਸੁਹੇਲੜਾ; ਬਾਰਹ ਪੰਥ ਨ ਖੇਚਲ ਖਚੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਪੰਥ = ਰਸਤਾ ਬੜਾ ਸੁਹੇਲੜਾ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ **ਵਾ:** ਸੁਖਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਪੰਥ ਹੇਤ, ਪਾਵ, ਆਈ, ਗੰਮਯ, ਪਾਗਲ, ਗੋਪਾਲ, ਕੰਥੜੀ, ਬਾਨ, ਧ੍ਵਜ, ਚੋਲੀ, ਰਾਵਲ, ਦਾਸ ਪੰਥ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਪ ਸਾਧਣੇ, ਪੁੱਠਾ ਲਟਕਣਾ ਆਦਿਕ ਖੇਚਲ = ਔਖਿਆਈ ਭਰਪੂਰ ਰਸਤਿਆਂ ਵਿਚ ਖਚੈ = ਖਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਰਨ ਅਵਰਨ ਹੋਇ; ਰੰਗ ਸੁਰੰਗੁ ਤੰਬੋਲ ਪਰਚੈ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੱਥ, ਚੂਨਾ, ਸੁਪਾਰੀ ਮਿਲ ਕੇ ਚੂ-ਚੂਹਾ ਰੰਗ ਕੱਢ ਕੇ ਤੰਬੋਲ = ਪਾਨ ਦਾ ਬੀੜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾ ਕੇ ਸੁਰੰਗੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਲਾਲ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰੰਗ ਕੱਢ ਕੇ ਪਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵੀ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਰਚੈ = ਅਭੇਦ ਹੋ ਕੇ ਵਰਨ = ਜਾਤਾਂ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸੂਦ, ਵੈਸ਼) ਤੇ ਅਵਰਨ = ਊਚ-ਨੀਚ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਫਿਰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਰੰਗ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਦਰਸਨ ਦੇਖਣਾ; ਛਿਅ ਦਰਸਨੁ ਪਰਸਨ ਨ ਸਰਚੈ।

ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਖਣਾ = ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛਿਅ ਦਰਸਨ = ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵੜੇ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਦਰਵੇਸ਼ ਤੇ ਬਿਪਰ ਨੂੰ ਪਰਸਨ = ਮਿਲਣ ਦਾ ਸਰਚੈ = ਸਹਿਤ ਰਸ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਿਹਚਲ ਮਤਿ ਹੈ; ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਲੁਭਾਇ ਨ ਪਚੈ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਮਤਿ = ਬੁੱਧੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਵਾਲੀ ਨਿਹਚਲ = ਅਟੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਤੇ

ਦੂਜੈ = ਦ੍ਵੈਸ਼ ਭਾਇ = ਭਾਵ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਹਥੌੜੇ ਉਸ ਦੀ ਮੱਤ 'ਤੇ ਵੱਜਣ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਨ = ਨਾ ਹੀ ਪਚੈ = ਪਚਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਕਮਾਵਣਾ; ਪੈਰੀ ਪੈ ਰਹਰਾਸਿ ਨ ਹਚੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਵਣਾ = ਕਮਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈਣ ਦੀ ਰਹਰਾਸਿ = ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਤੋਂ ਨ = ਨਹੀਂ ਹਚੈ = ਹਟਦੇ, ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਪੱਲਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ; ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਚਹਮਚੈ ॥੧॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਚਹਮਚੈ = ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਕ-ਰਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੧॥

ਨੋਟ : ਰੱਚੈ, ਖੱਚੈ, ਪਰੱਚੈ, ਸਰੱਚੈ, ਪੱਚੈ, ਹੱਚੈ, ਚਹਮੱਚੈ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਉਚਾਰਨ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੨ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਇਕੁ ਅਰਾਧਣਾ; ਇਕੁ ਮਨ ਹੋਇ, ਨ ਹੋਇ ਦੁਚਿਤਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਇਕਾਗਰ ਮਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਕਰਕੇ ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਅਰਾਧਣਾ = ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਦੁਚਿੱਤੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ, ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲਈਏ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਹ ਦੁਚਿੱਤਾਪਣ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ; ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਨ ਤਾਮਸ ਪਿਤਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇਆ = ਗਵਾ ਕੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਤਾਮਸ = ਤਮੋ ਗੁਣ, ਭਾਵ ਕ੍ਰੋਧੀ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਤੇ ਕਾਮੀ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਪਿਤਾ = ਹਿਰਦਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਅਵੇਸੁ ਕਰਿ; ਸਣੁ ਦੂਤਾਂ ਵਿਖੜਾ ਗੜੁ ਜਿਤਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਦੇਸ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਅਵੇਸੁ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਦੂਤਾਂ = ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਮਨ ਦੇ ਅਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਤੇ ਜਮਾਂ ਦੇ ਵਿਖੜਾ = ਔਖੇ ਗੜੁ = ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਜਿਤਾ = ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ।

ਪੈਰੀ ਪੈ ਪਾਖਾਕੁ ਹੋਇ; ਪਾਹੁਨੜਾ ਜਗਿ ਹੋਇ ਅਥਿਤਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪਾਖਾਕੁ (ਪਾ + ਖਾਕੁ) ਪਾ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਖਾਕੁ = ਧੂੜੀ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਮੁਸਾਫ਼ਰਖ਼ਾਨੇ ਰੂਪ ਜਗਿ = ਜਗਤ ਨੂੰ ਸਦਾ ਅਥਿਤਾ = ਇਕ ਥਾਂ ਨਾ ਟਿਕਣ ਵਾਲਾ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਾਹੁਨੜਾ = ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕਰਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੇਵਾ ਗੁਰ ਸਿਖਾ; ਗੁਰ ਸਿਖ ਮਾ ਪਿਉ ਭਾਈ ਮਿਤਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ, ਭਾਈ = ਭਰਾ ਤੇ ਮਿਤਾ = ਮਿੱਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਸਮਝਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਦੁਰਮਤਿ ਦੁਬਿਧਾ ਦੂਰਿ ਕਰਿ; ਗੁਰਮਤਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮਨੁ ਸਿਤਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਦੁਬਿਧਾ = ਦ੍ਵੈਤ ਭਾਵ ਦੁਰਮਤਿ = ਖੋਟੀ ਮਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਿ = ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਜੋੜ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਿਤਾ = ਸਿਉਂ ਲਿਆ ਹੈ।

ਛਡਿ ਕੁਫਕੜੁ; ਕੂੜੁ ਕੁਧਿਤਾ॥੨॥

(‘ਕੁਫੱਕੜੁ’ ਦਾ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਉਚਾਰਨ ਹੈ)

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਕੁਫਕੜੁ = ਖੋਟੇ ਕੰਮ, ਕੂੜੁ = ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ ਤੇ ਕੁਧਿਤਾ = ਕੁਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਆਪਣੇ ਹੱਠ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਖ਼ੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ॥੨॥

ਨੋਟ : ‘ਦੁਚਿੱਤਾ’, ‘ਪਿੱਤਾ’, ‘ਜਿੱਤਾ’, ‘ਅਥਿੱਤਾ’, ‘ਮਿੱਤਾ’, ‘ਸਿੱਤਾ’, ‘ਕੁਧਿੱਤਾ’ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਾਠ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ।

ਪਉੜੀ ੩ (ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ)

ਅਪਣੇ ਅਪਣੇ ਵਰਨ ਵਿਚਿ; ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਕੁਲ ਧਰਮ ਧਰੰਦੇ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨਾਂ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਵਰਨ = ਜਾਤਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਧਰੰਦੇ = ਧਾਰਦੇ ਹਨ।

ਛਿਅ ਦਰਸਨ ਛਿਅ ਸਾਸਤ੍ਰਾ; ਗੁਰ ਗੁਰਮਤਿ ਖਟੁ ਕਰਮ ਕਰੰਦੇ।

ਛਿਅ = ਛੇ ਦਰਸਨ = ਭੇਖ (ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵੜੇ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਦਰਵੇਸ਼, ਬਿਪਰ) ਤੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਸਾਸਤ੍ਰਾ (ਸਾਂਖ, ਨਿਆਇ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ, ਪੂਰਬ ਮੀਮਾਂਸਾ, ਪਤੰਜਲ, ਵੇਦਾਂਤ) ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਦੱਸੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਖਟੁ = ਛੇ ਕਰਮ (ਜਪ, ਹੋਮ, ਸੰਧਿਆ, ਸ਼ਨਾਨ, ਅਤਿਥਿ ਪੂਜਾ, ਦੇਵ ਅਰਚਾ) ਕਰੰਦੇ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਪਣੇ ਅਪਣੇ ਸਾਹਿਬੈ; ਚਾਕਰ ਜਾਇ ਜੁਹਾਰ ਜੁੜੰਦੇ।

ਫਿਰ ਉਹ ਚਾਕਰ = ਨੌਕਰ ਭਾਵ ਸੇਵਕ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬੈ = ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਜੁਹਾਰ = ਨਮਸ਼ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁੜੰਦੇ = ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਪਣੇ ਅਪਣੇ ਵਣਜ ਵਿਚਿ; ਵਾਪਾਰੀ ਵਾਪਾਰ ਮਚੰਦੇ।

ਵਪਾਰੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਵਣਜ = ਸੌਦਾਗਰੀ ਦੇ ਵਪਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮਚੰਦੇ = ਖ਼ੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਪਣੇ ਅਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿਚਿ; ਬੀਉ ਸਭੈ ਕਿਰਸਾਣਿ ਬੀਜੰਦੇ।

ਸਭੈ = ਸਾਰੇ ਕਿਰਸਾਣਿ = ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਬੀਉ = ਬੀਜ ਬੀਜੰਦੇ = ਬੀਜਦੇ ਹਨ।

ਕਾਰੀਗਰਿ ਕਾਰੀਗਰਾ; ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਿਚਿ ਜਾਇ ਮਿਲੰਦੇ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਰਖ਼ਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਰੀਗਰ = ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਮਿਲੰਦੇ = ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ :

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਗੁਰਸਿਖ ਪੁਜੰਦੇ ॥੩॥

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪੁਜੰਦੇ = ਪੁੱਜਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ॥੩॥

ਪਉੜੀ ੪ (ਪਿਛਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ)

ਅਮਲੀ ਰਚਨਿ ਅਮਲੀਆ; ਸੋਫੀ ਸੋਫੀ ਮੇਲੁ ਕਰੰਦੇ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਲੀ = ਨਸ਼ਈ ਅਮਲੀਆ = ਨਸ਼ਈਆਂ ਨਾਲ ਰਚਨਿ = ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਨਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਸੋਫੀ ਸੋਫੀਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲੁ = ਮਿਲਾਪ ਕਰੰਦੇ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜੂਆਰੀ ਜੂਆਰੀਆ; ਵੇਕਰਮੀ ਵੇਕਰਮ ਰਚੰਦੇ।

ਜਿਵੇਂ ਜੂਆਰੀ = ਜੂਏਬਾਜ਼ ਜੂਆਰੀਆ = ਜੂਏਬਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਵੇਕਰਮੀ = ਖੋਟੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੇਕਰਮ = ਖੋਟੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਚੰਦੇ = ਰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਕੁਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਚੋਰਾ ਚੋਰੀ ਪਿਰਹੜੀ; ਠਗ ਠਗਾ ਮਿਲਿ ਦੇਸੁ ਠਗੰਦੇ।

ਜਿਵੇਂ ਚੋਰਾਂ ਦੀ ਚੋਰਾਂ ਨਾਲ ਪਿਰਹੜੀ = ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਠੱਗਾਂ ਨਾਲ ਠੱਗ ਮਿਲ ਕੇ ਦੇਸੁ = ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਠਗੰਦੇ = ਠੱਗਦੇ ਹਨ।

ਮਸਕਰਿਆ ਮਿਲਿ ਮਸਕਰੇ; ਚੁਗਲਾ ਚੁਗਲ ਉਮਾਹਿ ਮਿਲੰਦੇ।

ਜਿਵੇਂ ਮਸਕਰਿਆ = ਮਖ਼ੌਲੀਆਂ ਨੂੰ ਮਸਕਰੇ = ਮਖ਼ੌਲੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੁਗਲਾ = ਚੁਗ਼ਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁਗ਼ਲ ਲੋਕ ਮਿਲੰਦੇ = ਮਿਲ ਕੇ ਉਮਾਹਿ = ਖ਼ੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਮਨਤਾਰੂ ਮਨਤਾਰੂਆ; ਤਾਰੂ ਤਾਰੂ ਤਾਰਿ ਤਰੰਦੇ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਤਾਰੂ = ਜੋ ਨਹੀਂ ਤਰ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਮਨਤਾਰੂਆ = ਅਨਤਾਰੂਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਾਰੂ ਤਾਰੂਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਤਾਰਿ = ਤਾਰਦੇ ਤੇ ਤਰੰਦੇ = ਤਰਦੇ ਹਨ।

ਦੁਖਿਆਰੇ ਦੁਖਿਆਰਿਆ; ਮਿਲਿ ਮਿਲਿ ਅਪਣੇ ਦੁਖ ਰੁਵੰਦੇ।

ਜਿਵੇਂ ਦੁਖਿਆਰੇ = ਦੁਖੀਏ ਲੋਕ ਦੁਖਿਆਰਿਆ = ਦੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰੁਵੰਦੇ = ਰੋਂਵਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਗੁਰ ਸਿਖੁ ਵਸੰਦੇ ॥੪॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਸੰਦੇ = ਵੱਸ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਆਮ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਫ਼ਰਕ)

ਕੋਈ ਪੰਡਿਤ ਜੋਤਿਕੀ; ਕੋ ਪਾਧਾ ਕੋ ਵੈਦੁ ਸਦਾਏ।

ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਡਿਤ = ਵਿਦਵਾਨ (ਪੰਡਾ ਨਾਮ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਤ = ਤੱਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਚਤੁਰ ਹੋਵੇ, ਸੋ ਪੰਡਿਤ ਹੈ) ਕੋਈ ਜੋਤਿਕੀ = ਜੋਤਸ਼ੀ (ਗਣਿਤ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਮਾਹਰ), ਕੋ = ਕੋਈ ਪਾਧਾ = ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਅਧਿਆਪਕ ਤੇ ਕੋ = ਕੋਈ ਵੈਦ = ਹਕੀਮ ਸਦਾਏ = ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕੋਈ ਰਾਜਾ ਰਾਉ ਕੋ; ਕੋ ਮਹਤਾ ਚਉਧਰੀ ਅਖਾਏ।

ਕੋਈ ਰਾਜਾ = ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਕੋ = ਕੋਈ ਰਾਉ = ਛੋਟੇ ਰਾਜੇ, ਕੋ = ਕੋਈ ਮਹਤਾ = ਵਜ਼ੀਰ **ਵਾ:** ਪਟਵਾਰੀ, ਕੋ = ਕੋਈ ਚੌਧਰੀ (ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਲ ਚੌਧਰ ਹੋਵੇ, ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਪਿੰਡ ਦੀ ਚੌਧਰ ਹੁੰਦੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਚੌਧਰੀ ਭਾਵ ਨਗਰ ਦਾ ਮੁਖੀਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸਰਪੰਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਅਖਾਏ = ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕੋਈ ਬਜਾਜੁ ਸਰਾਫ ਕੋ; ਕੋ ਜਉਹਰੀ ਜੜਾਉ ਜੜਾਏ।

ਕੋਈ ਬਜਾਜੁ = ਬਸਤਰਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਬਸਤਰ ਵੇਚਣ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੋ = ਕੋਈ ਸਰਾਫ = ਰੁਪਿਆਂ-ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸੋਨੇ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੋ = ਕੋਈ ਜਉਹਰੀ = ਹੀਰੇ ਜਵਾਹਰਾਤ ਪਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਨਗ ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਦੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਿਚ ਜੜਾਉ = ਜੜਤੀ ਨੂੰ ਜੜਾਏ = ਜੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਸਾਰੀ ਪਰਚੂਨੀਆ; ਕੋਈ ਦਲਾਲੀ ਕਿਰਸਿ ਕਮਾਏ।

ਕੋਈ ਪਾਸਾਰੀ = ਪੰਸਾਰੀ, ਕੋਈ ਪਰਚੂਨੀਆ = ਛੋਟੇ ਸੌਦੇ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ, ਕੋਈ ਦਲਾਲੀ ਅਤੇ ਕੋਈ ਕਿਰਸਿ = ਖੇਤੀ ਦੀ ਕਮਾਏ = ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਾਤਿ ਸਨਾਤਿ ਸਹੰਸ ਲਖ; ਕਿਰਤਿ ਵਿਰਤਿ ਕਰਿ ਨਾਉ ਗਣਾਏ।

ਉੱਚੀ ਤੇ ਸਨਾਤਿ = ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦੇ ਸਹੰਸ = ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਲੱਖਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕਿਰਤ ਤੇ ਵਿਰਤਿ = ਉਪਜੀਵਕਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਗਣਾਏ = ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਹਰ ਇਕ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸੋਨੇ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੁਨਿਆਰਾ ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਆਦਿਕ।

ਨੋਟ : ਸਾਂਹਸੀ ਆਦਿਕ ਨੀਚ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਸਨਾਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਮੁੰਬਈ (ਬੰਬਈ) ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਜਾਤ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸਨਾਤ' ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਭੋਜਨ ਭੰਗੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਏਨੀ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਮੰਨੀ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਿਖਿ ਮਿਲਿ; ਆਸਾ ਵਿਚਿ ਨਿਰਾਸੁ ਜਮਾਏ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਵਲਾਏ')

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕਰਕੇ ਆਸਾ ਰੂਪ ਜਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਨਿਰਾਸੁ = ਉਮੀਦ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਮਨ ਨੂੰ ਜਮਾਏ = ਜਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ; ਅਲਖੁ ਲਖਾਏ ॥੫॥

('ਅਲੱਖੁ' ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਲਖਾਏ = ਲਖ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਲਖਾਉਂਦੇ ਹਨ ॥੫॥

ਪਉੜੀ ੬ (ਪਿਛਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ)

ਜਤੀ ਸਤੀ ਚਿਰਜੀਵਣੇ; ਸਾਧਿਕ ਸਿਧ ਨਾਥ ਗੁਰ ਚੇਲੇ।

ਕਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਤੀ = ਜਤ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਜਤੀ, ਸਤੀ = ਸਤ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਸਤੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਜਤੀ = ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਜਤ ਧਾਰਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸਤੀ = ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਝੂਠ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਸੱਚ ਧਾਰਿਆ ਹੈ, ਕਈ ਚਿਰਜੀਵਣੇ = ਚਿਰ ਤਕ ਜੀਊਣ ਵਾਲੇ **ਵਾ:** ਚਿਰੰਜੀਵੀ, ਸਾਧਿਕ = ਸਾਧਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਕਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਧ = ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਨਾਥ = ਜੋਗੀ ਤੇ ਕਈ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਕਈ ਚੇਲੇ ਹਨ।

ਜਤੀ

ਖਸਟ ਜਤੀ ਕਹੇ ਜਗਤ ਮੇਂ ਗੋਰਖ ਤੇ ਹਨੂੰਮਾਨ।
ਭੈਰਉ ਭੀਸ਼ਮ ਦਤਾਤ੍ਰੈ ਖਸਟਮ ਲਛਮਣ ਮਾਨ ॥੧॥

ਅਰਥਾਤ ਛੇ ਜਤੀ ਇਹ ਹਨ:
੧. ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ੨. ਹਨੂੰਮਾਨ, ੩. ਭੈਰਉ, ੪. ਭੀਸ਼ਮ ਪਿਤਾਮਾ, ੫. ਦੱਤਾਤ੍ਰੈ, ੬. ਲਛਮਣ।
ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ:

ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਜਤੀ ਹੋਇ; ਪਰਨਾਰੀ ਧੀ ਭੈਣ ਵਖਾਣੈ। *(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੬, ਪਉੜੀ ੮)*

ਨੌਂ ਨਾਥਾਂ ਦੇ ਨਾਮ

ਕਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ *ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼* ਦੇ ਪੂਰਬਾਰਧ ਅਧਿਆਇ ੬੪ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਥ ਇਕ ਗੋਪੀਚੰਦ। ਸੁਰਤਿ ਨਾਥ ਜਿਨ ਨਹਿੰ ਜਮ ਫੰਧ ॥੩੮॥
ਗੋਰਖਨਾਥ ਮਛਿੰਦ੍ਰ ਪੁਨ ਮੰਗਲਨਾਥ ਮਹਾਨ। ਚਰਪਟ ਚੰਬਾਨਾਥ ਹੈ ਘੁਘੂ ਨਾਥ ਸੁਜਾਨ ॥੩੯॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੂਰਬਾਰਧ ਅਧਿ: ੬੪)

੧. ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਥ, ੨. ਗੋਪੀ ਚੰਦ, ੩. ਸੂਰਤ ਨਾਥ, ੪. ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ੫. ਮਛੰਦਰ ਨਾਥ, ੬. ਮੰਗਲ ਨਾਥ, ੭. ਚਰਪਟ ਨਾਥ, ੮, ਚੰਬਾ ਨਾਥ, ੯. ਘੁੱਘੂ ਨਾਥ।

ਨੌਂ ਨਾਥ ਇਹ ਭੀ ਮੰਨੇ ਹਨ

੧. ਆਦਿ ਨਾਥ—ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ। ੨. ਮਛੰਦਰ ਨਾਥ—ਮੱਛੀ ਦੇ ਪੇਟੋਂ। ੩. ਉਦੇ ਨਾਥ—ਪਾਰਬਤੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ (ਆਈ ਪੰਥੀ)। ੪. ਸੰਤੋਖ ਨਾਥ—ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਅਵਤਾਰ। ੫. ਕੰਥੜ ਨਾਥ—ਗਣੇਸ਼ ਦਾ ਅਵਤਾਰ। ੬. ਸਤਿਨਾਥ—ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਅਵਤਾਰ। ੭. ਅਚੰਭ ਨਾਥ = ਚੰਬੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਪਰਬਤ ਦਾ ਅਵਤਾਰ। ੮. ਚੌਰੰਜੀ ਨਾਥ—ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਸਲਵਾਹਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ। ੯. ਗੋਰਖ ਨਾਥ—ਮਹਾਂਦੇਵ ਦਾ ਅਵਤਾਰ।

ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਰਿਖੀਸੁਰਾ; ਭੈਰਉ ਖੇਤ੍ਰਪਾਲ ਬਹੁ ਮੇਲੇ।

ਕਈ ਨੌਂ ਕਰੋੜ ਦੁਰਗਾ ਦੇਵੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇ ਕਈ ਤੇਤੀ ਕਰੋੜ ਦੇਵ = ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਰਿਖੀਸੁਰਾ = ਰਿਖੀਆਂ ਦੇ ਈਸ਼ਰ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਙੀ ਰਿਖੀ ਨੂੰ ਤੇ ਕਈ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਹੱਡਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਭੈਰਉ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਤੇ ਖੇਤ੍ਰਪਾਲ = ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮੱਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਖੇਤ ਦਾ ਰਾਖਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੱਟੀ 'ਤੇ ਦੀਵਾ ਜਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੱਟੀ ਕਿਸੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੀ ਉਮਰ ਸੌ ਸਾਲ ਪੂਰੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਖੇਤ੍ਰਪਾਲ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੱਟੀਆਂ 'ਤੇ ਮਨਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਮੇਲੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

ਗਣ ਗੰਧਰਬ ਅਪਛਰਾ; ਕਿੰਨਰ ਜਛ ਚਲਿਤ ਬਹੁ ਖੇਲੇ।

('ਅਪੱਛਰਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਗਣ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੇ ਦਾਸ ਨੰਦੀ, ਭ੍ਰਿੰਗੀ, ਟੋਨਾ, ਛੋਨਾ ਤੇ ਗੰਧਰਬ = ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਰਾਗੀ ਹਾਹਾ, ਹੂਹੂ, ਚਿਤ੍ਰਰਥ, ਹੰਸ, ਵਿਸ਼੍ਵਾਵਮ, ਗੋਮਾਯੁ, ਤੁੰਬਰ, ਨੰਦ (ਜੋ ਹਾਹਾ ਸ਼ਬਦ ਸੱਤੇ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੰਧਰਬ ਦਾ ਨਾਂ ਹਾਹਾ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੂ ਹੂ ਨਾਲ ਦੂਸਰਾ ਗੰਧਰਬ ਸੱਤਾਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਲਿਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਹੂ ਹੂ ਮੱਧਮ ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੰਧਰਬ ਦਾ ਨਾਮ 'ਹੂ ਹੂ' ਪਿਆ) ਅਤੇ ਅਪਛਰਾ = ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਨ੍ਰਿਤਕਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਉਰਵਸ਼ੀ ਆਦਿਕ ਤੇ ਕਿੰਨਰ = ਜਿਸ ਦਾ ਧੜ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਘੋੜੇ ਦਾ, ਭਾਵ ਹੱਥ, ਪੈਰ, ਧੜ ਪੁਰਖ ਤੇ ਮੂੰਹ ਘੋੜੇ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੁਬੇਰ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਗੰਧਰਬ ਰਾਗ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਕਿੰਨਰ ਨਾਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਵਰਗ ਲੋਕ ਵਿਚ ਨ੍ਰਿਤਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਛ = ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵਿੱਚੋਂ (ਕੁਬੇਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੇਵਤੇ) ਨ੍ਰਿਤਕਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੱਛ ਇਹ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚਲਿਤ = ਕੌਤਕ ਖੇਲੇ = ਖੇਲਦੇ ਹਨ।

ਰਾਖਸ ਦਾਨੋ ਦੈਤ ਲਖ; ਅੰਦਰਿ ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਦੁਹੇਲੇ।

ਲਖ = ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਰਾਖਸ਼, ਦਾਨੋ = ਦਾਨਵ ਤੇ ਦੈਤ = ਦਇਆ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੂਜਾ = ਦ੍ਵੈਤ-ਭਾਵ ਦੇ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਦੁਹੇਲੇ = ਦੁਖੀ ਹਨ।

ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭ ਕੋ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਰਸ ਕੇਲੇ।

ਇਹ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਹਉਮੈ = ਹੰਗਤਾ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਹਨ, ਭਾਵ ਕੋ = ਕੋਈ ਵੀ ਹਉਮੈ ਤੋਂ ਬਾਹਰ

ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਨਾਮ ਦਾ ਰਸ = ਅਨੰਦ ਕੇਲੇ = ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਮਨ ਇਕੁ ਅਰਾਧਣਾ; ਗੁਰਮਤਿ ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਸੁਹੇਲੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਅਰਾਧਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਕੇ ਸੁਹੇਲੇ = ਸੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਚਲਣੁ ਜਾਣ; ਪਏ ਸਿਰਿ ਤੇਲੇ॥੬॥

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲਣੁ = ਚਲੇ ਜਾਣ ਨੂੰ, ਭਾਵ ਮਰਨੇ ਨੂੰ ਨਿਸਚੇ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮਾਈਏਂ ਪਈ ਕੁੜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪੇਕੇ ਤੋਂ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਨਿਸਚੇ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪੇਕੇ ਘਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਰੂਪ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾਣ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ॥੬॥

ਮਾਈਏਂ—ਹਿੰਦੂ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੜਕੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਮਾਈਏਂ' ਪੈਣਾ ਜਾਂ ਸਿਰ ਤੇਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਰਸਮ ਦੇ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਕੁੜੀ ਨਿਸਚਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਪੇਕੇ ਘਰ ਤੋਂ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੰਬਤਿ ਸਾਹਾ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਿ ਕਰਿ ਪਾਵਹੁ ਤੇਲੁ॥ *(ਸੋਹਿਲਾ ਗਉੜੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੨)*

ਇਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇਲ ਪੈਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੭ (ਜਗਤ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ)

ਜਤ ਸਤ ਸੰਜਮ ਹੋਮ ਜਗ; ਜਪੁ ਤਪੁ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਬਹੁਤੇਰੇ।

ਕਈ ਜਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਜਤੀ ਤੇ ਸਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਤੀ ਹਨ, ਕਈ ਸੰਜਮ = ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਦਮਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਕਈ ਹੋਮ = ਹਵਨ ਯੱਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਪੁ = ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਤਪੁ = ਤਪੱਸਿਆ, ਜਲ ਧਾਰੇ ਕਰਨੇ, ਧੂਣੀਆਂ ਆਦਿ ਤਾਉਣੀਆਂ ਆਦਿਕ ਤੇ ਕਈ ਦਾਨ = ਖ਼ੈਰਾਤ, ਕਈ ਪੁੰਨ ਆਦਿਕ (ਕਿਸੇ ਪੁਰਬ ਦੇ ਦਿਨ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਦਾਨ ਵਿਚ ਦੇਣੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਪੁੰਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ) ਬਹੁਤੇਰੇ = ਬਹੁਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਿਧਿ ਪਾਖੰਡ ਬਹੁ; ਤੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਅਗਲੇਰੇ।

ਰਿਧਿ = ਅੰਨ ਦੀ ਅਤੋਟਤਾ ਜਪ ਤਪ ਕਰ ਕੇ ਸਾਧਨਾ ਦੁਆਰਾ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੇਰ ਅੰਨ ਪਕਾ ਕੇ ਸੈਂਕੜੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾ ਦੇਣ ਪਰ ਉਹ ਵਸਤੂ ਮੁੱਕੇ ਨਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਰਿਧੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਿਧਿ = ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਪੀਆਂ ਤਪੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਅਤੇ ਗੌਣ ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਧੀ ਹੈ ਤੇ ਨਿਧਿ = ਪਦਾਰਥ, ਅੰਨ, ਬਸਤਰ ਆਦਿਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਪਾਖੰਡ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੰਤ੍ਰ = ਟੂਣਾ ਮੰਤ੍ਰ ਭਾਵ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤੇ ਮੰਤ੍ਰ = ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਉਹ ਜਾਪ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਪ ਕੇ ਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਾਟਕ = ਤਮਾਸ਼ੇ ਅਗਲੇਰੇ = ਬਹੁਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮੁੱਖ ਅੱਠ ਸਿਧੀਆਂ ਹਨ :

੧. ਅਣਿਮਾ—ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਹੋ ਜਾਣਾ।
੨. ਮਹਿਮਾ—ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੋ ਜਾਣਾ।
੩. ਗਰਿਮਾ—ਭਾਰੀ ਹੋ ਜਾਣਾ।
੪. ਲਘਿਮਾ—ਹੌਲਾ ਹੋ ਜਾਣਾ।
੫. ਪ੍ਰਾਪਤ—ਮਨ-ਭਾਉਂਦੀ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਣੀ।
੬. ਪ੍ਰਾਕਾਮਯ—ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਜਾਣ ਲੈਣੀ।
੭. ਈਸ਼ਿਤਾ—ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ।
੮. ਵਸ਼ਿਤਾ—ਸਭ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲੈਣਾ।

ਦਸ ਗੌਣ ਸਿਧੀਆਂ :

੧. ਅਨੁਰਿਮ—ਭੁੱਖ ਤੇਹ ਦਾ ਨਾ ਵਿਆਪਣਾ।
੨. ਦੂਰ ਸ੍ਰਵਨ—ਦੂਰੋਂ ਸਭ ਗੱਲ ਸੁਣ ਲੈਣੀ।
੩. ਦੂਰ ਦਰਸ਼ਨ—ਦੂਰ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵੇਖਣੇ।
੪. ਮਨਵੇਗ—ਮਨ ਦੀ ਚਾਲ ਤੁਲ ਛੇਤੀ ਜਾਣਾ।
੫. ਕਾਮ ਰੂਪ—ਜਿਹਾ ਮਨ ਚਾਹੇ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਣਾ।
੬. ਪਰ ਕਾਇਆ ਪ੍ਰਵੇਸ਼—ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਲੈਣਾ।
੭. ਸ੍ਵੈਛੰਦ ਮ੍ਰਿਤੂ—ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਰ ਜਾਣਾ।
੮. ਸੁਰ ਕ੍ਰੀੜਾ—ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਖੇਲਣਾ।
੯. ਸੰਕਲਪ ਸਿਧ—ਜੋ ਚਿਤਵਣਾ, ਸੋ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਣਾ।
੧੦. ਅਪ੍ਰਤਿਹਤ ਗਤਿ—ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਜਾਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਾ ਪਵੇ।

ਇਹ ਅੱਠ ਮੁੱਖ ਤੇ ਦਸ ਗੌਣ ਸਿਧੀਆਂ ਹਨ। ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਬਾਬਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਸਭੁ ਮੋਹੁ ਹੈ ਨਾਮੁ ਨ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ॥ *(ਵਡਹੰਸ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੫੯੩)*

ਨਿਧੀਆਂ

ਨੌਂ ਨਿਧੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਉਂ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅਸਨ ਬਸਨ ਭੂ ਕਨਕ ਪੁਨ, ਦਾਸੀ ਚੌਪ ਗੁਲਾਮ।
ਰਥਵਾਹੇ ਹਿੰਡਵਾਹੇ ਜਾਨੀਐ, ਯਹ ਨਵਨਿਧਿ ਕੇ ਨਾਮ। *(ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ ੪੯੫)*

ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਉ = ਨਿਧੀਆਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਥਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਦਮ ਮਕਰ ਮਹਾਂਪਦਮ ਹੈ ਕੱਛਪ ਕੁੰਦ ਮੁਕੰਦ।
ਨੀਲ ਖਰਬ ਸੰਖ ਨਵਨਿਧਿ, ਦਾਤਾ ਹਰਿ ਬਖ਼ਸ਼ੰਦ। *(ਛਤੀਸ ਗਿਆਨ, ਕ੍ਰਿਤ ਅੰਬਾਲਵੀ)*

ਅਰਥਾਤ : ੧. ਪਦਮ = ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ, ੨. ਮਹਾਂਪਦਮ = ਹੀਰੇ ਜਵਾਹਰਾਤ, ੩. ਮਕਰ = ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ 'ਤੇ ਮਾਣ, ੪. ਕੱਛਪ = ਕੱਪੜੇ ਦਾਣੇ ਦੀ ਸੌਦਾਗਰੀ, ੫. ਮੁਕੰਦ = ਰਾਗ ਆਦਿ ਕੋਮਲ

ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ੬. ਕੁੰਦ = ਸੋਨੇ ਦੀ ਸੌਦਾਗਰੀ, ੭. ਨੀਲ = ਮੋਤੀ ਮੂੰਗੇ ਦੀ ਸੌਦਾਗਰੀ, ੮. ਖਰਬ = ਕੁਬੇਰ ਦੀ ਇਕ ਨਿਧਿ, ੯. ਸੰਖ = ਸੋਹਣੇ ਖਾਣੇ ਤੇ ਕੱਪੜੇ।

ਵੀਰਾਰਾਧਣ ਜੋਗਣੀ; ਮੜੀ ਮਸਾਣ ਵਿਡਾਣ ਘਨੇਰੇ।

ਕਈ ਵੀਰਾਰਾਧਣ (ਵੀਰ + ਅਰਾਧਣ) ੫੨ ਵੀਰ = ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਅਰਾਧਣ = ਅਰਾਧਦੇ ਹਨ, ਕਈ ੬੪ ਜੋਗਣੀ = ਜੋਗਣੀਆਂ ਨੂੰ ਅਰਾਧਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਮੜੀ = ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਫੂਕਣ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਕਈ ਮਸਾਣ = ਮਸਾਣਾਂ, ਭਾਵ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥੇ ਟੇਕਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਡਾਣ = ਅਚਰਜ ਕੌਤਕ ਘਨੇਰੇ = ਬਹੁਤ ਹਨ।

ਪੂਰਕ ਕੁੰਭਕ ਰੇਚਕਾ; ਨਿਵਲੀ ਕਰਮ ਭੁਇਅੰਗਮ ਘੇਰੇ।

ਪੂਰਕ = ਸਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ, ਕੁੰਭਕ = ਸਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਵਿਚ ਠਹਿਰਾਉਣਾ, ਰੇਚਕਾ = ਸਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਉਤਾਰਨਾ ਅਤੇ ਨਿਵਲੀ = ਨੇਤੀ ਧੋਤੀ ਆਦਿਕ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁਇਅੰਗਮ = ਭੁਜੰਗਮਾ ਨਾੜੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਛੇ ਚੱਕਰਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ।

ਸਿਧਾਸਣ ਪਰਚੇ ਘਣੇ; ਹਠ ਨਿਗ੍ਰਹ ਕਉਤਕ ਲਖ ਹੇਰੇ।

ਘਣੇ = ਬਹੁਤ ਸਿਧਾਸਣ (ਸਿਧ + ਆਸਣ) ਸਿੱਧ ਆਪਣੇ ਚੌਰਾਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਆਸਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਸਣ ਲਗਾ ਕੇ ਸਮਾਧੀ ਲਗਾਉਣ ਵਿਚ ਪਰਚੇ = ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹਠ = ਜ਼ਿੱਦ ਕਰ ਕੇ ਨਿਗ੍ਰਹ = ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਆਦਿ ਲਖ = ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕੌਤਕ ਹੇਰੇ = ਦੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਧਆਸਣ ਮੁੱਖ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਜੇ ਪੈਰ ਦੀ ਅੱਡੀ ਇੰਦਰੀ ਦੇ ਉੱਪਰ ਰੱਖ ਲੈਣੀ ਤੇ ਖੱਬੇ ਪੈਰ ਦੀ ਅੱਡੀ ਗੁਦਾ 'ਤੇ ਲਾ ਲੈਣੀ।

ਪਾਰਸ ਮਣੀ ਰਸਾਇਣਾ; ਕਰਾਮਾਤ ਕਾਲਖ ਆਨ੍ਹੇਰੇ।

ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਪਾਰਸ ਦੀ ਵੱਟੀ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਕੰਚਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਮਣੀ = ਚਿੰਤਾਮਣੀ ਹੈ ਜੋ ਚਿਤਵੀਏ, ਉਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਰਸਾਇਣ = ਪਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸੋਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੇ ਕਾਲਖ ਰੂਪੀ ਆਨ੍ਹੇਰੇ = ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਕਰਕੇ ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਪੂਜਾ ਵਰਤ ਉਪਾਰਣੇ; ਵਰ ਸਰਾਪ ਸਿਵ ਸਕਤਿ ਲਵੇਰੇ।

ਕਈ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਿਚ, ਕਈ ਵਰਤ ਰੱਖਣ ਵਿਚ, ਕਈ ਵਰਤਾਂ ਨੂੰ ਉਪਾਰਣੇ = ਖੁਲ੍ਹਵਾਉਣ ਵਿਚ, ਕਈ ਵਰ = ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਈ ਸਰਾਪ = ਬਦ-ਦੁਆ ਦੇਣ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਸਿਵ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਤੇ ਸਕਤਿ = ਪਾਰਬਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਵੇਰੇ = ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਵਿਣੁ;
ਥਾਉ ਨ ਪਾਇਨਿ ਭਲੇ ਭਲੇਰੇ।

ਚਾਹੇ ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਭਲੇਰੇ = ਚੰਗਿਆਂ ਤੋਂ ਭਲੇ = ਚੰਗੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ

ਸਾਧਸੰਗਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕਮਾਉਣ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਥਾਉ = ਥਾਂ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਇਨਿ = ਪਾਉਣਗੇ, ਭਾਵ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ।

ਕੂੜ ਇਕ; ਗੰਢੀ ਸਉ ਫੇਰੇ ॥੭॥

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਲਾ ਇਕ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਸੌ ਗੰਢਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਕ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੌ ਗੰਢਾਂ ਦਾ ਫੇਰੇ = ਗੇੜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਖੰਡ ਇਕ ਹੈ, ਉਸ ਪਾਖੰਡ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸਉ = ਸੌ ਕੂੜ = ਝੂਠ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਅਭਿਆਸ ਬਿਨਾਂ ਚਤੁਰਾਈ ਵੱਸ ਕੀਤੇ ਧਰਮੀ ਕੰਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਲੇਖੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ॥੭॥

ਨੋਟ : ਸੌ ਮਣਕਿਆਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਸੌ ਮਣਕਿਆਂ **ਵਾ:** ਗੰਢਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੮ (ਸਉਣ ਸ਼ਗਨ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾ)

ਸਉਣ ਸਗੁਨ ਵੀਚਾਰਣੇ; ਨਉ ਗ੍ਰਿਹ ਬਾਰਹ ਰਾਸਿ ਵੀਚਾਰਾ।

ਕਈ ਸਉਣ = ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੁਆਰਾ ਸਗੁਨ = ਸ਼ਗਨ ਵੀਚਾਰਣੇ = ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਨਉ = ਨੌਂ ਗ੍ਰਹਿਆਂ (ਸੂਰਜ, ਚੰਦਰਮਾ, ਮੰਗਲ, ਬੁੱਧ, ਬ੍ਰਿਹਸਪਤਿ, ਸ਼ੁਕਰ, ਸਨਿੱਚਰ, ਰਾਹੂ, ਕੇਤੂ) ਦੀ ਅਤੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਰਾਸਿ = ਰਾਸਾਂ (ਮੇਖ, ਬ੍ਰਿਖ, ਮਿਥਨ, ਕਰਕ, ਸਿੰਘ, ਕੰਨਿਆ, ਤੁਲਾ, ਬ੍ਰਿਸਚਕ, ਧਨ, ਮਕਰ, ਕੁੰਭ, ਮੀਨ) ਦੀ ਵੀਚਾਰਾ = ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਾਮਣਿ ਟੂਣੇ ਅਉਸੀਆ; ਕਣਸੋਈ ਪਾਸਾਰ ਪਸਾਰਾ।

ਟੂਣੇ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਾਮਣਿ = ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਉਸੀਆ = ਹੱਥ ਨਾਲ (ਜਲਦੀ ਜਲਦੀ ਲਕੀਰਾਂ ਖਿੱਚ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਗਿਣਤੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੇ ਟਾਂਕ[1] ਵਧੇ ਤਾਂ ਚੰਗੀ, ਜੇ ਜਿਸਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੰਦੀ) ਇਹ ਸ਼ਗਨ-ਅਪਸ਼ਗਨ ਵਿਚਾਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਣਸੋਈ = ਕੰਨੋ-ਕੰਨੀਂ ਖ਼ਬਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਪਾਸਾਰ = ਪੱਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਗਦਹੁ ਕੁਤੇ ਬਿਲੀਆ; ਇਲ ਮਲਾਲੀ ਗਿਦੜ ਛਾਰਾ।

ਕਈ ਜਾਨਵਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਗਨਾਂ-ਅਪਸ਼ਗਨਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਰਸਤੇ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਗਦਹੁ = ਖੋਤਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਭਾਵ ਹਿਣਕ ਪਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੰਨ ਫੜਕ ਜਾਣ 'ਤੇ, ਬਿੱਲੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਕੱਟ ਜਾਣ 'ਤੇ, ਇੱਲ ਦਾ ਸਿਰ ਉੱਪਰੋਂ ਲੰਘ ਜਾਣ 'ਤੇ ਮਲਾਲੀ = ਮੈਨਾ ਮਿਲ ਜਾਣ 'ਤੇ, ਗਿੱਦੜ ਦਾ ਦਿਨੇ ਬੋਲਣਾ ਭੈੜਾ ਅਪਸ਼ਗਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਛਾਰਾ = ਵਾਵਰੋਲਿਆਂ ਦਾ ਆਉਣਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਸੂਚਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ।

ਨਾਰਿ ਪੁਰਖੁ ਪਾਣੀ ਅਗਨਿ; ਛਿਕ ਪਦ ਹਿਡਕੀ ਵਰਤਾਰਾ।

('ਛਿੱਕ' ਅਤੇ 'ਪੱਦ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਜੇਕਰ ਤੁਰਨ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਨਾਰਿ = ਇਸਤਰੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੜਾ ਲੈ ਕੇ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਸ਼ਗਨ ਸਮਝਿਆ

---

੧. ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ੧, ੩, ੫, ੭, ੯ ਇਹ ਟਾਂਕ ਹੈ ਅਤੇ ੨, ੪, ੬, ੮, ੧੦ ਇਹ ਜਿਸਤ ਹੈ।

ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅੱਗ ਲੈ ਕੇ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਅਪਸ਼ਗਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਛਿੱਕ ਆ ਜਾਵੇ, ਪਦ = ਮੂਲ-ਦੁਆਰ ਤੋਂ ਹਵਾ ਸਰਕਣਾ ਜਾਂ ਹਿਡਕੀ = ਹਿਜਕੀ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੰਮ ਦਾ ਨਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਲੋਕ ਫਸੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਥਿਤ ਵਾਰ ਭਦ੍ਰਾ ਭਰਮ; ਦਿਸਾਸੂਲ ਸਹਿਸਾ ਸੰਸਾਰਾ।

('ਭੱਦ੍ਰਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਉਚਾਰਨ ਹੈ)

ਕਈ ਥਿਤ = ਏਕਮ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ, ਕਈ ਦੂਜ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਵਾਰ = ਐਤਵਾਰ, ਮੰਗਲਵਾਰ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਭਦ੍ਰਾ = ਮੰਗਲ ਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਤੀ ਭਰਮ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨ ਕਰਕੇ ਦਿਸ਼ਾਸੂਲ ਦਾ ਸਹਸਾ = ਸੰਸਾ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਦਿਸ਼ਾਸੂਲ—ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲਈ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਦਿਨ ਅਰ ਵੇਲਾ ਸੂਲ ਜਿਹਾ ਦੁਖਦਾਈ, ਜਿਵੇਂ ਪੱਛਮ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ੁਕਰ ਤੇ ਐਤਵਾਰ, ਉੱਤਰ ਲਈ ਮੰਗਲ ਤੇ ਬੁੱਧ, ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਸ਼ਨੀ ਤੇ ਸੋਮ, ਦੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀਰਵਾਰ।

ਵਲੁ ਛਲੁ ਕਰਿ ਵਿਸਵਾਸ ਲਖ; ਬਹੁ ਚਖੀ ਕਿਉ ਰਵੈ ਭਤਾਰਾ।

ਜਿਹੜੇ ਵਿਸਵਾਸ = ਭਰੋਸੇ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਵਲੁ ਛਲੁ = ਧੋਖਾ ਫ਼ਰੇਬ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਲੱਖਾਂ ਦਾ ਧਨ ਜੋੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਬਹੁ = ਬਹੁਤੇ ਸਵਾਦ ਚਖੀ = ਚੱਖਣ ਵਾਲੀ ਵੇਸਵਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੱਕੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਤਾਰਾ = ਪਤੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਿਉ = ਕਿਵੇਂ ਰਵੈ = ਮਾਣ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਨਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਔਰਤਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਨ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਉ ਛੁਟੜਿ ਘਰਿ ਘਰਿ ਫਿਰੈ ਦੁਹਚਾਰਣਿ ਬਦਨਾਉ ॥ *(ਸੋਰਠਿ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੬੪੫)*

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਨ, ਉਹ ਵੇਸਵਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ। ਉਹ ਪਤੀ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਦਾ ਅਨੰਦ ਨਹੀਂ ਮਾਣ ਸਕਦੇ। ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਫਲ; ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ॥੮॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਭਗਤੀ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ-ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ॥੮॥

ਪਉੜੀ ੯ (ਗੁਰਮੁਖ ਮਾਰਗ ਦੀ ਨਿਰਮਲਤਾ)

ਨਦੀਆ ਨਾਲੇ ਵਾਹੜੇ; ਗੰਗਿ ਸੰਗਿ ਗੰਗੋਦਕ ਹੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਨਦੀਆਂ, ਨਾਲੇ ਵਾਹੜੇ = ਬਰਸਾਤੀ ਨਾਲੇ ਗੰਗਿ = ਗੰਗਾ ਦੇ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੰਗੋਦਕ (ਗੰਗ + ਉਦਕ) ਗੰਗਾ ਦਾ ਉਦਕ = ਪਾਣੀ ਭਾਵ ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੋਈ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਜਾਂ ਸੰਗਤ ਰੂਪ ਗੰਗਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਨਦੀਆਂ, ਨਾਲਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚਾਰੇ ਵਰਣ ਗੁਰਸਿੱਖ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਸਟ ਧਾਤੁ ਇਕ ਧਾਤੁ ਹੋਇ; ਪਾਰਸ ਪਰਸੈ ਕੰਚਨ ਸੋਈ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸਟ = ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ (ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਤਾਂਬਾ, ਜਿਸਤ, ਪਾਰਾ, ਕਲੀ, ਲੋਹਾ, ਸਿੱਕਾ) ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਪਰਸੈ = ਸਪਰਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਸੋਨੇ ਦਾ ਰੂਪ ਸੋਈ = ਉਹੀ ਇਕ ਧਾਤ, ਭਾਵ ਸੋਨਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ **ਵਾ:** ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਾਰੇ ਵਰਣ ਤੇ ਚਾਰੇ ਆਸ਼ਰਮ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਾਰਸ ਰੂਪੀ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਚੰਦਨ ਵਾਸੁ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਅਫਲ ਸਫਲ ਕਰਿ ਚੰਦਨ ਗੋਈ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸੁ = ਸੁਗੰਧੀ ਸਾਰੀ ਬਨਸਪਤੀ ਚਾਹੇ ਅਫਲ = ਫਲ ਰਹਿਤ ਤੇ ਸਫਲ = ਫਲਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਸਭ ਨੂੰ ਚੰਦਨ ਦਾ ਰੂਪ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਹ ਵੀ ਚੰਦਨ ਗੋਈ = ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ **ਵਾ:** ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਅਵਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਚਾਹੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਸਭ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਚੰਦਨ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਛਿਅ ਰੁਤ ਬਾਰਹ ਮਾਹ ਕਰਿ; ਸੁਝੈ ਸੁਝ ਨ ਦੂਜਾ ਕੋਈ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਛਿਅ = ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਮਾਹ = ਮਹੀਨੇ ਕਰਿ = ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਸੁਝ = ਸੂਰਜ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸੁਝੈ = ਸੁੱਝਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਸੂਰਜ ਨ = ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ **ਵਾ:** ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਛੇ ਦਰਸ਼ਨ ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਤੇ ੧੨ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਪੰਥ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪੀ ਸੂਰਜ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਹਰ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਛਿਅ ਦਰਸਨਾ; ਬਾਰਹ ਵਾਟ ਭਵੈ ਸਭ ਲੋਈ।

ਚਾਰ ਵਰਨ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਤੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਵਾਟ = ਰਸਤਿਆਂ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਸਭ = ਸਾਰੀ ਲੋਈ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਭਵੈ = ਭਾਉਂਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਦਰਸਨੁ ਸਾਧ ਸੰਗਿ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗਿ ਦੁਬਿਧਾ ਖੋਈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਮਾਰਗ ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖ ਇਸ ਮਾਰਗਿ = ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦੁਬਿਧਾ = ਦ੍ਵੈਸ਼-ਭਾਵ **ਵਾ:** ਦੁਚਿੱਤਾਪਨ ਖੋਈ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਮਨੁ; ਇਕੁ ਅਰਾਧਨਿ ਓਈ ॥੯॥

ਓਈ = ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਇਕ-ਮਨ ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਰਾਧਨਿ = ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਕੁਲਾਧਰਮ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਮਾਰਗ)

ਨਾਨਕ ਦਾਦਕ ਸਾਹੁਰੈ; ਵਿਰਤੀਸੁਰ ਲਾਗਾਇਤ ਹੋਏ।

ਨਾਨਕ = ਨਾਨਕੇ, ਦਾਦਕ = ਦਾਦਕੇ ਤੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਰਤੀਸੁਰ = ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਅਤੇ ਲਾਗਾਇਤ = ਲਾਗੀ ਲੋਕ ਹੋਏ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜੰਮਣਿ ਭਦਣਿ ਮੰਗਣੈ; ਮਰਣੈ ਪਰਣੈ ਕਰਦੇ ਢੋਏ।

('ਭੱਦਣਿ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਹੈ)

ਇਹ ਜੰਮਣ ਵੇਲੇ, ਭਦਣਿ = ਸਿਰ ਮੁੰਡਨ ਵੇਲੇ, ਮਰਣੈ = ਮਰਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਮੰਗਣੈ = ਮੰਗਣੇ ਤੇ ਪਰਣੈ = ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਲੋਕ ਢੋਏ = ਢੋਈ ਭਾਵ ਮਿਲਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰੀਤੀ ਰੂੜੀ ਕੁਲਾ ਧਰਮ; ਚਜ ਅਚਾਰ ਵਿਚਾਰ ਵਿਖੋਏ।

ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਦੀ ਰੂੜੀ = ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕੁਲਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦੇ ਚਜ = ਢੰਗ, ਅਚਾਰ = ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਜਜਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖੋਏ = ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕਰਿ ਕਰਤੂਤਿ ਕਸੂਤ ਵਿਚਿ; ਪਾਇ ਦੁਲੀਚੇ ਗੈਣ ਚੰਦੋਏ।

ਕਦੀ ਕਸੂਤ = ਭੈੜੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਜਜਮਾਨ ਨੂੰ ਦੁਲੀਚੇ ਹੇਠ ਪਾਇ = ਪਾ ਕੇ ਗੈਣ = ਅਕਾਸ਼ੀ ਚੰਦੋਏ ਉੱਪਰ ਤਾਣਦੇ ਹਨ।

ਜੋਧ ਜਠੇਰੇ ਮੰਨੀਅਨਿ; ਸਤੀਆ ਸਉਤ ਟੋਭੜੀ ਟੋਏ।

ਕਈ ਆਪਣੇ ਜੋਧ = ਯੋਧਿਆਂ ਤੇ ਜਠੇਰੇ = ਵੱਡੇ-ਵਡੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨੀਅਨਿ = ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮਨੌਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਸਤੀਆਂ ਤੇ ਸਉਤ = ਸੌਂਕਣਾਂ (ਸੌਂਕਣ ਦੀ ਮੂਰਤ ਨਵੀਂ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਗਲ ਪਾ ਕੇ ਪਹਿਲਾ ਫਲ ਸੌਂਕਣ ਦੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਾ ਕਰੇ) ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਟੋਭੜੀ = ਟੋਭੇ ਅਤੇ ਟੋਇਆਂ ਦੀ ਮਨੌਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿੱਟੀ ਪੁੱਟ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਹਿਮੀ ਲੋਕ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਵਿਣ;
ਮਰਿ ਮਰਿ ਜੰਮਨਿ ਦਈ ਵਿਗੋਏ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕਮਾਉਣ ਤੋਂ ਵਿਣ = ਬਗ਼ੈਰ ਦਈ = ਪ੍ਰੇਰਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵਿਗੋਏ = ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਜੀਵ ਜੰਮਨਿ = ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਵਾਰੋ-ਵਾਰ ਮਰ-ਮਰ ਕੇ ਜੰਮਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੀਰੇ; ਹਾਰਿ ਪਰੋਏ ॥੧੦॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਹਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਧਾਗੇ ਵਿਚ ਪਰੋਏ = ਪਰੋਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀਰੇ = ਹੀਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਹਾਰ ਵਿਚ ਪਰੋਏ ਹੋਏ ਹਨ ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਸਹਿਜ਼ਾਦੇ ਤੇ ਨੌਕਰ)

ਲਸਕਰ ਅੰਦਰਿ ਲਾਡੁਲੇ; ਪਾਤਿਸਾਹਾ ਜਾਏ ਸਾਹਜਾਦੇ।

ਲਸਕਰ = ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਜਾਏ = ਜੰਮੇ ਹੋਏ ਲਾਡੁਲੇ = ਪਿਆਰੇ ਸਾਹਜਾਦੇ = ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਤਸਾਹ ਅਗੈ ਚੜਨਿ; ਪਿਛੈ ਸਭਿ ਉਮਰਾਉ ਪਿਆਦੇ।

ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਗੈ = ਅੱਗੇ ਚੜਨਿ = ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਉਮਰਾਉ = ਅਮੀਰ, ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਤੇ ਪਿਆਦੇ = ਪੈਦਲ ਸਿਪਾਹੀ ਪਿੱਛੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ।

ਬਣਿ ਬਣਿ ਆਵਨਿ ਤਾਇਫੇ; ਓਇ ਸਾਹਜਾਦੇ ਸਾਦ ਮੁਰਾਦੇ।

ਤਾਇਫੇ = ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮੁਜਰਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਣ ਬਣ ਕੇ, ਭਾਵ ਹਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰ ਕੇ ਆਵਨਿ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੁਜਰਾ ਵੇਖਣ ਆਉਂਦੇ ਓਇ = ਉਹ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਸਾਦ = ਸਾਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਮੁਰਾਦੇ = ਮੁਰਾਦ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਵਲ-ਛਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਖਿਜਮਤਦਾਰ ਵਡੀਰੀਅਨਿ;
ਦਰਗਹ ਹੋਨ ਖੁਵਾਰ ਕੁਵਾਦੇ।

ਖਿਜਮਤਦਾਰ = ਚਾਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਡੀਰੀਅਨਿ = ਵਡਿਆਈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਕੁਵਾਦੇ = ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦਰਗਾਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਖ਼ੁਆਰ ਹੋਨ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਡਿਆਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਅਦੂਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ ਖ਼ੁਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਗੈ ਢੋਈ ਸੇ ਲਹਨਿ; ਸੇਵਾ ਅੰਦਰਿ ਕਾਰ ਕੁਸਾਦੇ।

('ਕੁਸ਼ਾਦੇ' ਬਿੰਦੀ ਨਾਲ ਬੋਲੋ)

ਅਗੈ = ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਢੋਈ = ਪਨਾਹ ਸੇ = ਉਹੀ ਲਹਨਿ = ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਲਾ ਕੇ, ਭਾਵ ਦਿਲ ਕੁਸਾਦੇ = ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਤਿਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸੋ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਰਤੈ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੇ।

ਸੋ = ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਰਸਾਦੇ = ਕਿਰਪਾ ਵਰਤੈ = ਵਰਤਦੀ ਹੈ।

ਸਾਹ ਸੁਹੇਲੇ; ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੇ ॥੧੧॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਤੇ ਜੁਗਾਦੇ = ਜੁਗਾਂ-ਜੁਗਾਂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਹੈ, ਸਾਹ = ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਸਦਾ ਸੁਹੇਲੇ = ਸੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥੧੧॥ ਭਾਵ ਐਰੇ-ਗ਼ੈਰੇ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਅਬੇ ਤਬੇ ਕੀ ਚਾਕਰੀ ਕਿਉ ਦਰਗਹ ਪਾਵੈ ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੨੦)*

ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਵੀ ਕਰੇ ਤੇ ਮੁਹਰਿਓਂ ਜਵਾਬ ਵੀ ਦੇਵੇ, ਉਹ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਭੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਸਲਾਮੁ ਜਬਾਬੁ ਦੋਵੈ ਕਰੇ ਮੁੰਢਹੁ ਘੁਥਾ ਜਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਦੋਵੈ ਕੂੜੀਆ ਥਾਇ ਨ ਕਾਈ ਪਾਇ ॥੨॥ *(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੭੪)*

ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਕੁੰਵਰ ਨਿਆਈਂ ਹਨ। ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਦੇ ਲਿਬਾਸ ਵਾਲੇ ਤੇ ਅੰਦਰ ਤੋਂ ਰੇਸ਼ਮ ਵਰਗੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਜਿਨ੍ ਪਟੁ ਅੰਦਰਿ ਬਾਹਰਿ ਗੁਦੜੁ ਤੇ ਭਲੇ ਸੰਸਾਰਿ॥ *(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੭੩)*

ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਭੇਖ ਦਿਖਾਵਿਆਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਹਨ, ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਣਗੇ, ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਤੇ ਮਨਮਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖ਼ੁਆਰ ਹੋਣਗੇ।

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਹੋਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ)

ਤਾਰੇ ਲਖ ਅਨ੍ਹੇਰ ਵਿਚਿ; ਚੜ੍ਹਿਐ ਸੁਝਿ ਨ ਸੁਝੈ ਕੋਈ।

ਰਾਤ ਦੇ ਅਨ੍ਹੇਰ = ਹਨੇਰ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਤਾਰੇ ਚਮਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦਿਨ ਸਮੇਂ ਸੁਝਿ = ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਿਐ = ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਤਾਰਾ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੁਝੈ = ਦਿੱਸਦਾ।

ਸੀਹਿ ਬੁਕੇ ਮਿਰਗਾਵਲੀ; ਭੰਨੀ ਜਾਇ ਨ ਆਇ ਖੜੋਈ।

ਸੀਹਿ = ਸ਼ੇਰ ਜਦੋਂ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਬੁਕੇ = ਭਬਕ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਿਰਗਾਵਲੀ (ਮਿਰਗ + ਆਵਲੀ) ਮਿਰਗ = ਹਿਰਨਾਂ ਦੀ ਆਵਲੀ = ਡਾਰ ਭੰਨੀ = ਭੱਜ ਜਾਇ = ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕੋਲ ਆਇ = ਆ ਕੇ ਖੜੋਈ = ਖੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਬਿਸੀਅਰ ਗਰੜੈ ਡਿਠਿਆ; ਖੁਡੀ ਵੜਿਦੇ ਲਖ ਪਲੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਗਰੜੈ = ਗਰੁੜ, ਜੋ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਡਿਠਿਆ = ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਬਿਸੀਅਰ = ਸੱਪ ਪਲੋਈ = ਨੱਸ ਕੇ ਖੁੱਡਾਂ ਵਿਚ ਵੜਿਦੇ = ਵੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਖੇਰੂ ਸਾਹਬਾਜ ਦੇਖਿ; ਢੁਕਿ ਨ ਹੰਘਨਿ ਮਿਲੈ ਨ ਢੋਈ।

ਪੰਖੇਰੂ = ਪੰਛੀ, (ਸਾਹ + ਬਾਜ) ਬਾਜ ਸਾਹ = ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਢੁਕਿ = ਜਾਣ ਦੀ ਹੰਘਨਿ = ਹਿੰਮਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਜ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਤੇ ਲੁਕਣ ਵਾਸਤੇ ਢੋਈ = ਟਿਕਾਣਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਭਾਵ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਟਿਕਾਣਾ ਲੱਭਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮਿਲਦਾ ਨਹੀਂ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਤਾਰੇ ਲਖ ਅਨ੍ਹੇਰ ਵਿਚਿ; ਚੜ੍ਹਿਐ ਸੁਝਿ ਨ ਸੁਝੈ ਕੋਈ।

ਅਸਮਾਨ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਅਨ੍ਹੇਰ = ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੱਖਾਂ ਪਾਖੰਡੀ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਚਮਕ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਖੰਡ ਰੂਪੀ ਚਮਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਸੁਝਿ = ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਿਐ = ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਕੋਈ = ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਸੁਝੈ = ਦਿੱਸਦੀ।

ਸੀਹਿ ਬੁਕੇ ਮਿਰਗਾਵਲੀ; ਭੰਨੀ ਜਾਇ ਨ ਆਇ ਖੜੋਈ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਸੀਹਿ = ਸ਼ੇਰ ਬੁਕੇ = ਭਬਕ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਿਰਗਾਵਲੀ = ਹਿਰਨਾਂ ਦੀ

ਡਾਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪੰਜੇ ਵਿਕਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਭੰਨੀ = ਭੱਜ ਜਾਇ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਮਨ ਵਿਚ ਆਇ = ਆ ਕੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਖੜੋਈ = ਖੜਦੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਸਿ ਵੰਞਹੁ ਕਿਲਵਿਖਹੁ ਕਰਤਾ ਘਰਿ ਆਇਆ॥
ਦੂਤਹ ਦਹਨੁ ਭਇਆ ਗੋਵਿੰਦੁ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੪੬੦)*

ਬਿਸੀਅਰ ਗਰੜੈ ਡਿਠਿਆ; ਖੁਡੀ ਵੜਿਦੇ ਲਖ ਪਲੋਈ।

ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਗਰੜੈ = ਗਰੁੜ ਨੂੰ ਡਿਠਿਆ = ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਰੂਪ ਲੱਖਾਂ ਮਾੜੇ ਸੰਕਲਪ ਜੋ ਬਿਸੀਅਰ = ਸੱਪਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਉਹ ਪਲੋਈ = ਨੱਸ ਕੇ ਸ਼ੁਭ ਵਾਸਨਾ ਰੂਪੀ ਖੁਡੀ = ਖੁੱਡਾਂ ਵਿਚ ਵੜਿਦੇ = ਵੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਖੇਰੂ ਸਾਹਬਾਜ ਦੇਖਿ; ਢੁਕਿ ਨ ਹੰਘਨਿ ਮਿਲੈ ਨ ਢੋਈ।

ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੰਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਰੂਪ ਪੰਖੇਰੂ = ਪੰਛੀ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਢੁਕਿ = ਜਾਣ ਦੀ ਹੰਘਨਿ = ਹਿੰਮਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ, ਮੰਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਤੇ ਲੁਕਣ ਨੂੰ ਢੋਈ = ਟਿਕਾਣਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਮਿਲੈ = ਮਿਲਦਾ।

ਚਾਰ ਵੀਚਾਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਿ; ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਦੁਰਮਤਿ ਖੋਈ।

ਸੰਸਾਰ = ਜਗਤ ਵਿਚ ਚਾਰ = ਸੁੰਦਰ ਵਿਚਾਰ ਬਹੁਤ ਹਨ ਪਰ ਦੁਰਮਤਿ (ਦੁਰ + ਮਤਿ) ਦੁਰ = ਖੋਟੀ ਮਤ ਭਾਵ ਨਸ਼ਈ, ਵਿਸ਼ਈ, ਚੋਰੀ ਆਦਿ ਵਾਲੀ ਮਤ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਿਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਖੋਈ = ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ; ਦੁਬਿਧਾ ਮਾਰਿ ਮਵਾਸਾ ਗੋਈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਨ, ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਬਾਣ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਦੀ ਦੁਬਿਧਾ = ਦ੍ਵੈਸ਼-ਭਾਵ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਵਾਸਾ = ਆਕੀ ਹੋਏ ਪੰਜੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਗੋਈ = ਨੱਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਤਾ; ਜਾਣੁ ਜਣੋਈ॥੧੨॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਜਾਤਾ = ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਆਪ ਜਾਣ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਭੇਦ ਬਾਰੇ ਜਣੋਈ = ਜਣਾਉਂਦੇ ਹਨ॥੧੨॥

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਡੀ ਰਾਹ)

ਸਤਿਗੁਰ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ ਚਲਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਲਈ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ = ਸੌਖਾ ਰਸਤਾ ਚਲਾਇਆ, ਭਾਵ ਤੋਰਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਿ ਦੂਤਿ ਕਰਿ ਭੂਤ ਵਸਿ; ਦੁਰਮਤਿ ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਮਿਟਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਦੂਤ ਭਾਵ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਤੇ ਮਨ ਰੂਪ ਭੂਤ ਨੂੰ ਵੱਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਰਮਤਿ (ਦੁਰ + ਮਤਿ) ਦੁਰ = ਖੋਟੀ ਮਤ ਤੇ ਦੂਜਾ ਭਾਉ = ਦ੍ਵੈਸ਼-ਭਾਵ ਮਿਟਾਇਆ = ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਚਲਣਾ; ਜਮ ਜਾਗਾਤੀ ਨੇੜਿ ਨ ਆਇਆ।

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿਤ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਤੇ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਕੇ ਚਲਣਾ = ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਮ ਰੂਪੀ ਜਾਗਾਤੀ = ਮਸੂਲੀਆ ਨੇੜਿ = ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ = ਆਉਂਦੇ।

ਬੇਮੁਖ ਬਾਰਹ ਵਾਟੁ ਕਰਿ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚ ਖੰਡੁ ਵਸਾਇਆ।

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹਨ, ਉਹ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਵਾਟੁ = ਪੰਥਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਮਨ ਤੇ ਬੁੱਧ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੌਰਾਸੀ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਭਟਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸੱਚਖੰਡ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ ਹੈ **ਵਾ:** ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਦੇ ਵਿਚ ਵਾਸਾ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਭਉ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ; ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਭਾਉ ਭਗਤਿ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ, ਭਉ = ਡਰ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪਣਾ, ਦਾਨ ਦੇਣਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਕਰਮ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭਾਵ ਪੱਕੇ ਕਰਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਜਿਉ ਜਲੁ ਅੰਦਰਿ ਕਮਲ ਹੈ; ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਉਦਾਸੁ ਰਹਾਇਆ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਜਲੁ = ਪਾਨੀ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਕਮਲ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਦਾਸੁ = ਉਪਰਾਮ ਰਹਾਇਆ = ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਆਪੁ ਗਵਾਇ; ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਇਆ ॥੧੩॥

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਗਣਾਇਆ ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਜਣਾਇਆ ਨਹੀਂ ॥੧੩॥

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਸੱਚਾ ਸੋਹਿਲਾ)

ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ ਹੋਇਕੈ; ਚਾਕਰ ਕੂਕਰ ਦੇਸਿ ਦੁਹਾਈ।

ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਚਾਕਰ = ਨੌਕਰ ਕੂਕਰ = ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਦੁਹਾਈ ਫੇਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਪੁਕਾਰਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜੰਮਦਿਆ ਰਣਝੁੰਝਣਾ; ਨਾਨਕ ਦਾਦਕ ਹੋਇ ਵਧਾਈ।

ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਜੰਮਦਿਆ = ਜੰਮਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰਣਝੰਝਣਾ (ਰਣ + ਝੁੰਝਣਾ) ਰਣ = ਸੁੰਦਰ ਝੁਨਕਾਰ ਵਾਲਾ ਜੱਸ **ਵਾ:** ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਨਕੇ ਦਾਦਕੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵਧਾਈਆਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵੀਵਾਹਾਂ ਨੋ ਸਿਠਣੀਆਂ; ਦੁਹੀ ਵਲੀ ਦੁਇ ਤੂਰ ਵਜਾਈ।

ਵੀਵਾਹ ਨੂੰ ਦੁਹੀ = ਦੋਨਾਂ ਵਲੀ = ਪਾਸੇ ਸਿੱਠਣੀਆਂ (ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਜੋ ਗਾਲ੍ਹੀਆਂ ਨਾਲ

ਮਿਲਾ ਕੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਨਾਲ ਕਹੀ ਹੋਈ ਬਾਣੀ) ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੁਇ = ਦੋਨਾਂ ਪਾਸੇ ਨਾਨਕਿਆਂ ਤੇ ਦਾਦਕਿਆਂ ਵੱਲ ਤੂਰ = ਰਣਸਿੰਘੇ ਵਾਜੇ ਵਜਾਈ = ਵੱਜਦੇ ਹਨ।

ਰੋਵਣੁ ਪਿਟਣੁ ਮੁਇਆ ਨੋ; ਵੈਣੁ ਅਲਾਹਣਿ ਧੁੰਮ ਧੁੰਮਾਈ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਜੰਮਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਮੁਇਆ = ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੋ = ਨੂੰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਰੋਵਣੁ = ਰੋਂਦੀਆਂ ਪਿਟਣੁ = ਪਿੱਟਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਰੇ ਹੋਏ ਦਾ ਅਲਾਹਣਿ = ਜੱਸ ਗਾ ਕੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਵੈਣੁ = ਕੀਰਨੇ ਪਾ ਕੇ ਧੁੰਮ = ਸ਼ੋਰ ਧੁੰਮਾਈ = ਮਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚੁ ਸੋਹਿਲਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਲਿਵ ਲਾਈ।

ਪਰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਉਸ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੀ ਸੋਹਿਲਾ = ਜੱਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਈ = ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਬੇਦ ਕਤੇਬਹੁ ਬਾਹਰਾ; ਜੰਮਣਿ ਮਰਣਿ ਅਲਿਪਤੁ ਰਹਾਈ।

ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਵੇਦਾਂ ਕਤੇਬਹੁ = ਕਤੇਬਾਂ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ = ਬਾਹਰ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਤੋਂ ਅਲਿਪਤੁ = ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਾਈ = ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਆਸਾ ਵਿਚਿ; ਨਿਰਾਸੁ ਵਲਾਈ ॥੧੪॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਆਸਾ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸ, ਭਾਵ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿ ਕੇ ਜੀਵਨ ਵਲਾਈ = ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥੧੪॥

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਗੁਰਮੁਖ ਤੇ ਮਨਮੁਖ)

ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥੁ ਸੁਹੇਲੜਾ; ਮਨਮੁਖ ਬਾਰਹ ਵਾਟ ਫਿਰੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਪੰਥੁ = ਰਸਤਾ ਸੁਹੇਲੜਾ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਵਾਟ = ਰਸਤਿਆਂ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰੰਦੇ = ਫਿਰਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਵਾਲਾ ਪੰਥੁ = ਰਸਤਾ ਬੜਾ ਸੁਹੇਲੜਾ = ਸੁਖਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਵਾਟ = ਪੰਥਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਮਨ ਤੇ ਬੁੱਧ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰੰਦੇ = ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਰਿ ਲੰਘਾਦਿਆ; ਮਨਮੁਖ ਭਵਜਲ ਵਿਚਿ ਡੁਬੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਮਲਾਹ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਬੇੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਰ ਲੰਘਾਦਿਆ = ਲੰਘਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਭਵਜਲ = ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਆਪ ਵੀ ਡੁੱਬਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਡੁਬੰਦੇ = ਡੋਬਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਕਰਿ; ਮਨਮੁਖ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜਨਮ ਮਰੰਦੇ।

ਜਗਿਆਸੂ ਬਣ ਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਕਰਿ = ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮਨ ਦੀ ਮਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਚੌਰਾਸੀ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ = ਵਾਰ-ਵਾਰ, ਭਾਵ ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੇ ਜਨਮ = ਜੰਮਦੇ ਮਰੰਦੇ = ਮਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਪਾਇਦੇ; ਮਨਮੁਖਿ ਦੁਖ ਫਲੁ ਦੁਖ ਲਹੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਪਾਇਦੇ = ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਦੁੱਖ ਰੂਪੀ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੌਰਾਸੀ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਪਾਪ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਰੂਪ ਫਲ ਲਹੰਦੇ = ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਦਰਗਹ ਸੁਰਖਰੂ; ਮਨਮੁਖਿ ਜਮੁਪੁਰਿ ਡੰਡੁ ਸਹੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਸੁਰਖਰੂ = ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਦਾ ਅਨੰਦ ਦੇ ਸਹਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਗਹ = ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਅੰਦਰ ਕੀਤੇ ਪਾਪਾਂ ਕਰਕੇ ਜਮਪੁਰੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਜਮਾਂ ਦਾ ਡੰਡ ਸਹੰਦੇ = ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ; ਮਨਮੁਖਿ ਹਉਮੈ ਅਗਨਿ ਜਲੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇਆ = ਮਿਟਾ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਹਉਮੈ ਦੀ ਅਗਨਿ = ਅੱਗ ਵਿਚ ਜਲੰਦੇ = ਸੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬੰਦੀ ਅੰਦਰਿ; ਵਿਰਲੇ ਬੰਦੇ ॥੧੫॥

ਮਾਇਆ ਦੇ ਬੰਦੀ = ਕੈਦਖ਼ਾਨੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਬੰਦੇ = ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬੰਦੇ ਸੇ ਜਿ ਪਵਹਿ ਵਿਚਿ ਬੰਦੀ ਵੇਖਣ ਕਉ ਦੀਦਾਰੁ ॥ *(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੬੫)*

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਰੂਪਕ ਅਲੰਕਾਰ)

ਪੇਵਕੜੇ ਘਰਿ ਲਾਡੁਲੀ; ਮਾਊ ਪੀਊ ਖਰੀ ਪਿਆਰੀ।

ਲੜਕੀ ਆਪਣੇ ਪੇਵਕੜੇ = ਪੇਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਲਾਡੁਲੀ = ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਾਊ = ਮਾਤਾ, ਪੀਊ = ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਖਰੀ = ਬਹੁਤ ਪਿਆਰੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

ਵਿਚਿ ਭਰਾਵਾਂ ਭੈਣੜੀ; ਨਾਨਕ ਦਾਦਕ ਸਪਰਵਾਰੀ।

('ਸ-ਪਰਵਾਰੀ' ਬੋਲੋ)

ਭੈਣੜੀ = ਭੈਣ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਨਾਨਕ = ਨਾਨਕੇ ਤੇ ਦਾਦਕ = ਦਾਦਕੇ ਘਰ ਸਪਰਵਾਰੀ = ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਲਖ ਖਰਚ ਵਿਆਹੀਐ; ਗਹਣੇ ਦਾਜੁ ਸਾਜੁ ਅਤਿ ਭਾਰੀ।

ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਵਿਆਹੀਐ = ਵਿਆਹੁਣ ਲਈ ਲੱਖਾਂ ਦਾ ਖ਼ਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਤੇ ਦਾਜ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਸਾਮਾਨ ਸਾਜੁ = ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹੁਰੜੈ ਘਰਿ ਮੰਨੀਐ; ਸਣਖਤੀ ਪਰਵਾਰ ਸਧਾਰੀ।

ਸਾਹੁਰੜੈ = ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਉਹੀ ਅਸਲ ਸਣਖਤੀ = ਸੁਹਾਗਣ ਮੰਨੀਐ = ਮੰਨੀਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸਧਾਰੀ = ਸੁਧਾਰ ਦੇਵੇ ਤੇ ਸੁਖੀ ਰੱਖੇ।

ਸੁਖ ਮਾਣੈ ਪਿਰੁ ਸੇਜੜੀ; ਛਤੀਹ ਭੋਜਨ ਸਦਾ ਸੀਗਾਰੀ।

ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਧਰਮ ਦੇ ਸਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪਿਰੁ = ਪਤੀ ਦੀ ਸੇਜੜੀ = ਸੇਜਾ ਦਾ ਭੋਗ ਅਨੰਦ ਸੁਖ ਮਾਣੈ = ਮਾਣਦੀ ਹੈ ਤੇ ਛਤੀਹ = ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੋਜਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਤੇ ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗਹਿਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਲੋਕ ਵੇਦ ਗੁਣੁ ਗਿਆਨ ਵਿਚਿ; ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਮੋਖ ਦੁਆਰੀ।

ਗੁਣਵਾਨ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚਿ = ਅੰਦਰ ਇਸਤਰੀ ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਅਰਧੰਗਣੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਦਿ ਕਾਲ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਮਨਰਾਜਾ ਤੋਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸੱਤ ਰੂਪਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਇਹ ਮਨਰਾਜੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਅਰਧੰਗਣੀ ਕਹਾਈ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਮੈਥੁਨ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਆਦਿ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ *ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼* ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਭਾਵ ਅਰਧੰਗਣੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਦਾ ਨਿਰਬਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਨਾਮ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਮੁਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮੋਖ = ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦੁਆਰੀ = ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਮੁਕਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਪੇਵਕੜੇ ਘਰਿ ਲਾਡੁਲੀ; ਮਾਊ ਪੀਊ ਖਰੀ ਪਿਆਰੀ।

ਪੇਵਕੜੇ = ਪੇਕੇ ਘਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਲਾਡੁਲੀ = ਪਿਆਰੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਮਾਊ = ਮਾਂ ਰੂਪੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮਤ ਤੇ ਪੀਊ = ਪਿਤਾ ਰੂਪੀ ਸੰਤੋਖ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਖਰੀ = ਬਹੁਤ ਪਿਆਰੀ ਹੈ।

ਵਿਚਿ ਭਰਾਵਾਂ ਭੈਨੜੀ; ਨਾਨਕ ਦਾਦਕ ਸਪਰਵਾਰੀ।

ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਭੈਨੜੀ = ਭੈਣ ਸੰਤੋਖ ਰੂਪ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਰੂਪ ਨਾਨਕਿਆਂ, ਮਾਤ ਲੋਕ ਰੂਪ ਦਾਦਕਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸਪਰਵਾਰੀ = ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਲਖ ਖਰਚ ਵਿਆਹੀਐ; ਗਹਣੇ ਦਾਜੁ ਸਾਜੁ ਅਤਿ ਭਾਰੀ।

ਲੱਖਾਂ ਦੇ ਖ਼ਰਚਣ ਵਾਂਗ ਲਖ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਗਹਿਣੇ ਰੂਪ ਸਾਧਨ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਹ

ਸਾਧਨ ਹਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਦਾਜ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪ ਕੱਪੜੇ, ਇਹ ਅਤਿਅੰਤ ਭਾਰੀ ਸਾਜੁ = ਬਣਾਉਣੇ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਸਾਹੁਰੜੈ ਘਰਿ ਮੰਨੀਐ; ਸਣਖਤੀ ਪਰਵਾਰ ਸਧਾਰੀ।

ਪ੍ਰਲੋਕ ਰੂਪੀ ਸਾਹੁਰੜੈ = ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਉਹੀ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਸਣਖਤੀ = ਸੁਹਾਗਣ ਇਸਤਰੀ ਮੰਨੀਐ = ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇੰਦਰਿਆਂ ਰੂਪ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸਧਾਰੀ = ਸੁਧਾਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇ-ਪ੍ਰਾਇਣ ਹੋ ਕੇ ਬਿਗਾਨਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ, ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ, ਜੀਭ ਨਾਲ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ, ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਕੁਸੰਗਤ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਕੀਤਾ, ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਚੋਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ; ਇਉਂ ਇੰਦਰਿਆਂ ਰੂਪ ਪਰਿਵਾਰ ਸੁਧਾਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੁਖ ਮਾਣੈ ਪਿਰੁ ਸੇਜੜੀ; ਛਤੀਹ ਭੋਜਨ ਸਦਾ ਸੀਗਾਰੀ।

ਉਹ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਇਸਤਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਪਿਰੁ = ਪਤੀ ਦੀ ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਰੂਪ ਸੇਜੜੀ = ਸੇਜਾ ਦਾ ਸੁੱਖ ਮਾਣੈ = ਮਾਣਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਇਕ-ਰਸ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਇਹ ਛਤੀਹ = ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ, ਉਹ ਸਦਾ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸੀਗਾਰੀ = ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸਮੇਤ ਹੈ।

ਲੋਕ ਵੇਦ ਗੁਣੁ ਗਿਆਨ ਵਿਚਿ; ਅਰਧ ਸਰੀਰੀ ਮੋਖ ਦੁਆਰੀ।

ਵੈਦਿਕ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਣ ਸਾਧਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤੇ ਗਿਆਨ ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਅਰਧ ਸਰੀਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਅਭਾਸ ਬਿਰਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਮੋਖ = ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ **ਵਾ:** ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਦੁਆਰੀ = ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ; ਨਿਹਚਉ ਨਾਰੀ ॥੧੬॥

ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਨਿਹਚਉ = ਨਿਸਚੇ ਵਾਲੀ ਨਾਰੀ = ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ, ਉਹੀ ਅਭੇਦਤਾ ਰੂਪ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਮਾਣਦੀ ਹੈ॥੧੬॥

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਨਮੁਖ)

ਜਿਉ ਬਹੁ ਮਿਤੀ ਵੇਸਿਆ; ਸਭਿ ਕੁਲਖਣ ਪਾਪ ਕਮਾਵੈ।

('ਕੁਲੱਖਣ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਬਹੁ = ਬਹੁਤੇ ਮਿਤੀ = ਮਿੱਤਰਾਂ ਵਾਲੀ ਵੇਸਿਆ = ਵੇਸਵਾ ਵਿਚ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਕੁਲਖਣ = ਖੋਟੇ ਲੱਛਣ ਵਿਭਚਾਰ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਾਪ ਕਮਾਵੈ = ਕਮਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਲੋਕਹੁ ਦੇਸਹੁ ਬਾਹਰੀ; ਤਿਹੁ ਪਖਾਂ ਕਾਲੰਕ ਲਗਾਵੈ।

ਵੇਸਵਾ ਲੋਕਹੁ = ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤੇ ਦੇਸਹੁ = ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰੀਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰੀ = ਬਾਹਰ ਹੋ ਕੇ ਤਿਹੁ = ਤਿੰਨਾਂ ਪੱਖਾਂ ਭਾਵ ਨਾਨਕਿਆਂ, ਦਾਦਕਿਆਂ ਤੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਲੰਕ ਲਗਾਵੈ = ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਡੁਬੀ ਡੋਬੈ ਹੋਰਨਾ; ਮਹੁਰਾ ਮਿਠਾ ਹੋਇ ਪਚਾਵੈ।

ਉਹ ਆਪ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਡੋਬੈ = ਡੋਬਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਮਹੁਰਾ = ਜ਼ਹਿਰ ਜੋ ਮਨਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਮਿੱਠੇ ਜ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪਚਾਵੈ = ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਘੰਡਾਹੇੜਾ ਮਿਰਗ ਜਿਉ; ਦੀਪਕ ਹੋਇ ਪਤੰਗ ਜਲਾਵੈ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਘੰਡੇਹੇੜੇ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਮਿਰਗ ਮਸਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵੇਸਵਾ ਦਾ ਗਾਉਣ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਆਦਿਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਮਨਮੁਖ ਮਸਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਦੀਪਕ = ਦੀਵੇ ਉੱਪਰ ਮੋਹਿਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਪਤੰਗਾ ਜਲਾਵੈ = ਸੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਵੇਸਵਾ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ ਦੇਖ ਕੇ ਜਲਾਵੈ = ਸੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਕਾਮ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦੁਹੀ ਸਰਾਈ ਜਰਦਰੂ; ਪਥਰ ਬੇੜੀ ਪੂਰ ਡੁਬਾਵੈ।

ਵੇਸਵਾ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਦੁਹੀ = ਦੋਵੇਂ ਸਰਾਈ = ਲੋਕਾਂ ਭਾਵ ਲੋਕ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਜਰਦਰੂ = ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਸ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਆਪ ਪੱਥਰ ਰੂਪ ਬਣ ਕੇ ਪੂਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰ ਭਾਵ ਅਨੇਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਡੁਬਾਵੈ = ਡੋਬਦੀ ਹੈ।

ਮਨਮੁਖ ਮਨੁ ਅਠ ਖੰਡ ਹੋਇ; ਦੁਸਟਾ ਸੰਗਤਿ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਵੈ।

ਮਨਮੁਖਾਂ ਦਾ ਮਨ ਵੇਸਵਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਠ ਖੰਡ = ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਹ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਚੰਨ ਵਰਗਾ, ਗੁੱਤ ਨੂੰ ਨਾਗਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ, ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੌਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ, ਠੋਡੀ ਨੂੰ ਬਿੰਬ ਦੇ ਫਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ, ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ ਅਨਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ, ਕੂਚਾ ਨੂੰ ਨਲੀਏਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ, ਭੌਹਾਂ ਨੂੰ ਭੌਰੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ, ਨੱਕ ਤੋਤੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦਾ ਮਨ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਅੱਠ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਦੁਸ਼ਟ ਵੇਸਵਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚ ਭੁਲਾਵੈ = ਭੁੱਲਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਵੇਸੁਆ ਪੁਤੁ; ਨਿਨਾਉ ਸਦਾਵੈ ॥੧੭॥

ਵੇਸੁਆ = ਦੁਰਾਚਾਰਨ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪੁਤੁ = ਪੁੱਤਰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਿਨਾਉ = ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਦਾਵੈ = ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ॥੧੭॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਜਿਉ ਬਹੁ ਮਿਤੀ ਵੇਸਿਆ; ਸਭਿ ਕੁਲਖਣ ਪਾਪ ਕਮਾਵੈ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਵੇਸਿਆ = ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਮਿਤੀ = ਮਿੱਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਸਵਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬੇਮੁੱਖ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਰੂਪ ਕੁਲਖਣ = ਖੋਟੇ ਲੱਛਣਾਂ ਕਰਕੇ ਪਾਪ ਕਮਾਵੈ = ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕਹੁ ਦੇਸਹੁ ਬਾਹਰੀ; ਤਿਹੁ ਪਖਾਂ ਕਾਲੰਕ ਲਗਾਵੈ।

ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਲੋਕਹੁ = ਲੋਕ-ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਬਾਹਰ ਹਨ ਤੇ ਦੇਸਹੁ = ਦੇਸ਼-ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਬਾਹਰੀ = ਬਾਹਰ ਹਨ, ਭਾਵ ਲੋਕ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ ਸੁਖ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਤਿਹੁ = ਤਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਭਾਵ ਲੋਕ, ਪ੍ਰਲੋਕ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਦੇ ਉਦਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨਮੁਖੀ ਜੀਵਨ ਕਰਕੇ ਕਾਲੰਕ = ਦਾਗ ਲਗਾਵੈ = ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਡੁਬੀ ਡੋਬੈ ਹੋਰਨਾ; ਮਹੁਰਾ ਮਿਠਾ ਹੋਇ ਪਚਾਵੈ।

ਮਨਮੁਖ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਦੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਡੁੱਬੀ ਪਈ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਵੀ ਖੋਟੀ ਮਤ ਵਿਚ ਡੋਬੈ = ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ ਮਿਠੇ ਮਹੁਰਾ = ਜ਼ਹਿਰ ਰੂਪ ਕੁਸੰਗਤ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਖੋਟੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਪਚਾਵੈ = ਨਾਸ਼ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਘੰਡਾਹੇੜਾ ਮਿਰਗ ਜਿਉ; ਦੀਪਕ ਹੋਇ ਪਤੰਗ ਜਲਾਵੈ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਘੰਡੇਹੇੜੇ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਮਿਰਗ = ਹਿਰਨ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਤੰਗਾ ਦੀਪਕ = ਦੀਵੇ ਦੀ ਲਾਟ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਉੱਪਰ ਮੋਹਿਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਜਲਾਵੈ = ਸੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨਮੁਖੀ ਲੋਕ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਜਲਾਵੈ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਦੁਹੀ ਸਰਾਈ ਜਰਦਰੂ; ਪਥਰ ਬੇੜੀ ਪੂਰ ਡੁਬਾਵੈ।

ਮਨਮੁਖੀ ਲੋਕ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰ ਕੇ ਦੁਹੀ = ਦੋਹਾਂ ਸਰਾਈ = ਲੋਕਾਂ ਭਾਵ ਲੋਕ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਜਰਦਰੂ = ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ ਰੂਪ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਪੂਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰਾ ਭਾਵ ਕੁਲਾਂ ਨੂੰ ਡੁਬਾਵੈ = ਡੋਬ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮਨਮੁਖ ਮਨੁ ਅਠ ਖੰਡ ਹੋਇ; ਦੁਸਟਾ ਸੰਗਤਿ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਵੈ।

ਮਨਮੁਖਾਂ ਦਾ ਮਨ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਅਠ ਖੰਡ = ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ, ਭਾਵ ਪੰਜ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ (ਰਜੋ, ਸਤੋ, ਤਮੋ) ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਹਨ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਠਾਂ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਭਰਮ ਵਿਚ ਭੁਲਾਵੈ = ਭੁੱਲੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਵੇਸੁਆ ਪੁਤੁ; ਨਿਨਾਉ ਸਦਾਵੈ ॥੧੭॥

ਜਿਵੇਂ ਵੇਸੁਆ = ਵੇਸਵਾ ਦਾ ਪੁਤੁ = ਪੁੱਤਰ ਬਿਨਾਂ ਪਿਉ ਦੇ ਨਿਨਾਉ = ਨਾਮ ਵਾਲਾ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨਮੁਖ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਇਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ॥੧੭॥

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਬਾਲ, ਜੁਆਨੀ, ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ)

ਸੁਧਿ ਨ ਹੋਵੈ ਬਾਲ ਬੁਧਿ; ਬਾਲਕ ਲੀਲਾ ਵਿਚਿ ਵਿਹਾਵੈ।

ਬਾਲ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਧਿ = ਹੋਸ਼ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਵੈ = ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਬਚਪਨ ਲੀਲਾ = ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਹਾਵੈ = ਬਤੀਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਰਿ ਜੋਬਨਿ ਭਰਮਾਈਐ; ਪਰ ਤਨੁ ਧਨੁ ਪਰ ਨਿੰਦ ਲੁਭਾਵੈ।

ਜੋਬਨਿ = ਭਰ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਜੀਵ ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਭਰਮਾਈਐ = ਭਟਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਉਹ ਪਰ = ਪਰਾਏ ਤਨੁ = ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਪਰਾਏ ਧਨ ਵਿਚ ਤੇ ਪਰ = ਪਰਾਈ ਨਿੰਦ = ਨਿੰਦਿਆ ਵਿਚ ਲੁਭਾਵੈ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬਿਰਧਿ ਹੋਆ ਜੰਜਾਲ ਵਿਚਿ; ਮਹਾ ਜਾਲੁ ਪਰਵਾਰੁ ਫਹਾਵੈ।

ਸੰਸਾਰਕ ਜੰਜਾਲ = ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਜੀਵ ਬਿਰਧਿ = ਬੁੱਢਾ ਹੋਆ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੋਹ ਰੂਪੀ ਮਹਾ = ਵੱਡੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਹਾਵੈ = ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਲ ਹੀਣਾ ਮਤਿ ਹੀਣੁ ਹੋਇ; ਨਾਉ ਬਹਤਰਿਆ ਬਰੜਾਵੈ।

('ਬਹੱਤਰਿਆ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਹ ਬਲ ਤੋਂ ਹੀਣਾ ਤੇ ਮਤ ਤੋਂ ਵੀ ਹੀਣਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਤਰ, ਬਹਤਰਿਆ = ਬਹੱਤਰ ਮਤਹੀਣ ਹੋਣ ਦਾ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਜੀਵ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਤੋਂ ਹੀ ਬਰੜਾਵੈ = ਬੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਅੰਨ੍ਹਾ ਬੋਲਾ ਪਿੰਗੁਲਾ; ਤਨ ਥਕਾ ਮਨ ਦਹਦਿਸੁ ਧਾਵੈ।

ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਜੀਵ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਕੰਨਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਬੋਲ਼ਾ, ਪਿੰਗੁਲਾ ਭਾਵ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਚੱਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਤੇ ਤਨ = ਸਰੀਰ ਥਕਾ = ਥੱਕ ਜਾਣ 'ਤੇ ਵੀ ਮਨ ਮਾਇਆ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਦਹਦਿਸੁ = ਦਸੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ **ਵਾ:** ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਧਾਵੈ = ਦੌੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਵਿਣੁ; ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਜੂਨਿ ਭਵਾਵੈ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਅਤੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਜੀਵ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭਵਾਵੈ = ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਅਉਸਰਿ ਚੁਕਾ; ਹਥਿ ਨ ਆਵੈ ॥੧੮॥

('ਚੁੱਕਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਉਸਰਿ = ਸਮਾਂ ਚੁਕਾ = ਖੁੰਝ ਜਾਣ 'ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵੈ = ਆਉਂਦਾ, ਭਾਵ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਹੰਸ ਗੁਰਮੁਖ ਤੇ ਬਗਲਾ ਮਨਮੁਖ)

ਹੰਸੁ ਨ ਛਡੈ ਮਾਨਸਰ; ਬਗੁਲਾ ਬਹੁ ਛਪੜ ਫਿਰਿ ਆਵੈ।

ਹੰਸ ਕਦੇ ਵੀ ਮਾਨਸਰ = ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਛਡੈ = ਛੱਡਦਾ, ਪਰ ਬਗਲਾ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਛੱਪੜਾਂ ਉੱਤੇ ਫਿਰ ਕੇ ਆਵੈ = ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕੋਇਲ ਬੋਲੈ ਅੰਬ ਵਣਿ; ਵਣਿ ਵਣਿ ਕਾਉ ਕੁਥਾਉ ਸੁਖਾਵੈ।

ਕੋਇਲ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਵਣਿ = ਬਿਰਛਾਂ ਉੱਤੇ ਬੋਲੈ = ਬੋਲਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਾਉ = ਕਾਂ ਨੂੰ ਵਣਿ ਵਣਿ = ਹਰ ਦਰੱਖ਼ਤ ਦਰੱਖ਼ਤ ਅਤੇ ਕੁਥਾਉ = ਗੰਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਜਾ ਕੇ ਬੋਲਣਾ ਸੁਖਾਵੈ = ਪਿਆਰਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਵਗ ਨ ਹੋਵਨਿ ਕੁਤੀਆਂ; ਗਾਈਂ ਗੋਰਸੁ ਵੰਸੁ ਵਧਾਵੈ।

ਕੁਤੀਆਂ ਦੇ ਕਦੇ ਵਗ = ਟੋਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋਵਨਿ = ਹੁੰਦੇ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗਾਈਂ = ਗਾਵਾਂ ਦੇ ਵੱਗ ਹੀ ਗੋਰਸੁ = ਦੁੱਧ, ਘਿਉ ਦੇ ਕੇ ਤੇ ਵੰਸੁ = ਕੁਲ ਨੂੰ ਵਧਾਵੈ = ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਫਲ ਬਿਰਖ ਨਿਹਚਲ ਮਤੀ; ਨਿਹਫਲ ਮਾਣਸ ਦਹਦਿਸ ਧਾਵੈ।

ਨਿਹਚਲ = ਅਚੱਲ ਮਤੀ = ਬੁੱਧ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਬਿਰਖ = ਬਿਰਛ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਫਲਾਂ ਦੇ ਸਫਲ = ਸਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਮਾਣਸ = ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਦਹਦਿਸ = ਦਸਾਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਧਾਵੈ = ਦੌੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਮਾਣਸ ਨਿਹਫਲ = ਫਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਦਰੱਖ਼ਤਾਂ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਗਿ ਤਤੀ ਜਲੁ ਸੀਅਲਾ; ਸਿਰਿ ਉਚਾ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਲਾਵੈ।

ਅੱਗ ਤਤੀ = ਗਰਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਲਾਟ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉੱਚੀ ਉੱਠਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਸੀਅਲਾ = ਠੰਢਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨੀਵੇਂ ਸਿਰੇ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਦਿਖਲਾਵੈ = ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਹੰਸੁ ਨ ਛਡੈ ਮਾਨਸਰ; ਬਗੁਲਾ ਬਹੁ ਛਪੜ ਫਿਰਿ ਆਵੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਹੰਸ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜੋ ਮਾਨਸਰ = ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਾਧਸੰਗਤ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ, ਪਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਗਲਾ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਛੱਪੜਾਂ 'ਤੇ ਫਿਰ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਖੰਡੀ ਲੋਕ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਫਿਰ ਕੇ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕੋਇਲ ਬੋਲੈ ਅੰਬ ਵਣਿ; ਵਣਿ ਵਣਿ ਕਾਉ ਕੁਥਾਉ ਸੁਖਾਵੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਕੋਇਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜੋ ਅੰਬ ਦੇ ਵਣਿ = ਬਿਰਛ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਤਿਸੰਗਤ ਦੀ ਛਾਂ ਲੈ ਕੇ ਵੈਰਾਗਮਈ, ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਬਚਨ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਕੁਥਾਉ = ਖੋਟੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕੁਸੰਗਤ ਵਣਿ ਵਣਿ = ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਰੂਪ ਗੰਦਗੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖਾਵੈ = ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

ਵਗ ਨ ਹੋਵਨਿ ਕੁਤੀਆਂ; ਗਾਈਂ ਗੋਰਸੁ ਵੰਸੁ ਵਧਾਵੈ।

ਲੋਭੀ ਮਨੁੱਖ ਕੁੱਤੀਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਦੇ ਵੱਗ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਕੱਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਈਂ = ਗਊਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਗੋਰਸੁ = ਦੁੱਧ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਵੰਸੁ = ਕੁਲ ਭਾਵ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਫਲ ਬਿਰਖ ਨਿਹਚਲ ਮਤੀ; ਨਿਹਫਲ ਮਾਣਸ ਦਹਦਿਸ ਧਾਵੈ।

ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਮਤੀ = ਮਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਕੇ ਨਿਹਚਲ = ਅਡੋਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਫਲਾਂ ਦੇ ਸਹਿਤ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਵਾਂਗੂੰ ਸਫਲ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਮਾਣਸ = ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਦਹਦਿਸ = ਦਸੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਧਾਵੈ = ਦੌੜਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਫਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਦਰੱਖ਼ਤ ਵਾਂਗ ਨਿਹਫਲ = ਵਿਅਰਥ ਹੈ।

ਅਗਿ ਤਤੀ ਜਲੁ ਸੀਅਲਾ; ਸਿਰੁ ਉਚਾ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਲਾਵੈ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਸੀਅਲਾ = ਠੰਢਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮਨਮੁਖ ਕ੍ਰੋਧੀ ਲੋਕ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਤਤੀ = ਗਰਮ ਹਨ, ਜੋ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਤਾਂ ਸਾੜਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਦਿਖਲਾਵੈ = ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ; ਮਨਮੁਖੁ ਮੂਰਖਿ ਆਪੁ ਗਣਾਵੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗੁਆ ਕੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਹਰ ਥਾਂ ਮੂਰਖਤਾ ਵੱਸ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਣਾਵੈ = ਗਣਾਉਂਦੇ **ਵਾ:** ਜਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿ ਕੇ ਜੀਵਨ ਵਿਅਰਥ ਗਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਦੂਜਾ ਭਾਉ; ਕੁਦਾਉ ਹਰਾਵੈ ॥੧੯॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਤੇ ਕੁਦਾਉ = ਖੋਟੀ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਹਰਾਵੈ = ਹਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਪੰਜ ਜੀਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਨਮੁਖ)

ਗਜ ਮ੍ਰਿਗ ਮੀਨ ਪਤੰਗ ਅਲਿ; ਇਕਤੁ ਇਕਤੁ ਰੋਗਿ ਪਚੰਦੇ।

ਗਜ = ਹਾਥੀ, ਮ੍ਰਿਗ = ਹਿਰਨ, ਮੀਨ = ਮੱਛੀ, ਪਤੰਗਾ, ਅਲਿ = ਭੌਰਾ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਇਕਤੁ ਇਕਤੁ = ਇਕ ਇਕ ਰੋਗ ਨਾਲ ਪਚੰਦੇ = ਮਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਸਪਰਸ਼ ਦਾ, ਹਿਰਨ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ, ਮੱਛੀ ਨੂੰ ਲੋਭ ਦਾ, ਪਤੰਗੇ ਨੂੰ ਰੂਪ ਦਾ ਤੇ ਭੌਰੇ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧੀ ਦਾ ਰੋਗ ਚਿੰਬੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮਾਨਸ ਦੇਹੀ ਪੰਜਿ ਰੋਗ; ਪੰਜੇ ਦੂਤ ਕੁਸੂਤੁ ਕਰੰਦੇ।

ਪਰ ਮਾਨਸ = ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਅੰਦਰ ਪੰਜ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ ਦਾ ਰੋਗ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਮਨ ਨੂੰ ਟਿਕਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਇਹ ਪੰਜੇ = ਪੰਜ ਦੂਤ ਦੇਹੀ ਅੰਦਰ ਕੁਸੂਤੁ = ਬੇ-ਮਰਿਆਦਗੀ ਪੈਦਾ ਕਰੰਦੇ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਡਾਇਣੀ; ਹਰਖ ਸੋਗ ਬਹੁ ਰੋਗ ਵਧੰਦੇ।

ਦੇਹੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਸਾ ਤੇ ਮਨਸਾ ਡਾਇਣੀ = ਡੈਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਨ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹਰਖ = ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਤੇ ਸੋਗ = ਗ਼ਮੀ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਵਧੰਦੇ = ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਮਨਮੁਖਿ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਲਗਿ; ਭੰਭਲਭੂਸੈ ਖਾਇ ਭਵੰਦੇ।

ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੈ = ਦ੍ਵੈਸ਼ ਭਾਇ = ਭਾਵ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ ਭੰਭਲਭੂਸੈ = ਭੁਲੇਖੇ ਖਾਇ = ਖਾ ਕੇ ਜੂਨਾਂ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਭਵੰਦੇ = ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰ ਸਚਾ ਪਾਤਸਾਹ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ ਚਲੰਦੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ = ਸੌਖੇ ਰਸਤੇ ਉੱਪਰ ਚਲੰਦੇ = ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਚਲਣਾ; ਭਜਿ ਗਏ ਠਗ ਚੋਰ ਡਰੰਦੇ।

('ਭੱਜਿ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਚੱਲਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਠੱਗਣ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਜੋ ਪੰਜ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਰੂਪੀ ਚੋਰ ਹਨ, ਉਹ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਬਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਡਰੰਦੇ = ਡਰ ਕੇ ਭਜਿ = ਨੱਸ ਗਏ ਹਨ।

ਲੈ ਲਾਹਾ; ਨਿਜਿ ਘਰਿ ਨਿਬਹੰਦੇ ॥੨੦॥

ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਲਾਹਾ = ਲਾਭ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਰੂਪੀ ਘਰ ਵਿਚ ਨਿਬਹੰਦੇ = ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੨੦॥

ਪਉੜੀ ੨੧ (ਸਤਿਗੁਰ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ)

ਬੇੜੀ ਚਾੜਿ ਲੰਘਾਇਦਾ; ਬਾਹਲੇ ਪੂਰ ਮਾਣਸ ਮੋਹਾਣਾ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੋਹਾਣਾ = ਮਲਾਹ ਮਾਣਸ = ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤੇ ਪੂਰ = ਟੋਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੇੜੀ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਦੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾਇਦਾ = ਲੰਘਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਆਗੂ ਇਕੁ ਨਿਬਾਹਿਦਾ; ਲਸਕਰਿ ਸੰਗ ਸਾਹ ਸੁਲਤਾਣਾ।

ਇੱਕੋ ਹੀ ਆਗੂ ਸਾਹ = ਰਾਜੇ ਤੇ ਸੁਲਤਾਣਾ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਾਰੀ ਲਸਕਰਿ = ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਸੰਗ ਨੂੰ ਨਿਸਚਿਤ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਨਿਬਾਹਿਦਾ = ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਫਿਰੈ ਮਹਲੈ ਪਾਹਰੂ; ਹੋਇ ਨਿਚਿੰਦ ਸਵਨਿ ਪਰਧਾਨਾ।

('ਮਹੱਲੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਪਾਹਰੂ = ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਮਹਲੈ = ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਫਿਰੈ = ਫਿਰ ਕੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਪਰਧਾਨਾ = ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਚੋਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਚਿੰਦ = ਬੇਫ਼ਿਕਰੇ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸਵਨਿ = ਸੌਂਦੇ ਹਨ।

ਲਾੜਾ ਇਕੁ ਵੀਵਾਹੀਐ; ਬਾਹਲੇ ਜਾਂਞੀ ਕਰਿ ਮਿਹਮਾਣਾ।

ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੀ ਜੰਞ ਵਿਚ ਇਕ ਲਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਵੀਵਾਹੀਐ = ਵਿਆਹ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਾਂਞੀ ਮਿਹਮਾਣਾ = ਮਹਿਮਾਨ ਬਣ ਕਰਕੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਇਕੁ ਮੁਲਕ ਵਿਚਿ; ਹੋਰੁ ਪਰਜਾ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣਾ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੁਲਕ = ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਹੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪਰਜਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਬੇੜੀ ਚਾੜਿ ਲੰਘਾਇਦਾ; ਬਾਹਲੇ ਪੂਰ ਮਾਨਸ ਮੋਹਾਣਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮੋਹਾਣਾ = ਮਲਾਹ ਬਣ ਕੇ ਮਾਨਸ = ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੂਰ = ਟੋਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਬੇੜੀ ਉੱਪਰ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾਇਦਾ = ਲੰਘਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਆਗੂ ਇਕ ਨਿਬਾਹਿਦਾ; ਲਸਕਰਿ ਸੰਗ ਸਾਹ ਸੁਲਤਾਣਾ।

ਸਾਹ = ਰਾਜੇ ਤੇ ਸੁਲਤਾਣਾ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਇਕ ਆਗੂ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਸਕਰਿ = ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਸਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਘਰ ਤਕ ਨਿਬਾਹਿਦਾ = ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਫਿਰੈ ਮਹਲੈ ਪਾਹਰੂ; ਹੋਇ ਨਿਚਿੰਦ ਸਵਨਿ ਪਰਧਾਣਾ।

ਹਿਰਦੇ ਰੂਪ ਮਹਲੈ = ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਪਾਹਰੂ = ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹਰ ਵਕਤ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਆਪ ਪੰਜੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਫਿਰੈ = ਫਿਰਨ ਰੂਪ ਰਾਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਰਧਾਣਾ = ਮੁਖੀ ਰੂਪ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ, ਵੈਰਾਗ ਆਦਿ ਨਿਚਿੰਦ = ਬੇਫ਼ਿਕਰ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਸਵਨਿ = ਸੁੱਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਲਾੜਾ ਇਕ ਵੀਵਾਹੀਐ; ਬਾਹਲੇ ਜਾਂਞੀ ਕਰਿ ਮਿਹਮਾਣਾ।

ਤਤਵੇਤੇ ਇਕ ਲਾੜਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਮੁਕਤੀ ਨੂੰ ਵੀਵਾਹੀਐ = ਵਿਆਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਿ = ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਗਿਆਸੂ ਜੋ ਜਾਂਞੀ = ਜੰਞ ਦੀ ਨਿਆਈਂ, ਉਹ ਮਿਹਮਾਣਾ = ਪ੍ਰਾਹੁਣਾਚਾਰੀ ਵਿਚ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਇਕੁ ਮੁਲਕ ਵਿਚਿ; ਹੋਰੁ ਪਰਜਾ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣਾ।

ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਭਾਵ ਲੋਕ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦਾ ਇੱਕੋ ਹੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰ ਧਰਮ ਦੇ ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਹਨ, ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪਰਜਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਨੀਸਾਣਾ।

ਇਉਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲੋਕ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਨ। ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਨੀਸਾਣਾ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਹੀ ਅਸਲ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਮਝ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰ ਪਰਣੈ; ਤਿਨ ਕੁਰਬਾਣਾ ॥੨੧॥੫॥

ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਰਣੈ = ਆਸਰਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਤਿਨ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣਾ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੨੧॥੫॥

ਵਾਰ ੬

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

੧ = ਅਦੁੱਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਵਸਤੂ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਮੰਗਲਾਚਰਣ)

ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਜਾਣੀਐ; ਪੂਰੇ ਪੂਰਾ ਥਾਟੁ ਬਣਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੁ = ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ = ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਨਣਾ ਕਰੋ ਤੇ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸਰੂਪ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਪੂਰਨ ਸਰੂਪ, ਭਾਵ ਭਾਈ ਲਹਿਣੇ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਥਾਟੁ = ਬਣਾਵਟ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ = ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪੂਰੇ ਪੂਰਾ ਸਾਧਸੰਗਿ; ਪੂਰੇ ਪੂਰਾ ਮੰਤ੍ਰ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ।

ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵੀ ਪੂਰਾ = ਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਪੂਰਾ ਮੰਤ੍ਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭਾਵ ਪੱਕਾ ਕਰਾਇਆ ਹੈ।

ਪੂਰੇ ਪੂਰਾ ਪਿਰਮ ਰਸੁ; ਪੂਰਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥੁ ਚਲਾਇਆ।

ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਲਈ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪੂਰਾ = ਪੂਰਨ ਪੰਥੁ = ਰਸਤਾ ਚਲਾਇਆ = ਚਲਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਭਾਵ ਤੋਰਨਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪੂਰੇ ਪੂਰਾ ਦਰਸਣੋ; ਪੂਰੇ ਪੂਰਾ ਸਬਦਿ ਸੁਣਾਇਆ।

ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸਣੋ = ਦੀਦਾਰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਨੇ ਪੂਰੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਾਇਆ = ਸੁਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪੂਰੇ ਪੂਰਾ ਬੈਹਣ ਕਰਿ; ਪੂਰੇ ਪੂਰਾ ਤਖਤੁ ਰਚਾਇਆ।

ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰਨ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਰਚਾਇਆ = ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਪੂਰਨ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਹਣ = ਬੈਠਣਾ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚੁਖੰਡ ਹੈ; ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਹੁਇ ਵਸਗਤਿ ਆਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਸਚਖੰਡ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ = ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੁਇ = ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਵਸਗਤਿ (ਵਸ + ਗਤਿ) ਵੱਸ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਦੀ ਗਤਿ = ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਸਚੁ ਰੂਪੁ ਸਚੁ ਨਾਉ ਗੁਰ; ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਸਿਖਾ ਸਮਝਾਇਆ।

ਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਤੇ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗਿਆਨੁ = ਬੋਧ ਤੇ ਧਿਆਨੁ = ਚਿੰਤਨ **ਵਾ:** ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦਾ ਗਿਆਨ ਤੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦਾ ਧਿਆਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ = ਸਮਝਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰ ਚੇਲੇ; ਪਰਚਾ ਪਰਚਾਇਆ ॥੧॥

ਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੇਲੇ = ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਪਰਚਾ ਪਰਚਾਇਆ = ਪਰਚਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਲਗਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ॥੧॥

ਪਉੜੀ ੨ (ਸਾਧਸੰਗਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ)

ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥ ਹੈ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਕਰੈ ਕਰਾਇਆ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੀ ਕਾਰਨ ਰੂਪ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸਰਬ ਕਲਾ ਸਮਰੱਥ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਮਨ ਅਰਾਧਣ ਵਾਲੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਜਿਵੇਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕਰਾਇਆ = ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਰੈ ਭੰਡਾਰ ਦਾਤਾਰੁ ਹੈ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਦੇਇ ਦਿਵਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭਗਤੀ **ਵਾ:** ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰੇ ਭਰੈ = ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਦਾਤਾਰੁ = ਦਾਤੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦਾ ਦਿਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੀ ਦੇਇ = ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਰੂਪ ਹੋਇ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸਮਾਇਆ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ (ਪਾਰ + ਬ੍ਰਹਮ) ਪਾਪਾਂ ਪੁੰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ = ਪਰ੍ਹੇ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦਾ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਇਆ = ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਜਗ ਭੋਗ ਜੋਗ ਧਿਆਨੁ ਕਰਿ; ਪੂਜਾ ਪਰੇ ਨ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ।

ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਪਰਥਾਇ ਯੱਗ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗ = ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਅਰਪਣ ਕਰ ਕੇ, ਜੋਗ ਕਰ ਕੇ, ਸਮਾਧੀਆਂ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਟਿਕਾ ਕੇ ਅਤੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਪਰੇ = ਪਾਰਾਵਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਦਰਸਨੁ = ਦੀਦਾਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਪਿਉ ਪੁਤੁ ਹੋਇ; ਦਿਤਾ ਖਾਇ ਪੈਨੈ ਪੈਨਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਿਉ = ਪਿਤਾ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖ, ਸਾਧਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪੁਤੁ = ਪੁੱਤਰ ਹੈ, ਇਉਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਦੋਨੋ ਪਿਉ-ਪੁੱਤਰ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਪਦਾਰਥ ਹੀ ਖਾਇ = ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੀ ਪੈਨੈ = ਪਹਿਨਾਇਆ ਹੋਇਆ ਬਸਤਰ ਪੈਨਾਇਆ = ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਪਦਾਰਥ ਖਾਇ = ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਿਧਿਆਸਣ ਕਰਨ ਰੂਪ ਪਹਿਨਾਇਆ ਹੋਇਆ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ।

ਘਰਬਾਰੀ ਹੋਇ ਵਰਤਿਆ; ਘਰਬਾਰੀ ਸਿਖ ਪੈਰੀ ਪਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਘਰਬਾਰੀ = ਘਰ-ਬਾਰ ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਵਰਤਿਆ = ਵਰਤੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਘਰਬਾਰੀ = ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪਾਇਆ = ਪਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਭਾਵ ਲਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ; ਉਦਾਸੁ ਰਖਾਇਆ॥੨॥

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਇਆ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਉਦਾਸੁ = ਉਪਰਾਮ ਰਖਾਇਆ = ਰੱਖਿਆ ਹੈ॥੨॥

ਪਉੜੀ ੩ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਨਿੱਤ ਦੇ ਕਰਤੱਵ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠਿਕੇ; ਜਾਇ ਅੰਦਰਿ ਦਰਿਆਇ ਨਵੰਦੇ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਦਰੀਆਇ', 'ਨਵੰਦੇ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਦਰਿਆਇ = ਦਰਿਆ ਭਾਵ ਸਰੋਵਰ, ਖ਼ੂਹ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਨਵੰਦੇ = ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਹਜਿ ਸਮਾਧਿ ਅਗਾਧਿ ਵਿਚਿ; ਇਕ ਮਨਿ ਹੋਇ, ਗੁਰ ਜਾਪੁ ਜਪੰਦੇ।

ਫਿਰ ਗੁਰਸਿੱਖ ਉਸ ਅਗਾਧਿ = ਬੇਅੰਤ ਭਾਵ ਡੂੰਘੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਸਹਜਿ = ਸ਼ਾਂਤ ਸਰੂਪ ਸਮਾਧਿ = ਸਮਾਧੀ ਭਾਵ ਨਿਰਵਿਕਲਪ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਇਕ ਮਨ = ਇਕਾਗਰ ਮਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਹੋਏ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਜਪੰਦੇ = ਜਪਦੇ ਹਨ।

ਮਥੇ ਟਿਕੇ ਲਾਲ ਲਾਇ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਚਲਿ ਜਾਇ ਬਹੰਦੇ।

('ਮੱਥੇ', 'ਟਿੱਕੇ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਮਥੇ = ਮਸਤਕ ਉੱਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਕੇਸਰ ਦੇ ਟਿੱਕੇ ਲਾਇ = ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲਾਲ = ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਟਿੱਕਾ ਲਾਇ = ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਮਸਤਕ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਟਿੱਕਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਚੱਲ ਕੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਬਹੰਦੇ = ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣੁ ਹੋਇ; ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਣੀ ਗਾਵਿ ਸੁਣੰਦੇ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਟਿਕਾ ਕੇ ਲਿਵਲੀਣੁ (ਲਿਵ + ਲੀਣੁ) ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਵਿਚ ਲੀਣੁ = ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮਗਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗਾਵਿ = ਗਾਉਂਦੇ ਤੇ ਸੁਣੰਦੇ = ਸੁਣਦੇ ਹਨ।

ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਭੈ ਵਰਤਮਾਨੁ; ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਗੁਰਪੁਰਬ ਕਰੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭਾਇ ਭਗਤਿ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਭੈ = ਡਰ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨੁ = ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ = ਟਹਿਲ ਤੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਕਰੰਦੇ = ਕਰਦੇ ਭਾਵ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸੰਝੈ ਸੋ ਦਰੁ ਗਾਵਣਾ; ਮਨ ਮੇਲੀ ਕਰਿ ਮੇਲਿ ਮਿਲੰਦੇ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਝੈ = ਸੰਧਿਆ ਭਾਵ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸੋ ਦਰੁ ਦਾ ਪਾਠ ਗਾਵਣਾ = ਗਾਉਂਦੇ ਭਾਵ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੇਲੀ ਬਣਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਵਿਚ ਮਿਲੰਦੇ = ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਰਾਤੀ ਕੀਰਤਿ ਸੋਹਿਲਾ; ਕਰਿ ਆਰਤੀ ਪਰਸਾਦੁ ਵਡੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਰਾਤੀ = ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਣ ਵੇਲੇ ਭਾਵ ਬਿਰਾਜਣ ਵੇਲੇ ਕੀਰਤਿ = ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲੇ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਰਤੀ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਵਡੰਦੇ = ਵੰਡਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਆਰਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਵੰਡਣ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖੁ ਫਲੁ; ਪਿਰਮ ਚਖੰਦੇ ॥੩॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਚਖੰਦੇ = ਚੱਖਦੇ ਹਨ ॥੩॥

ਪਉੜੀ ੪ (ਸਚਖੰਡਿ ਰੂਪ ਸਾਧਸੰਗਤ)

ਇਕੁ ਕਵਾਉ ਪਸਾਉ ਕਰਿ; ਓਅੰਕਾਰਿ ਅਕਾਰੁ ਪਸਾਰਾ।

ਓਅੰਕਾਰਿ = ਮੰਗਲ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇਕ ਕਵਾਉ = ਫੁਰਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਅਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਸਾਰਾ = ਪਸਾਰ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਪਸਾਉ = ਫੈਲਾਉ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੀਤਾ ਪਸਾਉ ਏਕੋ ਕਵਾਉ ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੩)*

ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੋ; ਧਰਤਿ ਅਗਾਸੁ ਧਰੇ ਨਿਰਧਾਰਾ।

ਫਿਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਨਿਰਧਾਰਾ = ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਆਸਰੇ ਤੋਂ ਪਉਣ = ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਬੈਸੰਤਰੋ = ਅੱਗ, ਧਰਤਿ = ਧਰਤੀ ਤੇ ਅਗਾਸੁ = ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਧਰੇ = ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸਾਜੇ ਹਨ।

ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚਿ ਰਖਿਓਨੁ; ਕਰਿ ਵਰਭੰਡ ਕਰੋੜਿ ਅਕਾਰਾ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਕਰੋੜਿ = ਕਰੋੜਾਂ ਵਰਭੰਡ = ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰੋੜਾਂ ਹੀ ਆਕਾਰ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਇਕ-ਇਕ ਰੋਮ ਰੋਮ = ਵਾਲ ਵਾਲ ਵਿਚ ਰਖਿਓਨੁ = ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਰੋਮ ਰੋਮ ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਕੋ ਨਿਵਾਸ ਜਾਸੁ...। *(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਕਬਿੱਤ ੩੫)*

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਅਗਮ ਅਗੋਚਰੁ ਅਲਖੁ ਅਪਾਰਾ।

ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ (ਪਾਰ + ਬ੍ਰਹਮ) ਪਾਪਾਂ ਪੁੰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ = ਪਰੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਤਾਈਂ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੇ ਕੇ ਪੂਰਨ = ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਪ ਹੀ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਉਹੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਨ ਦੀ ਅਗਮ = ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਅਗੋਚਰੁ = ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਅਸ਼ੁੱਧ ਮਨ ਕਰਕੇ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਅਪਾਰਾ = ਪਾਰਾਵਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਭਾਵ ਬੇਅੰਤ ਸਰੂਪ ਹੈ।

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲੇ ਵਸਿ ਹੋਇ; ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਹੋਇ ਸਿਰਜਣਹਾਰਾ।

ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵਛਲੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਹਾਰਾ = ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬੀਉ ਬੀਜਿ ਅਤਿ ਸੂਖਮੋ; ਤਿਦੂੰ ਹੋਇ ਵਡ ਬਿਰਖ ਵਿਥਾਰਾ।

ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਬੀਉ = ਬੀਜਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਬੀਜ ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਸੂਖਮੋ = ਬਾਰੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤਿਦੂੰ = ਉਸ ਬੀਜ ਤੋਂ ਵਡ = ਵੱਡੇ ਅਕਾਰ ਵਾਲੇ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਦਾ ਵਿਥਾਰਾ = ਵਿਸਥਾਰ ਭਾਵ ਫੈਲਾਉ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਫਲ ਵਿਚਿ ਬੀਉ ਸਮਾਇਕੈ; ਇਕੁ ਦੂ ਬੀਅਹੁ ਲਖ ਹਜਾਰਾ।

ਫਲ ਵਿਚ ਹੀ ਬੀਉ = ਬੀਜ ਸਮਾਇਕੈ = ਸਮਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਬੀਅਹੁ = ਬੀਜ ਦੂ = ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬ੍ਰਿਛ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਓਅੰਕਾਰ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਪਸਾਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਕਰੋੜਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਇਕ ਇਕ ਰੋਮ ਵਿਚ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਪਿਰਮ ਰਸੁ; ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪਿਆਰਾ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਿਆਰੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਪੀ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚਿ; ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਵਸੈ ਨਿਰੰਕਾਰਾ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚ ਮਾਇਕੀ ਨਿਰੰਕਾਰਾ = ਅਕਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੋ ਪੁਰਖੁ = ਸਭ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਵਸੈ = ਵੱਸਦਾ ਹੈ।

ਭਾਇ ਭਗਤਿ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਿਸਤਾਰਾ ॥੪॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਨਿਸਤਾਰਾ = ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਲੋਕ 'ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ...' ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ)

ਪਉਣ ਗੁਰੂ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਹੈ; ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਾਇਆ।

ਗੁਰੂ = ਚੇਤਨ **ਵਾ:** ਬ੍ਰਹਮ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਬਦ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗੁਣ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਗਿਆ, ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗੁਣ ਪਉਣ = ਹਵਾ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਇਸ ਲਈ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਹੈ (ਆਦਿ ਕਾਲ ਵਿਚ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਜਦ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਉਣ ਦੁਆਰਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਪਉਣ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਆਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ) ਇਉਂ ਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ = ਸੁਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਈ ਮਤਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪਵਣ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ

ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਪੁਰਾਤਨ ਮਤਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ।

ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਿ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ ਨਿਵਾਣ ਚਲਾਇਆ।

ਜਗਤ ਦਾ ਪਿਤਾ ਪਾਣੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਿਵੇਂ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਸੰਤਾਨ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਜਗਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਪਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਤਾ ਦੀ ਰਕਤ, ਪਿਤਾ ਦੇ ਵੀਰਜ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਦੋਵੇਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ, ਜੋ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਿ = ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਇਸੁ ਪਾਨੀ ਤੇ ਜਿਨਿ ਤੂ ਘਰਿਆ॥
ਮਾਟੀ ਕਾ ਲੇ ਦੇਹੁਰਾ ਕਰਿਆ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੯੧੩)*

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਿਵਾਣ = ਨੀਵਾਂ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਪੰਥ = ਰਸਤਾ ਨਿਵਾਣ, ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲਾ ਚਲਾਇਆ ਹੈ।

ਧਰਤੀ ਮਾਤ ਮਹਤ ਕਰਿ; ਓਤਿਪੋਤਿ ਸੰਜੋਗ ਬਣਾਇਆ।

('ਮਹੱਤ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਧਰਤੀ ਮਾਤ = ਮਾਤਾ ਮਹਤ = ਵੱਡੀ ਇਸ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਮਾਤਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਨੂੰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਤੀ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਮਾਤਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਓਤਿਪੋਤਿ = ਤਾਣੇ-ਪੇਟੇ ਦੇ ਸੂਤਰ ਵਾਂਗ ਸੰਜੋਗ = ਮੇਲ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਹੈ।

ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਰਾਤਿ ਦਿਹੁ; ਬਾਲ ਸੁਭਾਇ ਜਗਤ ਖਿਲਾਇਆ।

ਰਾਤ ਦਾਈ = ਖਿਡਾਵੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ ਤੇ ਦਿਨ ਦਾਇਆ = ਖਿਡਾਵੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬਾਲ = ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੁਭਾਇ = ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਜਗਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਵਿਚ ਖਿਲਾਇਆ = ਖੇਡਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੌਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਭਰ ਦਾਇਆ = ਖਿਡਾਵਾ ਖਿਡਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਦਾਈ = ਖਿਡਾਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਦਾਇਆ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਤੋਰੀ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਦਾਈ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਸੁਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਨਮੁ ਸਕਾਰਥਾ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਸਿ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵੱਸ ਕੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇਆ = ਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਸਕਾਰਥਾ = ਸਫਲ ਹੈ।

ਜੰਮਣ ਮਰਣਹੁ ਬਾਹਰੇ; ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਜੁਗਤਿ ਵਰਤਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਦੀ ਜੁਗਤਿ = ਜੁਗਤੀ ਵਿਚ ਵਰਤਾਇਆ = ਵਰਤ ਕੇ ਜੰਮਣ ਮਰਣਹੁ = ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਤੋਂ ਬਾਹਰੇ = ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਤਾ ਮਤਿ ਹੈ; ਪਿਤਾ ਸੰਤੋਖ ਮੋਖੁ ਪਦੁ ਪਾਇਆ।

('ਮਾਤਾ' ਪੋਲਾ ਤੇ 'ਮੱਤਿ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਮਤਿ = ਬੁੱਧੀ ਮਾਤਾ ਰੂਪ ਹੈ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਪਿਤਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮੋਖੁ = ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਪਦ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹੋਰਾਂ ਮਤਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪਵਣ ਨੂੰ ਗੁਰੂ, ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਮਾਤਾ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ, ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ੈਣੀ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਮਾਤਾ, ਸੰਤੋਖ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਧੀਰਜ ਧਰਮ ਭਿਰਾਵ ਦੁਇ; ਜਪੁ ਤਪੁ ਜਤੁ ਸਤੁ ਪੁਤੁ ਜਣਾਇਆ।

ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਮਨ ਦੇ ਡੋਲਣ ਸਮੇਂ ਧੀਰਜ ਰੱਖਣਾ, ਬਿਪਤਾ ਪਈ ਤੋਂ ਅਡੋਲ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਰਹਿਣਾ, ਇਹ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦੁਇ = ਦੋਵੇਂ ਧੀਰਜ ਤੇ ਧਰਮ ਭਿਰਾਵ = ਭਰਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਤੇ ਜਪ ਕਰਨਾ, ਬਾਣੀ ਕਰਕੇ ਤਪ ਕਰਨਾ, ਜਤ = ਮਨ ਨੂੰ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕਾਬੂ ਕਰਨਾ ਤੇ ਪਰਾਈ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਤ ਰੱਖਣਾ, ਇਹ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਚਾਰੇ ਪੁਤੁ = ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਜਣਾਇਆ = ਜਣੇ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਚੇਲਾ ਚੇਲਾ ਗੁਰੂ; ਪੁਰਖਹੁ ਪੁਰਖੁ ਚਲਤੁ ਵਰਤਾਇਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜੋ ਧਾਰਨੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਚੇਲਾ = ਸਿੱਖ ਹੈ, ਉਹ ਚੇਲਾ = ਸਿੱਖ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ ਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖਹੁ = ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਪੁਰਖ ਬਣਾ ਕੇ ਚਲਤੁ = ਕੌਤਕ ਵਰਤਾਇਆ = ਵਰਤਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਚੇਲੇ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਵਰਤਾਈ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰੂ ਸਿਖੁ ਸਿਖੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਏਕੋ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਚਲਾਏ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੪੪੪)*

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਅਲਖ ਲਖਾਇਆ॥੫॥

('ਅਲੱਖ' ਬੋਲੋ)

ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਆਤਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲਖਣਾ ਬਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲਖਾਇਆ = ਲਖ ਭਾਵ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ॥੫॥

ਪਉੜੀ ੬ (ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ)

ਪਰ ਘਰ ਜਾਇ ਪਰਾਹੁਣਾ; ਆਸਾ ਵਿਚਿ ਨਿਰਾਸ ਵਲਾਏ।

ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਪਰ = ਪਰਾਏ ਘਰ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਸਾ = ਉਮੀਦ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸ = ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਂ ਵਲਾਏ = ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੀ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਇਥੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ : ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰ = ਪਰਾਏ ਘਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਆਸਾ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ = ਨਿਰਲੇਪ ਜੀਵਨ ਵਲਾਏ = ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਕਵਲ ਜਿਉ; ਸੂਰਜ ਧਿਆਨ ਅਲਿਪਤੁ ਰਹਾਏ।

('ਅ-ਲਿਪਤ' ਬੋਲੋ)

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਦਾ ਫੁੱਲ ਸੂਰਜ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਟਿਕਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਅਲਿਪਤੁ = ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ : ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੂਰਜ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ। ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸੂਰਜ ਰੂਪੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਅਲਿਪਤੁ = ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਾਏ = ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਵਿਚੇ ਗ੍ਰਿਹ ਸਦਾ ਰਹੈ ਉਦਾਸੀ ਜਿਉ ਕਮਲੁ ਰਹੈ ਵਿਚਿ ਪਾਣੀ ਹੇ ॥੧੦॥

(ਮਾਰੂ ਮ: ੪, ਸੋਲਹੇ, ਅੰਗ ੧੦੭੧)

ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਸਤਿਸੰਗਿ ਮਿਲਿ; ਗੁਰ ਚੇਲੇ ਦੀ ਸੰਧਿ ਮਿਲਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਚੇਲਾ ਸੁਰਤ ਹੈ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਲ ਚਿੱਤ ਦਾ ਸੰਧਿ = ਮੇਲ ਮਿਲਾਏ = ਮਿਲਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਗੁਰ ਸਿਖ ਹੋਇ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚਖੰਡ ਵਸਾਏ।

ਚਾਰੇ ਵਰਨ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲੈ ਕਰਕੇ ਜਾਤ, ਪਾਤ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਮਿਟਾ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚ ਵਸਾਏ = ਵਸਾਇਆ ਹੈ।

ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਤੰਬੋਲੁ ਰਸ; ਖਾਇ ਚਬਾਇ ਸੁਰੰਗੁ ਚੜਾਏ।

('ਚੜ੍ਹਾਏ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੰਬੋਲ ਦਾ ਰਸ ਵੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾ ਕੇ ਪਾਨ, ਸੁਪਾਰੀ, ਚੂਨਾ, ਕੱਥ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਲਾਲ ਚੂ ਚੂਹਾ ਰੰਗ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਪੁਣਾ ਛੱਡ ਕੇ, ਖੱਤ੍ਰੀਪੁਣਾ ਛੱਡ ਕੇ, ਵੈਸ਼ਪੁਣਾ ਛੱਡ ਕੇ, ਸ਼ੂਦਰਪੁਣਾ ਛੱਡ ਕੇ, ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਬਣ ਕੇ ਭਗਤੀ ਦਾ ਸੁਰੰਗੁ = ਲਾਲ ਸੂਹਾ ਰੰਗ ਚੜਾਏ = ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਹ ਗੁਰਸਿੱਖ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਰੂਪ ਨਾਮ ਦੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਖਾਇ = ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੰਨਣ ਕਰਨ ਰੂਪ ਚਬਾਇ = ਚਬਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਲਾਲ ਰੰਗੁ ਤਿਸ ਕਉ ਲਗਾ ਜਿਸ ਕੇ ਵਡਭਾਗਾ ॥
ਮੈਲਾ ਕਦੇ ਨ ਹੋਵਈ ਨਹ ਲਾਗੈ ਦਾਗਾ ॥੧॥ *(ਬਿਲਾਵਲੁ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੮੦੮)*

ਛਿਅ ਦਰਸਨ ਤਰਸਨ ਖੜੇ; ਬਾਰਹ ਪੰਥਿ ਗਿਰੰਥ ਸੁਨਾਏ।

('ਖੜ੍ਹੇ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਛਿਅ = ਛੇ ਦਰਸਨ (ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵੜੇ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਦਰਵੇਸ਼, ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ) ਅਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਪੰਥ (ਹੇਤ, ਪਾਵ, ਆਈ, ਗਮਯ, ਪਾਗਲ, ਗੋਪਾਲ, ਕੰਥੜੀ, ਬਨ, ਧੂਜ, ਚੋਲੀ, ਰਾਵਲ

ਅਤੇ ਦਾਸ ਪੰਥ) ਇਹ ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸੁਨਾਏ = ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਇਸ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਖੜੇ ਤਰਸਨ = ਤਰਸਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਛਿਅ ਰੁਤਿ ਬਾਰਹ ਮਾਸ ਕਰਿ; ਇਕ ਇਕ ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਦਿਖਾਏ।

ਛਿਅ = ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ (ਬਸੰਤ, ਗ੍ਰੀਖਮ, ਪਾਵਸ, ਸਰਦ, ਹਿਮਕਰ, ਸਿਸੀਅਰ) ਅਤੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਮਾਸ = ਮਹੀਨੇ ਕਰਿ = ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਸੂਰਜ ਤੇ ਇਕ ਹੀ ਚੰਦ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ : ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਛੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹਨ ਤੇ ੧੨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ੧੨ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਪੰਥ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦੀ ਨਿਆਈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਠੰਢ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕੋ ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ **ਵਾ:** ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਸੂਰਜ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਆਪਕ ਹੈ।

ਬਾਰਹ ਸੋਲਹ ਮੇਲਿਕੈ; ਸਸੀਅਰ ਅੰਦਰਿ ਸੂਰ ਸਮਾਏ।

ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਰਾਸਾਂ ਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀਆਂ ਸੋਲਹ = ਸੋਲਾਂ ਕਲਾਂ ਦੇ ਮੇਲਿਕੈ = ਮੇਲ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਪੁੰਨਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਕ ਮੱਸਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਸੀਅਰ = ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਵਿਚ ਸੂਰ = ਸੂਰਜ ਸਮਾਏ = ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ : ਪੰਜ ਸਤ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ, ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਪੰਜੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਭਾਵ ਅਗੰਮਤਾ, ਨਿਰਲੇਪਤਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤਾ, ਨਿਰਮਲਤਾ, ਧੀਰਜਤਾ, ਮਨ ਤੇ ਬੁੱਧ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੋਲਾਂ ਭਾਵ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਪ੍ਰਾਣ, ਮਨ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕੇ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪੀ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਸੂਰਜ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਮੱਸਿਆ ਵਾਲੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿਵ ਸਕਤੀ ਨੂੰ ਲੰਘਿ ਕੈ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਇਕ ਮਨ ਇਕ ਧਿਆਏ।

ਸ਼ਿਵਜੀ ਤੇ ਸਕਤੀ = ਪਾਰਬਤੀ, ਭਾਵ ਤਮੋ ਗੁਣ ਤੇ ਸਤੋ ਗੁਣ ਦੀਆਂ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਕੈ = ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਇਕ ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਟਿਕਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧਿਆਏ = ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੈਰੀ ਪੈ; ਜਗ ਪੈਰੀ ਪਾਏ ॥੬॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਆਪ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਸਾਰੇ ਜਗ = ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪਾਏ = ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਆਪ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਸਭ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਗ = ਸੰਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ॥੬॥

ਪਉੜੀ ੭ (ਗੁਰਮੁਖ ਰਹਿਣੀ)

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਅਵੇਸੁ ਕਰਿ; ਪੈਰੀ ਪੈ ਰਹਿਰਾਸਿ ਕਰੰਦੇ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਅਦੇਸ')

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅਵੇਸੁ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ **ਵਾ:** ਅਦੇਸ = ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪੈਣ ਦੀ ਰਹਿਰਾਸਿ = ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਕਰੰਦੇ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਚਰਣ ਸਰਣ ਮਸਤਕਿ ਧਰਨਿ; ਚਰਣ ਰੇਣੁ ਮੁਖਿ ਤਿਲਕ ਸੁਹੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਮਸਤਕਿ = ਮੱਥਾ ਧਰਨਿ = ਧਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਰਨ ਰੇਣੁ = ਧੂੜ ਲੈ ਕੇ ਮੁਖ ਉੱਤੇ ਤਿਲਕ ਸੁਹੰਦੇ = ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਲੱਗਿਆਂ ਜੋ ਧੂੜ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਇਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਤਿਲਕ ਹਨ **ਵਾ:** ਚਰਣ ਧੂੜ ਦਾ ਤਿਲਕ ਹੈ।

ਭਰਮ ਕਰਮ ਦਾ ਲੇਖੁ ਮੇਟਿ; ਲੇਖ ਅਲੇਖ ਵਿਸੇਖ ਬਣੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਤੇ ਭਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖ ਮੇਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਅਲੇਖ (ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ) ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਵਿਸੇਖ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਿਆਰ ਬਣੰਦੇ = ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਉਦੋਤ ਕਰਿ; ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਨ ਲਖ ਪੁਜੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜਗਮਗ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਲੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਉਦੋਤ = ਉਦੈ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਲੱਖਾਂ ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਵੀ ਉਸ ਜੋਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਪੁਜੰਦੇ = ਪੁੱਜ ਸਕਦੇ।

ਹਉਮੈ ਗਰਬ ਨਿਵਾਰਿਕੈ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚੁ ਮੇਲਿ ਮਿਲੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਭਿੱਜ ਕੇ ਦੇਹ ਦੀ ਹਉਮੈ = ਹੰਗਤਾ ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਰਬ = ਹੰਕਾਰ ਨਿਵਾਰਿਕੈ = ਮੇਟ ਕਰਕੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਸੱਚੇ ਦੇ ਮੇਲ ਵਿਚ ਮਿਲੰਦੇ = ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਚਰਣ ਕਵਲ ਪੂਜਾ ਪਰਚੰਦੇ।

ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਰਗੁਣ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਵਿਚਿ ਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਵਰਤਦਾ ਬੁਝਹੁ ਸਬਦ ਵੀਚਾਰਿ॥ *(ਵਾਰ ਕਾਨੜਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੧੩੧੪)*

ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਚਰਨਾਂ ਕਵਲ = ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਪਰਚੰਦੇ = ਪਰਚਦੇ ਹਨ।

ਸੁਖ ਸੰਪਟਿ; ਹੋਇ ਭਵਰ ਵਸੰਦੇ ॥੭॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸੁਖ ਰੂਪੀ ਸੰਪਟਿ = ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਭਵਰ = ਭੌਰਾ ਰੂਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਲਿਵ ਵਿਚ ਵਸੰਦੇ = ਵੱਸਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਦਿਨ ਰਾਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੮ (ਦਿੱਬ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)

ਗੁਰ ਦਰਸਨ ਪਰਸਨ ਸਫਲ; ਛਿਅ ਦਰਸਨ ਇਕ ਦਰਸਨੁ ਜਾਣੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਸਨ = ਛੂਹਣਾ ਸਫਲਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਦਰਸਨ = ਮੱਤਾਂ (ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵੜੇ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਦਰਵੇਸ਼, ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ) ਦੀ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਇਕ ਦਰਸਨ = ਮਤ ਨੂੰ ਜਾਣੈ = ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ **ਵਾ:** ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਤੇ

ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਸਨ = ਛੂਹਣਾ ਸਫਲਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਟ ਸੰਪਤੀ ਛੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪੀ ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਜਾਣੈ = ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ।

ਦਿਬ ਦਿਸਟਿ ਪਰਗਾਸੁ ਕਰਿ; ਲੋਕ ਵੇਦ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਪਛਾਣੈ।

ਫਿਰ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਦਿਬ = ਗਿਆਨ ਦੀ ਦਿਸਟਿ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਰਗਾਸ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਪਛਾਣੈ = ਪਛਾਣਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਜਤੀ ਹੋਇ; ਪਰਨਾਰੀ ਧੀ ਭੈਣ ਵਖਾਣੈ।

ਏਕਾ = ਇਕ ਆਪਣੀ ਵਿਆਹੁਤਾ ਨਾਰੀ = ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਇਸਤਰੀ-ਬ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਜਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਪਰ = ਪਰਾਈ ਨਾਰੀ = ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਧੀ ਭੈਣ ਵਖਾਣੈ = ਆਖਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪਰਾਈ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਧੀ, ਭੈਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ ਰੂਪੁ ਨ ਪੇਖੈ ਨੇਤ੍ਰ॥ *(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੭੪)*

ਪਰ ਧਨੁ ਸੂਅਰ ਗਾਇ ਜਿਉ; ਮਕਰੂਹ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣੈ।

ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਵਾਸਤੇ ਗਊ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸੂਅਰ = ਸੂਰ ਮਕਰੂਹ = ਘ੍ਰਿਣਾ ਯੋਗ ਭਾਵ ਹਰਾਮ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਘਰਿਬਾਰੀ ਗੁਰ ਸਿਖੁ ਹੋਇ; ਸਿਖਾ ਸੂਤ੍ਰ ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਵਿਡਾਣੈ।

(‘ਸਿਖਾ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਘਰਿਬਾਰੀ = ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਿਖਾ = ਬੋਦੀ ਸੂਤ੍ਰ = ਜਨੇਊ, ਗਊ ਦਾ ਮਲ = ਗੋਹਾ, ਮੂਤ੍ਰ = ਪਿਸ਼ਾਬ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੋਕਟ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਸਮਝ ਕੇ ਤਿਆਗ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਬੱਸ ਇਕ ਵਿਡਾਣੈ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਗੁਰਸਿਖ ਸਿਵਾਣੈ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਉਸ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ, ਜੋ ਪੂਰਨ ਭਾਵ ਹਰ ਥਾਂ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਟਿਕਾ ਕੇ ਸਿਵਾਣੈ = ਪਛਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ; ਪਤਿ ਪਰਵਾਣੈ॥੮॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰ ਪਤਿ = ਇੱਜ਼ਤ ਪਾ ਕੇ ਪਰਵਾਣੈ = ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੮॥

ਪਉੜੀ ੯ (ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਆਪਕ ਹੈ)

ਗਾਈ ਬਾਹਲੇ ਰੰਗ ਜਿਉ; ਖੜੁ ਚਰਿ ਦੁਧੁ ਦੇਨਿ ਇਕ ਰੰਗੀ।

(‘ਗਾਈਂ’ ਬਿੰਦੀ ਲਾ ਕੇ, ‘ਖੜੁ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਾਈ = ਗਾਵਾਂ ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਖੜੁ = ਘਾਹ

ਚਰ ਕੇ ਦੁੱਧ ਇੱਕੋ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦਾ ਹੀ ਦੇਨਿ = ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਗਾਂ ਕਾਲੀ ਹੋਵੇ, ਚਿੱਟੀ ਹੋਵੇ, ਲਾਲ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੁੱਧ ਸਭ ਦਾ ਚਿੱਟਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਹਲੇ ਬਿਰਖ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਅਗਨਿ ਅੰਦਰਿ ਹੈ ਬਹੁ ਰੰਗੀ।

ਜਿਵੇਂ ਵਣਾਸਪਤਿ = ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਅਗਨੀ = ਅੱਗ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਰੰਗੀ = ਰੰਗ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਭਾਵ ਨਹੀਂ, ਅੱਗ ਇੱਕੋ ਰੰਗ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰਤਨਾ ਵੇਖੈ ਸਭੁ ਕੋ; ਰਤਨ ਪਾਰਖੂ ਵਿਰਲਾ ਸੰਗੀ।

ਜਿਵੇਂ ਰਤਨਾਂ ਕੋ = ਨੂੰ ਸਭੁ = ਸਾਰੇ ਹੀ ਵੇਖੈ = ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਰਤਨ ਦੀ ਪਾਰਖੂ = ਪਰਖ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਸੰਗੀ, ਭਾਵ ਜੌਹਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਗਾਈ ਬਾਹਲੇ ਰੰਗ ਜਿਉ; ਖੜੁ ਚਰਿ ਦੁਧੁ ਦੇਨਿ ਇਕ ਰੰਗੀ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਗਾਵਾਂ ਬਹੁਤੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗਾਈ = ਗਾਵਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚਾਰੇ ਵਰਨਾਂ ਦੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਖੜੁ = ਘਾਹ ਚਰ ਕੇ ਦੁੱਧ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਇਕ ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਰੰਗੀ = ਰੰਗ ਦਾ ਗਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਾਹਲੇ ਬਿਰਖ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਅਗਨਿ ਅੰਦਰਿ ਹੈ ਬਹੁ ਰੰਗੀ।

ਸੰਸਾਰੀ ਰੂਪੀ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤੇ ਭੇਖਾਂ ਰੂਪ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਵਿਚ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਅਗਨੀ ਬਹੁਤੇ ਰੰਗਾਂ ਰੂਪ ਜੀਵਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ, ਐਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ।

ਰਤਨਾ ਵੇਖੈ ਸਭੁ ਕੋ; ਰਤਨ ਪਾਰਖੂ ਵਿਰਲਾ ਸੰਗੀ।

ਰਤਨਾਂ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਕੋ = ਨੂੰ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਹੀ ਵੇਖੈ = ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਪਾਰਖੂ ਰੂਪ ਸੰਗੀ = ਸਤਿਸੰਗੀ ਰਤਨਾਂ ਰੂਪੀ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜਪਣ ਰੂਪ ਪਰਖਦਾ ਹੈ।

ਹੀਰੈ ਹੀਰਾ ਬੇਧਿਆ; ਰਤਨ ਮਾਲ ਸਤਿਸੰਗਤਿ ਚੰਗੀ।

ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਚੰਗੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਹੀਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਮਨ ਰੂਪੀ ਹੀਰਾ = ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਬੇਧਿਆ = ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲਿਓਨਿ; ਹੋਇ ਨਿਹਾਲ ਨ ਹੋਰਸੁ ਮੰਗੀ।

ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਨਦਰਿ = ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਨਿਹਾਲਿਓਨਿ = ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਹਾਲ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰਸੁ = ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਮੰਗੀ = ਮੰਗ ਨ = ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ।

ਦਿਬ ਦੇਹ ਦਿਬ ਦਿਸਟਿ ਹੋਇ; ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਜੋਤਿ ਅੰਗ ਅੰਗੀ।

ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਦੇਹ ਵੀ, ਦਿਬ = ਗਿਆਨ ਦਿਸਟਿ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਿਬ = ਗਿਆਨ ਵਾਲੀ

ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਜੋਤਿ ਨੂੰ ਅੰਗ ਅੰਗੀ = ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਿਚ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਸਤਿਗੁਰ ਸਹਲੰਗੀ ॥੯॥

ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਸਲੀ ਸਹਲੰਗੀ = ਸਨਬੰਧੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ)

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧ ਸੰਗਿ; ਪੰਚ ਸਬਦਿ ਇਕ ਸਬਦਿ ਮਿਲਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਾਧਸੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਕੇ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪੰਚ = ਪੰਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ (ਤਤ, ਵਿਤ, ਘਨ, ਨਾਦ, ਸੁਖਿਰ) ਦੀ ਧੁਨ ਨਾਲ ਇਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਾਏ = ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰਾਗ ਨਾਦ ਸੰਬਾਦ ਲਖ; ਭਾਖਿਆ ਭਾਉ ਸੁਭਾਉ ਅਲਾਏ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਸੁਰਤ ਮਿਲ ਜਾਣ 'ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਗ ਅਤੇ ਨਾਦ = ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੰਬਾਦ = ਝਗੜੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸੁਭਾਉ = ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਭਾਖਿਆ = ਬੋਲੀ ਅਲਾਏ = ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨੁ ਧੁਨਿ; ਜਾਣੈ ਜੰਤ੍ਰੀ ਜੰਤ੍ਰ ਵਜਾਏ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੰਤ੍ਰੀ = ਵਾਜਾ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਜੰਤ੍ਰ = ਵਾਜੇ ਨੂੰ ਵਜਾਏ = ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦੀ ਧੁਨ ਨੂੰ ਜਾਣੈ = ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਵੀ ਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਲਾਉਣ ਦੀ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਅਕਥ ਕਥਾ ਵੀਚਾਰਿਕੈ; ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਾ ਵਰਜਿ ਰਹਾਏ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਸਿੱਖ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਥਾ ਦੀ ਵੀਚਾਰਿਕੈ = ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਸਤਤੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਵੱਲੋਂ ਵਰਜਿ = ਰੋਕ ਕੇ ਰਹਾਏ = ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਅਵੇਸੁ ਕਰਿ; ਮਿਠਾ ਬੋਲਣੁ ਮਨ ਪਰਚਾਏ।

ਉਹ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸੁਰਤ ਦਾ ਅਵੇਸ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣੁ = ਬੋਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਪਰਚਾਏ = ਪਰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜਾਇ ਮਿਲਨਿ ਗੁੜ ਕੀੜਿਆ; ਰਖੈ ਰਖਣਹਾਰ ਲੁਕਾਏ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁੜ ਨੂੰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਗੁੜ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਭੀ ਲੁਕਾਏ = ਲੁਕਾ ਕੇ ਰਖੈ = ਰੱਖ ਲਏ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁੜ ਮਿਲਨਿ = ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁੜ ਨੂੰ ਲੱਭ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਕਿਤੇ ਵੀ ਲੁਕ ਜਾਣ, ਪਰ ਸਤਿਸੰਗੀ ਪੁਰਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਗੰਨਾ ਹੋਇ; ਕੋਲੂ ਪੀੜਾਏ ॥੧੦॥

(‘ਕੋਲੂ’ ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾ ਕੇ ਦੁੱਖ ਸਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਗੰਨਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਖੰਡ ਤੇ ਗੁੜ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਲੂ = ਵੇਲਣੇ ਵਿਚ ਪੀੜਾਏ = ਪਿੜਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ)

ਚਰਣ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦੁ ਰਸਿ; ਹੋਇ ਭਵਰ ਲੈ ਵਾਸੁ ਲੁਭਾਵੈ।

ਜਿਵੇਂ ਭਵਰ = ਭੌਰਾ ਫੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਸੁ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਲੈ ਕੇ ਲੁਭਾਵੈ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਕਮਲਾਂ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਮਕਰੰਦ = ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲਾ ਰਸਿ = ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਇੜਾ ਪਿੰਗੁਲਾ ਸੁਖਮਨਾ; ਲੰਘਿ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਨਿਜ ਘਰਿ ਆਵੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਇੜਾ, ਪਿੰਗਲਾ, ਸੁਖਮਨਾ, ਤਿੰਨ ਨਾੜੀਆਂ ਰੂਪ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ = ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮਾਂ ਰੂਪ ਜਮੁਨਾ, ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਰੂਪ ਗੰਗਾ, ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਸਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਰੂਪ ਨਿਜ ਘਰਿ = ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਆਵੈ = ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਹਿ ਸਾਹਿ ਮਨ ਪਵਣ ਲਿਵ; ਸੋਹੰ ਹੰਸਾ ਜਾਪ ਜਪਾਵੈ।

(‘ਸੋ-ਹੰ, ‘ਹੰ-ਸਾ’ ਬੋਲੋ)

ਜਿਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸੋਹੰ ਹੰਸਾ ਵਰਗੇ ਅਨੰਤ ਜਾਪ ਹਨ, ਜੋ ਅਨੰਤ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜਾਪ ਜਪਾਵੈ = ਜਪਾਏ ਹਨ ਤੇ ਸੰਨਿਆਸ ਮਤ ਵਿਚ ਹੁਣ ਵੀ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੋ = ਉਹ ਹੰ = ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ, ਹੰ = ਮੈਂ ਹੀ ਸਾ = ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹਾਂ, ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਉਣ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚੰਚਲ ਮਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਾਹਿ ਸਾਹਿ = ਸੁਆਸ ਸੁਆਸ ਜਪਣ ਰੂਪ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਕੇ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਅਚਰਜ ਰੂਪ ਅਨੂਪ ਲਿਵ; ਗੰਧ ਸੁਗੰਧਿ ਅਵੇਸ ਮਚਾਵੈ।

ਜਿਹੜਾ ਅਨੂਪ = ਉਪਮਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਚਰਜ = ਵਿਸਮਾਦ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਿਆਰੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਰੂਪ ਗੰਧ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸੁਗੰਧੀ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਕੇ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਅਵੇਸ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਮਚਾਵੈ = ਮਹਿਕਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਚਰਣਾਰਬਿੰਦ;
ਸੁਖ ਸੰਪਟਿ ਵਿਚਿ ਸਹਜਿ ਸਮਾਵੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਗਰ = ਸਮੁੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਣਾਰਬਿੰਦ = ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਰੂਪ ਸੁਖ ਰੂਪੀ ਸੰਪਟਿ = ਡੱਬੇ ਵਿਚ, ਭਾਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਸਹਜਿ = ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਸਮਾਵੈ = ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਪਿਰਮ ਰਸ; ਦੇਹ ਬਿਦੇਹ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਵੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਦੇਹ ਤੋਂ ਬਿਦੇਹ ਹੋ ਕੇ, ਭਾਵ ਦੇਹ ਅਧਿਆਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪਰਮ ਪਦੁ = ਵੱਡੀ ਪਦਵੀ, ਭਾਵ ਕੈਵਲ ਮੋਖਸ਼ ਨੂੰ ਪਾਵੈ = ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ; ਅਲਖੁ ਲਖਾਵੈ ॥੧੧॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲਖਾਵੈ = ਲਖ ਭਾਵ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ॥੧੧॥

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਸਾਧਨ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਥਿ ਸਕਥ ਹਨਿ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਕਾਰ ਕਮਾਵੈ।

('ਸਕੱਥ' ਬੋਲੋ)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸਕਥ = ਸਫਲੇ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਦੱਸੀ ਕਾਰ = ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਵੈ = ਕਮਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਣੀ ਪਖਾ ਪੀਹਣਾ; ਪੈਰ ਧੋਇ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਪਾਵੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਪਾਣੀ ਢੋਂਦੇ, ਦਾਣੇ ਪੀਹਣਾ = ਪੀਂਹਦੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪੱਖਾ ਝੱਲਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਖਾ ਫੇਰੀ ਪਾਣੀ ਢੋਵਾ ਹਰਿ ਜਨ ਕੈ ਪੀਸਣੁ ਪੀਸਿ ਕਮਾਵਾ॥ *(ਸੂਹੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੭੪੯)*

ਅਤੇ ਸਤਿਸੰਗੀਆਂ ਦੇ ਚਰਨ ਧੋਇ = ਧੋਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਲੈ ਕੇ ਮੁੱਖ ਵਿਚ ਪਾਵੈ = ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਿਖਿ ਪੋਥੀਆ; ਤਾਲ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਰਬਾਬ ਵਜਾਵੈ।

ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਲਿਖ ਕੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਸਮੇਂ ਤਾਲ = ਛੈਣੇ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ = ਢੋਲ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਇਕ ਸਾਜ਼ ਤੇ ਰਬਾਬ = ਤਾਰ ਅਤੇ ਤੰਦ ਦਾ ਇਕ ਵਾਜਾ ਵਜਾਵੈ = ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਨਮਸਕਾਰ ਡੰਡਉਤ ਕਰਿ; ਗੁਰ ਭਾਈ ਗਲਿ ਮਿਲਿ ਗਲਿ ਲਾਵੈ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋ ਕੇ ਡੰਡਉਤ = ਡੰਡੇਵਤ ਹੋ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰ ਭਾਈ ਗਲ ਲਾਵੈ = ਲਾ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਗਲੇ ਮਿਲਿ = ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਤਿ ਵਿਰਤਿ ਕਰਿ ਧਰਮ ਦੀ; ਹਥਹੁ ਦੇ ਕੈ ਭਲਾ ਮਨਾਵੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਵਿਰਤਿ = ਉਪਜੀਵਕਾ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ

ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਵਿੱਚੋਂ ਦਸਵੰਧ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਥਹੁ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਦੇ ਕੈ = ਕੇ ਭਲਾ ਮਨਾਵੈ = ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪਾਰਸੁ ਪਰਸਿ ਅਪਰਸਿ ਹੋਇ; ਪਰ ਤਨ ਪਰ ਧਨ ਹਥੁ ਨ ਲਾਵੈ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਪਰਸਿ = ਛੂਹ ਕੇ ਅਪਰਸਿ = ਮਾਇਆ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪਰ = ਪਰਾਏ ਤਨ = ਸਰੀਰ ਤੇ ਪਰ = ਪਰਾਏ ਧਨ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਾਵੈ = ਲਾਉਂਦੇ, ਭਾਵ ਵਿਸ਼ੇ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਪਰਾਏ ਸਰੀਰ ਨੂੰ, ਲੋਭ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪਰਾਏ ਧਨ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤਕ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਿਹਾ, ਹੱਥ ਭੀ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੇ।

ਗੁਰਸਿਖ ਗੁਰਸਿਖ ਪੂਜਕੈ; ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਭੈ ਭਾਣਾ ਭਾਵੈ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਪੂਜਕੈ = ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਭੈ = ਡਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਭਾਵੈ = ਚੰਗਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਆਪੁ ਗਵਾਇ; ਨ ਆਪ ਗਣਾਵੈ ॥੧੨॥

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਲਖਾਵੈ')

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਨ = ਨਹੀਂ ਗਣਾਵੈ = ਗਣਾਉਂਦੇ, ਜਣਾਉਂਦੇ ॥੧੨॥

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਸਾਧਨ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੈਰ ਸਕਾਰਥੇ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗਿ ਚਾਲ ਚਲੰਦੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਪੈਰ = ਚਰਨ ਸਕਾਰਥੇ = ਸਫਲੇ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੇ ਮਾਰਗਿ = ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਚੱਲ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਚਾਲ = ਮਰਿਆਦਾ ਵਿਚ ਚਲੰਦੇ = ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਜਾਨਿ ਚਲਿ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਚਲਿ ਜਾਇ ਬਹੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਆਰੈ = ਦਰ 'ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਚੱਲ ਕੇ ਜਾਨਿ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਚੱਲ ਕੇ ਜਾਇ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਬਹੰਦੇ = ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

ਧਾਵਨ ਪਰਉਪਕਾਰ ਨੋ; ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੋ ਖੋਜਿ ਲਹੰਦੇ।

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹਰ ਸਮੇਂ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੋ = ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਧਾਵਨ = ਦੌੜ ਦੌੜ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਾਹੇ ਕਿਤਨੀ ਵੀ ਵਾਟ ਹੋਵੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਸਤਿਸੰਗਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੋ = ਨੂੰ ਖੋਜਿ = ਢੂੰਡ ਲਹੰਦੇ = ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਦੁਬਿਧਾ ਪੰਥਿ ਨ ਧਾਵਨੀ; ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਉਦਾਸੁ ਰਹੰਦੇ।

ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਦੁਬਿਧਾ = ਦੁਚਿੱਤੀ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੰਥਿ = ਰਸਤੇ ਵੱਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਧਾਵਨੀ = ਦੌੜਦੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭੈ-ਭਾਵਨੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮਾਇਆ ਵੱਲੋਂ ਉਦਾਸੁ = ਉਪਰਾਮ ਰਹੰਦੇ = ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬੰਦਿ ਖਲਾਸੀ ਬੰਦਗੀ; ਵਿਰਲੇ ਕੇਈ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦੇ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ = ਭਗਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਸਾਰਕ ਬੰਦਿ = ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ = ਮੁਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਕੇਈ = ਕੋਈ ਬੰਦੇ = ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਸਿਖਾ ਪਰਦਖਣਾਂ; ਪੈਰੀ ਪੈ ਰਹਰਾਸਿ ਕਰੰਦੇ।

ਜੋ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪਰਦਖਣਾਂ = ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈ = ਪੈਣ ਦੀ ਰਹਰਾਸਿ = ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਕਰੰਦੇ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਚੇਲੇ; ਪਰਚੈ ਪਰਚੰਦੇ ॥੧੩॥

ਜਿਹੜੀ ਗੁਰੂ ਚੇਲੇ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਪਰਚੈ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ ਪਰਚੰਦੇ = ਪਰਚਦੇ ਹਨ ॥੧੩॥

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਦੀ ਰਹਿਣੀ)

ਗੁਰਸਿਖ ਮਨਿ ਪਰਗਾਸੁ ਹੈ; ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਅਜਰੁ ਜਰੰਦੇ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪਰਗਾਸੁ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਅਜਰੁ = ਨਾ ਜਰਨ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀ ਕੇ ਜਰੰਦੇ = ਜਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕੀ ਧਿਆਨੁ ਧਰੰਦੇ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ (ਪਾਰ + ਬ੍ਰਹਮ) ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਾਪਾਂ ਪੁੰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਤੇ ਪੂਰਨ = ਸੰਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਬਿਬੇਕੀ = ਵਿਚਾਰ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਉਸ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰੰਦੇ = ਧਰਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣ ਹੋਇ; ਅਕਥ ਕਥਾ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸੁਣੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਣ (ਲਿਵ + ਲੀਣ) ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲੀਨ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣੰਦੇ = ਸੁਣਦੇ ਹਨ।

ਭੂਤ ਭਵਿਖਹੁ ਵਰਤਮਾਨ; ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਅਤਿ ਅਲਖ ਲਖੰਦੇ।

ਭੂਤ, ਭਵਿਖਹੁ = ਭਵਿੱਖਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਅਬਿਗਤਿ = ਨਾ ਜਾਣ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਦੀ

ਗਤਿ = ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨੀ ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਹੈ, ਪਰ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕੀ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਲਖਣਾ ਬਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲਖੰਦੇ = ਲਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਅਛਲ ਛਲ; ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਕਰਿ ਅਛਲ ਛਲੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਅਛਲ = ਨਾ ਛਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਵੀ ਛਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਵਛਲੁ = ਪਿਆਰੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਅਛਲ = ਨਾ ਛਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਛਲੰਦੇ = ਛਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਭਵਜਲ ਅੰਦਰਿ ਬੋਹਿਥੈ; ਇਕਸ ਪਿਛੇ ਲਖ ਤਰੰਦੇ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਹਾਜ਼ ਲੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵੀ ਭਵਜਲ = ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਇਕਸ = ਇਕ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਕੇ, ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਜੀਵ ਤਰੰਦੇ = ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰਮੁਖਿ ਕੋਟਿ ਉਧਾਰਦਾ ਭਾਈ ਦੇ ਨਾਵੈ ਏਕ ਕਣੀ ॥੨॥ *(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੬੦੮)*

ਪਰਉਪਕਾਰੀ; ਮਿਲਨਿ ਹਸੰਦੇ ॥੧੪॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਦਾ ਹੀ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਹਸੰਦੇ = ਹੱਸ ਕੇ ਮਿਲਨਿ = ਮਿਲਦੇ ਹਨ ॥੧੪॥

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਘਰਬਾਰੀ ਸਿੱਖ ਦੀ ਰਹਿਣੀ)

ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਆਖੀਐ; ਬਾਹਲੇ ਬਿਸੀਅਰੁ ਤਿਸੁ ਲਪਟਾਹੀ।

ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਆਖੀਐ = ਕਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਿਸੁ = ਉਸ ਨਾਲ ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਿਸੀਅਰੁ = ਸੱਪ ਲਪਟਾਹੀ = ਲਪਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਰਸੁ ਅੰਦਰਿ ਪਥਰਾਂ; ਪਥਰ ਪਾਰਸੁ ਹੋਇ ਨ ਜਾਹੀ।

ਜਿਵੇਂ ਪਾਰਸ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪੱਥਰਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਪੱਥਰ ਪਾਰਸ ਦੇ ਗੁਣ ਵਰਗੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਹੀ = ਜਾਂਦੇ।

ਮਣੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਪਾਂ ਸਿਰੀ; ਓਇ ਭਿ ਸਪਾਂ ਵਿਚਿ ਫਿਰਾਹੀ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਸਿਰੀ = ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਮਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਓਇ = ਉਹ ਭੀ ਦੂਜੇ ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਫਿਰਾਹੀ = ਫਿਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਮਣੀ ਵਾਲਾ ਗੁਣ ਦੂਸਰੇ ਸੱਪਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕੇਵਲ ਮਣੀ ਵਾਲੇ ਸੱਪ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਲਹਰੀ ਅੰਦਰਿ ਹੰਸੁਲੇ; ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਚੁਗਿ ਚੁਗਿ ਖਾਹੀ।

ਹੰਸੁਲੇ = ਹੰਸ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਦੀਆਂ ਲਹਰੀ = ਲਹਿਰਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਣਕ ਤੇ ਮੋਤੀ ਚੁਗ ਚੁਗ ਕੇ ਖਾਹੀ = ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਆਖੀਐ; ਬਾਹਲੇ ਬਿਸੀਅਰੁ ਤਿਸੁ ਲਪਟਾਹੀ।

ਬ੍ਰਹਮਵੇਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਆਖੀਐ = ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੁਸੰਗੀ ਜੋ ਬਿਸੀਅਰੁ = ਸੱਪ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ ਅਤੇ ਤਿਸੁ = ਉਹ ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮਵੇਤਿਆਂ ਨਾਲ ਲਪਟਾਹੀ = ਲਪਟ ਕੇ, ਭਾਵ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਠੰਢ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਵੇਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਸੰਗੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਤਮੋ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਪਾਰਸੁ ਅੰਦਰਿ ਪਥਰਾਂ; ਪਥਰ ਪਾਰਸੁ ਹੋਇ ਨ ਜਾਹੀ।

ਪਾਰਸ ਰੂਪੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਕਈ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕਠੋਰ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਾਲੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਪਾਰਸ ਰੂਪੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਹੀ = ਜਾਂਦੇ।

ਮਣੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਪਾਂ ਸਿਰੀ; ਓਇ ਭਿ ਸਪਾਂ ਵਿਚਿ ਫਿਰਾਹੀ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਸੱਪ ਦੇ ਸਿਰੀ = ਸਿਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਮਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਓਇ = ਉਹ ਭੀ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਮਣੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਦੂਸਰੇ ਸੱਪਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕੁਸੰਗੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਫਿਰਾਹੀ = ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖ ਕੁਸੰਗੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣਾ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਗਵਾਉਂਦੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਬੀਰ ਸੰਤੁ ਨ ਛਾਡੈ ਸੰਤਈ ਜਉ ਕੋਟਿਕ ਮਿਲਹਿ ਅਸੰਤ॥
ਮਲਿਆਗਰੁ ਭੁਯੰਗਮ ਬੇਢਿਓ ਤ ਸੀਤਲਤਾ ਨ ਤਜੰਤ॥੧੭੪॥ *(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੭੩)*

ਵਾ: **ਸਾਧ ਕੁਸੰਗਤ ਮਹਿ ਰਹੇ ਤਿਸ ਨ ਬਿਕਾਰ ਲਗੰਤ।**
ਜਿਉ ਚੰਦਨ ਸਰਪਨ ਵਿਖੇ ਸੀਤਲਤਾ ਨ ਤਜੰਤ। *(ਰਾਜਨੀਤਿ ਚਣਾਕਾ, ਅਧਿਆਇ ੩)*

ਲਹਰੀ ਅੰਦਰਿ ਹੰਸੁਲੇ; ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਚੁਗਿ ਚੁਗਿ ਖਾਹੀ।

ਹੰਸੁਲੇ = ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਮੁਖ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਰੂਪੀ ਲਹਰੀ = ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸਦੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਮਾਣਕ ਰੂਪੀ ਭਗਤੀ ਤੇ ਮੁਕਤੀ ਰੂਪ ਮੋਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਗ ਚੁਗ ਕੇ ਖਾਹੀ = ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜਿਉ ਜਲੁ ਕਵਲੁ ਅਲਿਪਤੁ ਹੈ; ਘਰਿਬਾਰੀ ਗੁਰਸਿਖ ਤਿਵਾਹੀ।

ਜਿਉ = ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵਲੁ = ਕਮਲ ਦਾ ਫੁੱਲ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਚਿੱਕੜ ਤੋਂ ਅਲਿਪਤ = ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵਾਹੀ = ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਘਰਿਬਾਰੀ = ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿ ਕੇ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਸਾ ਵਿਚਿ ਨਿਰਾਸ ਹੋਇ; ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਜੁਗਤਿ ਜੀਵਾਹੀ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਆਸਾ ਰੂਪ ਜਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ = ਉਪਰਾਮ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਜੀਵਾਹੀ = ਜੀਅ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਕਿਤੁ ਮੁਖਿ ਸਾਲਾਹੀ ॥੧੫॥

ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਕਿਤੁ = ਕਿਸ ਮੁਖਿ = ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਸਾਲਾਹੀਏ, ਭਾਵ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਉਸਤਤ)

ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ; ਨਿਰੰਕਾਰ ਆਕਾਰ ਬਣਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਧੰਨ ਧੰਨ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਰਖ = ਵਿਆਪਕ ਨਿਰੰਕਾਰ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸਰਗੁਣ ਆਕਾਰ = ਸਰੂਪ ਬਣਾਇਆ = ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਖ ਸੁਣਿ; ਚਰਣਿ ਸਰਣਿ ਗੁਰਸਿਖ ਜੁ ਆਇਆ।

ਉਹ ਗੁਰਸਿੱਖ ਧੰਨ ਧੰਨ ਹਨ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿਖ = ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ = ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗੁ ਧੰਨ ਹੈ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਸੰਗਿ ਚਲਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਭਾਉ ਭਗਤੀ ਵਾਲਾ ਮਾਰਗੁ = ਰਸਤਾ ਵੀ ਧੰਨਤਾ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੇ ਮਿਲਿ = ਮਿਲਾਪ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ = ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਣ; ਧੰਨੁ ਮਸਤਕ ਗੁਰ ਚਰਣੀ ਲਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਧੰਨ ਧੰਨ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਮਸਤਕ = ਮੱਥਾ ਵੀ ਧੰਨ ਹੈ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣੀ = ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਲਾਇਆ = ਲੱਗਿਆ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸਨ ਧੰਨੁ ਹੈ; ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਗੁਰਸਿਖ ਪਰਸਣਿ ਆਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਧੰਨ ਧੰਨ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਮਨ ਕਰਕੇ ਵੀ ਧੰਨ, ਬਾਣੀ ਕਰਕੇ ਵੀ ਧੰਨ ਹਨ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਸਨ ਲਈ ਆਇਆ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਗੁਰਸਿਖ ਵਿਚਿ; ਹੋਇ ਦਇਆਲ ਗੁਰੂ ਮੁਹਿ ਲਾਇਆ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਹੈ, ਗੁਰੂ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਦਇਆਲ = ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸਨਮੁਖ ਕਰਨ ਰੂਪ ਮੁਹਿ = ਮੁਖ ਲਾਇਆ = ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਦੁਰਮਤਿ; ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਮਿਟਾਇਆ ॥੧੬॥

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਵਾ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕ-ਕਪੂਰ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਉੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਰੂਪੀ ਹਵਾ ਚਲਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਅੰਦਰੋਂ ਦੂਜਾ ਭਾਉ = ਦ੍ਵੈਸ਼-ਭਾਵ ਅਤੇ ਦੁਰਮਤਿ (ਦੁਰ + ਮਤਿ) ਦੁਰ = ਖੋਟੀ ਮਤ ਮਿਟਾਇਆ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ॥੧੬॥

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ)

ਧੰਨੁ ਪਲੁ ਚਸਾ ਘੜੀ ਪਹਰ;
ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਥਿਤਿ ਸੁ ਵਾਰ ਸਭਾਗੇ।

ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਪਲ, ਚਸਾ, ਘੜੀ, ਪਹਿਰ, ਇਹ ਵੀ ਧੰਨੁ = ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਹਨ ਤੇ ਸੁ = ਉਹ ਸਭਾਗੇ = ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਥਿੱਤ ਅਤੇ ਵਾਰ ਵੀ ਧੰਨ ਧੰਨ ਹਨ।

ਨੋਟ : ਇਕ ਵਾਰ ਅੱਖ ਖੋਲ੍ਹਣ ਤੇ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਨਿਮਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਦਰਾਂ ਵਾਰ ਅੱਖ ਦਾ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਤੇ ਮੀਟਣਾ ਇਕ ਵਿਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਦਰਾਂ ਵਿਸਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਚਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੀਹ ਚਸਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਠ ਪਲਾਂ ਦੀ ਇਕ ਘੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਘੜੀਆਂ ਮਹੂਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਘੜੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹਫ਼ਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਅੰਧੇਰ ਤੇ ਚਾਨਣ ਦੋ ਪੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ)। ਪੰਦਰਾਂ ਹੀ ਥਿੱਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੋ ਪੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਰੁੱਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕੁੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ :

ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਦਿਹੁ ਰਾਤਿ ਹੈ; ਪਖੁ ਮਾਹੁ ਰੁਤਿ ਸੰਮਤ ਜਾਗੇ।

ਉਹ ਦਿਹੁ = ਦਿਨ ਵੀ ਧੰਨਤਾ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ ਤੇ ਰਾਤ ਵੀ ਧੰਨਤਾ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਪੱਖ, ਮਾਹੁ = ਮਹੀਨਾ, ਰੁੱਤ ਤੇ ਸੰਮਤ ਵੀ ਧੰਨਤਾ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਗਿਆਨ-ਸਹਿਤ ਭਗਤੀ ਦੇ ਵਿਚ ਮਨ ਜਾਗੇ = ਜਾਗ ਆਵੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਧੰਨੁ ਸੁ ਵੇਲਾ ਘੜੀ ਧੰਨੁ ਧਨੁ ਮੂਰਤੁ ਪਲੁ ਸਾਰੁ॥
ਧੰਨੁ ਸੁ ਦਿਨਸੁ ਸੰਜੋਗੜਾ ਜਿਤੁ ਡਿਠਾ ਗੁਰ ਦਰਸਾਰੁ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੯੫੮)*

ਵਾ: **ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਸੇ ਜਨ ਜਾਗੇ ਜਿਨਾ ਹਰਿ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਬੋਲਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ॥**
(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੩ ਅਨੰਦੁ, ਅੰਗ ੯੨੦)

ਧੰਨ ਅਭੀਚੁ ਨਿਛਤ੍ਰ ਹੈ; ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਅਹੰਕਾਰ ਤਿਆਗੇ।

ਉਹ ਅਭੀਚ ਨਛੱਤ੍ਰ ਧੰਨ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਅਹੰਕਾਰ = ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਹੋ ਗਿਆ **ਵਾ:** ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੀ ਅਭੀਚੁ = ਅਭਿਜਿਤ ਨਛੱਤ੍ਰ[1] ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਾਵਣੁ ਪੁਰਬੁ ਅਭੀਚੁ ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸੁ ਭਇਆ॥ *(ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੧੧੧੬)*

ਧੰਨ ਧੰਨ ਸੰਜੋਗ ਹੈ; ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਰਾਜ ਪਿਰਾਗੇ।

ਉਹ ਸੰਜੋਗ = ਮਿਲਾਪ ਧੰਨ ਧੰਨ ਹੈ, ਜਦ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਅਠਸਠਿ = ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਪਿਰਾਗੇ = ਪ੍ਰਯਾਗ ਰਾਜ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਰੂਪੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਣ।

---

੧. ਇਹ ਗੰਗਾ ਦੇ ਜਨਮ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੁ ਦੁਆਰੈ ਆਇਕੈ; ਚਰਣ ਕਵਲ ਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪਾਗੇ।

ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਆਰੈ = ਦਰ 'ਤੇ ਆਇਕੈ = ਆ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਚਰਨ ਕਵਲ = ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਵਿਚ ਪਾਗੇ = ਰੰਗੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਅਵੇਸੁ ਕਰਿ; ਅਨਭੈ ਪਿਰਮ ਪਿਰੀ ਅਨੁਰਾਗੇ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਅਵੇਸੁ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਪਿਰਮ = ਪਿਆਰੇ ਪਿਰੀ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਅਨੁਰਾਗੇ = ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਅਨਭੈ = ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧਸੰਗਿ; ਅੰਗਿ ਅੰਗਿ ਇਕ ਰੰਗ ਸਮਾਗੇ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਜੋੜਨ ਰੂਪ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦੇ ਅੰਗ-ਅੰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰੰਗ ਸਮਾਗੇ = ਸਮਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰਤਨ ਮਾਲ ਕਰਿ; ਕਚੇ ਧਾਗੇ ॥੧੭॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਕੱਚੇ ਧਾਗੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸੁਆਸਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਰਤਨ ਮਾਲ = ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਪਰੋ ਕਰਕੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਸਫਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ॥੧੭॥

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਸਿੱਖ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਿਠਾ ਬੋਲਣਾ; ਜੋ ਬੋਲੈ ਸੋਈ ਜਪੁ ਜਾਪੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣਾ = ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਜੋ = ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਬੋਲੈ = ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਸੋਈ = ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਿਆ ਹਰ ਇਕ ਲਫ਼ਜ਼ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਜਪੁ = ਜਾਪ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਜਾਪੈ = ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਅਖੀ ਦੇਖਣਾ; ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨੁ ਧਰੈ ਆਪੁ ਆਪੈ।

('ਅਖੀ' ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਉਚਾਰੋ)

ਗੁਰਮੁਖ ਜੋ ਵੀ ਅਖੀ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ = ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਆਪੈ = ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰੈ = ਧਰਨਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਨਣਾ ਸੁਰਤਿ ਕਰਿ; ਪੰਚ ਸਬਦੁ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਅਲਾਪੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਰਤ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅਲਾਪੈ = ਅਲਾਪਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੁਣਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਵਾਲੇ ਪੰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੁਣਨਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤਤ ਤੰਤੀ ਬਿਤ ਚਰਮ ਕਾ ਘਣ ਕਾਂਸੀ ਕੋ ਜਾਨ।
ਨਾਦ ਸਬਦ ਘਟ ਕੋ ਕਹਿਤ ਸੁਆਸ ਸੁਖਰ ਪਹਿਚਾਨ।

ਨੋਟ : ਇਹ ਦੋਹਰਾ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਰਸਨਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਿਰਤਿ ਕਮਾਵਣੀ; ਨਮਸਕਾਰੁ ਡੰਡਉਤਿ ਸਿਞਾਪੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਵਣੀ = ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਡੰਡਉਤਿ = ਡੰਡੇਵਤ ਲੰਮੇ ਪੈ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਿਞਾਪੈ = ਸਿਆਣਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗਿ ਚਲਣਾ; ਪਰਦਖਣਾ ਪੂਰਨ ਪਰਤਾਪੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮਾਰਗਿ = ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚਲਣਾ = ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪੂਰਨ ਪਰਤਾਪੈ = ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਰਦਖਣਾ = ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਖਾਣਾ ਪੈਨਣਾ; ਜੋਗ ਭੋਗ ਸੰਜੋਗ ਪਛਾਪੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਖਾਣ, ਪਹਿਨਣ, ਜੋਗ, ਭੋਗ ਤੇ ਸੰਜੋਗ = ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਪਛਾਪੈ = ਪਛਾਣਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਬਾਰੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸਵਣੁ ਸਮਾਧਿ ਹੈ; ਆਪੇ ਆਪਿ ਨ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦਾ ਸਵਣੁ = ਸੌਣਾ ਹੀ ਸਮਾਧਿ = ਸਮਾਧੀ ਲਾਉਣ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਕੋਈ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਫੁਰਨਾ ਫੁਰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਸੌਣ ਸਮੇਂ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੰਕਲਪ ਨ = ਨਹੀਂ ਫੁਰਦਾ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਉਥਾਪੈ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਦੀ ਥਾਪਿ = ਥਾਪਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਘਰਿਬਾਰੀ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ; ਲਹਿਰ ਨਹੀਂ ਲਬ ਲੋਭ ਵਿਆਪੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਘਰਿਬਾਰੀ = ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਤੇ ਖਾਣ ਦਾ ਲਬ = ਲਾਲਚ ਤੇ ਜੋੜਨ ਦਾ ਲੋਭ, ਇਹ ਲਹਿਰਾਂ ਨਹੀਂ ਵਿਆਪੈ = ਵਿਆਪਦੀਆਂ।

ਪਾਰਿ ਪਏ; ਲੰਘਿ ਵਰੈ ਸਰਾਪੈ ॥੧੮॥

ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਵਰੈ = ਵਰ ਸਰਾਪੈ = ਸਰਾਪ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਲੰਘ ਕੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਪਏ = ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਗੁਰਮੁਖੀ ਰਹਿਤ)

ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਹੈ; ਧਿਆਨ ਮੂਲੁ ਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਜਾਣੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹਨ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਮੂਰਤਿ = ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਹੀ ਧਿਆਨ ਦਾ ਮੂਲੁ = ਮੁੱਢ ਜਾਣੈ = ਜਾਣਿਆ ਹੈ।

ਸਤਿਨਾਮ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ; ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਸਿਮਰਣ ਪਰਵਾਣੈ।

ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ, ਸਤਿਨਾਮ = ਜਿਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸੱਚਾ ਹੈ, ਕਰਤਾ = ਜੋ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਰਚੇਤਾ ਹੈ, ਪੁਰਖੁ = ਜੋ ਪੂਰਨ ਹੈ, ਇਸ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ('੧ੴ' ਤੋਂ 'ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ' ਤਕ) ਦਾ ਸਿਮਰਨ

ਕਰ ਕੇ ਪਰਵਾਣੈ = ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅੱਗੇ ੩੯ਵੀਂ ਵਾਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ('੧ਓ ਤੋਂ 'ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ' ਤਕ) ਸੰਪੂਰਨ ਵਰਣਨ ਕਰਨਗੇ।

ਚਰਣ ਕਵਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸੁ; ਪੂਜਾ ਮੂਲ ਪਿਰਮ ਰਸੁ ਮਾਣੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਕਵਲ = ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਮਕਰੰਦ = ਧੂੜ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਦਾ ਮੂਲ ਮੰਨ ਕੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਮਾਣੈ = ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧ ਸੰਗਿ; ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਅੰਦਰਿ ਆਣੈ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸੁਰਤ ਜੋੜਨ ਰੂਪ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਕੇ ਅਤੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਤੇ = ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਆਣੈ = ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ ਅਗੰਮ ਹੈ; ਗੁਰਮਤਿ ਨਿਹਚਲੁ ਚਲਣੁ ਭਾਣੈ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਭਾਉ ਭਗਤੀ ਵਾਲਾ ਪੰਥ = ਰਸਤਾ ਮਨ, ਬਾਣੀ ਕਰਕੇ ਅਗੰਮ = ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਨਿਹਚਲੁ = ਅਡੋਲ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਸ ਦੇ ਭਾਣੈ = ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਚਲਣੁ = ਚੱਲਦੇ ਹਨ।

ਵੇਦ ਕਤੇਬਹੁ ਬਾਹਰੀ; ਅਕਥ ਕਥਾ ਕਉਣ ਆਖਿ ਵਖਾਣੈ।

ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਕਥਨ ਕਰਨੀ ਵੇਦਾਂ ਤੇ ਕਤੇਬਹੁ = ਕਤੇਬਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਬਾਹਰੀ = ਬਾਹਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕਥਾ ਬਾਰੇ ਕੌਣ ਆਖਿ = ਕਹਿ ਕੇ ਵਖਾਣੈ = ਕਥਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਭਾਵ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵੀਹ ਇਕੀਹ; ਉਲੰਘਿ ਸਿਵਾਣੈ ॥੧੯॥

ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਉਲੰਘਿ = ਲੰਘ ਕੇ, ਭਾਵ ਉੱਪਰ ਹੋ ਕੇ ਇਕੀਹ = ਇਕ ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਿਵਾਣੈ = ਪਛਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੇ ਲੱਛਣ)

ਸੀਸੁ ਨਿਵਾਏ ਢੀਂਗੁਲੀ; ਗਲਿ ਬੰਧੇ ਜਲੁ ਉਚਾ ਆਵੈ।

('ਗਲਿ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਢੀਂਗੁਲੀ = ਪਾਣੀ ਸਿੰਜਣ ਦਾ ਇਕ ਜੰਤਰ, ਜੋ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਥੱਲੇ ਧੱਕੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੀਸੁ = ਸਿਰ ਤੋਂ ਨਿਵਾਏ = ਨੀਵਾਂ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਗਲ਼ ਦੇ ਬੰਧੇ = ਬੰਨ੍ਹੇ ਡੋਲ ਨਾਲ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਉੱਚਾ ਆਵੈ = ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਘੁਘੂ ਸੁਝ ਨ ਸੁਝਈ; ਚਕਈ ਚੰਦੁ ਨ ਡਿਠਾ ਭਾਵੈ।

ਜਿਵੇਂ ਘੁਘੂ = ਉੱਲੂ ਨੂੰ ਸੁਝ = ਸੂਰਜ ਨ = ਨਹੀਂ ਸੁਝਈ = ਦਿਸਦਾ ਅਤੇ ਚਕਈ = ਚਕਵੀ ਨੂੰ ਚੰਦ ਦਾ ਡਿਠਾ = ਵੇਖਣਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਭਾਵੈ = ਭਾਉਂਦਾ।

ਸਿੰਮਲ ਬਿਰਖੁ ਨ ਸਫਲੁ ਹੋਇ; ਚੰਦਨੁ ਵਾਸ ਨ ਵਾਂਸਿ ਸਮਾਵੈ।

ਜਿਵੇਂ ਸਿੰਮਲ ਦਾ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਸਫਲੁ = ਫਲਾਂ ਸਹਿਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸ = ਸੁਗੰਧੀ ਬਾਂਸ ਦੇ ਪੌਦੇ ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਮਾਵੈ = ਸਮਾਉਂਦੀ।

ਸਪੈ ਦੁਧਿ ਪੀਆਲੀਐ; ਤੁੰਮੇ ਦਾ ਕਉੜਤੁ ਨ ਜਾਵੈ।

('ਸੱਪੈ' ਅਤੇ 'ਕਉੜੱਤੁ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਸਪੈ = ਸੱਪ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪੀਆਲੀਐ = ਪਿਆਉਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਕਉੜੇ ਤੁੰਮੇ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਮਿਲਾਉਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਕੁੜੱਤਣ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਵੈ = ਜਾਂਦੀ।

ਜਿਉ ਥਣਿ ਚੰਬੜਿ ਚਿਚੁੜੀ; ਲੋਹੂ ਪੀਐ ਦੁਧੁ ਨ ਖਾਵੈ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਗਊ ਦੇ ਥਣ ਨਾਲ ਚੰਬੜਿ = ਚਿੰਬੜੀ ਹੋਈ ਚਿਚੜੀ ਉਸ ਦੇ ਲੋਹੂ = ਲਹੂ ਨੂੰ ਪੀਐ = ਪੀਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਖਾਵੈ = ਖਾਂਦੀ, ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੀ।

ਸਭ ਅਵਗੁਣਿ ਮੈ ਤਨਿ ਵਸਨਿ; ਗੁਣ ਕੀਤੇ ਅਵਗੁਣ ਨੋ ਧਾਵੈ।

ਇਉਂ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੇ ਤਨਿ = ਸਰੀਰ ਵਿਚ, ਭਾਵ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੈ = ਹਉਮੈ ਵੱਸਣ ਕਰਕੇ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਔਗੁਣ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨਮੁਖਾਂ ਤੇ ਗੁਣ = ਉਪਕਾਰ ਕੀਤੇ = ਕਰੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਭਲਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੋ = ਵੱਲ ਔਗੁਣ ਕਰਨ ਲਈ ਧਾਵੈ = ਦੌੜ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦਾ ਕਰਤਵ ਹੈ।

ਥੋਮ ਨ ਵਾਸੁ; ਕਥੂਰੀ ਆਵੈ ॥੨੦॥੬॥

ਜਿਵੇਂ ਥੋਮ = ਲਸਣ ਵਿੱਚੋਂ ਕਥੂਰੀ = ਕਸਤੂਰੀ ਦੀ ਵਾਸੁ = ਸੁਗੰਧੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵੈ = ਆ ਸਕਦੀ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਸਣ ਰੂਪ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਕਿਤਨੀ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਲੈਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਸਤੂਰੀ ਰੂਪ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਹੀਂ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਔਗੁਣ ਹਨ।

ਇਸ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੇ ਲੱਛਣ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਚੰਦਨ ਬਾਂਸ ਸਮੀਪ ਰਹੇ, ਪਰ ਬਾਂਸ ਸੁਗੰਧ ਪਰੇ ਹੀ ਨਾਹੀ ॥
ਸਾਲਣ ਮਾਹੇ ਫਿਰੇ ਕੜਛੀ ਸਦਿ, ਕੋਇ ਸਵਾਦ ਨ ਆਵਤ ਤਾਹੀ ॥
ਕੌਲ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮੇਂ ਮੇਂਡਕ ਬਾਸਤ, ਕੌਲ ਸੁਗੰਧ ਸੁ ਨਾਸਨ ਨਾਹੀ ॥
ਦਾਸ ਗੁਲਾਬ ਤਿਵੇਂ ਸਤਿ ਸੰਗਤ, ਮੂਰਖ ਕੋ ਗੁਣ ਭਾਵਤ ਨਾਹੀ ॥

ਵਾਰ ੭

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓਂ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ**: ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਉੱਧਾਰ)

ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚਖੰਡੁ ਵਸਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸਚਖੰਡ ਵਸਾਇਆ = ਵਸਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਸਿਖ ਲੈ ਗੁਰਸਿਖ ਹੋਇ; ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਇਆ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਰਸਿਖ (ਗੁਰ + ਸਿਖ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖ = ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ, ਭਾਵ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪਾ ਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨ = ਨਹੀਂ ਗਣਾਇਆ = ਜਣਾਇਆ।

ਗੁਰਸਿਖ ਸਭੋ ਸਾਧਨਾ; ਸਾਧਿ ਸਧਾਇ ਸਾਧੁ ਸਦਵਾਇਆ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨੇਮ ਆਸਨ, ਵੈਰਾਗ, ਸ੍ਰਵਣ, ਮੰਨਣ ਆਦਿ ਸਭੋ = ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਧਿ = ਸਿੱਧੀ ਰੂਪ ਸਾਧਨਾ ਨੂੰ ਸਧਾਇ = ਸਾਧ ਕੇ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਕਰੜੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਸਾਧ ਸਦਵਾਇਆ = ਅਖਵਾਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਾਧ ਨਾਮ ਨਿਰਮਲ ਤਾ ਕੇ ਕਰਮ॥ *(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੯੬)*

ਚਹੁ ਵਰਨਾ ਉਪਦੇਸ ਦੇ; ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਉਦਾਸੁ ਰਹਾਇਆ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਚਹੁ = ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਨੂੰ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ = ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ = ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਉਦਾਸੁ = ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਾਇਆ = ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭ ਕਿਹੁ; ਸਚੁ ਨਾਉ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਿੜਾਇਆ।

ਸਚਹੁ = ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਸਭ ਕਿਹੁ = ਕੁਝ ਓਰੈ = ਉਰੇ ਹੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਕ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜੋ ਵੀ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਹਨ, ਉਹ ਨਾਮ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੱਚੇ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਦਾ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਦਿੜਾਇਆ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭਾਵ ਪੱਕਾ ਕਰਾਇਆ ਹੈ।

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭ ਕੋ; ਮੰਨੈ ਹੁਕਮੁ ਸੁ ਸਚਿ ਸਮਾਇਆ।

ਸਭ ਕੋ = ਕੋਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮੈ = ਹੁਕਮ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਹੈ, ਜੋ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨੈ = ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਸੁ = ਉਹ ਉਸ ਸਚਿ = ਸੱਚੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ = ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ; ਅਲਖੁ ਲਖਾਇਆ ॥੧॥

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਚਖੰਡ ਰੂਪੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਜੋੜੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲਖਾਇਆ = ਲਖਾ ਭਾਵ ਜਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ॥੧॥

ਪਉੜੀ ੨ (ਦੋ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਗੁਰਮੁਖ ਮਹਿਮਾ)

ਸਿਵ ਸਕਤੀ ਨੋ ਸਾਧਿਕੈ; ਚੰਦ ਸੂਰਜੁ ਦਿਹੁ ਰਾਤਿ ਸਧਾਏ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿਵ ਤੋਂ, ਭਾਵ ਤਮੋ ਗੁਣ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ, ਭਾਵ ਰਜੋ ਗੁਣਾਂ ਨੋ = ਨੂੰ ਸਾਧਿਕੈ = ਸਾਧ ਕੇ ਚੰਦ, ਸੂਰਜ, ਦਿਹੁ = ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਸਧਾਏ = ਸਾਧ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ।

ਸੁਖ ਦੁਖ ਸਾਧੇ ਹਰਖ ਸੋਗ; ਨਰਕ ਸੁਰਗ ਪੁੰਨ ਪਾਪੁ ਲੰਘਾਏ।

('ਸਾਧੇ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਖ, ਦੁੱਖ, ਹਰਖ = ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਤੇ ਸੋਗ = ਗ਼ਮੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਧੇ = ਸਾਧ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਨਰਕ, ਸੁਰਗ ਦਾ ਕਾਰਨ ਰੂਪ ਪਾਪ ਪੁੰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾਏ = ਲੰਘ ਗਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਗਏ ਹਨ।

ਜਨਮ ਮਰਣ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ; ਭਲਾ ਬੁਰਾ ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰ ਨਿਵਾਏ।

ਐਸੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਜੰਮਣ, ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਬੁਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਤ੍ਰ = ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਭ ਨਿਵਾਏ = ਨਿਵਾ ਲਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਇਕ-ਸਮਾਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਰਾਜ ਜੋਗ ਜਿਣਿ ਵਸਿ ਕਰਿ; ਸਾਧ ਸੰਜੋਗ ਵਿਜੋਗ ਰਹਾਏ।

ਜਿਣਿ = ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਜੋਗ ਨੂੰ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਸੰਜੋਗ = ਮਿਲਣਾ ਜਾਂ ਵਿਜੋਗ = ਵਿੱਛੜ ਜਾਣ ਦੀ ਸਾਧ = ਸਾਧਨਾ ਤੋਂ ਰਹਾਏ = ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਸਮਾਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ।

ਵਸਗਤਿ ਕੀਤੀ ਨੀਂਦ ਭੂਖ; ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਜਿਣਿ ਘਰਿ ਰਹਾਏ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨੀਂਦ ਤੇ ਭੁੱਖ ਵੀ ਵਸਗਤਿ = ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸਾ ਤੇ ਮਨਸਾ = ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਨੂੰ ਜਿਣਿ = ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਾਏ = ਠਹਿਰਨਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਾ ਸਾਧਿਕੈ; ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣ ਸਬਾਏ।

ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਉਸਤਤ ਤੇ ਨਿੰਦਿਆ ਨੂੰ ਸਾਧਿਕੈ = ਜਿੱਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਬਾਏ = ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜੋਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪੈਰੀ ਪੈ; ਪਾਖਾਕ ਸਦਾਏ ॥੨॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਕੇ, ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਪਾਖਾਕ (ਪਾ + ਖਾਕ) ਪਾ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਖਾਕ = ਧੂੜ ਸਦਾਏ = ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ॥੨॥

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਬਤ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਨੇ ਐਸਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਆਇ ਕੋ ਹਰਖ ਨਹੀ ਗਏ ਕੋ ਸੋਗ ਨਹੀ, ਕੈਸੇ ਨਿਰਦ੍ਵੰਦ ਭਏ ਸਮਝਨੇ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ।
ਦੇਹ ਨੇਹ ਨੇਰੇ ਨਾਹੀ ਲੱਛਮੀ ਕੋ ਹੇਰੇ ਨਹੀ, ਮਨ ਕਾਹੂੰ ਫੇਰੇ ਨਾਹੀ ਪਾਹਨ ਸਮ ਗਾਤ ਹੈ।
ਲੋਗਨ ਕੀ ਰੀਤ ਨਾਹੀ, ਕਾਹੂੰ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਹੀ, ਹਾਰ ਨਾਹੀ ਜੀਤ ਨਾਹੀ ਵਰਣ ਹੈ ਨ ਜਾਤ ਹੈ।
ਐਸੋ ਜਬ ਗਿਆਨ ਹੋਤ ਤਬੈ ਕਿਛ ਧਿਆਨ ਹੋਤ, ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਸਮਾਨ ਹੋਤ ਬ੍ਰਹਮ ਮੈ ਸਮਾਤ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੩ (ਤਿੰਨ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਗੁਰਮੁਖ ਮਹਿਮਾ)

ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨ ਮਹੇਸ ਤ੍ਰੈ ਲੋਕ; ਵੇਦ ਗੁਣ ਗਿਆਨ ਲੰਘਾਏ।

(ਅਰਥ ਵਾਸਤੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ 'ਲੋਕ' 'ਤੇ ਲੱਗੇਗਾ ਤੇ ਚਾਲ ਅਨੁਸਾਰ 'ਤ੍ਰੈ' 'ਤੇ ਲੱਗੇਗਾ)

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਬਿਸਨ = ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਮਹੇਸ = ਸ਼ਿਵ ਜੀ, ਤ੍ਰੈ = ਤਿੰਨ ਲੋਕਾਂ (ਮਾਤ ਲੋਕ, ਪਾਤਾਲ ਲੋਕ, ਸਵਰਗ ਲੋਕ) ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ (ਰਜੋ, ਸਤੋ, ਤਮੋ) ਤੇ ਜਾਗਰਤ, ਸੁਪਨ, ਸੁਖੋਪਤੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਲੰਘਾਏ = ਲੰਘ ਗਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਚੌਥੇ ਪਦ ਗਿਆਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ।

ਭੂਤ ਭਵਿਖਹੁ ਵਰਤਮਾਨ; ਆਦਿ ਮਧਿ ਜਿਣਿ ਅੰਤਿ ਸਿਧਾਏ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਭੂਹ')

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੂਤ = ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਮੇਂ, ਭਵਿਖਹੁ = ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ = ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ, ਮਧਿ = ਵਿਚਕਾਰ ਤੇ ਅੰਤਿ = ਅਖ਼ੀਰ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਜਾਗ੍ਰਤ, ਸੁਪਨ ਤੇ ਸੁਖੋਪਤੀ ਨੂੰ ਜਿਣਿ = ਜਿੱਤ ਕੇ ਨਿੱਜ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿਧਾਏ = ਟਿਕ ਗਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਕਾਲ ਰਹਿਤ ਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਅਵਸਥਾ ਰਹਿਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਇਕਤ੍ਰ ਕਰਿ;
ਜੰਮਣ ਮਰਣ ਜੀਵਣ ਜਿਣਿਆਏ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਨਾਲ ਮਨ, ਬਚ = ਬਚਨਾਂ ਤੇ ਕਰਮ = ਕਰਮਾਂ ਭਾਵ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇਕਤ੍ਰ = ਇਕੱਠਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਦਸ਼ਾਵਾਂ ਜੰਮਣ, ਮਰਨ ਤੇ ਜੀਵਣ = ਜੀਉਣ ਨੂੰ ਜਿਣਿਆਏ = ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ।

ਆਧਿ ਬਿਆਧਿ ਉਪਾਧਿ ਸਾਧਿ; ਸੁਰਗ ਮਿਰਤ ਪਾਤਾਲ ਨਿਵਾਏ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਧਿ = ਮਨ ਦੇ ਰੋਗਾਂ, ਬਿਆਧਿ = ਸਰੀਰ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਤੇ ਉਪਾਧਿ = ਬਾਹਰੀ ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਿ = ਜਿੱਤ ਕੇ ਸੁਰਗ = ਸਵਰਗ ਲੋਕ, ਮਿਰਤ = ਮਾਤ ਲੋਕ ਤੇ ਪਾਤਾਲ ਲੋਕ ਨਿਵਾਏ = ਨਿਵਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਉਤਮੁ ਮਧਮ ਨੀਚ ਸਾਧਿ; ਬਾਲਕ ਜੋਬਨ ਬਿਰਧਿ ਜਿਣਾਏ।

ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਉਤਮੁ = ਸਤੋ ਗੁਣ, ਮਧਮ = ਰਜੋ ਗੁਣ ਤੇ ਨੀਚ = ਤਮੋ ਗੁਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧ ਕੇ ਬਾਲਕ = ਬਚਪਨ, ਜੋਬਨ = ਜਵਾਨੀ, ਬਿਰਧਿ = ਬੁਢੇਪੇ ਨੂੰ ਜਿਣਾਏ = ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਪਣਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਇੜਾ ਪਿੰਗੁਲਾ ਸੁਖਮਨਾ; ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਲੰਘਿ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਨਾਏ।

('ਨ੍ਹਾਏ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਇੜਾ = ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਸੂਰ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਗਰਮਾਇਸ਼ ਵਧੀ ਹੋਵੇ, ਉਦੋਂ ਪ੍ਰਾਣ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ, ਪਿੰਗੁਲਾ = ਸੂਰਜ ਦੀ ਸੂਰ ਦੁਆਰਾ ਜਦੋਂ ਠੰਢ ਵਧੀ ਹੋਵੇ, ਉਦੋਂ ਪ੍ਰਾਣ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਸੁਖਮਨਾ ਨਾੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ, ਭਾਵ ਇੜਾ ਖੱਬੀ ਸੂਰ ਤੇ ਪਿੰਗੁਲਾ ਸੱਜੀ ਸੂਰ ਹੈ ਤੇ ਸੁਖਮਨਾ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਸੰਧ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਰੂਪ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਨਾਏ = ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖ ਇਕ ਮਨ; ਇਕ ਧਿਆਏ ॥੩॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਇਕ ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਹੀ ਧਿਆਏ = ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਭੇਦ ਹੋ ਕੇ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੪ (ਚਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਗੁਰਮੁਖ)

ਅੰਡਜ ਜੇਰਜ ਸਾਧਿ ਕੈ; ਸੇਤਜ ਉਤਭੁਜ ਖਾਣੀ ਬਾਣੀ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਅਭੇਦਤਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਅੰਡਜ = ਆਂਡਿਆਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਪੰਛੀ ਆਦਿ, ਜੇਰਜ = ਜੇਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਜੀਵ ਮਨੁੱਖ ਆਦਿ, ਸੇਤਜ = ਪਸੀਨੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਜੀਵ ਜੂੰਆਂ ਆਦਿ, ਉਤਭੁਜ = ਬਨਸਪਤੀ, ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਉਤਾਂਹ ਨੂੰ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਿਛ ਆਦਿ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰੇ ਖਾਣੀਆਂ ਤੇ ਬਾਣੀ = ਬੈਖਰੀ, ਮੱਧਮ, ਪਸੰਤੀ, ਪਰਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰੇ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਧਿ = ਜਿੱਤ ਕੈ = ਕੇ, ਭਾਵ ਚਾਰੇ ਖਾਣੀਆਂ ਦੇ ਆਵਾਗਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਲੰਘ ਕੇ ਸਹਿਜ ਪਦ ਵਿਚ ਆ ਟਿਕੇ ਹਨ।

ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾਂ ਚਾਰਿ ਜੁਗ; ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਚਾਰਿ ਵੇਦ ਵਖਾਣੀ।

ਜੋ ਚਾਰੇ = ਚਾਰ ਕੁੰਡਾਂ = ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ (ਪੂਰਬ, ਪੱਛਮ, ਉੱਤਰ, ਦੱਖਣ) ਤੇ ਚਾਰ ਜੁਗ = ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ, ਕਲਿਜੁਗ ਤੇ ਚਾਰ ਵਰਨ = ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ, ਵੈਸ਼, ਸ਼ੂਦ ਤੇ ਚਾਰ ਵੇਦ = ਰਿਗਵੇਦ, ਸਾਮਵੇਦ,

ਜੁਜਰਵੇਦ, ਅਥਰਵਣ ਵੇਦ ਵਖਾਣੀ = ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਧਰਮ ਅਰਥ ਕਾਮ ਮੋਖੁ ਜਿਣਿ; ਰਜ ਤਮ ਸਤ ਗੁਣ ਤੁਰੀਆ ਰਾਣੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਧਰਮ, ਅਰਥ = ਪਦਾਰਥਾਂ, ਕਾਮ = ਵਾਸਨਾ ਮੋਖੁ = ਮੁਕਤੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿਣਿ = ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਰਜੋ, ਤਮੋ, ਸਤੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਰੀਆ = ਤਿੰਨਾਂ ਦੀ ਰਾਣੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਤੋਂ ਰਾਣੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਡੀ ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਸਨਕਾਦਿਕ ਆਸ੍ਰਮ ਉਲੰਘ; ਚਾਰ ਵੀਰ ਵਸਗਤ ਕਰ ਆਣੀ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਨਕਾਦਿਕ (ਸਨਕ, ਸਨੰਦਨ, ਸਨਾਤਨ, ਸਨਤ ਕੁਮਾਰ) ਤੇ ਚਾਰ ਆਸ਼ਰਮ (ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ, ਗ੍ਰਿਹਸਥ, ਬਾਨਪ੍ਰਸਤ, ਸੰਨਿਆਸ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉਲੰਘ = ਲੰਘ ਕੇ ਚਾਰ ਵੀਰਾਂ (ਹਨਵੰਤ, ਨਰਸਿੰਘ, ਭੈਰੋ ਬੀਰ, ਲੰਕੁੜਾ ਬੀਰ) ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਸਗਤ = ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਆਣੀ = ਲਿਆ ਹੈ।

ਚਉਪੜਿ ਜਿਉ ਚਉਸਾਰ ਮਾਰਿ; ਜੋੜਾ ਹੋਇ ਨ ਕੋਇ ਰਵਾਣੀ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਚਉਪੜ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿਚ ਚਉਸਾਰ = ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਮਾਰ ਕੇ, ਭਾਵ ਜਿੱਤ ਕੇ ਨਰਦਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਜੋੜੇ ਨੂੰ ਕੋਇ = ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਵਾਣੀ = ਮਾਰ ਸਕਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚਤੁਸ਼ਟੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ (ਮਨ, ਬੁੱਧ, ਚਿੱਤ, ਹੰਕਾਰ) ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਗਿਆਨ ਦੀ ਅੰਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ ਤੰਬੋਲ ਰਸ; ਬਹੁ ਰੰਗੀ ਇਕ ਰੰਗ ਨੀਸਾਣੀ।

ਜਦੋਂ ਤੰਬੋਲ = ਪਾਨ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਬਿਰੰਗ = ਬਹੁਤ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਾਨ ਦਾ ਰੰਗ ਹਰਾ, ਸੁਪਾਰੀ ਦਾ ਰੰਗ ਭੂਸਲਾ, ਚੂਨੇ ਦਾ ਰੰਗ ਚਿੱਟਾ, ਕਥ (ਖੈਰ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀਆਂ ਲੱਕੜੀਆਂ ਦਾ ਕਾੜ੍ਹਾ) ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਾਪ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਰੰਗੀ = ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਨੀਸਾਣੀ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਰੇ ਵਰਣਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਕ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ, ਭਾਵ ਇਕ ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਗਏ।

ਗੁਰਮੁਖਿ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਨਿਰਬਾਣੀ ॥੪॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਨਿਰਬਾਣੀ = ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਹਿਜ ਪਦ ਵਿਚ ਜਾ ਟਿਕੇ ਹਨ ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਪੰਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਗੁਰਮੁਖ)

ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੋ; ਧਰਤਿ ਅਕਾਸੁ ਉਲੰਘਿ ਪਇਆਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਉਣ = ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਬੈਸੰਤਰੋ = ਅੱਗ, ਧਰਤਿ = ਧਰਤੀ ਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਉਲੰਘਿ = ਲੰਘ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਪਇਆਣਾ = ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ, ਭਾਵ

ਜਿਵੇਂ ਪਉਣ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੀ ਤੇ ਦੁਰਗੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਦੁਰਗੰਧੀ ਸਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਚੰਗਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਚੰਗੇ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਮੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਮੰਦਾ ਸੁਭਾਅ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਮੈਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਮੈਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਮੈਲੇ ਵਿਕਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਵਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਜਿਵੇਂ ਅਗਨੀ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਸਾੜਨਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਅਗਨੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੱਗ ਵਾਂਗੂੰ ਈਰਖਾ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਅਚੱਲ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਅਕਾਸ਼ ਜੜ੍ਹ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਹੋਏ ਹਨ।

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧੁ ਵਿਰੋਧੁ ਲੰਘਿ; ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ ਅਹੰਕਾਰੁ ਵਿਹਾਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਦੇ ਵਿਰੋਧੁ = ਝਗੜੇ ਤੋਂ ਲੰਘਿ = ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਵਿਹਾਣਾ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿ ਸੰਤੋਖੁ ਦਇਆ ਧਰਮੁ; ਅਰਥ ਸੁ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰਚ ਪਰਵਾਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਸੁ = ਸ਼ੁਭ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਅਰਥ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਚ = ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਣਾ = ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਖੇਚਰਿ ਭੂਚਰਿ ਚਾਚਰੀ; ਉਨਮਨਿ ਲੰਘਿ ਅਗੋਚਰਿ ਬਾਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਖੇਚਰਿ = ਸੁਆਸਾਂ ਨੂੰ ਚਾੜ੍ਹਨਾ, ਭੂਚਰਿ = ਸੁਆਸਾਂ ਨੂੰ ਠਹਿਰਾਉਣਾ, ਚਾਚਰੀ = ਸੁਆਸਾਂ ਨੂੰ ਉਤਾਰਨਾ, ਉਨਮਨਿ = ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਅਤੇ ਮਨ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਬਾਣਾ = ਇਸਥਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਗੋਚਰ = ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ।

ਪੰਚਾਇਣ ਪਰਮੇਸਰੋ; ਪੰਚ ਸਬਦਿ ਘਨਘੋਰੁ ਨੀਸਾਣਾ।

ਪੰਚਾਇਣ (ਪੰਚ + ਆਇਣ) ਪੰਚ = ਮਹਾਤਮਾ ਜਨਾਂ ਦੇ ਆਇਣ = ਘਰ ਭਾਵ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸਰੋ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਚ = ਪੰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ (ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ, ਵਿਚਾਰ) ਦੀ ਘਨਘੋਰੁ = ਧੁਨ ਨੀਸਾਣਾ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਚ ਭੂਆਤਮਾ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਸਾਧ ਸੁਹਾਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਪੰਚ = ਪੰਜ ਭੂਆਤਮਾ (ਭੂ + ਆਤਮਾ) ਭੂ = ਭੂਤ, ਭਾਵ ਪੰਜ ਸੂਖਮ ਤੱਤ (ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ) ਤੇ ਸੂਖਮ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਸਤੋਮਈ ਅੰਸ਼ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਆਤਮਾ = ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਨੂੰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਧ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੁਹਾਣਾ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ; ਨ ਆਵਣ ਜਾਣਾ ॥੫॥

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਹਜ = ਗਿਆਨ ਸਮਾਧਿ = ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਆਵਣ = ਆਉਂਦੇ ਜਾਣ = ਜਾਂਦੇ ਨ = ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ॥੫॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਹਹੂ ਮਹਿ ਨਾਹੀ ਜਨ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਆਏ ॥ *(ਸੂਹੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੭੪੯)*

ਪਉੜੀ ੬ (ਛੇ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਗੁਰਮੁਖ)

ਛਿਅ ਰੁਤੀ ਕਰਿ ਸਾਧਨਾ; ਛਿਅ ਦਰਸਨ ਸਾਧੈ ਗੁਰਮਤੀ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਰੁਤੀ = ਰੁੱਤਾਂ (ਬਸੰਤ, ਗ੍ਰੀਖਮ, ਪਾਵਸ (ਵਰਖਾ), ਸਰਦ, ਸਿਸੀਅਰ, ਹਿਮਕਰ) ਵਿਚ ਸਾਧਨਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮਤੀ (ਗੁਰ + ਮਤੀ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤੀ = ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਛਿਅ = ਛੇ ਦਰਸ਼ਨ (ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵੜੇ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਦਰਵੇਸ਼, ਬਿਪਰ) ਵਾਂਗ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ ਅਤੇ ਛੇਵੇਂ ਮਨ ਉੱਤੇ ਸਾਧੈ = ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਛਿਅ ਰਸ ਰਸਨਾ ਸਾਧਿਕੈ; ਰਾਗ ਰਾਗਣੀ ਭਾਇ ਭਗਤੀ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਰਸਨਾ = ਜੀਭ ਦੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਰਸਾਂ (ਖੱਟਾ, ਮਿੱਠਾ, ਕਸੈਲਾ, ਕੌੜਾ, ਸਲੂਣਾ, ਤੀਖਣ) ਨੂੰ ਸਾਧਿਕੈ = ਸਾਧ ਕੇ ਅਤੇ ਛੇ ਰਾਗ (ਭੈਰਉ, ਮਾਲਕੌਂਸ, ਹਿੰਡੋਲ, ਦੀਪਕ, ਸ੍ਰੀਰਾਗ, ਮੇਘ ਰਾਗ) ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਗਮਾਲਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਰਾਗਣੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਛਿਅ ਚਿਰਜੀਵੀ ਛਿਅ ਜਤੀ; ਚਕ੍ਰਵਰਤਿ ਛਿਅ ਸਾਧ ਜੁਗਤੀ।

ਛਿਅ = ਛੇ ਚਿਰਜੀਵੀ[1] (ਮਾਰਕੰਡੇਯ, ਅਸੂਥਾਮਾ, ਲੋਮਸ, ਹਨੂੰਮਾਨ, ਵਿਭੀਸ਼ਣ, ਕਾਕਭਸੁੰਡ) ਤੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਜਤੀ (ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਹਨੂੰਮਾਨ, ਭੈਰਉ, ਭੀਸ਼ਮ ਪਿਤਾਮਾ, ਦੱਤਾਤ੍ਰੇ, ਲਛਮਣ) ਤੇ ਛੇ ਚਕ੍ਰ (ਮੂਲਾਧਾਰ, ਸ੍ਵਾਧਿਸ਼ਠਾਨ, ਮਣੀਪੂਰਕ, ਅਨਾਹਦ, ਵਿਸ਼ੁੱਧ, ਆਗਿਆ ਚੱਕਰ) ਦੇ ਵਿਚ ਜੋ ਜੋਗੀ ਜਨ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਾਧ ਲਿਆ, ਭਾਵ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ।

ਤਨ ਦੇ ਛੇ ਚੱਕਰ

ਨੰ.	ਚੱਕਰ ਦਾ ਨਾਮ	ਸਥਾਨ	ਪਤਰੇ	ਰੰਗ	ਵਾਸਾ
੧.	ਮੂਲਾਧਾਰ ਚੱਕਰ	ਗੁਦਾ ਵਿਚ	ਚਾਰ ਪਤਰੇ	ਪੀਲਾ	ਗਣੇਸ਼
੨.	ਸ੍ਵਾਧਿਸਠਾਨ ਚੱਕਰ	ਲਿੰਗ ਵਿਚ	ਛੇ ਪਤਰੇ	ਲਾਲ	ਬ੍ਰਹਮਾ
੩.	ਮਣੀਪੂਰਕ ਚੱਕਰ	ਨਾੜੀ ਵਿਚ	ਦਸ ਪਤਰੇ	ਨੀਲਾ	ਵਿਸ਼ਨੂੰ
੪.	ਅਨਾਹਦ ਚੱਦਰ	ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ	ਬਾਰਾਂ ਪਤਰੇ	ਸੋਨੇ ਰੰਗਾ	ਸ਼ਿਵਜੀ
੫.	ਵਿਸ਼ੁੱਧ ਚੱਕਰ	ਕੰਠ ਵਿਚ	ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਪਤਰੇ	ਲਾਲ ਰੰਗਾ	ਜੀਵ
੬.	ਆਗਿਆ ਚੱਕਰ	ਭਰਵੱਟਿਆਂ ਵਿਚ	ਦੋ ਪਤਰੇ	ਚਿੱਟਾ	ਗੁਰੂ

ਛਿਅ ਸਾਸਤ੍ਰ ਛਿਅ ਕਰਮ ਜਿਣਿ; ਛਿਆ ਗੁਰਾਂ ਗੁਰ ਸੁਰਤਿ ਨਿਰਤੀ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ (ਸਾਂਖ, ਨਿਆਇ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ, ਪੂਰਬ ਮੀਮਾਂਸਾ, ਪਤੰਜਲ, ਵੇਦਾਂਤ) ਅਤੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਕਰਮਾਂ (ਜਪ, ਹੋਮ, ਸੰਧਿਆ, ਇਸ਼ਨਾਨ, ਅਤਿਥ ਪੂਜਾ, ਦੇਵ ਅਰਚਾ) ਨੂੰ ਜਿਣਿ = ਜਿੱਤ ਕੇ ਤੇ ਛਿਆ = ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਗੁਰਾਂ = ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਨਿਰਤੀ = ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰੀਤ ਲਗਾਈ ਹੈ।

---

੧. ਕਈ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਅੱਠ ਮੰਨੇ ਹਨ : ਮਾਰਕੰਡੇਯ, ਅਸੂਥਾਮਾ, ਲੋਮਸ, ਹਨੂੰਮਾਨ, ਕਾਕਭਸੁੰਡ, ਵਿਭੀਸ਼ਣ, ਕ੍ਰਿਪਾਚਾਰਯ, ਬਲਿ।

ਛਿਅ ਵਰਤਾਰੇ ਸਾਧਿਕੈ; ਛਿਅ ਛਕਿ ਛਤੀਹ ਪਵਣ ਪਰਤੀ।

ਛਿਅ = ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਿਕੈ = ਸਾਧ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੇ x ਛਕਿ = ਛੱਤੀ ਪਾਖੰਡਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਪਵਣ = ਪੈਣ ਵੱਲੋਂ ਪਰਤੀ = ਪਰਤ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਮੋੜ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਛੇ-ਛੇ ਪਾਖੰਡ ਹਨ, ਮਨ ਉਪਰ ਪੈਣ ਵੱਲੋਂ ਰੋਕ ਲਿਆ ਹੈ **ਅਥਵਾ** ਛੇ ਉਰਮੀਆਂ (ਜਾਯਤੇ, ਸਥੀਯਤੇ, ਵਰਧਤੇ, ਪ੍ਰਣਮਤੇ, ਪੀਯਤੇ, ਵਿਨਸਤੇ) ਤੇ ਛੇ ਤਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੇ ਛੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਛੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਤੇ ਛੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਛੇ ਹੀ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਾਸਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਾਧ ਲਏ ਹਨ **ਵਾ:** ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਪਵਣ = ਸੁਆਸਾਂ ਨਾਲ ਨਾਮ ਦੇ ਅਗੰਮੀ ਰਸ ਨੂੰ ਲੈਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸੁਰਤੀ ॥੬॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸੁਰਤੀ (ਸੁ + ਰਤੀ) ਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਰਤੀ = ਰੰਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ॥੬॥

ਨੋਟ : ਗੁਰਮੱਤੀ, ਭਗੱਤੀ, ਜੁਗੱਤੀ, ਨਿਰੱਤੀ, ਪਰੱਤੀ, ਸੁਰੱਤੀ; ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਾਠ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ।

ਪਉੜੀ ੭ (ਸੱਤ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਗੁਰਮੁਖ)

ਸਤ ਸਮੁੰਦ ਉਲੰਘਿਆ; ਦੀਪ ਸਤ ਇਕ ਦੀਪਕ ਬਲਿਆ।

('ਬਲਿਆ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦ = ਸਮੁੰਦਰਾਂ (ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ, ਸੁਸਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ, ਹਿੰਦ ਮਹਾਂਸਾਗਰ, ਉੱਤਰੀ ਧਰੁਵ ਮਹਾਂਸਾਗਰ, ਦੱਖਣੀ ਧਰੁਵ ਮਹਾਂਸਾਗਰ, ਲਾਲ ਮਹਾਂਸਾਗਰ, ਰੂਮ ਮਹਾਂਸਾਗਰ) ਅਤੇ ਸੱਤ ਦੀਪ (ਜੰਬੂ, ਪਲਕ, ਸਾਲਮਲਿ, ਕੁਸ, ਪੁਸ਼ਕਰ, ਸਾਕ, ਕੋਂਚ) ਪਾਰ ਉਲੰਘਿਆ = ਲੰਘ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਇਕ ਦੀਪਕ = ਦੀਵਾ ਹੋ ਕੇ ਬਾਲਿਆ ਹੈ।

ਸਤਿ ਸੂਤਿ ਇਕ ਸੂਤਿ ਕਰਿ; ਸਤੇ ਪੁਰੀਆਂ ਲੰਘ ਉਛਲਿਆ।

('ਉ-ਛਲਿਆ' ਬੋਲੋ)

ਘਰਾਂ ਦੇ ਸੱਤ ਸੂਤਿ = ਧਾਗੇ (ਨੀਲਾ, ਪੀਲਾ, ਹਰਾ, ਕਾਲਾ, ਨਰੰਜੀ (ਲਾਲ), ਵਨਫਸੋਈ, ਸਰਦਾਈ) ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਹੀ ਸੂਤਿ = ਧਾਗੇ ਵਿਚ ਪਰੋ ਕੇ ਇਕ ਕਰ ਲਈਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਮਨ ਤੇ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਅਤੇ ਸਤੇ = ਸੱਤ ਪੁਰੀਆਂ (ਅਯੋਧਿਆ, ਮਥੁਰਾ, ਹਰਿਦੁਆਰ, ਕਾਂਤੀ (ਕਾਂਚੀ), ਅਵੰਤਿਕਾ, ਦ੍ਵਾਰਾਵਤੀ) ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਉਛਲਿਆ = ਉੱਛਲ ਕੇ ਲੰਘ = ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿ ਸਤੀ ਜਿਣਿ ਸਪਤ ਰਿਖਿ; ਸਤਿ ਸੁਰਾ ਜਿਣਿ ਅਟਲੁ ਨ ਟਲਿਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸੱਤ ਪ੍ਰਤੱਗੀ (ਹਰੀ ਚੰਦ, ਦਸ਼ਰਥ, ਧਰਮ ਪੁੱਤਰ, ਰਾਮ, ਪਰਸਰਾਮ, ਬਲਰਾਮ, ਛੈਵੀ) ਤੇ ਸਪਤ = ਸੱਤ ਰਿਖਿ = ਰਿਖੀ (ਕਸ਼ਪ, ਅੱਤ੍ਰਿ, ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ, ਵਿਸ਼ਵਾਮਿੱਤਰ, ਗੌਤਮ, ਜਮਦਗਨ, ਭਰਦਵਾਜ) ਨੂੰ ਜਿਣਿ = ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਤ ਸੁਰਾਂ (ਖੜਜ, ਰਿਸ਼ਭ, ਗਾਂਧਾਰ, ਮੱਧਯਮ, ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ, ਨਿਸ਼ਾਦ) ਨੂੰ ਜਿਣਿ = ਜਿੱਤ ਕੇ ਅਟੱਲ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਪਾਸੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਟਲਿਆ = ਹਟਣਾ ਕੀਤਾ।

ਸਤੇ ਸੀਵਾ ਸਾਧਿਕੈ; ਸਤ ਸੀਵੀ ਸੁਫਲਿਓ ਫਲਿਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਤੇ = ਸੱਤ ਸੀਵਾ = ਸੀਮਾਵਾਂ, ਭਾਵ ਹੱਦਾਂ (ਸੁਭ ਇੱਛਾ = ਉੱਤਮ ਇੱਛਾ, ਸੁਵਿਚਾਰਨਾ = ਵਿਵੇਕ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਭਾਵ ਸੱਤ-ਅਸੱਤ ਦੀ ਵਿਚਾਰ, ਤਨੂਮਾਨਸਾ = ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਫੁਰਨਾ, ਸਤ੍ਵਾਪਤਿ = ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਅਸੰਸਕਤਿ = ਸਿਧੀ ਆਦਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਮਨ ਦੀ ਉਪਰਾਮਤਾ, ਪਦਾਰਥਾਭਾਵਿਨੀ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਮਿਟ ਜਾਣਾ, ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ) ਸਾਧਿਕੈ = ਜਿੱਤ ਕੇ ਸੱਤਵੀਂ ਸੀਵੀ = ਸੀਮਾ ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਫਲਿਓ = ਸਫਲਾ ਕਰ ਕੇ ਫਲਿਆ ਹੈ।

ਸਤਿ ਅਕਾਸ ਪਤਾਲ ਸਤਿ; ਵਸਗਤਿ ਕਰਿ ਉਪਰੇਰੈ ਚਲਿਆ।

('ਚੱਲਿਆ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਨਾਲ ਸੱਤ ਅਕਾਸ਼ (ਭੂਰ, ਭਵਰ, ਸੂਰ, ਜਨ, ਮੇਹਰ, ਤਪ, ਸਤ) ਅਤੇ ਸੱਤ ਪਤਾਲ (ਅਤਲ, ਵਿਤਲ, ਸੁਤਲ, ਰਸਾਤਲ, ਪਾਤਾਲ, ਮਹਾਤਲ, ਤਲਾਤਲ) ਨੂੰ ਵਸਗਤਿ = ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਉਪਰੇਰੈ = ਉੱਪਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ, ਭਾਵ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ।

ਸਤੇ ਧਾਰੀ ਲੰਘਿ ਕੈ; ਭੈਰਉ ਖੇਤ੍ਰਪਾਲ ਦਲ ਮਲਿਆ।

('ਮਲਿਆ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਸਤੇ = ਸੱਤ ਧਾਰੀ = ਨਦੀਆਂ (ਗੰਗਾ, ਯਮੁਨਾ, ਸਰਸਵਤੀ, ਸਤਦ੍ਰੂ, ਐਰਾਵਤੀ, ਮਰੁਦਵ੍ਰਿੱਧਾ, ਵਿਭਾਸ਼ਾ) ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਅਤੇ ਭੈਰਉ = ਰੁਦ੍ਰ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਭੇਦ ਜੋ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਤ੍ਰਪਾਲ = ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮੱਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਖੇਤ ਦਾ ਰਾਖਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਲ = ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਮਲਿਆ = ਮਸਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ 'ਦਲ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਖੇਤ੍ਰਪਾਲ ੪੯ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਖੇਤ੍ਰਪਾਲ ਦਲ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਤੇ ਰੋਹਣਿ ਸਤਿ ਵਾਰ; ਸਤਿ ਸੁਹਾਗਣਿ ਸਾਧ ਨ ਢਲਿਆ।

('ਢਲਿਆ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਸਤੇ = ਸੱਤ ਰੋਹਣਿ = ਰੋਹਣੀਆਂ ਸੱਤ ਵਾਰ = ਦਿਨ (ਸੋਮਵਾਰ, ਮੰਗਲਵਾਰ ਆਦਿਕ) ਤੇ ਸੱਤ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਜੋ ਸੱਤ ਰਿਖੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਹਨ (ਅਦਿਤੀ, ਅਨੁਸੂਈਆ, ਅਰੁੰਧਤੀ, ਮੇਨਕਾ, ਅਹੱਲਿਆ, ਰੇਣੁਕਾ, ਘ੍ਰਿਤਾਚੀ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜੋ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨ = ਨਹੀਂ ਢਲਿਆ = ਢਲਦੇ।

ਸੱਤ ਰੋਹਣੀਆਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ: ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਸਪਤ ਨਾੜੀ ਚੱਕ੍ਰ' ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੇਕ ਮੁਹੂਰਤ ਥਾਪੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ: (੧) ਸੂਰਜ ਦੀ ਵਾਯੂ ਨਾੜੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੋਹਿਣੀ, ਸ੍ਵਾਤਿ, ਜੇਸ਼ਠਾ ਅਤੇ ਅਸ਼੍ਵਨੀ ਨਛੱਤ੍ਰ ਹਨ। (੨) ਮੰਗਲ ਦੀ ਨਾੜੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮ੍ਰਿਗਾਸ਼ਿਰ, ਚਿਤ੍ਰਾ, ਮੂਲਾ ਅਤੇ ਰੇਵਤੀ ਹਨ। (੩) ਵ੍ਰਿਹਸਪਤੀ ਦੀ ਸੌਮਯ ਨਾੜੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਰਦ੍ਰਾ, ਹਸਤ, ਪੂਰਬਾਸ਼ਾੜ੍ਹਾ ਅਤੇ ਉੱਤਰਾ ਭਦ੍ਰਪਦਾ ਹਨ। (੪) ਸ਼ੁਕ੍ਰ ਦੀ ਨੀਰ ਨਾੜੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੁਨਰਵਸੁ, ਉਤ੍ਰਾਫਾਲਗੁਣੀ, ਉਤ੍ਰਾਸ਼ਾੜ੍ਹਾ ਅਤੇ

ਭਾਦ੍ਰਪਦ ਹਨ। (੫) ਬੁੱਧ ਦੀ ਜਲ ਨਾੜੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੁਸ਼ਯ, ਪੂਰਬਾ ਫਾਲਗੁਣੀ, ਅਭਿਜਿਤ ਅਤੇ ਸਤਭਿਸ਼ਾ ਹਨ। (੬) ਸ਼ਨੀ ਦੀ ਊਰਧਾ ਨਾੜੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿੱਤਿਕਾ, ਵਿਸ਼ਾਖਾ, ਅਨੁਰਾਧਾ ਅਤੇ ਭਰਣੀ ਹਨ। (੭) ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਨਾੜੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸ਼ਲੇਸ਼ਾ, ਮਘਾ, ਸ਼੍ਰਵਨ ਅਤੇ ਧਨਿਸ਼ਨਾ ਹਨ।

ਇਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਤੀਸਰੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸੱਤ ਰਿਖੀਆਂ ਤੇ ਸੱਤਵੀਂ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸੱਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

੧. ਕਸ਼ਪ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਅਦਿੱਤੀ, ੨. ਅਤ੍ਰਿ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਅਨੁਸੂਈਆ, ੩. ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਅਰੁੰਧਤੀ, ੪. ਵਿਸ਼ਵਾਮਿੱਤਰ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਮੇਨਕਾ, ੫. ਗੌਤਮ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਅਹੱਲਿਆ, ੬. ਜਮਦਗਨ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਰੇਣੁਕਾ, ੭. ਭਰਦਵਾਜ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਘ੍ਰਿਤਾਚੀ।

ਗੁਰਮੁਖਿ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚਿ ਖਲਿਆ ॥੭॥

('ਖਲਿਆ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦਾ ਮਨ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਖਲਿਆ = ਇਸਥਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥੭॥

ਪਉੜੀ ੮ (ਅੱਠ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਗੁਰਮੁਖ)

ਅਠੇ ਸਿਧੀ ਸਾਧਿਕੈ; ਸਾਧਿਕ ਸਿਧ ਸਮਾਧਿ ਫਲਾਈ।

ਸਾਧਿਕ = ਸਾਧਕਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਅਠੇ = ਅੱਠ ਸਿਧੀਆਂ (ਅਣਿਮਾ, ਮਹਿਮਾ, ਗਰਿਮਾ, ਲਘਿਮਾ, ਪ੍ਰਾਪਤਿ, ਪ੍ਰਾਕਾਮਯ, ਵਸ਼ਿਤਾ, ਈਸ਼ਿਤਾ) ਨੂੰ ਸਾਧਿਕੈ = ਸਾਧ ਕੇ ਸਮਾਧਿ = ਸਮਾਧੀ ਦਾ ਫਲਾਈ = ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅਸਟ ਕੁਲੀ ਬਿਖੁ ਸਾਧਨਾ; ਸਿਮਰਣਿ ਸੇਖ ਨ ਕੀਮਤਿ ਪਾਈ।

ਸੇਖ = ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਨੇ ਬਿਖੁ = ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸਟ = ਅੱਠ ਕੁਲੀ = ਕੁਲਾਂ (ਸ਼ੇਸ਼, ਵਾਸੁਕਿ, ਕੰਬਲ, ਕਰਕੋਟਕ, ਪਦਮ, ਮਹਾਂਪਦਮ, ਸੰਖ, ਕੁਲਿਕ) ਸਾਧਨਾ = ਸਾਧ ਲਈਆਂ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਏਕ ਜੀਹ ਗੁਣ ਕਵਨ ਬਖਾਨੈ ॥ ਸਹਸ ਫਨੀ ਸੇਖ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਨੈ ॥

(ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੦੮੩)

ਮਣ ਹੁਇ ਅਠ ਪੈਸੇਰੀਆ; ਪੰਜੂ ਅਠੇ ਚਾਲੀਹ ਭਾਈ।

ਹੇ ਭਾਈ! ਜਿਵੇਂ ਅੱਠ ਪੈਸੇਰੀਆ = ਪੰਸੇਰੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਮਣ ਹੁਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜੂ = ਪੰਜ × ਅਠੇ = ਅੱਠ ਚਾਲੀਹ = ਚਾਲ੍ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜਿਉ ਚਰਖਾ ਅਠ ਖੰਭੀਆ; ਇਕਤੁ ਸੂਤ ਰਹੈ ਲਿਵਲਾਈ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਚਰਖੇ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਖੰਭੀਆ = ਫੱਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਚਰਖੇ ਦੇ ਚਾਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੇ ਚਾਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਪਰ ਚਰਖਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੱਟੀਆਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਇਕਤੁ = ਇਕ ਸੂਤ = ਧਾਗੇ ਨਾਲ ਲਿਵਲਾਈ (ਲਿਵ + ਲਾਈ) ਲਿਵ = ਤਾਰ ਲਾਈ = ਲਾ ਕੇ ਰਹੈ = ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਕੰਮ ਵਿਚ ਤਾਰ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਠ ਪਹਿਰ ਅਸਟਾਂਗ ਜੋਗ; ਚਾਵਲ ਰਤੀ ਮਾਸਾ ਰਾਈ।

ਜਿਵੇਂ ਅੱਠ ਪਹਿਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਅਸਟਾਂਗ (ਅਸਟ + ਅੰਗ) ਅਸਟ = ਅੱਠ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਜੋਗ (ਯਮ, ਨਿਯਮ, ਆਸਣ, ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ, ਪ੍ਰਤਯਾਹਾਰ, ਧਾਰਨਾ, ਧਿਆਨ, ਸਮਾਧੀ) ਤੇ ਅੱਠ ਰਾਈ (ਇਹ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੀ ਜਾਤ ਦਾ ਇਕ ਅੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਦਾ ਇਕ ਚਾਵਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੱਠ ਰਤੀ ਦਾ ਇਕ ਮਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਠ ਕਾਠਾ ਮਨ ਵਸਿ ਕਰਿ; ਅਸਟਿ ਧਾਤਿ ਇਕ ਧਾਤੁ ਕਰਾਈ।

ਜਿਵੇਂ ਅਸਟਿ = ਅੱਠਾਂ ਧਾਤਾਂ ਦਾ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਛੂਹ ਕੇ ਇਕ ਧਾਤ ਸੋਨਾ ਕਰਾਈ = ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਕ ਧਾਤ ਸੋਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਾਰਸ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਅੱਠਾਂ ਧਾਤਾਂ, ਭਾਵ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਸਤੋਮਈ ਅੰਸ਼ ਤੇ ੩ ਗੁਣਾ (ਰਜੋ, ਸਤੋ, ਤਮੋ) ਵਾਲੇ ਕਾਠਾ = ਕਠੋਰ ਮਨ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਦੀ ਲਖਤਾ ਵਾਲਾ ਇਕ ਧਾਤ ਸੋਨਾ ਰੂਪ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ॥੮॥

ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਹੋਏ ਹਨ ॥੮॥

ਪਉੜੀ ੯ (ਨੌਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਗੁਰਮੁਖ)

ਨਥਿ ਚਲਾਏ ਨਵੈ ਨਾਥਿ; ਨਾਥਾਂ ਨਾਥ ਅਨਾਥ ਸਹਾਈ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਧ ਕੇ ਨਵੈ = ਨੌਂ ਨਾਥਾਂ ਨੂੰ (ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਥ, ਗੋਪੀ ਨਾਥ, ਸੂਰਤ ਨਾਥ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਮਛੰਦਰ ਨਾਥ, ਮੰਗਲ ਨਾਥ, ਚਰਪਟ ਨਾਥ, ਚੰਬਾ ਨਾਥ, ਘੁੱਘੂ ਨਾਥ) ਨੱਥ ਕੇ ਭਾਵ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਚਲਾਏ = ਚਲਾਇਆ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਗੁਰਮੁਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਨਾਥ ਭਾਵ ਨੀਵੇਂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਨਾਥ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਸਹਾਈ ਨਾਥਾਂ ਦਾ ਨਾਥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਉ ਨਿਧਾਨ ਫੁਰਮਾਨ ਵਿਚਿ; ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਗਿਆਨ ਗੁਰ ਭਾਈ।

ਹੇ ਭਾਈ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਫੁਰਮਾਨ = ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਨੌਂ ਨਿਧਾਨ = ਨਿਧੀਆਂ (ਅਸਨ, ਬਸਨ, ਭੂ, ਕਨਕ, ਦਾਸੀ, ਚੌਪ, ਗ਼ੁਲਾਮ, ਰਥਵਾਹੇ, ਹੰਡਵਾਏ) ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪਰਮ = ਵੱਡਾ ਨਿਧਾਨ = ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ।

ਨਉ ਭਗਤੀ ਨਉ ਭਗਤਿ ਕਰਿ; ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਲਿਵਲਾਈ।

ਨੌਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭਗਤਿ = ਭਗਤਾਂ (ਗਿਆਨੀ, ਧਿਆਨੀ, ਮੋਨੀ, ਤਪੱਸਵੀ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਉਦਾਸੀ, ਜੋਗੀ, ਭਗਉਤੀ, ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ) ਨੇ ਨੌਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਿ = ਕੀਤੀ ਹੈ (ਸ੍ਰਵਣ ਭਗਤੀ, ਕੀਰਤਨ ਭਗਤੀ, ਸਿਮਰਨ ਭਗਤੀ, ਪਾਦਸੇਵਨ ਭਗਤੀ, ਅਰਚਨ ਭਗਤੀ, ਬੰਦਨ ਭਗਤੀ, ਸਖਾ ਭਗਤੀ, ਦਾਸਾ ਭਗਤੀ, ਆਤਮ ਨਿਵੇਦਨਾ ਭਗਤੀ) ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਵਲਾਈ (ਲਿਵ + ਲਾਈ) ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਈ = ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਨੌਂ ਨੌਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਨੌਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਗਤੀ	*ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ*
੧. ਸ੍ਰਵਨ ਭਗਤੀ	ਰਾਜੇ ਪ੍ਰੀਛਤ ਨੇ ਕੀਤੀ
੨. ਕੀਰਤਨ ਭਗਤੀ	ਸੁਖਦੇਵ ਮੁਨੀ ਨੇ ਕੀਤੀ
੩. ਸਿਮਰਨ ਭਗਤੀ	ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ ਨੇ ਕੀਤੀ
੪. ਪਾਦਸੇਵਨ ਭਗਤੀ	ਲੱਛਮੀ ਨੇ ਕੀਤੀ
੫. ਅਰਚਨ ਭਗਤੀ	ਪ੍ਰਿਥੂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੀਤੀ
੬. ਬੰਦਨ ਭਗਤੀ	ਅਰ ਨੇ ਕੀਤੀ
੭. ਸਖਾ ਭਗਤੀ	ਅਰਜੁਨ ਨੇ ਕੀਤੀ
੮. ਦਾਸਾ ਭਗਤੀ	ਹਨੂੰਮਾਨ ਨੇ ਕੀਤੀ
੯. ਆਤਮ ਨਿਵੇਦਨ ਭਗਤੀ	ਬਲ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੀਤੀ

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਨੌਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ *ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼* ਵਿਚ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਐਸਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ। ਮਿਲ ਸੰਗਤਿ ਮੇਂ ਉਮਰ ਗੁਜ਼ਰਨੀ।
ਦੂਜੀ ਇਤਿਹਾਸ ਹਰੀ ਗੁਰ ਸੁਣੀਏ। ਮਨ ਏਕਾਗਰ ਰਾਖੋ ਗੁਨੀਏ ॥੨੩੩॥
ਸਤਿਗੁਰ ਧਿਆਨ ਰਿਦੇ ਮੇਂ ਧਾਰੈ। ਪਦ ਅਰਬਿੰਦ ਮਨ ਭੌਰ ਵਿਚਾਰੈ।
ਚੌਥੀ ਪ੍ਰੇਮ ਸਹਿਤ ਗੁਨ ਗਾਵਨ। ਗਾਵਤ ਪੁਲਕਾਵਲ ਤਨ ਆਵਨ ॥੨੩੪॥
ਮਨ ਸਮ ਕਰ ਦਮ ਇੰਦ੍ਰੇ ਕੀਨੇ। ਸੁਰਗ ਚਾਹ ਕੇ ਕਰਮ ਤਜੀਨੇ।
ਪਰ ਕੇ ਦੋਖ ਨ ਮਨ ਮੇਂ ਧਾਰੈ। ਹਾਣ ਲਾਭ ਜਗ ਸਮਤਾ ਵਾਰੈ ॥੨੩੫॥
ਛਲ ਬਿਨ ਰਹੈ ਹਰਖ ਤਜ ਸੋਕਾ। ਸਤਵੀ ਬਿਧ ਭਗਤੀ ਹਰਿ ਲੋਕਾ।
ਨਿਹਚਾ ਪੱਕਾ ਰਾਖੈ ਸਦਹੀ। ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰ ਵਲੋਂ ਡੋਲ ਨ ਕਦਹੀ ॥੨੩੬॥
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸਭੈ ਕੋ ਜਾਨੈ। ਬਿਆਪਕ ਸਭ ਕੇ ਬੀਚ ਪਛਾਨੈ।
ਭਗਤਿ ਕਰਤ ਮਾਯਾ ਨਹਿ ਮੋਹੈ। ਹਰਿ ਕੇ ਰੰਗ ਰਚਿਯੋ ਮਨ ਸੋਹੈ ॥੨੩੭॥
ਇਹ ਨਵ ਬਿਧ ਕੀ ਭਗਤਿ ਬਖਾਨੀ। ਇਸ ਧਾਰੇ ਉਧਰੈ ਸੋ ਪ੍ਰਾਨੀ।
ਕੁਲਾਂ ਸਹਿਤ ਭਵ ਸਾਗਰ ਤਰੈ। ਸੰਗ ਸੰਮੂਹ ਪ੍ਰੇਮੀ ਉਧਰੈ ॥੨੩੮॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ ੪੮੬-੮੭)

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨੌਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੀ ਭਗਤੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ।

ਨਉ ਗ੍ਰਿਹ ਸਾਧ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚਿ; ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਨੌਂ ਗ੍ਰਹਿਆਂ (ਸੂਰਜ, ਚੰਦਰਮਾ, ਮੰਗਲ, ਬੁੱਧ, ਬ੍ਰਿਹਸਪਤਿ, ਸ਼ੁਕ੍ਰ, ਸਨਿਚਰ, ਰਾਹੂ, ਕੇਤੂ) ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਨੌਂ ਗੋਲਕਾਂ (ਦੋ ਅੱਖਾਂ, ਦੋ ਕੰਨ, ਦੋ ਨਾਸਿਕਾ, ਮੁਖ, ਗੁਦਾ, ਲਿੰਗ) ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਸਾਧ ਲਿਆ ਹੈ, ਇਹੀ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ = ਸ਼ੋਭਾ ਹੈ।

ਨਉ ਖੰਡ ਸਾਧ ਅਖੰਡ ਹੋਇ; ਨਉ ਦੁਆਰ ਲੰਘਿ ਨਿਜ ਘਰਿ ਜਾਈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨੌਂ ਖੰਡਾਂ (ਕੁਰੂ ਖੰਡ, ਹਿਰਨਮਯ ਖੰਡ, ਇਲਾਬ੍ਰਤ ਖੰਡ, ਕੇਤਮਾਲ ਖੰਡ, ਹਰਿਵਰਖ ਖੰਡ,

ਰੰਮਯਕ ਖੰਡ, ਕਿੰਪੁਰਖ ਖੰਡ, ਭੱਦਰ ਖੰਡ, ਭਾਰਤ ਖੰਡ) ਨੂੰ ਸਾਧ ਕੇ ਆਪ ਅਖੰਡ = ਖੰਡ ਰਹਿਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਨੌਂ ਦੁਆਰੇ, ਭਾਵ ਨੌਂ ਗੋਲਕਾਂ ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ, ਭਾਵ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਘਰਿ = ਸਰੂਪ ਰੂਪੀ ਘਰ ਵਿਚ ਜਾਈ = ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ।

ਨਉ ਅੰਗ ਨੀਲ ਅਨੀਲ ਹੋਇ; ਨਉ ਕੁਲ ਨਿਗ੍ਰਹ ਸਹਜਿ ਸਮਾਈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨੌਂ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਨੀਲ = ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਅਨੀਲ = ਅਣਗਿਣਤ ਰੂਪ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਨੌਂ ਕੁਲ = ਗੋਲਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਗ੍ਰਹ = ਰੋਕ ਕੇ ਸਹਿਜ ਪਦ ਵਿਚ ਸਮਾਈ = ਸਮਾ ਗਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨੌਂ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਭਾਵ ਵਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਉਪਰੋਕਤ ਨੌਂ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਨੌਂ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨੌਂ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਜਦ ਗਿਣੋ ਤਦ ਘਟਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੌਂ ਦੂਣੀ ਅਠਾਰਾਂ, ਅੱਠ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਨੌਂ ਤੀਆ ਸਤਾਈ, ਸੱਤ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਨੌਂ ਚੌਕਾ ਛੱਤੀ, ਛੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਨੌਂ ਪਾਂਜਾ ਪੰਨਤਾਲੀ, ਪੰਜ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਨੌਂ ਛੀਕਾ ਚੌਰੰਜਾ, ਚਾਰ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਨੌਂ ਸਾਤਾ ਤਰੇਂਹਠ, ਤਿੰਨ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਨੌਂ ਆਠਾ ਬਹੱਤਰ, ਦੋ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਨੌਂ ਨਾਂਇਆ ਇਕਿਆਸੀ, ਇਕ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਨੌਂ ਦਾਹਾ ਨੱਬੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਸ਼ੂਨਯ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚਾਲ ਨੌਂ ਅੰਗ ਵਾਂਗੂੰ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੁੜ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਨਾਇਆਂ ਅਖ਼ੀਰ ਪਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਸ਼ੂਨਯ (ਜ਼ੀਰੋ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਉੱਨਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਫੋਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਰ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਉਸ ਵਾਧੇ ਵਿਚ ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਗੁਰਮੁਖ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਅਲਖੁ ਲਖਾਈ ॥੯॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਨੌਂ ਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਲਖਾਈ = ਲਖ ਲਿਆ ਹੈ ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦਸਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ)

ਸੰਨਿਆਸੀ ਦਸ ਨਾਵ ਧਰਿ; ਸਚ ਨਾਵ ਵਿਣੁ ਨਾਉ ਗਣਾਇਆ।

ਸੰਨਿਆਸੀ = ਤਿਆਗੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਸ ਨਾਵ = ਨਾਮ (ਤੀਰਥ, ਆਸ਼ਰਮ, ਬਨ, ਆਰਣਯ, ਗਿਰਿ, ਪਰਬਤ, ਸਾਗਰ, ਸਰਸ੍ਵਤੀ, ਭਾਰਤੀ, ਪੁਰੀ) ਧਰਿ = ਧਰੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੱਚੇ ਨਾਵ = ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬ਼ਗੈਰ ਹੰਕਾਰ ਵੱਸ ਆਪਣੇ ਹੀ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਗਣਾਇਆ = ਗਣਾਏ ਹਨ।

ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਅਕਾਰੁ ਕਰਿ; ਏਕੰਕਾਰ ਨ ਅਲਖ ਲਖਾਇਆ।

ਦਸ ਅਵਤਾਰਾਂ (ਮੱਛ, ਕੱਛ, ਵਰਾਹ, ਨਰਸਿੰਘ, ਬਾਵਨ, ਪਰਸਰਾਮ, ਰਾਮਚੰਦਰ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਬੁੱਧ, ਕਲਕੀ) ਨੇ ਵੀ ਅਕਾਰ = ਸਰੀਰ ਦੁਆਰਾ ਸਾਧਨਾ ਕਰਿ = ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਏਕੰਕਾਰ = ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਖਾਇਆ = ਲਖ ਨਹੀਂ ਸਕੇ।

ਤੀਰਥ ਪੁਰਬ ਸੰਜੋਗ ਵਿਚਿ; ਦਸ ਪੁਰਬੀਂ ਗੁਰਪੁਰਬਿ ਨ ਪਾਇਆ।

ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਪੁਰਬ = ਉਤਸਵ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਵਿਚ ਦਸ ਪੁਰਬਾਂ (ਅਸ਼ਟਮੀ, ਚਤੁਰਦਸ਼ੀ (ਚੌਦੇਂ), ਅਮਾਵਸ, ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ, ਸੰਕ੍ਰਾਂਤਿ (ਸੰਗਰਾਂਦ), ਉੱਤਰਾਯਨ, ਦਕਸ਼ਿਣਾਯਨ, ਵਯਤਿਪਾਤ, ਚੰਦ੍ਰ-ਗ੍ਰਹਿਣ, ਸੂਰਜ-ਗ੍ਰਹਿਣ) ਨੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਈ, ਭਾਵ ਇਹ ਦਸ ਪੁਰਬ ਸੰਸਾਰਕ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਦਸੇ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਭਾਵ ੬੮ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦਾ ਫਲ ਅਤੇ ਦਸ ਪੁਰਬਾਂ ਦੇ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਮਹਾਤਮ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਈਏ, ਫਿਰ ਵੀ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਉਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮਹਾਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਇਕ ਮਨ ਇਕ ਨ ਚੇਤਿਓ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਣੁ ਦਹਦਿਸਿ ਧਾਇਆ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਚੇਤਿਓ = ਸਿਮਰਿਆ ਤੇ ਜੋ ਸਾਧਸੰਗਤ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਹਨ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਦਹਦਿਸਿ = ਦਸੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ (ਪੂਰਬ, ਪੱਛਮ, ਉੱਤਰ, ਦੱਖਣ, ਈਸ਼ਾਨ ਕੋਣ, ਨੈਰਿਤ ਕੋਣ, ਵਾਯਵੀ ਕੋਣ, ਅਗਨਿ ਕੋਣ, ਅਕਾਸ਼, ਪਤਾਲ) ਵਿਚ ਧਾਇਆ = ਭਟਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦਸ ਦਹਿਆਂ ਦਸ ਅਸ੍ਵਮੇਧ; ਖਾਇ ਅਮੇਧ ਨਿਖੇਧਿ ਕਰਾਇਆ।

ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਹਿਆਂ[1] = ਮੁਹਰਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਸ ਦਿਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦਸ ਯੱਗ (ਅਸ੍ਵਮੇਧ, ਗਜਮੇਧ, ਗੋਮੇਧ, ਅਜ, ਨਰ, ਰਾਜਸ, ਬ੍ਰਹਮ, ਅੰਨ, ਹੋਤ੍ਰ ਤੇ ਜਾਤ੍ਰ ਯੱਗ) ਵਿਚ ਅਮੇਧ = ਅਪਵਿੱਤਰ ਵਸਤੂ ਮਾਸ ਖਾਇ = ਖਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇਧਿ ਕਰਾਇਆ = ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਜੋ ਅਹਿੰਸਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਪਰਮ ਧਰਮ ਤੇ ਅਹਿੰਸਾ ਹੀ ਯੱਗ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਯੱਗ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪੇ ਨਖਿੱਧ ਹੋ ਗਏ।

ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਸ ਵਸਿ ਕਰਿ; ਬਾਹਰਿ ਜਾਂਦਾ ਵਰਜ ਰਹਾਇਆ।

ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀਆਂ ਦਸ ਇੰਦਰੀਆਂ ਭਾਵ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ ਤੇ ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਸ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੇ, ਭਾਵ ਭਟਕਦੇ ਹੋਏ ਮਨ ਨੂੰ ਵਰਜ = ਰੋਕ ਕੇ ਰਹਾਇਆ = ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਪੈਰੀ ਪੈ; ਜਗੁ ਪੈਰੀ ਪਾਇਆ ॥੧੦॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਜਗੁ = ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪੈਰੀ ਪਾਇਆ = ਪਾ ਕੇ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਨਿਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਗਿਆਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਗੁਰਮੁਖ)

ਇਕ ਮਨਿ ਹੋਇ ਇਕਾਦਸੀ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਰਤੁ ਪਤਿਬ੍ਰਤਿ ਭਾਇਆ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸਤਰੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੱਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ

---

੧. ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਹਿਆ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੋਸ਼ ਭਰੇ ਕਈ ਹਿੰਸਾ ਕਰ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਅਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਰੋਂਦੇ ਪਿੱਟਦੇ ਹਨ।

ਵੀ ਇਹੀ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਵਰਤ ਭਾਇਆ = ਚੰਗਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਇਸਤਰੀ ਵਾਂਗ ਇਕ ਮਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ 'ਤੇ ਟੇਕ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਐਸੋ ਪਤਿਬ੍ਰਤ ਏਕ ਟੇਕ ਦੁਬਿਧਾ ਨਿਵਾਰੀ ਹੈ।

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਕਬਿੱਤ ੪੪੮)

ਗਿਆਰਹ ਰੁਦ੍ਰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵਿਚਿ; ਪਲ ਦਾ ਪਾਰਾਵਾਰ ਨ ਪਾਇਆ।

ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਰੁਦ੍ਰ = ਸ਼ਿਵ ਜੀ (ਅਜ, ਏਕਪਾਦ, ਅਹਿਵ੍ਰਧਨ, ਪਿਨਾਕੀ, ਅਪਰਾਜਿਤ, ਤ੍ਰਯੰਬਕ, ਮਹੇਸ਼੍ਵਰ, ਵ੍ਰਿਛਾਕਪੀ, ਸ਼ੰਭੂ, ਹਰਣ ਤੇ ਈਸ਼੍ਵਰ) ਦੇ ਗਿਆਰਹ = ਗਿਆਰਾਂ ਅਵਤਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੰਕਾਰ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਪਲ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਅੰਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ, ਜੋ ਪਾਰਾਵਾਰ = ਪਾਰ-ਉਰਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਗਿਆਰਹ ਕਸ ਗਿਆਰਹ ਕਸੇ;
ਕਸਿ ਕਸਵਟੀ ਕਸਿ ਕਸਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਗਿਆਰਹ = ਗਿਆਰਾਂ (ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ ਤੇ ਮਨ) ਨੂੰ ਕਸ ਲਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਗਿਆਰਹ = ਗਿਆਰਾਂ ਹੀ ਭਾਵ ਦਸ ਪ੍ਰਾਣ ਤੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਵੀ ਕਸੇ = ਵੱਸ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਕਸਵੱਟੀ ਦੀ ਕੱਸ ਉੱਤੇ ਕਸਿ = ਪਰਖ ਕੇ ਕਸਾਇਆ = ਸ਼ੁੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗਿਆਰਹ ਗੁਣ ਫੈਲਾਉ ਕਰਿ; ਕਚ ਪਕਾਈ ਅਘੜ ਘੜਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗਿਆਰਹ = ਗਿਆਰਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਫੈਲਾਉ = ਫੈਲਾਅ ਵਾਂਗੂੰ ਕੱਚੇ ਅਘੜ = ਨਾ ਘੜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਘੜਾਇਆ = ਘੜ ਕੇ ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਗਿਆਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਣਾ ਕਰੀਏ, ਤਦੋਂ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਅੰਗ ਵੱਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ੧੧ ਦੇ ਦੋ ਏਕੇ ੧੧ × ੨ = ੨੨ ਹੋ ਗਏ, ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਦੂਏ ਹੋ ਗਏ, ੧੧ × ੩ = ੩੩ ਦੇ ਦੋ ਤੀਏ ਹੋ ਗਏ, ੧੧ × ੪ = ੪੪ ਦੇ ਦੋ ਚੌਕੇ ਹੋ ਗਏ, ੧੧ × ੫ = ੫੫ ਦੇ ਦੋ ਪਾਂਜੇ ਹੋ ਗਏ, ੧੧ × ੬ = ੬੬ ਦੇ ਦੋ ਛੀਕੇ ਹੋ ਗਏ, ੧੧ × ੭ = ੭੭ ਦੇ ਦੋ ਸਾਤੇ ਹੋ ਗਏ, ੧੧ × ੮ = ੮੮ ਦੇ ਦੋ ਆਠੇ ਹੋ ਗਏ, ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ੧੧ × ੯ = ੯੯ ਦੇ ਦੋ ਨਾਏਂ ਹੋ ਗਏ, ੧੧ × ੧੦ = ੧੧੦ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਸ਼ੂਨਯ (ਜ਼ੀਰੋ) ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਚਾ ਮਨ ਜੋ ਇਕ ਤੋਂ ਦੂਈ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਭਾਵ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਇਕ ਵਲ ਨਹੀਂ ਪਿਆ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਾਧਨਾ ਰੂਪ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਰੂਪ ਗੁਣ ਦਾ ਫੈਲਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਘਾਟਾ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇਉਂ ਸਾਧ ਸਾਧ ਕੇ ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਟਿਕਾਣੇ 'ਤੇ ਲੈ ਆਂਦਾ, ਜਿਵੇਂ ੧੧ ਨੂੰ ਗੁਣਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੰਤਲਾ ਅੰਕ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਰੀਤ ਹੈ ਤੇ ਦੁਰਜਨ ਦੀ ਰੀਤ ਨੌਂ ਅੰਕ ਵਰਗੀ ਹੈ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ੯ ਅੰਕ ਨੂੰ ਗੁਣਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਪ੍ਰੀਤ ਅੰਗ ਘਟਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪ੍ਰੀਤ ੧੧ ਅੰਕ ਵਾਂਗ ਵਾਧੇ ਵਾਲੀ ਹੈ ਤੇ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ ਦੁਰਜਨ ਰੀਤ ਘਾਟੇ ਵਾਲੀ ੯ ਅੰਕ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਸੀ ਹੈ।

ਨੋਟ : ੯ ਅੰਕ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਾਰੇ ਇਸੇ ਵਾਰ ਦੀ ਨੌਵੀਂ ਪਉੜੀ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਦੇਖੋ।

ਗਿਆਰਹ ਦਾਉ ਚੜਾਉ ਕਰਿ; ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਕੁਦਾਉ ਹਰਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗਿਆਰਹ = ਗਿਆਰਾਂ (੧. ਸਤਿ, ੨. ਸੰਤੋਖ, ੩. ਦਇਆ, ੪. ਧਰਮ, ੫. ਧੀਰਜ, ੬. ਸਮ, ੭. ਦਮ, ੮. ਉਪਰਾਮਤਾ, ੯. ਤਤਿੱਖਯਾ, ੧੦. ਸ਼ਰਧਾ, ੧੧. ਸਮਾਧਾਨਤਾ) ਦਾਉ = ਦਾ ਮਨ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾਉ ਕਰਕੇ, ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਮਨ ਪੱਕਾ ਕਰ ਕੇ ਜੋ ਦੂਜਾ ਭਾਉ = ਦ੍ਵੈਸ਼-ਭਾਵ ਤੇ ਕੁਦਾਉ = ਖੋਟਾ ਦਾਉ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ = ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ।

ਗਿਆਰਹ ਗੇੜਾ ਸਿਖ ਸੁਣਿ; ਗੁਰ ਸਿਖ ਲੈ ਗੁਰ ਸਿਖੁ ਸਦਾਇਆ।

ਗਿਆਰਹ = ਗਿਆਰਾਂ ਗੇੜਾ = ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਸਿਖ = ਸਿੱਖਿਆ ਭਾਵ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖ = ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸਦਾਇਆ = ਕਹਾਇਆ **ਵਾ:** ਗਿਆਰਾਂ, ਭਾਵ ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਗੇੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਮੰਨਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਕਹਾਇਆ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖ ਤਨੋਂ ਮਨੋਂ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਗਿਆਰਾਂ ਗੁਣੇ ਦਾ ਵਾਧੇ ਵਾਲਾ ਗੇੜ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸਦਾ ਵਾਧੇ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਗੁਰ ਸਬਦ ਵਸਾਇਆ ॥੧੧॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾਇਆ = ਵਸਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ॥੧੧॥

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਬਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਗੁਰਮੁਖ)

ਬਾਰਹ ਪੰਥ ਸਧਾਇਕੈ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ ਚਲਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਪੰਥਾਂ (ਹੇਤੁ, ਪਾਵ, ਆਈ, ਗਮਯ, ਪਾਗਲ, ਗੋਪਾਲ, ਕੰਥੜੀ, ਬਨ, ਧ੍ਵਜ, ਚੋਲੀ, ਰਾਵਲ, ਦਾਸ) ਨੂੰ ਸਧਾਇਕੈ = ਜਿੱਤ ਕੇ ਵੱਖਰਾ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਵਾਲਾ ਗਾਡੀ = ਸੌਖਾ ਰਾਹੁ = ਰਸਤਾ ਚਲਾਇਆ = ਚਲਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸੂਰਜ ਬਾਰਹ ਮਾਹ ਵਿਚਿ; ਸਸੀਅਰ ਇਕਤੁ ਮਾਹਿ ਫਿਰਾਇਆ।

ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਮਾਹ = ਮਹੀਨਿਆਂ (ਚੇਤ, ਵਿਸਾਖ, ਜੇਠ, ਹਾੜ, ਸਾਵਣ, ਭਾਦਰੋਂ, ਅੱਸੂ, ਕੱਤਕ, ਮੱਘਰ, ਪੋਹ, ਮਾਘ, ਫੱਗਣ) ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਦੁਆਲੇ ਚੱਕਰ ਕੱਟਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਸੀਅਰ = ਚੰਦਰਮਾ ਇਕਤੁ = ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਦੁਆਲੇ ਫਿਰਾਇਆ = ਫਿਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਤੋਮਈ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਅੰਦਰ, ਸੂਰਜ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਤਮੋ ਗੁਣੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਬਾਰਹ ਸੋਲਹ ਮੇਲਿ ਕਰਿ; ਸਸੀਅਰ ਅੰਦਰਿ ਸੂਰ ਸਮਾਇਆ।

ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਰਾਸਾਂ (ਮੇਖ, ਬ੍ਰਿਖ, ਮਿਥਨ, ਕਰਕ, ਸਿੰਘ, ਕੰਨਿਆ, ਤੁਲਾ, ਬ੍ਰਿਸਚਕ, ਧਨ, ਮਕਰ, ਕੁੰਭ, ਮੀਨ) ਅਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀਆਂ ਸੋਲਹ = ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਕਲਾਂ (ਅਮ੍ਰਿਤਾ, ਮਾਨਦਾ, ਪੂਸਾ, ਪੁਸਟਿ, ਤੁਸਟਿ, ਰਤਿ, ਧ੍ਰਿਤਿ, ਸ਼ਸ਼ਿਨੀ, ਚੰਦ੍ਰਿਕਾ, ਕਾਂਤ, ਜਯੋਤਸਨਾ, ਸ਼੍ਰੀ, ਪ੍ਰੀਤਿ, ਅੰਗਦਾ, ਪੂਰਨਤਾ,

ਪੂਰਣਾਮ੍ਰਿਤਾ) ਦਾ ਮੇਲ ਕਰਿ = ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਸਸੀਅਰ = ਚੰਦਰਮਾ ਸੂਰ = ਸੂਰਜ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ = ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਰਾਂ (ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਮਨ ਤੇ ਬੁੱਧ) ਤੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ (ਦਸ ਪ੍ਰਾਣ, ਪੰਜ ਤੱਤ ਤੇ ਮਨ) ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਅਗਿਆਨ ਰੂਪ ਚੰਦਰਮਾ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਸੂਰਜ ਦੇ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਉਗਵੈ ਸੂਰੁ ਨ ਜਾਪੈ ਚੰਦੁ॥ ਜਹ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਅਗਿਆਨੁ ਮਿਟੰਤੁ॥

(ਵਾਰ ਸੂਹੀ ਕੀ, ਮ: ੩, ਅੰਗ ੭੯੧)

ਬਾਰਹ ਤਿਲਕੁ ਮਿਟਾਇਕੈ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਤਿਲਕੁ ਨੀਸਾਣੁ ਚੜਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਵੈਸ਼ਨਵਾਂ ਦੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਤਿਲਕ ਜੋ ਬਾਰਾਂ ਅੰਗਾਂ ਉੱਤੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਇਕੈ = ਮਿਟਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਤਿਲਕ ਦਾ ਨੀਸਾਣੁ = ਚਿੰਨ੍ਹ ਚੜਾਇਆ = ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਬਾਰਹ ਰਾਸੀ ਸਾਧਿਕੈ; ਸਚਿ ਰਾਸਿ ਰਹਰਾਸਿ ਲੁਭਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਰਾਸੀ = ਰਾਸਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਿਕੈ = ਸਾਧ ਕੇ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਰਾਸ ਦੀ ਰਹਰਾਸਿ = ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਉੱਤੇ ਲੁਭਾਇਆ = ਲੁਭਾਏਮਾਨ ਹੋਏ ਹਨ।

ਬਾਰਹ ਵੰਨੀ ਹੋਇਕੈ: ਬਾਰਹ ਮਾਸੇ ਤੋਲਿ ਤੁਲਾਇਆ।

ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਤਾਉ ਦੇ ਕੇ ਜਦੋਂ ਸੋਨਾ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਵੰਨੀ = ਅੱਗਾਂ ਦਾ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਪੂਰਨ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਮਾਸੇ ਤੋਲ ਉੱਤੇ ਤੁਲਾਇਆ = ਤੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਸੰਗਤ ਦੀ ਕੁਠਾਲੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਜਪ ਤਪ ਦਾ ਸੇਕ ਦੇ ਕੇ ਵੈਰਾਗ ਦਾ ਸੁਹਾਗਾ ਲਾ ਕੇ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੀ ਮੈਲ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਭਾਵ ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਮਨ ਤੇ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਸੋਨੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਬਾਰਾਂ ਮਾਸੇ ਦੀ ਤੋਲੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਰਖਣਾ ਰੂਪ ਤੋਲ ਵਿਚ ਇਹ ਬਾਰਾਂ ਇੰਦਰੇ ਤੇ ਮਨ ਬੁੱਧ ਖਰੇ ਹੋਣ ਰੂਪ ਤੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਾਰਸ ਪਾਰਸਿ; ਪਰਸਿ ਕਰਾਇਆ॥੧੨॥

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਪਾਰਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪਰਸਿ = ਸਪਰਸ਼ (ਛੂਹੇ) ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਪਾਰਸ ਹੀ ਕਰਾਇਆ = ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ॥੧੨॥

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਤੇਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਗੁਰਮੁਖ)

ਤੇਰਹ ਤਾਲ ਅਉਰਿਆ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਤਪ ਤਾਲ ਪੁਰਾਇਆ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਅਧੂਰਿਆ')

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਲਈ ਤੇਰਹ = ਤੇਰਾਂ ਤਾਲ ਜੋ ਤਬਲੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਅਉਰਿਆ = ਊਣੇ **ਵਾ:** ਘੱਟ ਹਨ, ਉਹ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਾਮ ਦੀ ਕਰੜੀ ਤਪ = ਤਪੱਸਿਆ ਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਤਾਲ ਨੂੰ ਪੁਰਾਇਆ = ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਤੇਰਹ ਰਤਨ ਅਕਾਰਥੇ;
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਰਤਨੁ ਧਨੁ ਪਾਇਆ।

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਰਿੜਕ ਕੇ ਚੌਦਾਂ ਰਤਨ ਕੱਢੇ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਇਥੇ ਤੇਰਹ = ਤੇਰਾਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਹੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਿਖ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਤੇਰਾਂ ਰਤਨ ਅਕਾਰਥੇ = ਵਿਅਰਥ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਰਤਨਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਧਨ ਪਾਇਆ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਤੇਰਹ ਪਦ ਕਰਿ ਜਗ ਵਿਚਿ;
ਪਿਤਰ ਕਰਮ ਕਰਿ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇਆ।

ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਵਿਚ ਪਿਤਰ = ਮੋਏ ਹੋਏ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਕਰਿ = ਕਰਨ ਲਈ ਜਗ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਤੇਰਹ = ਤੇਰਾਂ ਪਦ ਭਾਵ ਤੇਰਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇਣ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਨੂੰ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚ ਭੁਲਾਇਆ = ਭੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਲਖ ਲਖ ਜਗ ਨ ਪੁਜਨੀ;
ਗੁਰਸਿਖ ਚਰਣੋਦਕ ਪੀਆਇਆ।

('ਪੁੱਜਨੀ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਚਰਣੋਦਕ = ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਪੀਆਇਆ = ਪੀਤਾ ਹੈ, ਲੱਖਾਂ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਯੱਗ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਤਕ ਪੁੱਜ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਭਾਵ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਜਗ ਭੋਗ ਨਈਵੇਦ ਲਖ;
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੁਖਿ ਇਕੁ ਦਾਣਾ ਪਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਮੁਖਿ = ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਭੋਜਨ ਦਾ ਇਕ ਵੀ ਦਾਣਾ ਪਾਇਆ = ਪਾਉਣ ਦਾ ਫਲ ਲਖ = ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਯੱਗਾਂ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲਾਉਣ ਅਤੇ ਨਈਵੇਦ = ਠਾਕੁਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਭੋਜਨ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਦੇ ਫਲ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵਧੀਕ ਹੈ।

ਗੁਰ ਭਾਈ ਸੰਤੁਸਟ ਕਰਿ;
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਪਿਰਮ ਚਖਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਆਪਣੇ ਗੁਰ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਸੰਤੁਸਟ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਵੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਚਖਾਇਆ = ਚਖਦੇ ਹਨ।

ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਹੋਇ; ਅਛਲ ਛਲਾਇਆ ॥੧੩॥

('ਅਛਲ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਵਛਲੁ = ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਅਛਲ = ਨਾ ਛਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਆਪ ਛਲਾਇਆ = ਛਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ॥੧੩॥

ਪਉੜੀ ੧੪ (੧੪, ੧੫, ੧੬, ੧੭ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਗੁਰਮੁਖ)

ਨੋਟ : ਇਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ੧੪, ੧੫, ੧੬, ੧੭ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਚਉਦਹ ਵਿਦਿਆ ਸਾਧਿਕੈ; ਗੁਰਮਤਿ ਅਬਿਗਤਿ ਅਕਥ ਕਹਾਣੀ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਚਉਦਹ = ਚੌਦਾਂ ਵਿੱਦਿਆ (ਚਾਰ ਵੇਦ, ਛੇ ਵੇਦਾਂਗ = ਸਿੱਖਿਆ, ਕਲਪ, ਨਿਰੁਕਤ, ਜੋਤਿਸ਼, ਪਿੰਗੁਲ, ਵਿਆਕਰਣ, ਨਿਆਇ, ਮੀਮਾਂਸਾ, ਪੁਰਾਣ, ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਰੂਪ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ ਤੇ ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ ਤੇ ਚਤੁਸ਼ਟਾ ਅੰਤਹਕਰਣ ਸਾਧਿਕੈ = ਸਾਧ ਕੇ ਅਬਿਗਤਿ = ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕਹਾਣੀ = ਕਥਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਚਉਦਹ ਭਵਣ ਉਲੰਘਿਕੈ; ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਾਸੁ ਨੇਹੁ ਨਿਰਬਾਣੀ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਚਉਦਹ = ਚੌਦਾਂ ਭਵਣ = ਲੋਕਾਂ[1] (ਸੱਤ ਆਕਾਸ਼, ਸੱਤ ਪਾਤਾਲ) ਨੂੰ ਉਲੰਘਿਕੈ = ਲੰਘ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਘਰਿ = ਆਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਵਾਸਾ ਕਰ ਕੇ ਨਿਰਬਾਣੀ = ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਨੇਹੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪੰਦ੍ਰਹ ਥਿਤੀ ਪਖੁ ਇਕੁ; ਕ੍ਰਿਸਨ ਸੁਕਲ ਦੁਇ ਪਖ ਨੀਸਾਣੀ।

ਪੰਦ੍ਰਹ = ਪੰਦਰਾਂ ਥਿਤੀ = ਥਿੱਤਾਂ (ਏਕਮ, ਦੂਜ, ਤੀਜ, ਆਦਿ) ਦਾ ਇਕ ਪੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੁਇ = ਦੋ ਪੱਖ, ਭਾਵ ਇਕ ਕ੍ਰਿਸਨ = ਹਨੇਰ ਪੱਖ ਇਕ ਸੁਕਲ = ਚਾਨਣ ਪੱਖ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ।

ਸੋਲਹ ਸਾਰ ਸੰਘਾਰੁ ਕਰਿ; ਜੋੜਾ ਜੁੜਿਆ ਨਿਰਭਉ ਜਾਣੀ।

ਸੋਲਹ = ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸਾਰ = ਨਰਦਾਂ[2] ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪੰਜ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਪੰਜ ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ ਤੇ ਪੰਜ ਅਵਿੱਦਿਆ, ਅਸੰਮਤਾ, ਰਾਗ, ਦ੍ਵੈਸ਼, ਅਭਿੰਨਵੇਸ਼ ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੰਘਾਰ = ਮਾਰ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਈਸ਼ ਦਾ ਜੋੜਾ ਜੁੜਿਆ = ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਦੀ ਏਕਤਾ ਹੋ ਗਈ, ਤਦੋਂ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦੇ ਨਿਰਭਉ = ਡਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਜਾਣੀ = ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੋਲਹ ਕਲਾ ਸੰਪੂਰਣੋ; ਸਸਿ ਘਰਿ ਸੂਰਜ ਵਿਰਤੀ ਹਾਣੀ।

ਜਿਵੇਂ ਸਸਿ = ਚੰਦਰਮਾ ਸੋਲਹ = ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਕਲਾ ਸੰਪੂਰਣੋ = ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸੂਰਜ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਜਾਣ ਕਰਕੇ, ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਘਾਟਾ ਹੀ ਘਾਟਾ ਹੈ, ਉਸ ਪੁਰਖ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਪ੍ਰਤਾਪ ਘੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ ਕਰਕੇ ਹਾਣੀ = ਹਾਣਤਾ ਵਿਰਤੀ = ਵਰਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

---

੧. ਸੱਤ ਆਕਾਸ਼—੧. ਭੂਰ, ੨. ਭਵਰ, ੩. ਸੂਰ, ੪. ਜਨ, ੫. ਮੇਹਰ, ੬. ਤਪ, ੭. ਸਤ।
ਸੱਤ ਪਾਤਾਲ—੧. ਅਤਲ, ੨. ਸੁਤਲ, ੩. ਵਿਤਲ, ੪. ਤਲਾਤਲ, ੫. ਮਹਾਤਲ, ੬. ਰਸਾਤਲ, ੭. ਪਾਤਾਲ।

੨. ਇਹ ਇਕ ਖੇਡ ਹੈ, ਜੋ ੧੬ ਨਰਦਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਚਉਪੜ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਪਾਸੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੁਰੱਬੇ (ਚੌਕੋਣਾ) ਖ਼ਾਨੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਰਦਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਪਾਸੇ ਜਾਂ ਕੌਡੀਆਂ ਸੁੱਟ ਕੇ ਗਿਣਤੀ ਕਰ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ।

ਨਾਰਿ ਸੋਲਹ ਸੀਗਾਰ ਕਰਿ; ਸੇਜ ਭਤਾਰ ਪਿਰਮ ਰਸ ਮਾਣੀ।

ਜਿਵੇਂ ਨਾਰਿ = ਇਸਤਰੀ ਸੋਲਹ = ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਕਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ[੧] ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਭਤਾਰ = ਪਤੀ ਦੀ ਸੇਜਾ ਦਾ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਮਾਣੀ = ਮਾਣਦੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਇਸਤਰੀ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ, ਵਿਚਾਰ, ਸਮ, ਦਮ, ਉਪਰਾਮਤਾ, ਤਤਿਖਯਾ, ਸ਼ਰਧਾ, ਸਮਾਧਾਨਤਾ ਤੇ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ, ਭਾਵ ਅਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਨਿਰਖੋਭਤਾ, ਪਉਣ ਤੋਂ ਗੰਮਤਾ, ਅੱਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤਾ, ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਨਿਰਮਲਤਾ, ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਧੀਰਜਤਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰ ਕੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਰੂਪ ਸੇਜਾ 'ਤੇ ਪਿਆਰੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪ ਪਤੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਆਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਿਵ ਤੈ ਸਕਤਿ; ਸਤਾਰਹ ਵਾਣੀ ॥੧੪॥

ਸਿਵ = ਕਲਿਆਣ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਇਕ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਕਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕਤਿ = ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਕਲਾਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੀਆਂ ਦਸ, ਪੰਜ ਤੱਤ ਤੇ ਮਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਤਾਰਾਂ ਵਾਨੀ = ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਾਰਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਭਾਵ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਇਕ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਕਲਾ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਇਕ ਸੂਖਮ ਦੇਹ ਬਣਦੀ ਹੈ॥੧੪॥

ਪਉੜੀ ੧੫ (੧੮—੩੪ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ, ਗੁਰਮੁਖ)

ਨੋਟ : ਪਿਛਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ੧੪ ਤੋਂ ੧੭ ਤਕ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ੧੮ ਤੋਂ ੩੪ ਤਕ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ੧ ਤੋਂ ੧੩ ਪਉੜੀ ਤਕ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੋਤ ਅਠਾਰਹ ਸੋਧਿ ਕੈ; ਪੜੈ ਪੁਰਾਣ ਅਠਾਰਹ ਭਾਈ।

('ਪੜ੍ਹੈ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਹੇ ਭਾਈ! ਚਾਰ ਵਰਨ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਤਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੌਹਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਲਣ-ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਖੱਤ੍ਰਾਣੀ ਤੋਂ ਸੰਤਾਨ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੋਂ ਵੈਸ਼ੀਯ ਦੀ ਸੰਤਾਨ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੋਂ ਸ਼ੂਦ੍ਰਣੀ ਦੀ ਸੰਤਾਨ, ਛਤ੍ਰੀ ਤੋਂ ਵੈਸ਼ੀਯ ਦੀ ਸੰਤਾਨ, ਛਤ੍ਰੀ ਤੋਂ ਸ਼ੂਦ੍ਰਣੀ ਦੀ ਸੰਤਾਨ, ਵੈਸ਼ ਤੋਂ ਸ਼ੂਦ੍ਰਣੀ ਦੀ ਸੰਤਾਨ, ਇਹ ਛੇ ਅਨੁਲੋਮਜ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਨਿਆਣੀ ਤੋਂ ਸ਼ੂਦ੍ਰ ਦੀ ਸੰਤਾਨ, ਛਤ੍ਰਾਣੀ ਤੋਂ ਸ਼ੂਦ੍ਰ ਦੀ ਸੰਤਾਨ, ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਤੋਂ ਸ਼ੂਦ੍ਰ ਦੀ ਸੰਤਾਨ, ਛਤ੍ਰਾਣੀ ਤੋਂ ਵੈਸ਼ਯ ਦੀ ਸੰਤਾਨ, ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਤੋਂ ਵੈਸ਼ਯ ਦੀ ਸੰਤਾਨ, ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਤੋਂ ਛਤ੍ਰੀ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਇਹ ਛੇ ਪ੍ਰਤਿਲੋਮਜ (ਉਲਟਾ ਵਰਣ)

---

੧. **ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ**—ਜੈਸਾ ਕਿ : **ਤ੍ਰੈ ਕਾਲੇ ਦੋ ਉਜਲੇ ਪਤਲੇ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ। ਚਾਰ ਕਠਨ ਦੋ ਚੀਕਨੇ ਯਹ ਸੋਲਾਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ।**
ਤ੍ਰੈ ਕਾਲੇ—ਸਿਰ ਦੇ ਕੇਸ, ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧੀਰੀਆਂ, ਅਸਥਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨੋਕਾਂ।
ਦੋ ਉਜਲੇ—ਨਹੁੰ, ਦੰਦ।
ਪਤਲੇ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ—ਹੋਂਠ, ਨੱਕ, ਗਰਦਨ, ਲੱਕ, ਉਂਗਲੀਆਂ।
ਚਾਰ ਕਠਨ—ਦੋ ਬਾਹਵਾਂ ਦੇ ਡੌਲੇ, ਦੋਵੇਂ ਪੱਟ।
ਦੋ ਚੀਕਨੇ—ਦੋਵੇਂ ਅਸਥਨ, ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਹਨ, ਜੋ ਲੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਇਹ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਵਰਣ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਤਾਰ੍ਹਵਾਂ ਕੁਆਰੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਬੱਚਾ ਤੇ ਅਠਾਰ੍ਹਵਾਂ ਰੰਡੀਆਂ (ਵਿਧਵਾ) ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਜਨਮਿਆ ਬੱਚਾ। ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਇਹ ਅਠਾਰਹ = ਅਠਾਰਾਂ ਗੋਤ = ਵਰਣ ਸੋਧ ਕੇ, ਭਾਵ ਅਠਾਰਾਂ ਵਰਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਵੇਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਠਾਰਹ = ਅਠਾਰਾਂ ਪੁਰਾਣ ਪੜੈ = ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤਰਭੂਤ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਭਿ ਨਾਦ ਬੇਦ ਗੁਰਬਾਣੀ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੮੭੯)*

ਵਾ: ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਅਠਾਰਾਂ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਸਫੁਰਨ ਹੋ ਗਈ, ਭਾਵ ਬਿਨਾਂ ਪੜ੍ਹੇ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੀ ਗਿਆਤਾ ਹੋ ਗਈ।

ਉਨੀ ਵੀਹ ਇਕੀਹ ਲੰਘਿ; ਬਾਈ ਉਮਰੇ ਸਾਧ ਨਿਵਾਈ।

ਇਉਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਉੱਨੀ ਭਾਵ ਦਸ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਨੌਂ ਖੰਡ **ਵਾ:** ਅਠਾਰਾਂ ਵਰਨ ਤੇ ਉੱਨ੍ਹੀਵਾਂ ਮਨਮੁਖ **ਵਾ:** ਉਨੀ = ਊਣਤਾਈ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ ਲੰਘ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਵੀਹ ਭਾਵ ਤਿੰਨ ਬੀਸੀਆਂ[1] ਤੇ ਇਕੀਹ = ਇੱਕੀ ਪੁਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਬਾਈ ਧਾਰ ਪਹਾੜ ਦੇ ਉਮਰੇ = ਉਮਰਾਵਾਂ ਨੂੰ **ਵਾ:** ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਰੂਪ ਗੁਰੂ 'ਤੇ ਪੂਰਨ ਨਿਸਚਾ ਕਰ ਕੇ ਇਕੀਹ = ਇਕ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਬਾਈ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਬਾਈ ਉਮਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧ ਕੇ ਨਿਵਾਈ = ਨਿਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਨਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਭ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੰਖ ਅਸੰਖ ਲੁਟਾਇ ਕੈ; ਤੇਈ ਚੌਵੀ ਪੰਜੀਹ ਪਾਈ।

ਜੋ ਸੰਖ = ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਅਸੰਖ = ਅਣਗਿਣਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਲੁਟਾਇ ਕੈ = ਲੁਟਾ ਕੇ ਭਾਵ ਅਰਪ ਕੇ ਤੇਈ (ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਸੂਖਮ ਤੱਤ, ਪੰਜ ਅਸਥੂਲ ਤੱਤ, ਤਿੰਨ ਗੁਣ ਰਜੋ, ਸਤੋ, ਤਮੋ) ਤੇ ਚੌਵੀ ਤੱਤ ਸਾਂਖ ਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਤੇ ੨੫ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀਆਂ ਵਾਲੀ ਦੇਹ ਅਧਿਆਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪਾਈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਛਬੀ ਜੋੜਿ ਸਤਾਈਹਾ; ਆਇ ਅਠਾਈਹ ਮੇਲ ਮਿਲਾਈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਛੱਬੀ (ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਅਠਾਰਾਂ ਪਰਬ ਤੇ ਅੱਠ ਵਿਆਕਰਣ) ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਤੇ ਸਤਾਈਹਾ = ਸਤਾਈ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤੀਆਂ **ਵਾ:** ਛੱਬੀਵਾਂ ਮਨ ਤੇ ਸਤਾਈਵਾਂ ਅਨੁਰਾਧਾ ਨਛੱਤਰ ਲੰਘ ਕੇ

---

੧. ਬਲ ਰਾਜੇ ਦੇ ਯੱਗ ਨੂੰ ਛਲਣ ਵਾਸਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਢਾਈ ਕਰਮਾਂ ਜਗ੍ਹਾ ਮੰਗੀ ਕਿ ਵੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਚਾਂ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਾਂਗਾ, ਮਿਣਤੀ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵੈਰਾਟ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਦੋ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਲੋਕ ਮਿਣ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਬਲ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੱਧੀ ਕਰਮ ਪੂਰੀ ਕਰ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖ ਕੇ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਰਾਜ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤਾ, ਫਿਰ ਬਲ ਰਾਜੇ ਨੇ ਚਰਨ ਫੜ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਬਚਨ ਨਿਭਾਉ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਫਿਰ ਵੀਹ ਵੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਬੀਸੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ, ਇਕ ਬੀਸੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੀ, ਦੂਜੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ, ਤੀਜੀ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੀ, ਇਉਂ ਇਹ ਤਿੰਨ ਬੀਸੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ, ਜੋ ਬਲ ਰਾਜੇ ਦੇ ਦੁਆਰੇ 'ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇ ਕੇ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਾਮਾ ਕਹੈ ਭਗਤਿ ਬਸਿ ਕੇਸਵ ਅਜਹੂੰ ਬਲਿ ਕੇ ਦੁਆਰ ਖਰੋ॥੪॥੧॥ *(ਮਾਰੂ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੧੦੫)*

ਅਠਾਈਹ = ਅਠਾਈ ਭਾਵ ੧੦ ਪ੍ਰਾਣ, ੫ ਵਿਸ਼ੇ, ੫ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ, ੫ ਤੱਤ, ਤਿੰਨ ਗੁਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲ ਨੂੰ ਮਿਲਾਈ = ਮਿਲਾ ਕੇ ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾਕਾਰ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਆਇ = ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਉਲੰਘਿ ਉਣਤੀਹ ਤੀਹ ਸਾਧਿ; ਲੰਘਿ ਇਕਤੀਹ ਵਜੀ ਵਧਾਈ।

('ਉਣੱਤੀਹ' ਤੇ 'ਇਕੱਤੀਹ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਉਣਤੀਹ = ਉਨੱਤੀ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਨੂੰ ਉਲੰਘਿ = ਲੰਘ ਕੇ ਤੀਹ ਦਿਨਾਂ ਜਾਂ ਤੀਹ ਰੋਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਧਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਇਕਤੀਹ = ਇਕੱਤੀ ਦਿਨਾਂ ਵਾਲੇ ਮਹੀਨੇ ਨੂੰ ਵੀ ਲੰਘ ਕੇ ਆਦਿ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਵਧਾਈਆਂ ਵਜੀ = ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੁਲਖਣ ਬਤੀਹੇ; ਤੇਤੀਹ ਧ੍ਰੂ ਚਉਫੇਰਿ ਫਿਰਾਈ।

ਬਤੀਹੇ = ਬੱਤੀ ਸੁਲਖਣ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਲਖਣਾਂ ਵਾਲੇ ਸਾਧ = ਸੰਤ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਤੀਹ = ਤੇਤੀ ਕਰੋੜ ਦੇਵਤੇ ਧ੍ਰੂ ਸੰਤ ਦੇ ਚਉਫੇਰਿ = ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਫਿਰਾਈ = ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਚਉਤੀਹ; ਲੇਖ ਅਲੇਖ ਲਖਾਈ ॥੧੫॥

ਇਸ ਕਰਕੇ ਲਖਾਈ = ਜਾਣਨਾ ਕਰੋ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਚਉਤੀਹ = ਚੌਂਤੀ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਅਲੇਖ ਹਨ, ਭਾਵ ਧ੍ਰੂ ਸਮਾਨ ਅਟੱਲ ਹਨ, ਭਾਵ ਦੋਨੋਂ ਲੋਕ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ, ਹੋਰ ਗਿਣਤੀ ਤਾਂ ਇਕਾਈ ਦਹਾਈ ਤੋਂ ਸੰਖ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਚੌਂਤੀ ਤੋਂ ਵੀ ਅਲੇਖ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਹ ਸਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਗਤ ਦੇ ਸੰਸਾਰਕ ਤੇ ਪਰਮਾਰਥਕ ਲੋਕ ਵੱਡੇ ਔਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹਨ, ਗੁਰਮੁਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖ ਤਾਂ ਇਕ ਨਿਰਗੁਣ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਅਲੇਖ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਉਪਮਾ)

ਵੇਦ ਕਤੇਬਹੁ ਬਾਹਰਾ; ਲੇਖ ਅਲੇਖ ਨ ਲਖਿਆ ਜਾਈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੇਦਾਂ ਕਤੇਬਹੁ = ਕਤੇਬਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ = ਬਾਹਰ ਹੈ, ਉਹ ਅਲੇਖ = ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਲੇਖ = ਗਿਣਤੀ-ਮਿਣਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਅਤੇ ਨ = ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵੇਦਾਂ ਕਤੇਬਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ ਲਖਿਆ = ਜਾਣਿਆ ਜਾਈ = ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਰੂਪ ਅਨੂਪ ਅਚਰਜੁ ਹੈ; ਦਰਸਨ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਅਗੋਚਰ ਭਾਈ।

ਹੇ ਭਾਈ! ਅਨੂਪ = ਉਪਮਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਅਸਰਜੁ = ਵਿਸਮਾਦ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸਟਿ = ਨੇਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਸਮਾਦ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਮਨ ਦੀ ਅਗੋਚਰ = ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ।

ਇਕ ਕਵਾਉ ਪਸਾਉ ਕਰਿ; ਤੋਲੁ ਨ ਤੁਲਾ ਧਰਨ ਸਮਾਈ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਇਕ ਕਵਾਉ = ਫੁਰਨੇ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪਸਾਉ = ਪਸਾਰਾ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ

ਪਸਾਰੇ ਨੂੰ ਤੁਲਾ = ਤੱਕੜੀ ਨਾਲ ਤੋਲੁ = ਤੋਲਿਆ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੀ ਸਾਰੀ ਧਰਨ = ਧਰਤੀ ਦੇ ਕਣ-ਕਣ ਵਿਚ ਸਮਾਈ = ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕਥਨੀ ਬਦਨੀ ਬਾਹਰਾ; ਥਕੈ ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲਾਈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਥਨੀ ਬਦਨੀ = ਕੇਵਲ ਮੁਖ ਕਰਕੇ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ = ਬਾਹਰ ਹੈ, ਭਾਵ ਕੇਵਲ ਬਦਨੀ = ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਕਥਨੀਆਂ ਦੇ ਕਥਨੀ = ਕਥਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਥਕੈ = ਥੱਕ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲਿਵਲਾਈ (ਲਿਵ + ਲਾਈ) ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਈ ਹੈ।

ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਅਗੋਚਰਾ; ਮਤਿ ਬੁਧਿ ਸਾਧਿ ਸੋਝੀ ਥਕਿ ਪਾਈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਨ, ਬਚ = ਬਾਣੀ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਅਗੋਚਰਾ = ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਪਣੀ ਮਤ ਤੇ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਸਾਧਨਾ ਦੁਆਰਾ ਸਾਧ ਕੇ ਥੱਕ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਪਾਈ = ਪਾ ਸਕੇ।

ਅਛਲ ਅਛੇਦ ਅਭੇਦ ਹੈ; ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਛਾਈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਛਲ = ਛਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਅਛੇਦ = ਛੇਦਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਅਭੇਦ = ਭੇਦ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਪਰ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਵਛਲੁ = ਪਿਆਰਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਛਾਈ = ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਛਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਮਿਲਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਡਾ ਆਪਿ; ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ॥੧੬॥

ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਭੀ ਵੱਡਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ = ਮਹਿਮਾ ਵੀ ਵੱਡੀ ਹੈ ॥੧੬॥

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੈ)

ਵਣ ਵਣ ਵਿਚਿ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਰਹੈ ਉਜਾੜਿ ਅੰਦਰਿ ਅਵਸਾਰੀ।

ਜਿਵੇਂ ਵਣ ਵਣ = ਜੰਗਲਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਉਜਾੜਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੀ ਵਣਾਸਪਤਿ = ਬਨਸਪਤੀ ਅਵਸਾਰੀ = ਗੁਪਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਚੁਣਿ ਚੁਣਿ ਆਂਜਨਿ ਬੂਟੀਆ; ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਬਾਗ ਲਾਇ ਸਵਾਰੀ।

ਮਾਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣ ਚੁਣ ਕੇ ਬੂਟੀਆਂ ਆਂਜਨਿ = ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਭਾਵ ਸ਼ਾਹੀ ਬਾਗ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲਾਇ = ਲਾ ਕੇ ਬਾਗ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਰੀ = ਸੰਵਾਰਦੇ ਹਨ।

ਸਿੰਜਿ ਸਿੰਜਿ ਬਿਰਖ ਵਡੀਰੀਅਨਿ; ਸਾਰ ਸਮ੍ਹਾਲਿ ਕਰਨ ਵੀਚਾਰੀ।

ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਜ ਸਿੰਜ ਕੇ ਭਾਵ ਪਾਣੀ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਵਡੀਰੀਅਨਿ = ਵੱਡਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੀਚਾਰੀ = ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਭਾਵ ਸਿਆਣੇ ਮਾਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰ = ਸਾਂਭ ਸਮ੍ਹਾਲਿ = ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹੋਇ ਸਫਲ ਰੁਤਿ ਆਈਐ; ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਫਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸੁ ਭਾਰੀ।

ਜਦੋਂ ਰੁੱਤ ਆਈਐ = ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਫਲ = ਫਲ ਸਹਿਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਫਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਰਸ ਨਾਲ ਭਾਰੀ = ਭਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਿਰਖਹੁ ਸਾਉ ਨ ਆਵਈ; ਫਲ ਵਿਚਿ ਸਾਉ ਸੁਗੰਧਿ ਸੰਜਾਰੀ।

ਬਿਰਖਹੁ = ਬ੍ਰਿਛ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸਾਉ = ਸਵਾਦ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵਈ = ਆਉਂਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰਾ ਸਾਉ = ਸਵਾਦ ਤੇ ਸੁਗੰਧਿ = ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਫਲ ਵਿਚ ਸੰਜਾਰੀ = ਸਿੰਜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਮਿਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਜਗਤ੍ਰ ਵਿਚਿ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨਿਰੰਕਾਰੀ।

('ਜਗੱਤ੍ਰ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜਗਤ੍ਰ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪੂਰਨ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਭਾਵ ਨਿਰਾਕਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇਥੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਫਲਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰਸ ਅਤੇ ਸੁਗੰਧੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਬ੍ਰਿਛ ਦੇ ਫਲ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਸਵਾਦ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਅਪਰ ਅਪਾਰੀ ॥੧੭॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਉਸ ਅਪਰ = ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਅਤੇ ਅਪਾਰੀ = ਪਾਰਾਵਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪਾਸੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ॥੧੭॥

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਅੰਬਰ ਵਰਣਨ)

ਅੰਬਰੁ ਨਦਰੀ ਆਂਵਦਾ; ਕੇਵਡੁ ਵਡਾ ਕੋਇ ਨ ਜਾਣੈ।

ਅੰਬਰੁ = ਆਕਾਸ਼ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਨਦਰੀ = ਨਜ਼ਰ ਆਂਵਦਾ = ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੋਇ = ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣੈ = ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਹੈ?

ਊਚਾ ਕੇਵਡੁ ਆਖੀਐ; ਸੁੰਨ ਸਰੂਪ ਨ ਆਖਿ ਵਖਾਣੈ।

ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਉੱਚਾ ਆਖੀਏ? ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਸੁੰਨ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਨਾ ਤਾਂ ਆਖਿ = ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਖਾਣੈ = ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਲੈਨਿ ਉਡਾਰੀ ਪੰਖਣੂ; ਅਨਲ ਮਨਲ ਉਡਿ ਖਬਰ ਨ ਆਣੈ।

ਅਨਲ ਤੇ ਮਨਲ ਦੋ ਪੰਖਣੂ = ਪੰਛੀ ਹਨ, ਜੋ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡਾਰੀ ਲੈਨਿ = ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡਿ = ਉੱਡਦੇ ਕਦੇ ਵੀ ਅਕਾਸ਼ ਦੇ ਅੰਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਣੈ = ਜਾਣੀ।

ਅਨਲ ਤੇ ਮਨਲ

ਅਨਲ ਨਰ ਤੇ ਮਨਲ ਮਦੀਨ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਛੀ ਸਦਾ ਹੀ ਉੱਡਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉੱਡਦੇ ਉੱਡਦੇ ਹੀ ਅੰਡੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਅੰਡੇ ਹੇਠਾਂ ਆਉਂਦੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪੰਛੀ ਬਣ ਕੇ ਉੱਡਣ ਲੱਗ

ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਅਨਲਾਚੀਨ ਪੰਛੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਪੁਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਓੜਕੁ ਮੂਲਿ ਨ ਲਭਈ; ਸਭ ਹੋਇ ਫਿਰਨਿ ਹੈਰਾਣੈ।

ਉਸ ਅਕਾਸ਼ ਦਾ ਓੜਕੁ = ਅੰਤ ਤੇ ਮੂਲਿ = ਮੁੱਢ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਭਈ = ਲੱਭਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਤੇ ਅੰਤ ਲੱਭਣ ਵਾਲੇ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਣੈ = ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ ਫਿਰਨਿ = ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਲਖ ਅਗਾਸ ਨ ਅਪੜਨਿ; ਕੁਦਰਤਿ ਕਾਦਰ ਨੋ ਕੁਰਬਾਣੈ।

ਲੱਖਾਂ ਅਗਾਸ = ਅਕਾਸ਼ ਤਕ ਕੋਈ ਅਪੜਨਿ = ਅੱਪੜ, ਭਾਵ ਪਹੁੰਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਐਸੇ ਕਾਦਰ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਨੋ = ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੈ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਈਏ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਾਸਾ ਨਿਰਬਾਣੈ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ (ਪਾਰ + ਬ੍ਰਹਮ) ਜਿਸ ਪੁਰਖ = ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਪਾਰ ਉਰਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਿਰਬਾਣੈ = ਇਕ-ਰਸ ਵਾਸਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਮੁਰਦਾ ਹੋਇ ਮੁਰੀਦ; ਸਿਞਾਣੈ ॥੧੮॥

ਜੋ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਮੁਰਦਾ = ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਭਾਵ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁਰੀਦ = ਸੇਵਕ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਿਞਾਣੈ = ਪਛਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ)

ਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਘਟਿ ਘਟਿ ਅੰਦਰਿ ਸੂਰਜ ਸੁਝੈ।

ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਘਟਾਂ ਘਟਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਸੁਝੈ = ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਿਰਗੁਣ ਮੂਰਤਿ = ਸਰੂਪ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਘਟਿ ਘਟਿ = ਹਿਰਦਿਆਂ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸੂਰਜ ਕਵਲ ਪਰੀਤਿ ਹੈ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਕਰਿ ਬੁਝੈ।

ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਮਲ ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬੁਝੈ = ਜਾਣੀਦੀ ਹੈ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਸਬਦ ਹੈ; ਨਿਝਰ ਧਾਰ ਵਰ੍ਹੈ ਗੁਣ ਗੁਝੈ।

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਗੁਝੈ = ਗੋਹਝ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਿਝਰ = ਝਰਨੇ ਦਾ ਧਾਰ = ਵਹਾਉ ਵਰ੍ਹੈ = ਵਰਸਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਖ ਬਿਰਖ ਹੋਇ ਸਫਲੁ ਫਲ; ਚੰਦਨ ਵਾਸ ਨਿਵਾਸ ਨ ਖੁਝੈ।

ਜਿਵੇਂ ਝਰਨਿਆਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਕਿਰਖ = ਖੇਤੀ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਵੀ ਫਲਾਂ ਸਹਿਤ ਸਫਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸ = ਸੁਗੰਧੀ ਵੀ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਖੁਝੈ = ਖੁੰਝਿਆ ਭਾਵ ਵਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਵਰਖਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪ ਖੇਤੀ ਸਫਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਬ੍ਰਿਛ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਫਲਾਂ ਦੇ ਸਹਿਤ ਸਫਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਚੰਦਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਤੋਂ ਖੁੰਝਦੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ।

ਅਫਲ ਸਫਲ ਸਮਦਰਸੀ ਹੋਇ; ਮੋਹੁ ਨ ਧੋਹੁ ਨ ਦੁਬਿਧਾ ਲੁਝੈ।

ਜਿਵੇਂ ਵਰਖਾ ਅਫਲ = ਫਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ, ਸਫਲ = ਫਲਾਂ ਸਹਿਤ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਉੱਤੇ ਸਮਦਰਸੀ = ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਨੂੰ ਫਲ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਤੇ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੋਨਾਂ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਫਲ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਰੂਪ ਰਸ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਹੋਣ, ਭਾਵੇਂ ਵਿਰੱਕਤ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਮੋਹ, ਨਾ ਧੋਹੁ = ਧੋਖਾ, ਨਾ ਦੁਬਿਧਾ = ਦ੍ਵੈਸ਼ ਲੁਝੈ = ਸੁੱਝਦੀ ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਗਿਆਨ ਦਾ ਫਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਮੋਹ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਨਾ ਧ੍ਰੋਹ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਨਾ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਰਖਾ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਮਨਮੁਖ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਉਠਾਉਂਦੇ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਫਲ ਪਿਰਮ ਰਸ; ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਭੁਗਤਿ ਕਰਿ ਦੁਝੈ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਰਸ ਹੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ। ਉਹ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਭੁਗਤਿ = ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਭਗਤੀ ਰਸ ਨੂੰ ਦੁਝੈ = ਚੋਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ; ਸਹਜਿ ਸਮੁਝੈ ॥੧੯॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਭਗਤੀ ਦੇ ਨਾਮ-ਰਸ ਦੁਆਰਾ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਸਹਿਜ ਪਦ ਨੂੰ ਸਮੁਝੈ = ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥੧੯॥

ਨੋਟ : 'ਸੁੱਝੈ', 'ਬੁੱਝੈ', 'ਗੁੱਝੈ', 'ਖੁੱਝੈ', 'ਲੁੱਝੈ', 'ਦੁੱਝੈ', 'ਸਮੁੱਝੈ' ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਦ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ।

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਗੁਰੂ ਤੇ ਚੇਲੇ ਦਾ ਨਿਰਣਾ)

ਸਬਦੁ ਗੁਰੂ ਗੁਰੁ ਜਾਣੀਐ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਸੁਰਤਿ ਧੁਨ ਚੇਲਾ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਧੁਨਿ = ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਚੇਲਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਹੈ ਅਤੇ ਧੁਨੀ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਸੁਰਤੀ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਟਿਕਣਾ, ਇਹ ਚੇਲਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚਿ; ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਪਰਚੈ ਹੋਇ ਮੇਲਾ।

ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਪਰਚੈ = ਪਰਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਤੇ ਚੇਲੇ ਦਾ ਮੇਲਾ = ਮਿਲਾਪ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਸਿਮਰਣੁ ਜੁਗਤਿ; ਕੂੰਜ ਕੂਰਮ ਹੰਸ ਵੰਸੁ ਨਵੇਲਾ।

ਜਿਵੇਂ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਵਿਚ ਕੂੰਜ, ਕੂਰਮ = ਕੱਛੂ ਤੇ ਹੰਸ ਦੀ ਵੰਸ ਨਵੇਲਾ = ਨਵੀਨ ਹੈ, ਭਾਵ ਹੰਸ ਵਿਚ ਗਿਆਨ, ਭਾਵ ਉਸ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਕੱਛੂ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਕੂੰਜ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹਨ ਤੇ ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਹੰਸਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਨੂੰ ਨਿਤਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੱਛੂ ਵਾਂਗੂੰ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੂੰਜ ਵਾਂਗੂੰ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਜੁੜਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਿਰਖਹੁ ਫਲ ਫਲ ਤੇ ਬਿਰਖੁ; ਗੁਰ ਸਿਖ ਸਿਖ ਗੁਰ ਮੰਤੁ ਸੁਹੇਲਾ।

ਜਿਵੇਂ ਬਿਰਖਹੁ = ਬ੍ਰਿਛ ਤੋਂ ਫਲ ਤੇ ਫਲ ਤੋਂ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਤੇ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਮੰਤੁ = ਮੰਤ੍ਰ ਸੁਹੇਲਾ = ਸੁਖਦਾਈ ਹੈ।

ਵੀਹਾਂ ਅੰਦਰਿ ਵਰਤਮਾਨ; ਹੋਇ ਇਕੀਹ ਅਗੋਚਰੁ ਖੇਲਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵੀਹਾਂ = ਵੀਹ, ਭਾਵ ਸੰਸਾਰਕ ਧੰਦਿਆਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਇਕੀਹ = ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਮਨ ਬਾਣੀ ਦੀ ਅਗੋਚਰੁ = ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋ ਕੇ ਸਹਿਜ ਪਦ ਵਿਚ ਖੇਲਾ = ਖੇਡਦੇ ਹਨ।

ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਆਦੇਸੁ ਕਰਿ; ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਆਦੇਸੁ ਵਹੇਲਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਉਸ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਰੂਪ ਪੁਰਖੁ = ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਆਦੇਸੁ = ਨਮਸਕਰ ਕਰਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਰੂਪ ਪੁਰਖ = ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ ਤੇ ਆਦੇਸੁ (ਆ + ਦੇਸੁ) ਦੇਸ਼ ਭੇਦ ਤੋਂ ਆ = ਰਹਿਤ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਵਹੇਲਾ = ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹਣੁ; ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ॥੨੦॥੭॥

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਸਿਫਤਿ = ਸਿਫ਼ਤੀ ਨੂੰ ਸਲਾਹਣੁ ਦਾ ਭਾਵ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਹੈ॥੨੦॥੭॥

ਵਾਰ ੮

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਵਸਤੂ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਮੰਗਲਾਚਰਣ)

ਇਕ ਕਵਾਉ ਪਸਾਉ ਕਰਿ; ਕੁਦਰਤਿ ਅੰਦਰਿ ਕੀਆ ਪਸਾਰਾ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਇਕ ਕਵਾਉ = ਫੁਰਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪਸਾਉ = ਫੈਲਾਉ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਪਸਾਰਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜ ਤਤ ਪਰਵਾਣੁ ਕਰਿ; ਚਹੁ ਖਾਣੀ ਵਿਚਿ ਸਭ ਵਰਤਾਰਾ।

ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ (ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਅੱਗ, ਧਰਤੀ, ਅਕਾਸ਼) ਨੂੰ ਪਰਵਾਣੁ = ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ, ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਚਹੁ = ਚਾਰ ਖਾਣੀਆਂ (ਅੰਡਜ, ਜੇਰਜ, ਸੇਤਜ, ਉਤਭੁਜ) ਵਿਚ ਸਭ = ਸਾਰਾ ਵਰਤਾਰਾ = ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕੇਵਡੁ ਧਰਤੀ ਆਖੀਐ; ਕੇਵਡੁ ਤੋਲੁ ਅਗਾਸ ਅਕਾਰਾ।

ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਆਖੀਏ ? ਤੇ ਅਗਾਸ = ਅਕਾਸ਼ ਦਾ ਤੋਲ ਤੇ ਅਕਾਰਾ = ਅਕਾਰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਕਹੀਏ ?

ਕੇਵਡੁ ਪਵਣੁ ਵਖਾਣੀਐ; ਕੇਵਡੁ ਪਾਣੀ ਤੋਲੁ ਵਿਥਾਰਾ।

ਪਵਣੁ = ਹਵਾ ਨੂੰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵਖਾਣੀਐ = ਆਖੀਏ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿਥਾਰਾ = ਵਿਸਥਾਰ ਨੂੰ ਤੋਲ = ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਆਖੀਏ ?

ਕੇਵਡੁ ਅਗਨੀ ਭਾਰੁ ਹੈ; ਤੁਲਿ ਨ ਤੋਲਿ ਅਤੋਲੁ ਭੰਡਾਰਾ।

ਅਗਨੀ = ਅੱਗ ਦਾ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਭਾਰ ਹੈ ? ਇਹ ਤੁਲਿ = ਤੋਲਿਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਤੋਲਿ = ਤੋਲੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭੰਡਾਰੇ ਅਤੋਲ ਹਨ।

ਕੇਵਡ ਆਖਾ; ਸਿਰਜਣਹਾਰਾ ॥੧॥

ਜਿਸ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਆਖਾ = ਆਖੀਏ ? ਭਾਵ ਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੇਵਡੁ ਵਡਾ ਡੀਠਾ ਹੋਇ ॥ *(ਸੋਦਰੁ ਰਾਗ ਆਸਾ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੯)*

ਪਉੜੀ ੨ (ਦੈਵੀ ਅਤੇ ਆਸੁਰੀ ਸੰਪਦਾ)

ਕੇਵਡੁ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਹੈ; ਦਯਾ ਧਰਮ ਤੇ ਅਰਥ ਵੀਚਾਰਾ।

('ਦਇਆ' ਉਚਾਰਨ ਹੈ)

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦੈਵੀ ਸੰਪਦਾ ਦੇ ਗੁਣ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ ਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਵੀਚਾਰਾ = ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਆਖੀਏ ?

ਕੇਵਡੁ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧੁ ਹੈ; ਕੇਵਡੁ ਲੋਭ ਮੋਹੁ ਅਹੰਕਾਰਾ।

ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰਾ = ਹੰਕਾਰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਆਖੀਏ ?

ਕੇਵਡੁ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਵਖਾਣੀਐ; ਕੇਵਡੁ ਰੂਪੁ ਰੰਗੁ ਪਰਕਾਰਾ।

ਉਸ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸਟਿ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਵਖਾਣੀਐ = ਆਖੀਏ ? ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਪਰਕਾਰਾ = ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਆਖੀਏ ?

ਕੇਵਡੁ ਸੁਰਤਿ ਸਲਾਹੀਐ; ਕੇਵਡੁ ਸਬਦੁ ਵਿਥਾਰੁ ਪਸਾਰਾ।

ਸੁਰਤਿ = ਸੁਰਤੀ ਦੀ ਸਲਾਹੀਐ = ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੇਵਡੁ = ਕਿੱਡੀ ਕੁ ਕਹੀਏ ? ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵਿਥਾਰ = ਵਿਸਥਾਰ, ਪਸਾਰਾ ਕੇਵਡੁ = ਕਿੱਡਾ ਕੁ ਕਹੀਏ ?

ਕੇਵਡੁ ਵਾਸੁ ਨਿਵਾਸੁ ਹੈ; ਕੇਵਡੁ ਗੰਧ ਸੁਗੰਧਿ ਅਚਾਰਾ।

ਵਾਸ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਹੈ ? ਤੇ ਗੰਧ ਤੇ ਸੁਗੰਧਿ = ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਦਾ ਅਚਾਰਾ = ਕੰਮ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਹੈ ?

ਕੇਵਡੁ ਰਸ ਕਸ ਆਖੀਅਹ; ਕੇਵਡੁ ਸਾਦ ਨਾਦ ਓਅੰਕਾਰਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਆਖੀਅਨ')

ਰਸਾਂ ਕਸਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਆਖੀਅਹ = ਕਹੀਏ ? ਤੇ ਓਅੰਕਾਰਾ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਦ = ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਾਦ = ਰਸ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਆਖੀਏ ?

ਅੰਤੁ ਬਿਅੰਤੁ; ਨ ਪਾਰਾਵਾਰਾ ॥੨॥

ਜਿਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਰਚਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਾਰਾਵਾਰ = ਪਾਰ-ਉਰਾਰ ਦਾ ਅੰਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ॥੨॥

ਪਉੜੀ ੩ (ਕੁਦਰਤਿ ਦਾ ਵਿਚਾਰ)

ਚਉਰਾਸੀਹ ਲਖ ਜੋਨਿ ਵਿਚਿ; ਜਲੁ ਥਲੁ ਮਹੀਅਲੁ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਸਾਰਾ।

ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਚਉਰਾਸੀਹ = ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੋਨਿ = ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਜੀਵ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ, ਥਲੁ = ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਜਗ੍ਹਾ, ਮਹੀਅਲੁ (ਮਹੀ + ਅਲੁ) ਮਹੀ = ਧਰਤੀ ਤੇ ਅਲੁ = ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣ = ਤਿੰਨੇ ਲੋਕ ਇਹ ਸਾਰਾ = ਸਾਰੇ ਬਣਾਏ ਹਨ।

ਇਕਸਿ ਇਕਸਿ ਜੋਨਿ ਵਿਚਿ; ਜੀਅ ਜੰਤ ਅਗਣਤ ਅਪਾਰਾ।

ਇਕਸਿ ਇਕਸਿ = ਇਕ ਇਕ ਜੋਨਿ = ਜੂਨ (ਅੰਡਜ, ਜੇਰਜ, ਸੇਤਜ, ਉਤਭੁਜ) ਵਿਚ ਉਸ ਅਪਾਰਾ = ਪਾਰਾਵਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਅਗਣਤ = ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਜੀਅ ਜੰਤ = ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸਿ ਸਮਾਲਦਾ; ਕਰਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਕਰੋੜਿ ਸੁਮਾਰਾ।

ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਸਿ = ਸਾਹ ਲੈਂਦਿਆਂ ਗਿਰਾਸਿ = ਗਰਾਹੀ (ਬੁਰਕੀ) ਖਾਂਦਿਆਂ ਅਥਵਾ ਸਾਸਿ = ਜੋ ਬਾਹਰ ਅਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਿਰਾਸਿ = ਜੋ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਖਿੱਚੀਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਆਉਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ ਸਮਾਲਦਾ = ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਕਰੋੜਾਂ ਸੁਮਾਰਾ = ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਕਰਿ = ਬਣਾਏ ਹਨ।

ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚਿ ਰਖਿਓਨੁ; ਓਅੰਕਾਰ ਅਕਾਰ ਵਿਥਾਰਾ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਨੂੰ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਰਖਿਓਨੁ = ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਓਅੰਕਾਰ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਅਕਾਰ ਦਾ ਵਿਥਾਰਾ = ਵਿਸਥਾਰ ਇਤਨਾ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਜੋ ਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਲੇਖੁ ਅਲੇਖੁ ਦਾ; ਲੇਖ ਅਲੇਖ ਉਪਾਵਣਹਾਰਾ।

ਅਲੇਖ ਦਾ ਲੇਖ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ = ਮਸਤਕ-ਮਸਤਕ ਉੱਤੇ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਉਪਾਵਣਹਾਰਾ = ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਅਲੇਖ ਹੈ, ਭਾਵ ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਨਿ ਏਹਿ ਲਿਖੇ ਤਿਸੁ ਸਿਰਿ ਨਾਹਿ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੪)*

ਅਲੇਖ ਹੈਂ॥ ਅਭੇਖ ਹੈਂ॥੩੦॥ *(ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ)*

ਕੁਦਰਤਿ ਕਵਣੁ; ਕਰੈ ਵੀਚਾਰਾ[1]॥੩॥

ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕੁਦਰਤਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕਵਣੁ = ਕੌਣ ਵੀਚਾਰਾ = ਵਿਚਾਰ ਕਰੈ = ਕਰੇ ? ਅਥਵਾ ਕਵਣੁ = ਕਿਸ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸਕੇ ?॥੩॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੁਦਰਤਿ ਕਵਣ ਕਹਾ ਵੀਚਾਰੁ॥
ਵਾਰਿਆ ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੪)*

---

੧. ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਪੋਥੀਆਂ ਪੜਚੋਲਦੇ ਹੋਏ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਪੋਥੀ ਦੇਖੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਇਹੋ ਤਰਤੀਬ, ਹੈ, ਜੋ ਅਸਾਂ ਟੀਕੇ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਟੀਕੇ ਵਿਚ ਇਹੀ ਤਰਤੀਬ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਈ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਠ ਦੂਜੀ ਦੀ ਥਾਂ ਤੀਜੀ, ਤੀਜੀ ਦੀ ਥਾਂ ਦੂਜੀ ਦਾ ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਡਿਤ ਨਾਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਬਦੀਲ ਹੋਇਆ ਪਾਠ ਸਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਹੀ ਸਹੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੪ (ਪਿਛਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ)

ਕੇਵਡੁ ਦੁਖ ਸੁਖ ਆਖੀਐ; ਕੇਵਡੁ ਹਰਖ ਸੋਗ ਵਿਸਥਾਰਾ।

ਦੁਖ ਸੁਖ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਆਖੀਐ = ਕਹਿਣਾ ਕਰੀਏ ? ਤੇ ਹਰਖ = ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਤੇ ਸੋਗ = ਗ਼ਮੀ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰਾ = ਵਿਸਤਾਰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਆਖੀਏ ?

ਕੇਵਡੁ ਸਚੁ ਵਖਾਣੀਐ; ਕੇਵਡੁ ਕੂੜੁ ਕਮਾਵਣਹਾਰਾ।

ਸੱਚ ਨੂੰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵਖਾਣੀਐ = ਆਖੀਏ ? ਤੇ ਕੂੜੁ = ਝੂਠ ਕਮਾਵਣਹਾਰਾ = ਕਮਾਵਣ ਵਾਲੇ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਹਨ **ਵਾ**: ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਹੈ ?

ਕੇਵਡ ਰੁਤੀ ਮਾਹ ਕਰਿ; ਦਿਹ ਰਾਤੀ ਵਿਸਮਾਦੁ ਵੀਚਾਰਾ।

ਰੁਤੀ = ਰੁਤਾਂ ਤੇ ਮਾਹ = ਮਹੀਨੇ ਕੇਵਡ = ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਕਰਿ = ਬਣਾਏ ਹਨ ? ਤੇ ਦਿਹ = ਦਿਨ ਰਾਤੀ = ਰਾਤ ਦਾ ਵਿਸਮਾਦੁ = ਅਸਚਰਜ ਵੀਚਾਰਾ = ਵਿਚਾਰ ਕਿੱਡਾ ਕੁ ਹੈ ?

ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਕੇਵਡੀ; ਕੇਵਡੁ ਨੀਦ ਭੁਖ ਆਹਾਰਾ।

ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਆਸਾ = ਉਮੀਦ ਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਮਨਸਾ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਕੇਵਡੀ = ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਹੈ ? ਅਤੇ ਨੀਂਦ, ਭੁਖ ਤੇ ਆਹਾਰਾ = ਖ਼ੁਰਾਕ (ਭੋਜਨ) ਕੇਵਡੁ = ਕਿੱਡੀ ਕੁ ਹੈ ?

ਕੇਵਡੁ ਆਖਾ ਭਾਉ ਭਉ;
ਸਾਂਤਿ ਸਹਜਿ ਉਪਕਾਰ ਵਿਕਾਰਾ।

ਕਈ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਭਉ = ਡਰ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸਹਜਿ = ਸੁਭਾਅ, ਉਪਕਾਰ = ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਕਈ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹਨ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਆਖੀਏ ?

ਤੋਲ ਅਤੋਲੁ; ਨ ਤੋਲਣਹਾਰਾ ॥੪॥

ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀਆਂ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਤੋਲ ਤੋਂ ਅਤੋਲ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਤੋਲਣਹਾਰਾ = ਤੋਲਣ ਵਾਲਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਪਿਛਲੀ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ)

ਕੇਵਡੁ ਤੋਲੁ ਸੰਜੋਗੁ ਦਾ; ਕੇਵਡੁ ਤੋਲੁ ਵਿਜੋਗੁ ਵੀਚਾਰਾ।

ਸੰਜੋਗ ਦਾ ਤੋਲ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਹੈ ? ਅਤੇ ਵਿਜੋਗ ਦੇ ਤੋਲ ਦਾ ਵੀਚਾਰਾ = ਵਿਚਾਰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਕਰੀਏ ?

ਕੇਵਡੁ ਹਸਣੁ ਆਖੀਐ; ਕੇਵਡੁ ਰੋਵਣ ਦਾ ਬਿਸਥਾਰਾ।

ਸੰਜੋਗ ਵਿਚ ਹੱਸਣ ਦਾ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਤੇ ਵਿਜੋਗ ਵਿਚ ਰੋਵਣ = ਰੋਣ ਦਾ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਬਿਸਥਾਰਾ = ਵਿਸਥਾਰ ਆਖੀਐ = ਕਹਿਣਾ ਕਰੀਏ ?

ਕੇਵਡੁ ਹੈ ਨਿਰਵਿਰਤਿ ਪਖੁ; ਕੇਵਡੁ ਹੈ ਪਰਵਿਰਤਿ ਪਸਾਰਾ।

ਨਿਰਵਿਰਤਿ = ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮਨ ਦੇ ਉਪਰਾਮ ਹੋਣ ਦਾ ਪੱਖ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਹੈ? ਅਤੇ ਪਰਵਿਰਤਿ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਹਾਰਾਂ ਵੱਲ ਲੱਗਣ ਦਾ ਪਸਾਰਾ = ਫੈਲਾਉ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਹੈ?

ਕੇਵਡੁ ਆਖਾ ਪੁੰਨ ਪਾਪ; ਕੇਵਡੁ ਆਖਾ ਮੋਖੁ ਦੁਆਰਾ।

ਪਾਪ ਤੇ ਪੁੰਨ ਕੇਵਡੁ = ਕਿੱਡੇ ਕੁ ਆਖਾ = ਕਹਾਂ ਭਾਵ ਕਥਨ ਕਰਾਂ? ਤੇ ਮੋਖੁ = ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦੁਆਰਾ = ਦਰ, ਭਾਵ ਗਿਆਨ ਕੇਵਡੁ = ਕਿੱਡਾ ਕੁ ਆਖਾ = ਕਹਾਂ ਭਾਵ ਕਥਨ ਕਰਾਂ?

ਕੇਵਡੁ ਕੁਦਰਤਿ ਆਖੀਐ; ਇਕਦੂ ਕੁਦਰਤਿ ਲਖ ਹਜਾਰਾ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਅਪਾਰਾ')

ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਆਖੀਐ = ਕਹਿਣਾ ਕਰੀਏ? ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਕਦੂ = ਇਕ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੁਦਰਤਿ = ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਬੇਅੰਤ ਹਨ।

ਦਾਨੈ ਕੀਮਤਿ ਨਾ ਪਵੈ; ਕੇਵਡੁ ਦਾਤਾ ਦੇਵਣਹਾਰਾ।

ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਦਾਨੈ = ਦਾਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨਾ = ਨਹੀਂ ਪਵੈ = ਪੈਂਦੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਦੇਵਣਹਾਰਾ = ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦਾਤੇ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੂੰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿੱਡਾ ਕੁ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਭਾਵ ਕਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਤੇਰੇ ਦਾਨੈ ਕੀਮਤਿ ਨਾ ਪਵੈ ਤਿਸੁ ਦਾਤੇ ਕਵਣੁ ਸੁਮਾਰੁ ॥੨॥ *(ਸੋਹਿਲਾ ਗਉੜੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੨)*

ਅਕਥ ਕਥਾ; ਅਬਿਗਤਿ ਨਿਰਧਾਰਾ ॥੫॥

ਉਸ ਅਬਿਗਤਿ = ਗਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਥਾ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਾ = ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ॥੫॥ ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਕਥਨਾ ਕਥੀ ਨ ਆਵੈ ਤੋਟਿ ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੨)*

ਪਉੜੀ ੬ (ਸੰਗਤ ਦਾ ਫਲ)

ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਜੋਨਿ ਵਿਚਿ; ਮਾਣਸ ਜਨਮੁ ਦੁਲੰਭੁ ਉਪਾਇਆ।

ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਚਉਰਾਸੀਹ = ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੋਨਿ = ਜੂਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਾਣਸ = ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦੁਲੰਭੁ = ਦੁਰਲੱਭ, ਕਠਿਨਤਾਈ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਉਪਾਇਆ = ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਚਾਰਿ ਮਜਹਬਾ; ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣ ਸਦਾਇਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਵਰਨ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਮਜ਼ਹਬ (ਸ਼ੀਆ, ਸੁੰਨੀ, ਰਾਫ਼ਜ਼ੀ, ਇਮਾਮ) ਬਣਾ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਦਾਇਆ = ਸਦਾਏ ਭਾਵ ਕਹਾਏ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਪੁਰਖੁ ਵਖਾਣੀਅਨਿ; ਨਾਰਿ ਸੁਮਾਰਿ ਅਗਣਤ ਗਣਾਇਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਪੁਰਖੁ = ਪੁਰਸ਼ ਵਖਾਣੀਅਨਿ = ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੀਆਂ ਹੀ ਨਾਰਿ = ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸੁਮਾਰਿ = ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਅਣਗਿਣਤ ਗਣਾਇਆ = ਗਿਣਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਜੇ ਗਿਣੀਏ ਤਾਂ ਅਣਗਿਣਤ ਹਨ।

ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਮਾਇਆ ਚਲਤ ਹੈ; ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹੇਸ ਰਚਾਇਆ।

ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਮਾਇਆ ਨੇ ਤ੍ਰੈ = ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ (ਰਜੋ, ਸਤੋ ਤੇ ਤਮੋ) ਦਾ ਚਲਤ = ਚਲਿੱਤ੍ਰ (ਕੌਤਕ) ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ = ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਤੇ ਮਹੇਸ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੂੰ ਰਚਾਇਆ = ਰਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਵੇਦ ਕਤੇਬਾ ਵਾਚਦੇ; ਇਕੁ ਸਾਹਿਬੁ ਦੁਇ ਰਾਹ ਚਲਾਇਆ।

ਹਿੰਦੂ ਵੇਦ (ਰਿਗਵੇਦ, ਸਾਮਵੇਦ, ਜੁਜਰਵੇਦ, ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ) ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਤੇਬਾ = ਕਤੇਬ (ਤੌਰੇਤ, ਜੰਬੂਰ, ਅੰਜੀਲ ਤੇ ਕੁਰਾਨ) ਵਾਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਿਬੁ = ਮਾਲਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਇਕ ਹੈ ਪਰ ਰਾਹ = ਰਸਤੇ ਦੁਇ = ਦੋ ਚਲਾਇਆ = ਚਲਾ ਲਏ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਰਾਹ ਦੋਵੈ ਖਸਮੁ ਏਕੋ ਜਾਣੁ ॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੨੨੩)*

ਸਿਵ ਸਕਤੀ ਵਿਚਿ ਖੇਲੁ ਕਰਿ; ਜੋਗ ਭੋਗ ਬਹੁ ਚਲਤ ਬਣਾਇਆ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਸਿਵ (ਤਮੋ ਗੁਣ) ਸ਼ਕਤੀ (ਸਤੋ ਗੁਣ) ਵਿਚ ਖੇਲ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਜੋਗ ਭੋਗ ਦਾ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਚਲਤ = ਕੌਤਕ ਬਣਾਇਆ = ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜੋ ਸਤੋ ਗੁਣੀ ਹਨ, ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਜੋਗ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਤਮੋ ਗੁਣੀ ਹਨ, ਉਹ ਭੋਗਾਂ ਭਾਵ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਆਸ਼ਕਤ ਹਨ।

ਸਾਧ ਅਸਾਧ; ਸੰਗਤਿ ਫਲੁ ਪਾਇਆ ॥੬॥

ਸਾਧ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਗੁਰਮੁਖ ਤੇ ਅਸਾਧ = ਖੋਟੇ ਮਨਮੁਖ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਫਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਫਲ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁੰਨ ਰੂਪ ਤੇ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਫਲ ਪਾਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੬॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੰਗਤਿ ਕਾ ਗੁਨੁ ਬਹੁਤੁ ਅਧਿਕਾਈ ਪੜਿ ਸੂਆ ਗਨਕ ਉਧਾਰੇ ॥ *(ਨਟ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੮੮੧)*

ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਪੰਖੀ ਭਇਓ ਉਡਿ ਉਡਿ ਦਹ ਦਿਸ ਜਾਇ ॥
ਜੋ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ ਸੋ ਤੈਸੋ ਫਲੁ ਖਾਇ ॥੮੬॥ *(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੬੯)*

ਪਉੜੀ ੭ (ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਮਤਾਂਤਰ)

ਚਾਰ ਵਰਨ ਛਿਅ ਦਰਸਨਾ; ਸਾਸਤ੍ਰ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ ਸੁਣਾਇਆ।

ਚਾਰ ਵਰਨ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਤੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ (ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵੜੇ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਦਰਵੇਸ਼, ਬਿਪਰ) ਨੇ ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰ (ਸਾਂਖ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਨਯਾਯ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਮੀਮਾਂਸਾ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਜੋਗ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਵੇਦਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤਰ) ਤੇ ਚਾਰ ਵੇਦ (ਰਿਗ ਵੇਦ, ਸਾਮ ਵੇਦ, ਜੁਜਰ ਵੇਦ, ਅਥਰਬਣ

ਵੇਦ) ਅਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਪੁਰਾਣਾਂ (ਵਿਸ਼ਨ, ਪਦਮ, ਬ੍ਰਹਮ, ਸ਼ਿਵ, ਭਾਗਵਤ, ਨਾਰਦ, ਮਾਰਕੰਡੇਯ, ਅਗਨਿ, ਬ੍ਰਹਮਵੈਵਰਤ, ਲਿੰਗ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ, ਵਰਾਹ, ਸਕੰਦ, ਵਾਮਨ, ਕੂਰਮ, ਮਤਸਯ, ਗਰੁੜ, ਬ੍ਰਹਮਾਂਡੇ ਤੇ ਭਵਿਸ਼ਯ ਪੁਰਾਣ) ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ = ਸੁਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸਰੇਵਣੇ; ਦੇਵ ਸਥਲ ਤੀਰਥ ਭਰਮਾਇਆ।

ਕਈ ਦੇਵੀ ਦੇਵ = ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰੇਵਣੇ = ਸੇਂਵਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਥਲ = ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਤੀਰਥਾਂ ਉੱਤੇ ਭਰਮਾਇਆ = ਭਰਮਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਗਣ ਗੰਧਰਬ ਅਪਛਰਾ; ਸੁਰਪਤਿ ਇੰਦ੍ਰ ਇੰਦ੍ਰਾਸਣ ਛਾਇਆ।

(‘ਅਪੱਛਰਾ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਕਈ ਗਣ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੇ ਦਾਸ ਨੰਦੀ, ਭ੍ਰਿੰਗੀ, ਟੋਨਾ, ਛੋਨਾ ਤੇ ਗੰਧਰਬ—ਹਾਹਾ ਹੂਹੂ ਆਦਿ ਤੇ ਅਪਛਰਾ = ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਨ੍ਰਿਤਕਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁਰਪਤਿ = ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਪਤੀ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਇੰਦ੍ਰਾਸਣ = ਇੰਦਰ ਦੇ ਆਸਣ ’ਤੇ ਛਾਇਆ = ਛਾਏ ਭਾਵ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਹਨ।

ਜਤੀ ਸਤੀ ਸੰਤੋਖੀਆ; ਸਿਧ ਨਾਥ ਅਵਤਾਰ ਗਣਾਇਆ।

ਕਈ ਜਤੀ, ਸਤੀ, ਸੰਤੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇ ਕਈ ਚੌਰਾਸੀ ਸਿੱਧਾਂ, ਨੌਂ ਨਾਥਾਂ ਤੇ ਚੌਵੀ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਗਿਣਾਇਆ = ਗਿਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਹੋਮ ਜਗ; ਵਰਤ ਨੇਮ ਨਈਵੇਦ ਪੁਜਾਇਆ।

ਕਈ ਜਪ, ਤਪ, ਸੰਜਮ, ਹੋਮ = ਹਵਨ, ਯੱਗ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਵਰਤ, ਨੇਮ ਤੇ ਨਈਵੇਦ = ਠਾਕੁਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਠੇ ਪੋਜਨ ਅਰਪ ਕੇ ਪੁਜਾਇਆ = ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਿਖਾ ਸੂਤ੍ਰ ਮਾਲਾ ਤਿਲਕ; ਪਿਤਰ ਕਰਮ ਵੇਦ ਕਰਮ ਕਮਾਇਆ।

(‘ਸਿਖਾ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਕਈ ਸਿਖਾ = ਬੋਦੀ, ਸੂਤ੍ਰ = ਜਨੇਊ, ਮਾਲਾ, ਤਿਲਕ = ਟਿੱਕਾ ਅਤੇ ਪਿਤਰ ਕਰਮ ਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇਆ = ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੁੰਨ ਦਾਨ; ਉਪਦੇਸੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ॥੭॥

ਕਈਆਂ ਨੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭਾਵ ਪੱਕਾ ਕਰਾਇਆ ਹੈ ॥੭॥

ਪਉੜੀ ੮ (ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਮਤਾਂਤਰ)

ਪੀਰ ਪੈਕੰਬਰ ਅਉਲੀਏ; ਗਉਸ ਕੁਤਬ ਵਲੀਉਲਹ ਜਾਣੇ।

ਪੀਰ = ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਪੈਕੰਬਰ = ਅਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਭਾਵ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਪੈਗ਼ਾਮ ਸੁਨੇਹਾ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ (ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ। ਕੁਰਾਨ (ਕੁਰ + ਆਨ) ਕੁਰ = ਬਾਣੀ ਆਨ = ਅਕਾਸ਼। ਇਕ ਲੱਖ ਚੌਵੀ ਹਜ਼ਾਰ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਮੰਨੇ ਹਨ ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਖ਼ਰੀ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ) ਤੇ ਅਉਲੀਏ = ਫ਼ਕੀਰ, ਰੱਬ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਅਤੇ ਗਉਸ = ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਇਕ ਖ਼ਾਸ

ਦਰਜਾ, ਕੁਤਬ = ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਵਲੀਉਲਹ = ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਪਿਆਰਾ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਆਖੀਅਨਿ; ਲਖ ਲਖ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸ ਵਖਾਣੇ।

ਲਖ = ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੇਖ = ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸਰਬ-ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਵਾਲੇ (ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਵਾਲੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਸੇਖ = ਬਜ਼ੁਰਗ) ਮਸਾਇਕ = ਮਿਹਨਤਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ **ਵਾ:** ਮੁਸ਼ੱਕਤਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਫ਼ਕੀਰ ਲੋਕ ਆਖੀਅਨਿ = ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲਖ = ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰਿ = ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਦਰਵੇਸ਼ = ਫ਼ਕੀਰ (ਦਰਵੇਸ਼ ਕੂਕਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) ਵਖਾਣੇ = ਆਖੀਦੇ ਹਨ।

ਸੁਹਦੇ ਲਖ ਸਹੀਦ ਹੋਇ; ਲਖ ਅਬਦਾਲ ਮਲੰਗ ਮੁਲਾਣੇ।

ਲਖ = ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੁਹਦੇ = ਅਲਬੇਲੇ ਫ਼ਕੀਰ, ਗ਼ਰੀਬ (ਪੋਠੋਹਾਰ ਵਿਚ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਸੁਹਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ) ਤੇ ਸਹੀਦ = ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸਨਮੁੱਖ ਲੜ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗਣ ਵਾਲੇ **ਵਾ:** ਸੁਹਦੇ = ਧਰਮ ਦੇ ਸਾਖੀ ਅਤੇ ਸਹੀਦ = ਧਰਮ ਵੀਰ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਅਬਦਾਲ[੧] = ਬਦਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ, ਮਲੰਗ[੨] ਤੇ ਮੁਲਾਣੇ = ਮੌਲਵੀ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸਿੰਧੀ ਰੁਕਨ ਕਲੰਦਰਾ; ਲਖ ਉਲਮਾਉ ਮੁਲਾ ਮਉਲਾਣੇ।

(‘ਮੁੱਲਾਂ’ ਬੋਲੋ)

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਿੰਧੀ ਜਾਤ ਦੇ ਫ਼ਕੀਰ ਹਨ ਤੇ ਕਲੰਦਰਾ = ਬੇਪਰਵਾਹ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰੁਕਨ = ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਮਹੰਤ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਉਲਮਾਉ = ਵਿਦਵਾਨ, ਮੁਲਾਂ ਤੇ ਮਉਲਾਣੇ = ਮੌਲਵੀ ਹਨ।

ਸਰੈ ਸਰੀਅਤਿ ਆਖੀਐ; ਤਰਕ ਤਰੀਕਤਿ ਰਾਹ ਸਿਵਾਣੇ।

(‘ਸ-ਰੀਅਤਿ’ ਤੇ ‘ਤ-ਰੀਕਤਿ’ ਬੋਲੋ, ਪਾਠ ਇਕੱਠੇ ਹਨ)

ਜੋ ਸਰੈ = ਧਰਮ ਨੂੰ ਲੈ ਕਰਕੇ ਕਮਾਉਣਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਸਰੀਅਤਿ[੩] = ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ

---

੧. **ਅਬਦਾਲ**—ਬਦਲ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਜੋ ਇਕ ਦਸ਼ਾ (ਹਾਲਤ) ਵਿਚ ਨਾ ਰਹੇ, ੧. ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਪਦਵੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਲੋਕ ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਦਿਗਪਾਲ ਆਦਿ ਦੇਵਤਾ ਮੰਨੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਤ ਦੇ ਆਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ੭੦ ਅਬਦਾਲ ਮੰਨੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਲ੍ਹੀ ਸ਼ਾਮ ਵਿਚ, ਤੀਹ ਹੋਰ ਥਾਈਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਚਾਲ੍ਹੀ ਅਬਦਾਲ ਭੀ ਮੰਨੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਬਦਾਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ‘ਗੌਸ’ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਬਦਾਲਾਂ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਆਸਰੇ ਦੁਨੀਆਂ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਖ਼ੁਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਲੀ ਨੂੰ ਮੁਕੱਰਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪਦਵੀ ਦੀ ਬਦਲੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ‘ਅਬਦਾਲ’ ਸੰਗਿਆ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਦਰਜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਅਬਦਾਲ ਵੀ ਹੈ—੧. ਗੌਸ, ੨. ਕੁਤਬ, ੩. ਵਲੀ, ੪. ਅਬਦਾਲ, ੫. ਕਲੰਦਰ। ਕਿਤਨਿਆਂ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ ਕਲੰਦਰ ਦੀ ਥਾਂ ਔਤਾਦ ਹੈ।

੨. **ਮਲੰਗ**—ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਫ਼ਿਰਕਾ, ਜੋ ਜਿੰਦਾਸ਼ਾਹ ਮਦਾਰ ਤੋਂ ਚੱਲਿਆ ਹੈ। ਮਲੰਗ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇਸ ਨਹੀਂ ਮੁਨਾਉਂਦੇ ਤੇ ਜੂੜਾ ਗਿੱਚੀ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ।

੩. ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮਤ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰ ਰਸਤੇ ਫ਼ਕੀਰੀ ਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅੱਡ ਅੱਡ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ: (ੳ) ਸ਼ਰੀਅਤ = ਕਰਮ-ਕਾਂਡ, (ਅ) ਤਰੀਕਤ = ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧੀ ਦਾ ਢੰਗ (ਉਪਾਸਨਾ), (ੲ) ਮਾਰਫ਼ਤ = ਗਿਆਨ, (ਸ) ਹਕੀਕਤ = ਤੱਤ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਣਾ, ਭਾਵ ਸਾਖਯਾਤਕਾਰ।

ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਸ਼ਰੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰੈ = ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕਰਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰ, ਭਾਵ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਉੱਪਰ ਫ਼ਤਹਿ ਪਾਉਣੀ ਇਸ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਆਖੀਐ = ਆਖੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਤਰਕ = ਵੈਰਾਗ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਭਾਲ ਨੂੰ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜ ਕੇ, ਇਹੋ ਹੀ ਤਰੀਕਤਿ = ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਇਹੋ ਹੀ ਤਰੀਕਤ, ਉਪਾਸਨਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਹ = ਰੀਤ ਸਿਞਾਣੇ = ਪਛਾਣੀਦੀ ਹੈ।

ਮਾਰਫਤੀ ਮਾਰੂਫ ਲਖ; ਹਕ ਹਕੀਕਤ ਹੁਕਮਿ ਸਮਾਣੇ।

('ਮਾਰ-ਫਤੀ' ਬੋਲੋ)

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮਾਰਫਤੀ = ਗਿਆਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਮਾਰੂਫ = ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਿਆਨੀ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਹੱਕ ਦੇ ਸੱਚੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਹਕੀਕਤ = ਅਨੁਭਵ, ਸਾਖਯਾਤਕਾਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਮਾਣੇ = ਸਮਾ ਗਏ ਹਨ।

ਬੁਜਰਕਵਾਰ ਹਜਾਰ; ਮੁਹਾਣੇ ॥੮॥

('ਬੁਜਰਕ-ਵਾਰ' ਬੋਲੋ)

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਬੁਜਰਕਵਾਰ = ਬਜ਼ੁਰਗਵਾਰ ਭਾਵ ਵਡਿਆਈ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਮੁਹਾਣੇ = ਮਲਾਹ (ਪੈਗ਼ੰਬਰ) ਹਨ ॥੮॥

ਪਉੜੀ ੯ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਰਣ ਦੀਆਂ ਜਾਤਾਂ)

ਕਿਤੜੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਾਰਸੁਤ; ਵਿਰਤੀਸਰ ਲਾਗਾਇਤ ਲੋਏ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਾਰਸੁਤ ਜਾਤ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਵਿਰਤੀਸਰ = ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਤੇ ਲਾਗਾਇਤ = ਲਾਗੀ ਲੋਏ = ਲੋਕ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਗਉੜ ਕਨਉਜੀਏ; ਤੀਰਥ ਵਾਸੀ ਕਰਦੇ ਢੋਏ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਗੌੜ ਜਾਤ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਕਨੌਂਜ ਜਾਤ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਨ, ਜੋ ਤੀਰਥ ਵਾਸੀ ਹੋ ਕੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਨਾਲ ਢੋਏ = ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਤੀਰਥ ਪਰ ਰਹਿ ਕੇ ਜਜਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਲਖ ਸਨਉਢੀਏ; ਪਾਧੇ ਪੰਡਿਤ ਵੈਦ ਖਲੋਏ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਨਉਢੀਏ = ਸਨੌਢ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਨ ਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਪਾਧੇ = ਉਸਤਾਦ, ਪੰਡਿਤ = ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਵੈਦ ਖਲੋਏ = ਖਲੋਤੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਲਖ ਜੋਤਕੀ; ਵੇਦ ਵੇਦੁਏ ਲਖ ਪਲੋਏ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਜੋਤਕੀ = ਜੋਤਸ਼ੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵਿਦਵਾਨ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਜੋ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੀ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਵੇਦੀਏ ਮਾਇਆ ਲਈ ਪਲੋਏ = ਭੱਜੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਲਖ ਕਵੀਸਰਾ; ਬ੍ਰਹਮੁ ਭਾਟ ਬ੍ਰਹਮਾਉ ਬਖੋਏ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕਵੀਸਰਾ = ਕਵੀਸ਼ਰ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ = ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਭਾਟ = ਭੱਟ ਹਨ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਾਉ = ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਔਲਾਦ ਬਖੋਏ = ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਅਭਿਆਗਤਾ; ਘਰਿ ਘਰਿ ਮੰਗਦੇ ਲੈ ਕਨਸੋਏ।

('ਅਭਿਆ-ਗਤਾ' ਬੋਲੋ)

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਅਭਿਆਗਤਾ = ਅਤਿਥੀ ਭਾਵ ਭਿੱਖਿਆ ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਨਸੋਏ = ਖ਼ਬਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਘਰ ਮੰਗਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਸਉਣ; ਸਵਾਣੀ ਹੋਏ ॥੯॥

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਸਵਾਣੀ[੧] = ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸਉਣ = ਸ਼ਗਨ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸ਼ਗਨ ਮਨਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਖੱਤਰੀ ਵਰਣ ਦੀਆਂ ਜਾਤਾਂ)

ਕਿਤੜੇ ਖਤ੍ਰੀ ਬਾਰਹੀ; ਕੇਤੜਿਆ ਹੀ ਬਾਵੰਜਾਹੀ।

ਖੱਤਰੀ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ—ਬਾਰਹੀ, ਖੁਖਰਾਣ, ਬੁੰਜਾਹੀ ਅਤੇ ਸਰੀਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਬਾਰਹੀ ਖੱਤਰੀ ਹਨ ਜੋ ਬਾਰਾਂ ਗੋਤਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਬਾਵੰਜਾਹੀ = ਬੁੰਜਾਹੀ ਖੱਤਰੀ ਹਨ, ਜੋ ਬਵੰਜਾ ਗੋਤਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਪਾਵਾਧੇ ਪਾਚਾਧਿਆ; ਫਲੀਆਂ ਖੋਖਰਾਇਣੁ ਅਵਗਾਹੀ।

ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਪਾਵਾਧੇ = ਪਾਚਾਧੇ ਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਫਲੀਆਂ ਅਤੇ ਖੋਖਰਾਇਣੁ = ਖੁਖਰਾਣ ਜਾਤ ਵਿਚ ਖੱਤਰੀ ਅਵਗਾਹੀ = ਵਿਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਚਉੜੋਤਰੀ; ਕੇਤੜਿਆ ਸੇਰੀਨ ਵਿਲਾਹੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਚਉੜੋਤਰੀ ਹਨ ਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਸੇਰੀਨ = ਸਰੀਨ ਤੇ ਵਿਲਾਹੀ ਖੱਤਰੀ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਅਵਤਾਰ ਹੋਇ; ਚਕ੍ਰਵਰਤਿ ਰਾਜੇ ਦਰਗਾਹੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਵਤਾਰ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਰਾਜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੋ ਦਰਗਾਹੀ = ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਸੂਰਜਵੰਸ ਆਖੀਅਨਿ; ਸੋਮਵੰਸ ਸੂਰਵੀਰ ਸਿਪਾਹੀ।

ਕਈ ਸੂਰਜਵੰਸੀ (ਰਾਮ ਜੀ) ਆਖੀਅਨਿ = ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਸੋਮਵੰਸ = ਚੰਦਰਵੰਸੀ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ), ਸੂਰਵੀਰ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਹਨ।

---

੧. **ਸਵਾਣੀ**—ਜੋ ਮੁਰਦੇ ਦਾ ਅੰਨ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਆਚਾਰਯ ਭਾਵ ਬ੍ਰਾਹਮਣ।

ਧਰਮਰਾਇ ਧਰਮਾਤਮਾ; ਧਰਮੁ ਵੀਚਾਰੁ ਨ ਬੇਪਰਵਾਹੀ।

ਧਰਮਰਾਇ = ਧਰਮਰਾਜਾ ਧਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਜੋ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ = ਵੇ-ਮੁਹਤਾਜਗੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਅਮੀਰ, ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ ਮੁਲਾਹਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਦਾਨੁ ਖੜਗੁ; ਮੰਤੁ ਭਗਤਿ ਸਲਾਹੀ ॥੧੦॥

ਹੁਣ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਖੱਤਰੀ ਕਿਹੜੇ ਹਨ, ਜੋ ਦਾਨੀ ਹਨ, ਖੜਗਧਾਰੀ ਭਾਵ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਅਤੇ ਮੰਤੁ = ਮੰਤਰ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖੱਤਰੀ ਹੀ ਸਲਾਹੀ = ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹਨ ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਵੈਸ਼ ਵਰਣ ਦੀਆਂ ਜਾਤਾਂ)

ਕਿਤੜੇ ਵੈਸ ਵਖਾਣੀਅਨਿ; ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਵਤ ਵੀਚਾਰੀ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੀਆਂ ਹੀ ਵੈਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਖਾਣੀਅਨਿ = ਕਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜਪੂਤ ਤੇ ਰਾਵਤ ਵੀਚਾਰੀ = ਵਿਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤੂਅਰ ਗਉੜ ਪਵਾਰ ਲਖ; ਮਲਣ ਹਾਸ ਚਉਹਾਣ ਚਿਤਾਰੀ।

ਲਖ = ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਤੂਅਰ, ਗਉੜ, ਪਵਾਰ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮਲਣ, ਹਾਸ ਤੇ ਚਉਹਾਣ ਜਾਤ ਦੇ ਵੈਸ਼ ਚਿਤਾਰੀ = ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ :

ਕਛਵਾਹੇ ਰਾਠਉੜ ਲਖ; ਰਾਣੇ ਰਾਇ ਭੂਮੀਏ ਭਾਰੀ।

ਲਖ = ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕਛਵਾਹੇ, ਰਾਠਉੜ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਰਾਣੇ, ਰਾਇ ਤੇ ਭਾਰੀ ਭੂਮੀਏ = ਜਾਗੀਰਦਾਰ **ਵਾ:** ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਹਨ।

ਬਾਘ ਬਘੇਲੇ ਕੇਤੜੇ; ਬਲਵੰਡ ਲਖ ਬੁੰਦੇਲੇ ਕਾਰੀ।

ਕੇਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਬਾਘ, ਬਘੇਲੇ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬੁੰਦੇਲੇ = ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਕਾਰ ਭਾਵ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ **ਵਾ:** ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੇ ਬਲਵੰਡ = ਬਲਵੰਤ ਸੂਰਮੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਹੀ ਭਰਟੀਏ; ਦਰਬਾਰਾ ਅੰਦਰਿ ਦਰਬਾਰੀ।

('ਭਰੱਟੀਏ' ਬੋਲੋ; ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਭੁਰਟੀਏ')

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਭਰਟੀ (ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ) ਜਾਤ ਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਦਰਬਾਰਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਦਰਬਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਗੁਣੀ ਭਦਉੜੀਏ; ਦੇਸਿ ਦੇਸਿ ਵਡੇ ਇਤਬਾਰੀ।

('ਭ-ਦਉੜੀਏ' ਬੋਲੋ)

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਭਦਉੜੀਏ = ਭਦੌੜ ਜਾਤ ਦੇ ਗੁਣੀ ਹਨ, ਜੋ ਦੇਸਿ ਦੇਸਿ = ਦੇਸ਼ਾਂ-ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਇਤਬਾਰੀ ਭਾਵ ਭਰੋਸੇ ਵਾਲੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹਉਮੈ ਮੁਏ; ਨ ਹਉਮੈ ਮਾਰੀ ॥੧੧॥

ਇਹ ਸਾਰੇ ਹਉਮੈ = ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਮੁਏ = ਮਰ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਹਉਮੈ = ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਮਾਰੀ = ਮਾਰਿਆ ॥੧੧॥

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਗੋਤਾਂ ਤੇ ਕਿਰਤ ਦੀਆਂ ਜਾਤਾਂ)

ਕਿਤੜੇ ਸੂਦ ਸਦਾਇਦੇ; ਕਿਤੜੇ ਕਾਇਥ ਲਿਖਣਹਾਰੇ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸੂਦ = ਸ਼ੂਦਰ ਸਦਾਇਦੇ = ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਇਥ = ਇਕ ਜਾਤੀ ਜੋ ਸ਼ੂਦਰ ਤੋਂ ਛਤ੍ਰੀ ਪਿਤਾ ਕਰਕੇ ਉਪਜੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ (ਮੁਨਸ਼ੀ) ਲਿਖਣਹਾਰੇ = ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਹੀ ਬਾਣੀਏ;
ਕਿਤੜੇ ਭਾਭੜਿਆ ਸੁਨਿਆਰੇ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਬਾਣੀਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਭਾਭੜਿਆ = ਭਾਬੜੇ (ਜੈਨ ਮਤ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਬਾਣੀਏ, ਜੋ ਜਨੇਊ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨਦੇ) ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸੁਨਿਆਰੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਲਖ ਜਾਟ ਹੋਇ; ਕੇਤੜਿਆ ਛੀਂਬੇ ਸੈਸਾਰੇ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਜਾਟ = ਜੱਟ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸੈਸਾਰੇ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਛੀਂਬੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਠਾਠੇਰਿਆ; ਕੇਤੜਿਆ ਲੋਹਾਰ ਵਿਚਾਰੇ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਠਾਠੇਰਿਆ = ਠਨ-ਠਨ ਸ਼ਬਦ ਕਰਕੇ ਭਾਂਡੇ ਘੜਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰੇ ਲੋਹਾਰ = ਲੋਹਾ ਘੜਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਤੇਲੀ ਆਖੀਅਨਿ; ਕਿਤੜੇ ਹਲਵਾਈ ਬਾਜਾਰੇ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਤੇਲੀ = ਤੇਲ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ ਆਖੀਅਨਿ = ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਬਾਜਾਰੇ = ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਹਲਵਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਲਖ ਪੰਖੀਏ; ਕਿਤੜੇ ਨਾਈ ਤੈ ਵਣਜਾਰੇ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਪੰਖੀਏ = ਹਲਕਾਰੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਨਾਈ ਤੈ = ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਵਣਜਾਰੇ = ਵਾਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੌਦਾਗਰ ਹਨ।

ਚਹੁ ਵਰਨਾ ਦੇ; ਗੋਤ ਅਪਾਰੇ ॥੧੨॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਹੁ = ਚਾਰੇ ਵਰਨਾਂ ਦੇ ਅਪਾਰੇ = ਬੇਅੰਤ ਹੀ ਗੋਤ ਹਨ ॥੧੨॥

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਧਾਰਮਿਕ ਵੰਡ)

ਕਿਤੜੇ ਗਿਰਹੀ ਆਖੀਅਨਿ; ਕੇਤੜਿਆ ਲਖ ਫਿਰਨਿ ਉਦਾਸੀ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਗਿਰਹੀ = ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਆਖੀਅਨਿ = ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਉਦਾਸੀ ਬਣੇ ਫਿਰਨਿ = ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਜੋਗੀਸੁਰਾ; ਕੇਤੜਿਆ ਹੋਏ ਸੰਨਿਆਸੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਜੋਗੀਸੁਰਾ (ਜੋਗੀ + ਈਸੁਰਾ) ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਈਸੁਰਾ = ਈਸ਼ਵਰ (ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਮਛੰਦਰ ਨਾਥ ਆਦਿ) ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸੰਨਿਆਸੀ = ਤਿਆਗੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸੰਨਿਆਸੀ ਦਸ ਨਾਮ ਧਰਿ; ਜੋਗੀ ਬਾਰਹ ਪੰਥ ਨਿਵਾਸੀ।

ਸੰਨਿਆਸੀ = ਤਿਆਗੀਆਂ ਨੇ ਦਸ ਨਾਮ (ਭਾਰਥੀ, ਗਿਰੀ, ਪੁਰੀ ਆਦਿ) ਧਰ ਲਏ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਪੰਥਾਂ (ਆਈ, ਗੋਪਾਲ, ਪਾਵ ਆਦਿ) ਵਿਚ ਨਿਵਾਸੀ = ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕੇਤੜਿਆ ਲਖ ਪਰਮ ਹੰਸ; ਕਿਤੜੇ ਬਾਨਪ੍ਰਸਤ ਬਨਵਾਸੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਪਰਮ ਹੰਸ = ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਜੋ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਬਾਨਪ੍ਰਸਤ ਹੋ ਕੇ ਬਨਵਾਸੀ (ਬਨ + ਵਾਸੀ) ਬਨ = ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਵਾਸੀ = ਵੱਸਦੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਹੀ ਡੰਡ ਧਾਰ; ਕਿਤੜੇ ਜੈਨੀ ਜੀਅ ਦੈਆਸੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਡੰਡ = ਡੰਡਾ ਧਾਰ = ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸੰਨਿਆਸੀ ਸਾਧੂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਜੈਨੀ ਜੀਅ = ਜੀਵਾਂ ਉੱਤੇ ਦੈਆਸੀ = ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਛਿਅ ਘਰਿ ਛਿਅ ਗੁਰ ਆਖੀਅਨਿ;
ਛਿਅ ਉਪਦੇਸ ਭੇਸ ਅਭਿਆਸੀ।

ਛਿਅ = ਛੇ ਘਰਿ = ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਹੀ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਆਖੀਅਨਿ = ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਉਪਦੇਸ਼, ਭੇਸ = ਪਹਿਰਾਵਾ ਤੇ ਅਭਿਆਸੀ = ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਵੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹਨ।

ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰ	*ਛੇ ਗੁਰ*	*ਛੇ ਉਪਦੇਸ਼*
੧. ਸਾਂਖ ਸ਼ਾਸਤਰ	ਕਪਿਲ ਮੁਨੀ	ਅਨੀਸ਼ਰਵਾਦੀ
੨. ਨਿਆਇ ਸ਼ਾਸਤਰ	ਗੌਤਮ ਮੁਨੀ	ਇਕ ਦੇਸ਼ੀ
੩. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਸ਼ਾਸਤਰ	ਕਨਾਦ ਮੁਨੀ	ਕਾਲਵਾਦੀ
੪. ਪੂਰਬ ਮੀਮਾਂਸਾ	ਜੈਮਿਨੀ ਮੁਨੀ	ਕਰਮਵਾਦੀ
੫. ਪਤੰਜਲ	ਪਤੰਜਲ ਮੁਨੀ	ਈਸ਼ਰਵਾਦੀ
੬. ਵੇਦਾਂਤ	ਬਿਆਸ ਰਿਖੀ	ਗਿਆਨਵਾਦੀ

ਛਿਅ ਰੁਤਿ ਬਾਰਹ ਮਾਹ ਕਰਿ; ਸੂਰਜ ਇਕੋ ਬਾਰਹ ਰਾਸੀ।

ਜਿਵੇਂ ਛਿਅ = ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ (ਬਸੰਤ, ਗ੍ਰੀਖਮ, ਪਾਵਸ, ਸਰਦ, ਸਿਸੀਅਰ, ਹਿਮਕਰ) ਦੇ ਕਰਿ = ਨਾਲ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਮਾਹ = ਮਹੀਨਿਆਂ ਅਤੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਰਾਸੀ = ਰਾਸਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸੂਰਜ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਾ ਗੁਰੂ; ਸਤਿਗੁਰੁ ਅਬਿਨਾਸੀ ॥੧੩॥

ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੁ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਬਿਨਾਸੀ = ਨਾਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਨ ॥੧੩॥

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਉੱਤਮ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕਥਨ)

ਕਿਤੜੇ ਸਾਧ ਵਖਾਣੀਅਨਿ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚਿ ਪਰਉਪਕਾਰੀ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਸਾਧ = ਮਹਾਤਮਾ ਜਨ ਵਖਾਣੀਅਨਿ = ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਆਪ ਵੀ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਲਖ ਸੰਤ ਜਨ; ਕੇਤੜਿਆ ਨਿਜ ਭਗਤਿ ਭੰਡਾਰੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਸੰਤ ਜਨ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਭੰਡਾਰੀ = ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ; ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਬ੍ਰਹਮ ਵੀਚਾਰੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ = ਮੁਕਤੀ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਵੀਚਾਰੀ = ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਸਮਦਰਸੀਆ; ਕੇਤੜਿਆ ਨਿਰਮਲ ਨਿਰੰਕਾਰੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਸਮਦਰਸੀਆ = ਸਮ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੇ ਹਨ ਭਾਵ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਐਸੇ ਨਿਰਮਲ ਭਗਤ ਜਨ ਹਨ, ਜੋ ਇਕ ਨਿਰੰਕਾਰ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਲਖ ਬਿਬੇਕੀਆ; ਕਿਤੜੇ ਦੇਹ ਬਿਦੇਹ ਅਕਾਰੀ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਬਿਬੇਕੀਆ = ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਐਸੇ ਹਨ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਦੇਹ ਤੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਬਿਦੇਹ ਅਕਾਰੀ = ਸਰੂਪ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਭੈ ਵਰਤਣਾ; ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਬੈਰਾਗ ਸਵਾਰੀ।

ਐਸੇ ਸਾਧ ਜਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ, ਭੈ = ਡਰ ਵਿਚ ਵਰਤਣਾ = ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸਹਿਜ ਸਮਾਧਿ = ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਵਾਰੀ = ਸਵਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖੁ ਫਲ; ਗਰਬੁ ਨਿਵਾਰੀ ॥੧੪॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਗਰਬੁ = ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਵਾਰੀ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ॥੧੪॥

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਬੁਰੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕਥਨ)

ਕਿਤੜੇ ਲਖ ਅਸਾਧ ਜਗ ਵਿਚਿ; ਕਿਤੜੇ ਚੋਰ ਜਾਰ ਜੁਆਰੀ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਜਗ = ਜਗਤ ਵਿਚ ਐਸੇ ਅਸਾਧ = ਖੋਟੇ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਾਧਿਆ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਚੋਰ, ਯਾਰ ਤੇ ਜੁਆਰੀ = ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਵਟਵਾੜੇ ਠਗ ਕੇਤੜੇ; ਕੇਤੜਿਆ ਨਿੰਦਕ ਅਵੀਚਾਰੀ।

ਕੇਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਵਟਵਾੜੇ = ਡਾਕੂ ਤੇ ਠੱਗ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਨਿੰਦਕ ਤੇ ਅਵੀਚਾਰੀ = ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਅਕਿਰਤਘਣ; ਕਿਤੜੇ ਬੇਮੁਖ ਤੇ ਅਣਚਾਰੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਅਕਿਰਤਘਣ = ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਉਪਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਤੇ ਅਣਚਾਰੀ = ਖੋਟੇ ਅਚਾਰ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਸ੍ਵਾਮਿ ਧ੍ਰੋਹੀ ਵਿਸਵਾਸ ਘਾਤ; ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਮੂਰਖ ਭਾਰੀ।

('ਸੁਆਮਿ' ਬੋਲੋ)

ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਸ੍ਵਾਮਿ = ਮਾਲਕ ਨਾਲ ਧ੍ਰੋਹੀ = ਵੈਰ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਵਿਸਵਾਸ ਘਾਤ = ਦਗ਼ੇਬਾਜ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਤੇ ਭਾਰੀ ਮੂਰਖ ਹਨ।

ਬਿਖਲੀਪਤਿ ਵੇਸੁਆ ਰਵਤ; ਮਦ ਮਤਵਾਲੇ ਵਡੇ ਵਿਕਾਰੀ।

('ਬਿਖਲੀ-ਪਤਿ' ਬੋਲੋ)

ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਬਿਖਲੀਪਤਿ = ਵੇਸੁਆ ਦੇ ਪਤੀ **ਵਾ:** (ਬਿਖ + ਲੀਪਤ) ਬਿਖ = ਵਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਲੀਪਤ = ਲਿੱਬੜੇ ਹੋਏ ਵੇਸੁਆ ਨਾਲ ਰਵਤ = ਭੋਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਮਦ = ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਮਤਵਾਲੇ = ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਵਿਕਾਰੀ = ਵਿਕਾਰ ਭੋਗਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਵਿਸਟ ਵਿਰੋਧੀ ਕੇਤੜੇ; ਕੇਤੜਿਆ ਕੂੜੇ ਕੂੜਿਆਰੀ।

ਕੇਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਐਸੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ = ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਵਿਸਟ = ਜ਼ਹਿਰ ਘੋਲਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਵੈਰ ਪਵਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਕੂੜੇ = ਝੂਠ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੂੜਿਆਰੀ = ਝੂਠੇ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ।

ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਬਿਨ; ਅੰਤਿ ਖੁਆਰੀ ॥੧੫॥

ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨ = ਬਗ਼ੈਰ ਐਸੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਖੁਆਰੀ = ਖ਼ੁਆਰ ਭਾਵ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਦੀ ਵਿਚਾਰ)

ਕਿਤੜੇ ਸੁੰਨੀ ਆਖੀਅਨਿ; ਕਿਤੜੇ ਈਸਾਈ ਮੂਸਾਈ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੁੰਨੀ = ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚਹੁੰ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਜੋ ਸੁੰਨਤ ਦੀ ਰੀਤ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰੇ ਸੁੰਨੀ ਆਖੀਅਨਿ = ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਈਸਾਈ = ਈਸਾ ਦੇ ਭਗਤ ਤੇ ਮੂਸਾਈ = ਮੂਸਾ ਦੀ ਸ਼ਰੀਅਤ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਹੀ ਰਾਫਜੀ; ਕਿਤੜੇ ਮੁਲਹਿਦ ਗਣਤ ਨ ਆਈ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਰਾਫਜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਮੁਲਹਿਦ = ਕਿਆਮਤ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਣਤ = ਗਿਣਤੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਈ = ਆਉਂਦੀ।

ਲਖ ਫਿਰੰਗੀ ਅਰਮਨੀ; ਰੂਮੀ ਜੰਗੀ ਦੁਸਮਣ ਦਾਈ।

ਲੱਖਾਂ ਫ਼ਿਰੰਗੀ, ਆਰਮੀਨੀਆ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸੀ, ਰੂਮੀ = ਰੂਮਵਾਸੀ, ਜੰਗੀ = ਹਬਸ਼ੀ ਲੋਕ (ਜੰਜਬਾਰ ਦੇ ਵਾਸੀ) ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਦਾਈ = ਦਾਉ ਥੱਲੇ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਨਿਡਰ ਲੋਕ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਸਈਯਦ ਆਖੀਅਨਿ; ਕਿਤੜੇ ਤੁਰਕਮਾਨ ਦੁਨਿਆਈ।

('ਸਈਅਦ' ਬੋਲੋ)

ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਈਯਦ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਖੀਅਨਿ = ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵੰਸ ਦੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਤੁਰਕਮਾਨ (ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਵਾਸੀ) ਦੁਨਿਆਈ = ਜਗਤ ਵਿਚ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਮੁਗਲ ਪਠਾਣ ਹਨਿ; ਹਬਸੀ ਤੇ ਕਿਲਮਾਕ ਅਵਾਈ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਮੁਗ਼ਲ, ਪਠਾਣ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਹਬਸੀ = ਹਬਸ ਦੇ ਵਾਸੀ, ਕਿਲਮਾਕ = ਮੰਗੋਲ ਜਾਤੀ ਦੀ ਇਕ ਸਾਖਾ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਅਵਾਈ = ਅਵੈੜੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਈਮਾਨ ਵਿਚਿ; ਕਿਤੜੇ ਬੇਈਮਾਨ ਬਲਾਈ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਬੇਈਮਾਨ ਬਲਾਈ = ਬਲਾਵਾਂ ਹਨ ਭਾਵ ਬੇਈਮਾਨ ਲੋਕ ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ।

ਨੇਕੀ ਬਦੀ; ਨ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਈ ॥੧੬॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੇਕੀ = ਭਲਾਈ ਤੇ ਬਦੀ = ਬੁਰਿਆਈ ਐਸੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜੋ ਕਦੇ ਵੀ ਲੁਕਾਈ = ਲੁਕਾਇਆਂ ਨ = ਨਹੀਂ ਲੁਕੈ = ਲੁੱਕਦੀਆਂ ਭਾਵ ਇਕ ਦਿਨ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ॥੧੬॥

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਰੰਗ-ਬਿਰੰਗੀ ਦੁਨੀਆਂ)

ਕਿਤੜੇ ਦਾਤੇ ਮੰਗਤੇ; ਕਿਤੜੇ ਵੈਦ ਕੇਤੜੇ ਰੋਗੀ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਦਾਤੇ = ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦਾਤੇ ਹਨ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਮੰਗਤੇ = ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਵੈਦ ਤੇ ਕੇਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਰੋਗੀ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਸਹਜਿ ਸੰਜੋਗ ਵਿਚਿ; ਕਿਤੜੇ ਵਿਛੁੜਿ ਹੋਇ ਵਿਜੋਗੀ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਸੰਜੋਗ = ਮੇਲ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਵਿੱਛੜ ਕੇ ਵਿਜੋਗੀ = ਜੁਦਾ ਹੋ ਕੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਭੁਖੇ ਮਰਨਿ; ਕੇਤੜਿਆ ਰਾਜੇ ਰਸ ਭੋਗੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਭੁਖੇ = ਭੁੱਖ ਵਜੋਂ ਮਰਨਿ = ਮਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਰਾਜੇ ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰਸਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਦੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਦੇ ਸੋਹਲੇ; ਕੇਤੜਿਆ ਦੁਖੁ ਰੋਵਨਿ ਸੋਗੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸੋਹਲੇ = ਗੀਤ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨਿਆਂ ਸੋਗੀ = ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਰੋਣਾ ਰੋਵਨਿ = ਰੋਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਦੁਨੀਆ ਆਵਣ ਜਾਵਣੀ; ਕਿਤੜੀ ਹੋਈ ਕਿਤੜੀ ਹੋਗੀ।

ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਆਵਣ = ਆਉਣ ਜਾਵਣੀ = ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਤੜੀ = ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੋਈ = ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਤੜੀ = ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਅੱਗੋਂ ਹੋਗੀ = ਹੋਵੇਗੀ।

ਕੇਤੜਿਆ ਹੀ ਸਚਿਆਰ; ਕੇਤੜਿਆ ਦਗਾਬਾਜ ਦਰੋਗੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਚਿਆਰ = ਸੱਚ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਦਗਾਬਾਜ = ਧੋਖਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਦਰੋਗੀ = ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਕੋ; ਜੋਗੀਸਰੁ ਜੋਗੀ ॥੧੭॥

ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਕੋ = ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਗੁਰਮੁਖ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ (ਜੋਗ + ਈਸਰੁ) ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਈਸਰੁ = ਮਾਲਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਚੌਥੇ ਪਦ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲਾ ਵਿਰਲਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੋਟਿ ਮਧੇ ਕੋ ਵਿਰਲਾ ਸੇਵਕੁ ਹੋਰਿ ਸਗਲੇ ਬਿਉਹਾਰੀ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ *(ਗੂਜਰੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੪੯੫)*

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਸਰੀਰਕ ਭੇਦਾਂ ਦੇ ਪੁਰਸ਼)

ਕਿਤੜੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਆਖੀਅਨਿ; ਕੇਤੜਿਆ ਹੀ ਦਿਸਨਿ ਕਾਣੇ।

('ਅੰਨ੍ਹੇ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੇ = ਨੇਤਰਹੀਣ ਆਖੀਅਨਿ = ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਕਾਣੇ ਦਿਸਨਿ = ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਚੁੱਗੇ ਫਿਰਨਿ; ਕਿਤੜੇ ਰਤੀਆਨ੍ਹੇ ਉਕਤਾਣੇ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਅੱਖੋਂ ਚੁੱਗੇ = ਟੀਰੇ ਫਿਰਨਿ = ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਰੀਤਆਨ੍ਹੇ = ਅੰਧਰਾਤੇ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਕਤਾਣੇ = ਅੱਖੋਂ ਘੱਟ ਦਿੱਸਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਨਕਟੇ ਗੁਣਗੁਣੇ; ਕਿਤੜੇ ਬੋਲੇ ਬੁਚੇ ਲਾਣੇ।

('ਬੋਲੇ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਨਕਟੇ = ਕੱਟੇ ਨੱਕ ਵਾਲੇ ਤੇ ਗੁਣਗੁਣੇ (ਨੱਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਨੁਕਸ ਵਾਲੇ ਜੋ ਝੁਣ-ਝੁਣ ਕਰਕੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ) ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਬੋਲ਼ੇ, ਬੁਚੇ = ਕੱਟੇ ਕੰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਲਾਣੇ = ਬੁੱਲ੍ਹ ਕੱਟੇ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਗਿਲੜ ਗਲੀ; ਅੰਗਿ ਰਸਉਲੀ ਵੇਣਿ ਵਿਹਾਣੇ।

('ਗੱਲ੍ਹੀ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗਲੀ = ਗੱਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗਿੱਲੜ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਗਿ = ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਰਸੌਲੀਆਂ (ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਗਿਲਟੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਨਿੱਗਰ ਵਧਾਅ ਵੱਧ ਜਾਣਾ) ਤੇ ਕਿਤਨਿਆਂ ਦਾ ਵੇਣਿ = ਸਰੀਰ ਵਿਹਾਣੇ = ਗਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟੁੰਡੇ ਬਾਂਡੇ ਕੇਤੜੇ; ਗੰਜੇ ਲੁੰਜੇ ਕੋੜੀ ਜਾਣੇ।

('ਕੋੜ੍ਹੀ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਕੇਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਟੁੰਡੇ = ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ, ਬਾਂਡੇ = ਵਿੰਗੇ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਗੰਜੇ = ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ, ਲੁੰਜੇ = ਬਾਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਕੋੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਲੂਲੇ ਪਿੰਗੁਲੇ; ਕਿਤੜੇ ਕੁੱਬੇ ਹੋਇ ਕੁੜਾਣੇ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨਿਆਂ ਦੇ ਲੂਲੇ = ਹੱਥ-ਪੈਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਕਿਤਨਿਆਂ ਦੇ ਪਿੰਗੁਲੇ = ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਕੁੱਬੇ (ਜਿਸ ਦੀ ਪਿੱਠ ਰੋਗ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਏ) ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਕੁੜਾਣੇ = ਲੱਕ ਤੋਂ ਦੂਹਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਖੁਸਰੇ ਹੀਜੜੇ; ਕੇਤੜਿਆ ਗੁੰਗੇ ਤੁਤਲਾਣੇ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਖੁਸਰੇ[1] ਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਹੀਜੜੇ = ਕੁਦਰਤੀ ਨਪੁੰਸਕ ਹਨ (ਜਿਸ ਦੇ ਪੁਰਖ-ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ) ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਈ ਗੁੰਗੇ = ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤੇ ਕਈ ਤੁਤਲਾਣੇ = ਥਥਲਾ ਕੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

---

੧. ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਰਣਵਾਸ ਵਿਚ ਮਰਦ-ਨੌਕਰ ਉਹ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੱਸੀ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਖਵਾਜਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਖਵਾਜਾ ਪਦ ਵਿਗੜ ਕੇ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਖੱਸੀ ਪਦ ਇਵੇਂ ਖੁਸਰਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਖੱਸੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਬੀ ਪਦ ਖੱਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਖਈਏ = ਪਤਾਲੂ ਕੱਢ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹੋਣ, ਸੋ ਖੱਸੀ।

ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਵਿਣੁ; ਆਵਣ ਜਾਣੇ ॥੧੮॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਿਨਾਂ ਆਵਣ = ਆਉਣ ਜਾਣੇ = ਜਾਣ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ, ਭਾਵ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ)

ਕੇਤੜਿਆ ਪਾਤਿਸਾਹ ਜਗਿ; ਕਿਤੜੇ ਮਸਲਤਿ ਕਰਨਿ ਵਜੀਰਾ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਜਗਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਨ ਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਸਲਤਿ = ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਜ਼ੀਰ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਉਮਰਾਉ ਲਖ; ਮਨਸਬਦਾਰ ਹਜਾਰ ਵਡੀਰਾ।

(‘ਮਨਸਬ-ਦਾਰ’ ਬੋਲੋ)

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਉਮਰਾਉ = ਅਮੀਰ ਤੇ ਮਨਸਬਦਾਰ = ਵੱਡੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਡੀਰਾ = ਵਡਿਆਈਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਹਿਕਮਤਿ ਵਿਚਿ ਹਕੀਮ ਲਖ; ਕਿਤੜੇ ਤਰਕਸਬੰਦ ਅਮੀਰਾ।

ਹਿਕਮਤਿ = ਦਾਨਾਈ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਹਕੀਮ ਹਨ ਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਤਰਕਸਬੰਦ = ਧਨੁਸ਼ਧਾਰੀ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਅਮੀਰਾ = ਧਨੀ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਚਾਕਰ ਚਾਕਰੀ; ਭੋਈ ਮੇਠ ਮਹਾਵਤ ਮੀਰਾ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਚਾਕਰ = ਨੌਕਰ ਚਾਕਰੀ = ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਭੋਈ = ਘਾਹੀ, ਮੇਠ = ਤਬੇਲੇ ਦੇ ਨੌਕਰ, ਮਹਾਵਤ = ਹਾਥੀਵਾਨ ਅਤੇ ਮੀਰਾ = ਅਫ਼ਸਰ ਹਨ।

ਲਖ ਫਰਾਸ ਲਖ ਸਾਰਵਾਨ; ਮੀਰਾਂਖੋਰ ਸਈਸ ਵਹੀਰਾ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਫਰਾਸ = ਫ਼ਰਸ਼ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਾਰਵਾਨ = ਊਠ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮੀਰਾਂਖੋਰ = ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰ ਤੇ ਵਹੀਰਾ = ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਈਸ = ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰਦਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੇਵਕ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਲਖ ਜਲੇਬਦਾਰ; ਗਾਡੀਵਾਣ ਚਲਾਇ ਗਡੀਰਾ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਜਲੇਬਦਾਰ = ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਹਿਲਕਾਰ ਹਨ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਗਾਡੀਵਾਣ = ਗੱਡੀਆਂ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗਹੀਰਾ = ਗੱਡੀਆਂ ਚਲਾਇ = ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਛੜੀਦਾਰ; ਦਰਵਾਨ ਖਲੀਰਾ ॥੧੯॥

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਛੜੀਦਾਰ = ਚੋਬਦਾਰ ਦਰਵਾਨ = ਦੂਾਰਪਾਲ ਵਿਚ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਜੋ ਰਾਜ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ’ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖਲੀਰਾ = ਖੇਡਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਬਹੁਰੰਗੀ ਬਜ਼ਾਰ)

ਕਿਤੜੇ ਲਖ ਨਗਾਰਚੀ; ਕੇਤੜਿਆ ਢੋਲੀ ਸਹਨਾਈ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਨਗਾਰਚੀ = ਨਗਾਰਾ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਢੋਲੀ = ਢੋਲ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸਹਨਾਈ = ਤੂਤੀਆਂ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਹੀ ਤਾਇਫੇ; ਢਾਢੀ ਬਚੇ ਕਲਾਵਤ ਗਾਈ।

('ਬੱਚੇ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਤਾਇਫੇ = ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ **ਵਾ:** ਗਾਉਣ-ਨੱਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਢਾਢੀ = ਢੱਡ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਤੇ ਕਲਾਵਤ = ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਗਾਈ = ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਬਹੁਰੂਪੀਏ; ਬਾਜੀਗਰ ਲਖ ਭੰਡ ਅਤਾਈ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਬਹੁਰੂਪੀਏ = ਬਹੁਤੇ ਭੇਖਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬਾਜੀਗਰ = ਖੇਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਭੰਡ = ਮਖ਼ੌਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਅਤਾਈ = ਅਵੈੜੇ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਲਖ ਮਸਾਲਚੀ; ਸ਼ਮਾ ਚਰਾਗ ਕਰਨਿ ਰੁਸਨਾਈ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਮਸਾਲਚੀ = ਮਸ਼ਾਲ ਮਚਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਜੋ ਸ਼ਮਾ = ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਤੇ ਚਰਾਗ = ਦੀਵੇ ਬਾਲ ਕੇ ਰੁਸਨਾਈ = ਰੌਸ਼ਨੀ ਕਰਨਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਹੀ ਕੋਰਚੀ; ਆਮਲ ਪੋਸ਼ ਸਿਲਹ ਸੁਖਦਾਈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਆਮਲ ਤੋਗ')

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਕੋਰਚੀ = ਸ਼ਸਤਰ ਘੜਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਆਮਲ = ਹਾਕਮਾਂ ਲਈ ਪੋਸ਼ = ਸੰਜੋਅ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸੁਖਦਾਈ ਸਿਲਹ = ਸ਼ਸਤਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਹੀ ਆਬਦਾਰ; ਕਿਤੜੇ ਬਾਵਰਚੀ ਨਾਨਵਾਈ।

('ਬਾਵਰ-ਚੀ' ਬੋਲੋ)

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਆਬਦਾਰ = ਮਾਸ਼ਕੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਬਾਵਰਚੀ = ਰਸੋਈਏ ਤੇ ਨਾਨਵਾਈ = ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਤੰਬੋਲੀ; ਤੋਸਕਚੀ ਸੁਹਾਈ ॥੨੦॥

('ਤੋਸਕ-ਚੀ' ਥੋੜ੍ਹਾ ਪਿਛੇਤਰ ਕਰ ਕੇ ਬੋਲੋ, ਪਾਠ ਇਕੱਠਾ ਹੈ)

ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਤੰਬੋਲੀ = ਪਾਨ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਤੋਸਕਚੀ = ਬਿਸਤਰੇ ਸਾਂਭਣ ਦੀ ਸੁਹਾਈ = ਸ਼ੋਭਾ ਵਾਲੇ ਹਨ ॥੨੦॥

ਪਉੜੀ ੨੧ (ਪਿਛਲੀ ਪਉੜੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ)

ਕੇਤੜਿਆ ਖੁਸਬੋਇਦਾਰ; ਕੇਤੜਿਆ ਰੰਗਰੇਜ ਰੰਗੋਲੀ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਤੰਬੋਲੀ')

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਖ਼ੁਸ਼ਬੋਦਾਰ ਪਦਾਰਥ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਖੁਸਬੋਇਦਾਰ = ਅੱਤਾਰ, ਗਾਂਧੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਕੱਪੜੇ ਰੰਗੋਲੀ = ਰੰਗਣ ਵਾਲੇ ਰੰਗਰੇਜ = ਲਿਲਾਰੀ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਮੇਵੇਦਾਰ ਹਨਿ; ਹੁਡਕ ਹੁਡਕੀਏ ਲੋਲਣਿ ਲੋਲੀ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਮੇਵੇਦਾਰ = ਮੇਵੇ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਹੁਡਕ ਨਾਮਕ ਵਾਜਾ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੁਡਕੀਏ (ਇਹ ਵਾਜਾ ਡਫ ਅਤੇ ਡੌਰੂ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਜਾਤ ਹੈ) **ਵਾ:** ਹੁਡਕ = ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੁਡਕੀਏ = ਸ਼ਰਤੀਏ, ਲੋਲਣਿ = ਭੰਡ **ਵਾ:** ਚੰਚਲ ਅਤੇ ਕਿਤਨੀਆਂ ਹੀ ਲੋਲੀ = ਵੇਸ਼ਵਾਵਾਂ ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ।

ਖਿਜਮਤਿਗਾਰ ਖਵਾਸ ਲਖ; ਗੋਲੰਦਾਜ ਤੋਪਚੀ ਤੋਲੀ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਖਵਾਸ = ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਖਿਜਮਤਿਗਾਰ = ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾਸ ਤੇ ਦਾਸੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਗੋਲੰਦਾਜ = ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਗੋਲੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਤੋਪਚੀ ਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਤੋਲੀ = ਮੋਦੀਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਤੋਲਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਤਹਵੀਲਦਾਰ; ਮੁਸਰਫਦਾਰ ਦਰੋਗੇ ਓਲੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਤਹਵੀਲਦਾਰ = ਖ਼ਜ਼ਾਨਚੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਮੁਸਰਫਦਾਰ = ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹਿਸਾਬ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਕਰਮਚਾਰੀ, ਦਰੋਗੇ ਤੇ ਓਲੀ = ਖੜੀ ਫ਼ਸਲ ਦੇ ਅੰਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਕਿਰਸਾਣ ਹੋਇ;
ਕਰਿ ਕਿਰਸਾਣੀ ਅਤੁਲ ਅਤੋਲੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਕਿਰਸਾਣ = ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਅਤੁਲ ਅਤੋਲੀ = ਮਾਪਣ-ਤੋਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਕਿਰਸਾਣੀ = ਖੇਤੀ ਕਰਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮੁਸਤੌਫੀ ਬੂਤਾਤ ਲਖ; ਮੀਰਸਾਮੇ ਬਖਸੀ ਕੋਲ ਕੋਲੀ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਮੁਸਤੌਸ਼ੀ')

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮੁਸਤੌਫੀ = ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਬੂਤਾਤ = ਘਰਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮੀਰਸਾਮੇ = ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਬਖਸੀ = ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੈਨਾਪਤੀ ਤੇ ਕੋਲ = ਜੰਗਲੀ ਜਾਤ ਵਾਲੇ (ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਭਾਗਲਪੁਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ) ਤੇ ਕੋਲੀ = ਜੁਲਾਹੇ ਹਨ (ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਦੇ ਜੁਲਾਹੇ ਭੀ ਕੋਲੀ ਕਹੀਦੇ ਹਨ, ਕੋਰੀ ਪਦ ਇਸੇ ਤੋਂ ਹੈ)।

ਕੇਤੜਿਆ ਦੀਵਾਨ ਹੋਇ; ਕਰਨਿ ਕਰੋੜੀ ਮੁਲਕ ਢੰਢੋਲੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਦੀਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਢੰਢੋਲੀ = ਖੋਜ ਕਰ ਕੇ ਕਰੋੜੀ = ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਇਆਂ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ; ਮੋਲ ਅਮੋਲੀ ॥੨੧॥

ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਮੋਲ = ਕੀਮਤ ਵਾਲੇ ਤੇ ਅਮੋਲੀ = ਬਿਨਾਂ ਮੁੱਲ ਦੇ ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਹਨ, ਜੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ॥੨੧॥

ਪਉੜੀ ੨੨ (ਪਿਛਲੀ ਪਉੜੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ)

ਕੇਤੜਿਆ ਹੀ ਜਉਹਰੀ; ਲਖ ਸਰਾਫ ਬਜਾਜ ਵਪਾਰੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਜੌਹਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਰਾਫ = ਰੁਪਇਆ, ਪੈਸਾ ਪਰਖਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਬਜਾਜ = ਵਸਤਰਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਹਨ।

ਸਉਦਾਗਰ ਸਉਦਾਗਰੀ; ਗਾਂਧੀ ਕਾਸੇਰੇ ਪਾਸਾਰੀ।

ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਸਉਦਾਗਰੀ = ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਉਦਾਗਰ = ਵਪਾਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਗਾਂਧੀ = ਸੁਗੰਧ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ, ਕਾਸੇਰੇ = ਕਾਂਸੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਪਾਸਾਰੀ = ਪਨਸਾਰੀ (ਥੋਕ ਦੇ ਵਪਾਰੀ) ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਪਰਚੂਨੀਏ; ਕੇਤੜਿਆ ਦਲਾਲ ਬਜਾਰੀ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਪਰਚੂਨੀਏ = ਲੂਣ, ਤੇਲ ਆਦਿਕ ਸਾਮਾਨ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਦਲਾਲ = ਸੌਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਬਜਾਰੀ = ਬਜ਼ਾਰ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਸਿਕਲੀਗਰਾਂ; ਕਿਤੜੇ ਲਖ ਕਮਗਰ ਕਾਰੀ।

('ਕਮੱਗਰ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਸਿਕਲੀਗਰਾਂ = ਸਿਕਲੀਗਰ ਹਨ (ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਕਲ ਭਾਵ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ) ਅਤੇ ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਕਮਗਰ = ਧਨੁਖ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰੀ = ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਕੁਮਿਆਰ ਲਖ; ਕਾਗਦ ਕੁਟ ਘਣੇ ਲੂਣਾਰੀ।

('ਕੁਮ੍ਹਿਆਰ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਕੁਮਿਆਰ = ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕਾਗਦ = ਕਾਗ਼ਜ਼ ਕੁੱਟਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਘਣੇ = ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੂਣਾਰੀ = ਲੂਣ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਦਰਜੀ ਧੋਬੀਆਂ; ਜਰ ਲੋਹੇ ਸਿਰਹਾਰੀ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਦਰਜ਼ੀ ਤੇ ਧੋਬੀਆਂ = ਧੋਬੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਜਰ = ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਤੇ ਸਿਰਹਾਰੀ = ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ; ਭੜਭੂੰਜੇ ਭਠਿਆਰੀ ॥੨੨॥

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਭੜਭੂੰਜੇ = ਦਾਣੇ ਭੁੰਨਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਭਠਿਆਰੀ = ਭੱਠੀ 'ਤੇ ਦਾਣੇ ਭੁੰਨਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ॥੨੨॥

ਪਉੜੀ ੨੩ (ਚੱਲ ਰਹੀ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ)

ਕੇਤੜਿਆ ਕਾਰੂੰਜੜੇ; ਕੇਤੜਿਆ ਦਬਗਰ ਕਾਸਾਈ।

('ਦਬਗਰ' ਇਕੱਠਾ ਬੋਲੋ)

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਕਾਰੂੰਜੜੇ = ਸਬਜ਼ੀ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਦਬਗਰ = ਚੰਮ ਨੂੰ ਦੱਬ ਕੇ ਸਾੜ ਕੇ ਲੇਵੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕੁੱਪੇ ਆਦਿ ਸਾਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਕਿਤਨੇ ਕਸਾਈ ਹਨ।

ਕੇਤੜਿਆ ਮੁਨਿਆਰ ਲਖ; ਕੇਤੜਿਆ ਚਮਿਆਰ ਅਰਾਈ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮੁਨਿਆਰ = ਚੂੜੀਆਂ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਚਮਿਆਰ = ਚੰਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਅਰਾਈ = ਸਬਜ਼ੀ ਤਰਕਾਰੀ ਬੀਜਣ ਤੇ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਭੰਗਹੇਰੇ ਹੋਇ ਕੇਤੜੇ; ਬਗਨੀਗਰਾ ਕਲਾਲ ਹਵਾਈ।

('ਬਗਨੀ-ਗਰਾ' ਬੋਲੋ)

ਕੇਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਭੰਗਹੇਰੇ = ਭੰਗ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਬਗਨੀਗਰਾ = ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਚੂੜੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਕਲਾਲ = ਸ਼ਰਾਬ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਹਵਾਈ = ਆਤਸ਼ਬਾਜ਼ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਭੰਗੀ ਪੋਸਤੀ; ਅਮਲੀ ਸੋਫੀ ਘਣੀ ਲੁਕਾਈ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਭੰਗੀ = ਭੰਗ ਪੀਣ ਵਾਲੇ, ਪੋਸਤੀ = ਅਫ਼ੀਮ ਦੇ ਡੋਡੇ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਅਮਲੀ = ਨਸ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਘਣੀ = ਬਹੁਤੀ ਲੁਕਾਈ = ਦੁਨੀਆਂ ਸੋਫ਼ੀ ਹੈ ਭਾਵ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ।

ਕੇਤੜਿਆ ਕਹਾਰ ਲਖ; ਗੁਜਰ ਲਖ ਅਹੀਰ ਗਣਾਈ।

ਕੇਤੜਿਆ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਕਹਾਰ = ਮਹਿਰੇ ਤੇ ਗੁੱਜਰ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਅਹੀਰ = ਗਵਾਲੇ ਗਣਾਈ = ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਤੜੇ ਹੀ ਲਖ ਚੂਹੜੇ; ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ ਸਨਾਤਿ ਅਲਾਈ।

ਕਿਤੜੇ = ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਚੂਹੜੇ = ਚੰਡਾਲ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਜਾਤਿ = ਜਾਤੀ ਤੇ ਅਜਾਤਿ = ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੇ ਤੇ ਸਨਾਤਿ = ਭੂਤਨੇ ਅਲਾਈ = ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਾਵ ਥਾਵ ਲਖ; ਕੀਮ ਨ ਪਾਈ ॥੨੩॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਵ = ਨਾਮ ਤੇ ਥਾਵਾਂ ਲੱਖਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਮ = ਕੀਮਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ॥੨੩॥

ਪਉੜੀ ੨੪ (ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਰਹਿਣੀ)

ਉਤਮ ਮਧਮ ਨੀਚ ਲਖ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਨੀਚਹੁ ਨੀਚ ਸਦਾਏ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭਾਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਉਤਮ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ, ਮੱਧਮ ਤੇ ਨੀਚ = ਨੀਵੇਂ ਲੋਕ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੀਚਹੁ = ਨੀਵੇਂ ਤੋਂ ਨੀਚ = ਨੀਵੇਂ ਸਦਾਏ = ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪੈਰੀ ਪੈ ਪਾਖਾਕ ਹੋਇ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਗੁਰਸਿਖ ਆਪੁ ਗਵਾਏ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਤੇ ਪਾਖਾਕ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹਉਮੈ-ਭਾਵ ਗਵਾਏ = ਗਵਾ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਬਣ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਭਉ ਭਾਉ ਕਰਿ; ਸੇਵਕ ਸੇਵਾ ਕਾਰ ਕਮਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਤੀ ਭਉ = ਡਰ ਤੇ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਪੈਦਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਬਣ ਕੇ ਸੇਵਾ ਦੀ ਕਾਰ ਕਮਾਏ = ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਮਿਠਾ ਬੋਲਣ ਨਿਵ ਚਲਣੁ; ਹਥਹੁ ਦੇ ਕੈ ਭਲਾ ਮਨਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣੁ = ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਿਵ = ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਚਲਣੁ = ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹਥਹੁ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਕੈ = ਕੇ, ਭਾਵ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਕੇ ਭਲਾ ਮਨਾਏ = ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣੁ ਹੋਇ; ਦਰਗਹ ਮਾਣੁ ਨਿਮਾਣਾ ਪਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਹਰ ਸਮੇਂ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਣੁ (ਲਿਵ + ਲੀਣ) ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਕੇ ਲੀਨ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਮਾਣੇ (ਨਿ + ਮਾਣੇ) ਮਾਣੇ = ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਨਿ = ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਗਹ = ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮਾਣ ਪਾਏ = ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਚਲਣੁ ਜਾਣਿ ਅਜਾਣੁ ਹੋਇ; ਆਸਾ ਵਿਚਿ ਨਿਰਾਸ ਵਲਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੋਂ ਚਲਣੁ = ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਅਜਾਣੁ = ਅਨਜਾਣ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਸਾ ਰੂਪ ਜਗਤ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸ = ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵਨ ਵਲਾਏ = ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖੁ ਫਲ; ਅਲਖੁ ਲਖਾਏ ॥੨੪॥੮॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਲਖਣਾ ਬਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲਖਾਏ = ਲਖ ਲਿਆ ਹੈ ॥੨੪॥੮॥

ਵਾਰ ੯

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓਂ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ, ਸ਼ਬਦ, ਸਤਿਸੰਗ)

ਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਅਬਿਗਤਿ ਅਬਿਨਾਸੀ।

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਮੂਰਤਿ = ਸਰੂਪ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਜੋ ਅਬਿਗਤਿ = ਗਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੇ ਅਬਿਨਾਸੀ = ਨਾਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਹੈ; ਸਤਸੰਗਿ ਨਿਵਾਸੀ।

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰਗੁਣ ਰੂਪ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਾਪਾਂ ਪੁੰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸੀ = ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚਖੰਡੁ ਹੈ; ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਅਭਿਆਸੀ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੀ ਸੱਚਖੰਡ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਅਭਿਆਸੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਚਹੁ ਵਰਨਾ ਉਪਦੇਸੁ ਕਰਿ; ਗੁਰਮਤਿ ਪਰਗਾਸੀ।

ਐਸੇ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸੀ ਚਹੁ = ਚਾਰੇ ਵਰਨਾਂ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸੂਦ, ਵੈਸ਼) ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪਰਗਾਸੀ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪੈਰੀ ਪੈ ਪਾਖਾਕ ਹੋਇ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਹਿਰਾਸੀ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਇਹ ਰਹਿਰਾਸੀ = ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਖਾਕ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਉਦਾਸੁ ਗਤਿ; ਹੋਇ ਆਸ ਨਿਰਾਸੀ॥੧॥

ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਉਦਾਸੁ = ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿ ਕੇ ਅਤੇ ਆਸਾ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸੀ = ਉਪਰਾਮ ਰਹਿ ਕੇ ਜੀਵਨ ਗਤਿ = ਮੁਕਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੧॥

ਪਉੜੀ ੨ (ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਕਠਿਨ ਰਸਤਾ)

ਗੁਰਸਿਖੀ ਬਾਰੀਕ ਹੈ; ਸਿਲ ਚਟਣ ਫਿਕੀ।

ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਬਹੁਤ ਬਾਰੀਕ = ਸੂਖਮ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਵਾਦ ਫਿੱਕੀ, ਭਾਵ ਅਲੂਣੀ ਸਿਲ ਦੇ ਚੱਟਣ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਮਾਰਗ ਬੜਾ ਕਠਿਨ ਹੈ **ਵਾ:** ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇ ਰਸ ਰੂਪੀ ਰਸ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਰੂਪ ਸਲੂਣਾਪਣ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਤ੍ਰਿਖੀ ਖੰਡੇ ਧਾਰੁ ਹੈ; ਉਹੁ ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਤਿੱਖੀ')

ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਖੰਡੇ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਧਾਰ ਵਾਂਗ ਤ੍ਰਿਖੀ = ਤਿੱਖਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵਾਲਹੁ = ਰੋਮ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਨਿੱਕੀ = ਬਾਰੀਕ ਹੈ।

ਭੂਤ ਭਵਿਖਤ ਨ ਵਰਤਮਾਨ; ਸਰਿ ਮਿਕਣਿ ਮਿਕੀ।

ਭੂਤ = ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ, ਭਵਿਖਤ = ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ, ਵਰਤਮਾਨ = ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦੇ ਸਰਿ = ਬਰਾਬਰ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਮਿਕੀ = ਮਿਣਨਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਮਿਕੀ = ਮਿਣਿਆ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਭਾਵ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਬਰਾਬਰ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ।

ਦੁਤੀਆ ਨਾਸਤਿ ਏਤੁ ਘਰਿ; ਹੋਇ ਇਕਾ ਇਕੀ।

ਏਤੁ = ਇਸ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਘਰਿ = ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦੀ ਦੁਤੀਆ = ਦ੍ਵੈਸ਼-ਭਾਵਨਾ ਨਾਸਤਿ = ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਇਕਾ = ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕੀ = ਇਕਮਿਕ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜੀਵ ਈਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੂਆ ਤੀਆ ਵੀਸਰੈ; ਸਣ ਕਕਾ[੧] ਕਿਕੀ।

ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਕਕਾ = ਕਾਕੇ ਤੇ ਕਿਕੀ = ਕਾਕੀਆਂ ਸਣ = ਸਮੇਤ ਦੂਆ = ਦੂਜਾ, ਤੀਆ = ਤੀਜਾ ਭਾਵ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਦਾ ਮੋਹ ਵੀਸਰੈ = ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਦੂਆ = ਦ੍ਵੈਸ਼-ਭਾਵ ਤੇ ਤੀਆ = ਤਿੰਨ ਗੁਣ (ਰਜੋ, ਤਮੋ, ਸਤੋ) ਵੀਸਰੈ = ਵਿਸਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਕਾ = ਕਾਕੇ ਰੂਪ ਮਨ ਸਣ = ਸਮੇਤ ਕਿਕੀ = ਕਾਕੀਆਂ ਰੂਪ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਚਲਾਈਦਾ ਹੈ।

ਸਭੈ ਸਿਕਾਂ ਪਰਹਰੈ; ਸੁਖੁ ਇਕਤ ਸਿਕੀ ॥੨॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਇਸ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਸਭੈ = ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਕਾਂ = ਇੱਛਾਵਾਂ ਪਰਹਰੈ = ਤਿਆਗ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਇਕਤ = ਇੱਕੋ ਸਿਕੀ = ਚਾਹਨਾ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ॥੨॥

ਨੋਟ : ਫਿੱਕੀ, ਨਿੱਕੀ, ਮਿੱਕੀ, ਇੱਕੀ, ਕਿੱਕੀ, ਸਿੱਕੀ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਾਠ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ।

---

੧. ਸਿੰਧੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ 'ਕਾਕੇ', 'ਕਾਕੀ' ਨੂੰ 'ਕਕਾ', 'ਕਿਕੀ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੩ (ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਆਖੀਐ; ਗੁਰਮਤਿ ਹਿਤਕਾਰੀ।

ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਹਿਤਕਾਰੀ (ਹਿਤ + ਕਾਰੀ) ਹਿਤ = ਪ੍ਰੇਮ ਕਾਰੀ = ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦਾ ਮਾਰਗ = ਰਸਤਾ ਆਖੀਐ = ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ; ਗੁਰ ਸਬਦ ਵੀਚਾਰੀ।

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵੀਚਾਰੀ = ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜਾਈ = ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਚੱਲਣਾ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ ॥੧॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੧)*

ਭਾਣਾ ਭਾਵੈ ਖਸਮ ਕਾ; ਨਿਹਚਉ ਨਿਰੰਕਾਰੀ।

ਇਸ ਮਾਰਗ ’ਤੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਖਸਮ = ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਕਾ = ਦਾ ਭਾਣਾ = ਹੁਕਮ ਭਾਵੈ = ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਇਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਉੱਤੇ ਅਟੱਲ ਨਿਹਚਉ = ਭਰੋਸਾ ਹੋਵੇ।

ਇਸਕ ਮੁਸਕ ਮਹਕਾਰ ਹੈ; ਹੋਇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ।

ਜਿਵੇਂ ਇਸਕ = ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਮੁਸਕ = ਕਸਤੂਰੀ ਦੀ ਮਹਕਾਰ = ਮਹਿਕ ਕਿਤੇ ਵੀ ਲੁਕਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਇਸਕ = ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਕਸਤੂਰੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਭਗਤੀ ਦੀ ਮਹਿਕ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਬੋ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਹਿਕ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ।

ਸਿਦਕ ਸਬੂਰੀ ਸਾਬਤੇ; ਮਸਤੀ ਹੁਸੀਆਰੀ।

ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਾਲੇ ਸਿਦਕ = ਭਰੋਸੇ ਅਤੇ ਸਬੂਰੀ = ਸਬਰ, ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਸਾਬਤੇ = ਪੱਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਮਸਤੀ = ਮਸਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੁਸੀਆਰੀ = ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ; ਜਿਣਿ ਹਉਮੈ ਮਾਰੀ ॥੩॥

ਇਸ ਮਾਰਗ ’ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇਆ = ਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜਿਣਿ = ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਹਉਮੈ = ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਾਰੀ = ਮਾਰ ਲਿਆ ਹੈ ॥੩॥

ਪਉੜੀ ੪ (ਸਿੱਖ ਦੀ ਕਰਨੀ)

ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਭੈ ਚਲਣਾ; ਹੋਇ ਪਾਹੁਣਿਚਾਰੀ।

ਗੁਰਮੁਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭੈ = ਡਰ ਵਿਚ ਚਲਣਾ = ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਾਹੁਣਿਚਾਰੀ = ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਪਰਾਮ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਚਲਣੁ ਜਾਣਿ ਅਜਾਣੁ ਹੋਇ; ਗਹੁ ਗਰਬੁ ਨਿਵਾਰੀ।

ਗੁਰਮੁਖ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲਣੁ = ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖ ਕੇ ਇਕ ਅਜਾਣੁ = ਅਨਜਾਣ ਪੁਰਖ ਵਾਂਗ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਰਬੁ = ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਗਹੁ = ਪਕੜ ਨਿਵਾਰੀ = ਦੂਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਸਿਖ ਨਿਤ ਪਰਾਹੁਣੇ; ਇਹ ਕਰਣੀ ਸਾਰੀ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਤ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਪਰਾਮ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਣੀ = ਕਮਾਈ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੇਵ ਕਮਾਵਣੀ; ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਿਆਰੀ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਟਹਿਲ')

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਭੈ-ਭਾਵਨੀ ਨਾਲ ਸੇਵ = ਟਹਿਲ ਕਮਾਵਣੀ = ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣੁ ਹੋਇ; ਪਰਵਾਰ ਸੁਧਾਰੀ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਸੁਰਤਿ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਰ ਕੇ, ਇਕਾਗਰਤਾ ਰੂਪ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰੀ = ਸੁਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਨਾਮ ਦੀ ਰੰਗਤ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਤੋਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਜਾਇ ਸਹਜ ਘਰਿ;
ਨਿਰਮਲ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ॥੪॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਸਹਜ = ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਰੂਪੀ ਘਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਨਿਰਮਲ = ਮੈਲ ਰਹਿਤ, ਭਾਵ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੀ ਆਤਮ ਖੇਡ)

ਪਰਮ ਜੋਤਿ ਪਰਗਾਸੁ ਕਰਿ; ਉਨਮਨਿ ਲਿਵ ਲਾਈ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮ = ਵੱਡੇ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਆਤਮਿਕ ਪਰਗਾਸੁ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਉਨਮਨਿ = ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਈ = ਲਾਉਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪਰਮ ਤਤ ਪਰਵਾਣੁ ਕਰਿ; ਅਨਹਦਿ ਧੁਨਿ ਵਾਈ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪਰਮ ਤਤ = ਆਤਮ ਤੱਤ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਪਰਵਾਣੁ = ਪ੍ਰਵਾਣਨੀਕ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੀ ਅਨਹਦਿ = ਇਕ-ਰਸ ਧੁਨ ਵਾਈ = ਵੱਜ ਆਈ ਹੈ।

ਪਰਮਾਰਥ ਪਰਬੋਧ ਕਰਿ; ਪਰਮਾਤਮ ਹਾਈ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਰਥ = ਆਤਮ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਪਰਬੋਧ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਰਮਾਤਮ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹਾਈ = ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਅਵੇਸੁ ਕਰਿ; ਅਨਭਉ ਪਦ ਪਾਈ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਦੇਸੁ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਅਵੇਸੁ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਅਨਭਉ = ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪਾਈ = ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਕਰਿ ਸਾਧਨਾ; ਇਕ ਮਨਿ ਇਕੁ ਧਿਆਈ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਮਨਿ = ਇਕਾਗਰ-ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਧਿਆਈ = ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵੀਹ ਇਕੀਹ ਚੜ੍ਹਾਉ ਚੜ੍ਹਿ;
ਇਉ ਨਿਜ ਘਰਿ ਜਾਈ ॥੫॥

ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ਇਕੀਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ ਇਉਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਇਕੀਹ = ਇਕ ਅਖੰਡ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵੱਲ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਿ = ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਿਜ = ਆਪਣੇ ਆਤਮਿਕ ਘਰਿ = ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਈ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੫॥

ਪਉੜੀ ੬ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ)

ਦਰਪਣਿ ਵਾਂਗਿ ਧਿਆਨੁ ਧਰਿ; ਆਪੁ ਆਪ ਨਿਹਾਲੈ।

ਜਿਵੇਂ ਦਰਪਣਿ = ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਆਪ ਨਿਹਾਲੈ = ਵੇਖੀਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਚਿਹਰਾ ਵੇਖਣ ਵਾਂਗ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਨ।

ਘਟਿ ਘਟਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ; ਚੰਦ ਜਲੁ ਵਿਚਿ ਭਾਲੈ।

ਜਿਵੇਂ ਘੜੇ ਦੇ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਚੰਦ = ਚੰਦਰਮਾ ਦਾ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਭਾਲੈ = ਵੇਖੀਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਜੋ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਘਟਾਂ ਘਟਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਅੰਤਹਕਰਣ ਰੂਪ ਘੜਿਆਂ ਵਿਚ ਚੰਦਰਮਾ ਵਾਂਗ ਉਸ ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਨ।

ਗੋਰਸੁ ਗਾਈ ਵੇਖਦਾ; ਘਿਉ ਦੁਧ ਵਿਚਾਲੈ।

('ਗਾਈਂ' ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਗਾਈ = ਗਊਆਂ ਵਿਚ ਗੋਰਸੁ = ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਵਿਚਾਲੈ = ਵਿਚ ਘਿਉ ਵੇਖਦਾ = ਵੇਖੀਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਦੁੱਧ ਵਾਂਗ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚੋਂ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਘਿਉ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਲਈਦਾ ਹੈ।

ਫੁਲਾਂ ਅੰਦਰਿ ਵਾਸੁ ਲੈ; ਫਲੁ ਸਾਉ ਸਮ੍ਹਾਲੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਸੁ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਲੈ = ਲਈਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਵਿਚ ਸੁਆਦ ਦੀ ਸਮ੍ਹਾਲੈ = ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਅੰਦਰ ਵਾਸ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਰੀਰਾਂ ਅੰਦਰ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦ ਵਾਂਗੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦੇ ਹਨ।

ਕਾਸਟਿ ਅਗਨਿ ਚਲਿਤੁ ਵੇਖਿ; ਜਲ ਧਰਤਿ ਹਿਆਲੈ।

(‘ਚਲਿੱਤ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਕਾਸਟਿ = ਲੱਕੜਾਂ ਵਿਚ ਅਗਨਿ = ਅੱਗ ਦੇ ਚਲਿਤੁ = ਕੌਤਕ ਨੂੰ ਅਤੇ ਧਰਤਿ = ਧਰਤੀ ਦੇ ਹਿਆਲੈ = ਅੰਦਰ ਜਲ = ਪਾਣੀ ਵੇਖਿ = ਵੇਖੀਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਕਾਸਟ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ, ਅੱਗ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਧਰਤੀ ਰੂਪੀ ਹਿਰਦੇ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਘਟਿ ਘਟਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਵੇਖਾਲੈ ॥੬॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਟਾਂ ਘਟਾਂ **ਵਾ:** ਘਟਿ ਘਟਿ = ਸਰੀਰਾਂ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਵੇਖਾਲੈ = ਵਿਖਾਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ॥੬॥

ਪਉੜੀ ੭ (ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੀ ਰਹਿਣੀ)

ਦਿਬ ਦਿਸਟਿ ਗੁਰ ਧਿਆਨੁ ਧਰਿ; ਸਿਖੁ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ।

ਦਿਬ ਦਿਸਟਿ = ਜਗਤ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉੱਠਣ ਵਾਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ **ਵਾ:** ਵੱਡੀ ਬ੍ਰਹਮਾਕਾਰ ਰੂਪੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਿ = ਧਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਸਿੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰਤਨ ਪਾਰਖੂ ਹੋਇ ਕੈ; ਰਤਨਾ ਅਵਲੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਪਾਰਖੂ = ਪਰਖ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੈ = ਕੇ ਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਅਵਲੋਈ = ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਪਾਰਖੂ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਦੇ ਹਨ।

ਮਨ ਮਾਣਕ ਨਿਰਮੋਲਕਾ; ਸਤਿਸੰਗ ਪਰੋਈ।

ਮਨ ਮਾਣਕ = ਰਤਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ, ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸ੍ਵਣ, ਮੰਨਣ, ਨਿਧਿਆਸਣ ਕਰ ਕੇ ਨਿਰਮੋਲਕਾ = ਅਮੋਲਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਪਰੋਈਦੀ ਹੈ, ਇਉਂ ਉੱਜਲ ਚਿੱਤ ਵਾਲੇ ਸ੍ਵਣ, ਮੰਨਣ, ਨਿਧਿਆਸਣ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਮਨ ਨੂੰ ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਪਰੋਈ = ਪਰੋ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਰਤਨਮਾਲ ਗੁਰਸਿਖ ਜਗਿ; ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਣ ਗੋਈ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਜਗਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪੀ ਰਤਨਮਾਲ = ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਰੂਪ ਧਾਗੇ ਨਾਲ ਗੋਈ = ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜੀਵੰਦਿਆਂ ਮਰਿ ਅਮਰ ਹੋਇ; ਸੁਖ ਸਹਜਿ ਸਮੋਈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਜੀਵੰਦਿਆਂ = ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਰਿ = ਮਾਰ ਕੇ ਭਾਵ ਹੰਕਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਅਮਰ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਹਜਿ = ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸੁਖ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮੋਈ = ਸਮਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਓਤਿ ਪੋਤਿ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਿ; ਜਾਣੈ ਜਾਣੋਈ ॥੭॥

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ')

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਓਤਿ ਪੋਤਿ = ਤਾਣਾ ਪੇਟਾ ਇੱਕੋ ਸੂਤ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਆਪਣੀ ਪਰਤਕ ਜੋਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਅਦ੍ਵੈਤ ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਜੋਤੀ = ਜੋਤ ਵਿਚ ਮਿਲਿ = ਮਿਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਪਰਮ ਜੋਤ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਜਾਣੈ = ਜਾਣ ਕੇ ਫਿਰ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣੋਈ = ਜਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ॥੭॥

ਪਉੜੀ ੮ (ਗੁਰੂ ਚੇਲਾ, ਚੇਲਾ ਗੁਰੂ)

ਰਾਗ ਨਾਦ ਵਿਸਮਾਦ ਹੋਇ; ਗੁਣ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰਾ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਮਨ ਰਾਗ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਨਾਦ = ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਵਿਸਮਾਦ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਹਿਰ = ਨਿਰਹਲ ਤੇ ਗੰਭੀਰਾ = ਡੂੰਘੇ ਹਨ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣ ਹੋਇ; ਅਨਹਦ ਧੁਨਿ ਧੀਰਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਇਕਾਗਰਤਾ ਰੂਪ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿੱਤ ਅਨਹਦ = ਇਕ-ਰਸ ਨਾਮ ਦੀ ਧੁਨਿ = ਧੁਨੀ ਵਿਚ ਧੀਰਾ = ਟਿਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜੰਤ੍ਰੀ ਜੰਤ੍ਰ ਵਜਾਇਦਾ; ਮਨਿ ਉਨਮਨਿ ਚੀਰਾ।

('ਵਜਾਇੰਦਾ' ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਜੰਤ੍ਰੀ = ਵਾਜਾ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਜੰਤ੍ਰ = ਵਾਜੇ ਨੂੰ ਵਜਾਇਦਾ = ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਵਜੰਤ੍ਰੀ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਵਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਮਨ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਸਾਰਕ ਆਸਾਂ ਤੋਂ ਪਾਸੇ ਹਟ ਕੇ ਉਨਮਨਿ = ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਦੀ ਚੀਰਾ = ਹੱਦ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਜਿ ਵਜਾਇ ਸਮਾਇ ਲੈ; ਗੁਰ ਸਬਦ ਵਜੀਰਾ।

ਜਿਵੇਂ ਵਜਿ = ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਜੋ ਆਵਾਜ਼ ਵਜਾਇ = ਵਜਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਹ ਆਵਾਜ਼ ਜਿਸ ਵਾਜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਸੇ ਵਿਚ ਸਮਾਇ ਲੈ = ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਾਂਸੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਘੜਿਆਲ ਤੋਂ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਹ ਆਵਾਜ਼ ਘੜਿਆਲ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਦ ਅੰਤ ਨੂੰ ਘੜਿਆਲ ਉੱਤੇ ਡੱਗਾ (ਡੰਡੇ) ਮਾਰਨੋਂ ਹਟ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੱਧਮ ਹੋ ਕੇ ਘੜਿਆਲ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਾਸੀ ਤੇ ਧੁਨਿ ਊਪਜੈ ਧੁਨਿ ਕਾਸੀ ਜਾਈ ॥ *(ਬਿਲਾਵਲੁ, ਅੰਗ ੮੫੭)*

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਵਾਜਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੱਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵਾਜੇ ਨੂੰ ਵਜਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਮਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਵਾਜੇ ਦੀ ਧੁਨ ਹਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਬਿਰਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਮਨ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਉਸ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਸਾਰੀ ਧੁਨੀ ਉੱਠੀ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਸੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕਮਾ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜਾਣੀਐ; ਅੰਤਰਿ ਗਤਿ ਪੀਰਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਤਰਜਾਮੀ = ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰਿ = ਅੰਦਰ ਦੀ ਗਤਿ = ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ **ਵਾ:** ਹਉਮੈ ਦੀ ਪੀਰਾ = ਪੀੜਾ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਚੇਲਾ ਚੇਲਾ ਗੁਰੂ; ਬੇਧਿ ਹੀਰੈ ਹੀਰਾ॥੮॥

ਜਿਵੇਂ ਹੀਰੈ = ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਹੀਰਾ = ਹੀਰੇ ਨਾਲ ਬੇਧਿ = ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਹੀਰੇ ਨਾਲ ਹੀਰੇ ਰੂਪ ਮਨ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਹਰੀ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਚੇਲਾ = ਸਿੱਖ ਤੇ ਚੇਲਾ = ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣੇ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਹੋ ਗਏ॥੮॥

ਪਉੜੀ ੯ (ਪਿਛਲੀ ਪਉੜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ)

ਪਾਰਸੁ ਹੋਇਆ ਪਾਰਸਹੁ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਡਿਆਈ।

ਜਿਵੇਂ ਪਾਰਸਹੁ = ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਮਿਲ ਕੇ ਸੋਨਾ ਤਾਂ ਹੋਇਆ = ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਪਾਰਸ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਰਸ ਰੂਪ ਹਨ, ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾਰਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ = ਸ਼ੋਭਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਾਰਸੁ ਭੇਟਿ ਭਏ ਸੇ ਪਾਰਸ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਗੁਰ ਸੰਗਿ ਥੀਏ॥੪॥੪॥੧੨॥

(ਬਸੰਤੁ ਹਿੰਡੋਲ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੧੭੨)

ਹੀਰੈ ਹੀਰਾ ਬੇਧਿਆ; ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਈ।

ਜਿਵੇਂ ਹੀਰੈ = ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਹੀਰਾ = ਹੀਰੇ ਨਾਲ ਬੇਧਿਆ = ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਮਨ ਰੂਪੀ ਹੀਰਾ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਹੀਰੇ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਆਪਣੀ ਪਰਤਕ ਜੋਤ ਅਦ੍ਵੈਤ ਅਨੰਦ ਜੋਤੀ = ਜੋਤ ਨਾਲ ਮਿਲਾਈ = ਮਿਲਾ ਕੇ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣੁ ਹੋਇ; ਜੰਤ੍ਰੀ ਜੰਤ੍ਰ ਵਾਈ।

ਜਿਵੇਂ ਜੰਤ੍ਰੀ = ਵਾਜਾ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਜੰਤ੍ਰ = ਵਾਜੇ ਨੂੰ ਵਾਈ = ਵਜਾਉਣ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੀ ਸੁਰ ਨਾਲ ਇਕ-ਸਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਟਿਕਾ ਕੇ ਇਕਾਗਰਤਾ ਲਿਵਲੀਣੁ = ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਚੇਲਾ ਚੇਲਾ ਗੁਰੂ; ਪਰਚਾ ਪਰਚਾਈ।

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਚੇਲਾ = ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਚੇਲਾ = ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਹੋਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਰੂਪ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੂਪ ਹਨ। ਇਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪਰਚਾਈ = ਪਰਚਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪੁਰਖਹੁ ਪੁਰਖੁ ਉਪਾਇਆ; ਪੁਰਖੋਤਮ ਹਾਈ।

ਪੁਰਖਹੁ = ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁਰਖ ਉਪਾਇਆ = ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੇ ਪੁਰਖੋਤਮ = ਪੁਰਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਤਮ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪ ਹਾਈ = ਹੋਏ ਹਨ।

ਵੀਹ ਇਕੀਹ ਉਲੰਘਿਕੈ; ਹੋਇ ਸਹਜ ਸਮਾਈ॥੯॥

ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸੰਸਾਰ ਹੈ **ਵਾ:** ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਵਿਕਾਰ, ਪੰਜ ਵਿਸ਼ੇ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੀਹਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਸਬਲ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸਰਬੱਗਤਾ ਤੇ ਅਗਿਆਨ ਸਹਿਤ ਜੀਵ ਦੀ ਅਲਪੱਗਤਾ ਨੂੰ ਉਲੰਘਿਕੈ = ਲੰਘ ਕੇ ਸਹਜ = ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਇਕੀਹ = ਇਕ ਅਖੰਡ ਸਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਸਮਾਈ = ਸਮਾਉਣਾ ਹੋਇ = ਹੋਇਆ ਹੈ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਸਾਧਸੰਗਤ ਸੱਚਖੰਡ)

ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸਨੁ ਦੇਖਦੇ; ਪਰਮਾਤਮੁ ਦੇਖੈ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਖਦੇ = ਵੇਖਦਿਆਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਦੇਖੈ = ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਇਕ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣ ਹੋਇ; ਅੰਤਰਿ ਗਤਿ ਲੇਖੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਲਿਵਲੀਣ (ਲਿਵ + ਲੀਣ) ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲੀਣ = ਮਗਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰਿ = ਅੰਦਰ ਦੀ ਗਤਿ = ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਲੇਖੈ = ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਚਰਨ ਕਵਲ ਦੀ ਵਾਸਨਾ; ਹੋਇ ਚੰਦਨ ਭੇਖੈ।

ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਬਨਸਪਤੀ ਦੇ ਪੌਦੇ ਚੰਦਨ ਭੇਖੈ = ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਕਵਲ = ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਵਾਸਨਾ = ਸੁਗੰਧੀ ਲੈ ਕੇ ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਚਰਣੋਦਕ ਮਕਰੰਦ ਰਸ; ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਸੇਖੈ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣੋਦਕ (ਚਰਣ + ਉਦਕ) ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਉਦਕ = ਜਲ ਦਾ ਰਸ = ਸੁਆਦ ਮਕਰੰਦ = ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਰਸ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਵਿਸਮਾਦ = ਅਸਚਰਜਮਈ ਤੇ ਵਿਸੇਖੈ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਨਿਹਚਲ ਚਿਤੁ ਕਰਿ; ਵਿਚਿ ਰੂਪ ਨ ਰੇਖੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਚਿਤੁ = ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਨਿਹਚਲ = ਅਡੋਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਚਿੱਟਾ, ਕਾਲਾ, ਪੀਲਾ ਆਦਿ ਕੋਈ ਰੂਪ ਰੰਗ ਤੇ ਮੱਛ, ਕੱਛ ਆਦਿ ਕੋਈ ਰੇਖੈ = ਰੇਖਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚਖੰਡਿ ਜਾਇ; ਹੋਇ ਅਲਖ ਅਲੇਖੈ ॥੧੦॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਐਸੇ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸੱਚਖੰਡ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਅਲੇਖੈ = ਲਖ **ਵਾ:** ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਸਾਖੀ ਅਵਸਥਾ)

ਅਖੀ ਅੰਦਰਿ ਦੇਖਦਾ; ਦਰਸਨ ਵਿਚਿ ਦਿਸੈ।

('ਅੱਖੀਂ' ਬੋਲੋ)

ਅਖੀ = ਅੱਖਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਦੇਖਦਾ = ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਆਪ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦਰਸਨ = ਦੀਦਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਰੂਪ ਆਪ ਹੀ ਦਿਸੈ = ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਸਬਦੈ ਵਿਚਿ ਵਖਾਣੀਐ; ਸੁਰਤੀ ਵਿਚਿ ਰਿਸੈ।

ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਸੁਰਤੀ = ਸੁਰਤ ਵਿਚ ਰਿਸੈ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਚਰਨ ਕਵਲ ਵਿਚਿ ਵਾਸਨਾ; ਮਨ ਭਵਰੁ ਸਲਿਸੈ।

ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਕਮਲਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਵਾਸਨਾ = ਸੁਗੰਧੀ ਹੈ, ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮਨ ਭਵਰ = ਭੌਰੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਉਸ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਵਿਚ ਸਲਿਸੈ = ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸੰਜੋਗ ਮਿਲਿ; ਵਿਜੋਗੁ ਨ ਕਿਸੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਜੋਗ = ਮੇਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਵਿਜੋਗੁ = ਵਿਛੋੜਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਗੁਰਮਤਿ ਅੰਦਰਿ ਚਿਤ ਹੈ; ਚਿਤੁ ਗੁਰਮਤ ਜਿਸੈ।

ਜਿਸੈ = ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਿਤੁ = ਸੁਰਤ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਿਤ = ਸੁਰਤ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ; ਸਤਿਗੁਰ ਹੈ ਤਿਸੈ ॥੧੧॥

ਜੋ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਿਸੈ = ਉਸ ਦਾ

ਹੀ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਹਨ **ਵਾ:** ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ (ਪਾਰ + ਬ੍ਰਹਮ) ਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਾਪਾਂ ਪੁੰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ = ਪਰੇ ਹੈ, ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਿਸੈ = ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਹਨ॥੧੧॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਾਨਕ ਸੋਧੇ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਬੇਦ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਨਾਹੀ ਭੇਦ॥੪॥੧੧॥੨੪॥

(ਭੈਰਉ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੪੨)

ਨੋਟ : 'ਦਿੱਸੈ', 'ਰਿੱਸੈ', 'ਸਲਿੱਸੈ', 'ਕਿੱਸੈ', 'ਜਿੱਸੈ', 'ਤਿੱਸੈ' ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਾਠ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ।

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਈਸ਼ਵਰ ਗੁਣ)

ਅਖੀ ਅੰਦਰਿ ਦਿਸਟਿ ਹੋਇ; ਨਕਿ ਸਾਹੁ ਸੰਜੋਈ।

('ਅੱਖੀਂ' ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜੋ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਅਖੀ = ਅੱਖਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਦਿਸਟਿ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰੂਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਦੇਖਣ ਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਨੱਕ ਵਿਚ ਸਾਹੁ = ਸੁਆਸ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸੰਜੋਈ = ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਦੁਰਗੰਧੀ, ਸੁਗੰਧੀ ਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕੰਨਾ ਅੰਦਰਿ ਸੁਰਤਿ ਹੋਇ; ਜੀਭ ਸਾਦੁ ਸਮੋਈ।

ਉਹੀ ਕੰਨਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਸੁਣਨ ਦੀ ਸੁਰਤਿ = ਗਿਆਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇਣ ਰੂਪ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਜੀਭ ਵਿਚ ਸਾਦੁ = ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸਮੋਈ = ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਖੱਟਾ, ਮਿੱਠਾ, ਕੌੜਾ, ਤਿੱਖਾ ਆਦਿ ਚੱਖਣ ਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹਥੀ ਕਿਰਤਿ ਕਮਾਵਣੀ; ਪੈਰ ਪੰਥ ਸਥੋਈ।

('ਹੱਥੀਂ' ਬੋਲੋ)

ਉਹੀ ਹਥੀ = ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਰਤ ਕਮਾਵਣੀ = ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਪੈਰ ਪੰਥ = ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਤੁਰਨ ਦੇ ਸਥੋਈ = ਸਾਥੀ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਪਾਇਆ; ਮਤਿ ਸਬਦਿ ਵਲੋਈ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਤਿ = ਬੁੱਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਵਲੋਈ = ਰਿੜਕ ਕੇ ਭਾਵ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਪਾਇਆ = ਪਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪਰਕਿਰਤੀ ਹੂੰ ਬਾਹਰਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਿਰਲੋਈ।

ਪਰਕਿਰਤੀ = ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਗੁਣਾਂ ਹੂੰ = ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ = ਬਾਹਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਉਪਰਾਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲੋਈ = ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਚੰਨਣ ਬਿਰਖ; ਮਿਲਿ ਚੰਨਣ ਹੋਈ॥੧੨॥

ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਚੰਨਣ = ਚੰਦਨ ਦੇ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਚੰਨਣ = ਚੰਦਨ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋਈ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾ ਕੇ ਤੇ ਪਿਛਲੀ ਜਾਤ ਪਾਤ ਆਦਿ ਮੇਟ ਕੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੧੨॥

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ)

ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਅਬਿਗਤਿ ਦੀ; ਕਿਉ ਅਲਖ ਲਖਾਏ।

('ਅਲੱਖ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜੋ ਅਬਿਗਤਿ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮਨ ਦੀ ਅਬਿਗਤਿ = ਗਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਗਤਿ = ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨਾ ਕਠਿਨ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਅਸ਼ੁੱਧ ਮਨ ਕਰਕੇ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਉ = ਕਿਵੇਂ ਲਖਾਏ = ਲਖਿਆ ਜਾਵੇ ? ਭਾਵ ਅਸ਼ੁੱਧ ਮਨ ਕਰਕੇ ਲਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਮਨ ਕਰਕੇ ਲਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਕਥ ਕਥਾ ਹੈ ਅਕਥ ਦੀ; ਕਿਉ ਆਖਿ ਸੁਣਾਏ।

ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜੋ ਕਥਾ = ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਉਹ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਉ = ਕਿਵੇਂ ਆਖ ਕੇ ਸੁਣਾਏ = ਸੁਣਾਈਏ ? ਭਾਵ ਉਹ ਕਥਨੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅਕਥੈ ਕਾ ਕਿਆ ਕਥੀਐ ਭਾਈ ਚਾਲਉ ਸਦਾ ਰਜਾਈ॥ *(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੬੩੫)*

ਅਚਰਜ ਨੋ ਅਚਰਜ ਮਿਲੈ; ਹੈਰਾਣ ਕਰਾਏ।

ਅਚਰਜ = ਵਿਸਮਾਦ ਰੂਪ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਉਸ ਨੋ = ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਕੇ ਅਚਰਜ = ਵਿਸਮਾਦ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਸਮਾਦ ਰੂਪ ਕੌਤਕ ਨਾਲ ਹੈਰਾਨ ਕਰਾਏ = ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਸਮਾਦੇ ਵਿਸਮਾਦੁ ਹੈ; ਵਿਸਮਾਦ ਸਮਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵਿਸਮਾਦੇ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਵਿਸਮਾਦ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਵਿਸਮਾਦ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਸਮਾਏ = ਸਮਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵੇਦੁ ਨ ਜਾਣੈ ਭੇਦੁ ਕਿਹੁ; ਸੇਸਨਾਗ ਨ ਪਾਏ।

ਵੇਦ ਵੀ ਉਸ ਵਿਸਮਾਦ ਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਕਿਹੁ = ਕੁਝ ਵੀ ਭੇਦ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣੈ = ਜਾਣ ਸਕੇ ਅਤੇ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਨਾਮ (ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ) ਜਪਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਏ = ਪਾ ਸਕਿਆ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਾਲਾਹਣਾ; ਗੁਰ ਸਬਦ ਅਲਾਏ॥੧੩॥

ਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਅਲਾਏ = ਆਖ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਸਾਲਾਹਣਾ = ਸਿਫ਼ਤ, ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰੋ **ਵਾ:** ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦ = ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਅਲਾਏ = ਉਚਾਰਣ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸਾਲਾਹਣਾ = ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰੋ ਕਿ ਵਾਹਿ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਹੈ, ਗੁਰੂ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਹੈ **ਵਾ:** ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਗੁ = ਅੰਧੇਰੇ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਰੂ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਤੇ ਐਸਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਅਨੰਤ ਨਾਮਾਂ ਨੂੰ ਕਥਨ ਵਿਚ ਚਾਰੇ ਵੇਦ ਤੇ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਨਾ ਵੇਦ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਭਾਗ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਚਾਰੇ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਨਾਮ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਛੇਤੀ (ਤੁਰੰਤ) ਕਲਿਆਣ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਮਿਲਿਆ।

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਣ)

ਲੀਹਾ ਅੰਦਰਿ ਚਲੀਐ; ਜਿਉ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਗਾਡੀ = ਗੱਡੀ ਰਾਹੁ = ਰਸਤੇ ਦੀਆਂ ਲੀਹਾ = ਲੀਕਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਚਲੀਐ = ਚੱਲਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰਾਹ ਦੀਆਂ ਲੀਕਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਦੀ ਰਹਿਤ-ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ; ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਨਿਬਾਹੁ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ = ਆਦੇਸ ਅਤੇ ਰਜਾਈ = ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਕਰਦਿਆਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਿਬਾਹੁ = ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜਿਉ ਧਨ ਸੋਘਾ ਰਖਦਾ; ਘਰਿ ਅੰਦਰਿ ਸਾਹੁ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਸਾਹੁ = ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਧਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਸੋਘਾ = ਸੁੰਘਣ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਸੁੰਘ ਕੇ ਦੱਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਨ ਇਥੇ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੋਘੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਹਰ ਇਕ ਵਿਚ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਧਨ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰੀਤ ਰੂਪੀ ਨਾਸਕਾ ਦੁਆਰਾ ਸੁੰਘ ਕੇ ਇਸ ਨਾਮ ਧਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਮ ਧਨ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਕਿਥੇ ਹੈ।

ਜਿਉ ਮਿਰਜਾਦ ਨ ਛਡਈ; ਸਾਇਰੁ ਅਸਗਾਹੁ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਅਸਗਾਹੁ = ਅਥਾਹ ਸਾਇਰੁ = ਸਮੁੰਦਰ ਆਪਣੀ ਮਿਰਜਾਦੁ = ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛਡਈ = ਛੱਡਦਾ, ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਿਉਂ ਅਥਾਹ ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਵੀ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਵਾਲੀ ਮਰਿਆਦਾ ਤੋਂ ਕਦੇ ਉਲਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਭਾਵ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਤਿਆਗਦੇ ਨਹੀਂ, ਆਪਣੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਲਤਾ ਹੇਠਿ ਲਤਾੜੀਐ; ਅਜਰਾਵਰ ਘਾਹੁ।

('ਅਜਰਾ-ਵਰ' ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਘਾਹ ਨੂੰ ਲੱਤਾਂ ਹੇਠ ਲਤਾੜੀਐ = ਲਤਾੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਜਰਾਵਰ = ਜਰਨ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ, ਇਵੇਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਘਾਹ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਚਾਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲੱਤਾਂ ਹੇਠ ਲਤਾੜਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬੁਰਾ ਆਖੇ, ਮੰਦੇ ਬਚਨ ਬੋਲੇ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ।

ਧਰਮਸਾਲ ਹੈ ਮਾਨਸਰ; ਹੰਸ ਗੁਰ ਸਿਖ ਵਾਹੁ।

ਧਰਮਸਾਲ = ਸਤਿਸੰਗਤ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹੰਸ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹੰਸ ਮਾਨਸਰੋਵਰ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਮੋਤੀ ਚੁਗਦੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਹੰਸ ਰੂਪ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਰੂਪ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਜਾਪ ਜਪਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵਾਹੁ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਗੁਰ ਸਬਦ; ਕਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਖਾਹੁ ॥੧੪॥

ਜਿਵੇਂ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਮੋਤੀ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਰੂਪ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਕੀਰਤਨ = ਕੀਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੰਸ ਰੂਪ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਹੀ ਆਤਮਿਕ ਖਾਹੁ = ਖਾਣਾ ਹੈ ॥੧੪॥

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਚੰਨਣਾਦਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ)

ਚੰਨਣ ਜਿਉ ਵਣਖੰਡ ਵਿਚਿ; ਓਹੁ ਆਪੁ ਲੁਕਾਏ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਵਣਖੰਡ = ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇੰਨੀ ਸੁਗੰਧੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣਾ ਆਪ ਲੁਕਾਏ = ਲੁਕਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਭਗਤੀ ਦੀ ਇਤਨੀ ਮਹਿਕ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਲੁਕਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਪਾਰਸ ਅੰਦਰਿ ਪਰਬਤਾ; ਹੋਇ ਗੁਪਤ ਵਲਾਏ।

ਜਿਵੇਂ ਪਾਰਸ ਪਰਬਤਾ = ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇ = ਹੋਇਆ ਗੁਪਤ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਸਮਾਂ ਵਲਾਏ = ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਾਰਸ ਰੂਪੀ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਗੁਪਤ ਰਹਿ ਕੇ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਹਨ।

ਸਤ ਸਮੁੰਦੀ ਮਾਨਸਰੁ; ਨਹਿ ਅਲਖ ਲਖਾਏ।

ਜਿਵੇਂ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦੀ = ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਨਸਰ = ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਅਲਖ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨਹੀਂ ਲਖਾਏ = ਜਣਾਉਂਦਾ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਰਾਗ, ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੇ ਵਿਚ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਅਲਖ = ਨਾ ਲਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨਹੀਂ ਲਖਾਏ = ਜਣਾਉਂਦੇ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖ ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਜਿਉ ਪਰਛਿੰਨਾ ਪਾਰਜਾਤ; ਨਹਿ ਪਰਗਟੀਆਏ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਪਾਰਜਾਤ = ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਪਰਛਿੰਨਾ = ਗੁਪਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਗਟੀਆਏ = ਪਰਗਟ ਨਹਿ = ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਵੇਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨਾਮ ਧਨ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਵਾਂਗੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗੁਪਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਭਾਵ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਨਹੀਂ ਜਣਾਉਂਦੇ।

ਜਿਉ ਜਗਿ ਅੰਦਰਿ ਕਾਮਧੇਨੁ; ਨਹਿ ਆਪੁ ਜਣਾਏ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਜਗਿ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਕਾਮਧੇਨ = ਇਕ ਗਊ ਜੋ ਮਨ ਦੀਆਂ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨਹਿ = ਨਹੀਂ ਜਣਾਏ = ਜਣਾਉਂਦੀ, ਭਾਵ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਗੁਪਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮਧੇਨ ਗਊ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੀਆਂ ਸ੍ਵਣ ਗਿਆਨ, ਮੰਨਣ ਗਿਆਨ, ਨਿਧਿਆਸਣ ਗਿਆਨ, ਤੱਤ ਤ੍ਵੰ ਪਦ ਦਾ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਰੂਪ ਗਿਆਨ, ਭਾਵ ਜੀਵ ਈਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਆਦਿਕ ਰੂਪ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਣਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ।

ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ ਉਪਦੇਸੁ ਲੈ; ਕਿਉ ਆਪੁ ਗਣਾਏ॥੧੫॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਪਦੇਸੁ = ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਕਿਉ = ਕਿਵੇਂ ਗਣਾਏ = ਜਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ? ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਜਣਾਉਂਦੇ, ਭਾਵ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਅਮੋਲਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਗੁਪਤ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਪਤ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਗੁਰੂ ਚੇਲੇ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ)

ਦੁਇ ਦੁਇ ਅਖੀ ਆਖੀਅਨਿ; ਇਕ ਦਰਸਨ ਦਿਸੈ।

('ਅੱਖੀਂ' ਬੋਲੋ ਅਤੇ 'ਦਿੱਸੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਅਖੀ = ਅੱਖਾਂ ਦੁਇ ਦੁਇ = ਦੋ ਦੋ ਆਖੀਅਨਿ = ਆਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਸੈ = ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਮਨ ਤੇ ਬੁੱਧ ਦੋ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਇਕ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਇਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋ ਦੋ ਕਹੀਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੋਤਿ ਦੋਨਾਂ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਇਕ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਦੁਇ ਦੁਇ ਕੰਨਿ ਵਖਾਣੀਅਨਿ; ਇਕ ਸੁਰਤਿ ਸਲਿਸੈ।

('ਸਲਿੱਸੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਕੰਨ ਦੁਇ ਦੁਇ = ਦੋ ਦੋ ਵਖਾਣੀਅਨਿ = ਕਥਨ ਕਰੀਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸਲਿਸੈ = ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਸਰਗੁਣ ਤੇ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦੋ ਹਨ, ਪਰ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੁਇ ਦੁਇ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰਿਆਂ; ਪਾਰਾਵਾਰੁ ਨ ਤਿਸੈ।

('ਤਿੱਸੈ' ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਨਦੀ ਦੇ ਦੁਇ ਦੁਇ = ਦੋ ਦੋ ਕਿਨਾਰਿਆਂ = ਕਿਨਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਤਿਸੈ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਰਾਵਾਰ = ਪਾਰ-ਉਰਾਰ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਪਰਲਾ ਕਿਨਾਰਾ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਖੜੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਪਰਲੇ ਕਿਨਾਰੇ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਪਰਲੇ ਕਿਨਾਰੇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਰ-ਉਰਾਰ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਆ ਰੂਪ ਨਦੀ ਦੇ ਦੋ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਰੂਪ ਜੀਵ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਪਾਣੀ ਇਕ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਦਾ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਪਾਰਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।

ਇਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ; ਇਕ ਸਬਦ ਸਰਿਸੈ।

('ਸਰਿੱਸੈ' ਬੋਲੋ)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਦੁਇ = ਦੋ ਮੂਰਤੀ = ਸਰੂਪ ਹਨ, ਪਰ ਜੋਤ ਇਕ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਇਕ ਸਰਿਸੈ = ਸਾਰਖਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜੋਤਿ ਓਹਾ ਜੁਗਤਿ ਸਾਇ ਸਹਿ ਕਾਇਆ ਫੇਰਿ ਪਲਟੀਐ॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡਾ, ਅੰਗ ੯੬੬)

ਗੁਰ ਚੇਲਾ ਚੇਲਾ ਗੁਰੂ; ਸਮਝਾਏ ਕਿਸੈ॥੧੬॥

('ਕਿੱਸੈ' ਬੋਲੋ)

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਚੇਲਾ = ਸਿੱਖ ਹੈ ਤੇ ਚੇਲਾ = ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਇਹ ਜੋ ਭੇਤ ਹੈ, ਕਿਸੈ = ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਏ = ਸਮਝ ਆਵੇ ?॥੧੬॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰੂ ਸਿਖੁ ਸਿਖੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਏਕੋ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਚਲਾਏ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੪੪੪)*

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਗੁਰੂ ਚੇਲੇ ਦਾ ਕਰਤੱਵ)

ਪਹਿਲੇ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਦੇ; ਸਿਖ ਪੈਰੀ ਪਾਏ।

ਪਹਿਲੇ = ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ = ਦਿੱਤਾ, ਫਿਰ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪਾਏ = ਪਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ, ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਪਏ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਕਰਿ ਧਰਮਸਾਲ; ਸਿਖ ਸੇਵਾ ਲਾਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਕਰਿ = ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜੋ ਧਰਮਸਾਲ = ਧਰਮ ਦਾ ਸਥਾਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ = ਟਹਿਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਾਏ = ਲਾਇਆ ਹੈ।

ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਭੈ ਸੇਵਦੇ; ਗੁਰਪੁਰਬ ਕਰਾਏ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਤੇ ਭੈ = ਡਰ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੇਂਵਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰਪੁਰਬ = ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਪੁਰਬ ਮਨਾਉਣਾ ਕਰਾਏ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਕੀਰਤਨੁ; ਸਚਿ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਏ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਦੀ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕੀਰਤਨ = ਕੀਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਮੇਲਿ = ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ ਮਿਲਾਏ = ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਸਚ ਦਾ; ਸਚੁ ਪਾਰ ਲੰਘਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦਾ ਮਾਰਗ = ਰਸਤਾ ਸੱਚ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਇਸ ਸੱਚ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾਏ = ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਚਿ ਮਿਲੈ ਸਚਿਆਰ ਨੋ; ਮਿਲਿ ਆਪੁ ਗਵਾਏ ॥੧੭॥

ਸਚਿਆਰ = ਸੱਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੋ = ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮਿਲੈ = ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਏ = ਗਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥੧੭॥

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼)

ਸਿਰ ਉਚਾ ਨੀਵੇ ਚਰਣ; ਸਿਰਿ ਪੈਰੀ ਪਾਂਦੇ ।

ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚਰਣ = ਪੈਰ ਨੀਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਿਰ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਪੈਰੀ ਪਾਂਦੇ = ਪੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉੱਚੇ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨੀਵਾਂ ਬਣਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਨੀਵਾਂ ਹੋਇਆ ਪੁਰਸ਼ ਆਪਣੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਉੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਧਰਿ ਤਾਰਾਜੂ ਤੋਲੀਐ ਨਿਵੈ ਸੁ ਗਉਰਾ ਹੋਇ ॥ *(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੭੧)*

ਮੁਹੁ ਅਖੀ ਨਕੁ ਕੰਨ ਹਥ; ਦੇਹ ਭਾਰ ਉਚਾਂਦੇ ।

('ਅੱਖੀਂ' ਬੋਲੋ)

ਮੁਹੁ = ਮੂੰਹ, ਅਖੀ = ਅੱਖਾਂ, ਨੱਕ, ਕੰਨ, ਹੱਥ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇਹ = ਸਰੀਰ ਦੇ ਭਾਰ ਨੂੰ ਪੈਰ ਹੀ ਉਚਾਂਦੇ = ਚੁੱਕਦੇ ਹਨ।

ਸਭ ਚਿਹਨ ਛਡਿ ਪੂਜੀਅਨਿ; ਕਉਣੁ ਕਰਮ ਕਮਾਂਦੇ ।

ਸਭ = ਸਾਰੇ ਚਿਹਨ = ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪੈਰ ਹੀ ਪੂਜੀਅਨਿ = ਪੂਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ : ਪਰ ਪੈਰ ਕਉਣ = ਕਿਹੜਾ ਕਰਮ ਕਮਾਂਦੇ = ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ?

ਗੁਰ ਸਰਣੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤੀ; ਨਿਤ ਚਲਿ ਚਲਿ ਜਾਂਦੇ ।

('ਸੰਗਤੀਂ' ਬਿੰਦੀ ਲਾ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਉੱਤਰ : ਪੈਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਣੀ = ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਿਤ = ਹਰ ਰੋਜ਼ ਚਲਿ ਚਲਿ = ਤੁਰ-ਤੁਰ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੂਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਤਨਿ ਪਰਉਪਕਾਰ ਨੋ; ਕਰਿ ਪਾਰਿ ਵਸਾਂਦੇ ।

('ਵੱਤਨਿ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਕੋਈ ਵੀ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਨੋ = ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਪੈਰ ਹੀ ਵਤਨਿ = ਚੱਲ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਕੰਮ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਪਾਰ ਵਸਾਂਦੇ = ਵਸਾਉਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਵਾਹ ਚੱਲੇ, ਅੱਕਦੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਭਾਵ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ ਜਿਥੋਂ ਗਏ ਸੀ, ਫਿਰ ਉਥੋਂ (ਵਸ + ਆਂਦੇ) ਆਉਂਦੇ = ਆ ਕੇ ਵੱਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮੇਰੀ ਖਲਹੁ ਮੌਜੜੇ; ਗੁਰਸਿਖ ਹੰਢਾਂਦੇ ।

('ਖੱਲਹੁ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮੇਰੀ ਖਲਹੁ = ਚਮੜੀ ਦੀ ਮੌਜੜੇ = ਮੌਜੇ ਭਾਵ ਜੁੱਤੀ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਹੰਢਾਂਦੇ = ਹੰਢਾਉਣ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਾਤਿ ਕੁਲੀਨੁ ਸੇਵਕੁ ਜੇ ਹੋਇ ॥ ਤਾ ਕਾ ਕਹਣਾ ਕਹਹੁ ਨ ਕੋਇ ॥
ਵਿਚਿ ਸਨਾਤੀ ਸੇਵਕੁ ਹੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਪਣ੍ਹੀਆ ਪਹਿਰੈ ਸੋਇ ॥੪॥੧॥੬॥

(ਮਲਾਰ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੨੫੬)

ਮਸਤਕ ਲਗੇ ਸਾਧ ਰੇਣੁ; ਵਡਭਾਗ ਜਿਨ੍ਹਾ ਦੇ ॥੧੮॥

ਸਾਧ = ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਰੇਣੁ = ਧੂੜੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਸਤਕ = ਮੱਥੇ ਲੱਗੇ = ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਡਭਾਗ = ਵੱਡੇ ਭਾਗ ਹਨ ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼)

ਜਿਉ ਧਰਤੀ ਧੀਰਜ ਧਰਮ; ਮਸਕੀਨੀ ਮੂੜੀ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧੀਰਜ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਮਸਕੀਨੀ = ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੀ ਮੂੜੀ = ਪੂੰਜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਧੂ ਸੰਤ ਧਰਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ ਧੀਰਜ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬੀ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਭਦੂੰ ਨੀਵੀਂ ਹੋਇ ਰਹੀ; ਤਿਸੁ ਮਣੀ ਨ ਕੂੜੀ।

ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਸਭਦੂੰ = ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਰਹੀ = ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤਿਸੁ = ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਕੂੜੀ = ਝੂਠੀ ਮਣੀ = ਮਨਾਉਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਸਾਧ ਜਨ ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨੀਵੇਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਕੋਈ ਝੂਠਾ ਵਹਿਮ ਭਰਮ ਜਾਂ ਝੂਠੀ ਮਨਾਉਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਕੋਈ ਹਰਿ ਮੰਦਰੁ ਕਰੈ; ਕੋ ਕਰੈ ਅਰੂੜੀ।

ਕੋਈ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਹਰਿ = ਹਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਮੰਦਰੁ = ਪੂਜਯ ਸਥਾਨ ਬਣਾਉਣਾ ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋ = ਕੋਈ ਉਸ ਉੱਤੇ ਕੂੜਾ ਸੁੱਟ ਕੇ ਅਰੂੜੀ = ਰੂੜੀਆਂ ਬਣਾਉਣਾ ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹਿਰਦਾ ਵੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਾਂਗ ਹੈ ਕੋਈ ਇਸ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਵਾਸਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਕੇ ਰੂੜੀ ਵਾਂਗੂ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ; ਫਲ ਅੰਬੁ ਲਸੂੜੀ।

ਧਰਤੀ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਐਸਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਹਾ = ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਇਸ ਵਿਚ ਬੀਜੈ = ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਸੋ = ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਲੁਣੈ = ਵੱਢਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਅੰਬ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਬ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਲਸੂੜੀ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਲਸੂੜੀ ਦਾ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਫਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਰਸ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ ॥ *(ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਮਾਂਝ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੩੪)*

ਜੀਵਦਿਆਂ ਮਰਿ ਜੀਵਣਾ; ਜੁੜਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜੂੜੀ।

ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਨੇ ਜੀਵਦਿਆਂ = ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮਰ ਕੇ ਜੀਵਣਾ = ਜਿਊਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਧਰਤੀ ਵਾਲਾ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਜੀਵਤ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਮਰ ਕੇ ਜਿਹੜਾ ਜਿਊਣਾ ਹੈ ਤੇ ਜੁੜਨ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਜੂੜੀ = ਜੋੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਲਤਾਂ ਹੇਠ ਲਤਾੜੀਐ; ਗਤਿ ਸਾਧਾਂ ਧੂੜੀ ॥੧੯॥

('ਲੱਤਾਂ' ਕੱਸ ਕੇ ਤੇ 'ਗਤਿ', 'ਸਾਧਾਂ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਲੱਤਾਂ ਹੇਠ ਲਤਾੜੀਐ = ਲਿਤਾੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਧਾਂ = ਸਾਧੂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਇਹ ਗਤਿ = ਮਰਿਆਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਦੀ ਚਰਨ ਧੂੜੀ = ਧੂੜ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਬੁਰਾ ਕਹੇ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਭਲਾ ਕਹੇ, ਨਿੰਦਿਆ ਕਰੇ ਜਾਂ ਉਸਤਤ ਕਰੇ, ਉਹ ਸਮ-ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥੧੯॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੋਈ ਭਲਾ ਕਹਉ ਭਾਵੈ ਬੁਰਾ ਕਹਉ ਹਮ ਤਨੁ ਦੀਓ ਹੈ ਢਾਰਿ ॥੧॥

(ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੫੨੮)

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਜਲ ਤੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼)

ਜਿਉ ਪਾਣੀ ਨਿਵਿ ਚਲਦਾ; ਨੀਵਾਣਿ ਚਲਾਇਆ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਨਿਵਿ = ਨੀਵੇਂ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਨਿਵਾਣਿ = ਨੀਵੇਂ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਚਲਾਇਆ = ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖ ਵੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜੋ ਨਿਵਾਣ ਵਾਂਗ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ, ਭਾਵ ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਲਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਲ ਤੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਭਨਾ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚਿ ਮਿਲੈ; ਰਲਿ ਜਾਇ ਰਲਾਇਆ।

ਪਾਣੀ ਸਭਨਾ = ਸਾਰਿਆਂ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲੈ = ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰਲਾਇਆ = ਰਲਾਉਣ 'ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰਲ ਜਾਇ = ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਨਿਵਾਣ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਚਾਰੇ ਵਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਜੋਤ ਜਾਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਪਰਉਪਕਾਰ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ।

ਪਰਉਪਕਾਰੁ ਕਮਾਵਦਾ; ਉਨਿ ਆਪਿ ਗਵਾਇਆ।

ਪਾਣੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨਿ = ਉਸ ਨੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇਆ = ਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾ ਕੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਾਠੁ ਨ ਡੋਬੈ ਪਾਲਿ ਕੈ; ਸੰਗਿ ਲੋਹੁ ਤਰਾਇਆ।

ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਾਠੁ = ਲੱਕੜ ਨੂੰ ਪਾਲ ਕੇ ਕਦੀ ਵੀ ਡੋਬੈ = ਡੋਬਦਾ ਨਹੀਂ,

ਸਗੋਂ ਲੋਹੁ = ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਵੀ ਲੱਕੜ ਦੇ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਤਰਾਇਆ = ਤਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਪਾਲਿ ਕੈ = ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਡੁੱਬਦੇ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਲੋਹੇ ਸਮਾਨ ਕ੍ਰੋਧੀ, ਵਿਸ਼ਈ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਤਰਾਇਆ = ਤਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵੁਠੇ ਮੀਹ ਸੁਕਾਲੁ ਹੋਇ; ਰਸ ਕਸ ਉਪਜਾਇਆ।

('ਵੁੱਠੇ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਦੋਂ ਮੀਂਹ ਵੁਠੇ = ਵਰ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤਦੋਂ ਸੁਕਾਲੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਮਾਂ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰਸ = ਮਿੱਠੇ ਕਸ = ਕੌੜੇ ਫਲ ਉਪਜਾਇਆ = ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਬੱਦਲ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਮਾਂ, ਭਾਵ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲਤਾ, ਮੁਕਤੀ ਰੂਪ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਰਸ ਰੂਪੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਕਸ = ਖਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜੀਵਦਿਆ ਮਰਿ ਸਾਧੁ ਹੋਇ; ਸੁਫਲਿਓ ਜਗਿ ਆਇਆ ॥੨੦॥

ਇਵੇਂ ਜੋ ਜਿਉਂਦਿਆਂ-ਜੀਅ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਮਰ ਕੇ, ਭਾਵ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਮੇਟ ਕੇ ਸਾਧੁ = ਸਾਧੂ ਹੋਇ = ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਜਗਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੁਫਲਿਓ = ਸਫਲ ਹੈ ॥੨੦॥

ਪਉੜੀ ੨੧ (ਬ੍ਰਿਛ ਤੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼)

ਸਿਰ ਤਲਵਾਇਆ ਜੰਮਿਆ; ਹੋਇ ਅਚਲੁ ਨ ਚਲਿਆ।

('ਅਚੱਲ' ਤੇ 'ਚੱਲਿਆ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਬ੍ਰਿਛ ਸਿਰ ਤਲਵਾਇਆ = ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਉੱਤੇ ਕਰ ਕੇ ਜੰਮਿਆ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਅਚਲੁ = ਅਟੱਲ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਖੜਾ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਅੱਗੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਚਲਿਆ = ਚੱਲਦਾ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਬਣ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਹਨ। ਅਚੱਲ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਮਗਰ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦੇ, ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਅਚੱਲ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਣੀ ਪਾਲਾ ਧੁਪ ਸਹਿ; ਓਹ ਤਪਹੁ ਨ ਟਲਿਆ।

('ਪਾਲਾ', 'ਟਲਿਆ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਬ੍ਰਿਛ ਪਾਣੀ = ਬਰਸਾਤ, ਪਾਲਾ = ਸੀਤ ਤੇ ਧੁੱਪ ਸਹਿ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਤਪਹੁ = ਤਪਣ ਤੋਂ ਨ = ਨਹੀਂ ਟਲਿਆ = ਟਲਦਾ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਾਣੀ ਰੂਪ ਪਦਾਰਥਾਂ, ਪਾਲਾ ਰੂਪ ਪਾਪੀਆਂ, ਧੁੱਪ ਰੂਪ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਲੂਆਂ ਦੀਆਂ ਤਰਕਾਂ ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਰੂਪ ਤਪ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਦੇ, ਭਾਵ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ :

ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਤਪਾਂ ਸਿਰਿ ਤਪੁ ਸਾਰੁ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੪੨੩)*

ਸਫਲਿਓ ਬਿਰਖ ਸੁਹਾਵੜਾ; ਫਲ ਸੁਫਲਿਓ ਫਲਿਆ।

('ਫਲਿਆ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਜੋ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਸਫਲਿਓ = ਸਹਿਤ ਫਲਾਂ ਦੇ ਹੈ, ਉਹ ਸੁਹਾਵੜਾ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਫਲ ਦੇ ਨਾਲ ਫਲਿਆ = ਫਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੁਫਲਿਉ = ਸਫਲਤਾ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਫਲ ਦੇਇ ਵਟ ਵਗਾਇਐ; ਕਰਵਤਿ ਨ ਹਲਿਆ।

('ਕਰਵੱਤਿ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ ਤੇ 'ਹਲਿਆ' ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਬ੍ਰਿਛ ਵੱਟੇ ਵਗਾਇਐ = ਮਾਰਨ 'ਤੇ ਵੀ ਫਲ ਦੇਇ = ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਵਤਿ = ਆਰੇ ਨਾਲ ਚੀਰਦੇ ਹਨ, ਉਦੋਂ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਹਲਿਆ = ਹਿੱਲਦਾ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਤਰਕਾਂ ਰੂਪ ਵੱਟੇ ਮਾਰਨ 'ਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਫਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਰੂਪ ਆਰੇ ਨਾਲ ਚੀਰੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਹਿੱਲਦੇ ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਚਲਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਬੁਰੇ ਕਰਨਿ ਬੁਰਿਆਈਆ; ਭਲਿਆਈ ਭਲਿਆ।

('ਭਲਿਆ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਬੁਰੇ ਪੁਰਸ਼ ਸਦਾ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਹੀ ਕਰਨਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਭਲਿਆ = ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਭਲਿਆਈ = ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬੁਰੇ ਨਾਲ ਸਭ ਕਰਨ ਬੁਰਾਈ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਆਣੇ।
ਬੁਰੇ ਨਾਲ ਭਲਿਆਈ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਾਣੇ।

ਅਵਗੁਣ ਕੀਤੇ ਗੁਣ ਕਰਨਿ; ਜਗਿ ਸਾਧ ਵਿਰਲਿਆ।

ਅਵਗੁਣ = ਔਗੁਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧ ਜਨ ਜਗਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਰਲਿਆ = ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਉਸਰਿ ਆਪ ਛਲਾਇਦਾ; ਤਿਨਾ ਅਉਸਰੁ ਛਲਿਆ ॥੨੧॥

('ਛਲਿਆ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਉਸਰਿ = ਸਮਾਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਛਲਾਇਦਾ = ਛਲੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਉਸਰੁ = ਸਮੇਂ ਨੇ ਤਿਨਾ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛਲਿਆ = ਛਲ ਲਿਆ ਹੈ ॥੨੧॥

ਪਉੜੀ ੨੨ (ਮੁਰਦਾ ਲੱਛਣ)

ਮੁਰਦਾ ਹੋਇ ਮੁਰੀਦ; ਸੋ ਗੁਰ ਗੋਰਿ ਸਮਾਵੈ।

ਜੋ ਮੁਰੀਦ = ਸੇਵਕ ਮੁਰਦਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ = ਉਹ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਰੂਪੀ ਗੋਰਿ = ਕਬਰ ਵਿਚ ਸਮਾਵੈ = ਸਮਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣੁ ਹੋਇ; ਓਹੁ ਆਪੁ ਗਵਾਵੈ।

ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਕੇ ਲੀਨ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਵੈ = ਗਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਤਨ ਧਰਤੀ ਕਰਿ ਧਰਮਸਾਲ; ਮਨੁ ਦਭੁ ਵਿਛਾਵੈ।

ਜੋ ਤਨ = ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਧਰਮਸਾਲ = ਧਰਮ ਦੇ ਸਥਾਨ ਦੀ ਧਰਤੀ ਕਰਿ = ਬਣਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਮਨ ਦੀ ਦਭੁ = ਫੂਹੜੀ ਵਿਛਾਵੈ = ਵਿਛਾਵੇ, ਭਾਵ ਹਰ ਇਕ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਤਨੋਂ ਮਨੋਂ ਸੇਵਾ ਕਰੇ।

ਲਤਾਂ ਹੇਠ ਲਤਾੜੀਐ; ਗੁਰ ਸਬਦ ਕਮਾਵੈ।

('ਲੱਤਾਂ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਘਾਹ ਤੁਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਲੱਤਾਂ ਹੇਠ ਲਤਾੜੀਐ = ਲਿਤਾੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਕਮਾਵੈ = ਕਮਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਵੀ ਮਾੜਾ ਬੋਲ ਬੋਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਨੀਵਾਣੁ ਹੋਇ; ਗੁਰਮਤਿ ਠਹਿਰਾਵੈ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰ ਕੇ ਨੀਵਾਣੁ = ਨੀਵਾਂ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਠਹਿਰਾਵੈ = ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਸੈ ਨਿਝਰ ਧਾਰ ਹੋਇ; ਸੰਗਤਿ ਚਲਿ ਆਵੈ ॥੨੨॥੯॥

ਜਦੋਂ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਅਖੰਡ ਧਾਰ = ਧਾਰਾ ਦਾ ਨਿਝਰ = ਇਕ-ਰਸ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਮੀਂਹ ਵਰਸੈ = ਵਰ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਉਹ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਚੱਲ ਕੇ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਰਤਵ ਹਨ ॥੨੨॥੯॥

ਵਾਰ ੧੦

ਪਉੜੀ ੧ (ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਕਥਾ, ਧ੍ਰੂ ਭਗਤ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਨੌਂ ਵਾਰਾਂ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਹੁਣ ਦਸਵੀਂ ਵਾਰ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਭਗਤ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ 'ਤੇ ੨੩ ਪਉੜੀਆਂ ਵਾਲੀ ਵਾਰ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਭਗਤ ਰਤਨਾਵਲੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੂਪ ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਆਵਲੀ = ਪੰਕਤੀ, ਕਤਾਰ ਕਥਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਨ ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਪ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਾਖਿਆਤਕਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰੇ ਤੇ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿੱਤਾ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਜੋ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਭਗਤ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਭਗਤਮਾਲਾ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਲੰਮੇਰੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਿੱਤ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਆ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ, ਕਮਾਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਉੱਚ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਵਿਤਕਰੇ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਅਦ੍ਵੈਤ ਮਤ ਦਰਸਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗਿਣਤੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਕਥਨ ਕਰ ਕੇ ਜਿਥੇ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਦਿਖਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਕੁੱਜੇ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਰਾਮਾਤ ਲੇਖਣੀ ਵਿਚ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ। ਸੋ ਪਹਿਲਾਂ ਧ੍ਰੂ ਭਗਤ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਥਨ ਕਰਨਗੇ। ਇਹ ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਭਗਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਰਾਮ ਜਪਉ ਜੀਅ ਐਸੇ ਐਸੇ ॥ ਧ੍ਰੂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਜਪਿਓ ਹਰਿ ਜੈਸੇ ॥੧॥

(ਗਉੜੀ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੩੩੭)

ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਵਿਚ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਕਥਨ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਧ੍ਰੂ ਭਗਤ ਬਾਰੇ ਐਸਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਧ੍ਰੂ ਕਉ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ ਨਿਸੰਗ ॥੧॥ *(ਬਸੰਤ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੯੨)*

ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਉਤਾਨਪਾਦ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਾਤਾ ਪ੍ਰੈਵਰਤਨਾ ਦੂਸਰਾ ਪ੍ਰਿਥੂ ਰਾਜਾ ਸੀ। ਤੀਸਰਾ ਉਤਾਨਪਾਦ ਰਾਜਾ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਭਰਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰਾ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਉਤਾਨਪਾਦ ਦਾ ਰਾਜ ਮਥੁਰਾ ਤੇ ਆਗਰੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਰਾਣੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਪਟਰਾਣੀ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਨੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਛੋਟੀ ਰਾਣੀ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਰੁਚੀ ਸੀ। ਵੱਡੀ ਰਾਣੀ ਦਿਖਾਵੇ ਰਹਿਤ ਤੇ ਸਿੱਧੀ-ਸਾਦੀ, ਭਗਤੀ-ਭਾਵ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਰੁਚੀ ਬਹੁਤ ਚੁਸਤ ਤੇ ਚਲਾਕ

ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ। ਵੱਡੀ ਰਾਣੀ ਸਤਿਸੰਗਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਈਰਖਾ ਰਹਿਤ ਸੀ, ਉਹ ਛੋਟੀ ਰਾਣੀ ਦੇ ਈਰਖਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕਦੇ ਕੋਈ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਅਖ਼ੀਰ ਛੋਟੀ ਰਾਣੀ ਨੇ ਉਤਾਨਪਾਦ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ। ਰਾਣੀ ਜੋ ਕਹਿੰਦੀ, ਰਾਜਾ ਉਹੀ ਕਰਦਾ। ਵੱਡੀ ਰਾਣੀ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖਰਾ ਥਾਂ ਦੇ ਕੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਣ ਲੱਗਾ। ਵੱਡੀ ਰਾਣੀ ਸੁਨੀਤਾ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ, ਜੋ ਉਤਾਨਪਾਦ ਰਾਜੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਲੜਕਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਛੋਟੀ ਰਾਣੀ ਸੁਰਚੀ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਨਾਮ ਦਾ ਛੋਟਾ ਬੇਟਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਸਮਾਂ ਲੰਘਦਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਧ੍ਰੂ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਉੱਤਮ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਉਤਾਨਪਾਦ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕੇ ਮੁੱਖ ਚੁੰਮ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਅਚਾਨਕ ਉਧਰੋਂ ਰਾਜੇ ਦੀ ਛੋਟੀ ਰਾਣੀ ਦੇਖ ਕੇ ਸੜ-ਬਲ ਗਈ ਅਤੇ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਬਾਂਹ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ, ਨਫ਼ਰਤ ਨਾਲ ਘਸੀਟ ਕੇ, ਦੋ-ਤਿੰਨ ਚਪੇੜਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੱਜ ਰਾਜੇ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੈਂ, ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਸਨ 'ਤੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰੇਂਗਾ। ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਵਿਲ੍ਹਕਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਿ ਛੋਟੀ ਮਾਂ ਮੇਰਾ ਕਸੂਰ ਕੀ ਹੈ? ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋ? ਤਾਂ ਸੁਰਚੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੇਰਾ ਕਸੂਰ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਰਾਜੇ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੈਂ। ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਉੱਤਮ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ, ਉਹੀ ਇਸ ਗੋਦ ਦਾ, ਉਹੀ ਇਸ ਸਿੰਘਾਸਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਸਨ 'ਤੇ ਬੈਠਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ। ਇਥੋਂ ਧ੍ਰੂ ਰੋਂਦਾ ਰੋਂਦਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਕੋਲ ਆਇਆ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮਾਂ ਸੱਚ ਦੱਸ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਗੋਲੀ ਹੈਂ ਕਿ ਰਾਣੀ ਹੈਂ? ਤਾਂ ਰਾਣੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਤੂੰ ਅੱਗੇ ਕਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਇਕ ਰਾਜੇ ਦੀ ਧੀ ਹਾਂ, ਇਕ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਪਟਰਾਣੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਗੋਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਮੈਂ ਰਾਜ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹਾਂ। ਤੇਰੇ ਨਿਰਾਦਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰਾ ਇਤਨਾ ਵੱਡਾ ਨਿਰਾਦਰ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ? ਤਾਂ ਧ੍ਰੂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨੇਕ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਪੁੱਤਰ! ਨਾ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਕਸੂਰ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਛੋਟੀ ਮਾਂ ਦਾ ਕਸੂਰ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਨਿਰਾਦਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਹਨ। ਕਿਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਪਿਆ ਹੈ। ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਤਰੀਕਾ ਦੱਸ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਜਿਸ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਅਪਮਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਮੈਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਮਾਤਾ, ਜੋ ਤੇਰੀ ਹਾਲਤ ਗੋਲੀਆਂ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਤੇਰਾ ਵੀ ਸਤਿਕਾਰ ਮੁੜ ਪਟਰਾਣੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਤੇਰਾ ਹੱਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਧ੍ਰੂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬੱਸ ਇੱਕੋ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਆਰਾਧਨਾ ਕਰ। ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਣ, ਉਦੋਂ ਰਾਜ ਮੰਗ ਲੈਣਾ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੈਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਦੇਵੇਗਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਉਂ ਧ੍ਰੂ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਰਾਜ ਮਹਿਲਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨਾਰਦ ਜੀ ਮਿਲ ਗਏ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕਾਕਾ, ਕਿਥੇ ਚੱਲਿਆ ਹੈਂ ਤਾਂ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਚੱਲਿਆ ਹਾਂ ਤਾਂ ਨਾਰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਜਾਨਵਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਤੇਰੀ ਜਾਨ ਗਵਾ ਦੇਣਗੇ, ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਤਪੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗੀ। ਜੇ ਤੂੰ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਅਰਾਧ ਵੀ ਲਿਆ, ਫਿਰ ਮਿੱਤਰ, ਸ਼ੱਤਰੂ ਦੇ ਭਾਵ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਕੇ ਰਾਜ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਫਿਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਜੋਤ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ

ਵਿਚ ਦੇਖਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਤੂੰ ਵਾਪਸ ਚੱਲ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਘਰ ਛੱਡ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਕਰ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਧ੍ਰੂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਭਰ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਨਿਸਚਾ ਤਾਂ ਨਾ ਡੁਲਾਉ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ। ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਐਸਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਉ ਕਿ ਮੈਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਸਕਾਂ, ਮੁੜ ਮੈਨੂੰ ਮੋਹ ਵਿਚ ਨਾ ਫਸਾਉ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਦੇ ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਮੁੜਾਂਗਾ। ਤਾਂ ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਾਕਾ, ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪਰੀਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਭੇਜਿਆ ਹੀ ਤੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਦੇਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਂਗਾ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਦੀਖਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਜਾਪ ਜਪ ਕੇ ਤੂੰ ਜਲਦੀ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ, 'ਓ ਨਮੋ ਭਗਵਤੇ ਵਾਸਦੇਵਾਯ' ਇਹ ਦੁਆਦਸ਼ੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਜਾਪ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਰਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿਉ। ਤਾਂ ਨਾਰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਧ੍ਰੂ, ਤੂੰ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਘਾਲਣਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲਵੇਂਗਾ। ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਨਾਰਦ ਰਾਜੇ ਉਤਾਨਪਾਦ ਕੋਲ ਆਇਆ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਨਾਰਦ ਨੇ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਤਾਨਪਾਦ ਨੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਨਾਰਦ ਨੇ ਲਾਹਨਤਾਂ ਪਾਈਆਂ ਕਿ ਰਾਜਾ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਤੂੰ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਿਆ। ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਤੂੰ ਇਤਨਾ ਵੱਡਾ ਉਪੱਦਰ ਵੇਖ ਲਿਆ, ਪਰ ਤੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਪਛਤਾਵਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਅੱਧਾ ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖ ਕੇ ਅੱਧਾ ਰਾਜ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਨਾਰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਕਹਿ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਜ਼ੀਰ ਭੇਜ ਕੇ ਅੱਧਾ ਰਾਜ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਤੂੰ ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ ਕਰ। ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਰੱਬ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਹੀ ਰਾਜ ਮਗਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪ ਜਾਣਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਾਰਾ ਰਾਜ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਵਕਤ ਲੰਘ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰੇ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਭਾਵੇਂ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਸਮਾਪਤ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਫਿਰ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਤਪੱਸਿਆ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਮਹੀਨੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੇ ਫਲ ਤੋੜ ਕੇ ਖਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਮਹੀਨੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ ਖਾ ਕੇ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਤੀਜੇ ਮਹੀਨੇ ਅੱਠਵੇਂ ਦਿਨ ਛਕਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਚੌਥੇ ਮਹੀਨੇ ਨਿਰਾਹਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੰਜਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੀ ਸੀ ਤਦ ਦੈਂਤਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇ, ਤਪੱਸਿਆ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪ ਕੇ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ ਕਿ ਹੇ ਪੁੱਤਰ! ਤੂੰ ਕਿਥੇ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਮਰ ਚੱਲੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਮਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਅਵਸਥਾ ਉੱਚੀ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡੋਲਾਇਆ ਡੋਲਿਆ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਧ੍ਰੂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੰਗਤਾ, ਮਮਤਾ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਰ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਕੇਵਲ ਇਕ ਨਾਮ ਦੀ ਧੁਨ ਹੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੰਜਵਾਂ ਮਹੀਨਾ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਪੈਰ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਦੇ ਭਾਰ ਖੜਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹ। ਧ੍ਰੂ ਜੋ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਰੂਪ ਮਨ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਨਾਮ ਦਾ ਰਸ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਰਸ ਵਿਚ ਨੇਤਰ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹੇ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਧ੍ਰੂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਅਲੋਪ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਧ੍ਰੂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ

ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਧ੍ਰੂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਮੰਗ ਲੈ, ਤਾਂ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਉਸਤਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕਰਨੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਆਪਣੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਬਲ ਬਖ਼ਸ਼ੋ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਪੰਚ ਮੁਖ ਨਾਦ ਸੰਖ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦਾ ਸਤੋਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਸ ਇੱਛਾ ਲਈ ਘਰੋਂ ਚੱਲਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਦਾ ਵਰ ਮੰਗ ਲੈ ਤਾਂ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਰਾਜ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਇੱਛਾ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੈਨੂੰ ੩੬ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਦਾ ਰਾਜ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ। ਤਾਂ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ, ਜੇ ਦੇਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਚੱਲ ਰਾਜ ਬਖ਼ਸ਼ੋ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਅਚੱਲ ਪਦਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ। ਇਹ ਰਾਜ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਤੂੰ ਅਟੱਲ ਪਦਵੀ ਪਾਵੇਂਗਾ, ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਤੇਰਾ ਭਰਾ ਉੱਤਮ ਜੱਛਾਂ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰਦਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਤੇਰੀ ਮਤ੍ਰੇਈ ਮਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਲਦੀ ਹੋਈ ਜੰਗਲ ਦੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਅੱਗ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਆ ਜਾਏਗੀ। ਇਉਂ ਇਥੇ ਵੀ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਜ ਭੋਗ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੈਨੂੰ ਅਚੱਲ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਤੇਤੀ ਕਰੋੜ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਤੇਰੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ। ਇਉਂ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਅਟੱਲ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

...ਧ੍ਰੂਅ ਅਟਲੁ ਅਜਹੂ ਨ ਟਰਿਓ ॥੩॥ *(ਮਾਰੂ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੧੦੫)*

ਸੋ ਇਹ ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਮੰਗਲ ਕਰਦਿਆਂ ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ ਇਉਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਧ੍ਰੂ ਹਸਦਾ ਘਰਿ ਆਇਆ; ਕਰਿ ਪਿਆਰੁ ਪਿਉ ਕੁਛੜਿ ਲੀਤਾ।

ਧ੍ਰੂ ਬਾਲਕ ਅਵਸਥਾ (ਪੰਜ ਵਰ੍ਹੇ) ਵਿਚ ਹੱਸਦਾ ਹੋਇਆ ਘਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤੇ ਪਿਤਾ ਉਤਾਨਪਾਦ ਨੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕੁਛੜਿ = ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੀਤਾ = ਲੈ ਲਿਆ।

ਬਾਹਹੁ ਪਕੜਿ ਉਠਾਲਿਆ; ਮਨ ਵਿਚਿ ਰੋਸੁ ਮਤ੍ਰੇਈ ਕੀਤਾ।

ਭਗਤ ਧ੍ਰੂ ਦੀ ਮਤ੍ਰੇਈ ਮਾਂ ਸਰੁੱਚੀ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਰੋਸੁ = ਗ਼ੁੱਸਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਹੁ = ਬਾਂਹ ਤੋਂ ਪਕੜ ਕੇ ਕੁੱਛੜ ਵਿੱਚੋਂ ਨਫ਼ਰਤ ਨਾਲ ਉਠਾਲਿਆ = ਉਠਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪੇਟੋਂ ਜੰਮਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਗੋਦੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੁੰਦਾ।

ਡੁਡਹੁਲਿਕਾ ਮਾਂ ਪੁਛੈ; ਤੂੰ ਸਾਵਾਣੀ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰੀਤਾ।

ਤਦੋਂ ਡੁਡਹੁਲਿਕਾ = ਹਿਚਕੀ ਨਾਲ ਰੋਂਦਾ ਹੋਇਆ ਧ੍ਰੂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛੈ = ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸਾਵਾਣੀ = ਧਰਮ-ਪਤਨੀ ਹੈਂ ਕਿ ਸੁਰੀਤਾ = ਗੋਲੀ ਹੈਂ? ਭਾਵ ਮੇਰੇ ਨਿਰਾਦਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਗੋਲੀ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ? ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ:

ਸਾਵਾਣੀ ਹਾਂ ਜਨਮ ਦੀ; ਨਾਮੁ ਨ ਭਗਤੀ ਕਰਮ ਦ੍ਰਿੜੀਤਾ।

ਧ੍ਰੂ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਨਮ ਦੀ ਮੈਂ ਇਕ ਰਾਜੇ ਦੀ ਧੀ ਹਾਂ ਤੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਵਿਆਹੁਣ ਕਰਕੇ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸਾਵਾਣੀ = ਧਰਮ-ਪਤਨੀ ਹਾਂ, ਭਾਵ ਗੋਲੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਜੋ ਗੋਲੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਭੈੜੀ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸੀਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਪੁੱਤਰ, ਤੈਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਪਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਗੋਲੀ ਹਾਂ, ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਤੇਰੀ ਛੋਟੀ ਮਾਂ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਹਨ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਮਨ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਜਾਪਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੁੱਖ ਕਰਕੇ ਕੀਰਤਨ ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਦ੍ਰਿੜੀਤਾ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕੀਤੇ।

ਕਿਸੁ ਉਦਮ ਤੇ ਰਾਜੁ ਮਿਲੈ; ਸਤ੍ਰੂ ਤੇ ਸਭ ਹੋਵਨਿ ਮੀਤਾ।

ਫਿਰ ਧ੍ਰੂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ ਕਿਸ ਉਦਮ = ਜਤਨ ਕਰਨ ਤੇ = ਤੋਂ ਰਾਜ ਮਿਲੈ = ਮਿਲੇਗਾ, ਜਿਸ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸਤ੍ਰ = ਦੁਸ਼ਮਨ ਮੀਤਾ, ਮਿੱਤਰ ਹੋਵਨਿ = ਹੋ ਜਾਣ, ਮਾਤਾ ਤੁਹਾਡਾ ਆਦਰ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਮੈਨੂੰ ਐਸਾ ਢੰਗ ਦੱਸੋ। ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਨੇ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਸ ਇੱਕੋ ਹੀ ਜਤਨ ਹੈ ਕਿ :

ਪਰਮੇਸਰੁ ਆਰਾਧੀਐ; ਜਿਦੂ ਹੋਈਐ ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤਾ।

('ਜਿੱਦੂ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਆਰਾਧੀਐ = ਅਰਾਧਨਾ ਕਰ ਤੇ ਜਿਦੂ = ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀ ਤੋਂ ਪੁਨੀਤਾ = ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਈਐ = ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰਾਦਰ ਹੋਇਆ ਆਦਰ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਹੱਥ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਫਿਰ ਧ੍ਰੂ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ :

ਬਾਹਰਿ ਚਲਿਆ ਕਰਣਿ ਤਪੁ; ਮਨ ਬੈਰਾਗੀ ਹੋਇ ਅਤੀਤਾ।

ਬਾਹਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਤਪ ਕਰਨ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਮਨ ਬੈਰਾਗੀ = ਵੈਰਾਗਵਾਨ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਅਤੀਤਾ = ਵਿਰਕਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਗਿਆ।

ਤੇ ਬਾਹਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਅਚਾਨਕ ਮਿਲਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਾਕਾ, ਇਸ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ, ਬਘੇਲੇ, ਸੱਪ ਆਦਿਕ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਤੂੰ ਵਾਪਸ ਘਰ ਜਾ ਤਾਂ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ, ਮੇਰੇ ਨਿਸਚੇ ਨੂੰ ਡੁਲਾਓ ਨਾ ਬਲਕਿ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰੋ।

ਨਾਰਦ ਮੁਨਿ ਉਪਦੇਸਿਆ; ਨਾਮ ਨਿਧਾਨੁ ਅਮਿਓ ਰਸੁ ਪੀਤਾ।

ਤਾਂ ਨਾਰਦ ਮੁਨਿ = ਮੁਨੀ ਨੇ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸਿਆ = ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭਗਤ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨਿਧਾਨ = ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਦਾ ਅਮਿਓ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਪੀਤਾ।

ਅਤੇ ਦੁਆਦਸ਼ੀ ਅੱਖਰ 'ਓ ਨਮੋ ਭਗਵਤੇ ਵਾਸਦੇਵਾਯ' ਇਹ ਗੁਰੂ-ਦੀਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਇਉਂ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਨਾਰਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਕੇ ਜਪ-ਤਪ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਉਂ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਉਤਾਨਪਾਦ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਇਸਤਰੀ

ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਕੈਸੀ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੰਜ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਧੱਕੇ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਤੂੰ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਕੈਸਾ ਰਾਜਾ ਹੈਂ, ਚੰਗਾ ਰਾਜਾ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ, ਤੂੰ ਚੰਗਾ ਬਾਪ ਵੀ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਪਿਛਹੁੰ ਰਾਜੇ ਸਦਿਆ; ਅਬਿਚਲ ਰਾਜ ਕਰਹੁ ਨਿਤ ਨੀਤਾ।

('ਸੱਦਿਆ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਤਾਂ ਫਿਰ ਨਾਰਦ ਦੇ ਮਿਲਣ ਪਿੱਛੋਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਾ ਮਹਾਂ-ਮੰਤਰੀ ਭੇਜ ਕੇ ਅੱਧਾ ਰਾਜ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਸਦਿਆ = ਬੁਲਾਇਆ, ਪਰ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਬਿਚਲ (ਅਬਿ + ਚਲ) ਅਬਿ = ਹੁਣ ਤੂੰ ਚੱਲ ਕੇ ਨਿਤ ਨੀਤਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਰਾਜ ਕਰਹੁ = ਕਰ, ਤਾਂ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਰਾਜ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਵਿੱਚੋਂ ਇਤਨਾ ਰਸ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ।

ਹਾਰਿ ਚਲੇ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਗੁ ਜੀਤਾ ॥੧॥

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਝ ਕੇ ਚਲੇ = ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜਗੁ = ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਜੀਤਾ = ਜਿੱਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਧ੍ਰੂ ਨੇ ਜਿੱਤਿਆ ਹੈ ॥੧॥

ਪਉੜੀ ੨ (ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਇਕ ਕਸ਼ਪ ਰਿਸ਼ੀ ਦੇ ਘਰ ਦਿਤੀ ਦੇ ਉੱਦਰ ਤੋਂ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਹਿਰਨਕਸ਼ਪ ਤੇ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਹਿਰਨਕਸ਼ਪ ਨੂੰ ਵਰਾਹ ਅਵਤਾਰ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਨੇ ਬਾਹਰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਤਪ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਵਰਾਜ ਇੰਦਰ ਨੇ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਦੇ ਨਗਰ ਮੁਲਤਾਨ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਕਿਆਧੂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਜੀ ਮਿਲ ਪਏ, ਉਹ ਇੰਦਰ ਕੋਲੋਂ ਮਹਾਰਾਣੀ ਕਿਆਧੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਲੈ ਗਏ, ਉਸ ਨੇ ਉਥੇ ਹੀ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਭਗਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਏ। ਉਧਰ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਨੇ ਭਾਰੀ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਮਨ-ਬਾਂਛਤ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਕਿ ਮੈਂ ਨਾ ਦਿਨੇ ਮਰਾਂ, ਨਾ ਰਾਤ ਮਰਾਂ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਨਾਲ ਮਰਾਂ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਅਸਤ੍ਰ ਨਾਲ ਮਰਾਂ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਮਰਾਂ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਜਾਨਵਰ ਤੋਂ ਮਰਾਂ, ਨਾ ਅੰਦਰ ਮਰਾਂ, ਨਾ ਬਾਹਰ ਮਰਾਂ ਆਦਿਕ ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਉੱਜੜਿਆ ਹੋਇਆ ਨਗਰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਦਲੇ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਦੇਵਤਿਆਂ ਉੱਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਦੇਵਪੁਰੀ ਉੱਪਰ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਆਦਿਕ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਪੁਕਾਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤਾ।

ਓਧਰ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਜਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਣੀ ਕਿਆਧੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਹਰਨਾਖਸ਼

ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਪੰਜ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ੁਕਰਾਚਾਰਯ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸੰਡਾ ਤੇ ਮਰਕਾ ਦੇ ਪਾਸ ਭੇਜਣਾ ਕੀਤਾ। ਪਾਠਸ਼ਾਲਾਂ ਵਿਚ ਦੈਂਤਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਰੇ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਚਾਟੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰਾਮ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਿਚ ਲਾ ਲਿਆ। ਤਦੋਂ ਸੰਡੇ ਤੇ ਮਰਕੇ ਨੇ ਖਿੱਝ ਕੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਕੋਲ ਕੀਤੀ। ਪਿਤਾ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਤੇ ਮਾਤਾ ਕਿਆਧੂ ਨੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਛੱਡ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਅਖ਼ੀਰ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਨੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਮਰਵਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਸੱਪ ਛੱਡੇ ਗਏ, ਬੰਦ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਸੁੱਟਿਆ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟਿਆ, ਪਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨਾ ਡੋਲਿਆ। ਫਿਰ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਦੀ ਭੈਣ ਹੋਲਿਕਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੀ ਚਾਦਰ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਸਾੜਨਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਹੋਲਿਕਾ ਆਪ ਸੜ ਗਈ ਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਫਿਰ ਬਚ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਚਾਦਰ ਹਵਾ ਨਾਲ ਉੱਡ ਕੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੇ ਉੱਪਰ ਆ ਕੇ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਅਖ਼ੀਰ ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪ ਤਲਵਾਰ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਥੰਮ੍ਹ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਨਰਸਿੰਘ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰ ਪੂਰੇ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਟਾਂ ਉੱਪਰ ਰੱਖ ਕੇ ਨਹੁੰਆਂ ਨਾਲ ਚੀਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਪਿਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬਣਿਆ ਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਨ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੋ ਇਸੇ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਘਰਿ ਹਰਣਾਖਸ ਦੈਤ ਦੇ; ਕਲਰਿ ਕਵਲੁ ਭਗਤੁ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦੁ।

(‘ਕੱਲਰ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਕਲਰਿ = ਸ਼ੋਰੇ ਤੇ ਖਾਰ ਵਾਲੀ ਮਿੱਟੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਖਾਰਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਪਏ ਹੋਏ ਬੀਜ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੱਲਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਘਾਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉੱਗਦਾ, ਜੇ ਉਥੇ ਕਵਲੁ = ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਤਿ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਖਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਰੂਪ ਕੱਲਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਦੈਂਤ ਦੇ ਘਰ ਮਹਾਰਾਣੀ ਕਿਆਧੂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ ਕੁਲ ਵਿਚ ਭਗਤ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਣਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਚਰਜ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੱਲਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਅਸਚਰਜ ਹੈ।

ਪੜ੍ਹਨ ਪਠਾਇਆ ਚਾਟਸਾਲ; ਪਾਂਧੇ ਚਿਤਿ ਹੋਆ ਅਹਿਲਾਦੁ।

ਫਿਰ ਹਰਣਾਖਸ਼ ਨੇ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਪੰਜ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪਾਂਧੈ = ਪਾਂਧੇ, ਭਾਵ ਸੰਡੇ ਤੇ ਮਰਕੇ ਕੋਲ ਚਾਟਸਾਲ = ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪਠਾਇਆ = ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਸੰਡੇ ਤੇ ਮਰਕੇ ਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਵੀ ਅਹਿਲਾਦੁ = ਅਨੰਦ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ।

ਸਿਮਰੈ ਮਨ ਵਿਚਿ ਰਾਮ ਨਾਮ; ਗਾਵੈ ਸਬਦੁ ਅਨਾਹਦ ਨਾਦੁ।

ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਰਾਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਅਨਾਹਦ = ਇਕ-ਰਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਨਾਦੁ = ਧੁਨ ਵਿਚ ਗਾਵੈ = ਗਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਭਗਤਿ ਕਰਨਿ ਸਭ ਚਾਟੜੈ; ਪਾਂਧੇ ਹੋਇ ਰਹੇ ਵਿਸਮਾਦੁ।

ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪਾਂਧਿਆਂ, ਭਾਵ ਸੰਡੇ ਤੇ ਮਰਕੇ ਦੇ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਚਾਟੜੈ = ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਤੇ ਪਾਂਧੇ ਵੀ ਇਹ ਸਭ ਵੇਖ ਕੇ ਵਿਸਮਾਦੁ = ਅਸਚਰਜਮਈ ਹੋਏ = ਹੋ ਰਹੇ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਵੇਖ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਪਾਂਧਿਆਂ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ, ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ :

ਰਾਜੇ ਪਾਸਿ ਰੂਆਇਆ; ਦੋਖੀ ਦੈਤਿ ਵਧਾਇਆ ਵਾਦੁ।

ਸੰਡੇ ਤੇ ਮਰਕੇ ਨੇ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਰਾਜੇ ਪਾਸਿ = ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਰੂਆਇਆ = ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਦੋਖੀ = ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੈਂਤ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਨੇ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਵਾਦੁ = ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ = ਵਧਾਉਣਾ ਕੀਤਾ। ਅਤੇ :

ਜਲ ਅਗਨੀ ਵਿਚਿ ਘਤਿਆ; ਜਲੈ ਨ ਡੁਬੈ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ।

ਹਰਣਾਖਸ਼ ਨੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਜਲ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਤੇ ਅਗਨੀ = ਅੱਗ ਵਿਚ ਘਤਿਆ = ਸੁੱਟਿਆ, ਪਰ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨਾ ਹੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਜਲੈ = ਜਲਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੁਬੈ = ਡੁੱਬਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰ ਕਾ ਬਚਨੁ ਬਸੈ ਜੀਅ ਨਾਲੇ ॥
ਜਲਿ ਨਹੀ ਡੂਬੈ ਤਸਕਰੁ ਨਹੀ ਲੇਵੈ ਭਾਹਿ ਨ ਸਾਕੈ ਜਾਲੇ ॥੧॥ *(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੬੭੯)*

ਕਢਿ ਖੜਗੁ ਸਦਿ ਪੁਛਿਆ; ਕਉਣ ਸੁ ਤੇਰਾ ਹੈ ਉਸਤਾਦੁ।

(‘ਸੱਦਿ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਫਿਰ ਹਰਣਾਖਸ਼ ਨੇ ਮਿਆਨ ਵਿੱਚੋਂ ਖੜਗੁ = ਤਲਵਾਰ ਕੱਢ ਕੇ ਸਦਿ = ਬੁਲਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ! ਦੱਸ ਤੇਰਾ ਸੁ = ਉਹ ਉਸਤਾਦੁ = ਗੁਰੂ ਕਉਣ = ਕਿਹੜਾ ਹੈ, ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ?

ਥੰਮ੍ਹ ਪਾੜਿ ਪਰਗਟਿਆ; ਨਰਸਿੰਘ ਰੂਪ ਅਨੂਪ ਅਨਾਦਿ।

ਉਦੋਂ ਥੰਮ੍ਹ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਜੋ ਅਨੂਪ = ਉਪਮਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਨਾਦਿ = ਆਦਿ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ, ਉਹ ਨਰਸਿੰਘ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਗਟਿਆ = ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਹੋਇਆ।

ਬੇਮੁਖ ਪਕੜਿ ਪਛਾੜਿਅਨੁ; ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ।

ਜੋ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ, ਜੁਗਾਦਿ = ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸਹਾਈ = ਸਹਾਇਕ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਬੇਮੁੱਖ ਹਰਣਾਖਸ਼ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪਕੜਿ = ਫੜ ਕੇ ਪਛਾੜਿਅਨੁ = ਪਟਕਾ ਕੇ ਮਾਰਿਆ, ਭਾਵ ਨਹੁੰਆਂ ਨਾਲ ਚੀਰ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਖਿਨ ਮਹਿ ਭੈਆਨ ਰੂਪੁ ਨਿਕਸਿਆ ਥੰਮ੍ ਉਪਾੜਿ ॥
ਹਰਣਾਖਸੁ ਨਖੀ ਬਿਦਾਰਿਆ ਪ੍ਰਹਲਾਦੁ ਲੀਆ ਉਬਾਰਿ ॥੪॥ *(ਭੈਰਉ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੧੧੩੩)*

ਜੈ ਜੈ ਕਾਰੁ; ਕਰਨ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿ ॥੨॥

ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿ = ਬ੍ਰਹਮਾ ਆਦਿ ਦੇਵਤੇ ਭੀ ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ॥੨॥

ਹਰਨਾਖਸ਼ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ

ਹਰਨਾਖਸ਼ ਤੇ ਹਿਰਨਕਸ਼ਪ ਬਾਰੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹਿਰਨਕਸ਼ਪ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਹੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌਵੀ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਵਿਚ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਭੀ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਿਸਚੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਸਿਆਣਾ ਵਿਦਵਾਨ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵੇਦ-ਵਿਆਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਗ਼ੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਹਰ ਸਮੇਂ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਬਵੰਜਾ ਕਵੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵੇਦਾਂ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਹੀ ਸਹੀ ਮੰਨਣਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਣ ਐਸਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਹਰਣਾਖਸੁ ਦੁਸਟੁ ਹਰਿ ਮਾਰਿਆ ਪ੍ਰਹਲਾਦੁ ਤਰਾਇਆ ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੪੫੧)*

ਦੁਰਮਤਿ ਹਰਣਾਖਸੁ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ॥ ਪ੍ਰਭੁ ਨਾਰਾਇਣੁ ਗਰਬ ਪ੍ਰਹਾਰੀ ॥
ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਉਧਾਰੇ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੀ ॥੪॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੨੨੪)*

ਪਉੜੀ ੩ (ਰਾਜਾ ਬਲਿ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਜੀ ਦਾ ਪੋਤ੍ਰਾ ਅਤੇ ਵਿਰੋਚਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਜੋ ਵਿੰਧਯਾਵਲੀ ਦੇ ਉਦਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਬਲਿ ਰੱਖਿਆ। ਆਪਣੇ ਬਲ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੰਕਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਸੌ ਯੱਗ ਕੀਤੇ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਇੱਛਾ ਹੋਈ ਕਿ ਸਵਰਗ ਦਾ ਰਾਜ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਸੌ ਇੱਕਵਾਂ ਯੱਗ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਵਕਤ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਬਿਪਤਾ ਪੈ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਕਰੋ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਬਾਵਨ (ਬਵੰਜਾ ਉਂਗਲਾਂ ਵਾਲਾ) ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜੋ ਅਦਿੱਤੀ ਦੇ ਪੇਟ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਛਲਣ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਆਣ ਖੜਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸ਼ੁਕਰਾਚਾਰਯ ਜੋ ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਾ ਬਲਿ ! ਇਹ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਠੱਗਣ ਲਈ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਕਰਾਚਾਰਯ ਦੁਆਰਾ ਬਹੁਤ ਵਰਜਣ 'ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਉਸ ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਾਡੇ ਯੱਗ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇਗਾ ? ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਲਿ ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਬੈਠਣ ਲਈ ਚੰਦਨ ਦਾ ਮੂੜ੍ਹਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਵਨ

ਨੇ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਸੁਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜਾ ਬਲਿ ਬਹੁਤ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਆ, ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੀ, ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਇੱਛਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੰਗਣਾ ਕਰੋ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਾ ਬਲਿ ਹੋਰ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਢਾਈ ਕੁ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਬਲਿ ਰਾਜਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਠੀਕ ਹੈ ਜੀ, ਮਿਣ ਲਵੋ। ਧਰਤ ਨੂੰ ਮਿਣਨ ਵੇਲੇ ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅਕਾਰ ਵੱਡਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਤਿੰਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਰਮਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅਜੇ ਅੱਧੀ ਕਰਮ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਬਲਿ ਰਾਜਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਹੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਹੀ ਅੱਧੀ ਕਰਮ ਮਿਣ ਲਵੋ ਤਾਂ ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ ਨੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖ ਕੇ ਸੱਤਵੇਂ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਚਰਨ ਫੜ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਕਰੋ। ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦੁਆਰੇ 'ਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਚਾਂ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਾਂਗਾ। ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਬਲਿ ਰਾਜੇ ਦੀ ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਤਾਲ ਦਾ ਰਾਜ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਛਲਣ ਗਿਆ ਸੀ ਬਲਿ ਨੂੰ, ਆਪ ਹੀ ਛਲੇ ਗਏ ਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਰਾਜੇ ਬਲਿ ਦੇ ਦੁਆਰ 'ਤੇ ਖੜਨ ਦਾ ਬਚਨ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਨਾਮਾ ਕਹੈ ਭਗਤਿ ਬਸਿ ਕੇਸਵ ਅਜਹੂੰ ਬਲਿ ਕੇ ਦੁਆਰ ਖਰੋ ॥੪॥੧॥

(ਮਾਰੂ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੧੦੫)

ਸੋ ਇਸੇ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਬਲਿ ਰਾਜਾ ਘਰਿ ਆਪਣੈ; ਅੰਦਰਿ ਬੈਠਾ ਜਗੁ ਕਰਾਵੈ।

('ਜੱਗ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਰਾਜਾ ਬਲਿ ਆਪਣੈ = ਆਪਣੇ ਘਰ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਯੱਗ ਕਰਾਵੈ = ਕਰਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਤਦੋਂ:

ਬਾਵਨ ਰੂਪੀ ਆਇਆ; ਚਾਰਿ ਵੇਦ ਮੁਖਿ ਪਾਠ ਸੁਣਾਵੈ।

ਇਕ ਬਾਵਨ = ਬੌਣੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਇਆ, ਜੋ ਚਾਰੇ ਵੇਦਾਂ (ਰਿਗ ਵੇਦ, ਸਾਮ ਵੇਦ, ਜੁਜਰ ਵੇਦ, ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ) ਦਾ ਪਾਠ ਮੁਖਿ = ਮੂੰਹ-ਜ਼ਬਾਨੀ ਸੁਣਾਵੈ = ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਵੇਦ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ:

ਰਾਜੇ ਅੰਦਰਿ ਸਦਿਆ; ਮੰਗ ਸੁਆਮੀ ਜੋ ਤੁਧ ਭਾਵੈ।

ਰਾਜੇ ਬਲਿ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਿਲ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਸਦਿਆ = ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ! ਮੰਗ ਲੈ, ਜੋ ਤੁਧੁ = ਤੈਨੂੰ ਭਾਵੈ = ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਤਦੋਂ:

ਅਛਲੁ ਛਲਣਿ ਤੁਧੁ ਆਇਆ; ਸੁਕ੍ਰ ਪੁਰੋਹਿਤ ਕਹਿ ਸਮਝਾਵੈ।

('ਅਛੱਲ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਰਾਜੇ ਦਾ ਪੁਰੋਹਿਤ ਸ਼ੁਕਰਾਚਾਰਯ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੈ = ਸਮਝਾਉਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਨ!

ਇਹ ਅਛਲ = ਨਾ ਛਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਬਾਵਨ (ਬੌਣਾ) ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਤੁਧੁ = ਤੈਨੂੰ ਛਲਣ ਆਇਆ ਹੈ।

ਤਾਂ ਬਲਿ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਦੁਆਰੇ 'ਤੇ ਮੰਗਤਾ ਬਣ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ। ਆਉਣ ਵੇਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਉੱਚਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਮੰਗਣ ਆਏ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬਲਿ ਰਾਜਾ ਮਾਇਆ ਅਹੰਕਾਰੀ॥ ਜਗਨ ਕਰੈ ਬਹੁ ਭਾਰ ਅਫਾਰੀ॥
ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਪੂਛੇ ਜਾਇ ਪਇਆਰੀ॥੨॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੨੨੪)*

ਕਰੌ ਅਢਾਈ ਧਰਤਿ ਮੰਗਿ; ਪਿਛਹੁ ਦੇ ਤ੍ਰਿਹੁ ਲੋਅ ਨ ਮਾਵੈ।

ਫਿਰ ਬਾਵਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਬਲਿ ਰਾਜੇ ਤੋਂ ਅਢਾਈ = ਢਾਈ ਕਰੌ = ਕਦਮ ਧਰਤਿ = ਧਰਤੀ ਮੰਗ ਲਈ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਬਲਿ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇਵਤਾ! ਤੈਨੂੰ ਮੰਗਣਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਇਹ ਢਾਈ ਕਰਮ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨੌਕਰਾਂ ਦੇ ਨੌਕਰ ਵੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਤਾਂ ਬਾਵਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸੰਤੋਖੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ, ਮੈਨੂੰ ਢਾਈ ਕਰਮ ਹੀ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਬਲਿ ਰਾਜੇ ਨੇ ਢਾਈ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਚੂਲੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ, ਫਿਰ ਪਿਛਹੁ = ਪਿੱਛੋਂ ਦੇ = ਤੋਂ ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ ਨੇ ਐਡਾ ਵੱਡਾ ਸਰੂਪ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਤ੍ਰਿਹੁ = ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਅ = ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮਾਵੈ = ਸਮਾ ਨਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਵੈਰਾਟ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਰਬੱਗਤਾ ਦੀ ਝਲਕ ਦਿਖਾਈ ਹੈ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਕੋਈ ਢਾਈ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਮਾਲਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਹਮਪੁਰੀ ਦੇ ਵਿਚ ਚਰਨ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨ ਧੋ ਕੇ ਕਮੰਡਲ ਦੇ ਵਿਚ ਪਾ ਲਿਆ, ਜਿਥੋਂ ਗੰਗਾ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਦੁਇ ਕਰਵਾਂ ਕਰਿ ਤਿੰਨ ਲੋਅ; ਬਲਿ ਰਾਜਾ ਲੈ ਮਗਰੁ ਮਿਣਾਵੈ।

ਫਿਰ ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ ਨੇ ਦੁਇ = ਦੋ ਕਰਵਾਂ = ਕਦਮਾਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਲੋਅ = ਲੋਕ ਕਰ ਲੈ = ਲਏ, ਭਾਵ ਮਿਣ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਅੱਧੀ ਕਰਮ ਪੂਰੀ ਕਰ ਤਾਂ ਬਲਿ ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਗਰੁ = ਪਿੱਠ ਦੀ ਮਿਣਾਵੈ = ਮਿਣਤੀ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਬਲਿ ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖ ਕੇ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਧੱਸ ਦਿੱਤਾ।

ਬਲਿ ਛਲਿ ਆਪੁ ਛਲਾਇਅਨੁ; ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ ਮਿਲੈ ਗਲਿ ਲਾਵੈ।

('ਗਲਿ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਬਾਵਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਲਿ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਛਲਣ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਛਲਾਇਅਨੁ = ਛਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਦਇਆਲੁ = ਦਿਆਲੂ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲੈ = ਮਿਲ ਕੇ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾਵੈ = ਲਾਇਆ।

ਦਿਤਾ ਰਾਜੁ ਪਤਾਲ ਦਾ; ਹੋਇ ਅਧੀਨੁ ਭਗਤਿ ਜਸੁ ਗਾਵੈ।

ਫਿਰ ਬਲਿ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਪਤਾਲ ਲੋਕ ਦਾ ਰਾਜ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭਗਤ ਦੇ ਅਧੀਨੁ = ਵੱਸ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਜਸ ਗਾਵੈ = ਗਾਉਣ ਲੱਗਾ।

ਹੋਇ ਦਰਵਾਨੁ; ਮਹਾਂ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ ॥੩॥

ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਭਗਤ ਦਾ ਦਰਵਾਨੁ = ਡਿਉੜੀ ਬਰਦਾਰ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਮਹਾਂ = ਵੱਡਾ ਸੁਖ ਪਾਵੈ = ਪਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਾਮਾ ਕਹੈ ਭਗਤਿ ਬਸਿ ਕੇਸਵ ਅਜਹੂੰ ਬਲਿ ਕੇ ਦੁਆਰ ਖਰੋ ॥੪॥੧॥

(ਮਾਰੂ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੧੦੫)

ਪਉੜੀ ੪ (ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਕਥਾ, ਰਾਜਾ ਅੰਬਰੀਕ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਰਾਜਾ ਅੰਬਰੀਕ ਬਹੁਤ ਧਰਮਾਤਮਾ ਪੁਰਖ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਾਲਮੀਕੀ ਰਾਮਾਇਣ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਸਕ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਯੋਧਾਪਤਿ ਸੂਰਯਵੰਸੀ ਰਾਜਾ ਜੋ ਇਖਾਕ ਤੋਂ ਅਠਾਈਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਰਾਜਾ ਕੇਵਲ ਭਗਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਰਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਦਾ ਵਰਤ ਰੱਖਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਸ ਨੇ ਕੱਤਕ ਦੀ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਨੂੰ ਵਰਤ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਰਾਜੇ ਅੰਬਰੀਕ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੁਣ ਕੇ ਈਰਖਾ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਆਇਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜੇ ਅੰਬਰੀਕ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਭੋਜਨ ਕਰੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰਾ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰਿਖੀ-ਮੁਨੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾ ਕੇ ਹੀ ਮੈਂ ਅੰਨ-ਜਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਤਦੋਂ ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਰਿਖੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਹਰ ਨਦੀ 'ਤੇ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਦੇਰੀ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਅੰਦਰ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਰਾਜੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਤ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦੇਵਾਂਗਾ ਤੇ ਜੇਕਰ ਇਸ ਨੇ ਵਰਤ ਨਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਨਿਯਮ ਭੰਗ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਆਦਸ਼ੀ ਲੱਗਣ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਧਰ ਰਾਜੇ ਅੰਬਰੀਕ ਨੇ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਉਡੀਕ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਰਿਖੀ ਨਾ ਆਇਆ। ਤਦੋਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਰਾਜ-ਪੁਰੋਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਵਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਪੁੱਛੇ। ਤਦੋਂ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਨ! ਤੁਸੀਂ ਅੰਨ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਜਲ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਵਰਤ ਖੋਲ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਲ ਅੰਨ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹੈ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜੇ ਅੰਬਰੀਕ ਨੇ ਠਾਕੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਜਲ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਇਤਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਵੀ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਵਰਤ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਨ! ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਹੰਕਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈਂ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਕਿਸੇ ਅਤਿਥੀ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਖਵਾਏ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਵਰਤ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਤਦੋਂ ਰਾਜਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੇ ਰਿਖੀਵਰ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿਉ। ਪਰ ਰਿਖੀ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜਦੋਂ ਸਰਾਪ ਦੇਣ ਲੱਗਾ, ਤਦੋਂ ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਤੇ ਦੁਰਬਾਸੇ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਚੱਕਰ ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ ਵਾਂਗ ਰਿਖੀ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗਾ। ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਡਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਥੋਂ ਭੱਜ ਗਿਆ ਤੇ ਜਿਥੇ ਵੀ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕਰ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਆਈ ਜਾਵੇ। ਤਦੋਂ ਉਹ ਭੱਜਦਾ ਹੋਇਆ ਦੇਵਤਿਆਂ ਪਾਸ ਗਿਆ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਧੂ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਸ਼ਿਵਜੀ

ਕੋਲ ਗਿਆ। ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੇ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜੇ ਅੰਬਰੀਕ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਪੈਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਤਦੋਂ ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਰਾਜੇ ਅੰਬਰੀਕ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਪਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਬਚਾਅ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਦੁਰਬਾਸੇ ਦੇ ਸਰਾਪ ਤੋਂ ਨਿਰਭੈਤਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣਾ ਭਗਤ ਵਛਲ, ਸ਼ਰਨ-ਪਾਲਕ ਧਰਮ ਨਿਭਾਇਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਅੰਬਰੀਕ ਕਉ ਦੀਓ ਅਭੈ ਪਦੁ...॥ *(ਮਾਰੂ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੧੦੫)*

ਜਿਉ ਅੰਬਰੀਕਿ ਅਮਰਾ ਪਦ ਪਾਏ ਸਤਿਗੁਰ ਮੁਖ ਬਚਨ ਧਿਆਵੈਗੋ ॥੨॥

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੧੩੧੧)

ਸੋ ਇਸ ਸਾਰੀ ਲੰਮੀ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸੰਖੇਪ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਅੰਬਰੀਕ ਮੁਹਿ ਵਰਤੁ ਹੈ; ਰਾਤਿ ਪਈ ਦੁਰਬਾਸਾ ਆਇਆ।

ਰਾਜੇ ਅੰਬਰੀਕ ਦਾ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਦੇ ਵਰਤ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਰਾਤ ਪਈ ਤਾਂ ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਆਇਆ = ਆ ਗਿਆ।

ਭੀੜਾ ਓਸੁ ਉਪਾਰਣਾ; ਓਹੁ ਉਠਿ ਨ੍ਹਾਵਣਿ ਨਦੀ ਸਿਧਾਇਆ।

ਓਸੁ = ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਦੁਆਦਸ਼ੀ ਵਿਚ ਭੀੜਾ = ਵਰਤ ਉਪਾਰਣਾ = ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਸੀ **ਵਾ**: ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਭੀੜਾ = ਤੰਗੀ ਆ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਤਰੌਦਸ਼ੀ ਵਿਚ ਵਰਤ ਉਪਾਰਣ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਦੋਸ਼ ਗਿਣੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਉੱਠ ਕੇ ਨ੍ਹਾਵਣਿ = ਨਹਾਉਣ ਲਈ ਨਦੀ 'ਤੇ ਸਿਧਾਇਆ = ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਚਰਣੋਦਕ ਲੈ ਪੋਖਿਆ; ਓਹੁ ਸਰਾਪੁ ਦੇਵਣ ਨੋ ਧਾਇਆ।

ਰਾਜੇ ਅੰਬਰੀਕ ਨੇ ਠਾਕੁਰਾਂ ਦਾ ਚਰਣੋਦਕ = ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤ ਪੋਖਿਆ = ਪੂਰਨ ਕੀਤਾ, ਭਾਵ ਵਰਤ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ। ਪਰ ਓਹੁ = ਉਹ ਦਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਗ਼ੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇਵਣ = ਦੇਣ ਨੋ = ਨੂੰ ਧਾਇਆ = ਦੌੜ ਕੇ ਆਇਆ ਕਿ ਮੂੰਹ ਜੂਠਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਛਕਾਏ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤੂੰ ਭੋਜਨ ਕਿਉਂ ਛਕਿਆ ਹੈ, ਤੂੰ ਹੰਕਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇਵਾਂਗਾ।

ਚਕ੍ਰ ਸੁਦਰਸਨ ਕਾਲ ਰੂਪ; ਹੋਇ ਭੀਹਾਵਲੁ ਗਰਬੁ ਗਵਾਇਆ।

ਉਦੋਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦਾ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕਰ ਕਾਲ ਰੂਪ ਤੇ ਭੀਹਾਵਲੁ = ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਦੁਰਬਾਸੇ ਰਿਖੀ ਵੱਲ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਗਰਬੁ = ਹੰਕਾਰ ਗਵਾਇਆ = ਗਵਾ ਦਿੱਤਾ, ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਜਿਥੇ ਵੀ ਜਾਵੇ, ਚੱਕਰ ਉਸ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਛੱਡੇ।

ਬਾਮ੍ਹਣ ਭੰਨਾ ਜੀਉ ਲੈ; ਰਖਿ ਨ ਹੰਘਨਿ ਦੇਵ ਸਬਾਇਆ।

ਦੁਰਬਾਸਾ ਬਾਮ੍ਹਣ = ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਪਣੀ ਜੀਉ = ਜਾਨ ਲੈ ਕੇ, ਭਾਵ ਬਚਾ ਕੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਕੋਲ ਭੰਨਾ = ਭੱਜਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਸਬਾਇਆ = ਸਾਰਿਆਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਇਕ ਭੀ ਰੱਖ ਨਾ ਹੰਘਨਿ = ਸਕਿਆ, ਭਾਵ ਸਾਰੇ ਦੁਰ-ਦੁਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਇੰਦਰਪੁਰੀ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇੰਦਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਸੰਤ ਦੋਖੀ ਹੈਂ, ਇਥੋਂ ਚਲਾ ਜਾ। ਫਿਰ ਕੈਲਾਸ਼ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤਾਂ

ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਇਥੋਂ ਚਲਾ ਜਾ, ਤੂੰ ਕੈਲਾਸ਼ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਅੱਗ ਨਾ ਲਗਵਾ ਦੇਵੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਸੰਤ ਦੋਖੀ ਹੈਂ। ਫਿਰ ਬ੍ਰਹਮਪੁਰੀ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਸੰਤ ਦੋਖੀ ਹੈਂ, ਬ੍ਰਹਮਪੁਰੀ ਵਿਚ ਅੱਗ ਨਾ ਲਗਵਾ ਦੇਵੀਂ। ਫਿਰ ਬੈਕੁੰਠ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਉਹੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਕਿ ਤੂੰ ਸੰਤ ਦੋਖੀ ਹੈਂ, ਸੰਤ ਦੋਖੀ ਨੂੰ ਬੈਕੁੰਠ ਵਿਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫਿਰ :

ਇੰਦ੍ਰ ਲੋਕੁ ਸਿਵ ਲੋਕੁ ਤਜਿ; ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕੁ ਬੈਕੁੰਠ ਤਜਾਇਆ।

ਇੰਦਰ ਲੋਕ, ਸ਼ਿਵ ਲੋਕ ਨੂੰ ਤਜਿ = ਛੱਡ ਕੇ ਫਿਰ ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ = ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਲੋਕ ਤੇ ਬੈਕੁੰਠ ਨੂੰ ਤਜਾਇਆ = ਛੱਡਿਆ, ਭਾਵ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ।

ਫਿਰ :

ਦੇਵਤਿਆ ਭਗਵਾਨੁ ਸਣੁ; ਸਿਖਿ ਦੇਇ ਸਭਨਾਂ ਸਮਝਾਇਆ।

ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਣੁ = ਸਮੇਤ, ਭਾਵ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਦੁਰਬਾਸੇ ਰਿਖੀ ਨੂੰ ਸਿਖਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਇ = ਦੇ ਕੇ ਸਭਨਾਂ = ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਤੂੰ ਅੰਬਰੀਕ ਦੀ ਅਵੱਗਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਪੈ।

ਆਇ ਪਇਆ ਸਰਣਾਗਤੀ; ਮਾਰੀਦਾ ਅੰਬਰੀਕ ਛੁਡਾਇਆ।

('ਮਾਰੀ-ਦਾ' ਬੋਲੋ)

ਜਦੋਂ ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਆਇ = ਆ ਕੇ ਰਾਜੇ ਅੰਬਰੀਕ ਦੀ ਸਰਣਾਗਤੀ = ਸ਼ਰਨੀਂ ਪਇਆ = ਪਿਆ, ਤਦ ਮਾਰੀਦਾ = ਮਰਦੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਅੰਬਰੀਕ ਭਗਤ ਨੇ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਛੁਡਾਇਆ = ਛੁਡਾਉਣਾ ਕੀਤਾ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆ ਸੀ, ਉਸੇ ਨੇ ਬਚਾਇਆ। ਅੰਬਰੀਕ ਨੇ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਉ। ਇਉਂ ਦੁਰਬਾਸਾ ਨੂੰ ਅੰਬਰੀਕ ਨੇ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ।

ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ; ਜਗਿ ਬਿਰਦ ਸਦਾਇਆ ॥੪॥

ਇਉਂ ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ = ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਕੇ ਜਗਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਿਰਦ = ਧਰਮ ਸਦਾਇਆ = ਕਹਾਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਜਣਾਇਆ ਕਿ ਭਗਤਾਂ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਰਾਜਾ ਜਨਕ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਮਹਾਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਧਰਮਾਤਮਾ ਅਤੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਨਕ ਇਕ ਗੱਦੀ-ਵਾਚਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਨਕਾਂ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਨਿੰਮੀ ਰਾਜਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਜਨਕ ਸੰਗਿਆ ਚੱਲੀ। ਜਿਸ ਜਨਕ ਦਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਹ ੫੨ਵਾਂ ਜਨਕ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਜ ਸੁਖ ਭੋਗਦੇ (ਮਾਣਦੇ) ਹੋਏ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਮਹਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਰਿਸ਼ੀਆਂ-ਮੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਜਨਕ ਵਿਦੇਹੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮੁਨੀ ਆਪ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੁਕਦੇਵ ਮੁਨੀ ਵਰਗਿਆਂ ਦੇ ਆਪ ਗੁਰੂ ਕਹਾਏ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ 'ਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ:

ਜਨਕ ਜਨਕ ਬੈਠੇ ਸਿੰਘਾਸਨਿ ਨਉ ਮੁਨੀ ਧੂਰਿ ਲੈ ਲਾਵੈਗੋ॥ *(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੧੩੦੯)*

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਗੰਧਰਬਾਂ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਜਮ ਲੋਕ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਨਰਕੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਰੋਣ-ਕੁਰਲਾਉਣ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪਈਆਂ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਬਾਰਿ ਵਿਡਾਨੜੈ ਹੁੰਮਸ ਧੁੰਮਸ ਕੂਕਾ ਪਈਆ ਰਾਹੀ॥ *(ਗੂਜਰੀ ਵਾਰ, ਮ: ੫, ਅੰਗ ੫੨੦)*

ਆਪ ਦਾ ਕੋਮਲ ਹਿਰਦਾ ਦ੍ਰਵ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਾਮਗਣਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੌਣ ਰੋ ਰਹੇ ਹਨ? ਰਾਮਗਣਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਵਾਸੀ ਜੀਵ ਦੁੱਖ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਰੋਣਾ ਕੁਰਲਾਉਣਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਨੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਰੋਣਾ-ਕੁਰਲਾਉਣਾ ਬੰਦ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਿਆ? ਤਾਂ ਰਾਮਗਣਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ! ਆਪ ਨੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਜੋ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰ ਕੇ ਨਰਕੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਬਿਬਾਨ ਇਥੇ ਹੀ ਉਤਾਰ ਦਿਉ। ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਹੀ ਰਹਾਂਗੇ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਮੇਰੇ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਰਾਮਗਣਾਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਦਾ ਬਿਬਾਨ ਉਥੇ ਹੀ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਨੂੰ ਜਮ ਲੋਕ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੁਣ ਕੇ ਧਰਮ ਰਾਜਾ ਦੌੜਿਆ ਆਇਆ ਅਤੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਨੇ ਬੜੀ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਥੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਭਵਨ ਵੀ ਪੁਨੀਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਨਿ ਸਾਜਨਾ ਜਨਮ ਪਦਾਰਥੁ ਜੀਤਿ॥
ਨਾਨਕ ਧਰਮ ਐਸੇ ਚਵਹਿ ਕੀਤੋ ਭਵਨੁ ਪੁਨੀਤ॥੧੦॥

(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੪੨੫)

ਧਰਮ ਰਾਜੇ ਨੇ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਵੀ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਦਾ ਬੜਾ ਆਦਰ, ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਤਦ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਨੇ ਧਰਮ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਉ। ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਦੇਖਿਆ-ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਧਰਮ ਰਾਜ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਂ ਉਸ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਮਾਲਕ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਕਰਵਾਏ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੰਦ ਖ਼ਲਾਸੀ ਕਰ ਦਿਉ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਧਰਮਰਾਜ ਨੇ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਪਾਂ ਬਦਲੇ ਕੋਈ ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਕਰ ਦਿਉ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਇਹ ਪਾਪੀ ਜੀਵ ਛੁੱਟ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਧਰਮਰਾਜ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਪਾਪ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਘੜੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਮਹਾਤਮ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਪਾਪ ਉਸ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਇਕ ਘੜੀ ਦੇ ਮਹਾਤਮ ਦੇ ਬਦਲੇ ਪਾਸਗੂੰ (ਪਾਸਕ) ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਨਾ ਹੋਏ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਨੇ ਨਰਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸੱਚਖੰਡ ਲੈ ਗਿਆ, ਭਾਵ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਦਾ ਜੱਸ ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ, ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਾਣੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਧੰਨ ਧੰਨ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਹੈ ਜਿਨ ਸਿਮਰਨ ਕੀਆ ਬਿਬੇਕ।
ਏਕ ਘੜੀ ਕੇ ਸਿਮਰਨੇ ਪਾਪੀ ਤਰੇ ਅਨੇਕ।
ਐਸਾ ਸਿਮਰਨ ਜਾਣ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਪਕੜੀ ਟੇਕ।
ਜਗ ਵਿਚ ਸਿਮਰਨ ਸਾਰ ਹੈ ਬਿਸਰੇ ਘੜੀ ਨ ਏਕ।

ਸੋ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਖੇਪ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਭਗਤੁ ਵਡਾ ਰਾਜਾ ਜਨਕੁ ਹੈ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਉਦਾਸੀ।

ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਵੱਡਾ ਭਗਤ ਹੈ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਾਂਗ ਮਾਇਆ = ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਉਦਾਸੀ = ਉਪਰਾਮ ਸੀ।

ਦੇਵ ਲੋਕ ਨੋ ਚਲਿਆ; ਗਣ ਗੰਧਰਬ ਸਭਾ ਸੁਖਵਾਸੀ।

('ਸਭਾ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਦ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਦੇਵ ਲੋਕ ਨੋ = ਨੂੰ ਚੱਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਗਣ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੇ ਗਣ **ਅਥਵਾ** ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੇ ਬਿਸਨਗਣ, ਗੰਧਰਬ = ਹਾਹਾ, ਹੂਹੂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਗਵੱਈਆਂ ਦੀ ਸੁਖਵਾਸੀ = ਸੁਖਾਂ ਵਾਲੀ ਸਭਾ ਸੀ।

ਜਮਪੁਰਿ ਗਇਆ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣਿ; ਵਿਲਲਾਵਨਿ ਜੀਅ ਨਰਕ ਨਿਵਾਸੀ।

ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨਰਕ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜਮਪੁਰਿ = ਜਮਾਂ ਦੀ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ਸਾਰੇ ਜੀਅ = ਜੀਵ ਵਿਲਲਾਵਨਿ = ਕੁਰਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਪਾਪੀ ਕਰਮ ਕਮਾਵਦੇ ਕਰਦੇ ਹਾਏ ਹਾਇ॥ *(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੪੨੫)*

ਧਰਮਰਾਇ ਨੋ ਆਖਿਓਨੁ; ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਕਰਿ ਬੰਦ ਖਲਾਸੀ।

ਆਪ ਨੇ ਧਰਮਰਾਇ = ਧਰਮਰਾਜ ਨੋ = ਨੂੰ ਆਖਿਓਨੁ = ਆਖਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ = ਸਾਰਿਆਂ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਨਰਕ ਦੇ ਬੰਦ = ਬੰਦੀਖ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਖਲਾਸੀ = ਮੁਕਤੀ ਕਰਿ = ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਤਾਂ:

ਕਰੇ ਬੇਨਤੀ ਧਰਮਰਾਇ; ਹਉ ਸੇਵਕੁ ਠਾਕੁਰ ਅਬਿਨਾਸੀ।

ਧਰਮਰਾਇ = ਧਰਮਰਾਜਾ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰੇ = ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹਉ = ਮੈਂ ਅਬਿਨਾਸੀ = ਨਾਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਠਾਕੁਰ = ਸੁਆਮੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸੇਵਕੁ = ਦਾਸ ਹਾਂ, ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।

ਗਹਿਣੇ ਧਰਿਅਨੁ ਇਕ ਨਾਉ; ਪਾਪਾ ਨਾਲਿ ਕਰੈ ਨਿਰਜਾਸੀ।

ਤਦ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਨੇ ਇਕ ਘੜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਜਪੇ ਦਾ ਮਹਾਤਮ ਗਹਿਣੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਧਰਿਅਨੁ = ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਧਰਮਰਾਜ ਨੇ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਪਾਪ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਨਿਰਜਾਸੀ = ਨਿਰਣਾ ਕਰੈ = ਕਰਨ ਲੱਗਾ, ਭਾਵ ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਤੋਲਣ ਲੱਗਿਆ।

ਪਾਸੰਗਿ ਪਾਪ ਨ ਪੁਜਨੀ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਉ ਅਤੁਲ ਨ ਤੁਲਾਸੀ।

('ਪੁੱਜਨੀ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਇਕ ਘੜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਤਾਂ ਕੀ ਆਉਣਾ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਪਾਸੰਗਿ[1] = ਪਾਸਗੂੰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਵੀ ਪੁਜਨੀ = ਪੁੱਜ ਨਹੀਂ ਸਕੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਪਿਆ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਅਤੁਲ = ਤੋਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਤੁਲਾਸੀ = ਤੋਲਿਆ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਾਈ ਨਾਮੁ ਅਮੋਲੁ ਕੀਮ ਨ ਕੋਈ ਜਾਣਦੋ॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮ: ੫, ਛੰਤ, ਅੰਗ ੮੧)*

ਨਰਕਹੁੰ ਛੁਟੇ ਜੀਅ ਜੰਤ; ਕਟੀ ਗਲਹੁੰ ਸਿਲਕ ਜਮ ਫਾਸੀ।

('ਗਲਹੁੰ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਇਉਂ ਨਰਕਹੁੰ = ਨਰਕ ਵਿੱਚੋਂ ਜੀਅ = ਅਸਥੂਲ (ਵੱਡੇ) ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੰਤ = ਸੂਖਮ (ਛੋਟੇ) ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਛੁਟੇ = ਛੁੱਟ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲਹੁੰ = ਗਲ ਵਿੱਚੋਂ ਜਮਾਂ ਦੀ ਫਾਸੀ = ਫਾਹੀ ਕੱਟੀ ਗਈ ਤੇ ਜਨਮ-ਮਰਣ ਦੇ ਸਿਲਕ = ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਏ **ਵਾ:** ਸਿਲਕ = ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ੰਜੀਰ ਵੀ ਟੁੱਟ ਗਈ।

ਮੁਕਤਿ ਜੁਗਤਿ; ਨਾਵੈ ਕੀ ਦਾਸੀ ॥੫॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੁਕਤਿ = ਮੁਕਤੀ ਤੇ ਜੁਗਤਿ = ਜੁਗਤੀ **ਵਾ:** ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦਾ ਜੁਗਤੀ = ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਵੈ = ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਦਾਸੀ = ਗੋਲੀਆਂ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੬ (ਰਾਜਾ ਹਰੀ ਚੰਦ ਤੇ ਤਾਰਾ ਰਾਣੀ, ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਹਰੀ ਚੰਦ ਨਾਮ ਦੇ ਰਾਜੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਭੀ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਦੋ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਰਾਜਾ ਹਰੀ ਚੰਦ ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਤਾਰਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੂਰਜਵੰਸ਼ੀ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਅਠਾਈਵਾਂ ਰਾਜਾ ਸੀ, ਸਤਿਵਾਦੀ ਅਤੇ ਦਾਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਅੱਜ ਵੀ ਸੂਰਜ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਂ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਹਰੀਚੰਦੁ ਦਾਨੁ ਕਰੈ ਜਸੁ ਲੇਵੈ॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੨੨੪)*

ਦੂਸਰਾ ਰਾਜਾ ਹਰੀ ਚੰਦ, ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਹਰੀਸੈਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੰਡੀ ਸਕੇਤ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਤਾਰਾ ਸੀ। ਇਹ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜਾ ਸੀ। ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਸਨ। ਰਾਜੇ ਹਰੀ ਚੰਦ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਤਾਰਾ ਰਾਣੀ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੇਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਲੈ ਕੇ ਆਈ

---

੧. **ਪਾਸੰਗਿ—**ਪਾਸਕੂ, ਭਾਵ ਪਾਸੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਤੱਕੜੀ ਦੇ ਪੱਲੜਿਆਂ ਦਾ ਭਾਰ ਸਮਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਹਲਕੇ ਪਾਸੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਬੋਝ।

ਸੀ। ਪੇਕਾ ਪਰਿਵਾਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਨੇਹ ਸੀ, ਭਾਈ ਕਲਿਆਣੇ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਜਿਸ ਰਾਜੇ ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਵਿਆਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਕੁਝ ਨਾਸਤਕ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪੂਰਬਲਾ ਕਰਮ ਜਾਗਿਆ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ, ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਪਤਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਇਕ ਦਿਨ ਦੀ ਘਟਨਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਲਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਤਿਸੰਗਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਕਰਨੀ, ਕਮਾਈ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਕਥਾ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਸਤਿਸੰਗ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਰਾਜੇ ਦੇ ਨਾਸਤਕਪੁਣੇ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਹੋਈ ਰਾਣੀ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਦੱਸੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਰਾਤ ਕੁਦਰਤੀ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਜਾਗ ਆਈ ਤਾਂ ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਪਲੰਘੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਰਾਣੀ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਗਿਆ। ਅਗਲੀ ਰਾਤ ਰਾਣੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਰਾਣੀ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੀ ਦੇਖੀ। ਰਾਣੀ 'ਤੇ ਜੋ ਗ਼ਲਤ ਸ਼ੱਕ ਸੀ, ਉਹ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਖੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਖੜਾਂਵ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ। ਜਦੋਂ ਰਾਣੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੜਾਂਵ ਚੋਰੀ ਹੋਈ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਘਬਰਾਈ ਤੇ ਕਰਨੀ-ਕਮਾਈ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਖੜਾਂਵ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਘਰ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਮੈਨੂੰ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦੇਵੇਗਾ। ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੀ ਖੜਾਂਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਰਾਜਾ ਨਾਸਤਕ ਤੋਂ ਆਸਤਕ ਬਣਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਖੜਾਂਵ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ, ਹੇ ਰਾਣੀ! ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਸਤਿਸੰਗਤ ਕਰਿਆ ਕਰਾਂਗਾ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਸ਼ੰਕਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰੀ ਚੰਦ ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਟੀਕਾਕਾਰ ਨੇ ਖੋਲ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਖੋਜ ਕਰ ਕੇ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ੰਕਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਸੁਖੁ ਰਾਜੇ ਹਰੀ ਚੰਦ ਘਰਿ; ਨਾਰਿ ਸੁ ਤਾਰਾ ਲੋਚਨ ਰਾਣੀ।

ਰਾਜੇ ਹਰੀ ਚੰਦ ਦੇ ਘਰ ਪੂਰਾ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਨਾਰਿ = ਇਸਤਰੀ ਤਾਰਾ ਰਾਣੀ ਸੁ = ਸੋਹਣੇ ਲੋਚਨ = ਨੇਤਰਾਂ ਵਾਲੀ ਸੀ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਗਾਵਦੇ; ਰਾਤੀ ਜਾਇ ਸੁਣੈ ਗੁਰਬਾਣੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਗਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਵਦੇ = ਗਾਉਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਰਾਣੀ ਵੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਥੇ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੁਣੈ = ਸੁਣਦੀ ਸੀ।

ਪਿਛਹੁ ਰਾਜਾ ਜਾਗਿਆ; ਅਧੀ ਰਾਤਿ ਨਿਖੰਡਿ ਵਿਹਾਣੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਣੀ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿਛਹੁ = ਪਿੱਛੋਂ ਰਾਜਾ ਜਾਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨਿਖੰਡਿ = ਇਕ-ਰਸ ਵਿਹਾਣੀ = ਗੁਜ਼ਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਰਾਣੀ ਦਿਸਿ ਨ ਆਵਈ; ਮਨ ਵਿਚਿ ਵਰਤ ਗਈ ਹੈਰਾਣੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਰਾਣੀ ਦਿਸਿ = ਨਜ਼ਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵਈ = ਆਈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੈਰਾਣੀ = ਹੈਰਾਨਗੀ ਵਰਤ ਗਈ।

ਹੋਰਤੁ ਰਾਤੀ ਉਠਿ ਕੈ; ਚਲਿਆ ਪਿਛੈ ਤਰਲ ਜੁਆਣੀ।

ਕਿਸੇ ਹੋਰਤੁ = ਹੋਰ ਰਾਤੀ = ਰਾਤ, ਜਦੋਂ ਰਾਣੀ ਉੱਠ ਕੈ = ਕੇ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਤਰਲ = ਚੰਚਲ ਤੇ ਜੁਆਣੀ = ਜੁਆਨ ਰਾਜਾ ਵੀ ਰਾਣੀ ਦੇ ਪਿਛੈ = ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰ ਪਿਆ **ਵਾ:** ਤਰਲ = ਚੜ੍ਹਦੀ ਜੁਆਣੀ = ਜਵਾਨੀ ਵਾਲੀ ਰਾਣੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਰਾਜਾ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਰਾਣੀ ਪਹੁਤੀ ਸੰਗਤੀ; ਰਾਜੇ ਖੜੀ ਖੜਾਉ ਨੀਸਾਣੀ।

('ਖੜੀ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਦੋਂ ਰਾਣੀ ਸੰਗਤੀ = ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਹੁਤੀ = ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਰਾਜਾ ਨੀਸਾਣੀ = ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਵਜੋਂ ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਖੜਾਉ = ਖੜਾਂਵ ਚੁੱਕ ਕੇ ਖੜੀ = ਲੈ ਗਿਆ ਕਿ ਪੁੱਛਾਂਗਾ ਤੇਰੀ ਇਕ ਖੜਾਂਵ ਕਿਥੇ ਹੈ ?

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਆਰਾਧਿਆ; ਜੋੜੀ ਜੁੜੀ ਖੜਾਉ ਪੁਰਾਣੀ।

ਜਦ ਰਾਣੀ ਬਾਹਰ ਆਈ ਤਾਂ ਇਕ ਖੜਾਂਵ ਨਾ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਤੋਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਆਰਾਧਿਆ = ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਾਈ, ਭਾਵ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਅਰਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ = ਪਹਿਲੀ ਖੜਾਂਵ ਵਰਗੀ ਇਕ ਖੜਾਉ = ਖੜਾਂਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੋ ਖੜਾਵਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਜੁੜੀ = ਜੁੜ ਗਈ।

ਰਾਜੇ ਡਿਠਾ ਚਲਿਤੁ ਇਹੁ; ਏਹ ਖੜਾਵ ਹੈ ਚੋਜ ਵਿਡਾਣੀ।

ਤਦ ਰਾਜੇ ਨੇ ਇਹੁ = ਇਹ ਚਲਿਤੁ = ਕੌਤਕ ਡਿਠਾ = ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਏਹ = ਇਹ ਖੜਾਂਵ ਦਾ ਵਿਡਾਣੀ = ਅਸਚਰਜ ਚੋਜ = ਕੌਤਕ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਣੀ॥੬॥

ਇਸ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਟਹੁ = ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੀ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਭਾਵ ਇਹ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖੀ ਹੈ॥੬॥

ਪਉੜੀ ੭ (ਦੁਆਪਰ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਕਥਾ, ਬਿਦਰ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਰਾਜਾ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਵੀਰਯ ਦੀ ਦਾਸੀ ਸੁਦੇਸ਼ਨਾ ਦੇ ਉਦਰ ਤੋਂ ਵਿਆਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਬਿਦਰ ਭਗਤ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਗੁਣੀ, ਨੀਤੀਵੇਤਾ, ਈਸ਼ਵਰ ਭਗਤ ਅਤੇ ਸਤਯਵਕਤਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਪਾਂਡਵਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪਿੰਡ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਦੁਰਯੋਧਨ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਏ ਤਾਂ ਦੁਰਯੋਧਨ ਨੇ ਸੋਚਿਆ

ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ’ਤੇ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਇਹ ਗੁਆਲੇ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੋਂ ਉੱਠ ਪਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਖੜਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਆਪਣਾ ਨਿਰਾਦਰ ਸਮਝ ਕੇ ਨਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਇਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਤਬੇਲੇ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਥੇ ਖੜੇ ਖੜੋਤੇ ਹੀ ਮਿਲ ਲਵਾਂਗੇ। ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਣ ਕੇ ਬਿਦਰ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ। ਬਿਦਰ ਜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਬਿਦਰ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਖੋ ਬੈਠੀ। ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਪਲੰਘੇ ’ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਕੇਲੇ ਛਕਾਉਣ ਲੱਗੀ, ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋਈ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਛਿੱਲੜ ਦੇਈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਗੁੱਦਾ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟੀ ਜਾਵੇ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਬਿਦਰ ਜੀ ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਤੇ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਤੂੰ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁੱਦਾ ਖਿਲਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਛਿੱਲੜ ਖਵਾ ਕੇ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈਂ। ਜਦੋਂ ਬਿਦਰ ਜੀ ਨੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁੱਦਾ ਕੱਢ ਕੇ ਖਾਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਬੋਲੇ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਰਸ ਛਿੱਲੜਾਂ ਵਿਚ ਸੀ, ਉਹ ਗੁੱਦੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਬਿਦਰ ਜੀ ਨੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸਾਗ ਬਣਾਇਆ। ਉਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੀ ਲੂਣ ਪਾਉਣਾ ਭੁੱਲ ਗਏ। ਬਿਦਰ ਜੀ ਦਾ ਅਲੂਣਾ ਸਾਗ ਖਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਤੇ ਜਦੋਂ ਬਿਦਰ ਤੇ ਬਿਦਰ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੂੰ ਛਕਾ ਕੇ ਆਪ ਛਕਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਬਿਦਰ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਸੁਆਮੀ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਛਿੱਲੜ ਹੀ ਖੁਆਏ ਸੀ, ਤੁਸੀਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੂੰ ਅਲੂਣਾ ਸਾਗ ਹੀ ਖੁਆ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਿਦਰ ਜੀ ਨੇ ਅਲੂਣੇ ਸਾਗ ਤੇ ਛਿੱਲੜ ਖਵਾਉਣ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਦੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਿਦਰ ਮੈਨੂੰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ ਸਹਿਤ ਖਵਾਇਆ ਖਾਣਾ ਹੀ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਪ੍ਰੇਮ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤੇ ਵਿਰਲੇ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਭੀਲਣੀ ਤੋਂ, ਹੁਣ ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਜੁਗਾਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਉਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਫਿਰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ-ਦੂਤ ਬਣ ਕੇ ਗਏ, ਪਾਂਡਵਾਂ ਲਈ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜ ਪਿੰਡ ਮੰਗੇ, ਪਰ ਦੁਰਯੋਧਨ ਨੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸੂਈ ਦੇ ਨੱਕੇ ਜਿੰਨੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਯੁੱਧ ਕਰ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰਾ ਰਾਜ ਲੈ ਲੈਣ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬੋਲਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬਿਦਰ ਗੋਲੇ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਰਾਤ ਕੱਟੀ ਤੇ ਸਾਡਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣਾ ਤਾਂ ਸਭਾ ਦੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਭੀਸ਼ਮ ਪਿਤਾਮਾ, ਦਰੋਣਾਚਾਰਯ, ਕਰਨ ਦੇ ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ, ਗੋਲੇ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਕੀ ਸੁਖ ਪਾਇਆ?

ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਆਇਆ ਸੁਣਿਆ ਬਿਦਰ ਦੇ; ਬੋਲੈ ਦੁਰਜੋਧਨੁ ਹੋਇ ਰੁਖਾ।

(‘ਰੁੱਖਾ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਬਿਦਰ ਦੇ ਘਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਆਇਆ ਸੁਣਿਆ = ਸੁਣ ਕੇ ਦੁਰਯੋਧਨ ਰੁਖਾ = ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਜਿਹਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ, ਭਾਵ ਗ਼ੁੱਸੇ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਬੋਲੈ = ਬੋਲਣ ਲੱਗਾ ਕਿ:

ਘਰਿ ਅਸਾਡੈ ਛਡਿ ਕੈ; ਗੋਲੇ ਦੇ ਘਰਿ ਜਾਹਿ ਕਿ ਸੁਖਾ।

(‘ਸੁਖਾ’ ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਅਸਾਡੈ = ਸਾਡੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਰਗੇ ਘਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੈ = ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਗੋਲੇ = ਦਾਸ ਦੇ ਘਰ ਜਾਹਿ = ਜਾ ਕੇ ਕਿ = ਕੀ ਸੁਖਾ = ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ?

ਭੀਖਮੁ ਦ੍ਰੋਣਾ ਕਰਣੁ ਤਜਿ; ਸਭਾ ਸੀਗਾਰ ਵਡੇ ਮਾਨੁਖਾ।

('ਸਭਾ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ ਤੇ 'ਮਾਨੁੱਖਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਤੁਸੀਂ ਭੀਖਮੁ = ਭੀਸ਼ਮ ਪਿਤਾਮਾ, ਦ੍ਰੋਣਾ = ਦਰੋਣਾਚਾਰਯ ਤੇ ਕਰਨ ਵਰਗੇ ਵੱਡੇ ਮਾਨੁਖਾ = ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣਾ ਤਜਿ = ਛੱਡ ਕੇ, ਜੋ ਸਭਾ ਦਾ ਸੀਗਾਰ = ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਹਨ।

ਝੁਗੀ ਜਾਇ ਵਲਾਇਓਨੁ; ਸਭਨਾ ਦੇ ਜੀਅ ਅੰਦਰਿ ਧੁਖਾ।

('ਝੁੱਗੀ', 'ਧੁੱਖਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਤੁਸੀਂ ਗੋਲੇ ਬਿਦਰ ਦੀ ਝੁੱਗੀ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਰਾਤ ਵਲਾਇਓਨੁ = ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜੀਅ = ਹਿਰਦੇ ਗੁੱਝੀ ਅੱਗ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੁੱਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਐਸਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ?

ਤਾਂ ਫਿਰ :

ਹਸਿ ਬੋਲੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ; ਸੁਣਿਹੋ ਰਾਜਾ ਹੋਇ ਸਨਮੁਖਾ।

('ਸਨਮੁੱਖਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਹੱਸ ਕੇ ਬੋਲੇ, ਹੇ ਰਾਜਨ ! ਤੂੰ ਸਨਮੁਖਾ = ਸਨਮੁਖ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਸੁਣਿਹੋ = ਸੁਣਨਾ ਕਰ, ਕਿ :

ਤੇਰੇ ਭਾਉ ਨ ਦਿਸਈ; ਮੇਰੇ ਨਾਹੀ ਅਪਦਾ ਦੁਖਾ।

('ਦੁੱਖਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਤੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਨ = ਨਹੀਂ ਦਿਸਈ = ਦਿੱਸਦਾ ਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਿਦਰ ਦੀ ਝੌਂਪੜੀ ਵਿਚ ਰਾਤ ਕੱਟਣਾ ਕੋਈ ਅਪਦਾ = ਮੁਸੀਬਤ ਜਾਂ ਦੁਖਾ = ਦੁੱਖ ਨਾਹੀ = ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਭਾਉ ਜਿਵੇਹਾ ਬਿਦਰ ਦੇ; ਹੋਰੀ ਦੇ ਚਿਤਿ ਚਾਉ ਨ ਚੁਖਾ।

('ਚੁੱਖਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਬਿਦਰ ਦੇ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਜਿਵੇਹਾ = ਵਰਗਾ ਹੋਰੀ = ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਚੁਖਾ = ਰਤੀ ਕੁ ਜਿੰਨਾ ਚਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਗੋਬਿੰਦ; ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਦਾ ਭੁਖਾ॥੭॥

('ਭੁੱਖਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਗੋਬਿੰਦ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਦਾ ਭੁਖਾ ਹੈ॥੭॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਭਗਤੀ ਤੋਖਿਤ ਦੀਨ ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ ਗੁਣੇ ਨ ਕਿਤ ਹੀ ਹੈ ਭਿਗਾ॥੧੩॥

(ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੦੮੩)

ਭਾਵ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ 'ਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਨਿਚੋੜ ਕੱਢਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਰਸਾਈ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਬਿਦਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਿਦਰ ਦੇ ਦਾਸਾ-ਭਾਵ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਭਾਵ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬਿਦਰੁ ਉਧਾਰਿਓ ਦਾਸਤ ਭਾਇ॥ ਰੇ ਮਨ ਤੂ ਭੀ ਹਰਿ ਧਿਆਇ॥੩॥ *(ਬਸੰਤ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੯੨)*

ਇਸੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਰਾਜਨ ਕਉਨੁ ਤੁਮਾਰੈ ਆਵੈ ॥
ਐਸੋ ਭਾਉ ਬਿਦਰ ਕੋ ਦੇਖਿਓ ਓਹੁ ਗਰੀਬੁ ਮੋਹਿ ਭਾਵੈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਹਸਤੀ ਦੇਖਿ ਭਰਮ ਤੇ ਭੂਲਾ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨੁ ਨ ਜਾਨਿਆ ॥
ਤੁਮਰੋ ਦੂਧੁ ਬਿਦਰ ਕੋ ਪਾਨੋ੍ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਕਰਿ ਮੈ ਮਾਨਿਆ ॥੧॥
ਖੀਰ ਸਮਾਨਿ ਸਾਗੁ ਮੈ ਪਾਇਆ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਰੈਨਿ ਬਿਹਾਨੀ ॥
ਕਬੀਰ ਕੋ ਠਾਕੁਰੁ ਅਨਦ ਬਿਨੋਦੀ ਜਾਤਿ ਨ ਕਾਹੂ ਕੀ ਮਾਨੀ ॥੨॥੯॥ *(ਅੰਗ ੧੧੦੫)*

ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਬਤ ਗੁਰਬਾਨੀ ਅੰਦਰ ਇਉਂ ਕਿਹਾ ਹੈ:

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥ ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ॥
ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ ॥੨੦॥

(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੪੧੨)

ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਨੇ ਇਉਂ ਵੀ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਪ੍ਰੇਮ ਨਾ ਵਾੜੀ ਉਪਜਦਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਨ ਹਾਟਿ ਵਿਕਾਇ।
ਰਾਣਾ ਰਾਜਾ ਜੋ ਚਹੈ, ਸਿਰ ਦੀਜੈ ਪ੍ਰੇਮ ਲੈ ਜਾਇ।

ਵਾ: ਤਨ ਗੰਦਗੀ ਦੀ ਕੋਠੜੀ, ਹਰਿ ਹੀਰਿਆਂ ਦੀ ਖਾਣ।
ਜੇ ਸਿਰ ਦਿੱਤਿਆਂ ਹਰਿ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਭੀ ਸਸਤਾ ਜਾਣ।

(ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ ਪੋਥੀ)

ਪਉੜੀ ੮ (ਦ੍ਰੋਪਤੀ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਪਾਂਡਵ ਜੂਏ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਹਾਰ ਗਏ ਸਨ, ਤਦੋਂ ਦੁਰਯੋਧਨ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਨੇ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਵੀ ਦਾਉ ਉੱਪਰ ਲਾ ਦਿੱਤੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਰਯੋਧਨ ਤੇ ਸ਼ਕੁਨੀ ਕਪਟ ਛਲ ਨਾਲ ਜੂਆ ਖੇਲਦੇ ਸੀ, ਧਰਮਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੌਰਵਾਂ ਦੀ ਕੁਟਿਲ-ਨੀਤੀ ਕਰਕੇ ਪਾਂਡਵ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਹਾਰ ਗਏ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੁਰਯੋਧਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਇਥੇ ਸਭਾ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਆਉ। ਉਹ ਦੂਤ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਗਏ। ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਰਿਤੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸਭਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਫਿਰ ਦੁਰਯੋਧਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਦੁਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪਕੜ ਕੇ ਘਸੀਟ ਕੇ ਲੈ ਆ। ਫਿਰ ਦੁਰਯੋਧਨ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਦੁਸ਼ਾਸਨ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪਕੜ ਕੇ ਸਭਾ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦਾ ਅਤੇ ਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਸਭਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਨਗਨ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਦੀ ਸਾੜ੍ਹੀ ਉਤਾਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਗਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨੇ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਵੱਲ ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪੁੱਤਰ-ਵਧੂ ਹਾਂ, ਪਰ ਉਹ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲਿਆ। ਫਿਰ ਇਸ ਨੇ ਗੰਗਾ-ਪੁੱਤਰ ਭੀਸ਼ਮ ਪਿਤਾਮਾ, ਦਰੋਣਾਚਾਰਯ, ਕਿਰਪਾਚਾਰਯ ਆਦਿ ਧਰਮੀ ਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ, ਪਰ ਸਭ ਨੀਵੀਆਂ ਪਾ ਗਏ। ਫਿਰ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਬਲਵਾਨ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਂ ਪਤੀਆਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਤੱਕਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਜੂਏ

ਵਿਚ ਹਾਰਨ ਕਰਕੇ ਨੀਵੀਆਂ ਪਾ ਗਏ। ਫਿਰ ਇਸ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕੀਤਾ (ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ) ਤੇ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ! ਹੇ ਦੁਆਰਕਾ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ! ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਪੈਜ ਰੱਖ। ਪਰ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨਾ ਆਏ। ਜਦੋਂ ਅਤਿਅੰਤ ਦੀਨ ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੇ ਸਰਬ ਵਿਆਪੀ ਪ੍ਰਭੂ! ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਜਿਹਾ ਕੌਤਕ ਵਰਤਿਆ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੀ ਉਸਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੇ ਦੂਤ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਲਾਹ-ਲਾਹ ਕੇ ਥੱਕ ਗਏ, ਪਰ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨਗਨ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਇਉਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਭਗਤਣੀ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਪੈਜ ਰੱਖੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਦੁਹਸਾਸਨ ਦ੍ਰੁਮਨ ਦੁਕੂਲ ਗਹੇ ਦੀਨ ਬੰਧ, ਦੀਨ ਹੋ ਕੇ ਦਰੋਪਤੀ ਦੁਲਾਰੀ ਯੋ ਪੁਕਾਰੀ ਹੈ।
ਛਾਡੇ ਪੁਰਖਾਰਥ ਕੋ ਛਾਡੇ ਪ੍ਰਿਯ ਪਾਰਖ ਸੇ, ਭੀਮ ਮਹਾਂ ਭੀਮ ਗ੍ਰੀਵ ਨੀਚੇ ਕੋ ਨਿਹਾਰੀ ਹੈ।
ਅੰਬਰ ਮੈਂ ਅੰਬਰ ਅੰਬਾਰ ਕੀਏ ਬੰਸੀਧਰ, ਭੀਖਮ ਕਰਣ ਦਰੋਣ ਬਾਤ ਯੋ ਬਿਚਾਰੀ ਹੈ।
ਨਾਰੀ ਮਧ ਸਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਮਧ ਨਾਰੀ ਹੈ, ਨਾਰੀ ਹੂੰ ਕੀ ਸਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਹੂੰ ਕੀ ਨਾਰੀ ਹੈ।

(ਸੂਰ ਸਾਗਰ ਗ੍ਰੰਥ ਕ੍ਰਿਤ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ)

ਵਾ: ਜਿਵੇਂ ਅਲ੍ਹੜ ਕੋਈ ਕਲੀ ਮਧੋਲਦਾ ਏ, ਤਿਵੇਂ ਸਤੀ ਨੂੰ ਪਾਪੀ ਝੰਜੋੜੀ ਆਵੇ।
ਬਾਂਹੀ ਚੁਕੇ ਤੇ ਬਾਹੀਂ ਮਰੋੜ ਦੇਵੇ, ਹਾਥੀ ਕੰਵਲ ਦੇ ਫੁੱਲ ਤਰੋੜੀ ਆਵੇ।
ਅਲਕਾ ਖਿਚਦਾ ਕਾਲੀਆਂ ਬਦਲੀਆਂ 'ਚੋਂ, ਬੂੰਦਾਂ ਬਣ ਕੇ ਬੂੰਦਾਂ ਨਚੋੜੀ ਆਵੇ।
ਦਿਲਾ ਦੁਸ਼ਟ ਦੁਹਸ਼ਾਸਨ ਦਰੋਪਤੀ, ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਮਾਰਦਾ ਲਿਟਾਂ ਮਰੋੜੀ ਆਵੇ॥੧॥
ਕਿਹਾ ਗਰਜ ਦੁਰਯੋਧਨ ਨੇ ਦਰੋਪਤੀ ਨੂੰ, ਗਲ ਰੰਗ ਮਹਲ ਦੀ ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਸੀ।
ਜਾਂ ਮੈਂ ਤਿਲ੍ਹਕਿਆ ਸਾਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਪਿਉ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਔਲਾਦ ਹੋਸੀ।
ਓਸੇ ਰੰਗ ਮਹਲ ਦੇ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤਾਂ, ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਦੁਰਯੋਧਨ ਅਬਾਦ ਹੋਸੀ।
ਭੁੱਲ ਜਾ ਹੁਣ ਪਾਂਡਵ ਸੁਜਾਖਿਆਂ ਨੂੰ, ਦਿਲ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਦ ਹੋਸੀ॥੨॥
ਅੰਨ੍ਹੇ ਪਿਓ ਦੀ ਬਣੇਗੀ ਨੂੰਹ ਅੰਨ੍ਹੀ, ਅੰਨ੍ਹਾ ਪੁੱਤਰ ਬਣਾਵੇਗਾ ਨਾਰਿ ਤੈਨੂੰ।
ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੜੀਏ ਜੇ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਨੰਗੀ ਕਰਾਂਗਾ ਸਰੇ ਦਰਬਾਰ ਤੈਨੂੰ।
ਅੱਗੋਂ ਸਤੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਅੰਨ੍ਹਿਆ ਓਇ, ਅੰਨ੍ਹਾ ਰਾਜਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਨ੍ਹਾ।
ਸੰਗਤ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਪਾਂਡਵ ਹੋਇ ਅੰਨ੍ਹੇ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੁਣ ਹੋਇਆ ਸੰਸਾਰ ਅੰਨ੍ਹਾ।
ਅੱਖੀਂ ਪੱਟੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਮਾਂ ਤੇਰੀ, ਅੰਨ੍ਹੀ ਜੰਮਿਆ ਪੁੱਤ ਬਦਕਾਰ ਅੰਨ੍ਹਾ।
ਮਾਵਾਂ ਜੇਹੀਆਂ ਭਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਰ ਕਹਿ ਕੇ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਪਿਉ ਤਾਈਂ ਲਾਵੇ ਲੀਕ ਅੰਨ੍ਹਾ।
(ਪਰ) ਤੁਸੀਂ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਹੱਥੋਂ ਬਚਾਣ ਵਾਲਾ, ਨਹੀਂ ਦਰੋਪਤੀ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੁਰਾਰ ਅੰਨ੍ਹਾ।
ਓਧਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਘਨਈਆ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ, ਸਤੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ।
ਓਧਰ ਦੁਸ਼ਟ ਦੁਹਸਾਸਨ ਨੇ ਸਾੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ, ਲਾਹ ਲਾਹ ਕੇ ਲਾ ਅੰਬਾਰ ਦਿੱਤਾ।
ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸਾੜ੍ਹੀ, ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾੜ੍ਹੀ, ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਪਿਆ ਘੇਰਾ ਸਾੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ।
ਕਿਹੜੇ ਸਾੜ੍ਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਉਸਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਮਹਿਲ ਇੱਕੋ ਵੇਰੀ ਸਾੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ।
ਸਾਢੇ ਪੰਜ ਗਜ਼ ਦੀ ਸਾੜ੍ਹੀ ਮੁੱਕਦੀ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਾਲਮ ਥੱਕ ਕੇ ਆਖ਼ਿਰਕਾਰ ਬੈਠਾ।
ਓਹ ਕੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਸਤੀ ਦਰੋਪਤੀ ਦੀ, ਸਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਹੈ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੁਰਾਰ ਬੈਠਾ।

ਸੋ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਅੰਦਰਿ ਸਭਾ ਦੁਸਾਸਣੈ; ਮਥੇ ਵਾਲਿ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਆਂਦੀ।

(‘ਸਭਾ’ ਪੋਲਾ ਤੇ ‘ਮਥੇ’ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਜਦ ਪਾਂਡਵ ਜੂਏ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਤੇ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਹਾਰ ਗਏ ਸਨ, ਤਦ ਦੁਰਯੋਧਨ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਦੁਸਾਸਣੈ = ਦੁਸਾਸਨ ਨੇ ਭਰੀ ਸਭਾ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਮਥੇ = ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਘਸੀਟ ਕੇ ਲੈ ਆਂਦੀ।

ਦੂਤਾ ਨੋ ਫੁਰਮਾਇਆ; ਨੰਗੀ ਕਰਹੁ ਪੰਚਾਲੀ ਬਾਂਦੀ।

ਦੁਰਯੋਧਨ ਨੇ ਦੂਤਾ = ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੋ = ਨੂੰ ਫੁਰਮਾਇਆ = ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੰਚਾਲੀ = ਪੰਚਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੀ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਬਾਂਦੀ = ਗੋਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਨੰਗੀ = ਬਸਤਰਹੀਣ ਕਰਹੁ = ਕਰ ਦਿਉ।

ਪੰਜੇ ਪਾਂਡੋ ਵੇਖਦੇ; ਅਉਘਟਿ ਰੁਧੀ ਨਾਰਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ।

ਪੰਜੇ ਪਾਂਡੋ = ਪਾਂਡਵ (ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ, ਭੀਮਸੈਨ, ਅਰਜਨ, ਨਕੁਲ, ਸਹਿਦੇਵ) ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਵੇਖਦੇ = ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾਰਿ = ਇਸਤਰੀ ਅਉਘਟਿ = ਔਖੀ ਘੜੀ ਵਿਚ ਰੁਧੀ = ਫਸ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਅਖੀ ਮੀਟਿ ਧਿਆਨ ਧਰਿ;
ਹਾ ਹਾ ਕ੍ਰਿਸਨ ਕਰੈ ਬਿਲਲਾਂਦੀ।

(‘ਅਖੀਂ’ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਫਿਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਫਸੀ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨੇ ਅਖੀ = ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਹਾ = ਹਾਇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ! ਹਾ = ਹਾਇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਰੈ = ਕਰ ਕੇ ਬਿਲਲਾਂਦੀ = ਵਿਲ੍ਕਦੀ, ਭਾਵ ਰੋਂਦੀ ਹੈ।

ਕਪੜ ਕੋਟੁ ਉਸਾਰਿਓਨੁ; ਥਕੇ ਦੂਤ ਨ ਪਾਰਿ ਵਸਾਂਦੀ।

ਤਦ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਤਨ ’ਤੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦਾ ਕੋਟੁ = ਕਿਲ੍ਹਾ ਉਸਾਰਿਓਨੁ = ਉਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦੂਤ = ਸਿਪਾਹੀ ਉਸ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਲਾਹ ਲਾਹ ਕੇ ਥਕੇ = ਥੱਕ ਗਏ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਪਾਰਿ = ਅੰਤ ਪਾਉਣ ਦਾ ਵਸਾਂਦੀ = ਵੱਸ ਨ = ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਿਆ, ਭਾਵ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨਗਨ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

ਹਥ ਮਰੋੜਨਿ ਸਿਰੁ ਧੁਣਨਿ;
ਪਛੋਤਾਨਿ ਕਰਨਿ ਜਾਹਿ ਜਾਂਦੀ।

ਫਿਰ ਉਹ ਹੱਥ ਮਰੋੜਨਿ = ਮਰੋੜਦੇ, ਸਿਰ ਧੁਣਨਿ = ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਤੇ ਪਛੋਤਾਨਿ = ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਨਿ = ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਾਹਿ ਜਾਂਦੀ[1] = ਹੱਥ ਮਲਦੇ ਹਨ।

---

੧. **ਜਾਹਿ ਜਾਂਦੀ**—ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਫ਼ਸੋਸ ਤੇ ਪਛਤਾਵੇ ਸਮੇਂ ਹੱਥ ਮਲ ਕੇ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਘਰਿ ਆਈ ਠਾਕੁਰ ਮਿਲੈ; ਪੈਜ ਰਹੀ ਬੋਲੇ ਸ਼ਰਮਾਂਦੀ।

ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਘਰ ਆਈ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਠਾਕੁਰ = ਸੁਆਮੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਕੇ ਮਿਲੈ = ਮਿਲੇ, ਭਾਵ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇਰੀ ਪੈਜ ਰਹਿ ਗਈ ? ਤਾਂ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਸ਼ਰਮਾਂਦੀ = ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੇ = ਬੋਲਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਪੈਜ = ਇੱਜ਼ਤ ਰਹੀ = ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ, ਆਪ ਨੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਬਚਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਫੁਨਿ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਲਾਜ ਰਖੀ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਛੀਨਤ ਬਸਤ੍ਰ ਦੀਨ ਬਹੁ ਸਾਜ॥

(ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚਉਥੇ ਕੇ, ਅੰਗ ੧੪੦੦)

ਇਸੇ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੱਈਆਂ ਵਿਚ ਐਸਾ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਕੁਪੀਨ ਮਾਤ੍ਰ ਦਈ ਜਉ ਮੁਨੀਸਰਹਿ ਤਾ ਤੇ ਸਭਾ ਮਧਿ ਬਹਿਓ ਬਸਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜੀ।

(ਕਬਿੱਤ ੪੩੫)

ਇਕ ਵਾਰ ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਨਦੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਉਸ ਦਾ ਲੰਗੋਟ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਨਦੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਦੁਰਬਾਸਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੁੱਤਰੀਓ, ਮੈਂ ਬਸਤਰਹੀਣ ਹਾਂ, ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ਤੇ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਬਸਤਰ ਦਿਉ, ਮੈਂ ਨੰਗੇਜ਼ ਢੱਕ ਲਵਾਂ ਤਾਂ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੁਪੱਟੇ ਨਾਲੋਂ ਕਪੀਨ ਮਾਤਰ ਬਸਤਰ ਪਾੜ ਕੇ ਨਦੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟਿਆ ਤਾਂ ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਉਸ ਬਸਤਰ ਨੂੰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਤੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਤੇਰਾ ਚਾਰ ਉਂਗਲ ਬਸਤਰ ਅਤੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤੇਗਾ। ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੈਨੂੰ ਲੋੜ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਪੁੰਨ ਇਤਨਾ ਵੱਧ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਬਸਤਰ ਦੀ ਤੋਟਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਥੋੜ੍ਹਾ ਮਾਤਰ ਦਾਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਬਸਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਨਾਥ ਅਨਾਥਾਂ; ਬਾਣਿ ਧੁਰਾਂਦੀ॥੮॥

('ਧੁਰਾਂ-ਦੀ' ਬੋਲੋ)

ਨਾਥ = ਸੁਆਮੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਅਨਾਥਾਂ = ਯਤੀਮਾਂ ਦੀ ਪੈਜ ਰੱਖਣ ਦਾ ਬਾਣਿ = ਸੁਭਾਅ ਧੁਰਾਂਦੀ = ਧੁਰ ਤੋਂ ਹੀ ਹੈ॥੮॥

ਪਉੜੀ ੯ (ਸੁਦਾਮਾ ਭਗਤ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਇਕ ਸੁਦਾਮਾ ਨਾਮ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੀ, ਜੋ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸੰਦੀਪਨ ਕੋਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ। ਅਵੰਤਕਾਪੁਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਸੰਦੀਪਨ ਨੇ ਸਿਆਲ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਕੜਾਂ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਹ ਲੱਕੜਾਂ ਲੈਣ ਲਈ ਗਏ। ਇਸ ਦੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਭੁੰਨੇ ਹੋਏ ਚੌਲ ਸਨ, ਜੋ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਤੋਂ ਚੋਰੀ-ਚੋਰੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਲੁਕੋ ਕੇ ਖਾਈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਮੂੰਹ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਤੇਰਾ ਮੂੰਹ ਕਿਉਂ ਹਿੱਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ? ਤਾਂ ਸੁਦਾਮੇ ਨੇ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਾਲੇ ਨਾਲ ਹਿੱਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਦੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਹ ਓਇ

ਦਲਿੱਦਰੀਆ ! ਤੂੰ ਇਕ ਬੁੱਕ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ ਝੂਠ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸੁਦਾਮਾ ਦਲਿੱਦਰੀ (ਗ਼ਰੀਬ) ਹੋ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਘਰਦਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਘਰ ਵਿਚ ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਇਸ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਹਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਮੇਰਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਤੂੰ ਉਸ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੂਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ?

ਇਉਂ ਘਰਵਾਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਜਿਹੇ ਕੱਪੜੇ ਵਿਚ ਭੁੰਨੇ ਹੋਏ ਚੌਲ ਪਾ ਕੇ ਗਿਣਤੀਆਂ ਗਿਣਦਾ ਹੋਇਆ ਦੁਆਰਕਾ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਿਆ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਮੈਨੂੰ ਪਛਾਣੇਗਾ ਵੀ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲਾਂਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵੱਡਾ ਰਾਜਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਰਪਾਲ ਮੈਨੂੰ ਭਿਖਾਰੀ ਜਿਹਾ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਹੀ ਨਾ ਦੇਣ। ਇਉਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਗਿਣਦਾ ਦੁਆਰਕਾ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਦਾ ਹੋਇਆ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸਿੰਘਪੌੜ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੁਆਰਪਾਲਿਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨਾਲ ਕੀ ਕੰਮ ਹੈ ? ਤੇਰੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨਾਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੇ। ਤਦੋਂ ਸੁਦਾਮੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਚਲੋ, ਇਕ ਵਾਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਕੋਲ ਮੇਰਾ ਸੁਨੇਹਾ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਵੋ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਮਿੱਤਰ ਸੁਦਾਮਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਠੀਕ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਤੇਰਾ ਸੁਨੇਹਾ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਦੁਆਰਪਾਲ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਸੁਦਾਮੇ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਸੁਦਾਮੇ ਕੋਲ ਭੱਜੇ ਆਏ। ਸੁਦਾਮੇ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਲਿਜਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰ ਆਪ ਧੋਤੇ। ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਉੱਪਰ ਬਿਠਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੁਦਾਮੇ ਦੀ ਦੀਨ ਦਸ਼ਾ ਦੇਖ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਦੇ ਹੰਝੂ ਛਲਕ ਆਏ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦੇਖ ਸੁਦਾਮੇ ਕੀ ਦੀਨ ਦਸ਼ਾ ਕਰੁਨਾਨਿਧ ਕਰੁਣਾਕਰ ਰੋਏ। *(ਨਾਰਾਇਣ ਹਰੀ ਉਪਦੇਸ਼)*

ਅਤੇ ਸੁਦਾਮੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜੀ ਦੇਰ ਦਾ ਤੇਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮਿੱਤਰ ਕਦੋਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਵੇ ਤੇ ਕਦੋਂ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਬਚਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਤੇਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਦਲਿੱਦਰ ਆਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਟ ਦਿਆਂ। ਅਤੇ ਚੇਤੇ ਕਰਾਇਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਆਪਾਂ ਗੁਰੂ ਸੰਦੀਪਨ ਕੋਲ ਲੱਕੜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਬਾਰਸ਼ ਆਉਣ ਤੋਂ ਆਪਾਂ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਓਟ ਲਈ ਸੀ। ਤੂੰ ਮੈਥੋਂ ਚੋਰੀ ਤੰਦੁਲ ਖਾ ਕੇ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਰਦੀ ਕਰਕੇ ਦੰਦ ਵੱਜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੁਣ ਦੱਸ ਮੇਰੇ ਖਾਣ ਲਈ ਕੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈਂ ? ਤਾਂ ਸੁਦਾਮੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਗ਼ਰੀਬ ਕੋਲ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ ਨੂੰ ਕੀ ਸੀ, ਇਹ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਭੁੰਨੇ ਹੋਏ ਚੌਲ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਬਸਤਰ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਚੌਲ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਚੌਲ ਲੈ ਕੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਖਾਧੇ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਮਿੱਤਰ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਉਧਾਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਾ ਸੀ, ਚੌਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਘਰ ਦਲਿੱਦਰ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਚੌਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤੇਰੇ ਘਰ ਤੋਂ ਦਲਿੱਦਰ ਜਾਏਗਾ। ਇਉਂ ਉਸ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਿਆਰ ਦੇ ਬਚਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਸੁਦਾਮੇ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਤਨੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਝ ਮੰਗ ਨਾ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਉਂ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਉਥੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਪਦਾਰਥ ਦੇਖ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸੁਦਾਮੇ ਦੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ।

ਸੋ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਬਿਪ ਸੁਦਾਮਾ ਦਾਲਿਦੀ; ਬਾਲ ਸਖਾਈ ਮਿਤ੍ਰ ਸਦਾਏ।

ਬਿਪ = ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਤ ਦਾ ਸੁਦਾਮਾ ਦਾਲਿਦੀ = ਗ਼ਰੀਬ ਸੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਉਸ ਦੇ ਬਾਲ = ਬਾਲਕ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਸਖਾਈ = ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਿੱਤਰ ਸਦਾਏ = ਕਹਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਲਾਗੂ ਹੋਈ ਬਾਮ੍ਹਣੀ; ਮਿਲਿ ਜਗਦੀਸ ਦਲਿਦ੍ਰ ਗਵਾਏ।

ਸੁਦਾਮੇ ਦੀ ਬਾਮ੍ਹਣੀ = ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ (ਪਤਨੀ) ਲਾਗੂ ਹੋਈ, ਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਖਹਿੜੇ ਪੈ ਗਈ ਕਿ ਤੂੰ ਜਗਦੀਸ = ਜਗਤ ਦੇ ਈਸ਼ਵਰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਮਿਲ, ਜੋ ਤੇਰੀ ਦਲਿਦ੍ਰ = ਗ਼ਰੀਬੀ ਗਵਾਏ = ਗਵਾ ਦੇਣਗੇ।

ਚਲਿਆ ਗਣਦਾ ਗਟੀਆਂ; ਕਿਉ ਕਰਿ ਜਾਈਐ ਕਉਣੁ ਮਿਲਾਏ।

ਇਉਂ ਸੁਦਾਮਾ ਚਲਿਆ = ਤੁਰਦਾ ਹੋਇਆ ਗਟੀਆਂ = ਗਿਣਤੀਆਂ ਗਣਦਾ = ਗਿਣਦਾ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਉ ਕਰਿ = ਕਿਵੇਂ ਕਰਕੇ ਮਿਲਿਆ ਜਾਈਐ = ਜਾਏ ਅਤੇ ਕੌਣ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਏ = ਮਿਲਾਵੇਗਾ।

ਪਹੁਤਾ ਨਗਰਿ ਦੁਆਰਕਾ; ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਿ ਖਲੋਤਾ ਜਾਏ।

ਤਦ ਸੁਦਾਮਾ ਸੋਚਦਾ ਸੋਚਦਾ ਹੀ ਦੁਆਰਕਾ ਨਗਰਿ = ਨਗਰੀ ਪਹੁਤਾ = ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਿ = ਰਾਜ ਮਹਿਲ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਜਾਏ = ਜਾ ਖਲੋਤਾ = ਖੜੋਤਾ ਤੇ ਦੁਆਰਪਾਲਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇ ਦਿਉ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਮਿੱਤਰ ਸੁਦਾਮਾ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਹੈ, ਤਦ ਸੁਨੇਹਾ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ:

ਦੂਰਹੁੰ ਦੇਖਿ ਡੰਡਉਤਿ ਕਰਿ; ਛਡਿ ਸਿੰਘਾਸਣੁ ਹਰਿ ਜੀ ਆਏ।

ਹਰਿ ਜੀ = ਹਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੂਰਹੁੰ = ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਸੁਦਾਮੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਸਣੁ = ਤਖ਼ਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਉਸ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਡੰਡਉਤਿ = ਡੰਡੇਵਤ ਲੰਮੇ ਪੈ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਿ = ਕੀਤੀ।

ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਪਰਦਖਣਾ; ਪੈਰੀ ਪੈ ਕੇ ਲੈ ਗਲਿ ਲਾਏ।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਦਾਮੇ ਦੇ = ਦੀਆਂ ਪਰਦਖਣਾ = ਪਰਿਕਰਮਾਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਫਿਰ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਕੇ ਗਲ ਨਾਲ ਲੈ = ਲਾ ਲਾਏ = ਲਿਆ। ਅਤੇ:

ਚਰਣੋਦਕ ਲੈ ਪੈਰ ਧੋਇ; ਸਿੰਘਾਸਣੁ ਉਤੇ ਬੈਠਾਏ।

ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਸੁਦਾਮੇ ਦੇ ਪੈਰ ਧੋਇ = ਧੋ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਚਰਣੋਦਕ = ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਲੈ = ਲਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਸਣੁ = ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾਏ = ਬਿਠਾਇਆ।

ਪੁਛੇ ਕੁਸਲੁ ਪਿਆਰੁ ਕਰਿ; ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਏ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਸੁਦਾਮੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਿ = ਨਾਲ ਕੁਸਲੁ = ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਬਾਰੇ ਪੁਛੇ = ਪੁੱਛਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਏ = ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗੇ, ਭਾਵ ਉਸ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਾਉਣ ਲੱਗੇ ਕਿ

ਆਪਾਂ ਦੋਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਚਾਵਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਰਦੀ ਕਰਕੇ ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਹਿੱਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦਲਿੱਦਰੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈਂ ? ਤਾਂ ਸੁਦਾਮੇ ਨੇ ਭੁੰਨੇ ਹੋਏ ਚੌਲ ਫਟੇ ਹੋਏ ਕੱਪੜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਦਿੱਤੇ। ਫਿਰ :

ਲੈ ਕੈ ਤੰਦੁਲ ਚਬਿਓਨੁ; ਵਿਦਾ ਕਰੇ ਅਗੈ ਪਹੁਚਾਏ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਸੁਦਾਮੇ ਕੋਲੋਂ ਤੰਦੁਲ = ਚੌਲ ਲੈ ਕੇ ਚਬਿਓਨੁ = ਚੱਬੇ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ, ਫਿਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰੇ = ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਗੈ = ਅੱਗੇ ਤਕ ਪਹੁਚਾਏ = ਪਹੁੰਚਾ ਕੇ ਆਏ।

ਚਾਰਿ ਪਦਾਰਥ; ਸਕੁਚਿ ਪਠਾਏ ॥੯॥

ਇਉਂ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਸੁਦਾਮੇ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਕੁਚਿ = ਸੰਕੋਚ ਕਰ ਕੇ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ) ਪਠਾਏ = ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਭਗਤ, ਜੈਦੇਉ ਭਗਤ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਭੋਜਦੇਵ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਘਰ ਰਾਮਾਦੇਵੀ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ੧੨ਵੀਂ ਸਦੀ, ਮਾਘ, ਚਾਨਣ ਪੱਖ, ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ, ਸੰਗਰਾਂਦ ਨੂੰ ਕੇਂਦੂਲੀ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬੀਰਭੂਮਿ, ਬੰਗਾਲ) ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਸਰ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਗਹਿਰਾ ਹੋਇਆ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਸਦਮੇ ਨੇ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਸੋਝੀ ਲਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਸਦਕਾ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬੁੱਧ ਬੜੀ ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਦੇ ਰਚਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਇਹ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾਂਦੇੜ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਲੰਮੀ ਗਾਥਾ ਛੱਡ ਕੇ ਜੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਿਚ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੀ ਕਰਣੀ-ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਸਿੱਧ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਪਦਮਾਵਤੀ ਨਾਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਜੋ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਸੀ ਅਤੇ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦਾ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਪਦਮਾਵਤੀ ਵਾਸਤੇ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੀਆਂ ਔਖੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਸਤੀ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਅਰਥੀ ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਹਾਰ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸਤੀ ਹੋਣ ਲਈ ਬੀਬੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲ ਪਈ ਤੇ ਅਰਥੀ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲੇ ਅਰਥੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਨਾਂਦੇੜ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਨਿਮਗਨ ਸਨ। ਅਰਥੀ ਦੇ ਮਗਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਨੇ ਪਦਮਾਵਤੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੇਖ ਤੇਰੇ ਭਾਗ ਕਿੱਡੇ ਚੰਗੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੇਖ ਸਾਹਮਣੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਸਤੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈ। ਪਦਮਾਵਤੀ ਨੇ ਜਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤੇ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਮਾਧੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ। ਸੱਜ-ਵਿਆਹੀ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ ਦੇਖ ਕੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬੀਬਾ, ਸੁਹਾਗਵੰਤੀ ਹੋ। ਤਾਂ ਪਦਮਾਵਤੀ

ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ, ਸਾਧੂ ਦਾ ਬਚਨ ਮਿਥਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਦਮਾਵਤੀ ਨੇ ਅਰਥੀ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਕੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਥੀ ਰੱਖ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸੁਹਾਗ ਆਹ ਪਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਅਚਾਨਕ ਬਚਨ ਨਿਕਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਧਰਮ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤਦੋਂ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਨੂੰ ਇਸ ਕਲੇਸ਼ ਵਿਚ ਪਿਆ ਜਾਣ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਆਕਾਸ਼ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਂਹ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਬੈਠਾ ਕਰ ਦੇ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਲਬਧ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਹੈ, ਇਹ ਤੈਨੂੰ ਵਡਿਆਈ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਐਸਾ ਖੇਲ ਰਚਿਆ ਹੈ। ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਜਲ ਦਾ ਛਿੱਟਾ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਿਊਂਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜਸ ਫੈਲਿਆ। ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਮਨ ਯਕਲਖਤ (ਇਕ-ਦਮ) ਪਲਟਾ ਖਾ ਗਿਆ। ਜੋ ਉਪਰਾਮਤਾ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋਣ 'ਤੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਸੀ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਭੈਅ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦੇ ਭੈਅ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਐਸਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲੈ ਆਂਦਾ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੁਆਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪਾਰਸ ਛੋਹ ਨੇ ਅੱਵਲ ਦਰਜੇ ਦਾ ਭਗਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾ ਕੇ ਵੈਸ਼ਨਵ ਮਤ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਚੰਗੀ ਤਰਤੀਬ ਨਾਲ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹੀ, ਨਿਰਮਲ ਬੁੱਧ ਦੇ ਕਾਰਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰਾਜਾ ਰੂਪ ਕਵੀ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਬੜੇ ਬੜੇ ਕਵੀ ਇਸ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਲੋਹਾ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਬ੍ਰਹਮਵੇਤੇ ਹੋ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤੀ, ਜੋ *ਗੀਤ ਗੋਬਿੰਦ* ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਹਾਂਕਾਵਯ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਰਾਸ-ਲੀਲ੍ਹਾ ਦਾ ਕਾਵਿ ਰਚ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਥੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਆਇਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਰਾਧਾ ਰੁੱਸ ਗਈ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਮੰਨ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕਾ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰਾਧਾ ਦੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਣ। ਐਸਾ ਕੋਈ ਆਮ ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਥੇ ਹੁਣ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਅੱਖਰ ਅਹੁੜ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਭਾਵ ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੇ। ਇਥੇ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਰੋਕ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਜੈਦੇਵ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਪਦ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਜੇਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਿੰਮ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੇ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੀ ਲਿਖਾਂ ? ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਪੁਸਤਕ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਪਦ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਦੇਖਿਆ, ਕੁਝ ਸੂਖਮ ਜਿਹਾ ਹੰਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਆਪ ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰੀ ਰਚਨਾ ਪੂਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਹਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸਮਾਧੀ ਲਾਉਣ ਲਈ ਗਏ ਤਾਂ ਜਿਸ ਬ੍ਰਿਛ ਹੇਠ ਬੈਠੇ, ਉਸ ਦੇ ਪੱਤੇ ਪੱਤੇ 'ਤੇ ਗੀਤ ਗੋਬਿੰਦ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁਕਾਰਿਆ ਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਉ। ਫਿਰ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੈਦੇਵ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਅੱਗੇ ਨੇਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ। ਤੈਨੂੰ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਰਾਧਾ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਭਗਤਣੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਸਦਾ ਅਧੀਨ ਹਾਂ। ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਠੀਕ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਐਸੀ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਇਸ ਭਗਤ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਇਉਂ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜੈਦੇਵ ਤਿਆਗਿਓ ਅਹੰਮੇਵ ॥ *(ਬਸੰਤ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੯੨)*

ਸੋ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ ਇਉਂ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਜੈਦੇਉ ਕਰਿ; ਗੀਤ ਗੋਵਿੰਦ ਸਹਜ ਧੁਨਿ ਗਾਵੈ।

ਭਗਤ ਜੈਦੇਉ = ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਗੋਵਿੰਦ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ ਸਹਿਜ ਧੁਨ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਵੈ = ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਪਦਮਾਵਤੀ ਵੀ ਗਾਇਨ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦੀ ਸੀ।

ਲੀਲ੍ਹਾ ਚਲਿਤ ਵਖਾਣਦਾ; ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਠਾਕੁਰ ਭਾਵੈ।

ਭਗਤ ਜੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਲੀਲ੍ਹਾ = ਕਰਤਵ ਤੇ ਚਲਿਤ = ਕੌਤਕਾਂ ਦਾ ਵਖਾਣਦਾ = ਵਖਿਆਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਅੰਤਰਜਾਮੀ = ਅੰਦਰ ਦੀ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਠਾਕੁਰ = ਸੁਆਮੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭਾਵੈ = ਭਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਅਖਰ ਇਕੁ ਨ ਆਵੜੈ; ਪੁਸਤਕੁ ਬੰਨਿ ਸੰਧਿਆ ਕਰਿ ਆਵੈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਰਾਸ-ਲੀਲ੍ਹਾ ਲਿਖਦੇ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਆਈ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਰਾਧਾ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਗਏ ਤਾਂ ਇਥੇ ਸ਼ੰਕਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਇਕ ਵੀ ਅੱਖਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ਼ ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵੜੈ = ਅਹੁੜਿਆ, ਭਾਵ ਸ਼ੰਕਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਰੁਕ ਗਈ ਤੇ ਪੁਸਤਕ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸੰਧਿਆ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਵੈ = ਆ ਗਏ ਕਿ ਮੈਂ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਸੰਧਿਆ ਕਰ ਆਵਾਂ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪਾਠ-ਪੂਜਾ ਕਰ ਆਵਾਂ।

ਗੁਣ ਨਿਧਾਨ ਘਰਿ ਆਇਕੈ; ਭਗਤ ਰੂਪਿ ਲਿਖਿ ਲੇਖੁ ਬਣਾਵੈ।

ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਿਧਾਨ = ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਇਕੈ = ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲੇਖੁ = ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖ ਕੇ ਬਣਾਵੈ = ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ।

ਅਖਰ ਪੜਿ ਪਰਤੀਤਿ ਕਰਿ; ਹੋਇ ਵਿਸਮਾਦੁ ਨ ਅੰਗਿ ਸਮਾਵੈ।

ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਰਤੀਤਿ = ਭਰੋਸਾ ਕਰਿ = ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਘਰ ਆਏ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਵਿਸਮਾਦੁ = ਅਸਚਰਜਮਈ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅੰਗ ਵਿਚ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਭਾਵ ਰੰਗ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਵੇਖੈ ਜਾਇ ਉਜਾੜਿ ਵਿਚਿ; ਬਿਰਖੁ ਇਕੁ ਆਚਰਜ ਸੁਹਾਵੈ।

ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਜਾੜਿ = ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਵੇਖੈ = ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਇਕ ਆਚਰਜ = ਅਸਚਰਜਮਈ ਬਿਰਖੁ = ਬ੍ਰਿਛ ਸੁਹਾਵੈ = ਸੋਭ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਗੀਤ ਗੋਬਿੰਦ ਸਪੂਰਣੋ; ਪਤਿ ਪਤਿ ਲਿਖਿਆ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਵੈ।

('ਪੱਤਿ ਪੱਤਿ' ਦੋਵੇਂ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਸ ਦਰੱਖ਼ਤ ਦੇ ਹਰ ਪਤਿ ਪਤਿ = ਪੱਤੇ ਪੱਤੇ ਵਿਚ ਗੋਬਿੰਦ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਪੂਰਣੋ = ਸੰਪੂਰਨ ਗੀਤ ਲਿਖਿਆ = ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਵੈ = ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਭਗਤਿ ਹੇਤਿ ਪਰਗਾਸੁ ਕਰਿ; ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ ਮਿਲੈ ਗਲਿ ਲਾਵੈ।

('ਗਲਿ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੇਤਿ = ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਭਗਤੀ ਦਾ ਪਰਗਾਸੁ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਤੇ ਦਇਆਲੁ = ਦਿਆਲੂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਲ ਲਾਵੈ = ਲਾ ਕੇ ਮਿਲੈ = ਮਿਲੇ।

ਸੰਤ ਅਨੰਤ; ਨ ਭੇਦ ਗਣਾਵੈ ॥੧੦॥

ਅਨੰਤ = ਬੇਅੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋਏ ਸੰਤਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੇਦ ਨ = ਨਹੀਂ ਗਣਾਵੈ = ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ॥੧੦॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੰਤ ਅਨੰਤਹਿ ਅੰਤਰੁ ਨਾਹੀ ॥੪॥੨॥ *(ਆਸਾ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਅੰਗ ੪੮੬)*

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਭਗਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਾਮੇ ਨਾਰਾਇਨ ਨਾਹੀ ਭੇਦੁ ॥ *(ਭੈਰਉ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੧੬੬)*

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋਏ ਇਸ ਭਗਤ ਦਾ ਜਨਮ ਨਰਸੀ ਬਾਮਣੀ ਨਗਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਤਾਰਾ (ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ) ਵਿਚ ਦਾਮਸ਼ੇਟੀ ਛੀਪੇ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਗੋਨਾਬਾਈ ਦੇ ਉਦਰ ਤੋਂ ਸੰਮਤ ੧੩੨੮, ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਿਵ ਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਮਰ ਵੱਧਦੀ ਗਈ, ਭਗਤੀ ਦੀ ਰੰਗਤ ਗੂੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਗ਼ੈਰ-ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਠਾਕੁਰ ਨੂੰ ਬਚਪਨ 'ਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਇਆ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ, ਜੋ ਅਹੰਕਾਰੀ ਤੇ ਨਿੰਦਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਵਿਗਾੜ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਇਸ ਤਾੜ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਸਨ ਕਿ ਕਿਤੇ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਨਾਮਦੇਵ ਨੂੰ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਐਸਾ ਸਮਾਂ ਬਣਿਆ ਕਿ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਔਢਾਂ ਸ਼ਹਿਰ[1] ਵਿਚ, ਜਿਥੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦਾ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਮੰਦਰ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਗਨਾਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਚੱਲ ਪਏ। ਭਗਤੀ ਦੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਗਏ ਤਾਂ ਈਰਖਾਲੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਛੈਣੇ ਵਜਾ ਕੇ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਅਤੇ 'ਸ਼ੂਦਰ ਸ਼ੂਦਰ' ਕਹਿ ਕੇ ਮਾਰਿਆ ਕੁੱਟਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਖ਼ੁਦ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੂਦੁ ਸੂਦੁ ਕਰਿ ਮਾਰਿ ਉਠਾਇਓ ਕਹਾ ਕਰਉ ਬਾਪ ਬੀਠੁਲਾ ॥੧॥

(ਰਾਗ ਮਲਾਰ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੨੯੨)

---

੧. ਪੰਡਰਪੁਰ ਤੋਂ ੧੫ ਮੀਲ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇਕ ਨਗਰ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ੬੫-੭੦ ਕਿੱਲੋਮੀਟਰ ਵਾਇਆ ਬਾਸਮਤ ਨਗਰ, ਹਿੰਗੋਲੀ ਰੋਡ 'ਤੇ ਔਢਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਇਉਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਦੇ ਭਗਤ ਜੀ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਆ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਹਸਤ ਖੇਲਤ ਤੇਰੇ ਦੇਹੁਰੇ ਆਇਆ॥ ਭਗਤਿ ਕਰਤ ਨਾਮਾ ਪਕਰਿ ਉਠਾਇਆ॥੧॥

(ਭੈਰਉ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੧੬੪)

ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਦੀ ਪੈਜ ਰੱਖਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵੱਲ ਮੰਦਰ ਦੀ ਪਿੱਠ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅਹੰਕਾਰੀਆ ਨਿੰਦਕਾ ਪਿਠਿ ਦੇਇ ਨਾਮਦੇਉ ਮੁਖਿ ਲਾਇਆ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੪੫੧)*

ਵਾ: ਫੇਰਿ ਦੀਆ ਦੇਹੁਰਾ ਨਾਮੇ ਕਉ ਪੰਡੀਅਨ ਕਉ ਪਿਛਵਾਰਲਾ॥੩॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਨਾਮਦੇਉ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੨੯੨)

ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਗਤ ਜੀ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਮੰਦਰ ਵੀ ਘੁਮਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਨਿੰਦਕਾਂ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਵੱਲ ਮੇਰਾ ਮੁਖੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰਾ ਬਿਰਦ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਕੋਈ ਵੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੂੰਹ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਬਣੀ ਚਰਨਕੁੰਡ ਅਤੇ ਲੰਘਣ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਦਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਇਧਰ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੰਦਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਹੈ। ਇਥੇ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਖੜਾਵਾਂ ਵੀ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਖੜਾਵਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪਹਿਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਖੜਾਂਵ ਦੀ ਹਾਲਤ ਖ਼ਸਤਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਸਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੋਰ ਘਟਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਚੱਕੀ (ਖ਼ਰਾਸ) ਹੈ ਜੋ ਬੈਲ ਨਾਲ ਚਲਾ ਕੇ ਦਾਣੇ ਪੀਸ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਲਈ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਹੱਥ ਨਾਲ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਇਹ ਰਾਤ ਦਿਨ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ। ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਜਿੰਨੇ ਆਟੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ, ਚੱਕੀ ਇਕ-ਰਸ ਘੁੰਮਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਆਟਾ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਤੋਂ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਮਕਾਨ ਹੰਕਾਰੀ ਅਮੀਰ ਨੇ ਦੱਬਣਾ, ਛੱਪਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗਣੀ, ਅੱਗ ਨੂੰ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਸਮਝ ਕੇ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ, ਫਿਰ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪ ਛੱਪਰੀ ਬੰਨ੍ਹਣੀ, ਮਰੇ ਹੋਏ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੈਦੇਵ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰਨਾ, ਸੋਭਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣੀ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮਰੀ ਹੋਈ ਗਊ ਜਿਊਂਦੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮਰੇ ਹੋਏ ਜਿਊਂਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲੜਕਾ ਕਿਵੇਂ ਜਿਊਂਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਰਾਮ ਨੇ ਜਿਊਂਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ। ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਗਊ ਜਿਊਂਦੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਤੂੰ ਜਿਊਂਦੀ ਕਰ, ਚਾਹੇ ਆਪਣੇ ਰਾਮ ਤੋਂ ਜਿਊਂਦੀ ਕਰਵਾ। ਤੈਨੂੰ ਤਿੰਨ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਇਕ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ : (੧) ਮਰੀ ਹੋਈ ਗਊ ਜਿਊਂਦੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ, (੨) ਜੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, (੩) ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੀਸਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਮਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਇਕਲੌਤਾ ਬੇਟਾ ਹੈਂ, ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਜਿਊਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਧਰਮ ਦੀ ਪਰਪਕੱਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ। ਮੇਰਾ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਰਿਸ਼ਤਾ ਟੁੱਟਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨ ਹਉ ਤੇਰਾ ਪੂੰਗੜਾ ਨ ਤੂ ਮੇਰੀ ਮਾਇ॥
ਪਿੰਡੁ ਪੜੈ ਤਉ ਹਰਿ ਗੁਨ ਗਾਇ॥੭॥ *(ਭੈਰਉ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਅੰਗ ੧੧੬੬)*

ਫਿਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਆਕਾਸ਼ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਾਮਦੇਵ, ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੱਦ ਕੇ ਸੱਤ ਘੜੀਆਂ ਦੀ ਮੁਹਲਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸੱਤ ਘੜੀਆਂ ਬੀਤੀਆਂ ਤੋਂ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਏ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸੇ ਛਿਨ ਗਰੁੜ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਆਏ ਤੇ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਪੁੱਠੀ ਕਰ ਦਿਆਂ ਤਾਂ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਜੀਵ ਧਰਤੀ ਪੁੱਠੀ ਕਰਨ 'ਤੇ ਮਰਨਗੇ, ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਗਊ ਹੀ ਜਿਊਂਦੀ ਕਰ ਦਿਉ, ਇਸ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਕਲੇਸ਼ ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ। ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਕੇ ਗਊ ਜਿਊਂਦੀ ਕੀਤੀ। ਇਉਂ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਤਿੰਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੱਸ ਕਰਵਾਇਆ ਤੇ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ ਇਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਕੰਮਿ ਕਿਤੈ ਪਿਉ ਚਲਿਆ; ਨਾਮਦੇਵ ਨੋ ਆਖਿ ਸਿਧਾਇਆ।

ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪਿਉ = ਪਿਤਾ ਕਿਤੈ = ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਕੰਮ ਲਈ ਚੱਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਨਾਮਦੇਵ ਨੋ = ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਸਿਧਾਇਆ = ਚਲਾ ਗਿਆ ਕਿ :

ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੀਂ; ਦੁਧੁ ਪੀਆਵਣੁ ਕਹਿ ਸਮਝਾਇਆ।

ਠਾਕੁਰ = ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੀਂ = ਕਰਨਾ ਕਰੀਂ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਪੀਆਵਣੁ = ਪਿਆਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਵੀ ਕਹਿ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ = ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ।

ਨਾਮਦੇਉ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰਿ; ਕਪਲ ਗਾਇ ਦੁਹਿਕੈ ਲੈ ਆਇਆ।

('ਦੁਹਿ-ਕੈ' ਬੋਲੋ)

ਤਾਂ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਉ = ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਕਪਲ ਗਾਇ = ਭੂਰੇ ਅਥਵਾ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੀ, ਕਾਲੇ ਥਣਾਂ ਵਾਲੀ ਗਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਿ = ਚੋਅ ਕੈ = ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਦੁੱਧ ਲੈ ਆਇਆ = ਆਏ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦੂਧੁ ਕਟੋਰੈ ਗਡਵੈ ਪਾਨੀ ॥
ਕਪਲ ਗਾਇ ਨਾਮੈ ਦੁਹਿ ਆਨੀ ॥੧॥ *(ਭੈਰਉ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੧੬੩)*

ਠਾਕੁਰ ਨੋ ਨ੍ਹਾਵਾਲਿਕੈ; ਚਰਣੋਦਕ ਲੈ ਤਿਲਕੁ ਚੜ੍ਹਾਇਆ।

('ਨ੍ਹਾਵਾਲਿਕੈ' ਤੇ 'ਚੜ੍ਹਾਇਆ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਫਿਰ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਠਾਕੁਰ ਨੋ = ਨੂੰ ਨ੍ਹਾਵਾਲਿਕੈ = ਨ੍ਹਵਾ ਕੇ, ਭਾਵ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾ ਕੇ ਚਰਣੋਦਕ = ਚਰਨਾਂਮ੍ਰਿਤ ਲੈ ਕੇ ਠਾਕੁਰਾਂ ਦੇ ਤਿਲਕ ਚੜ੍ਹਾਇਆ, ਭਾਵ ਲਾਇਆ।

ਹਥਿ ਜੋੜਿ ਬਿਨਤੀ ਕਰੈ; ਦੂਧੁ ਪੀਅਹੁ ਜੀ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇਆ।

ਫਿਰ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਠਾਕੁਰਾਂ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬਿਨਤੀ = ਬੇਨਤੀ ਕਰੈ = ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੇ ਰਾਇਆ = ਰਾਜਾ ਰੂਪ ਗੋਬਿੰਦ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੀ ! ਮੇਰਾ ਲਿਆਂਦਾ ਹੋਇਆ ਦੂਧੁ = ਦੁੱਧ ਪੀਅਹੁ = ਪੀਣਾ ਕਰੋ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦੂਧੁ ਪੀਉ ਗੋਬਿੰਦੇ ਰਾਇ ॥ *(ਭੈਰਉ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੧੬੩)*

ਨਿਹਚਉ ਕਰਿ ਆਰਾਧਿਆ; ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ ਦਰਸੁ ਦਿਖਲਾਇਆ।

ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੱਚਾ ਨਿਹਚਉ = ਨਿਸਚਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਰਾਧਿਆ = ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਿ = ਕੀਤੀ ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸੱਚੇ ਨਿਸਚੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਦਇਆਲੁ = ਦਿਆਲੂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਦਰਸੁ = ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਖਲਾਇਆ = ਦਿੱਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਾਮੇ ਹਰਿ ਕਾ ਦਰਸਨੁ ਭਇਆ ॥੪॥੩॥ *(ਭੈਰਉ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੧੬੪)*

ਭਰੀ ਕਟੋਰੀ ਨਾਮਦੇਵਿ; ਲੈ ਠਾਕੁਰ ਨੋ ਦੂਧ ਪੀਆਇਆ।

ਫਿਰ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਦੂਧ = ਦੁੱਧ ਦੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟੋਰੀ = ਕੌਲੀ ਲੈ ਕੇ ਠਾਕੁਰ = ਸੁਆਮੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੋ = ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪੀਆਇਆ = ਪਿਲਾਇਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੁੋਇਨ ਕਟੋਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਰੀ ॥ ਲੈ ਨਾਮੈ ਹਰਿ ਆਗੈ ਧਰੀ ॥੨॥

(ਭੈਰਉ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੧੬੩)

ਗਾਇ ਮੁਈ ਜੀਵਾਲਿਓਨੁ; ਨਾਮਦੇਉ ਦਾ ਛਪਰੁ ਛਾਇਆ।

('ਛੱਪਰ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਉ = ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪੈਜ ਰੱਖਣ ਲਈ ਮੁਈ = ਮਰੀ ਹੋਈ ਗਾਇ = ਗਊ ਜੀਵਾਲਿਓਨੁ = ਜਿਊਂਦੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਛੱਪਰ ਵੀ ਛਾਇਆ = ਪਾ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਫੇਰਿ ਦੇਹੁਰਾ ਰਖਿਓਨੁ; ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਲੈ ਪੈਰੀ ਪਾਇਆ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਦੇਹੁਰਾ = ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਭਰ ਕੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵੱਲ ਮੰਦਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਫੇਰਿ = ਮੋੜ ਕੇ ਰਖਿਓਨੁ = ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਫੇਰਿ ਦੀਆ ਦੇਹੁਰਾ ਨਾਮੇ ਕਉ ਪੰਡੀਅਨ ਕਉ ਪਿਛਵਾਰਲਾ ॥੩॥੨॥

(ਮਲਾਰ ਬਾਣੀ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀਉ ਕੀ, ਅੰਗ ੧੨੯੨)

ਅਹੰਕਾਰੀਆ ਨਿੰਦਕਾ ਪਿਠਿ ਦੇਇ ਨਾਮਦੇਉ ਮੁਖਿ ਲਾਇਆ ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੪੫੧)*

ਅਤੇ ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਨੂੰ ਲੈ = ਲਿਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪਾਇਆ = ਪਾਉਣਾ ਕੀਤਾ।

ਭਗਤ ਜਨਾ ਦਾ; ਕਰੇ ਕਰਾਇਆ ॥੧੧॥

ਭਗਤ ਜਨ ਜੋ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਕਾਜ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਾਇਆ = ਕਰਾਏ ਹੋਏ ਕਾਰਜ ਹੀ ਕਰੇ = ਕਰਦਾ ਹੈ ॥੧੧॥

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਭਗਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। *ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼* ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੩੨੫ ਵਿਚ ਹੋਇਆ

ਸੀ। ਇਹ ਵੈਸ਼ਯ ਜਾਤ (ਬਾਣੀਆ) ਦੇ, ਬਾਰਸੀਂ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੋਲਾਪੁਰ, ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ) ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ। ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਹਰ ਵਕਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪੰਜ ਪੁੱਤਰ ਸਨ, ਜੋ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ ਸਨ। ਭਗਤ ਜੀ ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਤਾਂ-ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਭਗਤ ਜੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਦੋਵੇਂ ਬੈਠੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ! ਹੁਣ ਮੈਥੋਂ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਕੱਲੀ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇਕਰ ਆਪਣੇ ਕੋਈ ਨੌਕਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਪਾਂ ਸੰਤਾਂ ਭਗਤਾਂ ਆਇਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਿਆ ਕਰੀਏ। ਤਾਂ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਸੰਤਾਂ-ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਨੌਕਰ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਨੌਕਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਜਦੋਂ ਭਗਤ ਜੀ ਨੌਕਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਬਜ਼ਾਰ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਭਗਤ ਇਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਛੱਡ ਕੇ ਨੌਕਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇਗਾ? ਇਉਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਇਕ ਨੌਕਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਬੂਹੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਸਤਰ ਫਟੇ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਜੁੱਤੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਦੱਸ ਭਾਈ, ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਹੋਰ ਕੀ ਕੰਮ ਹੈ? ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਅੱਗੇ ਵੀ ਨੌਕਰੀ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈਂ? ਤਾਂ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਚਾਰੇ ਵਰਨਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਸੰਤਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ? ਤਾਂ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤੁਸੀਂ ਸੰਤਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਹੋਗੇ, ਮੈਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਾਂਗਾ। ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕੀ ਲਵੇਂਗਾ? ਤਾਂ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨਹੀਂ ਲਵਾਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਰੋਟੀ ਕੱਪੜਾ ਦੇ ਦੇਣਾ, ਮੈਂ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਹਾਡੀ ਤੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਾਂਗਾ। ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਕੀ ਹੈ? ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈਂ? ਤਾਂ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰੰਤੂ ਮੇਰੀਆਂ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀਆਂ ਕਿ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਾ ਕਹੇ। ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਭੋਜਨ ਪਰੋਸ ਕੇ ਦਿਆ ਕਰੋਗੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਛਕ ਲਵਾਂਗਾ, ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਣਕਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਾਂਗਾ, ਦੁਬਾਰਾ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਹੀਂ ਮੰਗਾਂਗਾ। ਜੇ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਚਲਿਆ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇ ਸਹਿਤ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਆਏ ਤੇ ਘਰਵਾਲੀ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹ ਗੋਲਾ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਲੈ ਆਏ ਹਾਂ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਣ ਹਨ। ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਣ ਅਤੇ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਬੜੀ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਈ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤਣੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਲਈ ਭੋਜਨ ਇਕ ਵਾਰੀ ਹੀ ਪਰੋਸ ਕੇ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਨਹੀਂ ਮੰਗਣਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਦੇ ਭੁੱਖਾ ਨਾ ਰਹੇ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਦੇ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਆਦਿ ਕੀਤੇ ਵਾਅਦੇ ਸਾਰੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤੇ। ਘਰ ਵਿਚ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਦੇ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਬਰਕਤਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜੀ ਭਗਤਣੀ ਦੇ ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਵਿਚ ਜੁੜ ਗਏ ਅਤੇ ਭਗਤਣੀ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਫੁਰਨੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਪੂਰੇ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਕੁਝ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ਭੋਜਨ ਛਕਣ ਵਾਸਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਆਈ, ਘਰ ਵਿਚ ਆਟਾ ਘੱਟ ਸੀ। ਭਗਤਣੀ

ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੰਕਲਪ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਟਾ ਪਿਸਾ ਲਵਾਂ, ਫਿਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਕਹਾਂਗੀ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਕਰ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆਈ ਤਾਂ ਕੀ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਆਟਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਕਹੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਕਰਦਿਆਂ ਜਾਣ ਕੇ ਭਗਤਣੀ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਈ। ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਇਹ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਦਿੰਦੀ ਹਾਂ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਖਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਮੰਗਦਾ ਨਹੀਂ, ਮਤਾਂ ਕਿਤੇ ਭੁੱਖਾ ਨਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਮੈਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਛਕਾ ਕੇ ਰਜਾ ਦੇਵਾਂ। ਮਹਾਤਮਾ ਜਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪਦਾਰਥ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਭਗਤਣੀ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ ਕਿ ਅੰਤਰਜਾਮੀ, ਅੱਜ ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭੋਜਨ ਛਕ ਲੈ, ਜਿਤਨਾ ਖਾਣਾ ਹੈ, ਖਾ ਲੈ। ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਥਾਲੀ ਪਰੋਸ ਦਿੱਤੀ, ਆਪ ਭਗਤਣੀ ਜੀ ਪਕਾ ਪਕਾ ਦੇਈ ਜਾਣ ਤੇ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਛਕਦੇ ਰਹੇ। ਸਾਰਾ ਆਟਾ ਪਕਾ ਕੇ ਖਵਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜੀ ਖਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਅੱਕ-ਥੱਕ ਕੇ ਭਗਤਣੀ ਜੀ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਗੁਆਂਢਣ ਕੋਲ ਜਦੋਂ ਆਟਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਗਈ ਅਤੇ ਗੁਆਂਢਣ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਭੈਣੇ, ਗੋਲਾ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਸੁਖ ਵਾਸਤੇ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਛਠੀ ਮਾਸ (ਮਹੀਨਾ) ਦਾ ਭੁੱਖਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਭੁੱਖਾ ਹੈ, ਜਿਤਨਾ ਆਟਾ ਘਰ ਵਿਚ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਹੀ ਖਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਆਂਢਣ ਨੇ ਹੋਰ ਆਟਾ ਉਧਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜੀ ਆਪਣੀ ਨਿੰਦਿਆ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਤੋਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸਾਰੇ ਭਵਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਅੰਨ-ਪਾਣੀ ਛਕਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਛਠੀਆ ਦਾ ਭੁੱਖਾ ਕਹਿਣਾ, ਇਹੋ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਭਗਤਣੀ ਜੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਈ ਤਾਂ ਕੀ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਉਥੇ ਹੀ ਪਏ ਹਨ ਤੇ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਘਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਜਲਦੀ-ਜਲਦੀ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾਇਆ। ਭੋਜਨ ਛਕ ਕੇ ਸਾਧੂ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਅੱਜ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਘਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਭਗਤਣੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਕਿਥੇ ਹੈ। ਭਗਤਣੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਬਿਨਾਂ ਦੱਸੇ ਹੀ ਕਿਧਰੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਸੁਖ ਵਾਸਤੇ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਤਾਂ ਦੁੱਖ ਹੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਏ ਤੋ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਮਝਾਉਣਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅਜਿਹੀ ਗ਼ਲਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਤਦ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਜੋ ਨਿਯਮ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਦਿਨ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰੋਗੇ, ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਰਹਾਂਗਾ। ਕਿਤੇ ਤੂੰ ਉਸ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਭਗਤਣੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਜੀ, ਮੈਂ ਗੁਆਂਢਣ ਕੋਲ ਉਸ ਨੂੰ ਛਠੀਆ ਦਾ ਭੁੱਖਾ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਰਾ ਆਟਾ ਖਾ ਕੇ ਰੱਜਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਕਹਿ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਆਂਢਣ ਕੋਲ ਕਿਹਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ? ਉਸ ਵਕਤ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਨੇ ਅੰਤਰਜਾਮਤਾ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੀ ਨੌਕਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਤੇ ਸਾਡੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ੧੩ ਮਹੀਨੇ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿ ਕੇ ਸਾਧੂਆਂ ਅਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ) ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਘਰਵਾਲੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪਣੀ ਨਿੰਦਿਆ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ। ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਦੇ ਅਲੋਪ ਹੋਣ ਤੋਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਘਰਵਾਲੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ **"ਨਾਰਾਇਣ ਨਿੰਦਸਿ ਕਾਇ ਭੂਲੀ ਗਵਾਰੀ"** ਇਹ ਸਾਰਾ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ।

ਪਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਥੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਹੀ ਸਨ। ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਭਾਈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਭਗਤੀ ਦੇ ਵਿਚ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਭੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾ ਦੇਵੋ। ਉਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਉਂ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਦਰਸਨੁ ਵੇਖਣ ਨਾਮਦੇਵ; ਭਲਕੇ ਉਠਿ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਆਵੈ।

ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਭਲਕੇ = ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲੇ, ਭਾਵ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸਨੁ = ਦੀਦਾਰ ਵੇਖਣ = ਦੇਖਣ (ਕਰਨ) ਵਾਸਤੇ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੇ ਸਨ।

ਭਗਤਿ ਕਰਨਿ ਮਿਲਿ ਦੁਇ ਜਣੇ; ਨਾਮਦੇਉ ਹਰਿ ਚਲਿਤੁ ਸੁਣਾਵੈ।

ਦੁਇ = ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ = ਮਨੁੱਖ ਮਿਲ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਨਿ = ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਉ = ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਹਰਿ = ਹਰੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਚਲਿਤੁ = ਕੌਤਕ ਸੁਣਾਵੈ = ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੰਘੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਮੇਰੀ ਭੀ ਕਰਿ ਬੇਨਤੀ; ਦਰਸਨੁ ਦੇਖਾਂ ਜੇ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੇਰੀ ਭੀ = ਵੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ = ਜੋਦੜੀ ਕਰਿ = ਕਰੋ ਕਿ ਜੇ = ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਭੀ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਵੈ = ਭਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਭਾਵ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਾਂ = ਦੇਖਣਾ ਕਰਾਂ।

ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਨੋ ਪੁਛਿਓਸੁ; ਦਰਸਨ ਕਿਵੈ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਪਾਵੈ।

ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਠਾਕੁਰ = ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੋ = ਨੂੰ ਪੁਛਿਓਸੁ = ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਤੁਹਾਡਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਿਵੈ = ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਵੈ = ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਹਸਿਕੈ ਠਾਕੁਰ ਬੋਲਿਆ; ਨਾਮਦੇਉ ਨੋ ਕਹਿ ਸਮਝਾਵੈ।

ਤਦੋਂ ਠਾਕੁਰ = ਸੁਆਮੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਹਸਿਕੈ = ਹੱਸ ਕੇ ਬੋਲਿਆ = ਬੋਲੇ ਤੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਉ = ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੋ = ਨੂੰ ਕਹਿ = ਆਖ ਕੇ ਸਮਝਾਵੈ = ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ:

ਹਥਿ ਨ ਆਵੈ ਭੇਟ ਸੋ; ਤੁਸਿ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਮੈ ਮੁਹਿ ਲਾਵੈ।

('ਤੁਸਿ' ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਮੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸੋ = ਉਸ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੇ, ਜੋ ਮੇਰੀ ਇਕੱਲੀ ਪੂਜਾ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੈਂ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਤੁਸਿ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹ ਲਾਵੈ = ਲਾਵਾਂਗਾ, ਭਾਵ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵਾਂਗਾ।

ਹਉ ਅਧੀਨ ਹਾਂ ਭਗਤ ਦੇ; ਪਹੁੰਚਿ ਨ ਹੰਘਾਂ ਭਗਤੀ ਦਾਵੈ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ = ਵੱਸ ਹਾਂ, ਭਗਤੀ ਦੇ ਦਾਵੈ = ਦਾਵਿਆਂ

ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਿ = ਅੱਪੜ ਨਹੀਂ ਹੰਘਾਂ = ਸਕਦਾ, ਭਾਵ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੇ ਨਾਮਦੇਵ! ਤੇਰੀ ਭਗਤੀ ਮੈਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਤੇਰੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਮੈਂ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਪਰ ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕਰੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮੇਰੀ ਬਾਂਧੀ ਭਗਤੁ ਛਡਾਵੈ ਬਾਂਧੈ ਭਗਤੁ ਨ ਛੂਟੈ ਮੋਹਿ ॥ *(ਸਾਰੰਗ ਬਾਣੀ ਨਾਮਦੇਉ ਜੀ ਕੀ, ਅੰਗ ੧੨੫੩)*

ਵਾ: ਤੂ ਭਗਤਾ ਕੈ ਵਸਿ ਭਗਤਾ ਤਾਣੁ ਤੇਰਾ ॥੧੦॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੯੩੨)*

ਹੋਇ ਵਿਚੋਲਾ; ਆਨਿ ਮਿਲਾਵੈ ॥੧੨॥

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਕੋਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਭੇਦਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਚੋਲੇ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਵੈ = ਮਿਲਾ ਆਨਿ = ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਿਚੋਲਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਏਸੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ॥੧੨॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਜੀਅ ਕੇ ਭਵਜਲ ਤਾਰਣਹਾਰ ॥
ਸਭ ਤੇ ਊਚੇ ਜਾਣੀਅਹਿ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਪਿਆਰ ॥੧॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਰੁਤੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੯੨੯)*

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਧੰਨਾ ਭਗਤ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿਤਾ ਰਾਣੇਸਰ ਦਾਸ (ਹਾਤੀ ਰਾਮ) ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਪਿੰਡ ਧੂੰਆਂ ਕਲਾਂ (ਜੈਪੁਰ ਤੋਂ ਕੋਟਾ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਟੌਂਕ ਤੋਂ ੨੪ ਕਿੱਲੋਮੀਟਰ ਭਰਨੀ, ਭਰਨੀ ਤੋਂ ੫ ਕਿੱਲੋਮੀਟਰ ਧੂੰਆਂ ਕਲਾਂ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਟੌਂਕ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੪੭੩ (੧੪੧੬ ਈ.) ਵਿਚ ਜੱਟ ਵੰਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ। ਘਰ ਦੇ ਵਿਚ ਇਕੱਲਾਪਣ ਤੇ ਭੋਲਾ ਸੁਭਾਅ ਸੀ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਆਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਸੁਭਾਅ ਸੀ, ਜ਼ਮੀਨ ਭਾਵੇਂ ਸੀ, ਪਰ ਮਾਰੂ ਜ਼ਮੀਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤੀ ਆਮਦਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੀਆਂ ਗਾਈਆਂ ਲੈ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰਨ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬ੍ਾਹਮਣ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਭੋਲੇ-ਭਾਅ ਵਿਚ ਬ੍ਾਹਮਣ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ? ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਠਾਕੁਰਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਲਾਭ ਕੀ ਹੈ? ਬ੍ਾਹਮਣ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰ ਕੇ ਜੋ ਵੀ ਮੰਗੋ, ਉਹ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਧੰਨੇ ਨੇ ਬ੍ਾਹਮਣ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਇਤਨੇ ਠਾਕੁਰ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਉ। ਮੈਨੂੰ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਤਾਂ ਬ੍ਾਹਮਣ ਨੇ ਲਾਲਚ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਠਾਕੁਰ ਦੇ ਬਦਲੇ ਕਪਲਾ ਗਊ, ਜੋ ਧੰਨੇ ਦੀਆਂ ਗਊਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਸੀ, ਉਹ ਮੰਗ ਲਈ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਗਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਬ੍ਾਹਮਣ ਨੇ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਅਨਘੜ ਪੱਥਰ ਕੱਪੜੇ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਧੰਨੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਲਪੇਟ ਕੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਧੰਨੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੱਸ ਨਾ ਦੇਵੇ ਕਿ ਇਹ ਠਾਕੁਰ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਆਮ ਪੱਥਰ ਹੈ। ਧੰਨਾ ਜੀ ਨੇ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਠਾਕੁਰ ਸਮਝ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾ ਕੇ ਪਲੰਘੇ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਟੱਲੀ ਦੀ ਥਾਂ ਪੀਪੇ ਵਿਚ ਸਰੀਆ ਪਾ ਕੇ ਟੱਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਲੈਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਧੂਪ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪਾਥੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਲਈ ਤੇ ਮਿੱਸੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ, ਗੰਢਾ, ਲੱਸੀ ਘਰੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ਠਾਕੁਰ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਭੋਜਨ ਛਕੋ। ਜਦੋਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਹੱਥ-ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਚਿਖਾ ਬਣਾ ਕੇ

ਸੜ ਕੇ ਮਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਆਕਾਸ਼ਬਾਣੀ ਹੋਈ ਕਿ ਧੰਨਿਆ, ਪੱਥਰ ਕਦੇ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਧੰਨੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਜੀ, ਜੇ ਪੱਥਰ ਖਾਂਦੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬੋਲਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਿਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗ਼ਰੀਬ ਜੱਟ ਦਾ ਭੋਜਨ ਛਕੋ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਕੇ ਭੋਜਨ ਛਕਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਖੂਹ ਹੱਕਿਆ, ਨੱਕੇ ਛੱਡੇ, ਪਸ਼ੂ ਚਾਰੇ ਤੇ ਅੱਠ ਵਿਘਿਆਂ ਦਾ ਖੇਤ, ਜਿਥੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹਲ ਵਾਹਿਆ, ਅੱਜ ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਬਰਕਤ ਵਾਲੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦਾ ਖੂਹ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਜੋ ਨਿੱਕੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਬੈਲ ਹੱਕ ਕੇ ਹਰਟ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਖੇਡ ਕੀਤੀ। ਅੱਜ ਉਥੇ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਸਰੋਵਰ, ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ, ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਕਮਰੇ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੈ। ਕਾਰ-ਸੇਵਾ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਸਰਹਾਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਕਿਰਤਾਰਥ ਕੀਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮਿਲੇ ਪ੍ਰਤਖਿ ਗੁਸਾਈਆ ਧੰਨਾ ਵਡਭਾਗਾ ॥੪॥੨॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੪੮੮)*

ਸੋ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਬਾਮਣੁ ਪੂਜੈ ਦੇਵਤੇ; ਧੰਨਾ ਗਊ ਚਰਾਵਣ ਆਵੈ।

('ਚਰਾਵਣ' ਪਾਠ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਇਕ ਬਾਮਣੁ = ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬਾਹਰ ਦੇਵਤੇ = ਦੇਵਤਿਆਂ, ਭਾਵ ਠਾਕੁਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜੈ = ਪੂਜਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਧੰਨਾ ਜੀ ਗਊਆਂ ਚਰਾਵਣ = ਚਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ :

ਧੰਨੈ ਡਿਠਾ ਚਲਿਤੁ ਏਹੁ; ਪੁਛੈ ਬਾਮਣੁ ਆਖਿ ਸੁਣਾਵੈ।

ਉਥੇ ਧੰਨੈ = ਧੰਨਾ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਏਹੁ = ਇਹ ਚਲਿਤੁ = ਕੌਤਕ ਨੂੰ ਡਿਠਾ = ਦੇਖ ਲਿਆ ਤੇ ਪੁਛੈ = ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਬਾਮਣੁ = ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਖ ਕੇ ਸੁਣਾਵੈ = ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗਾ ਕਿ :

ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੈ; ਜੋ ਇਛੈ ਸੋਈ ਫਲੁ ਪਾਵੈ।

ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੈ = ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੋ = ਜਿਸ ਫਲ ਦੀ ਇਛੈ = ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੋਈ = ਉਹੀ ਫਲ ਪਾਵੈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਧੰਨਾ ਕਰਦਾ ਜੋਦੜੀ; ਮੈ ਭਿ ਦੇਹ ਇਕੁ ਜੇ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ।

ਧੰਨਾ ਜੀ ਵੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਜੋਦੜੀ = ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਜੇ ਤੁਧੁ = ਤੈਨੂੰ ਭਾਵੈ = ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮੈ = ਮੈਨੂੰ ਭਿ = ਭੀ ਇਕ ਠਾਕੁਰ ਦੇਹ = ਦੇਣਾ ਕਰੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਠਾਕੁਰ ਹਨ।

ਪਥਰੁ ਇਕ ਲਪੇਟਿ ਕਰਿ; ਦੇ ਧੰਨੈ ਨੋ ਗੈਲ ਛੁਡਾਵੈ।

ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੇ ਭੋਲੇਪਣ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਅਨਘੜ ਪੱਥਰ ਕੱਪੜੇ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਕਰ ਕੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਧੰਨੈ = ਧੰਨੇ ਨੋ = ਤੋਂ ਗੈਲ = ਪਿੱਛਾ ਛੁਡਾਵੈ = ਛੁਡਾਇਆ। ਲਪੇਟ ਕੇ ਪੱਥਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਦੱਸ ਨਾ ਦੇਵੇ ਕਿ ਇਹ ਅਨਘੜ ਪੱਥਰ ਹੈ, ਠਾਕੁਰ ਨਹੀਂ।

ਠਾਕੁਰ ਨੋ ਨ੍ਹਾਵਾਲਿ ਕੈ; ਛਾਹਿ ਰੋਟੀ ਲੈ ਭੋਗੁ ਚੜਾਵੈ।

('ਨ੍ਹਾਵਾਲਿ' ਤੇ 'ਚੜ੍ਹਾਵੈ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਫਿਰ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਨੇ ਠਾਕੁਰ ਨੋ = ਨੂੰ ਨ੍ਹਾਵਾਲਿ = ਨ੍ਹਵਾ ਕੈ = ਕੇ, ਭਾਵ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾ ਕੇ ਛਾਹਿ = ਲੱਸੀ ਤੇ ਰੋਟੀ ਲੈ ਕੇ ਭੋਗ ਚੜਾਵੈ = ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਕੀਤਾ। ਅਤੇ :

ਹਥਿ ਜੋੜਿ ਮਿੰਨਤ ਕਰੈ; ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਪੈ ਬਹੁਤ ਮਨਾਵੈ।

ਠਾਕੁਰ ਵੱਲੋਂ ਰੋਟੀ ਨਾ ਖਾਣ 'ਤੇ ਧੰਨਾ ਜੀ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਮਿੰਨਤ = ਬੇਨਤੀ ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੀਂ = ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਪੈ ਕੇ ਭਾਵ ਡੰਡਉਤ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਮਨਾਵੈ = ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹਉਂ ਭੀ ਮੁਹੁ ਨ ਜੁਠਾਲਸਾਂ; ਤੂ ਰੁਠਾ ਮੈ ਕਿਹੁ ਨ ਸੁਖਾਵੈ।

('ਰੁੱਠਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਹਉਂ = ਮੈਂ ਭੀ = ਵੀ ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਮੁਹੁ = ਮੂੰਹ ਜੁਠਾਲਸਾਂ = ਜੂਠਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੂ = ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਖਾਵੋਗੇ, ਭਾਵ ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਖਾਵੋਗੇ ਤਦ ਹੀ ਖਾਵਾਂਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਰੁਠਾ = ਰੁੱਸੇ ਹੋਵੋ ਤਾਂ ਮੈ = ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕਿਹੁ = ਕੁਝ ਵੀ ਸੁਖਾਵੈ = ਚੰਗਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ।

ਗੋਸਾਈ ਪਰਤਖਿ ਹੋਇ; ਰੋਟੀ ਖਾਇ ਛਾਹਿ ਮੁਹਿ ਲਾਵੈ।

('ਪਰਤੱਖਿ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਤਦ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਗੋਸਾਈ (ਗੋ + ਸਾਈ) ਗੋ = ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਸਾਈ = ਸੁਆਮੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਪਰਤਖਿ = ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਇ = ਖਾਧੀ ਤੇ ਛਾਹਿ = ਲੱਸੀ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾਵੈ = ਲਾਈ, ਭਾਵ ਛਕੀ।

ਭੋਲਾ ਭਾਉ; ਗੋਬਿੰਦੁ ਮਿਲਾਵੈ ॥੧੩॥

('ਭੋਲਾ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਭੋਲਾ = ਸਿੱਧਾ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਗੋਬਿੰਦ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਵੈ = ਮਿਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ॥੧੩॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਭਗਤਿ ਕਰਿ ਪਾਇਆ ॥
ਭੋਲੇ ਭਾਇ ਮਿਲੇ ਰਘੁਰਾਇਆ ॥੪॥੬॥ *(ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੩੨੪)*

ਭਾਵ ਇਉਂ ਜਦੋਂ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਆਰਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਆਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰੇਂਗਾ ? ਤਾਂ ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿੱਧਾ-ਸਾਦਾ ਜੱਟ ਬੰਦਾ ਹਾਂ, ਆਰਤੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਆਰਤਾ ਕਰਾਂਗਾ, ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੋਪਾਲ ਤੇਰਾ ਆਰਤਾ ॥
ਜੋ ਜਨ ਤੁਮਰੀ ਭਗਤਿ ਕਰੰਤੇ ਤਿਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸਵਾਰਤਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਦਾਲਿ ਸੀਧਾ ਮਾਗਉ ਘੀਉ ॥ ਹਮਰਾ ਖੁਸੀ ਕਰੈ ਨਿਤ ਜੀਉ ॥
ਪਨ੍ਹੀਆ ਛਾਦਨੁ ਨੀਕਾ ॥ ਅਨਾਜੁ ਮਗਉ ਸਤ ਸੀਕਾ ॥੧॥

ਗਊ ਭੈਸ ਮਗਉ ਲਾਵੇਰੀ॥ ਇਕ ਤਾਜਨਿ ਤੁਰੀ ਚੰਗੇਰੀ॥
ਘਰ ਕੀ ਗੀਹਨਿ ਚੰਗੀ॥ ਜਨੁ ਧੰਨਾ ਲੇਵੈ ਮੰਗੀ॥੨॥੪॥ *(ਧਨਾਸਰੀ ਭਗਤ ਧੰਨਾ, ਅੰਗ ੬੯੫)*

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਬਹੁਤਾ ਹਾਲ ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਭਗਤ ਜੀ ਬਹੁਤ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਿਤ ਸਨ। ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਚਿੱਤ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਭਗਤ ਜੀ ਘਰੋਂ ਬਹੁਤ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ ਟਿਕਾਈ ਰੱਖਦੇ। ਜਦੋਂ ਘਰ ਆਇਆ ਕਰਨ ਤਾਂ ਘਰਵਾਲੀ ਕਿਹਾ ਕਰੇ ਕਿ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ, ਤਾਂ ਭਗਤ ਜੀ ਟਾਲ-ਮਟੋਲ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਰਨ ਕਿ ਮੈਂ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਕਥਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਕਥਾ ਦਾ ਭੋਗ ਪਵੇਗਾ, ਰਾਜਾ ਉਦੋਂ ਕਥਾ ਦੀ ਭੇਟਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਉਂ ਟਾਲ-ਮਟੋਲ ਕਰ ਕੇ ਸਮਾਂ ਲੰਘਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਸਮਾਂ ਲੰਘਣ 'ਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਗਤ ਜੀ ਬਾਹਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਲਿਵ ਵਿਚ ਲੀਨ ਸਨ। ਘਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਮਿੱਠਾ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੋ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਾਸਤੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵੰਡਦੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਇਕ ਰਾਜੇ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਘਿਉ, ਖੰਡ, ਸ਼ੱਕਰ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਪਦਾਰਥ ਲਿਆ ਕੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਕਥਾ ਦਾ ਮੱਧ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਥਾ ਦਾ ਭੋਗ ਪਵੇਗਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੋਰ ਵੀ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਕੇ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਤਦੋਂ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਮੁੱਕਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਨੌਂ ਨਿਧੀਆਂ ਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਸਿਧੀਆਂ ਵਰਤ ਆਈਆਂ। ਤਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਗਏ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿਵ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚ ਲਿਆ, ਤਦੋਂ ਲਿਵ ਟੁੱਟਣ ਤੋਂ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਕੇ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਨੇਤਰ ਖੋਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਗਏ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਨੂੰ ਕੰਠ ਨਾਲ ਲਾਇਆ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਪੱਤੇ-ਪੱਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਸਰੂਪ ਦਿੱਸਿਆ। ਇਉਂ ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ।

ਸੋ ਇਸੇ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੇਣੀ ਭਗਤਿ ਕਰਿ; ਜਾਇ ਇਕਾਂਤੁ ਬਹੈ ਲਿਵ ਲਾਵੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਿ = ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕਾਂਤ ਜਾਇ = ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਬਹੈ = ਬੈਠ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਵੈ = ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਕਰਮ ਕਰੈ ਅਧਿਆਤਮੀ; ਹੋਰਸੁ ਕਿਸੈ ਨ ਅਲਖੁ ਲਖਾਵੈ।

ਭਗਤ ਜੀ ਨਿੱਤ ਹੀ ਅਧਿਆਤਮੀ = ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਕਰੈ = ਕਰਦੇ ਸਨ **ਵਾ:** (ਅਧਿਆਤਮੀ ਕਰਮ) ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕਿਸੈ = ਕਿਸੇ ਹੋਰਸੁ = ਹੋਰ ਨੂੰ

ਇਹ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਖਾਵੈ = ਲਖਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ, ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਰਨ ਕਰਾਵਨ ਆਪੇ ਆਪਿ ॥ *(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੭੯)*

ਘਰਿ ਆਇਆ ਜਾ ਪੁਛੀਐ; ਰਾਜ ਦੁਆਰਿ ਗਇਆ ਆਲਾਵੈ।

ਜਾ = ਜਦੋਂ ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਭਗਤੀ ਕਰ ਕੇ ਘਰ ਆਇਆ = ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਪੁਛੀਐ = ਪੁੱਛਦੀ ਕਿਥੇ ਗਏ ਸੀ, ਤਦ ਭਗਤ ਜੀ ਆਲਾਵੈ = ਬੋਲਦੇ, ਭਾਵ ਆਖਦੇ ਕਿ ਰਾਜ ਦੁਆਰ ਗਇਆ = ਗਿਆ ਸੀ, ਭਾਵ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਥਾ ਸੁਣਾਉਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਕਰਨ।

ਘਰਿ ਸਭ ਵਥੂੰ ਮੰਗੀਅਨਿ; ਵਲ ਛਲੁ ਕਰਿਕੈ ਝਤੁ ਲੰਘਾਵੈ।

('ਝਤੁ' ਥੋੜ੍ਹਾ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਘਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਸੀ, ਕੁਝ ਵੀ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਜਦ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਘਰ ਦੀਆਂ ਸਭ = ਸਾਰੀਆਂ ਵਥੂੰ = ਵਸਤੂਆਂ, ਭਾਵ ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਕੱਪੜੇ ਆਦਿਕ ਮੰਗੀਅਨਿ = ਮੰਗਦੀ ਤਾਂ ਭਗਤ ਬੇਣੀ ਜੀ ਵਲ-ਛਲ, ਭਾਵ ਟਾਲ-ਮਟੋਲ ਕਰਿਕੈ = ਕਰ ਕੇ ਝਤੁ = ਸਮਾਂ ਲੰਘਾਵੈ = ਲੰਘਾ ਦਿੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਥਾ ਦਾ ਭੋਗ ਪਵੇਗਾ, ਰਾਜਾ ਓਦੋਂ ਕਥਾ ਦੀ ਭੇਟਾ ਦੇਵੇਗਾ।

ਵਡਾ ਸਾਂਗੁ ਵਰਤਦਾ; ਓਹੁ ਇਕ ਮਨਿ ਪਰਮੇਸਰੁ ਧਿਆਵੈ।

('ਵਰੱਤਦਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਕ ਦਿਨ ਵੱਡਾ ਸਾਂਗੁ = ਕੌਤਕ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤਿਆ ਕਿ ਓਹੁ = ਉਹ ਭਗਤ ਜੀ ਤਾਂ ਇਕ ਮਨ ਹੋ ਕਰਕੇ ਪਰਮੇਸਰੁ (ਪਰਮ + ਈਸਰੁ) ਪਰਮ = ਵੱਡੇ ਈਸ਼ਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਧਿਆਵੈ = ਧਿਆਉਂਦੇ ਸੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਵਧਾਈਆਂ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਗੁੜ, ਸ਼ੱਕਰ ਆਦਿ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਪੈਜ ਸਵਾਰੈ ਭਗਤ ਦੀ; ਰਾਜਾ ਹੋਇਕੈ ਘਰਿ ਚਲਿ ਆਵੈ।

ਪਰ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਦੀ ਪੈਜ = ਇੱਜ਼ਤ ਸਵਾਰੈ = ਸੰਵਾਰਨ ਲਈ, ਭਾਵ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰਾਜਾ ਰੂਪ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਭਗਤ ਦੇ ਘਰ ਚੱਲ ਆਵੈ = ਆਇਆ ਅਤੇ :

ਦੇਇ ਦਿਲਾਸਾ ਤੁਸਿਕੈ; ਅਣਗਣਤੀ ਖਰਚੀ ਪਹੁਚਾਵੈ।

('ਤੁਸਿਕੈ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਤੁਸਿਕੈ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਇ = ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਅਣਗਣਤੀ = ਅਣਗਿਣਤ ਹੀ ਪਦਾਰਥ ਤੇ ਪੈਸੇ ਖਰਚੀ = ਖ਼ਰਚਣ ਲਈ ਪਹੁਚਾਵੈ = ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਜੇ ਕਥਾ ਦਾ ਮੱਧ ਹੀ ਲੱਗਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਤਨਾ ਹੀ ਪਦਾਰਥ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਕਥਾ ਦਾ ਭੋਗ ਪਿਆ ਉਸ ਦਿਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਪਦਾਰਥ ਲਿਆਵਾਂਗਾ।

ਓਥਹੁ ਆਇਆ ਭਗਤ ਪਾਸਿ; ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ ਹੇਤੁ ਉਪਜਾਵੈ।

ਓਥਹੁ = ਉਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸਿ = ਕੋਲ ਆਇਆ = ਆਏ ਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਦਇਆਲੁ = ਦਿਆਲੂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਹੇਤੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਉਪਜਾਵੈ = ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਸੰਸਾਰੀ ਪਿਤਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ।

ਭਗਤ ਜਨਾਂ; ਜੈਕਾਰੁ ਕਰਾਵੈ ॥੧੪॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਗਤ ਵਛਲ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਜਨਾਂ ਦੀ ਜੈਕਾਰੁ = ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਕਰਾਵੈ = ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਉਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਭਗਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵਾਸਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਬੇਣੀ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥੧੪॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬੇਣੀ ਕਉ ਗੁਰਿ ਕੀਓ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ॥ ਰੇ ਮਨ ਤੂ ਭੀ ਹੋਹਿ ਦਾਸੁ ॥੫॥ *(ਬਸੰਤ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੯੨)*

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗ ਕੇ ਸਬਰ, ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣ 'ਤੇ ਗਿਆਨ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ।

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੰਮਤ ੧੪੫੫, ਜੇਠ ਸੁਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬਹੁਤ ਅਜੀਬ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਵਿਧਵਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਨੇ ਸਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰੇਮ-ਮਦ ਅਲਸਾਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮੈਲੇ ਵੇਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤੇ 'ਪੁੱਤਰੀ! ਪੁੱਤਰਵਤੀ ਭਵ!' ਵਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਰ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਵਿਚਾਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਕੰਬ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਭਗਵਾਨ! ਮੈਂ ਵਿਧਵਾ ਹਾਂ। ਆਪ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਤਰਵਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਅਸਚਰਜ ਵਰ ਕਿਵੇਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ? ਸਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪੁੱਤਰੀ! ਸਾਡਾ ਬਚਨ ਹੁਣ ਅਸੱਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਤੇਰੇ ਗਰਭ ਤੋਂ ਜੋ ਪੁੱਤਰ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਲਾਸਾਨੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਕਲੰਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗਾ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਦੇ ਉਦਰ ਤੋਂ ਬਾਲਕ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਮਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਨਵ-ਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕੱਪੜੇ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਕੋਲ ਲਹਿਰ ਤਲਾਉ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਰੱਬ ਦੇ ਆਸਰੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਂ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਛੁਪਾ ਕੇ ਬਚ ਗਈ, ਪਰ ਅੱਜ ਇਹ ਬੱਚਾ ਜੋ ਨੀਲੇ ਅਕਾਸ਼ ਦੀ ਛੱਤ ਹੇਠਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਬ੍ਰਿਛ ਦਾ ਫਲ ਟੁੱਟ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਡਿੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਬੱਚਾ ਬੇਸਹਾਰਾ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਆਸਰੇ ਜੀਅ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਾਤਾ ਦੇ ਪੇਟ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਸਵਾਸਾਂ ਤਕ ਸਭ ਨੂੰ ਪਾਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ, ਪਸ਼ੂ, ਜਾਨਵਰ ਜਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਆਦਿ ਕੋਈ ਵਾਲ ਵੀ ਵਿੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਸੁ ਰਾਖੈ ਤਿਸੁ ਕੋਇ ਨ ਮਾਰੈ ॥ *(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੯੨)*

ਪਰ ਜੋ ਅੱਜ ਇਸ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੁੰਤੀ ਵਰਗੀਆਂ ਮਹਾਨ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਨਵ-ਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਰੱਬ ਆਸਰੇ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਤੁਲ੍ਹਾ ਬਣਾ ਕੇ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਦੇਖੋ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ, ਰੱਬ ਨੇ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖ ਕੇ ਤੇ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਪਕੜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਲ-ਪੋਸ ਕੇ ਵੱਡਾ ਕੀਤਾ। ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੂਰਮਾ ਮਹਾਂਰਥੀ 'ਕਰਣ' ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਜ ਇਸ ਨਵ-ਜੰਮੇ ਬੱਚੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ 'ਕਬੀਰ' ਨਾਮ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਤਿਸ ਦੀ ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਦੋ ਪਹਿਰ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗੱਲ ਵੀ ਨਾ ਪੁੱਛੀ। ਦੋ ਪਹਿਰ ਬਾਅਦ ਉਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀ, ਸਰਬ-ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਜੁਲਾਹਾ ਬਸਤੀ (ਜੋ ਕਾਂਸ਼ੀ ਤੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ 'ਤੇ ਸੀ) ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨੀਰੂ ਜੁਲਾਹੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਇਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਬਸਤਰ ਵਿਚ ਲਪੇਟੀ ਹੋਈ ਤਲਾਅ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਆ ਕੇ ਹੱਥ ਲਾਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਨਰਮ ਜਿਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਈ। ਜਦੋਂ ਬਸਤਰ ਪਰੇ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਇਕ ਬੱਚਾ ਦਿੱਸਿਆ। ਜਿਸ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬੱਚੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਨੀਰੂ ਦਾ ਮਨ ਉਸ ਬੱਚੇ ਵੱਲ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਮਮਤਾ ਵਿਚ ਲਲਚਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਖ਼ੁਦਾ! ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਅੱਲਾਹ-ਅੱਲਾਹ ਕਰਦਾ ਘਰ ਮੁੜਿਆ। ਬਹੁਤ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਘਰਵਾਲੀ ਨੀਮਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਭਾਗਵਾਨੇ! ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੋਦ ਪਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਸਮਝ ਕੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰ। ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁੜ ਵੰਡਿਆ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬੱਚੇ ਦਾ ਨਾਮਕਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾਮ 'ਕਬੀਰ' ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ਮੁਤਾਬਕ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਤੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਝੁਕਾਅ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਵੱਲ ਰਿਹਾ। ਦਿਨਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਆਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸਨ। ਨਾ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰਨੀ, ਨਾ ਰੋਣਾ, ਹਰ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਗਹੁ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ, ਸੁਣਨਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਬੋਲਣਾ।

ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੀ ਸੋਭਾ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਵਾਂ, ਪਰ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਤੀ ਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਤੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਕਾਸ਼ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਬੀਰ! ਤੂੰ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਲੰਮਾ ਪੈ ਜਾਵੀਂ, ਤੈਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਨੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਿੱਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦੇ ਤੜਕੇ ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਦੇ ਮਣੀਕਰਣ ਘਾਟ ਉੱਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆ ਰਹੇ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਇਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਧਰ ਨੂੰ ਸਿਰ ਕਰ ਕੇ ਪੈ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਚਾਨਕ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਲੰਮੇ ਪਏ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਨਾਲ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੀ ਖੜਾਂਵ ਦੀ ਠੋਕਰ ਵੱਜੀ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੰਮਤ ੧੪੬੨ ਹਾੜ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਸੱਤ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸੀ। ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਦੇ ਰੋਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਤ੍ਰਬਕ ਕੇ ਅਤੇ ਪਸਚਾਤਾਪ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਕੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬੱਚਾ! ਮੈਂ ਜਾਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਮਾਰਿਆ, ਐਸਾ ਅਚਾਨਕ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਬੱਚਾ, ਰੋਏ ਨਾਹੀ, ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਹੁ।" ਜਦੋਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਐਸਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਿਆ, ਤਦੋਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਰਾਮ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਲਿਵ ਜੁੜ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਰੋਣਾ ਮੁੱਕ ਗਿਆ।

ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਹੋਇ ਬਿਰਕਤੁ ਬਨਾਰਸੀ; ਰਹਿੰਦਾ ਰਾਮਾਨੰਦੁ ਗੁਸਾਈਂ।

('ਬਿਰੱਕਤ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਗੁਸਾਈਂ ਰਾਮਾਨੰਦ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਬਿਰਕਤੁ = ਨਿਰਲੇਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਬਨਾਰਸੀ[੧] = ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠਿਕੈ; ਜਾਂਦਾ ਗੰਗਾ ਨ੍ਹਾਵਣ ਤਾਈਂ।

ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠਿਕੈ = ਉੱਠ ਕੇ ਗੰਗਾ ਦੇ ਮਣੀਕਰਨ ਘਾਟ 'ਤੇ ਨ੍ਹਾਵਣ = ਨਹਾਉਣ, ਭਾਵ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਤਾਈਂ = ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ।

ਅਗੋਂ ਹੀ ਦੇ ਜਾਇਕੈ; ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਕਬੀਰ ਤਿਥਾਈਂ।

ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਅਗੋਂ = ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਬੀਰ ਤਿਥਾਈਂ = ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਜਾਇਕੈ = ਜਾ ਕੇ ਸਿਰ ਉਧਰ ਨੂੰ ਕਰ ਕੇ ਲੰਮਾ ਪਿਆ = ਪੈ ਗਿਆ, ਜਿਧਰ ਨੂੰ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਆਉਣਾ ਸੀ।

ਪੈਰੀ ਟੁੰਬ ਉਠਾਲਿਆ; ਬੋਲਹੁ ਰਾਮ ਸਿਖ ਸਮਝਾਈ।

ਜਦ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਮਣੀਕਰਨ ਘਾਟ ਉੱਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਆਏ ਤਾਂ ਅਚਾਨਕ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਲੰਮੇ ਪਏ ਕਬੀਰ ਦੇ ਸਿਰ ਨਾਲ ਪੈਰੀ = ਪੈਰ ਟੁੰਬ = ਛੂਹਿਆ, ਭਾਵ ਠੋਕਰ ਵੱਜੀ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ਤੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਉਠਾਲਿਆ = ਉਠਾਲ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬੱਚਾ ਰੋਏ ਨਾਹੀਂ, ਰਾਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਬੋਲਹੁ = ਬੋਲੋ, ਭਾਵ ਜਪੋ, ਇਹ ਸਿਖ = ਸਿੱਖਿਆ ਕਬੀਰ ਨੂੰ ਸਮਝਾਈ = ਸਮਝਾਉਣਾ ਕੀਤੀ **ਵਾ:** ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਈ = ਸਮਝ ਆਈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿਉ ਲੋਹਾ ਪਾਰਸ ਛੁਹੇ; ਚੰਦਨ ਵਾਸੁ ਨਿੰਮ ਮਹਿਕਾਈ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਲੋਹਾ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਛੁਹੇ = ਛੂਹ ਕੇ ਸੋਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸੁ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਨਿੰਮ ਨੂੰ ਮਹਿਕਾਈ = ਮਹਿਕ ਵਾਲੀ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਹੀ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਪਸੂ ਪਰੇਤਹੁੰ ਦੇਵ ਕਰਿ; ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੁ ਦੀ ਵਡਿਆਈ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ = ਸੋਭਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਸੂ = ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਪਰੇਤਹੁੰ = ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਤੋਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਕਰਿ = ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਚਰਜ ਨੋਂ ਅਚਰਜ ਮਿਲੈ; ਵਿਸਮਾਦੈ ਵਿਸਮਾਦਿ ਮਿਲਾਈ।

ਅਸਚਰਜ ਗੁਰੂ ਨੋਂ = ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਭੀ ਅਸਚਰਜ ਸਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਮਿਲੈ = ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਤੇ

---

੧. ਵਰਣਾ ਅਤੇ ਅਸਿ ਨਦੀਆਂ ਪੁਰ ਆਬਾਦ ਸ਼ਹਿਰ, ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੀਰਥ ਹੈ। ਵਰ-ਅਨਸ (ਜਲ), ਪਵਿੱਤਰ ਜਲ ਵਾਲੀ ਪੁਰੀ।

ਵਿਸਮਾਦੈ = ਵਿਸਮਾਦ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਵਿਸਮਾਦ ਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਈ = ਮਿਲਾਉਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਝਰਣਾ ਝਰਦਾ ਨਿਝਰਹੁੰ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਬਾਣੀ ਅਘੜੁ ਘੜਾਈ।

('ਅੱਘੜੁ' ਇਕੱਠਾ ਹੀ ਬੋਲੋ)

ਨਾਮ ਰਸ ਰੂਪ ਝਰਣਾ = ਪਾਣੀ ਦਾ ਚਸ਼ਮਾ ਨਿਝਰਹੁੰ = ਇਕ-ਰਸ ਝਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖਿ (ਗੁਰ + ਮੁਖਿ) ਮੁਖੀ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦਾ ਅਘੜੁ = ਨਾ ਘੜਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮਨ ਘੜਾਵੈ = ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰਾਮ ਕਬੀਰੈ; ਭੇਦੁ ਨ ਭਾਈ॥੧੫॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਐਸਾ ਮਨ ਘੜਿਆ ਕਿ ਰਾਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੇਦੁ = ਭੇਤ ਹੀ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਭਾਵ ਆਪਸ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਏ॥੧੫॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਰਾਮ ਕਬੀਰਾ ਏਕ ਭਏ ਹੈ ਕੋਇ ਨ ਸਕੈ ਪਛਾਨੀ॥੬॥੩॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ. ਅੰਗ ੯੬੯)*

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ ਯੂ.ਪੀ. ਦੇ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੈਣ ਭਗਤ ਜੀ ਜਾਤ ਦੇ ਨਾਈ ਸਨ। ਸੈਣ ਭਗਤ ਜੀ ਬਾਂਧਵ ਗੜ੍ਹ ਵਿਚ, ਜੋ ਰੀਵਾ ਰਿਆਸਤ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜੇ 'ਰਾਜਾ ਰਾਮ' ਦੀ ਮੁੱਠੀ-ਚਾਪੀ ਤੇ ਹੋਰ ਟਹਿਲ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਭਿਆਨਕ ਰੋਗ ਸੀ। ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦਰਦਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰਾਜਾ ਬੇਚੈਨ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਮਾਲਸ਼ ਨਾਲ ਕੁਝ ਆਰਾਮ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਟਹਿਲ ਕਰਨੇ ਕਰਕੇ, ਭਾਵ ਮਾਲਸ਼ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਮੁੱਠੀ-ਚਾਪੀ ਤੇ ਮਾਲਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ ਕਬੀਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਕੋਲ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈਣ ਗਏ, ਜੋ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਚੇਲੇ ਹੋਏ। ਗੁਰਦੇਵ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਿਮਰਨ 'ਚ ਲੱਗ ਗਏ। ਰਾਤੀਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਰਾਜ-ਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂਦੇ। ਭਜਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਚੰਗੀ ਆਤਮਿਕ ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਗਏ। ਜਿਥੇ ਭਗਤ ਜੀ ਭਜਨ-ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਜੱਸ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ, ਉਥੇ ਮਹਾਤਮਾ ਜਨਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਵੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਪਿਆਸ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸੈਣ ਭਗਤ ਜੀ ਰਾਜੇ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਦੁਆਰ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਕੁਝ ਸਾਧੂ ਮਿਲ ਪਏ, ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁੜ ਘਰ ਨੂੰ ਪਰਤ ਆਏ। ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ-ਪਾਣੀ ਛਕਾ ਕੇ ਜਦੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ ਵਿਚਾਰ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸਾਧੂਆਂ ਨਾਲ ਅਜਿਹੇ ਮਗਨ ਹੋਏ ਕਿ ਰਾਜੇ ਦੀ ਟਹਿਲ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਏ। ਜਿਵੇਂ ਭੌਰਾ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋਇਆ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਨਾ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਰਾਜ-ਦੁਆਰ ਟਹਿਲ ਕਰਨ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਜਦੋਂ ਉਧਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਰਾਜਾ ਮੇਰੇ ਭਗਤ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਨਾ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਸੈਣ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ। ਜਦੋਂ ਮੁੱਠੀ-ਚਾਪੀ ਤੇ ਮਾਲਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਭਗਤ ਸੈਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਹੱਥ ਲਾਇਆ ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਦਾ ਉਹ ਭਿਆਨਕ ਰੋਗ ਚੁੱਕ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਸਰੀਰ ਅਰੋਗ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ 'ਤੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਇਸ਼ਨਾਨ-ਪਾਨ ਕਰ ਕੇ ਆ ਕੇ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਤਾਂ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸੈਣ ਨਾਈ ਕਿਧਰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਤਿਲਕ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਮਾਲਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਭਿਆਨਕ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਧਰ ਸੈਣ ਭਗਤ ਜੀ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰ ਕੇ ਜਦੋਂ ਰਾਜੇ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਬਖ਼ਸ਼ਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਰਾਜ-ਦੁਆਰ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ। ਜਦੋਂ ਰਾਜ-ਦੁਆਰ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੀ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗਲੋਂ ਕੀਮਤੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਨਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਰਾਜਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅੱਜ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਲਾਏ ਕਿ ਮੇਰਾ ਭਿਆਨਕ ਰੋਗ ਚੁੱਕ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਵੈਦਾਂ, ਹਕੀਮਾਂ ਤੋਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਜਲਨਤਾ ਵਾਲਾ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਤਾਂ ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਖਿਮਾ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਗ਼ੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਮੇਰਾ ਰੋਗ ਨਵਿਰਤ ਕਰ ਕੇ ਗਿਆ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਰਾਜ-ਤਿਲਕ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰਾ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪੀੜਾ ਰਹਿਤ ਕਰੇਗਾ, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਦੇ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਉਸ ਵਕਤ ਭਗਤ ਜੀ ਇਤਨੇ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੀ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਰਾਜੇ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਸਨ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ[੧] ਤਾਂ ਸੈਣ ਭਗਤ ਜੀ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੋਂ ਲੁਟਕ ਕੇ ਥੱਲੇ ਡਿੱਗਣ ਹੀ ਲੱਗੇ ਸਨ ਕਿ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੈਣ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਤਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦੀ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਹੇ ਸੈਣ ਭਗਤ ਜੀ, ਜਿਵੇਂ ਹੋਰਨਾਂ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਆਰਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤੂੰ ਵੀ ਸਾਡੀ ਆਰਤੀ ਕਰ ਲੈ। ਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ ਨੇ ਆਰਤੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਧੂਪ ਦੀਪ ਘ੍ਰਿਤ ਸਾਜਿ ਆਰਤੀ॥ ਵਾਰਨੇ ਜਾਉ ਕਮਲਾ ਪਤੀ॥੧॥
ਮੰਗਲਾ ਹਰਿ ਮੰਗਲਾ॥ ਨਿਤ ਮੰਗਲੁ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਕੋ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਊਤਮੁ ਦੀਅਰਾ ਨਿਰਮਲ ਬਾਤੀ॥ ਤੁਹੀਂ ਨਿਰੰਜਨੁ ਕਮਲਾ ਪਾਤੀ॥੨॥
ਰਾਮਾ ਭਗਤਿ ਰਾਮਾਨੰਦੁ ਜਾਨੈ॥ ਪੂਰਨ ਪਰਮਾਨੰਦੁ ਬਖਾਨੈ॥੩॥
ਮਦਨ ਮੂਰਤਿ ਭੈ ਤਾਰਿ ਗੋਬਿੰਦੇ॥ ਸੈਨੁ ਭਣੈ ਭਜੁ ਪਰਮਾਨੰਦੇ॥੪॥੨॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ, ਅੰਗ ੬੯੫)

੧. ਇਥੋਂ ਹੀ ਨਾਈਆਂ ਨੂੰ 'ਰਾਜੇ' ਕਹਿਣ ਦੀ ਰੀਤ ਚੱਲੀ।

ਸੋ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਸੁਣਿ ਪਰਤਾਪ ਕਬੀਰ ਦਾ; ਦੂਜਾ ਸਿਖ ਹੋਆ ਸੈਣ ਨਾਈ।

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਸੈਣ ਨਾਈ ਜੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਿਖ = ਸੇਵਕ ਹੋਆ = ਹੋਏ ਹਨ।

ਪ੍ਰੇਮਿ ਭਗਤਿ ਰਾਤੀਂ ਕਰੈ; ਭਲਕੇ ਰਾਜ ਦੁਆਰੈ ਜਾਈ।

ਸੈਣ ਨਾਈ ਜੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉੱਠ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰੈ = ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਭਲਕੇ = ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਰਾਜ = ਰਾਜੇ ਦੇ ਦੁਆਰੈ = ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਜਾਈ = ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਆਏ ਸੰਤ ਪਰਾਹੁਣੇ; ਕੀਰਤਨੁ ਹੋਆ ਰੈਣਿ ਸਬਾਈ।

ਇਕ ਰਾਤ ਸੰਤ ਜਨ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਪਰਾਹੁਣੇ ਬਣ ਕੇ ਆਏ ਤੇ ਸਬਾਈ = ਸਾਰੀ ਰੈਣਿ = ਰਾਤ ਕੀਰਤਨ ਹੋਆ = ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਛਡਿ ਨ ਸਕੈ ਸੰਤ ਜਨ; ਰਾਜ ਦੁਆਰਿ ਨ ਸੇਵ ਕਮਾਈ।

ਸੈਣ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਛਡ ਨ = ਨਾ ਸਕੇ, ਭਾਵ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹੇ ਤੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਦੁਆਰਿ = ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵ = ਸੇਵਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਮਾਈ = ਕਮਾਉਣਾ ਕੀਤੀ।

ਸੈਣ ਰੂਪ ਹਰਿ ਹੋਇ ਕੈ; ਆਇਆ ਰਾਣੈ ਨੋ ਰੀਝਾਈ।

ਉਧਰ ਹਰਿ = ਹਰੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਇ ਕੈ = ਹੋ ਕੇ, ਧਾਰ ਕੇ ਰਾਜ ਦੁਆਰ ਆਏ ਤੇ ਰਾਣੈ = ਰਾਜੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੋ = ਨੂੰ ਰੀਝਾਈ = ਖ਼ੁਸ਼ ਕੀਤਾ, ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਦੀ ਮਾਲਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਹੱਥ ਲਾਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਰਾਜਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ।

ਸਾਧ ਜਨਾ ਨੋ ਵਿਦਾ ਕਰਿ; ਰਾਜ ਦੁਆਰਿ ਗਇਆ ਸਰਮਾਈ।

ਇਧਰ ਸਾਧ ਜਨਾਂ ਨੋ = ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਭਗਤ ਸੈਣ ਸਰਮਾਈ = ਸ਼ਰਮਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਰਾਜੇ ਦੇ ਦੁਆਰਿ = ਮਹਿਲਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆ, ਅਰ ਮਨ ਵਿਚ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਰਾਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਰਾਜ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ, ਤਦ:

ਰਾਣੈ ਦੂਰਹੁੰ ਸਦਿ ਕੈ; ਗਲਹੁੰ ਕਵਾਇ ਖੋਲ੍ਹਿ ਪੈਨ੍ਹਾਈ।

('ਸੱਦਿ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ ਤੇ 'ਗਲਹੁੰ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਰਾਣੈ = ਰਾਜੇ ਨੇ ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ ਨੂੰ ਦੂਰਹੁੰ = ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਸਦਿ = ਬੁਲਾ ਕੈ = ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਵਾਇ = ਪੋਸ਼ਾਕ ਗਲਹੁੰ = ਗਲ ਤੋਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੈਨ੍ਹਾਈ = ਪਹਿਨਾ ਦਿੱਤੀ।

ਵਸਿ ਕੀਤਾ ਹਉ ਤੁਧਿ ਅਜ; ਬੋਲੈ ਰਾਜਾ ਸੁਣੈ ਲੁਕਾਈ।

ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਧਿ = ਤੂੰ ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ, ਭਾਵ ਮੇਰਾ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਹਉ = ਮੈਨੂੰ

ਵੱਸ ਵਿਚ ਕੀਤਾ = ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਬਚਨ ਰਾਜਾ ਬੋਲੈ = ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਲੁਕਾਈ = ਦੁਨੀਆਂ ਸੁਣੈ = ਸੁਣ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਉਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਇਸ ਦੀ ਤਿਆਗ ਬਿਰਤੀ ਸੀ, ਇਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਰਾਜ ਕਰਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ, ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਰੋਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਥਾਂ ਰਾਜੇ ਦੀ ਮਾਲਸ਼ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਰਾਜ ਵੀ ਦੁਆ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ, ਮੈਂ ਰਾਜ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੋਂ ਡਿੱਗਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਗਲਵਕੜੀ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜ ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਰਾਜ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਸੈਣ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਮੈਨੂੰ ਰਾਜ ਨਾਲੋਂ ਤੇਰੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹਜ਼ਾਰ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਲਾਭਦਾਇਕ ਦਿੱਸ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਰਾਜਾ ਨਹੀਂ, ਸੇਵਕ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਉ, ਜੋ ਸੁਖ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਰਾਜ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਜੋ ਸੁਖੁ ਪ੍ਰਭ ਗੋਬਿੰਦ ਕੀ ਸੇਵਾ ਸੋ ਸੁਖੁ ਰਾਜਿ ਨ ਲਹੀਐ ॥੧॥ *(ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੩੩੬)*

ਇਉਂ ਸੈਣ ਜੀ ਸੰਤ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਤਰ ਗਏ, ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਨਾਈ ਉਧਰਿਓ ਸੈਨੁ ਸੇਵ ॥ *(ਬਸੰਤ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੯੨)*

ਅਤੇ ਭਗਤ ਸੈਣ ਜੀ ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਸੁਣੇ ਗਏ ਅਤੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਵੱਸਣ ਕਰਕੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਗਿਣੇ ਗਏ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਸੈਨੁ ਨਾਈ ਬੁਤਕਾਰੀਆ ਓਹੁ ਘਰਿ ਘਰਿ ਸੁਨਿਆ ॥
ਹਿਰਦੇ ਵਸਿਆ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਭਗਤਾ ਮਹਿ ਗਨਿਆ ॥੩॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੪੮੭)*

ਪਰਗਟੁ ਕਰੈ; ਭਗਤ ਵਡਿਆਈ ॥੧੬॥

ਇਉਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ = ਸੋਭਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੈ = ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ॥੧੬॥ ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਆਠ ਪਹਰ ਜਨੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਪੈ ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਭਗਤੁ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀ ਛਪੈ ॥
(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੯੫)

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਜਨਮਾਂ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਸੀ। ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਜਨਮ ਹੋਏ। ਪਹਿਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਏ। ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਗਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਹਦਾਇਤ ਸੀ ਕਿ ਸੱਤ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਅੰਨ ਮੰਗ ਕੇ ਲਿਆਉਣਾ, ਜੋ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਕਬੀਰ ਭਲੀ ਮਧੂਕਰੀ ਨਾਨਾ ਬਿਧਿ ਕੋ ਨਾਜੁ ॥
ਦਾਵਾ ਕਾਹੂ ਕੋ ਨਹੀ ਬਡਾ ਦੇਸੁ ਬਡ ਰਾਜੁ ॥੧੬੮॥ *(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੭੩)*

ਸੋ ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਜੀ ਗਜਾ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸੰਤੋਖੇ ਨਾਮ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ

ਸੀ, ਜੋ ਚੰਮ ਆਦਿ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਜੁੱਤੀਆਂ ਗੰਢਣਾ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਕਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਨੂੰ ਸੰਤੋਖਾ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦਾ ਵੀ ਅੰਨ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਛਕਾ ਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਵਾ ਦਿਉ। ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਸੁਣਿਆ ਅਣਗੌਲਿਆ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਮੋਹਲੇਧਾਰ ਵਰਖਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਗਜਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਮਝ ਕੇ ਸੰਤੋਖੇ ਚਮਿਆਰ ਦੇ ਘਰ ਤੋਂ ਸੀਧਾ ਲਿਆ ਕੇ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਸੰਤੋਖੇ ਦੀ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਸਮਾਧੀ ਨਾ ਲੱਗਣ ਦੇਵੇ। ਸਮਾਧੀ ਤੋਂ ਉਥਾਨ ਹੋ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕਰ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਅੱਜ ਅੰਨ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ ਸੀ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਜੀ ਨੇ ਸੱਚ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸੰਤੋਖੇ ਦੇ ਘਰ ਤੋਂ ਅੰਨ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਆਗਿਆ ਭੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਸ਼ੂਦਰ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਅੰਨ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ, ਦੂਸਰਾ ਇਕ ਘਰ ਦਾ ਅੰਨ ਖਾਣ ਵਿਚ ਵੈਸੇ ਵੀ ਦੋਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸੰਤੋਖੇ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਸੀਧਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਸਮਾਧੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ। ਸੋ ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੀ ਆਗਿਆ ਭੰਗ ਕਰਨ ਦਾ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਨਿਯਮ ਭੰਗ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹਦੀ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੈਨੂੰ ਉਹਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸੰਤੋਖੇ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਲਿਆ ਤੇ ਨਾਮ ਰਵਿਦਾਸ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਜਨਮ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪੰਜ ਦਿਨ ਤਕ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਦੁੱਧ ਨਾ ਚੁੰਘਿਆ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਦੁੱਧ ਨਾ ਚੁੰਘਣ 'ਤੇ ਗ਼ਮੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈਆਂ। ਜੰਮਣ ਘੁਟੀ ਆਦਿ ਬੜੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਸਫਲਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਉਧਰ ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਆਕਾਸ਼ਬਾਣੀ ਹੋਈ ਕਿ ਹੇ ਰਾਮਾਨੰਦ! ਤੇਰਾ ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਤੇਰਾ ਸ਼ਿਸ਼ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਸੰਤੋਖੇ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਲੈ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਦੁੱਧ ਨਹੀਂ ਚੁੰਘ ਰਿਹਾ, ਇਸ ਲਈ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ। ਤਾਂ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸ ਗ਼ਰੀਬ ਬਸਤੀ ਵਿਚ ਆਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਚਮਿਆਰ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ ਕਿ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਤਾਂ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਵੀ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਇਸ ਬਸਤੀ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਆ ਗਏ ? ਸੰਤੋਖੇ ਨੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਡੰਡਉਤ ਕਰ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਘਘਿਆ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੇ ਗੁਰਦੇਵ! ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ, ਪੰਜ ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ, ਦੁੱਧ ਨਹੀਂ ਚੁੰਘਿਆ। ਆਪ ਸਮਰੱਥ ਹੋ, ਇਸ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਵੋ। ਤਾਂ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਇਆ ਹੀ ਤੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਵਾਸਤੇ ਹਾਂ। ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੁੱਤਰ, ਦੁੱਧ ਚੁੰਘ ਤੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਦੂਰ ਕਰ ਅਤੇ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਕਰ। ਤੇਰਾ ਜਨਮ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਉਂ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਆਸਣ 'ਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਿਆ। ਇਉਂ ਮਾਤਾ ਦੀ ਗੋਦ ਤੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਖੇਡਦਿਆਂ ਬਾਲਕ ਅਵਸਥਾ ਬਾਕੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਬਤੀਤ ਕੀਤੀ। ਵੱਡੇ ਹੋਏ ਤੇ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਕਿੱਤਾ ਜੁੱਤੀਆਂ ਗੰਢਣ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਰੁਚੀ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਵਾਲੀ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਧੂ-ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਸਮਝ ਜਾਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਬਸਤੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਛਪਰੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਗਤ ਜੀ ਜੁੱਤੀਆਂ ਗੰਢ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਤੋਂ ਗੁਰਮੰਤਰ ਲੈ ਕੇ ਨਾਮ ਦੀ ਐਸੀ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ ਕਿ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਪਿਤਾ ਭਾਵੇਂ ਚਮੜੇ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਪੈਸਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਜਿਸ ਦੀ ਵੀ ਜੁੱਤੀ ਗੰਢਦੇ, ਉਸ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਮੰਗਦੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ, ਪਰ ਸੰਤਾਂ

ਕੋਲੋਂ ਕਦੇ ਕੁਝ ਨਾ ਲੈਂਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਪਾਰਸ ਦੀ ਵੱਟੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਤ ਰੂਪ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਗੰਢਣ ਵਾਲੇ ਔਜ਼ਾਰ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਛੁਹਾ ਕੇ ਸੋਨਾ ਕਰ ਕੇ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੋ, ਇਸ ਪਾਰਸ ਨੂੰ ਲੈਣਾ ਕਰੋ, ਪਰ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਫਿਰ ਵੀ ਤਿਆਗ ਬਿਰਤੀ ਹੀ ਰਹੀ। ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ ਨਾਮ ਹੀ ਪਾਰਸ ਦੀ ਵੱਟੀ ਹੈ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਲੋਹੇ ਰੂਪ ਸੁਆਸਾਂ ਨੂੰ ਸੋਨਾ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਬਹੁਤਾ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਅਮਾਨਤ ਸੰਭਾਲ ਲਵੋ, ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਲਵਾਂਗਾ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਚੱਲਿਆ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਹੀ ਛੱਪਰ ਵਿਚ ਟੰਗ ਦੇਵੋ। ਸੰਤ ਰੂਪ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਤੇਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਆਏ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰਵਿਦਾਸ, ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਉਹੀ ਹਾਲ ਹੈ, ਤੂੰ ਪਾਰਸ ਦੀ ਵੱਟੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਲਿਆ, ਕਿਥੇ ਹੈ ਪਾਰਸ ? ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਤੁਸੀਂ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਉਥੇ ਹੀ ਪਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਭੀ ਨਹੀਂ। ਉਥੋਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਪਾਰਸ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ। ਇਉਂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਵੈਰਾਗ, ਤਿਆਗ, ਨਾਮ ਕਮਾਈ ਐਸਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੱਸ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਥਾਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਪੈਜ ਰੱਖੀ, ਜਿਵੇਂ (੧) ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਈਰਖਾ ਕਰ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨੀ ਕਿ ਰਵਿਦਾਸ ਨੂੰ ਠਾਕੁਰਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਸਾਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਹੈ। ਪਰਖਣਾ ਵੇਲੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਠਾਕੁਰਾਂ ਨੇ ਗੰਗਾ ਤੈਰ ਕੇ ਆਉਣਾ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਬੁਲਾਏ 'ਤੇ ਵੀ ਨਾ ਆਉਣਾ। (੨) ਚਿਤੌੜਗੜ੍ਹ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਝਾਲਾ ਬਾਈ ਦਾ ਚੇਲੀ ਬਣਨਾ ਅਤੇ ਚਿਤੌੜਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਯੱਗ ਕਰਨਾ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਹਰੇਕ ਦੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਭੋਜਨ ਛਕਣ ਵੇਲੇ ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਬੈਠਣਾ। ਇਉਂ ਚਾਰੇ ਵਰਨਾਂ ਦਾ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈਣਾ। (੩) ਪੁਰਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਗੰਗਾ ਨੇ ਹੱਥ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈਣੀ। ਇਉਂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੋਈ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਘਟਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਰਸਾਈ ਹੈ :

ਭਗਤੁ ਭਗਤੁ ਜਗਿ ਵਜਿਆ; ਚਹੁੰ ਚਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਿ ਚਮਰੇਟਾ।

('ਵੱਜਿਆ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਜੋ ਚਮਰੇਟਾ = ਚਮਾਰ ਜਾਤ ਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਵੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੁਆਰਾ ਜਗਿ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਚਹੁੰ = ਚਾਰੇ ਚਕਾਂ = ਕੁੰਟਾਂ (ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ) ਦੇ ਵਿਚ ਭਗਤ ਭਗਤ ਕਰਕੇ ਵਜਿਆ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਏ।

ਪਾਣ੍ਹਾ ਗੰਢੈ ਰਾਹ ਵਿਚਿ; ਕੁਲਾ ਧਰਮ ਢੋਇ ਢੋਰ ਸਮੇਟਾ।

('ਕੁਲਾ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਰਾਹ = ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਪਾਣ੍ਹਾ = ਜੁੱਤੀਆਂ ਗੰਢੈ = ਗੰਢਦੇ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕੁਲਾ = ਵੰਸ਼ ਦੇ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਢੋਰ = ਮੋਏ ਹੋਏ ਪਸ਼ੂ ਢੋਇ = ਢੋਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸਮੇਟਾ = ਸਮੇਟਦੇ ਸਨ।

ਜਿਉ ਕਰਿ ਮੈਲੈ ਚੀਥੜੈ; ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਅਮੋਲੁ ਪਲੇਟਾ।

ਪਰ ਨਾਮ ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਅੰਦਰੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਨ, ਜਿਉ ਕਰਿ = ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਲੇ, ਚੀਥੜੈ = ਪਾਟੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕੱਪੜੇ ਵਿਚ ਅਮੋਲ = ਅਮੋਲਕ ਹੀਰੇ, ਲਾਲ ਪਲੇਟਾ = ਲਪੇਟੇ ਹੋਣ।

ਚਹੁੰ ਵਰਨਾ ਉਪਦੇਸਦਾ; ਗਿਆਨ ਧਿਆਨੁ ਕਰਿ ਭਗਤਿ ਸਹੇਟਾ।

ਚਹੁੰ = ਚਾਰ ਵਰਨਾ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਨੂੰ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸਦਾ = ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਦੇ ਸਹੇਟਾ = ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਕਰਿ = ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਨ੍ਹਾਵਣਿ ਆਇਆ ਸੰਗੁ ਮਿਲਿ; ਬਾਨਾਰਸ ਕਰਿ ਗੰਗਾ ਥੇਟਾ।

ਇਕ ਵਾਰ ਕੁਝ ਯਾਤਰੂ ਸੰਗੁ = ਮੇਲ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕਰਕੇ ਬਨਾਰਸ ਥੇਟਾ = ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਨ੍ਹਾਵਣਿ = ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ = ਆਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਚੱਲੋ ਤਾਂ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਭੇਟਾ ਗੰਗਾ ਲਈ ਲੈ ਜਾਵੋ, ਪਰ ਦੇਣੀ ਤਾਂ ਜੇ ਹੱਥ ਕੱਢ ਕੇ ਲਵੇ।

ਕਢਿ ਕਸੀਰਾ ਸਉਪਿਆ; ਰਵਿਦਾਸੈ ਗੰਗਾ ਦੀ ਭੇਟਾ।

ਤਾਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸੈ = ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਕਸੀਰਾ = ਧੇਲਾ ਕੱਢ ਕੇ ਗੰਗਾ ਦੀ ਭੇਟਾ ਲਈ ਯਾਤਰੂਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਲਗਾ ਪੁਰਬੁ ਅਭੀਚ ਦਾ; ਡਿਠਾ ਚਲਿਤੁ ਅਚਰਜੁ ਅਮੇਟਾ।

('ਅ-ਚਰਜੁ' ਬੋਲੋ)

ਉਥੇ ਅਭੀਚ = ਅਭਿਜਿਤ ਨਛੱਤਰ ਦਾ ਪੁਰਬ ਲਗਾ = ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਅਮੇਟਾ = ਨਾ ਮਿਟਣ ਵਾਲਾ ਅਚਰਜੁ = ਅਸਚਰਜ ਚਲਿਤੁ = ਕੌਤਕ ਡਿਠਾ = ਵੇਖਿਆ ਕਿ :

ਲਇਆ ਕਸੀਰਾ ਹਥੁ ਕਢਿ; ਸੂਤੁ ਇਕੁ ਜਿਉ ਤਾਣਾ ਪੇਟਾ।

ਗੰਗਾ ਨੇ ਹੱਥ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਭੇਟਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਸੀਰਾ = ਧੇਲਾ ਲਿਆ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਚੂੜਾ ਭੇਟ ਕੀਤਾ, ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਸੂਤ ਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਤਾਣਾ-ਪੇਟਾ ਨਾਮ ਵੱਖਰੇ ਹਨ।

ਭਗਤ ਜਨਾਂ; ਹਰਿ ਮਾਂ ਪਿਉ ਬੇਟਾ ॥੧੭॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਰਿ = ਹਰੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੀ ਅਭਿੰਨ ਨਮਿੱਤ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭਗਤ ਜਨਾਂ ਦਾ ਮਾਂ ਪਿਉ = ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਭਗਤ ਜਨ ਉਸ ਦੇ ਬੇਟਾ = ਪੁੱਤਰ ਹਨ ॥੧੭॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਹਰਿ ਜੀ ਮਾਤਾ ਹਰਿ ਜੀ ਪਿਤਾ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ॥
ਹਰਿ ਜੀ ਮੇਰੀ ਸਾਰ ਕਰੇ ਹਮ ਹਰਿ ਕੇ ਬਾਲਕ ॥ *(ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਮਃ ੫, ਅੰਗ ੧੧੦੨)*

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਗੌਤਮ ਰਿਖੀ ਅਤੇ ਅਹੱਲਿਆ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਅਹੱਲਿਆ ਗੌਤਮ ਰਿਖੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸੀ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਚੰਦਰਮਾ

ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਇੰਦਰ ਨੇ ਗੌਤਮ ਰਿਖੀ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਅਹੱਲਿਆ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਗੌਤਮ ਰਿਖੀ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਵਰਗਾ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਅਹੱਲਿਆ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਸੁਣ ਕੇ ਜਦੋਂ ਚਿਹਰੇ-ਮੋਹਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਕਾਮ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਸੁੱਧ-ਬੁੱਧ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇੰਦਰ ਨੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਦੇਵ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮੇਰਾ ਅਹੱਲਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਤੇਜ਼ ਰੋਸ਼ਨੀ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਲੁਕੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਾਹਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ। ਫਿਰ ਇੰਦਰ ਨੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਦੇਵ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਚੰਦਰਮਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਗੌਤਮ ਰਿਖੀ ਕੁੱਕੜ ਦੀ ਬਾਂਗ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰਭਾਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਗੋਦਾਵਰੀ ਨਦੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਉਸ ਦੇ ਇਕੱਲੀ ਹੋਣ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ। ਇੰਦਰ ਚੰਦਰਮਾ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ। ਰਿਖੀ ਦੇ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਣ ਸਮੇਂ ਤੂੰ ਕੁੱਕੜ ਬਣ ਕੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਂਗ ਦੇ ਦੇਵੀਂ। ਇੰਦਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਮੰਨ ਕੇ ਚੰਦਰਮਾ ਨੇ ਦੂਸਰੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੁੱਕੜ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਬਾਂਗ ਦਿੱਤੀ। ਬਾਂਗ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਰਿਖੀ ਗੌਤਮ ਉੱਠ ਕੇ ਪਰਨਾ ਲੈ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਗੋਦਾਵਰੀ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਗੌਤਮ ਰਿਖੀ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੰਦਰ ਨੇ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਗੌਤਮ ਰਿਖੀ ਵਰਗਾ ਸਰੂਪ ਬਣਾ ਕੇ ਅਹੱਲਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਮਨ-ਭਾਉਂਦੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਜਿਸ ਵਕਤ ਗੌਤਮ ਰਿਖੀ ਗੋਦਾਵਰੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵੜਿਆ ਤਾਂ ਗੋਦਾਵਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਨੇ ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਹੇ ਰਿਖੀ ਜੀ! ਤੁਹਾਡੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦਾ ਅਜੇ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਅਜੇ ਤਾਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਚੋਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਲਦੀ ਜਾਓ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰੋ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਰਿਖੀ ਗਿੱਲਾ ਪਰਨਾ ਨਿਚੋੜਦਾ ਬੜੇ ਗ਼ੁੱਸੇ ਵਿਚ ਜਲਦੀ ਬਾਹਰ ਆਇਆ। ਜਦੋਂ ਰਿਖੀ ਜੀ ਨੇ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਵੇਖਿਆ (ਜੋ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਹੈ) ਕਿ ਚੰਦਰਮਾ ਕੁੱਕੜ ਬਣ ਕੇ ਮੁਨਾਰੇ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਸ਼ੈਤਾਨੀ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਜਾਣ ਕੇ ਗ਼ੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਗਿੱਲਾ ਪਰਨਾ ਚਲਾ ਕੇ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਚੰਦਰਮਾ ਨੂੰ ਕਲੰਕ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਲੰਕ ਨੂੰ ਅੱਜ ਤਕ ਕੋਈ ਵੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੌਤਮ ਰਿਖੀ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਅੰਜਨੀ ਨੂੰ ਪਹਿਰੇ 'ਤੇ ਖੜਾ ਵੇਖ ਕੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅੰਦਰ ਕੌਣ ਹੈ? ਤਾਂ ਅੰਜਨੀ ਨੇ ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਕਿਹਾ 'ਮਾਜਾਰ।' (ਮਾਜਾਰ ਦੇ ਕਈ ਅਰਥ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ: ਚੋਰ, ਬਿੱਲਾ, ਮਾਂ ਦਾ ਯਾਰ ਵੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ) ਉਸ ਵੇਲੇ ਅੰਜਲੀ ਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਪਾਪ ਕਰਮ ਵਿਚ ਮਿਲੀ-ਭੁਗਤ ਜਾਣ ਕੇ ਰਿਖੀ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੇਰੇ ਕੁਆਰੀ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਬੱਚਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਇਤਨੇ ਪਦਾਰਥ ਵਾਲਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਤ੍ਰਿਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਤੇ ਰਿਖੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵੀ ਪਾਪ ਕਰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਜਿਸ ਇਕ ਭਗ ਪਿੱਛੇ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸਤ ਭੰਗ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਾਹ ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਭਗ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੋ ਜਾਣ। ਰਿਖੀ ਦੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਇੰਦਰ ਦਾ ਸਰੀਰ ਫਿੱਟ ਗਿਆ, ਭਾਵ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਭਗਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਫਿਰ ਇੰਦਰ ਸ਼ਰਮ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਬ੍ਰਹਸਪਤ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਸ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰ ਭਗਾਂ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰ ਨੇਤਰ ਹੋਏ।

ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਇਸਤਰੀ ਅਹੱਲਿਆ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਜਾ ਤੂੰ ਪੱਥਰ ਬਣ, ਰਿਖੀਆਂ ਕੋਲ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਟੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਹੱਲਿਆ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੋਗਨੇਸੁਰੀ ਨਾਮ ਦੀ ਸਖੀ

ਭੇਜ ਕੇ ਕੁਕਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਅਹੱਲਿਆ ਨੇ ਸ਼ਰਨਾਗਤ ਹੋ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਕਰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਫਲ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਰਾਪ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ ਭੋਗਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪਤਨੀ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਕੁਝ ਤਾਂ ਤਰਸ ਕਰੋ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਦੱਸੋ ਕਿ ਪੱਥਰ ਜੂਨ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਮੁਕਤੀ ਕਦੋਂ ਹੋਵੇਗੀ ? ਤਾਂ ਗੌਤਮ ਰਿਖੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਮਰਿਆਦਾ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਭਗਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨਗੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਛੂਹਣ ਨਾਲ ਤੇਰੀ ਪੱਥਰ ਜੂਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਅਹੱਲਿਆ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ਜੀ! ਅਜੇ ਤਾਂ ਦੁਆਪਰ ਜੁਗ ਆਵੇਗਾ, ਫਿਰ ਤ੍ਰੇਤੇ ਨੇ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਤਨਾ ਚਿਰ ਪੱਥਰ ਦੀ ਜੂਨ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ, ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਇਤਨਾ ਵਿਛੋੜਨਾ ਨਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਗੌਤਮ ਰਿਖੀ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਤ੍ਰੇਤਾ ਜੁਗ ਹੀ ਆਵੇਗਾ, ਫਿਰ ਦੁਆਪਰ ਆਵੇਗਾ। ਇਉਂ ਜੁਗ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਤ੍ਰੇਤਾ ਜੁਗ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਨੇ ਬਨਵਾਸ ਜਾਂਦਿਆਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਚਰਨ ਛੁਹਾ ਕੇ ਪੱਥਰ ਜੂਨ ਤੋਂ ਅਹੱਲਿਆ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਗੋਤਮ ਨਾਰਿ ਅਹਿਲਿਆ; ਤਿਸ ਨੋ ਦੇਖਿ ਇੰਦ੍ਰ ਲੋਭਾਣਾ।

('ਅਹਿੱਲਿਆ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਦੇਖੋ, ਇਕ ਗੌਤਮ ਨਾਮੇ ਤਪਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਹੱਲਿਆ ਨਾਮੀ ਉਸ ਦੀ ਨਾਰਿ = ਇਸਤਰੀ ਸੀ, ਤਿਸ ਨੋ = ਉਸ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਵਰਗ ਦਾ ਰਾਜਾ ਇੰਦਰ ਲੋਭਾਣਾ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੋਤਮੁ ਤਪਾ ਅਹਿਲਿਆ ਇਸਤ੍ਰੀ ਤਿਸੁ ਦੇਖਿ ਇੰਦ੍ਰੁ ਲੁਭਾਇਆ॥ *(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੩੪੪)*

ਪਰ ਘਰਿ ਜਾਇ ਸਰਾਪੁ ਲੈ; ਹੋਇ ਸਹਸ ਭਗ ਪਛੋਤਾਣਾ।

('ਭਗ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਤਦੋਂ ਪਰ = ਪਰਾਏ ਘਰ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਗੌਤਮ ਤਪੇ ਦੇ ਸਰਾਪ ਨੂੰ ਲੈ ਕਰਕੇ ਇੰਦਰ ਦੇ ਸਰੀਰ ਉੱਪਰ ਸਹਸ = ਹਜ਼ਾਰ ਭਗਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੋਇ = ਹੋ ਗਏ, ਤਦੋਂ ਇੰਦਰ ਨੇ ਪਛੋਤਾਣਾ = ਪਸਚਾਤਾਪ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਕੀ ਕਰਤੂਤ ਕੀਤੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਹਸ ਸਰੀਰ ਚਿਹਨ ਭਗ ਹੂਏ ਤਾ ਮਨਿ ਪਛੋਤਾਇਆ॥੧॥ *(ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੩੪੪)*

ਸੁੰਵਾ ਹੋਆ ਇੰਦ੍ਰ ਲੋਕੁ; ਲੁਕਿਆ ਸਰਵਰ ਮਨ ਸਰਮਾਣਾ।

ਤਦ ਇੰਦਰ ਮਨ ਵਿਚ ਸਰਮਾਣਾ = ਸ਼ਰਮਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸਰਵਰ = ਤਲਾਅ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕਿਆ ਤੇ ਇੰਦਰ ਲੋਕ ਸਾਰਾ ਸੁੰਞਾ = ਖ਼ਾਲੀ ਹੋਆ = ਹੋ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਫਿਰ :

ਸਹਸ ਭਗਹੁ ਲੋਇਣ ਸਹਸ; ਲੈਂਦੋਈ ਇੰਦ੍ਰ ਪੁਰੀ ਸਿਧਾਣਾ।

ਗੁਰੂ ਬ੍ਰਹਸਪਤੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇੰਦਰ ਦੇ ਸਹਸ = ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਭਗਹੁ = ਭਗਾਂ ਤੋਂ ਸਹਸ = ਹਜ਼ਾਰ ਲੋਇਣ = ਨੇਤਰ ਹੋਏ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਨੇਤਰ ਲੈਂਦੋਈ = ਲੈ ਕੇ ਇੰਦਰਪੁਰੀ ਨੂੰ ਸਿਧਾਣਾ = ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਸਤੀ ਸਤਹੁ ਟਲ ਸਿਲਾ ਹੋਇ; ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਬਾਝੁ ਪਰਾਣਾ।

ਸਤੀ ਅਹੱਲਿਆ ਆਪਣੇ ਸਤਹੁ = ਸਤ ਤੋਂ ਟਲ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਗੌਤਮ ਦੇ ਸਰਾਪ ਦੁਆਰਾ ਸਿਲਾ = ਪੱਥਰ ਹੋਇ = ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਪਰਾਣਾ = ਸੁਆਸਾਂ ਤੋਂ ਬਾਝੁ = ਬਿਨਾਂ ਪੱਥਰ ਬਣੀ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਟਿਕ ਗਈ।

ਰਘੁਪਤਿ ਚਰਣ ਛੁਹੰਦਿਆ; ਚਲੀ ਸੁਰਗਪੁਰਿ ਬਣੇ ਬਿਬਾਣਾ।

ਤਦ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਪੱਥਰ ਬਣੀ ਅਹੱਲਿਆ ਦੇ ਰਘੁਪਤਿ = ਰਘੂ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਪਤਿ = ਇੱਜ਼ਤ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦੇ ਬਨਵਾਸ ਸਮੇਂ ਚਰਣ ਛੁਹੰਦਿਆ = ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਬਿਬਾਣਾ[1] = ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਬਣੇ ਰੱਥ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਰਗਪੁਰੀ ਨੂੰ ਚਲੀ ਗਈ।

ਭਗਤ ਵਛਲ ਭਲਿਆਈਅਹੁ; ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣੁ ਪਾਪ ਕਮਾਣਾ।

ਭਲਿਆਈਅਹੁ = ਭਲਾਈ ਤੋਂ ਭਾਵ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਭਗਤ ਵਛਲ = ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਅਤੇ ਪਾਪ ਕਮਾਣਾ = ਕਮਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਣ ਨੋ ਗੁਣ ਸਭ ਕੋ ਕਰੈ; ਅਉਗਣ ਕੀਤੇ ਗੁਣ ਤਿਸੁ ਜਾਣਾ।

ਗੁਣ = ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੋ = ਲਈ ਸਭ ਕੋ = ਹਰ ਕੋਈ ਗੁਣ = ਭਲਾ ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਔਗੁਣਾਂ ਭਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਉੱਤੇ ਗੁਣ = ਭਲਾ ਕੀਤੇ = ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਸੁ = ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਾਣਾ = ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ; ਕਿਆ ਆਖਿ ਵਖਾਣਾ ॥੧੮॥

ਅਬਿਗਤਿ = ਨਾਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਗਤਿ = ਗਤੀ ਬਾਰੇ ਕਿਆ = ਕੀ ਆਖਿ = ਕਹਿ ਕੇ ਵਖਾਣਾ = ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਹ ਕਥਨੀ ਦੇ ਅਵਿਸ਼ੇ ਹੈ, ਕਥਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਬਾਲਮੀਕ ਬਟਵਾੜਾ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਬਾਲਮੀਕ ਨਾਮ ਦੇ ਦੋ ਰਿਖੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਕ ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਾਮਾਇਣ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਥੇ ਦੂਸਰੇ ਬਾਲਮੀਕ ਦੀ ਸਾਖੀ ਹੈ, ਜੋ ਦੁਆਪਰ ਜੁਗ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਉਸ ਘਰ ਵਿਚ ਜਨਮੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦੇ ਆਗੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੀਚ ਅਤੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਬਾਲਮੀਕ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਜੀਵਨ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸੀ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੋਇਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਨ ਦੇ ਬਦਲੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਕਿ ਜਿਸ ਪਰਿਵਾਰ ਬਦਲੇ ਤੂੰ ਇਤਨੇ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈਂ,

---

੧. **ਬਿਬਾਣ**—ਮੋਏ ਹੋਏ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਬਿਰਧ ਆਦਮੀ ਦੀ ਵਾਜੇ-ਗਾਜੇ ਅਤੇ ਸੱਜ-ਧੱਜ ਨਾਲ ਕੱਢੀ ਹੋਈ ਅਰਥੀ ਨੂੰ ਬਿਬਾਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੋਇਆ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਿਬਾਣ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਸਵਰਗ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉਹ ਅੰਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ। ਜਦੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਬਦਲੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਭੁਗਤ ਸਕਦੇ, ਤੇਰਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰ, ਭਾਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰ। ਉਥੇ ਤਾਂ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਕੋਲ ਆਇਆ ਤੇ ਖਿਮਾ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਾਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਤਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੇਦਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਗਿਆਤਾ ਪੰਡਤਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹੋਇਆਂ ਰਾਮ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮਰਾ-ਮਰਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਉਲਟ ਕੇ ਰਾਮ-ਰਾਮ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਇਸ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਐਸੀ ਬੰਦਗੀ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਬੰਦਗੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰਕੇ ਇਹ ਬਾਲਮੀਕ ਚੌਹਾਂ ਕੁੰਟਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਰਿਖੀ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਮਹਾਂਰਿਖੀ ਦੇ ਚਰਨ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦਾ ਯੱਗ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਇਸ ਰਿਖੀ ਦੇ ਚਰਨ ਧੋਤੇ ਸਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੁਆਨ ਸਤ੍ਰੁ ਅਜਾਤੁ ਸਭ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ੍ਨ ਲਾਵੈ ਹੇਤੁ ॥
ਲੋਗੁ ਬਪੁਰਾ ਕਿਆ ਸਰਾਹੈ ਤੀਨਿ ਲੋਕ ਪ੍ਰਵੇਸ ॥੨॥ *(ਕੇਦਾਰਾ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ, ਅੰਗ ੧੧੨੪)*

ਜਦੋਂ ਬਾਲਮੀਕ ਰਿਖੀ ਨੇ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੇ ਖੱਟੇ-ਮਿੱਠੇ ਭੋਜਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਰਲਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਵਕਤ ਦਰੋਪਤੀ ਨੇ ਸ਼ੰਕਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜਦ ਸ਼ੰਕਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਦਰੋਪਤੀ ਦੀ ਸ਼ੰਕਾ ਮੇਟਣ ਵਾਸਤੇ ਬਾਲਮੀਕ ਰਿਖੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਹੇ ਰਿਖੀ! ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਖੱਟੇ-ਮਿੱਠੇ ਭੋਜਨ ਕਿਉਂ ਰਲਾ ਲਏ ਹਨ? ਤਦੋਂ ਬਾਲਮੀਕ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ! ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿੱਠੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਭੋਗ ਲਵਾਇਆ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਲੂਣਾ ਭੋਜਨ ਪਸੰਦ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਜੇ ਮੈਂ ਸਲੂਣੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਭੋਗ ਲਵਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਖਾਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਭੋਜਨ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਭੋਜਨ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ, ਤੁਸੀਂ ਉਹੋ ਹੀ ਛਕ ਲਵੋਗੇ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਦਰੋਪਤੀ ਦੀ ਸ਼ੰਕਾ ਮਿਟ ਗਈ ਸੀ। ਸੋ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਸੰਗ ਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਕੇ ਬਾਲਮੀਕ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਹੋਇਆ।

ਸੋ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਵਾਟੈ ਮਾਣਸ ਮਾਰਦਾ; ਬੈਠਾ ਬਾਲਮੀਕ ਬਟਵਾੜਾ।

ਵਾਟੈ = ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਬਾਲਮੀਕ ਬਟਵਾੜਾ = ਡਾਕੂ ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਾਣਸ = ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਧਨ ਆਦਿ ਖੋਹ ਲੈਂਦਾ ਸੀ।

ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਭੇਟਿਆ; ਮਨ ਵਿਚਿ ਹੋਆ ਖਿੰਜੋਤਾੜਾ।

ਇਕ ਵਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਭਾਵ ਬ੍ਰਹਮਨੇਸ਼ਟੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੋਤਰੀ ਗੁਰੂ ਰਿਖੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭੇਟਿਆ = ਮਿਲ ਪਏ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖਿੰਜੋਤਾੜਾ = ਕਸ਼ਮਕਸ਼, ਭਾਵ ਖਿੱਚਾ-ਖਿੱਚੀ ਪੈਦਾ ਹੋਆ = ਹੋ ਗਈ।

ਮਾਰਨ ਨੋ ਲੋਚੈ ਘਣਾ; ਕਢਿ ਨ ਹੰਘੈ ਹਥੁ ਉਘਾੜਾ।

ਇਸ ਦਾ ਰਿਖੀਆਂ ਨੋ = ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਮਨ ਘਣਾ = ਬਹੁਤ ਲੋਚੈ = ਲੋਚਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਉਘਾੜਾ = ਪ੍ਰਗਟ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰ ਹੰਘੈ = ਸਕਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰ ਮਨੂਆ ਰਾਖਿਆ; ਹੋਇ ਨ ਆਵੈ ਉਛੋਹਾੜਾ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਿਖੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੂਆ = ਮਨ ਦੀ ਰਾਖਿਆ = ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ, ਤਦ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਉਛੋਹਾੜਾ = ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੋਇ = ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਫੁਰਨੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵੈ = ਆਏ, ਭਾਵ ਰਿਖੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਪਾਪ ਕਰਮ ਤੋਂ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ।

ਅਉਗਣੁ ਸਭ ਪਰਗਾਸਿਅਨੁ; ਰੋਜਗਾਰੁ ਹੈ ਏਹੁ ਅਸਾੜਾ।

ਤਦ ਬਾਲਮੀਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਅਉਗਣੁ = ਪਾਪ ਕਰਮ ਰਿਖੀਆਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਰਗਾਸਿਅਨੁ = ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਕਿਹਾ ਏਹੁ = ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਸਾੜਾ = ਸਾਡੀ ਰੋਜਗਾਰੁ = ਉਪਜੀਵਕਾ ਹੈ।

ਘਰਿ ਵਿਚਿ ਪੁਛਣ ਘਲਿਆ; ਅੰਤਕਾਲ ਹੈ ਕੋਇ ਅਸਾੜਾ।

ਫਿਰ ਰਿਖੀਆਂ ਨੇ ਬਾਲਮੀਕ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਪੁੱਛਣ ਵਾਸਤੇ ਘਲਿਆ = ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛ ਕਿ ਅੰਤਕਾਲ = ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੇਗੀ ਤਾਂ ਅਸਾੜਾ = ਅਸਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਤੇਰਾ ਕੋਇ = ਕੋਈ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ ?

ਕੋੜਮੜਾ ਚਉਖੰਨੀਐ; ਕੋਇ ਨ ਬੇਲੀ ਕਰਦੇ ਝਾੜਾ।

ਤਦ ਘਰ ਆਉਣ 'ਤੇ ਬਾਲਮੀਕ ਤੋਂ ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਕੋੜਮੜਾ = ਪਰਿਵਾਰ ਚਉਖੰਨੀਐ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਕੋਇ = ਕਿਸੇ ਨੇ ਭੀ ਬੇਲੀ = ਸਹਾਇਕ ਬਣਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਝਾੜਾ = ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਪਦਾਰਥ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਲੈ ਕੇ ਆ। ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬਹੁ ਪਰਪੰਚ ਕਰਿ ਪਰ ਧਨੁ ਲਿਆਵੈ ॥ ਸੁਤ ਦਾਰਾ ਪਹਿ ਆਨਿ ਲੁਟਾਵੈ ॥੧॥
ਮਨ ਮੇਰੇ ਭੂਲੇ ਕਪਟੁ ਨ ਕੀਜੈ ॥ ਅੰਤਿ ਨਿਬੇਰਾ ਤੇਰੇ ਜੀਅ ਪਹਿ ਲੀਜੈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

(ਸੋਰਠਿ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੬੫੬)

ਵਾ: ਅੰਤ ਕਾਲਿ ਕੋ ਬੇਲੀ ਨਾਹੀ ॥ *(ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੦੨੩)*

ਸਚੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇ ਉਧਾਰਿਅਨੁ; ਟਪਿ ਨਿਕਥਾ ਉਪਰ ਵਾੜਾ।

ਫਿਰ ਬਾਲਮੀਕ ਦੇ ਵਾਪਸ ਆਉਣ 'ਤੇ ਰਿਖੀਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦ੍ਰਿੜਾਇ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾ ਕੇ ਭਾਵ ਪੱਕਾ ਕਰਵਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਉਧਾਰਿਅਨੁ = ਉੱਧਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬਾਲਮੀਕ ਵੀ ਨਾਮ ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਵਾੜੇ ਤੋਂ, ਭਾਵ ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਟਪਿ = ਲੰਘ ਕੇ ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਮੰਜ਼ਲ ਦੇ ਰਾਹ ਵੱਲ ਨਿਕਥਾ = ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਲੰਘੇ; ਪਾਪ ਪਹਾੜਾ ॥੧੯॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜਾ = ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਲੰਘੇ = ਲੰਘ ਗਏ **ਵਾ:** ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਗੁਰਮੁਖਿ = ਮੁਖੀ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗ ਕੇ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ

ਤੋਂ ਲੰਘ ਗਏ। ਇਉਂ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਇਕ ਨਿੰਦਤ ਕਰਮ ਤੋਂ ਸਾਧੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਤਰ ਗਏ॥੧੯॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬਾਲਮੀਕੈ ਹੋਆ ਸਾਧਸੰਗੁ ॥ *(ਬਸੰਤ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੯੨)*

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਅਜਾਮਲ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਅਜਾਮਲ ਕਾਨਕਬੁਜ ਜਾਤੀ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਰਾਜ-ਪੰਡਿਤ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਗੁਰੂ ਕੋਲ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਭੇਜਣਾ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਸ਼ਰਮ ਪਹਾੜ ਵੱਲ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਜਾਮਲ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਤੋਂ ਇਹ ਹਦਾਇਤ ਦੇ ਰੱਖੀ ਸੀ ਕਿ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਆਉਣ ਤੇ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਰਸਤੇ ਰਾਹੀਂ ਨਾ ਹੀ ਆਉਣਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜਾਣਾ, ਬਾਹਰਲੇ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਘੁੰਮ ਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਜਾਮਲ ਨੂੰ ਢਾਈ-ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਵਾਧੂ ਤਹਿ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਅਜਾਮਲ ਬਾਹਰਲੇ ਰਸਤੇ ਰਾਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸੇ ਰਸਤੇ ਵਾਪਸ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵੇਦਾਂ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਅਜਾਮਲ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਰਸਤੇ ਰਾਹੀਂ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਇਸ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਦੇ ਕੋਠੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਅਜਾਮਲ ਨੂੰ ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ ਵੇਸਵਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨੈਣਾਂ ਦੇ ਤੀਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਅਜਾਮਲ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ, ਵੇਸਵਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਕਾਮ-ਵਾਸਨਾ ਦੇ ਹਾਵਾਂ-ਭਾਵਾਂ ਨੇ ਅਜਾਮਲ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਸਵਾ ਦਾ ਹੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਜਾਣਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਵਿਚ ਅਜਾਮਲ ਦੀ ਵਿਆਹੁਤਾ ਪਤਨੀ ਵੀ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਵੇਸਵਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਚੰਚਲਤਾ ਨੇ ਅਜਾਮਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਾਉਣ ਸਮੇਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਅਦੇ ਵੀ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਨਗਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਅਜਾਮਲ ਦੇ ਵੇਸਵਾ-ਗਾਮੀ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਤਾੜਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਅਜਾਮਲ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਮੋਹ ਨੂੰ ਘਟਾ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਅਜਾਮਲ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਉਸ ਦੀ ਵਿਆਹੁਤਾ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਅਜਾਮਲ ਅਤੇ ਵੇਸਵਾ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਬਾਹਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਝੌਂਪੜੀ ਜਿਹੀ ਬਣਾ ਕੇ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਪੇਟ ਭਰਨ ਲਈ ਛੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਪੰਛੀਆਂ, ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਲੋਕੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਅਜਾਮਲ ਪਾਪੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਛੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਅਜਾਮਲ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਲਈ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਚਿੜੀਆਂ ਆਦਿ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਮਾਸ ਭੁੰਨ ਕੇ ਆਪਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਪੇਟ ਭਰਦਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਸਿਆਲ ਦੀ ਝੜੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੰਧਿਆ ਵੇਲੇ ਦੋ ਸਾਧੂ ਇਸ ਦੀ ਝੌਂਪੜੀ ਕੋਲ ਆਏ। ਅਜਾਮਲ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵੇਸਵਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਵੇਸਵਾ ਦਾ ਮਨ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਵਾਲੀ ਝੌਂਪੜੀ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਧੁਆਏ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਅਜਾਮਲ ਵੀ ਆ ਗਿਆ। ਵੇਸਵਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਘਰੇ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਰਿੰਨ੍ਹਣਾ। ਘਰ ਵਿਚ ਸੰਤ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵੋ। ਅਜਾਮਲ ਨੇ ਉਵੇਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਪੈਰ

ਧੋ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਢਹਿ ਪਿਆ ਅਤੇ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀ ਖਿਮਾ ਮੰਗਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਜੇ ਹੋਏ ਛੋਲੇ ਖੁਆ ਕੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਅਜਾਮਲ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉੱਧਾਰ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਰਾਤ ਜੁ ਕੱਟੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਛਕਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸੰਤ ਜਨ ਉਸ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਇਉਂ ਜਾਣ ਲਉ ਕਿ ਅਜਾਮਲ ਦੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪਏ ਸਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਪੂਰਬ ਕਰਮ ਅੰਕੁਰ ਜਬ ਪ੍ਰਗਟੇ ਭੇਟਿਓ ਪੁਰਖੁ ਰਸਿਕ ਬੈਰਾਗੀ॥ *(ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੦੪)*

ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਜੋ ਹੁਣ ਪੁੱਤਰ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਰਾਇਣ ਰੱਖ ਦੇਣਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਤੁਹਾਡਾ ਭਲਾ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਤ ਚੱਲ ਪਏ। ਸਮਾਂ ਆਉਣ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਰਾਇਣ ਰੱਖਿਆ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਜੀਅ ਹਰ ਸਮੇਂ ਪੁੱਤਰ ਨਾਰਾਇਣ ਨਾਲ ਪਰਚੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਅਜਾਮਲ ਦਾ ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਆ ਪਹੁੰਚਾ। ਜਮਦੂਤ ਉਸ ਦੀ ਜਿੰਦ ਕੱਢਣ ਲਈ ਆਏ। ਅਜਾਮਲ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਰਾਇਣ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਨਾਰਾਇਣ, ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਮਦੂਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਬਚਾ ਲੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਜਮਦੂਤ ਡਰ ਗਏ ਕਿ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਲਿਜਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। 'ਪੁੱਤਰ ਨਾਰਾਇਣ, ਪੁੱਤਰ ਨਾਰਾਇਣ' ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਇਕੱਲਾ 'ਨਾਰਾਇਣ ਨਾਰਾਇਣ' ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਰਾਮਗਣ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਅਜਾਮਲ ਦੇ ਜੀਵਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬਿਬਾਣ ਵਿਚ ਅਸਵਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਜਮਦੂਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਰਾਮਗਣੋ! ਇਹ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਪਾਪੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਲਿਜਾ ਰਹੇ ਹੋ? ਤਾਂ ਰਾਮਗਣਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਪਾਪੀ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੇ ਨਾਰਾਇਣ ਨੂੰ ਪੁਕਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹੇ ਜਮਦੂਤੋ! ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਇਹ ਬੈਕੁੰਠ ਧਾਮ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਾਵੇਂ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਆ, ਪਰ ਅਜਾਮਲ ਜਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸਗੋਂ ਬੈਕੁੰਠ ਦਾ ਵਾਸੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਾਮਲ ਜਮਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਅਜਾਮਲੁ ਪਾਪੀ ਜਗੁ ਜਾਨੇ ਨਿਮਖ ਮਾਹਿ ਨਿਸਤਾਰਾ॥ *(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੯, ਅੰਗ ੬੩੨)*

ਸੋ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਣੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਪਤਿਤ ਅਜਾਮਲੁ ਪਾਪ ਕਰਿ; ਜਾਇ ਕਲਾਵਤਣੀ ਦੇ ਰਹਿਆ।

ਅਜਾਮਲੁ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀ ਪਾਪ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਕਲਾਵਤਣੀ = ਕਲੌਤਣੀ, ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਘਰ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਆ = ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਗੁਰੁ ਤੇ ਬੇਮੁਖੁ ਹੋਇ ਕੈ; ਪਾਪ ਕਮਾਵੈ ਦੁਰਮਤਿ ਦਹਿਆ।

ਤੇ ਉਹ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਤੇ = ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੈ = ਕੇ ਪਾਪ ਕਮਾਵੈ = ਕਮਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਦੁਰਮਤਿ = ਖੋਟੀ ਮਤ ਕਰਕੇ ਦਹਿਆ = ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ, ਭਾਵ ਆਪਣਾ ਕਰਮ ਧਰਮ ਸਾਰਾ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਲਿਆ।

ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਅਨੁ; ਭਵਜਲ ਅੰਦਰਿ ਫਿਰਦਾ ਵਹਿਆ।

ਆਪਣਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਬਿਰਥਾ = ਵਿਅਰਥ ਗਵਾਇਅਨੁ = ਗਵਾ ਕੇ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਭਵਜਲ = ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਵਹਿਆ = ਵਹਿੰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ।

ਛਿਅ ਪੁਤ ਜਾਏ ਵੇਸੁਆ; ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਫਲ ਇਛੇ ਲਹਿਆ।

ਇਉਂ ਅਜਾਮਲ ਤੇ ਵੇਸੁਆ = ਵੇਸਵਾ ਨੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਪੁਤ = ਪੁੱਤਰ ਜਾਏ = ਜੰਮੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਤਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਫਲ ਲਹਿਆ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ ਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਫਲ ਦੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ।

ਪੁਤੁ ਉਪੰਨਾਂ ਸਤਵਾਂ; ਨਾਉ ਧਰਣ ਨੋ ਚਿਤ ਉਮਹਿਆ।

(‘ਉ-ਮਹਿਆ’ ਬੋਲੋ)

ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਸੱਤਵਾਂ ਪੁਤੁ = ਪੁੱਤਰ ਉਪੰਨਾਂ = ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਧਰਣ = ਰੱਖਣ ਨੋ = ਲਈ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਉਮਹਿਆ = ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਜਾਇ ਕੈ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਉ ਨਰਾਇਣੁ ਕਹਿਆ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਦੁਆਰੈ = ਦੁਆਰ, ਭਾਵ ਘਰ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੈ = ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਭਾਵ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਨਾਰਾਇਣ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿਆ = ਆਖਿਆ।

ਅੰਤਕਾਲ ਜਮਦੂਤ ਵੇਖਿ; ਪੁਤ ਨਰਾਇਣੁ ਬੋਲੈ ਛਹਿਆ।

ਅਜਾਮਲ ਆਪਣੇ ਅੰਤਕਾਲ = ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਮਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਛਹਿਆ = ਡਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਪੁਤ = ਪੁੱਤਰ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾ ਨਾਮ ਬੋਲੈ = ਬੋਲਣ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਨਾਰਾਇਣ, ਪੁੱਤਰ ਨਾਰਾਇਣ, ਮੈਨੂੰ ਬਚਾ ਲੈ, ਇਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਜਦੋਂ ਇਕੱਲਾ ਨਾਰਾਇਣ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਤਦ ਰਾਮਗਣ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਆ ਗਏ।

ਜਮਗਣ ਮਾਰੇ ਹਰਿ ਜਨਾਂ; ਗਇਆ ਸੁਰਗ ਜਮਡੰਡੁ ਨ ਸਹਿਆ।

ਇਉਂ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਣ ’ਤੇ ਹਰਿ ਜਨਾਂ = ਰਾਮਗਣਾਂ ਨੇ ਜਮਗਣ = ਜਮਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੇ = ਮਾਰ ਹਟਾਇਆ ਤੇ ਅਜਾਮਲ ਨੂੰ ਜਮਡੰਡੁ = ਜਮਾਂ ਦਾ ਦੰਡ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਹਿਆ = ਸਹਾਰਨਾ ਪਿਆ ਤੇ ਉਹ ਸੁਰਗ = ਸਵਰਗ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਇਆ = ਗਿਆ।

ਨਾਇ ਲਏ; ਦੁਖੁ ਡੇਰਾ ਢਹਿਆ ॥੨੦॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾ ਨਾਇ = ਨਾਮ ਲਏ = ਲੈਣ ਨਾਲ ਅਜਾਮਲ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਢਹਿਆ = ਢਹਿ ਗਿਆ, ਭਾਵੇਂ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਰਾਇਣ ਰੱਖਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਆ, ਪਰ ਅਜਾਮਲ ਜਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਬੈਕੁੰਠ ਦਾ ਵਾਸੀ ਬਣ ਗਿਆ, ਭਾਵ ਇਕ ਵਾਰ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਤਰ ਗਿਆ ॥੨੦॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅਜਾਮਲੁ ਉਧਰਿਆ ਕਹਿ ਏਕ ਬਾਰ ॥ *(ਬਸੰਤ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੯੨)*

ਵਾ: **ਅਜਾਮਲ ਕਉ ਅੰਤ ਕਾਲ ਮਹਿ ਨਾਰਾਇਨ ਸੁਧਿ ਆਈ ॥**
ਜਾਂ ਗਤਿ ਕਉ ਜੋਗੀਸੁਰ ਬਾਛਤ ਸੋ ਗਤਿ ਛਿਨ ਮਹਿ ਪਾਈ ॥੨॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੯, ਅੰਗ ੯੦੨)*

ਪਉੜੀ ੨੧ (ਗਨਿਕਾ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਚੰਦਮਣੀ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਗਨਿਕਾ (ਵੇਸਵਾ) ਹੋਈ ਹੈ, ਇਹ ਪੁੰਡਰਪੁਰ ਦੀ ਵੇਸਵਾ ਸੀ, ਜੋ ਧਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਪਰਾਏ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਤਨ ਵੇਚਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਇਸੇ ਲਾਲਸਾ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ।

ਇਕ ਮਹਾਤਮਾ ਬਾਹਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਨਗਰ ਵਿਚ ਆਏ। ਉਧਰੋਂ ਮੀਂਹ ਬਹੁਤ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸਿਆਲ ਦੀ ਰੁੱਤ ਸੀ, ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਬਸਤਰ ਵੀ ਸਾਰੇ ਭਿੱਜ ਗਏ ਸਨ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਉਥੇ ਸੱਥ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਬਸਤਰ ਭਿੱਜ ਗਏ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਰਾਤ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਭਗਤ ਦਾ ਘਰ ਦੱਸ ਦੇਵੋ, ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਸਾਹਮਣੇ ਭਗਤਣੀ ਦਾ ਘਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਦਾ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਵੇਖ ਕੇ ਪੈਰ ਪਿਛਾਂਹ ਵੱਲ ਨੂੰ ਪੁੱਟਣ ਲੱਗੇ। ਉਧਰੋਂ ਵੇਸਵਾ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਉੱਪਰ ਪੈ ਗਈ। ਉਸ ਦੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਜਾਗੇ ਤੇ ਉਹ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਆ ਪਈ। ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਪਾਪਣ ਹਾਂ, ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੰਦ-ਕਰਮ ਹੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਾਪੀ, ਮੰਦ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਈ ਪੁਰਸ਼ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਏ ਹੋ, ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰਾ ਵੀ ਉੱਧਾਰ ਕਰੋ। ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ ਦਿਆਲਤਾ ਆਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੇ ਬੇਟੀ! ਤੂੰ ਅੱਗੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਵੇਸਵਾ ਦਾ ਪੇਸ਼ਾ ਛੱਡ ਦੇ ਤੇ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਕਰ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਂ ਕਦੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਰਾਮ ਨਾਮ ਕਿਵੇਂ ਜਪੀਦਾ ਹੈ। ਤਦੋਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਆਹ ਇਕ ਤੋਤਾ ਲੈ ਕੇ ਰੱਖ ਲੈਣਾ ਕਰ। ਇਸ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਰਾਮ ਨਾਮ ਜਪਾਉਣ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਰਾਮ ਰਾਮ ਜਪਿਆ ਕਰੀਂ ਤੇ ਤੋਤੇ ਕੋਲੋਂ ਰਾਮ ਰਾਮ ਸੁਣਿਆ ਕਰੀਂ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਭਲਾ ਕਰੇਗਾ।

ਇਉਂ ਆਖ ਕੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਚਲੇ ਗਏ। ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਕਿਰਪਾ ਵਾਲੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ, ਮੰਨ ਕੇ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖ ਲਿਆ ਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਇਸਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਕਰੇ ਤੇ ਤੋਤੇ ਕੋਲੋਂ ਜਪਾਇਆ, ਸੁਣਿਆ ਕਰੇ। ਇਉਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਣਾ ਵੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਕ-ਰਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਿਆ ਕਰੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਕ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਸੱਪ ਨੇ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਡੰਗ ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿੱਤ ਦੇ ਨੇਮ ਅਨੁਸਾਰ ਗਨਿਕਾ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਹਾਉਣ ਲੱਗੀ, ਪਰੰਤੂ ਤੋਤੇ ਦੀ ਕੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਆਈ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਤੋਤਾ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਸੱਪ ਨੇ ਗਨਿਕਾ ਨੂੰ ਡੱਸ ਲਿਆ। ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਣ ਕਰਕੇ ਬੈਕੁੰਠ ਧਾਮ ਦੀ ਵਸਨੀਕ ਹੋ ਗਈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੂਆ ਪੜਾਵਤ ਗਨਿਕਾ ਤਰੀ॥ ਸੋ ਹਰਿ ਨੈਨਹੁ ਕੀ ਪੂਤਰੀ॥੨॥

(ਰਾਗ ਗੋਂਡ ਬਾਣੀ ਨਾਮਦੇਉ ਜੀਉ ਕੀ, ਅੰਗ ੮੭੪)

ਦੂਸਰੀ ਗਨਿਕਾ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਪਿੰਗਲਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਧਨੀ, ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਜਵਾਨ ਪੁਰਖ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਾਮ ਨਾਲ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਉਹ ਪੁਰਖ ਪਿੰਗਲਾ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਬੇਚੈਨੀ ਵਿਚ ਬੀਤੀ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੈਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰੇਮ ਈਸ਼ਵਰ ਵਿਚ ਲਾਉਂਦੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਉੱਤਮ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ ਮੁਕਤ ਹੋਈ **ਵਾ:** ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਉੱਪਰ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਸਭਾ ਲੱਗਦੀ, ਤਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਹੀ ਤੱਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਰਿਖੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਗੋਸ਼ਟੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਵੇਸਵਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਗਿਲਾਨੀ ਹੋਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਧ੍ਰਿਕਾਰਿਆ। ਫਿਰ ਇਸ ਨੇ ਰਿਖੀਆਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਮਾ ਕੇ ਤਪ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

ਸੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਥੇ ਪਹਿਲੀ ਗਨਿਕਾ, ਜੋ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਰਾਮ ਨਾਮ ਜਪਾਉਂਦੀ ਤੇ ਆਪ ਜਪ ਕੇ ਮੁਕਤ ਹੋਈ, ਉਸ ਦੀ ਬਾਬਤ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਗਨਿਕਾ ਪਾਪਣਿ ਹੋਇ ਕੈ; ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਗਲਿ ਹਾਰੁ ਪਰੋਤਾ।

ਚੰਦਮਣੀ ਨਾਮੀ ਗਨਿਕਾ = ਵੇਸਵਾ ਨੇ ਪਾਪਣ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੈ = ਕੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਹਾਰ ਗਲ ਵਿਚ ਪਰੋਤਾ = ਪਰੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਭਾਵ ਮਾਨੋ ਕਿ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਹਾਰ ਹੀ ਗਲ ਵਿਚ ਪਰੋ ਲਿਆ, ਇਤਨੇ ਪਾਪ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਅਚਾਣਚਕ; ਗਨਿਕਾ ਵਾੜੇ ਆਇ ਖਲੋਤਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਣਚਕ = ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਗਨਿਕਾ ਦੇ ਵਾੜੇ = ਵਿਹੜੇ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੱਗੇ ਆਇ = ਆ ਖੜੋਤਾ = ਖਲੋਤਾ।

ਦੁਰਮਤਿ ਦੇਖਿ ਦਇਆਲ ਹੋਇ; ਹਥਹੁ ਉਸਨੋ ਦਿਤੋਸੁ ਤੋਤਾ।

ਗਨਿਕਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਦੁਰਮਤਿ = ਖੋਟੀ ਮਤ ਦੇਖ ਕੇ ਗ਼ੁੱਸੇ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਨੇ ਦਇਆਲ = ਦਿਆਲ ਹੋਇ = ਹੋ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਹਥਹੁ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਪਾਲਿਆ ਹੋਇਆ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ) ਉਸਨੋ = ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਤੋਤਾ ਦਿਤੋਸੁ = ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ:

ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਉਪਦੇਸ ਕਰਿ; ਖੇਲਿ ਗਇਆ ਦੇ ਵਣਜੁ ਸਓਤਾ।

ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ ਦੇ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ, ਭਾਵ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰਾਮ ਨਾਮ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਕਰ ਤੇ ਇਹ ਸਓਤਾ = ਨਫ਼ੇ ਵਾਲਾ ਵਣਜੁ = ਵਪਾਰ (ਸੌਦਾ) ਦੇ ਕੇ ਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਖੇਲਿ = ਖੇਡ ਕਰ ਕੇ ਅੱਗੇ ਚਲਾ ਗਇਆ = ਗਿਆ, ਭਾਵ ਜੋ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਾਮ ਜਪਾਉਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ ਨਫ਼ੇ ਵਾਲਾ ਸੌਦਾ ਹੈ।

ਲਿਵ ਲਾਗੀ ਤਿਸੁ ਤੋਤਿਅਹੁ; ਨਿਤ ਪੜ੍ਹਾਏ ਕਰੈ ਅਸੋਤਾ।

ਗਨਿਕਾ ਦੀ ਰਾਮ ਨਾਮ ਵਿਚ ਐਸੀ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲੱਗੀ ਕਿ ਉਹ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਤੋਤਿਅਹੁ = ਤੋਤੇ

ਨੂੰ ਨਿਤ = ਨਿਤਾਪ੍ਰਤਿ, ਭਾਵ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਪੜ੍ਹਾਏ = ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੀ ਤੇ ਆਪ ਵੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਸੋਤਾ = ਜਾਗ ਕੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਕਰੈ = ਕਰਦੀ, ਭਾਵ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਂਦੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰਸ ਆਉਣ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣੁ ਰਾਮ ਨਾਮ; ਦੁਰਮਤਿ ਪਾਪ ਕਲੇਵਰੁ ਧੋਤਾ।

ਉਸ ਦੇ ਕਲੇਵਰੁ = ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਪਾਪਾਂ ਤੇ ਦੁਰਮਤਿ = ਖੋਟੀ ਮਤ ਦੀ ਮੈਲ ਨੂੰ ਨਾਮ ਨੇ ਧੋਤਾ = ਧੋ ਦਿੱਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਉਧਾਰਣੁ = ਉੱਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਅੰਤਕਾਲੁ ਜਮ ਜਾਲੁ ਤੋੜਿ; ਨਰਕੈ ਵਿਚਿ ਨ ਖਾਧੋਸੁ ਗੋਤਾ।

ਇਉਂ ਅੰਤਕਾਲੁ = ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੀ ਨੇ ਜਮ ਜਾਲੁ = ਜਮਾਂ ਦੀ ਫਾਹੀ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ, ਭਾਵ ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਰਾਮ ਰਾਮ ਜਪਾਉਂਦੀ ਨੂੰ ਸੱਪ ਨੇ ਡੰਗ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਰਾਮ ਰਾਮ ਜਪਦੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਨਰਕੈ = ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਗੋਤਾ = ਟੁੱਭੀ ਨਾ ਖਾਧੋਸੁ = ਖਾਧੀ, ਭਾਵ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬਣ ਤੋਂ ਬਚ ਗਈ **ਵਾ:** ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਫਸਣ ਤੋਂ ਬਚ ਗਈ।

ਗਈ ਬੈਕੁੰਠ ਬਿਬਾਣਿ ਚੜਿ; ਨਾਉ ਨਾਰਾਇਣੁ ਛੋਤਿ ਅਛੋਤਾ।

ਬਿਬਾਣ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੈਕੁੰਠ ਨੂੰ ਚਲੀ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਛੋਤਿ ਅਛੋਤਾ = ਅਸ਼ੁੱਧ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ, ਭਾਵ ਪਾਪੀਆਂ ਤੋਂ ਦੇਵਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਉਂ ਗਨਿਕਾ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਨਾਮ ਜਪਾਉਂਦੀ ਤੇ ਆਪ ਜਪਦੀ ਉਧਰ ਗਈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗਨਿਕਾ ਉਧਰੀ ਹਰਿ ਕਹੈ ਤੋਤ॥ *(ਬਸੰਤ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੯੨)*

ਥਾਉ ਨਿਥਾਵੈ; ਮਾਣੁ ਮਣੋਤਾ॥੨੧॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਨਿਥਾਵੈ = ਨਿਥਾਵਿਆਂ ਦੀ ਥਾਉ = ਥਾਂ ਤੇ ਮਣੋਤਾ = ਮਾਣ ਰਹਿਤ, ਭਾਵ ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ॥੨੧॥

ਪਉੜੀ ੨੨ (ਪੂਤਨਾ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਇਕ ਪੂਤਨਾ ਨਾਮ ਦੀ ਰਾਖਸ਼ਣੀ ਸੀ, ਜੋ ਬਲ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਤੇ ਬਕਾਸੁਰ, ਅਘਾਸੁਰ ਦੀ ਸਕੀ ਭੈਣ ਸੀ। ਬੜੀ ਬੇਰਹਿਮ, ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਤੇ ਨਿਰਦਈ ਇਤਨੀ ਸੀ ਕਿ ਨਿੱਕੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕੰਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਗੋਕਲ ਵਿਚ ਪਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅੱਤਿਆਚਾਰੀ ਕੰਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਦੀ ਕੁੱਖ ਉਜਾੜ ਕੇ ਵੀ ਸਬਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਸੱਤ ਬੱਚੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਦੇ ਮਾਰੇ, ਹੁਣ ਅੱਠਵੇਂ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਕਿ ਗੋਕਲ ਵਿਚ ਕਿਥੇ ਪਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਕੰਸ ਨੇ ਪੂਤਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਸੱਦਿਆ। ਇਹ ਅਸੁਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੋਕਲ ਵਿਚ ਜਾ ਤੇ ਯਾਦੁਵੰਸੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਬੱਚਾ ਜਿਊਂਦਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ। ਗੋਕਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਬੱਚਾ ਜਿਊਂਦਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ਤੇ ਗੋਕਲ ਵਿਚ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਨਵ-ਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਸੀ, ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਫਿਰ ਬਾਬੇ ਨੰਦ ਦੇ ਘਰ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ

ਦੇਖ ਕੇ ਮਾਇਆਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਗੁਆਲਣ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਾਬੇ ਨੰਦ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਅਤੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਗੁਆਲਣ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅਤਿ ਪਾਪਣ ਜਗਨਾਥ ਪਰ ਬੀੜਾ ਲੀਓ ਉਠਾਇ।
ਕਪਟ ਰੂਪ ਸੋਰਹ ਸਜੇ ਗੋਕਲ ਪਹੁੰਚੀ ਜਾਇ॥ *(ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਣ, ਸਕੰਧ ੧੦, ਧਿਆਇ ੬)*

ਇਉਂ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰ ਕੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰਮਾ ਪਾ ਕੇ ਗਾਉਂਦੀ ਵਜਾਉਂਦੀ ਬਾਬੇ ਨੰਦ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਭ ਲੋਕ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਮਾਤਾ ਯਸ਼ੋਧਾ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਬੈਠੀ ਤੇ ਵਧਾਈ ਦੇ ਕੇ ਕੁਸ਼ਲ ਅਨੰਦ ਪੁੱਛ ਕੇ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਤੇਰਾ ਕਾਨ੍ਹਾ ਕੋਟ ਵਰਸ ਜਿਊਂਦਾ ਰਹੇ ਤੇ ਪੂਤਨਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਾਤਾ ਯਸ਼ੋਧਾ ਤੂੰ ਉਦਾਸ ਕਿਉਂ ਹੈਂ ? ਤੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਜੱਸ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਲੋਕ ਖ਼ੁਸ਼ ਹਨ, ਪਰ ਤੂੰ ਉਦਾਸ ਕਿਉਂ ਹੈ ? ਤਾਂ ਯਸ਼ੋਧਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਦਾਸ ਤਾਂ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰਾ ਕਾਨ੍ਹਾ ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਦੁੱਧ ਨਹੀਂ ਚੁੰਘ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੌਕਾ ਤਾੜਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਆਲਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੂਤਨਾ ਬੋਲੀ ਕਿ ਬਾਲਕ ਮੇਰੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਦੇਣਾ ਕਰ, ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਅਸਥਨ ਤੋਂ ਇਕ ਵਾਰ ਦੁੱਧ ਪੀਏਗਾ ਤਾਂ ਮੁੜ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਦੇ ਬੀਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗੀ। ਪੂਤਨਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਸਥਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਿਹੁ (ਜ਼ਹਿਰ) ਦਾ ਲੇਪ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਯਸ਼ੋਧਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਪਣ ਦੇ ਹੱਥ ਪਕੜਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਅਸਥਨ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਨੂੰ ਐਸਾ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪਕੜਿਆ ਕਿ ਪੂਤਨਾ ਦੇ ਬਹੁਤ ਦਰਦ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਘੁੱਟਦੇ ਗਏ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਪੂਤਨਾ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਪੁਕਾਰਨ ਲੱਗੀ ਕਿ ਹੇ ਯਸ਼ੋਧਾ ! ਤੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ, ਜਮ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮਾਇਆਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਦੇਹ ਵਧਾ ਲਈ ਤੇ ਦੌੜ ਕੇ ਗੋਕਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਈ, ਪਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਛਾਤੀ ਨਾ ਛੱਡੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੇਹ ਭਾਵੇਂ ਪਹਾੜ ਜਿਤਨੀ ਵਧਾ ਲਈ, ਪਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਅਸਥਨ ਨਾ ਛੁਡਾ ਸਕੀ। ਭਗਵਤ ਪੁਰਾਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਇਆਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਦੇਹ ਦੋ ਕੋਹਾਂ ਤਕ ਵਧੀ ਹੋਈ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਤਿੰਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਦੇ ਕੇ ਐਸੇ ਗਲ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜੇ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਭਾਰੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਦੱਬ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟਾ ਸੀ, ਪਰ ਤ੍ਰਿਲੋਕੀ ਨਾਥ ਨੇ ਐਸੀ ਤਾਕਤ ਦਿਖਾਈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਜ਼ਨ ਨਾਲ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪਛਾੜ ਖਾ ਕੇ ਜਾ ਡਿੱਗੀ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਸ ਅਸਚਰਜ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਗੋਕਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਏ। ਮਾਤਾ ਯਸ਼ੋਧਾ ਤੇ ਰੋਹਣੀ ਰੋਂਦੀਆਂ ਪਿੱਟਦੀਆਂ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਛਾਤੀ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਉਠਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਇੰਨੇ ਭਾਰੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਏ ਕਿ ਮਾਤਾ ਚੁੱਕ ਨਾ ਸਕੀ। ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਨੰਦ ਜੀ ਆਣ ਪਹੁੰਚੇ। ਪਿਤਾ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਕੋਚ ਲਈ। ਆਮ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੋਦ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਪੂਤਨਾ ਨੂੰ ਮਰੀ ਹੋਈ ਦੇਖ ਕੇ ਬ੍ਰਿਜ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਲੱਗ ਗਈ। ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਦੇ ਉੱਤੇ ਇਹ ਬਾਤ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਕੰਨਿਆ ਤੋਂ ਇਤਨੇ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਵਾਲੀ ਰਾਖਸ਼ਣੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਗਈ ? ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਨੰਦ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਰਾਖਸ਼ਣੀ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਈ ਸੀ। ਨਗਰ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਡਿੱਗੀ। ਜੇ ਗੋਕਲ ਦੇ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗਦੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਜਿਊਂਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿਣਾ। ਬੈਕੁੰਠ ਤੋਂ ਬਿਬਾਣ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇਹ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸੂਖਮ ਦੇਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਨਿਕਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਹੀ ਗੋਕਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਮਾਰੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਕੰਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਨੰਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਆਈ ਸੀ, ਆਈ ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸੀ, ਪਰ ਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜੋ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਅਸਥਨ

ਇਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖਦਿਆਂ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਜਾਣ ਕੇ ਤ੍ਰਿਲੋਕੀ ਨਾਥ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਉੱਧਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਾਪ ਕਰਯੋ ਬਹੁ ਪੂਤਨਾ ਜਾਸੋ ਨਰਕ ਡਰਾਇ।
ਅੰਤ ਕਹਿਓ ਹਰੀ ਛਾਡ ਦੇ ਬਸੀ ਬੈਕੁੰਠਹਿ ਜਾਇ। *(ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਣ, ਸਕੰਧ ੧੦, ਧਿਆਇ ੬)*

ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਰਤ ਪੂਤਨਾ ਤਰੀ॥ ਬਾਲ ਘਾਤਨੀ ਕਪਟਹਿ ਭਰੀ॥ *(ਗੋਂਡ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਅੰਗ ੮੭੪)*

ਸੋ ਇਸ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਆਈ ਪਾਪਣਿ ਪੂਤਨਾ; ਦੁਹੀ ਥਣੀ ਵਿਹੁ ਲਾਇ ਵਹੇਲੀ।

ਕੰਸ ਦੀ ਭੇਜੀ ਹੋਈ ਪਾਪਣ ਪੂਤਨਾ ਦਾਈ ਬਣ ਕੇ ਦੁਹੀ = ਦੋਹਾਂ ਥਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿਹੁ = ਜ਼ਹਿਰ ਲਾਇ = ਲਾ ਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਵਹੇਲੀ = ਹੇਲਾ, ਭਾਵ ਹਮਲਾ ਕਰਨ **ਵਾ:** ਮਾਰਨ ਲਈ ਆਈ।

ਆਇ ਬੈਠੀ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚਿ; ਨੇਹੁ ਲਾਇ ਨਵਹਾਣਿ ਨਵੇਲੀ।

ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਆਇ = ਆ ਕੇ ਬੈਠੀ = ਬੈਠ ਗਈ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਨਵਹਾਣਿ ਨਵੇਲੀ = ਨਵੇਂ ਹਾਣ ਵਾਲੀ ਨਵੀਂ ਵਹੁਟੀ ਵਾਂਗ ਨੇਹੁ = ਪਿਆਰ ਲਾਇ = ਲਾਉਣ ਲੱਗੀ, ਭਾਵ ਪਿਆਰ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੀ।

ਕੁਛੜਿ ਲਏ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ; ਕਰਿ ਚੇਟਕ ਚਤੁਰੰਗ ਮਹੇਲੀ।

('ਕੁੱਛੜਿ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਚਤੁਰੰਗ = ਚੌਪੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਵਾਂਗ ਉਸ ਮਹੇਲੀ = ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਚੇਟਕ = ਖੇਲ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ = ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਾਉਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਕੁੱਛੜ ਵਿਚ ਚੁੱਕ ਲਏ = ਲਿਆ।

ਮੋਹਣੁ ਮੰਮੇ ਪਾਇਓਨੁ; ਬਾਹਰਿ ਆਈ ਗਰਬ ਗਹੇਲੀ।

ਮੋਹਨ ਭਾਵ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਵਾਲੇ ਮੰਮੇ = ਅਸਥਨ ਪਾਇਓਨੁ = ਪਾ ਕੇ ਤੇ ਗਰਬ = ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਗਹੇਲੀ = ਗ੍ਰਸੀ (ਪਕੜੀ) ਹੋਈ ਬਾਹਰ ਆਈ = ਆ ਗਈ।

ਦੇਹ ਵਧਾਇ ਉਚਾਇਅਨੁ; ਤਿਹ ਚਰਿਆਰਿ ਨਾਰਿ ਅਠਿਖੇਲੀ।

ਤਿਹ = ਉਸ ਚਰਿਆਰਿ = ਚਾਰ ਯਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਭਾਵ ਚਰਿੱਤਰ ਬਾਜ਼ ਤੇ ਅਠਿਖੇਲੀ = ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਖੇਲ ਖੇਲਣ ਵਾਲੀ ਨਾਰਿ = ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦੇਹ = ਸਰੀਰ ਵਧਾਇ = ਵਧਾ ਕੇ ਉਚਾਇਅਨੁ = ਉੱਚਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਭਾਵ ਦੋ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਦੇਹ ਵਧਾ ਕੇ ਉੱਚੀ ਕਰ ਲਈ। ਅਤੇ :

ਤਿਹੁ ਲੋਆਂ ਦਾ ਭਾਰੁ ਦੇ; ਚੰਬੜਿਆ ਗਲਿ ਹੋਇ ਦੁਹੇਲੀ।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਤਿਹੁ = ਤਿੰਨ ਲੋਆਂ = ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਗਲ ਨੂੰ ਚੰਬੜਿਆ = ਚਿੰਬੜ ਗਏ ਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੁਹੇਲੀ = ਦੁਖੀ ਹੋਈ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਾਏ ਹਰੀ ਛੱਡ ਦੇ, ਹਾਏ ਹਰੀ ਛੱਡ ਦੇ।

ਖਾਇ ਪਛਾੜ ਪਹਾੜ ਵਾਂਗਿ; ਜਾਇ ਪਈ ਓਜਾੜਿ ਧਕੇਲੀ।

ਭਾਰ ਨਾ ਸਹਾਰਦੀ ਹੋਈ ਪਛਾੜ = ਭਵਾਂਟਣ ਖਾਇ = ਖਾ ਕੇ ਪਹਾੜ ਵਾਂਗੂੰ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਧਕੇਲੀ = ਧੱਕੀ ਹੋਈ ਜਾਇ = ਜਾ ਪਈ, ਭਾਵ ਡਿੱਗੀ।

ਕੀਤੀ ਮਾਊ; ਤੁਲਿ ਸਹੇਲੀ ॥੨੨॥

ਅੰਤ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਮਾਊ = ਮਾਂ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਦੇ ਤੁਲਿ = ਬਰਾਬਰ ਕੀਤੀ, ਭਾਵ ਉਸ ਦਾ ਅਸਥਨ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਕਰਕੇ ਮਾਂ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਬਣ ਕੇ ਆਈ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਕੀਤਾ॥੨੨॥

ਪਉੜੀ ੨੩ (ਬਧਿਕ)

ਉਥਾਨਕਾ

ਜਦੋਂ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਚੰਚਲ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਦੀ ਅੰਤਰਯਾਮਤਾ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸਾਂਬਾ ਨਾਮ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਬਸਤ੍ਰ ਪਹਿਨਾ ਕੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੇਟ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦਾ ਬਾਟਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਗਰਭਵਤੀ ਔਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਕੋਲ ਲੈ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰਦੇਵ! ਇਹ ਲੜਕੀ ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿਓ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਕੀ ਜੰਮੇਗਾ? ਭਾਵ ਲੜਕਾ ਜੰਮੇਗਾ ਜਾਂ ਲੜਕੀ ਜੰਮੇਗੀ? ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ-ਦੋ ਵਾਰ ਟਾਲਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਹਟੇ ਤਾਂ ਦੁਰਬਾਸਾ ਰਿਖੀ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਕੁਲ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜੰਮੇਗਾ। ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਐਸਾ ਵੀ ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਕੱਪੜੇ ਹੀ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਲੋਹੇ ਦਾ ਮੂਸਲ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਉਂ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ। ਤਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੋਣਹਾਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਟਲਦੀ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਇਹ ਯਤਨ ਕਰੋ ਕਿ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਾਗ-ਦ੍ਵੈਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਜਪ-ਤਪ ਕਰੋ। ਸਾਰੇ ਦੁਆਰਕਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪ੍ਰਭਾਸ ਛੇਤਰ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਮੂਸਲ ਨੂੰ ਰੇਤ-ਰੇਤ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ ਦਿਉ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਬਚੇ ਨਾ। ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਟੁਕੜਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਮੱਛੀ ਨੇ ਨਿਗਲ ਲਿਆ। ਮਛੇਰੇ ਨੇ ਮੱਛੀ ਪਕੜੀ ਤੇ ਉਥੋਂ ਫੰਧਕ ਨੇ ਖ਼ਰੀਦ ਲਈ। ਜਦੋਂ ਮੱਛੀ ਦਾ ਪੇਟ ਪਾੜਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਹੇ ਦਾ ਚਮਕੀਲਾ ਟੁਕੜਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੀਰ ਦੀ ਮੁਖੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਬਾਕੀ ਜੋ ਲੋਹਾ ਰੇਤਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਅਦਭੁਤ ਦੱਭ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਵਰਗੇ ਤਿੱਖੇ ਤੇ ਨੋਕਾਂ ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਤਿੱਖੀਆਂ ਸਨ। ਯਾਦਵ-ਵੰਸ਼ੀ ਜਪ ਤਪ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਪੀਣ ਲੱਗ ਗਏ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਵੀ ਲੜ ਪਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਐਸੀ ਕਟਾ-ਵੱਢੀ ਹੋਈ ਕਿ ਛਪੰਜਾ ਕਰੋੜ ਯਾਦਵ ਲੜ ਕੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਏ। ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਸੋਮ ਤੀਰਥ (ਪ੍ਰਭਾਸ ਛੇਤਰ) ਵਾਲੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾਤਾ ਬਲਭੱਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਮਾਤ ਲੋਕ ਲੀਲ੍ਹਾ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਬਲਭੱਦਰ ਜੀ ਨੇ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਰੁਦਰ ਨੂੰ ਫੋੜ ਕੇ ਭਾਵ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ। ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਇਕੱਲੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਛਪੰਜਾ ਕਰੋੜ ਯਾਦਵਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਇਕ ਸੌ ਅੱਠ ਗੋਪੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਸਨ। ਅੱਜ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਵੱਡਾ

ਪਰਿਵਾਰ ਹੋਵੇ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜੀਵ ਨੇ ਇਕੱਲੇ ਨੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਸੋਮ ਤੀਰਥ (ਪ੍ਰਭਾਸ ਛੇਤਰ) ਵਾਲੇ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਉੱਪਰ ਜਾ ਕੇ ਗੋਡੇ ਉੱਪਰ ਪੈਰ ਰੱਖ ਕੇ ਸੌਂ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚਲਾ ਪਦਮ ਤਾਰੇ ਵਾਂਗ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਧਰੋਂ ਇਕ ਬਧਿਕ (ਸ਼ਿਕਾਰੀ) ਕਿਸੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਫਿਰਦਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਤਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਲਿਸ਼ਕਦਾ ਹੋਇਆ ਪਦਮ ਇਕ ਹਿਰਨ ਦੀ ਅੱਖ ਵਰਗਾ ਦਿੱਸਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਹਿਰਨ ਦੀ ਅੱਖ ਸਮਝ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੀਰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵੱਜਾ (ਇਹ ਉਹੀ ਲੋਹੇ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੀਰ ਦੀ ਮੁਖੀ ਬਣਾਈ ਸੀ)। ਜਦੋਂ ਬਧਿਕ ਨੇ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਮੁਖ ਵੇਖ ਕੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਬਹੁਤ ਅਨਰਥ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਨ ਦੀ ਅੱਖ ਸਮਝ ਕੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਤੀਰ ਮਾਰ ਬੈਠਾ ਹਾਂ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਵਿਧਾਨ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਬਾਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਸੁਗਰੀਵ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਤੇ ਤੇਰੇ 'ਤੇ ਲੁਕ ਕੇ ਤੀਰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਵਰ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰਨ ਆਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਅੱਧਾ ਬਲ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ। ਇਉਂ ਮੈਂ ਲੁਕ ਕੇ ਤੇਰੇ ਤੀਰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਤੇ ਤੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਤੀਰ ਮਾਰਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਾਰਾਂਗਾ। ਉਸੇ ਸੰਕਲਪ ਕਰਕੇ ਤੈਨੂੰ ਬਧਿਕ ਦਾ ਰੂਪ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਤੀਰ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸੰਕਲਪ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਬਧਿਕ ਦਾ ਵੀ ਉੱਧਾਰ ਕੀਤਾ।

ਸੋ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਜਾਇ ਸੁਤਾ ਪਰਭਾਸ ਵਿਚਿ; ਗੋਡੇ ਉਤੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰੇ।

('ਸੁੱਤਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਇਕ ਦਿਨ ਪਰਭਾਸ[੧] ਨਾਮੇ ਤੀਰਥ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਗੋਡੇ ਉੱਤੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰੇ = ਪਸਾਰ ਕੇ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਸੀ।

ਚਰਣ ਕਮਲ ਵਿਚਿ ਪਦਮੁ ਹੈ; ਝਿਲਮਿਲ ਝਲਕੈ ਵਾਂਗੀ ਤਾਰੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਵਿਚ ਪਦਮੁ = ਕਮਲ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸੀ, ਜੋ ਤਾਰੇ ਵਾਂਗੀ = ਵਾਂਗੂੰ ਝਿਲਮਿਲ = ਚਮਕਵੇਂ ਦਮਕਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਝਲਕੈ = ਚਮਕਦਾ ਸੀ।

ਬਧਿਕ ਆਇਆ ਭਾਲਦਾ; ਮਿਰਗੈ ਜਾਣਿ ਬਾਣੁ ਲੈ ਮਾਰੇ।

('ਬਧਿਕ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਇਕ ਬਧਿਕ = ਸ਼ਿਕਾਰੀ, ਜੋ ਮਿਰਗ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਭਾਲਦਾ ਭਾਲਦਾ ਉਥੇ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਦੇ ਪਦਮ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਮਿਰਗੈ = ਮਿਰਗ ਦੀ ਅੱਖ ਜਾਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੁ = ਤੀਰ ਲੈ ਕੇ ਕਮਾਣ ਦੁਆਰਾ ਮਾਰੇ = ਮਾਰਿਆ।

---

੧. **ਪਰਭਾਸ**—ਇਹ ਇਕ ਤੀਰਥ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਜੋ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਦੁਾਰਾਵਤੀ ਪਾਸ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸੋਮ ਤੀਰਥ ਭੀ ਹੈ, ਇਥੇ ਯਾਦਵ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਸਹਿਤ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਈ।

ਦਰਸਨ ਡਿਠੋਸੁ ਜਾਇਕੈ; ਕਰਣ ਪਲਾਵ ਕਰੈ ਪੂਕਾਰੇ।

ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਨੇੜੇ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਡਿਠੋਸੁ = ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਹੂ ਵਗਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਪਲਾਵ = ਵਿਰਲਾਪ, ਭਾਵ ਰੋਣਾ-ਪਿੱਟਣਾ ਕਰ ਕੇ ਪੂਕਾਰੇ = ਪੁਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਹਿਰਨ ਦੀ ਅੱਖ ਜਾਣ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤੀਰ ਮਾਰਿਆ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਵੋ।

ਗਲਿ ਵਿਚਿ ਲੀਤਾ ਕ੍ਰਿਸਨ ਜੀ; ਅਵਗੁਣ ਕੀਤਾ ਹਰਿ ਨ ਚਿਤਾਰੇ।

ਤਦ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਲ ਵਿਚ ਲੀਤਾ = ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਹਰਿ = ਹਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਔਗੁਣ ਨ = ਨਹੀਂ ਚਿਤਾਰੇ = ਚਿਤਾਰਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅਉਗਣੁ ਕੋ ਨ ਚਿਤਾਰਦਾ ਗਲ ਸੇਤੀ ਲਾਇਕ ॥ *(ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੦੨)*

ਅਤੇ :

ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਸੰਤੋਖਿਆ; ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣੁ ਬਿਰਦੁ ਬੀਚਾਰੇ।

ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਤੋਖਿਆ = ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕੀਤਾ, ਭਾਵ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਉਂ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਉਧਾਰਣ = ਉੱਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬਿਰਦੁ = ਧਰਮ ਬੀਚਾਰੇ = ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਲੇ ਭਲੇ ਕਰਿ ਮੰਨੀਅਨਿ; ਬੁਰਿਆਂ ਦੇ ਹਰਿ ਕਾਜ ਸਵਾਰੇ।

('ਭਲੇ ਭਲੇ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਭਲੇ = ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਤਾਂ ਭਲੇ = ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨੀਅਨਿ = ਮੰਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬੁਰਿਆਂ ਦੇ ਹਰਿ = ਹਰੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਕਾਜ = ਕਾਰਜ ਆਪ ਸਵਾਰੇ = ਸਵਾਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਪ ਕਰੇਂਦੇ; ਪਤਿਤ ਉਧਾਰੇ ॥੨੩॥੧੦॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਪਾਪ ਕਰੇਂਦੇ = ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਉਧਾਰੇ = ਉੱਧਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਵੇਂ ਬਧਿਕ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਕੀਤਾ ॥੨੩॥੧੦॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬਧਿਕੁ ਉਧਾਰਿਓ ਖਮਿ ਪ੍ਰਹਾਰ ॥ *(ਬਸੰਤੁ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੯੨)*

ਵਾਰ ੧੧

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲਾ)

ਸਤਿਗੁਰ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ; ਪਾਤਿਸਾਹਾਂ ਪਾਤਿਸਾਹ ਜੁਹਾਰੀ।

ਸਤਿਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹੁ = ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਨ, ਮੇਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੁਹਾਰੀ = ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚਿਖੰਡ ਹੈ; ਆਇ ਝਰੋਖੈ ਖੋਲੈ ਬਾਰੀ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਸਚਖੰਡ ਰੂਪ ਹੈ, ਜੋ ਵੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਿਆਰੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਇ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਰੂਪ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪ ਝਰੋਖੈ = ਝਰੋਖਾ (ਹਵਾ ਅਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਾਸਤੇ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਛੋਟਾ ਛਿਦ੍ਰ) ਤੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ੈਣੀ ਬੁੱਧ ਰੂਪ ਬਾਰੀ = ਤਾਕੀ **ਵਾ:** ਮੁਖ ਰੂਪ ਝਰੋਖੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਤਾਕੀ ਖੋਲੈ = ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਮਿਉ ਕਿਰਣਿ ਨਿਝਰ ਝਰੈ; ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਵਾਇਨ ਦਰਬਾਰੀ।

ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ = ਦਰਬਾਰ, ਭਾਵ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸਾਜ ਵਾਇਨ = ਵਜਾ ਕੇ ਅਨਹਦ = ਇਕ-ਰਸ ਨਾਦ = ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅਮਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਿ = ਕਿਰਨਾਂ ਦਾ ਨਿਝਰ = ਇਕ-ਰਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰੂਪੀ ਮੀਂਹ ਝਰੈ = ਵਰ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੁਰਦਾ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਜੀਅ ਦਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੋ ਜੀਵਿਆ ਜਿਸੁ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ॥
ਨਾਨਕ ਅਵਰੁ ਨ ਜੀਵੈ ਕੋਇ॥ *(ਮਾਝ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੪੨)*

ਪਾਤਿਸਾਹਾਂ ਦੀ ਮਜਲਸੈ; ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਪੀਵਣ ਭਾਰੀ।

ਜਿਵੇਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਮਜਲਸੈ = ਮਜਲਸ ਵਿਚ ਮਜਲਸੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਪਿਆਲਾ = ਪਿਆਲੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਸੰਗੀਆਂ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਭਾਰੀ = ਭਰ ਕੇ ਪੀਵਣ = ਪੀਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਕੀ ਹੋਇ ਪੀਲਾਵਣਾ; ਉਲਸ ਪਿਆਲੈ ਖਰੀ ਖੁਮਾਰੀ।

ਉਸ ਉਲਸ = ਸੀਤ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਰੂਪ ਪਿਆਲੈ = ਪਿਆਲੇ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀ = ਅਸਲੀ

ਖੁਮਾਰੀ = ਮਸਤੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸਾਕੀ = ਪਿਆਲਾ ਪਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਪੀਲਾਵਣਾ = ਪਿਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਭੈ ਚਲਣਾ;
ਮਸਤ ਅਲਮਸਤ ਸਦਾ ਹੁਸਿਆਰੀ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭੈ = ਡਰ ਵਿਚ ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਦਾ ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਮਸਤ, ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਅਲਮਸਤ = ਬੇਪਰਵਾਹ ਅਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰ **ਵਾ:** ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਭਗਤ ਵਛਲ ਹੋਇ; ਭਗਤ ਭੰਡਾਰੀ॥੧॥

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਵਛਲ = ਪਿਆਰੇ ਹੋਇ = ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਭਗਤੀ ਦਾ ਭੰਡਾਰੀ = ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਬਖ਼ਸ਼ਦੇ ਹਨ॥੧॥

ਪਉੜੀ ੨ (ਇਕ ਨੁਕਤੇ ਦੀ ਖੇਡ)

ਇਕਤੁ ਨੁਕਤੇ ਹੋਇ ਜਾਇ; ਮਹਰਮ ਮੁਜਰਮ ਖੈਰ ਖੁਆਰੀ।

ਜਿਵੇਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਮਹਰਮ ਵਾਲੀ 'ਹੇ' ਹੇਠ ਇਕਤੁ = ਇਕ ਨੁਕਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਹਿਰਮ ਤੋਂ ਮੁਜਰਮ ਸ਼ਬਦ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਇ = ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ 'ਜੀਮ' ਨਾਲ ਮੁਜਰਮ ਤੇ 'ਹੇ' ਰਹਿ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਹਿਰਮ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਜੇਕਰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਤਾ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਭੁੱਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੈਰ = ਸੁਖੀ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਖੁਆਰੀ = ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਹਿਰਮ ਦਾ ਅਰਥ ਭੇਤੀ ਹੈ ਤੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਨੁਕਤੇ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਨਾਲ ਮੁਜਰਮ ਸ਼ਬਦ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਅਪਰਾਧੀ। ਮਹਿਰਮ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁਜਰਮ ਦੁੱਖ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਗੱਲ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ।

ਮਸਤਾਨੀ ਵਿਚਿ ਮਸਲਤੀ; ਗੈਰ ਮਹਲਿ ਜਾਣਾ ਮਨ ਮਾਰੀ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਸਤਾਨੀ = ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇਹੋ ਮਸਲਤੀ = ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੈਰ = ਪਰਾਈ ਮਹਲਿ = ਇਸਤਰੀ ਵੱਲ ਨਾ ਜਾਣਾ = ਜਾਵੇ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਰੀ = ਮਾਰ ਲਵੇ **ਵਾ:** ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵੱਲ ਜਾਣ ਰੂਪ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਵੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦੁਬਿਧਾ ਨ ਪੜਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਹੋਰੁ ਨ ਪੂਜਉ ਮੜੈ ਮਸਾਣਿ ਨ ਜਾਈ॥

(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੬੩੪)

ਗਲ ਨ ਬਾਹਰਿ ਨਿਕਲੈ; ਹੁਕਮੀ ਬੰਦੇ ਕਾਰ ਕਰਾਰੀ।

('ਗੱਲ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਦੂਜੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਬਾਹਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੈ = ਨਿਕਲਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦੇ ਹੋ ਕੇ ਕਰਾਰੀ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਾਰੀ = ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਪਿਰਮ ਰਸ; ਦੇਹ ਬਿਦੇਹ ਵਡੇ ਵੀਚਾਰੀ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰਸ ਦਾ ਸੁਖ ਫਲ ਪਾ ਕੇ ਤੇ ਦੇਹ ਤੋਂ ਬਿਦੇਹ = ਦੇਹ ਅਧਿਆਸ ਦੇ ਤਿਆਗੀ ਹੋ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਵੀਚਾਰੀ = ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਹੋਏ ਹਨ।

ਗੁਰੁ ਮੂਰਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਸੁਣਿ; ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਆਸਣੁ ਨਿਰੰਕਾਰੀ।

ਗੁਰਮੁਖ ਨਿਰੰਕਾਰੀ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਆਸਣੁ = ਅਸਥਾਨ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਮੂਰਤਿ = ਸਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਸੁਣਿ = ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਆਦੇਸੁ ਕਰਿ; ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਸਬਦੁ ਆਹਾਰੀ।

ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਰੂਪ ਹੈ, ਪੁਰਖ = ਜੋ ਸਭ ਪਾਸੇ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਆਦੇਸੁ = ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਆਹਾਰੀ = ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਛਕਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਸਚੁ ਨਾਉ ਵਡਿਆਈ ਵੀਚਾਰੁ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੨)*

ਅਵਿਗਤਿ ਗਤਿ ਅਗਾਧ ਬੋਧਿ; ਅਕਥ ਕਥਾ ਅਸਗਾਹ ਅਪਾਰੀ।

ਅਵਿਗਤਿ = ਗਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਗਤਿ = ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਜੋ ਬੋਧਿ = ਗਿਆਨ ਹੈ, ਉਹ ਅਗਾਧ = ਅਤਿ ਡੂੰਘਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਥਾ = ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਅਸਗਾਹ = ਅਥਾਹ ਤੇ ਅਪਾਰੀ = ਬੇਅੰਤ ਹੈ।

ਸਹਿਨ ਅਵਟਣ; ਪਰਉਪਕਾਰੀ ॥੨॥

('ਅਵੱਟਣ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਅਵਟਣ = ਦੁੱਖ ਤੇ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਸਹਿਨ = ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਉਪਕਾਰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਭੋਜਨ ਹੈ॥੨॥

ਪਉੜੀ ੩ (ਕਿਸ ਦਾ ਜਨਮ ਸਫਲ ਹੈ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਨਮ ਸਕਾਰਥਾ; ਗੁਰਸਿਖ ਮਿਲ ਗੁਰ ਸਰਣੀ ਆਇਆ।

ਉਸ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਜਨਮ ਸਕਾਰਥਾ = ਸਫਲ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਣੀ = ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਇਆ = ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਆਦੇਸੁ ਕਰਿ;
ਸਫਲ ਮੂਰਤਿ ਗੁਰ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ।

ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੈ, ਪੁਰਖ = ਜੋ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਦੇਸੁ = ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਿ = ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਫਲ = ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਫਲ ਦੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਸ ਸਰੂਪ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਇਆ = ਪਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪਰਦਖਣਾ ਡੰਡਉਤ ਕਰਿ; ਮਸਤਕੁ ਚਰਣ ਕਮਲ ਗੁਰ ਲਾਇਆ।

ਜੋ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਰਦਖਣਾ = ਪਰਿਕਰਮਾ ਤੇ ਡੰਡਉਤ = ਡੰਡੇਵਤ ਲੰਮੇ ਪੈ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਿ = ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਮਸਤਕੁ = ਮੱਥਾ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਵਿਚ ਲਾਇਆ = ਲਾਉਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਦਇਆਲ ਹੋਇ; ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਚ ਮੰਤ੍ਰ ਸੁਣਾਇਆ।

ਪੁਰਖ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਇਆਲੁ = ਦਿਆਲੂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਦਾ ਸਚ = ਸੱਚਾ ਮੰਤਰ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਸਚ ਰਾਸਿ ਰਹਰਾਸਿ ਦੇ; ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਜਗ ਪੈਰੀਂ ਪਾਇਆ।

ਜਿਹੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰੀਂ = ਚਰਨੀਂ ਪੈ = ਪਏ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦੀ ਰਾਸਿ = ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਕੇ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰਹਰਾਸਿ = ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਦੱਸ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਸਾਰੇ ਜਗ = ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪਾਇਆ = ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਕਾਮ ਕਰੋਧ ਵਿਰੋਧੁ ਹਰਿ; ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ ਅਹੰਕਾਰੁ ਤਜਾਇਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਮ = ਮੰਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਕਰੋਧ = ਚਿੱਤ ਦੀ ਤੀਖਣ ਬਿਰਤੀ, ਵਿਰੋਧੁ = ਵਿਰੋਧਤਾ ਹਰਿ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਦਾ ਲੋਭ = ਲਾਲਚ, ਮੋਹ = ਸਨੇਹ, ਅਹੰਕਾਰੁ = ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਤਜਾਇਆ = ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਅਰੁ ਲੋਭ ਮੋਹ ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਅਹੰਮੇਵ ॥
ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਸਰਣਾਗਤੀ ਕਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦੁ ਗੁਰਦੇਵ ॥੧॥ *(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੬੯)*

ਸਤੁ ਸੰਤੋਖ ਦਇਆ ਧਰਮੁ; ਨਾਮ ਦਾਨ ਇਸਨਾਨੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਨਾਮ, ਦਾਨ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ, ਭਾਵ ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਦਇਆ ਧਰਮੁ ਸਚੁ ਇਹ ਅਪੁਨੈ ਗ੍ਰਿਹ ਭੀਤਰਿ ਵਾਰੇ ॥੧॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੫. ਅੰਗ ੩੭੯)*

ਗੁਰਸਿਖਿ ਲੈ; ਗੁਰਸਿਖੁ ਸਦਾਇਆ ॥੩॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਗੁਰਸਿਖਿ (ਗੁਰ + ਸਿਖਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਦਾਇਆ = ਸਦਾਉਂਦੇ ਹਨ ॥੩॥

ਪਉੜੀ ੪ (ਗੁਰਸਿੱਖ ਕਰਮ)

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣੁ ਹੋਇ; ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸਚਿ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਲਿਵਲੀਣੁ (ਲਿਵ + ਲੀਣੁ)

ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ = ਮਗਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮੇਲ ਵਿਚ ਮਿਲਾਇਆ = ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ; ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਨ ਆਪੁ ਜਣਾਇਆ।

ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ = ਆਗਿਆ ਅਤੇ ਰਜਾਈ = ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਚਲਣਾ = ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਦੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਣਾਇਆ = ਜਣਾਉਂਦੇ।

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਆਵੇਸੁ ਕਰਿ; ਪਰਉਪਕਾਰਿ ਅਚਾਰਿ ਲੁਭਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਦੇਸੁ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆਵੇਸੁ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਪਰਉਪਕਾਰ = ਪਰਾਏ ਦੇ ਭਲੇ ਹਿੱਤ ਅਚਾਰਿ = ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੁਭਾਇਆ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਅਪਿਉ ਪੀ; ਸਹਜ ਸਮਾਈ ਅਜਰੁ ਜਰਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਅਪਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀ ਕੇ ਅਜਰ = ਨਾ ਜਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਹਜ = ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਜਰਾਇਆ = ਜਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸਮਾਈ = ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮਿਠਾ ਬੋਲਣੁ ਨਿਵਿ ਚਲਣੁ; ਹਥਹੁ ਦੇ ਕੈ ਭਲਾ ਮਨਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਮਿਠਾ = ਪਿਆਰਾ ਬੋਲਣੁ = ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਿਵਿ = ਨੀਵੇਂ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਚਲਣੁ = ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹਥਹੁ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੈ = ਕੇ ਭਲਾ ਮਨਾਇਆ = ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਨੰਗੇ ਭੁੱਖੇ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਪਾਹਜਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਸੁੱਖ ਮੰਗਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਮਨਿ ਇਕੁ ਅਰਾਧਣਾ; ਦੁਬਿਧਾ ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਮਿਟਾਇਆ।

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਇਕ = ਇਕਾਗਰ ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਇਕੁ = ਅਦੁੱਤੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਰਾਧਣਾ = ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦੁਬਿਧਾ = ਦੁਚਿਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ = ਦ੍ਵੈਤ ਭਾਉ = ਭਾਵ ਨੂੰ ਮਿਟਾਇਆ = ਮਿਟਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ; ਨਿਜ ਪਦੁ ਪਾਇਆ ॥੪॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਨਿਜ = ਆਤਮ ਪਦੁ = ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪਾਇਆ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ)

ਗੁਰਸਿਖੀ ਬਾਰੀਕ ਹੈ; ਖੰਡੇ ਧਾਰ ਗਲੀ ਅਤਿ ਭੀੜੀ।

('ਗਲੀ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਬੜਾ ਬਾਰੀਕ = ਸੂਖਮ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਗਲੀ = ਰਸਤਾ ਵੀ ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਵਾਂਗ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਭੀੜੀ = ਤੰਗ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਖੰਨਿਅਹੁ ਤਿਖੀ ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ ਏਤੁ ਮਾਰਗਿ ਜਾਣਾ ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੩ ਅਨੰਦੁ, ਅੰਗ ੯੧੮)*

ਓਥੈ ਟਿਕੈ ਨ ਭੁਣਹਣਾ; ਚਲਿ ਨ ਸਕੈ ਉਪਰਿ ਕੀੜੀ।

ਉਹ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਇਤਨਾ ਤੇਜ਼ ਧਾਰ ਵਾਂਗ ਹੈ ਕਿ ਓਥੈ = ਉਸ ਉਪਰ ਭੁਣਹਣਾ = ਮੱਛਰ ਵੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਟਿਕੈ = ਟਿਕ ਸਕਦਾ ਤੇ ਇਹ ਰਸਤਾ ਇਤਨਾ ਬਾਰੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਸਤੇ ਉੱਪਰ ਕੀੜੀ ਵੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕੈ = ਸਕਦੀ, ਭਾਵ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਰਤਾ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਹੰਗਤਾ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦਾ।

ਵਾਲਹੁੰ ਨਿਕੀ ਆਖੀਐ; ਤੇਲੁ ਤਿਲਹੁੰ ਲੈ ਕੋਲੂ ਪੀੜੀ।

(‘ਕੋਲੂ’ ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਵਾਲਹੁੰ = ਵਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਕੀ = ਸੂਖਮ ਆਖੀਐ = ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਤਿਲਹੁੰ = ਤਿਲਾਂ ਨੂੰ ਪੀੜੀ = ਪੀੜ ਕੇ ਤੇਲ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਸਾਧਨਾ ਰੂਪ ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੀੜ ਕੇ, ਭਾਵ ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪ ਤੇਲ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਵੰਸੀ ਪਰਮਹੰਸ; ਖੀਰ ਨੀਰ ਨਿਰਨਉ ਚੁੰਜਿ ਵੀੜੀ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਵੰਸੀ = ਕੁਲ ਵਿਚ ਪਰਮਹੰਸ = ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹੰਸ ਖੀਰ = ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਚੁੰਝ ਪਾ ਕੇ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਨੀਰ = ਪਾਣੀ ਦਾ ਨਿਰਨਉ = ਨਿਰਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਦੁੱਧ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਜੋ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਵਿਵੇਕ ਬੁੱਧ ਰੂਪ ਚੁੰਝ ਨਾਲ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵੀੜੀ = ਵਿਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਾਮ ਤੇ ਰੂਪ ਜੋ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਦੁੱਧ ਰੂਪ ਅਸਤੀ, ਭਾਂਤੀ, ਪ੍ਰੇਯ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਿਲਾ ਅਲੂਣੀ ਚਟਣੀ; ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਚੋਗ ਨਿਵੀੜੀ।

(‘ਸਿਲਾ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨੀ ਇਵੇਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਅਲੂਣੀ = ਫਿੱਕਾ ਸਿਲਾ = ਪੱਥਰ ਚੱਟਣਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪ ਮਾਣਕ, ਮੋਤੀ ਨਿਵੀੜੀ = ਨਿਰੰਤਰ ਚੋਗ = ਚੁਗਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗਿ ਚਲਣਾ; ਆਸ ਨਿਰਾਸੀ ਝੀੜ ਉਝੀੜੀ।

ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੇ ਮਾਰਗਿ = ਰਸਤੇ ’ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਕਠਿਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਝੀੜ = ਝਗੜੇ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ ਵੱਲੋਂ ਹਟ ਕੇ ਉਝੀੜੀ = ਨਿਰਵਿਵਾਦ (ਝਗੜੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਹੋ ਕੇ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਾਸੀ = ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸਹਜਿ ਸਰੋਵਰ ਸਚਖੰਡਿ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚ ਤਖਤਿ ਹਰੀੜੀ।

ਸਹਿਜ ਪਦ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਸੱਚਖੰਡ ਅਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਹਰੀੜੀ = ਹਰੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸੱਚਾ ਤਖਤਿ = ਅਸਥਾਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਸਰੋਵਰ ਰੂਪ ਸਾਧਸੰਗਤ ਉੱਤੇ ਹੰਸ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਚੜ੍ਹ ਇਕੀਹ ਪਤਿ ਪਉੜੀਆ; ਨਿਰੰਕਾਰ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸਹੀੜੀ।

('ਪਤਿ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਕੀਹ = ਇੱਕੀਵੀਂ ਜੀਵ-ਈਸ ਦੀ ਪਤਿ = ਇੱਜ਼ਤ ਵਾਲੀ **ਵਾ:** ਏਕਤਾ ਵਾਲੀ ਪਉੜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਇਕੀਹ = ਇਕ ਅਖੰਡ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਤਿ = ਇੱਜ਼ਤ ਰੂਪ ਪਉੜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਉਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਉੜੀਆਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਰੂਪ ਸਹੀੜੀ = ਉੱਤਮ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਧਾਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁੰਗੈ ਦੀ ਮਠਿਆਈਐ; ਅਕਥ ਕਥਾ ਵਿਸਮਾਦ ਬਚੀੜੀ।

ਗੁੰਗੈ = ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਮਠਿਆਈਐ = ਮਠਿਆਈ ਖਾਣ ਵਾਂਗ ਇਸ ਦਾ ਰਸ ਉਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਬਚੀੜੀ = ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਕਥਾ = ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਵਿਸਮਾਦ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਹੋਏ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਗੂੰਗੈ ਗੁੜੁ ਖਾਇਆ ਪੂਛੇ ਤੇ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ॥੪॥੭॥੫੧॥

(ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੩੩੪)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ; ਸਹਜਿ ਅਲੀੜੀ ॥੫॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਸਹਿਜ ਪਦ ਨੂੰ ਅਲੀੜੀ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ **ਵਾ:** ਸਹਜ = ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ॥੫॥

ਪਉੜੀ ੬ (ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਦਾ ਫਲ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਪਿਰਮ ਰਸੁ; ਚਰਣੋਦਕ ਗੁਰ ਚਰਣ ਪਖਾਲੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਖਾਲੇ = ਧੋ ਕੇ ਉਸ ਚਰਣੋਦਕ = ਚਰਨਾਂਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪੀਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਵਿਚਿ ਰਖਿਕੈ; ਚਰਣ ਕਵਲ ਮਕਰੰਦ ਪਿਆਲੇ।

ਫਿਰ ਉਹ ਸੁਖ ਰੂਪੀ ਸੰਪਟ = ਡੱਬੇ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਮਰਤੀ ਰੂਪ ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਰਖਿਕੈ = ਰੱਖ ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਕਵਲ = ਕਮਲਾਂ ਰੂਪ ਮਕਰੰਦ = ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਰਸ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ।

ਕਉਲਾਲੀ ਸੂਰਜ ਮੁਖੀ; ਲਖ ਕਵਲ ਖਿੜਦੇ ਰਲੀਅਲੇ।

ਜਿਵੇਂ ਕਉਲਾਲੀ = ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਬਗ਼ੀਚੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੱਖਾਂ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਤੇ ਸੂਰਜਮੁਖੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕਰਕੇ ਰਲੀਅਲੇ = ਰਲ ਕੇ ਖਿੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਬਗ਼ੀਚੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਸਿੱਖ ਰੂਪ ਕਮਲ ਤੇ ਸਿੱਖਣੀਆਂ ਰੂਪ ਸੂਰਜਮੁਖੀਆਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕਰਕੇ ਰਲ ਕੇ ਖਿੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਚੰਦ੍ਰ ਮੁਖੀ ਹੋਇ ਕੁਮੁਦਨੀ; ਚਰਣ ਕਵਲ ਸੀਤਲ ਅਮੀਆਲੇ।

ਜਿਵੇਂ ਕੁਮੁਦਨੀ = ਕਮੀਆਂ ਚੰਦ੍ਰ = ਚੰਦਰਮਾ ਦਾ ਮੁਖੀ = ਮੁੱਖ ਵੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ,

ਭਾਵ ਖਿੜਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਗੁਰਮੁਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਕਵਲ = ਕਮਲਾਂ ਰੂਪ ਸੀਤਲ = ਠੰਢੇ ਤੇ ਅਮੀਆਲੇ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਅਨੰਦਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਚਰਣ ਕਵਲ ਦੀ ਵਾਸਨਾ; ਲਖ ਸੂਰਜ ਹੋਵਨਿ ਅਲਿ ਕਾਲੇ।

ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਾਸਨਾ = ਸੁਗੰਧੀ ਉੱਤੇ ਲੱਖਾਂ ਕਾਲੇ ਅਲਿ = ਭੌਰੇ ਮਸਤ ਹੋਵਨਿ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸੂਰਜ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਣ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਸਿੱਖ ਰੂਪ ਭੌਰੇ ਕਾਹਲੇ ਪੈ ਕੇ, ਭਾਵ ਤੁਰੰਤ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲਖ ਤਾਰੇ ਸੂਰਜਿ ਚੜ੍ਹੇ ਜਿਉ; ਛਪਿ ਜਾਨਿ ਨ ਆਪ ਸਮ੍ਹਾਲੇ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹੇ = ਚੜ੍ਹਨ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਖਾਂ ਤਾਰੇ ਛਿਪ ਜਾਨਿ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਜਦੋਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸੂਰਜ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਰੂਪੀ ਤਾਰੇ ਵੀ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨ = ਨਾ ਸਮ੍ਹਾਲੇ = ਸੰਭਾਲਦੇ ਹੋਏ ਲੁਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨੋਟ : ਅਰਥ ਅਨੁਸਾਰ 'ਜਿਉ' 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਤੇ ਚਾਲ ਅਨੁਸਾਰ 'ਚੜ੍ਹੇ' 'ਤੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਚਰਣ ਕਮਲ ਦਲ ਜੋਤਿ ਵਿਚਿ; ਲਖ ਸੂਰਜ ਲੁਕਿ ਜਾਨਿ ਰਵਾਲੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਰੂਪ ਕਵਲ = ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਦਲ = ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਜੋਤ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਸੂਰਜ ਰਵਾਲੇ = ਧੂੜੀ ਹੋ ਕੇ ਲੁਕਿ = ਛਿਪ ਜਾਨਿ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਤਨਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰਜ ਰੂਪ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਰਾਜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਧੂੜੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਇਤਨੀ ਸੋਭਾ ਹੈ।

ਗੁਰ ਸਿਖ ਲੈ; ਗੁਰਸਿਖ ਸੁਖਾਲੇ ॥੬॥

ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖ = ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਭਾਵ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਖਾਲੇ = ਸੁਖਦਾਇਕ **ਵਾ:** (ਸੁਖ + ਆਲੇ) ਸੁੱਖਾਂ ਦੇ ਆਲੇ = ਘਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੬॥

ਪਉੜੀ ੭ (ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਏਕਤਾ)

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਇਕ ਵਰਨ ਕਰਿ; ਵਰਨ ਅਵਰਨ ਤਮੋਲ ਗੁਲਾਲੇ।

ਜਿਵੇਂ ਤਮੋਲ = ਤੰਬੋਲ ਵਿਚ ਪਾਨ, ਚੂਨਾ, ਕਲੀ, ਕੱਥ ਮਿਲਾਉਣ 'ਤੇ ਇਕ ਰੰਗ ਗੁਲਾਲੇ = ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਨ = ਊਚ, ਅਵਰਨ = ਨੀਚ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉਠਾ ਕੇ ਇਕ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਵਾਲਾ ਵਰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਅਸਟ ਧਾਤੁ ਇਕ ਧਾਤੁ ਕਰਿ; ਵੇਦ ਕਤੇਬ ਨ ਭੇਦੁ ਵਿਚਾਲੇ।

ਜਿਵੇਂ ਪਾਰਸ ਅਸਟ = ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਧਾਤ ਸੋਨਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਪਰਸ਼ਤਾ ਦੁਆਰਾ ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਲੇ = ਵਿਚ ਵੇਦ ਤੇ ਕਤੇਬ ਦਾ ਕੋਈ ਭੇਦ = ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦੇ, ਭਾਵ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਗਤੀ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਚੰਦਨ ਵਾਸ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਅਫਲ ਸਫਲ ਵਿਚਿ ਵਾਸ ਬਹਾਲੇ।

ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸ = ਸੁਗੰਧੀ ਅਫਲ = ਫਲਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੇ ਸਫਲ = ਫਲਾਂ ਸਹਿਤ ਵਣਾਸਪਤਿ = ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਬਹਾਲੇ = ਵਾਸਾ ਕਰ ਕੇ ਵਾਸ = ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਲੋਹਾ ਸੁਇਨਾ ਹੋਇਕੈ; ਸੁਇਨਾ ਹੋਇ ਸੁਗੰਧ ਵਿਖਾਲੇ।

ਜਿਵੇਂ ਲੋਹਾ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਸੁਇਨਾ = ਸੋਨਾ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਜਦੋਂ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੁਇਨਾ = ਸੋਨਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਚਮਕ ਵਿਖਾਲੇ = ਵਿਖਾਲਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਲੋਹੇ ਵਾਂਗ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨਾਲ ਕਾਲਾ ਹੋਇਆ ਮਨ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ੁੱਧ ਸੋਨੇ ਵਾਂਗ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਕੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਚਮਕਤਾ ਵਾਂਗ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਵਿਖਾਲਦਾ ਹੈ।

ਸੁਇਨੇ ਅੰਦਰਿ ਰੰਗ ਰਸ; ਚਰਣਾਂਮ੍ਰਿਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਤਵਾਲੇ।

ਸੁਇਨੇ = ਸੋਨੇ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਰੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਰਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਮਤਵਾਲੇ = ਮਸਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਸੋਨੇ ਸਮਾਨ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਏ ਮਨ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਦਾ ਰੰਗ ਤੇ ਰਸ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਸੁਇਨਿਅਹੁ; ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਹੀਰੇ ਪਰਵਾਲੇ।

ਸੁਇਨਿਅਹੁ = ਸੋਨੇ ਵਾਂਗ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਏ ਉਸ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪ ਪਰਵਾਲੇ = ਮੂੰਗੇ, ਸੁੱਚੇ ਨਗ, ਹੀਰੇ ਤੇ ਸ੍ਰਵਣ, ਮੰਨਣ, ਨਿਧਿਆਸਣ ਰੂਪ ਮੋਤੀ ਤੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਮਾਣਕ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਜੋਤਿ = ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਜਗਮਗ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਿਬ ਦੇਹ ਦਿਬ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਹੋਇ; ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਦਿਬ ਜੋਤਿ ਉਜਾਲੇ।

ਫਿਰ ਉਸ ਦਿਬ = ਉੱਤਮ ਜੋਤ ਦੇ ਉਜਾਲੇ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਦਿਬ = ਉੱਤਮ ਦੇਹ = ਸਰੀਰ ਤੇ ਦਿਬ = ਉੱਤਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ **ਵਾ:** ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਵਾਲੀ ਦਿਬ ਦ੍ਰਿਸਟਿ = ਵੱਡੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੁਰਤ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਟਿਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਰਸਿਕ ਰਸਾਲੇ ॥੭॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮ ਰਸ ਦੇ ਰਸਿਕ = ਰਸੀਏ ਹੋ ਕੇ ਰਸਾਲੇ (ਰਸ + ਆਲੇ) ਰਸਾਂ ਦੇ ਆਲੇ = ਘਰ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੭॥

ਪਉੜੀ ੮ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ)

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਸਾਧਸੰਗ; ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਅਨਹਦ ਲਿਵ ਲਾਈ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਅਨਹਦ = ਇਕ-ਰਸ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਈ = ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਧਿਆਨੀ ਚੰਦ ਚਕੋਰ ਗਤਿ; ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਵਰਸਾਈ।

ਜੋ ਗਤਿ = ਹਾਲਤ ਚਕੋਰ ਦੀ ਚੰਦਰਮਾ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਧਿਆਨੀ = ਧਿਆਨ ਟਿਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ = ਦੁਨੀਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸਟਿ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਹੀ ਵਰਸਾਈ = ਵਰੋਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਘਨਹਰ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਮੋਰ ਜਿਉ; ਅਨਹਦ ਧੁਨਿ ਸੁਣਿ ਪਾਇਲ ਪਾਈ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਘਨਹਰ = ਬੱਦਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਚਾਤ੍ਰਿਕ = ਪਪੀਹਾ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਅਨਹਦ = ਅਖੰਡ ਧੁਨਿ = ਧੁਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਮੋਰ ਪਾਇਲ = ਪੈਲਾਂ ਪਾਈ = ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਅਨਹਦ = ਇਕ-ਰਸ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਧੁਨ ਸੁਣ ਕੇ ਮੋਰ, ਪਪੀਹੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਪੈਲਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਚਰਣ ਕਵਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸਿ; ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਹੁਇ ਭਵਰੁ ਸਮਾਈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਮਕਰੰਦ = ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਰਸ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਧੂੜੀ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸੰਪਟ = ਡੱਬਾ ਜਾਣ ਕੇ ਆਪ ਭਵਰ = ਭੌਰਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸਮਾਈ = ਸਮਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਵਿਚਿ ਮੀਨ ਹੋਇ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਚਾਲ ਨ ਖੋਜ ਖੁਜਾਈ।

ਜਿਵੇਂ ਮੀਨ = ਮੱਛੀ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਕਿਤਨੀ ਹੈ ? ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਸੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਗਰ = ਸਮੁੰਦਰ ਰੂਪ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੱਛੀ ਵਾਂਗ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਾਲ = ਚਾਲੀ, ਰੀਤੀ ਦਾ ਖੋਜ = ਨਿਸ਼ਾਨ ਨ = ਨਹੀਂ ਖੁਜਾਈ = ਲੱਭਦਾ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।

ਅਪਿਓ ਪੀਅਣੁ ਨਿਝਰ ਝਰਣ; ਅਜਰੁ ਜਰਣ ਨ ਅਲਖੁ ਲਖਾਈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਿਝਰ = ਇਕ-ਰਸ ਝਰਣ = ਵਰਸ ਰਹੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅਪਿਓ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪੀਅਣੁ = ਪੀ ਕੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਅਜਰੁ = ਨਾ ਜਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਰਣ = ਜਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਦਿਖਾਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪ ਵੀ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਲਖਾਈ = ਲਖੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ।

ਵੀਹ ਇਕੀਹ ਉਲੰਘਿਕੈ; ਗੁਰਸਿਖੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਿ ਫਲ ਪਾਈ।

ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਨਿਸਚੇ ਨਾਲ ਜੀਵ ਦੀ ਅਲਪਗਤਾ ਤੇ ਇਕੀਹ = ਇਕ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸਰਬੱਗਤਾ ਤੋਂ ਉਲੰਘਿਕੈ = ਲੰਘ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰਸਿਖੀ (ਗੁਰ + ਸਿਖੀ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖੀ = ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਜੀਵ ਈਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਰੂਪ ਫਲ ਪਾਈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ; ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ॥੮॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਾਣ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹੀ ਵਡਿਆਈ = ਸੋਭਾ ਵੱਡੀ ਹੈ ॥੮॥

ਪਉੜੀ ੯ (ਗੁਰੂ ਪ੍ਰੀਤੀ)

ਕਛੂ ਆਂਡਾ ਧਿਆਨੁ ਧਰਿ; ਕਰਿ ਪਰਪਕੁ ਨਦੀ ਵਿਚਿ ਆਣੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕੱਛੂਕੁੰਮੀ ਆਂਡਾ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੇਤ ਵਿਚ ਦੱਬ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਨਦੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਿ = ਧਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਂਡੇ ਦੇ ਪਰਪਕੁ = ਪੱਕ ਜਾਣ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਅਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਭਾਵ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੱਛੂਕੁੰਮੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਦੀ ਵਿਚ ਆਣੈ = ਲੈ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੁੰਮੀ ਜਲ ਮਾਹਿ ਤਨ ਤਿਸੁ ਬਾਹਰਿ ਪੰਖ ਖੀਰੁ ਤਿਨ ਨਾਹੀ॥ *(ਆਸਾ ਭਗਤ ਧੰਨਾ, ਅੰਗ ੪੮੮)*

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੱਛੂ ਵਾਂਗ ਗੁਰਸਿੱਖ ਰੂਪ ਆਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਪਕਾ ਕੇ ਸੰਸਾਰਕ ਰੂਪ ਰੇਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਰੂਪ ਨਦੀ ਵਿਚ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕੂੰਜ ਰਿਦੈ ਸਿਮਰਣੁ ਕਰੈ; ਲੈ ਬਚਾ ਉਡਦੀ ਅਸਮਾਣੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕੂੰਜ = ਅਕਾਸ਼ਨੀ-ਰੰਗਾ ਇਕ ਪੰਛੀ, ਜੋ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਂਡੇ ਦੇ ਕੇ ਆਪ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਹਰ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਰਿਦੈ = ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਿਮਰਨ ਕਰੈ = ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਆਂਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਕੂੰਜ ਨੂੰ ਆ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੂੰਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਅਸਮਾਣੈ = ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਉੱਡਦੀ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਕਿ :

ਊਡੇ ਊਡਿ ਆਵੈ ਸੈ ਕੋਸਾ ਤਿਸੁ ਪਾਛੈ ਬਚਰੇ ਛਰਿਆ॥
ਤਿਨ ਕਵਣੁ ਖਲਾਵੈ ਕਵਣੁ ਚੁਗਾਵੈ ਮਨ ਮਹਿ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰਿਆ॥੩॥

(ਰਾਗੁ ਗੂਜਰੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੦)

ਵਾ: **ਕਬੀਰ ਚੁਗੈ ਚਿਤਾਰੈ ਭੀ ਚੁਗੈ ਚੁਗਿ ਚੁਗਿ ਚਿਤਾਰੇ॥**
ਜੈਸੇ ਬਚਰਹਿ ਕੂੰਜ ਮਨ ਮਾਇਆ ਮਮਤਾ ਰੇ॥੧੨੩॥

(ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੭੧)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੂੰਜ ਵਾਂਗ ਚੇਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਰੂਪ ਖੰਭ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ ਪੜਦਾ ਪਾੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਿਦਾਕਾਸ ਦੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਤਕ ਬਚਾ ਤੁਰਿਤੁਰਾ; ਜਲ ਥਲ ਵਰਤੈ ਸਹਜਿ ਵਿਡਾਣੈ।

ਜਿਵੇਂ ਬੱਤਖ ਦਾ ਬੱਚਾ ਹਰ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਜਲ ਵਿਚ ਤੁਰਿਤੁਰਾ (ਤੁਰਿ + ਤੁਰਾ) ਤੁਰਿ = ਤੈਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਥਲ = ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਤੁਰਾ = ਤੁਰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਬੱਤਖ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਰਤੈ = ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਸਹਿਜ ਪਦ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪ ਜਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਰੂਪ ਤੈਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਨਾਲ ਤੁਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਡਾਣੈ = ਅਸਚਰਜਤਾ ਵਾਲੇ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਕੋਇਲ ਪਾਲੈ ਕਾਵਣੀ; ਮਿਲਦਾ ਜਾਇ ਕੁਟੰਬ ਸਿਵਾਣੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕੋਇਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਾਵਣੀ = ਕਾਉਣੀ ਪਾਲੈ = ਪਾਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਵੱਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੁਟੰਬ = ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਭਾਵ ਕੋਇਲ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸਿਵਾਣੈ = ਪਛਾਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਵੇਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਪਲ ਕੇ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਪਿਤਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਬ੍ਰਹਮ ਆਤਮਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਰੂਪੀ ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹੰਸ ਵੰਸੁ ਵਸਿ ਮਾਨਸਰ; ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਚੋਗ ਚੁਗਾਣੈ।

ਜਿਵੇਂ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਵੰਸੁ = ਕੁਲ ਮਾਨਸਰ = ਮਾਨਸਰੋਵਰ 'ਤੇ ਵੱਸ ਕੇ ਮਾਣਕ ਤੇ ਮੋਤੀਆਂ ਦਾ ਚੋਗ = ਚੋਗਾ ਚੁਗਾਣੈ = ਚੁਗਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਵੰਸ ਵਾਂਗ ਗੁਰਮੁਖ ਤੱਤ ਬੇਤਿਆਂ ਦੀ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਵੰਸ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਮਾਨਸਰੋਵਰ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਸ਼੍ਰਵਣ ਰੂਪ ਮਾਣਕ, ਮੰਨਣ ਰੂਪ ਮੋਤੀ ਤੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਚੋਗਾ ਚੁਗਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਹੰਸ ਵਿਚ ਐਸੀ ਗਿਆਨ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਚੁੰਝ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਮੁਖ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪ ਚੁੰਝ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਾਮ ਤੇ ਰੂਪ ਜੋ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਦੁੱਧ ਰੂਪ ਅਸਤੀ, ਭਾਂਤੀ, ਪ੍ਰੇਯ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗਿਆਨਿ ਧਿਆਨਿ ਸਿਮਰਣਿ ਸਦਾ;
ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਖੁ ਰਖੈ ਨਿਰਬਾਣੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਗਿਆਨ, ਧਿਆਨ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਬਾਣੈ = ਵਿਰੱਕਤ ਰਖੈ = ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੰਸ ਵਤ ਗਿਆਨ, ਕੱਛੂ ਵਤ ਧਿਆਨ, ਕੂੰਜ ਵਤ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਭੂਤ ਭਵਿਖਹੁ ਵਰਤਮਾਨ; ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਸੋਝੀ ਮਾਣੁ ਨਿਮਾਣੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਤ੍ਰਿਭਵਣ = ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਸਮਿਆਂ ਭੂਤ, ਭਵਿਖਹੁ = ਭਵਿੱਖ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਸੋਝੀ = ਸਮਝ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਇਸ ਮਾਣੁ = ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਨਿਮਾਣੈ = ਮਾਣ ਰਹਿਤ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜਾਤੀ ਸੁੰਦਰ; ਲੋਕ ਨ ਜਾਣੈ॥੯॥

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ = ਕੁਲ ਸੁੰਦਰ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਕੁਲ ਬਾਰੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣੈ = ਜਾਣਦੇ, ਭਾਵ ਹਰੇਕ ਤੁਕ ਦਾ ਅਰਥ ਤਾਂ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ, ਹੋਰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਹੋਣਾ, ਨਾ ਹੋਣਾ ਬੁੱਕਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ)

ਚੰਦਨ ਵਾਸ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਬਾਵਨ ਚੰਦਨਿ ਚੰਦਨ ਹੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸ = ਵਾਸਨਾ ਸਾਰੀ ਵਣਾਸਪਤਿ = ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਫੈਲਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਨਕਲੀ ਚੰਦਨ ਆਪਣੀ ਵਾਸਨਾ ਨਾਲ ਬਨਸਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਦਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਕੇਵਲ ਜੋ ਚੰਦਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਵਾਸਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਬਨਸਪਤੀ ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਹੋਈ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਕਬੀਰ ਚੰਦਨ ਕਾ ਬਿਰਵਾ ਭਲਾ ਬੇੜ੍ਹਿਓ ਢਾਕ ਪਲਾਸ॥
ਓਇ ਭੀ ਚੰਦਨੁ ਹੋਇ ਰਹੇ ਬਸੇ ਜੁ ਚੰਦਨ ਪਾਸਿ॥੧੧॥ *(ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੬੫)*

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਕਲੀ ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਪਾਖੰਡੀ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ, ਪਰ ਜੋ ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਹਨ, ਜੋ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਫਲ ਵਿਣੁ ਚੰਦਨੁ ਬਾਵਨਾ; ਆਦਿ ਅਨਾਦਿ ਬਿਅੰਤੁ ਸਦੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਬੇਅੰਤ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਬਾਵਨਾ = ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਫਲਾਂ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਹੀਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅਨਾਦਿ = ਅਨਾਦੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤਪੱਸਵੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਸਦੋਈ = ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ।

ਚੰਦਨ ਬਾਵਨ ਚੰਦਨਹੁ; ਚੰਦਨ ਵਾਸੁ ਨ ਚੰਦਨ ਕੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਬਾਵਨ ਚੰਦਨਹੁ = ਚੰਦਨ ਤੋਂ ਜੋ ਚੰਦਨ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੰਦਨਾਂ ਦੀ ਵਾਸੁ = ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਭੀ ਚੰਦਨ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਕਬੀਰ ਬਾਂਸੁ ਬਡਾਈ ਬੂਡਿਆ ਇਉ ਮਤ ਡੂਬਹੁ ਕੋਇ॥
ਚੰਦਨ ਕੈ ਨਿਕਟੇ ਬਸੈ ਬਾਂਸੁ ਸੁਗੰਧੁ ਨ ਹੋਇ॥੧੨॥ *(ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੬੫)*

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਤੋਂ ਜੋ ਕੇਵਲ ਰੀਸ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਨਕਲੀ ਸਿੱਖ ਰੂਪ ਚੰਦਨ ਬਣੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਕਲੀ ਸਿੱਖ ਰੂਪ ਚੰਦਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਅਸਲੀ ਭਗਤੀ ਵਾਲਾ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਚੰਦਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਅਸਟੁ ਧਾਤੁ ਇਕ ਧਾਤੁ ਹੋਇ; ਪਾਰਸ ਪਰਸੇ ਕੰਚਨ ਜੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਅਸਟੁ = ਅੱਠੇ ਧਾਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋਈ = ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਧਾਤ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਪਰਸੇ = ਸਪਰਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਧਾਤ ਸੋਨਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਚਾਰ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਤੇ ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਦੀ ਹੰਗਤਾ ਛੱਡ ਕੇ ਇਕ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕੰਚਨ ਹੋਇ ਨ ਕੰਚਨਹੁ; ਵਰਤਮਾਨ ਵਰਤੈ ਸਭ ਲੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਕੰਚਨ = ਸੋਨੇ ਤੋਂ ਕੰਚਨਹੁ = ਸੋਨਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਗੱਲ ਸਭ = ਸਾਰੀ ਲੋਈ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ = ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵਰਤੈ = ਵਰਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖ

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁੱਧ ਸੋਨਾ ਸਰੂਪ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ, ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਨਦੀਆਂ ਨਾਲੇ ਗੰਗ ਸੰਗਿ; ਸਾਗਰ ਸੰਜਮਿ ਖਾਰਾ ਸੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਗੰਗਾ ਸੰਗਿ = ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੰਗਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸੋਈ = ਉਹੀ ਗੰਗਾ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸਾਗਰ = ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਪੈਣ ਦੇ ਸੰਜਮਿ = ਯਤਨ ਨਾਲ ਖਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋ ਗੰਗਾ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਹੀ ਸਾਗਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹੋ ਜਾਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵੀ ਖਾਰੇ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਬੇ-ਰਸਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਗੁਲਾ ਹੰਸ ਨ ਹੋਵਈ; ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਜਾਇ ਖਲੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਬਗਲੇ ਕਦੇ ਵੀ ਹੰਸ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਵਈ = ਹੋ ਸਕਦੇ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਖਲੋਈ = ਖੜੇ ਰਹਿਣ। ਇਵੇਂ ਜੋ ਬਗਲੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਾਖੰਡੀ ਪੁਰਖ ਹਨ, ਉਹ ਚਾਹੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣ, ਜੇਕਰ ਪਾਖੰਡ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ, ਕਦੇ ਵੀ ਹੰਸ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਵੀਹਾਂ ਦੈ; ਵਰਤਾਰੈ ਓਹੀ ॥੧੦॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਓਹੀ = ਉਹ ਮਨਮੁਖ, ਪਾਖੰਡੀ ਵੀਹਾਂ = ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸੰਸਾਰ ਦੈ = ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਵਾਂਗ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰਿਆਂ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰਿਆਂ, ਪੰਜ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ, ਪੰਜ ਦੋਖਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਉੱਚਤਾ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਇਕੀ ਪੌੜੀਆਂ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਨਿਜ ਘਰਿ ਭੋਈ।

ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸੰਸਾਰ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ, ਪੰਜ ਦੋਖ ਤੇ ਮਨ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਇੱਕੀ ਪੌੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਸ ਕਰ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਮੁਖ ਨਿਜ = ਆਪਣੇ ਆਤਮਕ ਘਰਿ = ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਭੋਈ = ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹੈ ਸਹਜ ਘਰਿ; ਸਿਮਰਣੁ ਦਰਸਿ ਪਰਸਿ ਗੁਣ ਗੋਈ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੀ ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਘਰ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸਿ = ਦਰਸ਼ਨ ਪਰਸਿ = ਪਰਸਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਬਾਰੇ ਗੋਈ = ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਲੋਹਾ ਸੁਇਨਾ ਹੋਇਕੈ; ਸੁਇਨਿਅਹੁ ਸੁਇਨਾ ਜਿਉਂ ਅਵਿਲੋਈ।

ਜਿਉਂ = ਜਿਵੇਂ ਲੋਹਾ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਸੁਇਨਾ = ਸੋਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਸੁਇਨਿਅਹੁ = ਸੋਨੇ ਤੋਂ ਜੋ ਕੁਝ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਸੋਨੇ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਅਵਿਲੋਈ = ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਲੋਹੇ ਰੂਪ ਜੀਵ ਸੋਨੇ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਾਂਗ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਚੰਦਨ ਹੋਵੈ ਨਿੰਮ ਵਣੁ; ਨਿੰਮਹੁ ਚੰਦਨੁ ਬਿਰਖੁ ਪਲੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਨਿੰਮ ਦੇ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਬਨ ਵਿਚ ਚੰਦਨ ਨਾਲ ਪਲੋਈ = ਅਭੇਦ ਹੋ ਕੇ, ਭਾਵ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸਨਾ ਨਾਲ ਪਲਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਉਹ ਨਿੰਮ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਚੰਦਨ ਹੀ ਹੋਵੈ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਜੋ ਨਿੰਮ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕੌੜੇ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਹ ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੰਗੋਦਕ ਚਰਣੋਦਕਹੁ; ਗੰਗੋਦਕ ਮਿਲਿ ਗੰਗਾ ਹੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਗੰਗੋਦਕ (ਗੰਗਾ + ਉਦਕ) ਗੰਗਾ ਦੇ ਉਦਕ = ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੰਗਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਈ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਣੋਦਕਹੁ (ਚਰਣ + ਉਦਕ) ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਉਦਕ = ਜਲ (ਚਰਨਾਂਮ੍ਰਿਤ) ਗੰਗੋਦਕ = ਗੰਗਾ ਦੇ ਜਲ ਦੇ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਚਰਨਾਂਮ੍ਰਿਤ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਗੰਗਾ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਕਾਗਹੁ ਹੰਸ ਸੁਵੰਸ ਹੋਇ; ਹੰਸਹੁ ਪਰਮ ਹੰਸੁ ਵਿਰਲੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਕਾਗਹੁ = ਕਾਂ ਤੋਂ ਸੁਵੰਸ (ਸੁ + ਵੰਸੁ) ਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਵੰਸ = ਕੁਲ ਵਾਲੇ ਹੰਸ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜੇ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਨਾਨਕਾ ਕਾਗਹੁ ਹੰਸੁ ਕਰੇ ॥੧੨੪॥ *(ਸਲੋਕ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੮੪)*

ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੰਸਹੁ = ਹੰਸਾਂ ਤੋਂ ਪਰਮਹੰਸ ਕੋਈ ਵਿਰਲੋਈ = ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਨਾਲ ਮਨਮੁਖਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਤਕ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਵੰਸੀ ਪਰਮਹੰਸ; ਸਚ ਕੂੜ ਨੀਰੁ ਖੀਰੁ ਵਿਲੋਈ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਵੰਸੀ = ਵੰਸ ਪਰਮਹੰਸ ਤਤਵੇਤਿਆਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਹੰਸ ਆਪਣੀ ਚੁੰਝ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਨੀਰੁ = ਪਾਣੀ ਤੇ ਖੀਰੁ = ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਗੁਰਮੁਖ ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਰੂਪੀ ਚੁੰਝ ਦੇ ਨਾਲ ਸੱਚ ਤੇ ਕੂੜ = ਝੂਠ ਨੂੰ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਰੂਪ ਵਿਲੋਈ = ਰਿੜਕ ਕੇ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਦਾ ਨਿਸਤਾਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਦੁੱਧ ਰੂਪ ਸਤਿ, ਚਿੱਤ, ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਾਮ ਤੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਿਥਿਆ ਅੰਸਾ ਹਨ।

ਗੁਰੁ ਚੇਲਾ; ਚੇਲਾ ਗੁਰ ਹੋਈ ॥੧੧॥

ਹੇ ਭਾਈ! ਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲਾ = ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਗੁਰਤਾਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਰੂਪ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲਾ = ਸਿੱਖ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਬਣੇ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋਈ = ਹੋ ਗਏ, ਭਾਵ ਇੱਕੋ ਹੀ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਹੋ ਗਏ ॥੧੧॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰੂ ਸਿਖੁ ਸਿਖੁ ਗੁਰੂ ਹੈ...॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੪੪੪)*

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਗੁਰਸਿੱਖ ਦਾ ਮਿਲਾਪ)

ਕਛੂ ਬਚਾ ਨਦੀ ਵਿਚਿ; ਗੁਰਸਿਖ ਲਹਰਿ ਨ ਭਵਜਲ ਬਿਆਪੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕੱਛੂਕੁੰਮੀ ਦਾ ਬੱਚਾ ਨਦੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਦੀ ਵਿਚ ਉੱਠਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਆਪਦੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭਵਜਲ = ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਰੂਪੀ ਲਹਿਰਾਂ ਨ = ਨਹੀਂ ਬਿਆਪੈ = ਵਿਆਪਦੀਆਂ, ਭਾਵ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕੂੰਜ ਬਚਾ ਲੈਇ ਉਡਰੈ; ਸੁੰਨਿ ਸਮਾਧਿ ਅਗਾਧਿ ਨ ਜਾਪੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕੂੰਜ ਆਂਡਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੱਚੇ ਬਾਹਰ ਆਉਣ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਇ = ਲੈ ਕੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡਰੈ = ਉੱਡਦੀ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਕੂੰਜ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰੂ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚਿਦਾਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹਰ ਪਲ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਸੁੰਨਿ ਸਮਾਧਿ = ਸਮਾਧੀ ਲਗਾ ਕੇ ਅਗਾਧਿ = ਅਥਾਹ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਜਾਪੈ = ਜ਼ਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਹੰਸੁ ਵੰਸੁ ਹੈ ਮਾਨਸਰਿ; ਸਹਜ ਸਰੋਵਰ ਵਡ ਪਰਤਾਪੈ।

ਜਿਵੇਂ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਵੰਸੁ = ਕੁਲ ਹੀ ਮਾਨਸਰ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਪਰਤਾਪੈ = ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਰੂਪ ਹੰਸ ਸਹਜ = ਅਨੰਦ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਵਡ = ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਬਤਕ ਬਚਾ ਕੋਇਲੈ; ਨੰਦ ਨੰਦਨ ਵਾਸੁਦੇਵ ਮਿਲਾਪੈ।

('ਬੱਤਕ', 'ਬੱਚਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਬੱਤਕ ਦਾ ਬੱਚਾ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਵੀ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਤੈਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮੋਹ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਨਾਲ ਤੁਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਰੂਪ ਤੈਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਇਲੈ = ਕੋਇਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਕਾਉਣੀ ਕੋਲ ਪਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵੱਡਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਦੀ ਬੋਲੀ ਪਛਾਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਤ ਵਿਚ ਪਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੰਦ ਦਾ ਨੰਦਨ = ਪੁੱਤਰ ਅਖਵਾ ਕੇ ਵੀ ਵਾਸੁਦੇਵ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਾਪੈ = ਮਿਲੇ ਸੀ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਤ ਵਿਚ ਪਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਬਾਬੇ ਨੰਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਖਵਾਉਣ ਦੀ ਵਾਰਤਾ—ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਮਾਤਾ ਯਸ਼ੋਦਾ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ੧੨ ਸਾਲ ਪੁੱਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਲੇ, ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਬਾਬਾ ਨੰਦ ਦੀ ਅਤੇ ਯਸ਼ੋਦਾ ਦੀ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਉਹ ਵਾਰਤਾ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਦਸ਼ਰਥ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਕੁਸ਼ੱਲਿਆ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਰਾਮ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਾਜਾ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਇਕ ਬੜਾ ਧਰਮੀ ਰਾਜਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਸ਼ਰਥ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਾਣੀ ਕੁਸ਼ੱਲਿਆ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਦਾ ਫਲ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਰਾਮ ਪੁੱਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਹਾਂਰਾਣੀ ਕਠਿਨ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ਬਾਣੀ ਹੋਈ ਕਿ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਤੂੰ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ

ਹੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਦਸ਼ਰਥ ਦੇ ਘਰ ਰਾਮ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਆਏ ਹੋ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋਵੋ ਤਾਂ ਅਕਾਸ਼ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੇਰੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਚ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਤੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਅਖਵਾਵਾਂਗੇ। ਇਹ ਤੇਰੀ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਫਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਗੋਕੁਲ ਦੇ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਨੰਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। ਰਾਜੇ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਾਣੀ ਯਸ਼ੋਦਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ। ਬਾਬਾ ਨੰਦ ਜੀ ਗੁਆਲਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਹੋਏ। ਫਿਰ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਰਹੇ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਇਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਕਾਉਣੀ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਵਿਚ ਪਲ ਕੇ ਮੁੜ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਕੋਇਲ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਮੁੜ ਪਿਤਾ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦੇਵਕੀ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲੇ।

ਰਵਿ ਸਸਿ ਚਕਵੀ ਤੈ ਚਕੋਰ; ਸਿਵ ਸਕਤੀ ਲੰਘ ਵਰੈ ਸਰਾਪੈ।

('ਸਸਿ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਰਵਿ = ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਚਕਵੀ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਕਵਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੂਰਜ ਰੂਪੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਚਕਵਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੈ = ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਚਕੋਰ ਸਸਿ = ਚੰਦਰਮਾ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਦੀ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਹਰ ਸਮੇਂ ਧਿਆਨ ਧਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਸਿਵ = ਤਮੋ ਗੁਣੀ ਤੇ ਸਕਤੀ = ਸਤੋ ਗੁਣੀ ਅਤੇ ਵਰੈ = ਵਰ, ਸਰਾਪ, ਭਾਵ ਸਤੋ ਵਿਚ ਜੋ ਵਰ ਤੇ ਤਮੋ ਵਿਚ ਜੋ ਸਰਾਪ ਦਈਦਾ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖ ਉਸ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਾ ਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ ॥੧॥ *(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੨੯੯)*

ਅਨਲ ਪੰਖਿ ਬਚਾ ਮਿਲੈ; ਨਿਰਾਧਾਰ ਹੋਇ ਸਮਝੈ ਆਪੈ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਮਨਲ[1] ਪੰਖਿ = ਪੰਛੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਉੱਚਾ ਉੱਡਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਆਂਡਾ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਂਡਾ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੱਚਾ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਅਨਲ ਤੇ ਮਨਲ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲੈ = ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਅਨਲ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਿਦਾ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਤਮਿਕ ਸਰੂਪ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਿਰਾਧਾਰ = ਆਸਰੇ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਹੋਇ = ਹਾਂ, ਇਉਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪੈ = ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸਮਝੈ = ਸਮਝ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲਾਵਣੀ; ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਪਰਚਾਇ ਪਛਾਪੈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਪ੍ਰਚਾਇ ਪ੍ਰਚਾਪੈ')

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੰਧਿ = ਮੇਲ ਦਾ ਮਿਲਾਵਣੀ = ਮਿਲਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਪਰਚਾਇ = ਪਰਚਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪਛਾਪੈ = ਪਛਾਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

---

੧. **ਅਨਲ**—ਅਨਲ ਨਰ ਤੇ ਮਨਲ ਮਾਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਥਾਪਿ ਉਥਾਪੈ ॥੧੨॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਥਾਪਿ = ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਉਥਾਪੈ = ਨਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥੧੨॥

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ)

ਤਾਰੂ ਪੋਪਟੁ ਤਾਰਿਆ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਬਾਲ ਸੁਭਾਇ ਉਦਾਸੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪੋਪਟ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਨੂੰ ਤਾਰਿਆ = ਤਾਰਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਾਲ = ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਭਾਇ = ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਸੀ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਦਾਸੀ = ਉਪਰਾਮ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਨੋਟ : ਇਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ 'ਬਾਲ' ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਦੀ ਰੀਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਲਾ ਲਿਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਵਿ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਗੜਦੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਨੂੰ 'ਤਾਰੂ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਬਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ, ਜੋ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਤਾਰੂ ਪੋਪਟ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ 'ਗੁਰਮੁਖਿ ਬਾਲ ਸੁਭਾਇ ਉਦਾਸੀ' ਤੁਕ ਦਾ ਅਰਥ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਅਰਥ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਅਰਥ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਿਚ ਇਹੋ ਅਰਥ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੰਨਦਿਆਂ ਅਰਥ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਬਾਲ ਚੰਦ੍ਰਭਾਨ ਸੰਧੂ ਗੋਤ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੂਹ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੱਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ੩ ਸਾਲ ਛੋਟੇ ਸਨ। ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ।

ਸਾਖੀ ਤਾਰੂ ਪੋਪਟ ਦੀ—ਤਾਰੂ ਪੋਪਟ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੋਪਟ ਜਾਤ ਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ ਤਾਰਾ ਵੀ ਸੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ *ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼* ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਤਾਰੂ ਪੋਪਟ ਦੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਜੀ, ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਅੱਗ ਮਚਾਉ, ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗ ਮਚਾਉਣ 'ਤੇ ਅੱਗ ਨਾ ਬਲੀ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਾਰੀਕ ਲੱਕੜੀਆਂ ਉੱਪਰ ਲਗਾ ਕੇ ਵੱਡੀਆਂ ਲੱਕੜਾਂ ਹੇਠਾਂ ਲਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਰੀਕ ਲੱਕੜੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਪਹਿਲਾਂ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਾਰੂ ਪੋਪਟ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖ਼ਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਕਾਲ ਦਾ ਅਤੇ ਅੱਗ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਛੋਟੀਆਂ ਲੱਕੜਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਛੇਤੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਕੀ ਪਤਾ ਕਾਲ ਕਦੋਂ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਮੈਂ ਨਿੱਕੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਵਾਂ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਾਰੂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੈਰਾਗ ਆਇਆ ਤੇ ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਆ ਕੇ ਖੜਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਦੋਂ ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਬੱਚਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੀ ਨੀਂਦ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਭੋਗ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਾਣ ਨਾ ਦਿਉ, ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਉਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਫੜ

ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਨੇ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਅੱਗ ਬਾਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਖ਼ਿਆਲ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਪਜਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਾਲ ਦੇ ਭੈਅ ਤੋਂ ਬਚਨ ਵਾਸਤੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਪ੍ਰਥਾਇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਨਾਨਕ ਇਹੁ ਜੀਉ ਮਛੁਲੀ ਝੀਵਰੁ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਕਾਲੁ ॥
ਮਨੂਆ ਅੰਧੁ ਨ ਚੇਤਈ ਪੜੈ ਅਚਿੰਤਾ ਜਾਲੁ ॥
ਨਾਨਕ ਚਿਤੁ ਅਚੇਤੁ ਹੈ ਚਿੰਤਾ ਬਧਾ ਜਾਇ ॥
ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਜੇ ਆਪਣੀ ਤਾ ਆਪੇ ਲਏ ਮਿਲਾਇ ॥੨॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੯੫੫)*

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਨਿਵਾਸ ਥਾਂ ’ਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਭਲਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਲਾਹੌਰ ’ਤੇ ਬਾਬਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ, ਨਗਰ, ਪਿੰਡਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾੜਦਾ ਹੋਇਆ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਹਿਮ ਗਏ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਬਣੇਗਾ? ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਰਾਜ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਸੱਤ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤਕ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦਾ ਬਚਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕੁਲ ਵਿੱਚੋਂ ਰਾਜ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਨਿਤਾਣੇ ਲੋਕ ਸਹਿਮ ਗਏ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਲਈ ਆਉ, ਆਪਾਂ ਰਲ ਕੇ ਅੱਗ ਬੁਝਾਈਏ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਐਸੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋਈ ਕਿ ਦੋ ਤੋਂ ਚਾਰ, ਚਾਰ ਤੋਂ ਦਸ, ਵੀਹ, ਸੌ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੰਜ ਸੌ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅੱਗ ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਸੈਂਕੜੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗ ਬੁਝਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਮਿਲਣ ਤਕ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਜੀ ਸੈਂਕੜੇ ਨਿੱਕੇ ਬੱਚਿਆਂ, ਬੀਬੀਆਂ, ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬਾਬਰ ਦੇ ਕੋਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕ ਸਹਿਮ ਗਏ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਬਣੇਗਾ? ਬਾਬਰ ਨੇ ਬੜੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਫੂਕਣ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗ ਲਾਈ ਹੈ, ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਵਾਲਾ। ਕੌਣ ਹੈਂ ਤੂੰ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਤਨਾ ਹੌਂਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਲੱਗਾ ਹੈਂ। ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਜੀ ਹੌਂਸਲੇ ਨਾਲ ਬੋਲੇ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਲੱਗਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਝੱਟ ਹੀ ਏਮਨਾਬਾਦ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਚਨ ਚੇਤੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਬਾਬਰ ਤ੍ਰਬਕਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਰਾਜ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ। ਤਾਂ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਬਰ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ’ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਰਜਿਆ ਤੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਸੌ ਨੂੰ ਵੀ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਐਸੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਜੀ ਹੋਏ ਹਨ।

ਨੋਟ : ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਭੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਸੀ, ਪਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਮੂਲਾ ਕੀੜੁ ਵਖਾਣੀਐ; ਚਲਿਤ ਅਚਰਜ ਲੁਭਿਤ ਗੁਰਦਾਸੀ।

ਭਾਈ ਮੂਲਾ ਕੀੜ ਜਾਤੀ (ਖੱਤਰੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ ਜੋ ਸਰੀਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੈ) ਦਾ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਚਰਜ ਚਲਿਤ = ਕੌਤਕ ਰੂਪ ਗੁਰਦਾਸੀ (ਗੁਰ + ਦਾਸੀ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਲੁਭਿਤ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਦਾਸਾ ਭਾਵ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਦਾਸੀ = ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ।

ਸਾਖੀ ਮੂਲੇ ਕੀੜ ਦੀ—ਭਾਈ ਮੂਲਾ ਜੋ ਕੀੜ ਜਾਤੀ ਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਟੂਕ ਮਾਤਰ ਜਾਣਕਾਰੀ *ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼* ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਮੂਲਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਆਦਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗਹਿਣੇ ਉਤਾਰ ਕੇ ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਚੋਰ ਸਿੱਖ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਬਚਨ ਜਾਣ ਕੇ ਭਾਈ ਮੂਲਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਚੋਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ-ਪਾਣੀ ਛਕਾਇਆ ਤੇ ਸੌਣ ਵਾਸਤੇ ਬਿਸਤਰਾ ਵਿਛਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਸੌਂ ਗਏ ਤਾਂ ਚੋਰ ਉੱਠ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ਭਾਈ ਮੂਲਾ ਜੀ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਾਲਾ ਡੱਬਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਚੋਰ ਨੇ ਡੱਬੇ ਨੂੰ ਥੱਲੇ ਉਤਾਰਿਆ ਤੇ ਜਦ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਡਿਉਢੀ ਨੂੰ ਜਿੰਦਰਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਾ ਲੱਭਾ। ਉਸ ਨੇ ਭਾਈ ਮੂਲੇ ਨੂੰ ਉਠਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਮਰੋੜ ਉੱਠਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਉ। ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਮੂਲਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਹੀ ਬੈਠ ਜਾਉ, ਅਸੀਂ ਆਪੇ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਤਾਂ ਚੋਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਥੇ ਸ਼ਰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੂਲਾ ਜੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਣ 'ਤੇ ਚੋਰ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕੱਛ ਵਿੱਚੋਂ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਾਲਾ ਡੱਬਾ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਮੂਲਾ ਜੀ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਡੱਬਾ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਹ ਡੱਬਾ ਚੋਰ ਨੇ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਿੱਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪੜਦਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਡੱਬਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਚੋਰ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਤੇਰੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਡਿੱਗੀ ਹੈ। ਆਪ ਆ ਕੇ ਸੌਂ ਗਿਆ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਇਸ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਨੇ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ ਕਿ ਆਪਣੇ ਚੋਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੋਈ ਚੋਰ ਆਇਆ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤੇ ਚੋਰੀ ਕਰ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਚੋਰੀ ਦਾ ਕਲੰਕ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤੇ ਘਰਵਾਲੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਗਹਿਣੇ ਹੋਰ ਬਣਾ ਕੇ ਦੇ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਪਰ ਤੂੰ ਰੌਲਾ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਾ। ਜਦੋਂ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਕਿ ਸਿੱਖਾ ਤੂੰ ਧੰਨ ਹੈਂ, ਜੋ ਚੋਰ ਨੂੰ ਚੋਰ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਚ ਪੜਦਾ ਢੱਕਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਤੇਰੇ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਪੜਦੇ ਢੱਕੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਐਸੀ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਚੋਰ ਦਾ ਮਨ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਸਾਧੂ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਘਰ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ। ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆਇਆ। ਸਦਾ ਲਈ ਚੋਰੀ ਛੱਡਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਲਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ 'ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਵਿਚ ਹੀ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤਾ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਮਾੜੇ ਧੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ।

ਪਿਰਥਾ ਖੇਡਾ ਸੋਇਰੀ; ਚਰਣ ਸਰਣ ਸੁਖ ਸਹਜਿ ਨਿਵਾਸੀ।

ਭਾਈ ਪਿਰਥਾ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਖੇਡਾ ਜੀ ਦੋਨੋਂ ਸੋਇਰੀ = ਸੋਇਨੀ (ਬਹੁਜਾਈ ਖੱਤਰੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਗੋਤ) ਜਾਤ ਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਸਹਜਿ = ਗਿਆਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸੀ = ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ।

ਭਲਾ ਰਬਾਬ ਵਜਾਇਦਾ; ਮਜਲਸ ਮਰਦਾਨਾ ਮੀਰਾਸੀ।

('ਭਲਾ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਮਿਰਾਸੀ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਜਲਸ = ਸਭਾ ਵਿਚ ਭਲਾ = ਚੰਗੀ ਰਬਾਬ ਵਜਾਇਦਾ = ਵਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਮਾਤਾ ਲੱਖੋ ਦੇ ਉਦਰ ਤੋਂ ਬਾਦਰੇ ਮਿਰਾਸੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੰਮਤ ੧੫੧੬ ਵਿਚ ਨਗਰ ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਖੇ ਜਨਮੇ। *ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼* ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਉਮਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ੧੦ ਸਾਲ ਵੱਡੀ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਵੱਡਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਸੰਮਤ ੧੫੨੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਸੁਆਸਾਂ ਤਕ, ਭਾਵ ੧੩ ਮੱਘਰ ਸੰਮਤ ੧੫੯੧ ਨੂੰ ਸੱਚਖੰਡ ਗਮਨ ਕੀਤਾ। ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਕੁੱਰਮ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਕੁੱਰਮ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਕੀਤਾ। ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣ ਕਰਕੇ ਰਬਾਬੀ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਲੱਗੀ। ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜਾ ਵਿਚ ੨ ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੁੱਢਲੀ ਕਤਾਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪਿਰਥੀ ਮਲ ਸਹਗਲ ਭਲਾ; ਰਾਮਾ ਡਿਡੀ ਭਗਤਿ ਅਭਿਆਸੀ।

('ਮੱਲ', 'ਡਿੱਡੀ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਸਹਿਗਲ ਜਾਤੀ (ਖੱਤਰੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ) ਦਾ ਭਾਈ ਪਿਰਥੀ ਮੱਲ ਭਲਾ = ਚੰਗਾ ਸਿੱਖ ਸੀ ਅਤੇ ਡਿੱਡੀ ਜਾਤ ਦਾ ਭਾਈ ਰਾਮਾ ਜੀ, ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸੀ ਸਿੱਖ ਸੀ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਦਉਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਭਲਾ; ਹੋਆ ਜਿੰਦ ਪੀਰ ਅਬਿਨਾਸੀ।

ਨਵਾਬ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਂ ਲੋਧੀ, ਜੋ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਦਾ ਨਵਾਬ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਭਲਾ = ਚੰਗਾ ਸੇਵਕ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਜਿੰਦ ਨਾਮੀ ਪੀਰ ਹੋਆ = ਹੋਇਆ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਅਬਿਨਾਸੀ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਦਵੀ ਭਾਵ ਮੁਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਸਾਖੀ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਂ ਲੋਧੀ ਦੀ—ਨਵਾਬ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਂ ਲੋਧੀ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਦਾ ਨਵਾਬ ਸੀ, ਜੋ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਵਿਖੇ ਮੋਦੀਖ਼ਾਨੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਬੈਠ ਕੇ 'ਨਾ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ' ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਨਵਾਬ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਂ ਲੋਧੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੀ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੋ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ

ਆਪ ਨਮਾਜ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਨਮਾਜ਼ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਵਾਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨਮਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈਏ, ਤੂੰ ਤਾਂ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਘੋੜੇ ਖ਼ਰੀਦ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੁਆਰਾ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤੁਹਾਡਾ ਕਾਜ਼ੀ ਤਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਸਮੇਂ ਵੀ ਵਛੇਰੀ ਸਾਂਭ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਅੰਤਰਜਾਮਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਗਏ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅੰਤਰਜਾਮਤਾ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮਾਲੋ ਮਾਂਗਾ ਸਿਖ ਦੁਇ; ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਸ ਰਸਿਕ ਬਿਲਾਸੀ।

ਭਾਈ ਮਾਲੋ ਤੇ ਭਾਈ ਮਾਂਗਾ ਜੀ ਦੁਇ = ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰਸਿਕ = ਰਸੀਏ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰਸ = ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸਦਾ ਬਿਲਾਸੀ = ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮਿਲਣ ਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਨਮੁਖਿ ਕਾਲੂ ਆਸ ਧਾਰ; ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਰਗਹ ਸਾਬਾਸੀ।

ਭਾਈ ਕਾਲੂ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਸ = ਆਸਾ ਧਾਰ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਗਹ = ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਬਾਸੀ = ਸ਼ੋਭਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰਮਤਿ; ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਪਰਗਾਸੀ ॥੧੩॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾ ਕੇ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਦਾ ਪਰਗਾਸੀ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ॥੧੩॥

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਸਿੱਖ ਨਾਮਾਵਲੀ)

ਭਗਤ ਜੋ ਭਗਤਾ ਓਹਰੀ; ਜਾਪੂਵੰਸੀ ਸੇਵ ਕਮਾਵੈ।

ਭਗਤਾ ਨਾਮੇ ਭਗਤ ਜੋ ਓਹਰੀ = ਖੱਤਰੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਜਾਪੂਵੰਸੀ ਗੋਤ ਦਾ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੇਵ = ਟਹਿਲ ਕਮਾਵੈ = ਕਮਾਉਂਦਾ ਸੀ।

ਸੀਹਾਂ ਉਪਲੁ ਜਾਣੀਐ; ਗਜਣ ਉਪਲ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਵੈ।

('ਉੱਪਲ' ਦੋਵੇਂ ਪਦ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਸ਼ੀਹਾਂ ਉੱਪਲ (ਖੱਤਰੀ ਵਰਣ ਦਾ ਇਕ ਗੋਤ) ਅਤੇ ਗੱਜਣ ਉੱਪਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਭਾਵਨਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭਾਵੈ = ਭਾ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖ਼ਸ਼ੀ।

ਨੋਟ : ਭਾਈ ਸ਼ੀਹਾਂ ਉੱਪਲ ਤੇ ਭਾਈ ਗੱਜਣ ਉੱਪਲ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਚਾਚੇ-ਤਾਏ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭਰਾ ਸਨ।

ਸਾਖੀ ਸ਼ੀਹਾਂ ਜੀ ਦੀ—ਭਾਈ ਸ਼ੀਹਾਂ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ

ਜ਼ਿਕਰ *ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼* ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸ਼ੀਹਾਂ ਜੀ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। *ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼* ਵਿਚ ਸਾਖੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸ਼ੀਹੇਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਉੱਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਮਠਿਆਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਜੋ ਸੰਗਤ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਜਾਣੀ ਸੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਇਹਦੇ ਘਰ ਠਹਿਰੀ। ਮੌਕੇ ਦੇ ਉੱਤੇ ਭਾਈ ਸ਼ੀਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਲੋਂ ਆਈ ਸੰਗਤ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਾਸਤੇ ਜੋ ਮਠਿਆਈ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਛਕਾ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਛਕ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹੋਏ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ। ਭਾਈ ਸ਼ੀਹਾਂ ਜੀ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਗਈ ਕਿ ਸਵੇਰੇ ਜੰਞ ਵੀ ਬਹੁਤ ਆਉਣੀ ਹੈ, ਇਤਨੀ ਜਲਦੀ ਮਠਿਆਈ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਹੋਊ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਭਾਈ ਸ਼ੀਹੇਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸ਼ੀਹੇਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖੋ। ਭਾਈ ਸ਼ੀਹਾਂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਟੇਕ ਰੱਖ ਕੇ ਮਠਿਆਈ ਵਾਲੇ ਕੋਠੇ ਨੂੰ ਜਿੰਦਰਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਕੋਠਾ ਮਠਿਆਈ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਰਿਹਾ। ਜੰਞ ਭਾਈ ਸ਼ੀਹੇਂ ਦੇ ਘਰ ਸੱਤ ਦਿਨ ਰੁਕੀ, ਪਰ ਮਠਿਆਈ ਨਾ ਮੁੱਕੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਈ ਸ਼ੀਹੇਂ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖੀ। ਇਸੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮੇ ਕੋਹੜੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਤਰਨਗੇ ਅਤੇ ਨਾਮ ਮੱਥੋ ਮੁਰਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਭਾਈ ਸ਼ੀਹੇਂ ਨੇ ਕੀਤੀ।

ਮੈਲਸੀਹਾਂ ਵਿਚਿ ਆਖੀਐ; ਭਾਗੀਰਥ ਕਾਲੀ ਗੁਣ ਗਾਵੈ।

(‘ਮੈਲਸੀਹਾਂ’ ਇਕੱਠਾ ਬੋਲੋ, ਤੇ ‘ਕਾਲੀ’ ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਭਾਗੀਰਥ ਮੈਲਸੀਹਾਂ = ਮੱਲਸੀਹਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਜੋ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਆਖੀਐ = ਕਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਲੀ ਦੇਵੀ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਵੈ = ਗਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਦੇਵੀ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਵਰ ਮੰਗ ਤਾਂ ਭਾਗੀਰਥ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇਵੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੁਕਤੀ-ਦਾਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਹਨ, ਜੋ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਵਿਖੇ ਮੋਦੀਖ਼ਾਨਾ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਭਾਗੀਰਥ ਜੀ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ ਤੇ ਭਾਗੀਰਥ ਤੋਂ ਭਾਈ ਭਗੀਰਥ ਜੀ ਬਣ ਗਏ।

ਜਿਤਾ ਰੰਧਾਵਾ ਭਲਾ ਹੈ; ਬੂੜਾ ਬੁਢਾ ਇਕ ਮਨ ਧਿਆਵੈ।

(‘ਜਿੱਤਾ’ ਕੱਸ ਕੇ ਤੇ ‘ਭਲਾ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਜਿਤਾ ਰੰਧਾਵੇ ਗੋਤ ਦਾ ਭਲਾ = ਚੰਗਾ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਬੂੜਾ, ਜੋ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਹਰ ਵਕਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਕ ਮਨ = ਇਕਾਗਰ ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਧਿਆਵੈ = ਧਿਆਉਂਦੇ ਸਨ।

ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਜਿਤੇ ਰੰਧਾਵੇ ਦੀ—ਭਾਈ ਜਿੱਤਾ ਪੱਖੋਕੇ ਰੰਧਾਵੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਸੀ, ਫਿਰ ਭਾਈ ਜਿੱਤਾ ਚੌਧਰੀ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਉਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਸਨ। ਕੁਝ ਪੂਰਬਲੇ

ਜਨਮ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਨ। ਜਿਸ ਵਕਤ ਭਾਈ ਜਿੱਤੇ ਰੰਧਾਵੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸੀਸ ਰੱਖ ਕੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੁੱਕਿਆ, ਉਸ ਵਕਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ। ਅੱਚਲ ਬਟਾਲੇ ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਦੇ ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟਿ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਜਿੱਤਾ ਵੀ ਨਾਲ ਸੀ। ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਹਨੇਰੀ, ਤੂਫ਼ਾਨ ਚਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਖੋਹ ਲਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਧ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਤੂਫ਼ਾਨ ਵਿਚ ਮਰੇ ਹੋਏ ਜਾਨਵਰ, ਜੋ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਏ ਸਨ, ਭਾਈ ਜਿੱਤੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਤਰਸ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਿਆਂ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਚਾਦਰ ਵਿਛਾ ਲਈ ਤੇ ਉਸ ਚਾਦਰ ਉੱਪਰ ਬੈਠ ਗਏ ਤੇ ਕਿਸ਼ਤੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਚਾਦਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਕੇ ਮਰੇ ਹੋਏ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ 'ਸਤਿਨਾਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਾਨਵਰ ਜਿਊਂਦੇ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੌਣ ਹੈ, ਜੋ ਮਰੇ ਹੋਏ ਜਾਨਵਰ ਜਿਊਂਦੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਤਾਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਹੀ ਕੋਈ ਚੇਲਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਜਿੱਤਾ ਰੰਧਾਵਾ ਐਸਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੀ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਖੋਹ ਲਈਆਂ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਤੂੰ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਊਦਿਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਏ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਸਿੱਧਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜਿੱਤੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਾਪਸ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵਾਸਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਜਿੱਤੇ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ, ਹਉਮੈ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ, ਨਾਮ ਵਿਚ ਲਿਵ ਜੋੜੀ ਰੱਖਣਾ, ਇਹ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਕਦੇ ਟੁੱਟਣਾ ਨਹੀਂ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਹਉਮੈ ਤਜਿਨਿ ਨਾਮ ਲਿਵ ਲਾਵਨ। ਭਾਣਾ ਮਨਣੁ ਪੰਥ ਇਹ ਪਾਵਨ।
ਕਰਹੁ ਤੀਨ ਕੋ ਦ੍ਰਿਢ ਅਭ੍ਯਾਸਾ। ਸ਼ਾਂਤਿ ਪਾਇ ਮਨ ਹ੍ਵੈ ਸੁਖਰਾਸਾ।

(ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਅਧਿਆਇ ੨)

ਸਾਖੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੀ—ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਤਾ ਗੌਰਾਂ ਦੇ ਉਦਰ ਤੋਂ ਸੁੱਘੇ ਰੰਧਾਵੇ ਦੇ ਘਰ ੭ ਕੱਤਕ, ਸੰਮਤ ੧੫੬੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਕੱਥੂਨੰਗਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਨਾਮ ਬੂੜਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਲਕ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਹੀ ਆਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਉਪਰਾਮ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਕੋਲ ਬੈਠਣ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਸੀ, ਜੋ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਮਰ ੧੨ ਕੁ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਮਤ ੧੫੭੫ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਇਸ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕਾਕਾ! ਇਹ ਗਾਵਾਂ, ਮੱਝਾਂ ਤੇਰੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਚਾਰਦਾ ਹੈਂ? ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਲਕ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ! ਇਹ ਗਾਵਾਂ, ਮੱਝਾਂ ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੱਸ ਇਤਨਾ ਕੁ ਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਾ ਕਾਕਾ, ਆਪਣੇ ਪਸ਼ੂ ਸੰਭਾਲ। ਤਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਵੀ ਤੇ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਬਾਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੀ, ਅਸਾਂ ਜਾਗ ਲਾਉਣਾ ਸੀ, ਉਹ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਸਰ ਦਾ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲ ਜਾਏਗਾ। ਭਾਈ ਬੂੜਾ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਧਿਆਨ

ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੱਖਤੇ ਹੀ ਮੱਖਣ ਦਾ ਕੁੱਜਾ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਭੋਗ ਪੈ ਕੇ ਹਟਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਮੱਖਣ ਦਾ ਕੁੱਜਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ? ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੀ ਇਸ ਵਿਚ ਮੱਖਣ ਹੈ, ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਕੇ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈਂ? ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਘਰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਲਿਆਂਦਾ ਹੋਇਆ ਮੱਖਣ ਅਸਾਂ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ। ਤੁਹਾਡੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਰਨਗੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਜਾਉ। ਤਾਂ ਬੂੜਾ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਰੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਗੇ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਮੱਖਣ ਦੀ ਭੇਟਾ ਦਾ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਤਨੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਐਸੀ ਸੁਮੱਤਿ ਕਿਥੋਂ ਪਾਈ? ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਅੱਗ ਬਾਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਨਾ ਬਲੀ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅੱਗ ਬਾਲਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਦੱਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਲੱਕੜਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਈ ਤਾਂ ਝੱਟ ਹੀ ਬਲ ਪਈ ਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਲੱਗੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਵੈਰਾਗ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਕਾਲ ਵੀ ਕਿਤੇ ਮੈਨੂੰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾ ਮਾਰ ਦੇਵੇ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਬੂੜਾ ਨਹੀਂ, ਬੁੱਢਾ ਹੈਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੁੱਢਿਆਂ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਸਵਾ ਗਿੱਠ ਦਾ ਚਿੱਟਾ ਦਾੜ੍ਹਾ ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉੱਤੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗਾ। ਜਦੋਂ ਸੁੱਘੇ ਰੰਧਾਵੇ ਨੇ ਆ ਕੇ ਪੁੱਤਰ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵੱਡੀ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਡੇ ਛੇਵੇਂ ਜਾਮੇ ਤਕ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਵੇਗਾ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਭਾਈ।

ਫਿਰਣਾ ਖਹਿਰਾ ਜੋਧ ਸਿਖੁ; ਜੀਵਾਈ ਗੁਰੁ ਸੇਵ ਕਮਾਵੈ।

ਖਹਿਰਾ ਗੋਤ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਫਿਰਣਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਜੋਧ ਜੀ, ਭਾਈ ਜੀਵਾਈ = ਜੀਵਾ ਜੀ ਸਦਾ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵ = ਟਹਿਲ ਕਮਾਵੈ = ਕਮਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਗੁਜਰ ਜਾਤ ਲੁਹਾਰ ਹੈ; ਗੁਰਸਿਖੀ ਗੁਰਸਿਖ ਸੁਣਾਵੈ।

('ਗੁੱਜਰ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਗੁਜਰ ਲੁਹਾਰ ਜਾਤ ਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸੀ, ਜੋ ਆਪ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਧਾਰ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿਖ (ਗੁਰ + ਸਿਖ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਬਾਰੇ ਸੁਣਾਵੈ = ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਭਾਵ ਇਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਸਿੱਖ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਸਨ।

ਨਾਈ ਧਿੰਙ ਵਖਾਣੀਐ; ਸਤਿਗੁਰ ਸੇਵ ਕੁਟੰਬੁ ਤਰਾਵੈ।

ਭਾਈ ਧਿੰਙਾ ਨਾਈ ਜਾਤ ਦਾ ਸਿੱਖ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਲਾਂਗਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਤਨੋਂ ਮਨੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਕੁਟੰਬੁ = ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਤਰਾਵੈ = ਤਾਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ; ਅਲਖੁ ਲਖਾਵੈ ॥੧੪॥

('ਅਲੱਖ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲਖਣਾ ਬਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲਖਾਵੈ = ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ ॥੧੪॥

ਨੋਟ : ਭਾਈ ਤਾਰੂ, ਭਾਈ ਬਾਲਾ, ਭਾਈ ਮੂਲਾ ਕੀੜ, ਭਾਈ ਪਿਰਥਾ, ਭਾਈ ਖੇਡਾ, ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ, ਭਾਈ ਪਿਰਥੀ ਮੱਲ, ਭਾਈ ਰਾਮਾ ਡਿੱਡੀ, ਭਾਈ ਦੌਲਤ, ਭਾਈ ਜਿੰਦ ਪੀਰ, ਭਾਈ ਮਾਲੋ, ਭਾਈ ਮਾਂਗਾ, ਭਾਈ ਕਾਲੂ, ਭਾਈ ਭਗਤਾ, ਭਾਈ ਸ਼ੀਹਾਂ ਉੱਪਲ, ਭਾਈ ਗੱਜਣ ਉੱਪਲ, ਭਾਈ ਭਾਗੀਰਥ, ਭਾਈ ਜਿੱਤਾ ਰੰਧਾਵਾ, ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਫਿਰਣਾ, ਭਾਈ ਜੋਧ ਤਕ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ੨੧ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜੀਵਾ, ਭਾਈ ਗੁਜਰ, ਭਾਈ ਧਿੰਙ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਸਿੱਖ ਨਾਮਾਵਲੀ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ)

ਪਾਰੋ ਜੁਲਕਾ ਪਰਮ ਹੰਸੁ; ਪੂਰੈ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੀ।

ਜਦੋਂ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਨਾਮੀ ਸਿੱਖ ਉੱਤੇ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਧਾਰੀ = ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਛੋਟੇ ਸਰੀਣਾ ਵਿਚ ਖੱਤਰੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਗੋਤ ਜੁਲਕਾ ਸੀ, ਉਹ ਪਰਮਹੰਸ ਦੀ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਜੁਲਕਾ ਜੀ ਦੀ—ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਜੀ ਕਪੂਰਥਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਡੱਲਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜੁਲਕਾ ਗੋਤ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਗੁਰੂ-ਭਗਤੀ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਸਿਦਕ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਹੰਸ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਨਿੱਤ ਘੋੜੀ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਥਾਪ ਕੇ ਇਕ ਮੰਜੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਇਕ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਅੱਲ੍ਹਾ ਯਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਅੰਤਕਾਲ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਵੇਖ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੋਈ ਘੋੜੀ ਹੀ ਕੋਲ ਰੱਖੀ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਜੁਲਕਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਏ।

ਮਲੂਸਾਹੀ ਸੂਰਮਾ; ਵਡਾ ਭਗਤ ਭਾਈ ਕੇਦਾਰੀ।

ਮਲੂਸਾਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸੂਰਮਾ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕੇਦਾਰੀ ਜੀ ਵੀ ਵੱਡੇ ਭਗਤ ਹੋਏ ਹਨ।

ਦੀਪਾ ਦੇਊ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ; ਬੂਲੇ ਦੇ ਜਾਈਐ ਬਲਿਹਾਰੀ।

ਭਾਈ ਦੀਪਾ ਦੇਊ, ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬੂਲੇ ਜੀ ਦੇ = ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਈਐ = ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।

ਲਾਲ ਸੁ ਲਾਲੂ ਬੁਧਿਵਾਨ; ਦੁਰਗਾ ਜੀਵੰਧਾ ਪਰਉਪਕਾਰੀ।

ਭਾਈ ਲਾਲੂ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬੜਾ ਲਾਲ = ਪਿਆਰਾ ਤੇ ਸੁ = ਉਹ ਬੁਧਿਵਾਨ = ਅਕਲਮੰਦ ਸਿੱਖ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦੁਰਗਾ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਜੀਵੰਧਾ ਜੀ ਵੀ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ।

ਜਗਾ ਧਰਣੀ ਜਾਣੀਐ; ਸੰਸਾਰੂ ਨਾਲੈ ਨਿਰੰਕਾਰੀ।

ਭਾਈ ਜੱਗਾ ਜੀ, ਜੋ ਧਰਣੀ ਜਾਤ (ਖੱਤਰੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਗੋਤ) ਦੇ ਸਿੱਖ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰੂ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ **ਵਾ:** ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਖਾਨੂ ਮਈਆ ਪੁਤ ਪਿਉ; ਗੁਣ ਗਾਹਕ ਗੋਬਿੰਦ ਭੰਡਾਰੀ।

ਭਾਈ ਖਾਨੂ ਜੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਤ = ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਮਈਆ ਜੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪਿਉ-ਪੁੱਤ੍ਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੋਬਿੰਦਾ ਜੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਭੰਡਾਰੀ, ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਗ੍ਰਾਹਕ ਸੀ।

ਜੋਧ ਰਸੋਈਆ ਦੇਵਤਾ; ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਕਰਿ ਦੁਤਰ ਤਾਰੀ।

ਭਾਈ ਜੋਧ ਜੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਰਸੋਈਏ ਸਨ, ਜੋ ਦੇਵਤਾ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ = ਟਹਿਲ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਦੁਤਰ = ਨਾ ਤਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਤਾਰੀ = ਤਰ ਗਏ।

ਪੂਰੈ ਸਤਿਗੁਰ; ਪੈਜ ਸਵਾਰੀ ॥੧੫॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੂਰੈ = ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪੈਜ = ਇੱਜ਼ਤ ਸਵਾਰੀ = ਸਵਾਰ ਦਿੱਤੀ ॥੧੫॥

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ੧੭ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੋਰ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਡੱਲੇ ਵਾਸੀ ਸੰਗਤ, ਤੀਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿੱਖ)

ਪਿਰਥੀ ਮਲ ਤੁਲਸਾ ਭਲਾ; ਮਲਣ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਹਿਤਕਾਰੀ।

('ਮੱਲ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ; 'ਭਲਾ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਪਿਰਥੀ ਮੱਲ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਤੁਲਸਾ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਮੱਲਣ ਜੀ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਭਲਾ = ਚੰਗੇ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਜੋ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ = ਟਹਿਲ ਅਤੇ ਹਿਤਕਾਰੀ = ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਰਾਮੂ ਦੀਪਾ ਉਗ੍ਰਸੈਣ; ਨਾਗਉਰੀ ਗੁਰ ਸਬਦ ਵੀਚਾਰੀ।

('ਨਾ-ਗਉਰੀ' ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਰਾਮੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਦੀਪਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਉਗ੍ਰਸੈਣ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਨਗੌਰੀ ਜੀ ਇਹ ਚਾਰੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵੀਚਾਰੀ = ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਮੋਹਣ ਰਾਮੂ ਮਹਤਿਆ; ਅਮਰੂ ਗੋਪੀ ਹਉਮੈ ਮਾਰੀ।

ਭਾਈ ਮੋਹਣ ਜੀ, ਭਾਈ ਰਾਮੂ ਜੀ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਮਹਤਿਆ = ਮਹਿਤੇ ਗੋਤ ਦੇ ਖੱਤਰੀ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਅਮਰੂ, ਭਾਈ ਗੋਪੀ ਜੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਹਉਮੈ = ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਾਰੀ = ਮਾਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਸਹਾਰੂ ਗੰਗੂ ਭਲੇ; ਭਾਗੂ ਭਗਤੁ ਭਗਤਿ ਹੈ ਪਿਆਰੀ।

('ਭੱਲੇ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਸਹਾਰੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੰਗੂ ਜੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਭੱਲੇ ਜਾਤ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਭਾਗੂ ਭਗਤ ਜੀ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਹੈ = ਹੀ ਪਿਆਰੀ ਸੀ।

ਖਾਨੂ ਛੁਰਾ ਤਾਰੂ ਤਰੇ; ਵੇਗਾਪਾਸੀ ਕਰਣੀ ਸਾਰੀ।

ਭਾਈ ਖਾਨੂ ਛੁਰਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਜੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਤਰੇ = ਤਰ ਗਏ ਅਤੇ ਭਾਈ ਵੇਗਾਪਾਸੀ ਨੇ ਵੀ ਸਾਰੀ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਨਾਮ ਦੀ ਕਰਣੀ = ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਉਗਰੂ ਨੰਦੂ ਸੂਦਨਾ; ਪੂਰੋ ਝਟਾ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰੀ।

ਭਾਈ ਉਗਰੂ, ਭਾਈ ਨੰਦੂ ਜੀ ਸੂਦਨਾ = ਸੂਦ ਗੋਤ ਦੇ ਖੱਤਰੀ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਪੂਰੋ ਝੱਟਾ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਤਾਰੀ = ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ।

ਮਲੀਆ ਸਹਾਰੂ ਭਲੇ; ਛੀਂਬੇ ਗੁਰ ਦਰਗਹ ਦਰਬਾਰੀ।

ਭਾਈ ਮਲੀਆ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਹਾਰੂ ਜੀ ਵੀ ਭਲੇ = ਚੰਗੇ ਸਿੱਖ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਛੀਂਬੇ = ਬਸਤਰ ਧੋਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਗਹ = ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਪਾਂਧਾ ਬੂਲਾ ਜਾਣੀਐ; ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਣੁ ਲੇਖਾਰੀ।

ਭਾਈ ਬੂਲਾ ਪਾਂਧਾ ਜੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਕਰਕੇ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਡਲੇ ਵਾਸੀ; ਸੰਗਤਿ ਭਾਰੀ ॥੧੬॥

ਇਹ ਭਾਰੀ ਸੰਗਤ ਡੱਲੇ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੀ॥੧੬॥

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ੨੩ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੋਰ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਸੱਭਰਵਾਲ ਦੇ ਸਿੱਖ, ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿੱਖ)

ਸਨਮੁਖ ਭਾਈ ਤੀਰਥਾ; ਸਭਰਵਾਲ ਸਭੇ ਸਿਰਦਾਰਾ।

ਸੱਭਰਵਾਲ ਦੇ ਸਭੇ = ਸਾਰੇ ਸਿਰਦਾਰਾ = ਸਰਦਾਰ (ਮੁਖੀ) ਤੇ ਭਾਈ ਤੀਰਥਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ।

ਪੂਰੋ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਹੈ; ਬਿਸਨਦਾਸ ਪਰਵਾਰ ਸਧਾਰਾ।

ਭਾਈ ਪੂਰੋ ਜੀ, ਭਾਈ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨਦਾਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸਧਾਰਾ = ਸੁਧਾਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਭਾਵ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਲੈ ਆਏ ਸੀ।

ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ—ਭਾਈ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵੈਰੋਵਾਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਸਨ। ਆਪ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਸਨ। ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਬਾਉਲੀ ਦੇ ਥੱਲੇ ਜਦੋਂ ਸਖ਼ਤ ਕੜ ਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਛੋਟੇ ਹਥੌੜੇ ਨਾਲ ਕੜ ਤੋੜਨ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਇਕ-ਦਮ ਫੁੱਟ ਪੈਣ ਨਾਲ ਦੱਬ ਜਾਣ ਦਾ ਭਾਰੀ ਖ਼ਤਰਾ ਸੀ, ਪਰ ਬਾਉਲੀ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਖ਼ਤਰਾ ਮੁੱਲ ਲੈ ਕੇ ਕੜ ਤੋੜ ਹੀ ਲਿਆ, ਪਰ ਬਾਉਲੀ ਵਿਚ ਇਕ-ਦਮ ਪਾਣੀ ਭਰ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਗਏ। ਸਭ ਸੰਗਤ ਨੇ ਐਸਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਜੀ ਡੁੱਬ ਕੇ ਮਰ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਾਣਕ ਡੁੱਬਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਜਦ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕਢਵਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਏ।

ਪੁਰਖ ਪਦਾਰਥ ਜਾਣੀਐ; ਤਾਰੂ ਭਾਰੂ ਦਾਸ ਦੁਆਰਾ।

ਭਾਈ ਪੁਰਖਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਪਦਾਰਥ ਜੀ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਭਾਰੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਦੁਆਰਾ ਦਾਸ ਜੀ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨੋਟ : ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਸਿੱਖ ਮੰਨੇ ਹਨ: ੧. ਭਾਈ ਪਦਾਰਥ ਜੀ, ੨. ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਜੀ, ੩. ਭਾਈ ਭਾਰੂ ਜੀ, ਪਰ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜ ਸਿੱਖ ਹਨ।

ਮਹਾਪੁਰਖ ਹੈ ਮਹਾਨੰਦ; ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਬੁਧਿ ਬਿਮਲ ਵੀਚਾਰਾ।

ਭਾਈ ਮਹਾਂਨੰਦ ਜੀ ਉੱਤਮ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਵੀ ਬਿਮਲ = ਨਿਰਮਲ ਬੁੱਧ ਵਾਲੇ ਵੀਚਾਰਾ = ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ।

ਬਰਮ ਦਾਸ ਹੈ ਖੋਟੜਾ; ਡੂੰਗਰਦਾਸ ਭਲੇ ਤਕਿਆਰਾ।

('ਭੱਲੇ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਹੈ)

ਬਰਮ ਦਾਸ ਜੀ ਖੋਟੜਾ ਜਾਤ (ਖਰਲ ਜਾਤੀ ਦੀ ਇਕ ਸਾਖ, ਜੋ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਬਹੁਤ ਵਾਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ) ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਡੂੰਗਰਦਾਸ ਜੀ ਭੱਲੇ ਜਾਤ ਵਿੱਚੋਂ, ਤਕਿਆਰਾ (ਖੱਤਰੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਗੋਤ) ਗੋਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ।

ਦੀਪਾ ਜੇਠਾ ਤੀਰਥਾ; ਸੈਸਾਰੂ ਬੂਲਾ ਸਚਿਆਰਾ।

ਭਾਈ ਦੀਪਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਤੀਰਥਾ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੈਸਾਰੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਬੂਲਾ ਜੀ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਚਿਆਰਾ = ਸਚਿਆਰ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਮਾਈਆ ਜਾਪਾ ਜਾਣੀਅਨਿ; ਨਈਆ ਖੁਲਰ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਾ।

ਭਾਈ ਮਾਈਆ ਜੀ, ਭਾਈ ਜਾਪਾ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨਈਆ ਜੀ ਖੁੱਲਰ ਗੋਤ (ਵੱਡੇ ਸਰੀਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖੱਤਰੀ ਗੋਤ) ਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖ ਜਾਣੀਅਨਿ = ਜਾਣੀਦੇ ਹਨ।

ਤੁਲਸਾ ਵਹੁਰਾ ਜਾਣੀਐ; ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਅਵੇਸ ਅਚਾਰਾ।

ਵਹੁਰਾ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਤੁਲਸਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਅਵੇਸ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਉੱਚੇ ਅਚਾਰ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੀਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰ ਸਚੁ; ਸਵਾਰਣਹਾਰਾ ॥੧੭॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਲੜ ਲਗਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਵਾਰਣਹਾਰਾ = ਸਵਾਰਣ ਵਾਲੇ ਹਨ॥੧੭॥

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੨ ਦੱਸੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੋਰ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ)

ਪੁਰੀਆ ਚੂਹੜ ਚਉਧਰੀ; ਪੈੜਾ ਦਰਗਹ ਦਾਤਾ ਭਾਰਾ।

ਭਾਈ ਪੁਰੀਆ ਜੀ, ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਜੀ, ਜੋ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਚੌਧਰੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਦਰਗਹ = ਦਰਗਾਹਾ ਜੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਭਾਰਾ = ਵੱਡੇ ਦਾਤਾ = ਦਾਨੀ ਸਨ।

ਬਾਲਾ ਕਿਸਨਾ ਝਿੰਗਰਣਿ; ਪੰਡਿਤ ਰਾਇ ਸਭਾ ਸੀਗਾਰਾ।

('ਸਭਾ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਸਨਾ ਜੀ ਜੋ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਝਿੰਗਰਣ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਪੰਡਿਤ ਰਾਏ ਜੀ ਸਭਾ ਦਾ ਸੀਗਾਰਾ = ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸਨ।

ਨੋਟ : ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਦੋ ਸਿੱਖ ਮੰਨੇ ਹਨ : ੧. ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਜੀ। ਪਰ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਤਿੰਨ ਮੰਨੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ।

ਸੁਹੜ ਤਿਲੋਕਾ ਸੂਰਮਾ; ਸਿਖ ਸਮੁੰਦਾ ਸਨਮੁਖਾ ਸਾਰਾ।

ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਜੀ ਜੋ ਸੁਹੜ ਜਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸੂਰਮਾ = ਬਹਾਦਰ ਸਿੱਖ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦਾ ਜੀ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰਾ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਕੁਲਾ ਭੁਲਾ ਝੰਝੀਆ; ਭਾਗੀਰਥ ਸੁਇਨੀ ਸਚਿਆਰਾ।

('ਕੁੱਲਾ', 'ਭੁੱਲਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਕੁਲਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਭੁਲਾ ਜੀ ਝੰਝੀਆਂ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਭਗੀਰਥ ਜੀ ਸੁਇਨੀ ਜਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਚਿਆਰਾ = ਸਚਿਆਰ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਲਾਲੂ ਬਾਲੂ ਵਿਜ ਹਨਿ; ਹਰਖਵੰਤੁ ਹਰਦਾਸ ਪਿਆਰਾ।

ਭਾਈ ਲਾਲੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਬਾਲੂ ਜੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਿਜ ਜਾਤ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਹਰਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਰਖਵੰਤੁ = ਖ਼ੁਸ਼ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਧੀਰ ਨਿਹਾਲੂ ਤੁਲਸੀਆ; ਬੂਲਾ ਚੰਡੀਆ ਬਹੁ ਗੁਣਿਆਰਾ।

ਭਾਈ ਧੀਰੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਨਿਹਾਲੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਤੁਲਸੀਆ ਜੀ, ਭਾਈ ਬੂਲਾ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਚੰਡੀਆ ਜੀ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਗੁਣਿਆਰਾ = ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਨੋਟ : ਕਈਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ 'ਧੀਰ ਨਿਹਾਲੂ' ਇਕ ਸਿੱਖ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। *ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼* ਅਨੁਸਾਰ ਧੀਰ ਜਾਤ ਦਾ ਇਕ ਨਿਹਾਲੂ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਗੋਖੂ ਟੋਡਾ ਮਹਤਿਆ; ਤੋਤਾ ਮਦੂ ਸਬਦ ਵੀਚਾਰਾ।

ਭਾਈ ਗੋਖੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਟੋਡਾ ਜੀ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਮਹਤਿਆ = ਮਹਿਤਾ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ ਤੇ ਭਾਈ ਤੋਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਦੂ ਜੀ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀਚਾਰਾ = ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਝਾਂਝੂ ਅਤੇ ਮੁਕੰਦ ਹੈ; ਕੀਰਤਨ ਕਰੈ ਹਜੂਰ ਕਿਦਾਰਾ।

ਭਾਈ ਝਾਂਝੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਮੁਕੰਦ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਿਦਾਰਾ ਜੀ ਇਹ ਗੁਰਸਿੱਖ ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰੈ = ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਪਰਗਟ ਪਾਹਾਰਾ॥੧੮॥

ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਰਗਟ = ਪ੍ਰਤੱਖ ਪਾਹਾਰਾ = ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੇ ਸਨ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਸਿੱਖ ਨਾਮਾਵਲੀ)

ਗੰਗੂ ਨਾਊ ਸਹਗਲਾ; ਰਾਮਾ ਧਰਮਾ ਉਦਾ ਭਾਈ।

ਭਾਈ ਗੰਗੂ ਜੀ ਨਾਊ = ਨਾਈ ਜਾਤ ਦੇ ਸਹਿਗਲ ਗੋਤ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਧਰਮਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਉਦਾ ਜੀ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਭਾਈ = ਭਰਾ ਸਨ, ਜੋ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਜਟੂ ਭਟੂ ਵੇਤਿਆ; ਫਿਰਨ ਸੂਦ ਵਡਾ ਸਤ ਭਾਈ।

ਭਾਈ ਜਟੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਭਟੂ ਜੀ ਵੇਤਿਆ = ਤਤਬੇਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਫਿਰਨਾ ਜੀ ਜੋ ਸੂਦ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਤ = ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਵਡਾ = ਬਹੁਤ ਭਾਈ = ਪਿਆਰੇ ਸਨ ਭਾਵ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਭੋਲੂ ਭਟੂ ਜਾਣੀਅਨਿ; ਸਨਮੁਖ ਤੇਵਾੜੀ ਸੁਖਦਾਈ।

ਭਾਈ ਭੋਲੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਭਟੂ ਜੀ, ਜੋ ਤਿਵਾੜੀ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿ ਕੇ ਸੁਖਦਾਈ = ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਨ ਤੇ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ।

ਡਲਾ ਭਾਗੀ ਭਗਤਿ ਹੈ; ਜਾਪੂ ਨਿਵਲਾ ਗੁਰ ਸਰਣਾਈ।

('ਡੱਲਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਡੱਲਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਭਾਗੀ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭਗਤ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਭਾਈ ਜਾਪੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਨਿਵਲਾ ਜੀ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਰਣਾਈ = ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਮੂਲਾ ਸੂਜਾ ਧਾਵਣੇ; ਚੰਦੂ ਚਉਝੜ ਸੇਵ ਕਮਾਈ।

ਭਾਈ ਮੂਲਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਸੂਜਾ ਜੀ ਧਾਵਣੇ ਗੋਤ ਦੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਚੰਦੂ ਜੀ ਚਉਝੜ ਜਾਤ ਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ।

ਰਾਮਦਾਸ ਭੰਡਾਰੀਆ; ਬਾਲਾ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਧਿਆਈ।

ਭਾਈ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਭੰਡਾਰੀਆ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਜੀ ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਟਿਕਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਈ = ਧਿਆਉਂਦੇ ਸਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਬਿਸਨੂ ਬੀਬੜਾ; ਮਾਛੀ ਸੁੰਦਰ ਗੁਰਮਤਿ ਪਾਈ।

ਬੀਬੜਾ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ ਮਾਛੀ ਜੀ ਵੱਡੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਸੀ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ॥੧੯॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਵਡਿਆਈ = ਮਹਿਮਾ ਵੱਡੀ ਹੈ ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਸਿੱਖ ਨਾਮਾਵਲੀ)

ਜਟੂ ਭਾਨੂ ਤੀਰਥਾ; ਚਾਇ ਚਈਲੇ ਚਢੇ ਚਾਰੇ।
ਸਣੇ ਨਿਹਾਲੇ ਜਾਣੀਅਨਿ; ਸਨਮੁਖ ਸੇਵਕ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ।

ਭਾਈ ਜੱਟੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਭਾਨੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਤੀਰਥਾ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲੇ ਦੇ ਸਣੇ = ਸਮੇਤ ਇਹ ਚਾਰੇ ਚੱਢੇ ਗੋਤ ਦੇ ਜਾਣੀਅਨਿ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਚਾਇ ਚਈਲੇ = ਵੱਡੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਾਲੇ, ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੇ ਗੁਰੂ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸੇਵਕ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਸਨ।

ਸੇਖੜ ਸਾਧ ਵਖਾਣੀਅਹਿ; ਨਾਊ ਭੁਲੂ ਸਿਖ ਸੁਚਾਰੇ।

ਭਾਈ ਨਾਊ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਭੁੱਲੂ ਜੀ, ਇਹ ਸਾਧੂ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਤੇ ਸੇਖੜ ਜਾਤ ਦੇ ਸਿੱਖ ਵਖਾਣੀਅਹਿ = ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੁਚਾਰੇ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਜਟੂ ਭੀਵਾ ਜਾਣੀਅਨਿ; ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਮੂਲਾ ਪਰਵਾਰੇ।

ਭਾਈ ਜੱਟੂ ਜੀ ਭੀਵਾ ਗੋਤ ਦੇ ਜਾਣੀਅਨਿ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮੂਲਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰੇ = ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਨ।

ਚਤੁਰਦਾਸ ਮੂਲਾ ਕਪੂਰ; ਹਾੜੂ ਗਾੜੂ ਵਿਜ ਵਿਚਾਰੇ।

ਭਾਈ ਚਤੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਭਾਈ ਮੂਲਾ ਜੀ ਕਪੂਰ ਗੋਤ ਦੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਹਾੜੂ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਗਾੜੂ ਜੀ ਵਿੱਜ ਜਾਤੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰੇ = ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਫਿਰਨਾ ਬਹਿਲ ਵਖਾਣੀਐ; ਜੇਠਾ ਚੰਗਾ ਕੁਲ ਨਿਸਤਾਰੇ।

('ਕੁਲ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਫਿਰਨਾ ਜੀ ਬਹਿਲ ਜਾਤ ਦੇ ਵਖਾਣੀਐ = ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਨੇ ਚੰਗਾ = ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਦਾ ਨਿਸਤਾਰੇ = ਉੱਧਾਰ ਕਰ ਲਿਆ।

ਵਿਸਾ ਗੋਪੀ ਤੁਲਸੀਆ; ਭਾਰਦੁਆਜੀ ਸਨਮੁਖ ਸਾਰੇ।

ਭਾਈ ਵਿੱਸਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੋਪੀ ਜੀ, ਭਾਈ ਤੁਲਸੀਆ ਜੀ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਰਦੁਆਜੀ = ਭਾਰਦਵਾਜ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਵਡਾ ਭਗਤ ਹੈ ਭਾਈਅੜਾ; ਗੋਇੰਦੁ ਘੇਈ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੇ।

ਭਾਈ ਭਾਈਅੜਾ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੋਇੰਦ ਜੋ ਘੇਈ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੇ = ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਗਤ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰੇ; ਪਾਰਿ ਉਤਾਰੇ ॥੨੦॥

ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ-ਉਤਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ॥੨੦॥

ਪਉੜੀ ੨੧ (ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਦੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ)

ਕਾਲੂ ਚਾਊ ਬੰਮੀਆ; ਮੂਲੇ ਨੋ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਪਿਆਰਾ।

ਭਾਈ ਕਾਲੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਚਾਊ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬੰਮੀਆ ਜੀ, ਭਾਈ ਮੂਲੇ = ਮੂਲਾ ਜੀ ਨੋ = ਨੂੰ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਪਿਆਰਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ : *ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼* ਵਿਚ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਬੰਮੀਆਂ ਗੁੱਜਰਾਂ ਇਕ ਜਾਤ ਮੰਨੀ ਹੈ।

ਹੇਮਾ ਵਿਚਿ ਕਪਾਹੀਆ; ਗੋਇੰਦੁ ਘੇਈ ਗੁਰ ਨਿਸਤਾਰਾ।

ਕਪਾਹੀਆ = ਕਪਾਹ ਵੇਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਈ ਹੇਮਾ ਜੀ ਅਤੇ ਘੇਈ ਜਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਗੋਇੰਦ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਿਸਤਾਰਾ = ਉੱਧਾਰ ਕੀਤਾ।

ਭਿਖਾ ਟੋਡਾ ਭਟ ਦੁਇ; ਧਾਰੂ ਸੂਦ ਮਹਲ ਤਿਸੁ ਭਾਰਾ।

ਭਾਈ ਭਿਖਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਟੋਡਾ ਜੀ ਇਹ ਦੁਇ = ਦੋਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭੱਟ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਧਾਰੂ ਜੀ ਭਾਰੇ ਮਹਲ ਵਾਲੇ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਦਾ ਗੋਤ ਸੂਦ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਨਾ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਾਮੂ ਕੋਹਲੀ; ਨਾਲਿ ਨਿਹਾਲੂ ਸੇਵਕ ਸਾਰਾ।

ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਜੀ, ਭਾਈ ਰਾਮੂ ਜੀ ਕੋਹਲੀ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲੂ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰਾ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸੇਵਕ ਸਨ।

ਛਜੂ ਭਲਾ ਜਾਣੀਐ; ਮਾਈ ਦਿਤਾ ਸਾਧ ਵਿਚਾਰਾ।

(‘ਭੱਲਾ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਛੱਜੂ ਜੀ ਭੱਲਾ ਗੋਤ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸਿੱਖ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਾਈ ਦਿੱਤਾ ਜੀ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾ = ਵਿਚਾਰਮਾਨ ਸਾਧ = ਸਾਧੂ ਸਨ।

ਤੁਲਸਾ ਵਹੁਰਾ ਭਗਤ ਹੈ; ਦਾਮੋਦਰ ਆਕੁਲ ਬਲਿਹਾਰਾ।

ਭਾਈ ਤੁਲਸਾ ਜੀ ਵਹੁਰਾ ਗੋਤ ਦੇ ਭਗਤ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਦਮੋਦਰ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਆਕੁਲ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰਾ = ਕੁਰਬਾਣ ਜਾਣਾ ਕਰੀਏ।

ਭਾਨਾ ਆਵਲ ਵਿਗਹਮਲ; ਬੁਧੂ ਛੀਂਬਾ ਗੁਰ ਦਰਬਾਰਾ।

(‘ਵਿਗਹਮੱਲ’ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਜੀ, ਆਵਲ ਗੋਤ ਦੇ ਤੇ ਭਾਈ ਵਿਗਹ ਮੱਲ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਬੁੱਧੂ ਛੀਂਬਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰਿ; ਭਗਤਿ ਭੰਡਾਰਾ ॥੨੧॥

ਇਹ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਨਗਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਦਾ ਭੰਡਾਰਾ = ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ॥੨੧॥

ਪਉੜੀ ੨੨ (ਮਸੰਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ)

ਦੀਪਕ ਦੀਪਾ ਕਾਸਰਾ; ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦਾ।

ਭਾਈ ਦੀਪਕ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਦੀਪਾ ਜੀ ਕਾਸਰਾ ਗੋਤ ਦੇ ਮਸੰਦ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ = ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦੇ ਭਾਵ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਪਟੀ ਅੰਦਰਿ ਚਉਧਰੀ; ਢਿਲੋ ਲਾਲ ਲੰਗਾਹ ਸੁਹੰਦਾ।

ਢਿੱਲੋਂ ਗੋਤ ਦੇ ਭਾਈ ਲਾਲ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਜੀ ਪੱਟੀ ਨਗਰ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਚੌਧਰੀ ਸਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਸੁਹੰਦਾ = ਸੋਭਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਅਜਬ ਅਜਾਇਬ ਸੰਞਿਆ; ਉਮਰ ਸਾਹ ਗੁਰ ਸੇਵ ਕਰੰਦਾ।

ਭਾਈ ਅਜਬ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਅਜਾਇਬ ਜੀ, ਭਾਈ ਉਮਰ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਸੰਞੇ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨੇ ਮਸੰਦ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੰਦਾ = ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਪੈੜਾ ਛਜਲੁ ਜਾਣੀਐ; ਕੰਦੂ ਸੰਘਰੁ ਮਿਲੈ ਹਸੰਦਾ।

ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਜੀ ਛੱਜਲ ਗੋਤ ਦੇ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕੰਦੂ ਜੀ, ਜੋ ਸੰਘਰ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਸਿੱਖ ਸਭ ਨੂੰ ਹਸੰਦਾ = ਹੱਸ ਕੇ ਮਿਲੈ = ਮਿਲਦੇ ਸਨ।

ਪੁਤ ਸਪੁਤ ਕਪੂਰ ਦੇਉ; ਸਿਖੈ ਮਿਲਿਆ ਮਨ ਵਿਗਸੰਦਾ।

ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਪੁਤ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਕਪੂਰ ਦੇਉ ਜੀ ਦਾ ਮਨ ਸਿਖੈ = ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ = ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਵਿਗਸੰਦਾ = ਖਿੜ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸੰਮਣ ਹੈ ਸਾਹਬਾਜ ਪੁਰਿ[੧]; ਗੁਰ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਲਹੰਦਾ।

ਭਾਈ ਸੰਮਣ ਜੀ ਮਸੰਦ ਸਨ, ਜੋ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਉਹ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸਾਰ = ਖ਼ਬਰ ਲਹੰਦਾ = ਲੈਂਦੇ ਸਨ।

ਜੋਧਾ ਜਲੋ ਤੁਲਸ ਪੁਰਿ; ਮੋਹਣ ਆਲਮ ਗੰਜ[੨] ਰਹੰਦਾ।

ਭਾਈ ਜੋਧਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਜਲੋ ਜੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਮਸੰਦ ਸਿੱਖ ਤੁਲਸਪੁਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮੋਹਣ ਜੀ ਆਲਮਗੰਜ ਵਿਖੇ ਰਹੰਦਾ = ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ; ਵਡਿਆ ਵਡੇ ਮਸੰਦਾ॥੨੨॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਵੱਡੇ ਮਸੰਦਾ = ਮਸੰਦ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਨ॥੨੨॥

ਪਉੜੀ ੨੩ (ਗੁਰੂ ਦੇ ਅਤਿਅੰਤ ਪਿਆਰੇ ਸਨਮੁਖ ਸਿੱਖ)

ਢੇਸੀ ਜੋਧ ਹੁਸੰਗੁ ਹੈ; ਗੋਇੰਦ ਗੋਲਾ ਹਸਿ ਮਿਲੰਦਾ।

ਭਾਈ ਢੇਸੀ ਜੀ, ਭਾਈ ਜੋਧ ਜੀ ਹੁਸੰਗ ਜਾਤੀ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੋਇੰਦ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੋਲਾ = ਸੇਵਕ ਸੀ, ਜੋ ਹੱਸ ਕੇ ਮਿਲੰਦਾ = ਮਿਲਦਾ ਸੀ।

ਮੋਹਣ ਕੁਕ ਵਖਾਣੀਐ; ਧੁਟੇ ਜੋਧੇ ਜਾਮ ਸੁਹੰਦਾ।

ਭਾਈ ਮੋਹਣ ਜੀ ਕੁਕ ਜਾਤ ਦੇ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਧੁਟਾ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਜੋਧਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਜਾਮੂ ਜੀ ਇਹ ਚਾਰੇ ਸੁਹੰਦੇ = ਸੋਭਾ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਨੋਟ : ਭਾਈ ਧੁੱਟਾ ਤੇ ਭਾਈ ਜੋਧਾ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਰੋਵਰ ਬਣਨ ਸਮੇਂ ਵੱਡੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

---

੧. ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ਪੁਰ ਪਿੰਡ ਤਰਨਤਾਰਨ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੈ।

੨. ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਛੋਟੀ ਬਸਤੀ ਹੈ।

ਮੰਞੂ ਪੰਨੂ ਪਰਵਾਨ ਹੈ; ਪੀਰਾਣਾ ਗੁਰ ਭਾਇ ਚਲੰਦਾ।

ਭਾਈ ਮੰਞੂ = ਮੰਞ ਜੀ, ਭਾਈ ਪਨੂੰ ਜੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪਰਵਾਣਨੀਕ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਪਿਰਾਣਾ ਜੀ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਭਾਇ = ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਚੱਲਦੇ ਸਨ।

ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਮੰਞ ਜੀ—ਭਾਈ ਮੰਞ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਜੋ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਕੰਗਮਾਈ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਨਾਮ ਤੀਰਥਾ ਸੀ, ਮੰਞ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੋਤ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੰਞ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖੀ ਨਹੀਂ ਟਿਕ ਸਕਦੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦਾ ਸੰਗ ਛੱਡਣਾ ਪਵੇਗਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਮੰਞ ਜੀ ਨੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬਣੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਲਗਨ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਭਾਈ ਮੰਞ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੰਗਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਲੱਕੜਾ ਲਿਆ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਹਨੇਰੀ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਰਸਤਾ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪ ਇਕ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਖੂਹ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ, ਆਪ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖਲੋਤੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਲੱਕੜੀਆਂ ਦੇ ਪੂਲੇ ਨੂੰ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਚੁੱਕੀ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਲੱਕੜਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਗਿੱਲੀਆਂ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖਲੋਤੇ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਸਵੇਰੇ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਠ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਭਾਈ ਮੰਞ ਜੀ ਖੜੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਪਿਛਲੀ ਸ਼ਾਮ ਤੋਂ ਲੱਭ ਰਹੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖ਼ੁਦ ਆਪ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਆਏ। ਰੱਸੇ ਪੁਆ ਕੇ ਭਾਈ ਮੰਞ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦਾ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਭਾਈ ਮੰਞ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਲੱਕੜਾਂ ਦਾ ਪੂਲਾ ਰੱਸੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਭੇਜਿਆ, ਫਿਰ ਆਪ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮੰਞ ਜੀ ਦੇ ਸਿਦਕ ਤੇ ਸੇਵਾ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ : **ਮੰਞ ਪਿਆਰਾ ਗੁਰੂ ਕੋ ਗੁਰ ਮੰਞ ਪਿਆਰਾ। ਮੰਞ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬੋਹਿਥਾ ਜਗ ਲੰਘਣਹਾਰਾ।** ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮੰਞ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪੀ।

ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਪਿਰਾਣਾ ਜੀ—ਭਾਈ ਪਿਰਾਣੇ ਨਾਮ ਦੇ ਦੋ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ, ਜਿਸ ਨੇ ਚਾਰ ਘੜੀਆਂ ਸੰਗਤ ਦਾ ਫਲ ਦੱਸ ਕੇ ਮਾਮਲਾ ਉਗਰਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਦਾਰ ਨੂੰ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸੇਠ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਜਾਏਂਗਾ। ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੈਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ, ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਪੁੱਛੇਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਚਾਰ ਘੜੀਆਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਰਿਹਾ। ਤੂੰ ਚਾਰ ਘੜੀ ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਫਲ ਬੈਕੁੰਠ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਨਰਕ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਫਲ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਸਤਿਸੰਗਤ ਦਾ ਫਲ ਬੈਕੁੰਠ ਧਾਮ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਗ ਲਈ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲਾ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਉਥੇ ਸੰਭਾਲ ਲਵਾਂਗਾ। ਇਉਂ ਉਸ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਦੂਸਰਾ ਭਾਈ ਪਿਰਾਣਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਗੱਲ ਇਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸੇਵਾ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਦੀ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਮੇਂ ਡਿਉਢੀ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਭਾਈ

ਪਿਰਾਣਾ ਵੀ ਸੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਤੱਤੀ ਤਵੀ 'ਤੇ ਬੈਠਣ ਸਮੇਂ ਦੌੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਚਰਨਾਂ ਹੇਠ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਿਸਮ ਨਾ ਸੜੇ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਡੰਡੇ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਪਿਰਾਣੇ, ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਖੇਡ ਵਿਚ ਨਾ ਆ। ਤੇਰਾ ਨਿਰਾਦਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਦੇਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਉਣੀ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਇਹ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਰਿਹਾ। ਇਹੀ ਭਾਈ ਪਿਰਾਣਾ ਅਤੇ ਜੇਠਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਬਣ ਕੇ ਭੈ-ਭੀਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਜੁਗਤੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਢਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਸਨ।

ਹਮਜਾ ਜਜਾ ਜਾਣੀਐ; ਬਾਲਾ ਮਰਵਾਹਾ ਵਿਗਸੰਦਾ।

ਭਾਈ ਹਮਜਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਜੱਜਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੋ ਮਰਵਾਹਾ ਖੱਤਰੀ ਸੀ, ਹਰ ਸਮੇਂ ਇਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਵਿਗਸੰਦਾ = ਖਿੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਭਾਈ ਬਾਲਾ (ਮਰਵਾਹਾ ਖੱਤਰੀ) ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਇਕ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸੀ, ਜੋ ਸੰਧੂ ਗੋਤ ਦਾ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਰਿੱਤਰ ਸੁਣਾਇਆ।

ਨਿਰਮਲ ਨਾਨੋ ਓਹਰੀ; ਨਾਲਿ ਸੂਰੀ ਚਉਧਰੀ ਰਹੰਦਾ।

ਭਾਈ ਨਾਨੋ ਜੀ ਓਹਰੀ ਜਾਤ ਦੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਜੋ ਪੱਟੀ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਸੂਰੀ ਰਹੰਦਾ = ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਨਿਰਮਲ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਪਰਬਤਿ ਕਾਲਾ ਮੇਹਰਾ; ਨਾਲਿ ਨਿਹਾਲੂ ਸੇਵ ਕਰੰਦਾ।

ਪਰਬਤਿ = ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਭਾਈ ਕਾਲਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਮੇਹਰਾ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲੂ ਜੀ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੰਦਾ = ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਕਕਾ ਕਾਲਉ ਸੂਰਮਾ; ਸਦੂ ਰਾਮਦਾਸ ਬਚਨ ਮਨੰਦਾ।

ਕੱਕਾ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਕਾਲਉ = ਕਾਲੂ ਜੀ ਸੂਰਮਾ = ਯੋਧੇ ਸਿੱਖ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਦੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨੰਦਾ = ਮੰਨਦੇ ਸਨ।

ਸੇਠ ਸਭਾਗਾ ਚੂਣੀਅਹੁ; ਆਰੋੜੇ ਭਾਰਾ ਉਗਵੰਦਾ।

ਭਾਈ ਸੇਠ ਸਭਾਗਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਭਾਰਾ ਮੱਲ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਉਗਵੰਦਾ ਜੀ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਸਿੱਖ ਚੂਣੀਅਹੁ = ਚੂਹਣੀ ਗ੍ਰਾਮ ਦੇ ਅਰੋੜੇ ਜਾਤ ਦੇ ਸਨ।

ਸਨਮੁਖ; ਇਕ ਦੂ ਇਕ ਚੜੰਦਾ ॥੨੩॥

('ਚੜ੍ਹੰਦਾ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂ = ਤੋਂ ਇਕ ਚੜੰਦਾ = ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ॥੨੩॥

ਪਉੜੀ ੨੪ (ਸਿੱਖ ਨਾਮਾਵਲੀ)

ਪੈੜਾ ਜਾਤਿ ਚੰਡਾਲੀਆ; ਜੇਠੇ ਸੇਠੀ ਕਾਰ ਕਮਾਈ।

ਪੈੜਾ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਚੰਡਾਲੀਆ ਜੀ ਅਤੇ ਸੇਠੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਾਰ = ਸੇਵਾ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ।

ਲਟਕਣ ਘੂਰਾ ਜਾਣੀਐ; ਗੁਰਦਿਤਾ ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਰਭਾਈ।

ਭਾਈ ਲਟਕਣ ਜੀ, ਭਾਈ ਘੂਰਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਗੁਰਭਾਈ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਚਰਨਾਂਮ੍ਰਿਤ ਲਿਆ ਸੀ।

ਕਾਟਾਰਾਉ ਸਰਾਫ ਹੈ; ਭਗਤ ਵਡਾ ਭਗਵਾਨ ਸੁਭਾਈ।

ਭਾਈ ਕਟਾਰਾ ਸਰਾਫ਼ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਸੁਭਾਈ = ਚੰਗੀ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਭਗਤ ਸਨ।

ਸਿਖ ਭਲਾ ਰਵਿਤਾਸ ਵਿਚਿ; ਧਉਣ ਮੁਰਾਰੀ ਗੁਰ ਸਰਣਾਈ।

ਰਵਿਤਾਸ = ਰੋਹਤਾਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਧਉਣ ਜਾਤ ਦਾ ਭਾਈ ਮੁਰਾਰੀ ਸੀ, ਜੋ ਭਲਾ = ਚੰਗਾ ਸਿੱਖ ਸੀ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਣਾਈ = ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ।

ਆਡਿਤ ਸੁਇਨੀ ਸੂਰਮਾ; ਚਰਣ ਸਰਣ ਚੂਹੜ ਜੇ ਸਾਈ।

('ਸਾਂਈ' ਬੋਲੋ)

ਸੁਇਨੀ ਜਾਤ ਦਾ ਭਾਈ ਆਡਿਤ ਜੀ ਸੂਰਮਾ = ਯੋਧਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਈਂ ਜੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੀ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ।

ਲਾਲਾ ਸੇਠੀ ਜਾਣੀਐ; ਜਾਣ ਨਿਹਾਲੂ ਸਬਦ ਲਿਵਲਾਈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਰਿਹਾਣ')

ਭਾਈ ਲਾਲਾ ਜੀ ਸੇਠੀ ਗੋਤ ਦੇ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲੂ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਈ = ਲਾਉਣੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ।

ਰਾਮਾ ਝੰਝੀ ਆਖੀਐ; ਹੇਮੂ ਸੋਈ ਗੁਰਮਤਿ ਪਾਈ।

ਭਾਈ ਰਾਮਾ ਜੀ ਝੰਝੀ ਜਾਤ ਦਾ ਸਿੱਖ ਆਖੀਐ = ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਈ ਹੇਮੂ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਸੋਈ = ਉਹੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਜਟੂ ਭੰਡਾਰੀ ਭਲਾ; ਸਾਹਦਰੈ ਸੰਗਤ ਸੁਖਦਾਈ।

('ਜੱਟੂ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜੱਟੂ ਭੰਡਾਰੀ ਭਲਾ = ਚੰਗਾ ਸਿੱਖ ਸੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਖਦਾਈ = ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸੰਗਤ ਸ਼ਾਹਦਰੈ ਵਿਚ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬੈ; ਗੁਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ॥੨੪॥

ਪੰਜਾਬੈ = ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਭਾਰੀ ਵਡਿਆਈ = ਮਹਿਮਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ **ਵਾ:** ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਭਾਵ ਸੋਭਾ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੨੫ (ਲਾਹੌਰ ਮੁਜੰਗੀ ਸੰਗਤ)

ਸਨਮੁਖਿ ਸਿਖ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚਿ; ਸੋਢੀ ਆਇਣੁ ਤਾਇਆ ਸੰਹਾਰੀ।

ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸੋਢੀਆਂ ਦੇ ਆਇਣੁ = ਘਰਾਣੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸੰਹਾਰੀ ਮੱਲ, ਜੋ ਸਾਕੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਤਾਇਆ ਸੀ, ਇਹ ਵੱਡਾ ਸਨਮੁਖ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸੰਹਾਰੀ ਮੱਲ—ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਾਕੋਂ ਤਾਇਆ ਜੀ ਲੱਗਦੇ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ’ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ (ਗੁਰੂ) ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਭੇਜ ਕੇ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਬੁਲਾਏ ਨਾ ਆਉਣਾ। ਸ੍ਰੀ (ਗੁਰੂ) ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਉੱਤਮ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਅਸਥਾਨ ’ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਉਹ ਚੂਨਾ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਖਾਨਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੁਰਧਾਮ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਕਰਕੇ ਇਸੇ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ “**ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਲੋਚੈ ਗੁਰ ਦਰਸਨ ਤਾਈ**” ਸ਼ਬਦ ਲਿਖ ਕੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਸੰਹਾਰੀ ਮੱਲ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਅਨਿੰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਤੀ ਹੋਈ।

ਸਾਈਂ ਦਿਤਾ ਝੰਝੀਆ; ਸੈਦੋ ਜਟੁ ਸਬਦ ਵੀਚਾਰੀ।

(‘ਜੱਟੁ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਸਾਈਂ ਦਿੱਤਾ ਜੀ ਝੰਝੀਆ ਜਾਤ ਦੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੈਦੋ ਜੀ, ਜੋ ਜੱਟ ਸਨ, ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਬੁਧੂ ਮਹਿਤਾ ਜਾਣੀਐ; ਕੁਲ ਕੁਮ੍ਹਿਆਰ ਭਗਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀ।

ਭਾਈ ਬੁੱਧੂ ਜੀ, ਜੋ ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਦੀ ਕੁਲ = ਵੰਸ ਵਿੱਚੋਂ ਮਹਿਤਾ ਗੋਤ ਦੇ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਨਿਰੰਕਾਰੀ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਬੁੱਧੂ ਦਾ ਆਵਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਲਖੂ ਵਿਚਿ ਪਟੋਲੀਆ; ਭਾਈ ਲਧਾ ਪਰਉਪਕਾਰੀ।

ਭਾਈ ਲੱਖੂ ਜੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਪਟੋਲੀਆ = ਰੇਸ਼ਮ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਭਾਈ ਲੱਧਾ ਜੀ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਕਾਲੂ ਨਾਨੋ ਰਾਜ ਦੁਇ; ਹਾੜੀ ਕੋਹਲੀਆ ਵਿਚਿ ਭਾਰੀ।

ਭਾਈ ਕਾਲੂ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਨਾਨੋ ਜੀ ਦੁਇ = ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਰਾਜਗਿਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ ਤੇ ਭਾਈ ਹਾੜੀ ਜੀ ਕੋਹਲੀਆ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਭਾਰੀ = ਵੱਡੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਸੂਦ ਕਲਿਆਣਾ ਸੂਰਮਾ; ਭਾਨੂ ਭਗਤ ਸਬਦ ਵੀਚਾਰੀ।

ਭਾਈ ਕਲਿਆਣਾ ਜੀ ਸੂਦ ਜਾਤੀ ਦੇ, ਜੋ ਸੂਰਮਾ = ਯੋਧੇ ਸਿੱਖ ਸਨ ਅਤੇ ਭਗਤ ਭਾਨੂ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵੀਚਾਰੀ = ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਮੂਲਾ ਬੇਰੀ ਜਾਣੀਐ; ਤੀਰਥ ਅਤੇ ਮੁਕੰਦੁ ਅਪਾਰੀ।

ਭਾਈ ਮੂਲਾ ਜੀ ਬੇਰੀ (ਜੜੀਏ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ) ਜਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਤੀਰਥ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਮੁਕੰਦ ਜੀ ਅਪਾਰੀ = ਅਪਾਰ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ।

ਕਹੁ ਕਿਸਨਾ ਮੁਹਜੰਗੀਆ; ਸੇਠ ਮੰਗੀਣੇ ਨੋ ਬਲਿਹਾਰੀ।

ਮੁਹਜੰਗੀਆ ਦੇ ਕਹੁ = ਕਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨਾ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੇਠ ਮੰਗੀਣੇ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਸੇਵਕੀ ਨੋ = ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰੀ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।

ਸਨਮੁਖ ਸੁਨਿਆਰਾ ਭਲਾ; ਨਾਉ ਨਿਹਾਲੂ ਸਪਰਵਾਰੀ।

('ਸ-ਪਰਵਾਰੀ' ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਭਲਾ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਦਾ ਸੁਨਿਆਰਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲੂ ਸਪਰਵਾਰੀ = ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ; ਕਰਣੀ ਸਾਰੀ ॥੨੫॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਣੀ = ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ॥੨੫॥

ਪਉੜੀ ੨੬ (ਦੇਸ਼ਾਂਤਰੀ ਸੰਗਤ)

ਭਾਨਾ ਮਲਣ ਜਾਣੀਐ; ਕਾਬਲ ਰੇਖਰਾਉ ਗੁਰ ਭਾਈ।

('ਮੱਲਣ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਮੱਲਣ ਜੀ, ਭਾਈ ਰੇਖਰਾਉ ਜੀ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰ ਭਾਈ ਸਨ, ਜੋ ਕਾਬਲ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਮਾਧੋ ਸੋਢੀ ਕਾਸਮੀਰ; ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਦੀ ਚਾਲ ਚਲਾਈ।

ਭਾਈ ਮਾਧੋ ਜੀ, ਜੋ ਸੋਢੀ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਚਾਲ = ਰੀਤ ਚਲਾਈ = ਚਲਾਉਣਾ ਕੀਤੀ।

ਭਾਈ ਭੀਵਾ ਸੀਹਰੰਦਿ; ਰੂਪ ਚੰਦ ਸਨਮੁਖ ਸਤ ਭਾਈ।

ਸੀਹਰੰਦ = ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਭੀਵਾ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਰੂਪ ਚੰਦ ਜੀ ਜੋ ਸਤ = ਸੱਚੇ ਭਾਈ = ਭਾਉ ਵਾਲੇ ਸਨ ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਪਰਤਾਪੂ ਸਿਖ ਸੂਰਮਾ; ਨੰਦੈ ਵਿਠੜ ਸੇਵ ਕਮਾਈ।

ਭਾਈ ਪਰਤਾਪੂ ਜੀ ਵੱਡੇ ਸੂਰਮਾ = ਯੋਧੇ ਸਿੱਖ ਸਨ ਅਤੇ ਥਾਨੇਸਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬਾਣੀਏ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਈ ਨੰਦੇ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਵਿਠੜ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਤਕੜੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ:

ਸਾਮੀਦਾਸ ਵਛੇਰ ਹੈ; ਥਾਨੇਸਰ ਸੰਗਤਿ ਬਹਲਾਈ।

ਵਛੇਰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਭਾਈ ਸਾਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਥਾਨੇਸਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵੱਲ ਬਹਲਾਈ = ਪ੍ਰੇਰਿਆ।

ਗੋਪੀ ਮਹਤਾ ਜਾਣੀਐ; ਤੀਰਥ ਨਥਾ ਗੁਰ ਸਰਣਾਈ।

(‘ਨੱਥਾ’ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਗੋਪੀ ਜੀ ਮਹਿਤਾ ਗੋਤ ਦੇ ਸਿੱਖ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਤੀਰਥ ਜੀ, ਭਾਈ ਨੱਥਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਣਾਈ = ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਏ ਸਨ।

ਭਾਊ ਮੋਕਲ ਆਖੀਅਹ; ਢਿਲੀ ਮੰਡਲਿ ਗੁਰਮਤਿ ਪਾਈ।

ਭਾਊ = ਭਾਈ ਮੋਕਲ ਤੇ ਭਾਈ ਢਿਲੀ ਮੰਡਲ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਿਕਾਰਪੁਰ ਤੇ ਸੱਖਰ ਦੇ ਆਖੀਅਹਿ = ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜੀਵੰਦ ਜਗਸੀ ਫਤੇ ਪੁਰਿ; ਸੇਠ ਤਿਲੋਕੇ ਸੇਵ ਕਮਾਈ।

ਫ਼ਤਹਿਪੁਰ ਦੇ ਭਾਈ ਜੀਵੰਦ ਜੀ, ਭਾਈ ਜਗਸੀ ਜੀ ਅਤੇ ਸੇਠ ਤਿਲੋਕਾ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੇਵ = ਟਹਿਲ ਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਕਰੜੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ।

ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ; ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ॥੨੬॥

ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ = ਸੋਭਾ ਵੱਡੀ ਹੈ ॥੨੬॥

ਪਉੜੀ ੨੭ (ਆਗਰੇ ਦੀ ਸੰਗਤ)

ਮਹਤਾ ਸਕਤੂ ਆਗਰੈ; ਚਢਾ ਹੋਆ ਨਿਹਾਲੁ ਨਿਹਾਲਾ।

(‘ਆਗਰੈ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਆਗਰੈ = ਆਗਰੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਸਕਤੂ ਜੀ, ਜੋ ਮਹਿਤਾ ਗੋਤ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਚੱਢਾ ਗੋਤ ਦੇ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਨਿਹਾਲ ਹੋਆ = ਹੋਏ ਸਨ।

ਗੜ੍ਹੀਅਲ ਮਥਰਾ ਦਾਸ ਹੈ; ਸਪਰਵਾਰਾ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲਾ।

(‘ਸ-ਪਰਵਾਰਾ’ ਬੋਲੋ)

ਗੜ੍ਹੀਅਲ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਮਥਰਾ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸਪਰਵਾਰਾ = ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲਾਲ = ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਗੁਲਾਲਾ = ਲਾਲ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਗੰਗਾ ਸਹਗਲ ਸੂਰਮਾ; ਹਰਵੰਸ ਤਪੈ ਟਹਲ ਧ੍ਰਮਸਾਲਾ।

ਸਹਿਗਲ ਗੋਤ ਦੇ ਭਾਈ ਗੰਗਾ ਜੀ, ਜੋ ਬਹਾਦਰ ਸੂਰਮੇ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਹਰਵੰਸ ਤਪੈ = ਤਪਾ ਜੀ, ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਧ੍ਰਮਸਾਲਾ = ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਟਹਿਲ = ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸੀ।

ਅਣਦ ਮੁਰਾਰੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ; ਕਲਿਆਣਾ ਕੁਲ ਕਵਲੁ ਰਸਾਲਾ।

ਅਣਦ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਮੁਰਾਰੀ ਜੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਲਿਆਣਾ ਜੀ ਆਪਣੀ ਕੁਲ = ਵੰਸ ਵਿਚ ਕਵਲੁ = ਕਮਲ ਵਾਂਗ ਰਸਾਲਾ (ਰਸ + ਆਲਾ) ਰਸ = ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਆਲਾ = ਘਰ ਸਨ।

ਨਾਨੋ ਲਟਕਣ ਬਿੰਦਰਾਉ; ਸੇਵਾ ਸੰਗਤਿ ਪੂਰਨ ਘਾਲਾ।

ਲਟਕਣ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਨਾਨੋ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਬਿੰਦਰਾਉ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਪੂਰਨ ਘਾਲਾ = ਕਰੜੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ।

ਹਾਂਡਾ ਆਲਮ ਚੰਦ ਹੈ; ਸੈਂਸਾਰਾ ਤਲਵਾੜ ਸੁਖਾਲਾ।

ਹਾਂਡਾ ਗੋਤ ਦਾ ਭਾਈ ਆਲਮ ਚੰਦ ਜੀ ਤੇ ਤਲਵਾੜ ਗੋਤ ਦਾ ਭਾਈ ਸੈਂਸਾਰਾ ਜੀ ਸੁਖਾਲਾ (ਸੁਖ + ਆਲਾ) ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਆਲਾ = ਘਰ ਸਨ।

ਜਗਨਾ ਨੰਦਾ ਸਾਧ ਹੈ; ਭਾਨੂ ਸੁਹੜ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਢਾਲਾ।

ਭਾਈ ਜਗਨਾ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਨੰਦਾ ਜੀ ਸਾਧੂ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸੁਹੜ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਭਾਨੂ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਵਾਂਗ ਢਾਲਾ = ਢਾਲ ਲਿਆ ਸੀ, ਭਾਵ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧੀ ਰਾਹੀਂ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਹੰਸ ਦੁੱਧ ਤੇ ਪਾਣੀ ਅਲੱਗ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਭਾਈ; ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ॥੨੭॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਗੁਰਭਾਈ ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਹਨ ਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਪਰੋਏ ਹੋਏ ਹਨ॥੨੭॥

ਪਉੜੀ ੨੮ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਿੱਖ)

ਸੀਂਗਾਰੂ ਜੈਤਾ ਭਲਾ; ਸੂਰਬੀਰ ਮਨਿ ਪਰਉਪਕਾਰਾ।

ਭਾਈ ਸੀਂਗਾਰੂ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ ਭਲਾ = ਚੰਗੇ ਸੂਰਬੀਰ ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਜੈਤਾ ਨੰਦਾ ਜਾਣੀਐ; ਪੁਰਖ ਪਿਰਾਗਾ ਸਬਦ ਅਧਾਰਾ।

ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਨੰਦਾ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਪਿਰਾਗਾ ਜੀ, ਜੋ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪੁਰਸ਼ ਸਨ, ਉਹ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਾਰਾ = ਆਸਰਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਤਿਲਕ ਤਿਲੋਕਾ ਪਾਠਕਾ; ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸੇਵਾ ਹਿਤਕਾਰਾ।

ਭਾਈ ਤਿਲਕ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਜੀ ਚੰਗੇ ਪਾਠਕਾ = ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹਿਤਕਾਰਾ = ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਤੋਤਾ ਮਹਤਾ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ;
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਸਬਦ ਪਿਆਰਾ।

ਮਹਿਤਾ ਗੋਤ ਦੇ ਭਾਈ ਤੋਤਾ ਜੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਸੀ।

ਜੜੀਆ ਸਾਈਂਦਾਸ ਹੈ; ਸਭ ਕੁਲ ਹੀਰੇ ਲਾਲ ਅਪਾਰਾ।

ਜੜੀਆ (ਜੀਂਦ ਦੇ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤੀ) ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਸਾਈਂਦਾਸ ਦੀ ਸਭ = ਸਾਰੀ ਕੁਲ = ਵੰਸ ਹੀਰੇ ਲਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਅਪਾਰਾ = ਅਮੋਲਕ ਹੈ।

ਮਲਕ ਪੈੜਾ ਹੈ ਕੋਹਲੀ; ਦਰਗਹ ਭੰਡਾਰੀ ਅਤਿ ਭਾਰਾ।

ਕੋਹਲੀ ਗੋਤ ਦੇ ਭਾਈ ਮਲਕ ਪੈੜਾ ਜੀ ਅਤੇ ਭੰਡਾਰੀ ਗੋਤ ਦੇ ਭਾਈ ਦਰਗਾਹ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਭਾਰਾ = ਭਾਰੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਸਨ।

ਮੀਆਂ ਜਮਾਲ ਨਿਹਾਲ ਹੈ; ਭਗਤੂ ਭਗਤ ਕਮਾਵੈ ਕਾਰਾ।

ਭਾਈ ਮੀਆਂ ਜਮਾਲ ਜੀ ਭੀ ਗੁਰੂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਨਿਹਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਜੀ ਵੀ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਕਾਰਾ = ਸੇਵਾ ਕਮਾਵੈ = ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪੂਰਾ ਗੁਰ; ਪੂਰਾ ਵਰਤਾਰਾ ॥੨੮॥

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਭੀ ਪੂਰਾ = ਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਭੀ ਪੂਰਾ = ਪੂਰਨ ਹੈ ॥੨੮॥

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੦੧ ਦੱਸੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੋਰ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਸਿੱਖ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੨੯ (ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿੱਖ)

ਆਨੰਤਾ ਕੂਕੋ ਭਲੇ; ਸਭ ਵਧਾਵਣ ਹਨਿ ਸਿਰਦਾਰਾ।

ਵਧਾਵਣ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਆਨੰਤਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਕੂਕੋ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸਿਰਦਾਰਾ = ਸਰਦਾਰ ਭਲੇ = ਚੰਗੇ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਟਾ ਰੋੜਾ ਜਾਣੀਐ; ਨਵਲ ਨਿਹਾਲੂ ਸਬਦ ਵੀਚਾਰਾ।

ਭਾਈ ਇੱਟਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਰੋੜਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਨਵਲ ਜੀ, ਭਾਈ ਨਿਹਾਲੂ ਜੀ, ਇਹ ਚਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵੀਚਾਰਾ = ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤਖਤੂ ਧੀਰ ਗੰਭੀਰ ਹੈ; ਦਰਗਹ ਤੁਲੀ ਜਪੈ ਨਿਰੰਕਾਰਾ।

ਭਾਈ ਤਖਤੂ ਜੀ ਧੀਰ = ਧੀਰਜਤਾ ਵਾਲੇ ਤੇ ਗੰਭੀਰ = ਸਿਆਣੇ ਸਿੱਖ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦਰਗਹ ਜੀ, ਜੋ ਤੁਲੀ ਜਾਤ ਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਇਕ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਜਪੈ = ਜਪਦਾ ਸੀ।

ਮਨਸਾ ਧਾਰੁ ਅਥਾਹੁ ਹੈ; ਤੀਰਥ ਉਪਲ ਸੇਵਕ ਸਾਰਾ।

ਭਾਈ ਮਨਸਾ ਧਾਰ ਜੀ ਅਥਾਹੁ = ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਉੱਪਲ ਜਾਤ ਦਾ ਭਾਈ ਤੀਰਥ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਿੱਖ ਸੀ **ਵਾ:** ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸੇਵਕ ਸੀ।

ਕਿਸਨਾ ਝੰਝੀ ਆਖੀਐ; ਪੰਮੂ ਪੁਰੀ ਗੁਰੂ ਕਾ ਪਿਆਰਾ।

ਝੰਝੀ ਗੋਤ ਦੇ ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨਾ ਜੀ ਅਤੇ ਪੁਰੀ ਗੋਤ ਦੇ ਭਾਈ ਪੰਮੂ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰਾ = ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਧਿੰਗੜ ਮਦੂ ਜਾਣੀਅਨਿ; ਵਡੇ ਸੁਜਾਨ ਤਖਾਣ ਅਪਾਰਾ।

ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਪਾਰਾ = ਬੇਅੰਤ ਕਿਰਪਾ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਧਿੰਗੜ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਮੱਦੂ ਜੀ ਵੱਡੇ ਸੁਜਾਨ = ਚਤੁਰ ਤਖਾਣ = ਤਰਖਾਣ ਸਿੱਖ ਜਾਣੀਅਨਿ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਨਵਾਲੀ ਤੇ ਪਰਸਰਾਮ; ਬਾਲ ਵੈਦ ਹਉ ਤਿਨ ਬਲਿਹਾਰਾ।

ਭਾਈ ਬਨਵਾਲੀ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਪਰਸਰਾਮ ਜੀ, ਜੋ ਬਾਲ = ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵੈਦ ਸਨ, ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਨ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਣੀ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰਾ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖੁ; ਸਵਾਰਨਹਾਰਾ ॥੨੯॥

ਸਤਿਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜੋ ਪੁਰਖੁ = ਵਿਆਪਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪੈਜ ਸਵਾਰਨਹਾਰਾ = ਸਵਾਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ॥੨੯॥

ਪਉੜੀ ੩੦ (ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿੱਖ)

ਲਸ਼ਕਰ ਭਾਈ ਤੀਰਥਾ; ਗੁਆਲੀਏਰ ਸੁਇਨੀ ਹਰਿਦਾਸੁ।

ਲਸ਼ਕਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਤੀਰਥਾ ਜੀ ਤੇ ਗੁਆਲੀਏਰ = ਗਵਾਲੀਅਰ ਵਿਚ ਸੁਇਨੀ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਹਰਿਦਾਸ ਜੀ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਭਾਵਾ ਧੀਰੁ ਉਜੈਨ ਵਿਚਿ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰੁ ਸਬਦਿ ਨਿਵਾਸ।

ਉਜੈਨ ਵਿਚ ਧੀਰ ਗੋਤ ਦੇ ਭਾਈ ਭਾਵਾ ਜੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਮੇਲ ਵਡਾ ਬੁਰਹਾਨ ਪੁਰ; ਸਨਮੁਖ ਸਿਖ ਸਹਜ ਪਰਗਾਸ।

ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮੇਲ = ਇਕੱਠ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਸਿੱਖ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਹਜ = ਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪਰਗਾਸ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਭਗਤ ਭਈਆ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ; ਨਾਲਿ ਬੋਦਲਾ ਘਰੇ ਉਦਾਸ।

ਭਾਈ ਭਈਆ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਜੀ, ਜੋ ਭਗਤ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ (ਸਾਥੀ) ਭਾਈ ਬੋਦਲਾ ਜੀ ਘਰੇ = ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਉਦਾਸ = ਉਪਰਾਮ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਮਲਕ ਕਟਾਰੂ ਜਾਣੀਐ; ਪਿਰਥੀ ਮੱਲ ਜਰਾਹੀ ਖਾਸ।

ਮਲਕ ਗੋਤ ਦੇ ਭਾਈ ਕਟਾਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਪਿਰਥੀ ਮੱਲ ਜੀ ਜਰਾਹੀ = ਵੈਦਗਿਰੀ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਸਿੱਖ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭਗਤੂ ਛੁਰਾ ਵਖਾਣੀਐ; ਡੱਲੂ ਰੀਹਾਣੈ ਸਾਬਾਸ।

ਛੁਰਾ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਜੀ ਅਤੇ ਰੀਹਾਣੈ = ਰਿਹਾਣਾ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਡੱਲੂ ਜੀ ਸਾਬਾਸ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਵਖਾਣੀਐ = ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁੰਦਰ ਸੁਆਮੀ ਦਾਸ ਦੁਇ; ਵੰਸ ਵਧਾਵਣ ਕਵਲ ਵਿਗਾਸ।

ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਸੁਆਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਦੁਇ = ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਜੋ ਵਧਾਵਣ ਜਾਤ ਦੀ ਵੰਸ = ਕੁਲ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ, ਸਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਵਾਂਗ ਵਿਗਾਸ = ਖਿੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਗੁਜਰਾਤੇ ਵਿਚਿ ਜਾਣੀਐ; ਭੇਖਾਰੀ ਭਾਬੜਾ ਸੁਲਾਸ।

ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਭਾਬੜਾ = ਭਾਬੜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਈ ਭੇਖਾਰੀ ਜੀ ਸੁਲਾਸ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ; ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਰਹਿਰਾਸੁ ॥੩੦॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਦੀ ਰਹਿਰਾਸੁ = ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਉੱਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ ॥੩੦॥

ਪਉੜੀ ੩੧ (ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿੱਖ)

ਸੁਹੰਡੈ ਮਾਈਆ ਲੰਬ ਹੈ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗਾਵੈ ਗੁਰਬਾਣੀ।

ਸੁਹੰਡੈ = ਸੁਹੰਡੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਲੰਬ ਜਾਤ ਦਾ ਭਾਈ ਮਾਈਆ ਜੀ ਜੋ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਵੈ = ਗਾਇਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਿੱਖ ਸੀ।

ਚੂਹੜ ਚਉਝੜ ਲਖਨਊ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਅਨਦਿਨੁ ਨਾਮ ਵਖਾਣੀ।

ਲਖਨਊ ਵਿਚ ਚਉਝੜ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਜੀ ਗੁਰਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਅਨਦਿਨੁ = ਦਿਨ ਰਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਵਖਾਣੀ = ਉਸਤਤ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸਨਮੁਖ ਸਿਖ ਪਿਰਾਗ ਵਿਚਿ; ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਵਿਰਤੀਹਾਣੀ।

ਪ੍ਰਯਾਗ ਵਿਚ ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰਤੀਹਾਣੀ = ਵੈਰਾਗਵਾਨ ਸਨਮੁਖ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਜਟੂ ਤਪਾ ਸੁ ਜੌਨਪੁਰਿ; ਗੁਰਮਤਿ ਨਿਹਚਲ ਸੇਵ ਕਮਾਣੀ।

(‘ਜੱਟੂ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜੌਨਪੁਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਜੱਟੂ ਤਪਾ ਜੀ ਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਨਿਹਚਲ = ਅਚੱਲ ਹੋ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਮਾਣੀ = ਕਮਾਈ।

ਪਟਣੈ ਸਭਰਵਾਲ ਹੈ; ਨਵਲ ਨਿਹਾਲਾ ਸੁਧ ਪਰਾਣੀ।

ਪਟਣੈ = ਪਟਨੇ ਵਿਚ ਸਭਰਵਾਲ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਨਵਲੂ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲਾ ਜੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਸੁਧ = ਪਵਿੱਤਰ ਪਰਾਣੀ = ਪੁਰਸ਼ ਸਨ।

ਜੈਤਾ ਸੇਠ ਵਖਾਣੀਐ; ਵਿਣ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਹੋਰੁ ਨ ਜਾਣੀ।

ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਸੇਠ ਜੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਵਿਣ = ਬਗ਼ੈਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ = ਜਾਣਦੇ ਸਨ।

ਰਾਜ ਮਹਿਲ ਭਾਨੂ ਬਹਿਲ; ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਮਨਿ ਭਾਣੀ।

ਰਾਜ ਮਹਿਲ ਨਗਰ ਵਿਚ ਬਹਿਲ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਭਾਨੂ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਭਾਣੀ = ਭਾਉਂਦੀ ਸੀ।

ਸਨਮੁਖ ਸੋਢੀ ਬਦਲੀ; ਸੇਠਿ ਗੁਪਾਲੈ ਗੁਰਮਤਿ ਜਾਣੀ।

(‘ਬੱਦਲੀ’ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਸੋਢੀ ਗੋਤ ਦੇ ਭਾਈ ਬੱਦਲੀ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਪਾਲਾ ਜੀ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣੀ = ਜਾਣਦੇ ਸਨ।

ਸੁੰਦਰ ਚਢਾ ਆਗਰੈ; ਢਾਕੈ ਮੋਹਣ ਸੇਵ ਕਮਾਣੀ।

ਆਗਰੈ = ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਚੱਢਾ ਗੋਤ ਦੇ ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਅਤੇ ਢਾਕੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮੋਹਣ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵ ਕਮਾਣੀ = ਕਮਾਉਣਾ ਕੀਤੀ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਣੀ ॥੩੧॥੧੧॥

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਟਹੁ = ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੀ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ॥੩੧॥੧੧॥

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੪੦ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੋਰ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ।

ਵਾਰ ੧੨

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ੴ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਏਹੋ ਜਿਹਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ)

ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਜਾਇ ਜਿਨਾ ਗੁਰ ਦਰਸਨ ਡਿਠਾ।

(‘ਡਿੱਠਾ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰੀ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਡਿਠਾ = ਦੇਖਿਆ ਹੈ।

ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਪੈਰੀ ਪੈ ਗੁਰ ਸਭਾ ਬਹਿਠਾ।

(‘ਬਹਿੱਠਾ’ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਹੈ)

ਮੈਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰੀ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਭਾ = ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬਹਿਠਾ = ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਗੁਰਮਤਿ ਬੋਲ ਬੋਲਦੇ ਮਿਠਾ।

(‘ਮਿੱਠਾ’ ਬੋਲੋ)

ਮੈਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰੀ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਮਿਠਾ = ਪਿਆਰੇ ਬੋਲ = ਬਚਨ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਪੁਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਗੁਰਭਾਈ ਇਠਾ।

(‘ਇੱਠਾ’ ਬੋਲੋ)

ਮੈਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰੀ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ, ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਗੁਰਭਾਈ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਤੇ ਕਰਕੇ ਜੋ ਭਰਾ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਠਾ = ਪਿਆਰਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਜਾਣਨਿ ਅਭਿਰਿਠਾ।

(‘ਅਭਿ-ਰਿੱਠਾ’ ਬੋਲੋ, ਪਰ ਪਾਠ ਇਕੱਠਾ ਹੈ)

ਮੈਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰੀ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ = ਟਹਿਲ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਅਭਿਰਿਠਾ = ਪਿਆਰੀ ਜਾਣਨਿ = ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਆਪਿ ਤਰੇ ਤਾਰੇਨਿ ਸਰਿਠਾ।

('ਸਰਿੱਠਾ' ਬੋਲੋ)

ਮੈਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰੀ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਆਪ ਵੀ ਤਰੇ = ਤਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰਿਠਾ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣਾ ਕੇ ਤਾਰੇਨਿ = ਤਾਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਸਿਖ ਮਿਲਿਆ; ਪਾਪ ਪਣਿਠਾ ॥੧॥

('ਪਣਿੱਠਾ' ਬੋਲੋ)

ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਿਲਿਆ = ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਪਣਿਠਾ = ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੧॥

ਪਉੜੀ ੨ (ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮ)

ਕੁਰਬਾਣੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਪਿਛਲ ਰਾਤੀ ਉਠਿ ਬਹੰਦੇ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੀ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਪਿਛਲ = ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ, ਭਾਵ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ) ਉੱਠ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਬਹੰਦੇ = ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

ਕੁਰਬਾਣੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸਰ ਨਾਵੰਦੇ।

('ਨ੍ਹਾਵੰਦੇ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਮੈਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੀ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਸਰਿ = ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਜਲ ਵਿਚ ਨਾਵੰਦੇ = ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕੁਰਬਾਣੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਇਕ ਮਨਿ ਹੋਇ ਗੁਰ ਜਾਪੁ ਜਪੰਦੇ।

ਮੈਂ ਤਿਨਾ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੀ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਇਕ-ਮਨ ਇਕਾਗਰ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਜਾਪ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਨੂੰ ਜਪੰਦੇ = ਜਪਦੇ ਹਨ।

ਕੁਰਬਾਣੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਚਲਿ ਜਾਇ ਜੁੜੰਦੇ।

ਮੈਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੀ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਜੁੜੰਦੇ = ਜੁੜਦੇ ਹਨ।

ਕੁਰਬਾਣੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਿਤ ਗਾਇ ਸੁਣੰਦੇ।

ਮੈਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੀ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗਾਇ = ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੁਣੰਦੇ = ਸੁਣਦੇ ਹਨ।

ਕੁਰਬਾਣੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਮਨ ਮੇਲੀ ਕਰਿ ਮੇਲਿ ਮਿਲੰਦੇ।

ਮੈਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੀ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮੇਲੀ = ਜੋੜ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਮੇਲ ਵਿਚ ਮਿਲੰਦੇ = ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਕੁਰਬਾਣੀ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਗੁਰਪੁਰਬ ਕਰੰਦੇ।

ਮੈਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੀ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਪੁਰਬ = ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਉਤਸਵ ਕਰੰਦੇ = ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਫਲ; ਸੁਫਲ ਫਲੰਦੇ ॥੨॥

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੇਵਾ = ਟਹਿਲ ਰੂਪੀ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਸੁਫਲ = ਫਲਾਂ ਸਹਿਤ ਭਾਵ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਫਲੰਦੇ = ਫਲਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਗੁਰੂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਫਲ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਸੁਫਲ = ਫਲ ਦੇ ਸਹਿਤ ਫਲੰਦੇ = ਫਲ ਗਏ ਹਨ ॥੨॥

ਪਉੜੀ ੩ (ਗੁਰਸਿੱਖ ਦਾ ਹਿਰਦਾ)

ਹਉ ਤਿਸੁ ਵਿਟਹੁ ਵਾਰਿਆ; ਹੋਦੈ ਤਾਣਿ ਜੁ ਹੋਇ ਨਿਤਾਣਾ।

('ਹੋਂਦੈ' ਬੋਲੋ)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਵਿਟਹੁ = ਉੱਪਰੋਂ ਵਾਰਿਆ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਤਾਣਿ = ਬਲ ਦੇ ਹੋਦੈ = ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇ = ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਤਾਣਾ = ਬਲਹੀਣ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਹਉ ਤਿਸੁ ਵਿਟਹੁ ਵਾਰਿਆ; ਹੋਦੈ ਮਾਣਿ ਜੁ ਰਹੈ ਨਿਮਾਣਾ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਵਿਟਹੁ = ਉੱਪਰੋਂ ਵਾਰਿਆ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਮਾਣ ਦੇ ਹੋਦੈ = ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਨਿਮਾਣਾ = ਅਭਿਮਾਨ ਰਹਿਤ ਰਹੈ = ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹਉ ਤਿਸੁ ਵਿਟਹੁ ਵਾਰਿਆ; ਛੋਡਿ ਸਿਆਣਪ ਹੋਇ ਇਆਣਾ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਵਿਟਹੁ = ਤੋਂ ਵਾਰਿਆ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਸਿਆਣਪ = ਚਤੁਰਾਈ ਨੂੰ ਛੋਡਿ = ਛੱਡ ਕੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਇਆਣਾ = ਅਨਜਾਣ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹਉ ਤਿਸੁ ਵਿਟਹੁ ਵਾਰਿਆ; ਖਸਮੈ ਦਾ ਭਾਵੈ ਜਿਸੁ ਭਾਣਾ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਵਿਟਹੁ = ਤੋਂ ਵਾਰਿਆ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਖਸਮੈ = ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਭਾਣਾ = ਹੁਕਮ ਭਾਵੈ = ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਹਉ ਤਿਸੁ ਵਿਟਹੁ ਵਾਰਿਆ; ਗੁਰਮੁਖ ਮਾਰਗ ਦੇਖਿ ਲੁਭਾਣਾ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਵਿਟਹੁ = ਉੱਪਰੋਂ ਵਾਰਿਆ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ

ਦੇ ਮਾਰਗ = ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਲੁਭਾਣਾ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਦਾ ਲੋਭੀ ਹੋ ਕੇ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਉ ਤਿਸੁ ਵਿਟਹੁ ਵਾਰਿਆ; ਚਲਣ ਜਾਣਿ ਜੁਗਤਿ ਮਿਹਮਾਣਾ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਵਿਟਹੁ = ਤੋਂ ਵਾਰਿਆ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲਣ = ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਜੁਗਤਿ = ਜੁਗਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਹਮਾਣਾ = ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਸਮਝ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮੋਹ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਉਪਰਾਮਤਾ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦੀਨ ਦੁਨੀ; ਦਰਗਹ ਪਰਵਾਣਾ ॥੩॥

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੁਨੀ = ਲੋਕ ਤੇ ਦੀਨ = ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ ਦਰਗਹ = ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਰਵਾਣਾ = ਪ੍ਰਵਾਨੀਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥੩॥

ਪਉੜੀ ੪ (ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੀ ਨਿਰਲੇਪਤਾ)

ਹਉ ਤਿਸੁ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਇਆ; ਗੁਰਮਤਿ ਰਿਦੈ ਗਰੀਬੀ ਆਵੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਤੋਂ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਇਆ = ਵਾਰਨੇ-ਬਲਿਹਾਰਨੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਰਿਦੈ = ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਗਰੀਬੀ = ਨਿਮਰਤਾ ਆਵੈ = ਆਈ ਹੈ।

ਹਉ ਤਿਸੁ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਇਆ; ਪਰ ਨਾਰੀ ਦੇ ਨੇੜਿ ਨ ਜਾਵੈ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਤੋਂ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਇਆ = ਵਾਰਨੇ-ਬਲਿਹਾਰਨੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਵਿਸ਼ੇ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪਰ = ਪਰਾਈ ਨਾਰੀ = ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਨੇੜਿ = ਨੇੜੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਵੈ = ਜਾਂਦਾ।

ਹਉ ਤਿਸੁ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਇਆ; ਪਰ ਦਰਬੈ ਨੋ ਹਥੁ ਨ ਲਾਵੈ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਤੋਂ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਇਆ = ਵਾਰਨੇ-ਬਲਿਹਾਰਨੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਪਰ = ਪਰਾਏ ਦਰਬੈ = ਧਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੱਥ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਾਵੈ = ਲਾਉਂਦਾ, ਭਾਵ ਲੋਭ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਹਉ ਤਿਸੁ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਇਆ; ਪਰਨਿੰਦਾ ਸੁਣਿ ਆਪੁ ਹਟਾਵੈ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਤੋਂ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਇਆ = ਵਾਰਨੇ-ਬਲਿਹਾਰਨੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਪਰਨਿੰਦਾ (ਪਰ + ਨਿੰਦਾ) ਪਰ = ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਾ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਟਾਵੈ = ਹਟਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹਉ ਤਿਸੁ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਇਆ; ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ ਉਪਦੇਸੁ ਕਮਾਵੈ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਤੋਂ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਇਆ = ਵਾਰਨੇ-ਬਲਿਹਾਰਲੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਮਾਵੈ = ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹਉ ਤਿਸੁ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਇਆ; ਥੋੜਾ ਸਵੈ ਥੋੜਾ ਹੀ ਖਾਵੈ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਤੋਂ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਇਆ = ਵਾਰਨੇ-ਬਲਿਹਾਰਨੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੀ ਸਵੈ = ਸੌਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੀ ਖਾਵੈ = ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅਲਪ ਅਹਾਰ ਸੁਲਪ ਸੀ ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਦਯਾ ਛਿਮਾ ਤਨ ਪ੍ਰੀਤਿ॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦, ਸ਼ਬਦ ਹਜਾਰੇ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੋਈ; ਸਹਜਿ ਸਮਾਵੈ ॥੪॥

ਜੋ ਗੁਰਮੁਖ ਅਜਿਹੀ ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੋਈ = ਉਹੀ ਸਹਜਿ = ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਸਮਾਵੈ = ਸਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਗੁਰਸਿੱਖ ਗਿਆਨੀ ਹੈ)

ਹਉ ਤਿਸਦੈ ਚਉਖੰਨੀਐ; ਗੁਰ ਪਰਮੇਸਰੁ ਏਕੋ ਜਾਣੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਕਿ ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸਦੈ = ਉਸ ਉਪਰੋਂ ਚਉਖੰਨੀਐ = ਚਾਰ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ, ਬੁੱਧ, ਚਿੱਤ ਹੰਕਾਰ ਚਾਰੇ ਵਾਰ ਦੇਵਾਂ, ਜੋ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਪਰਮੇਸਰ ਨੂੰ ਏਕੋ = ਇੱਕੋ ਜਾਣੈ = ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਏਕੁ ਹੈ ਸਭ ਮਹਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੫੩)*

ਹਉ ਤਿਸਦੈ ਚਉਖੰਨੀਐ; ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਨ ਅੰਦਰਿ ਆਣੈ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸਦੈ = ਉਸ ਉੱਪਰੋਂ ਚਉਖੰਨੀਐ = ਚਾਰ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ, ਬੁੱਧ, ਚਿੱਤ, ਹੰਕਾਰ ਚਾਰੇ ਵਾਰ ਦੇਵਾਂ, ਜੋ ਗੁਰਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਦੂਜਾ ਭਾਉ = ਦ੍ਵੈਸ਼-ਭਾਵ ਨੂੰ ਆਣੈ = ਆਉਣ ਨ = ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।

ਹਉ ਤਿਸਦੈ ਚਉਖੰਨੀਐ; ਅਉਗਣ ਕੀਤੇ ਗੁਣ ਪਰਵਾਣੈ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸਦੈ = ਉਸ ਉੱਪਰੋਂ ਚਉਖੰਨੀਐ = ਚਾਰ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ, ਬੁੱਧ, ਚਿੱਤ, ਹੰਕਾਰ ਚਾਰੇ ਵਾਰ ਦੇਵਾਂ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਗੁਣ ਹੀ ਪਰਵਾਣੈ = ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਬੁਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭਲੇ ਕਰਕੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਹਉ ਤਿਸਦੈ ਚਉਖੰਨੀਐ; ਮੰਦਾ ਕਿਸੈ ਨ ਆਖਿ ਵਖਾਣੈ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸਦੈ = ਉਸ ਉੱਪਰੋਂ ਚਉਖੰਨੀਐ = ਚਾਰ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ, ਬੁੱਧ, ਚਿੱਤ, ਹੰਕਾਰ ਚਾਰੇ ਵਾਰ ਦੇਵਾਂ, ਜੋ ਕਿਸੈ = ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਖਿ = ਮੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਮੰਦਾ = ਬੁਰਾ ਬਚਨ ਨ = ਨਹੀਂ ਵਖਾਣੈ = ਕਹਿੰਦਾ।

ਹਉ ਤਿਸਦੈ ਚਉਖੰਨੀਐ; ਆਪੁ ਠਗਾਏ ਲੋਕਾਂ ਭਾਣੈ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸਦੈ = ਉਸ ਉੱਪਰੋਂ ਚਉਖੰਨੀਐ = ਚਾਰ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਮਨ, ਬੁੱਧ, ਚਿੱਤ, ਹੰਕਾਰ ਚਾਰੇ ਵਾਰਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਭਾਣੈ = ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਠਗਾਏ = ਠਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹਉ ਤਿਸਦੈ ਚਉਖੰਨੀਐ; ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰੇ ਰੰਗ ਮਾਣੈ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਸਦੈ = ਉਸ ਉੱਪਰੋਂ ਚਉਖੰਨੀਐ = ਚਾਰ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ, ਬੁੱਧ, ਚਿੱਤ, ਹੰਕਾਰ ਚਾਰੇ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰੇ = ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਮਾਣੈ = ਮਾਣਦਾ ਹੈ।

ਲਉਬਾਲੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚਿ; ਮਾਣੁ ਨਿਮਾਣਾ ਮਾਣੁ ਨਿਮਾਣੈ।

ਮਾਣ ਨਿਮਾਣ ਵਾਲੇ ਨਿਮਾਣੈ = ਅਭਿਮਾਨ ਰਹਿਤ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲਉਬਾਲੀ = ਬੇਪਰਵਾਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਗਾਹ = ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮਾਣੁ = ਇੱਜ਼ਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰ ਪੂਰਾ; ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸਿਵਾਣੈ ॥੫॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੂਰਾ = ਪੂਰਨ ਗੁਰ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਬਦਿ = ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਸਿਵਾਣੈ = ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਹੈ ॥੫॥

ਪਉੜੀ ੬ (ਨਿਸ਼ਕਾਮੀ ਸਿੱਖ)

ਹਉ ਸਦਕੇ ਤਿਨਾ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਸਤਿਗੁਰ ਨੋ ਮਿਲਿ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਨਾ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੋ = ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ (ਹੰਕਾਰ) ਗਵਾਇਆ = ਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਹਉ ਸਦਕੇ ਤਿਨਾ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਕਰਨ ਉਦਾਸੀ ਅੰਦਰਿ ਮਾਇਆ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਨਾ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਮਾਇਆ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਵੱਲੋਂ ਉਦਾਸੀ = ਉਪਰਾਮਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨ = ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਪਰਾਮ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹਉ ਸਦਕੇ ਤਿਨਾ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਰਚਰਣੀ ਚਿਤੁ ਲਾਇਆ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਨਾ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਚਰਣੀ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਚਿਤੁ = ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਲਾਇਆ = ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਹਉ ਸਦਕੇ ਤਿਨਾ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਗੁਰਸਿਖ ਦੇ ਗੁਰਸਿਖ ਮਿਲਾਇਆ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਨਾ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਗੁਰਸਿਖ (ਗੁਰ + ਸਿਖ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖ = ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲਾਇਆ = ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਹਉ ਸਦਕੇ ਤਿਨਾ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਬਾਹਰਿ ਜਾਂਦਾ ਵਰਜ ਰਹਾਇਆ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਨਾ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵਰਜ = ਰੋਕ ਕੇ ਰਹਾਇਆ = ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਹਉ ਸਦਕੇ ਤਿਨਾ ਗੁਰਸਿਖਾਂ; ਆਸਾ ਵਿਚਿ ਨਿਰਾਸੁ ਵਲਾਇਆ।

ਹਉ = ਮੈਂ ਤਿਨਾ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਆਸਾ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੰਸਾਰਕ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸੁ = ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵਨ ਵਲਾਇਆ = ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ :

ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ; ਉਪਦੇਸ ਦਿੜਾਇਆ ॥੬॥

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਦਿੜਾਇਆ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭਾਵ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਦੇ ਹਨ॥੬॥

ਪਉੜੀ ੭ (ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਕਰਤੂਤ)

ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਡਾ ਅਖਾਇਦਾ; ਨਾਭਿ ਕਵਲ ਦੀ ਨਾਲਿ ਸਮਾਣਾ।

ਬ੍ਰਹਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਅਖਾਇਦਾ = ਕਹਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਮਹਾਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੀ ਨਾਭਿ = ਨਾਭੀ (ਧੁੰਨੀ) ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਦੀ ਨਾਲ (ਡੰਡੀ) ਵਿਚ ਸਮਾਣਾ = ਸਮਾ ਗਿਆ ਪਰ ਉਹ ਕਮਲ ਦੀ ਡੰਡੀ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ।

ਸਾਖੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਦੀ—ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਮਹਾਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੀ ਨਾਭੀ 'ਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਕਮਲ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੰਕਾਰ ਸਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸੁਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਤਦ ਅਕਾਸ਼ ਬਾਣੀ ਹੋਈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੂੰ ਇਸ ਕਮਲ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈਂ। ਤਦ ਇਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਕਠੋਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਕਮਲ ਨਰਮ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਵੇਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ? ਇਉਂ ਕਹਿ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਕਮਲ ਦੇ ਲੱਤ ਮਾਰੀ ਤੇ ਉਹ ਕਮਲ ਥੱਲੇ ਨੂੰ ਝੁਕ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ ਛੋਟੇ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਸਹਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਲੱਤ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਕਮਲ ਫਿਰ ਝੁਕ ਗਿਆ। ਜਦ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਲੱਤ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਉਸ ਕਮਲ ਦੇ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਜੁਗ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦਾ ਸਿਰ ਹੇਠਾਂ ਤੇ ਪੈਰ ਉਤਾਂਹ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸਨ। ਘੁੱਪ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਘਬਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਇਥੋਂ ਕੱਢੋ। ਤਦੋਂ ਇਹ ਅਠਾਰਾਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਆਇਆ। ਇਉਂ ਛੱਤੀ ਜੁਗ ਨਾਲੀ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦਿਆਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਕੋਲੋਂ ਇਸ ਕਮਲ ਦੀ ਨਾਲ ਦਾ ਹੀ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਗਿਆ।

ਆਵਾ ਗਉਣ ਅਨੇਕ ਜੁਗ; ਓੜਕ ਵਿਚ ਹੋਆ ਹੈਰਾਣਾ।

ਬ੍ਰਹਮਾ ਅਨੇਕਾਂ ਜੁਗ ਆਵਾ ਗਉਣ = ਗਵਣ, ਭਾਵ ਕਦੀ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਭਟਕਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਓੜਕ = ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਹੈਰਾਣਾ = ਅਸਚਰਜ ਹੋਆ = ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਤਨੇ ਜੁਗ ਭਟਕਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਹ ਕਮਲ ਦੀ ਨਾਲ (ਡੰਡੀ) ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਾਭਿ ਕਮਲ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਉਪਜੇ ਬੇਦ ਪੜਹਿ ਮੁਖਿ ਕੰਠਿ ਸਵਾਰਿ ॥
ਤਾ ਕੋ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਈ ਲਖਣਾ ਆਵਤ ਜਾਤ ਰਹੈ ਗੁਬਾਰਿ ॥੧॥ *(ਗੂਜਰੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੮੯)*

ਓੜਕ ਕੀਤੋਸੁ ਆਪਣਾ; ਆਪ ਗਣਾਇਐ ਭਰਮ ਭੁਲਾਣਾ।

ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਣਾਇਐ = ਜਣਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਰਚੇਤਾ ਹਾਂ,

ਤਦ ਉਹ ਭਰਮ ਵਿਚ ਭੁਲਾਨਾ = ਭੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਛੱਤੀ ਜੁਗ ਭਟਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਮਲ ਦੀ ਨਾਲ ਦਾ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾ ਸਕਿਆ ਤਦ ਓੜਕ = ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕੀਤੋਸੁ = ਕੀਤਾ।

ਚਾਰੇ ਬੇਦ ਵਖਾਣਦਾ; ਚਤਰ ਮੁਖੀ ਹੋਇ ਖਰਾ ਸਿਆਣਾ।

ਚਤੁਰ = ਚਾਰ ਮੁਖੀ = ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੋ ਖਰਾ = ਚੰਗਾ ਸਿਆਣਾ ਹੋਇ = ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਚਾਰੇ = ਚਾਰ ਵੇਦ (ਰਿਗ ਵੇਦ, ਸਾਮ ਵੇਦ, ਜੁਜਰ ਵੇਦ, ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ) ਦਾ ਵਖਾਣਦਾ = ਕਥਨ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਲੋਕਾਂ ਨੋ ਸਮਝਾਇਦਾ; ਦੇਖਿ ਸਰਸੁਤੀ ਰੂਪ ਲੁਭਾਣਾ।

ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਾ ਚਾਰ ਵੇਦ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੋ = ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਦਾ = ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪਰਾਈ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਪਰ ਆਪ ਕਾਮ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸਰਸੁਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇਖ ਕੇ ਲੁਭਾਣਾ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਾਖੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਮੋਹਿਤ ਹੋਣ ਦੀ—ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਮੱਤਯ ਪੁਰਾਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੋਧ ਚੰਦ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰੀ 'ਤੇ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਕਥਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬੇਦ ਪੜੇ ਚਤੁਰਾਨਨ ਜੂ, ਰਤਿ ਕਿ ਹਿਤ ਸੌਂ ਦੁਹਿਤਾ ਪ੍ਰਤਿ ਧਾਇਓ। *(ਪ੍ਰਬੋਧ ਚੰਦ੍ਰ ਨਾਟਕ)*

ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੋਂ ਇਕ ਕੰਨਿਆ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਤਿਲੋਚਮਾ ਭੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਰਸੁਤੀ ਭੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਕਥਨ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਕਥਾ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤ੍ਰੈ ਕਾਲੇ ਦੋ ਉਜਲੇ ਪਤਲੇ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ।
ਚਾਰ ਕਠਨ ਦੋ ਚੀਕਨੇ ਯਹ ਸੋਲਾਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ।

ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੰਕਲਪ ਆਇਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਭਾ ਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਐਸੀ ਔਰਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਇਹ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਹੋਣ। ਜਦੋਂ ਨਿਗ੍ਹਾ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਸਰਸੁਤੀ ਦੇ ਵਿਚ ਇਹ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਪੂਰੇ ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਮਨ ਉਸ ਉੱਤੇ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਮ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਲੜਕੀ ਸਾਹਮਣੇ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮੂੰਹ ਲਾ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਲੱਗਾ। ਫਿਰ ਲੜਕੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਆ ਗਈ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮੂੰਹ ਲਾ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਲੜਕੀ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਆ ਗਈ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਮੂੰਹ ਲਗਾ ਲਿਆ। ਇਉਂ ਇਸ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਚਾਰ ਮੂੰਹ ਲਗਾ ਲਏ ਤੇ ਹੁਣ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪਾਸਾ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਲੜਕੀ ਉੱਡ ਗਈ। ਫਿਰ ਇਹ ਆਕਾਸ਼ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਪੰਜਵਾਂ ਮੂੰਹ ਲਾ ਕੇ ਦੇਖਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਪੰਚਾਨਨ (ਪੰਜ ਮੂਹਾਂ ਵਾਲਾ) ਕਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੂੰ ਕ੍ਰੋਧ ਆਇਆ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਕਰਤੂਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ੂਲ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਸਿਰ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਸਿਰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਧੜ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਕਪਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਕਪਾਲ ਮੋਚਨ ਤੀਰਥ 'ਤੇ ਲੱਥਾ ਸੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਰਮ ਕਰਿ ਕਪਾਲੁ ਮਫੀਟਸਿ ਰੀ ॥੩॥ *(ਧਨਾਸਰੀ ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ, ਅੰਗ ੬੯੫)*

ਇਉਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਰਸੁਤੀ ਉਪਰ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਚਾਰੇ ਬੇਦ ਗਵਾਇਕੈ; ਗਰਬੁ ਗਰੂਰੀ ਕਰਿ ਪਛੁਤਾਣਾ।

ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗਰਬ ਗਰੂਰੀ = ਹੰਕਾਰ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਚਾਰੇ ਵੇਦ ਗਵਾਇਕੈ = ਗਵਾ ਲਏ। ਫਿਰ ਪਛੁਤਾਣਾ = ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਿ = ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਸੰਖਾਸੁਰ ਦੈਂਤ ਨੂੰ ਸੰਖ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਕੋਲੋਂ ਖੋਹ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਮੱਛ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸੰਖਾਸੁਰ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਸੰਖ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲਿਆ ਕੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੰਖਾਸੁਰ ਮਾਰੇ ਬੇਦ ਉਧਾਰੇ॥ *(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਮਛ ਅਵਤਾਰ)*

ਅਕਥ ਕਥਾ; ਨੇਤ ਨੇਤ ਵਖਾਣਾ॥੭॥

ਸੱਚ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਥਾ ਨੂੰ ਨੇਤ ਨੇਤ = ਬੇਅੰਤ ਬੇਅੰਤ ਕਰ ਕੇ ਵਖਾਣਾ = ਕਥਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ॥੭॥

ਪਉੜੀ ੮ (ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੇ ਦਸ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਕਰਤਵ)

ਬਿਸਨ ਲਏ ਅਵਤਾਰ ਦਸ; ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਜੋਧ ਸੰਘਾਰੇ।

ਬਿਸਨ = ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਦਸ ਅਵਤਾਰ (ਮੱਛ, ਕੱਛ, ਵੈਰਾਹ, ਨਰਸਿੰਘ, ਬਾਵਨ, ਪਰਸਰਾਮ, ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ, ਬੁੱਧ, ਕਲਕੀ) ਲਏ = ਲੈ ਕੇ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੁਸ਼ਟ ਜੋਧ = ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਘਾਰੇ = ਮਾਰਿਆ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਕਲਕੀ ਹੋ ਕੇ ਮਾਰੇਗਾ।

ਨੋਟ : ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੇ ਚੌਵੀ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਮੁੱਖ ਹਨ।

ਮਛ ਕਛ ਵੈਰਾਹ ਰੂਪ; ਹੋਇ ਨਰਸਿੰਘ ਬਾਵਨ ਬੋਧਾਰੇ।

ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਮੱਛ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸੰਖਾਸੁਰ ਦੈਂਤ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਦੇ ਵੇਦ ਦੀ ਧੁਨੀ ਵਾਲਾ ਸੰਖ ਵਾਪਸ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਛ = ਕੱਛੂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਰਿੜਕਣ ਵੇਲੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਦੀ ਪਿੱਠ ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਵੈਰਾਹ = ਵਰਾਹ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਦੇਵ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਅਤੇ ਨਰਸਿੰਘ = ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਦੈਂਤ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਬਲਿ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਛਲਣ ਲਈ ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬੋਧਾਰੇ = ਬੁੱਧ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਅਤੇ :

ਪਰਸਰਾਮ ਰਾਮ ਕਿਸਨੁ ਹੋਇ; ਕਿਲਕਿ ਕਲੰਕੀ ਅਤਿ ਅਹੰਕਾਰੇ।

ਪਰਸਰਾਮ, ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ, ਕਿਸਨੁ = ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਅਠੱਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਗੁਜ਼ਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਲਕਿ = ਗਰਜਣ ਵਾਲਾ ਕਲੰਕੀ = ਨਿਹਕਲੰਕ ਅਵਤਾਰ ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਅਹੰਕਾਰੇ = ਹਉਮੈ ਦੇ ਸਹਿਤ ਹੋਵੇਗਾ।

ਖਤ੍ਰੀ ਮਾਰਿ ਇਕੀਹ ਵਾਰ; ਰਾਮਾਇਣ ਕਰਿ ਭਾਰਥ ਭਾਰੇ।

ਪਰਸਰਾਮ ਨੇ ਇਕੀਹ = ਇੱਕੀ ਵਾਰ ਖੱਤਰੀ ਮਾਰੇ ਤੇ ਰਾਮਾਇਣ ਵਿਚ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਕਰਤਵ ਕਰਿ = ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਹ ਭਾਰੇ = ਵੱਡੀ ਪੁਸਤਕ ਭਾਰਥ = ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ।

ਕਾਮ ਕਰੋਧ ਨ ਸਾਧਿਓ; ਲੋਭੁ ਮੋਹ ਅਹੰਕਾਰ ਨ ਮਾਰੇ।

ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਾਧਿਓ = ਸਾਧਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ = ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਾਰੇ = ਮਾਰਿਆ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਨ ਭੇਟਿਆ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਹਲੰਗ ਨ ਸਾਰੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਨੇ ਸਤਿ = ਨਾਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਪੁਰਖ = ਵਿਆਪਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਭੇਟਿਆ = ਭੇਟ ਨ = ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ **ਵਾ:** ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਹੀਂ ਭੇਟਿਆ = ਮਿਲਿਆ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਾਰੇ = ਸਾਰ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਸਹਲੰਗ = ਜੁੜੇ ਹਨ।

ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ; ਕਾਰਿ ਵਿਕਾਰੇ ॥੮॥

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ = ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਕਾਰੇ = ਵਿਕਾਰੀ ਕਾਰਿ = ਕਰਮ ਕੀਤੇ ਹਨ ॥੮॥

ਨੋਟ : ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਪੱਖ ਲੈ ਕੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਐਸਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਾਂਡੇ ਤੁਮਰਾ ਰਾਮਚੰਦੁ ਸੋ ਭੀ ਆਵਤੁ ਦੇਖਿਆ ਥਾ ॥
ਰਾਵਨ ਸੇਤੀ ਸਰਬਰ ਹੋਈ ਘਰ ਕੀ ਜੋਇ ਗਵਾਈ ਥੀ ॥੩॥ *(ਗੋਂਡ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੮੭੫)*

ਪਉੜੀ ੯ (ਮਹਾਂਦੇਵ)

ਮਹਾਂਦੇਉ ਅਉਧੂਤੁ ਹੋਇ; ਤਾਮਸ ਅੰਦਰਿ ਜੋਗੁ ਨ ਜਾਣੈ।

ਮਹਾਂਦੇਉ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਅਉਧੂਤੁ = ਜੋਗੀ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਤਾਮਸ = ਤਮੋ ਗੁਣ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਅੰਦਰਲੀ ਜੋਗ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣੈ = ਜਾਣ ਸਕਿਆ, ਭਾਵ ਚਿੱਤ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਨਾਮ ਜੋਗ ਸੀ, ਉਹ ਰੋਕ ਨਾ ਸਕਿਆ।

ਭੈਰੋ ਭੂਤ ਕੁਸੂਤ ਵਿਚਿ; ਖੇਤ੍ਰਪਾਲ ਬੈਤਾਲ ਧਿਙਾਣੈ।

ਭੈਰਉ, ਭੂਤਾਂ ਦੇ ਕੁਸੂਤ = ਖੋਟੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤਰਪਾਲ ਨਾਮੇ ਬੈਤਾਲ ਪਰ ਧਿਙਾਣੈ = ਧੱਕੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਕ ਧਤੂਰਾ ਖਾਵਣਾ; ਰਾਤੀਂ ਵਾਸਾ ਮੜ੍ਹੀ ਮਸਾਣੈ।

ਸ਼ਿਵਜੀ ਅੱਕ ਤੇ ਧਤੂਰਾ (ਇਕ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਪੌਦਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੈਲੇ ਗੋਲ ਫਲ ਕੰਡੇਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) ਖਾਵਣਾ = ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਤੀਂ = ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਮਸਾਣੈ = ਮਸਾਣਾਂ ਵਿਚ ਵਾਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੈਨੈ ਹਾਥੀ ਸੀਹ ਖਲ; ਡਉਰੂ ਵਾਇ ਕਰੈ ਹੈਰਾਣੈ।

(‘ਖੱਲ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਉਹ ਹਾਥੀ ਜਾਂ ਸੀਹ = ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਖੱਲ ਪੈਨੈ = ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਡਉਰੂ = ਡਮਰੂ ਵਾਇ = ਵਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਣੈ = ਅਸਚਰਜ ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਥਾਂ ਨਾਥ ਸਦਾਇਦਾ; ਹੋਇ ਅਨਾਥ ਨ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਮਾਣੈ।

ਉਹ ਨਾਥਾਂ ਦਾ ਨਾਥ ਸਦਾਇਦਾ = ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਅਨਾਥ ਹੋ ਕੇ ਹਰਿ = ਹਰੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਰੰਗ = ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਮਾਣੈ = ਮਾਨਿਆ।

ਸਿਰਠਿ ਸੰਘਾਰੈ ਤਾਮਸੀ; ਜੋਗੁ ਨ ਭੋਗੁ ਨ ਜੁਗਤਿ ਪਛਾਣੈ।

ਸ਼ਿਵਜੀ ਤਾਮਸੀ = ਤਮੋ ਗੁਣੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿਰਠਿ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸੰਘਾਰੈ = ਨਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਾਰਬਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬਿਠਾਈ ਰੱਖਣ ਕਰਕੇ ਜੋਗ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਛਾਣ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਮਸਾਣਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰ ਵਿਚ ਸੁਆਹ ਮਲਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਭੋਗ ਦੀ ਜੁਗਤਿ = ਜੁਗਤੀ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਛਾਣੈ = ਪਛਾਣ ਸਕਿਆ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਸਾਧ ਸੰਗਾਣੈ ॥੯॥

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਅੰਦਰ ਦਾ ਸੁਖ ਸੰਗਾਣੈ = ਮਿਲਦਾ ਹੈ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਚਿਰ ਤਕ ਜਿਊਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ)

ਵਡੀ ਆਰਜਾ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ; ਇੰਦ੍ਰ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ਰਾਜ ਕਮਾਵੈ।

ਇੰਦਰ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਆਰਜਾ = ਉਮਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਜੋ ਇੰਦਰਪੁਰੀ ਵਿਚ ਰਾਜ ਕਮਾਵੈ = ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਚਉਦਹ ਇੰਦ੍ਰ ਵਿਣਾਸਕਾਲਿ; ਬ੍ਰਹਮੇ ਦਾ ਇਕ ਦਿਵਸੁ ਵਿਹਾਵੈ।

ਜਦੋਂ ਚਉਦਹ = ਚੌਦਾਂ ਇੰਦਰਾਂ ਦੇ ਵਿਣਾਸਕਾਲਿ (ਵਿਣਾਸ + ਕਾਲਿ) ਵਿਣਾਸ = ਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਲਿ = ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਬ੍ਰਹਮੇ ਦਾ ਇਕ ਦਿਵਸੁ = ਦਿਨ ਵਿਹਾਵੈ = ਬਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਧੰਧੇ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਮਰੈ; ਲੋਮਸ ਦਾ ਇਕੁ ਰੋਮ ਛਿਜਾਵੈ।

ਬ੍ਰਹਮਾ ਜਗਤ ਦੇ ਧੰਧੇ = ਕੰਮ-ਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੀ ਮਰੈ = ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਮਸ ਨਾਮੇ ਰਿਖੀ ਦਾ ਇਕ ਰੋਮ = ਵਾਲ ਛਿਜਾਵੈ = ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ।

ਸੇਸ ਮਹੇਸ ਵਖਾਣੀਅਨਿ; ਚਿਰੰਜੀਵ ਹੋਇ ਸਾਂਤਿ ਨ ਆਵੈ।

ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਅਤੇ ਮਹੇਸ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਚਿਰੰਜੀਵ = ਚਿਰ ਤਕ ਜਿਊਣ ਵਾਲੇ ਲੋਮਸ ਰਿਖੀ ਵਰਗੇ ਵਖਾਣੀਅਨਿ = ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵੈ = ਆਈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨੇ ਵੀ ਵੱਡੇ ਜਪੀ ਤਪੀ ਹਨ।

ਜੋਗ ਭੋਗ ਜਪ ਤਪ ਘਣੇ; ਲੋਕ ਵੇਦ ਸਿਮਰਣ ਨ ਸੁਹਾਵੈ।

ਲੋਕ ਘਣੇ = ਬਹੁਤ ਜੋਗ, ਭੋਗ, ਜਪ, ਤਪ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਸੁਹਾਵੈ = ਸੋਭਦੇ ਨਹੀਂ।

ਆਪ ਜਣਾਇ ਨ; ਸਹਜਿ ਸਮਾਵੈ ॥੧੦॥

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਆਪ ਗਣਾਇ')

ਜਿਹੜੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਜਣਾਇ = ਜਣਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਹੰਕਾਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹੀ ਸਹਜਿ = ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਸਮਾਵੈ = ਸਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਨਾਰਦਾਦਿਕ ਰਿਖੀ)

ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਅਖਾਇਦਾ; ਆਗਮੁ ਜਾਣਿ ਨ ਧੀਰਜੁ ਆਣੈ।

ਨਾਰਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਨੀ ਅਖਾਇਦਾ = ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਗਮੁ = ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਧੀਰਜ = ਧੀਰਜਤਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਣੈ = ਆਈ।

ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਮਸਲਤਿ ਮਜਲਸੈ; ਕਰਿ ਕਰਿ ਚੁਗਲੀ ਆਖਿ ਵਖਾਣੈ।

ਮਜਲਸੈ = ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਮਸਲਤਿ = ਸਲਾਹਾਂ ਸੁਣ-ਸੁਣ ਕੇ ਤੇ ਆਖਿ = ਮੂੰਹ ਦੁਆਰਾ ਚੁਗ਼ਲੀ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਖਾਣੈ = ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਲ ਬੁਧਿ ਸਨਕਾਦਿਕਾ; ਬਾਲ ਸੁਭਾਇ ਨਵਿਰਤੀ ਹਾਣੈ।

('ਨ-ਵਿਰਤੀ' ਬੋਲੋ)

ਸਨਕਾਦਿਕਾ = ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ (ਸਨਕ, ਸਨੰਦਨ, ਸਨਾਤਨ, ਸਨਤ ਕੁਮਾਰ) ਬਾਲ = ਬਾਲਕ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬਾਲ = ਬਾਲਕ ਸੁਭਾਇ = ਸੁਭਾਅ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਉਮੈ ਦੇ ਨਵਿਰਤੀ = ਤਿਆਗ ਤੋਂ ਹਾਣੈ = ਹੀਣੇ ਰਹੇ, ਕਿਉਂਕਿ :

ਜਾਇ ਬੈਕੁੰਠ ਕਰੋਧ ਕਰਿ; ਦੇਇ ਸਰਾਪ ਜੈ ਬਿਜੈ ਧਿਙਾਣੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੈਕੁੰਠ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਜੈ ਤੇ ਬਿਜੈ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਰੋਧ ਕਰਕੇ ਸਰਾਪ ਦੇਇ = ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਧਿਙਾਣੈ = ਧੱਕਾ ਕੀਤਾ।

ਅਹੰਮੇਉ ਸੁਕਦੇਉ ਕਰਿ; ਗਰਭ ਵਾਸਿ ਹਉਮੈ ਹੈਰਾਣੈ।

ਸੁਕਦੇਉ = ਸੁਕਦੇਵ ਮੁਨੀ ਨੇ ਵੀ ਅਹੰਮੇਉ = ਹੰਕਾਰ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਰਹਿ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਹੈਰਾਣੈ = ਅਸਚਰਜ ਕੀਤਾ।

ਚੰਦੁ ਸੂਰਜੁ ਅਉਲੰਗ ਭਰੈ; ਉਦੈ ਅਸਤ ਵਿਚਿ ਆਵਣ ਜਾਣੈ।

('ਉਦੈ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਚੰਦ = ਚੰਦਰਮਾ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਵੀ ਅਉਲੰਗ = ਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਰੈ = ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਸ਼ਾਂ

ਦੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਦੈ = ਚੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਅਸਤ = ਛਿਪਣ ਵਿਚ ਆਵਣ = ਆਉਂਦੇ ਜਾਣੈ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਧਰਤੀ ਦੇ ਚੱਕਰ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਾਨਣ ਵੱਧਦਾ ਘੱਟਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਿਵ ਸਕਤੀ ਵਿਚਿ; ਗਰਬ ਗੁਮਾਣੈ ॥੧੧॥

ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਿਵ = ਤਮੋ ਗੁਣ ਅਤੇ ਸਕਤੀ = ਰਜੋ ਗੁਣ ਦੇ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗਰਬ = ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਗੁਮਾਣੈ = ਗੁਮਾਨ ਵਿਚ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ॥੧੧॥

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਥੇ ਮੁਨੀਆਂ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਦੱਸ ਕੇ ਸਿਧਾਂਤ ਕੱਢਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਨਾ ਫਸੋ, ਹਉਮੈ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਨਿਰਹੰਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਕਰੋ। ਐਡੇ ਉੱਚੇ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸੁਖੀ ਨਾ ਹੋਏ, ਤਦ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੀ ਸੁਖੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਲਵੋ ਕਿ ਹਉਮੈ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਆਦਿ ਤਿਆਗ ਕੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਓਟ ਲਵੋ ਤੇ ਹਉਮੈ ਛੱਡ ਕੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਕਰੋ।

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਜਤੀ ਸਤੀ ਆਦਿਕ)

ਜਤੀ ਸਤੀ ਸੰਤੋਖੀਆ; ਜਤ ਸਤ ਜੁਗਤਿ ਸੰਤੋਖ ਨ ਜਾਤੀ।

ਜਤੀਆਂ ਨੇ ਜਤ ਦੀ, ਸਤੀਆਂ ਨੇ ਸਤ ਦੀ, ਸੰਤੋਖੀਆਂ ਨੇ ਸੰਤੋਖ ਦੀ ਜੁਗਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਤੀ = ਜਾਣੀ।

ਸਿਧ ਨਾਥੁ ਬਹੁ ਪੰਥ ਕਰਿ; ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਕਰਨਿ ਕਰਮਾਤੀ।

ਸਿਧਾਂ ਤੇ ਨਾਥਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਪੰਥ ਕਰਿ = ਬਣਾਏ ਹਨ ਤੇ ਹਉਮੈ = ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦਿਖਾਉਣੀਆਂ ਕਰਨਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਵਾਸਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਿ; ਖਹਿ ਖਹਿ ਮਰਦੇ ਭਰਮਿ ਭਰਾਤੀ।

('ਭਰਾਂਤੀ' ਬਿੰਦੀ ਨਾਲ ਬੋਲੋ)

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਚਾਰ ਵਰਨ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਹਨ ਜੋ ਭਰਮ ਭਰਾਤੀ = ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਖਹਿ ਖਹਿ = ਲੜ ਲੜ ਕੇ ਮਰਦੇ ਹਨ।

ਛਿਅ ਦਰਸਨ ਹੋਇ ਵਰਤਿਆ; ਬਾਰਹ ਵਾਟ ਉਚਾਟ ਜਮਾਤੀ।

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਛਿਅ = ਛੇ ਦਰਸ਼ਨ (ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵੜੇ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਦਰਵੇਸ਼, ਬ੍ਰਾਹਮਣ) ਆਪਣੇ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤਿਆ = ਵਰਤ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਘਰ ਤੋਂ ਉਚਾਟ = ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਵਾਟ = ਪੰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਜਮਾਤ = ਜਮਾਤਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਰਨ ਅਵਰਨ ਹੋਇ; ਰੰਗ ਸੁਰੰਗ ਤੰਬੋਲ ਸੁਹਾਤੀ।

ਜਿਵੇਂ ਤੰਬੋਲ ਵਿਚ ਕੱਥ, ਸੁਪਾਰੀ, ਚੂਨਾ, ਪਾਨ ਮਿਲ ਜਾਣ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਤੋਂ ਇਕ ਸੁਰੰਗ = ਲਾਲ ਚੂ-ਚੂਹਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰੰਗ ਬਣ ਕੇ ਸੁਹਾਤੀ = ਸੋਭਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਅਵਰਨ = ਵਰਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਵਰਨ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸੋਭਦੇ ਹਨ।

ਛਿਅ ਰੁਤਿ ਬਾਰਹ ਮਾਹ ਵਿਚਿ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਦਰਸਨ ਸੁਝ ਸੁਝਾਤੀ।

('ਸੁਝ' ਤੇ 'ਸੁਝਾਤੀ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਛਿਅ = ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ ਤੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਮਾਹ = ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਸੂਰਜ ਦਾ ਸੁਝਾਤੀ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਛੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਪੰਥ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਸਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਸੁਝ = ਪ੍ਰਕਾਸਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਪਿਰਮ ਪਰਾਤੀ ॥੧੨॥

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਪਰਾਤੀ = ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ **ਵਾ:** ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਪਿਰਮ = ਪਿਆਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋਣ ਰੂਪ ਪਰਾਤੀ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਏ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਉ ਜਲ ਮਹਿ ਜਲੁ ਆਇ ਖਟਾਨਾ॥ ਤਿਉ ਜੋਤੀ ਸੰਗਿ ਜੋਤਿ ਸਮਾਨਾ॥

(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੭੮)

ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਵੀਹਵੀਂ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੇ ਤੀਜੇ ਬੈਂਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦਿਲੇ ਆਸ਼ਕ ਬ ਅੰਦਕ ਫ਼ੁਰਸਤੇ ਮਾਸ਼ੂਕ ਮੇ ਗਰਦਦ।
ਸਰਾ ਪਾ ਜਾਂ ਸਵੱਦ ਹਰ ਕਸ ਕਿ ਬਾਜਨਾਨਾਂ ਮੇ ਸਾਜਦ॥੩॥

ਅਰਥ : ਚਿੱਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਮਾਸ਼ੂਕ = ਪਿਆਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੋੜੀ (ਇਕ-ਰੂਪ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਨਿ ਜਾਤਾ ਸੋ ਤਿਸ ਹੀ ਜੇਹਾ॥ ਅਤਿ ਨਿਰਮਾਇਲੁ ਸੀਝਸਿ ਦੇਹਾ॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੧, ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰੁ, ਅੰਗ ੯੩੧)

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਿਸ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ, ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਉਲਟ ਕੇ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਧਰਤੀ ਤੇ ਬ੍ਰਿਛ)

ਪੰਜ ਤਤ ਪਰਵਾਣੁ ਕਰਿ; ਧਰਮਸਾਲ ਧਰਤੀ ਮਨਿ ਭਾਣੀ।

ਜੋ ਪੰਜ ਤਤ (ਅਕਾਸ਼, ਹਵਾ, ਧਰਤੀ, ਅੱਗ ਤੇ ਪਾਣੀ) ਪਰਵਾਣੀਕ ਕਰਿ = ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਧਰਮਸਾਲ = ਧਰਮ ਦਾ ਅਸਥਾਨ, ਜੋ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਇਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਣੀ = ਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਧਰਤੀ ਥਾਪਿ ਰਖੀ ਧਰਮਸਾਲ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੭)*

ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਧਰਤਿ ਧਰਿ; ਧਰਤੀ ਅੰਦਰਿ ਧਰਿਆ ਪਾਣੀ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਧਰਤਿ = ਧਰਤੀ ਧਰਿ = ਰੱਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਧਰਿਆ = ਰੱਖਿਆ ਹੈ।

ਸਿਰ ਤਲਵਾਏ ਰੁਖ ਹੋਇ; ਨਿਹਚਲ ਚਿਤ ਨਿਵਾਸ ਬਿਬਾਣੀ।

ਧਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰ ਤਲਵਾਏ = ਨੀਵੇਂ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਰੁਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਪੈਦਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਹਚਲ = ਅਚੱਲ ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਬਿਬਾਣੀ = ਉਜਾੜਾਂ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸੁਫਲ ਫਲਿ; ਵਟ ਵਗਾਇ ਸਿਰਠਿ ਵਰਸਾਣੀ।

('ਵੱਟ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਸੁਫਲ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਫਲਾਂ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਿਛ ਜਦੋਂ ਫਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਫਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਸਿਰਠਿ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਵਟ = ਵੱਟੇ ਵਗਾਇ = ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਫਲਾਂ ਦੀ ਵਰਸਾਣੀ = ਵਰਸਾਉ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਚੰਦਨ ਵਾਸੁ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਚੰਦਨੁ ਹੋਇ ਵਾਸੁ ਮਹਿਕਾਣੀ।

ਵਣਾਸਪਤਿ = ਬਨਸਪਤੀ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸੁ = ਸੁਗੰਧੀ ਲੈ ਕੇ ਚੰਦਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਕਾਣੀ = ਮਹਿਕਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਦੂਸਰੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਪੰਜ ਤਤ ਪਰਵਾਣੁ ਕਰਿ; ਧਰਮਸਾਲ ਧਰਤੀ ਮਨਿ ਭਾਣੀ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਪਰਵਾਣ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਨਿਰਖੋਭਤਾ ਦਾ ਗੁਣ, ਹਵਾ ਤੋਂ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਗੁਣ, ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਨਿਰਮਲਤਾ, ਸੀਤਲਤਾ ਦਾ ਗੁਣ, ਅਗਨੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤਾ ਦਾ ਗੁਣ, ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਖਿਮਾ ਦਾ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰੂਪ ਧਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਣੀ = ਭਾ ਗਈ।

ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਧਰਤਿ ਧਰਿ; ਧਰਤੀ ਅੰਦਰਿ ਧਰਿਆ ਪਾਣੀ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਧਰਿ = ਟਿਕਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਪਾਣੀ ਧਰਿਆ = ਟਿਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਹੁਣ ਬ੍ਰਿਛ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

ਸਿਰ ਤਲਵਾਏ ਰੁਖ ਹੋਇ; ਨਿਹਚਲ ਚਿਤ ਨਿਵਾਸ ਬਿਬਾਣੀ।

ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਮਨ ਰੂਪੀ ਸਿਰ ਤਲਵਾਏ = ਨੀਵਾਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਬਿਬਾਣੀ = ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿੱਤ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਕੇ ਨਿਹਚਲ = ਅਚੱਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸੁਫਲ ਫਲਿ; ਵਟ ਵਗਾਇ ਸਿਰਠਿ ਵਰਸਾਣੀ।

ਫਿਰ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਫਲ ਦੇ ਸੁਫਲ = ਸਹਿਤ ਫਲ ਦੇ ਹੋ ਗਏ, ਫਿਰ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਤੋਰਨ ਦਾ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਿਰਠਿ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰੂਪੀ ਵੱਟੇ ਵਗਾਇ = ਮਾਰਨ, ਭਾਵ ਅਪਜੱਸ ਕਰਨ, ਨਿਰਾਦਰ ਦੇ ਬੋਲ ਬੋਲਣ, ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ

ਜਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਫਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਉਂ ਸੰਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਰਸਾਣੀ = ਵਰੋਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚੰਦਨ ਵਾਸੁ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਚੰਦਨੁ ਹੋਇ ਵਾਸੁ ਮਹਿਕਾਣੀ।

ਬਨਸਪਤੀ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੀਵ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਵਾਸੁ = ਵਾਸਨਾ ਦੇ ਸਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਰੂਪੀ ਵਾਸਨਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਕੇ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਮਹਿਕਾਣੀ = ਮਹਿਕ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਚੰਦਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧ ਸੰਗਿ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਵਾਣੀ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੀ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਅਤਿ; ਅਕਥ ਕਹਾਣੀ ॥੧੩॥

ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਗਤਿ = ਅਵਸਥਾ ਅਬਿਗਤਿ = ਨਾ ਜਾਨਣ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ = ਕਥਾ ਵੀ ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀ ਤੇ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ॥੧੩॥

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਧ੍ਰੂ ਆਦਿ ਸਕਾਮੀ ਭਗਤ)

ਧ੍ਰੂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਭੀਖਣੋ; ਅੰਬਰੀਕ ਬਲਿ ਜਨਕ ਵਖਾਣਾ।

ਧ੍ਰੂ, ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ, ਭਭੀਖਣੋ = ਭਭੀਖਣ ਤੇ ਅੰਬਰੀਕ, ਰਾਜਾ ਬਲਿ ਤੇ ਜਨਕ ਇਹ ਸਾਰੇ ਭਗਤ ਵਖਾਣਾ = ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰਾਜ ਕੁਆਰ ਹੋਇ ਰਾਜਸੀ; ਆਸਾ ਬੰਧੀ ਚੋਜ ਵਿਡਾਣਾ।

ਰਾਜ ਕੁਆਰ = ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋਇ = ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਰਾਜਸੀ = ਰਜੋ ਗੁਣ ਦੀ ਆਸਾ ਵਿਚ ਬੰਧੀ = ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜੋ ਵਿਡਾਣਾ = ਅਸਚਰਜ ਚੋਜ = ਕੌਤਕ ਸੀ।

ਧ੍ਰੂ ਮਤਰੇਈ ਚੰਡਿਆ; ਪੀਉ ਫੜਿ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਰਵਾਣਾ।

ਭਗਤ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਨੇ ਚੰਡਿਆ = ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪੀਉ = ਪਿਤਾ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਨੇ ਫੜ ਕੇ ਰਵਾਣਾ = ਦੁੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਭੇਦ ਭਭੀਖਣੁ ਲੰਕ ਲੈ; ਅੰਬਰੀਕੁ ਲੈ ਚਕ੍ਰ ਲੁਭਾਣਾ।

ਭਭੀਖਣ ਨੇ ਰਾਵਣ ਦਾ ਭੇਦ ਦੱਸ ਕੇ ਲੰਕਾ ਲੈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅੰਬਰੀਕ ਨੇ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕਰ 'ਤੇ ਲੁਭਾਣਾ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਪ ਕੀਤਾ।

ਪੈਰੁ ਕੜਾਹੇ ਜਨਕ ਦਾ; ਕਰਿ ਪਾਖੰਡ ਧਰਮ ਧਿਙਾਣਾ।

ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਨੇ ਉੱਬਲਦੇ ਕੜਾਹੇ ਵਿਚ ਪੈਰ ਰੱਖਣ ਦਾ ਪਾਖੰਡ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਧਿਙਾਣਾ = ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਧਰਮ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਿ = ਕਰਨਾ ਕੀਤਾ।

ਆਪੁ ਗਣਾਇ ਵਿਗੁਚਣਾ; ਦਰਗਹ ਪਾਏ ਮਾਣੁ ਨਿਮਾਣਾ।

('ਵਿਗੁੱਚਣਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜੋ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਣਾਇ = ਗਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਲੋਕ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਗੁਚਣਾ = ਖ਼ਰਾਬ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਨਿਮਾਣਾ = ਅਭਿਮਾਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਗਹ = ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮਾਣੁ = ਇੱਜ਼ਤ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਪਤਿ ਪਰਵਾਣਾ ॥੧੪॥

ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਪਤਿ = ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪਰਵਾਣਾ = ਕਬੂਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥੧੪॥

ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਅਵਤਾਰ, ਦੇਵਤੇ, ਰਿਖੀ, ਜਤੀ, ਤਪੀ, ਹਠੀ, ਭਗਤਾਂ, ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਖੋਲ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਪਦ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ ਆਤਮ ਰਸ ਕਰਕੇ ਆਤਮ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਬਾਉ, ਖਿੱਚ, ਭੈ ਹੇਠ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦਾ। ਧ੍ਰੂ ਆਦਿ ਉਕਤ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਸਕਾਮ ਭਗਤੀ ਹੀ ਕੀਤੀ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਡਰ ਨਾਲ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਲੋਭ ਨਾਲ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਪਾਖੰਡ ਨਾਲ ਜਪ ਤਪ ਕੀਤੇ, ਪਰੰਤੂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਰਾਜੁ ਨ ਚਾਹਉ ਮੁਕਤਿ ਨ ਚਾਹਉ ਮਨਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਚਰਨ ਕਮਲਾਰੇ ॥

(ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੫੩੪)

ਭਾਵ ਉਹ ਸਲੋਕ ਸਮੀਪ ਆਦਿ ਮੁਕਤੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ, ਕੈਵਲ ਮੋਖ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਭਗਤ)

ਕਲਜੁਗ ਨਾਮਾ ਭਗਤੁ ਹੋਇ; ਫੇਰਿ ਦੇਹੁਰਾ ਗਾਇ ਜੀਵਾਈ।

ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਨਾਮਾ = ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਭਗਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਦੇਹੁਰਾ = ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਭਰ ਕੇ ਮੰਦਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਫੇਰਿ = ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮਰੀ ਹੋਈ ਗਾਇ = ਗਊ ਜੀਵਾਈ = ਜਿਊਂਦੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਫੇਰਿ ਦੀਆ ਦੇਹੁਰਾ ਨਾਮੇ ਕਉ ਪੰਡੀਅਨ ਕਉ ਪਿਛਵਾਰਲਾ ॥੩॥੨॥ *(ਮਲਾਰ, ਅੰਗ ੧੨੯੨)*

ਕਹਹਿ ਤ ਮੁਈ ਗਊ ਦੇਉ ਜੀਆਇ ॥ *(ਭੈਰਉ, ਅੰਗ ੧੧੬੬)*

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਵਖਾਣੀਐ; ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਤੇ ਉਠਿ ਜਾਈ।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਭਗਤ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਲੋਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੈਦ ਕਰਨ 'ਤੇ ਇਹ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੁਆਰਾ ਬੰਦੀਖਾਨੇ = ਕੈਦਖ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਸੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਈ = ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਧੰਨਾ ਜਟੁ ਉਧਾਰਿਆ; ਸਧਨਾ ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ ਕਸਾਈ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਧੰਨੇ ਜੱਟ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਉਧਾਰਿਆ = ਉੱਧਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦੇ ਸਧਨੇ ਕਸਾਈ ਨੂੰ ਵੀ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਅਜਾਤਿ = ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ।

ਜਨੁ ਰਵਿਦਾਸੁ ਚੁਮਾਰੁ ਹੋਇ; ਚਹੁ ਵਰਨਾ ਵਿਚਿ ਕਰਿ ਵਡਿਆਈ।

ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਜਨ = ਸੇਵਕ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਚੁਮਾਰੁ = ਚਮਿਆਰ ਜਾਤ ਦੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਚਹੁ = ਚਾਰੇ ਵਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ ਵਡਿਆਈ = ਸੋਭਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਬੇਣਿ ਹੋਆ ਅਧਿਆਤਮੀ; ਸੈਣੁ ਨੀਚ ਕੁਲੁ ਅੰਦਰਿ ਨਾਈ।

(‘ਨਾਈ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਭਗਤ ਬੇਣਿ = ਬੇਣੀ ਜੀ ਵੀ ਅਧਿਆਤਮੀ = ਆਤਮ ਗਿਆਨੀ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਨੀਚ = ਨੀਵੀਂ ਕੁਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਸੈਣ ਨਾਈ ਭਗਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਪਾਖਾਕ ਹੋਇ; ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਵਿਚਿ ਵਡੀ ਸਮਾਈ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰੀਂ = ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਪਾਖਾਕ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵਡੀ ਸਮਾਈ = ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅਲਖ ਲਖਾਇ; ਨ ਅਲਖੁ ਲਖਾਈ॥੧੫॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲਖਾਇ = ਲਖ ਕੇ ਵੀ ਉਸ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਖਾਈ = ਜਣਾਉਂਦੇ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਕਲਿਜੁਗ ਦੀ ਉੱਤਮਤਾਈ)

ਸਤਿਜੁਗ ਉਤਮੁ ਆਖੀਐ; ਇਕੁ ਫੇੜੈ ਸਭ ਦੇਸੁ ਦੁਹੇਲਾ।

ਸਤਿਜੁਗ ਨੂੰ ਉਤਮੁ = ਚੰਗਾ ਆਖੀਐ = ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਪੁਰਖ ਵੱਲੋਂ ਫੇੜੈ = ਬੁਰਾ ਕਰਮ ਕਰਨ ’ਤੇ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਦੁਹੇਲਾ = ਦੁਖੀ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।

ਤ੍ਰੇਤੈ ਨਗਰੀ ਪੀੜੀਐ; ਦੁਆਪਰਿ ਵੰਸੁ ਵਿਧੁੰਸ ਕੁਵੇਲਾ।

ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਇਕ ਪੁਰਖ ਵੱਲੋਂ ਗੁਨਾਹ ਕਰਨ ’ਤੇ ਸਾਰੀ ਨਗਰੀ ਨੂੰ ਪੀੜੀਐ = ਦੁੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੁਆਪਰ ਜੁਗ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਗੁਨਾਹ ਕਰਨ ’ਤੇ ਸਾਰੀ ਵੰਸੁ = ਕੁਲ ਨੂੰ ਵਿਧੁੰਸ = ਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਜੁਗ ਕੁਵੇਲਾ = ਬੁਰਾ ਸਮਾਂ ਸਨ।

ਕਲਿਜੁਗਿ ਸਚੁ ਨਿਆਉ ਹੈ; ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਇਕੇਲਾ।

ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦਾ ਹੀ ਨਿਆਉ = ਇਨਸਾਫ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜੈ = ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਸੋ = ਉਹ ਇਕੇਲਾ = ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਉਸ ਬੀਜੇ ਹੋਏ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਫਲ ਨੂੰ ਲੁਣੈ = ਵੱਢਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਤਜੁਗੁ ਤ੍ਰੇਤਾ ਦੁਆਪਰੁ ਭਣੀਐ ਕਲਿਜੁਗੁ ਊਤਮੋ ਜੁਗਾ ਮਾਹਿ॥
ਅਹਿ ਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿ ਕਰੁ ਪਾਏ ਕੋਈ ਨ ਪਕੜੀਐ ਕਿਸੈ ਥਾਇ॥੩॥

(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੪੦੬)

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਗੁਰ ਚੇਲਾ।

ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ (ਪਾਰ + ਬ੍ਰਹਮ) ਪਾਪਾਂ ਪੁੰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ, ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਦਾ ਪੂਰਨ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਰੂਪੀ ਚੇਲਾ ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਮ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨ ਦ੍ਰਿੜ; ਸਾਧਸੰਗਤ ਮਿਲਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ।

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨਾਮ ਦਾਨ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ = ਪੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ਦ੍ਰਿੜੁ ਸਦਾ ਕਰਹੁ ਗੁਰ ਕਥਾ॥ *(ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੦੧)*

ਮਿਠਾ ਬੋਲਣ ਨਿਵ ਚਲਣੁ; ਹਥਹੁ ਦੇਣਾ ਸਹਜ ਸੁਹੇਲਾ।

ਜੋ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮੁਖ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਠਾ = ਪਿਆਰੇ ਬਚਨ ਬੋਲਣ = ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਨਿਵ = ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਕੇ, ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਚਲਣੁ = ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਹਥਹੁ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥ ਦੇਣਾ = ਦੇ ਕੇ ਭਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਸਹਿਜ ਪਦ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਹੇਲਾ = ਸੁਖਦਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਨੇਹੁ ਨਵੇਲਾ॥੧੬॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੇਹੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਨਵੇਲਾ = ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵਾਂ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਹਰ ਸਮੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੱਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ॥੧੬॥

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ)

ਨਿਰੰਕਾਰ ਆਕਾਰੁ ਕਰਿ; ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਅਨੂਪ ਦਿਖਾਇਆ।

ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਨਿਰੰਕਾਰ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਆਕਾਰੁ = ਸਰੀਰ ਧਾਰਨ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜੋਤ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਅਨੂਪ = ਸੁੰਦਰ ਦਿਖਾਇਆ = ਦਿਖਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਅਗੋਚਰਾ; ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰੁ ਸਬਦੁ ਸੁਣਾਇਆ।

ਜੋ ਵੇਦ ਤੇ ਕਤੇਬ ਦੀ ਅਗੋਚਰਾ = ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਉਸ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ = ਸੁਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਚਾਰ ਮਜਹਬਾ; ਚਰਣ ਕਵਲ ਸਰਣਾਗਤਿ ਆਇਆ।

ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਚਾਰ ਵਰਨ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਮਜਹਬਾ = ਮਜ਼ਹਬ (ਸੁੰਨੀ, ਸ਼ੀਆ, ਰਾਫ਼ਜ਼ੀ, ਇਮਾਮਸਾਫ਼ੀ) ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਕਵਲ = ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਸਰਣਾਗਤਿ = ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਇਆ = ਆਏ ਹਨ।

ਪਾਰਸ ਪਰਸਿ ਅਪਰਸ ਜਗਿ; ਅਸਟਧਾਤੁ ਇਕੁ ਧਾਤੁ ਕਰਾਇਆ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਰਸ ਜਗਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਸਟਧਾਤੁ = ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਨਾਲ ਪਰਸਿ = ਸਪਰਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਅਪਰਸ = ਅਪਵਿੱਤਰ ਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਸੋਨਾ ਸਰੂਪ ਇਕ ਧਾਤ ਕਰਾਇਆ = ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾਰਸ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚਾਰੇ ਵਰਨਾਂ ਤੇ ਚਾਰੇ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਨੂੰ ਸਪਰਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਸ਼ੁੱਧ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਵਰਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪੈਰੀ ਪਾਇ ਨਿਵਾਇਕੈ; ਹਉਮੈ ਰੋਗੁ ਅਸਾਧੁ ਮਿਟਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪਾਇ = ਪੈ ਕੇ ਤੇ ਨਿਵਾਇਕੈ = ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਅਸਾਧੁ = ਦੂਰ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹਉਮੈ ਦੇ ਰੋਗ ਨੂੰ ਮਿਟਾਇਆ = ਮਿਟਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ ਚਲਾਇਆ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਰਜਾਈ = ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਚਲਣਾ = ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗਾਡੀ = ਸੌਖਾ ਰਾਹੁ = ਰਸਤਾ ਚਲਾਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਰਾਹੁ = ਮਾਰਗ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਗੱਡੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਚੱਲਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ ਅਪਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰ ਸੁਰਤ ਸੌਖੀ ਚੱਲਦੀ ਹੈ।

ਪੂਰੇ ਪੂਰਾ; ਥਾਟੁ ਬਣਾਇਆ॥੧੭॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪੂਰਾ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਦੀ ਥਾਟੁ = ਬਣਾਵਟ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ = ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ॥੧੭॥

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਦਾ ਵਰਣਨ)

ਜੰਮਣ ਮਰਣਹੁ ਬਾਹਰੇ; ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਜਗ ਵਿਚਿ ਆਏ।

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਜੰਮਣ ਮਰਣਹੁ = ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਤੋਂ ਬਾਹਰੇ = ਬਾਹਰ ਹਨ, ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਜਗ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਏ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਹਹੂ ਮਹਿ ਨਾਹੀ ਜਨ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਆਏ॥ *(ਸੂਹੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੭੪੯)*

ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਉਪਦੇਸੁ ਕਰਿ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚਖੰਡ ਵਸਾਏ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਲਈ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸਚਖੰਡ ਵਸਾਏ = ਵਸਾਇਆ ਹੈ।

ਮਾਨ ਸਰੋਵਰਿ ਪਰਮਹੰਸ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲਾਏ।

ਜਿਵੇਂ ਪਰਮਹੰਸ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਉੱਤੇ ਜਾ ਕੇ ਮੋਤੀ ਚੁਗਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਹੰਸ ਸਾਧਸੰਗ ਰੂਪੀ ਮਾਨਸਰੋਵਰ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲਿਵਲਾਏ (ਲਿਵ + ਲਾਏ) ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਏ = ਲਾ ਕੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਮੋਤੀ ਚੁਗਦੇ ਹਨ।

ਚੰਦਨ ਵਾਸ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਅਫਲ ਸਫਲ ਚੰਦਨ ਮਹਿਕਾਏ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸ = ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਵਣਾਸਪਤਿ = ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਅਫਲ = ਫਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਤੇ ਸਫਲ = ਫਲਾਂ ਸਹਿਤ ਜੋ ਬ੍ਰਿਛ ਹਨ, ਉਹ ਚੰਦਨ ਬਣ ਕੇ ਚੰਦਨ ਦੀ ਮਹਿਕਾਏ = ਮਹਿਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਦਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਬਨਸਪਤੀ ਰੂਪ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਭਗਤੀ ਦੀ ਮਹਿਕ ਆਉਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਵਜਲ ਅੰਦਰਿ ਬੋਹਿਥੈ; ਹੋਇ ਪਰਵਾਰ ਸੁ ਪਾਰ ਲੰਘਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਬੋਹਿਥੈ = ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜੋ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸੁ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾਏ = ਲੰਘਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਲਹਰਿ ਤਰੰਗੁ ਨ ਵਿਆਪਈ; ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਉਦਾਸੁ ਰਹਾਏ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਭ ਰੂਪੀ ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਤਰੰਗਾਂ ਨ = ਨਹੀਂ ਵਿਆਪਈ = ਵਿਆਪਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਉਦਾਸੁ = ਉਪਰਾਮ ਰਹਾਏ = ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਸਹਜਿ ਸਮਾਏ ॥੧੮॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਸਹਿਜ ਪਦ ਵਿਚ ਸਮਾਏ = ਸਮਾ ਭਾਵ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਅਜਰ ਨੂੰ ਜਰਨਾ)

ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਗੁਰ ਸਿਖ ਧੰਨ; ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਆਦੇਸੁ ਕਰਾਇਆ।

ਉਹ ਗੁਰੂ ਵੀ ਧੰਨ = ਧੰਨਤਾ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਧੰਨ ਹੀ ਉਸ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹਨ, ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਆਦਿ = ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਰੂਪ ਹੈ, ਜੋ ਪੁਰਖ = ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਆਦੇਸੁ = ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਾਇਆ = ਕਰਵਾਈ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸਨ ਧੰਨੁ ਹੈ; ਧੰਨ ਦਿਸਟਿ ਗੁਰ ਧਿਆਨ ਧਰਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਧੰਨ = ਧੰਨਤਾ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਦਿਸਟਿ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵੀ ਧੰਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਾਇਆ = ਧਰਿਆ ਹੈ।

ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦੁ; ਧੰਨੁ ਸੁਰਤਿ ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਸੁਣਾਇਆ।

ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਧੰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਵੀ ਧੰਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਅੱਗੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ = ਸੁਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਚਰਣ ਕਵਲ ਗੁਰ ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ; ਧੰਨੁ ਮਸਤਕੁ ਗੁਰ ਚਰਣੀ ਲਾਇਆ।

ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਵੀ ਧੰਨ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਮਸਤਕ = ਮੱਥਾ ਵੀ ਧੰਨ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਣੀ = ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਲਾਇਆ = ਲੱਗਿਆ ਹੈ।

ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਹੈ; ਧੰਨ ਰਿਦਾ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਵਸਾਇਆ।

ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਦੇਸ = ਸਿੱਖਿਆ ਵੀ ਧੰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਰਿਦਾ = ਹਿਰਦਾ ਵੀ ਧੰਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤਰ ਵਸਾਇਆ = ਵੱਸਿਆ **ਵਾ:** ਵੱਸ ਆਇਆ ਹੈ।

ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਗੁਰ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤੋ; ਧੰਨ ਮੁਹਤ ਜਿਤੁ ਅਪਿਓ ਪੀਆਇਆ।

ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤੋ = ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੀ ਧੰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮੁਹਤ = ਅੱਧੀ ਘੜੀ ਵੀ ਧੰਨ ਹੈ ਜਿਤੁ = ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅਪਿਓ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਾਵ ਚਰਨਾਂਮ੍ਰਿਤ ਪੀਆਇਆ = ਪੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਅਜਰ ਜਰਾਇਆ॥੧੯॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਅਜਰ = ਨਾ ਜਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਰਾਇਆ = ਜਰ ਲਿਆ ਹੈ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਮਹਿਮਾ)

ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਹੈ ਸਾਧਸੰਗ; ਸੋਭਾ ਲਹਰਿ ਤਰੰਗ ਅਤੋਲੇ।

ਸਾਧਸੰਗ = ਸਾਧਸੰਗਤ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਗਰ = ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਸੋਭਾ = ਵਡਿਆਈਆਂ ਰੂਪ ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਤਰੰਗਾਂ ਇਤਨੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਅਤੋਲੇ = ਤੋਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ।

ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਹੀਰਿਆਂ; ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਅਵੇਸੁ ਅਮੋਲੇ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਮੋਲਕ ਉਪਦੇਸੁ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅਵੇਸੁ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਵੀ ਮਾਣਕ, ਮੋਤੀ ਤੇ ਹੀਰਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ ਅਮੋਲੇ = ਅਮੋਲਕ ਹਨ **ਵਾ:** ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਸ੍ਰਵਣ ਰੂਪੀ ਮਾਣਕ, ਮੰਨਣ ਰੂਪੀ ਮੋਤੀ ਤੇ ਨਿਧਿਆਸਣ ਰੂਪ ਹੀਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਅਮੋਲਕ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਰਾਗ ਰਤਨ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ; ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਅਗਮ ਅਲੋਲੇ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਰਤਨਾ ਰੂਪ ਅਨਹਦ = ਇਕ-ਰਸ ਧੁਨੀ ਵੱਜ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸੁਰਤ ਦੀ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਅਗਮ = ਅਚੱਲ ਤੇ ਅਲੋਲੇ = ਚੰਚਲਤਾ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਿਧਿ ਸਭ ਗੋਲੀਆਂ; ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ ਗੋਇਲ ਗੋਲੇ।

('ਗੋਲੀਆਂ' ਅਤੇ 'ਗੋਲੇ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਧੀਆਂ, ਸਿਧੀਆਂ ਤੇ ਨਿਧੀਆਂ ਸਭ = ਸਾਰੀਆਂ ਗੋਲੀਆ = ਦਾਸੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ) ਗੋਇਲ = ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਗੋਲੇ = ਦਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲਖ ਲਖ ਚੰਦ ਚਰਾਗਚੀ; ਲਖ ਲਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਚਨਿ ਝੋਲੇ।

ਲੱਖਾਂ ਦਰ ਲੱਖਾਂ ਚੰਦ = ਚੰਦਰਮਾ ਜੋ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਚਰਾਗਚੀ = ਮਸ਼ਾਲਚੀ ਬਣਾਏ ਹਨ, ਲੱਖਾਂ ਦਰ

ਲੱਖਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਹਿੰਮਤ ਰੂਪ ਝੋਲਾ ਮਾਰ ਕੇ ਪੀਚਨਿ = ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਦੇਵਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸੰਮਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਰਮਾ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਚੰਦਰਮਾ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਲੱਖਾਂ ਦਰ ਲੱਖਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਚਰਾਗਚੀ ਪ੍ਰਗਟੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੱਖਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਬਕਤੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਅਭਿਆਸ ਰੂਪ ਝੋਲ ਦੇ ਕੇ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਜਗਿਆਸੂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ।

ਕਾਮਧੇਨ ਲਖ ਪਾਰਜਾਤ; ਜੰਗਲ ਅੰਦਰਿ ਚਰਨਿ ਅਡੋਲੇ।

ਇੰਦ੍ਰ ਬਾਗ਼ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕਾਮਧੇਨ ਗਊਆਂ ਚਰਨਿ = ਚਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਾਰਜਾਤ ਬ੍ਰਿਛ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਅਡੋਲੇ = ਅਚੱਲ ਖੜੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਮਧੇਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੰਤ ਭਗਤ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕਮਾਈ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਅਚੱਲ ਨਿਸਚੇ ਵਾਲੇ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ; ਬੋਲ ਅਬੋਲੇ ॥੨੦॥੧੨॥

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੋਲ = ਬਚਨ ਅਬੋਲੇ = ਕਥਨੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ॥੨੦॥੧੨॥

ਵਾਰ ੧੩

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓਂ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਗੁਰ ਚੇਲਾ)

ਪੀਰ ਮੁਰੀਦੀ ਗਾਖੜੀ; ਕੋ ਵਿਰਲਾ ਜਾਣੈ।

ਪੀਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੁਰੀਦੀ = ਸੇਵਕੀ ਕਰਨੀ ਗਾਖੜੀ = ਕਠਿਨ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋ = ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਇਸ ਚਾਕਰੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜਾਣੈ = ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਪੀਰਾਂ ਪੀਰੁ ਵਖਾਣੀਐ; ਗੁਰ ਗੁਰਾਂ ਵਖਾਣੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੀਰਾਂ = ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਪੀਰ = ਗੁਰੂ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰਾਂ = ਗੋਰਖ ਨੂੰ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਕਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਵਖਾਣੈ = ਆਖੀਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੁ ਚੇਲਾ ਚੇਲਾ ਗੁਰੂ; ਕਰਿ ਚੋਜ ਵਿਡਾਣੈ।

ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ’ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਰੂਪ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਬਣੇ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਗਏ, ਭਾਵ ਇੱਕੋ ਹੀ ਜੋਤ ਸਰੂਪ ਹੋ ਗਏ। ਇਉਂ ਇਹ ਵਿਡਾਣੈ = ਅਸਚਰਜ ਚੋਜ = ਕੌਤਕ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸੋ ਗੁਰੁ ਸੋਈ ਸਿਖ ਹੈ; ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੈ।

ਸੋ = ਉਹੀ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਤੇ ਸੋਈ = ਉਹ ਸਿੱਖ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੋਤੀ = ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਜੋਤ ਸਮਾਣੈ = ਸਮਾ ਗਈ, ਭਾਵ ਆਪਸ ਵਿਚ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਗਏ।

ਇਕ ਗੁਰੂ ਇਕ ਸਿਖ ਹੈ; ਗੁਰੁ ਸਬਦਿ ਸਿਞਾਣੈ।

ਇਕ ਗੁਰੂ ਤੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਿਞਾਣੈ = ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਤੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਸਿੱਖ ਸਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ।

ਮਿਹਰ ਮੁਹਬਤਿ ਮੇਲਿ ਕਰਿ; ਭਉ ਭਾਉ ਸੁ ਭਾਣੈ॥੧॥

(‘ਮੁਹੱਬਤਿ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਮੁਹਬਤਿ = ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸੁ = ਉਸ ਨੂੰ ਭਉ = ਡਰ, ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ

ਭਾਣੈ = ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮਿਹਰ = ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਲ ਕਰ ਲਿਆ, ਭਾਵ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਹੀ ਬਣਾ ਲਿਆ॥੧॥

ਪਉੜੀ ੨ (ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ)

ਗੁਰ ਸਿਖਹੁ ਗੁਰ ਸਿਖ ਹੈ; ਪੀਰ ਪੀਰਹੁ ਕੋਈ।

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਹੁ = ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਗੁਰਸਿੱਖ ਬਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪੀਰਹੁ = ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਪੀਰ = ਗੁਰੂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਚੇਲਾ ਗੁਰੂ; ਪਰਮੇਸਰ ਸੋਈ।

ਜੋ ਸਿੱਖ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਚੇਲਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੋਈ = ਉਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਰਸਨਿ ਦਿਸਟਿ ਧਿਆਨੁ ਧਰਿ; ਗੁਰੁ ਮੂਰਤਿ ਹੋਈ।

ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੀ ਦਿਸਟਿ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਿ = ਧਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਮੂਰਤਿ = ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੋਈ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਕਰਿ ਕੀਰਤਨ; ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਲੋਈ।

ਉਹ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਜੋੜ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕੀਰਤਨ = ਕੀਰਤੀ ਕਰਿ = ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਵਿਲੋਈ = ਰਿੜਕ ਕੇ, ਭਾਵ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਮੱਖਣ ਕੱਢਦਾ ਹੈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਹੈ; ਜਪਿ ਹਉਮੈ ਖੋਈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਇਸ ਮੰਤਰ ਨੂੰ ਜਪਿ = ਜਪਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਖੋਈ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪੁ ਗਵਾਏ ਆਪਿ ਹੈ; ਗੁਣ ਗੁਣੀ ਪਰੋਈ॥੨॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾਏ = ਗਵਾ ਕੇ, ਭਾਵ ਹੰਕਾਰ ਗਵਾ ਕੇ ਆਪਿ = ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਣੀ = ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰੋਈ = ਪਰੋਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥੨॥

ਪਉੜੀ ੩ (ਪਿਰਮ ਪਿਆਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ)

ਦਰਸਨ ਦਿਸਟਿ ਸੰਜੋਗ ਹੈ; ਭੈ ਭਾਇ ਸੰਜੋਗੀ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਦਿਸਟਿ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਜੋਗੀ = ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਭੈ = ਡਰ ਤੇ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਸੰਜੋਗੀ = ਮੇਲੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਬੈਰਾਗੁ ਹੈ; ਸੁਖ ਸਹਜ ਅਰੋਗੀ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦਾ ਬੈਰਾਗੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ, ਉਹ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ ਸਹਿਜ ਪਦ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਰੋਗੀ = ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਏ ਹਨ।

ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਨ ਭਰਮ ਹੈ; ਜੋਗੀਸਰ ਜੋਗੀ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਨ, ਬਚ = ਬਚਨ ਤੇ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਭਰਮ = ਭੁਲੇਖਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਜੋਗੀਸਰ (ਜੋਗੀ + ਈਸਰ) ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਈਸਰ = ਸੁਆਮੀ ਜੋਗੀ ਹਨ।

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਪੀਵਣਾ; ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਭੋਗੀ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀਵਣਾ = ਪੀਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਦਾ ਭੋਗੀ = ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਿਮਰਣ ਮਿਲੈ; ਪੀ ਅਪਿਓ ਅਸੋਗੀ ॥੩॥

ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਚਿੱਤ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਮਿਲੈ = ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਨਾਮ ਅਪਿਓ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪੀ ਕੇ ਸੰਸਾਰਕ ਅਸੋਗੀ = ਸੋਗਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਮਸਤੀ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰਕ ਫ਼ਿਕਰ ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਉਂ ਉਹ ਨਾਮ, ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੇ ਅਸੋਗੀ = ਸੋਗਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ॥੩॥

ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਪ੬, ਸ਼ਿਅਰ ੪ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮਾ ਬਪਾਏ ਸ਼ਾਹਿ ਸਰ ਅਫ਼ਗੰਦਹ ਏਮ।
ਅਜ਼ ਦੁ-ਆਲਮ ਦਸਤ ਰਾਂ ਅਫ਼ਸਾਦਹ ਏਮ।

ਅਰਥ : ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਦੋ ਜਹਾਨਾਂ ਤੋਂ ਅਸਾਂ ਨੇ ਹੱਥ ਝਾੜ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਲੋਕ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਫ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਭਾਵ ਕਿ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਜੋ ਸੁਖ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਅਗਲੀ ਸਾਰੀ ਚੌਥੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੪ (ਪਿਰਮ ਰਸ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਪਿਰਮ ਰਸ; ਕਿਉ ਆਖਿ ਵਖਾਣੈ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰਸ ਚੱਖਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸੁਆਦ ਬਾਰੇ ਕਿਉ = ਕਿਵੇਂ ਆਖ ਕੇ ਵਖਾਣੈ = ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ? ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਆਖਣੁ ਆਖਣਾ; ਓਹੁ ਸਾਉ ਨ ਜਾਣੈ।

ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਆਖਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਆਖਣਾ = ਵਖਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਸਾਉ = ਸੁਆਦ ਬਾਰੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣੈ = ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਜਿਵੇਂ ਸੁੱਖੇ

ਦੀਆਂ ਚੁਲੀਆਂ ਭਰਨ ਨਾਲ ਨਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਕ ਘੁੱਟ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਸਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੀ ਘੁੱਟ ਚਲੀ ਗਈ, ਉਹ ਖੀਵਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨ ਮਹੇਸੁ ਮਿਲਿ; ਕਥਿ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣੈ।

ਬ੍ਰਹਮਾ, ਬਿਸਨ = ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਤੇ ਮਹੇਸੁ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਵੀ ਮਿਲ ਕੇ ਵੇਦਾਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣੈ = ਪੁਰਾਣਾਂ ਦਾ ਕਥਿ = ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹਨ।

ਚਾਰ ਕਤੇਬਾ ਆਖੀਅਨਿ; ਦੀਨ ਮੁਸਲਮਾਣੈ।

ਮੁਸਲਮਾਣੈ = ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਦੀਨ = ਮਜ਼ਹਬ ਦੀਆਂ ਜੋ ਚਾਰ ਕਤੇਬਾਂ (ਕੁਰਾਨ, ਤੌਰੇਤ, ਅੰਜੀਲ, ਜੰਬੂਰ) ਆਖੀਅਨਿ = ਆਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਬਾਬਤ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸੇਖਨਾਗੁ ਸਿਮਰਣ ਕਰੈ; ਸਾਗੀਤ ਸੁਹਾਣੈ।

ਸੇਖਨਾਗੁ = ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਵੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਨਾਮਾਂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਹਾਣੈ = ਸੋਹਣੇ ਸਾਗੀਤ = ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਹੈ।

ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਅਸੰਖ ਸੁਣਿ; ਹੋਏ ਹੈਰਾਣੈ।

ਅਸੰਖ = ਅਣਗਣਿਤ ਹੀ ਜੋਗੀ ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਦੀ ਧੁਨ ਸੁਣਿ = ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਣੈ = ਅਸਚਰਜ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਇਸ ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਦੀ ਧੁਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦੇ।

ਅਕਥ ਕਥਾ ਕਰਿ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ; ਪੀਲਾਏ ਭਾਣੈ ॥੪॥

ਜੋ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਨੇਤਿ = ਬੇਅੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਥਾ = ਵਿਚਾਰ ਨੇਤਿ = ਬੇਅੰਤ ਵਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਭਾਣੈ = ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀਲਾਏ = ਪਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲਾ ਇਉਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਪਿਰਮ ਰਸ; ਛਿਅ ਰਸ ਹੈਰਾਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਅੱਗੇ ਇਹ ਛਿਅ = ਛੇ ਰਸ (ਖੱਟਾ, ਮਿੱਠਾ, ਸਲੂਣਾ, ਤਿੱਖਾ, ਕਸੈਲਾ, ਕੌੜਾ) ਹੈਰਾਣਾ = ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

ਛਤੀਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਰਸਦੇ; ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਡਾਣਾ।

ਛਤੀਹ = ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਤਰਸਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਵਿਸਮਾਦ = ਅਸਚਰਜ ਤੋਂ ਵਿਡਾਣਾ = ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਪਾਸਕੂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

ਨਿਝਰ ਧਾਰ ਹਜਾਰ ਹੋਇ; ਭੈ ਚਕਿਤ ਭੁਲਾਣਾ।

ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨਿਝਰ = ਇਕ-ਰਸ ਹੋ ਕੇ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਧਾਰਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋਗੀ ਵੀ ਇਸ ਰਸ ਦੇ ਭੈ = ਡਰ ਵਿਚ ਚਕਿਤ = ਹੈਰਾਨ ਤੇ ਭੁਲਾਣਾ = ਭੁੱਲੇ ਪਏ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦਾ ਸੁਆਦ ਕੈਸਾ ਹੈ ? ਭਾਵ ਉਹ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਇੜਾ ਪਿੰਗੁਲਾ ਸੁਖਮਨਾ; ਸੋਹੰ ਨ ਸਮਾਣਾ।

ਇੜਾ, ਪਿੰਗੁਲਾ, ਸੁਖਮਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਨਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਕਠਿਨ ਤਪ ਦੇ ਨਾਲ ਸੋਹੰ ਜਾਪ ਦੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨਹੀਂ ਸਮਾਣਾ = ਸਮਾਉਂਦਾ, ਭਾਵ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ।

ਇੜਾ = ਨਾਸਕਾ ਦੀ ਖੱਬੀ ਨਾੜੀ ਅਰ ਪਿੰਗੁਲਾ ਸੱਜੀ ਨਾੜੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਚੰਦਰ ਨਾੜੀ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਨਾੜੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੁਖਮਨਾ ਨਾੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਜੋਗੀ ਲੋਗ ਚੰਦਰ ਨਾੜੀ 'ਇੜਾ' ਕਰਕੇ ਸੋਹੰ ਮੰਤਰ ਪ੍ਰਾਣ ਉਤਾਹਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਕ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਸੁਖਮਨਾ ਵਿਚ ਸੋਹੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਕੁੰਭਕ ਅਰਥਾਤ ਸਥਿਤ ਕਰਕੇ ਸੂਰਜ ਨਾੜੀ 'ਪਿੰਗੁਲਾ' ਦਵਾਰੇ ਉਤਾਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਰੇਚਕ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਿੰਗੁਲਾ ਦੁਆਰਾ ਪੌਣ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਕੁੰਭਕ ਕਰ ਕੇ ਇੜਾ ਤੋਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਛੱਡਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਰੰਬਾਰ ਉਲਟ-ਪੁਲਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਉੱਤੇ ੭੨੦੦੦ ਨਾੜੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਤੋਂ ਆਪ ਸੁਖਮਨਾ ਨਾੜੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਸੋਹੰ ਮੰਤਰ ਦੇ ਜਪਣ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸਾਖਿਆਤਕਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਉਲਟ ਜਾਣ ਤੋਂ ਜੋਤ ਸਰੂਪ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਝਲਕਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਠ-ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਉਕਤ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਹਠ-ਜੋਗ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਵਾਰ ੬, ਪਉੜੀ ੧੧ ਵਿਚ ਸੋਹੰ ਨੂੰ ਵਿਧੀ ਪੱਖ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਪਿਰਮ ਰਸ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਵੀ ਇਹੋ ਭਾਵ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਵੀਹ ਇਕੀਹ ਚੜਾਉ ਚੜਿ; ਪਰਚਾ ਪਰਵਾਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਕੀਹ = ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਵੱਲ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਚਾ = ਪਰਚ ਕੇ ਪਰਵਾਣਾ = ਪਰਵਾਣ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਮਾਣਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵੀਹ ਭਾਵ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਪ੍ਰਾਣ, ਮਨ, ਬੁੱਧ ਤੇ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾ (ਜਾਗਰਿਤ, ਸੁਪਨ, ਸੁਖੋਪਤੀ) ਰੂਪੀ ਡੰਡੇ ਅਤੇ ਇਕੀਵੇਂ ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਰੂਪੀ ਡੰਡੇ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਉ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਪਰਚੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸਭ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਲੰਘ ਕੇ ਯਥਾਰਥ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ।

ਪੀਤੈ ਬੋਲਿ ਨ ਹੰਘਈ; ਆਖਾਣ ਵਖਾਣਾ ॥੫॥

ਲੋਕੀਂ ਇਕ ਆਖਾਣ = ਕਹਾਵਤ ਵਖਾਣਾ = ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਪਾਣੀ ਪੀਤੈ = ਪੀਂਦਿਆਂ ਬੋਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੰਘਈ = ਸਕਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪੀ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਅਨੰਦ ਦਾ ਵਖਿਆਣ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ॥੫॥

ਪਉੜੀ ੬ (ਅਲਮਸਤ ਵਰਣਨ)

ਗਲੀ ਸਾਦ ਨ ਆਵਈ; ਜਿਚਰੁ ਮੁਹੁ ਖਾਲੀ।

(‘ਗੱਲੀਂ’ ਬੋਲੋ)

ਜਿਚਰੁ = ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਹੁ = ਮੁਖ ਖ਼ਾਲੀ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਲੀ = ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਸਾਦ = ਸੁਆਦ ਭਾਵ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵਈ = ਆਉਂਦਾ।

ਮੁਹੁ ਭਰਿਐ ਕਿਉ ਬੋਲੀਐ; ਰਸ ਜੀਭ ਰਸਾਲੀ।

ਜਦੋਂ ਮੁਹੁ = ਮੂੰਹ ਰਸਦਾਇਕ ਪਦਾਰਥ ਨਾਲ ਭਰਿਐ = ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਕਿਉ = ਕਿਵੇਂ ਬੋਲੀਐ = ਬੋਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਕਿਉਂਕਿ ਜੀਭ ਜੋ ਰਸਾਲੀ (ਰਸ + ਆਲੀ) ਰਸਾਂ ਦੀ ਆਲੀ = ਘਰ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਸ ਲੈ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ **ਵਾ:** ਜਦੋਂ ਅੰਤਹਕਰਣ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਖੰਡ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੰਗਤਾ ਰੂਪੀ ਬੋਲ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਰਸਨਾ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਸਿਮਰਣ ਉਲੰਘਿ; ਨਹਿ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੀ।

ਉਦੋਂ ਸੁਰਤ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਤੋਂ ਉਲੰਘਿ = ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰਤੀ ਭਰ ਵੀ ਨਦਰਿ = ਨਜ਼ਰ ਭਰ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਰੂਪ ਤੇ ਮੋਹ ਰੂਪੀ ਸੰਸਾਰਕ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਨਹਿ = ਨਹੀਂ ਨਿਹਾਲੀ = ਤੱਕਦੀ।

ਪੰਥੁ ਕੁਪੰਥ ਨ ਸੁਝਈ; ਅਲਮਸਤ ਖਿਆਲੀ।

(‘ਸੁੱਝਈ’ ਬੋਲੋ)

ਜੋ ਸੁਰਤ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰਕ ਆਸਾ ਤੋਂ ਲੰਘ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਥੁ = ਰਸਤਾ ਤੇ ਕੁਪੰਥ = ਬੁਰਾ ਰਸਤਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਸੁਝਈ = ਸੁੱਝਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਅਲਮਸਤ = ਪੂਰਨ ਮਸਤੀ ਵਾਲੇ ਖਿਆਲੀ = ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਡਗਮਗ ਚਾਲ ਸੁਢਾਲ ਹੈ; ਗੁਰਮਤਿ ਨਿਰਾਲੀ।

ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਭਾਵੇਂ ਡਗਮਗ = ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਲੱਗੇ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸੁਢਾਲ = ਸੋਹਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਮਤਿ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਨਿਰਾਲੀ = ਵੱਖਰੀ, ਅਸੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਭਗਤਾ ਕੀ ਚਾਲ ਨਿਰਾਲੀ॥
ਚਾਲਾ ਨਿਰਾਲੀ ਭਗਤਾਹ ਕੇਰੀ ਬਿਖਮ ਮਾਰਗਿ ਚਲਣਾ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੯੧੮)*

ਚੜਿਆ ਚੰਦੁ ਨ ਲੁਕਈ; ਢਕਿ ਜੋਤਿ ਕੁਨਾਲੀ॥੬॥

(‘ਚੜ੍ਹਿਆ’ ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਜੋਤਿ = ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੁਨਾਲੀ = ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਥਾਲੀ ਨਾਲ ਢੱਕ ਲਈਏ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਚੰਦ ਨ = ਨਹੀਂ ਲੁਕਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੁਬੁੱਧ ਰੂਪੀ ਕੁਨਾਲੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਦਾ॥੬॥

ਪਉੜੀ ੭ (ਪਿਰਮ ਰਸ)

ਲਖ ਲਖ ਬਾਵਨ ਚੰਦਨਾ; ਲਖ ਅਗਰ ਮਿਲੰਦੇ।

ਜੇਕਰ ਲੱਖਾਂ ਚੰਦਨਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਅਗਰ = ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀਆਂ ਲੱਕੜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲੰਦੇ = ਮਿਲਾ ਦਈਏ।

ਲਖ ਕਪੂਰ ਕਥੂਰੀਆ; ਅੰਬਰ ਮਹਕੰਦੇ।

ਜੇਕਰ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕਪੂਰਾਂ, ਕਥੂਰੀਆ = ਕਸਤੂਰੀਆਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਅੰਬਰ = ਇਤਰਾਂ ਦੀ ਮਹਕੰਦੇ = ਮਹਿਕ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਈਏ।

ਲਖ ਲਖ ਗਉੜੇ ਮੇਦ ਮਿਲਿ; ਕੇਸਰ ਚਮਕੰਦੇ।

ਜੇਕਰ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਗਉੜੇ (ਗਊ ਜਾਂ ਬੈਲ ਦੇ ਪਿੱਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਇਕ ਪਦਾਰਥ, ਜੋ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸੁਗੰਧ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ), ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮੇਦ (ਮੁਸ਼ਕਬਿਲਾਈ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੁਗੰਧ ਵਾਲੀ ਚਿਕਨਾਈ) ਮਿਲਾ ਦਈਏ ਤੇ ਜੇਕਰ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕੇਸਰ ਚਮਕੰਦੇ = ਚਮਕਦੇ ਹੋਣ।

ਸਭ ਸੁਗੰਧ ਰਲਾਇ ਕੈ; ਅਰਗਜਾ ਕਰੰਦੇ।

ਜੇਕਰ ਚੰਦਨ, ਅਗਰ, ਕਪੂਰ, ਕਸਤੂਰੀ, ਅੰਬਰ, ਗਉੜੇ, ਮੇਦ, ਕੇਸਰ ਇਹ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਰਲਾਇ ਕੈ = ਰਲਾ ਕੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਰਗਜਾ[੧] ਕਰੰਦੇ = ਕਰ ਲਈਏ, ਭਾਵ ਬਣਾ ਲਈਏ।

ਲਖ ਅਰਗਜੇ ਫੁਲੇਲ ਫੁਲ; ਫੁਲਵਾੜੀ ਸੰਦੇ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਲੱਖਾਂ ਅਰਗਜੇ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਫੁਲੇਲ = ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਵਾਲੇ ਤੇਲ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਫੁਲਵਾੜੀਆਂ ਸੰਦੇ = ਦੇ ਫੁੱਲ ਹੋਣ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵੀ :

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਪਿਰਮ ਰਸ; ਵਾਸੂ ਨ ਲਹੰਦੇ ॥੭॥

ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੀ ਵਾਸੂ = ਸੁਗੰਧੀ ਨੂੰ ਲਹੰਦੇ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਭਾਵ ਇਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ॥੭॥

ਪਉੜੀ ੮ (ਪਿਰਮ ਰਸ)

ਰੂਪ ਸਰੂਪ ਅਨੂਪ ਲਖ; ਇੰਦ੍ਰ ਪੁਰੀ ਵਸੰਦੇ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਰੂਪ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਰੂਪ = ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਨੂਪ = ਉਪਮਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਇੰਦਰਪੁਰੀ ਵਿਚ ਵਸੰਦੇ = ਵੱਸਦੇ ਹਨ।

---

੧. **ਅਰਗਜਾ**—੨੨ ਸੁਗੰਧਿਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਇਕ ਪਦਾਰਥ।

ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ ਸੁਰੰਗ ਲਖ; ਬੈਕੁੰਠ ਰਹੰਦੇ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਰੰਗ, ਬਿਰੰਗ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੰਗ ਤੇ ਸੁਰੰਗ = ਸੁਹਣੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਬੈਕੁੰਠ = ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਰਹੰਦੇ = ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਲਖ ਜੋਬਨ ਸੀਗਾਰ ਲਖ; ਲਖ ਵੇਸ ਕਰੰਦੇ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਜੋਬਨ = ਜਵਾਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਵੇਸ ਕਰੰਦੇ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਲਖ ਦੀਵੇ ਲਖ ਤਾਰਿਆ; ਜੋਤਿ ਸੂਰਜ ਚੰਦੇ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਦੀਵਿਆਂ, ਲੱਖਾਂ ਤਾਰਿਆਂ, ਚੰਦੇ = ਚੰਦਰਮਾ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੂਰਜ ਦੀ ਜੋਤ ਵਾਂਗ ਚਮਕਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ।

ਰਤਨ ਜਵਾਹਰ ਲਖ ਮਣੀ; ਜਗ ਮਗ ਟਹਕੰਦੇ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਰਤਨ, ਜਵਾਹਰ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮਣੀਆਂ ਜਗਮਗ ਕਰ ਕੇ ਟਹਕੰਦੇ = ਟਹਿਕਦੀਆਂ ਹੋਣ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਪਿਰਮ ਰਸ; ਜੋਤੀ ਨ ਪੁਜੰਦੇ ॥੮॥

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਜੋ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਚਾਹੇ ਜਿਤਨੀਆਂ ਵੀ ਮਰਜ਼ੀ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹੋਣ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾਮ ਦੇ ਜੋਤੀ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਪੁਜੰਦੇ = ਪੁੱਜ ਸਕਦੀਆਂ ॥੮॥

ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਬਾਬਤ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਨੇ ਐਸਾ ਵੀ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪ੍ਰੇਮ ਨਾ ਵਾੜੀ ਉਪਜਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾ ਹਾਟ ਵਿਕਾਏ।
ਰਾਣਾ ਰਾਜਾ ਜੋ ਚਹੈ ਸਿਰ ਦੀਜੈ ਪ੍ਰੇਮ ਲੈ ਜਾਏ।

ਵਾ: ਪ੍ਰੇਮੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਭ ਕੋਈ ਆਖੇ, ਸਿਰ 'ਤੇ ਟੇਢੀ ਪਗੜੀ ਧਰ ਕੇ।
ਸਿਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਡੇਰਾ, ਸਭ ਮੁੜ ਆਏ ਡਰ ਕੇ।
ਖ਼ੁਦੀ ਤਕੱਬਰ ਤੇ ਮਗ਼ਰੂਰੀ, ਵਿਰਲਾ ਰਹੇ ਕੋ ਜਰ ਕੇ।

ਪਉੜੀ ੯ (ਪਿਰਮ ਰਸ)

ਚਾਰਿ ਪਦਾਰਥ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ; ਨਿਧਿ ਲਖ ਕਰੋੜੀ।

ਚਾਹੇ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ), ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਰਿਧੀਆਂ, ਸਿਧੀਆਂ ਤੇ ਕਰੋੜੀ = ਕਰੋੜਾਂ ਨਿਧੀਆਂ ਹੋਣ।

ਲਖ ਪਾਰਸ ਲਖ ਪਾਰਜਾਤ; ਲਖ ਲਖਮੀ ਜੋੜੀ।

ਚਾਹੇ ਲੱਖਾਂ ਪਾਰਸ, ਲੱਖਾਂ ਪਾਰਜਾਤ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲਖਮੀ = ਲੱਛਮੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜੀ = ਸਮੂਹ ਹੋਵੇ।

ਲਖ ਚਿੰਤਾਮਣਿ ਕਾਮਧੇਨੁ; ਚਤੁਰੰਗ ਚਮੋੜੀ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਚਿੰਤਾਮਣਿ (ਇਕ ਮਣੀ ਜੋ ਮਨ ਚਿਤਵੇ ਪਦਾਰਥ ਦਿੰਦੀ ਹੈ) ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕਾਮਧੇਨ ਗਊਆਂ ਅਤੇ ਚਾਹੇ ਚਤੁਰੰਗ = ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੈਨਾ ਚਮੋੜੀ = ਜੋੜੀ ਜਾਵੇ।

ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਹੀਰਿਆ; ਨਿਰਮੋਲ ਮਹੋੜੀ।

ਚਾਹੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮਾਣਕ, ਮੋਤੀ ਤੇ ਨਿਰਮੋਲਕ ਹੀਰਿਆਂ ਦਾ ਮਹੋੜੀ = ਮਹਾਂ ਵੱਡਾ ਢੇਰ ਹੋਵੇ।

ਲਖ ਕਵਿਲਾਸ ਸੁਮੇਰ ਲਖ; ਲਖ ਰਾਜ ਬਹੋੜੀ।

ਚਾਹੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕਵਿਲਾਸ = ਕੈਲਾਸ਼ ਪਰਬਤ (ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਪਹਾੜ), ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ (ਸੋਨੇ ਦੇ ਪਹਾੜ) ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬਹੋੜੀ = ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਜੇ ਹੋਣ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਪਿਰਮ ਰਸੁ; ਮੁਲੁ ਅਮੁਲੁ ਸੁਥੋੜੀ ॥੯॥

ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਜੋ ਸੁਥੋੜੀ = ਥੋੜ੍ਹੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਮੁਲੁ = ਅਮੋਲਕ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਦੀ ਬੂੰਦ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਲਖ ਲਖ; ਲਖ ਲਹਰਿ ਤਰੰਗਾ।

ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਲੱਖਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪੀ ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਜੀਵਾਂ ਰੂਪੀ ਤਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੁਆਰਾ ਲਖ = ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਲਖ ਦਰੀਆਉ ਸਮਾਉ ਕਰਿ; ਲਖ ਲਹਿਰੀ ਅੰਗਾ।

ਜਿਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲਹਿਰਾਂ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਗਾ = ਬੁਦਬੁਦੇ, ਇਹ ਦਰੀਆਉ = ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸਮਾਉਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਲਖ ਦਰੀਆਉ ਸਮੁੰਦ ਵਿਚਿ; ਲਖ ਤੀਰਥ ਗੰਗਾ।

ਜਿਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਦਰੀਆਉ = ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਗੰਗਾ ਵਰਗੇ ਤੀਰਥ ਸਮੁੰਦ = ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਲਖ ਸਮੁੰਦ ਗੜਾੜ ਵਿਚ; ਬਹੁ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗਾ।

ਜਿਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਮੁੰਦ = ਸਮੁੰਦਰ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਰੰਗਾਂ ਤੇ ਬਿਰੰਗਾਂ = ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਇਕ ਗੜਾੜ = ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਲਖ ਗੜਾੜ ਤਰੰਗ ਵਿਚਿ; ਲਖ ਅੰਝੁ ਕਿਣੰਗਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਖਾਂ ਗੜਾੜ = ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਇਕ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਤਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਝੂ = ਹੰਝੂ ਦੇ ਇਕ ਕਿਣੰਗਾ = ਕਿਣਕੇ ਵਿਚ ਹਨ।

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਪੀਵਣਾ; ਕੋ ਬੁਰਾ ਨ ਚੰਗਾ ॥੧੦॥

ਜਿਸ ਗੁਰਮੁਖ ਨੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀਵਣਾ = ਪੀਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਨਾ ਕੋ = ਕੋਈ ਵੀ ਬੁਰਾ = ਮੰਦਾ ਅਤੇ ਨ = ਨਾ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ॥੧੦॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਾ ਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ ॥੧॥

(ਰਾਗ ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੨੯੯)

ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਐਸਾ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਈਂ ਦੀਦਹ ਨੇਸ੍ਤ ਆਂ ਕਿ ਅਜ਼ੋ ਅਸ਼ਕ ਮੇਚਕਦ
ਜਾਮਿ ਮੁਹੱਬਤ ਅਸ੍ਤ ਕਿ ਸਰਸ਼ਾਰ ਮੇ ਰਵਦ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਉਲਥਾ ਇਉਂ ਹੈ :

ਨੈਣ ਨਹੀਂ ਜੋ ਰਾਤ ਡਿਹਾ ਵਿਚ ਯਾਦ ਸੱਜਣ ਦੇ ਚੱਲਦੇ ਹੰਝੂ ਜਲ ਦੇ।
ਇਹ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਭਰ ਭਰ ਸਿਰੋਂ ਉੱਛਲਦੇ ਤੇ ਪਏ ਡੁੱਲ੍ਹਦੇ।

ਇਹ ਨੇਤ੍ਰ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਡਿੱਗਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਉੱਛਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਕੋਈ ਬੁਰਾ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਮ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇਕ ਅਲੱਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਕਾਦਰ ਦੀ ਬੇਅੰਤਤਾ)

ਇਕ ਕਵਾਉ ਪਸਾਉ ਕਰਿ; ਓਅੰਕਾਰੁ ਸੁਣਾਇਆ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਓਅੰਕਾਰ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਾਇਆ, ਫਿਰ ਇਕ ਕਵਾਉ = ਫੁਰਨੇ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪਸਾਉ = ਪਸਾਰਾ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਓਅੰਕਾਰ ਤਿਨਿ ਕਹਾ॥ ਸੋ ਧੁਨਿ ਪੂਰ ਜਗਤ ਮੋ ਰਹਾ॥ *(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ੨੪ ਅਵਤਾਰ)*

ਓਅੰਕਾਰ ਅਕਾਰ ਲਖ; ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਬਣਾਇਆ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਫਿਰ ਓਅੰਕਾਰ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਅਕਾਰ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ = ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪੰਜ ਤਤ ਉਤਪਤਿ ਲਖ; ਤ੍ਰੈ ਲੋਅ ਸੁਹਾਇਆ।

ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ (ਅਕਾਸ਼, ਹਵਾ, ਅਗਨੀ, ਪਾਣੀ, ਧਰਤੀ) ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤਿ = ਪੈਦਾਇਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਤ੍ਰੈ = ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਅ = ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸੁਹਾਇਆ = ਸੋਭਦੇ ਹਨ।

ਜਲਿ ਥਲਿ ਗਿਰਿ ਤਰਵਰ ਸੁਫਲ; ਦਰੀਆਉ ਚਲਾਇਆ।

ਫਿਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਜਲ = ਪਾਣੀ, ਥਲਿ = ਧਰਤੀ, ਗਿਰਿ = ਪਹਾੜ, ਸੁਫਲ = ਫਲਾਂ ਸਹਿਤ ਤਰਵਰ = ਬ੍ਰਿਛ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਦਰੀਆਉ = ਦਰਿਆ ਚਲਾਇਆ = ਚਲਾਏ ਹਨ।

ਲਖ ਦਰੀਆਉ ਸਮਾਉ ਕਰਿ; ਤਿਲ ਤੁਲ ਨ ਤੁਲਾਇਆ।

ਲੱਖਾਂ ਦਰੀਆਉ = ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਸ਼ਿਵਜੀ ਆਦਿ ਇਹ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਸਮਾਉਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੋਲ ਤਿਲ ਮਾਤਰ ਵੀ ਤੁਲਾਇਆ = ਤੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਭਾਵ ਬੇਅੰਤ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤਿ ਇਕ ਅਤੋਲਵੀ; ਲੇਖਾ ਨ ਲਿਖਾਇਆ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਹੋਈ ਇਕ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਤੋਲਵੀ = ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨ = ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਲੇਖਾ ਲਿਖਾਇਆ = ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਲਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤਿ ਕੀਮ ਨ ਜਾਣੀਐ; ਕਾਦਰ ਕਿਨਿ ਪਾਇਆ ॥੧੧॥

ਜੇਕਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਕੋਈ ਕੀਮ = ਅੰਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣ ਸਕਿਆ, ਫਿਰ ਉਸ ਕਾਦਰੁ = ਰਚਣਹਾਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਕਿਨਿ = ਕਉਣ ਪਾਇਆ = ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ॥੧੧॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤੇਰੇ ਦਾਨੈ ਕੀਮਤਿ ਨਾ ਪਵੈ ਤਿਸੁ ਦਾਤੇ ਕਵਣੁ ਸੁਮਾਰੁ ॥੨॥

(ਸੋਹਿਲਾ ਰਾਗੁ ਗਉੜੀ ਦੀਪਕੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੨)

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਦੀ ਬੂੰਦ)

ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਫਲ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ; ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਭਾਈ।

ਹੇ ਭਾਈ! ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਸੁਖ ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਗਤਿ = ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਅਬਿਗਤਿ = ਜਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਪਾਰਾਵਾਰ ਅਪਾਰੁ ਹੈ; ਕੋ ਆਇ ਨ ਜਾਈ।

ਉਸ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਪਾਰਾਵਾਰ = ਪਾਰ ਉਰਾਰ ਦੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਅਪਾਰ = ਪਾਰਾਵਾਰ ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਥਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਥੇ ਨ = ਨਾ ਕੋ = ਕੋਈ ਆਇ = ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਜਾਈ = ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਪਰਜੰਤ ਨਾਹਿ; ਪਰਮਾਦਿ ਵਡਾਈ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਪਰਜੰਤ = ਆਖ਼ਰੀ ਸੀਮਾ ਤਕ ਦਾ ਅੰਤ ਨਾਹਿ = ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਪਰਮਾਦਿ (ਪਰਮ + ਆਦਿ) ਪਰਮ = ਵੱਡੇ ਤੇ ਜੋ ਸਭ ਦਾ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਰੂਪ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਵਡਾਈ = ਵਡਿਆਈ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਹੈ।

ਹਾਥ ਨ ਪਾਇ ਅਥਾਹ ਦੀ; ਅਸਗਾਹ ਸਮਾਈ।

ਉਸ ਅਥਾਹ = ਅਗਾਧ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਹਾਥ = ਥਾਹ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਇ = ਪਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਪਰ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਅਸਗਾਹ = ਅਥਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਸਮਾਈ = ਸਮਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲੇ ਬੂੰਦ ਇਕ; ਕਿਨਿ ਕੀਮਤਿ ਪਾਈ।

ਕਿਨਿ = ਕਿਸੇ ਨੇ ਭੀ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਦੀ ਇਕ ਬੂੰਦ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਪਾਈ = ਪਾਉਣੀ ਕੀਤੀ।

ਅਗਮਹੁ ਅਗਮ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧ; ਗੁਰੁ ਅਲਖੁ ਲਖਾਈ ॥੧੨॥

ਮਨ ਬਾਣੀ ਦੀ ਅਗਮ = ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗਮਹੁ = ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬੋਧ = ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਗਾਧਿ = ਥਾਹ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਹੀ ਉਸ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਲਖਣਾ ਬਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲਖਾਈ = ਲਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ॥੧੨॥

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੀ ਨਿਮਖ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਪਿਰਮ ਰਸੁ; ਤਿਲੁ ਅਲਖੁ ਅਲੇਖੈ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਬਾਰੇ ਤਿਲੁ = ਰਤੀ ਮਾਤਰ ਜਾਨਣਾ ਅਲਖੁ = ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ਅਤੇ ਅਲੇਖੈ = ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਲਖ ਚਉਰਾਸੀ ਜੂਨਿ ਵਿਚਿ; ਜੀਅ ਜੰਤ ਵਿਸੇਖੈ।

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨ ਵਿਚ ਬੜੇ ਵਿਸੇਖੈ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਅ = ਅਸਥੂਲ ਜੀਵ ਤੇ ਜੰਤ = ਸੂਖਮ ਜੰਤੂ ਹਨ।

ਸਭਨਾ ਦੀ ਰੋਮਾਵਲੀ; ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਬਹੁ ਭੇਖੈ।

ਸਭਨਾ = ਸਾਰੇ ਜੀਵ = ਜੰਤੂਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦੇ ਰੋਮਾਵਲੀ = ਰੋਮਾਂ ਦੀ ਪੰਕਤੀ ਬਹੁ = ਬਹੁਤੁ ਬਿਧਿ = ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਤੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਭੇਖੈ = ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰੋਮਿ ਰੋਮਿ ਲਖ ਲਖ ਸਿਰ; ਮੁਹੁ ਲਖ ਸਰੇਖੈ।

ਜੇਕਰ ਇਕ ਰੋਮ ਰੋਮ ਉੱਤੇ ਲੱਖਾਂ ਲੱਖਾਂ ਸਿਰ ਲੱਗ ਜਾਣ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੱਖਾਂ ਸਿਰਾਂ ਨਾਲ ਲੱਖਾਂ ਮੁਹੁ = ਮੂੰਹ ਸਰੇਖੈ = ਵਰਗੇ ਮੂੰਹ ਲੱਗ ਜਾਣ।

ਲਖ ਲਖ ਮੁਹਿ ਮੁਹਿ ਜੀਭ ਕਰਿ; ਗੁਣਿ ਬੋਲੈ ਦੇਖੈ।

ਫਿਰ ਉਸ ਹਰੇਕ ਮੁਹਿ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹਾਂ ਮੂੰਹਾਂ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਲੱਖ ਜੀਭਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ, ਕੰਨ ਅੱਖਾਂ ਲੱਗ ਜਾਣ, ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲੇ, ਸੁਣੇ ਤੇ ਦੇਖੇ।

ਸੰਖ ਅਸੰਖ ਇਕੀਹ ਵੀਹ; ਸਮਸਰ ਨ ਨਿਮੇਖੈ ॥੧੩॥

ਜੇਕਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਕ ਸੰਖ ਅਸੰਖ = ਸੰਖਿਆ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਵੀਹ ਤੋਂ ਇਕੀਹ = ਇੱਕੀ ਨੂੰ ਲੰਘ ਜਾਵੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਇਕ ਨਿਮੇਖੈ = ਨਿਮਖ ਦੀ ਸਮਸਰ = ਬਰਾਬਰੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ॥੧੩॥

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ?)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਪਿਰਮ ਰਸ; ਹੁਇ ਗੁਰ ਸਿਖ ਮੇਲਾ।

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਮੇਲਾ = ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੇ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਪਰਚਾਇਕੈ; ਨਿਤ ਨੇਹੁ ਨਵੇਲਾ।

ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਸੁਰਤੀ ਨੂੰ ਪਰਚਾਇਕੈ = ਪਰਚਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੋ ਨੇਹੁ = ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ, ਉਹ ਨਿੱਤ ਨਵੇਲਾ = ਨਵੀਨ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਓਹੁ ਨੇਹੁ ਨਵੇਲਾ॥
ਅਪੁਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਉ ਲਾਗਿ ਰਹੈ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੪੦੮)*

ਵੀਹ ਇਕੀਹ ਚੜ੍ਹਾਉ ਚੜ੍ਹਿ; ਸਿਖ ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਚੇਲਾ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਇਕੀਹ = ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਉ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਤੇ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਚੇਲਾ = ਸਿੱਖ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਰੂਪ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਬਣੇ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਹੋ ਗਏ, ਭਾਵ ਇੱਕੋ ਜੀ ਜੋਤ ਸਰੂਪ ਹੋ ਗਏ।

ਅਪਿਉ ਪੀਐ ਅਜਰੁ ਜਰੈ; ਗੁਰੁ ਸੇਵ ਸੁਹੇਲਾ।

ਇਸ ਪਦਵੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅਪਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪੀਐ = ਪੀ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਅਜਰੁ = ਨਾ ਜਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਰੈ = ਜਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵ = ਟਹਿਲ ਕਰ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਹੇਲਾ = ਸੁਖਦਾਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵਦਿਆ ਮਰਿ ਚਲਣਾ; ਹਾਰਿ ਜਿਣੈ ਵਹੇਲਾ।

ਜਿਹੜਾ ਗੁਰਮੁਖ ਜੀਵਦਿਆ = ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਜੀਅ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਮਾਰ ਕੇ ਚਲਣਾ = ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਹਰਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵਨ ਜੀਵਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਵਹੇਲਾ = ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਜਿਣੈ = ਜਿੱਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿਲ ਅਲੂਣੀ ਚਟਣੀ; ਲਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੇਲਾ॥੧੪॥

('ਸਿਲ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਸ ਨੇ ਵੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਅਲੂਣੀ = ਫਿੱਕੀ ਸਿਲ ਚਟਣੀ = ਚੱਟਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇ ਪੇਲਾ = ਧੱਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ॥੧੪॥

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਬਿਰਦ ਦੀ ਲਾਜ)

ਪਾਣੀ ਕਾਠ ਨ ਡੋਬਈ; ਪਾਲੈ ਦੀ ਲਜੈ।

('ਪਾਲੈ' ਅਤੇ 'ਲੱਜੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪਾਣੀ ਕਦੀ ਵੀ ਕਾਠ = ਲੱਕੜ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਡੋਬਈ = ਡੋਬਦਾ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਪਾਲੈ = ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰੇ ਦੀ ਲਜੈ = ਲਾਜ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਸਿਰਿ ਕਲਵਤ੍ਰ ਧਰਾਇਕੈ; ਸਿਰਿ ਚੜਿਆ ਭਜੈ।

('ਚੜ੍ਹਿਆ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ ਅਤੇ 'ਭੱਜੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਲੱਕੜ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਕਲਵਤ੍ਰ = ਆਰਾ ਧਰਾਇਕੈ = ਧਰਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚਿਰਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਾਹੇ ਜਹਾਜ਼ ਬਣ ਕੇ ਜਾਂ ਕਿਸ਼ਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਚੜਿਆ = ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਭਜੈ = ਭੱਜਦੀ ਹੈ।

ਲੋਹੇ ਜੜੀਐ ਬੋਹਿਥਾ; ਭਾਰਿ ਭਰੇ ਨ ਤਜੈ।

('ਤਜੈ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਜਦੋਂ ਬੋਹਿਥਾ = ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਲੱਕੜ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਲੋਹਾ ਜੜੀਐ = ਜੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਭਾਰ ਵੀ ਭਰੇ = ਲੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਪਾਣੀ ਲੱਕੜ ਲੱਗੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਡੋਬਦਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੱਕੜੀ ਲੱਗੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਆਪਣਾ ਬਿਰਦ ਨ = ਨਹੀਂ ਤਜੈ = ਛੱਡਦਾ।

ਪੇਟੈ ਅੰਦਰਿ ਅਗਿ ਰਖਿ; ਤਿਸੁ ਪੜਦਾ ਕਜੈ।

('ਪੜਦਾ' ਪੋਲਾ ਅਤੇ 'ਕੱਜੈ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਭਾਵੇਂ ਲੱਕੜ ਆਪਣੇ ਪੇਟੈ = ਪੇਟ ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਅੱਗ ਤੇ ਪਾਣੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪਾਣੀ ਲੱਕੜ ਦਾ ਪੜਦਾ ਕਜੈ = ਕੱਜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਅਗਰੈ ਡੋਬੈ ਜਾਣਿਕੈ; ਨਿਰਮੋਲਕ ਧਜੈ।

('ਧੱਜੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪਾਣੀ ਅਗਰੈ = ਅਗਰ ਚੰਦਨ ਨੂੰ ਜਾਣਿਕੈ = ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਡੋਬੈ = ਡੋਬਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਚੰਦਨ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਿਰਮੋਲਕ = ਅਮੋਲਕ ਤੇ ਅਸਲ ਹੋਣ ਦੀ ਧਜੈ = ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗਿ ਚਲਣਾ; ਛਡਿ ਖਬੈ ਸਜੈ ॥੧੫॥

('ਖੱਬੈ', 'ਸੱਜੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਖਬੈ ਸਜੈ = ਖੱਬੇ ਸੱਜੇ ਵਿਕਾਰਾਂ (ਕਾਮਾਦਿਕ) ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ **ਵਾ:** ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਦੇ ਮੇਰੀ ਖੱਬੀ ਅੱਖ ਫੜਕਦੀ, ਕਦੇ ਸੱਜਾ ਕੰਨ ਫੜਕਦਾ ਆਦਿਕ ਭਰਮਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ **ਵਾ:** ਖੱਬੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਾਪ, ਸੱਜੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪੁੰਨ, ਭਾਵ ਖੱਬੇ ਸੱਜੇ ਪਾਪ ਪੁੰਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਆਸ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹੜੇ ਪੁੰਨ ਹਨ, ਇਹ ਸੋਨੇ ਦੀ ਬੇੜੀ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਪਾਪ ਹਨ, ਇਹ ਲੋਹੇ ਦੀ ਬੇੜੀ ਹਨ। ਦੋਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਰੂਪ ਹੀ ਬੰਧਨ

ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਵਾਲੇ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਚਲਣਾ = ਚੱਲ ਕੇ ਆਤਮਾਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤਜਿ ਬਾਵੇ ਦਾਹਨੇ ਬਿਕਾਰਾ ਹਰਿ ਪਦੁ ਦ੍ਰਿੜੁ ਕਰਿ ਰਹੀਐ ॥ *(ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੩੩੪)*

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਪਾਣੀ ਕਾਠ ਨ ਡੋਬਈ; ਪਾਲੈ ਦੀ ਲਜੈ।

ਪਾਣੀ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਕਾਠ ਰੂਪ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਪਦਾਰਥ ਰੂਪ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੋਬਈ = ਡੁੱਬਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਜੋ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਪਾਲੈ = ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਦੀ ਲਜੈ = ਲਾਜ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਸਿਰਿ ਕਲਵਤ੍ਰ ਧਰਾਇਕੈ; ਸਿਰਿ ਚੜਿਆ ਭਜੈ।

ਅਗਰ ਗ਼ਲਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਜਗਿਆਸੂ ਕਲਵਤ੍ਰ = ਆਰੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਦਿਲ ਚੀਰਨ ਵਾਲੇ ਕਠੋਰ ਬਚਨ ਬੋਲਣ ਤਾਂ ਵੀ ਗੁਰਮੁਖ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਧਰਾਇਕੈ = ਧਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸਹਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਜਗਿਆਸੂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਰੂਪ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਚਨ ਕਹਿਣ ਰੂਪ ਭਜੈ = ਭੱਜੇ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਹਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਲੋਹੇ ਜੜੀਐ ਬੋਹਿਥਾ; ਭਾਰਿ ਭਰੇ ਨ ਤਜੈ।

ਜੇਕਰ ਜਗਿਆਸੂ ਕੁਸੰਗਤ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਪਾਪਾਂ ਰੂਪ ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਜੜੀਐ = ਜੁੜ ਕੇ ਭਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਬੋਹਿਥਾ = ਜਹਾਜ਼ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਫਿਰ ਵੀ ਪਾਪ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਵੀ ਤਜੈ = ਛੱਡਦੇ ਨਹੀਂ, ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪੇਟੈ ਅੰਦਰਿ ਅਗਿ ਰਖਿ; ਤਿਸੁ ਪੜਦਾ ਕਜੈ।

ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਜਗਿਆਸੂ ਈਰਖਾ ਰੂਪੀ ਅੱਗ ਆਪਣੇ ਅੰਤਹਕਰਣ ਰੂਪੀ ਪੇਟੈ = ਪੇਟ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹੇ, ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਫਿਰ ਵੀ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਦਾ ਪਤ ਰੂਪ ਪੜਦਾ ਕਜੈ = ਕੱਜਦੇ, ਭਾਵ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਅਪਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਅਗਰੈ ਡੋਬੈ ਜਾਣਿਕੈ; ਨਿਰਮੋਲਕ ਧਜੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਅਗਰੈ = ਅਗਰ ਨੂੰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪੀ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੋਬਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਜਗਿਆਸੂ ਦੀ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਨਿਰਮੋਲਕ = ਅਮੋਲਕ ਧਜੈ = ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗਿ ਚਲਣਾ; ਛਡਿ ਖਬੈ ਸਜੈ ॥੧੫॥

ਇਉਂ ਫਿਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਖੱਬੇ-ਸੱਜੇ ਪਾਪ-ਪੁੰਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡ ਕੇ ਗਿਆਨ ਸਹਿਤ ਭਗਤੀ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਹੀਰਾ)

ਖਾਨਿ ਉਖਣਿ ਕਢਿ ਆਣਦੇ; ਨਿਰਮੋਲਕ ਹੀਰਾ।

ਹੀਰੇ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਉਖਣਿ = ਪੁੱਟ ਕੇ ਨਿਰਮੋਲਕ = ਅਮੋਲਕ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਆਣਦੇ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜਉਹਰੀਆ ਹਥਿ ਆਵਦਾ; ਉਇ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰਾ।

ਫਿਰ ਉਹ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰਾ = ਅਥਾਹ ਮੁੱਲ ਵਾਲਾ ਹੀਰਾ ਜੌਹਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਆਵਦਾ = ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਪਰਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ :

ਮਜਲਸ ਅੰਦਰਿ ਦੇਖਦੇ; ਪਾਤਿਸਾਹ ਵਜੀਰਾ।

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਮਜਲਸ = ਸਭਾ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਦੇਖਦੇ ਹਨ।

ਮੁਲੁ ਕਰਨਿ ਅਜਮਾਇਕੈ; ਸਾਹਾ ਮਨ ਧੀਰਾ।

ਇਹ ਸਾਹਾ = ਸ਼ਾਹ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਅਜਮਾਇਕੈ = ਅਜ਼ਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਧੀਰਾ = ਧੀਰਜ ਆ ਜਾਣ 'ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਰਨਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਹਰਣਿ ਉਤੈ ਰਖਿਕੈ; ਘਣ ਘਾਉ ਸਰੀਰਾ।

ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾਉਣ ਲਈ ਅਹਿਰਣ ਉੱਤੇ ਰਖਿਕੈ = ਰੱਖ ਕੇ ਹੀਰੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਘਣ = ਹਥੌੜੇ ਦੀ ਘਾਉ = ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਹੀਰਾ ਨਕਲੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੋ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਸਲੀ ਸ਼ੁੱਧ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਆਂਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਬਲਕਿ ਲੋਹੇ ਦੀ ਅਹਿਰਣ ਵਿਚ ਖੁੱਭ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਠਹਿਰਾਵਦਾ; ਦਰਗਹ ਗੁਰ ਪੀਰਾ ॥੧੬॥

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਪੀਰਾਂ ਦੀ ਦਰਗਹ = ਸਭਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਪਰਖਣਾ ਵਿਚ ਠਹਿਰਾਵਦਾ = ਠਹਿਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪੂਰਾ ਉੱਤਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪ ਹੀਰਿਆਂ ਦੀ ਖਾਣ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੱਚੇ ਖੋਟੇ ਭਾਵ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ ਦੋ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਸ਼ੁੱਧ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਹੀਰਾ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਕਸਵੱਟੀ ਰੂਪ ਸੱਟਾਂ ਖਾ ਕੇ ਜੌਹਰੀ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਉਤਰਦਾ ਹੈ, ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪੁੱਗੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਸਾਰਕ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਅਡੋਲ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਦੁੱਖ, ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਵਿਚ ਵੀ ਅਡੋਲ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਿਸ਼ਰਧਕਪੁਣੇ ਦਾ ਛੇਦ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਜਗਿਆਸੂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਜਨਮ ਮਰਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਅਡੋਲ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੧੬॥

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਚਾਲ)

ਤਰਿ ਡੁਬੈ ਡੁਬਾ ਤਰੈ; ਪੀ ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ।

ਸੰਸਾਰਕ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਡੁਬਾ = ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਜੀਵ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀ ਕੇ ਤਰੈ = ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲਾ ਪੀ ਕੇ ਤਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਵਿਚ ਡੁਬੈ = ਡੁੱਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਣਿ ਹਾਰੈ ਹਾਰੈ ਜਿਣੈ; ਏਹੁ ਗੁਰਮੁਖਿ ਚਾਲਾ।

ਜਿਹੜਾ ਜੀਵ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ-ਵੱਸ ਜਿਣਿ = ਜਿੱਤਿਆ ਹੋਇਆ

ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਹਾਰੈ = ਹਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ ਜਿਣੈ = ਜਿੱਤਦਾ ਹੈ। ਏਹੁ = ਇਹੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦੀ ਚਾਲਾ = ਰਹੁ-ਰੀਤ ਹੈ।

ਮਾਰਗ ਖੰਡੇ ਧਾਰ ਹੈ; ਭਵਜਲੁ ਭਰ ਨਾਲਾ।

ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਵਾਂਗ ਤਿੱਖਾ ਹੈ ਤੇ ਭਵਜਲ (ਭਵ + ਜਲ) ਭਵ = ਭੈ ਦੇ ਜਲ ਨਾਲ ਭਰ = ਭਰਪੂਰ ਹੈ।

ਵਾਲਹੁ ਨਿਕਾ ਆਖੀਐ; ਗੁਰੁ ਪੰਥੁ ਨਿਰਾਲਾ।

ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਵਾਲਹੁ = ਵਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿੱਕਾ = ਬਾਰੀਕ ਆਖੀਐ = ਆਖੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਇਹ ਪੰਥੁ = ਮਾਰਗ ਸਾਰੇ ਮਤਾਂ-ਮਤਾਂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਾਲਾ = ਵੱਖਰਾ ਹੈ।

ਹਉਮੈ ਬਜਰੁ ਭਾਰ ਹੈ; ਦੁਰਮਤਿ ਦੁਰਾਲਾ।

(‘ਬੱਜਰੁ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਕਿਉਂਕਿ ਹਉਮੈ ਦਾ ਬਜਰੁ = ਕਠੋਰ ਭਾਰ ਹੈ ਤੇ ਦੁਰਮਤਿ = ਖੋਟੀ ਮਤ ਦੁਰਾਲਾ (ਦੁਰ + ਆਲਾ) ਦੁਰ = ਬੁਰਾਈ ਦਾ ਆਲਾ = ਘਰ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਆਪੁ ਗਵਾਇਕੈ; ਸਿਖ ਜਾਇ ਸੁਖਾਲਾ॥੧੭॥

ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਹੰਕਾਰ ਗਵਾਇਕੈ = ਗਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖ ਸੁਖਾਲਾ (ਸੁਖ + ਆਲਾ) ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਆਲਾ = ਘਰ ਹੋ ਜਾਇ = ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥੧੭॥

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਬੋਹੜ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼)

ਧਰਤੀ ਵੜੈ ਵੜਿ ਬੀਉ ਹੋਇ; ਜੜ ਅੰਦਰਿ ਜੰਮੈ।

ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਅੰਦਰ ਵੜਿ = ਬੋਹੜ ਦਾ ਬੀਉ = ਬੀਜ ਵੜੈ = ਵੜ ਕੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਧਰਤੀ ਅੰਦਰ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਜੰਮੈ = ਜਮਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹੋਇ ਬਰੂਟਾ ਚੁਹਚੁਹਾ; ਮੂਲ ਡਾਲ ਧਰੰਮੈ।

ਫਿਰ ਬੀਜ ਤੋਂ ਚੁਹਚੁਹਾ = ਲਸ਼ਕੀਲਾ ਬਰੂਟਾ = ਬੂਟਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਮੂਲ = ਮੁੱਢ ਜਮਾ ਕੇ ਡਾਲ = ਟਹਿਣੀਆਂ ਧਰੰਮੈ = ਧਾਰਦਾ ਹੈ।

ਬਿਰਖ ਅਕਾਰ ਬਿਥਾਰੁ ਕਰਿ; ਬਹੁ ਜਟਾ ਪਲੰਮੈ।

(‘ਜਟਾ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਫਿਰ ਵੱਡੇ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਦਾ ਅਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤ ਬਿਥਾਰੁ = ਵਿਸਥਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਜਟਾ = ਜੜ੍ਹਾਂ ਪਲੰਮੈ = ਲਮਕਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜਟਾ ਲਟਾ ਮਿਲਿ ਧਰਤਿ ਵਿਚਿ; ਹੋਇ ਮੂਲ ਅਗੰਮੈ।

(‘ਜਟਾ’ ਅਤੇ ‘ਲਟਾ’ ਦੋਵੇਂ ਪੋਲੇ ਬੋਲੋ)

ਫਿਰ ਉਹ ਜਟਾ = ਜੜ੍ਹਾਂ ਲਟਾ = ਲਮਕ ਕੇ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਮੂਲ = ਮੁੱਢ ਹੋ ਕੇ ਬ੍ਰਿਛ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਗੰਮੈ = ਉੱਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਛਾਂਵ ਘਣੀ ਪਤ ਸੋਹਣੇ; ਫਲ ਲਖ ਲਖੰਮੈ।

(‘ਪੱਤ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਬੋਹੜ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਛਾਂਵ = ਛਾਂ ਬਹੁਤ ਘਣੀ = ਸੰਘਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਤ = ਪੱਤੇ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਫਲ ਲਖੰਮੈ = ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਫਲ ਫਲ ਅੰਦਰਿ ਬੀਅ ਬਹੁ; ਗੁਰਸਿਖ ਮਰੰਮੈ ॥੧੮॥

ਜਿਵੇਂ ਬੋਹੜ ਦੇ ਹਰ ਫਲ ਫਲ ਅੰਦਰ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਬੀਅ = ਬੀਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਬੋਹੜ ਦੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਫਲ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਰੂਪ ਬੀਜ ਵਿਚ ਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮਰੰਮੈ = ਭੇਦ ਹੈ ॥੧੮॥

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਾ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸਿੱਖ ਦੇਹ ਅਭਿਮਾਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬੋਹੜ ਦੇ ਬੀਜ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਵੱਡਾ ਫਲੀਭੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਨਿਮਰੀਭੂਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ਬੋਹੜ ਦੇ ਕਈ ਬੋਹੜ ਹੋ ਕੇ ਫਲਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਸ ਤੋਂ ਨਾਨਾ ਜਗਿਆਸੂ ਸੁਖੀਏ ਹੋ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਛਾਇਆ ਆਦਿ ਕਰਕੇ ਸੁਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਰ ਜਗਿਆਸੂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੱਖਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਬੀਜ ਫੈਲਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਗੁਰਸਿੱਖ ਦਾ ਭੇਦ)

ਇਕੁ ਸਿਖੁ ਦੁਇ ਸਾਧ ਸੰਗੁ; ਪੰਜੀ ਪਰਮੇਸਰੁ।

ਇਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਹੈ, ਦੁਇ = ਦੋ ਸਿੱਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦਾ ਰੂਪ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਕ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਇਕ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ, ਇਥੋਂ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜੀ = ਪੰਜ ਸਿੱਖ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਰੂਪ ਹਨ, ਭਾਵ ਗਿਣਤੀ ਪੰਜ ਹੋ ਜਾਣ ’ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਰੂਪ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਿਣਤੀ ਭਾਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਰੂਪ ਕਹਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਨਉ ਅੰਗ ਨੀਲ ਅਨੀਲ ਸੁੰਨ; ਅਵਤਾਰ ਮਹੇਸੁਰ।

੧ ਤੋਂ ੯ ਅੰਗ ‘ਸੁੰਨ’ ਨਾਲ (ਜੋ ਅਫੁਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਹੈ) ਮਿਲ ਕੇ ਨੀਲ ਅਨੀਲ = ਅਸਲੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਅਣਗਿਣਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੁੰਨ = ਸ਼ੂਨਯ ਦੇ ਨਾਲ ਅੰਗ ਦੀ ਦਸ ਦਸ ਗੁਣਾਂ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਕੀਮਤ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ **ਵਾ:** ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਿਚ ਇਉਂ ਅਰਥ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੌਂ ਅੰਗ ਦਾ ਅਰਥ ਨੌਂ ਸਿੱਖ ਹਨ ਤੇ ਨੌਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਉਣ ਨਾਲ ਨੀਲ ਅਨੀਲ ਅਰਥਾਤ ਅਣਗਿਣਤ ਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰ ‘ਸੁੰਨ’ (ਦਸ) ਤੋਂ ਦਸ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦਾ ਅਰ ੧੧ ਮਹੇਸੁਰ = ਸ਼ਿਵਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ੧੧ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਵੱਧ ਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵੀਹ ਇਕੀਹ ਅਸੰਖ ਸੰਖ; ਮੁਕਤੇ ਮੁਕਤੇਸਰ।

ਵੀਹ ਤੇ ਇਕੀਹ (ਸੰਖਿਆ ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ) ਲੋਕ ਮੁਕਤਿਆਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਮੁਕਤੇਸਰ = ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਹੋ ਕੇ ਅਸੰਖ ਸੰਖ = ਸੰਖਿਆ ਤੋਂ ਅਸੰਖ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਜੋ ਮੁਕਤਿਆਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਆਦਿ ਟਹਿਲ ਭਾਵਣੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੰਨਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀ ਹੋ ਕੇ ਅਨੰਤ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪਦਵੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਉਹ ਮੁਕਤੇ ਸਿੱਖ ਕਿਥੋਂ ਲੱਭਣ, ਅਗਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

ਨਗਰਿ ਨਗਰਿ ਮੈ ਸਹੰਸ ਸਿਖ; ਦੇਸ ਦੇਸ ਲਖੇਸਰੁ।

ਨਗਰ ਨਗਰ ਮੈ = ਵਿਚ ਸਹੰਸ = ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖ ਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲਖੇਸਰੁ = ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਕ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਤਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਅਣਗਿਣਤ ਫਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਤੋਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਅੱਗੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

ਇਕਦੂੰ ਬਿਰਖਹੁ ਲਖ ਫਲ; ਫਲ ਬੀਅ ਲੋਮੇਸਰੁ।

ਜਿਵੇਂ ਇਕਦੂੰ (ਇਕ + ਦੂੰ) ਇਕ ਬਿਰਖਹੁ = ਬ੍ਰਿਛ ਦੂੰ = ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਫਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਫਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੀਅ = ਬੀਜ ਲੋਮੇਸਰੁ = ਮਿਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਬ੍ਰਿਛ ਰੂਪ ਹੋਏ ਹਨ। ਫਿਰ ਇਸ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਫਲ ਰੂਪ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰੇਕ ਫਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੀਜ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭੋਗ ਭੁਗਤਿ ਰਾਜੇਸੁਰਾ; ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ ਜੋਗੇਸਰੁ ॥੧੯॥

ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਭੁਗਤਿ = ਭੋਗਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਰਾਜੇਸੁਰਾ = ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਈਸਰ ਵਾਂਗੂੰ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਜੋਗ ਦੀ ਜੁਗਤਿ = ਜੁਗਤੀ ਵਿਚ ਜੁੜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜੋਗੇਸਰੁ = ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਈਸਰ ਭਾਵ ਵੱਡੇ ਜੋਗੀ ਹਨ **ਵਾ:** ਜੋਗੇਸਰੁ = ਜਨਕ ਵਾਂਗੂੰ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਈਸਰ ਹਨ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਗੁਰਸਿੱਖ ਸ਼ਾਹ ਵਣਜਾਰਾ)

ਪੀਰ ਮੁਰੀਦਾਂ ਪਿਰਹੜੀ; ਵਣਜਾਰੇ ਸਾਹੈ।

ਪੀਰ = ਗੁਰੂ ਤੇ ਮੁਰੀਦਾਂ = ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪਿਰਹੜੀ = ਪ੍ਰੀਤ ਸਾਹੈ = ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾ ਅਤੇ ਵਣਜਾਰੇ = ਖ਼ਰੀਦਦਾਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਹੈ।

ਸਉਦਾ ਇਕਤੁ ਹਟਿ ਹੈ; ਸੰਸਾਰ ਵਿਸਾਹੈ।

ਸੌਦਾ ਇਕਤੁ = ਇੱਕੋ ਹਟਿ = ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਆ ਕੇ ਵਿਸਾਹੈ = ਖ਼ਰੀਦਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੌਦਾ ਇੱਕੋ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਹੱਟ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਆ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਹੋ ਕੇ ਖ਼ਰੀਦਦੇ ਹਨ।

ਕੋਈ ਵੇਚੈ ਕਉਡੀਆਂ; ਕੋ ਦਮ ਉਗਾਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਕੌਡੀਆਂ ਵੇਚੈ = ਵੇਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋ = ਕੋਈ ਦਮ = ਰੁਪਈਏ ਉਗਾਹੈ = ਇਕੱਠੇ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪ ਕੌਡੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸੁਆਸਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਦਮ = ਸੁਆਸਾਂ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਕਰਨ ਵਿਚ, ਭਾਵ ਜੋਗਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਕੇ ਸੁਆਸਾਂ ਨੂੰ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਰੋਕਦੇ ਹਨ।

ਕੋਈ ਰੁਪਯੇ ਵਿਕਣੈ; ਸੁਨਈਏ ਕੋ ਡਾਹੈ।

('ਰੁਪੱਈਏ' ਉਚਾਰਨ ਹੈ)

ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਰੁਪਯੇ = ਰੁਪਈਏ ਵਿਕਣੈ = ਵੇਚ ਕੇ ਸੋਨਾ ਖ਼ਰੀਦਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੁਨਿਆਰੇ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਸੁਨਿਆਰਾ ਸੁਨਈਏ = ਸੋਨੇ ਕੋ = ਨੂੰ ਅੱਗ ਉੱਤੇ ਡਾਹੈ = ਸਾੜ ਕੇ, ਭਾਵ ਤਾਅ ਲਾ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਸਕਾਮ ਕਰਮਾਂ ਰੂਪ ਆਪਣੇ ਸੁਆਸਾਂ ਰੂਪ ਰੁਪਈਏ ਵੇਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਸੁਨਿਆਰਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਪਰਖਣਾ ਰੂਪੀ ਤਾਅ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕੋਈ ਰਤਨ ਵਣੰਜਦਾ; ਕਰਿ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਵਣੰਜਦਾ = ਖ਼ਰੀਦਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹੈ = ਸਲਾਹਾਂ ਕਰਿ = ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਖ਼ਰੀਦਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਖ਼ਰੀਦਦੇ ਹਨ ਫਿਰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਖ਼ਰੀਦਦੇ ਹਨ।

ਵਣਜਿ ਸੁਪਤਾ ਸਾਹ ਨਾਲਿ; ਵੇਸਾਹਿ ਨਿਬਾਹੈ ॥੨੦॥

('ਸੁਪੱਤਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਵਣਜਿ = ਵਪਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੁਪਤਾ = ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ ਤੇ ਵੇਸਾਹਿ = ਭਰੋਸੇ ਵਾਲੇ ਸਾਹ = ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਇਕਰਾਰ ਨੂੰ ਨਿਬਾਹੈ = ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕੇ **ਵਾ:** ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਪਾਰ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਨਿਭੇ ॥੨੦॥

ਪਉੜੀ ੨੧ (ਸਤਿਗੁਰ ਸ਼ਾਹ)

ਸਉਦਾ ਇਕਤੁ ਹਟਿ ਹੈ; ਸਾਹੁ ਸਤਿਗੁਰ ਪੂਰਾ।

ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੌਦਾ ਇਕਤੁ = ਇੱਕੋ ਹੀ ਸਾਧਸੰਗ ਰੂਪੀ ਹੱਟ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਪੂਰਾ = ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਹੁ = ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਹਨ।

ਅਉਗਣ ਲੈ ਗੁਣ ਵਿਕਣੈ; ਵਚਨੈ ਦਾ ਸੂਰਾ।

ਦੁਨਿਆਵੀ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਖੋਟੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਾਮਾਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਚਨੈ = ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਸੂਰਾ = ਸੂਰਮੇ ਹਨ, ਜੋ ਖੋਟੇ ਸਿੱਕੇ ਰੂਪ ਔਗੁਣ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਵਿਕਣੈ = ਵੇਚਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਫਲੁ ਕਰੈ ਸਿੰਮਲੁ ਬਿਰਖੁ; ਸੋਵਰਨ ਮਨੂਰਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੰਮਲੁ ਬਿਰਖੁ = ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਨਿਆਈਂ, ਜੋ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਧਨ ਦੁਆਰਾ ਸਫਲ = ਫਲਾਂ ਸਹਿਤ, ਭਾਵ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਕਰੈ = ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨੂਰਾ = ਸੜੇ ਹੋਏ ਲੋਹੇ ਵਾਂਗ ਜੋ ਪਾਪੀ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਗਾਲ ਲਿਆ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਸੋਵਰਨ = ਸੋਨਾ ਰੂਪ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਭਇਆ ਮਨੂਰੁ ਕੰਚਨੁ ਫਿਰਿ ਹੋਵੈ ਜੇ ਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਤਿਨੇਹਾ॥ *(ਮਾਰੂ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੯੯੦)*

ਵਾਸੁ ਸੁਵਾਸੁ ਨਿਵਾਸੁ ਕਰਿ; ਕਾਉ ਹੰਸੁ ਨ ਊਰਾ।

ਕਾਉ = ਕਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕਾਲੇ ਮਨਾਂ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਜੋ ਵਾਸੁ = ਬਾਂਸ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜੋ ਹੰਕਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸੁਵਾਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸੁਗੰਧੀ ਦਾ ਨਿਵਾਸੁ = ਵਾਸਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਹੰਸਾਂ ਤੋਂ ਊਰਾ = ਘੱਟ ਨ = ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦੇ, ਭਾਵ ਤੱਤ ਮਿਥਿਆ ਦਾ ਵਿਵੇਚਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਤ ਨਿਰਤ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਹੰਸ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਘੁਘੂ ਸੁਝ ਸੁਝਾਇਦਾ; ਸੰਖ ਮੋਤੀ ਚੂਰਾ।

ਘੁਘੂ = ਉੱਲੂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ, ਜੋ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਅਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਹਨੇਰਾ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੁਝ = ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਸੁਝਾਇਦਾ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਸੰਖ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਾਮ-ਧਨ ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੋਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚੂਰਾ = ਸ਼ਿਰੋਮਣ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਅਮੋਲਕ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵੇਦ ਕਤੇਬਹੁ ਬਾਹਰਾ; ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਹਜੂਰਾ ॥੨੧॥

ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੋ ਵੇਦਾਂ ਤੇ ਕਤੇਬਹੁ = ਕਤੇਬਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ = ਪਰੇ ਹੈ, ਗੁਰ = ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਹਜੂਰਾ = ਅੰਗ-ਸੰਗ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ॥੨੧॥

ਪਉੜੀ ੨੨ (ਗੁਰ-ਮਹਿਮਾ)

ਲਖ ਉਪਮਾ ਉਪਮਾ ਕਰੈ; ਉਪਮਾ ਨ ਵਖਾਣੈ।

ਲੱਖਾਂ ਉਪਮਾ = ਮਹਿਮਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਉਪਮਾ = ਮਹਿਮਾ ਕਰੈ = ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਪਮਾ = ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਵਖਾਣੈ = ਵਖਿਆਨ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਲਖ ਮਹਿਮਾ ਮਹਿਮਾ ਕਰੈ; ਮਹਿਮਾ ਹੈਰਾਣੈ।

ਲੱਖਾਂ ਮਹਿਮਾ = ਉਪਮਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹਿਮਾ = ਉਪਮਾ ਬਹੁਤ ਕਰੈ = ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ = ਉਪਮਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਹੈਰਾਣੈ = ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਉਪਮਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੀ ਰਹੇ, ਇਹ ਉਪਮਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੀ।

ਲਖ ਮਹਾਤਮ ਮਹਾਤਮਾ; ਨ ਮਹਾਤਮ ਜਾਣੈ।

ਲੱਖਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਤੀਰਥਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟਾਂ ਦੇ ਮਹਾਤਮ = ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਹਾਤਮ = ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕੇ।

ਲਖ ਉਸਤਤਿ ਉਸਤਤਿ ਕਰੈ; ਉਸਤਤਿ ਨ ਸਿਞਾਣੈ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਹੋਰ ਮਤਾਂ-ਮਤਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਉਸਤਤਿ = ਮਹਿਮਾ ਤਾਂ ਕਰੈ = ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਸਲ ਉਸਤਤਿ = ਮਹਿਮਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਿਞਾਣੈ = ਪਛਾਣ ਸਕੇ।

ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਆਦੇਸ ਹੈ; ਮੈਂ ਮਾਣੁ ਨਿਮਾਣੈ ॥੨੨॥

ਆਦਿ = ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੈ, ਪੁਰਖੁ = ਜੋ ਵਿਆਪਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹਨ, ਮੇਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਦੇਸ = ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ = ਮੈਨੂੰ ਨਿਮਾਣੈ = ਨਿਮਾਣੇ ਨੂੰ ਮਾਣੁ = ਇੱਜ਼ਤ ਬਖ਼ਸ਼ਦੇ ਹਨ ॥੨੨॥

ਪਉੜੀ ੨੩ (ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ)

ਲਖ ਮਤਿ ਲਖ ਬੁਧਿ ਸੁਧਿ; ਲਖ ਲਖ ਚਤੁਰਾਈ।

ਲੱਖਾਂ ਮੱਤਾਂ, ਲੱਖਾਂ ਬੁੱਧੀਆਂ, ਲੱਖਾਂ ਸੁਧਿ = ਸਮਝਾਂ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਚਤੁਰਾਈਆਂ ਹੋਣ।

ਲਖ ਲਖ ਉਕਤ ਸਿਆਣਪਾਂ; ਲਖ ਸੁਰਤਿ ਸਮਾਈ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਉਕਤ = ਜੁਗਤੀਆਂ, ਲੱਖਾਂ ਸਿਆਣਪਾਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੁਰਤ ਵਿਚ ਸਮਾਈ = ਸਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ।

ਲਖ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਲਖ; ਲਖ ਸਿਮਰਣਤਾਈ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਸਿਮਰਣਰਾਈ')

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨੀ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਧਿਆਨ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਧਿਆਨੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਿਮਰਣਤਾਈ = ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਚੇਤੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ।

ਲਖ ਵਿਦਿਆ ਲਖ ਇਸਟ ਜਪ; ਤੰਤ ਮੰਤ ਕਮਾਈ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਇਸਟ = ਮਾਲਕ ਦਾ ਜਪ = ਜਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਤੰਤਰਾਂ ਮੰਤਰਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ **ਵਾ:** ਲੱਖਾਂ ਗਿਆਨ = ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜੜ੍ਹ ਚੇਤਨ ਦੇ ਭੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਲੱਖਾਂ ਧਿਆਨ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਡਿੱਠੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ ਕੇ ਤਦਰੂਪ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਿਮਰਣਤਾਈ = ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ **ਵਾ:** ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਾਂਖੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਤੰਜਲੀਆਂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ।

ਲਖ ਭੁਗਤਿ ਲਖ ਲਖ ਭਗਤਿ; ਲਖੁ ਮੁਕਤਿ ਮਿਲਾਈ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰਕ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਭੁਗਤਿ = ਭੋਗਣ ਵਾਲੇ, ਲੱਖਾਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਿਧੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਈ = ਮੇਲ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ।

ਜਿਉ ਤਾਰੇ ਦਿਹੁ ਉਗਵੈ; ਆਨ੍ਹੇਰ ਗਵਾਈ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਦਿਹੁ = ਦਿਨ ਉਗਵੈ = ਚੜ੍ਹਨ ਦੇ ਨਾਲ ਤਾਰੇ ਅਤੇ ਆਨ੍ਹੇਰ = ਹਨੇਰਾ ਗਵਾਈ = ਗਵਾਚ ਭਾਵ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਰੂਪੀ ਤਾਰੇ ਤੇ ਅਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਹਨੇਰਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਅਗਮ ਹੈ; ਹੋਇ ਪਿਰਮ ਸਖਾਈ ॥੨੩॥

ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖਿ = ਮੁਖੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਫਲ ਦਾ ਸੁਖ = ਅਨੰਦ ਅਗਮ = ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਉਸ ਪਿਰਮ = ਪਿਆਰੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਣ ਵਿਚ ਸਖਾਈ = ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੨੪

ਲਖ ਅਚਰਜ ਅਚਰਜ ਹੋਇ; ਅਚਰਜ ਹੈਰਾਣਾ।

ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਅਚਰਜ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਈ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਅਚਰਜ = ਅਸਚਰਜਤਾ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਅਚਰਜ = ਅਸਚਰਜਤਾ ਤੋਂ ਹੈਰਾਣਾ = ਹੈਰਾਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਵਿਸਮੁ ਹੋਇ ਵਿਸਮਾਦ ਲਖ; ਲਖ ਚੋਜ ਵਿਡਾਣਾ।

ਲੱਖਾਂ ਵਿਸਮਾਦੀ ਲੋਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਵਿਡਾਣਾ = ਅਸਚਰਜ ਚੋਜ = ਕੌਤਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਵਿਸਮੁ = ਹੈਰਾਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਲਖ ਅਦਭੁਤ ਪਰਮਦਭੁਤੰ; ਪਰਮਦਭੁਤ ਭਾਣਾ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਪਰਮਦਭੁਤੰ (ਪਰਮ + ਅਦਭੁਤੰ) ਪਰਮ = ਵੱਡੇ ਅਦਭੁਤੰ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਰਮਦਭੁਤ (ਪਰਮ + ਅਦਭੁਤ) ਪਰਮ = ਵੱਡੇ ਅਦਭੁਤ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਅਦਭੁਤ = ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਅਗਾਧ ਬੋਧ; ਅਪਰੰਪਰ ਬਾਣਾ।

ਅਬਿਗਤਿ = ਜਾਨਣ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਗਤਿ = ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਾਰੇ ਕਥਨ ਕਰਨਾ ਕਠਿਨ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਬੋਧ = ਗਿਆਨ ਵੀ ਅਗਾਧ = ਡੂੰਘਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਬਾਣਾ = ਸਰੂਪ ਵੀ ਅਪਰੰਪਰ = ਪਾਰਾਵਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਅਕਥ ਕਥਾ ਅਜਪਾ ਜਪਣੁ; ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਵਖਾਣਾ।

ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਥਾ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜਪਣੁ = ਜਾਪ ਵੀ ਅਜਪਾ = ਜਪਣ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ = ਬੇਅੰਤ ਬੇਅੰਤ ਵਖਾਣਾ = ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਆਦੇਸੁ ਹੈ; ਕੁਦਰਤਿ ਕੁਰਬਾਣਾ ॥੨੪॥

ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੈ, ਪੁਰਖੁ = ਵਿਆਪਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਆਦੇਸੁ = ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਸਾਜੀ ਹੋਈ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣਾ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ॥੨੪॥

ਪਉੜੀ ੨੫ (ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲਕਾ)

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ; ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਉ।

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਉ = ਦੇਵ ਜੀ ਨਿਰਗੁਣ ਰੂਪ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਹਨ।

ਗੁਰ ਅੰਗਦੁ ਗੁਰ ਅੰਗ ਤੇ; ਸਚ ਸਬਦ ਸਮੇਉ।

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅੰਗ = ਸਰੀਰ ਤੇ = ਤੋਂ ਸੱਚੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਸਮੇਉ = ਸਮਾ ਗਏ।

ਅਮਰਾਪਦੁ ਗੁਰ ਅੰਗਦਹੁ; ਅਤਿ ਅਲਖ ਅਭੇਉ।

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਅੰਗਦਹੁ = ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਅਮਰਾਪਦੁ = ਅਮਰ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜੋ ਅਤਿ = ਵੱਡੇ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੇ ਅਭੇਉ = ਅਭੇਦ ਸਰੂਪ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ।

ਗੁਰ ਅਮਰਹੁ ਗੁਰ ਰਾਮ ਨਾਮ; ਗਤਿ ਅਛਲ ਅਛੇਉ।

ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਅਮਰਹੁ = ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨਾਮ ਦੇ ਗੁਰੂ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਤਿ = ਗਤੀ ਅਛਲ = ਨਾ ਛਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਤੇ ਅਛੇਉ = ਛੇਦ ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਰਾਮ ਦਾਸ ਅਰਜਣ ਗੁਰੂ; ਅਬਿਚਲ ਅਰਖੇਉ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਹੋਏ, ਜੋ ਅਬਿਚਲ = ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਅਰਖੇਉ = ਉੱਤਮ ਆਚਾਰ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਹਰਗੋਵਿੰਦ ਗੋਵਿੰਦ ਗੁਰੁ; ਕਾਰਣ ਕਰਣੇਉ ॥੨੫॥੧੩॥

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗੋਵਿੰਦ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਕਰਣ ਕਰਣੇਉ = ਕਾਰਨ, ਭਾਵ ਜੋ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਹਨ, ਭਾਵ ਵੱਡੇ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ, ਦਲ-ਭੰਜਨ ਗੁਰ ਸੂਰਮਾ ਹੋਏ ਹਨ।

ਵਾਰ ੧੪

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਗੁਰੂ)

ਸਤਿਗੁਰ ਸਚਾ ਨਾਉ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀਐ।

ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੁ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸੱਚਾ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚ ਥਾਉ; ਸਬਦਿ ਵਖਾਣੀਐ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੀ ਉਹ ਸੱਚਾ ਥਾਉ = ਅਸਥਾਨ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਥਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਦਰਗਹ ਸਚੁ ਨਿਆਉ; ਜਲੁ ਦੁਧੁ ਛਾਣੀਐ।

ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਦਰਗਹ = ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸੱਚ ਦਾ ਨਿਆਉ = ਨਿਰਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਜਲ ਤੇ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਛਾਣੀਐ = ਅਲੱਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਦਾ ਨਿਸਤਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਸਤ, ਚਿੱਤ, ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਦੁੱਧ ਤੇ ਪਾਨੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਾਮ ਤੇ ਰੂਪ ਦਾ ਨਿਸਤਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰ ਸਰਣੀ ਅਸਰਾਉ; ਸੇਵ ਕਮਾਈਐ।

ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਣੀ = ਸ਼ਰਨ ਦੇ ਅਸਰਾਉ = ਆਸਰੇ ਹੋ ਕੇ ਸੇਵਾ = ਟਹਿਲ ਕਮਾਈਐ = ਕਮਾਈਦੀ ਹੈ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸੁਣਿ ਗਾਉ; ਅੰਦਰਿ ਆਣੀਐ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੱਸ ਨੂੰ ਗਾਉ = ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੁਣਿ = ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਆਣੀਐ = ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਵਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗਾਵੀਐ ਸੁਣੀਐ ਮਨਿ ਰਖੀਐ ਭਾਉ॥
ਦੁਖੁ ਪਰਹਰਿ ਸੁਖੁ ਘਰਿ ਲੈ ਜਾਇ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੨)*

ਤਿਸੁ ਕੁਰਬਾਣੈ ਜਾਉ; ਮਾਣ ਨਿਮਾਣੀਐ॥੧॥

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਤਿਸੁ = ਉਸ ਸਾਧਸੰਗਤ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੈ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਉ = ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਥੇ ਮੈਨੂੰ ਨਿਮਾਣੀਐ = ਨਿਮਾਣੇ ਨੂੰ ਮਾਣ = ਇੱਜ਼ਤ ਮਿਲੀ ਹੈ॥੧॥

ਪਉੜੀ ੨ (ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਗਤ)

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਗੁਰ ਸਿਖ; ਸੰਗਤਿ ਆਵਣਾ।

ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਦੇ ਲੋਕ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਵਣਾ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਵਿਖੁ; ਅੰਤ ਨ ਪਾਵਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦਾ ਮਾਰਗ = ਰਸਤਾ ਬੜਾ ਕਠਿਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਚੱਲੇ ਹੋਏ ਇਕ ਵੀ ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪੀ ਵਿਖੁ = ਕਦਮ ਦਾ ਅੰਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਵਣਾ = ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਤੁਲਿ ਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਇਖ; ਕੀਰਤਨ ਗਾਵਣਾ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਜੋ ਕੀਰਤਨ = ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਗਾਵਣਾ = ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਖ = ਗੰਨੇ ਦਾ ਰਸ ਵੀ ਇਸ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਦੀ ਤੁਲਿ = ਬਰਾਬਰੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਚਾਰਿ ਪਦਾਰਥ ਭਿਖ; ਭਿਖਾਰੀ ਪਾਵਣਾ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ) ਵੀ ਭਿਖਾਰੀ = ਮੰਗਤੇ ਬਣ ਕੇ ਭਿਖ = ਖ਼ੈਰ ਪਾਵਣਾ = ਪਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਲੇਖ ਅਲੇਖ ਅਲਿਖ; ਸਬਦ ਕਮਾਵਣਾ।

ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕਮਾਵਣਾ = ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਅਲੇਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਾਂਗ ਅਲਿਖ = ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਬਾਰੇ ਲੇਖ = ਲਿਖਣਾ ਵੀ ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸੁਝਨਿ ਭੂਤ ਭਵਿਖ; ਨ ਆਪ ਜਣਾਵਣਾ॥੨॥

ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੂਤ = ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਤੇ ਭਵਿਖ = ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੁਝਨਿ = ਸੋਝੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਣਾਵਣਾ = ਜਣਾਉਂਦੇ, ਭਾਵ ਉਹ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਵਾਸੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ॥੨॥

ਪਉੜੀ ੩ (ਅਗਮ ਦਰਸ਼ਨ)

ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਆਦੇਸੁ; ਅਲਖ ਲਖਾਇਆ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਆਦੇਸੁ = ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਲਖਾਇਆ = ਲਖ ਲਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੈ ਤੇ ਪੁਰਖ = ਜੋ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਿਆਪਕ ਹੈ।

ਅਨਹਦ ਸਬਦੁ ਅਵੇਸਿ; ਅਘੜੁ ਘੜਾਇਆ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਨਹਦ = ਇਕ-ਰਸ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਅਵੇਸਿ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਘੜੁ = ਨਾ ਘੜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਘੜਾਇਆ = ਘੜ ਲਿਆ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਪਰਵੇਸਿ; ਅਪਿਓ ਪੀਆਇਆ।

ਜੋ ਜਗਿਆਸੂ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅਪਿਓ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਆਇਆ = ਪਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਪੂਰੈ ਉਪਦੇਸੁ; ਸਚੁ ਦਿੜਾਇਆ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੂਰੈ = ਪੂਰਨ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਦੇਸੁ = ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸੱਚ ਨੂੰ ਦਿੜਾਇਆ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਭੂਪਤਿ ਵੇਸਿ; ਨ ਵਿਆਪੈ ਮਾਇਆ।

ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਗਤ ਦੇ ਭੂਪਤਿ = ਰਾਜੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਹੀ ਵੇਸਿ = ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਵੀ ਮਾਇਆ ਨ = ਨਹੀਂ ਵਿਆਪੈ = ਵਿਆਪਦੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਨਿ ਜਾਤਾ ਸੋ ਤਿਸ ਹੀ ਜੇਹਾ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੧ ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰੁ, ਅੰਗ ੯੩੧)*

ਬ੍ਰਹਮੇ ਬਿਸਨ ਮਹੇਸ; ਨ ਦਰਸਨ ਪਾਇਆ॥੩॥

ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਬਿਸਨ = ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਮਹੇਸ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਵਰਗੇ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ = ਪਾ ਸਕੇ॥੩॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਓਹੁ ਵੇਖੈ ਓਨਾ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵੈ ਬਹੁਤਾ ਏਹੁ ਵਿਡਾਣੁ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੭)*

ਪਉੜੀ ੪ (ਤਿੰਨ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ)

ਬਿਸਨੈ ਦਸ ਅਵਤਾਰ; ਨਾਵ ਗਣਾਇਆ।

ਬਿਸਨੈ = ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਦਸ ਅਵਤਾਰ (ਮੱਛ, ਕੱਛ, ਵਰਾਹ, ਨਰਸਿੰਘ, ਬਾਵਨ, ਪਰਸਰਾਮ, ਰਾਮਚੰਦਰ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਬੁੱਧ ਤੇ ਕਲਕੀ) ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਨਾਵ = ਨਾਮ ਹੀ ਗਣਾਇਆ = ਜਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਤੇ :

ਕਰਿ ਕਰਿ ਅਸੁਰ ਸੰਘਾਰ; ਵਾਦੁ ਵਧਾਇਆ।

ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਅਸੁਰ = ਦੈਂਤਾਂ ਨਾਲ ਵਾਦੁ = ਝਗੜਾ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਘਾਰ = ਮਾਰ ਕੇ ਵੈਰ ਹੀ ਵਧਾਇਆ = ਵਧਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਬ੍ਰਹਮੈ ਵੇਦ ਵੀਚਾਰਿ; ਆਖਿ ਸੁਣਾਇਆ।

ਬ੍ਰਹਮੈ = ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਵੀ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ = ਸੁਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮਨ ਅੰਦਰਿ ਅਹੰਕਾਰ; ਜਗਤੁ ਉਪਾਇਆ।

ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਅਹੰਕਾਰ = ਹੰਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਜਗਤੁ = ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਉਪਾਇਆ = ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮਹਾਂਦੇਉ ਲਾਇ ਤਾਰ; ਤਾਮਸ ਤਾਇਆ।

ਮਹਾਂਦੇਉ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਤਾਰ = ਸਮਾਧੀ ਲਾਇ = ਲਾ ਕੇ ਵੀ ਤਾਮਸ = ਤਮੋ ਗੁਣ ਵਿਚ ਹੀ ਤਾਇਆ = ਤਪਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰ; ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ ॥੪॥

ਪਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪ, ਭਾਵ ਹੰਕਾਰ ਗਵਾਇਆ = ਗਵਾ ਕੇ, ਮਿਟਾ ਕੇ ਮੋਖ = ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਦੁਆਰ = ਦਰਵਾਜ਼ੇ **ਵਾ:** ਕੈਵਲ ਮੋਖ਼ਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਨਾਰਦ, ਸਨਕਾਦਿਕ, ਸੁਕਦੇਵ)

ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਅਖਾਇ; ਗਲ ਸੁਣਾਇਆ।

('ਗੱਲ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਨਾਰਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਨੀ ਅਖਾਇ = ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਪਾਸੇ ਚੱਲ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਫਿਰ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਇਆ = ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਹਰ ਥਾਂ ਜਾ ਕੇ ਚੁਗ਼ਲੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ :

ਲਾਇਤਬਾਰੀ ਖਾਇ; ਚੁਗਲ ਸਦਾਇਆ।

('ਲਾਇ-ਤਬਾਰੀ' ਬੋਲੋ)

ਨਾਰਦ ਲਾਇਤਬਾਰੀ = ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਚੁਗ਼ਲੀ ਖਾਇ = ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਚੁਗ਼ਲਖ਼ੋਰ ਸਦਾਇਆ = ਕਹਾਇਆ ਹੈ।

ਸਨਕਾਦਿਕ ਦਰਿ ਜਾਇ; ਤਾਮਸ ਆਇਆ।।।

ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨਕਾਦਿਕ (ਸਨਕ, ਸਨੰਦਨ, ਸਨਾਤਨ, ਸਨਤ ਕੁਮਾਰ) ਜਦੋਂ ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੇ ਦਰਿ = ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ (ਜੈ, ਵਿਜੈ) ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਤਾਮਸ = ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਆਇਆ = ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਖੀ ਸਨਕਾਦਿਕਾਂ ਦੀ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਨਕਾਦਿਕ ਇਤਨੇ ਸਿਆਣੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਤਮੋ ਗੁਣ ਬਿਰਤੀ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਤਮੋ ਗੁਣ ਦਾ ਆਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕਰਤੱਵ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੈ। ਪੌਰਾਣਕ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਾ ਇਥੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਇਹ ਚਾਰੇ ਭਰਾ ਸਨਕ, ਸਨੰਦਨ, ਸਨਾਤਨ, ਸਨਤ ਕੁਮਾਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਬੈਕੁੰਠ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦੇ ਦੁਆਰਚੀ ਜੈ, ਵਿਜੈ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਰੋਕ ਲਿਆ ਕੇ ਇਹ ਸਮਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਲੱਛਮੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪਾਦਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸਨਕਾਦਿਕ ਤਮੋ ਗੁਣ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਹੋ ਸਾਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਲੇ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਕੋਲ ਬੱਚਾ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਦੋਨੋਂ ਦੁਆਰਚੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦੇ ਦੁਆਰਪਾਲ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋ। ਇਸ ਲਈ ਮਾਤ-ਲੋਕ ਵਿਚ ਜਾਉ, ਜੰਮੋ

ਤੇ ਮਰੋ ਅਤੇ ਇਹ ਕ੍ਰੋਧ ਭਰੀ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਜਲਦੀ ਬਾਹਰ ਆਏ। ਜੈ, ਵਿਜੈ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਰੋਕੋ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਕ੍ਰੋਧਿਤ ਦਿੱਸਦੇ ਹੋ, ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਸਰਾਪ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਸਰਾਪ ਦਾ ਤੀਰ ਚੱਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਜੈ, ਵਿਜੈ ਦੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸਰਾਪ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਉ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਸਨਕਾਦਿਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਉ ਤਾਂ ਸਨਕਾਦਿਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਣਾਗਤ ਆਇਆ ਜਾਣ ਕੇ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਜੈ, ਵਿਜੈ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਸਰਾਪ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨੀਯਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮਾਤ-ਲੋਕ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਭਗਤੀ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਸੱਤ ਜਨਮਾਂ ਵਿਚ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਜਾਓਗੇ ਤਾਂ ਜੈ, ਵਿਜੈ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਤਨਾ ਚਿਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿੱਛੜ ਕੇ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਜਲਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਦਾ ਉਪਾਅ ਕਰੋ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਲਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਉਪਾਅ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਫਿਰ ਸੱਤ ਜਨਮਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਤਿੰਨ ਜਨਮਾਂ ਵਿਚ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਜਾਉਗੇ, ਪਰ ਫਿਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਉਲਟ ਕਰਤੱਵ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਤਿੰਨੇ ਜਨਮ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਰਾਂਗਾ। ਮੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਮਰਨ ਕਰਕੇ ਤੀਸਰੇ ਜਨਮ ਤੁਹਾਡੀ ਕਲਿਆਣ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਪਰ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਣਾ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਸਦਾ ਲਈ ਨਿੰਦਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇਗੀ ਤਾਂ ਜੈ, ਵਿਜੈ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਦਾ ਭੈ ਨਹੀਂ। ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਲਦੀ ਆਉਣ ਲਈ ਇਹ ਖੋਟਾ ਕਰਮ ਕਰਨਾ ਪਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਤਿੰਨ ਜਨਮ ਸਤਿਜੁਗ ਵਿਚ ਹਰਨਾਖਸ਼, ਹਰਨਕਛਪ ਅਤੇ ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਕੁੰਭਕਰਨ, ਰਾਵਣ ਤੇ ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਕੰਸ, ਸ਼ਿਸ਼ਪਾਲ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਖੇਡ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਲੱਛਮੀ ਦੇ ਸ਼ੰਕਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਬਹੁਤ ਕੂਲੇ ਹਨ, ਜੇ ਲੜਾਈ ਕਰਨੀ ਪਈ ਤਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੋਗੇ, ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦੇ ਫੁਰਨੇ ਨਾਲ ਸਨਕਾਦਿਕਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਮਨ ਪ੍ਰੇਰਨੇ ਅਤੇ ਜੈ, ਵਿਜੈ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ, ਸਨਕਾਦਿਕਾਂ ਤੋਂ ਸਰਾਪ ਦੁਆ ਕੇ ਮੁੜ ਤਿੰਨ ਜਨਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰ ਕੇ ਲੱਛਮੀ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦਾ ਕਰਤੱਵ ਦਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਨਕਾਦਿਕਾਂ ਨੂੰ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਤਮੋ ਗੁਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸਰਾਪ ਦੇਣ ਨਾਲ ਤਪੱਸਿਆ ਦਾ ਬਲ ਘੱਟਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਨਕਾਦਿਕਾਂ ਦੀ ਨਿਊਨਤਾ ਜਣਾਈ ਹੈ।

ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਕਰਾਇ; ਜਨਮ ਗਲਾਇਆ।

ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਧਾਰ ਵਾਸਤੇ ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰਾਇ = ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਜਨਮ ਗਲਾਇਆ = ਨਸ਼ਟ ਕੀਤਾ।

ਜਿਨਿ ਸੁਖੁ ਜਣਿਆ ਮਾਇ; ਦੁਖੁ ਸਹਾਇਆ।

ਜਿਨਿ = ਜਿਸ ਮਾਇ = ਮਾਤਾ ਨੇ ਸੁਖੁ = ਸੁਖਦੇਵ ਮੁਨੀ ਨੂੰ ਜਣਿਆ = ਜੰਮਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦੁਖ ਸਹਾਇਆ = ਸਹਾਰਨਾ ਪਿਆ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਖਾਇ; ਅਜਰ ਜਰਾਇਆ॥੫॥

ਪਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਖਾਇ = ਖਾ ਕੇ ਅਜਰ = ਨਾ ਜਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਰਾਇਆ = ਜਰ ਲਿਆ ਹੈ॥੫॥

ਪਉੜੀ ੬ (ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼)

ਧਰਤੀ ਨੀਵੀ ਹੋਇ; ਚਰਣ ਚਿਤੁ ਲਾਇਆ।

ਧਰਤੀ ਨੇ ਨੀਵੀਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ, ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਲਾਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਚਰਣ ਕਵਲ ਰਸੁ ਭੋਇ; ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ।

ਧਰਤੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾਇਆ = ਗਵਾ ਕੇ ਚਰਨ ਕਵਲ = ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਭੋਇ = ਭਿੱਜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਚਰਣ ਰੇਣੁ ਤਿਹੁ ਲੋਇ; ਇਛ ਇਛਾਇਆ।

ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਰੇਣ = ਧੂੜੀ ਵੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਧੂੜੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਤਿਹੁ = ਤਿੰਨੇ ਲੋਇ = ਲੋਕ ਇਛਾਇਆ = ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਧੀਰਜੁ ਧਰਮੁ ਸਮੋਇ; ਸੰਤੋਖੁ ਸਮਾਇਆ।

ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਧੀਰਜ, ਧਰਮ ਸਮੋਇ = ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਭੀ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਕੁਝ ਵੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਬੀਜਿਆ ਜਾਵੇ, ਪੁੱਟਿਆ ਜਾਵੇ, ਹਰ ਇਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਧਰਤੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੈ।

ਜੀਵਣ ਜੁਗਤਿ ਪਰੋਇ; ਰਿਜਕੁ ਪੁਜਾਇਆ।

ਧਰਤੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਨੂੰ ਪਰੋਇ = ਪਰੋ ਕੇ, ਭਾਵ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਚੱਲਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦਾ ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਦੁਆਰਾ ਰਿਜ਼ਕ ਪੁਜਾਇਆ = ਪੁਚਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਮੰਨੈ ਹੁਕਮੁ ਰਜਾਇ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਇਆ ॥੬॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੬॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਧਰਤੀ ਨੀਵੀ ਹੋਇ; ਚਰਣ ਚਿਤੁ ਲਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ ਨੀਵੀ = ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਕੇ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਲਾਇਆ ਹੈ।

ਚਰਣ ਕਵਲ ਰਸੁ ਭੋਇ; ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾਇਆ = ਗਵਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਕਵਲ = ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਰਸ ਵਿਚ ਭੋਇ = ਭਿੱਜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਚਰਣ ਰੇਣੁ ਤਿਹੁ ਲੋਇ; ਇਛ ਇਛਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪੀ ਰੇਣੁ = ਧੂੜੀ ਨੂੰ ਤਿਹੁ = ਤਿੰਨੇ ਲੋਇ = ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਇੱਛਾਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਇਛਾਇਆ = ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਧੂੜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਧੀਰਜੁ ਧਰਮੁ ਸਮੋਇ; ਸੰਤੋਖੁ ਸਮਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜੀ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਧੀਰਜ, ਧਰਮ ਸਮੋਇ = ਸਮਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੰਤੋਖ ਭੀ ਸਮਾਇਆ = ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵਣ ਜੁਗਤਿ ਪਰੋਇ; ਰਿਜਕੁ ਪੁਜਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰੋ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਨਾਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਰਿਜ਼ਕ ਹੋਰਨਾਂ ਤਕ ਵੀ ਪੁਜਾਇਆ = ਪੁਚਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਮੰਨੈ ਹੁਕਮੁ ਰਜਾਇ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਇਆ ॥੬॥

ਜੋ ਗੁਰਮੁਖ ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਰਜਾਇ = ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਮੰਨੈ = ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਜਾਇਆ = ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਹੈ ॥੬॥

ਪਉੜੀ ੭ (ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ)

ਪਾਣੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚਿ; ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਪਾਣੀਐ।

ਪਾਣੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਪਾਣੀਐ = ਪਾਣੀ ਹੈ।

ਨੀਚਹੁ ਨੀਚ ਨ ਹਿਚ; ਨਿਰਮਲ ਜਾਣੀਐ।

ਪਾਣੀ ਨੀਚਹੁ = ਨੀਵੀਂ ਤੋਂ ਨੀਚ = ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਵੱਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਹਿਚ = ਸੰਕੋਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਚਾਹੇ ਪਾਣੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਜਾਂ ਰੇਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਨਿੱਤਰ ਕੇ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਹਿਦਾ ਬਾਹਲੀ ਖਿਚ; ਨਿਵੇ ਨੀਵਾਣੀਐ।

ਪਾਣੀ ਬਾਹਲੀ = ਬਹੁਤੀ ਵੱਡੀ ਖਿੱਚ ਸਹਿਦ = ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਕਰਖਣ ਸ਼ਕਤੀ ਧਰਤੀ ਨਿਵਾਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਦਾ ਨਿਵਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਕੇ ਨੀਵਾਣੀਐ = ਨੀਵੇਂ ਥਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੱਲਦਾ ਹੈ।

ਮਨ ਮੇਲੀ ਘੁਲ ਮਿਚਿ; ਸਭ ਰੰਗ ਮਾਣੀਐ।

ਪਾਣੀ ਮਨ ਦਾ ਮੇਲੀ = ਮਿਲਾਪੜਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਘੁਲ ਮਿਚਿ = ਘੁਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣੀਐ = ਮਾਣਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਹਰ ਇਕ ਰੰਗ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਛੁੜੈ ਨਾਹਿ ਵਿਰਚਿ; ਦਰਿ ਪਰਵਾਣੀਐ।

(‘ਵਿਰੱਚਿ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪਾਣੀ ਇਕ ਵਾਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਰਚਿ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਰਚ ਜਾਵੇ, ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੈ = ਵਿੱਛੜਦਾ ਨਾਹਿ = ਨਹੀਂ, ਆਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦਰਿ = ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਰਵਾਣੀਐ = ਪਰਵਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਰਉਪਕਾਰ ਸਰਚਿ; ਭਗਤਿ ਨੀਸਾਣੀਐ ॥੭॥

(‘ਸਰੱਚਿ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੭॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਪਾਣੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚਿ; ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਪਾਣੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਬੁੱਧ ਰੂਪ ਧਰਤੀ ਹੈ ਤੇ ਬੁੱਧ ਰੂਪ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪ ਪਾਣੀਐ = ਪਾਣੀ ਹੈ।

ਨੀਚਹੁ ਨੀਚ ਨ ਹਿਚ; ਨਿਰਮਲ ਜਾਣੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨੀਚਹੁ ਨੀਚ = ਨਿਮਰਤਾ ਤੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਹਿਚ = ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੱਡੇ ਹਾਂ ਤੇ ਹੰਗਤਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਿਰਮਲ = ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੀਦੇ ਹਨ।

ਸਹਿਦਾ ਬਾਹਲੀ ਖਿਚ; ਨਿਵੇ ਨੀਵਾਣੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਖਿਚ = ਕਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਚੱਲਦਿਆਂ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਲੀ = ਬਹੁਤੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਸਹਿਦਾ = ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਨਿਵੇ = ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਨੀਵਾਣੀਐ = ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ।

ਮਨ ਮੇਲੀ ਘੁਲ ਮਿਚਿ; ਸਭ ਰੰਗ ਮਾਣੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ ਐਸੀ ਮੇਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਵਿਚ ਘੁਲ ਮਿਚਿ = ਘੁਲ-ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਭ = ਸਾਰੇ ਵਰਨਾਂ ਤੇ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਅੰਦਰੋਂ ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਮਾਣੀਐ = ਮਾਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਛੁੜੈ ਨਾਹਿ ਵਿਰਚਿ; ਦਰਿ ਪਰਵਾਣੀਐ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ (ਵਿ + ਰਚਿ) ਵਿ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਰਚਿ = ਰਚ ਕੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਵਿਛੁੜੈ = ਵਿੱਛੜਦੇ ਨਾਹਿ = ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਿ = ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪਰਵਾਣੀਐ = ਪਰਵਾਣਨੀਕ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਫਿਰ ਪਰਵਾਣਨੀਕ ਹੋ ਕੇ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ?

ਪਰਉਪਕਾਰ ਸਰਚਿ; ਭਗਤਿ ਨੀਸਾਣੀਐ ॥੭॥

ਪਰਉਪਕਾਰ = ਪਰਾਇਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਰਚਿ = ਸਹਿਤ ਰੁਚੀ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੀ ਪੱਕੀ ਨੀਸਾਣੀਐ = ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਹੋ ਕੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਪਰਉਪਕਾਰ ਉਮਾਹਾ ॥ *(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੭੩)*

ਪਉੜੀ ੮ (ਬ੍ਰਿਛ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼)

ਧਰਤੀ ਉਤੈ ਰੁਖ; ਸਿਰ ਤਲਵਾਇਆ।

ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਰੁਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤਲਵਾਇਆ = ਉਲਟਾ ਹੋ ਕੇ ਸਿਰ ਹੇਠਾਂ ਤੇ ਪੈਰ ਉੱਪਰ ਕਰ ਕੇ ਉੱਗਦਾ ਹੈ।

ਆਪਿ ਸਹੰਦੈ ਦੁਖ; ਜਗੁ ਵਰਸਾਇਆ।

ਰੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੁੱਖ ਸਹੰਦੈ = ਸਹਾਰ ਕੇ ਜਗੁ = ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦਾ ਵਰਸਾਇਆ = ਵਰਸਾਉ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਵੱਟਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਸਹਿ ਕੇ ਵੀ ਫਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਫਲ ਦੇ ਲਾਹਨਿ ਭੁਖ; ਵਟ ਵਗਾਇਆ।

('ਵੱਟ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਲੋਕ ਰੁੱਖ 'ਤੇ ਵਗਾਇਆ = ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵਗਾਹ ਕੇ ਵਟ = ਵੱਟੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਰੁੱਖ ਮਾਰ ਸਹਿ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫਲ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਲਾਹਨਿ = ਲਾਹੁੰਦਾ ਭਾਵ ਮਿਟਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਛਾਵ ਘਣੀ ਬਹਿ ਸੁਖ; ਮਨੁ ਪਰਚਾਇਆ।

ਰਾਹਗੀਰ ਰੁੱਖ ਦੀ ਘਣੀ = ਸੰਘਣੀ ਛਾਵ = ਛਾਂ ਹੇਠ ਬਹਿ = ਬੈਠ ਕੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪਰਚਾਇਆ = ਪਰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵਢਨਿ ਆਇ ਮਨੁਖ; ਆਪ ਤਛਾਇਆ।

ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਵੱਢਣ ਆਇ = ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰੁੱਖ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਛਾਇਆ = ਕਟਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਸਤ੍ਰਿ ਤੀਖਣਿ ਕਾਟਿ ਡਾਰਿਓ ਮਨਿ ਨ ਕੀਨੋ ਰੋਸੁ॥ *(ਮਾਰੂ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੦੧੯)*

ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਸਨਮੁਖੁ; ਭਾਣਾ ਭਾਇਆ॥੮॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ॥੮॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਧਰਤੀ ਉਤੈ ਰੁਖ; ਸਿਰ ਤਲਵਾਇਆ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਰੁਖ = ਬ੍ਰਿਛ ਮਨ ਰੂਪੀ ਸਿਰ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪੀ ਤਲਵਾਇਆ = ਨੀਵੇਂ ਕਰ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ।

ਆਪਿ ਸਹੰਦੈ ਦੁਖ; ਜਗੁ ਵਰਸਾਇਆ।

ਆਪ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਜਪ, ਤਪ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਸਹੰਦੈ = ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਜਪ ਤਪ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਜਗੁ = ਸੰਸਾਰ ਵਰਸਾਇਆ = ਵਰੋਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਫਲ ਦੇ ਲਾਹਨਿ ਭੁਖ; ਵਟ ਵਗਾਇਆ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵੱਲ ਬੋਲ-ਕੁਬੋਲ ਰੂਪ ਵੱਟੇ ਵਗਾਇਆ = ਵਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਰੂਪ ਫਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਅੰਨ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਭੁੱਖ ਲਾਹੁਣ ਭਾਵ ਮਿਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਅੰਨ ਬਸਤਰ ਆਦਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਬੋਲ-ਕੁਬੋਲ ਬੋਲਦਾ ਸੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸੰਤ ਕਰੈ ਨਹਿ ਵੈਰ ਕਹੂੰ ਸਭ ਕੇ ਹਿਤ ਮੈਂ ਵਰਤੈ ਅਤਿ ਹੀ।
ਤਾ ਤਨ ਕੋ ਜਬ ਦਾਹਤ ਕੋ ਵਹਿ ਤਦਪਿ ਦੇਤ ਸੁਖਾਮਿਤ ਹੀ।

ਜੈਸੇ ਕੁਠਾਰ ਕਟੈ ਤਰੁ ਚੰਦਨ ਗੰਧ ਤਿਸੈ ਮੁਖ ਦੇਵਤ ਹੀ।
ਹੇਤੁ ਇਹੀ ਸਰਬਾਤਮ ਹੇਰਤ ਤਾਂ ਪਦ ਕੰਜ ਨਮੋ ਨਿਤ ਹੀ॥੩॥ *(ਸਾਰੁਕਤਾਵਲੀ)*

ਛਾਵ ਘਣੀ ਬਹਿ ਸੁਖ; ਮਨ ਪਰਚਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪੀ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਘਣੀ = ਬਹੁਤੀ ਸੰਘਣੀ ਛਾਂ ਹੈ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਛਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣਾ ਮਨ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਪਰਚਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਵਢਨਿ ਆਇ ਮਨੁਖ; ਆਪ ਤਛਾਇਆ।

ਜੇਕਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਰੂਪੀ ਵੱਢਣ ਆਇ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਆਪ ਤਕਲੀਫ਼ ਸਹਾਰਨ ਰੂਪੀ ਤਛਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਸਨਮੁਖ; ਭਾਣਾ ਭਾਇਆ॥੮॥

ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਸਨਮੁਖ ਗੁਰਸਿੱਖ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਭਾਣਾ = ਹੁਕਮ ਭਾਇਆ = ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ॥੮॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਹੈਨਿ ਵਿਰਲੇ ਨਾਹੀ ਘਣੇ ਫੈਲ ਫਕੜੁ ਸੰਸਾਰੁ॥੧੨॥ *(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੪੧੧)*

ਪਉੜੀ ੯ (ਪਿਛਲੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ)

ਰੁਖਹੁ ਘਰ ਛਾਵਾਇ; ਥੰਮ ਥਮਾਇਆ।

ਰੁਖਹੁ = ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੀ ਲੱਕੜ ਨਾਲ ਘਰ ਛਾਵਾਇ = ਛੱਤ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਦਾ ਥਮਾਇਆ = ਸਹਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿਰਿ ਕਰਵਤੁ ਧਰਾਇ; ਬੇੜ ਘੜਾਇਆ।

(‘ਕਰਵੱਤੁ’ ਬੋਲੋ)

ਬ੍ਰਿਛ ਦੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਕਰਵਤੁ = ਆਰੇ ਉੱਤੇ ਧਰਾਇ = ਧਰਾ ਕੇ ਕੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਦੀ ਲੱਕੜ ਤੋਂ ਫੱਟੇ ਤੇ ਤਖ਼ਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਬੇੜਾ ਘੜਾਇਆ = ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਜੜਾਇ; ਪੂਰ ਤਰਾਇਆ।

ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫੱਟਿਆਂ ਤੇ ਤਖ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਜੜਾਇ = ਜੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਬੇੜਾ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਪੂਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰ, ਭਾਵ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਤਰਾਇਆ = ਤਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਲਖ ਲਹਰ ਦਰੀਆਇ; ਪਾਰਿ ਲੰਘਾਇਆ।

ਦਰੀਆਇ = ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਬੇੜਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਲੰਘਾਇਆ = ਲੰਘਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਰੁਖਹੁ ਘਰ ਛਾਵਾਇ; ਥੰਮ ਥਮਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਰੁੱਖ ਵਾਂਗ ਬਿਰਤੀ ਦੀ ਅਚੱਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਰੂਪੀ ਘਰ ਨੂੰ

ਛਾਵਾਇ = ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਨੂੰ ਥਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰੋਕ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸਿਰਿ ਕਰਵਤੁ ਧਰਾਇ; ਬੇੜ ਘੜਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਰੂਪੀ ਸਿਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪੀ ਕਰਵਤੁ = ਆਰਾ ਧਰਾਇ = ਧਰਾ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਲੰਘਾਉਣ ਲਈ ਭਗਤੀ ਦੇ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਬੇੜਾ ਘੜਾਇਆ = ਘੜਨਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਜੜਾਇ; ਪੂਰ ਤਰਾਇਆ।

ਜੋ (ਲੋ + ਹੇ) ਲੋ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਹੇ = ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਜੜਾ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੇ ਪੂਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰ ਤਰਾਇਆ = ਤਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰਮੁਖਿ ਕੋਟਿ ਉਧਾਰਦਾ ਭਾਈ ਦੇ ਨਾਵੈ ਏਕ ਕਣੀ ॥੨॥ *(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੬੦੮)*

ਭਵਜਲ ਅੰਦਰਿ ਬੋਹਿਥੈ ਇਕਸ ਪਿਛੇ ਲਖ ਤਰੰਦੇ। *(ਵਾਰ ੬, ਪਉੜੀ ੧੪)*

ਲਖ ਲਹਿਰ ਦਰੀਆਇ; ਪਾਰਿ ਲੰਘਾਇਆ।

ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਦਰਿਆ ਦੀਆਂ ਲੋਭ ਰੂਪੀ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਭਗਤੀ ਦੇ ਬੇੜੇ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਦੇ ਚੱਪੂ ਦੇ ਕੇ ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਮੁਕਤੀ ਰੂਪ ਪਰਲੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਸਿਖਾ ਭੈ ਭਾਇ; ਸਬਦ ਕਮਾਇਆ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਭੈ = ਡਰ ਅਤੇ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕਮਾਇਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ :

ਇਕਸ ਪਿਛੈ ਲਾਇ; ਲਖ ਛਡਾਇਆ ॥੯॥

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਕਸ = ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਿਛੈ = ਪਿੱਛੇ ਲਾਇ = ਲਾ ਕੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਤੋਂ **ਵਾ:** ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਕੁੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਛੁਡਾ ਲਿਆ ਹੈ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਤਿਲਾਂ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼)

ਘਾਣੀ ਤਿਲੁ ਪੀੜਾਇ; ਤੇਲ ਕਢਾਇਆ।

ਤਿਲ ਨੂੰ ਘਾਣੀ = ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਪੀੜਾਇ = ਪੀੜ ਕੇ ਤੇਲ ਕਢਾਇਆ = ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੀਵੈ ਤੇਲੁ ਜਲਾਇ; ਅਨ੍ਹੇਰ ਗਵਾਇਆ।

ਫਿਰ ਉਸ ਤੇਲ ਨੂੰ ਦੀਵੈ = ਦੀਵੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਦੀਵੇ ਨੂੰ ਜਲਾਇ = ਜਲਾ ਕੇ ਅਨ੍ਹੇਰ = ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਗਵਾਇਆ = ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦੀਵਾ ਬਲੈ ਅੰਧੇਰਾ ਜਾਇ ॥ *(ਸੂਹੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੭੯੧)*

ਮਸੁ ਮਸਵਾਣੀ ਪਾਇ; ਸਬਦੁ ਲਿਖਾਇਆ।

ਫਿਰ ਜੋ ਉਸ ਦੀਵੇ ਤੋਂ ਮਸੁ = ਸਿਆਹੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਸਵਾਣੀ = ਦਵਾਤ ਵਿਚ ਪਾਇ = ਪਾ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਲਿਖਾਇਆ = ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਘਾਣੀ ਤਿਲੁ ਪੀੜਾਇ; ਤੇਲ ਕਢਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਤਿਲਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਦੇ ਵੇਲਣਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਿੜਾ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਤੇਲ ਨੂੰ ਕਢਾਇਆ ਹੈ।

ਦੀਵੈ ਤੇਲੁ ਜਲਾਇ; ਅਨ੍ਹੇਰ ਗਵਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਰੂਪੀ ਦੀਵੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪੀ ਬੱਤੀ ਪਾ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਤੇਲ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਰ ਕੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦੀਵਾ ਜਲਾਇ = ਜਗਾਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਅਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਗਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਮਸੁ ਮਸਵਾਣੀ ਪਾਇ; ਸਬਦੁ ਲਿਖਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਮੋਹ ਨੂੰ ਬਾਲ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪ ਮਸਵਾਣੀ = ਦਵਾਤ ਵਿਚ ਮਸੁ = ਸਿਆਹੀ ਪਾਉਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਉੱਪਰ ਗੁਰਮੰਤਰ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਸੁਣਿ ਸਿਖਿ ਲਿਖਿ ਲਿਖਾਇ; ਅਲੇਖੁ ਸੁਣਾਇਆ।

ਸਿਖਿ = ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਲਿਖ ਲਿਖਾਇ = ਲਿਖਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਅਲੇਖੁ = ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਜੱਸ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਪੁ ਗਵਾਇ; ਸਬਦੁ ਕਮਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਤਿਲ ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕਮਾਇਆ = ਕਮਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗਿਆਨ ਅੰਜਨ ਲਿਵਲਾਇ; ਸਹਜਿ ਸਮਾਇਆ ॥੧੦॥

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਅੰਜਨ = ਸੁਰਮੇ ਨੂੰ ਸੁਰਤ ਰੂਪੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਲਿਵਲਾਇ (ਲਿਵ + ਲਾਇ) ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਇ = ਲਾ ਕੇ ਸਹਿਜ ਪਦ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ = ਸਮਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਗਊ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ)

ਦੁਧੁ ਦੇਇ ਖੜੁ ਖਾਇ; ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਇਆ।

('ਖੜੁ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਗਊ ਖੜੁ = ਘਾਹ ਖਾਇ = ਖਾ ਕੇ ਦੁੱਧ ਦੇਇ = ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨ = ਨਹੀਂ ਗਣਾਇਆ = ਗਣਾਉਂਦੀ, ਭਾਵ ਜਣਾਉਂਦੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਦੁੱਧ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਸੂ ਮਿਲਹਿ ਚੰਗਿਆਈਆ ਖੜੁ ਖਾਵਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਦੇਹਿ ॥ *(ਗੂਜਰੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੮੯)*

ਦੁਧਹੁ ਦਹੀ ਜਮਾਇ; ਘਿਉ ਨਿਪਜਾਇਆ।

ਫਿਰ ਉਸ ਦੁਧਹੁ = ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਦਹੀਂ ਜਮਾਇ = ਜਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਰਿੜਕ ਕੇ ਘਿਉ = ਘੀ ਵੀ ਨਿਪਜਾਇਆ = ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੋਹਾ ਮੂਤੁ ਲਿੰਬਾਇ; ਪੂਜ ਕਰਾਇਆ।

ਗਊ ਦੇ ਗੋਹੇ ਨਾਲ ਲਿੰਬਾਇ = ਲੇਪਣ ਅਤੇ ਪੋਚਾ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗਊ ਦੇ ਮੂਤੁ = ਮੂਤਰ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝ ਕੇ ਗਊ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਾਇਆ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਦੁਧੁ ਦੇਇ ਖੜੁ ਖਾਇ; ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਇਆ।

ਗਊ ਰੂਪ ਸਤਿਪੁਰਸ਼ ਨਿਸ਼ਕਾਮਤਾ ਦਾ ਖੜੁ = ਘਾਹ ਰੂਪ ਸਾਦਾ ਭੋਜਨ ਖਾਇ = ਖਾ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਦੁੱਧ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਹੰਕਾਰ ਵੱਸ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨ = ਨਹੀਂ ਗਣਾਇਆ = ਜਣਾਉਂਦੇ।

ਦੁਧਹੁ ਦਹੀ ਜਮਾਇ; ਘਿਉ ਨਿਪਜਾਇਆ।

ਉਹ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਦੁਧਹੁ = ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਜਾਗ ਲਾ ਕੇ ਬਿਬੇਕ ਰੂਪੀ ਦਹੀਂ ਜਮਾਇ = ਜਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਰੂਪ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਮਧਾਣੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਰਿੜਕ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਘਿਉ ਨਿਪਜਾਇਆ = ਕੱਢਦੇ ਹਨ।

ਗੋਹਾ ਮੂਤੁ ਲਿੰਬਾਇ; ਪੂਜ ਕਰਾਇਆ।

ਗੋਹੇ ਮੂਤਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ, ਸੁੱਚਮ ਆਦਿ ਰੱਖਣੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜੋ ਲਿੰਬਾਇ = ਲਿੱਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਉਹ ਪਾਖੰਡ ਰਹਿਤ ਹਨ। ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿੱਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਪ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕਰਾਇਆ = ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਛਤੀਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਖਾਇ; ਕੁਚੀਲ ਕਰਾਇਆ।

ਮਨੁੱਖ ਛਤੀਹ = ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਭੋਜਨ ਖਾਇ = ਖਾ ਕੇ ਕੁਚੀਲ = ਮਲ-ਮੂਤਰ ਹੀ ਕਰਾਇਆ = ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਚਲਿ ਜਾਇ; ਸਤਿਗੁਰੁ ਧਿਆਇਆ।

ਪਰ ਜੋ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਚੱਲ ਕੇ ਜਾਇ = ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕਾਗਰ ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਧਿਆਇਆ = ਧਿਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਫਲ ਜਨਮ ਜਗਿ ਆਇ; ਸੁਖ ਫਲ ਪਾਇਆ॥੧੧॥

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਜਗਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਇ = ਆ ਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਪਾਇਆ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ॥੧੧॥

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਕਪਾਹ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ)

ਦੁਖ ਸਹੈ ਕਪਾਹਿ; ਭਾਣਾ ਭਾਇਆ।

ਕਪਾਹਿ = ਕਪਾਹ ਅਨੇਕਾਂ ਦੁੱਖ ਸਹੈ = ਸਹਿ ਕੇ ਵੀ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਭਾਇਆ = ਚੰਗਾ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਦੀ ਹੈ।

ਵੇਲਣਿ ਵੇਲ ਵੇਲਾਹਿ; ਤੁੰਬ ਤੁੰਬਾਇਆ।

ਫਿਰ ਕਪਾਹ ਨੂੰ ਵੇਲਣਿ = ਵੇਲਣੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੇਲ ਵੇਲਾਹਿ = ਵੜੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਪਾਹ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਤੁੰਬ ਤੁੰਬਾਇਆ = ਵੱਖਰਾ-ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਿੰਞਣਿ ਪਿੰਜ ਫਿਰਾਹਿ; ਸੂਤੁ ਕਤਾਇਆ।

ਫਿਰ ਕਪਾਹ ਨੂੰ ਪਿੰਜ = ਪੇਂਜੇ ਨੇ ਪਿੰਞਣਿ = ਪਿੰਜ ਕੇ ਤੇ ਫਿਰ ਫਿਰਾਹਿ = ਚਰਖੇ ਦੁਆਰਾ ਸੂਤ ਕਤਾਇਆ = ਕੱਤੀਦਾ ਹੈ।

ਨਲੀ ਜੁਲਾਹੇ ਵਾਹਿ; ਚੀਰੁ ਵੁਣਾਇਆ।

ਫਿਰ ਜੁਲਾਹਾ ਸੂਤ ਨੂੰ ਨਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵਾਹਿ = ਚਲਾ ਕੇ ਚੀਰੁ = ਕੱਪੜਾ ਵੁਣਾਇਆ = ਉਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਖੁੰਬ ਚੜਾਇਨਿ ਬਾਹਿ; ਨੀਰਿ ਧੁਵਾਇਆ।

('ਚੜ੍ਹਾਇਨਿ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਫਿਰ ਧੋਬੀ ਉਣੇ ਹੋਏ ਕੱਪੜੇ ਨੂੰ ਖੁੰਬ (ਧੋਬੀ ਦਾ ਬਰਤਨ) ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਹਿ = ਨਦੀ ਦੇ ਨੀਰਿ = ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਧੁਵਾਇਆ = ਧੋਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਵੇਲਿ ਪਿੰਞਾਇਆ ਕਤਿ ਵੁਣਾਇਆ॥ ਕਟਿ ਕੁਟਿ ਕਰਿ ਖੁੰਬਿ ਚੜਾਇਆ॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੯੫੬)

ਪੈਨਿ੍ ਸਾਹਿ ਪਾਤਿਸਾਹਿ; ਸਭਾ ਸੁਭਾਇਆ॥੧੨॥

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਸੁਹਾਇਆ')

ਫਿਰ ਉਸ ਕੱਪੜੇ ਨੂੰ ਸਾਹਿ = ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਤੇ ਪਾਤਿਸਾਹਿ = ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪੈਨਿ੍ = ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਭਾ = ਮਜਲਸ ਵਿਚ ਸੁਭਾਇਆ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥੧੨॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਦੁਖ ਸਹੈ ਕਪਾਹਿ; ਭਾਣਾ ਭਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਕਪਾਹਿ = ਕਪਾਹ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜੋ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਦੁੱਖ ਸਹੈ = ਸਹਿ ਕੇ ਵੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਭਾਇਆ = ਚੰਗਾ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਵੇਲਣਿ ਵੇਲ ਵੇਲਾਹਿ; ਤੁੰਬ ਤੁੰਬਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪੀ ਵੇਲਣਿ = ਵੇਲਣੇ ਥਾਣੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਲ ਵੇਲਾਹਿ = ਵੇਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਪਾਹ ਨੂੰ ਤੁੰਬ ਤੁੰਬਾਇਆ = ਰਤੀ ਰਤੀ ਕਰਨ ਵਾਂਗ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਚੁਗ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਪਿੰਞਣਿ ਪਿੰਜ ਫਿਰਾਹਿ; ਸੂਤੁ ਕਤਾਇਆ।

ਪੇਂਜੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਿਬੇਕ ਰੂਪੀ ਪਿੰਜਣ ਨਾਲ ਪਿੰਜ ਕੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪੀ ਫਿਰਾਹੇ = ਚਰਖ਼ੇ ਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰਵਣ, ਮੰਨਣ, ਨਿਧਿਆਸਣ ਦਾ ਸੂਤ ਕਤਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਨਲੀ ਜੁਲਾਹੇ ਵਾਹਿ; ਚੀਰੁ ਵੁਣਾਇਆ।

ਜੁਲਾਹੇ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਰਤ ਰੂਪੀ ਨਲੀ ਵਿਚ ਵਾਹਿ = ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਪ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਚੀਰੁ = ਕੱਪੜਾ ਵੁਣਾਇਆ = ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਖੁੰਬ ਚੜਾਇਨਿ ਬਾਹਿ; ਨੀਰਿ ਧੁਵਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭੈ ਰੂਪ ਖੁੰਬ ਵਿਚ ਚੜਾਇਨਿ = ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਨਾਮ ਰੂਪ ਬਾਹਿ = ਨਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਰੂਪ ਨੀਰਿ = ਜਲ ਨਾਲ ਧੁਵਾਇਆ = ਧੋਤਾ ਹੈ।

ਪੈਨਿ੍ ਸਾਹਿ ਪਾਤਿਸਾਹਿ; ਸਭਾ ਸੁਭਾਇਆ॥੧੨॥

ਇਉਂ ਸਾਹਿ = ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਰੂਪੀ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਪਾਤਿਸਾਹਿ = ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪੈਨਿ੍ = ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਇਕ ਸਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਸਭਾ ਵਿਚ ਸੁਭਾਇਆ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥੧੨॥

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਮਜੀਠ ਅਤੇ ਕਮਾਦ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼)

ਜਾਣੁ ਮਜੀਠੈ ਰੰਗੁ; ਆਪ ਪੀਹਾਇਆ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਰੇ ਜਾਣੁ = ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਜੀਠੈ = ਮਜੀਠ ਦਾ ਰੰਗ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੱਕੀ ਵਿਚ ਪੀਹਾਇਆ = ਪਿਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕਦੈ ਨ ਛਡੈ ਸੰਗੁ; ਬਣਤ ਬਣਾਇਆ।

ਮਜੀਠ ਦੀ ਚਾਹੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਬਣਤ = ਬਣਤਰ ਬਣਾਇਆ = ਬਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਰੰਗ ਦਾ ਸੰਗੁ = ਸਾਥ ਨ = ਨਹੀਂ ਛਡੈ = ਛੱਡਦਾ।

ਕਟਿ ਕਮਾਦੁ ਨਿਸੰਗ; ਆਪੁ ਪੀੜਾਇਆ।

ਕਮਾਦੁ = ਗੰਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਟਿ = ਕਟਾ ਕੇ ਨਿਸੰਗ = ਬੇ-ਫ਼ਿਕਰ ਹੋ ਕੇ ਕੋਹਲੂ ਵਿਚ ਪੀੜਾਇਆ = ਪੀੜਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਵੇਖੁ ਜਿ ਮਿਠਾ ਕਟਿਆ ਕਟਿ ਕੁਟਿ ਬਧਾ ਪਾਇ॥
ਖੁੰਢਾ ਅੰਦਰਿ ਰਖਿ ਕੈ ਦੇਨਿ ਸੁ ਮਲ ਸਜਾਇ॥ *(ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੪੨)*

ਕਰੈ ਨ ਮਨ ਰਸ ਭੰਗੁ; ਅਮਿਓ ਚੁਆਇਆ।

ਫਿਰ ਗੰਨਾ ਕਦੇ ਵੀ ਪੀੜਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਰਸ = ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਭੰਗੁ = ਨਾਸ਼ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰੈ = ਕਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਅਮਿਓ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਮਿੱਠੇ ਰਸ ਨੂੰ ਚੁਆਇਆ = ਚੁਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁੜੁ ਸਕਰ ਖੰਡ ਅਚੰਗ; ਭੋਗ ਭੋਗਾਇਆ।

ਫਿਰ ਲੋਕ ਗੰਨੇ ਦੇ ਰਸ ਤੋਂ ਬਣੇ ਗੁੜ, ਸ਼ੱਕਰ ਤੇ ਖੰਡ ਅਚੰਗ = ਜਿਸ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਰਸਾਂ ਦੇ ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਾਇਆ = ਭੋਗਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਨ ਮੋੜਨ ਅੰਗੁ; ਜਗੁ ਪਰਚਾਇਆ ॥੧੩॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਧ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਗੁਰਮੁਖ ਦੁੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅੰਗੁ = ਮੂੰਹ ਨ = ਨਹੀਂ ਮੋੜਦੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰ ਕੇ ਵੀ ਜਗੁ = ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਪਰਚਾ ਪਰਚਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥੧੩॥

ਭਾਵ ਜਿਵੇਂ ਮਜੀਠ ਅਨੇਕਾਂ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰ ਕੇ ਪੱਕਾ ਰੰਗ ਹੋ ਕੇ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ, ਭਾਵ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਪਾਟਣ ਤਕ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਾਥ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਪਰਉਪਕਾਰ ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਕਾਰਜ ਕਰਦਿਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਦੁੱਖ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰਿ ਤੁਠੈ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਚਾੜਿਆ ਫਿਰਿ ਬਹੁੜਿ ਨ ਹੋਵੀ ਭੰਙੁ ॥੧॥ *(ਸੂਹੀ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੭੩੧)*

ਬਲਕਿ ਕਮਾਦ ਵਾਂਗੂੰ ਦੁੱਖਾਂ-ਸੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪੀੜਤ ਹੋ ਕੇ ਭੀ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ, ਆਪਾ ਵਾਰ ਕੇ ਭੀ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਲੋਹੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ)

ਲੋਹਾ ਆਰਣਿ ਪਾਇ; ਤਾਵਣਿ ਤਾਇਆ।

ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਲੁਹਾਰ ਆਰਣਿ = ਅੱਗ ਦੀ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਪਾਇ = ਪਾ ਕੇ ਤਾਵਣਿ = ਤਉਣੀਆਂ ਲਾ ਲਾ ਕੇ ਤਾਇਆ = ਤਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਘਣ ਅਹਰਣਿ ਹਣਵਾਇ; ਦੁਖੁ ਸਹਾਇਆ।

ਲੋਹਾ ਅਹਰਣਿ = ਲੋਹੇ ਦੇ ਇਕ ਭਾਰੀ ਢੇਲੇ ਉੱਤੇ ਘਣ = ਹਥੌੜੇ ਦੀਆਂ ਹਣਵਾਇ = ਸੱਟਾਂ ਮਰਵਾ ਕੇ ਦੁੱਖ ਸਹਾਇਆ = ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ।

ਆਰਸੀਆ ਘੜਵਾਇ; ਮੁਲੁ ਕਰਾਇਆ।

ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੜਵਾਇ = ਘੜਵਾ ਕੇ ਤੇ ਆਰਸੀਆ = ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਾਂਗ ਚਮਕਾ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਰਾਇਆ = ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖਹੁਰੀ ਸਾਣ ਧਰਾਇ; ਅੰਗੁ ਹਛਾਇਆ।

ਫਿਰ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਖਹੁਰੀ = ਖੁਰਦਰੇ ਸਾਣ = ਤਿੱਖੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੱਥਰ ਉੱਤੇ ਧਰਾਇ = ਰੱਖ ਕੇ ਤਿੱਖਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਅੰਗੁ = ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਹਛਾਇਆ = ਛਿੱਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਿ ਰਖਾਇ; ਸਿਕਲ ਕਰਾਇਆ।

ਫਿਰ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਰਖਾਇ = ਰੱਖ ਕੇ ਚਮਕਾਉਣ ਲਈ ਸਿਕਲ = ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਪੁ ਗਵਾਇ; ਆਪੁ ਦਿਖਾਇਆ ॥੧੪॥

ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ॥੧੪॥

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਲੋਹਾ ਆਰਣਿ ਪਾਇ; ਤਾਵਣਿ ਤਾਇਆ।

ਜਦੋਂ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਲੋਹਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਲੁਹਾਰ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਰੂਪ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਲੁਹਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਦੀਆਂ ਲੱਕੜਾਂ ਫੂਕ ਕੇ ਜਪ-ਤਪ ਦੀਆਂ ਤਾਉਣੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਤਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਘਣ ਅਹਰਣਿ ਹਣਵਾਇ; ਦੁਖੁ ਸਹਾਇਆ।

ਫਿਰ ਰਾਗ-ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੀ ਮੈਲ ਕੱਢਣ ਵਾਸਤੇ ਧੀਰਜ ਰੂਪੀ ਅਹਿਰਣ ਉੱਤੇ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਘਣ = ਹਥੌੜੇ ਹਣਵਾਇ = ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਲੋਹਾ ਇਹ ਕਸਵੱਟੀ ਦੇ ਦੁੱਖ ਸਹਾਇਆ = ਸਹਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਆਰਸੀਆ ਘੜਵਾਇ; ਮੁਲੁ ਕਰਾਇਆ।

ਆਰਸੀਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪ ਘੜਵਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰੂਪ ਮੁੱਲ ਕਰਾਉਂਦਾ, ਭਾਵ ਪਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਖਹੁਰੀ ਸਾਣ ਧਰਾਇ; ਅੰਗੁ ਹਛਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਰੂਪੀ ਸਾਣ 'ਤੇ ਜੋ ਖਹੁਰੀ = ਖਰ੍ਹਵੀ, ਭਾਵ ਕਰੜੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਧਰਾਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਹੰਕਾਰ ਰੂਪੀ ਅੰਗ ਨੂੰ ਹਛਾਇਆ = ਛਿੱਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਨਵਿਰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਿ ਰਖਾਇ; ਸਿਕਲ ਕਰਾਇਆ।

ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ = ਚਰਨਾਂ ਹੇਠ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਰੱਖ ਕੇ, ਭਾਵ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਭਗਤੀ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਸਿਕਲ = ਚਮਕਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਲਾ ਕਰਾਇਆ = ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਪੁ ਗਵਾਇ; ਆਪੁ ਦਿਖਾਇਆ॥੧੪॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਖਾਇਆ = ਦਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ॥੧੪॥

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਰਬਾਬ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ)

ਚੰਗਾ ਰੁਖੁ ਵਢਾਇ; ਰਬਾਬੁ ਘੜਾਇਆ।

ਚੰਗੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰੁਖੁ = ਬ੍ਰਿਛ ਨੂੰ ਵਢਾਇ = ਵੱਢ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਲੱਕੜ ਤੋਂ ਰਬਾਬ ਨੂੰ ਘੜਾਇਆ = ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਛੇਲੀ ਹੋਇ ਕੁਹਾਇ; ਮਾਸੁ ਵੰਡਾਇਆ।

ਛੇਲੀ = ਬੱਕਰੀ, ਜੋ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੀ ਹੋਇ = ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਹ, ਭਾਵ ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਸ ਨੂੰ ਵੰਡਾਇਆ = ਵੰਡ ਕੇ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਆਂਦ੍ਹੂ ਤਾਰ ਬਣਾਇ; ਚੰਮਿ ਮੜਾਇਆ।

ਫਿਰ ਉਸ ਬੱਕਰੀ ਦੀਆਂ ਆਂਦ੍ਹੂ = ਆਂਦਰਾਂ ਤੋਂ ਤਾਰਾਂ ਬਣਾਇ = ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚੰਮਿ = ਚਮੜੇ ਨੂੰ ਰਬਾਬ ਦੇ ਉੱਤੇ ਮੜਾਇਆ = ਮੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਚੰਗਾ ਰੁਖੁ ਵਢਾਇ; ਰਬਾਬੁ ਘੜਾਇਆ।

ਚੰਗੇ ਰੁੱਖ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੋਣ ਰੂਪ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਢਾ ਲਿਆ, ਇਉਂ ਰਬਾਬ = ਰੱਬ ਦੀ ਆਬ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਘੜਾਇਆ = ਘੜਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਛੇਲੀ ਹੋਇ ਕੁਹਾਇ; ਮਾਸੁ ਵੰਡਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਛੇਲੀ = ਬੱਕਰੀ ਵਾਂਗ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਆਪ ਮੇਟਣ ਰੂਪ ਕੁਹਾਣਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਸ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਰੂਪ ਵੰਡਾਇਆ = ਵੰਡਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਆਂਦ੍ਹੂ ਤਾਰ ਬਣਾਇ; ਚੰਮਿ ਮੜਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਆਂਦਰਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪ੍ਰੀਤ ਰੂਪੀ ਤਾਰ ਬਣਾਈ ਹੈ ਤੇ ਆਪਾ ਮੇਟਣ ਰੂਪ ਚੰਮ ਨਾਲ ਮੜਾਇਆ = ਮੜ੍ਹਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚਿ ਆਇ; ਨਾਦ ਵਜਾਇਆ।

ਫਿਰ ਉਹੀ ਰਬਾਬ ਨਾਲ ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਇ = ਆ ਕੇ ਤਾਰਾਂ ਨਾਲ ਨਾਦ = ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਵਜਾਇਆ ਹੈ।

ਰਾਗ ਰੰਗ ਉਪਜਾਇ; ਸਬਦ ਸੁਣਾਇਆ।

ਫਿਰ ਕਈ ਰੰਗ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰਾਗ ਉਪਜਾਇ = ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਧਿਆਇ; ਸਹਜ ਸਮਾਇਆ॥੧੫॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਰੁੱਖ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰ ਕੇ ਵੀ ਪੁਰਖੁ = ਵਿਆਪਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਧਿਆਇ = ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਹਿਜ ਪਦ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ = ਸਮਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਚੰਦਨ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ)

ਚੰਨਣ ਰੁਖੁ ਉਪਾਇ; ਵਣਖੰਡ ਰਖਿਆ।

(‘ਰੱਖਿਆ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਚੰਨਣ = ਚੰਦਨ ਦਾ ਰੁਖੁ = ਬ੍ਰਿਛ ਉਪਾਇ = ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਵਣਖੰਡ = ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।

ਪਵਣ ਗਵਣ ਕਰਿ ਜਾਇ; ਅਲਖ ਨ ਲਖਿਆ।

('ਲਖਿਆ' ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਪਵਣ = ਹਵਾ ਉਸ ਵਿਚ ਗਵਨ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਵਾਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਪ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਲਖਿਆ = ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਭਾਵ ਵਾਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਹੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਾਸੂ ਬਿਰਖ ਬੁਹਾਇ; ਸਚ ਪਰਖਿਆ।

('ਪਰੱਖਿਆ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸੂ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਬਿਰਖ = ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਨੂੰ ਬੁਹਾਇ = ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਇਸ ਦੇ ਸੱਚੇ ਹੋਣ ਦੀ ਪਰਖਿਆ = ਪਰਖ ਹੈ।

ਸਭੇ ਵਰਨ ਗਵਾਇ; ਭਖਿ ਅਭਖਿਆ।

('ਅਭੱਖਿਆ' ਬੋਲੋ)

ਸਭੇ = ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਿਛ ਆਪਣੇ ਵਰਨ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਕੇ ਚਾਹੇ ਉਹ ਭਖਿ = ਫਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਾਹੇ ਅਭਖਿਆ = ਫਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਭ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਚੰਨਣ ਰੁਖੁ ਉਪਾਇ; ਵਣਖੰਡ ਰਖਿਆ।

ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਵਣਖੰਡ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚੰਦਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਉਪਾਇ = ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਪਤ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਵਣ ਗਵਣ ਕਰਿ ਜਾਇ; ਅਲਖ ਨ ਲਖਿਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੂਪ ਹਵਾ ਅੱਗੇ ਗਵਨ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਲਖ = ਨਾ ਲਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਲਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਵਾਸੂ ਬਿਰਖ ਬੁਹਾਇ; ਸਚੁ ਪਰਖਿਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਗਤਾਂ ਰੂਪੀ ਵਾਸੂ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਬੁਹਾਇ = ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੱਚੇ ਹੋਣ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭਗਤੀ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਹਨ।

ਸਭੇ ਵਰਨ ਗਵਾਇ; ਭਖਿ ਅਭਖਿਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਭੇ = ਸਾਰੇ ਵਰਨਾਂ, ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਦੀ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਨੂੰ ਗਵਾ ਕੇ ਅਭਖਿਆ = ਨਾ ਭਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅਪ੍ਰੋਖ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਭਖਿ = ਭਖਸ਼ਣ ਭਾਵ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਭੈ ਭਾਇ; ਅਪਿਓ ਪੀ ਚਖਿਆ।

('ਚੱਖਿਆ' ਬੋਲੋ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਭੈ = ਡਰ ਤੇ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅਪਿਓ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਨੂੰ ਪੀ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਸਵਾਦ ਚੱਖਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ;
ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਤਖਿਆ ॥੧੬॥

('ਪ੍ਰਤੱਖਿਆ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ = ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਂਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਖਿਆ = ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੧੬॥

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਸੇਵਾ ਵਰਣਨ)

ਗੁਰ ਸਿਖਾ ਗੁਰ ਸਿਖ; ਸੇਵ ਕਮਾਵਣੀ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਹੀ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵ = ਟਹਿਲ ਕਮਾਵਣੀ = ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਚਾਰਿ ਪਦਾਰਥ ਭਿਖ; ਫਕੀਰਾਂ ਪਾਵਣੀ।

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥਾਂ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ) ਦੀ ਭਿਖ = ਭਿੱਖਿਆ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ ਦੇ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਵਣੀ = ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਲੇਖ ਅਲੇਖ ਅਲਖ; ਬਾਣੀ ਗਾਵਣੀ।

ਜੋ ਲੇਖ ਤੋਂ ਅਲੇਖ = ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਹੀ ਗਾਵਣੀ = ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਰਸ ਇਖ; ਅਮਿਉ ਚੁਆਵਣੀ।

ਗੁਰਮੁਖ ਇਖ = ਗੰਨੇ ਦੇ ਰਸ ਵਾਂਗ ਮਿੱਠੇ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਦੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅਮਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਹੀ ਚੁਆਵਣੀ = ਚੁਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਤੁਲਿ ਨ ਭੂਤ ਭਵਿਖ; ਨ ਕੀਮਤਿ ਪਾਵਣੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਦੇ ਤੁਲਿ = ਬਰਾਬਰ ਭੂਤ = ਬੀਤਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਾਂ, ਭਵਿਖ = ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਨ = ਨਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤਿ = ਮੁੱਲ ਪਾਵਣੀ = ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਮਾਰਗ ਵਿਖ; ਲਵੈ ਨ ਲਾਵਣੀ ॥੧੭॥

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੇ ਮਾਰਗ = ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਇਕ ਵਿਖ = ਕਦਮ ਚੱਲਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਲਵੈ = ਸਦਰਸ਼, ਬਰਾਬਰ ਕੋਈ ਭੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਾਵਣੀ = ਲੱਗ ਸਕਦਾ ॥੧੭॥

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਸੇਵਾ ਫਲ)

ਇੰਦ੍ਰ ਪੁਰੀ ਲਖ ਰਾਜ; ਨੀਰ ਭਰਾਵਣੀ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜੋ ਨੀਰ = ਪਾਣੀ ਭਰਾਵਣੀ = ਭਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੈ, ਉਹ ਇੰਦਰ ਪੁਰੀ ਲੱਖਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਅਨੰਦਮਈ ਹੈ।

ਲਖ ਸੁਰਗ ਸਿਰਤਾਜ; ਗਲਾ ਪੀਹਾਵਣੀ।

(‘ਗਲਾ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੋ ਇਕ ਗਲਾ[੧] ਅਨਾਜ ਹੈ ਪੀਹਾਵਣੀ = ਪੀਹਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੈ, ਉਹ ਲੱਖਾਂ ਸੁਰਗ = ਸਵਰਗਾਂ ਦੀ ਸਿਰਤਾਜ = ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ।

ਰਿਧਿ ਸਿਧ ਨਿਧ ਲਖ ਸਾਜ; ਚੁਲਿ ਝੁਕਾਵਣੀ।

(‘ਚੁੱਲ੍ਹਿ’ ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੰਗਰਾਂ ਲਈ ਚੁਲਿ ਝੁਕਾਵਣੀ = ਜੋ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਬਾਲਣ ਪਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਇਹ ਲੱਖਾਂ ਰਿਧੀਆਂ, ਸਿਧੀਆਂ, ਨਿਧੀਆਂ ਦੀ ਸਾਜ = ਬਣਾਵਟ ਤੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ।

ਸਾਧ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ; ਗਰੀਬੀ ਆਵਣੀ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੀ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਵਾਜ = ਨਿਵਾਜਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਕਾਗਰ ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗ਼ਰੀਬੀ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੀ ਆਵਣੀ = ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਅਗਾਜ; ਬਾਣੀ ਗਾਵਣੀ॥੧੮॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗਾਵਣੀ = ਗਾਉਣ ਨਾਲ ਸੁਰਤ ਵਿਚ ਅਨਹਦ = ਇਕ-ਰਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਧੁਨ ਅਗਾਜ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਸੇਵਾ ਫਲ)

ਹੋਮ ਜਗ ਲਖ ਭੋਗ; ਚਣੇ ਚਬਾਵਣੀ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਚਣੇ = ਛੋਲੇ ਚਬਾਵਣੀ = ਚਬਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲੱਖਾਂ ਹੋਮ ਤੇ ਜੱਗਾਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲਵਾਉਣ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ।

ਤੀਰਥ ਪੁਰਬ ਸੰਜੋਗ; ਪੈਰ ਧੁਆਵਣੀ।

ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਧੁਆਵਣੀ = ਧੋਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਪੁਰਬ ਸੰਜੋਗ ਸਮੇਂ ਤੀਰਥਾਂ ’ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ।

ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਲਖ ਜੋਗ; ਸਬਦ ਸੁਨਾਵਣੀ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਨਾਵਣੀ = ਸੁਣਨ ਦਾ ਫਲ ਲੱਖਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ, ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਜੋਗ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ।

ਰਹੈ ਨ ਸਹਸਾ ਸੋਗ; ਝਾਤੀ ਪਾਵਣੀ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੇ ਝਾਤੀ ਪਾਵਣੀ = ਝਲਕ ਮਾਤਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਤਮਿਕ ਸਹਸਾ = ਸੰਸੇ ਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਸੋਗ = ਗ਼ਮ ਨਹੀਂ ਰਹੈ = ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ।

---

੧. **ਗਲਾ**—ਅੰਨ ਦਾ ਉਤਨਾ ਪ੍ਰਮਾਣ, ਜੋ ਖਰਾਸ ਅਥਵਾ ਚੱਕੀ ਦੇ ਗਲ (ਮੂੰਹ) ਵਿਚ ਆ ਸਕੇ।

ਭਉਜਲ ਵਿਚਿ ਅਰੋਗ; ਨ ਲਹਰਿ ਡਰਾਵਣੀ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਣ ਨਾਲ ਜੀਵ ਹਉਮੈ ਦੇ ਅਰੋਗ = ਰੋਗ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਉਜਲ = ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਰੂਪੀ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਡਰਾਵਣੀ = ਡਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ।

ਲੰਘਿ ਸੰਜੋਗ ਵਿਜੋਗ; ਗੁਰਮਤਿ ਆਵਣੀ ॥੧੯॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰਮਤਿ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਵਣੀ = ਆ ਜਾਣ 'ਤੇ ਉਹ ਸੰਜੋਗ ਵਿਜੋਗ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਤੋਂ, ਭਾਵ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਤੋਂ ਲੰਘਿ = ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਸੇਵਾ ਦਾ ਮਹਾਨ ਫਲ)

ਧਰਤੀ ਬੀਉ ਬੀਜਾਇ; ਸਹਸ ਫਲਾਇਆ।

ਜੇਕਰ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਇਕ ਬੀਉ = ਬੀਜ ਬੀਜਾਇ = ਬੀਜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਹਸ = ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗੁਣਾਂ ਹੋ ਕੇ ਫਲਾਇਆ = ਫਲਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਸਿਖ ਮੁਖਿ ਪਵਾਇ; ਨ ਲੇਖ ਲਿਖਾਇਆ।

ਪਰ ਜੇਕਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਅੰਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੇ ਮੁਖਿ = ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਵਾਇ = ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇੰਨਾ ਫਲੀਭੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਲੇਖ = ਲੇਖਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਿਖਾਇਆ = ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਧਰਤੀ ਦੇਇ ਫਲਾਇ; ਜੋਈ ਫਲੁ ਪਾਇਆ।

ਧਰਤੀ ਅੰਦਰ ਜੋਈ = ਜਿਸ ਫਲ ਦਾ ਬੀਜ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਹੀ ਫਲਾਇ = ਫਲ ਸਾਨੂੰ ਦੇਇ = ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰ ਸਿਖ ਮੁਖਿ ਸਮਾਇ; ਸਭ ਫਲ ਲਾਇਆ।

ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੁਖਿ = ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਇਕ ਅੰਨ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਸਮਾਉਣ, ਭਾਵ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਫਲ ਲਾਇਆ = ਲੈ ਲਈਦੇ ਹਨ।

ਬੀਜੇ ਬਾਝੁ ਨ ਖਾਇ; ਨ ਧਰਤਿ ਜਮਾਇਆ।

ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਬੀਜ ਬੀਜੇ ਤੋਂ ਬਾਝੁ = ਬਿਨਾਂ ਨ = ਨਾ ਕੁਝ ਜਮਾਇਆ = ਉੱਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨ = ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਖਾਇ = ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਚਿਤਿ ਵਸਾਇ; ਇਛਿ ਪੁਜਾਇਆ ॥੨੦॥੧੪॥

('ਪੁੱਜਾਇਆ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਪਰ ਜੇਕਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਚਿਤਿ = ਸੁਰਤ ਵਿਚ ਵਸਾਇ = ਵੱਸ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇਛਿ = ਇੱਛਾਵਾਂ ਪੁਜਾਇਆ = ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ॥੨੦॥੧੪॥

ਵਾਰ ੧੫

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓਂ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ)

ਸਤਿਗੁਰ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ; ਕੂੜੇ ਬਾਦਿਸਾਹ ਦੁਨੀਆਵੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਲੋਕ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰ ਦੁਨੀਆਵੇ = ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਕੂੜੇ = ਝੂਠੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਜਣੁ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸਿਰਿ ਸਾਹਾਂ ਦੈ ਸਾਹੁ॥ *(ਸਲੋਕ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੪੨੬)*

ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਾਥਾ ਨਾਥੁ ਹੈ; ਹੋਇ ਨਉਂ ਨਾਥੁ ਅਨਾਥ ਨਿਥਾਵੇ।

ਨੌਂ ਨਾਥ (ਆਦਨਾਥ, ਮਛੇਂਦ੍ਰਨਾਥ, ਉਦਯਨਾਥ, ਸੰਤੋਖਨਾਥ, ਕੰਬੜਨਾਥ, ਸਤਯਨਾਥ, ਅਚੰਭਨਾਥ, ਚੌਰੰਗੀਨਾਥ, ਗੋਰਖਨਾਥ) ਹੋਏ ਹਨ, ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਮੰਡਲੀ ਦੇ ਨਾਥ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਥਾਂ ਦੇ ਵੀ ਨਾਥ (ਮਾਲਕ) ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਨਿਥਾਵੇ ਲੋਕ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਾਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਚੁ ਦਾਤਾਰ ਹੈ; ਹੋਰੁ ਦਾਤੇ ਫਿਰਦੇ ਪਾਛਾਵੇ।

ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਹੀ ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੱਚੇ ਦਾਤਾਰ = ਦਾਤੇ ਹਨ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਦਾਤੇ ਬਣੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਿੱਛੇ ਪਾਛਾਵੇ = ਪਰਛਾਵੇਂ ਵਾਂਗ ਲੱਗੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਹੈ; ਕਰਿ ਕਰਤੂਤ ਨਿਨਾਵਨਿ ਨਾਵੇ।

ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਕਰਤਾ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਰਚੇਤਾ ਅਤੇ ਪੁਰਖੁ = ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਹਨ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਤੂਤ = ਕਰਮ (ਕਰਨੀ) ਕਰ ਕੇ ਨਿਨਾਵਨਿ = ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੀਣਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਵੇ = ਨਾਮ ਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਅਜਿਹਾ ਨਾਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਚਾਰ ਕੁੰਟੀ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਸੁ ਨੀਚ ਕਉ ਕੋਈ ਨ ਜਾਨੈ॥
ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਉਹੁ ਚਹੁ ਕੁੰਟ ਮਾਨੈ॥੧॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੩੮੬)*

ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਚਾ ਸਾਹੁ ਹੈ; ਹੋਰ ਸਾਹ ਵੇਸਾਹ ਉਚਾਵੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਸੱਚੇ ਸਾਹੁ = ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਸਾਹ = ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ

ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਵੇਸਾਹ = ਇਤਬਾਰ (ਵਿਸ਼ਵਾਸ) ਉਚਾਵੇ = ਚੁੱਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਉੱਠ ਗਿਆ ਹੈ **ਵਾ:** ਹੋਰ ਸ਼ਾਹ ਵੇਸਾਹ = ਮੁਰਦੇ, ਸੁਆਸ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਹਨ ਅਰ ਉਚਾਵੇ = ਚਲਾਊ, ਭਾਵ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹਨ **ਅਥਵਾ** ਛੱਪਰੀ-ਵਾਸਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਮੋਢੇ ਉੱਤੇ ਘਰ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰ ਸਚਾ ਵੈਦੁ ਹੈ; ਹੋਰੁ ਵੈਦੁ ਸਭ ਕੈਦ ਕੂੜਾਵੇ।

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਵੈਦ ਕੂੜਾਵੇ')

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਸੱਚੇ ਵੈਦ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵੈਦ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਕੂੜਾਵੇ = ਝੂਠੇ ਤੇ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਕੈਦ = ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੱਚੇ ਵੈਦ ਹਨ।

ਵਿਣੁ ਸਤਿਗੁਰੁ; ਸਭਿ ਨਿਗੋਸਾਵੇ ॥੧॥

('ਨਿ-ਗੋਸਾਵੇ' ਬੋਲੋ)

ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਨਿਗੋਸਾਵੇ = ਗੁਸਾਈਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਨਿਗੁਰੇ ਹੀ ਹਨ ॥੧॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਝਹੁ ਗੁਰੁ ਨਹੀ ਕੋਈ ਨਿਗੁਰੇ ਕਾ ਹੈ ਨਾਉ ਬੁਰਾ ॥੧੩॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੩ ਪਟੀ, ਅੰਗ ੪੩੫)*

ਵਾ: **ਕਬੀਰ ਨਿਗੁਸਾਂਏਂ ਬਹਿ ਗਏ ਥਾਂਘੀ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥** *(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੬੭)*

ਪਉੜੀ ੨ (ਪਿਛਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ)

ਸਤਿਗੁਰੁ ਤੀਰਥੁ ਜਾਣੀਐ; ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਸਰਣੀ ਆਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਅਸਲ ਤੀਰਥ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਜੋ ਅਠਸਠਿ = ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਣੀ = ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਆਏ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰ ਦੇਉ ਅਭੇਉ ਹੈ; ਹੋਰੁ ਦੇਵ ਗੁਰੁ ਸੇਵ ਤਰਾਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਅਸਲ ਦੇਉ = ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਅਭੇਉ = ਭੇਦ ਰਹਿਤ ਹਨ। ਹੋਰ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਦੇਵ = ਦੇਵਤੇ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸੇਵ = ਟਹਿਲ ਕਰਕੇ ਤਰਾਏ = ਤਰਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੁ ਪਾਰਸਿ ਪਰਸਿਐ; ਲਖ ਪਾਰਸ ਪਾਖਾਕੁ ਸੁਹਾਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਅਸਲ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਪਰਸਿਐ = ਪਰਸ ਕੇ ਲੱਖਾਂ ਪਾਰਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਖਾਕੁ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜੀ ਹੋ ਕੇ ਸੁਹਾਏ = ਸ਼ੋਭਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਪਾਰਿਜਾਤੁ; ਪਾਰਜਾਤ ਲਖਿ ਸਫਲ ਧਿਆਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪੂਰੇ ਪਾਰਿਜਾਤੁ = ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਾਰਜਾਤ = ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਇੱਛਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਨੂੰ ਧਿਆਏ = ਉਪਾਸਨਾ ਕਰ ਕੇ ਸਫਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖੁ ਹੈ; ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਸਿਖ ਸੁਣਾਏ।

ਪੁਰਖੁ = ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਗਰ = ਸਮੁੰਦਰ ਹਨ, ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਰੂਪੀ ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਏ = ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਰਤੰਨੁ ਹੈ ਹੀਰੇ ਜਿਤੁ ਜੜਾਉ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੩ ਅਨੰਦੁ, ਅੰਗ ੯੨੦)*

ਚਿੰਤਾਮਣਿ ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਣ; ਚਿੰਤਾਮਣੀ ਅਚਿੰਤ ਕਰਾਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਣ ਹੀ ਚਿੰਤਾਮਣੀ ਹਨ, ਜੋ ਮਨ-ਇੱਛਤ ਪਦਾਰਥ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਜੋ ਦੁਨਿਆਵੀ ਚਿੰਤਾਮਣੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਚਿੰਤ = ਚਿੰਤਾ ਰਹਿਤ ਕਰਾਏ = ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਣੁ ਸਤਿਗੁਰ; ਸਭਿ ਦੂਜੈ ਭਾਇ॥੨॥

ਪੂਰਨ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਸਭਿ = ਸਾਰੇ ਦੂਜੈ = ਦ੍ਵੈਸ਼ ਭਾਇ = ਭਾਵ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ॥੨॥

ਪਉੜੀ ੩ (ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਦੀ ਉੱਤਮਤਾਈ)

ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਜੂਨਿ ਵਿਚਿ; ਉਤਮੁ ਜੂਨਿ ਸੁ ਮਾਣਸ ਦੇਹੀ।

ਚਉਰਾਸੀਹ = ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਾਣਸ = ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ = ਸਰੀਰ ਸੁ = ਹੀ ਉਤਮੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਜੂਨ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਕਬੀਰ ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਦੁਲੰਭੁ ਹੈ ਹੋਇ ਨ ਬਾਰੈ ਬਾਰ॥ *(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੬੬)*

ਅਖੀ ਦੇਖੈ ਨਦਰਿ ਕਰਿ; ਜਿਹਬਾ ਬੋਲੈ ਬਚਨ ਬਿਦੇਹੀ।

('ਅੱਖੀਂ' ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਅੰਦਰ ਜੋ ਬਿਦੇਹੀ = ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਨਦਰਿ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਇਧਰ ਉਧਰ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਦੇਖੈ = ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹਬਾ = ਜੀਭ ਰਾਹੀਂ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲੈ = ਬੋਲਦਾ ਹੈ।

ਕੰਨੀ ਸੁਣਦਾ ਸੁਰਤਿ ਕਰਿ; ਵਾਸ ਲਏ ਨਕਿ ਸਾਸ ਸਨੇਹੀ।

('ਕੰਨੀਂ' ਬੋਲੋ)

ਉਹੋ ਹੀ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਕਰਿ = ਕਰਕੇ ਕੰਨੀ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ ਹੈ, ਨੱਕ ਰਾਹੀਂ ਵਾਸ = ਸੁਗੰਧੀ ਅਤੇ ਸਨੇਹੀ = ਪਿਆਰੇ ਸਾਸ = ਸੁਆਸ ਲਏ = ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਅੱਗੇ ਕਰਮ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

ਹਥੀ ਕਿਰਤਿ ਕਮਾਵਣੀ; ਪੈਰੀ ਚਲਣੁ ਜੋਤਿ ਇਵੇਹੀ।

('ਹੱਥੀਂ' ਬੋਲੋ)

ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਹਥੀ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕਿਰਤ ਕਮਾਵਣੀ = ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਚਲਣੁ = ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਹੀ = ਇਹੀ ਜੀਵਾਤਮਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜੋਤਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਨਮੁ ਸਕਾਰਥਾ; ਮਨਮੁਖ ਮੂਰਖ ਮਤਿ ਕਿਨੇਹੀ।

('ਮੱਤਿ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਕਾਰਥਾ = ਸਫਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਮਨਮੁਖ = ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮਤ ਕਿਨੇਹੀ = ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਭੈੜੇ ਕੰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਵਿਅਰਥ ਗਵਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਵਿਸਾਰਿਕੈ; ਮਾਣਸ ਦੀ ਮਨਿ ਆਸ ਧਰੇਹੀ।

ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਰਤਾ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਰਚੇਤਾ ਅਤੇ ਪੁਰਖੁ = ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਿਕੈ = ਭੁਲਾ ਕੇ ਮਾਣਸ = ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਆਸ = ਓਟ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਧਰੇਹੀ = ਧਰਦੇ ਹਨ।

ਪਸੂ ਪਰੇਤਹੁ; ਬੁਰੀ ਬੁਰੇਹੀ ॥੩॥

ਐਸੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੇਹੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬੁਰੀ = ਭੈੜੀ ਤੇ ਪਰੇਤਹੁ = ਭੂਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬੁਰੇਹੀ = ਬੁਰੀ ਹੈ ॥੩॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਸੂ ਪਰੇਤ ਮੁਗਧ ਤੇ ਬੁਰੀ ॥
ਤਿਸਹਿ ਨ ਬੂਝੈ ਜਿਨਿ ਏਹ ਸਿਰੀ ॥੩॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੮੯੦)*

ਪਉੜੀ ੪ (ਮਨਮੁਖ ਦੀ ਦਸ਼ਾ)

ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹਿਬੁ ਛਡਿ ਕੈ; ਮਨਮੁਖ ਹੋਇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਬੰਦਾ।

ਜੋ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਮਨਮੁਖ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਬੰਦੇ = ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਬੰਦਾ = ਦਾਸ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਹੁਕਮੀ ਬੰਦਾ ਹੋਇਕੈ; ਨਿਤ ਉਠਿ ਜਾਇ ਸਲਾਮੁ ਕਰੰਦਾ।

ਅਜਿਹਾ ਮਨਮੁਖ ਹੁਕਮੀ = ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ = ਦਾਸ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਨਿਤ = ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਸਲਾਮ ਕਰੰਦਾ = ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਆਠ ਪਹਰ ਹਥ ਜੋੜਿ ਕੈ; ਹੋਇ ਹਜੂਰੀ ਖੜਾ ਰਹੰਦਾ।

('ਖੜ੍ਹਾ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਆਠ = ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਮਨਮੁਖ ਨੌਕਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਖੜਾ ਰਹੰਦਾ = ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਨੀਂਦ ਨ ਭੁਖ ਨ ਸੁਖ ਤਿਸੁ; ਸੂਲੀ ਚੜਿਆ ਰਹੈ ਡਰੰਦਾ।

('ਚੜ੍ਹਿਆ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਤਿਸੁ = ਉਸ ਮਨਮੁਖ ਨੂੰ ਨਾ ਨੀਂਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਭੁੱਖ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੁੱਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਮੇਂ ਸੂਲੀ ਚੜਿਆ = ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਡਰੰਦਾ = ਡਰ ਬਣਿਆ ਰਹੈ = ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਣੀ ਪਾਲਾ ਧੁਪ ਛਾਉ; ਸਿਰ ਉਤੈ ਝਲਿ ਦੁਖ ਸਹੰਦਾ।

(‘ਪਾਲਾ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬਰਸਾਤਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ, ਪਾਲਾ = ਸਰਦੀ, ਸੂਰਜ ਦੀ ਧੁੱਪ = ਤਪਸ਼ ਤੇ ਛਾਉ = ਛਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਝੱਲ ਕੇ ਦੁੱਖ ਸਹੰਦਾ = ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ।

ਆਤਸ ਬਾਜੀ ਸਾਰੁ ਵੇਖਿ; ਰਣ ਵਿਚਿ ਘਾਇਲੁ ਹੋਇ ਮਰੰਦਾ।

ਨੌਕਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਰਣ ਵਿਚ ਆਤਿਸ ਬਾਜੀ = ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਗੋਲਾਬਾਰੀ, ਸਾਰੁ = ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਕਟਾ-ਵੱਢੀ ਵੇਖਿ = ਵੇਖ ਕੇ ਲੜਦਾ ਹੋਇ = ਹੋਇਆ ਘਾਇਲੁ = ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਕੇ ਮਰੰਦਾ = ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਵਿਣੁ; ਜੂਨਿ ਭਵੰਦਾ॥੪॥

ਐਸਾ ਮਨਮੁਖ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਭਵੰਦਾ = ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਕੰਨ-ਪਾਟੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਹਾਲ)

ਨਾਥਾਂ ਨਾਥੁ ਨ ਸੇਵਨੀ; ਹੋਇ ਅਨਾਥ ਗੁਰੂ ਬਹੁ ਚੇਲੇ।

ਨਾਥਾਂ ਦੇ ਨਾਥ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸੇਵਨੀ = ਸੇਂਵਦੇ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਨਾਥ = ਕੋਈ ਮਾਲਕ ਨਹੀਂ, ਅਜਿਹੇ ਕਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹਾ ਕੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਚੇਲੇ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਕੰਨ ਪੜਾਇ ਬਿਭੂਤਿ ਲਾਇ; ਖਿੰਥਾ ਖਪਰ ਡੰਡਾ ਹੇਲੇ।

(‘ਪੜਾਇ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ ਅਤੇ ‘ਖੱਪਰ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਅਜਿਹੇ ਬਣੇ ਗੁਰੂ ਕੰਨ ਪੜਾਇ = ਪੜਵਾ ਕੇ, ਬਿਭੂਤਿ = ਸਵਾਹ ਲਾਇ = ਲਾ ਕੇ, ਖਿੰਥਾ = ਗੋਦੜੀ ਪਾ ਕੇ ਤੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਖੱਪਰ ਤੇ ਡੰਡਾ ਫੜ ਕੇ ਹੇਲੇ = ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਘਰ ਘਰ ਟੁਕਰ ਮੰਗਦੇ; ਸਿੰਙੀ ਨਾਦ ਵਜਾਇਨਿ ਭੇਲੇ।

(‘ਟੁੱਕਰ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਸਾਰੇ ਭੇਲੇ = ਮਿਲ ਕੇ ਸਿੰਙੀ ਦਾ ਨਾਦ = ਵਾਜਾ ਵਜਾਇਨਿ = ਵਜਾ ਕੇ ਘਰ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਰੋਟੀ ਦੇ ਟੁੱਕਰ = ਟੁਕੜੇ ਮੰਗਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਭੁਗਤ ਪਿਆਲਾ ਵੰਡੀਐ; ਸਿਧਿ ਸਾਧਿਕ ਸਿਵਰਾਤੀ ਮੇਲੇ।

ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ’ਤੇ (ਅਚਲ ਬਟਾਲੇ) ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸਿੱਧ ਅਤੇ ਸਾਧਿਕ = ਸਾਧਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭੁਗਤ = ਭੋਜਨ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਵੰਡੀਐ = ਵੰਡਦੇ ਹਨ।

ਬਾਰਹ ਪੰਥ ਚਲਾਇੰਦੇ; ਬਾਰਹ ਵਾਟੀ ਖਰੇ ਦੁਹੇਲੇ।

ਜੋਗੀ ਆਪਣੇ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਪੰਥ = ਰਸਤੇ ਚਲਾਇੰਦੇ = ਚਲਾ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਵਾਟੀ = ਰਸਤਿਆਂ ’ਤੇ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਖਰੇ = ਬਹੁਤ ਦੁਹੇਲੇ = ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ।

ਵਿਣੁ ਗੁਰ ਸਬਦ ਨ ਸਿਞਨੀ; ਬਾਜੀਗਰ ਕਰਿ ਬਾਜੀ ਖੇਲੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਸਿਞਨੀ = ਸੋਝੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਸਭ ਬਾਜ਼ੀਗਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਵਿਲੱਖਣ ਖੇਲੇ = ਖੇਡਾਂ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਿਝਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅੰਨ੍ਹੈ ਅੰਨ੍ਹਾ; ਖੂਹੀ ਠੇਲੇ ॥੫॥

ਆਪ ਵੀ ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਰੂਪੀ ਨੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਅਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੇਲੇ ਬਣਾ ਕੇ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਖੂਹ ਵਿਚ ਠੇਲੇ = ਧੱਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ॥੫॥

ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਲੋਕ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਭਰਮ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋਗੀ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਲਾਈ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਾਧੂਆਂ ਵਾਲਾ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਮਦਾਰੀਆਂ ਵਾਲੀ ਖੇਡ ਹੈ, ਇਹ ਕਾਜ ਨਹੀਂ, ਕੁਕਾਜ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ ਕੀਏ ਕੁਕਾਜਾ ॥ ਪ੍ਰਭ ਲੋਗਨ ਕਹ ਆਵਤ ਲਾਜਾ ॥੧੪॥

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ)

ਜੋਗੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਰਹਿ ਕੇ ਨਰਕਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਰਕਾਂ ਰੂਪ ਖੂਹ ਵਿਚ ਧੱਕਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੬ (ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਰੋਣਾ)

ਸਚੁ ਦਾਤਾਰੁ ਵਿਸਾਰ ਕੈ; ਮੰਗਤਿਆ ਨੋ ਮੰਗਣ ਜਾਹੀ।

ਜਗਤ ਦੇ ਲੋਕ ਦਾਤਾਰੁ = ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੱਚੇ ਦਾਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੈ = ਭੁਲਾ ਕੇ ਮੰਗਤਿਆਂ ਨੋ = ਕੋਲੋਂ ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ ਜਾਹੀ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਢਾਢੀ ਵਾਰਾਂ ਗਾਂਵਦੇ; ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਜੋਧ ਸਾਲਾਹੀ।

ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਜੱਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਿਹੜੇ ਸੂਰਮੇ ਆਪਸੀ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਕਰਕੇ ਯੁੱਧ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਢਾਡੀ ਵਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਲਾਹੀ = ਸਲਾਹਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਜੱਸ ਗਾਂਵਦੇ = ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਨਾਈ ਗਾਵਨਿ ਸੱਦੜੇ; ਕਰਿ ਕਰਤੂਤਿ ਮੁਏ ਬਦਰਾਹੀ।

ਜਿਹੜੇ ਭੈੜੇ ਕਰਤੂਤਿ = ਕਰਮ ਕਰਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਬਦਰਾਹੀ = ਬੁਰੇ ਰਸਤਿਆਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਮੁਏ = ਮਰ ਗਏ ਹਨ, ਨਾਈ[੧] ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸੱਦੜੇ = ਉਸਤਤ ਗਾਵਨਿ = ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੜਦੇ ਭਟ ਕਵਿਤ ਕਰਿ; ਕੂੜ ਕੁਸਤੁ ਮੁਖਹੁ ਆਲਾਹੀ।

('ਪੜ੍ਹਦੇ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ ਅਤੇ 'ਭੱਟ', 'ਕਵਿੱਤ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਭੱਟ ਵੀ ਰਾਜਿਆਂ-ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਝੂਠੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਦੇ ਕਵਿਤ = ਕਬਿੱਤ ਬਣਾ ਕਰਕੇ ਪੜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੁਖਹੁ = ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕੂੜ = ਝੂਠ ਤੇ ਕੁਸਤੁ = ਕਪਟੀ ਬਚਨ ਹੀ ਆਲਾਹੀ = ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

---

੧. ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਅਰਬੀ ਵਿਚ 'ਨਾਈ' ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਹੋਇ ਅਸ ਰੀਤਿ ਪੁਰੋਹਤਾਂ; ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਰੀਤੈ ਵਿਰਤਿ ਮੰਗਾਹੀ।

ਪੁਰੋਹਤਾਂ = ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੀ ਵੀ ਅਸ = ਐਸੀ ਰੀਤਿ = ਮਰਿਆਦਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਰੀਤੈ = ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰੀਤ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਿੱਛੋਂ ਫਿਰ ਵਿਰਤਿ = ਉਪਜੀਵਕਾ ਮੰਗਾਹੀ = ਮੰਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਛੁਰੀਆ ਮਾਰਨਿ ਪੰਖੀਏ; ਹਟਿ ਹਟਿ ਮੰਗਦੇ ਭਿਖ ਭਵਾਹੀ।

('ਹੱਟਿ ਹੱਟਿ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਕਈ ਐਸੇ ਹਨ ਜੋ ਛੁਰੀਆ = ਛੋਟੇ ਚਾਕੂ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾਰਨ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰ ਕੇ ਪੈਸੇ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਛੁਰੀ ਕਾਢਿ ਲੇਵੈ ਹਥਿ ਦਾਨਾ॥੨॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੦੧)*

ਤੇ ਕਈ ਪੰਖੀਏ = ਪੰਛੀਆਂ ਵਾਂਗ ਭਵਾਹੀ = ਭੌਂ-ਭੌਂ ਕੇ ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਹੱਟੀ ਜਾ ਕੇ ਭਿਖ = ਭਿੱਖਿਆ ਮੰਗਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਵਿਣੁ; ਰੋਵਨਿ ਧਾਹੀ॥੬॥

ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਐਸੇ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਧਾਹੀ = ਧਾਹਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਵਨਿ = ਰੋਂਦੇ ਹਨ॥੬॥

ਪਉੜੀ ੭ (ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀ ਸਭ ਝੂਠੇ ਹਨ)

ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨ ਚੇਤਿਓ; ਕੀਤੇ ਨੋ ਕਰਤਾ ਕਰਿ ਜਾਣੈ।

ਕਰਤਾ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਰਚੇਤਾ ਤੇ ਜੋ ਪੁਰਖੁ = ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ, ਜਗਤ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਚੇਤਿਓ = ਸਿਮਰਦੇ, ਬਲਕਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੋ = ਲਈ ਕੋਈ ਭਲਾਈ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਕੀਤੇ = ਕਰ ਦੇਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਕਰਤਾ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਨਾਰਿ ਭਤਾਰਿ ਪਿਆਰੁ ਕਰਿ; ਪੁਤੁ ਪੋਤਾ ਪਿਉ ਦਾਦੁ ਵਖਾਣੈ।

ਨਾਰਿ = ਇਸਤਰੀ ਆਪਣੇ ਭਤਾਰਿ = ਪਤੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਿ = ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪੁੱਤ ਪਿਉ ਨੂੰ ਤੇ ਪੋਤਾ ਦਾਦੁ = ਦਾਦੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਵਖਾਣੈ = ਵੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਧੀਆਂ ਭੈਣਾ ਮਾਣੁ ਕਰਿ; ਤੁਸਨਿ ਰੁਸਨਿ ਸਾਕ ਬਬਾਣੈ।

ਧੀਆਂ = ਬੇਟੀਆਂ ਭੈਣਾ = ਇੱਕੋ ਮਾਂ ਪਿਉ ਤੋਂ ਜਾਈਆਂ ਸਹੋਦਰੀਆਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਮਾਣ ਕਰ ਕੇ ਕਦੇ ਰੁਸਨਿ = ਰੁੱਸ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਭਾਵ ਗ਼ੁੱਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕਦੇ ਤੁਸਨਿ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਾਕ = ਨਾਤੇ ਬਬਾਣੈ (ਬਾਬ + ਆਣੈ) ਬਾਬ = ਬਾਬੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਆਣੈ = ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਦਾਦੇ ਕਰਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਨਾਤੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸੀਹੁਰੁ ਪੀਹੁਰੁ ਨਾਨਕੇ; ਪਰਵਾਰੈ ਸਾਧਾਰ ਧਿਙਾਣੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀਹੁਰੁ = ਸਹੁਰੇ, ਪੀਹੁਰੁ = ਪੇਕੇ ਅਤੇ ਨਾਨਕੇ = ਨਾਨੇ ਦੇ ਕਰਕੇ ਜੋ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣੇ ਹਨ ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਜੋ ਪਰਵਾਰੈ = ਪਰਿਵਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤਿਆਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਸਾਧਾਰ = ਸਾਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ

ਧਿਙਾਣੈ = ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਮੱਲੋਮੱਲੀ ਕਲਪੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ **ਵਾ:** ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਕਈ ਧਿਙਾਣੈ = ਧੱਕਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮੱਲੋਜ਼ੋਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਚਜ ਆਚਾਰ ਵੀਚਾਰ ਵਿਚ; ਪੰਚਾਂ ਅੰਦਰਿ ਪਤਿ ਪਰਵਾਣੈ।

ਪੰਚਾਂ = ਪੰਚਾਇਤ ਨਗਰ ਦੇ ਪਤਿ = ਇੱਜ਼ਤ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਚਜ = ਢੰਗ ਆਚਾਰ = ਕਰਤੱਬ ਵਿਚਾਰ = ਘੋਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪਰਵਾਣੈ = ਪਰਵਾਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ ਪੁਰਸ਼ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ :

ਅੰਤ ਕਾਲ ਜਮ ਜਾਲ ਵਿਚਿ; ਸਾਥੀ ਕੋਇ ਨ ਹੋਇ ਸਿਞਾਣੈ।

ਅੰਤ ਕਾਲ = ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਜਮਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਕੋਇ = ਕੋਈ ਭੀ ਸਾਥੀ ਨਾਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ, ਭਾਵ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਇ ਸਿਞਾਣੈ = ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੁ ਪੂਰੇ ਵਿਣੁ; ਜਾਇ ਜਮਾਣੈ ॥੭॥

(ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ 'ਸਮਾਣੈ')

ਫਿਰ ਜਮਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸੇ ਮਨੁੱਖ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬ਼ਗੈਰ ਜਮਾਣੈ = ਜਮਾਂ ਦੀ ਪੁਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਇ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੮ (ਝੂਠੇ ਵਪਾਰੀ)

ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਹੁ ਅਥਾਹੁ ਛਡਿ; ਕੂੜੇ ਸਾਹ ਕੂੜੇ ਵਣਜਾਰੇ।

ਅਥਾਹੁ = ਬੇਅੰਤ ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੱਚੇ ਸਾਹੁ = ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸਾਹ = ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਕੂੜੇ = ਝੂਠੇ ਤੇ ਵਣਜਾਰੇ = ਵਾਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਕੂੜੇ = ਝੂਠੇ ਹਨ।

ਸਉਦਾਗਰ ਸਉਦਾਗਰੀ; ਘੋੜੇ ਵਣਜ ਕਰਨਿ ਅਤਿ ਭਾਰੇ।

ਸਉਦਾਗਰ = ਵਾਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਉਦਾਗਰੀ = ਲੈਣ ਦੇਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਘੋੜਿਆ ਦਾ ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਭਾਰੇ = ਭਾਰੀ ਵਣਜ = ਵਾਪਾਰ ਕਰਨਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰਤਨਾ ਪਰਖ ਜਵਾਹਰੀ; ਹੀਰੇ ਮਾਣਕ ਵਣਜ ਪਸਾਰੇ।

ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਵਾਹਰੀ = ਜੌਹਰੀ ਹੀਰੇ, ਮਾਣਕਾਂ ਦੇ ਵਣਜ = ਵਾਪਾਰ ਦਾ ਪਸਾਰੇ = ਫੈਲਾਅ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹੋਇ ਸਰਾਫ ਬਜਾਜ ਬਹੁ; ਸੁਇਨਾ ਰੁਪਾ ਕਪੜੁ ਤਾਰੇ।

('ਰੁੱਪਾ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਜਿਹੜੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤੇ ਸਰਾਫ = ਨਕਦੀ ਦਾ ਵਾਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਬਜਾਜ = ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਵਾਪਾਰੀ, ਸੁਇਨਾ = ਸੋਨੇ ਰੁਪਾ = ਚਾਂਦੀ ਤੇ ਤਾਰੇ = ਮਲਮਲ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਪੜੁ = ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਵਾਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕਿਰਸਾਣੀ ਕਿਰਸਾਣ ਕਰਿ; ਬੀਜ ਲੁਣਨਿ ਬੋਹਲ ਵਿਸਥਾਰੇ।

ਕਿਰਸਾਣ = ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਅਨਾਜ ਬੀਜ ਕੇ ਕਿਰਸਾਣੀ = ਖੇਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੱਕ ਜਾਣ 'ਤੇ ਲੁਣਨਿ = ਵੱਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੋਹਲ = ਅਨਾਜ ਦੇ ਢੇਰ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰੇ = ਫੈਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਲਾਹਾ ਤੋਟਾ ਵਰੁ ਸਰਾਪੁ; ਕਰਿ ਸੰਜੋਗੁ ਵਿਜੋਗੁ ਵਿਚਾਰੇ।

ਵਾਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਹਾ = ਨਫ਼ੇ ਤੇ ਤੋਟਾ = ਘਾਟੇ ਦਾ, ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਵਰ ਤੇ ਸਰਾਪ ਦਾ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਜੋਗੁ = ਮੇਲ ਤੇ ਵਿਜੋਗੁ = ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਲੋਕ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਕਿ ਨਫ਼ਾ ਤੇ ਤੋਟਾ ਕੀ ਹੈ ? ਵਰ, ਸਰਾਪ ਕੀ ਹੈ ? ਸੰਜੋਗ, ਵਿਜੋਗ ਕੀ ਹੈ ? ਇਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਵਿਣੁ; ਦੁਖੁ ਸੈਸਾਰੇ ॥੮॥

ਪਰੰਤੂ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਸੈਸਾਰੇ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੁੱਖ ਹੀ ਹੈ ॥੮॥

ਪਉੜੀ ੯ (ਝੂਠੇ ਵੈਦ)

ਸਤਿਗੁਰੁ ਵੈਦੁ ਨ ਸੇਵਿਓ; ਰੋਗੀ ਵੈਦੁ ਨ ਰੋਗੁ ਮਿਟਾਵੈ।

ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵੈਦ ਨੂੰ ਜਗਤ ਦੇ ਲੋਕ ਸੇਵਿਓ = ਸੇਂਵਦੇ ਨ = ਨਹੀਂ, ਜੋ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵੈਦ ਆਪ ਹੀ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੋਗੀ ਹਨ, ਉਹ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਮਿਟਾਵੈ = ਮਿਟਾ ਸਕਦੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜੋ ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸੋ ਰੋਗੀ ॥ ਰੋਗ ਰਹਿਤ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਜੋਗੀ ॥੧॥ *(ਭੈਰਉ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੧੪੦)*

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚਿ ਲੋਭ ਮੋਹੁ; ਦੁਬਿਧਾ ਕਰਿ ਕਰਿ ਧ੍ਰੋਹੁ ਵਧਾਵੈ।

ਝੂਠੇ ਗੁਰੂ ਝੂਠੇ ਵੈਦ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜੋ ਆਪ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹੁ = ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦੁਬਿਧਾ = ਦੁਚਿੱਤਾਪਣ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਧ੍ਰੋਹੁ = ਵੈਰ ਵਧਾਵੈ = ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਆਧਿ ਬਿਆਧਿ ਉਪਾਧਿ ਵਿਚਿ; ਮਰਿ ਮਰਿ ਜੰਮੇ ਦੁਖ ਵਿਹਾਵੈ।

ਅਜਿਹੇ ਝੂਠੇ ਗੁਰੂ ਆਧਿ = ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ, ਬਿਆਧਿ = ਸਰੀਰਕ ਰੋਗ, ਉਪਾਧਿ = ਬਾਹਰੀ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਜੰਮੇ = ਜੰਮਣ ਮਰਿ = ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਮਰਿ = ਮਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਹਾਵੈ = ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਵੈ ਜਾਇ ਭਵਾਈਐ; ਭਵਜਲ ਅੰਦਰ ਪਾਰ ਨ ਪਾਵੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਵਜਲ = ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਵੈ = ਪੈਂਦਾ, ਭਾਵ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਲੰਘਦੇ ਤੇ ਆਵੈ ਜਾਇ = ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਭਵਾਈਐ = ਭਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਮੋਹਣੀ; ਤਾਮਸ ਤਿਸਨਾ ਸਾਂਤਿ ਨ ਆਵੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਸਾ = ਮਨ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰਕ ਆਸਾ = ਇੱਛਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਮੋਹਣੀ = ਮਾਇਆ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਤਾਮਸ = ਤਮੋ ਗੁਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਾਂਤਿ = ਸ਼ਾਂਤੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੀ।

ਬਲਦੀ ਅੰਦਰਿ ਤੇਲੁ ਪਾਇ; ਕਿਉ ਮਨੁ ਮੂਰਖ ਅਗਿ ਬੁਝਾਵੈ।

(‘ਬੁਝਾਵੈ’ ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਅਜਿਹੇ ਮੂਰਖ ਮਨਾਂ ਵਾਲੇ ਝੂਠੇ ਗੁਰੂ ਬਲਦੀ ਅੱਗ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਤੇਲ ਪਾਇ = ਪਾ ਕੇ ਅੱਗ ਨੂੰ ਕਿਉ = ਕਿਵੇਂ ਬੁਝਾਵੈ = ਬੁਝਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ? ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਬੁਝਾ ਸਕਦੇ।

ਗੁਰੁ ਪੂਰੇ ਵਿਣੁ; ਕਉਣ ਛੁਡਾਵੈ ॥੯॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਝੂਠੇ ਪਾਖੰਡੀ ਗੁਰੂਆਂ, ਝੂਠੇ ਵੈਦਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਕੌਣ ਛੁਡਾਵੈ = ਛੁਡਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਭਾਵ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਛੁਡਾ ਸਕਦਾ ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਝੂਠੇ ਤੀਰਥ)

ਸਤਿਗੁਰੁ ਤੀਰਥ ਛਡਿ ਕੈ; ਅਠਿਸਠਿ ਤੀਰਥ ਨਾਵਣ ਜਾਹੀ।

(‘ਨ੍ਹਾਵਣ’ ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਅਸਲੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਤੀਰਥ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੈ = ਕੇ ਲੋਕ ਅਠਿਸਠਿ = ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ’ਤੇ ਨਾਵਣ = ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਜਾਹੀ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਗੁਲ ਸਮਾਧਿ ਲਗਾਇਕੈ; ਜਿਉ ਜਲ ਜੰਤਾਂ ਘੁਟਿ ਘੁਟਿ ਖਾਹੀ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਬਗੁਲ = ਬਗਲਾ ਜਲ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸਮਾਧਿ = ਸਮਾਧੀ ਲਗਾਇਕੈ = ਲਗਾ ਕੇ ਜੀਵ ਜੰਤਾਂ = ਜੰਤੂਆਂ ਨੂੰ ਘੁਟਿ ਘੁਟਿ = ਫੜ ਫੜ ਕੇ ਖਾਹੀ = ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਪਾਖੰਡੀ ਗੁਰੂ ਵੀ ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ’ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਠੱਗਦੇ ਹਨ।

ਹਸਤੀ ਨੀਰਿ ਨਵਾਲੀਅਨਿ; ਬਾਹਰਿ ਨਿਕਲਿ ਖੇਹ ਉਡਾਹੀ।

(‘ਨ੍ਹਵਾਲੀਅਨਿ’ ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਹਸਤੀ = ਹਾਥੀ ਨੀਰਿ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਨਵਾਲੀਅਨਿ = ਨਹਾ ਕੇ ਤੇ ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਖੇਹ = ਮਿੱਟੀ ਉਡਾਹੀ = ਉਡਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ’ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਾਖੰਡੀ ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਕੇ ਹਾਥੀ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਖੇਹ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ**: ਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਰੂਪ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਖੇਹ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤੀਰਥ ਬਰਤ ਅਰੁ ਦਾਨ ਕਰਿ ਮਨ ਮੈ ਧਰੈ ਗੁਮਾਨੁ ॥
ਨਾਨਕ ਨਿਹਫਲ ਜਾਤ ਤਿਹ ਜਿਉ ਕੁੰਚਰ ਇਸਨਾਨੁ ॥੪੬॥ *(ਸਲੋਕ ਮ: ੯, ਅੰਗ ੧੪੨੮)*

ਨਦੀ ਨ ਡੁਬੈ ਤੂੰਬੜੀ; ਤੀਰਥ ਵਿਸੁ ਨਿਵਾਰੈ ਨਾਹੀ।

ਜਿਵੇਂ ਨਦੀ ਵਿਚ ਤੂੰਬੜੀ = ਕੌੜ-ਤੁੰਬਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਡੁਬੈ = ਡੁੱਬਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤੀਰਥ ਉਸ ਦੇ ਵਿਸੁ = ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ, ਭਾਵ ਕੌੜੇਪਣ ਨੂੰ ਨਿਵਾਰੈ = ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਜਿਹੇ ਪਾਪੀ, ਪਾਖੰਡੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ’ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬਾਹਰਿ ਧੋਤੀ ਤੂਮੜੀ ਅੰਦਰਿ ਵਿਸੁ ਨਿਕੋਰ ॥ *(ਸੂਹੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੭੮੯)*

ਪਥਰ ਨੀਰ ਪਖਾਲੀਐ; ਚਿਤਿ ਕਠੋਰ ਨ ਭਿਜੈ ਕਾਹੀ।

ਜਿਵੇਂ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਨੀਰ = ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਪਖਾਲੀਐ = ਧੋ ਲਈਏ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਠੋਰ ਚਿੱਤ ਵਾਲੇ ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਉੱਤੇ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲੈਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਠੋਰ ਮਨ ਪੱਥਰ ਵਾਂਗੂੰ ਦਇਆ ਰੂਪੀ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਕਾਹੀ = ਕਦੇ ਵੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਭਿਜੈ = ਭਿੱਜਦਾ।

ਮਨਮੁਖ ਭਰਮ ਨ ਉਤਰੈ; ਭੰਭਲ ਭੂਸੈ ਖਾਇ ਭਵਾਹੀ।

ਮਨਮੁਖ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਰਮ ਕਦੇ ਵੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਉਤਰੈ = ਉਤਰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਭੰਭਲ ਭੂਸੈ = ਭਰਮਾਂ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਚੌਰਾਸੀ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਭਵਾਹੀ = ਭਵਾ ਕੇ ਧੱਕੇ ਖਾਇ = ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੁ ਪੂਰੇ ਵਿਣੁ; ਪਾਰ ਨ ਪਾਹੀ ॥੧੦॥

ਅਜਿਹੇ ਪਾਪੀ, ਪਾਖੰਡੀ ਤੇ ਕਠੋਰ ਚਿੱਤ ਵਾਲੇ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਿਨਾਂ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਹੀ = ਪੈ ਸਕਦੇ ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਰਸ)

ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਰਸੁ ਪਰਹਰੈ; ਪਥਰੁ ਪਾਰਸੁ ਢੂੰਡਣ ਜਾਏ।

ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾਰਸ ਨੂੰ ਪਰਹਰੈ = ਤਿਆਗ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਪੱਥਰ ਦੇ ਪਾਰਸ ਨੂੰ ਢੂੰਡਣ = ਲੱਭਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਸਟਧਾਤੁ ਇਕੁ ਧਾਤੁ ਕਰਿ; ਲੁਕਦਾ ਫਿਰੈ ਨ ਪ੍ਰਗਟੀ ਆਏ।

ਜਿਵੇਂ ਅਸਟਧਾਤੁ = ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਧਾਤ ਸੋਨਾ ਕਰਿ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪੱਥਰ ਲੁਕਦਾ ਫਿਰੈ = ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਕਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟੀ = ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਕੇ ਨਜ਼ਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਏ = ਆਉਂਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ ਤੇ ਚਾਰ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਨੂੰ ਸੋਨਾ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾਰਸ ਛਿਪ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ।

ਲੈ ਵਣਵਾਸੁ ਉਦਾਸੁ ਹੋਇ; ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਏ।

ਮਾਇਆਧਾਰੀ = ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਲੋਕ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਭੁਲਾਏ = ਭੁੱਲ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਉਦਾਸ = ਉਪਰਾਮ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਝੂਠੇ ਪਾਰਸ ਨੂੰ ਲੈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਣਵਾਸੁ (ਵਣ + ਵਾਸੁ) ਵਣ = ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਵਾਸੁ = ਵਾਸਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹਥੀਂ ਕਾਲਖ ਛੁਥਿਆ; ਅੰਦਰਿ ਕਾਲਖ ਲੋਭ ਲੁਭਾਏ।

ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਛੁਥਿਆ = ਛੂਹਣ ਨਾਲ ਹਥੀਂ = ਹੱਥ ਕਾਲਖ = ਕਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਤਨੇ ਪੈਸੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਿਣਾਂਗੇ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮੈਲ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਮਾਇਆ ਦੇ ਲੋਭ ਵਿਚ ਹੀ ਲੁਭਾਏ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਚਿਤਵਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਅੰਤਹਕਰਣ ਵੀ ਕਾਲਖ = ਕਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰਾਜ ਡੰਡੁ ਤਿਸੁ ਪਕੜਿਆ; ਜਮਪੁਰਿ ਭੀ ਜਮਡੰਡੁ ਸਹਾਏ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਭੀ ਪੁਰਸ਼ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਜੁਰਮ ਕਰਦੇ ਫੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮਾਇਆ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਿਸੁ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਕੜਿਆ = ਫੜ ਕੇ ਰਾਜ = ਰਾਜੇ ਵੱਲੋਂ ਡੰਡੁ = ਸਜ਼ਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਭੀ ਜਮਾਂ ਦੀ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ਜਮਡੰਡੁ = ਜਮਾਂ ਦੀ ਡੰਡੁ = ਮਾਰ ਸਹਾਏ = ਸਹਿਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਮਨਮੁਖ ਜਨਮੁ ਅਕਾਰਥਾ; ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਕੁਦਾਇ ਹਰਾਏ।

ਮਨਮੁਖਾਂ ਦਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਅਕਾਰਥਾ = ਨਿਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੂਜੈ ਭਾਇ = ਦ੍ਵੈਸ਼-ਭਾਵ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ ਕੁਦਾਇ = ਖੋਟੇ ਦਾਉ ਖੇਡ ਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਹਰਾਏ = ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਵਿਣੁ; ਭਰਮੁ ਨ ਜਾਏ ॥੧੧॥

ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਐਸੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਰਮ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਏ = ਜਾ ਸਕਦਾ ॥੧੧॥

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਗੁਰ ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ)

ਪਾਰਿਜਾਤ ਗੁਰ ਛਡਿਕੈ; ਮੰਗਨਿ ਕਲਪਤਰੋਂ ਫਲ ਕਚੇ।

('ਕੱਚੇ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾਰਿਜਾਤ = ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਨੂੰ ਛਡਿਕੈ = ਛੱਡ ਕੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਲੋਕ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਕਲਪਤਰੋ = ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਤੋਂ ਕੱਚੇ ਫਲ, ਭਾਵ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਮੰਗਨਿ = ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ :

ਪਾਰਜਾਤ ਲਖ ਸੁਰਗ ਸਣੁ; ਆਵਾਗਵਣੁ ਭਵਣ ਵਿਚਿ ਪਚੇ।

('ਪਚੇ' ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਪਾਰਜਾਤ = ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਸਣੁ = ਸਮੇਤ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੁਰਗ = ਸਵਰਗ ਦੇ ਜੀਵ ਵੀ ਆਵਾਗਵਣੁ = ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੀ ਭਵਣ = ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ ਵਿਚ ਪਚੇ = ਖਚਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਮਰਦੇ ਕਰਿ ਕਰਿ ਕਾਮਨਾ; ਦਿਤਿ ਭੁਗਤਿ ਵਿਚਿ ਰਚਿ ਵਿਰਚੇ।

('ਵਿਰੱਚੇ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁੱਖਾਂ ਤੇ ਸਵਰਗਾਂ ਦੀ ਕਾਮਨਾ = ਇੱਛਾ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਦਿਤਿ = ਦਿੱਤੇ ਭੁਗਤਿ = ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਰਚਿ ਵਿਰਚੇ = ਰਚ-ਮਿਚ ਕੇ, ਭਾਵ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਮਰਦੇ ਹਨ।

ਤਾਰੇ ਹੋਇ ਅਗਾਸ ਚੜਿ; ਓੜਕਿ ਤੁਟਿ ਤੁਟਿ ਥਾਨ ਹਲਚੇ।

ਜਿਵੇਂ ਤਾਰੇ ਅਗਾਸ = ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬਹੁਤ ਉੱਚੇ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਲੋਭੀ ਪੁਰਸ਼ ਵੀ ਸਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਉੱਚੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਓੜਕਿ = ਅੰਤ ਨੂੰ ਤਾਰੇ ਵੀ ਤੁਟਿ ਤੁਟਿ = ਟੁੱਟ ਟੁੱਟ ਕੇ ਥਾਨ = ਥਾਂ 'ਤੇ ਹਲਚੇ = ਡਿੱਗਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਦੇ ਜੀਵ ਵੀ ਆਵਾਗਵਨ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮਾਂ ਪਿਉ ਹੋਇ ਕੇਤੜੇ; ਕੇਤੜਿਆਂ ਦੇ ਹੋਇ ਬਚੇ।

('ਬੱਚੇ' ਬੋਲੋ)

ਆਵਾਗਵਨ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਕੇਤੜੇ = ਕਈਆਂ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੇਤੜਿਆਂ = ਕਈਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਬਣੇ ਹੋਏ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੇਤਿਆ ਕੇ ਬਾਪ ਕੇਤਿਆ ਕੇ ਬੇਟੇ ਕੇਤੇ ਗੁਰ ਚੇਲੇ ਹੂਏ॥
ਆਗੈ ਪਾਛੈ ਗਣਤ ਨ ਆਵੈ ਕਿਆ ਜਾਤੀ ਕਿਆ ਹੁਣਿ ਹੂਏ॥

(ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੨੩੮)

ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਬੀਉ ਬੀਜਦੇ; ਦੁਖ ਸੁਖ ਫਲ ਅੰਦਰਿ ਚਹਮਚੇ।

('ਚਹਮੱਚੇ' ਬੋਲੋ)

ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਪਾਪ ਤੇ ਪੁੰਨ ਦੇ ਕਰਮ ਰੂਪ ਬੀਉ = ਬੀਜ ਬੀਜਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮ ਰੂਪ ਬੀਜਾਂ ਤੋਂ ਫਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗ਼ਮਗੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਸੁੱਖਾਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਚਹਮਚੇ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਵਿਣੁ; ਹਰਿ ਨ ਪਰਚੇ ॥੧੨॥

ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਹਰਿ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਦੀ ਵੀ ਪਰਚੇ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ॥੧੨॥

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ)

ਸੁਖ ਸਾਗਰੁ ਗੁਰੁ ਛਡਿਕੈ; ਭਵਜਲ ਅੰਦਰਿ ਭੰਭਲ ਭੂਸੇ।

ਸੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਗਰੁ = ਸਮੁੰਦਰ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਿਹੜੇ ਹੋਰ ਦਰਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਤੱਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੰਸਾਰ ਭਵਜਲ = ਸਮੁੰਦਰ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਭੰਭਲ ਭੂਸੇ = ਭੁਆਂਟਣੀਆਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਭਟਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਲਹਰੀ ਨਾਲਿ ਪਛਾੜੀਅਨਿ; ਹਉਮੈ ਅਗਨੀ ਅੰਦਰ ਲੂਸੇ।

ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਰੂਪੀ ਲਹਰੀ = ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਪਛਾੜੀਅਨਿ = ਪਛਾੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹਉਮੈ ਦੀ ਅਗਨੀ = ਅੱਗ ਅੰਦਰ = ਵਿਚ ਲੂਸੇ = ਸੜ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜਮ ਦਰ ਬਧੇ ਮਾਰੀਅਨਿ; ਜਮਦੂਤਾਂ ਦੇ ਧਕੇ ਧੂਸੇ।

('ਬਧੇ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਜਮਾਂ ਦੇ ਦਰ = ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਬਧੇ = ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਮਾਰੀਅਨਿ = ਮਾਰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਮਦੂਤਾਂ ਦੇ ਧੱਕੇ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਧੂਸੇ = ਘਸੀਟੀਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗਲਿ ਸੰਗਲੁ ਸਿਰਿ ਮਾਰੇ ਊਭੌ...॥ *(ਵਡਹੰਸੁ ਅਲਾਹਣੀਆ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੫੮੧)*

ਗੋਇਲਵਾਸਾ ਚਾਰਿ ਦਿਨ; ਨਾਉ ਧਰਾਇਨਿ ਈਸੇ ਮੂਸੇ।

ਗੋਇਲਵਾਸਾ (ਗੋਇਲ + ਵਾਸਾ) ਗੋਇਲ = ਗੁੱਜਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਾ = ਰਹਿਣ ਵਾਂਗ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਅੱਜ ਕਿਤੇ, ਕੱਲ੍ਹ ਕਿਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਚਾਰ ਦਿਨ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮ ਈਸਾ, ਮੂਸਾ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਧਰਾਇਨਿ = ਧਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਖਾਂ ਵਾਂਗ ਨਾਮ ਰੱਖ ਕੇ ਵੱਡਾ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਘਟਿ ਨ ਕੋਇ ਅਖਾਇਦਾ; ਆਪੋ ਧਾਪੀ ਹੈਰਤ ਹੂਸੇ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੋਇ = ਕੋਈ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟ ਨ = ਨਹੀਂ ਅਖਾਇਦਾ = ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਆਪੋ-ਧਾਪੀ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋਣ ਲਈ ਹੈਰਤ = ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ **ਵਾ:** ਹੈਰਤ = ਫ਼ਿਕਰਮੰਦ ਹੋ ਕੇ ਜਦੋਂ ਵਡਿਆਈ, ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਹੂਸੇ = ਹੰਭ ਗਏ।

ਸਾਇਰ ਦੇ ਮਰਜੀਵੜੇ; ਕਰਨਿ ਮਜੂਰੀ ਖੇਚਲ ਖੂਸੇ।

ਸੰਸਾਰਕ ਪੁਰਸ਼ ਸਾਇਰ = ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਮਰਜੀਵੜੇ = ਰਤਨ ਕੱਢਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਖੇਚਲ = ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਮਜੂਰੀ = ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨਿ = ਕਰਦਿਆਂ ਖੂਸੇ = ਥੱਕ-ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੁ ਪੂਰੇ ਵਿਣੁ; ਡਾਂਗ ਡੰਗੂਸੇ ॥੧੩॥

ਹੇ ਭਾਈ! ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਧਰਮਰਾਜ ਦਾ ਡਾਂਗ ਡੰਗੂਸੇ = ਡੰਡਾ ਸੋਟਾ ਹੀ ਬਾਕੀ ਹੈ **ਵਾ:** ਜੋ ਲੋਕ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਨ, ਉਹ ਡਾਂਗ ਡੰਗੂਸੇ = ਡਾਂਗੋ-ਡਾਂਗੀ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਕੀ ਹੈ ਕਿ ਨਰਕ ਆਦਿ ਤੋਂ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ॥੧੩॥

ਨੋਟ : ਭੂੱਸੇ, ਲੂੱਸੇ, ਧੂੱਸੇ, ਮੂੱਸੇ, ਹੂੱਸੇ, ਖੂੱਸੇ, ਡੰਗੂੱਸੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਾਠ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਅੱਗ ਉੱਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਤੇਜ)

ਚਿੰਤਾਮਣਿ ਗੁਰੁ ਛਡਿਕੈ; ਚਿੰਤਾਮਣਿ ਚਿੰਤਾ ਨ ਗਵਾਏ।

ਜਗਤ ਦੇ ਲੋਕ ਚਿੰਤਾਮਣੀ ਰੂਪ ਗੁਰੁ = ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਛਡਿਕੈ = ਛੱਡ ਕੇ ਚਿੰਤਾਮਣਿ = ਇਕ ਪੱਥਰ ਵਰਗੀ ਮਣੀ ਜੋ ਮਨ-ਚਿਤਵੇ ਪਦਾਰਥ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਆਸਰਾ ਤੱਕਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਗਵਾਏ = ਮਿਟਦੀ।

ਚਿਤਵਣੀਆ ਲਖ ਰਾਤਿ ਦਿਹੁ; ਤ੍ਰਾਸ ਨ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਅਗਨਿ ਬੁਝਾਏ।

('ਬੁਝਾਏ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਦਿਹੁ = ਦਿਨ ਰਾਤ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਚਿਤਵਣੀਆ = ਚਿੰਤਾ ਦੇ ਫੁਰਨੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਅੰਦਰ ਬਲਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਤ੍ਰਾਸ = ਡਰ ਨਾਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਬੁਝਾਏ = ਬੁੱਝਦੀ।

ਸੁਇਨਾ ਰੁਪਾ ਅਗਲਾ; ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਅੰਗਿ ਹੰਢਾਏ।

ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਗਲੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਅੰਗਿ = ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਹੰਢਾਏ = ਹੰਢਾਉਣ ਲਈ ਸੁਇਨਾ = ਸੋਨਾ, ਰੁਪਾ = ਚਾਂਦੀ ਮਾਣਕ ਤੇ ਮੋਤੀ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਟ ਪਟੰਬਰ ਪੈਨ੍ਹਕੇ; ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਮਹ ਮਹਕਾਏ।

ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਸੂਤੀ ਪਾਟ = ਬਸਤਰ ਤੇ ਪਟੰਬਰ (ਪਟ + ਅੰਬਰ) ਪਟ = ਰੇਸ਼ਮੀ ਅੰਬਰ = ਬਸਤਰ ਪੈਨ੍ਹਕੇ = ਪਹਿਨ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਚੰਦਨ ਦੇ ਅਰਕਾਂ ਨੂੰ ਚੋਆ = ਚੁਆ ਕੇ ਮਹ = ਮਹਿਕ ਨਾਲ ਮਹਕਾਏ = ਮਹਿਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹਾਥੀ ਘੋੜੇ ਪਾਖਰੇ; ਮਹਲ ਬਗੀਚੇ ਸੁਫਲ ਫਲਾਏ।

ਉਹ ਹਾਥੀ ਹੌਦਿਆਂ ਤੇ ਘੋੜੇ ਪਾਖਰੇ = ਕਾਠੀਆਂ ਸਮੇਤ ਤੇ ਮਹਲ ਤੇ ਬਗ਼ੀਚੇ ਸੁਫਲ = ਫਲਾਂ ਸਹਿਤ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਨਾਲ ਫਲਾਏ = ਫਲਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸ਼ੋਭਾ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁੰਦਰ ਨਾਰੀ ਸੇਜ ਸੁਖ; ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਧੋਹਿ ਲਪਟਾਏ।

ਸੁੰਦਰ ਨਾਰੀ = ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਸੇਜਾ ਦੇ ਸੁੱਖ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹਿ = ਮੋਹ ਦੇ ਧੋਹਿ = ਧੋਖੇ ਵਿਚ ਲਪਟਾਏ = ਲੰਪਟ, ਭਾਵ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਲਦੀ ਅੰਦਰਿ ਤੇਲ ਜਿਉ; ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਦੁਖਿ ਵਿਹਾਏ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਬਲਦੀ ਅੱਗ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਤੇਲ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਅੱਗ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਸਾ = ਮਨ ਨੂੰ ਲੱਗੀਆਂ ਸੰਸਾਰਕ ਆਸਾ = ਇੱਛਾਵਾਂ ਵਧਣ ਨਾਲ ਹੋਰ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਦੁਖਿ = ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਹਾਏ = ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਉ ਪਾਵਕੁ ਈਧਨਿ ਨਹੀ ਧ੍ਰਾਪੈ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਕਹਾ ਅਘਾਈ॥ *(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੬੭੨)*

ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਵਿਣੁ; ਜਮਪੁਰਿ ਜਾਏ ॥੧੪॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰਕ ਇੱਛਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਿਨਾਂ ਜਮਪੁਰੀ ਵਿਚ ਜਾਏ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੧੪॥

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ)

ਲਖ ਤੀਰਥ ਲਖ ਦੇਵਤੇ; ਪਾਰਸ ਲਖ ਰਸਾਇਣੁ ਜਾਣੈ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਤੀਰਥ, ਲੱਖਾਂ ਦੇਵਤੇ, ਲੱਖਾਂ ਪਾਰਸ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ, ਜੋ ਰਸਾਇਣੁ = ਕਲੀ ਨੂੰ ਚਾਂਦੀ ਅਤੇ ਤਾਂਬੇ ਨੂੰ ਸੋਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣੈ = ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਲਖ ਚਿੰਤਾਮਣਿ ਪਾਰਜਾਤ; ਕਾਮਧੇਨੁ ਲਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਆਣੈ।

ਜੇਕਰ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਚਿੰਤਾਮਣਿ = ਮਨ ਇੱਛੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮਣੀ, ਲੱਖਾਂ ਪਾਰਜਾਤ = ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ, ਲੱਖਾਂ ਕਾਮਧੇਨ ਗਊਆਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਆਣੈ = ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਣ।

ਰਤਨਾ ਸਣੁ ਸਾਇਰ ਘਣੇ; ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਿਧਿ ਸੋਭਾ ਸੁਲਤਾਣੈ।

ਰਤਨਾ ਸਣੁ = ਸਮੇਤ ਘਣੇ = ਡੂੰਘੇ ਸਾਇਰ = ਸਮੁੰਦਰ, ਰਿਧਿ = ਰਿਧੀਆਂ, ਸਿਧਿ = ਸਿਧੀਆਂ, ਨਿਧਿ = ਨਿਧੀਆਂ ਤੇ ਸੋਭਾ = ਇੱਜ਼ਤ ਵਾਲੇ ਸੁਲਤਾਣੈ = ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੋਣ।

ਲਖ ਪਦਾਰਥ ਲਖ ਫਲ; ਲਖ ਨਿਧਾਨ ਅੰਦਰਿ ਫੁਰਮਾਣੈ।

ਚਾਹੇ ਲੱਖਾਂ ਪਦਾਰਥ, ਲੱਖਾਂ ਫਲ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਨਿਧਾਨ = ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਫੁਰਮਾਣੈ = ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੋਣ।

ਲਖ ਸਾਹ ਪਾਤਿਸਾਹ ਲਖ; ਲਖ ਨਾਥ ਅਵਤਾਰੁ ਸੁਹਾਣੈ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਾਹ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਨਾਥ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਅਵਤਾਰ ਸੁਹਾਣੈ = ਸ਼ੋਭ ਰਹੇ ਹਨ।

ਦਾਨੈ ਕੀਮਤਿ ਨ ਪਵੈ; ਦਾਤੈ ਕਉਣ ਸੁਮਾਰ ਵਖਾਣੈ।

ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਦਾਨੈ = ਦਾਨ ਦਾ ਕੀਮਤਿ = ਮੁੱਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਵੈ = ਪੈ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਦਾਤੈ = ਦਾਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੁਮਾਰ = ਗਿਣਤੀ ਬਾਰੇ ਭਲਾਂ ਕਉਣ = ਕੌਣ ਵਖਾਣੈ = ਕਥਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਭਾਵ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤੇਰੇ ਦਾਨੈ ਕੀਮਤਿ ਨਾ ਪਵੈ ਤਿਸੁ ਦਾਤੇ ਕਵਣੁ ਸੁਮਾਰੁ ॥੨॥ *(ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਦੀਪਕੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੨)*

ਕੁਦਰਤਿ ਕਾਦਰ ਨੋ; ਕੁਰਬਾਣੈ ॥੧੫॥

ਬਸ ਉਸ ਕਾਦਰ = ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਜਾਨਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕੁਦਰਤਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਨੋ = ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੈ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਗੁਰੂ ਚੇਲਾ, ਚੇਲਾ ਗੁਰੂ)

ਰਤਨਾ ਦੇਖੈ ਸਭੁ ਕੋ; ਰਤਨ ਪਾਰਖੂ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ।

ਰਤਨਾਂ ਕੋ = ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਭੁ = ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੇਖੈ = ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਪਾਰਖੂ = ਪਰਖ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰਾਗ ਨਾਦ ਸਭ ਕੋ ਸੁਣੈ; ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸਮਝੈ ਵਿਰਲੋਈ।

ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਨਾਦ = ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਸਭ ਕੋ = ਕੋਈ ਸੁਣੈ = ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝੈ = ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲੋਈ = ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਸਿਖ ਰਤਨ ਪਦਾਰਥਾ; ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਮਾਲ ਪਰੋਈ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਰਤਨ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਤਨ ਮਾਲ = ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਪਰੋਈ = ਪਰੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਤਨਾਂ ਰੂਪ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮਾਲਾ ਰੂਪ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲਿ = ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹੀਰੈ ਹੀਰਾ ਬੇਧਿਆ; ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਮਿਲਿ ਪਰਚਾ ਹੋਈ।

ਜਿਵੇਂ ਹੀਰੈ = ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਹੀਰੇ ਨਾਲ ਬੇਧਿਆ = ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਹੀਰੇ ਨਾਲ ਜਿਸ ਦਾ ਮਨ ਰੂਪੀ ਹੀਰਾ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਣ 'ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਪਰਚਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ = ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ **ਵਾ:** ਪਰਚਾ = ਗਿਆਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਗੁਰੁ ਗੋਵਿੰਦੁ ਸਿਵਾਣੈ ਸੋਈ।

ਸੋਈ = ਉਹੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ (ਪਾਰ + ਬ੍ਰਹਮ) ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ, ਪੁੰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ = ਪਰੇ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ, ਪੂਰਨ ਗੁਰੁ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਗੋਵਿੰਦ (ਗੋ + ਵਿੰਦ) ਗੋ = ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵਿੰਦ = ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਸਿਵਾਣੈ = ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਸਹਜਿ ਘਰੁ; ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਜਾਣੁ ਜਾਣੋਈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਤੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਹਿਜ ਘਰੁ = ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣੋਈ = ਜਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਚੇਲਾ; ਚੇਲਾ ਗੁਰੁ ਹੋਈ ॥੧੬॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਚੇਲੇ ਦਾ ਰੂਪ ਤੇ ਚੇਲਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਈ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਕ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ॥੧੬॥

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ)

ਮਾਣਸ ਜਨਮੁ ਅਮੋਲੁ ਹੈ; ਹੋਇ ਅਮੋਲੁ ਸਾਧ ਸੰਗ ਪਾਏ।

ਮਾਣਸ = ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਬਹੁਤ ਅਮੋਲੁ = ਅਮੋਲਕ ਹੈ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਪਾਏ = ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਹੀ ਅਮੋਲੁ = ਅਮੋਲਕ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਖੀ ਦੁਇ ਨਿਰਮੋਲਕਾ; ਸਤਿਗੁਰੁ ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਲਿਵਲਾਏ।

('ਅੱਖੀਂ' ਬਿੰਦੀ ਨਾਲ ਬੋਲੋ)

ਦੁਇ = ਦੋਵੇਂ ਅਖੀ = ਅੱਖਾਂ ਫਿਰ ਹੀ ਨਿਰਮਲੋਕਾ = ਅਮੋਲਕ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਇਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ = ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਵਲਾਏ (ਲਿਵ + ਲਾਏ) ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਏ = ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮਸਤਕੁ ਸੀਸ ਅਮੋਲ ਹੈ; ਚਰਣ ਸਰਣ ਗੁਰੁ ਧੂੜਿ ਸੁਹਾਏ।

ਉਹੀ ਮਸਤਕੁ = ਮੱਥਾ ਤੇ ਸੀਸ = ਸਿਰ ਅਮੋਲ = ਅਮੋਲਕ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜਿ = ਧੂੜੀ ਨਾਲ ਸੁਹਾਏ = ਸ਼ੋਭਦਾ ਹੈ।

ਜਿਹਬਾ ਸ੍ਰਵਣ ਅਮੋਲਕਾ; ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸੁਣਿ ਸਮਝਿ ਸੁਣਾਏ।

ਉਹੋ ਹੀ ਜਿਹਬਾ = ਜੀਭ ਅਤੇ ਸ੍ਰਵਣ = ਕੰਨ ਅਮੋਲਕਾ = ਨਿਰਮੋਲਕ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝ ਕੇ ਅੱਗੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਏ = ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਹਸਤ ਚਰਣ ਨਿਰਮੋਲਕਾ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗਿ ਸੇਵ ਕਰਾਏ।

ਉਹੋ ਹੀ ਹਸਤ = ਹੱਥ ਤੇ ਚਰਣ = ਪੈਰ ਨਿਰਮੋਲਕਾ = ਅਮੋਲਕ ਹਨ, ਜੋ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੇ ਮਾਰਗਿ = ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵ = ਸੇਵਾ ਕਰਾਏ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਿਦਾ ਅਮੋਲੁ ਹੈ; ਅੰਦਰਿ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਸੁਣਾਏ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਰਿਦਾ = ਹਿਰਦਾ ਅਮੋਲੁ = ਅਮੋਲਕ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਦੇਸੁ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਵਸਾਏ = ਵਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪਤਿ ਪਰਵਾਣੈ; ਤੋਲਿ ਤੁਲਾਏ ॥੧੭॥

ਜਦੋਂ ਪਤਿ = ਇੱਜ਼ਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪੀ ਪਰਵਾਣੈ = ਵੱਟੇ ਦੇ ਨਾਲ ਮਨ ਬੁੱਧ ਰੂਪੀ ਤੋਲਿ = ਤੱਕੜੀ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਲਾਏ = ਤੁਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪਰਵਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੂਰਾ ਹੈ ॥੧੭॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਤਿ ਪਰਵਾਣਾ ਪਿਛੈ ਪਾਈਐ ਤਾ ਨਾਨਕ ਤੋਲਿਆ ਜਾਪੈ ॥੨॥ *(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੬੯)*

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਤੇ ਸਾਡੀ ਭੁੱਲ)

ਰਕਤ ਬਿੰਦ ਕਰਿ ਨਿੰਮਿਆ;
ਚਿਤ੍ਰ ਚਲਿਤ੍ਰ ਬਚਿਤ੍ਰ ਬਣਾਇਆ।

ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਮਾਂ ਦਾ ਰਕਤ = ਲਹੂ ਤੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਬਿੰਦ = ਵੀਰਜ ਦੀ ਨਿੰਮਿਆ = ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਇਕੱਤਰਤਾ ਰੂਪ ਇਸਥਿਤੀ ਕਰ ਕੇ ਬਚਿਤ੍ਰ = ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਚਲਿਤ੍ਰ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਚਿਤ੍ਰ = ਮੂਰਤਾਂ ਬਣਾਇਆ = ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮਾ ਕੀ ਰਕਤੁ ਪਿਤਾ ਬਿਦੁ ਧਾਰਾ ॥
ਮੂਰਤਿ ਸੂਰਤਿ ਕਰਿ ਆਪਾਰਾ ॥ *(ਮਾਰੂ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੦੨੨)*

ਗਰਭ ਕੁੰਡ ਵਿਚਿ ਰਖਿਆ; ਜੀਉ ਪਾਇ ਤਨੁ ਸਾਜਿ ਸੁਹਾਇਆ।

ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਮਾਂ ਦੇ ਗਰਭ = ਪੇਟ ਰੂਪ ਕੁੰਡ = ਮੱਟ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਵਿਚ ਜੀਉ = ਜਾਨ, ਭਾਵ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਪਾਇ = ਪਾ ਕੇ ਸੁਹਾਇਆ = ਸੋਹਣਾ ਤਨੁ = ਸਰੀਰ ਸਾਜਿ = ਸਾਜਨਾ ਕੀਤਾ, ਭਾਵ ਬਣਾਇਆ।

ਮੁਹੁ ਅਖੀ ਤੇ ਨਕੁ ਕੰਨ; ਹਥ ਪੈਰ ਦੰਦ ਵਾਲ ਗਣਾਇਆ।

('ਅੱਖੀਂ' ਬਿੰਦੀ ਨਾਲ ਬੋਲੋ)

ਮੁਹੁ = ਮੂੰਹ ਖਾਣ ਲਈ, ਅੱਖਾਂ ਦੇਖਣ ਲਈ ਤੇ ਨੱਕ ਸੁੰਘਣ ਲਈ, ਕੰਨ ਸੁਣਨ ਲਈ, ਹੱਥ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਪੈਰ ਚੱਲਣ ਲਈ, ਦੰਦ ਚਿੱਥਣ ਲਈ, ਵਾਲ ਸ਼ੋਭਾ ਤੇ ਅਰੋਗਤਾ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨੋ ਗਣਾਇਆ = ਗਿਣ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸਭ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।

ਦਿਸਟਿ ਸਬਦ ਗਤਿ ਸੁਰਤ ਲਿਵ; ਰਾਗ ਰੰਗ ਰਸ ਪਰਸ ਲੁਭਾਇਆ।

ਦਿਸਟਿ = ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਅੱਖਾਂ ਥਾਣੀਂ ਦੇਖੀਦੀ ਹੈ, ਸਬਦ = ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਕੰਨਾਂ ਥਾਣੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਗਿਆਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਗਤਿ = ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਹਿੱਲਣ-ਜੁੱਲਣ ਦੀ ਸੱਤਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸੁਰਤ = ਉਹ ਸਾਖੀ ਸੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਲਿਵ = ਉਹ ਸੱਤਾ, ਜੋ ਸੁਰਤ ਅਰ ਸੁਰਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਲੁਭਤ ਹੋਣ ਲਈ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ ਮਿਲੇ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਨੂੰ ਰੰਗ, ਭਾਵ ਆਕਾਰ ਜਾਂ ਰੂਪ, ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਰਾਗ (ਉਹ ਆਵਾਜ਼, ਜੋ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਜਾਂ ਪਾਟਨ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ) ਰਾਤ ਨੂੰ ਪਰਸ = ਸਪਰਸ਼, ਭਾਵ ਚੇਸ਼ਟਾ ਨਾਲ ਜਿਸ ਤਕ ਪਹੁੰਚੀਏ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਛੋਹੀਏ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਫੜੀਏ, ਛੱਡੀਏ ਆਦਿ ਉਹ ਸਭ ਸਪਰਸ਼ ਹੈ, ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਰਸ ਭਾਵ ਜਿਸ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਇੰਦਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਹੁੰਚੇ, ਉਹ ਸਭ ਰਸ ਹੈ। ਲਿਵ ਨੂੰ ਲੁਭਾਇਆ = ਲੁਭਾਣਾ, ਭਾਵ ਲੱਗਣਾ, ਲਿਵ ਨੂੰ ਸੁਰਤ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੀ ਖਿੱਚ = ਲੁਭਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਤੂੰ ਐਸੀਆਂ ਅਮੋਲਕ ਦਾਤਾਂ ਦੇਹ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ ਹਨ।

ਉਤਮੁ ਕੁਲੁ ਉਤਮੁ ਜਨਮੁ; ਰੋਮ ਰੋਮ ਗਣਿ ਅੰਗ ਬਣਾਇਆ।

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕੁਲ ਉਤਮੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਜਨਮ ਨਾਲੋਂ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਗਾਂ-ਪ੍ਰਤੰਗਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਦੇ ਅੰਗ ਪ੍ਰਤੰਗ ਉਤਮ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸ ਦੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਦੀ ਗਣਿ = ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬੇਅੰਤ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਗਿਣਤੀ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਅੰਗ ਬਣਾਇਆ = ਬਣਾਏ ਹਨ।

ਬਾਲਬੁਧਿ ਮੁਹਿ ਦੁਧਿ ਦੇ ਕਰਿ; ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਸੂਤ੍ਰ ਵਿਚ ਆਇਆ।

(ਬਾਲ + ਬੁਧਿ) ਬਾਲ = ਬਾਲਕ ਦੀ ਅਚੇਤ ਬੁੱਧ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਾਂ ਇਸ ਦੇ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਤੋਂ ਦੁੱਧ ਦਾ ਚਸ਼ਮਾ ਦੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ ਮਲ ਮੂਤਰ ਜਿਸਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਨ ਰੂਪ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਸੂਤਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਲਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੋਇ ਸਿਆਣਾ ਸਮਝਿਆ; ਕਰਤਾ ਛਡਿ ਕੀਤੇ ਲਪਟਾਇਆ।

ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਸਿਆਣਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਸਮਝਿਆ = ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਰਤਾ = ਕਰਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਮੋਹ ਪਾ ਕੇ ਲਪਟਾਇਆ = ਲਪਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦਾਤਿ ਪਿਆਰੀ ਵਿਸਰਿਆ ਦਾਤਾਰਾ॥ *(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੬੭੬)*

ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਵਿਣੁ; ਮੋਹਿਆ ਮਾਇਆ॥੧੮॥

ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਹੀ ਮੋਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਗਰਭ ਵਾਸ)

ਮਨਮੁਖ ਮਾਣਸ ਦੇਹ ਤੇ; ਪਸੂ ਪਰੇਤ ਅਚੇਤ ਚੰਗੇਰੇ।

ਮਨਮੁਖ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਣਸ = ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹ = ਦੇਹੀ ਤੇ = ਤੋਂ ਅਚੇਤ = ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਸ਼ੂ ਤੇ ਪਰੇਤ ਹੀ ਚੰਗੇਰੇ = ਚੰਗੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ :

ਹੋਇ ਸੁਚੇਤ ਅਚੇਤ ਹੋਇ; ਮਾਣਸੁ ਮਾਣਸੁ ਦੇ ਵਲਿ ਹੇਰੇ।

ਮਨੁੱਖ ਸੁਚੇਤ = ਸਿਆਣਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਅਚੇਤ = ਅਗਿਆਨੀ ਹੋਇ = ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਾਣਸੁ = ਮਨੁੱਖ ਹੋ ਕੇ ਮਾਣਸੁ = ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵੱਲ ਹੇਰੇ = ਤੱਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ ਹੋ ਕੇ ਮਨੁੱਖ 'ਤੇ ਹੀ ਆਸ ਰੱਖੀ ਬੈਠਾ ਹੈ।

ਪਸੂ ਨ ਮੰਗੇ ਪਸੂ ਤੇ; ਪੰਖੇਰੂ ਪੰਖੇਰੂ ਘੇਰੇ।

ਪਸ਼ੂ ਕਦੇ ਵੀ ਪਸ਼ੂ ਤੇ = ਤੋਂ ਨ = ਨਹੀਂ ਮੰਗੇ = ਮੰਗਦਾ ਅਤੇ ਪੰਖੇਰੂ = ਪੰਛੀ ਕਦੇ ਵੀ ਚੋਗੇ ਵਾਸਤੇ ਪੰਖੇਰੂ = ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਘੇਰੇ = ਘੇਰਦੇ।

ਚਉਰਾਸੀ ਲਖ ਜੂਨਿ ਵਿਚਿ; ਉਤਮ ਮਾਣਸ ਜੂਨਿ ਭਲੇਰੇ।

ਚਉਰਾਸੀ = ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਾਣਸ = ਮਨੁੱਖਾ ਜੂਨ ਹੀ ਉਤਮ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਅਤੇ ਭਲੇਰੇ = ਭਲਾਈ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਉਤਮ ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਕਰਿ; ਜਨਮੁ ਮਰਣ ਭਵਜਲ ਲਖ ਫੇਰੇ।

ਜੀਵ ਮਨ ਬਚ = ਬਚਨਾਂ, ਉੱਤਮ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਉਤਮ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ, ਪਰ ਮਨਮੁਖਾਂ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ ਹੋ ਜਾਣ 'ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਭਵਜਲ = ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਨਮ-ਮਰਣ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਫੇਰੇ = ਗੇੜੇ ਕੱਢਦਾ ਹੈ।

ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ ਹੋਇਕੈ; ਸੁਖਿ ਵਿਚਿ ਦੁਖਿ ਹੋਇ ਭਲੇ ਭਲੇਰੇ।

ਚਾਹੇ ਰਾਜਾ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਪਰਜਾ ਹੋਇਕੈ = ਹੋਵੇ ਤੇ ਚਾਹੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿੱਡਾ ਹੀ ਭਲੇ ਭਲੇਰੇ = ਭਲੇ ਤੋਂ ਭਲਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜੋ ਪ੍ਰਾਲੱਬਧ ਵਿਚ ਦੁੱਖ-ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸੁਖ ਤੇ ਦੁੱਖ ਭੋਗਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਪਰ ਜੋ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਮੋਖਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਏ, ਉਹ ਭਲਿਆਂ ਤੋਂ ਭਲੇ ਹਨ।

ਕੁਤਾ ਰਾਜ ਬਹਾਲੀਐ; ਚਕੀ ਚਟਣ ਜਾਇ ਅਨੇਰੇ।

('ਅਨ੍ਹੇਰੇ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਚਾਹੇ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਹਾਲੀਐ = ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਅਨੇਰੇ = ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਚੱਕੀ ਨੂੰ ਚੱਟਣ ਵਾਸਤੇ ਚਲਾ ਜਾਇ = ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹੀ ਹਾਲਤ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਰੂਪ ਰਾਜ-ਗੱਦੀ ਮਿਲ ਜਾਣ 'ਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਚੱਕੀ ਚੱਟਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਦੌੜਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੁ ਪੂਰੇ ਵਿਣੁ; ਗਰਭ ਵਸੇਰੇ ॥੧੯॥

ਅਜਿਹੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ = ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਿਨਾਂ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਕਰਕੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਵਸੇਰੇ = ਵਾਸਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਧਸੰਗਤ)

ਵਣਿ ਵਣਿ ਵਾਸ ਵਣਾਸਪਤਿ;
ਚੰਦਨ ਬਾਝੁ ਨ ਚੰਦਨ ਹੋਈ।

ਵਣਿ = ਜੰਗਲ ਵਣਿ = ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਵਣਾਸਪਤਿ = ਬਨਸਪਤੀ ਦਾ ਵਾਸ = ਵਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਦੇ ਵੀ ਬਨਸਪਤੀ ਚੰਦਨ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਤੋਂ ਬਾਝੁ = ਬਿਨਾਂ ਚੰਦਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ **ਵਾ:** ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ ਰੂਪ ਅਨੇਕਾਂ ਜੀਵ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਚੰਦਨ ਵਰਗੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਪਰਬਤਿ ਪਰਬਤਿ ਅਸਟਧਾਤੁ; ਪਾਰਸ ਬਾਝੁ ਨ ਕੰਚਨ ਸੋਈ।

ਪਰਬਤ = ਪਹਾੜਾਂ ਪਰਬਤਿ = ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਅਸਟਧਾਤੁ = ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਸੋਈ = ਉਹ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਝੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਕੰਚਨ = ਸੋਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਵਰਣ ਤੇ ਚਾਰ ਮਜ਼ਹਬ ਹਨ, ਪਰ ਪਾਰਸ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨਿ ਛਿਅ ਦਰਸਨਾ;
ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਵਿਣੁ ਸਾਧ ਨ ਕੋਈ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਾਰ ਵਰਣ (ਖੱਤਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਤੇ ਛੇ ਦਰਸ਼ਨ (ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵੜੇ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਦਰਵੇਸ਼, ਬ੍ਰਾਹਮਣ) ਹਨ, ਪਰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਧੂ ਨ = ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ।

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਅਵੇਸ ਕਰਿ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜਾਣੋਈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਅਵੇਸ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਜਾਣੋਈ = ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ :

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣੁ ਹੋਇ; ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਅਪਿਉ ਪਿਓਈ।

ਉਹ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਅਪਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਪਿਆਲਾ ਪਿਓਈ = ਪੀ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸੁਰਤਿ (ਸੁ + ਰਤਿ) ਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਰਤਿ = ਪ੍ਰੀਤੀ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮਨਿ ਉਨਮਨਿ ਤਨਿ ਦੂਬਲੇ; ਦੇਹ ਬਿਦੇਹ ਸਨੇਹ ਸਥੋਈ।

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਕੇ ਉਨਮਨਿ = ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਤਨਿ = ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਦੁਬਲੇ = ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਦੇਹ = ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਬਿਦੇਹ = ਦੇਹ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਭਾਵ ਸਰੀਰਕ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਸਨੇਹ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਸਥੋਈ = ਸਾਥੀ ਬਣੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ; ਅਲਖ ਲਖੋਈ ॥੨੦॥

ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲਖਣਾ ਬਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲਖੋਈ = ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥੨੦॥

ਪਉੜੀ ੨੧ (ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਉਦਾਸ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਸਾਧ ਸੰਗ; ਮਾਇਆ ਅੰਦਰਿ ਕਰਨਿ ਉਦਾਸੀ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਮਾਇਆ ਵੱਲੋਂ ਉਦਾਸੀ = ਉਪਰਾਮਤਾ ਕਰਨਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਿਉ ਜਲ ਅੰਦਰਿ ਕਵਲੁ ਹੈ; ਸੂਰਜ ਧਯਾਨੁ ਅਗਾਸੁ ਨਿਵਾਸੀ।

(‘ਧਿਆਨ’ ਬੋਲੋ)

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਕਵਲੁ = ਕਮਲ ਦਾ ਫੁੱਲ ਜਲ = ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਗਾਸੁ = ਅਕਾਸ਼ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਸੂਰਜ ਵੱਲ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਟਿਕਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੂਰਜ ਰੂਪੀ ਗੁਰੂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਟਿਕਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਚੰਦਨ ਸਪੀਂ ਵੇੜ੍ਹਿਆ; ਸੀਤਲੁ ਸਾਂਤਿ ਸੁਗੰਧਿ ਵਿਗਾਸੀ।

ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਸਪੀਂ = ਸੱਪਾਂ ਨਾਲ ਵੇੜ੍ਹਿਆ = ਵਲ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਚੰਦਨ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸੀਤਲ = ਠੰਢੇ, ਸਾਂਤਿ = ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਦਾ ਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਵਿਗਾਸੀ = ਖੇੜੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ , ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਕਾਮੀ ਕ੍ਰੋਧੀ ਰੂਪ ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਿਮਰਤਾ, ਸਹਿਜਤਾ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਦੇ ਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਖੇੜੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਬੀਰ ਸੰਤੁ ਨ ਛਾਡੈ ਸੰਤਈ ਜਉ ਕੋਟਿਕ ਮਿਲਹਿ ਅਸੰਤ ॥
ਮਲਿਆਗਰੁ ਭੁਯੰਗਮ ਬੇਢਿਓ ਤ ਸੀਤਲਤਾ ਨ ਤਜੰਤ ॥੧੭੪॥

(ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੭੩)

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਿ; ਸਬਦ ਸੁਰਤ ਲਿਵ ਸਹਜ ਬਿਲਾਸੀ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਬਿਲਾਸੀ = ਅਨੰਦਮਈ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ ਭੋਗ ਭੁਗਤਿ ਜਿਣ; ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਅਛਲ ਅਬਿਨਾਸੀ।

('ਅਛੱਲ' ਬੋਲੋ)

ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਜੋਗ = ਜੁੜਨ ਦੀ ਭਾਵ ਇਕਾਗਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਗਤਿ = ਜੁਗਤੀ ਨਾਲ ਭੋਗ = ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦੀ ਭੁਗਤ ਨੂੰ ਜਿਣ = ਜਿੱਤ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਅਛਲ = ਛਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੇ ਅਬਿਨਾਸੀ = ਨਾਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ; ਗੁਰ ਪਰਮੇਸਰੁ ਆਸ ਨਿਰਾਸੀ।

(ਪਾਰ + ਬ੍ਰਹਮ) ਪਾਪਾਂ ਪੁੰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ = ਪਰੇ ਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੋ ਪੂਰਨ = ਪਰੀਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਗੁਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸੰਸਾਰਕ ਆਸ = ਇੱਛਾਵਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸੀ = ਵਿਰੱਕਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਅਕਥ ਕਥਾ; ਅਬਿਗਤਿ ਪਰਗਾਸੀ ॥੨੧॥੧੫॥

ਅਜਿਹੇ ਅਬਿਗਤਿ = ਗਿਆਨ ਦਾ ਪਰਗਾਸੀ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਥਾ ਵੀ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ ॥੨੧॥੧੫॥

ਵਾਰ ੧੯

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

੧=ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ੴ=ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ=ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ=ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ=ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ=ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਜੈਸਾ ਬੀਜ, ਤੈਸਾ ਫਲ)

ਸਭ ਦੂੰ ਨੀਵੀਂ ਧਰਤਿ ਹੋਇ; ਦਰਗਹ ਅੰਦਰਿ ਮਿਲੀ ਵਡਾਈ।

ਧਰਤੀ ਸਭ=ਸਭਨਾਂ ਦੂੰ=ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਹੋਇ=ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਗਹ=ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰਿ=ਵਿਚ ਵਡਾਈ=ਸ਼ੋਭਾ ਮਿਲੀ=ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਕੋਈ ਗੋਡੈ ਵਾਹਿ ਹਲੁ; ਕੋ ਮਲ ਮੂਤ ਕਸੂਤ ਕਰਾਈ।

('ਹਲੁ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਕੋਈ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਗੋਡੈ=ਗੋਡਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੋਡੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਹਲ ਨਾਲ ਵਾਹਿ=ਵਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋ=ਕੋਈ ਮਲ ਮੂਤ=ਵਿਸ਼ਟਾ ਮੂਤਰ ਕਰ ਕੇ ਕਸੂਤ=ਗੰਦੀ ਕਰਾਈ=ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਲਿੰਬਿ ਰਸੋਈ ਕੋ ਕਰੈ; ਚੋਆ ਚੰਦਨੁ ਪੂਜ ਚੜ੍ਹਾਈ।

('ਚੜ੍ਹਾਈ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਕੋ=ਕੋਈ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਲਿੰਬਿ=ਪੋਚ ਕੇ ਰਸੋਈ=ਰੋਟੀ ਆਦਿ ਪਦਾਰਥ ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਥਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਚੰਦਨ ਨੂੰ ਚੋਆ=ਚੁਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅਤਰ ਨਾਲ ਮਹਿਕਾ ਕੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪੂਜ ਕੇ ਚੜਾਈ=ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਕਰੈ=ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਧਰਤੀ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰ ਕੇ ਪਦਾਰਥ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ; ਜੇਹਾ ਬੀਉ ਤੇਹਾ ਫਲ ਪਾਈ।

ਜੇਹਾ=ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਬੀਜ ਬੀਜੈ=ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਸੋ=ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਲੁਣੈ=ਵੱਢਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇਹਾ=ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੀਉ=ਬੀਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇਹਾ=ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਪਾਈ=ਪਾਈਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਧਰਤੀ ਉਸੇ ਬੀਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਚੰਗਾ ਬੀਜੀਏ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਫਲ, ਜੇ ਮਾੜਾ ਬੀਜੀਏ ਤਾਂ ਮਾੜਾ ਫਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਸਭ ਦੂੰ ਨੀਵੀਂ ਧਰਤਿ ਹੋਇ; ਦਰਗਹ ਅੰਦਰਿ ਮਿਲੀ ਵਡਾਈ।

ਧਰਤਿ=ਧਰਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਸਭ ਦੂੰ=ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ, ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੀ

ਹੋਇ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਗਹ = ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਵਡਾਈ = ਸ਼ੋਭਾ ਮਿਲੀ = ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਕੋਈ ਗੋਡੈ ਵਾਹਿ ਹਲੁ; ਕੋ ਮਲ ਮੂਤ ਕਸੂਤ ਕਰਾਈ।

ਕੋਈ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨਾਲ ਗੋਡੈ = ਗੋਡੀ ਤੇ ਹਲ ਵਾਹਿ = ਵਾਹੁਣ ਰੂਪ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੋ = ਕੋਈ ਮਲ ਮੂਤਰ ਦੀ ਕਸੂਤ = ਗੰਦਗੀ ਸੁੱਟਣ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਾਈ = ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਲਿੰਬਿ ਰਸੋਈ ਕੋ ਕਰੈ; ਚੋਆ ਚੰਦਨੁ ਪੂਜ ਚੜਾਈ।

ਕੋ = ਕੋਈ ਰਸੋਈ ਨੂੰ ਲਿੰਬਣ ਪੋਚਣ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਆਦਿ ਕਰੈ = ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਬਚਨ ਸ਼ੋਭਾ ਆਦਿ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਪੂਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਧਰਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਇਕ-ਰਸ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ; ਜੇਹਾ ਬੀਉ ਤੇਹਾ ਫਲ ਪਾਈ।

ਜੇਹਾ = ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪੀ ਬੀਜ ਬੀਜੈ = ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਸੋ = ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਉਹ ਲੁਣੈ = ਵੱਢਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕਿਸੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਜਾਂ ਨਿਸ਼ਰਧਕਪੁਣੇ ਦਾ ਬੀਉ = ਬੀਜ ਬੀਜਿਆ ਸੀ, ਤੇਹਾ = ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਰੂਪ ਫਲ ਪਾਈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਫਲ ਸਹਜ ਘਰ;
ਆਪ ਗਵਾਇ ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਸਹਿਜ ਘਰ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਕੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪੁ = ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਣਾਈ = ਗਣਾਉਂਦੇ ਨ = ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਅਵਸਥਾ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਜਾਗ੍ਰਤ ਸੁਪਨ ਸੁਖੋਪਤੀ; ਉਨਮਨਿ ਮਗਨ ਰਹੈ ਲਿਵਲਾਈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਜਾਗ੍ਰਤ, ਸੁਪਨ, ਸੁਖੋਪਤੀ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਉਨਮਨਿ = ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਵਿਚ ਮਗਨ = ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਈ = ਲਾ ਰਹੈ = ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਗੁਰ ਸਬਦ ਕਮਾਈ ॥੧॥

ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ॥੧॥

ਪਉੜੀ ੨ (ਜਲ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼)

ਧਰਤੀ ਅੰਦਰਿ ਜਲੁ ਵਸੈ; ਜਲੁ ਬਹੁਰੰਗੀ ਰਸੀ ਮਿਲੰਦਾ।

ਧਰਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਜਲੁ = ਪਾਣੀ ਵਸੈ = ਵੱਸਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਹਰੇਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਰੰਗੀ = ਰੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਤੇ ਰਸੀ = ਸਵਾਦਾਂ ਵਾਲਾ ਮਿਲੰਦਾ = ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਜਿਉ ਜਿਉ ਕੋਈ ਚਲਾਇਦਾ; ਨੀਵਾਂ ਹੋਇ ਨੀਵਾਣੁ ਚਲੰਦਾ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਪਾਨੀ ਨੂੰ ਚਲਾਇਦਾ = ਤੋਰਦਾ ਭਾਵ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਪਾਨੀ ਨੀਵਾਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਨੀਵਾਣੁ = ਨੀਵੇਂ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਚਲੰਦਾ = ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਧੁਪੈ ਤਤਾ ਹੋਇਕੈ; ਛਾਵੈਂ ਠੰਢਾ ਹੋਇ ਰਹੰਦਾ।

('ਧੁੱਪੈ' ਅਤੇ 'ਤੱਤਾ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਧੁਪੈ = ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਪਾਨੀ ਤਤਾ = ਗਰਮ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਛਾਵੈਂ = ਛਾਂ ਵਿਚ ਪਾਨੀ ਠੰਢਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਰਹੰਦਾ = ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਣ ਜੀਵਦਿਆਂ ਮੁਇਆਂ; ਪੀਤੈ ਸਾਂਤਿ ਸੰਤੋਖੁ ਹੋਵੰਦਾ।

('ਨ੍ਹਾਵਣ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਜੀਵਦਿਆਂ = ਜਨਮ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਜੀਵ ਪਾਨੀ ਨਾਲ ਨ੍ਹਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁਇਆਂ = ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਨ੍ਹਵਾਉਣ ਲਈ ਪਾਨੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਨੀ ਨੂੰ ਪੀਤੈ = ਪੀਣ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਸਾਂਤਿ = ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਹੋਵੰਦਾ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮੁਇਆ ਜੀਵਦਿਆ ਗਤਿ ਹੋਵੈ ਜਾਂ ਸਿਰਿ ਪਾਈਐ ਪਾਣੀ॥ *(ਮਾਝ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੫੦)*

ਨਿਰਮਲੁ ਕਰਦਾ ਮੈਲਿਆਂ; ਨੀਵੈ ਸਰਵਰ ਜਾਇ ਟਿਕੰਦਾ।

ਪਾਨੀ ਮੈਲਿਆਂ = ਗੰਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਤੇ ਵਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ = ਸਾਫ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਾਨੀ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਕੇ ਸਰਵਰ = ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਟਿਕੰਦਾ = ਟਿਕਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਧਰਤੀ ਅੰਦਰਿ ਜਲੁ ਵਸੈ; ਜਲੁ ਬਹੁਰੰਗੀ ਰਸੀ ਮਿਲੰਦਾ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧ ਰੂਪ ਧਰਤੀ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪ ਜਲੁ = ਪਾਨੀ ਵਸੈ = ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਨਿਮਰਤਾ ਰੂਪੀ ਜਲ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਰੰਗੀ = ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਰਨਾਂ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਰਸ-ਰੰਗ ਕਰ ਕੇ ਮਿਲੰਦਾ = ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਜਿਉ ਜਿਉ ਕੋਈ ਚਲਾਇਦਾ; ਨੀਵਾਂ ਹੋਇ ਨੀਵਾਣੁ ਚਲੰਦਾ।

ਜਿਉ ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤ-ਵਰਤਾਵ ਵਿਚ ਚਲਾਇਦਾ = ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਨੀਵਾਂ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਨੀਵੇਂ ਭਾਵ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਹੋ ਕੇ ਚਲੰਦਾ = ਚੱਲਦੇ ਹਨ।

ਧੁਪੈ ਤਤਾ ਹੋਇਕੈ; ਛਾਵੈਂ ਠੰਢਾ ਹੋਇ ਰਹੰਦਾ।

ਧੁਪੈ = ਧੁੱਪ ਵਾਂਗ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਤਾਮਸੀ ਲੋਕ ਹੋਣ ਜਾਂ ਕੋਈ ਜੰਗ ਆਦਿਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋਵੇ, ਤਤੇ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਭਾਵ ਬੀਰ-ਰਸ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਵਿਰਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਛਾਂ ਵਾਂਗ ਮਹਾਤਮਾ ਜਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਠੰਢੇ ਭਾਵ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿੱਤ ਆਤਮਾ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਨਾਵਣ ਜੀਵਦਿਆਂ ਮੁਇਆਂ; ਪੀਤੈ ਸਾਂਤਿ ਸੰਤੋਖੁ ਹੋਵੰਦਾ।

ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਜਲ ਵਿਚ ਨਾਵਣ = ਨਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੀਵਤ ਭਾਵ ਤੋਂ ਮੁਇਆਂ = ਮਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਜਲ ਪੀਤੈ = ਪੀਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ :

ਨਿਰਮਲੁ ਕਰਦਾ ਮੈਲਿਆਂ; ਨੀਵੈ ਸਰਵਰ ਜਾਇ ਟਿਕੰਦਾ।

ਜੋ ਮੈਲਿਆਂ = ਮੈਲੇ ਮਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਨਿਰਮਲ = ਉੱਜਲ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਟਿਕੰਦਾ = ਟਿਕਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਭਾਉ ਭਉ; ਸਹਜੁ ਬੈਰਾਗੁ ਸਦਾ ਵਿਗਸੰਦਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਭਉ = ਡਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸਹਿਜ ਪਦ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਬੈਰਾਗ ਵਿਚ ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਿਗਸੰਦਾ = ਖਿੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪੂਰਨ; ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰੰਦਾ॥੨॥

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਪੂਰਨ = ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ’ਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ = ਦੂਸਰਿਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੰਦਾ = ਕਰਦੇ ਹਨ॥੨॥

ਪਉੜੀ ੩ (ਕਮਲ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼)

ਜਲ ਵਿਚਿ ਕਵਲੁ ਅਲਿਪਤੁ ਹੈ; ਸੰਗਿ ਦੋਖ ਨਿਰਦੋਖ ਰਹੰਦਾ।

ਕਵਲੁ = ਕਮਲ ਦਾ ਫੁੱਲ ਜਲ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਅਲਿਪਤੁ = ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਦੋਖ = ਐਬਾਂ ਵਾਲੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦੇ ਸੰਗਿ = ਸਾਥ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਰਦੋਖ = ਐਬ ਰਹਿਤ ਰਹੰਦਾ = ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਰਾਤੀ ਭਵਰੁ ਲੁਭਾਇਦਾ; ਸੀਤਲੁ ਹੋਇ ਸੁਗੰਧਿ ਮਿਲੰਦਾ।

ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭਵਰੁ = ਭੌਰੇ ਕਮਲ ਦੇ ਫੁੱਲ ’ਤੇ ਲੁਭਾਇਦਾ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਮਲ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧਿ = ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਮਿਲੰਦਾ = ਮਿਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਭੌਰੇ ਸੁਗੰਧੀ ਲੈ ਕੇ ਸੀਤਲ = ਠੰਢੇ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭਲਕੇ ਸੂਰਜ ਧਿਆਨੁ ਧਰਿ; ਪਰਫੁਲਤੁ ਹੋਇ ਮਿਲੈ ਹਸੰਦਾ।

ਭਲਕੇ = ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਕਮਲ ਸੂਰਜ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਿ = ਧਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਰਫੁਲਤੁ = ਖਿੜਿਆ ਹੋਇ = ਹੋਇਆ ਹਸੰਦਾ = ਹੱਸ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲੈ = ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਜਲ ਵਿਚਿ ਕਵਲੁ ਅਲਿਪਤੁ ਹੈ; ਸੰਗ ਦੋਖ ਨਿਰਦੋਖ ਰਹੰਦਾ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਵਲੁ = ਕਮਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪਦਾਰਥਾਂ, ਪਰਿਵਾਰ

ਦੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਅਲਿਪਤੁ = ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਕਾਮੀਆਂ, ਕ੍ਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਜੇਕਰ ਸੰਗਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਖ = ਦੋਸ਼ ਤੋਂ ਨਿਰਦੋਖ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਨਹੀਂ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਵਿਚੇ ਗ੍ਰਿਹ ਸਦਾ ਰਹੈ ਉਦਾਸੀ ਜਿਉ ਕਮਲੁ ਰਹੈ ਵਿਚਿ ਪਾਣੀ ਹੇ ॥੧੦॥

(ਮਾਰੂ ਮ: ੪, ਸੋਲਹੇ, ਅੰਗ ੧੦੭੧)

ਰਾਤੀ ਭਵਰੁ ਲੁਭਾਇਦਾ; ਸੀਤਲੁ ਹੋਇ ਸੁਗੰਧਿ ਮਿਲੰਦਾ।

ਭਵਰੁ = ਭੌਰਾ ਰੂਪ ਜਗਿਆਸੂ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਸੁਗੰਧੀ 'ਤੇ ਲੁਭਾਇਦਾ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੀਤ ਰੂਪੀ ਨਾਸਕਾ ਨਾਲ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਮਿਲੰਦਾ = ਮਿਲ ਕੇ ਸੀਤਲ = ਠੰਢਾ ਭਾਵ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਲਕੇ ਸੂਰਜ ਧਿਆਨੁ ਧਰਿ; ਪਰਫੁਲਤੁ ਹੋਇ ਮਿਲੈ ਹਸੰਦਾ।

ਕਮਲ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਭਲਕੇ = ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੂਰਜ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਦੇ ਹਨ ਅਵਸਥਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਕੇ ਹਸੰਦਾ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਫਲ ਸਹਿਜ ਘਰ;
ਵਰਤਮਾਨ ਅੰਦਰਿ ਵਰਤੰਦਾ।

ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁੱਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਸਹਿਜ ਘਰ = ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾ ਟਿਕਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਵਰਤਮਾਨ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਵਰਤੰਦਾ = ਵਰਤ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿੱਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਕਮਲ ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਖਿੜਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਭਜਨਾਨੰਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭੂਤ ਕਾਲ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਸੁਪਨ ਸਮਾਨ ਹਨ, ਅਰ ਅਗੰਤਕ ਪਦਾਰਥ ਸਾਡੇ ਵੱਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਜਥਾ ਲਾਭ ਤਥਾ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕਾਚਾਰੀ ਲੋਕ ਵਿਚਿ; ਵੇਦ ਵੀਚਾਰੀ ਕਰਮ ਕਰੰਦਾ।

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਚਾਰੀ = ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਵੀਚਾਰੀ = ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਕਰੰਦੇ = ਕਰਦੇ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ।

ਸਾਵਧਾਨੁ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਵਿਚਿ;
ਜੀਵਨਿ ਮੁਕਤਿ ਜੁਗਤਿ ਵਿਚਰੰਦਾ।

ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਬਚਨਾਂ 'ਤੇ ਅਟੱਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ = ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਜੁਗਤਿ = ਢੰਗ ਹੈ, ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਚਰੰਦਾ = ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਗੁਰੁ ਸਬਦੁ ਵਸੰਦਾ ॥੩॥

ਗੁਰਮੁਖ ਸਦਾ ਹੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸੰਦਾ = ਵਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ॥੩॥

ਪਉੜੀ ੪ (ਬ੍ਰਿਛ ਤੋਂ ਨਿਰਵੈਰਤਾ ਦਾ ਗੁਣ)

ਧਰਤੀ ਅੰਦਰਿ ਬਿਰਖੁ ਹੋਇ; ਪਹਿਲੋਂ ਦੇ ਜੜ ਪੈਰ ਟਿਕਾਈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋ ਦੇ = ਪਹਿਲਾ ਬਿਰਖੁ = ਬ੍ਰਿਛ ਧਰਤੀ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜਾਂ ਨੂੰ ਜਮਾ ਕੇ ਫਿਰ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਪੈਰ ਟਿਕਾਈ = ਟਿਕਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਚਾਈ ਵੱਲ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰਿ ਝੂਲੈ ਝੱਟੁਲਾ; ਠੰਢੀ ਛਾਉਂ ਸੁ ਥਾਉਂ ਸੁਹਾਈ।

ਬ੍ਰਿਛ ਉਪਰਿ = ਉਚਾਈ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਝੱਟੁਲਾ = ਛੱਤਰੀ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਦਾ ਫੈਲਾਓ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁ = ਉਹ ਠੰਢੀ ਛਾਉਂ = ਛਾਂ ਦੇ ਕੇ ਥਾਉਂ = ਥਾਂ ਨੂੰ ਸੁਹਾਈ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਵਣੁ ਪਾਣੀ ਪਾਲਾ ਸਹੈ; ਸਿਰ ਤਲਵਾਇਆ ਨਿਹਚਲੁ ਜਾਈ।

ਬ੍ਰਿਛ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਬਰਸਾਤਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ, ਪਵਣ = ਹਵਾ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਵਹਾਓ ਅਤੇ ਪਾਲਾ = ਠੰਢ ਨੂੰ ਸਹੈ = ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਤਲਵਾਇਆ = ਉਲਟਾ ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਨਿਹਚਲੁ = ਅਚੱਲ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜਾਈ = ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਫਲੁ ਦੇ ਵੱਟ ਵਗਾਇਆ; ਸਿਰਿ ਕਲਵਤੁ ਲੈ ਲੋਹੁ ਤਰਾਈ।

('ਕਲਵੱਤੁ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਬ੍ਰਿਛ ਉੱਤੇ ਵਗਾਇਆ = ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵੱਟ = ਵੱਟੇ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬ੍ਰਿਛ ਫੇਰ ਵੀ ਫਲ ਦੇ = ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰਿ = ਮੁੱਢ ਉੱਤੇ ਕਲਵਤੁ = ਆਰਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਦੀ ਲੱਕੜ ਲੈ ਕੇ ਤੇ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲਾ ਕੇ ਬੇੜਾ ਤਿਆਰ ਕਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਲੋਹੁ = ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਵੀ ਤਰਾਈ = ਤਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਸ ਨਾਲ ਇਹ ਨਫ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵੱਢਿਆ ਸੀ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਧਰਤੀ ਅੰਦਰਿ ਬਿਰਖੁ ਹੋਇ; ਪਹਿਲੋਂ ਦੇ ਜੜ ਪੈਰ ਟਿਕਾਈ।

ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਰੂਪੀ ਬ੍ਰਿਛ ਪੈਦਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਹਿਲੋਂ ਦੇ = ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪੀ ਜੜ ਪੈਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਟਿਕਾਈ = ਟਿਕਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰਿ ਝੂਲੈ ਝੱਟੁਲਾ; ਠੰਢੀ ਛਾਉਂ ਸੁ ਥਾਉਂ ਸੁਹਾਈ।

ਫਿਰ ਸਿੱਖ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਆਪਣਾ ਕਿਰਪਾ ਰੂਪੀ ਝੱਟੁਲਾ = ਛਤਰ ਉਸ ਉੱਪਰ ਝੂਲੈ = ਝੁਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਿੱਖ ਰੂਪੀ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪੀ ਛਾਂ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸੁਹਾਈ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਵਣੁ ਪਾਣੀ ਪਾਲਾ ਸਹੈ; ਸਿਰ ਤਲਵਾਇਆ ਨਿਹਚਲੁ ਜਾਈ।

ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਭਾਵੇਂ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪੌਣ ਝੁੱਲੇ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪ ਪਾਣੀ ਵਰ੍ਹਦਾ ਰਹੇ, ਅਗਿਆਨੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੜ੍ਹਤਾ ਰੂਪ ਪਾਲਾ ਸਹੈ = ਸਹਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਬੋਲ-ਕੁਬੋਲ ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਗੁਰੂ

ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਤਲਵਾਇਆ = ਨੀਵਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਨਿਹਚਲੁ = ਅਚੱਲ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਜਾਈ = ਜਗ੍ਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ।

ਫਲੁ ਦੇ ਵੱਟ ਵਗਾਇਆ; ਸਿਰਿ ਕਲਵਤੁ ਲੈ ਲੋਹੁ ਤਰਾਈ।

ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਐਸੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ, ਸਤਿਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਰੂਪ ਵੱਟੇ ਵਗਾਹ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਲਾ ਕਰਨਾ ਰੂਪ ਫਲ ਦੇ = ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੇ ਕੋਈ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਈਰਖਾ ਰੂਪੀ ਕਲਵਤ = ਆਰਾ ਫੇਰੇ, ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਫਿਰ ਵੀ ਲੋਹੇ ਦੇ ਆਰੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭਲਾ ਕਰਨ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਤਰਾਈ = ਤਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਨਮ ਸਕਾਰਥਾ; ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਈ।

ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਵਾਂਗ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸਕਾਰਥਾ = ਸਫਲਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਵੀ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਵਾਂਗ ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਾਰ ਕੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪਰਉਪਕਾਰੀ = ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਸੁਭਾਈ = ਉੱਤਮ ਭਾਵ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮਿਤ੍ਰ ਨ ਸਤ੍ਰ ਨ ਮੋਹੁ ਧ੍ਰੋਹੁ; ਸਮਦਰਸੀ ਗੁਰ ਸਬਦ ਸਮਾਈ।

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਨ = ਨਾ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ, ਨਾ ਕੋਈ ਸਤ੍ਰ = ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੈ ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਨ = ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮੋਹ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਧ੍ਰੋਹ = ਧੋਖਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਮਿੱਤਰ ਸਮਝ ਕੇ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਵੈਰੀ ਸਮਝ ਕੇ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਧੋਖਾ, ਛਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਮਦਰਸੀ = ਇਕ-ਸਾਰ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸਮਾਈ = ਸਮਾਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰ ਜਾ ਕੈ ਏਕ ਸਮਾਨੈ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੩੯੨)*

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ; ਗੁਰਮਤਿ ਵਡਿਆਈ॥੪॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਵਾਂਗ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਰ ਉੱਤੇ ਵਡਿਆਈ = ਸ਼ੋਭਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਮਲਾਹ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਰੂਪ)

ਸਾਗਰ ਅੰਦਰਿ ਬੋਹਿਥਾ; ਵਿਚਿ ਮੁਹਾਣਾ ਪਰਉਪਕਾਰੀ।

ਜਿਵੇਂ ਸਾਗਰ = ਸਮੁੰਦਰ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਜੋ ਬੋਹਿਥਾ = ਜਹਾਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਜੋ ਮੁਹਾਣਾ = ਮਲਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਉਪਕਾਰੀ = ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰ ਅਥਰਬਣ ਲਦੀਐ; ਲੈ ਵਾਪਾਰੁ ਚੜਨਿ ਵਾਪਾਰੀ।

(‘ਅਥੱਰਬਣ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਤੇ ‘ਚੜ੍ਹਨਿ’ ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਅਥਰਬਣ = ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਾਰ ਲਦੀਐ = ਲੱਦਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕ ਵਾਪਾਰੀ ਲੋਕ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਵਾਪਾਰ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰੀ ਸਾਮਾਨ ਲੈ ਕੇ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਚੜਨਿ = ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ।

ਸਾਇਰ ਲਹਰ ਨ ਵਿਆਪਈ; ਅਤਿ ਅਸਗਾਹ ਅਥਾਹ ਅਪਾਰੀ।

ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਅਥਾਹ = ਡੂੰਘੇ, ਅਸਗਾਹ = ਅਗਾਧ ਤੇ ਅਪਾਰੀ = ਬੇਅੰਤ ਘੇਰੇ ਵਾਲੇ ਸਾਇਰ = ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜੋ ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਠਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚਲੇ ਵਾਪਾਰੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਯਾਤਰੂ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਵਿਆਪਈ = ਵਿਆਪਦੀਆਂ।

ਬਾਹਲੇ ਪੂਰ ਲੰਘਾਇਦਾ; ਸਹੀ ਸਲਾਮਤਿ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰੀ।

ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚਲਾ ਮਲਾਹ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੂਰ = ਪੂਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰ ਭਾਵ ਵਪਾਰੀਆਂ ਤੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਟੋਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾਇਦਾ = ਲੰਘਾ ਕੇ ਉਤਾਰੀ = ਉਤਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਣੇ ਚਉਣੇ ਦੰਮ ਹੋਨਿ; ਲਾਹਾ ਲੈ ਲੈ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀ।

ਉਹ ਵਾਪਾਰੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਸਾਮਾਨ ਨੂੰ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਵੇਚਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਣੇ ਚਉਣੇ = ਦੁੱਗਣੇ ਚੌਗੁਣੇ ਦੰਮ = ਪੈਸੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਪਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾਹਾ = ਲਾਭ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਾਜ = ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਰੀ = ਸੰਵਾਰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਸਾਗਰ ਅੰਦਰਿ ਬੋਹਿਥਾ; ਵਿਚਿ ਮੁਹਾਣਾ ਪਰਉਪਕਾਰੀ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ = ਸਮੁੰਦਰ ਅੰਦਰ ਬੋਹਿਥਾ = ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ, ਇਸ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮੁਹਾਣਾ = ਮਲਾਹ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹਨ।

ਭਾਰ ਅਥਰਬਣ ਲਦੀਐ; ਲੈ ਵਾਪਾਰੁ ਚੜ੍ਹਨਿ ਵਾਪਾਰੀ।

ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਅਥਰਬਣ = ਅਸਹਿ ਭਾਰ ਸਹਿਤ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਜੀਵਨ ਰੂਪ ਬੋਹਿਥੇ ਵਿਚ ਲੱਦੇ ਪਏ ਹਨ, ਵਾਪਾਰੀ ਰੂਪ ਜੀਵ ਵਿਸ਼ੂ, ਤੈਜਸ, ਪ੍ਰਾਗਯ, ਜਾਗ੍ਰਤ, ਸੁਪਨ, ਸੁਖੋਪਤੀ ਦਾ ਵਾਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿੰਨ ਦੇਹਾਂ (ਅਸਥੂਲ, ਸੂਖਮ, ਕਾਰਨ) ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹਨਿ = ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਇਰ ਲਹਰ ਨ ਵਿਆਪਈ; ਅਤਿ ਅਸਗਾਹ ਅਥਾਹ ਅਪਾਰੀ।

ਜੋ ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਅਥਾਹ = ਡੂੰਘਾ, ਅਸਗਾਹ = ਅਗਾਧ ਤੇ ਅਪਾਰੀ = ਬੇਅੰਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਸਾਇਰ = ਸਮੁੰਦਰ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਰੂਪੀ ਲਹਿਰਾਂ ਨਹੀਂ ਵਿਆਪਈ = ਵਿਆਪਦੀਆਂ।

ਬਾਹਲੇ ਪੂਰ ਲੰਘਾਇਦਾ; ਸਹੀ ਸਲਾਮਤਿ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰੀ।

ਮਲਾਹ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਅੰਦਰ ਬਾਹਲੇ ਪੂਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਭਾਵ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਪਾਰ ਲੰਘਾ ਕੇ ਉਤਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਣੇ ਚਉਣੇ ਦੰਮ ਹੋਨਿ; ਲਾਹਾ ਲੈ ਲੈ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀ।

ਵਾਪਾਰੀ ਰੂਪ ਗੁਰਸਿੱਖ ਜੀਵਨ ਰੂਪ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਲੱਦਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਨਾਮ

ਧਨ ਰੂਪ ਦਮੜੇ ਦੂਣੇ-ਚੌਣੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੁਕਤੀ ਰੂਪੀ ਲਾਹਾ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਭੀ ਜਨਮ ਰੂਪੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀ = ਸੰਵਾਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਫਲੁ ਸਾਧ ਸੰਗਿ; ਭਵਜਲ ਅੰਦਰ ਦੁੱਤਰ ਤਾਰੀ।

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਜਹਾਜ਼ ਅੰਦਰ = ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਜਨ ਬੈਠ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਦੁੱਤਰ = ਨਾ ਤਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਭਵਜਲ = ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਤਾਰੀ = ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਜੁਗਤਿ; ਨਿਰੰਕਾਰੀ ॥੫॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਗਿਆਸੂ ਜਨ ਗੁਰੂ ਵੱਲੋਂ ਦੱਸੇ ਜੁਗਤਿ = ਢੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰੀ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥੫॥

ਪਉੜੀ ੬ (ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖ)

ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਬਿਰਖ ਹੋਇ; ਵਣਖੰਡ ਅੰਦਰ ਵਸੈ ਉਜਾੜੀ।

ਬਾਵਨ = ਬਵੰਜਾ ਉਗਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਚੰਦਨ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਵਣਖੰਡ = ਜੰਗਲ ਦੇ ਅੰਦਰ = ਵਿਚ ਉਜਾੜੀ = ਉਜਾੜ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਸੈ = ਵੱਸਦਾ ਹੈ।

ਪਾਸਿ ਨਿਵਾਸੁ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਨਿਹਚਲੁ ਲਾਇ ਉਰਧ ਤਪ ਤਾੜੀ।

ਚੰਦਨ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਵਣਾਸਪਤਿ = ਬਨਸਪਤੀ ਕੋਲ ਨਿਵਾਸ = ਵਾਸਾ ਕਰ ਕੇ ਨਿਹਚਲੁ = ਅਚੱਲ ਹੋ ਕੇ ਤਾੜੀ = ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਉਰਧ = ਪੁੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਤਪ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਵਣ ਗਵਣੁ ਸਨਬੰਧੁ ਕਰਿ; ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਉਲਾਸ ਉਘਾੜੀ।

ਜਦੋਂ ਪਵਣ = ਹਵਾ ਚੰਦਨ ਦੇ ਰੁੱਖ ਨਾਲ ਸਨਬੰਧੁ = ਸੰਬੰਧ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਗਵਣੁ = ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਚੰਦਨ ਹਵਾ ਨਾਲ ਫੈਲਦੀ ਗੰਧ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੀ ਸੁਗੰਧ = ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਲਾਸ = ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਉਘਾੜੀ = ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਫਲ ਸਫਲ ਸਮਦਰਸ ਹੋਇ; ਕਰੇ ਵਣਸਪਤਿ ਚੰਦਨ ਵਾੜੀ।

ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਸਮਦਰਸ = ਇੱਕੋ ਨਜ਼ਰ ਭਾਵ ਇੱਕੋ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੀ ਹੋ ਕੇ ਅਫਲ = ਫਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਅਤੇ ਸਫਲ = ਫਲਾਂ ਸਹਿਤ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਵਣਸਪਤਿ = ਬਨਸਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਦਨ ਦਾ ਵਾੜੀ = ਬਗ਼ੀਚਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਬਿਰਖੁ ਹੋਇ; ਵਣਖੰਡ ਅੰਦਰ ਵਸੈ ਉਜਾੜੀ।

ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਮੁਖ ਹਨ, ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਵਣਖੰਡ ਅੰਦਰ ਉੱਥੇ ਵਸੈ = ਵੱਸਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਉੱਜੜ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਉੱਥੇ ਵੱਸਦੇ ਹਨ।

ਪਾਸਿ ਨਿਵਾਸੁ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਨਿਹਚਲੁ ਲਾਇ ਉਰਧ ਤਪ ਤਾੜੀ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਰੂਪੀ ਬਨਸਪਤੀ ਪਾਸ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਚੰਦਨ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲ ਲਾ ਕੇ ਨਿਹਚਲੁ = ਅਚੱਲ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਿਰਤੀ ਰੂਪੀ ਤਾੜੀ ਲਾ ਕੇ ਸਤੋ ਗੁਣੀ ਤਪ ਕਰ ਕੇ, ਭਾਵ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਤਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਬਿਰਤੀ ਉਰਧ = ਬਹੁਤ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ।

ਪਵਣ ਗਵਣੁ ਸਨਬੰਧੁ ਕਰਿ; ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਉਲਾਸ ਉਘਾੜੀ।

ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਪਉਣ ਜਦੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਰੂਪ ਗਵਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨਾਲ ਸਨਬੰਧ = ਸੰਬੰਧ ਕਰ ਕੇ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਹ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਉਲਾਸ = ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਉਘਾੜੀ = ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਫਲ ਸਫਲ ਸਮਦਰਸ ਹੋਇ; ਕਰੇ ਵਣਸਪਤਿ ਚੰਦਨ ਵਾੜੀ।

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਅਫਲ = ਫਲ ਹੀਣ, ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸਫਲ = ਫਲ ਸਹਿਤ ਸਨ, ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਸਮਦਰਸ = ਇਕ-ਸਾਰ ਹੋ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾੜੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਸਾਧ ਸੰਗੁ; ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤ ਕਰੈ ਦਿਹਾੜੀ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੀ ਸੁਖ ਫਲ ਰੂਪ ਹੈ, ਜੋ ਦਿਹਾੜੀ = ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਹੀ, ਭਾਵ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਨੀਤ = ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਅਉਗੁਣ ਕੀਤੇ ਗੁਣ ਕਰੈ; ਕਚ ਪਕਾਈ ਉਪਰਿ ਵਾੜੀ।

ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਵਿਚ ਅਉਗੁਣ = ਦੋਸ਼ ਅਰੋਪਣਾ ਕੀਤੇ = ਕਰਦੇ ਹਨ, ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਮ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਕਰੈ = ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੱਚੇ ਮਨਾਂ ਉਪਰਿ = ਉੱਤੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵਾੜੀ = ਵਾੜ ਲਾ ਕੇ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ, ਧੀਰਜ ਵਿਚ ਪਕਾਈ = ਪੱਕੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਨੀਰ ਨ ਡੋਬੈ; ਅਗਿ ਨ ਸਾੜੀ ॥੬॥

ਗੁਰਮੁਖ ਅਜਿਹੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਪੱਕਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪ ਨੀਰ = ਪਾਣੀ ਡੋਬੈ = ਡੋਬ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਸਾੜੀ = ਸਾੜ ਸਕਦੀ ਹੈ ॥੬॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਲਿ ਨਹੀ ਡੂਬੈ ਤਸਕਰੁ ਨਹੀ ਲੇਵੈ ਭਾਹਿ ਨ ਸਾਕੈ ਜਾਲੇ ॥੧॥ *(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੬੭੯)*

ਪਉੜੀ ੭ (ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ)

ਰਾਤਿ ਅਨ੍ਹੇਰੀ ਅੰਧਕਾਰੁ; ਲਖ ਕਰੋੜੀ ਚਮਕਨ ਤਾਰੇ।

ਜਿਵੇਂ ਅਨ੍ਹੇਰੀ = ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰੁ = ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜੀ = ਕਰੋੜਾਂ ਤਾਰੇ ਚਮਕਨ = ਚਮਕਦੇ ਹਨ।

ਘਰ ਘਰ ਦੀਵੇ ਬਾਲੀਅਨਿ; ਪਰ ਘਰ ਤਕਨਿ ਚੋਰ ਚਕਾਰੇ।

('ਤੱਕਨਿ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਘਰਾਂ-ਘਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਦੀਵੇ ਬਾਲੀਅਨਿ = ਬਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਚੋਰ ਚਕਾਰੇ = ਚੋਰ ਉਚੱਕੇ ਲੋਕ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਪਰ ਘਰ = ਪਰਾਏ ਘਰਾਂ ਵੱਲ ਤਕਨਿ = ਤੱਕਦੇ ਹਨ।

ਹਟ ਪਟਣ ਘਰਬਾਰੀਆ; ਦੇ ਦੇ ਤਾਕ ਸਵਨਿ ਨਰ ਨਾਰੇ।

('ਹੱਟ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਪਟਣ = ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਹੱਟਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਘਰਬਾਰੀਆ = ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨਰ ਨਾਰੇ = ਇਸਤਰੀਆਂ ਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਆਪਣੇ ਤਾਕ = ਮਕਾਨ ਦੇ ਬੂਹੇ ਬਾਰੀਆਂ ਦੇ ਦੇ = ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਭਾਵ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਸਵਨਿ = ਸੌਂਦੇ ਹਨ।

ਸੂਰਜ ਜੋਤਿ ਉਦੋਤੁ ਕਰਿ; ਤਾਰੇ ਰਾਤਿ ਅਨ੍ਹੇਰ ਨਿਵਾਰੇ।

ਸਵੇਰੇ ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਉਦੋਤੁ = ਉਦੈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਜੋਤਿ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਤਾਰੇ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਨਿਵਾਰੇ = ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬੰਧਨ ਮੁਕਤਿ ਕਰਾਇਦਾ; ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ਵਿਚਾਰੇ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਏ ਡਰ ਨੂੰ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਇਦਾ = ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕੀਂ ਨਾਮ, ਦਾਨ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਵਿਹਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਰਾਤਿ ਅਨ੍ਹੇਰੀ ਅੰਧਕਾਰੁ; ਲਖ ਕਰੋੜੀ ਚਮਕਨ ਤਾਰੇ।

ਅਵਿੱਦਿਆ ਰੂਪੀ ਅਨ੍ਹੇਰੀ = ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਵਿਚ **ਵਾ:** ਉਮਰ ਰੂਪੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਅੰਧਕਾਰੁ = ਹਨੇਰਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪਾਖੰਡੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਭਾਵ ਦਿਖਾਵੇ ਵਾਸਤੇ ਚਮਕਾਰੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।

ਘਰ ਘਰ ਦੀਵੇ ਬਾਲੀਅਨਿ; ਪਰ ਘਰ ਤਕਨਿ ਚੋਰ ਚਕਾਰੇ।

ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਰੂਪੀ ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦੇ ਦੀਵੇ ਬਾਲੀਅਨਿ = ਬਾਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਜਾਂ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਦੇ ਪਰ ਘਰ = ਪਰਾਏ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਚੋਰ, ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ ਚਕਾਰੇ = ਉਚਾਕੇ ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹਟ ਪਟਣ ਘਰਬਾਰੀਆ; ਦੇ ਦੇ ਤਾਕ ਸਵਨਿ ਨਰ ਨਾਰੇ।

ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਪਟਣ = ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇੰਦਰਿਆਂ ਰੂਪੀ ਹੱਟੀਆਂ 'ਤੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਰੂਪੀ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਜੀਵਾਤਮਾ ਹੈ, ਨਰ ਰੂਪ ਤੱਤਬੇਤੇ ਅਤੇ ਨਾਰੇ = ਇਸਤਰੀ ਰੂਪ ਮੱਧਮ ਅਧਿਕਾਰੀ ਆਪਣੇ ਸਾਧਨਾ ਰੂਪੀ ਤਾਕ = ਤਖ਼ਤੇ ਅੜਾ ਕੇ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਸਵਨਿ = ਸੌਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਜਿੰਦਰ ਲਾ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤੀ

ਰੂਪੀ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਸੌਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਸੌਂਦੇ ਹਨ।

ਸੂਰਜ ਜੋਤਿ ਉਦੋਤੁ ਕਰਿ; ਤਾਰੇ ਰਾਤਿ ਅਨ੍ਹੇਰ ਨਿਵਾਰੇ।

ਸੂਰਜ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਜੋਤਿ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਦੋਤੁ = ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਦੋਂ ਜਗਿਆਸੂ ਜਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਰਿਧੀਆਂ, ਸਿਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਹਉਮੈ ਤੇ ਅਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਰਾਤ, ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਅਨ੍ਹੇਰ = ਹਨੇਰਾ ਨਿਵਾਰੇ = ਦੂਰ, ਮੇਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬੰਧਨ ਮੁਕਤਿ ਕਰਾਇਦਾ; ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ਵਿਚਾਰੇ।

ਇਉਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਗਿਆਸੂ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਇਦਾ = ਕਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਮ, ਦਾਨ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਸਾਧ ਸੰਗੁ;
ਪਸੂ ਪਰੇਤ ਪਤਿਤ ਨਿਸਤਾਰੇ।

('ਪਸੂ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪਸ਼ੂ, ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸਤਾਰੇ = ਤਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਰਉਪਕਾਰੀ; ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ ॥੭॥

ਅਜਿਹੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ = ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੮ (ਸਾਧਸੰਗਤ ਮਾਨਸਰੋਵਰ)

ਮਾਨ ਸਰੋਵਰੁ ਆਖੀਐ; ਊਪਰਿ ਹੰਸ ਸੁ ਵੰਸ ਵਸੰਦੇ।

ਜਿਸ ਸਰੋਵਰ ਉੱਤੇ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਵੰਸ = ਕੁਲ ਵਸੰਦੇ = ਵੱਸਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਆਖੀਐ = ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੋਤੀ ਮਾਣਕ ਮਾਨਸਰਿ; ਚੁਣਿ ਚੁਣਿ ਹੰਸ ਅਮੋਲ ਚੁਗੰਦੇ।

ਹੰਸ ਮਾਨਸਰ ਸਰੋਵਰ ਉੱਤੇ ਜਾ ਕੇ ਅਮੋਲ = ਅਮੋਲਕ ਮੋਤੀ ਤੇ ਮਾਣਕ ਚੁਣ-ਚੁਣ ਕੇ ਚੁੱਗਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਊਜਲ ਮੋਤੀ ਚੂਗਹਿ ਹੰਸ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੩੫੨)*

ਖੀਰੁ ਨੀਰੁ ਨਿਵਾਰਦੇ; ਲਹਿਰੀਂ ਅੰਦਰਿ ਫਿਰਨਿ ਤਰੰਦੇ।

ਮਾਨਸਰ ਸਰੋਵਰ ਉੱਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹੰਸ ਆਪਣੀ ਚੁੰਝ ਦੁਆਰਾ ਖੀਰੁ = ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਨੀਰੁ = ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਨਿਵਾਰਦੇ = ਨਿਖੇੜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾਨਸਰ ਸਰੋਵਰ ਦੀਆਂ ਲਹਰੀਂ = ਤਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਤਰੰਦੇ = ਤਰਦੇ ਫਿਰਨਿ = ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਮਾਨ ਸਰੋਵਰੁ ਛਡਿ ਕੈ; ਹੋਰਤ ਥਾਇ ਨ ਜਾਇ ਬਹੰਦੇ।

ਹੰਸ ਕਦੇ ਵੀ ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰਤ = ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਥਾਇ = ਥਾਂ 'ਤੇ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਬਹੰਦੇ = ਬੈਠਦੇ, ਭਾਵ ਛੱਪੜਾਂ ਆਦਿਕ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦੇ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਮਾਨ ਸਰੋਵਰੁ ਆਖੀਐ; ਉਪਰਿ ਹੰਸ ਸੁ ਵੰਸ ਵਸੰਦੇ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਨੂੰ ਹੀ ਅਸਲੀ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਆਖੀਐ = ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਵੰਸ ਵੱਸਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਵੱਸਦੇ ਹਨ।

ਮੋਤੀ ਮਾਣਕ ਮਾਨਸਰਿ; ਚੁਣਿ ਚੁਣਿ ਹੰਸ ਅਮੋਲ ਚੁਗੰਦੇ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਹੰਸ ਅਮੋਲਕ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪੀ ਮੋਤੀ, ਸ੍ਵਣ ਰੂਪ ਮਾਣਕ ਚੁਣ ਚੁਣ ਕੇ ਚੁੱਗਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਹ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਇਕੱਤਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਖੀਰੁ ਨੀਰੁ ਨਿਵਾਰਦੇ; ਲਹਿਰੀਂ ਅੰਦਰਿ ਫਿਰਨਿ ਤਰੰਦੇ।

ਦੁੱਧ ਰੂਪ ਸਤਿ, ਚੇਤਨ, ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਅੰਸਾਂ ਨਾਮ ਤੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਨਿਵਾਰਦੇ = ਨਿਖੇੜ, ਭਾਵ ਤਿਆਗ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਲੋਭ ਰੂਪੀ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਰੂਪ ਤੈਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਮਾਨ ਸਰੋਵਰੁ ਛਡਿ ਕੈ; ਹੋਰਤ ਥਾਇ ਨ ਜਾਇ ਬਹੰਦੇ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰਤ = ਹੋਰ ਕੁਸੰਗਤ ਰੂਪ ਛੱਪੜ ਆਦਿ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਜਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਸਾਧ ਸੰਗੁ; ਪਰਮਹੰਸ ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੋਹੰਦੇ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਲਈ ਸੁਖ ਫਲ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਰਮਹੰਸ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਉੱਤੇ ਸ਼ੋਭਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਹੰਸ ਰੂਪ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮਾਨਸਰ ਸਰੋਵਰ ਰੂਪੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸੋਹੰਦੇ = ਸ਼ੋਭਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਮਨਿ ਇਕੁ ਧਿਆਇਦੇ; ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਨ ਜਾਇ ਫਿਰੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਕ ਮਨਿ = ਇਕਾਗਰ ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਧਿਆਇਦੇ = ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦੂਜੈ = ਦਵੈਸ਼ ਭਾਇ = ਭਾਵ ਨ = ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਅਤੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਜਾਂ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਦੇ ਦਰ ਉੱਤੇ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਫਿਰੰਦੇ = ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ; ਅਲਖ ਲਖੰਦੇ ॥੮॥

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਕੇ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲਖੰਦੇ = ਲਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥੮॥

ਪਉੜੀ ੯ (ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਰਸ)

ਪਾਰਸੁ ਪਥਰੁ ਆਖੀਐ; ਲੁਕਿਆ ਰਹੈ ਨ ਆਪੁ ਜਣਾਏ।

ਜਗਤ ਦੇ ਲੋਕ ਪਾਰਸ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਆਖੀਐ = ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਲੁਕਿਆ ਰਹੈ = ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਣਾਏ = ਜਣਾਉਂਦਾ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਗੁਪਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਰਲਾ ਕੋਇ ਸਿਵਾਣਦਾ; ਖੋਜੀ ਖੋਜ ਲਏ ਸੋ ਪਾਏ।

ਕੋਇ = ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਪਾਰਸ ਦੇ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਸਿਵਾਣਦਾ = ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਜੋ ਖੋਜੀ = ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚ ਖੋਜ = ਲੱਭਣ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ = ਉਹ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਏ = ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪਾਰਸੁ ਪਰਸਿ ਅਪਰਸੁ ਹੋਇ; ਅਸਟਧਾਤੁ ਇਕ ਧਾਤੁ ਕਰਾਏ।

ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਪਰਸਿ = ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਅਪਰਸੁ = ਨਾ ਪਰਸਣ ਯੋਗ ਧਾਤ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਵੀ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਪਰਸ ਕੇ ਅਸਟਧਾਤੁ = ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਧਾਤ ਸੋਨਾ ਕਰਾਏ = ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬਾਰਹ ਵੰਨੀ ਹੋਇਕੈ; ਕੰਚਨੁ ਮੁਲਿ ਅਮੁਲਿ ਵਿਕਾਏ।

ਫਿਰ ਉਹ ਧਾਤ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਵੰਨੀ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਅਮੁਲਿ = ਅਮੋਲਕ ਕੰਚਨ = ਸੋਨਾ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਮੁੱਲ ਨਾਲ ਵਿਕਾਏ = ਵਿਕਦੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬਾਰਹਾ ਕੰਚਨੁ ਸੁਧੁ ਕਰਾਇਆ॥
ਨਦਰਿ ਸਰਾਫ ਵੰਨੀਸ ਚੜਾਇਆ॥ *(ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੦੭੪)*

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਪਾਰਸੁ ਪਥਰੁ ਆਖੀਐ; ਲੁਕਿਆ ਰਹੈ ਨ ਆਪੁ ਜਣਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਰੂਪ ਪਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਜਗਤ ਦੇ ਲੋਕ ਪੱਥਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਆਖੀਐ = ਆਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਕਰਕੇ ਲੁਕੇ ਰਹੈ = ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਜਣਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਾਰਸ ਕਲਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ :

ਵਿਰਲਾ ਕੋਇ ਸਿਵਾਣਦਾ; ਖੋਜੀ ਖੋਜ ਲਏ ਸੋ ਪਾਏ।

ਕੋਇ = ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਸਿਵਾਣਦਾ = ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਤਤਬੇਤੇ ਹਨ, ਖੋਜੀ ਹੋ ਕੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੁ = ਉਹ ਜਗਿਆਸੂ ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭ ਲਏ = ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਏ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਾਰਸੁ ਪਰਸਿ ਅਪਰਸੁ ਹੋਇ; ਅਸਟਧਾਤੁ ਇਕ ਧਾਤੁ ਕਰਾਏ।

ਪਾਰਸ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਤੱਤਬੇਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਅਪਰਸ = ਨਾ ਪਰਸਣਯੋਗ

ਹੋਵੇ, ਭਾਵ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਰਸ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚਾਰ ਵਰਨ, ਚਾਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੁੜਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਕ ਧਾਤ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਸੋਨਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਾਰਹ ਵੰਨੀ ਹੋਇਕੈ; ਕੰਚਨੁ ਮੁਲਿ ਅਮੁਲਿ ਵਿਕਾਏ।

ਫਿਰ ਉਹ ਬਾਰਾਂ ਵੰਨੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਮਨ ਤੇ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਅਮੁਲਿ = ਅਮੋਲਕ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਕੰਚਨ ਹੋ ਕੇ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਮੁੱਲ ਨਾਲ ਵਿਕਣ ਰੂਪ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਸਾਧ ਸੰਗੁ; ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਅਘੜ ਘੜਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਅਘੜ = ਨ ਘੜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਘੜਾਏ = ਘੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਚਰਣਿ ਸਰਣਿ ਲਿਵਲੀਨੁ ਹੋਇ; ਸੈਂਸਾਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਾਏ।

ਸੈਂਸਾਰੀ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਲਿਵਲੀਨੁ (ਲਿਵ + ਲੀਨੁ) ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲੀਨੁ = ਜੋੜੀ ਹੋਇ = ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਰੰਕਾਰੀ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭਾਏ = ਭਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਘਰਿ ਬਾਰੀ ਹੋਇ; ਨਿਜ ਘਰ ਜਾਏ ॥੯॥

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਘਰਿ ਬਾਰੀ = ਗ੍ਰਿਹਿਸਥੀ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਘਰ = ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਏ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਗੁਰਮੁਖ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਹਨ)

ਚਿੰਤਾਮਣਿ ਚਿੰਤਾ ਹਰੈ; ਕਾਮਧੇਨੁ ਕਾਮਨਾ ਪੁਜਾਏ।

('ਪੁਜਾਏ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਚਿੰਤਾਮਣਿ = ਉਹ ਰਤਨ ਜੋ ਮਨ ਚਿਤਵੇ ਪਦਾਰਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹਰੈ = ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਮਧੇਨੁ ਗਊ ਵੀ ਕਾਮਨਾ = ਮਨ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਪੁਜਾਏ = ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਫਲ ਫੁਲਿ ਦੇਂਦਾ ਪਾਰਜਾਤ; ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਿਧਿ ਨਵਨਾਥ ਲੁਭਾਏ।

ਪਾਰਜਾਤ = ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਵੀ ਆਪਣੇ ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਫਲ ਦੇਂਦਾ = ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵਨਾਥ = ਨੌਂ ਨਾਥ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਰਿਧਿ = ਰਿਧੀਆਂ, ਸਿਧਿ = ਸਿਧੀਆਂ, ਨਿਧਿ = ਨਿਧੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲੁਭਾਏ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਚਿੰਤਾਮਣਿ ਚਿੰਤਾ ਹਰੈ; ਕਾਮਧੇਨੁ ਕਾਮਨਾ ਪੁਜਾਏ।

ਜਿਹੜੀ ਚਿੰਤਾਮਣੀ ਦੀ ਲੋਕ ਚਿੰਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹਰੈ = ਮੇਟ ਦਿੱਤੀ

ਹੈ, ਉਹ ਅਚਿੰਤ ਪਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਕਾਮਧੇਨ ਗਊ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਫਲ ਫੁਲਿ ਦੇਂਦਾ ਪਾਰਜਾਤ; ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਿਧਿ ਨਵਨਾਥ ਲੁਭਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰਜਾਤ ਵਾਂਗ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਫਲ ਤੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪੀ ਫਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਰਿਧੀ, ਸਿਧੀ, ਨਿਧੀ ਜੋ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਨੌਂ ਨਾਥ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਗੁਰਮੁਖ ਇਸ ਦੇ ਤਿਆਗੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛੇ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨਵ ਨਿਧੀ ਅਠਾਰਹ ਸਿਧੀ ਪਿਛੈ ਲਗੀਆ ਫਿਰਹਿ ਜੋ ਹਰਿ ਹਿਰਦੈ ਸਦਾ ਵਸਾਇ॥

(ਸੋਰਠਿ ਵਾਰ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੬੪੯)

ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਆਕਾਰ ਕਰਿ; ਪੁਰਖਾਰਥ ਕਰਿ ਨਾਂਵ ਗਣਾਏ।

ਦਸ ਅਵਤਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਕਾਰ = ਸਰੀਰ ਧਾਰਨ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪੁਰਖਾਰਥ = ਉੱਦਮ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਿਖਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂਵ = ਨਾਮ ਹੀ ਗਣਾਏ = ਗਣਾਇਆ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਸਾਧ ਸੰਗੁ; ਚਾਰਿ ਪਦਾਰਥ ਸੇਵਾ ਲਾਏ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੀ ਸੁਖ ਫਲ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੀ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ) ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਾਏ = ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਪਿਰਮ ਰਸੁ; ਅਕਥ ਕਹਾਣੀ ਕਥੀ ਨ ਜਾਏ।

ਜੋ ਗੁਰਮੁਖ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕਹਾਣੀ = ਕਥਾ ਨੂੰ ਕਥੀ = ਕਥਨ ਨ = ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਏ = ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਭਗਤਿ ਵਛਲ ਹੁਇ ਅਛਲ ਛਲਾਏ।

('ਅਛਲ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜੋ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਪੁੰਨਾਂ ਪਾਰ = ਪਰੇ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਰ ਪਾਸੇ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਅਛਲ = ਛਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੇ ਭਗਤਿ = ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਵਛਲ = ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਛਲਾਏ = ਛਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਵੱਸ ਵਿਚ ਹੁਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲੇਖ ਅਲੇਖ; ਨ ਕੀਮਤ ਪਾਏ॥੧੦॥

ਜੋ ਗੁਰਮੁਖ ਲੇਖ ਤੋਂ ਅਲੇਖ = ਲੇਖੇ ਰਹਿਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀਮਤ = ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਏ = ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਕਾਦਰ ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ)

ਇਕੁ ਕਵਾਉ ਪਸਾਉ ਕਰਿ; ਨਿਰੰਕਾਰਿ ਆਕਾਰੁ ਬਣਾਇਆ।

ਨਿਰੰਕਾਰ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਇਕ ਕਵਾਉ = ਫੁਰਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਪਸਾਉ = ਪਸਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਆਕਾਰ ਬਣਾਇਆ = ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਤੋਲਿ ਅਤੋਲ ਨ ਤੋਲੀਐ; ਤੁਲਿ ਨ ਤੁਲਾਧਾਰਿ ਤੋਲਾਇਆ।

ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਇਸ ਪਾਸਾਰੇ ਦਾ ਤੋਲ ਅਤੋਲ = ਤੋਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਤੋਲੀਐ = ਤੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਸਾਰੇ ਨੂੰ ਤੋਲਣਾ ਤੁਲਿ = ਛੋਟੀ ਤੱਕੜੀ ਅਤੇ ਤੁਲਾਧਾਰਿ = ਵੱਡੀ ਤੱਕੜੀ ਦੇ ਸੰਭਵ ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ, ਭਾਵ ਨਾ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਰੂਪੀ ਤੱਕੜੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰੂਪ ਵੱਟਾ ਇਸ ਨੂੰ ਤੋਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਲੇਖ ਅਲੇਖ ਨ ਲਿਖੀਐ; ਅੰਗੁ ਨ ਅਖਰੁ ਲੇਖ ਲਿਖਾਇਆ।

ਅਲੇਖ = ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਲੇਖ = ਹਿਸਾਬ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਿਖੀਐ = ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਲੇਖ = ਲੇਖੇ ਨੂੰ ਅੰਗੁ = ਹਿੰਦਸਿਆਂ (ਅੰਕਾਂ) ਵਿਚ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖਾਇਆ = ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮੁਲਿ ਅਮੁਲੁ ਨ ਮੋਲੀਐ; ਲਖ ਪਦਾਰਥ ਲਵੈ ਨ ਲਾਇਆ।

ਮੁਲ ਤੋਂ ਅਮੁਲੁ = ਮੁੱਲ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਮੋਲੀਐ = ਮੁੱਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਪਦਾਰਥ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਲਵੈ = ਬਰਾਬਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ = ਲਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ।

ਬੋਲਿ ਅਬੋਲੁ ਨ ਬੋਲੀਐ; ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਆਖਣੁ ਆਖਿ ਸੁਣਾਇਆ।

ਬੋਲ ਤੋਂ ਅਬੋਲੁ = ਬੋਲ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਬੋਲੀਐ = ਬੋਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਕੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੱਲੋਂ ਆਖਣੁ = ਕਹੀ ਹੋਈ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ = ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਅਗਮ ਅਥਾਹੁ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧ; ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰ ਨ ਪਾਇਆ।

ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੋ ਅਗਮੁ = ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ਅਥਾਹੁ = ਬੇਅੰਤ, ਅਗਾਧਿ = ਜਿਸ ਦਾ ਥਾਹ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਜੋ ਬੋਧ = ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਪਾਰਾਵਾਰ = ਉਰਾਰ ਪਾਰ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤਿ ਕੀਮ ਨ ਜਾਣੀਐ; ਕੇਵਡੁ ਕਾਦਰੁ ਕਿਤੁ ਘਰਿ ਆਇਆ।

ਉਸ ਕਾਦਰ = ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕੁਦਰਤ = ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਕੀਮ = ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਕਾਦਰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਕਿਤੁ = ਕਿਸ ਘਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਸਾਧਸੰਗ;
ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਅਲਖ ਲਖਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਲਖਣਾ ਬਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲਖਾਇਆ = ਲਖ ਲਿਆ ਹੈ।

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ; ਅਜਰੁ ਜਰਾਇਆ ॥੧੧॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀ ਕੇ ਅਜਰੁ = ਨਾ ਜਰਣ ਵਾਲੇ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਜਰਾਇਆ = ਜਰ ਲਿਆ ਹੈ॥੧੧॥

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਸਾਧਸੰਗਤ ਸਚਖੰਡ)

ਸਾਦਹੁ ਸਬਦਹੁ ਬਾਹਰਾ; ਅਕਥ ਕਥਾ ਕਿਉਂ ਜਿਹਬਾ ਜਾਣੈ।

ਜੋ ਜੀਭ ਦੇ ਸਾਦਹੁ = ਸਵਾਦ ਅਤੇ ਸਬਦਹੁ = ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ = ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਫਿਰ ਜਿਹਬਾ = ਜੀਭ ਉਸ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਥਾ = ਵਿਚਾਰ ਬਾਰੇ ਕਿਉਂ = ਕਿਵੇਂ ਜਾਣੈ = ਜਾਣ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਭਾਵ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦੀ।

ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਾ ਬਾਹਰਾ; ਕਥਨੀ ਬਦਨੀ ਵਿਚਿ ਨ ਆਣੈ।

ਪ੍ਰਭੂ ਉਸਤਤਿ = ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਨਿੰਦਾ = ਅਪਕੀਰਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ = ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਥਨੀ = ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਬਦਨੀ = ਕਵੀਸ਼ਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵੈ = ਆ ਸਕਦਾ।

ਗੰਧ ਸਪਰਸ ਅਗੋਚਰਾ; ਨਾਸ ਸਾਸ ਹੈਰਤਿ ਹੈਰਾਣੈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਗੰਧ = ਸੁੰਘਣ, ਸਪਰਸ = ਛੂਹਣ ਤੇ ਅਗੋਚਰ = ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ। ਨਾਸ = ਨਾਸਕਾ ਅਤੇ ਸਾਸ = ਸੁਆਸ ਲੈਣ ਦੀ ਅਕਲ ਵੀ ਇਸ ਹੈਰਤਿ = ਅਸਚਰਜਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ **ਵਾ:** ਸੁਆਸ = ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ।

ਵਰਨਹੁ ਚਿਹਨਹੁ ਬਾਹਰਾ;
ਦਿਸਟਿ ਅਦਿਸਟਿ ਨ ਧਿਆਨੁ ਧਿਙਾਣੈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਚਿੱਟਾ, ਪੀਲਾ, ਕਾਲਾ ਆਦਿ ਵਰਨਹੁ = ਰੰਗਾਂ ਤੇ ਮੱਛ, ਕੱਛ ਆਦਿ ਚਿਹਨਹੁ = ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ = ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦਿਸਟਿ = ਨਜ਼ਰ ਦੁਆਰਾ ਅਦਿਸਟਿ = ਵੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨ = ਨਾ ਹੀ ਧਿਙਾਣੈ = ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨਿਰਾਲੰਬੁ ਅਵਲੰਬ ਵਿਣੁ; ਧਰਤਿ ਅਗਾਸਿ ਨਿਵਾਸੁ ਵਿਡਾਣੈ।

ਇਹ ਵਿਡਾਣੈ = ਅਸਚਰਜਤਾ ਭਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਿਰਾਲੰਬੁ = ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸਹਾਰੇ ਤੋਂ ਤੇ ਅਵਲੰਬ = ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਆਧਾਰ ਤੋਂ ਧਰਤਿ = ਧਰਤੀ ਤੇ ਅਗਾਸਿ = ਅਕਾਸ਼ ਉੱਤੇ ਨਿਵਾਸੁ = ਵਾਸਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਸਚਖੰਡਿ ਹੈ; ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸਿਵਾਣੈ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੀ ਸਚਖੰਡ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰੰਕਾਰੁ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਵਾਣੈ = ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤਿ ਕਾਦਰੁ; ਨੋਂ ਕੁਰਬਾਣੈ ॥੧੨॥

ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਸਚਰਜਮਈ ਕੌਤਕਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕਾਦਰੁ = ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਣਾਈ ਕੁਦਰਤਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਨੋਂ = ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣੈ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ॥੧੨॥

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਰਸਤਾ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥੁ ਅਗੰਮੁ ਹੈ; ਜਿਉ ਜਲ ਅੰਦਰਿ ਮੀਨੁ ਚਲੰਦਾ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਜਲ = ਪਾਨੀ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਮੀਨੁ = ਮੱਛ ਚਲੰਦਾ = ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਥਾਉ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦਾ ਪੰਥੁ = ਰਸਤਾ ਵੀ ਅਗੰਮੁ = ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਖੋਜੁ ਅਲਖ ਹੈ; ਜਿਉ ਪੰਖੀ ਆਗਾਸ ਉਡੰਦਾ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਖੀ = ਪੰਛੀ ਆਗਾਸ = ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡੰਦਾ = ਉੱਡਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉੱਡਣ ਦੇ ਨਾਮੋ-ਨਿਸ਼ਾਨ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦਾ ਮਾਰਗ ਅਲਖ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਖੋਜੁ = ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਉ ਆਕਾਸੈ ਪੰਖੀਅਲੋ ਖੋਜੁ ਨਿਰਖਿਓ ਨ ਜਾਈ ॥ *(ਗੂਜਰੀ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਅੰਗ ੫੨੫)*

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਰਹਰਾਸਿ ਹੈ; ਹਰਿਚੰਦਉਰੀ ਨਗਰੁ ਵਸੰਦਾ।

ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੀ ਰਹਰਾਸਿ = ਸਿੱਧਾ ਰਸਤਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹਰਿਚੰਦਉਰੀ ਦੀ ਨਗਰੀ ਵਾਂਗ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸੰਦਾ = ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਤੰਬੋਲ ਰਸੁ; ਪਿਰਮ ਪਿਆਲੈ ਰੰਗੁ ਚੜੰਦਾ।

ਜਿਵੇਂ ਤੰਬੋਲ ਵਿਚ ਕੱਥ, ਚੂਨਾ, ਸੁਪਾਰੀ ਤੇ ਪਾਨ ਮਿਲਾਉਣ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤੇ ਇਕ ਲਾਲ ਚੂ-ਚੂਹਾ ਰੰਗ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਵੀ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀ ਕੇ ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦਾ ਰੰਗ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਲੀਣੁ ਹੋਇ; ਚੰਦਨ ਵਾਸ ਨਿਵਾਸ ਕਰੰਦਾ।

ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਦਾ ਦਰੱਖ਼ਤ ਆਪਣੀ ਵਾਸ = ਸੁਗੰਧੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਜਾੜ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲੀਣੁ = ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਭਾਵ ਲਾ ਕੇ ਉਜਾੜ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ = ਵਾਸਾ ਕਰੰਦਾ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਸਿਮਰਣੁ ਜੁਗਤਿ; ਕੂੰਜ ਕੁਰਮ ਹੰਸ ਵੰਸ ਵਧੰਦਾ।

ਜਿਵੇਂ ਹੰਸ ਕੋਲ ਗਿਆਨ ਦੀ ਜੁਗਤਿ ਭਾਵ ਦੁੱਧ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੂੰਜ ਕੋਲ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਜੁਗਤਿ, ਜੋ ਚੋਗਾ ਚੁਗਣ ਸਮੇਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕੁਰਮ = ਕੱਛੂਕੁੰਮੀ ਕੋਲ ਧਿਆਨ ਦੀ ਜੁਗਤ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਜੁਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਰਤ

ਕੇ ਆਪਣੀ ਵੰਸ ਨੂੰ ਵਧੰਦਾ = ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਰੂਪ ਹੰਸਾਂ ਕੋਲ ਸਾਰ ਅਸਾਰ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਰੂਪੀ ਚੁੰਝ ਹੈ, ਕੱਛੂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੈ, ਕੂੰਜ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੈ। ਇਉਂ ਇਸ ਜੁਗਤੀ ਨਾਲ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵੰਸ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਅਲਖੁ ਲਖੰਦਾ ॥੧੩॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਮ ਦੇ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲਖਣਾ ਬਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲਖੰਦਾ = ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥੧੩॥

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਲੱਖ ਹੈ)

ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਵੇਦਾਂ ਸਣੈ; ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਕਰਿ ਭੇਦੁ ਨ ਪਾਇਆ।

ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ = ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਰਗੇ ਦੇਵਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਵੇਦਾਂ ਸਣੈ = ਸਮੇਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭੇਦੁ = ਭੇਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ = ਪਾ ਸਕੇ। ਅਖ਼ੀਰ ਨੂੰ ਉਹ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ = ਬੇਅੰਤ ਬੇਅੰਤ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਨੇਤ ਨੇਤ ਕਥੰਤਿ ਬੇਦਾ॥ *(ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੩੫੯)*

ਮਹਾਦੇਵ ਅਵਧੂਤ ਹੋਇ; ਨਮੋ ਨਮੋ ਕਰਿ ਧਿਆਨ ਨ ਆਇਆ।

ਮਹਾਦੇਵ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੇ ਵੀ ਅਵਧੂਤ = ਤਿਆਗੀ ਹੋ ਕੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਸੁਆਹ ਮਲ ਕੇ ਕਰੜਾ ਤਪ ਸਾਧਿਆ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਸ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਅਖ਼ੀਰ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਮੋ ਨਮੋ = ਨਮਸਕਾਰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਿ = ਕੀਤੀ।

ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਅਕਾਰੁ ਕਰਿ; ਏਕੰਕਾਰ ਨ ਅਲਖੁ ਲਖਾਇਆ।

ਦਸ ਅਵਤਾਰ (ਕੱਛ, ਮੱਛ, ਵਰਾਹ, ਨਰਸਿੰਘ, ਬਾਵਨ, ਪਰਸਰਾਮ, ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ, ਬੁੱਧ, ਕਲਕੀ ਅਵਤਾਰ) ਭੀ ਅਕਾਰੁ = ਸਰੀਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਏਕੰਕਾਰ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲਖਾਇਆ = ਲਖ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਕੇ।

ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਿਧਿ ਲੈ ਨਾਥ ਨਉ; ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਆਦੇਸੁ ਕਰਾਇਆ।

ਨਉ = ਨੌਂ ਨਾਥਾਂ ਨੇ ਕਰੜੇ ਤਪ ਕਰ ਕੇ ਰਿਧਿ = ਰਿਧੀਆਂ, ਸਿਧਿ = ਸਿਧੀਆਂ, ਨਿਧਿ = ਨਿਧੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਅਖ਼ੀਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਦਿ = ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੈ, ਪੁਰਖੁ = ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਆਦੇਸੁ = ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਾਇਆ = ਕੀਤੀ।

ਸਹਸ ਨਾਵ ਲੈ ਸਹਸ ਮੁਖ; ਸਿਮਰਣਿ ਸੰਖ ਨ ਨਾਉ ਧਿਆਇਆ।

ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਹਸ = ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੁਖ = ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਹਸ = ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਾਵ = ਨਾਮਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੰਖ = ਬੇਅੰਤ ਹੀ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਧਿਆਇਆ = ਧਿਆਉਣ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਏਕ ਜੀਹ ਗੁਣ ਕਵਨ ਬਖਾਨੈ ॥ ਸਹਸ ਫਨੀ ਸੇਖ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਨੈ ॥ *(ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੦੮੩)*

ਲੋਮਸ ਤਪੁ ਕਰਿ ਸਾਧਨਾ; ਹਉਮੈ ਸਾਧਿ ਨ ਸਾਧੁ ਸਦਾਇਆ।

ਲੋਮਸ ਰਿਖੀ ਨੇ ਕਰੜੇ ਤਪ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਤਾਂ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਸਾਧ ਕੇ ਉਹ ਸਾਧਿ = ਸਾਧੂ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਦਾਇਆ = ਅਖਵਾ ਸਕਿਆ, ਭਾਵ ਸਾਧ-ਪੁਣੇ ਦੀ ਪੂਰਨਤਾ ਹਉਮੈ ਦੇ ਤਿਆਗ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਿਆ।

ਚਿਰ ਜੀਵਣੁ ਬਹੁ ਹੰਢਣਾ;
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਪਲੁ ਨ ਚਖਾਇਆ।

ਚਿਰ ਜੀਵਣੁ = ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਜਿਊਣ ਵਾਲੇ ਮਾਰਕੰਡੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਹੰਢਣਾ = ਹੰਢਾਈ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੇ ਸਵਾਦ ਨੂੰ ਪਲ ਭਰ ਲਈ ਵੀ ਚਖਾਇਆ = ਚਖ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਕੇ।

ਕੁਦਰਤਿ ਅੰਦਰਿ; ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇਆ ॥੧੪॥

ਉਪਰੋਕਤ ਦਰਸਾਏ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ, ਰਿਸ਼ੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਭੁਲਾਇਆ = ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਣ ਸਕੇ।

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਅੰਜਨ ਵਿਚ ਨਿਰੰਜਨ ਪਾਉਣਾ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਸਾਧ ਸੰਗੁ;
ਭਗਤਿ ਵਛਲ ਹੋਇ ਵਸਿਗਤਿ ਆਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਹੀ ਸੁਖ ਫਲ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਭਗਤਿ ਵਛਲ = ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਸਿਗਤਿ = ਵਸਿ ਆਇਆ ਹੈ।

ਕਾਰਣ ਕਰਤੇ ਵਸਿ ਹੈ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚਿ ਕਰੇ ਕਰਾਇਆ।

ਜਿਸ ਕਰਤੇ = ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਨੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਸਮੇਤ ਰਜੋ, ਸਤੋ, ਤਮੋ ਆਦਿ ਕਾਰਨ ਵਸਿ = ਅਧੀਨ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕਰਿ = ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਕਾਜਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤਾ ਦੇ ਕੇ ਕਰਾਇਆ = ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚਿ ਭਾਣਾ ਭਾਇਆ।

(ਪਾਰ + ਬ੍ਰਹਮ) ਪਾਪਾਂ ਪੁੰਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ = ਪਰ੍ਹੇ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ, ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ, ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਇਆ = ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਭਾਣਾ = ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚਿ ਰਖਿਓਨੁ; ਕਰਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਕਰੋੜਿ ਸਮਾਇਆ।

ਇਤਨੇ ਪਸਾਰੇ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਕਰੋੜਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਨੂੰ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਰਖਿਓਨੁ = ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ = ਸਮਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਬੀਅਹੁ ਕਰਿ ਬਿਸਥਾਰ ਵੜੁ; ਫਲ ਅੰਦਰਿ ਫਿਰਿ ਬੀਉ ਵਸਾਇਆ।

ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਬੀਅਹੁ = ਬੀਜ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਬਿਸਥਾਰ = ਫੈਲਾਓ ਵਾਲਾ ਵੜੁ = ਬੋਹੜ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਦੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਬੀਉ = ਬੀਜ ਵਸਾਇਆ = ਵੱਸਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਬੀਜ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਵਾਲਾ ਜਗਤ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਅੰਦਰ ਬੀਜ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜੋਤ ਵੱਸੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਅਪਿਉ ਪੀਅਣੁ ਅਜਰ ਜਰਣੁ; ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਨ ਆਪੁ ਜਣਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅਪਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪੀਅਣੁ = ਪੀ ਕੇ ਅਜਰ = ਨਾ ਜਰਣ ਵਾਲੀ ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਰਣੁ = ਜਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾ ਕੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਣਾਇਆ = ਜਣਾਉਂਦੇ ਭਾਵ ਤਿਆਗ ਦਾ ਵੀ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅੰਜਨ ਵਿਚਿ; ਨਿਰੰਜਨੁ ਪਾਇਆ ॥੧੫॥

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਅੰਜਨੁ = ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਨਿਰੰਜਨੁ (ਨਿਰ + ਅੰਜਨੁ) ਅੰਜਨ = ਮਾਇਆ ਦੀ ਕਾਲਖ ਤੋਂ ਨਿਰ = ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਾਇਆ = ਪਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪਰੈ ਤੋਂ ਪਰੈ ਹੈ)

ਮਹਿਮਾ ਮਹਿ ਮਹਿਕਾਰ ਵਿਚਿ; ਮਹਿਮਾ ਲਖ ਨ ਮਹਿਮਾ ਜਾਣੈ।

ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਹਿਮਾ = ਸ਼ੋਭਾ ਦੀ ਮਹਿ = ਮਹਿਕ ਦੀ ਮਹਿਕਾਰ = ਸੁਗੰਧੀ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਜਿਹੇ ਲੱਖਾਂ ਮਹਿਮਾ = ਵਡਿਆਈਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦੀ ਮਹਿਮਾ = ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਫਿਰ ਵੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣੈ = ਜਾਣ ਸਕਦੇ।

ਲਖ ਮਹਾਤਮ ਮਹਾਤਮਾਂ; ਤਿਲ ਨ ਮਹਾਤਮੁ ਆਖਿ ਵਖਾਣੈ।

ਲੱਖਾਂ ਮਹਾਤਮਾਂ = ਸੰਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਹਾਤਮ = ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਾ ਵਖਿਆਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਹਾਤਮ = ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਾਰੇ ਤਿਲ = ਰਤਾ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਆਖ ਕੇ ਵਖਾਣੈ = ਕਥਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਉਸਤਤਿ ਵਿਚਿ ਲਖ ਉਸਤਤੀ; ਪਲ ਉਸਤਤਿ ਅੰਦਰ ਹੈਰਾਣੈ।

ਲੱਖਾਂ ਉਸਤਤੀ = ਵਡਿਆਈਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਉਸਤਤਿ = ਵਡਿਆਈ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਲ ਭਰ ਲਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤਤਿ = ਵਡਿਆਈ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਇੰਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈਰਾਣੈ = ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ।

ਅਚਰਜ ਵਿਚਿ ਲਖ ਅਚਰਜਾ; ਅਚਰਜ ਅਚਰਜ ਚੋਜ ਵਿਡਾਣੈ।

('ਅਚ-ਰਜ' ਤੇ 'ਅ-ਚਰਜਾ' ਬੋਲੋ)

ਅਚਰਜ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਣਾਈ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਅਚਰਜਮਈ

ਕੌਤਕ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਅਚਰਜ = ਅਸਚਰਜਮਈ ਤੋਂ ਅਚਰਜ = ਅਸਚਰਜਮਈ ਚੋਜ = ਕੌਤਕ ਵਿਡਾਣੈ = ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਵਿਸਮਾਦੀ ਵਿਸਮਾਦ ਲਖ; ਵਿਸਮਾਦਹੁੰ ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਹਾਣੈ।

ਲੱਖਾਂ ਵਿਸਮਾਦੀ = ਅਸਚਰਜਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਸਮਾਦ = ਅਸਚਰਜ ਵਿਚ ਹਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਵਿਸਮਾਦ = ਅਸਚਰਜਮਈ ਕੌਤਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਵਿਸਮਾਦਹੁੰ = ਅਸਚਰਜਤਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਹਾਣੈ = ਬਤੀਤ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਸਮਾਦਤਾਈ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ।

ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਅਤਿ ਅਗਮ ਹੈ; ਅਕਥ ਕਥਾ ਆਖਾਣ ਵਖਾਣੈ।

ਅਬਿਗਤਿ = ਨਾਸ਼ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਗਤਿ = ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨਾ ਅਤਿ = ਬਹੁਤੀ ਮਨ, ਬਾਣੀ ਕਰਕੇ ਅਗਮ = ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਥਾ = ਕਥਨੀ ਨੂੰ ਆਖਾਣ = ਕਹਿਣਾ ਅਤੇ ਵਖਾਣੈ = ਵਖਿਆਨ ਕਰਨਾ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਲਖ ਪਰਵਾਣ; ਪਰੈ ਪਰਵਾਣੈ ॥੧੬॥

ਲੱਖਾਂ ਜੋ ਪ੍ਰਵਾਣਨੀਕ ਪੁਰਖ ਹਨ, ਭਾਵ ਜੋ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਹਨ, ਮੰਨਿਆ ਪ੍ਰਮੰਨਿਆ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੈ = ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ ॥੧੬॥

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪਰੇ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ)

ਅਗਮਹੁ ਅਗਮੁ ਅਗੰਮੁ ਹੈ; ਅਗਮੁ ਅਗਮੁ ਅਤਿ ਅਗਮੁ ਸੁਣਾਏ।

ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗਮਹੁ = ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਉਹ ਅਗਮੁ = ਮਨ ਦੀ ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗੰਮੁ = ਤਨ ਦੀ ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ। ਉਹ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਅਗਮੁ = ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੀ ਅਗਮੁ = ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਤਿ = ਅਤਿਅੰਤ ਅਗਮੁ = ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਸੁਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਲਖਹੁ ਅਲਖੁ ਅਲਖੁ ਹੈ;
ਅਲਖੁ ਅਲਖੁ ਲਖ ਅਲਖੁ ਧਿਆਏ।

ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਅਲਖਹੁ = ਅਲੱਖ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਪੌਣ ਅਲੱਖ ਹੈ, ਪੌਣ ਤੋਂ ਅਗਨੀ ਅਲੱਖ ਹੈ, ਅਗਨੀ ਤੋਂ ਅਕਾਸ਼ ਅਲੱਖ ਹੈ, ਅਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਲੱਖ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੋਂ ਅਲੱਖ ਹੈ, ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਉਸ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਧਿਆਏ = ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਉਸ ਅਲੱਖ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਲਖਣ ਵਾਸਤੇ ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅਪਰੰਪਰੁ ਅਪਰੰਪਰਹੁੰ; ਅਪਰੰਪਰ ਅਪਰੰਪਰੁ ਭਾਏ।

ਅਪਰੰਪਰੁ = ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ ਪਿਤਰ ਪਰ੍ਹੇ, ਪਿਤਰਾਂ ਤੋਂ ਅਪਰੰਪਰਹੁੰ = ਦੇਵਤੇ ਪਰ੍ਹੇ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਅਪਰੰਪਰ = ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਪਰ੍ਹੇ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਆਦਿਕਾਂ ਤੋਂ ਅਪਰੰਪਰੁ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਏ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦਾ ਹੈ।

ਆਗੋਚਰ ਆਗੋਚਰਹੁੰ; ਆਗੋਚਰੁ ਆਗੋਚਰਿ ਜਾਏ।

ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਮਨ ਦੇ ਆਗੋਚਰ = ਅਵਿਸ਼ੇ ਹੈ, ਉਹ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵੀ ਆਗੋਚਰਹੁੰ = ਅਵਿਸ਼ੇ ਹੈ, ਉਹ ਚਿੱਤ ਦੇ ਵੀ ਆਗੋਚਰੁ = ਅਵਿਸ਼ੇ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਵੀ ਆਗੋਚਰਿ = ਅਵਿਸ਼ੇ ਹੈ ਭਾਵ ਚਤੁਸ਼ਟੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਤੋਂ ਜਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਵਿਸ਼ੇ ਹੈ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮੁ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਆਗਾਧਿ ਅਲਾਏ।

ਪੂਰਨ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੋ ਹਰ ਪਾਸੇ ਬ੍ਰਹਮੁ = ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਅਗਾਧਿ = ਥਾਂ ਰਹਿਤ, ਭਾਵ ਬੇਅੰਤ ਡੂੰਘਾ ਕਰਕੇ ਅਲਾਏ = ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਪਿਰਮ ਰਸੁ; ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਹੋਇ ਅਛਲੁ ਛਲਾਏ।

('ਅਛਲੁ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਪੀਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ = ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਅਛਲੁ = ਛਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਵੱਸ ਹੋਣ ਰੂਪ ਛਲਾਏ = ਛਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੀਹ ਇਕੀਹ; ਚੜਾਉ ਚੜਾਏ॥੧੭॥

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਕੀਹ = ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦੀ ਚੜਾਉ = ਚੜ੍ਹਾਈ ਚੜਾਏ = ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੧੭॥

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਲਖਾਉਣਾ)

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ; ਨਿਰੰਕਾਰਿ ਆਕਾਰ ਬਣਾਇਆ।

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਨਿਰੰਕਾਰ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਕਾਰ = ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਰਗੁਣ ਰੂਪ ਬਣਾਇਆ = ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧ; ਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਹੁਇ ਅਲਖੁ ਲਖਾਇਆ।

ਜੋ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਅਬਿਗਤਿ = ਨਾਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਗਾਧਿ = ਥਾਹ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਭਾਵ ਅੰਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਬੋਧ = ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਗਤਿ = ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਮੂਰਤਿ = ਸਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲਖਾਇਆ = ਜਣਾਇਆ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚਿ;
ਭਗਤਿ ਵਛਲ ਹੋਇ ਅਛਲ ਛਲਾਇਆ।

('ਅਛਲ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਜੋ ਅਛਲ = ਛਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪ ਸੱਚਖੰਡ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਭਗਤਿ = ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਵਛਲ = ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਵੱਸ ਹੋਇ = ਹੋਣ ਰੂਪ ਛਲਾਇਆ = ਛਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨਿ ਇਕ ਵਰਨ ਹੁਇ; ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਆਦੇਸੁ ਕਰਾਇਆ।

ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਵਰਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਰੂਪ ਹੋਏ ਹਨ, ਆਦਿ = ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੈ, ਪੁਰਖੁ = ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਆਦੇਸੁ = ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਾਇਆ = ਕਰਾਉਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਧਿਆਨ ਮੂਲੁ ਦਰਸਨੁ ਗੁਰੂ;
ਛਿਅ ਦਰਸਨ ਦਰਸਨ ਵਿਚਿ ਆਇਆ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਟਿਕਾਉਣ ਦਾ ਅਸਲ ਮੂਲ = ਮੁੱਢ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਅਤੇ ਫਲ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਆਇਆ = ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪੇ ਆਪਿ; ਨ ਆਪੁ ਜਣਾਇਆ ॥੧੮॥

ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨਹੀਂ ਜਣਾਇਆ = ਜਣਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ)

ਚਰਣ ਕਵਲ ਸਰਣਾਗਤੀ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਗੁਰੁ ਸਿਖ ਆਏ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਸਰਣਾਗਤੀ = ਸ਼ਰਨਾਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਆਏ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨਿਹਾਲੁ ਕਰਿ; ਦਿਬ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦੇ ਪੈਰੀ ਪਾਏ।

ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਦ੍ਰਿਸਟਿ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿਬ ਦ੍ਰਿਸਟਿ = ਗਿਆਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਚਰਣ ਰੇਣ ਮਸਤਕਿ ਤਿਲਕ; ਭਰਮ ਕਰਮ ਦਾ ਲੇਖੁ ਮਿਟਾਏ।

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਰੇਣ = ਧੂੜੀ ਦਾ ਤਿਲਕ ਆਪਣੇ ਮਸਤਕਿ = ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖੇ ਤੇ ਬੁਰੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਮਿਟਾਏ = ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਚਰਣੋਦਕ ਲੈ ਆਚਮਨੁ; ਹਉਮੈ ਦੁਬਿਧਾ ਰੋਗੁ ਗਵਾਏ।

('ਆਚ-ਮਨ' ਬੋਲੋ)

ਗੁਰੂ ਦਾ ਚਰਣੋਦਕ = ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਲੈ ਕੇ ਆਚਮਨੁ = ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਉਮੈ = ਹੰਕਾਰ ਅਤੇ ਦੁਬਿਧਾ = ਦੁਚਿਤੇਪਣ ਵਾਲੇ ਰੋਗ ਗਵਾਏ = ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਪਾਖਾਕੁ ਹੋਇ; ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਸਹਜ ਘਰਿ ਆਏ।

ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ = ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਪਾਖਾਕੁ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਹਿਜ ਸਰੂਪ ਰੂਪੀ ਘਰ ਵਿਚ ਆਏ = ਆ ਕੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਚਰਨ ਕਵਲ ਵਿਚਿ ਭਵਰ ਹੋਇ; ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਮਕਰੰਦ ਲੁਭਾਏ।

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਕਵਲਾਂ ਵਿਚ ਭਵਰ = ਭੌਰੇ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸੰਪਟ = ਡੱਬੇ ਜਾਣ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਮਕਰੰਦ = ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਲੁਭਾਏ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪੂਜ ਮੂਲ ਸਤਿਗੁਰੁ ਚਰਣ; ਦੁਤੀਆ ਨਾਸਤਿ ਲਵੈ ਨ ਲਾਏ।

ਸਭ ਦਾ ਮੂਲ = ਮੁੱਢ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਣ ਹੀ ਪੂਜਾ ਰੂਪ ਹਨ ਅਤੇ ਦੁਤੀਆ = ਦ੍ਵੈਸ਼-ਭਾਵ, ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਨਾਸਤਿ = ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਲਵੈ = ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲਾਏ = ਲਾਉਂਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਗੁਰ ਸਰਣਾਏ ॥੧੯॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਣਾਏ = ਸਰਣ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਗੁਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਵਰਣਨ)

ਸਾਸਤਰ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਵੇਦ ਲਖ; ਮਹਾਂ ਭਾਰਥ ਰਾਮਾਇਣ ਮੇਲੇ।

ਜੇਕਰ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ, ਸਿੰਮ੍ਰਿਤੀਆਂ, ਵੇਦਾਂ, ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਤੇ ਰਾਮਾਇਣ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲੇ = ਮਿਲਾ ਦਈਏ।

ਸਾਰਗੀਤਾ ਲਖ ਭਾਗਵਤ; ਜੋਤਕ ਵੈਦ ਚਲੰਤੀ ਖੇਲੇ।

('ਖੇਲ੍ਹੇ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਜੇਕਰ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਾਰਗੀਤਾ = ਸਪਤ ਸਲੋਕੀ ਗੀਤਾ, ਭਾਗਵਤ, ਜੋਤਕ = ਜੋਤਸ਼ੀ, ਵੈਦ = ਵੈਦਿਕ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਵੈਦ, ਚਲੰਤੀ = ਚਲਿਤ੍ਰ ਖੇਲੇ = ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ ਨਟ ਲੋਕ ਹੋਣ।

ਚਉਦਹ ਵਿਦਿਆ ਸਾਅੰਗੀਤ; ਬ੍ਰਹਮੇ ਬਿਸਨ ਮਹੇਸੁਰ ਭੇਲੇ।

ਜੇਕਰ ਚਉਦਹ = ਚੌਦਾਂ ਵਿੱਦਿਆ (ਚਾਰ ਵੇਦ, ਛੇ ਵੇਦਾਂਗ, ਨਿਆਇ, ਮੀਮਾਂਸਾ, ਪੁਰਾਣ ਤੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ), ਸਾਅੰਗੀਤ = ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਦੇ ਪਾਠਕ (ਜੋ ਸੰਧਿਆ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਪਾਠੀ) ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਬਿਸਨ = ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਮਹੇਸੁਰ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਅਤੇ ਭੇਲੇ = ਅਨੇਕਾਂ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਹੋਣ।

ਸਨਕਾਦਿਕ ਲਖ ਨਾਰਦਾ; ਸੁਕ ਬਿਆਸ ਲਖ ਸੇਖ ਨਵੇਲੇ।

ਚਾਹੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਨਕਾਦਿਕ, ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ, ਸੁਕਦੇਵ ਮੁਨੀ, ਬਿਆਸ ਰਿਸ਼ੀ ਤੇ ਚਾਹੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਨਵੇਲੇ = ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਸੇਖ = ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਹੋਣ।

ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਿਮਰਣ ਘਣੇ;
ਦਰਸਨ ਵਰਨ ਗੁਰੂ ਬਹੁ ਚੇਲੇ।

ਜੇਕਰ ਘਣੇ = ਅਨੇਕਾਂ ਗਿਆਨਵਾਨ, ਧਿਆਨ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਰਸ਼ਨ = ਅਨੇਕਾਂ ਮਤਾਂ ਵਾਲੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਵਰਨਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਚੇਲੇ ਹੋਣ।

ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਗੁਰਾਂ ਗੁਰ; ਮੰਤ੍ਰ ਮੂਲ ਗੁਰ ਬਚਨ ਸੁਹੇਲੇ।

ਪਰ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਪੂਰਾ = ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਨਾਨਕ) ਜੀ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਬਚਨ ਹੀ ਸਾਰੇ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਮੂਲ = ਮੁੱਢ ਹਨ, ਜੋ ਸੁਹੇਲੇ = ਸੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਅਕਥ ਕਥਾ ਗੁਰੁ ਸਬਦੁ ਹੈ; ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਨਮੋ ਨਮੋ ਕੇਲੇ।

ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਥਾ = ਵਿਚਾਰ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਐਸੇ ਕੇਲੇ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ = ਬੇਅੰਤ ਬੇਅੰਤ ਵਾਰ ਨਮੋ ਨਮੋ = ਨਮਸਕਾਰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ॥੨੦॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ ਨੂੰ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ॥੨੦॥

ਪਉੜੀ ੨੧ (ਗੁਰੂ ਤੁਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ)

ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ ਆਖੀਅਨਿ; ਲਖ ਪਦਾਰਥ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦੇ।

ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਕਸ਼ ਨੂੰ ਹੀ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ ਆਖੀਅਨਿ = ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਦਾਰਥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਬੰਦੇ = ਸੇਵਕ ਹਨ।

ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਿਧਿ ਲਖ ਸੇਵਕੀ;
ਕਾਮਧੇਣੁ ਲਖ ਵਗ ਚਰੰਦੇ।

('ਵੱਗ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਰਿਧਿ = ਰਿਧੀਆਂ, ਸਿਧਿ = ਸਿਧੀਆਂ, ਨਿਧਿ = ਨਿਧੀਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਕੀ = ਸੇਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕਾਮਧੇਨ ਗਊਆਂ ਦੇ ਵਗ = ਸਮੂਹ ਚਰੰਦੇ = ਚਰਦੇ ਹਨ।

ਲਖ ਪਾਰਸ ਪਥਰੋਲੀਆਂ; ਪਾਰਜਾਤ ਲਖ ਬਾਗ ਫਲੰਦੇ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਾਰਸ ਦੀਆਂ ਪਥਰੋਲੀਆਂ = ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਗੀਟੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਾਰਜਾਤ = ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਫਲੰਦੇ = ਫਲੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਚਿਤਵਣ ਲਖ ਚਿੰਤਾਮਣੀ; ਲਖ ਰਸਾਇਣ ਕਰਦੇ ਛੰਦੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਿਤਵਣ = ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਚਿੰਤਾਮਣਿ = ਮਨ ਇੱਛੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਰਸਾਇਣ ਵਿੱਦਿਆ ਸਿਫ਼ਤ ਤੇ ਛੰਦੇ = ਛੰਦ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਲਖ ਰਤਨ ਰਤਨਾਗਰਾਂ; ਸਭ ਨਿਧਾਨ ਸਭ ਫਲ ਸਿਮਰੰਦੇ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਰਤਨ, ਰਤਨਾਗਰਾਂ = ਰਤਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਤੇ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਨਿਧਾਨ = ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਅਤੇ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਫਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਿਮਰੰਦੇ = ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ।

ਲਖ ਭਗਤੀ ਲਖ ਭਗਤ ਹੋਇ; ਕਰਾਮਾਤ ਪਰਚੈ ਪਰਚੰਦੇ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਭਗਤੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੱਖਾਂ ਭਗਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੇ ਪਰਚੈ = ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਪਰਚੰਦੇ = ਪਰਚੇ ਭਾਵ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧ ਸੰਗੁ; ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਅਜਰੁ ਜਰੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀ ਕੇ ਅਜਰੁ = ਨਾ ਜਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਰੰਦੇ = ਜਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ; ਸਤਸੰਗਿ ਮਿਲੰਦੇ ॥੨੧॥੧੬॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲੰਦੇ = ਮਿਲਦੇ ਹਨ ॥੨੧॥੧੬॥

ਵਾਰ ੧੭

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓਂ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਸੰਖ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼, ਕਰਨੀ ਹੀਣ)

ਸਾਗਰ ਅਗਮ ਅਥਾਹੁ ਮਥਿ; ਚਉਦਹ ਰਤਨ ਅਮੋਲ ਕਢਾਏ।

ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦਾਨਵਾਂ ਪਾਸੋਂ ਅਗਮ = ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਤੇ ਅਥਾਹੁ = ਡੂੰਘੇ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਮਥਿ = ਰਿੜਕ ਕੇ ਚਉਦਹ = ਚੌਦਾਂ ਅਮੋਲ = ਅਮੋਲਕ ਰਤਨ ਕਢਾਏ = ਕਢਵਾਏ ਸਨ।

ਸਸੀਅਰੁ ਸਾਰੰਗ ਧਨੁਖ ਮਦੁ; ਕਉਸਤਕ ਲਛ ਧਨੰਤਰ ਪਾਏ।

('ਮਦੁ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ; 'ਲੱਛ' ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਤਨਾਂ ਵਿਚ (੧) ਸਸੀਅਰੁ = ਚੰਦਰਮਾ, (੨) ਸਾਰੰਗ ਨਾਮਾ ਧਨੁਖ = ਧਨੁਸ਼, (੩) ਮਦੁ = ਸ਼ਰਾਬ, (੪) ਕਉਸਤਕ ਮਣੀ, (੫) ਲਛ = ਲੱਛਮੀ ਤੇ (੬) ਧਨੰਤਰ ਨਾਮਾ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਵੈਦ ਪਾਏ = ਪਾਇਆ।

ਆਰੰਭਾ ਕਾਮਧੇਣੁ ਲੈ; ਪਾਰਿਜਾਤੁ ਅਸ੍ਵ ਅਮਿਉ ਪੀਆਏ।

('ਅਸ੍ਵ' ਦਾ ਅੱਧੇ ਵਾਵਾ ਨਾਲ ਉਚਾਰਨ ਕਰੋ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਤਨਾਂ ਵਿਚ (੭) ਆਰੰਭਾ ਨਾਮ ਦੀ ਅਪਛਰਾ, (੮) ਕਾਮਧੇਨ ਗਊ, (੯) ਪਾਰਿਜਾਤੁ = ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ, (੧੦) ਅਸ੍ਵ = ਉੱਚ ਸ੍ਰਵਾ ਘੋੜਾ ਤੇ (੧੧) ਅਮਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਲੈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਮੋਹਨੀ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਐਰਾਪਤਿ ਗਜ ਸੰਖੁ ਬਿਖੁ; ਦੇਵ ਦਾਨਵ ਮਿਲਿ ਵੰਡਿ ਦਿਵਾਏ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਤਨਾਂ ਵਿਚ (੧੨) ਐਰਾਪਤਿ = ਇੰਦਰ ਦਾ ਗਜ = ਹਾਥੀ, (੧੩) ਸੰਖ, (੧੪) ਬਿਖੁ = ਜ਼ਹਿਰ ਸੀ, ਫਿਰ ਦੇਵ = ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਦਾਨਵ = ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਮੋਹਨੀ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਚੌਦਾਂ ਰਤਨ ਵੰਡ ਦਿਵਾਏ = ਦਿੱਤੇ।

ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਹੀਰਿਆਂ; ਬਹੁਮੁਲੇ ਸਭ ਕੋ ਵਰੁਸਾਏ।

ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਮੁਲੇ = ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੀਮਤ ਵਾਲੇ ਮਾਣਕ, ਮੋਤੀ ਤੇ ਹੀਰੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋ = ਤੋਂ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਵਰੁਸਾਏ = ਲਾਭ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸੰਖ ਸਮੁੰਦਹੁੰ ਸਖਣਾ; ਧਾਹਾ ਦੇ ਦੇ ਰੋਇ ਸੁਣਾਏ।

('ਧਾਹਾਂ' ਬੋਲੋ)

ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੰਖ ਅੰਦਰੋਂ ਸਖਣਾ = ਖ਼ਾਲੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਧਾਹਾਂ ਦੇ ਦੇ = ਮਾਰ ਮਾਰ ਰੋਇ = ਰੋ ਕੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋਣ ਬਾਰੇ, ਭਾਵ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸੁਣਾਏ = ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਸਾਗਰ ਅਗਮ ਅਥਾਹੁ ਮਥਿ; ਚਉਦਹ ਰਤਨ ਅਮੋਲ ਕਢਾਏ।

ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪ ਸਾਗਰ = ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਵਿਚ ਅਗਮ = ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ, ਜੋ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅਥਾਹੁ = ਥਾਹ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਮਥਿ = ਮੰਥਨ ਕਰ ਕੇ ਚਉਦਹ = ਚੌਦਾਂ ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮੋਲਕ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਕਢਾਏ = ਕੱਢਣਾ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਸਸੀਅਰੁ ਸਾਰੰਗ ਧਨੁਖ ਮਦੁ; ਕਉਸਤਕ ਲਛ ਧਨੰਤਰ ਪਾਏ।

(੧) ਵੈਰਾਗ ਰੂਪ ਸਸੀਅਰੁ = ਚੰਦਰਮਾ, (੨) ਧਰਮ ਰੂਪ ਸਾਰੰਗ = ਧਨੁਖ, (੩) ਨਾਮ ਦੀ ਮਸਤੀ ਰੂਪ ਮਦੁ = ਸ਼ਰਾਬ, (੪) ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਕਉਸਤਕ ਮਣੀ, (੫) ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਲੱਛਮੀ, (੬) ਉੱਦਮ ਰੂਪ ਧਨੰਤਰ ਵੈਦ, ਇਹ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਪਾਏ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਆਰੰਭਾ ਕਾਮਧੇਣੁ ਲੈ; ਪਾਰਿਜਾਤੁ ਅਸੂ ਅਮਿਉ ਪੀਆਏ।

(੭) ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪੀ ਆਰੰਭਾ ਨਾਮੇ ਅਪਛਰਾ, (੮) ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪ ਕਾਮਧੇਨ ਗਊ, (੯) ਅਭਿਆਸ ਰੂਪ ਪਾਰਿਜਾਤੁ = ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ, (੧੦) ਗੁਰਮਤਿ ਜੋਗ ਰੂਪ ਅਸੂ = ਘੋੜਾ, (੧੧) ਨਾਮ ਅਮਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਲੈ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਪੀਆਏ = ਪੀਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਐਰਾਪਤਿ ਗਜ ਸੰਖੁ ਬਿਖੁ; ਦੇਵ ਦਾਨਵ ਮਿਲਿ ਵੰਡਿ ਦਿਵਾਏ।

(੧੨) ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਐਰਾਪਤਿ ਗਜ = ਹਾਥੀ, (੧੩) ਜੀਵ ਰੂਪ ਸੰਖ, (੧੪) ਜੀਵ ਈਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਵਾਲਾ ਬਿਖੁ = ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈ ਸਤੋਗੁਣੀ ਪੁਰਸ਼ ਤੇ ਦਾਨਵਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਤਮੋ ਗੁਣੀ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਵੰਡ ਦਿਵਾਏ = ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਹੀਰਿਆਂ; ਬਹੁਮੁਲੇ ਸਭ ਕੋ ਵਰੁਸਾਏ।

ਮਾਣਕ ਰੂਪ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਨਾ, ਵੈਰਾਗ ਰੂਪ ਮੋਤੀ, ਨਾਮ ਰੂਪ ਹੀਰੇ, ਇਹ ਬਹੁਮੁਲੇ = ਅਮੋਲਕ ਗੁਣ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਭ ਕੋਈ ਵਰੁਸਾਏ = ਵਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸੰਖ ਸਮੁੰਦਹੁ ਸਖਣਾ; ਧਾਹਾ ਦੇ ਦੇ ਰੋਇ ਸੁਣਾਏ।

ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਰੂਪ ਸੰਖ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਸਖਣਾ = ਖ਼ਾਲੀ ਹਨ, ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੇ ਹੋਏ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਫਿਰ ਧਾਹਾਂ ਦੇ ਦੇ = ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਸੁਣਾਏ = ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਹਾਂ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਨ ਰਿਦੈ ਵਸਾਏ।

ਜਿਹੜੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੇ

ਰਿਦੈ = ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਵਸਾਏ = ਵਸਾਉਂਦੇ, ਉਹ ਵੀ ਸੰਖ ਵਾਂਗ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੇ ਹੋਏ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਂਦੇ ਹਨ।

ਨਿਹਫਲ; ਅਹਿਲਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਏ ॥੧॥

ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਲੋਕ ਇਸ ਸੁੰਦਰ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਨੂੰ ਅਹਿਲਾ = ਬਿਨਾਂ ਲਾਹੇ ਤੋਂ ਨਿਸਫਲ, ਭਾਵ ਨਿਹਫਲ = ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਗਵਾਏ = ਗਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ੨ (ਡੱਡੂ ਰੂਪ ਮਨਮੁਖ)

ਨਿਰਮਲੁ ਨੀਰੁ ਸੁਹਾਵਣਾ; ਸੁਭਰ ਸਰਵਰਿ ਕਵਲ ਫੁਲੰਦੇ।

ਨਿਰਮਲੁ = ਮੈਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਸੁਹਾਵਣਾ = ਸੁੰਦਰ ਨੀਰੁ = ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸੁਭਰ = ਲਬਾਲਬ ਭਰੇ ਸਰਵਰਿ = ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਦੇ ਫੁੱਲ ਫੁਲੰਦੇ = ਖਿੜਦੇ ਹਨ।

ਰੂਪ ਅਨੂਪ ਸਰੂਪ ਅਤਿ; ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਹੋਇ ਮਹਿਕੰਦੇ।

ਕਮਲ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਅਨੂਪ = ਅਦਭੁਤ ਤੇ ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਸਰੂਪ = ਸੁੰਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਗੰਧ = ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਗੰਧ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਾਸ਼ਨਾ ਵਾਲੇ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਮਹਿਕੰਦੇ = ਮਹਿਕਦੇ ਹਨ।

ਭਵਰਾਂ ਵਾਸਾ ਮੰਝ ਵਣਿ; ਖੋਜਹਿ ਏਕੋ ਖੋਜਿ ਲਹੰਦੇ।

ਭਵਰਾਂ = ਭੌਰਿਆਂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਵਣਿ = ਜੰਗਲ ਮੰਝ = ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇਕ ਕਮਲ ਨੂੰ ਖੋਜਹਿ = ਖੋਜਦੇ ਹੋਏ ਖੋਜਿ = ਲੱਭ ਲਹੰਦੇ = ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਲੋਭ ਲੁਭਤਿ ਮਕਰੰਦ ਰਸਿ; ਦੂਰਿ ਦਿਸੰਤਰਿ ਆਇ ਮਿਲੰਦੇ।

ਭੌਰੇ ਮਕਰੰਦ = ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਰਸ ਦੇ ਲੋਭ ਵਿਚ ਲੁਭਤਿ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਦੂਰ ਦਿਸੰਤਰਿ = ਦੇਸ਼ਾਂ-ਦੇਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਭਾਵ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਏ = ਆ ਕੇ ਮਿਲੰਦੇ = ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਸੂਰਜ ਗਗਨਿ ਉਦੋਤ ਹੋਇ; ਸਰਵਰਿ ਕਵਲ ਧਿਆਨੁ ਧਰੰਦੇ।

ਗਗਨਿ = ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦੇ ਉਦੋਤ = ਉਦੈ ਹੋਇ = ਹੋਣ 'ਤੇ ਸਰਵਰਿ = ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਖਿੜਿਆ ਹੋਇਆ ਕਮਲ ਦਾ ਫੁੱਲ ਸੂਰਜ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰੰਦੇ = ਧਰਦਾ ਹੈ।

ਡੱਡੂ ਚਿਕੜਿ ਵਾਸੁ ਹੈ; ਕਵਲ ਸਿਵਾਣਿ ਨ ਮਾਣਿ ਸਕੰਦੇ।

ਡੱਡੂ ਵੀ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਵਾਸੁ = ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਮਲ ਦੀ ਸਿਵਾਣਿ = ਪਛਾਣ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਮਾਣ ਸਕੰਦੇ = ਸਕਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦਾਦਰ ਤੂ ਕਬਹਿ ਨ ਜਾਨਸਿ ਰੇ ॥
ਭਖਸਿ ਸਿਬਾਲੁ ਬਸਸਿ ਨਿਰਮਲ ਜਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨ ਲਖਸਿ ਰੇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

(ਮਾਰੂ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੯੯੦)

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਨਿਰਮਲੁ ਨੀਰੁ ਸੁਹਾਵਣਾ; ਸੁਭਰ ਸਰਵਰਿ ਕਵਲ ਫੁਲੰਦੇ।

ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪ ਸਰਵਰਿ = ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਨੀਰ = ਜਲ ਸੁਭਰ = ਲਬਾਲਬ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਨਿਰਮਲ = ਮੈਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਭਾਵ ਪਵਿੱਤਰ, ਸੁਹਾਵਣਾ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੈ ਤੇ ਕਮਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਇਸ ਵਿਚ ਫੁਲੰਦੇ = ਖਿੜ ਰਹੇ ਹਨ।

ਰੂਪ ਅਨੂਪ ਸਰੂਪ ਅਤਿ; ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਹੋਇ ਮਹਿਕੰਦੇ।

ਅਤਿ = ਅਤਿਅੰਤ ਹੀ ਅਨੂਪ = ਉਪਮਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਤਮ ਰੂਪ = ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਅਭੇਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ। ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਗੰਧ = ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਮਹਿਕੰਦੇ = ਮਹਿਕਦੇ ਹਨ।

ਭਵਰਾਂ ਵਾਸਾ ਮੰਝ ਵਣਿ; ਖੋਜਹਿ ਏਕੋ ਖੋਜਿ ਲਹੰਦੇ।

ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਭੌਰੇ ਜੋ ਸੰਸਾਰੀ ਰੂਪ ਵਣ ਦੇ ਮੰਝ = ਵਿਚ ਵਾਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇੱਕੋ ਤੱਤਵੇਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜਹਿ = ਖੋਜਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਖੋਜ = ਲੱਭ ਲਹੰਦੇ = ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਲੋਭ ਲੁਭਤਿ ਮਕਰੰਦ ਰਸਿ; ਦੂਰਿ ਦਿਸੰਤਰਿ ਆਇ ਮਿਲੰਦੇ।

ਭਗਤੀ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਦੇ ਲੋਭੀ ਹੋ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ 'ਤੇ ਲੁਭਤਿ = ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੂਰ ਦਿਸੰਤਰਿ = ਦੇਸ਼ਾਂ-ਦੇਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਤੱਤਵੇਤੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲੰਦੇ = ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੂਰਜ ਗਗਨਿ ਉਦੋਤ ਹੋਇ; ਸਰਵਰਿ ਕਵਲ ਧਿਆਨੁ ਧਰੰਦੇ।

ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਗਗਨਿ = ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸੂਰਜ ਉਦੋਤ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਕਮਲ ਵਤ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰੰਦੇ = ਧਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਖਿੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੱਤਵੇਤੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਜਗਿਆਸੂ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤੀ ਸਹਿਤ ਲਾਭ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ :

ਡੱਡੂ ਚਿਕੜਿ ਵਾਸੁ ਹੈ; ਕਵਲ ਸਿਞਾਣਿ ਨ ਮਾਣਿ ਸਕੰਦੇ।

ਨਾਸਤਕ ਮਨਮੁਖ ਰੂਪ ਡੱਡੂ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵਾਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਭਾਵ ਫਸੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਮਲ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿਞਾਣਿ = ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤੇ ਨਿੰਦਿਆ ਰੂਪ ਜਾਲਾ ਖਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਸੁਗੰਧੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਸਕੰਦੇ = ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ;
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਰਹਤ ਨ ਰਹੰਦੇ।

ਜਿਹੜੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸੀ ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਰਹੰਦੇ = ਰਹਿੰਦੇ, ਭਾਵ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ : ਉਹ ਕੌਣ ਹਨ :

ਮਸਤਕਿ ਭਾਗ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਦੇ ॥੨॥

ਉੱਤਰ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਸਤਕਿ = ਮੱਥੇ ਦੇ ਭਾਗ ਮੰਦੇ = ਭੈੜੇ ਹਨ ॥੨॥

ਪਉੜੀ ੩ (ਬਗਲੇ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼—ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ)

ਤੀਰਥਿ ਪੁਰਬਿ ਸੰਜੋਗ ਲੋਗ; ਚਹੁ ਕੁੰਡਾਂ ਦੇ ਆਇ ਜੁੜੰਦੇ।

ਤੀਰਥਾਂ ਉੱਤੇ ਪੁਰਬਾਂ ਦੇ ਸੰਜੋਗ = ਮੇਲ ਸਮੇਂ ਚਹੁ = ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ = ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਲੋਗ = ਲੋਕ ਆਇ = ਆ ਕੇ ਜੁੜੰਦੇ = ਜੁੜਦੇ ਹਨ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਛਿਅ ਦਰਸਨਾ; ਨਾਮ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰੰਦੇ।

ਚਾਰ ਵਰਨ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ, ਵੈਸ਼, ਸ਼ੂਦਰ), ਛੇ ਦਰਸ਼ਨ (ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵੜੇ, ਬਿਪਰ, ਸੰਨਿਆਸੀ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼) ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਬਾਂ 'ਤੇ ਜੁੜ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਤੇ ਦਾਨ ਕਰੰਦੇ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਹੋਮ ਜਗ; ਵਰਤ ਨੇਮ ਕਰਿ ਵੇਦ ਸੁਣੰਦੇ।

ਕਈ ਲੋਕ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਜਪ, ਤਪ, ਸੰਜਮ, ਹੋਮ = ਹਵਨ, ਯੱਗ, ਵਰਤ, ਨੇਮ = ਧਾਰਮਿਕ ਰਹਿਤ ਵਾਲੇ ਕਰਮ ਕਰਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਸੁਣੰਦੇ = ਸੁਣਦੇ ਹਨ।

ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਿਮਰਣ ਜੁਗਤਿ; ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸਥਾਨ ਪੁਜੰਦੇ।

ਕਈ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ, ਧਿਆਨ ਲਾਉਣ ਦੀਆਂ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਜੁਗਤਿ = ਜੁਗਤੀਆਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਪੁਜੰਦੇ = ਪੂਜਦੇ ਹਨ।

ਬਗਾ ਬਗੇ ਕਪੜੇ; ਕਰਿ ਸਮਾਧਿ ਅਪਰਾਧਿ ਨਿਵੰਦੇ।

('ਬੱਗਾ' ਤੇ 'ਬੱਗੇ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਬਗਾ = ਬਗਲੇ ਦੇ ਬਗੇ = ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜੇ = ਬਸਤਰ ਭਾਵ ਚਿੱਟੇ ਖੰਭ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਛੱਪੜਾਂ, ਨਦੀਆਂ ਵਿਚ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਵਾਂਗ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਵੰਦੇ = ਨਿਊਂਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਤੀਰਥਿ ਪੁਰਬਿ ਸੰਜੋਗ ਲੋਗ; ਚਹੁ ਕੁੰਡਾਂ ਦੇ ਆਇ ਜੁੜੰਦੇ।

ਤੀਰਥ ਰੂਪ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਚਹੁ = ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ = ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖ ਲੋਕ ਆ ਕੇ ਜੁੜੰਦੇ = ਜੁੜਦੇ ਹਨ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਛਿਅ ਦਰਸਨਾ; ਨਾਮ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨ ਕਰੰਦੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਤੇ ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਧਰਮ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਗਰ ਦੇ ਵਿਚ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਦਾਨ ਤੇ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਉੱਠ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੰਦੇ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਹੋਮ ਜਗ; ਵਰਤ ਨੇਮ ਕਰਿ ਵੇਦ ਸੁਣੰਦੇ।

ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਤੇ ਗੁਰਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਰੂਪ ਤਪ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਤਪਾਂ ਸਿਰਿ ਤਪੁ ਸਾਰੁ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੪੨੩)*

ਇੰਦਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਜਮ = ਸੰਕੋਚਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣਾ ਤਨ ਮਨ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣ ਰੂਪ ਹੋਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬੇਸਹਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਰੂਪ ਹੋਣਾ ਯੱਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰਾਏ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਨਾ ਦੇਖਣ ਦਾ ਵਰਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਨੇਮ = ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਵੇਦ = ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੁਣੰਦੇ = ਸੁਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਕਰਮ ਕਰਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਿਮਰਣ ਜੁਗਤਿ; ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸਥਾਨ ਪੁਜੰਦੇ।

ਗਿਆਨ ਦੀ ਜੁਗਤਿ = ਜੁਗਤੀ ਹੰਸ ਵਰਗੀ, ਧਿਆਨ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਕੱਛੂਕੁੰਮੀ ਵਰਗੀ, ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਕੂੰਜ ਵਰਗੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ, ਜੋ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਪੂਜਣ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਪੁਜੰਦੇ = ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬਗਾ ਬਗੇ ਕਪੜੇ; ਕਰਿ ਸਮਾਧਿ ਅਪਰਾਧਿ ਨਿਵੰਦੇ।

ਬਗਾ = ਬਗਲੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜੋ ਪਾਖੰਡੀ ਲੋਕ ਹਨ, ਉਹ ਬਗੇ = ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਕਾਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਮਾਇਆ ਰੂਪ ਮੱਛੀ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਵਾਸਤੇ ਬਗੁਲ ਸਮਾਧੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਲਈ ਧੋਖੇ ਵਾਲੀ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਨਿਵੰਦੇ = ਨਿਵਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬਗਾ ਬਗੇ ਕਪੜੇ ਤੀਰਥ ਮੰਝਿ ਵਸੰਨਿ੍॥
ਘੁਟਿ ਘੁਟਿ ਜੀਆ ਖਾਵਣੇ ਬਗੇ ਨਾ ਕਹੀਅਨਿ੍॥੩॥ *(ਸੂਹੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੭੨੯)*

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੈ ਜੋ ਹੰਤਾ ਮਿਰਗਾਹਿ॥ *(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੭੦)*

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ ਨ ਚਾਲ ਚਲੰਦੇ।

ਜੋ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੇ ਪੰਥ = ਰਸਤੇ ਦੀ ਚਾਲ = ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਚਲੰਦੇ = ਚੱਲਦੇ।

ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ; ਫਲੁ ਨ ਲਹੰਦੇ॥੩॥

ਉਹ ਕਪਟ = ਝੂਠੇ ਸਨੇਹੀ = ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਦੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਹੰਦੇ = ਲੈ ਸਕਦੇ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ॥੩॥

ਪਉੜੀ ੪ (ਅਨ-ਅਧਿਕਾਰੀ)

ਸਾਵਣਿ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ ਵੁਠੈ; ਸੁਕੈ ਅਕੁ ਜਵਾਹਾ।

('ਵੁੱਠੈ', 'ਸੁੱਕੈ', 'ਅੱਕੁ' ਤਿੰਨੇ ਪਦ ਕੱਸ ਕੇ ਬੋਲੋ)

ਸਾਵਣਿ = ਸਾਉਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਦੋਂ ਮੀਂਹ ਵੁਠੈ = ਵਰਸਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵਣ = ਜੰਗਲ ਹਰੀਆਵਲੇ = ਹਰੇ-ਭਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੋ ਅੱਕ ਅਤੇ ਜਵਾਹਾਂ (ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਘਾਹ) ਮੀਂਹ ਪੈਣ 'ਤੇ ਸੁਕੈ = ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨੋਟ : ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦਾ ਚਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਸ਼ਰਾਮ 'ਹਰੀਆਵਲੇ' ਅਤੇ ਅਰਥ ਵਾਸਤੇ 'ਵੁੱਠੈ' 'ਤੇ ਲੱਗੇਗਾ।

ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਬਬੀਹੇ ਸ੍ਵਾਂਤਿ ਬੂੰਦ; ਸਿਪ ਅੰਦਰਿ ਮੋਤੀ ਓਮਾਹਾ।

ਮੀਂਹ ਦੌਰਾਨ ਪੈਣ ਵਾਲੀ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ (ਸ੍ਵਾਂਤ ਨਛੱਤਰ ਵਿਚ ਵਰ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਬੂੰਦ) ਬਬੀਹੇ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤਿ = ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਅਤੇ ਓਮਾਹਾ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹੀ ਬੂੰਦ ਸਿੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਣ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੋਤੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਕਦਲੀ ਵਣਹੁ ਕਪੂਰ ਹੋਇ; ਕਲਰਿ ਕਵਲ ਨ ਹੋਇ ਸਮਾਹਾ।

ਜਦੋਂ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਕਦਲੀ = ਕੇਲੇ ਦੇ ਵਣਹੁ = ਬ੍ਰਿਛ 'ਤੇ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਪੂਰ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਕਲਰਿ = ਸ਼ੋਰੇ ਵਾਲੀ ਕਰੜੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਦੇ ਫੁੱਲ ਸਮਾਹਾ = ਸਮਾਉਂਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਬਿਸੀਅਰ ਮੁਹਿ ਕਾਲਕੂਟ ਹੋਇ; ਧਾਤ ਸੁਪਾਤ੍ਰ ਕੁਪਾਤ੍ਰ ਦੁਰਾਹਾ।

ਜੇਕਰ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਬਿਸੀਅਰ = ਸੱਪ ਦੇ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਲਕੂਟ = ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਧਾਤ = ਵਸਤੂ ਸੁਪਾਤ੍ਰ = ਚੰਗੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਪੈਣ ਤੇ ਕੁਪਾਤ੍ਰ = ਮਾੜੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਪੈਣ 'ਤੇ ਦੁਰਾਹਾ = ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਸਾਵਣਿ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ ਵੁਠੈ; ਸੁਕੈ ਅਕੁ ਜਵਾਹਾ।

ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਬੱਦਲ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਮੀਂਹ ਵੁਠੈ = ਵਰਸਣ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਵਣ = ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸਾਵਣ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜਗਿਆਸੂ ਮਨੁੱਖ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪੀ ਹਰੀਆਵਲੇ = ਹਰਿਆਵਲਤਾ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅੱਕ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕ੍ਰੋਧੀ, ਹੰਕਾਰੀ ਤੇ ਜਵਾਹਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਾਸਤਕ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਨਿਰਾਸਤਾ ਰੂਪ ਸੁਕੈ = ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਬਬੀਹੇ ਸ੍ਵਾਂਤਿ ਬੂੰਦ; ਸਿਪ ਅੰਦਰਿ ਮੋਤੀ ਓਮਾਹਾ।

ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪੀ ਬਬੀਹੇ ਨਾਮ ਰੂਪ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਨੂੰ ਗੁਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਲੈ ਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤਿ = ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬੁੱਧ ਰੂਪ ਸਿੱਪ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਮੋਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਓਮਾਹਾ = ਉਤਸ਼ਾਹ ਸਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿੱਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਦਲੀ ਵਣਹੁ ਕਪੂਰ ਹੋਇ; ਕਲਰਿ ਕਵਲ ਨ ਹੋਇ ਸਮਾਹਾ।

ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਵਣਹੁ = ਵਣ ਵਿਚ ਕਦਲੀ = ਕੇਲੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਨਾਲ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪੀ ਕਪੂਰ ਵਾਲੇ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਨਾਸਤਕ ਰੂਪ ਕੱਲਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਕਵਲ = ਕਮਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਮਾਹਾ = ਸਮਾਉਂਦਾ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ।

ਬਿਸੀਅਰ ਮੁਹਿ ਕਾਲਕੂਟ ਹੋਇ; ਧਾਤ ਸੁਪਾਤ੍ਰ ਕੁਪਾਤ੍ਰ ਦੁਰਾਹਾ।

ਉਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਨਾਲ ਬਿਸੀਅਰ = ਸੱਪ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕਾਮੀ, ਕ੍ਰੋਧੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹ ਰੂਪ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਕਾਲਕੂਟ = ਜ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਪਾਤ੍ਰ = ਚੰਗੇ ਭਾਂਡੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ, ਕੁਪਾਤ੍ਰ = ਖੋਟੇ ਭਾਂਡੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਅਨ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਦਾ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਹੈ, ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ ਧਾਤ = ਵਸਤੂ ਸ਼ੁੱਧ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਅਰ ਅਸ਼ੁੱਧ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਹ ਦੁਰਾਹਾ = ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਸਾਂਤਿ ਨ ਆਵੈ ਉਭੈ ਸਾਹਾ।

ਮਨਮੁਖ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਸਾਂਤਿ = ਸ਼ਾਂਤੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੀ, ਸਗੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਭੈ ਸਾਹਾ = ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਭੈ = ਔਖੇ ਸਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਪਿਰਮ ਰਸੁ; ਮਨਮੁਖ ਬਦਰਾਹੀ ਬਦਰਾਹਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਬਦਰਾਹੀ = ਵਿਕਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਬਦਰਾਹੀ = ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਮਨਮੁਖ ਟੋਟਾ; ਗੁਰਮੁਖ ਲਾਹਾ ॥੪॥

ਸਾਧਸੰਗਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਲਾਹਾ = ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਹੈ ਤੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਸਾਧਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਵੀ ਟੋਟਾ = ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ॥੪॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਾਧਾ ਮਨਮੁਖਿ ਗਵਾਇਆ ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੧੧)*

ਪਉੜੀ ੫ (ਅਹੰਕਾਰੀਆਂ ਪਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ)

ਵਣਵਣ ਵਿਚਿ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਇਕੋ ਧਰਤੀ ਇਕੋ ਪਾਣੀ।

ਵਣਵਣ = ਜੰਗਲ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਣਾਸਪਤਿ = ਬਨਸਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਧਰਤੀ ਵੀ ਇੱਕੋ ਹੈ ਤੇ ਪਾਣੀ ਵੀ ਇੱਕੋ ਹੈ।

ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੀ ਫੁਲ ਫਲ; ਸਾਦ ਸੁਗੰਧ ਸਨਬੰਧ ਵਿਡਾਣੀ।

ਸਾਰੇ ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਵੀ ਬਿਰੰਗੀ = ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਦ = ਸੁਆਦ ਤੇ ਸੁਗੰਧ = ਖ਼ੁਸ਼ਬੋ ਦਾ ਸਨਬੰਧ = ਮੇਲ-ਜੋਲ ਵੀ ਵਿਡਾਣੀ = ਅਸਚਰਜਮਈ ਹੈ।

ਉਚਾ ਸਿੰਮਲੁ ਝੰਟੁਲਾ; ਨਿਹਫਲ ਚੀਲ੍ਹ ਚੜ੍ਹੈ ਅਸਮਾਣੀ।

('ਚੀਲ੍ਹ' ਤੇ 'ਚੜ੍ਹੈ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਸਿੰਮਲ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਤੇ ਝੰਟੁਲਾ = ਬਹੁਤ ਫੈਲਾਉ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੀਲ੍ਹ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਵੀ ਨਿਹਫਲ = ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਅਸਮਾਣੀ = ਅਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਲਦਾ ਵਾਂਸੁ ਵਢਾਈਐ; ਵੰਝੁਲੀਆਂ ਵਜਨਿ ਬੇਬਾਣੀ।

ਬਾਂਸ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਰਗੜ ਕੇ ਅੱਗ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਜਲਦਾ = ਸੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਂਸ ਨੂੰ ਵਢਾਈਐ = ਵੱਢ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਵੰਝੁਲੀਆਂ = ਬੰਸਰੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਬੇਬਾਣੀ = ਬੀਆਬਾਨ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵਜਨਿ = ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਰੋਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਰਗੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ।

ਚੰਦਨ ਵਾਸੁ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਵਾਂਸੁ ਰਹੈ ਨਿਰਗੰਧ ਰਵਾਣੀ।

ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸੁ = ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਵਣਾਸਪਤਿ = ਬਨਸਪਤੀ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਂਸ ਨਿਰਗੰਧ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਹੀਣਾ ਰਹੈ = ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਰਵਾਣੀ = ਸ਼ੋਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕਬੀਰ ਬਾਂਸੁ ਬਡਾਈ ਬੂਡਿਆ ਇਉ ਮਤ ਡੂਬਹੁ ਕੋਇ॥
ਚੰਦਨ ਕੈ ਨਿਕਟੇ ਬਸੈ ਬਾਂਸੁ ਸੁਗੰਧੁ ਨ ਹੋਇ॥੧੨॥ *(ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਗ ੧੩੬੫)*

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਵਣਵਣ ਵਿਚਿ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਇਕੋ ਧਰਤੀ ਇਕੋ ਪਾਣੀ।

(ਵਣ + ਵਣ) ਵਣ = ਜੰਗਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜੋ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਵਣ = ਬਣਤਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜੀਵ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇੱਕੋ ਧਰਤੀ, ਇੱਕੋ ਪਾਣੀ ਆਦਿ ਅਕਾਸ਼, ਹਵਾ, ਅੱਗ, ਭਾਵ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਇਕ-ਸਾਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੀ ਫੁਲ ਫਲ; ਸਾਦ ਸੁਗੰਧ ਸਨਬੰਧ ਵਿਡਾਣੀ।

ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਰੰਗ = ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਬਿਰੰਗੀ = ਸੁੰਦਰਤਾ ਰਹਿਤ ਚਿਹਰੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਫੁੱਲ ਤੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਫਲ ਦੇ ਫਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਈ ਨਾਮ ਦੇ ਸਾਦ = ਅਨੰਦ ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਨਾਮ ਰਸੀਏ ਤੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਦੇ ਸਨਬੰਧ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਇਹ ਵਿਡਾਣੀ = ਅਸਚਰਜ ਖੇਡ ਹੈ।

ਉਚਾ ਸਿੰਮਲੁ ਝੰਟੁਲਾ; ਨਿਹਫਲ ਚੀਲ੍ਹ ਚੜ੍ਹੈ ਅਸਮਾਣੀ।

ਕਈ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਸਿੰਮਲ ਦੇ ਰੁੱਖ ਵਾਂਗ ਉੱਚੀ ਕੁਲ ਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪੀ ਝੰਟੁਲਾ = ਫੈਲਾਅ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਕਈ ਚੀਲ੍ਹ ਵਾਂਗੂੰ ਨਿਹਫਲ = ਫਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਨ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਰੂਪੀ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜਲਦਾ ਵਾਂਸੁ ਵਢਾਈਐ; ਵੰਝੁਲੀਆਂ ਵਜਨਿ ਬੇਬਾਣੀ।

ਕਈ ਹੰਕਾਰੀ ਬਾਂਸ ਵਾਂਗ ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੱਗ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਵੀ ਜਲਦਾ = ਸੜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸਾੜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰ ਨਾਲ ਵਢਾਈਐ = ਵੱਢਣਾ ਕਰਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੰਝੁਲੀਆਂ = ਬੰਸਰੀਆਂ ਦੇ ਵੱਜਣ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਰੋਣ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਬੇਬਾਣੀ = ਬੀਆਬਾਨ ਵਿਚ ਰੋਂਦੇ ਹਨ।

ਚੰਦਨ ਵਾਸੁ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਵਾਂਸੁ ਰਹੈ ਨਿਰਗੰਧ ਰਵਾਣੀ।

ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਵਾਸੁ = ਸੁਗੰਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੀਵ

ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬਾਂਸ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੰਕਾਰੀ, ਸਾਕਤ ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਭਗਤੀ ਰੁਪੀ ਸੁਗੰਧੀ ਤੋਂ ਨਿਰਗੰਧ ਹੀ ਰਹੈ = ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਰਵਾਣੀ = ਸ਼ੋਰ-ਸ਼ਰਾਬੇ ਵਿਚ ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਰਿਦੈ ਨ ਵਸੈ ਅਭਾਗ ਪਰਾਣੀ।

ਜਿਹੜੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰਿਦੈ = ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਸਾਉਂਦੇ, ਉਹ ਅਭਾਗ = ਭਾਗਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਪ੍ਰਾਣੀ = ਪੁਰਸ਼ ਹਨ।

ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ; ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਣੀ ॥੫॥

ਅਜਿਹੇ ਭਾਗਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਹਉਮੈ = ਹੰਕਾਰ ਅਤੇ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਭੁਲਾਣੀ = ਭੁੱਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ॥੫॥

ਪਉੜੀ ੬ (ਉੱਲੂ ਤੇ ਮਨਮੁਖ)

ਸੂਰਜ ਜੋਤਿ ਉਦੋਤਿ ਕਰਿ; ਚਾਨਣ ਕਰੈ ਅਨੇਰੁ ਗਵਾਏ।

ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਆਪਣੀ ਜੋਤ ਦਾ ਉਦੋਤਿ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਿ = ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਚਾਨਣ ਕਰੈ = ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਅਨੇਰੁ = ਹਨੇਰਾ ਗਵਾਏ = ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਤਿ ਵਿਰਤਿ ਜਗ ਵਰਤਮਾਨ; ਸਭਨਾਂ ਬੰਧਨ ਮੁਕਤਿ ਕਰਾਏ।

ਫਿਰ ਜਗ = ਜਗਤ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ = ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਕਿਰਤਿ ਵਿਰਤਿ = ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਹਨੇਰੇ ਕਰਕੇ ਸਭਨਾਂ = ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੰਧਨ ਪਏ ਸਨ, ਚਾਨਣ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਸੂਰਜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਏ ਹੋਏ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਏ = ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਸੂ ਪੰਖੀ ਮਿਰਗਾਵਲੀ; ਭਾਖਿਆ ਭਾਉ ਅਲਾਉ ਸੁਣਾਏ।

ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਖੀ = ਪੰਛੀ, ਮਿਰਗਾਵਲੀ (ਮਿਰਗ + ਆਵਲੀ) ਮਿਰਗ = ਹਿਰਨਾਂ ਦੀ ਆਵਲੀ = ਪੰਕਤੀ, ਕਤਾਰ, ਭਾਵ ਡਾਰ ਬੜੇ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਭਾਖਿਆ = ਬੋਲੀ ਅਲਾਉ = ਉਚਾਰਣ ਭਾਵ ਬੋਲ ਕੇ ਸੁਣਾਏ = ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਬਾਂਗਾਂ ਬੁਰਗੂ ਸਿੰਙੀਆਂ; ਨਾਦ ਬਾਦ ਨੀਸਾਣ ਵਜਾਏ।

ਪ੍ਰਭਾਤ ਵੇਲੇ ਚਾਨਣ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਬੁਰਗੂ = ਕਾਜ਼ੀ ਬਾਂਗਾਂ = ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋਗੀ ਸਿੰਙੀਆਂ = ਸਿੰਗ ਦੀ ਬਣੀ ਵਲਦਾਰ ਤੂਤਨੀ, ਜੋ ਕਦੇ ਵੀ ਵਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਾਦ ਰੂਪ ਬਾਦ = ਵਾਜਾ ਭੋਜਨ ਛਕਣ ਸਮੇਂ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਰਾਜ ਮੰਦਿਰਾਂ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰਾਂ ਅੱਗੇ ਨੀਸਾਣ = ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਏ = ਵੱਜਦੇ ਹਨ।

ਘੁਘੂ ਸੁਝ ਨ ਸੁਝਈ; ਜਾਇ ਉਜਾੜੀ ਝਥਿ ਵਲਾਏ।

('ਸੁੱਝ' ਤੇ 'ਸੁੱਝਈ', 'ਝੱਥਿ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਸੁਝ = ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਦੇ ਨਾਲ ਘੁਘੂ = ਉੱਲੂ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਸੁਝਈ = ਦਿੱਸਦਾ ਅਤੇ ਉਹ

ਉਜਾੜੀ = ਉਜਾੜ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਝਥਿ = ਸਮਾਂ ਵਲਾਏ = ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਸੂਰਜ ਜੋਤਿ ਉਦੋਤਿ ਕਰਿ; ਚਾਨਣ ਕਰੈ ਅਨੇਰੁ ਗਵਾਏ।

ਜਦੋਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਜੋਤਿ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸੂਰਜ ਵਿਚ ਉਦੋਤਿ = ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਕਰਿ = ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਅਨੇਰੁ = ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਗਵਾਏ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਕਰੈ = ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਤਿ ਵਿਰਤਿ ਜਗ ਵਰਤਮਾਨ; ਸਭਨਾਂ ਬੰਧਨ ਮੁਕਤਿ ਕਰਾਏ।

ਫਿਰ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪੀ ਜਗ = ਜੀਵ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ = ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਐਸੀ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ = ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਏ = ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਸੂ ਪੰਖੀ ਮਿਰਗਾਵਲੀ; ਭਾਖਿਆ ਭਾਉ ਅਲਾਉ ਸੁਣਾਏ।

ਪਸ਼ੂ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪੰਖੀਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬਿਹੰਗਮ, ਭਾਵ ਘਰ-ਬਾਰ ਦੇ ਤਿਆਗੀ, ਮਿਰਗਾਂ ਦੀ ਪੰਕਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬਾਨਪ੍ਰਸਤੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਭਾਖਿਆ = ਬੋਲੀ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣਾਏ = ਸੁਣਾ ਕੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਅਲਾਉ = ਉਚਾਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਵ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦੇ ਬਚਨ ਉਚਾਰਣ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।

ਬਾਂਗਾਂ ਬੁਰਗੂ ਸਿੰਙੀਆਂ; ਨਾਦ ਬਾਦ ਨੀਸਾਣ ਵਜਾਏ।

ਬਾਂਗਾਂ ਦੇ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਬੁਰਗੂ = ਕਾਜ਼ੀ ਭਾਵੇਂ ਮੱਕੇ, ਮਦੀਨੇ, ਬਗ਼ਦਾਦ ਵਿਚ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸੱਚੀਆਂ ਬਾਂਗਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਤੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਸਹੀ ਰਾਹ ਦਿਖਾਇਆ ਤੇ ਸਿੰਙੀਆਂ ਤੇ ਨਾਦ ਦੇ ਬਾਦ = ਵਾਜੇ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜੋਗੀ ਜੋ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਨੀਸਾਣ = ਨਗਾਰਾ ਵਜਾਏ = ਵਜਾ ਦਿੱਤਾ।

ਘੁਘੂ ਸੁਝ ਨ ਸੁਝਈ; ਜਾਇ ਉਜਾੜੀ ਝਥਿ ਵਲਾਏ।

ਘੁਘੂ = ਉੱਲੂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਮੂਲ ਚੰਦ ਵਰਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਸੁਝ = ਸੂਰਜ ਦੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਚਾਨਣੇ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਸੁਝਈ = ਸੁਝ, ਭਾਵ ਸਮਝ ਸਕੇ, ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਝਥਿ = ਸਮਾਂ ਵਲਾਏ = ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਭਾਵ ਟੇਢੀਆਂ ਵਿੰਗੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਫਿਰ ਸਹੇ ਦੀ ਜੂਨ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਏ ਨੂੰ ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਮਨ ਭਉ ਨ ਵਸਾਏ।

ਜਿਹੜੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਭਉ = ਡਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਵਸਾਏ = ਵਸਾਉਂਦੇ।

ਮਨਮੁਖ ਬਿਰਥਾ; ਜਨਮ ਗਵਾਏ ॥੬॥

ਅਜਿਹੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਨੂੰ ਬਿਰਥਾ = ਵਿਅਰਥ ਗਵਾਏ = ਗਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥੬॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮਨਮੁਖ ਜਨਮੁ ਗਇਆ ਹੈ ਬਿਰਥਾ ਅੰਤਿ ਗਇਆ ਪਛੁਤਾਵਣਿਆ ॥੬॥ *(ਮਾਝ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੧੨੭)*

ਪਉੜੀ ੭ (ਚੰਦ ਚਕਵਾ—ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਦਾ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿਣਾ)

ਚੰਦ ਚਕੋਰ ਪਰੀਤ ਹੈ; ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਉਦੋਤੁ ਕਰੰਦਾ।

ਜਦੋਂ ਚੰਦ = ਚੰਦਰਮਾ ਆਪਣੀ ਜੋਤ ਦਾ ਜਗਮਗ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰੰਦਾ = ਕਰ ਕੇ ਉਦੋਤੁ = ਉਦੈ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਚਕੋਰ ਦੀ ਚੰਦ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉਸ ਵੱਲ ਤੱਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਖਿ ਬਿਰਖਿ ਹੁਇ ਸਫਲੁ ਫਲਿ; ਸੀਤਲ ਸਾਂਤਿ ਅਮਿਉ ਵਰਸੰਦਾ।

ਜਦੋਂ ਚੰਦਰਮਾ ਸੀਤਲ = ਠੰਢਾ ਤੇ ਸਾਂਤਿ = ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਅਮਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਸੰਦਾ = ਵਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਰਖਿ = ਖੇਤੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਬਿਰਖਿ = ਬ੍ਰਿਛ ਵੀ ਸਫਲ = ਫਲਾਂ ਸਹਿਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਾਰਿ ਭਤਾਰ ਪਿਆਰ ਕਰਿ; ਸਿਹਜਾ ਭੋਗ ਸੰਜੋਗੁ ਬਣੰਦਾ।

ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਨਾਰਿ = ਇਸਤਰੀ ਆਪਣੇ ਭਤਾਰ = ਪਤੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਿ = ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਹਜਾ = ਸੌਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਬਿਸਤਰ ਉੱਤੇ ਭੋਗ ਦਾ ਸੰਜੋਗੁ = ਮੇਲ ਬਣੰਦਾ = ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸਭਨਾਂ ਰਾਤਿ ਮਿਲਾਵੜਾ; ਚਕਵੀ ਚਕਵਾ ਮਿਲ ਵਿਛੁੜੰਦਾ।

ਰਾਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਵੜਾ = ਮਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਚਕਵਾ ਤੇ ਚਕਵੀ ਦੇ ਮਿਲ = ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਵਿਛੁੜੰਦਾ = ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਚੰਦ ਚਕੋਰ ਪਰੀਤ ਹੈ; ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਉਦੋਤੁ ਕਰੰਦਾ।

ਜੋਤ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਚੰਦਰਮਾ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਜਗਮਗ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਉਦੋਤੁ = ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਚਕੋਰ ਪ੍ਰੀਤ ਰੂਪ ਧਿਆਨ ਧਰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਖਿ ਬਿਰਖਿ ਹੁਇ ਸਫਲੁ ਫਲਿ; ਸੀਤਲ ਸਾਂਤਿ ਅਮਿਉ ਵਰਸੰਦਾ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਚੰਦਰਮਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੂਪ ਸੀਤਲ = ਠੰਢੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਦਾ ਅਮਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਸੰਦਾ = ਵਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿੱਖੀ ਸੇਵਕੀ ਰੂਪੀ ਕਿਰਖਿ = ਖੇਤੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਫਲ ਦੇ ਸਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਰਖਿ = ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਅਧਿਕਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ, ਉਹ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਫਲੁ = ਫਲ ਦੇ ਸਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਪੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਾਰਿ ਭਤਾਰ ਪਿਆਰ ਕਰਿ; ਸਿਹਜਾ ਭੋਗ ਸੰਜੋਗੁ ਬਣੰਦਾ।

ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਨਾਰਿ = ਇਸਤਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਭਤਾਰ = ਪਤੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ = ਪ੍ਰੇਮ ਕਰ ਕੇ ਜਦੋਂ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ਸੇਜਾ ਉੱਤੇ ਸੰਜੋਗੁ = ਮਿਲਾਪ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਭੇਦਤਾ ਰੂਪ ਭੋਗ = ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਭਨਾਂ ਰਾਤਿ ਮਿਲਾਵੜਾ; ਚਕਵੀ ਚਕਵਾ ਮਿਲ ਵਿਛੁੜੰਦਾ।

ਸਭਨਾਂ = ਸਾਰਿਆਂ ਤਤਵੇਤਿਆਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਰੂਪ ਰਾਤ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਮਿਲਾਵੜਾ = ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਚਕਵੀ ਤੇ ਚਕਵੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਸ਼ਰਧਕ ਇਸਤਰੀ-ਪੁਰਸ਼ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੰਦਾ = ਵਿਛੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਕਪਟ ਸਨੇਹਿ ਨ ਥੇਹ ਲਹੰਦਾ।

ਇਵੇਂ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਕਪਟ = ਝੂਠੇ ਸਨੇਹਿ = ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਥੇਹ ਭਾਵ ਪਤਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਹੰਦਾ = ਲੈ ਸਕਦੇ।

ਮਜਲਸਿ ਆਵੈ ਲਸਣੁ ਖਾਇ; ਗੰਦੀ ਵਾਸੁ ਮਚਾਏ ਗੰਦਾ।

ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਲਸਣ ਖਾਇ = ਖਾ ਕੇ ਮਜਲਸਿ = ਸਭਾ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਗੰਦੀ = ਬੁਰੀ ਵਾਸੁ = ਵਾਸ਼ਨਾ ਵਾਲਾ ਗੰਦਾ ਜੀਵ ਗੰਦੀ ਬਦਬੂ ਮਚਾਏ = ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਪੁਰਸ਼ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵਿਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਫੈਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਦੂਜਾ ਭਾਉ; ਮੰਦੀ ਹੂੰ ਮੰਦਾ॥੭॥

ਦੂਜਾ = ਦ੍ਵੈਸ਼ ਭਾਉ = ਭਾਵ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਮੰਦੀ = ਬੁਰਿਆਂ ਹੂੰ = ਤੋਂ ਮੰਦਾ = ਬੁਰੇ ਹਨ॥੭॥

ਪਉੜੀ ੮ (ਕੜਛੀ, ਰਤਕਾਂ—ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ)

ਖਟ ਰਸ ਮਿਠ ਰਸ ਮੇਲਿਕੈ; ਛਤੀਹ ਭੋਜਨ ਹੋਨਿ ਰਸੋਈ।

ਖਟ = ਖੱਟੇ ਰਸ ਤੇ ਮਿਠ = ਮਿੱਠੇ ਰਸ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲਿਕੈ = ਮੇਲ ਕੇ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਛਤੀਹ = ਛੱਤੀ (੩੬) ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੋਜਨ[੧] ਤਿਆਰ ਹੋਨਿ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਖੱਟੇ, ਮਿੱਠੇ ਆਦਿ ਛੇ ਰਸ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਇਕ ਰਸ ਤੋਂ ਛੇ ਛੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰਸ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਿਹ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਤੀਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਖਾਹਿ॥ *(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੬੯)*

---

੧. ਛੱਤੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ : (੧) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਟੀ, (੨) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ, (੩) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਚੌਰੀ, (੪) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂੜੇ, (੫) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਵਲ, (੬) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਤੇ ਤਰ ਦਾਲ, (੭) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਗ ਤਰਕਾਰੀ, ਭੁਰਜੀ (੮) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੜ੍ਹੀਆਂ, (੯) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੜੀਆਂ, (੧੦) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵੀਆਂ, (੧੧) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਿੱਚੜੀ, (੧੨) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਲੂਣੇ ਚਣੇ, ਪਕੌੜੇ ਆਦਿ, (੧੩) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਟਨੀਆਂ, (੧੪) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਚਾਰ, (੧੫) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਰੱਬੇ, (੧੬) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੂੰਦੀ, ਦਹੀਂ ਤੇ ਭੱਲੇ, (੧੭) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਇਤੇ, (੧੮) ਪਾਪੜ, (੧੯) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ, (੨੦) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੀਰ, (੨੧) ਪੰਜੀਰੀ, ਕਸਾਰ, ਸੱਤੂ, (੨੨) ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੀਰਨੀ, ਲੱਡੂ, ਪੇੜਾ, ਜਲੇਬੀ ਆਦਿਕ, (੨੩) ਲਾਪਸੀ ਮਿੱਠੀ (ਮਿੱਠੀ ਕੜ੍ਹੀ), (੨੪) ਰਬੜੀ (ਖੱਟੀ, ਲੱਸੀ ਵਿਚ ਪਕਾਇਆ ਜਵਾਰ ਅਥਵਾ ਬਾਜਰੇ ਦਾ ਆਟਾ, (੨੫) ਮਲਾਈ, (੨੬) ਮਿਸਰੀ ਤੇ ਮੱਖਣ, (੨੭) ਸਿਖਰਣੀ (ਦਹੀਂ ਵਿਚ ਖੰਡ), (੨੮) ਦੁੱਧ ਮਿਸ਼ਰਤ ਆਂਧ ਰਸਾ ਆਦਿ, (੨੯) ਦਹੀਂ ਲੱਸੀ ਆਦਿ, (੩੦) ਕਾਂਜੀ, ਹਾਜ਼ਮੇ ਦਾ ਪਾਣੀ, (੩੧) ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਫਲ ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਤੇ ਤਰ ਆਦਿ, (੩੨) ਤਾਰੀ (ਲੂਣ ਵਾਲੀ ਕੜ੍ਹੀ), (੩੩) ਮੱਠੀ ਮੱਠੇ, (੩੪) ਫੇਣੀ ਆਦਿਕ, (੩੫) ਘੇਵਰ, (੩੬) ਸਵਾਦ ਚੂਰਣ ਆਦਿਕ।

ਜੇਵਣਿਹਾਰ ਜਿਵਾਲੀਐ; ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਛਿਅ ਦਰਸਨ ਲੋਈ।

ਜੇਵਣਿਹਾਰ = ਭੋਜਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਰਸੋਈਆ ਲੋਈ = ਜਗਤ ਦੇ ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ (ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸ਼ੂਦ, ਵੈਸ਼) ਤੇ ਛਿਅ = ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ (ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵੜੇ, ਦਰਵੇਸ਼, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਬਿਪਰ) ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਜਿਵਾਲੀਐ = ਛਕਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਭੁਗਤਿ ਕਰਿ ਹੋਇ ਜਿਸੁ; ਜਿਹਬਾ ਸਾਉ ਸਿਞਾਣੈ ਸੋਈ।

ਜਿਸ ਨੂੰ ਭੁਗਤਿ = ਭੋਜਨ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤਿ = ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਹੋਇ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੋਈ = ਉਸ ਦੀ ਜਿਹਬਾ = ਜੀਭ ਹੀ ਭੋਜਨ ਦੇ ਸਾਉ = ਸਵਾਦ ਨੂੰ ਸਿਞਾਣੈ = ਪਛਾਣਦੀ ਹੈ।

ਕੜਛੀ ਸਾਉ ਨ ਸੰਭਲੈ; ਛਤੀਹ ਬਿੰਜਨ ਵਿਚਿ ਸੰਜੋਈ।

ਕੜਛੀ ਛਤੀਹ = ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬਿੰਜਨ = ਭੋਜਨ ਵਿਚ ਸੰਜੋਈ = ਮਿਲ ਭਾਵ ਫਿਰ ਕੇ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਸਾਉ = ਸਵਾਦ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਸੰਭਲੈ = ਸੰਭਾਲਦੀ, ਭਾਵ ਜਾਣਦੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੜਛੀਆ ਫਿਰੰਨਿ੍ ਸੁਆਉ ਨ ਜਾਣਨਿ੍ ਸੁਞੀਆ॥ *(ਗੂਜਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੫੨੧)*

ਰਤੀ ਰਤਕ ਨਾ ਰਲੈ; ਰਤਨਾਂ ਅੰਦਰਿ ਹਾਰਿ ਪਰੋਈ।

ਰਤੀ = ਲਾਲ ਅਤੇ ਰਤਕ = ਲਾਲੜੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਰਲੈ = ਰਲਦੀਆਂ ਚਾਹੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਤਨਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਪਰੋਈ = ਪ੍ਰੋ ਦੇਈਏ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਕੜਛੀ ਸਾਉ ਨ ਸੰਭਲੈ; ਛਤੀਹ ਬਿੰਜਨ ਵਿਚਿ ਸੰਜੋਈ।

ਚੁੰਚ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ੁਬਾਨਾਂ ਰੂਪ ਕੜਛੀਆਂ ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬਿੰਜਨ = ਭੋਜਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਵੇਦਾਂ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਸੰਜੋਈ = ਮਿਲ ਕੇ ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਾਉ = ਰਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੰਭਲੈ = ਸੰਭਾਲਦੀਆਂ ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰਤੀ ਰਤਕ ਨਾ ਰਲੈ; ਰਤਨਾਂ ਅੰਦਰਿ ਹਾਰਿ ਪਰੋਈ।

ਜਿਹੜੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਰਤੀ = ਰਤੇ ਹੋਏ ਤੱਤਵੇਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਾਖੰਡੀ, ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਰੂਪ ਰਤਕਾਂ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਾ ਰਲੈ = ਰਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ, ਚਾਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਪਟ ਸਨੇਹੀਆਂ ਨੂੰ ਰਤਨਾਂ ਰੂਪ ਤਤਵੇਤੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਹਾਰ ਪਰੋਈ = ਪਰੋਣ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬਿਠਾ ਦੇਈਏ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਛਲੀਏ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰੁ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਅਵੇਸੁ ਨ ਹੋਈ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਵੇਸੁ = ਵਾਸਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਈ = ਹੋਇਆ।

ਕਪਟ ਸਨੇਹ; ਨ ਦਰਗਹ ਢੋਈ ॥੮॥

ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਪਟ = ਝੂਠੇ ਸਨੇਹ = ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਗਾਹ = ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਢੋਈ = ਜਗ੍ਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ॥੮॥

ਪਉੜੀ ੯ (ਹਾਥੀ, ਤੁੰਮੇ ਵਾਂਗ ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ)

ਨਦੀਆਂ ਨਾਲੇ ਵਾਹੜੇ; ਗੰਗ ਸੰਗ ਮਿਲ ਗੰਗ ਹੁਵੰਦੇ।

ਜਿਵੇਂ ਗੰਗ = ਗੰਗਾ ਦੇ ਸੰਗ = ਨਾਲ ਨਦੀਆਂ, ਨਾਲੇ, ਵਾਹੜੇ = ਛੋਟੇ ਨਾਲੇ ਮਿਲ ਕੇ ਗੰਗਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੁਵੰਦੇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਸੇਂਵਦੇ; ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸੇਵ ਕਰੰਦੇ।

ਜਿਵੇਂ ਅਠਸਠਿ = ਅੱਠ + ਸੱਠ (੮ + ੬੦) = ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸੇਂਵਦੇ = ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵ = ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵ = ਸੇਵਾ ਕਰੰਦੇ = ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲੋਕ ਵੇਦ ਗੁਣ ਗਿਆਨ ਵਿਚਿ; ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ ਨਾਉ ਸੁਣੰਦੇ।

ਜਿਵੇਂ ਲੋਕ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰਣ = ਉੱਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਸੁਣੰਦੇ = ਸੁਣਦੇ ਹਨ।

ਹਸਤੀ ਨੀਰਿ ਨ੍ਹਵਾਲੀਅਨਿ; ਬਾਹਰਿ ਨਿਕਲਿ ਛਾਰੁ ਛਣੰਦੇ।

ਜਿਵੇਂ ਹਸਤੀ = ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਨੀਰਿ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਨ੍ਹਵਾਲੀਅਨਿ = ਨ੍ਹਵਾਈਏ ਤਾਂ ਉਹ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਫਿਰ ਛਾਰੁ ਛਣੰਦੇ = ਸਿਰ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ-ਘੱਟਾ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਨਦੀਆਂ ਨਾਲੇ ਵਾਹੜੇ; ਗੰਗ ਸੰਗ ਮਿਲ ਗੰਗ ਹੁਵੰਦੇ।

ਤੱਤਬੇਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਗੰਗਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ, ਵਾਹੜੇ = ਛੋਟੇ ਨਾਲਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਨਦੀਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੱਤਬੇਤਿਆਂ ਦੇ ਸੰਗ = ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਗੰਗਾ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਤੱਤਬੇਤਿਆਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਸੇਂਵਦੇ; ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸੇਵ ਕਰੰਦੇ।

ਤੱਤਬੇਤਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਅਠਸਠਿ = ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਉਣ ਰੂਪ ਸੇਂਵਦੇ = ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਪੂਰਵ ਰਾਜਾ ਰੱਬੀ ਭਗਤ ਜਿਸ ਦਾ ਫੁਰਨਾ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਜੈਤ ਮੱਲ ਸੇਠ ਜੋ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਗੰਗਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦੇਵ ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਤੱਤਬੇਤਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵ = ਟਹਿਲ ਕਰੰਦੇ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕ ਵੇਦ ਗੁਣ ਗਿਆਨ ਵਿਚਿ; ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ ਨਾਉ ਸੁਣੰਦੇ।

ਲੌਕਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਵਿਚ, ਵੈਦਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਬੇਤਿਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਗੁਣ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਸੁਣੰਦੇ = ਸੁਣਾ ਕੇ, ਭਾਵ ਭਗਤੀ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਉੱਧਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਜਾਮਲ ਦਾ ਤੱਤਬੇਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਉਧਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ:

ਹਸਤੀ ਨੀਰਿ ਨ੍ਹਵਾਲੀਅਨਿ; ਬਾਹਰਿ ਨਿਕਲਿ ਛਾਰੁ ਛਣੰਦੇ।

ਜੇਕਰ ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਹਸਤੀ = ਹਾਥੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰੂਪ ਨੀਰਿ = ਪਾਣੀ ਦਾ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਕਰਨ ਰੂਪ ਨ੍ਹਵਾਲੀਅਨਿ = ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲੈਣ, ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਕਰ ਕੇ ਜਦੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਆਪ ਕਰ ਕੇ ਪੁੰਨ ਕਰਮ ਦੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਰੂਪ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਛਾਰੁ ਛਣੰਦੇ = ਮਿੱਟੀ-ਘੱਟਾ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ:

ਤੀਰਥ ਬਰਤ ਅਰੁ ਦਾਨ ਕਰਿ ਮਨ ਮੈ ਧਰੈ ਗੁਮਾਨੁ ॥
ਨਾਨਕ ਨਿਹਫਲ ਜਾਤ ਤਿਹ ਜਿਉ ਕੁੰਚਰ ਇਸਨਾਨੁ ॥੪੬॥ *(ਸਲੋਕ ਮ: ੯, ਅੰਗ ੧੪੨੮)*

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਨ ਚਿਤਿ ਧਰੰਦੇ।

ਇਵੇਂ ਕਪਟੀ ਲੋਕ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਚਿਤਿ = ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਧਰੰਦੇ = ਟਿਕਾਉਂਦੇ।

ਤੁੰਮੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਿੰਜੀਐ; ਬੀਜੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਨ ਫਲੰਦੇ।

ਜਿਵੇਂ ਤੁੰਮੇ ਨੂੰ ਬੀਜੈ = ਬੀਜ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਸਿੰਜੀਐ = ਸਿੰਚਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਫਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਫਲੰਦੇ = ਫਲਦਾ।

ਕਪਟ ਸਨੇਹ; ਨ ਸੇਹ ਪੁਜੰਦੇ ॥੯॥

ਇਵੇਂ ਹੀ ਕਪਟ = ਝੂਠੇ ਸਨੇਹ = ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕਮਾ ਕੇ ਵੀ ਸੇਹ = ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਸਲੀ ਸੇਧ ਤਕ ਨ = ਨਹੀਂ ਪੁਜੰਦੇ = ਪੁੱਜ ਸਕਦੇ ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਕਰਮਹੀਣ)

ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਉ ਰਾਣੀਆਂ; ਸੇਜੈ ਆਵੈ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ।

ਰਾਜੇ ਦੀਆਂ ਸਉ = ਸੌ ਰਾਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਸੇਜੈ = ਸੌਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਬਿਸਤਰ ਉੱਤੇ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਭੇ ਹੀ ਪਟਰਾਣੀਆਂ; ਰਾਜੇ ਇਕਦੂੰ ਇਕ ਪਿਆਰੀ।

ਸਭੇ = ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਪਟਰਾਣੀਆਂ = ਰਾਜੇ ਦੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਇਕਦੂੰ = ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵੱਧ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਭਨਾ ਰਾਜਾ ਰਾਵਣਾ; ਸੁੰਦਰਿ ਮੰਦਰਿ ਸੇਜ ਸਵਾਰੀ।

ਰਾਣੀਆਂ ਆਪਣੇ ਸੁੰਦਰ ਮੰਦਰਿ = ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਸੇਜ = ਸੌਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਬਿਸਤਰ ਨੂੰ ਸਵਾਰੀ = ਸਵਾਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜੇ ਨੇ ਸਭਨਾ = ਸਾਰੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਰਾਵਣਾ = ਭੋਗ ਬਿਲਾਸ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਤਤ ਸਭਨਾਂ ਰਾਣੀਆਂ; ਇਕ ਅਧ ਕਾ ਸੰਢਿ ਵਿਚਾਰੀ।

ਸਭਨਾਂ = ਸਾਰੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸੰਤਤ = ਸੰਤਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਈ ਇਕ ਅੱਧੀ ਵਿਚਾਰੀ ਰਾਣੀ ਕਾ = ਦੀ ਕੁੱਖ ਸੰਢਿ = ਬਾਂਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਦੋਸ ਨ ਰਾਜੇ ਰਾਣੀਐ; ਪੂਰਬ ਲਿਖਤ ਨ ਮਿਟੈ ਲਿਖਾਰੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਹੀ ਰਾਜੇ ਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰਾਣੀ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਲਿਖਾਰੀ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਪੂਰਬ = ਧੁਰ ਤੋਂ ਲਿਖਤ = ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਿਟੈ = ਮਿਟਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਲੇਖੁ ਨ ਮਿਟਈ ਹੇ ਸਖੀ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਕਰਤਾਰਿ॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੯੩੭)

ਭਾਵ ਜੋ ਬਾਂਝ ਰਹਿ ਗਈ, ਇਹ ਵੀ ਕਰਮ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਤਾਨ ਹੋਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਸੰਤਾਨ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਟਿੱਕਾ ਜੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਰਮ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਉ ਰਾਣੀਆਂ; ਸੇਜੈ ਆਵੈ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ।

ਰਾਜਾ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰਾਣੀਆਂ ਰੂਪ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸਉ = ਪਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸੀ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਰੂਪ ਸੇਜਾ ਉੱਤੇ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਆਵੈ = ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਠਾਕੁਰੁ ਏਕੁ ਸਬਾਈ ਨਾਰਿ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਓਅੰਕਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੯੩੩)*

ਸਭੇ ਹੀ ਪਟਰਾਣੀਆਂ; ਰਾਜੇ ਇਕਦੂੰ ਇਕ ਪਿਆਰੀ।

ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਜੀਵ ਰੂਪ ਸਭੇ = ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਰਾਣੀਆਂ ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਇਕਦੂੰ = ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵੱਧ ਪਿਆਰੀ ਹੈ, ਪਰ ਤਤਵੇਤੇ, ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਰੂਪ ਪਟਰਾਣੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਰੂਪ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਪੁੱਤਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਪਟਰਾਣੀ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਸਭਨਾ ਰਾਜਾ ਰਾਵਣਾ; ਸੁੰਦਰਿ ਮੰਦਰਿ ਸੇਜ ਸਵਾਰੀ।

ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਸੁੰਦਰ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਰੂਪੀ ਸੇਜਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਸਵਾਰਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਅਨੰਦ ਦੇਣ ਰੂਪ ਰਾਵਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਰਾਜਾ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਭਨਾ = ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਰਾਵਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਤਤ ਸਭਨਾਂ ਰਾਣੀਆਂ; ਇਕ ਅਧ ਕਾ ਸੰਢਿ ਵਿਚਾਰੀ।

ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪੀ ਸੰਤਤ = ਸੰਤਾਨ ਤਾਂ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਭਨਾਂ = ਸਾਰੀਆਂ ਜੀਵ ਰੂਪ ਰਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਅੱਧੀ ਵਿਚਾਰੀ ਜੀਵ ਰੂਪ ਰਾਣੀ ਨਾਸਤਕ ਹੋਣ ਰੂਪ ਸੰਢਿ = ਬਾਂਝ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੋਸ ਨ ਰਾਜੇ ਰਾਣੀਐ; ਪੂਰਬ ਲਿਖਤ ਨ ਮਿਟੈ ਲਿਖਾਰੀ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਾਜੇ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਵੀ ਤੇ ਰਾਣੀਆਂ ਰੂਪ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੈਸੀ ਪ੍ਰਾਲਬਧ ਪੂਰਬ = ਧੁਰ ਤੋਂ ਲਿਖਾਰੀ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਲਿਖਤ = ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਿਟੈ = ਮਿਟਦੀ ਨਹੀਂ।

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਨ ਮਨਿ ਉਰਧਾਰੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਉਰਧਾਰੀ (ਉਰ + ਧਾਰੀ) ਉਰ = ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਧਾਰੀ = ਧਾਰਦੇ, ਭਾਵ ਟਿਕਾਉਂਦੇ।

ਕਰਮਹੀਣੁ; ਦੁਰਮਤਿ ਹਿਤਕਾਰੀ॥੧੦॥

ਉਹ ਕਰਮਹੀਣੁ = ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੁਰਮਤਿ = ਖੋਟੀ ਮਤ ਨੂੰ ਹੀ ਹਿਤਕਾਰੀ (ਹਿਤ + ਕਾਰੀ) ਹਿਤ = ਪਿਆਰ ਕਾਰੀ = ਕਰਦੇ ਹਨ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਪਾਰਸ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਤੇ ਪੱਥਰ ਰੂਪ ਮਨਮੁਖ)

ਅਸਟ ਧਾਤੁ ਇਕ ਧਾਤੁ ਹੋਇ; ਸਭ ਕੋ ਕੰਚਨੁ ਆਖਿ ਵਖਾਣੈ।

ਜਦੋਂ ਅਸਟ = ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਧਾਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਦੋਂ ਸਭ = ਸਾਰੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਕੋ = ਨੂੰ ਕੰਚਨ = ਸੋਨਾ ਆਖ ਕੇ ਵਖਾਣੈ = ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰੂਪ ਅਨੂਪ ਸਰੂਪ ਹੋਇ; ਮੁਲਿ ਅਮੁਲੁ ਪੰਚ ਪਰਵਾਣੈ।

ਫਿਰ ਉਹ ਧਾਤਾਂ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਬਦਲ ਕੇ ਅਨੂਪ = ਉਪਮਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਭਾਵ ਸੋਹਣੇ ਸਰੂਪ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੀ ਅਮੁਲੁ = ਅਮੋਲਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੰਚ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਵਾਣੈ = ਪ੍ਰਵਾਣਨੀਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਠੀਕ ਸ਼ੁੱਧ ਸੋਨਾ ਹੈ।

ਪਥਰੁ ਪਾਰਸਿ ਪਰਸੀਐ; ਪਾਰਸੁ ਹੋਇ ਨ ਕੁਲ ਅਭਿਮਾਣੈ।

ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਪਰਸੀਐ = ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪੱਥਰ ਪਾਰਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁਲ = ਵੰਸ਼ ਦਾ ਅਭਿਮਾਣੈ = ਹੰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਪਾਰਸ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਇਕ ਪੱਥਰ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਸਟੀਐ; ਤੜ ਭੜ ਡੁਬੈ ਭਾਰ ਭੁਲਾਣੈ।

ਆਪਣੇ ਭਾਰ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਭੁਲਾਣੈ = ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ

ਸਟੀਐ = ਸੁੱਟ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਪੱਥਰ ਤੜ ਭੜ = ਝਟਪਟ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਰ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਚਿਤ ਕਠੋਰ ਨ ਭਿਜਈ; ਰਹੈ ਨਿਕੋਰੁ ਘੜੈ ਭੰਨਿ ਜਾਣੈ।

ਪੱਥਰ ਦਾ ਚਿੱਤ ਇਤਨਾ ਕਠੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਭਿਜਈ = ਭਿੱਜਦਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਨਿਕੋਰੁ = ਅਣਭਿੱਜ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਘੜੇ ਭੰਨਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਜਾਣੈ = ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਅਗੀ ਅੰਦਰਿ ਫੁਟਿ ਜਾਇ; ਅਹਰਣਿ ਘਣ ਅੰਦਰਿ ਹੈਰਾਣੈ।

ਜੇਕਰ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਅਗੀ = ਅੱਗ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਉਹ ਸੇਕ ਨਾਲ ਫੁਟਿ = ਪਾਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਹਰਣਿ = ਲੋਹੇ ਦੇ ਟੋਟੇ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਘਣ = ਹਥੌੜੇ ਦੀ ਮਾਰ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਵੱਧਦਾ ਨਹੀਂ, ਚੂਰ ਚੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਹੈਰਾਣੈ = ਅਸਚਰਜਮਈ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਅਸਟ ਧਾਤੁ ਇਕ ਧਾਤੁ ਹੋਇ; ਸਭ ਕੋ ਕੰਚਨੁ ਆਖਿ ਵਖਾਣੈ।

ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਅਸਟ ਧਾਤੁ = ਅੱਠੇ ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਚਾਰੇ ਵਰਨ ਤੇ ਚਾਰੇ ਆਸ਼ਰਮ ਇਕ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਰੂਪ ਧਾਤ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਕੋ = ਕੋਈ ਕੰਚਨੁ = ਸੋਨੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਆਖ ਕੇ ਵਖਾਣੈ = ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰੂਪ ਅਨੂਪ ਸਰੂਪ ਹੋਇ; ਮੁਲਿ ਅਮੁਲੁ ਪੰਚ ਪਰਵਾਣੈ।

ਫਿਰ ਉਹ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਅਨੂਪ = ਉਪਮਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਲੇ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੁੱਲ ਤੋਂ ਅਮੋਲਕ ਹੋ ਕੇ ਪੰਚ = ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਪਰਵਾਣੈ = ਪ੍ਰਵਾਣਨੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਥਰੁ ਪਾਰਸਿ ਪਰਸੀਐ; ਪਾਰਸੁ ਹੋਇ ਨ ਕੁਲ ਅਭਿਮਾਣੈ।

ਪੱਥਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕਠੋਰ ਚਿੱਤ ਵਾਲੇ ਮਨਮੁਖ, ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾਰਸ ਨੂੰ ਪਰਸੀਐ = ਸਪਰਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਪਾਰਸ ਰੂਪ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਕੁਲ ਦਾ ਅਭਿਮਾਣੈ = ਹੰਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਵਾਲੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਹਾਂ, ਗੁਰੂ ਵੀ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਵਾਲੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਹੈ।

ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਸਟੀਐ; ਤੜ ਭੜ ਡੁਬੈ ਭਾਰ ਭੁਲਾਣੈ।

ਜੇਕਰ ਭਾਰੇ ਹੰਕਾਰ ਵਾਲੇ, ਰੱਬ ਤੋਂ ਭੁਲਾਣੈ = ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਮਨਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥ ਰੂਪੀ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਸਟੀਐ = ਸੁੱਟ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਉਹ ਤੜ ਫੜ = ਝਟਪਟ ਹੀ ਖਾਣ, ਪੀਣ, ਭੋਗਣ ਰੂਪ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹੋਣ ਰੂਪ ਡੁਬੈ = ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਚਿਤ ਕਠੋਰ ਨ ਭਿਜਈ; ਰਹੈ ਨਿਕੋਰੁ ਘੜੈ ਭੰਨਿ ਜਾਣੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿੱਤ ਨਾਸਤਕਪੁਣੇ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪ ਪਾਣੀ ਵਿਚ

ਭਿਜਈ = ਭਿੱਜਦਾ ਨਹੀਂ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੋਂ ਨਿਕੋਰ = ਸੁੱਕਾ ਰਹੈ = ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘੜੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਰਮ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਭੰਨਣ ਜਾਣੈ = ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮਾੜੇ ਬਚਨ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਅਗੀ ਅੰਦਰਿ ਫੁਟਿ ਜਾਇ; ਅਹਰਣਿ ਘਣ ਅੰਦਰਿ ਹੈਰਾਣੈ।

ਇਉਂ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਰੂਪੀ ਅੱਗ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਐਸੇ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਫੁੱਟ ਜਾਇ = ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਧੀਰਜਤਾ ਰੂਪ ਅਹਿਰਣ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਜੇਕਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਰੂਪ ਘਣ = ਹਥੌੜੇ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਲੋਹੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਵੱਧਦਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਪੱਥਰ ਵਾਂਗ ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਖਿੰਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਸੁਣਿ; ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਨ ਅੰਦਰਿ ਆਣੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ = ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਵੈ = ਲਿਆਉਂਦੇ।

ਕਪਟ ਸਨੇਹ; ਨ ਹੋਇ ਧਿਙਾਣੈ ॥੧੧॥

ਅਜਿਹੇ ਕਪਟ = ਝੂਠੇ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦਾ ਜੇ ਕੋਈ ਧਿਙਾਣੈ = ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨੇਹ = ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ॥੧੧॥

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਹੰਸ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ, ਕਾਂ ਰੂਪ ਮਨਮੁਖ)

ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਮਾਨਸਰਿ; ਨਿਰਮਲੁ ਨੀਰੁ ਸੁਥਾਉਂ ਸੁਹੰਦਾ।

ਮਾਨਸਰ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਨਿਰਮਲੁ = ਮੈਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਨੀਰੁ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮਾਣਕ ਤੇ ਮੋਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੁਥਾਉਂ = ਸੋਹਣੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਸੁਹੰਦਾ = ਸ਼ੋਭਦੇ ਹਨ।

ਹੰਸੁ ਵੰਸੁ ਨਿਹਚਲ ਮਤੀ; ਸੰਗਤਿ ਪੰਗਤਿ ਸਾਥੁ ਬਣੰਦਾ।

('ਮੱਤੀ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਹੰਸੁ = ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਵੰਸੁ = ਕੁਲ ਨਿਹਚਲ = ਅਚੱਲ ਮਤੀ = ਮਤ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੰਗਤਿ = ਕਤਾਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਹਚਲ ਮਤ ਨਾਲ ਸਾਥੁ = ਮੇਲ ਬਣੰਦਾ = ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਚੋਗ ਚੁਗਿ; ਮਾਣੁ ਮਹਤੁ ਆਨੰਦੁ ਵਧੰਦਾ।

('ਮਹੱਤੁ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਹੰਸ ਮਾਨਸਰ ਸਰੋਵਰ ਵਿੱਚੋਂ ਮੋਤੀਆਂ ਦਾ ਚੋਗਾ ਚੁਗ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਣੁ = ਇੱਜ਼ਤ ਮਹਤੁ = ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਆਨੰਦੁ = ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਵਧੰਦਾ = ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਾਂਉਂ ਨਿਥਾਉ ਨਿਨਾਉ ਹੈ; ਹੰਸਾਂ ਵਿਚਿ ਉਦਾਸੁ ਹੋਵੰਦਾ।

ਪਰ ਕਾਂਉਂ = ਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਥਾਉ = ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਿਨਾਉ = ਜੋ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਬਦਨਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਹੰਸਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਉਦਾਸ ਹੋਵੰਦਾ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੰਸ ਵਾਲਾ ਇਸ ਦਾ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਭਖੁ ਅਭਖੁ ਅਭਖੁ ਭਖ; ਵਣ ਵਣ ਅੰਦਰ ਭਰਮਿ ਭਵੰਦਾ।

(‘ਭੱਖੁ’, ‘ਅਭੱਖੁ’, ‘ਅਭੱਖੁ’, ‘ਭੱਖ’ ਚਾਰੇ ਪਦ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਕਾਂ ਭਖੁ = ਖਾਣ ਯੋਗ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਅਭਖੁ = ਖਾਂਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਅਭਖੁ = ਜੋ ਨਾ ਖਾਣ ਯੋਗ ਵਸਤੂਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਗੰਦਗੀ ਆਦਿ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਖ = ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਣ ਵਣ = ਜੰਗਲ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਨ ਰੂਪ ਭਵੰਦਾ = ਭਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਮਾਨਸਰਿ; ਨਿਰਮਲੁ ਨੀਰੁ ਸੁਥਾਉਂ ਸੁਹੰਦਾ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਹੈ, ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮੋਤੀ, ਸ੍ਰਵਣ, ਮੰਨਣ ਰੂਪੀ ਮਾਣਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਨਿਰਮਲ ਨੀਰੁ = ਪਾਣੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸੁਥਾਉਂ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਥਾਂ ’ਤੇ ਸੁਹੰਦਾ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੈ।

ਹੰਸੁ ਵੰਸੁ ਨਿਹਚਲ ਮਤੀ; ਸੰਗਤਿ ਪੰਗਤਿ ਸਾਥੁ ਬਣੰਦਾ।

ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਵੰਸੁ = ਕੁਲ ਵਾਲੇ ਨਿਹਚਲ = ਅਚੱਲ ਮਤ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪੰਗਤਿ = ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਦਾ ਸਾਥ ਬਣੰਦਾ = ਬਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਚੋਗ ਚੁਗਿ; ਮਾਣੁ ਮਹਤੁ ਆਨੰਦੁ ਵਧੰਦਾ।

ਹੰਸ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪੀ ਮੋਤੀਆਂ ਦਾ ਚੋਗ ਚੁਗਦੇ ਹਨ, ਸ੍ਰਵਣ, ਮੰਨਣ, ਨਿਧਿਆਸਣ ਰੂਪੀ ਮਾਣਕ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਰ ’ਤੇ ਮਹਤੁ = ਵੱਡਾ ਮਾਣੁ = ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਵਧੰਦਾ = ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ :

ਕਾਂਉਂ ਨਿਥਾਉ ਨਿਨਾਉ ਹੈ; ਹੰਸਾਂ ਵਿਚਿ ਉਦਾਸੁ ਹੋਵੰਦਾ।

ਕਾਂਉਂ = ਕਾਂ ਰੂਪ ਮਨਮੁਖ, ਕਾਮੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਨਾਉ = ਨਾਮ ਵੀ ਭੈੜਾ ਹੈ। ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਨਿਥਾਉ = ਨਿਥਾਵੇਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਕਿਤੇ ਅਚਾਨਕ ਹੰਸਾਂ ਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਰਗੇ ਅਚਾਰ-ਵਿਚਾਰ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਉਦਾਸ ਹੋਵੰਦਾ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭਖੁ ਅਭਖੁ ਅਭਖੁ ਭਖ; ਵਣ ਵਣ ਅੰਦਰ ਭਰਮਿ ਭਵੰਦਾ।

ਭਖ = ਭਖਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਤਾਂ ਮਨਮੁਖ ਅਭਖੁ = ਖਾਣ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜਿਹੜੇ ਅਭਖੁ = ਨਾ ਖਾਣ ਯੋਗ, ਭਾਵ ਨਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਯੋਗ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਖ = ਖਾਣ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਵਣ ਵਣ ਦੇ ਵਿਚ ਭਰਮ ਦਾ ਸਰੂਪ ਬਣ ਕੇ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭਵੰਦਾ = ਭਾਉਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ;
ਤਨ ਅੰਦਰਿ ਮਨੁ ਥਿਰੁ ਨ ਰਹੰਦਾ।

ਐਸੇ ਕਾਂ ਵਰਗੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਨ ਸਮੇਂ ਤਨ = ਸਰੀਰ ਸਾਧਸੰਗਤ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਇਕ ਥਾਂ ’ਤੇ ਥਿਰੁ = ਟਿਕਾਅ ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਰਹੰਦਾ = ਰਹਿੰਦਾ, ਕਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਥਾਂ ’ਤੇ ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬਜਰ ਕਪਾਟ; ਨ ਖੁਲ੍ਹੈ ਜੰਦਾ ॥੧੨॥

('ਬੱਜਰ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਰੂਪ ਘਰ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਬਜਰ = ਪੱਥਰ ਦਾ ਜੰਦਾ = ਜਿੰਦਰਾ ਤੇ ਦੇਹ ਅਧਿਆਸ ਰੂਪ ਕੁੰਡੇ ਨੂੰ ਪੰਜ ਕੋਸ਼ਾਂ **ਵਾ:** ਆਸ-ਅੰਦੇਸਾ ਰੂਪ ਕਪਾਟ = ਤਖ਼ਤੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਖੁਲ੍ਹੈ = ਖੁੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ॥੧੨॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬਜਰ ਕਪਾਟ ਨ ਖੁਲਨੀ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਖੁਲੀਜੈ ॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੯੫੪)*

ਵਾ: **ਗੁਰੁ ਕੁੰਜੀ ਪਾਹੂ ਨਿਵਲੁ ਮਨੁ ਕੋਠਾ ਤਨੁ ਛਤਿ ॥**
ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਮਨ ਕਾ ਤਾਕੁ ਨ ਉਘੜੈ ਅਵਰ ਨ ਕੁੰਜੀ ਹਥਿ ॥੧॥
(ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੧੨੩੭)

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਰੋਗੀ ਰੂਪ ਮਨਮੁਖ)

ਰੋਗੀ ਮਾਣਸ ਹੋਇਕੈ; ਫਿਰਦਾ ਬਾਹਲੇ ਵੈਦ ਪੁਛੰਦਾ।

ਮਾਣਸ = ਮਨੁੱਖ ਰੋਗੀ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤੇ ਵੈਦ = ਹਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰੋਗ ਬਾਰੇ ਪੁਛੰਦਾ = ਪੁੱਛਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਕਚੈ ਵੈਦ ਨ ਜਾਣਨੀ; ਵੇਦਨ ਦਾਰੂ ਰੋਗੀ ਸੰਦਾ।

ਪਰ ਕੱਚੇ ਵੈਦ = ਹਕੀਮ ਰੋਗ ਸੰਦਾ = ਦੀ ਵੇਦਨ = ਪੀੜ ਅਤੇ ਉਸ ਪੀੜ ਦੀ ਦਾਰੂ = ਦਵਾਈ ਬਾਰੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣਨੀ = ਜਾਣਦੇ।

ਹੋਰੋ ਦਾਰੂ ਰੋਗੁ ਹੋਰਿ; ਹੋਇ ਪਚਾਇੜ ਦੁਖ ਸਹੰਦਾ।

ਜੇਕਰ ਰੋਗ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦਾਰੂ = ਦਵਾਈ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਚਾਇੜ = ਰੋਗ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹੋਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰੋਗੀ ਹੋਰ ਦੁਖ ਸਹੰਦਾ = ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ।

ਆਵੈ ਵੈਦੁ ਸੁਵੈਦ ਘਰਿ; ਦਾਰੂ ਦਸੈ ਰੋਗੁ ਲਹੰਦਾ।

ਜੇਕਰ ਰੋਗੀ ਵਿਅਕਤੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵੈਦੁ = ਹਕੀਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਵੈਦ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਕੀਮ ਦੇ ਘਰ ਆਵੈ = ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਹਕੀਮ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਰੋਗ ਦੱਸ ਕੇ ਸਹੀ ਦਾਰੂ = ਦਵਾਈ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਰੋਗ ਲਹੰਦਾ = ਦੂਰ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਰੋਗੁ ਦਾਰੂ ਦੋਵੈ ਬੁਝੈ ਤਾ ਵੈਦੁ ਸੁਜਾਣੁ ॥ *(ਵਾਰ ਮਾਝ, ਮ: ੨, ਅੰਗ ੧੪੮)*

ਸੰਜਮਿ ਰਹੈ ਨ ਖਾਇ ਪਥ; ਖਟਾ ਮਿਠਾ ਸਾਉ ਚਖੰਦਾ।

ਜੇਕਰ ਰੋਗੀ ਦਵਾਈ ਖਾਣ ਸਮੇਂ ਨ = ਨਾ ਖਾਣ ਯੋਗ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਪਥ = ਪਰਹੇਜ਼ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਨਾ ਨਾ ਹੀ ਸੰਜਮਿ = ਸੰਕੋਚ ਵਿਚ ਰਹੇ ਤੇ ਖਟਾ = ਖੱਟੀਆਂ, ਮਿਠਾ = ਮਿੱਠੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਸਾਉ = ਸਵਾਦ ਚਖੰਦਾ = ਚਖਦਾ ਫਿਰੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਗ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਦੋਸੁ ਨ ਦਾਰੂ ਵੈਦ ਨੋ; ਵਿਣੁ ਸੰਜਮਿ ਨਿਤ ਰੋਗ ਵਧੰਦਾ।

ਇਸ ਵਿਚ ਦਾਰੂ = ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਵੈਦ = ਹਕੀਮ ਨੋ = ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨ = ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਦਵਾਈ ਖਾਣ ਸਮੇਂ ਨਾ ਖਾਣ ਯੋਗ ਵਸਤੂਆਂ 'ਤੇ ਸੰਜਮ = ਸੰਕੋਚ ਕੀਤੇ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਨਿਤ = ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰੋਗ ਵਧੰਦਾ = ਵੱਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਕੁਝ ਵਸਤੂਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਣ ਨਾਲ ਰੋਗੀ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਰੋਗ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੁਸਟ ਮਾਸ ਜੂਰ ਮਾਹਿ ਘ੍ਰਿਤ; ਸੂਲ ਰੋਗ ਮੈਂ ਦਾਲ॥
ਅਤੀਸਾਰ ਗੇਹੂੰ ਤਜੈ; ਦ੍ਰਿਗ ਦੁਖ ਮੈਥਨ ਟਾਲ॥੮॥
ਕਫ਼ ਨਾਸੇ ਬਿਆਯਾਮ ਤੇ; ਲੰਘਨ ਤੇ ਜੂਰ ਜਾਇ॥
ਪਿਤ ਘਟੈ ਇਸਨਾਨ ਤੇ; ਤਨ ਮਰਦਨ ਤੇ ਬਾਇ॥੯॥ *(ਚਾਣਕਯ ਨੀਤੀ, ਅਧਿਆਇ ਚੌਥਾ)*

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਰੋਗੀ ਮਾਣਸ ਹੋਇਕੈ; ਫਿਰਦਾ ਬਾਹਲੇ ਵੈਦ ਪੁਛੰਦਾ।

ਮਨਮੁਖ ਮਾਣਸ ਰੂਪ ਰੋਗੀ ਹਉਮੈ ਰੂਪੀ ਰੋਗ ਦੇ ਸਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਬਾਹਲੇ = ਬਹੁਤੇ ਪਾਖੰਡੀ ਰੂਪ ਵੈਦਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਕਚੈ ਵੈਦ ਨ ਜਾਣਨੀ; ਵੇਦਨ ਦਾਰੂ ਰੋਗੀ ਸੰਦਾ।

ਕੱਚੇ ਵੈਦ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕੱਚੇ ਗੁਰੂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਹਉਮੈ ਦੇ ਰੋਗ ਦੀ ਦਾਰੂ = ਦਵਾਈ ਨਾਮ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਹੈ ਜਪਿ ਹਉਮੈ ਖੋਈ। *(ਵਾਰ ੧੩, ਪਉੜੀ ੨)*

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰੋਗੀ ਨੂੰ ਹਉਮੈ ਦੀ ਵੇਦਨ = ਪੀੜਾ ਵਿਆਪਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਹਉਮੈ ਦੇ ਰੋਗ ਸੰਦਾ = ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਹੋਰੋ ਦਾਰੂ ਰੋਗੁ ਹੋਰਿ; ਹੋਇ ਪਚਾਇੜ ਦੁਖ ਸਹੰਦਾ।

ਰੋਗ ਤਾਂ ਹਉਮੈ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੱਚਾ ਗੁਰੂ ਹੋਰ ਭੂਤਾਂ-ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਰੂਪ ਹੋਰ ਹੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਦਾਰੂ ਦੱਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹਉਮੈ ਦਾ ਰੋਗ ਪਚਾਇੜ = ਹੋਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤਾ ਦੁੱਖ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦਾ ਸਹੰਦਾ = ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ।

ਆਵੈ ਵੈਦੁ ਸੁਵੈਦ ਘਰਿ; ਦਾਰੂ ਦਸੈ ਰੋਗੁ ਲਹੰਦਾ।

ਜੇਕਰ ਵੈਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਵੈਦ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਵੈਦ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਨੇਸ਼ਟੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੋਤਰੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਰੂਪ ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਨਾਮ ਰੂਪ ਦਾਰੂ ਦੱਸ ਕੇ ਹਉਮੈ ਦੇ ਰੋਗ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਜਮਿ ਰਹੈ ਨ ਖਾਇ ਪਥ; ਖਟਾ ਮਿਠਾ ਸਾਉ ਚਖੰਦਾ।

ਜਿਹੜਾ ਜਗਿਆਸੂ ਰੂਪ ਹਉਮੈ ਦਾ ਰੋਗੀ ਇੰਦਰਿਆਂ ਦੇ ਸੰਜਮਿ = ਸੰਕੋਚ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹੇ, ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਵੈਦ ਦੇ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ੇ ਰੂਪ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਖਾਵੇ ਤੇ ਪਥ = ਪਰਹੇਜ਼ ਨਾ ਕਰੇ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਰੂਪ ਮਿੱਠੇ, ਨਿੰਦਿਆ ਰੂਪ ਖੱਟੇ ਦਾ ਸੁਆਦ ਚਖੰਦਾ = ਚੱਖਦਾ ਰਹੇ।

ਦੋਸੁ ਨ ਦਾਰੂ ਵੈਦ ਨੋ; ਵਿਣੁ ਸੰਜਮਿ ਨਿਤ ਰੋਗ ਵਧੰਦਾ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਵੈਦ ਨੋ = ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਨਾਮ ਰੂਪ ਦਾਰੂ = ਦਵਾਈ ਦਾ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮਰਿਆਦਾ ਰੂਪ ਸੰਜਮਿ = ਸੰਕੋਚ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਹਉਮੈ ਦਾ ਰੋਗ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਵਧੰਦਾ = ਵੱਧਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਹੋਇਕੈ;
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚਿ ਆਇ ਬਹੰਦਾ।

ਇਵੇਂ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਕਪਟ = ਝੂਠੇ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਸਨੇਹੀ = ਪਿਆਰ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰ ਕੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਇ = ਆ ਕੇ ਬਹੰਦਾ = ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ :

ਦੁਰਮਤਿ ਦੂਜੈ; ਭਾਇ ਪਚੰਦਾ ॥੧੩॥

ਦੁਰਮਤਿ = ਖੋਟੀ ਮਤ ਵਾਲੇ ਦੂਜੈ = ਦ੍ਵੈਸ਼ ਭਾਇ = ਭਾਵ ਵਿਚ ਪਚੰਦਾ = ਰਿੱਝਦੇ, ਸੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥੧੩॥

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਗਧਾ ਰੂਪ ਮਨਮੁਖ)

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਮੇਦ ਲੈ; ਮੇਲੁ ਕਪੂਰ ਕਥੂਰੀ ਸੰਦਾ।

ਚੋਆ = ਗੁਲਾਬ ਦਾ ਅਰਕ, ਚੰਦਨ, ਮੇਦ = ਮੁਸਕ ਬਿਲਾਈ (ਜੋ ਬਿੱਲੀਆਂ ਦਾ ਮਿਹਦਾ ਧੂਫ਼ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਲੈ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਪੂਰ, ਕਥੂਰੀ = ਕਸਤੂਰੀ ਸੰਦਾ = ਦਾ ਮੇਲ ਕਰ ਦੇਈਏ।

ਸਭ ਸੁਗੰਧ ਰਲਾਇਕੈ; ਗੁਰੁ ਗਾਂਧੀ ਅਰਗਜਾ ਕਰੰਦਾ।

ਗਾਂਧੀ = ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ = ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਗੰਧ = ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਰਲਾਇਕੈ = ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਕ ਗੁਰੁ = ਚੰਗਾ ਅਰਗਜਾ = ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਤਿਆਰ ਕਰੰਦਾ = ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮਜਲਸ ਆਵੈ ਸਾਹਿਬਾਂ; ਗੁਣ ਅੰਦਰਿ ਹੋਇ ਗੁਣ ਮਹਕੰਦਾ।

ਅਰਗਜਾ ਵੀ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਾਹਿਬਾਂ = ਵੱਡੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੀ ਮਜਲਸ = ਸਭਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਨਾਲ ਮਹਕੰਦਾ = ਮਹਿਕਦਾ ਹੈ।

ਗਦਹਾ ਦੇਹੀ ਖਉਲੀਐ; ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੈ ਨਰਕ ਭਵੰਦਾ।

ਜੇਕਰ ਇਹੀ ਅਰਗਜਾ ਗਦਹਾ = ਗਧੇ ਦੇ ਦੇਹੀ = ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਖਉਲੀਐ = ਮਲ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਸਾਰ = ਕਦਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣੈ = ਜਾਣਦਾ ਤੇ ਨਰਕ = ਗੰਦਗੀ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਭਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗਦਹੁ ਚੰਦਨਿ ਖਉਲੀਐ ਭੀ ਸਾਹੂ ਸਿਉ ਪਾਣੁ ॥ *(ਸੂਹੀ ਵਾਰ, ਮ: ੩, ਅੰਗ ੭੯੦)*

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਮੇਦ ਲੈ; ਮੇਲੁ ਕਪੂਰ ਕਥੂਰੀ ਸੰਦਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਅਰਗਜਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ—ਸਤ ਰੂਪੀ ਚੋਆ = ਗੁਲਾਬ ਦਾ ਅਰਕ, ਸੰਤੋਖ ਰੂਪੀ ਚੰਦਨ, ਸ਼ਰਧਾ ਰੂਪੀ ਮੇਦ = ਮੁਸ਼ਕ ਬਿਲਾਈ ਲੈ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਕਪੂਰ, ਵਿਚਾਰ ਰੂਪੀ ਕਸਤੂਰੀ **ਵਾ:** ਸ੍ਰਵਣ, ਮੰਨਣ, ਨਿਧਿਆਸਣ ਰੂਪੀ ਕਸਤੂਰੀ ਸੰਦਾ = ਦਾ ਮੇਲ ਕਰ ਕੇ :

ਸਭ ਸੁਗੰਧ ਰਲਾਇਕੈ; ਗੁਰੁ ਗਾਂਧੀ ਅਰਗਜਾ ਕਰੰਦਾ।

ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ = ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਗੰਧ = ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਰੂਪ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਰਲਾਇਕੈ = ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਖਿਆਤਕਾਰ ਅਰਗਜਾ ਤਿਆਰ ਕਰੰਦਾ = ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮਜਲਸ ਆਵੈ ਸਾਹਿਬਾਂ; ਗੁਣ ਅੰਦਰਿ ਹੋਇ ਗੁਣ ਮਹਕੰਦਾ।

ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਮਜਲਸ = ਸਭਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਜੋ ਉਪਰੋਕਤ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ ਆਵੈ = ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਇਹ ਗੁਣ ਹੋ ਆਏ ਹਨ, ਉਹ ਫਿਰ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਮਹਕੰਦਾ = ਮਹਿਕ ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗਦਹਾ ਦੇਹੀ ਖਉਲੀਐ; ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੈ ਨਰਕ ਭਵੰਦਾ।

ਪਰ ਜੇਕਰ ਮਨਮੁਖ ਰੂਪੀ ਗਦਹਾ = ਗਧੇ ਦੇ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਰੂਪੀ ਦੇਹ = ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਖਉਲੀਐ = ਲਾਉਣੇ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਾਰ = ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣੈ = ਜਾਣਦਾ, ਬਲਕਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਰੂਪੀ ਸੁਆਹ ਵਿਚ ਲੇਟਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗਦਾ ਹੋਇਆ ਨਰਕ ਵਿਚ ਭਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਗੁਰਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਹਿਰਦੈ ਨ ਧਰੰਦਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਉ = ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਧਰੰਦਾ = ਧਾਰਨ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਅੰਨ੍ਹਾ ਅਖੀਂ ਹੋਵਈ; ਬੋਲਾ ਕੰਨਾਂ ਸੁਣ ਨ ਸੁਣੰਦਾ।

('ਬੋਲਾ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਵੈਰਾਗ, ਬਿਬੇਕ ਰੂਪੀ ਅਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋਵਈ = ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ, ਵਿਚਾਰ ਰੂਪੀ ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਬੋਲ਼ੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸੁਣ = ਸੁਣਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਨ = ਨਾ ਸੁਣੰਦਾ = ਸੁਣਿਆ ਅਣਸੁਣਿਆ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਅਣਸੁਣਿਆ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਧਾ ਚਟੀ; ਜਾਇ ਭਰੰਦਾ॥੧੪॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਬਧਾ = ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਚਟੀ = ਜੁਰਮਾਨਾ ਭਰਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੰਦਾ = ਭਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਬੰਨ੍ਹੇ-ਬੰਨ੍ਹਾਏ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਹੇ-ਕਹਾਏ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਲਗਾਅ ਨਹੀਂ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬਧਾ ਚਟੀ ਜੋ ਭਰੇ ਨਾ ਗੁਣੁ ਨਾ ਉਪਕਾਰੁ॥ *(ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਸਲੋਕ ਮ: ੨, ਅੰਗ ੭੮੭)*

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਗੁਰਮੁਖ ਰੇਸ਼ਮੀ ਬਸਤਰ, ਮਨਮੁਖ ਕਾਲਾ ਕੰਬਲ)

ਧੋਤੇ ਹੋਵਨਿ ਉਜਲੇ; ਪਾਟ ਪਟੰਬਰ ਖਰੇ ਅਮੋਲੇ।

ਪਾਟ = ਰੇਸ਼ਮ ਤੇ ਪਟੰਬਰ (ਪਟ + ਅੰਬਰ) ਪਟ = ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਅੰਬਰ = ਬਸਤਰ ਧੋਤੇ = ਧੋਣ ਨਾਲ ਉਜਲੇ = ਚਿੱਟੇ, ਨਿਰਮਲ ਹੋਵਨਿ = ਹੋ ਕੇ ਖਰੇ = ਬਹੁਤ ਅਮੋਲੇ = ਨਿਰਮੋਲਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੀ ਰੰਗੀਅਨਿ; ਸਭੇ ਰੰਗ ਸੁਰੰਗੁ ਅਡੋਲੇ।

ਫਿਰ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ = ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਰੰਗੀਅਨਿ = ਰੰਗੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਭੇ = ਸਾਰੇ ਰੰਗ ਸੁਰੰਗੁ = ਸੋਹਣੇ ਰੰਗ ਹੋ ਕੇ ਅਡੋਲ = ਸਥਿਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਪੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਲੈ ਪੈਨ੍ਹਦੇ; ਰੂਪ ਰੰਗ ਰਸ ਵੰਸ ਨਿਕੋਲੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬ = ਵੱਡੇ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਪੈਨ੍ਹਦੇ = ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰੂਪ ਰੰਗ ਤੇ ਰਸ = ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨ ਕੇ ਨਿਕੋਲੇ = ਨੇਕ ਵੰਸ = ਕੁਲ ਦੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

ਸੋਭਾਵੰਤੁ ਸੁਹਾਵਣੇ; ਚਜ ਅਚਾਰ ਸੀਗਾਰ ਵਿਚੋਲੇ।

ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਚਜ = ਢੰਗ ਅਤੇ ਅਚਾਰ = ਵਿਹਾਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੱਪੜਿਆਂ ਕਰਕੇ ਸੋਭਾਵੰਤੁ = ਸ਼ੋਭਾ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸੁਹਾਵਣੇ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੀਗਾਰ = ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਅਤੇ ਸੋਹਣੇਪਣ ਵਿਚ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿਚਲਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਵਿਚੋਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਾਲਾ ਕੰਬਲ ਉਜਲਾ; ਹੋਇ ਨ ਧੋਤੇ ਰੰਗਿ ਨਿਰੋਲੇ।

ਕਾਲੇ ਕੰਬਲ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਧੋਤੇ = ਧੋ ਲਈਏ, ਉਹ ਉਜਲਾ = ਚਿੱਟਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲੇ = ਸ਼ੁੱਧ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਧੋਤੇ ਹੋਵਨਿ ਉਜਲੇ; ਪਾਟ ਪਟੰਬਰ ਖਰੇ ਅਮੋਲੇ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਪਾਟ = ਰੇਸ਼ਮ ਤੇ ਪਟੰਬਰ = ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਬਸਤਰ ਵਾਂਗ ਖਰੇ = ਚੰਗੇ ਅਮੋਲਕ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਧੋਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੀ ਮੈਲ ਤੋਂ ਉਜਲੇ ਭਾਵ ਨਿਰਮਲ ਹਨ।

ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੀ ਰੰਗੀਅਨਿ; ਸਭੇ ਰੰਗ ਸੁਰੰਗੁ ਅਡੋਲੇ।

ਫਿਰ ਉਹ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਤਿਆਗ ਦੇ ਬਿਰੰਗ, ਭਾਵ ਮਿਸ਼ਰਤ ਰੰਗ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੰਗੀਅਨਿ = ਰੰਗ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਸਭੇ = ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਰੰਗ ਕੇ ਭਗਤੀ ਦੇ ਸੁਰੰਗੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਰੰਗ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਲੈ ਪੈਨ੍ਹਦੇ; ਰੂਪ ਰੰਗ ਰਸ ਵੰਸ ਨਿਕੋਲੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਤਨ

ਦੇ ਵਿਚ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ, ਸਫ਼ਾਈ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਮਨ ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਜੀਠੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਨਿਕੋਲੇ = ਨਵੀਨ ਭਗਤੀ ਦੀ ਵੰਸ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੋਭਾਵੰਤੁ ਸੁਹਾਵਣੇ; ਚਜ ਅਚਾਰ ਸੀਗਾਰ ਵਿਚੋਲੇ।

ਲੋਕ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੀ ਸੋਭਾਵੰਤੁ = ਵਡਿਆਈ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਸੁਹਾਵਣੇ = ਸ਼ੋਭਦੇ ਹਨ, ਚਜ = ਚੰਗੇ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਅਚਾਰ = ਕਰਤੱਬ ਕਰਨ ਰੂਪ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਹੋਰਨਾਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਵਿਚੋਲੇ = ਵਿਚੋਲਗਿਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ :

ਕਾਲਾ ਕੰਬਲ ਉਜਲਾ; ਹੋਇ ਨ ਧੋਤੇ ਰੰਗਿ ਨਿਰੋਲੇ।

ਮਨਮੁਖਾਂ ਦਾ ਮਨ ਕਾਲੇ ਕੰਬਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਉਜਲਾ = ਚਿੱਟਾ, ਨਿਰਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਧੋਤੇ = ਧੋਣ ਨਾਲ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਨਿਕੋਲੇ = ਸ਼ੁੱਧ ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਝਾਕੈ ਅੰਦਰਿ ਨੀਰੁ ਵਿਰੋਲੇ।

ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦੁ = ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵੱਲ ਝਾਕੈ = ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨੀਰੁ = ਪਾਣੀ ਰੂਪ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਲੇ = ਰਿੜਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ; ਉਜੜ ਖੋਲੇ ॥੧੫॥

('ਖੋਲੇ' ਭਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ)

ਅਜਿਹੇ ਕਪਟ = ਝੂਠੇ ਸਨੇਹੀ = ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਉਜੜੇ ਖੋਲੇ = ਘਰਾਂ ਵਾਂਗ ਅੰਦਰੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਬੂਆੜ ਤਿਲ, ਮਨਮੁਖ)

ਖੇਤੈ ਅੰਦਰਿ ਜੰਮਿਕੈ; ਸਭ ਦੂੰ ਉੱਚਾ ਹੋਇ ਵਿਖਾਲੇ।

ਖੇਤੈ = ਖੇਤ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਬੂਆੜ[1] ਤਿਲ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬੀਜ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਜੰਮਿਕੈ = ਜੰਮ ਕੇ, ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਸਭ ਦੂੰ = ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਬ੍ਰਿਛ ਹੋ ਕੇ ਵਿਖਾਲੇ = ਵਿਖਾਲਦਾ ਹੈ।

ਬੂਟੁ ਵਡਾ ਕਰਿ ਫੈਲਦਾ; ਹੋਇ ਚੁਹਚੁਹਾ ਆਪੁ ਸਮਾਲੇ।

ਬੂਆੜ ਦਾ ਬੂਟੁ = ਬੂਟਾ ਆਪਣੇ ਮੁੱਢ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਕਰਿ = ਕਰ ਕੇ ਫੈਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੁਹਚੁਹਾ = ਲਾਲ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਾਲੇ = ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੈ।

ਖੇਤਿ ਸਫਲ ਹੋਇ ਲਾਵਣੀ; ਛੁਟਨਿ ਤਿਲੁ ਬੂਆੜ ਨਿਰਾਲੇ।

ਜਦੋਂ ਖੇਤ ਵਿਚ ਬੂਆੜ ਦੇ ਬੂਟੇ ਸਫਲ = ਫਲ ਸਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਾਵਣੀ = ਕਟਾਈ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੂਆੜ ਦੇ ਫੋਕੇ ਤਿਲਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਾਲੇ = ਵੱਖਰੇ ਛੁਟਨਿ = ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਛੁਟੇ ਤਿਲ ਬੂਆੜ ਜਿਉ ਸੁੰਞੇ ਅੰਦਰਿ ਖੇਤ॥ *(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੬੩)*

---

੧. ਖ਼ਾਲੀ ਤਿਲਾਂ ਦਾ ਬੂਟਾ, ਜੋ ਤਿਲਾਂ ਦੀ ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਉੱਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਫਲੀ ਵਿਚ ਤਿਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਤਿਲਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਸੁਆਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨਿਹਫਲ ਸਾਰੇ ਖੇਤ ਵਿਚਿ; ਜਿਉ ਸਰਵਾੜ ਕਮਾਦ ਵਿਚਾਲੇ।

ਸਾਰੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਬੂਆੜ ਦੇ ਤਿਲ ਨਿਹਫਲ = ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਮਾਦ = ਗੰਨਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਸਰਵਾੜ = ਸਰਕੜੇ ਦਾ ਝੁੰਡ ਜੰਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਖੇਤੈ ਅੰਦਰਿ ਜੰਮਿਕੈ; ਸਭ ਦੂੰ ਉੱਚਾ ਹੋਇ ਵਿਖਾਲੇ।

ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਖੇਤੈ = ਖੇਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੂਆੜ ਤਿਲਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਜੰਮਿਕੈ = ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਸਭ = ਸਾਰਿਆਂ ਦੂੰ = ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਵਿਖਾਲੇ = ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਬੂਟੁ ਵਡਾ ਕਰਿ ਫੈਲਦਾ; ਹੋਇ ਚੁਹਚੁਹਾ ਆਪੁ ਸਮਾਲੇ।

ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਵਾਂਗੂੰ ਮਨਮੁਖ ਭਾਵੇਂ ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਫੈਲਦਾ = ਫੈਲਾਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਰੂਪੀ ਚੁਹਚੁਹਾ ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੋ ਕਰਕੇ ਆਪ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੈ।

ਖੇਤਿ ਸਫਲ ਹੋਇ ਲਾਵਣੀ; ਛੁਟਨਿ ਤਿਲੁ ਬੂਆੜ ਨਿਰਾਲੇ।

ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਖੇਤ ਵਿਚ ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਫਲ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਲਾਵਣੀ = ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੋ ਬੂਆੜ ਤਿਲਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਮਨਮੁਖ ਹਨ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਛੁਟਨਿ = ਛੱਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਨਿਰਾਲੇ = ਨਿਰੋਲ ਪਾਪ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਜਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਪਾਂ ਰੂਪੀ ਸੁਆਹ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨਿਹਫਲ ਸਾਰੇ ਖੇਤ ਵਿਚਿ; ਜਿਉ ਸਰਵਾੜ ਕਮਾਦ ਵਿਚਾਲੇ।

ਮਨਮੁਖ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਖੇਤ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਨਿਹਫਲ = ਨਿਸਫਲ ਹੋ ਕੇ ਇਉਂ ਅਪਮਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਕਮਾਦ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਸਰਵਾੜ = ਸਰਕੜਾ ਅਪਮਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਰਕਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸਾੜਨ ਦੇ ਹੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਕਪਟ ਸਨੇਹੁ ਕਰਨਿ ਬੇਤਾਲੇ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਕਪਟ = ਝੂਠੇ ਸਨੇਹੁ = ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਬੇਤਾਲੇ = ਬੇਸੁਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਕਰਨਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਉਹ ਆਪਣੇ (ਬੇ + ਤਾਲੇ) ਤਾਲੇ = ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਬੇ = ਰਹਿਤ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮਨਮੁਖ ਅੰਧੇ ਫਿਰਹਿ ਬੇਤਾਲੇ॥ *(ਮਾਝ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੧੧੭)*

ਨਿਹਫਲ ਜਨਮੁ ਅਕਾਰਥਾ; ਹਲਤਿ ਪਲਤਿ ਹੋਵਨਿ ਮੁਹ ਕਾਲੇ।

ਅਜਿਹੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਨਿਹਫਲ = ਫਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਆਪਣਾ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ

ਅਕਾਰਥਾ = ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਗਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਲਤਿ = ਲੋਕ ਪਲਤਿ = ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਕਾਲੇ = ਕਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਮਪੁਰਿ; ਜਮ ਜੰਦਾਰਿ ਹਵਾਲੇ ॥੧੬॥

ਅਜਿਹੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਮਪੁਰਿ = ਜਮਾਂ ਦੀ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ਜੰਦਾਰਿ = ਜਿੰਦ ਦੇ ਵੈਰੀ ਜਮਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੧੬॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮਨਮੁਖ ਹੁਕਮੁ ਨ ਜਾਣਨੀ ਤਿਨ ਮਾਰੇ ਜਮ ਜੰਦਾਰੁ ॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੯੦)*

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਕੈਹਾਂ ਅਤੇ ਸੰਖ ਤੋਂ ਮਨਮੁਖ)

ਉਜਲ ਕੈਹਾਂ ਚਿਲਕਣਾ; ਥਾਲੀ ਜੇਵਣਿ ਜੂਠੀ ਹੋਵੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕੈਹਾਂ = ਕਾਂਸੀ ਦਾ ਬਰਤਨ ਬੜਾ ਉਜਲ = ਚਿੱਟਾ ਤੇ ਚਿਲਕਣਾ = ਚਮਕੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਥਾਲੀ ਵਿਚ ਰੋਟੀ ਜੇਵਣਿ = ਖਾਧੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਥਾਲੀ ਕਾਲਸ ਰੂਪ ਜੂਠੀ ਹੋਵੈ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਉਜਲੁ ਕੈਹਾ ਚਿਲਕਣਾ ਘੋਟਿਮ ਕਾਲੜੀ ਮਸੁ ॥
ਧੋਤਿਆ ਜੂਠਿ ਨ ਉਤਰੈ ਜੇ ਸਉ ਧੋਵਾ ਤਿਸੁ ॥੧॥ *(ਸੂਹੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੭੨੯)*

ਜੂਠਿ ਸੁਆਹੂ ਮਾਂਜੀਐ; ਗੰਗਾ ਜਲ ਅੰਦਰਿ ਲੈ ਧੋਵੈ।

ਜੂਠਿ = ਜੂਠੀ ਥਾਲੀ ਨੂੰ ਸੁਆਹ ਨਾਲ ਮਾਂਜੀਐ = ਮਾਂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਗੰਗਾ ਦੇ ਜਲ = ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਧੋਵੈ = ਧੋਂਦੇ ਹਨ।

ਬਾਹਰੁ ਸੁਚਾ ਧੋਤਿਆਂ; ਅੰਦਰਿ ਕਾਲਖ ਅੰਤਿ ਵਿਗੋਵੈ।

ਕਾਂਸੀ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਧੋਤਿਆਂ = ਧੋਣ ਮਾਂਜਣ ਨਾਲ ਤਾਂ ਸੁੱਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚਲੀ ਕਾਲਖ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਤਿ = ਅਖ਼ੀਰ ਤਕ ਵਿਗੋਵੈ = ਖ਼ਰਾਬ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮਨਿ ਜੂਠੇ ਤਨਿ ਜੂਠਿ ਹੈ; ਥੁਕਿ ਪਵੈ ਮੁਹਿ ਵਜੈ ਰੋਵੈ।

ਸੰਖ ਮਨ ਕਰਕੇ ਜੂਠਾ ਹੈ ਤੇ ਤਨ ਕਰਕੇ ਵੀ ਜੂਠਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਵਜੈ = ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਥੁੱਕ ਪਵੈ = ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਕਰਕੇ ਰੋਵੈ = ਰੋਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਉਜਲ ਕੈਹਾਂ ਚਿਲਕਣਾ; ਥਾਲੀ ਜੇਵਣਿ ਜੂਠੀ ਹੋਵੈ।

ਕੈਹਾਂ = ਕਾਂਸੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਮੁਖ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਬਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਉਜਲ = ਚਿੱਟਾ ਤੇ ਚਿਲਕਣਾ = ਚਮਕੀਲਾ ਕਰ ਕੇ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਥਾਲੀ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜੇਵਣਿ = ਭੋਗਣ ਰੂਪ ਜੂਠੀ ਹੋਵੈ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜੂਠਿ ਸੁਆਹੂ ਮਾਂਜੀਐ; ਗੰਗਾ ਜਲ ਅੰਦਰਿ ਲੈ ਧੋਵੈ।

ਜੇਕਰ ਮਨਮੁਖ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਜੂਠ ਲਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਪੁੰਨ ਕਰਮਾਂ ਰੂਪੀ ਸੁਆਹ ਨਾਲ ਮਾਂਜੀਐ = ਮਾਂਜਣਾ ਵੀ ਚਾਹੁਣ, ਫਿਰ ਗੰਗਾ ਜਲ ਵਾਂਗੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਰੂਪ ਜਲ ਨਾਲ ਧੋ ਵੀ ਲੈਣ।

ਬਾਹਰੁ ਸੁਚਾ ਧੋਤਿਆਂ; ਅੰਦਰਿ ਕਾਲਖ ਅੰਤਿ ਵਿਗੋਵੈ।

ਪਰ ਬਾਹਰ ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਸੁੱਚਾ ਹੋਣ ਲਈ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਰੂਪ ਧੋਤਿਆਂ ਵੀ ਅੰਦਰਿ = ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਕਾਲਖ ਅੰਤ ਨੂੰ ਵਿਗੋਵੈ = ਖ਼ਰਾਬ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮਨਿ ਜੂਠੇ ਤਨਿ ਜੂਠਿ ਹੈ; ਥੁਕਿ ਪਵੈ ਮੁਹਿ ਵਜੈ ਰੋਵੈ।

ਸੰਖ ਰੂਪ ਮਨਮੁਖ ਵਿਕਾਰ ਚਿਤਵਣ ਕਰਕੇ ਮਨ ਕਰਕੇ ਵੀ ਜੂਠੇ ਹਨ ਤੇ ਵਿਕਾਰ ਭੋਗਣ ਕਰਕੇ ਤਨ ਕਰਕੇ ਵੀ ਜੂਠੇ ਹਨ, ਲਾਹਨਤਾਂ ਰੂਪੀ ਥੁੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਹਿ = ਮੂੰਹ ਉੱਪਰ ਪਵੈ = ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਜਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਵਜੈ = ਵੱਜਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਫਿਰ ਰੋਵੈ = ਰੋਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਗਲਾਂ ਗੋਵੈ।

(‘ਗੱਲਾਂ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਬਦੁ = ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਕਪਟ = ਝੂਠਾ ਸਨੇਹੀ = ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਗਲਾਂ ਗੋਵੈ = ਬਕਬਕ ਕਰ ਕੇ ਝੂਠੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਹੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।

ਗਲੀ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਨ ਹੋਵਈ; ਖੰਡੁ ਖੰਡੁ ਕਰਿ ਸਾਉ ਨ ਭੋਵੈ।

(‘ਗੱਲੀਂ’ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਖੰਡ ਖੰਡ ਕਰਨ ਨਾਲ ਖੰਡ ਦਾ ਸਾਉ = ਸਵਾਦ ਨ = ਨਹੀਂ ਭੋਵੈ = ਆਉਂਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਖਾਂਡ ਖਾਂਡ ਕਹੈ ਜਿਹਬਾ ਨ ਸ੍ਵਾਦ ਮੀਠੋ ਆਵੈ...॥ *(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਕਬਿੱਤ ੪੩੭)*

ਇਵੇਂ ਇਕੱਲੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਤ੍ਰਿਪਤਿ = ਸ਼ਾਂਤੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੋਵਈ = ਹੁੰਦੀ **ਵਾ:** ਅੰਦਰ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਤਮਿਕ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਖੰਡ ਖਾਧੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਮਖਨੁ ਖਾਇ ਨ; ਨੀਰੁ ਵਿਲੋਵੈ ॥੧੭॥

ਜਿਵੇਂ ਨੀਰੁ = ਪਾਣੀ ਵਿਲੋਵੈ = ਰਿੜਕਣ ਵਾਲੇ ਕਦੇ ਮੱਖਣ ਨਹੀਂ ਖਾਇ = ਖਾ ਸਕਦੇ **ਵਾ:** ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕਾਮ ਕਰਮ ਰੂਪੀ ਪਾਣੀ ਰਿੜਕਣ ਵਾਲੇ ਕਦੇ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਰੂਪੀ ਮੱਖਣ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦੇ ॥੧੭॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪੋਖਰੁ ਨੀਰੁ ਵਿਰੋਲੀਐ ਮਾਖਨੁ ਨਹੀ ਰੀਸੈ ॥੭॥ *(ਗਉੜੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੨੨੯)*

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਅਰਿੰਡ ਕਨੇਰ ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ)

ਰੁਖਾਂ ਵਿਚਿ ਕੁਰੁਖ ਹਨਿ; ਦੋਵੈਂ ਅਰੰਡ ਕਨੇਰ ਦੁਆਲੇ।

(‘ਕੁਰੁੱਖ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਰੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਰੰਡ = ਅਰਿੰਡ ਦਾ ਬੂਟਾ ਅਤੇ ਕਨੇਰ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਦੋਵੇਂ ਕੁਰੁਖ = ਭੈੜੇ ਰੁੱਖ ਹਨ, ਜੋ ਖੇਤ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਰੰਡ ਫਲੈ ਅਰਡੋਲੀਆਂ; ਫਲ ਅੰਦਰਿ ਬੀਅ ਚਿਤਮਿਤਾਲੇ।

(‘ਚਿਤਮਿ-ਤਾਲੇ’ ਬੋਲੋ)

ਅਰੰਡ = ਅਰਿੰਡ ਦਾ ਬੂਟਾ ਅਰਡੋਲੀਆਂ = ਡੋਡੀਆਂ ਨਾਲ ਫਲੈ = ਫਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਫਲ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚਲੇ ਬੀਅ = ਬੀਜ ਚਿਤਮਿਤਾਲੇ = ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਨਿਬਹੈ ਨਾਹੀ ਨਿਜੜਾ; ਹਰ ਵਰਿਆਈ ਹੋਇ ਉਚਾਲੇ।

(‘ਵਰ੍ਰਿਆਈ’ ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਅਰਿੰਡ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਹਰ ਵਰਿਆਈ = ਸਾਲ ਉਚਾਲੇ = ਉੱਚਾ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਜੜਾ = ਜੜ੍ਹਾਂ ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਨਿਬਹੈ = ਟਿਕਦਾ ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉੱਚਾ ਹੋਣ ’ਤੇ ਹਵਾ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਕਨੇਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਕਲੀਆਂ ਪਵਨਿ ਕਨੇਰ ਨੋ; ਦੁਰਮਤਿ ਵਿਚਿ ਦੁਰਗੰਧਿ ਦਿਖਾਲੇ।

ਕਨੇਰ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਨੂੰ ਕਲੀਆਂ ਪਵਨਿ = ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਤ ਵਿਚ ਲੋਕ ਦੁਰ = ਭੈੜਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਦੁਰਗੰਧਿ = ਭੈੜੀ ਬਦਬੋ ਹੀ ਦਿਖਾਲੇ = ਵਿਖਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਾਹਰ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲੁ ਹੋਇ; ਅੰਦਰਿ ਚਿਟਾ ਦੁਬਿਧਾ ਨਾਲੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ = ਗੂੜ੍ਹੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਦੁਬਿਧਾ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਅੰਦਰੋਂ ਚਿੱਟੇ ਹਨ, ਬਾਹਰੋਂ ਲਾਲ ਹਨ ਕਿਹੜੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੰਨੀਏ, ਭਾਵ ਬਾਹਰੋਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਸੋਹਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਬਦਬੂਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਰੁਖਾਂ ਵਿਚਿ ਕੁਰੁਖ ਹਨਿ; ਦੋਵੈਂ ਅਰੰਡ ਕਨੇਰ ਦੁਆਲੇ।

ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਵਣ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਰੁੱਖ ਰੂਪ ਮਨੁੱਖ ਹਨ, ਪਰ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਕੁਰੁਖ = ਭੈੜੇ ਰੁੱਖ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬਹੁਤ ਭੈੜੇ ਹਨ। ਇਕ ਅਰਿੰਡ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਾਖੰਡੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਕਨੇਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਾਸਤਕ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਖੇਤ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹੁਣ ਪਾਖੰਡੀ ਰੂਪ ਅਰਿੰਡ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਅਰੰਡ ਫਲੈ ਅਰਡੋਲੀਆਂ; ਫਲ ਅੰਦਰਿ ਬੀਅ ਚਿਤਮਿਤਾਲੇ।

ਪਾਖੰਡੀ ਰੂਪ ਅਰਿੰਡ ਸਿੱਖੀ ਸੇਵਕੀ ਰੂਪ ਅਰਡੋਲੀਆਂ = ਡੋਡੀਆਂ ਨਾਲ ਫਲੈ = ਫਲਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਚੇਲੇ ਚੇਲੀਆਂ ਪਾਖੰਡ ਰੂਪ ਫਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚੋਰੀਆਂ, ਯਾਰੀਆਂ ਕਰਨ ਰੂਪ ਚਿਤਮਿਤਾਲੇ = ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ ਹਨ।

ਨਿਬਹੈ ਨਾਹੀ ਨਿਜੜਾ; ਹਰ ਵਰਿਆਈ ਹੋਇ ਉਚਾਲੇ।

ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਹੀਂ ਨਿਬਹੈ = ਨਿਭਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਨਿਜੜਾ = ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਨ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਉਚਾਲੇ = ਉੱਚੇ ਹੋ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਬੁਰਿਆਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਭਲਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਹੁਣ ਨਾਸਤਕ ਰੂਪ ਕਨੇਰ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

ਕਲੀਆਂ ਪਵਨਿ ਕਨੇਰ ਨੋ; ਦੁਰਮਤਿ ਵਿਚਿ ਦੁਰਗੰਧਿ ਦਿਖਾਲੇ।

ਨਾਸਤਕ ਰੂਪ ਕਨੇਰ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੋ = ਨੂੰ ਦਲੀਲਾਂ ਰੂਪ ਕਲੀਆਂ ਪਵਨਿ = ਪਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਮੈਂ ਸਿੱਧ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਦੁਰਮਤਿ = ਭੈੜੀ ਮਤ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਸਤਕਪੁਣੇ ਦੀ ਦੁਰਗੰਧਿ = ਭੈੜੀ ਬਦਬੋ ਦਿਖਾਲੇ = ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਬਾਹਰ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲੁ ਹੋਇ; ਅੰਦਰਿ ਚਿਟਾ ਦੁਬਿਧਾ ਨਾਲੇ।

ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ ਲਾਲ = ਪਿਆਰ ਗੁਲਾਲੁ = ਗੂੜ੍ਹੇ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੁਬਿਧਾ = ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੇ ਨਾਲੇ = ਸਹਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਰ ਈਰਖਾ ਨੇ ਚੱਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਗਣਤੀ ਵਿਚ ਭਵੈ ਭਰ ਨਾਲੇ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਬਦੁ = ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਦੇ ਗਣਤੀ = ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਭਰ ਨਾਲੇ = ਭਾਰ ਨਾਲ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਭਵੈ = ਭਾਉਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਅੰਦਰ ਭਵੈ = ਭਾਉਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਕਪਟ ਸਨੇਹ; ਖੇਹ ਮੁਹ ਕਾਲੇ ॥੧੮॥

ਕਪਟ = ਝੂਠਾ ਸਨੇਹ = ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੇ ਮੁਹ = ਮੂੰਹ ਲੋਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਕਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਖੇਹ = ਸੁਆਹ ਪੈਂਦੀ ਹੈ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਅੱਕ ਤਿੱਡੇ ਵਾਂਗ ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ)

ਵਣ ਵਿਚਿ ਫਲੈ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਬਹੁ ਰਸ ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਸੁਹੰਦੇ।

ਵਣ = ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵਣਾਸਪਤਿ = ਬਨਸਪਤੀ ਫਲੈ = ਫਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸਾਂ ਤੇ ਗੰਧ = ਖ਼ੁਸ਼ਬੋ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਖ਼ੁਸ਼ਬੋ ਨਾਲ ਸੁਹੰਦੇ = ਸ਼ੋਭਦੇ ਹਨ।

ਅੰਬ ਸਦਾ ਫਲ ਸੋਹਣੇ; ਆੜੂ ਸੇਵ ਅਨਾਰ ਫਲੰਦੇ।

ਅੰਬ ਦੇ ਦਰੱਖ਼ਤਾਂ ਦੇ ਫਲ ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੋਹਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆੜੂ, ਸੇਵ = ਸੇਬ ਅਤੇ ਅਨਾਰ ਦੇ ਫਲ ਫਲੰਦੇ = ਫਲਦੇ ਹਨ।

ਦਾਖ ਬਿਜਉਰੀ ਜਾਮਣੂ; ਖਿਰਣੀ ਤੂਤ ਖਜੂਰਿ ਅਨੰਦੇ।

ਦਾਖ ਬਿਜਉਰੀ = ਬਿਜੌਰ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਦਾਖਾਂ, ਜਾਮਣੂ = ਜਾਮਣਾਂ, ਖਿਰਣੀ = ਨਿਮੋਲੀ ਵਰਗਾ ਇਕ ਫਲ ਜੋ ਖਾਣ ਵਿਚ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੂਤ ਤੇ ਖਜੂਰ ਦੇ ਫਲ ਖਾਣ ਵਿਚ ਅਨੰਦੇ = ਅਨੰਦਮਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪੀਲੂ ਪੇਝੂ ਬੇਰ ਬਹੁ; ਕੇਲੇ ਤੇ ਅਖਰੋਟ ਬਣੰਦੇ।

ਪੀਲੂ = ਬਣ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਅਤੇ ਪੇਝੂ = ਕਰੀਰ ਦਾ ਪੱਕਾ ਫਲ, ਬਹੁਤੇ ਬੇਰ, ਕੇਲੇ ਤੇ ਅਖਰੋਟ ਬਹੁਤ ਬਣੰਦੇ = ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਮੂਲਿ ਨ ਭਾਵਨਿ ਅਕਟਿਡਿ; ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਤਜਿ ਅਕਿ ਵਸੰਦੇ।

ਮੂਲਿ = ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਅੱਕ ਦੇ ਟਿੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਕਦੇ ਵੀ ਭਾਵਨਿ = ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਤਜਿ = ਛੱਡ ਕੇ ਸਦਾ ਅੱਕਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਵਸੰਦੇ = ਵੱਸਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਥਣ ਜੋਕ ਲਵਾਈਐ; ਦੁਧ ਨ ਪੀਐ ਲੋਹੂ ਗੰਦੇ।

ਜੇ = ਜੇਕਰ ਜੋਕ ਨੂੰ ਥਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਵਾਈਐ = ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਦੁੱਧ ਨ = ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੀ, ਸਗੋਂ ਗੰਦਾ ਲੋਹੂ = ਲਹੂ ਹੀ ਪੀਂਦੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਵਣ ਵਿਚਿ ਫਲੈ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਬਹੁ ਰਸ ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਸੁਹੰਦੇ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਵਣ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮਨੁੱਖ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਫਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰਸਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਾਮ ਦਾ ਰਸ, ਭਗਤੀ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ, ਇਹ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਗੰਧ = ਖ਼ੁਸ਼ਬੋ ਬਹੁਤ ਸੁਹੰਦੇ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੈ।

ਅੰਬ ਸਦਾ ਫਲ ਸੋਹਣੇ; ਆੜੂ ਸੇਵ ਅਨਾਰ ਫਲੰਦੇ।

ਅੰਬ ਰੂਪ ਸੰਤ ਜਨ ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਫਲ ਦੇ ਨਾਲ ਸੋਹਣੇ = ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹਨ, ਆੜੂ ਅਤੇ ਅਨਾਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਜਗਿਆਸੂ ਜਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਫਲੰਦੇ = ਫਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦਾਖ ਬਿਜਉਰੀ ਜਾਮਣੂ; ਖਿਰਣੀ ਤੂਤ ਖਜੂਰਿ ਅਨੰਦੇ।

ਬਿਜੌਰੀ ਦਾਖਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਜਾਮਣ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਮਾ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਸਥਿਤ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਖਿਰਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਤੂਤ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਮੰਨਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਖਜੂਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਧਿਆਸਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਨੰਦੇ = ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਪੀਲੂ ਪੇਝੂ ਬੇਰ ਬਹੁ; ਕੇਲੇ ਤੇ ਅਖਰੋਟ ਬਣੰਦੇ।

ਪੀਲੂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ, ਪੇਝੂ = ਕਰੀਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸੰਤੋਖ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ, ਬਹੁਤੇ ਮਿੱਠੇ ਬੇਰਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਕੇਲੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਧਰਮੀ ਤੇ ਅਖਰੋਟ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਧੀਰਜ ਵਾਲੇ ਇਉਂ ਬਣੰਦੇ = ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਮੂਲਿ ਨ ਭਾਵਨਿ ਅਕਟਿਡਿ; ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਤਜਿ ਅਕਿ ਵਸੰਦੇ।

ਮੂਲਿ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਅੱਕ ਦੇ ਟਿੱਡੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਮਨਮੁਖ ਨਾਸਤਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪ ਫਲਾਂ ਵਾਲੇ ਭਾਵਨਿ = ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਣਾਂ ਰੂਪ ਫਲਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਤਜਿ = ਛੱਡ ਕੇ ਪਾਪ ਕਰਨ ਰੂਪ ਅੱਕਾਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਜਾ ਕੇ ਵਸੰਦੇ = ਵੱਸਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਥਣ ਜੋਕ ਲਵਾਈਐ; ਦੁਧ ਨ ਪੀਐ ਲੋਹੂ ਗੰਦੇ।

ਜੇ = ਜੇਕਰ ਮਨਮੁਖ ਰੂਪ ਜੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਤਸੰਗਤ ਰੂਪ ਥਣ = ਦੁੱਧ ਦੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ 'ਤੇ ਲਾਈਏ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮਾਂ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੁੱਧ ਨਹੀਂ ਪੀਐ = ਪੀਂਦੇ, ਬਲਕਿ ਨਿੰਦਿਆ ਰੂਪੀ ਗੰਦਾ ਲੋਹੂ = ਖ਼ੂਨ ਹੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰੁ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ; ਗਣਤੀ ਅੰਦਰਿ ਝਾਖ ਝਖੰਦੇ।

ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਬਦੁ = ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਗਣਤੀ = ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਲਗਾ ਕੇ ਝਾਖ ਝਖੰਦੇ = ਮਗ਼ਜ਼ ਮਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਪਟ ਸਨੇਹ; ਨ ਥੇਹਿ ਚੜ੍ਹੰਦੇ ॥੧੯॥

ਐਸੇ ਕਪਟ = ਝੂਠੇ ਸਨੇਹ = ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਮਨਮੁਖ ਲੋਕ ਥੇਹਿ = ਟਿਕਾਣੇ 'ਤੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੰਦੇ = ਚੜ੍ਹਦੇ **ਵਾ:** ਪਹੁੰਚਦੇ, ਭਾਵ ਕਦੇ ਵੀ ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ ਲੜੀ)

ਡਡੂ ਬਗਲੇ ਸੰਖ ਲਖ; ਅਕ ਜਵਾਹੇ ਬਿਸੀਅਰ ਕਾਲੇ।

ਜਿਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਡੱਡੂ, ਬਗਲੇ, ਸੰਖ, ਅੱਕ ਤੇ ਜਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਅਤੇ ਕਾਲੇ ਬਿਸੀਅਰ = ਸੱਪ ਹਨ।

ਸਿੰਬਲ ਘੁਘੂ ਚਕਵੀਆਂ; ਕੜਛ ਹਸਤਿ ਲਖ ਸੰਢੀ ਨਾਲੇ।

ਜਿਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਿੰਬਲ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ, ਘੁਘੂ = ਉੱਲੂ, ਚਕਵੀਆਂ, ਕੜਛੀਆ, ਹਸਤਿ = ਹਾਥੀ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੰਢੀ = ਬਾਂਝ ਨਾਲੇ = ਨਾਰਾਂ ਹੋਣ।

ਪਥਰ ਕਾਂਵ ਰੋਗੀ ਘਣੇ; ਗਦਹਾ ਕਾਲੇ ਕੰਬਲ ਭਾਲੇ।

ਜਿਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪੱਥਰ, ਕਾਂਵ = ਕਾਂ, ਘਣੇ = ਬਹੁਤ ਰੋਗੀ, ਗਦਹਾ = ਗਧੇ, ਕਾਲੇ ਕੰਬਲ ਵਰਗੇ ਭਾਲੇ = ਰਿੱਛ ਹਨ।

ਕੈਹੈ ਤਿਲ ਬੂਆੜ ਲਖ; ਅਕਤਿਡ ਅਰੰਡ ਤੁੰਮੇ ਚਿਤਰਾਲੇ।

('ਕੈਹੈਂ' ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਕੈਂਹੇ, ਬੂਆੜ ਤਿਲ = ਨਿਕੰਮੇ ਤਿਲ, ਅੱਕ ਦੇ ਤਿਡ = ਟਿੱਡੇ, ਅਰੰਡ = ਅਰਿੰਡ ਦੇ ਦਰੱਖ਼ਤ ਅਤੇ ਚਿਤਰਾਲੇ = ਚਿਤਮਿਤਾਲੇ ਤੁੰਮੇ = ਕੌੜਤੁੰਮੇ ਹਨ।

ਕਲੀ ਕਨੇਰ ਵਖਾਣੀਐ; ਸਭ ਅਵਗੁਣ ਮੈ ਤਨਿ ਭੀਹਾਲੇ।

ਜਿਵੇਂ ਕਨੇਰ ਦੇ ਦਰੱਖ਼ਤ ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਦਾ ਵਖਾਣੀਐ = ਵਖਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਾਹਰੋਂ ਗੂੜ੍ਹੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਚਿੱਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ = ਸਾਰਿਆਂ ਜਿੰਨੇ ਭੀਹਾਲੇ = ਭਿਆਨਕ ਔਗੁਣ ਮੇਰੇ ਤਨਿ = ਸਰੀਰ ਮੈ = ਵਿਚ ਹਨ।

ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ

ਡਡੂ ਬਗਲੇ ਸੰਖ ਲਖ; ਅਕ ਜਵਾਹੇ ਬਿਸੀਅਰ ਕਾਲੇ।

ਡੱਡੂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਜਾਲਾ ਖਾਣ ਵਾਲੇ, ਬਗਲੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਾਖੰਡੀ, ਸੰਖ ਦੀ ਨਿਆਈਂ

ਫੋਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਖ = ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ, ਅੱਕ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕ੍ਰੋਧੀ, ਜਵਾਹੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਾਸਤਕ, ਕਾਲੇ ਬਿਸੀਅਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕਾਮੀ ਮਨਮੁਖ ਹਨ।

ਸਿੰਬਲ ਘੁਘੂ ਚਕਵੀਆਂ; ਕੜਛ ਹਸਤਿ ਲਖ ਸੰਢੀ ਨਾਲੇ।

ਸਿੰਬਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੰਕਾਰੀ, ਘੁੱਘੂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬੇਸਮਝ, ਚਕਵੀਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੁੜੇ ਹੋਏ, ਕੜਛੀਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਰਸ ਨਾ ਮਾਨਣ ਵਾਲੇ, ਹਾਥੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਬਹੁਤ ਪਦਾਰਥ ਖਾਣ ਵਾਲੇ, ਸੰਢੀ = ਬਾਂਝ ਨਾਲੇ = ਨਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਇਹ ਲਖ = ਜਾਨਣਾ ਕਰੋ।

ਪਥਰ ਕਾਂਵ ਰੋਗੀ ਘਣੇ; ਗਦਹਾ ਕਾਲੇ ਕੰਬਲ ਭਾਲੇ।

ਪੱਥਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕਠੋਰ ਚਿੱਤ ਵਾਲੇ, ਕਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਗੰਦਗੀ ਖਾਣ ਵਾਲੇ, ਰੋਗੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਘਣੇ = ਬਹੁਤੇ ਹਉਮੈ ਦੇ ਰੋਗੀ, ਗਧੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿੰਦਿਆ ਰੂਪੀ ਖੇਤ ਵਿਚ ਲਿਟਣ ਵਾਲੇ, ਕਾਲੇ ਕੰਬਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਦਿਲ ਦੇ ਕਾਲੇ, ਭਾਲੇ = ਰਿੱਛ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਲਈ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕੈਹੈ ਤਿਲ ਬੂਆੜ ਲਖ; ਅਕਤਿਡ ਅਰੰਡ ਤੁੰਮੇ ਚਿਤਰਾਲੇ।

ਕੈਂਹੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਰਾਗ, ਦ੍ਵੈਸ਼ ਦੀ ਮੈਲ ਵਾਲੇ, ਬੂਆੜ ਤਿਲ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਲਖ = ਜਾਨਣਾ ਕਰੋ। ਅੱਕ ਦੇ ਟਿੱਡੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਾਸਤਕ, ਅਰਿੰਡ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਥੋਥੀ ਵਿਚਾਰ ਵਾਲੇ, ਤੁੰਮੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਕ੍ਰੋਧੀ, ਚਿਤਰਾਲੇ = ਚਤੁਰਾਈਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਕਲੀ ਕਨੇਰ ਵਖਾਣੀਐ; ਸਭ ਅਵਗੁਣ ਮੈ ਤਨਿ ਭੀਹਾਲੇ।

ਕਨੇਰ ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਬੁਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਵਾਲੇ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਭ = ਸਾਰੇ ਭੀਹਾਲੇ = ਭਿਆਨਕ ਔਗੁਣ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੇ ਤਨਿ = ਸਰੀਰ ਮੈ = ਵਿਚ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ;
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਨ ਰਿਦੇ ਸਮਾਲੇ।

ਜਿਹੜੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਿਦੇ = ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਲੇ = ਸੰਭਾਲਦੇ।

ਧ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣ; ਬੇਮੁਖ ਬੇਤਾਲੇ ॥੨੦॥

ਅਜਿਹੇ ਬੇਮੁਖ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਧ੍ਰਿਗੁ = ਧਿਰਕਾਰ ਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਐਸੇ ਮਨੁੱਖ ਬੇਤਾਲੇ = ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ ॥੨੦॥

ਪਉੜੀ ੨੧ (ਨਿੰਦਕਾਂ ਤੇ ਬੇਮੁਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ)

ਲਖ ਨਿੰਦਕ ਲਖ ਬੇਮੁਖਾਂ; ਦੂਤ ਦੁਸਟ ਲਖ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਨਿੰਦਕ = ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬੇਮੁਖਾਂ = ਬੇਮੁੱਖ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਦੂਤ, ਦੁਸਟ = ਵਿਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ = ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਹਨ।

ਸ੍ਵਾਮਿ ਧੋਹੀ ਅਕਿਰਤਿਘਣਿ; ਚੋਰ ਜਾਰ ਲਖ ਲਖ ਪਹਿਨਾਮੀ।

('ਸੁਆਮਿ) ਬੋਲੋ)

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸ੍ਵਾਮਿ ਧੋਹੀ = ਮਾਲਕ ਨਾਲ ਦਗ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਅਕਿਰਤਿਘਣਿ = ਉਪਕਾਰ ਵਿਸਾਰਨ ਵਾਲੇ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਚੋਰ ਜਾਰ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਹਿਨਾਮੀ = ਛਲ ਕਪਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਗਾਈਂ ਵੰਸ ਘਾਤ; ਲਾਇਤਬਾਰ ਹਜਾਰ ਅਸਾਮੀ।

('ਲਾਇ-ਤਬਾਰ' ਬੋਲੋ)

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ = ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਗਾਈਂ = ਗਊਆਂ ਦੀ ਵੰਸ = ਕੁਲਾਂ ਦਾ ਘਾਤ = ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੁੱਚੜ, ਲਾਇਤਬਾਰ = ਚੁਗ਼ਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਅਸਾਮੀ = ਐਬ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਮੁਜਰਮ ਲੋਕ ਹਨ।

ਕੂੜਿਆਰ ਗੁਰ ਗੋਪ ਲਖ; ਗੁਨਹਗਾਰ ਲਖ ਲਖ ਬਦਨਾਮੀ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕੂੜਿਆਰ = ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਗੁਰ ਗੋਪ = ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਂ ਛੁਪਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਗੁਨਹਗਾਰ = ਅਪਰਾਧੀ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬਦਨਾਮੀ = ਬੁਰਾ ਨਾਮ ਖੱਟਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਅਪਰਾਧੀ ਬਹੁ ਪਤਿਤ ਲਖ; ਅਵਗੁਣਿਆਰ ਖੁਆਰ ਖੁਨਾਮੀ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਅਪਰਾਧੀ = ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀ ਲੋਕ, ਅਵਗੁਣਿਆਰ = ਔਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਖੁਆਰ = ਖ਼ਰਾਬੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖੁਨਾਮੀ = ਕਸੂਰਵਾਰ ਲੋਕ ਹਨ।

ਲਖ ਲਿਬਾਸੀ ਦਗਾਬਾਜ; ਲਖ ਸੈਤਾਨ ਸਲਾਮਿ ਸਲਾਮੀ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲਿਬਾਸੀ = ਭੇਖੀ ਲੋਕ ਦਗਾਬਾਜ = ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮਿ = ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਲਾਮੀ = ਖ਼ੁਸ਼ਾਮਦੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਤੂੰ ਵੇਖਹਿ ਹਉ ਮੁਕਰਾਂ; ਹਉ ਕਪਟੀ ਤੂੰ ਅੰਤਰਜਾਮੀ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਆਖ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ! ਤੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈਂ, ਹਉ = ਅਸੀਂ ਜੀਵ ਅਪਰਾਧ ਕਰ ਕੇ ਮੁਕਰਾਂ = ਮੁੱਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਹਉ = ਅਸੀਂ ਕਪਟੀ = ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਅੰਤਰਜਾਮੀ = ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ।

ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣੁ; ਬਿਰਦੁ ਸੁਆਮੀ ॥੨੧॥੧੭॥

ਹੇ ਸੁਆਮੀ = ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ! ਤੇਰਾ ਬਿਰਦ = ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਉਧਾਰਣੁ = ਉਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ॥੨੧॥੧੭॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ ਹਰਿ ਬਿਰਦੁ ਤੁਮਾਰਾ ਰਾਮ ॥ *(ਬਿਹਾਗੜਾ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੫੪੭)*

ਵਾਰ ੧੮

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

੧ = ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਓਂ = ਸਰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਸਤਿ = ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗੁਰ = ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ **ਵਾ:** ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੧ (ਮੰਗਲਾਚਰਣ)

ਇਕ ਕਵਾਉ ਪਸਾਉ ਕਰਿ; ਓਅੰਕਾਰ ਅਨੇਕ ਅਕਾਰਾ।

ਓਅੰਕਾਰ = ਮੰਗਲ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇਕ ਕਵਾਉ = ਫੁਰਨੇ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਅਕਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਸਾਉ = ਪਸਾਰਾ, ਭਾਵ ਫੈਲਾਅ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਇਆ ਦੁਆਰਾ ਸੂਖਮ ਤੱਤ ਬਣਾਏ। ਫਿਰ :

ਪਉਣੁ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੋ; ਧਰਤਿ ਅਗਾਸਿ ਨਿਵਾਸੁ ਵਿਥਾਰਾ।

ਪਉਣੁ = ਹਵਾ, ਪਾਣੀ = ਜਲ, ਬੈਸੰਤਰੋ = ਅੱਗ, ਧਰਤਿ = ਧਰਤੀ, ਅਗਾਸਿ = ਆਕਾਸ਼, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਅਸਥੂਲ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਵਿਥਾਰਾ = ਵਿਸਥਾਰ ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਦਾ ਨਿਵਾਸੁ = ਵਾਸਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜਲ ਥਲ ਤਰਵਰ ਪਰਬਤਾਂ; ਜੀਅ ਜੰਤ ਆਗਣਤ ਅਪਾਰਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਜਲ = ਪਾਣੀ, ਥਲ = ਧਰਤੀ, ਤਰਵਰ = ਰੁੱਖ, ਪਰਬਤ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਤੇ ਅਪਾਰਾ = ਬੇਅੰਤ ਹੀ ਜੀਅ = ਅਸਥੂਲ ਤੇ ਜੰਤ = ਸੂਖਮ ਜੀਵ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਇਕ ਵਰਭੰਡੁ ਅਖੰਡੁ ਹੈ; ਲਖ ਵਰਭੰਡ ਪਲਕ ਪਲਕਾਰਾ।

ਇਕ ਵਰਭੰਡੁ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਅਖੰਡੁ = ਖੰਡਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਭਾਵ ਇਕ-ਰਸ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਪਲਕ ਪਲਕਾਰਾ = ਅੱਖ ਝਮਕਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਰਭੰਡ = ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਕੁਦਰਤਿ ਕੀਮ ਨ ਜਾਣੀਐ; ਕੇਵਡੁ ਕਾਦਰੁ ਸਿਰਜਣਹਾਰਾ।

ਕਾਦਰ ਦੀ ਬਣਾਈ ਕੁਦਰਤਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਕੀਮ = ਕੀਮਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣੀਐ = ਜਾਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਹਾਰਾ = ਰਚਣ ਵਾਲਾ ਕਾਦਰੁ = ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੇਵਡੁ = ਕਿੱਡਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਹੈ ? ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਅੰਤ ਬਿਅੰਤ; ਨ ਪਾਰਾਵਾਰਾ॥੧॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਬਿਅੰਤ = ਅਪਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪਾਰਾਵਾਰਾ = ਉਰਾਰ-ਪਾਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ॥੧॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਪੈ ਪਾਰਾਵਾਰੁ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੫)*

ਪਉੜੀ ੨ (ਪਿਛਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ)

ਕੇਵਡੁ ਵਡਾ ਆਖੀਐ; ਵਡੇ ਦੀ ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿੱਡਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਆਖੀਏ ? ਉਸ ਵੱਡੇ ਦੀ ਤਾਂ ਵਡਿਆਈ = ਸ਼ੋਭਾ ਵੱਡੀ ਹੈ।

ਵਡੀਹੂ ਵਡਾ ਆਖੀਐ; ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਆਖਣੁ ਆਖ ਸੁਣਾਈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਵਡੀਹੂ = ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਆਖੀਐ = ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਆਖਣੁ = ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਆਖਦਾ ਅਤੇ ਸੁਣਾਈ = ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚਿ ਰਖਿਓਨੁ; ਕਰਿ ਵਰਭੰਡ ਕਰੋੜ ਸਮਾਈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਕਰੋੜਾਂ ਹੀ ਵਰਭੰਡ = ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਬਣਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਰਖਿਓਨੁ = ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਈ = ਸਮਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਕ ਕਵਾਉ ਪਸਾਉ ਜਿਸ; ਤੋਲਿ ਅਤੋਲੁ ਨ ਤੁਲਿ ਤੁਲਾਈ।

ਜਿਸ ਦੇ ਇਕ ਕਵਾਉ = ਫੁਰਨੇ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਪਸਾਉ = ਪਸਾਰਾ ਪੱਸਰਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਤੋਲਿ = ਵਜ਼ਨ ਨੂੰ ਅਤੋਲੁ = ਤੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤੁਲਾਈ = ਤੋਲਣ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਤੁਲਿ = ਤੱਕੜੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਸ਼ਾਸਤਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰੂਪ ਵੱਟੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਤੇ ਬੁੱਧ ਰੂਪੀ ਤਰਾਜ਼ੂ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਵੇਦ ਕਤੇਬਹੁ ਬਾਹਰਾ; ਅਕਥ ਕਹਾਣੀ ਕਥੀ ਨ ਜਾਈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੇਦ ਤੇ ਕਤੇਬਹੁ = ਕਤੇਬਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ = ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ = ਕਥਾ ਕਥੀ = ਕਥਨ ਨ = ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਈ = ਜਾ ਸਕਦੀ, ਭਾਵ ਉਹ ਬੇਅੰਤ ਹੈ।

ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ; ਕਿਵ ਅਲਖ ਲਖਾਈ ॥੨॥

ਉਸ ਅਬਿਗਤਿ = ਨਾਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਲੀ ਗਤਿ = ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਕਿਵ = ਕਿਵੇਂ ਲਖਾਈ = ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਪਉੜੀ ੩ (ਕੁਦਰਤ)

ਜੀ ਉਪਾਇ ਤਨੁ ਸਾਜਿਆ; ਮੁਹੁ ਅਖੀ ਨਕੁ ਕੰਨ ਸਵਾਰੇ।

('ਅੱਖੀਂ' ਬਿੰਦੀ ਨਾਲ ਬੋਲੋ)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਚੇਤਨ ਸੱਤਾ ਪਾ ਕੇ ਜੀ = ਜੀਵ ਉਪਾਇ = ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਤਨੁ = ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾਜਿਆ = ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੁਹੁ = ਮੂੰਹ, ਅਖੀ = ਅੱਖ, ਨੱਕ, ਕੰਨ ਲਾ ਕੇ ਅੰਗ ਸਵਾਰੇ = ਸਵਾਰ ਦਿੱਤੇ।

ਹਥ ਪੈਰ ਦੇ ਦਾਤਿ ਕਰਿ; ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸੁਭ ਦਿਸਟਿ ਦੁਆਰੇ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਕੰਮ ਕਰਿ = ਕਰਨ ਲਈ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇ = ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣ

ਲਈ ਸੁਰਤਿ = ਚਿੱਤ ਅਤੇ ਦੇਖਣ ਲਈ ਸੁਭ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਦਿਸਟਿ = ਨਜ਼ਰ ਅਤੇ ਗੁਦਾ ਅਤੇ ਲਿੰਗ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਨੌਂ ਦੁਆਰੇ = ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜੀਉ ਪਾਇ ਤਨੁ ਸਾਜਿਆ ਰਖਿਆ ਬਣਤ ਬਣਾਇ ॥
ਅਖੀ ਦੇਖੈ ਜਿਹਵਾ ਬੋਲੈ ਕੰਨੀ ਸੁਰਤਿ ਸਮਾਇ ॥
ਪੈਰੀ ਚਲੈ ਹਥੀ ਕਰਣਾ ਦਿਤਾ ਪੈਨੈ ਖਾਇ ॥ *(ਮਾਝ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੩੮)*

ਕਿਰਤਿ ਵਿਰਤਿ ਪਰਕਿਰਤ ਬਹੁ; ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸਿ ਨਿਵਾਸੁ ਸੰਜਾਰੇ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਕਿਰਤਿ = ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਵਿਰਤਿ = ਉਪਜੀਵਕਾ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਬਹੁ = ਕਈ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਪਰਕਿਰਤ = ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦੇਹੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਸ ਗਿਰਾਸ, ਭਾਵ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪੌਣ ਸਾਸ ਤੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗਿਰਾਸ ਇਹ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਿਵਾਸੁ = ਵਾਸਾ ਕਰ ਕੇ ਸੰਜਾਰੇ = ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਰਾਗ ਰੰਗ ਰਸ ਪਰਸ ਦੇ; ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਸੰਧਿ ਪਰਕਾਰੇ।

ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗ, ਜੀਭ ਵਿਚ ਰਸ, ਚਮੜੀ ਵਿਚ ਪਰਸ = ਸਪਰਸ਼ਤਾ ਦੇ ਕੇ ਨੱਕ ਵਿਚ ਗੰਧਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਦੇ ਸੰਧਿ = ਮੇਲਣ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ।

ਛਾਦਨ ਭੋਜਨ ਬੁਧਿ ਬਲੁ; ਟੇਕ ਬਿਬੇਕ ਵੀਚਾਰ ਵੀਚਾਰੇ।

ਛਾਦਨ = ਕੱਪੜੇ, ਭੋਜਨ, ਬੁਧਿ = ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਾਤਮਾ ਦੇ ਉੱਧਾਰ ਲਈ ਬਿਬੇਕ (ਬਿਬ + ਏਕ) ਬਿਬ = ਦੋ ਭਾਵ ਜੀਵ ਤੇ ਈਸ ਦੀ ਏਕ = ਏਕਤਾ ਦਾ ਟੇਕ = ਆਸਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸ਼ੁਭ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਜੀਵ ਵਿਚਾਰ ਲਵੇ।

ਦਾਨੇ ਕੀਮਤਿ ਨ ਪਵੈ; ਬੇਸੁਮਾਰ ਦਾਤਾਰ ਪਿਆਰੇ।

ਤੇਰੇ ਦਾਨੇ = ਦਾਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਵੈ = ਪੈ ਸਕਦੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੇ ਪਿਆਰੇ ਦਾਤਾਰ = ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰੀ ਕੀਮਤ ਕੋਈ ਕਿਵੇਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਤੇਰੇ ਗੁਣ ਬੇਸੁਮਾਰ = ਬੇਅੰਤ, ਭਾਵ ਅਣਗਿਣਤ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤੇਰੇ ਦਾਨੈ ਕੀਮਤਿ ਨਾ ਪਵੈ ਤਿਸੁ ਦਾਤੇ ਕਵਣੁ ਸੁਮਾਰੁ ॥੨॥

(ਸੋਹਿਲਾ, ਗਉੜੀ ਦੀਪਕੀ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੨)

ਲੇਖ ਅਲੇਖ; ਅਸੰਖ ਅਪਾਰੇ ॥੩॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਲੇਖ = ਲੇਖੇ ਨੂੰ ਅਲੇਖ = ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਅਸੰਖ = ਸੰਖਿਆ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪਾਰੇ = ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਉਰਾਰ-ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਉੜੀ ੪ (ਕੁਦਰਤ ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਹੈ)

ਪੰਜ ਤਤੁ ਪਰਵਾਣੁ ਕਰਿ; ਖਾਣੀ ਚਾਰੇ ਜਗਤੁ ਉਪਾਇਆ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਣੁ = ਪਰਵਾਣਨੀਕ ਕਰ ਕੇ ਚਾਰ ਖਾਣੀਆਂ (ਅੰਡਜ, ਜੇਰਜ,

ਸੇਤਜ, ਉਤਭੁਜ) ਵਿਚ ਜਗਤੁ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਉਪਾਇਆ = ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰੇਕ ਖਾਣੀ ਵਿਚ ਇੱਕੀ ਇੱਕੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਹਨ।

ਲਖ ਚਉਰਾਸੀ ਜੂਨਿ ਵਿਚ; ਆਵਾਗਵਣ ਚਲਤੁ ਵਰਤਾਇਆ।

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਹਰ ਇਕ ਜੂਨ ਵਿਚ ਆਵਾਗਵਣ = ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਕੌਤਕ ਵਰਤਾਇਆ = ਵਰਤਾਏ ਹਨ।

ਇਕਸ ਇਕਸ ਜੂਨਿ ਵਿਚਿ; ਜੀਅ ਜੰਤ ਅਣਗਣਤ ਵਧਾਇਆ।

ਇਕਸ ਇਕਸ = ਇਕ ਇਕ ਜੂਨ ਵਿਚ ਅਣਗਣਤ = ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ = ਵਧਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਲੇਖੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭ ਕੋ; ਸਭਨਾ ਮਸਤਕਿ ਲੇਖੁ ਲਿਖਾਇਆ।

ਸਭ ਕੋ = ਕੁਝ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਲੇਖੈ = ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭਨਾ = ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮਸਤਕਿ = ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖ ਲਿਖਾਇਆ = ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਲੇਖੈ ਸਾਸ ਗਿਰਾਸ ਦੇ; ਲੇਖ ਲਿਖਾਰੀ ਅੰਤ ਨ ਪਾਇਆ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਸ = ਸਾਹ ਤੇ ਗਿਰਾਸ = ਗਰਾਹੀ ਲੇਖੈ = ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਦੇ = ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਲੇਖ = ਹਿਸਾਬ ਨੂੰ ਲਿਖਾਰੀ = ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕੇ।

ਆਪਿ ਅਲੇਖ; ਨ ਅਲਖ ਲਖਾਇਆ॥੪॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਅਲੇਖ = ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਨ = ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਅਲਖ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲਖਾਇਆ = ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ॥੪॥

ਪਉੜੀ ੫ (ਕੁਦਰਤ ਭੈ ਵਿਚ ਹੈ)

ਭੈ ਵਿਚਿ ਧਰਤਿ ਆਗਾਸੁ ਹੈ; ਨਿਰਾਧਾਰ ਭੈ ਭਾਰ ਧਰਾਇਆ।

ਧਰਤਿ = ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਆਗਾਸੁ = ਅਕਾਸ਼ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭੈ = ਡਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਾਧਾਰ = ਬਿਨਾਂ ਆਸਰੇ ਤੋਂ ਭੈ = ਡਰ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠਾਂ ਧਰਾਇਆ = ਟਿਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਉਣੁ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੋ; ਭੈ ਵਿਚਿ ਰਖੈ ਮੇਲਿ ਮੇਲਾਇਆ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਪਉਣੁ = ਹਵਾ, ਪਾਣੀ = ਜਲ ਅਤੇ ਬੈਸੰਤਰੋ = ਅੱਗ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭੈ = ਡਰ ਵਿਚ ਰਖੈ = ਰੱਖ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ ਮਿਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਧਰਤਿ ਧਰਿ; ਵਿਣੁ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਆਗਾਸੁ ਰਹਾਇਆ।

ਪਾਣੀ = ਜਲ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਧਰਤਿ = ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਧਰ = ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਗਾਸੁ = ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਰਹਾਇਆ = ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬਿਨੁ ਥੰਮਾ ਗਗਨ ਰਹਾਇਆ॥ *(ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ)*

ਕਾਠੈ ਅੰਦਰਿ ਅਗਨਿ ਧਰਿ; ਕਰ ਪਰਫੁਲਤੁ ਸੁਫਲੁ ਫਲਾਇਆ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਕਾਠੈ = ਲੱਕੜ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਅਗਨਿ = ਅੱਗ ਧਰਿ = ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪਾਨੀ ਦੁਆਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਫੁਲਤੁ = ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਕਰ ਕੇ ਸੁਫਲੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਫਲਾਂ ਸਹਿਤ ਫਲਾਇਆ = ਫੈਲਾਅ ਵਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਨਵੀਂ ਦੁਆਰੀਂ ਪਵਣ ਧਰਿ; ਭੈ ਵਿਚਿ ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਚਲਾਇਆ।

ਨਵੀਂ = ਨੌਂ ਦੁਆਰੀਂ = ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਪਵਣ = ਹਵਾ ਨੂੰ ਧਰਿ = ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਭੈ = ਡਰ ਵਿਚ ਚੰਦ ਤੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਚਲਾਇਆ = ਚਲਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਨਿਰਭਉ ਆਪਿ; ਨਿਰੰਜਨੁ ਰਾਇਆ ॥੫॥

ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਰਾਇਆ = ਰਾਜਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਨਿਰਭਉ = ਡਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਨਿਰੰਜਨ (ਨਿਰ + ਅੰਜਨ) ਅੰਜਨ = ਮਾਇਆ ਦੀ ਕਾਲਖ ਤੋਂ ਨਿਰ = ਰਹਿਤ ਹੈ ॥੫॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਭੈ ਵਿਚਿ ਪਵਣੁ ਵਹੈ ਸਦਵਾਉ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਚਲਹਿ ਲਖ ਦਰੀਆਉ ॥
ਭੈ ਵਿਚਿ ਅਗਨਿ ਕਢੈ ਵੇਗਾਰਿ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਧਰਤੀ ਦਬੀ ਭਾਰਿ ॥
ਭੈ ਵਿਚਿ ਇੰਦੁ ਫਿਰੈ ਸਿਰ ਭਾਰਿ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਰਾਜਾ ਧਰਮ ਦੁਆਰੁ ॥
ਭੈ ਵਿਚਿ ਸੂਰਜੁ ਭੈ ਵਿਚਿ ਚੰਦੁ ॥ ਕੋਹ ਕਰੋੜੀ ਚਲਤ ਨ ਅੰਤੁ ॥
ਭੈ ਵਿਚਿ ਸਿਧ ਬੁਧ ਸੁਰ ਨਾਥ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਆਡਾਣੇ ਆਕਾਸ ॥
ਭੈ ਵਿਚਿ ਜੋਧ ਮਹਾਬਲ ਸੂਰ ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਆਵਹਿ ਜਾਵਹਿ ਪੂਰ ॥
ਸਗਲਿਆ ਭਉ ਲਿਖਿਆ ਸਿਰਿ ਲੇਖੁ ॥ ਨਾਨਕ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਸਚੁ ਏਕੁ ॥੧॥

(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੬੫)

ਪਉੜੀ ੬ (ਕਾਦਰ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ)

ਲਖ ਅਸਮਾਣ ਉਚਾਣਿ ਚੜਿ; ਉਚਾ ਹੋਇ ਨ ਅੰਬੜਿ ਸਕੈ।

('ਚੜ੍ਹਿ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ ਅਤੇ 'ਸੱਕੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਲੱਖਾਂ ਅਸਮਾਨਾਂ ਦੀ ਉਚਾਣਿ = ਉਚਾਈ ਚੜਿ = ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਇਤਨਾ ਉੱਚਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਵੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤਕ ਅੰਬੜਿ = ਅੱਪੜ (ਪਹੁੰਚ) ਨ = ਨਹੀਂ ਸਕੈ = ਸਕਦਾ।

ਊਚੀ ਹੂ ਊਚਾ ਘਣਾ; ਥਾਉ ਗਿਰਾਉ ਨ ਨਾਉ ਅਥਕੈ।

('ਅਥੱਕੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਲੋਕ ਹੂ = ਤੋਂ ਊਚੀ = ਉੱਚੇ ਬੈਕੁੰਠ ਤੋਂ ਭੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਘਣਾ = ਗਹਿਰਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਨ = ਨਾ ਕੋਈ ਥਾਉ = ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਗਿਰਾਉ = ਪਿੰਡ ਤੇ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਅਥਕੈ = ਅਥੱਕ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਕ-ਰਸ ਨਿਰੰਤਰ ਹੈ।

ਲਖ ਪਤਾਲ ਨੀਵਾਣਿ ਜਾਇ; ਨੀਵਾ ਹੋਇ ਨ ਨੀਵੈ ਤਕੈ।

('ਤੱਕੈ' ਬੋਲੋ)

ਜੇਵਰ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਤਾਲਾਂ ਦੀ ਨੀਵਾਣਿ = ਡੂੰਘਾਈ ਵੱਲ ਜਾਇ = ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਨੀਵੇਂ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਕੇ ਤੱਕੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਪੂਰਬਿ ਪਛਮਿ ਉਤਰਾਧਿ; ਦਖਣਿ ਫੇਰਿ ਚਉਫੇਰਿ ਨ ਢਕੈ।

('ਢੱਕੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਪੂਰਬ, ਪੱਛਮ, ਉਤਰਾਧਿ = ਉੱਤਰ ਦਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਫੇਰਿ = ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਚਉਫੇਰਿ = ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਢਕੈ = ਛੁਪਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ, ਭਾਵ ਪਰਛਿੰਨ ਅਲਪ ਵਸਤੂ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਵਸਤੂ ਦੇ ਭੇਦ ਕਰਕੇ ਲੁਕ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਰਬ ਦੇਸ਼, ਸਰਬ ਕਾਲ, ਸਰਬ ਵਸਤੂ ਵਿਖੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਤ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ :

ਓੜਕ ਮੂਲੁ ਨ ਲਭਈ; ਉਤਪਤਿ ਪਰਲਉ ਅਖਿ ਫਰਕੈ।

('ਫਰੱਕੈ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਓੜਕ = ਅੰਤ ਅਤੇ ਮੂਲੁ = ਮੁੱਢ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਭਈ = ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਖਿ = ਅੱਖ ਫਰਕਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਉਤਪਤਿ = ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਲਉ = ਨਾਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਹਰਨ ਭਰਨ ਜਾ ਕਾ ਨੇਤ੍ਰ ਫੋਰੁ ॥ *(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੮੪)*

ਫੁਲਾਂ ਅੰਦਰਿ; ਵਾਸ ਮਹਕੈ ॥੬॥

('ਮਹੱਕੈ)' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਵਾਸ = ਸੁਗੰਧੀ ਮਹਕੈ = ਮਹਿਕਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਚੇਤਨਾ ਸੱਤਾ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵਨ ਰੂਪ ਮਹਿਕ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ॥੬॥

ਪਉੜੀ ੭ (ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਭੇਦ ਕਾਦਰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ)

ਓਅੰਕਾਰਿ ਆਕਾਰ ਕਰਿ; ਥਿਤਿ ਨ ਵਾਰੁ ਨ ਮਾਹੁ ਜਣਾਇਆ।

ਓਅੰਕਾਰਿ = ਮੰਗਲ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਜਦੋਂ ਜਗਤ ਦਾ ਆਕਾਰ = ਵਿਸਥਾਰ, ਭਾਵ ਰਚਨਾ ਕਰਿ = ਕੀਤੀ, ਉਦੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਥਿੱਤਾਂ, ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਮਾਹੁ = ਮਹੀਨਿਆਂ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਣਾਇਆ = ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਦੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਥਿਤਿ ਵਾਰੁ ਨਾ ਜੋਗੀ ਜਾਣੈ ਰੁਤਿ ਮਾਹੁ ਨਾ ਕੋਈ ॥
ਜਾ ਕਰਤਾ ਸਿਰਠੀ ਕਉ ਸਾਜੇ ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਸੋਈ ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੪)*

ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਆਕਾਰੁ ਵਿਣੁ; ਏਕੰਕਾਰ ਨ ਅਲਖੁ ਲਖਾਇਆ।

ਨਿਰੰਕਾਰੁ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਅਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਿਣੁ = ਬਗ਼ੈਰ ਹੈ, ਉਸ ਏਕੰਕਾਰ = ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਲਖਾਇਆ = ਜਾਣਿਆ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਆਪੇ ਆਪਿ ਉਪਾਇ ਕੈ; ਆਪੇ ਅਪਣਾ ਨਾਉਂ ਧਰਾਇਆ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪੇ ਆਪਿ = ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਉਪਾਇ ਕੈ = ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ

ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣਾ ਨਾਉਂ = ਨਾਮ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ **ਵਾ:** ਵੇਦਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਧਰਾਇਆ = ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਆਪੀਨੈ੍ ਆਪੁ ਸਾਜਿਓ ਆਪੀਨੈ੍ ਰਚਿਓ ਨਾਉ ॥ *(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੬੩)*

ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਆਦੇਸੁ ਹੈ; ਹੈ ਭੀ ਹੋਸੀ ਹੋਂਦਾ ਆਇਆ।

ਆਦਿ = ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੈ, ਪੁਰਖ = ਜੋ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਆਦੇਸੁ = ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਹੈ = ਜੋ ਹੁਣ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਭੀ = ਜੋ ਭੂਤਕਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਸੀ, ਹੋਸੀ = ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਉਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ, ਸਮੇਂ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ, ਭਾਵ ਅਚੱਲ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਹੈ ਭੀ ਹੋਸੀ ਜਾਇ ਨ ਜਾਸੀ ਸਚਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰੋ ॥੩॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੨੪)*

ਆਦਿ ਨ ਅੰਤ ਬਿਅੰਤੁ ਹੈ; ਆਪੇ ਆਪਿ ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਇਆ।

ਉਸ ਦੇ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਅਤੇ ਅੰਤ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ, ਜੋ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਨ = ਨਹੀਂ ਗਣਾਇਆ = ਜਣਾਇਆ।

ਆਪੇ ਆਪੁ; ਉਪਾਇ ਸਮਾਇਆ ॥੭॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਜਗਤ ਨੂੰ ਉਪਾਇ = ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਆਪ ਉਸ ਵਿਚ ਚੇਤਨ ਸਤਾ ਰੂਪ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥੭॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਅਪੁਨੇ ਕਾਰਜ ਮਹਿ ਆਪਿ ਸਮਾਇਆ ॥ *(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੨੯੧)*

ਪਉੜੀ ੮ (ਕਾਦਰ ਕੀਤੇ ਤੋਂ ਅਗੰਮ ਹੈ)

ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਰਖਿਓਨੁ; ਕਰਿ ਵਰਭੰਡ ਕਰੋੜਿ ਸਮਾਈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਕਰੋੜਾਂ ਵਰਭੰਡ = ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਬਣਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਰਖਿਓਨੁ = ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸਮਾਈ = ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕੇਵਡੁ ਵਡਾ ਆਖੀਐ; ਕਿਤੁ ਘਰਿ ਵਸੈ ਕੇਵਡੁ ਜਾਈ।

ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਆਖੀਐ = ਕਹਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਹੜੀ ਜਾਈ = ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਤੁ = ਕਿਹੜੇ ਘਰ ਵਿਚ ਵਸੈ = ਵੱਸਦਾ ਹੈ ? ਭਾਵ ਸਭ ਥਾਂ ਵਿਆਪਕ ਹੈ।

ਇਕ ਕਵਾਉ ਅਮਾਉ ਹੈ; ਲਖ ਦਰੀਆਉ ਨ ਕੀਮਤਿ ਪਾਈ।

ਉਸ ਦੇ ਇਕ ਕਵਾਉ = ਫੁਰਨੇ ਤੋਂ ਅਮਾਉ = ਮਿਣਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਸਾਰਾ ਪੱਸਰਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਦਰਿਆ ਵਗੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਕੀਤਾ ਪਸਾਉ ਏਕੋ ਕਵਾਉ ॥ ਤਿਸ ਤੇ ਹੋਏ ਲਖ ਦਰੀਆਉ ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੩)*

ਪਰਵਦਗਾਰੁ ਅਪਾਰੁ ਹੈ; ਪਾਰਾਵਾਰੁ ਨ ਅਲਖੁ ਲਖਾਈ।

ਪਰਵਦਗਾਰੁ = ਸਭ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਅਪਾਰੁ = ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪਾਰਾਵਾਰ = ਉਰਾਰ-ਪਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਖਾਈ = ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਏਵਡੁ ਵਡਾ ਹੋਇਕੈ; ਕਿਥੈ ਰਹਿਆ ਆਪੁ ਲੁਕਾਈ।

ਏਵਡੁ = ਇਤਨਾ ਵੱਡਾ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਲੁਕਾਈ = ਲੁਕਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

ਸੁਰ ਨਰ ਨਾਥ; ਰਹੇ ਲਿਵ ਲਾਈ ॥੮॥

ਸਾਰੇ ਸੁਰ = ਦੇਵਤੇ, ਨਰ = ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਨੌਂ ਨਾਥ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਲਾਈ = ਜੋੜ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਈ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ॥੮॥

ਪਉੜੀ ੯ (ਪਿਛਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ)

ਲਖ ਦਰੀਆਉ ਕਵਾਉ ਵਿਚਿ;
ਅਤਿ ਅਸਗਾਹ ਅਥਾਹ ਵਹੰਦੇ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਇਕ ਕਵਾਉ = ਫੁਰਨੇ ਵਿਚ ਬੜੇ ਅਸਗਾਹ = ਅਗਾਧ ਅਤੇ ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਅਥਾਹ = ਡੂੰਘੇ ਲੱਖਾਂ ਦਰੀਆਉ = ਦਰਿਆ ਵਹੰਦੇ = ਵਹਿ ਰਹੇ ਹਨ।

ਆਦਿ ਨ ਅੰਤੁ ਬਿਅੰਤੁ ਹੈ; ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਫੇਰ ਫਿਰੰਦੇ।

ਬਿਅੰਤ ਪ੍ਰਭੂ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਆਦਿ = ਮੁੱਢ ਨ = ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੰਤ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਅਗਮ = ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਤੇ ਅਗੋਚਰ = ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਲੋਕਾਈ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਫੇਰ ਫਿਰੰਦੇ = ਘੁੰਮਣ ਘੇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦੇ।

ਅਲਖੁ ਅਪਾਰੁ ਵਖਾਣੀਐ; ਪਾਰਾਵਾਰੁ ਨ ਪਾਰ ਲਹੰਦੇ।

ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਅਲਖੁ = ਲਖਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੇ ਅਪਾਰੁ = ਬੇਅੰਤ ਵਖਾਣੀਐ = ਕਥਨ ਕਰੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪਾਰਾਵਾਰੁ = ਉਰਾਰ-ਪਾਰ ਤੇ ਪਾਰ = ਅੰਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਲਹੰਦੇ = ਲੱਭਦਾ।

ਲਹਿਰ ਤਰੰਗ ਨਿਸੰਗ ਲਖ; ਸਾਗਰ ਸੰਗਮ ਰੰਗ ਰਵੰਦੇ।

ਲੱਖਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਤਰੰਗਾਂ ਨਿਸੰਗ = ਸ਼ੱਕ ਰਹਿਤ, ਭਾਵ ਬਿਨਾਂ ਰੁਕੇ ਸਾਗਰ = ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਸੰਗਮ = ਮੇਲ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰਵੰਦੇ = ਚੱਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਲਖ ਲਖ; ਮੁਲਿ ਅਮੁਲਿ ਨ ਤੁਲਿ ਤੁਲੰਦੇ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਅਮੁਲਿ = ਅਮੋਲਕ ਰਤਨ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਪਦਾਰਥ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨ = ਨਾ ਹੀ ਤੁਲਿ = ਤੱਕੜੀ ਨਾਲ ਤੁਲੰਦੇ = ਤੋਲੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਦਕੇ; ਸਿਰਜਣਹਾਰਿ ਸਿਰੰਦੇ ॥੯॥

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਸਿਰਜਣਹਾਰਿ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਰਚਣ ਵਾਲੇ ਸਿਰੰਦੇ = ਕਰਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ = ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ॥੯॥

ਪਉੜੀ ੧੦ (ਕਾਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਿਰਲੇਪ ਤੇ ਪੂਰਨ ਹੈ)

ਪਰਵਦਗਾਰ ਸਲਾਹੀਐ; ਸਿਰਠਿ ਉਪਾਈ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੀ।

ਪਰਵਦਗਾਰ = ਸਭ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਲਾਹੀਐ = ਸਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੀ = ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀ ਸਿਰਠਿ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉਪਾਈ = ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਰਾਜਿਕੁ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿਦਾ;
ਸਭਨਾ ਦਾਤਿ ਕਰੇ ਅਣਮੰਗੀ।

ਰਾਜਿਕੁ = ਰੋਜ਼ੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਰਿਜਕੁ = ਰੋਜ਼ੀ ਸੰਬਾਹਿਦਾ = ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਣਮੰਗੀ = ਬਿਨਾਂ ਮੰਗਿਆਂ ਹੀ ਦਾਤਾਂ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇ = ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਤੂ ਅਣਮੰਗਿਆ ਦਾਨੁ ਦੇਵਣਾ ਸਭਨਾਹਾ ਜੀਆ ॥ *(ਵਡਹੰਸ ਵਾਰ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੫੯੫)*

ਕਿਸੈ ਜਿਵੇਹਾ ਨਾਹਿ ਕੁ; ਦੁਬਿਧਾ ਅੰਦਰਿ ਮੰਦੀ ਚੰਗੀ।

ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੁ = ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਜਿਵੇਹਾ = ਜੈਸਾ ਨਾਹਿ = ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਦਸਤਾਰ, ਰਫ਼ਤਾਰ, ਗੁਫ਼ਤਾਰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮੇਰੈ ਪ੍ਰਭਿ ਸਾਚੈ ਇਕੁ ਖੇਲੁ ਰਚਾਇਆ ॥
ਕੋਇ ਨ ਕਿਸ ਹੀ ਜੇਹਾ ਉਪਾਇਆ ॥ *(ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮ: ੩, ਅੰਗ ੧੦੫੬)*

ਅਤੇ ਦੁਬਿਧਾ = ਦੁਚਿੱਤੇਪਣ ਕਰਕੇ ਚੰਗੀ-ਮੰਦੀ ਸ਼ਕਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈ; ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਦਾ ਸਹਲੰਗੀ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬ੍ਰਹਮ = ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸਹਲੰਗੀ = ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਵਰਨਾ ਚਿਹਨਾ ਬਾਹਰਾ; ਸਭਨਾ ਅੰਦਰਿ ਹੈ ਸਰਬੰਗੀ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰੇ ਵਰਨਾਂ ਤੇ ਚਿਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ = ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਭਨਾਂ = ਸਾਰਿਆਂ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਸਰਬੰਗੀ = ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਉਣੁ ਪਾਣੀ; ਬੈਸੰਤਰੁ ਸੰਗੀ ॥੧੦॥

ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਉਣੁ = ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਬੈਸੰਤਰੁ = ਅੱਗ ਆਦਿਕ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀ = ਸਾਥੀ ਹੈ ॥੧੦॥

ਪਉੜੀ ੧੧ (ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਉਤਪਤੀ)

ਓਅੰਕਾਰਿ ਆਕਾਰੁ ਕਰਿ; ਮਖੀ ਇਕ ਉਪਾਈ ਮਾਇਆ।

ਓਅੰਕਾਰਿ = ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਇਕ ਫੁਰਨੇ ਦੁਆਰਾ ਆਕਾਰੁ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਮਖੀ, ਜੋ ਮਨ ਕਰਕੇ ਚੰਚਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਟਿਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦੀ, ਉਸੇ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਮਾਇਆ ਉਪਾਈ = ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਤਿਨਿ ਲੋਅ ਚਉਦਹ ਭਵਣੁ;
ਜਲ ਥਲੁ ਮਹੀਅਲੁ ਛਲੁ ਕਰਿ ਛਾਇਆ।

ਮਾਇਆ ਨੇ ਤਿੰਨ ਲੋਕਾਂ (ਸਵਰਗ ਲੋਕ, ਮਾਤ ਲੋਕ, ਪਾਤਾਲ ਲੋਕ) ਚਉਦਹ = ਚੌਦਾਂ ਭਵਨਾਂ (ਭੂਰ, ਭਵਰ, ਸੂਰ, ਮਹਰ, ਜਨ, ਤਪ, ਸਤ, ਅਤਲ, ਬਿਤਲ, ਸੁਤਲ, ਰਸਾਤਲ, ਤਲਾਤਲ, ਮਹਾਤਲ, ਪਾਤਾਲ) ਜਲ = ਪਾਣੀ, ਥਲੁ = ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਜਗ੍ਹਾ, ਮਹੀ = ਧਰਤੀ, ਅਲੁ = ਅਕਾਸ਼ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਛਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਰੂਪ ਦੀ ਛਾਇਆ = ਛਾਂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨ ਮਹੇਸ ਤ੍ਰੈ; ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਬਜਾਰਿ ਨਚਾਇਆ।

ਬ੍ਰਹਮਾ, ਬਿਸਨ = ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਮਹੇਸ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੇ ਦਸ ਅਵਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਜਗਤ ਰੂਪ ਬਜਾਰਿ = ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਨਚਾਇਆ = ਨਚਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਫੇਰਿਆ ਹੈ।

ਜਤੀ ਸਤੀ ਸੰਤੋਖੀਆ; ਸਿਧ ਨਾਥ ਬਹੁ ਪੰਥ ਭਵਾਇਆ।

ਮਾਇਆ ਨੇ ਜਤੀ = ਜਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ, ਸਤੀ = ਸਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ, ਸੰਤੋਖੀਆ = ਸੰਤੋਖ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ, ਚੌਰਾਸੀ ਸਿੱਧਾਂ ਤੇ ਨੌਂ ਨਾਥਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁ = ਬਹੁਤ ਪੰਥ = ਰਸਤਿਆਂ ਉੱਤੇ ਭਵਾਇਆ = ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਾਇਆ ਹੈ।

ਕਾਮ ਕਰੋਧ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚਿ; ਲੋਭ ਮੋਹੁ ਕਰਿ ਧ੍ਰੋਹ ਲੜਾਇਆ।

ਮਾਇਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਨਾਲ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਕਾਮ, ਕਰੋਧ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਤੇ ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਅਤੇ ਧ੍ਰੋਹ = ਧੋਖਾ ਕਰਕੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਾਇਆ = ਲੜਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭ ਕੋ; ਸੇਰਹੁ ਘਟਿ ਨ ਕਿਨੈ ਅਖਾਇਆ।

ਸਭ ਕੋਈ ਹਉਮੈ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਨੈ = ਕੋਈ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਸੇਰਹੁ = ਸੇਰ[੧] ਤੋਂ ਘੱਟ ਨ = ਨਹੀਂ ਅਖਾਇਆ = ਅਖਵਾਉਂਦਾ, ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੋਲਾਂ ਛਟਾਂਕ ਵਾਂਗੂੰ ਪੂਰਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਦਰਾਂ ਛਟਾਂਕ ਭਾਵ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਕਹਾਉਂਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਭੁ ਕੋ ਪੂਰਾ ਆਪੇ ਹੋਵੈ ਘਟਿ ਨ ਕੋਈ ਆਖੈ॥ *(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੪੬੯)*

---

੧. ਇਕ ਸੇਰ ਵਿਚ ੧੬ ਛਟਾਂਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਪੂਰੇ ਤੋਂ ਹੀ ਹੈ।

ਕਾਰਣੁ ਕਰਤੇ; ਆਪ ਲੁਕਾਇਆ ॥੧੧॥

ਜਗਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਤੇ ਕਾਰਣੁ = ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਰਤੇ = ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅੰਦਰ ਲੁਕਾਇਆ = ਗੁਪਤ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ॥੧੧॥

ਪਉੜੀ ੧੨ (ਹੁਕਮੀ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ, ਜਗਤ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੈ)

ਪਾਤਿਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹ ਹੈ; ਅਬਚਲੁ ਰਾਜੁ ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ ਵੀ ਅਬਚਲੁ = ਅਚੱਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵੱਡੀ ਵਡਿਆਈ = ਮਹਿਮਾ ਵੀ ਵੱਡੀ ਹੈ।

ਕੇਵਡੁ ਤਖਤੁ ਵਖਾਣੀਐ; ਕੇਵਡੁ ਮਹਲੁ ਕੇਵਡੁ ਦਰਗਾਹੀ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਵਖਾਣੀਐ = ਆਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਹਿਲ ਕੇਵਡੁ = ਕਿੱਡਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਹੈ ? ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਦਰਗਾਹੀ = ਦਰਬਾਰ ਕੇਵਡੁ = ਕਿੱਡਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਹੈ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵੀ ਕਥਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਕੇਵਡੁ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹੀਐ; ਕੇਵਡੁ ਮਾਲੁ ਮੁਲਖੁ ਅਵਗਾਹੀ।

ਉਸ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਸਲਾਹੀਐ = ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੇਵਡੁ = ਕਿੱਡੀ ਕੁ ਵੱਡੀ ਹੈ ? ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਾਲੁ = ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੁਲਕ = ਰਾਜ ਦੀ ਕੀ ਅਵਗਾਹੀ = ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਭਾਵ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਕੇਵਡੁ ਮਾਣੁ ਮਹਤੁ ਹੈ; ਕੇਵਡੁ ਲਸਕਰ ਸੇਵ ਸਿਪਾਹੀ।

('ਮਹੱਤੁ' ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਾਣੁ = ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਮਹਤੁ = ਮਰਾਤਬਾ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਹੈ ? ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਲਸਕਰ = ਸੈਨਾ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਹੈ ? ਉਸ ਦੀ ਸੇਵ = ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਤਨੇ ਸਿਪਾਹੀ ਹਨ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭ ਕੋ; ਕੇਵਡੁ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੇਪਰਵਾਹੀ।

ਸਭ ਕੋ = ਕੁਝ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੇਵਡੁ = ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ? ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਤਨਾ ਵੱਡਾ ਬੇਪਰਵਾਹੀ = ਬੇਫ਼ਿਕਰਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਨ = ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ।

ਹੋਰਸੁ ਪੁਛਿ; ਨ ਮਤਾ ਨਿਬਾਹੀ ॥੧੨॥

('ਪੁੱਛਿ' ਕੱਸ ਕੇ ਤੇ 'ਮਤਾ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸੁ = ਹੋਰ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛਿ ਕੇ ਮਤਾ = ਸਲਾਹ ਨ = ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਨਿਬਾਹੀ = ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ॥੧੨॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਬੀਓ ਪੂਛਿ ਨ ਮਸਲਤਿ ਧਰੈ ॥ ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਸੁ ਆਪਹਿ ਕਰੈ ॥੨॥ *(ਗੋਂਡ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੮੬੩)*

ਪਉੜੀ ੧੩ (ਕੀਤੇ ਨੇ ਕਰਤਾ ਵਿਸਾਰਿਆ)

ਲਖ ਲਖ ਬ੍ਰਹਮੇ ਵੇਦ ਪੜਿ; ਇਕਸ ਅਖਰ ਭੇਦੁ ਨ ਜਾਤਾ।

('ਪੜਿ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੱਖ ਵਾਰੀ ਹੀ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਅੱਖਰ ਦੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਤਾ = ਜਾਣਿਆ **ਵਾ:** ਇਕ ਅੱਖਰ ਰੂਪ ਦਾ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ।

ਜੋਗ ਧਿਆਨ ਮਹੇਸ ਲਖ; ਰੂਪ ਨ ਰੇਖ ਨ ਭੇਖੁ ਪਛਾਤਾ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮਹੇਸ = ਸ਼ਿਵਜੀ ਜੋਗ ਸਾਧਨਾ ਦੁਆਰਾ ਧਿਆਨ ਟਿਕਾਉਣ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ, ਰੇਖ = ਆਕਾਰ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਤੇ ਭੇਖੁ = ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਛਾਤਾ = ਪਛਾਣਿਆ।

ਲਖ ਅਵਤਾਰ ਅਕਾਰ ਕਰਿ; ਤਿਲੁ ਵੀਚਾਰੁ ਨ ਬਿਸਨ ਪਛਾਤਾ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬਿਸਨ = ਵਿਸ਼ਨੂੰਆਂ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਕਾਰ = ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਤਿਲੁ = ਰੰਚਕ ਮਾਤਰ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਪਛਾਤਾ = ਪਛਾਣ ਸਕੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਮਹਿਮਾ ਨ ਜਾਨਹਿ ਬੇਦ॥ ਬ੍ਰਹਮੇ ਨਹੀ ਜਾਨਹਿ ਭੇਦ॥
ਅਵਤਾਰ ਨ ਜਾਨਹਿ ਅੰਤੁ॥ ਪਰਮੇਸਰੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਬੇਅੰਤੁ॥੧॥ *(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੮੯੪)*

ਲਖ ਲਖ ਨਉਤਨ ਨਾਉ ਲੈ; ਲਖ ਲਖ ਸੇਖ ਵਿਸੇਖ ਨ ਤਾਤਾ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਸੇਖ = ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਉਤਨ = ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਨਾਉ = ਨਾਮ ਲੈ = ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਵਿਸੇਖ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਤਾਤਾ = ਜਾਣ ਸਕੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਏਕ ਜੀਹ ਗੁਣ ਕਵਨ ਬਖਾਨੈ॥ ਸਹਸ ਫਨੀ ਸੇਖ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਨੈ॥
ਨਵਤਨ ਨਾਮ ਜਪੈ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ਇਕੁ ਗੁਣੁ ਨਾਹੀ ਪ੍ਰਭ ਕਹਿ ਸੰਗਾ॥੧੬॥

(ਮਾਰੂ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੦੮੩)

ਚਿਰੁ ਜੀਵਨੁ ਬਹੁ ਹੰਢਣੇ; ਦਰਸਨ ਪੰਥ ਨ ਸਬਦੁ ਸਿਞਾਤਾ।

ਚਿਰੁ ਜੀਵਨੁ = ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੰਢਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਛੇ ਦਰਸ਼ਨ (ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੇਵੜੇ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਦਰਵੇਸ਼, ਬਿਪਰ) ਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਪੰਥ = ਰਸਤੇ (ਹੇਤ, ਪਾਵ, ਆਈ, ਗਮਯ, ਪਾਗਲ, ਗੋਪਾਲ, ਕੰਥੜੀ, ਬਨ, ਧ੍ਰੂਜ, ਚੋਲੀ, ਰਾਵਲ ਅਤੇ ਦਾਸ ਪੰਥ) ਵੀ ਸਬਦ = ਬ੍ਰਹਮ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਨੂੰ ਨ = ਨਹੀਂ ਸਿਞਾਤਾ = ਪਛਾਣ ਸਕੇ।

ਦਾਤਿ ਲੁਭਾਇ; ਵਿਸਾਰਨਿ ਦਾਤਾ ॥੧੩॥

ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਦਾਤਾ = ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਨਿ = ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਦਾਤਿ = ਦਾਤਾਂ ਵਿਚ ਲੁਭਾਏ = ਲੁਭਾਏਮਾਨ ਹਨ ॥੧੩॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦਾਤਿ ਪਿਆਰੀ ਵਿਸਰਿਆ ਦਾਤਾਰਾ ॥ *(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੬੭੬)*

ਪਉੜੀ ੧੪ (ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਡੀ ਰਾਹ)

ਨਿਰੰਕਾਰ ਆਕਾਰੁ ਕਰਿ; ਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਹੁਇ ਧਿਆਨ ਧਰਾਇਆ।

ਨਿਰੰਕਾਰ = ਨਿਰਾਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਰਗੁਣ ਆਕਾਰੁ = ਸਰੂਪ ਬਣਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮੂਰਤਿ = ਸਰੂਪ ਹੁਇ = ਹੋ ਕੇ ਵਿਆਪਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਹੀ ਧਿਆਨ ਧਰਾਇਆ = ਧਰਵਾਇਆ ਹੈ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨੁ ਗੁਰ ਸਿਖ ਕਰਿ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚਖੰਡੁ ਵਸਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੁਆਰਾ ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸੀ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਮਿਟਾ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਰੂਪ ਬਣਾਉਣਾ ਕਰਿ = ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸੱਚਖੰਡ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ = ਵਸਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਵੇਦ ਕਤੇਬਹੁ ਬਾਹਰਾ; ਅਕਥ ਕਥਾ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਾਇਆ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੇਦਾਂ ਤੇ ਕਤੇਬਹੁ = ਕਤੇਬਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ = ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ। ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਕਥ = ਕਥਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕਥਾ = ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣਾਇਆ = ਸੁਣਾਉਣਾ ਹੈ।

ਵੀਹਾ ਅੰਦਰਿ ਵਰਤਮਾਨੁ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਇਕੀਹ ਲਖਾਇਆ।

('ਵੀਹਾਂ' ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਵੀਹਾ = ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸੰਸਾਰ (ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰ, ਪੰਜ ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ) ਤੋਂ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨੁ = ਵਰਤ ਰਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਕੀਹ = ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਹੋਇ = ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਲਖਾਇਆ = ਜਣਾਇਆ ਹੈ।

ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਉਦਾਸ ਕਰਿ; ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ਦਿੜਾਇਆ।

ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਵੱਲੋਂ ਉਦਾਸ = ਉਪਰਾਮ ਕਰ ਕੇ ਨਾਮ, ਦਾਨ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾਇਆ = ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਬਾਰਹ ਪੰਥ ਇਕਤ੍ਰ ਕਰਿ; ਗੁਰਮੁਖਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ ਚਲਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਬਾਰਹ = ਬਾਰਾਂ ਪੰਥਾਂ ਨੂੰ (ਚਾਰ ਵਰਨ, ਚਾਰ ਆਸ਼ਰਮ, ਚਾਰ ਮਜ਼ਹਬ) **ਵਾ:** ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਪੰਥ = ਰਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕਤ੍ਰ = ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੇ ਗਾਡੀ = ਸੌਖੇ ਪੱਧਰੇ ਰਾਹੁ = ਰਸਤੇ ਉੱਤੇ ਚਲਾਇਆ = ਤੋਰਿਆ ਹੈ।

ਪਤਿ ਪਉੜੀ ਚੜਿ; ਨਿਜ ਘਰਿ ਆਇਆ ॥੧੪॥

('ਚੜਿ' ਭਾਰਾ ਬੋਲੋ)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਪਤਿ = ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ **ਵਾ:** ਭੂਮਿਕਾ ਰੂਪੀ ਪਉੜੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਸਰੂਪ ਰੂਪੀ ਘਰ ਵਿਚ ਆਇਆ = ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੧੪॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਏਤੁ ਰਾਹਿ ਪਤਿ ਪਵੜੀਆ ਚੜੀਐ ਹੋਇ ਇਕੀਸ ॥ *(ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੭)*

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮੁਖ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰ ਧਰਿ; ਦੁਬਿਧਾ ਵਾਟ ਕੁਵਾਟ ਨ ਧਾਇਆ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਆਤਮ ਸਮਰਪਣ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੇ ਮਾਰਗਿ = ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਪੈਰ ਧਰਿ = ਧਰੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਦੁਬਿਧਾ = ਦ੍ਵੈਸ਼-ਭਾਵ ਦੇ ਵਾਟ = ਮਾਰਗ ਰੂਪ ਕੁਵਾਟ = ਭੈੜੇ ਰਸਤਿਆਂ ਵੱਲ ਨ = ਨਹੀਂ ਧਾਇਆ = ਦੌੜਦੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਦੂਜੀ ਛੋਡਿ ਕੁਵਾਟੜੀ ਇਕਸ ਸਉ ਚਿਤੁ ਲਾਇ ॥ *(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮ: ੫, ਅੰਗ ੧੪੨੬)*

ਸਤਿਗੁਰ ਦਰਸਨੁ ਦੇਖਿਕੈ; ਮਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਨਦਰਿ ਨ ਆਇਆ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕਾਗਰ ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ = ਜੰਮਣਾ ਮਰਦਾ = ਮਰਨਾ ਨਦਰਿ = ਨਜ਼ਰ ਨ = ਨਹੀਂ ਆਇਆ = ਆਉਂਦਾ, ਐਸੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਜਿਨ ਸੁਣਿਆ ਪੇਖਿਆ ਸੇ ਫਿਰਿ ਗਰਭਾਸਿ ਨ ਪਰਿਆ ਰੇ ॥੪॥੨॥

(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੬੧੨)

ਕੰਨੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦ ਸੁਣਿ; ਅਨਹਦ ਰੁਣ ਝੁਣਕਾਰ ਸੁਣਾਇਆ।

ਜੋ ਇਕਾਗਰ ਸੁਰਤ ਦੁਆਰਾ ਕੰਨੀ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣਿ = ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨਹਦ = ਇਕ-ਰਸ ਰੁਣ ਝੁਣਕਾਰ = ਘੂੰਗਰੂ, ਝਾਂਝ ਦੀ ਧੁਨੀ ਵਾਂਗ ਨਾਮ ਦੀ ਧੁਨ ਸੁਣਾਇਆ = ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਣੀ ਆਇਕੈ; ਨਿਹਚਲੁ ਸਾਧੂ ਸੰਗਿ ਮਿਲਾਇਆ।

ਜੋ ਨਿਹਚਲ = ਅਚੱਲ ਮਨ ਦੁਆਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਰਣੀ = ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਇਕੈ = ਆ ਕੇ ਸਾਧੂ ਸੰਗਿ = ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲਾਇਆ = ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਚਰਨ ਕਵਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸਿ;
ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਵਿਚਿ ਸਹਜਿ ਸਮਾਇਆ।

ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਨੂੰ ਮਕਰੰਦ ਰਸਿ = ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਰਸ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸੰਪਟ = ਡੱਬਾ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸਹਿਜ ਭਾਵਨਾ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਇਆ = ਸਮਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ; ਅਪਿਉ ਪੀਆਇਆ ॥੧੫॥

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹਰ ਸਮੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਰੂਪ ਅਪਿਉ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀਆਇਆ = ਪੀਂਦੇ ਹਨ ॥੧੫॥

ਪਉੜੀ ੧੬ (ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ)

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਕਰਿ ਸਾਧਨਾ; ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਅਜਰੁ ਜਰਣਾ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਰੂਪ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜਰੁ = ਨਾ ਜਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ **ਵਾ:** ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਨੂੰ ਜਰਣਾ = ਜਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਪੈਰੀ ਪੈ ਪਾਖਾਕ ਹੋਇ; ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਜੀਵੰਦਿਆ ਮਰਣਾ।

('ਪੈਰੀਂ' ਬੋਲੋ)

ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਪਾਖਾਕ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾਇ = ਗਵਾ ਕੇ, ਭਾਵ ਹੰਕਾਰ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਜੀਵੰਦਿਆ = ਜਿਊਂਦਿਆਂ-ਜੀਅ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਭਾਵ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਰਣਾ = ਮਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਜੀਵਣ ਮੁਕਤਿ ਵਖਾਣੀਐ; ਮਰਿ ਮਰਿ ਜੀਵਣੁ ਡੁਬਿ ਡੁਬਿ ਤਰਣਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜੀਵਣ ਮੁਕਤਿ ਵਖਾਣੀਐ = ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮਰਿ = ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਮਰਿ = ਮਾਰ ਕੇ ਅਸਲੀ ਜੀਵਨ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਲ ਪਲ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਨਾਮ ਵਿਚ ਡੁਬਿ ਡੁਬਿ = ਡੁਬੋ ਡੁਬੋ ਕੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਤਰਣਾ = ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ **ਵਾ:** ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚਲੇ ਡੋਬਿਆਂ ਤੋਂ ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣੁ ਹੋਇ; ਅਪਿਓ ਪੀਅਣੁ ਤੈ ਅਉਚਰ ਚਰਣਾ।

ਜੋ ਗੁਰਮੁਖ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਣੁ (ਲਿਵ + ਲੀਣੁ) ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲੀਣੁ = ਮਗਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਮ ਰਸ ਰੂਪ ਅਪਿਓ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀਅਣੁ = ਪੀਂਦੇ ਹਨ ਤੈ = ਅਤੇ ਉਹ ਅਉਚਰ = ਨਾ ਚਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਰਣਾ = ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਅਵੇਸ ਕਰਿ; ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਾਣੀ ਨਿਝਰੁ ਝਰਣਾ।

ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਨਿਝਰੁ = ਇਕ-ਰਸ ਝਰਣਾ = ਝਰਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਨਹਦ = ਇਕ-ਰਸ ਨਾਦ = ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਅਵੇਸ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥ ਹੋਇ; ਕਾਰਣੁ ਕਰਣ ਨ ਕਾਰਣ ਕਰਣਾ।

('ਸਮਰੱਥ' ਬੋਲੋ)

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਕਰਣ ਕਾਰਣ = ਸਾਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ

ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਜੇਕਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕੋਈ ਕਾਰਣੁ = ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁਣ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਕਾਰਣ = ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੰਗਤਾ ਨ = ਨਹੀਂ ਕਰਣਾ = ਕਰਦੇ ਭਾਵ ਸਭ ਕੁਝ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਦੇ ਹਨ।

ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ; ਅਸਰਣ ਸਰਣਾ ॥੧੬॥

('ਅ-ਸਰਣ' ਬੋਲੋ)

ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਤਿਤ = ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰਣ = ਤਾਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਅਸਰਣ = ਨਾ ਢੋਈ ਮਿਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਣਾ = ਢੋਈ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੧੬॥

ਪਉੜੀ ੧੭ (ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਤਰਨਾ ਅਰ ਤਾਰਨਾ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਭੈ ਵਿਚਿ ਜੰਮਣਾ; ਭੈ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਭੈ ਵਿਚਿ ਚਲਣਾ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਜੰਮਣਾ = ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦਾ ਭੈ = ਡਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਅਰੰਭ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਭੈ = ਡਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲਣਾ = ਚਲਾਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਭੈ = ਡਰ ਵਿਚ ਹੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਹੰਕਾਰ ਨਵਿਰਤ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰੱਬੀ ਭੈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੌਤ ਤਕ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਭੈ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਭੈ ਭਾਇ; ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਕਰਿ ਅਛਲੁ ਛਲਣਾ।

('ਅ-ਛਲ' ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭੈ = ਡਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਭਾਇ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਨਾਲ ਵਛਲੁ = ਪਿਆਰ ਕਰਿ = ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਕੇ ਅਛਲੁ = ਨਾ ਛਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਛਲਣਾ = ਛਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਜਲ ਵਿਚ ਕਵਲੁ ਅਲਿਪਤ ਹੋਇ; ਆਸ ਨਿਰਾਸ ਵਲੇਵੈ ਵਲਣਾ।

ਜਿਵੇਂ ਕਵਲੁ = ਕਮਲ ਦਾ ਫੁੱਲ ਜਲ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਤੋਂ ਅਲਿਪਤ = ਨਿਰਲੇਪ ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਆਸ = ਆਸਾ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਲੇਵੈ ਵਲਣਾ = ਕੰਮ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ = ਉਪਰਾਮ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਹਰਣਿ ਘਣ ਹੀਰੇ ਜੁਗਤਿ;
ਗੁਰਮਤਿ ਨਿਹਚਲੁ ਅਟਲੁ ਨ ਟਲਣਾ।

('ਅਟੱਲ' ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਅਹਰਣਿ = ਲੋਹੇ ਦੇ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਘਣ = ਹਥੌੜੇ ਦੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਜੁਗਤਿ = ਢੰਗ ਦੁਆਰਾ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੀਰਾ ਮਾਰ ਸਹਿ ਕੇ ਵੀ ਟੁੱਟਦਾ ਨਹੀਂ, ਅਚੱਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀਰੇ ਵਾਂਗ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰ + ਮਤਿ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿੱਖਿਆ

ਵਿਚ ਨਿਹਚਲੁ = ਅਡੋਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅਟਲੁ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਬਚਨਾਂ ਤੋਂ ਟਲਣਾ = ਖਿਸਕਦੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਪਰਉਪਕਾਰ ਵੀਚਾਰਿ ਵਿਚਿ; ਜੀਅ ਦੈਆ ਮੋਮ ਵਾਗੀ ਢਲਣਾ।

(‘ਵਾਂਗੀ’ ਬੋਲੋ)

ਉਹ ਪਰਉਪਕਾਰ = ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੀਵਾਂ ਉੱਤੇ ਦੈਆ = ਦਇਆ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਗੁਰਮੁਖ ਮੋਮ ਵਾਗੀ = ਵਾਂਗੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਢਲਣਾ = ਢਾਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਤੰਬੋਲ ਰਸੁ; ਆਪ ਗਵਾਇ ਰਲਾਇਆ ਰਲਣਾ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੰਬੋਲ ਵਿਚ ਪਾਨ, ਚੂਨਾ, ਸੁਪਾਰੀ, ਕੱਥਾ ਰਲਾਇਆ = ਰਲਾ ਕੇ ਚੂ-ਚੂਹੇ ਰੰਗ ਦਾ ਰਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਚਾਰੇ ਵਰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਗਵਾਇ = ਮਿਟਾ ਕੇ ਜਾਤ-ਭਾਵ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾਇਆ = ਰਲਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਰਲਾਉਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਲਣਾ = ਰਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਟੀ ਤੇਲੁ; ਦੀਵਾ ਹੋਇ ਬਲਣਾ ॥੧੭॥

(‘ਵੱਟੀ’ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਬੋਲੋ)

ਜਿਵੇਂ ਵਟੀ = ਬੱਤੀ ਤੇ ਤੇਲ ਦੁਆਰਾ ਦੀਵਾ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਬਲਣਾ = ਬਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਰੂਪੀ ਦੀਵੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਵੱਟੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਤੇਲ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥੧੭॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਭਉ ਵਟੀ ਇਤੁ ਤਨਿ ਪਾਈਐ ॥ ਸਚੁ ਬੂਝਣੁ ਆਣਿ ਜਲਾਈਐ ॥੨॥
ਇਹੁ ਤੇਲੁ ਦੀਵਾ ਇਉ ਜਲੈ ॥ ਕਰਿ ਚਾਨਣੁ ਸਾਹਿਬ ਤਉ ਮਿਲੈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

(ਸਿਰੀਰਾਗ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੩੩)

ਪਉੜੀ ੧੮ (ਗੁਰਮੁਖ ਜੁਗਤ)

ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਦਇਆ ਧਰਮੁ; ਅਰਥ ਕਰੋੜਿ ਨ ਓੜਕੁ ਜਾਣੈ।

ਜੇਕਰ ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਕਰੋੜਾਂ ਹੀ ਅਰਥ = ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਹੋਣ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਓੜਕੁ = ਅੰਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਜਾਣੈ = ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਚਾਰਿ ਪਦਾਰਥ ਆਖੀਅਨਿ; ਹੋਇ ਲਖੂਣਿ ਨ ਪਲੁ ਪਰਵਾਣੈ।

ਜੋ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਕਸ਼) ਆਖੀਅਨਿ = ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਖੂਣਿ = ਲੱਖਾਂ ਪਦਾਰਥ ਹੋਣ, ਫਿਰ ਵੀ ਸਤਿਸੰਗਤ ਦੇ ਇਕ ਪਲ ਦੀ ਵੀ ਪਰਵਾਣੈ = ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਰਿਧੀ ਸਿਧੀ ਲਖ ਲਖ; ਨਿਧਿ ਨਿਧਾਨ ਲਖ ਤਿਲੁ ਨ ਤੁਲਾਣੈ।

ਜੇਕਰ ਲੱਖਾਂ ਰਿਧੀਆਂ, ਲੱਖਾਂ ਸਿਧੀਆਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਨਿਧੀਆਂ ਦੇ ਨਿਧਾਨ = ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਹੋਣ, ਫਿਰ ਵੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਅਨੰਦ ਦੇ ਇਕ ਤਿਲੁ ਨਾਲ ਵੀ ਤੁਲਾਣੈ = ਤੋਲੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ।

ਦਰਸਨ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸੰਜੋਗ ਲਖ; ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਲਖ ਹੈਰਾਣੈ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸਟਿ = ਨਜ਼ਰਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਜੋਗ = ਮੇਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲਿਵ = ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਾਲੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੇ ਅਸਚਰਜ ਕੌਤਕਾਂ ਤੋਂ ਹੈਰਾਣੈ = ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਿਮਰਣ ਅਸੰਖ; ਭਗਤਿ ਜੁਗਤਿ ਲਖ ਨੇਤ ਵਖਾਣੈ।

ਅਸੰਖ = ਅਣਗਿਣਤ ਹੀ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ, ਧਿਆਨ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਜੁਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਭਗਤ ਵੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਨੇਤ = ਬੇਅੰਤ ਬੇਅੰਤ ਕਰਕੇ ਵਖਾਣੈ = ਕਥਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਸਹਜਿ ਘਰੁ; ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਫਲ ਚੋਜ ਵਿਡਾਣੈ।

ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਿਰਮ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀ ਕੇ ਸਹਿਜ ਘਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ ਰੂਪੀ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਚੋਜ = ਕੌਤਕ ਵਿਡਾਣੈ = ਅਸਚਰਜਮਈ ਹਨ।

ਮਤਿ ਬੁਧਿ ਸੁਧਿ; ਲਖ ਮੇਲ ਮਿਲਾਣੈ ॥੧੮॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮਤਿ = ਸਿਆਣਪਾਂ ਵਾਲੇ, ਬੁਧਿ = ਅਕਲਮੰਦੀ ਵਾਲੇ, ਸੁਧਿ = ਸਮਝ ਵਾਲੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਦੇ ਮੇਲ = ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਮਿਲਾਣੈ = ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥੧੮॥

ਪਉੜੀ ੧੯ (ਸੱਚ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਆਚਾਰ ਹੈ)

ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਲਖ ਲਖ; ਹੋਮ ਜਗ ਨਈਵੇਦ ਕਰੋੜੀ।

ਜਿਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਜਪ ਕਰਨੇ ਤੇ ਤਪ ਕਰਨੇ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੰਜਮ = ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰੋਕਣਾ ਤੇ ਕਰੋੜਾਂ ਹੀ ਹੋਮ = ਹਵਨ ਕਰਨੇ, ਯੱਗ ਕਰਨੇ ਤੇ ਨਈਵੇਦ = ਠਾਕੁਰਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲਾਉਣੇ।

ਵਰਤ ਨੇਮ ਸੰਜਮ ਘਣੇ; ਕਰਮ ਧਰਮ ਲਖ ਤੰਦੁ ਮਰੋੜੀ।

ਕੋਈ ਘਣੇ = ਬੇਅੰਤ ਵਰਤ ਰੱਖ ਲਵੇ, ਨੇਮ ਨਿਭਾ ਲਵੇ, ਸੰਜਮ = ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰੋਕ ਲਵੇ, ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰੀ ਕੰਮ ਕਰ ਲਵੇ, ਤੰਦੁ ਮਰੋੜੀ = ਜਾਦੂ-ਟੂਣੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਬ੍ਰਿਛ ਨਾਲ ਜਾਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਧਾਗਾ ਲਪੇਟ ਲਵੇ।

ਤੀਰਥ ਪੁਰਬ ਸੰਜੋਗ ਲਖ; ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਉਪਕਾਰ ਨ ਓੜੀ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਪੁਰਬਾਂ ਦੇ ਸੰਜੋਗ = ਮੇਲ ਹੋਣ, ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਉਪਕਾਰ = ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਓੜੀ = ਅੰਤ ਨ = ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸਰੇਵਣੇ; ਵਰ ਸਰਾਪ ਲਖ ਜੋੜ ਵਿਛੋੜੀ।

ਲੱਖਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵ = ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਸਰੇਵਣੇ = ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਵਰ ਦੇ ਕੇ ਜੋੜਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਕੇ ਵਿਛੋੜਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਦਰਸਨ ਵਰਨ ਅਵਰਨ ਲਖ; ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ ਬੰਧਨ ਤੋੜੀ।

ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ, ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਤੇ ਅਵਰਨ = ਵਰਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਅਰਚਾ = ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣੇ ਤੇ ਚੰਦਨ ਛਿੜਕਣਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋੜੀ = ਤੋੜ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਲੋਕ ਵੇਦ ਗੁਣ ਗਿਆਨ ਲਖ; ਜੋਗ ਭੋਗ ਲਖ ਝਾੜਿ ਪਛੋੜੀ।

ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਜੋਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਠਾਕੁਰਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਝਾੜ ਕੇ ਪਛੋੜੀ = ਪਿੱਛੇ ਸੁੱਟ ਦੇਈਏ।

ਸਚਹੁ ਉਰੈ ਸਭ ਕਿਹੁ; ਲਖ ਸਿਆਣਪ ਸੱਭਾ ਥੋੜੀ।

ਇਹ ਸਭ ਕਿਹੁ = ਕੁਝ ਜੋ ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸਚਹੁ = ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਉਰੈ = ਉਰ੍ਹੇ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਲੱਖਾਂ ਸਿਆਣਪਾਂ ਹਨ, ਇਹ ਸੱਭਾ = ਸਾਰੀਆਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅੱਗੇ ਥੋੜੀ = ਤੁੱਛ ਹਨ ਭਾਵ ਸਭ ਸਾਧਨ ਨਾਮ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਹਨ, ਸਤਿਨਾਮ ਸਰੂਪ ਲਖਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ ॥੫॥ *(ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੬੨)*

ਉਪਰਿ ਸਚੁ; ਅਚਾਰੁ ਚਮੋੜੀ ॥੧੯॥

ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੈ, ਭਾਵ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਚਾਰੁ = ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਮੋੜੀ = ਜੁੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ **ਵਾ:** ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਜਪ, ਤਪ, ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਫੋਕੇ ਹੀ ਚਮੋੜੀ = ਚਿਮੜਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ॥੧੯॥

ਪਉੜੀ ੨੦ (ਸੱਚਾ ਰਾਜ)

ਸਤਿਗੁਰ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚੁ ਤਖਤੁ ਸੁਹੇਲਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਨ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਸੁਹੇਲਾ = ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਤਖ਼ਤ = ਸਿੰਘਾਸਨ ਸਾਧਸੰਗਤ ਹੀ ਹੈ।

ਸਚ ਸਬਦੁ ਟਕਸਾਲ ਸਚੁ; ਅਸਟਧਾਤੁ ਇਕ ਪਾਰਸ ਮੇਲਾ।

ਸਾਧਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸੱਚੀ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਅਸਟ = ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਇਕ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਮੇਲਾ = ਮਿਲ ਕੇ ਸੋਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਾਰ ਵਰਨ ਤੇ ਚਾਰ ਮਜ਼ਹਬ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਰੂਪ ਸੋਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਦਾ ਅਬਿਚਲੁ ਰਾਜ ਹੈ; ਸਚੁ ਮਹਲੁ ਨਵਹਾਨਿ ਨਵੇਲਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਰਾਜ ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਬਿਚਲੁ = ਅਟੱਲ ਹੈ ਅਤੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸੱਚੇ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਭਗਤੀ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਵਹਾਨਿ = ਨਵੇਂ ਰੰਗ-ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਤੇ ਨਵੇਲਾ = ਨਵੀਨ ਹਨ।

ਸਚਾ ਹੁਕਮੁ ਵਰਤਦਾ; ਸਚਾ ਅਮਰੁ ਸਚੋ ਰਸ ਕੇਲਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੱਚਾ ਹੁਕਮ ਹੀ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੱਚਾ ਅਮਰੁ = ਹੁਕਮ ਹੀ ਸੱਚੇ ਰਸ = ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਕੇਲਾ = ਅਨੰਦਮਈ ਹੈ।

ਸਚੀ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹ ਸਚੁ; ਸਚੁ ਸਲਾਹਣੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ।

ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵੀ ਸੱਚੀ ਹੈ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਸੱਚੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਲਾਹਣੁ = ਸਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਚਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥੁ ਹੈ;
ਸਚ ਉਪਦੇਸੁ ਨ ਗਰਬਿ ਗਹੇਲਾ।

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਵਾਲਾ ਪੰਥੁ = ਰਸਤਾ, ਮਾਰਗ ਸੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੱਚੀ ਉਪਦੇਸੁ = ਸਿੱਖਿਆ ਕਰਕੇ ਕਦੇ ਵੀ ਗਰਬਿ = ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਗਹੇਲਾ = ਗ੍ਰਸਦੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਆਸਾ ਵਿਚਿ ਨਿਰਾਸ ਗਤਿ; ਸਚਾ ਖੇਲੁ ਮੇਲੁ ਸਚੁ ਖੇਲਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਆਸਾ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸ = ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀ ਗਤਿ = ਚਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੱਚੀ ਖੇਲੁ = ਖੇਡ ਨਾਲ ਮੇਲੁ = ਮਿਲ ਕੇ ਸੱਚ ਦਾ ਖੇਲ ਖੇਲਾ = ਖੇਡਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਾਮ ਦੀ ਖੇਡ ਸਿਖਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਖੇਡ ਨੂੰ ਖੇਡਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਿਖੁ; ਗੁਰੂ ਗੁਰ ਚੇਲਾ ॥੨੦॥

ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ = ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲਾ = ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਗੁਰਤਾਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰ = ਗੁਰੂ (ਅੰਗਦ) ਸਰੂਪ ਹੋ ਗਏ॥੨੦॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਗੁਰੂ ਸਿਖੁ ਸਿਖੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਏਕੋ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸੁ ਚਲਾਏ॥ *(ਆਸਾ ਮ: ੪, ਅੰਗ ੪੪੪)*

ਪਉੜੀ ੨੧ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਅਲੇਪਤਾ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਉਮੈ ਪਰਹਰੈ; ਮਨਿ ਭਾਵੈ ਖਸਮੈ ਦਾ ਭਾਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਹਉਮੈ = ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਰਹਰੈ = ਤਿਆਗ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਨ ਕਰਕੇ ਖਸਮੈ = ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਭਾਣਾ = ਹੁਕਮ ਭਾਵੈ = ਚੰਗਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਪੈਰੀ ਪੈ ਪਾਖਾਕ ਹੋਇ; ਦਰਗਹ ਪਾਵੈ ਮਾਣੁ ਨਿਮਾਣਾ।

('ਪੈਰੀਂ' ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀ = ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਪਾਖਾਕ = ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਮਾਣਾ = ਅਭਿਮਾਨ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਗਹ = ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮਾਣੁ = ਇੱਜ਼ਤ ਪਾਵੈ = ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ; ਹੋਵਣਹਾਰ ਸੋਈ ਪਰਵਾਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਵਰਤਮਾਨ = ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ = ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੋਵਣਹਾਰ = ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸੋਈ = ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਵਾਣਾ = ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਭਾਣਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਕਾਰਣੁ ਕਰਤਾ ਜੋ ਕਰੈ; ਸਿਰਿ ਧਰਿ ਮੰਨਿ ਕਰੈ ਸੁਕਰਾਣਾ।

ਸਭ ਕੁਝ ਕਾਰਣੁ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਰਤਾ = ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਰਚਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਜੋ ਕੁਝ ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਧਰ ਕੇ ਮੰਨਿ = ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸੁਕਰਾਣਾ = ਧੰਨਵਾਦ ਕਰੈ = ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰਾਜੀ ਹੋਇ ਰਜਾਇ ਵਿਚਿ; ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰਿ ਜਿਉ ਮਿਹਮਾਣਾ।

ਜਿਉ = ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮਿਹਮਾਣਾ = ਮਹਿਮਾਨ, ਪ੍ਰਾਹੁਣਾਚਾਰੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਗੁਰਮੁਖ ਆਸਾ ਰੂਪ ਦੁਨੀਆਂ = ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜਾਇ = ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ।

ਵਿਸਮਾਦੀ ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਚਿ; ਕੁਦਰਤਿ ਕਾਦਰ ਨੋ ਕੁਰਬਾਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵਿਸਮਾਦੀ = ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਵਿਸਮਾਦ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਕੁਦਰਤਿ = ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵਿਸਮਾਦ = ਅਸਚਰਜਮਈ ਕੌਤਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਾਦਰ = ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਣਾ = ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲੇਪ ਅਲੇਪ; ਸਦਾ ਨਿਰਬਾਣਾ ॥੨੧॥

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਮਾਇਆ ਦੇ ਲੇਪ = ਕਲੰਕ ਤੋਂ ਅਲੇਪ = ਨਿਰਲੇਪ ਹੋ ਕੇ ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਿਰਬਾਣਾ = ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥੨੧॥

ਪਉੜੀ ੨੨ (ਹੁਕਮੀ ਬੰਦਾ)

ਹੁਕਮੀ ਬੰਦਾ ਹੋਇਕੈ; ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮੈ ਵਿਚਿ ਰਹਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਬੰਦਾ = ਦਾਸ ਹੋਇਕੈ = ਹੋ ਕੇ ਸਦਾ ਸਾਹਿਬ = ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮੈ = ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਣਾ = ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭ ਕੋ; ਸਭਨਾ ਆਵਟਣ ਹੈ ਸਹਣਾ।

('ਆਵੱਟਣ' ਦਾ ਅੱਧਕ ਸਹਿਤ ਉਚਾਰਣ ਹੈ)

ਸਭ ਕੋ = ਕੁਝ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮੈ = ਭਾਣੇ ਅੰਦਰਿ = ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਆਵਟਣ = ਸੇਕ ਨੂੰ ਸਹਣਾ = ਸਹਾਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਦਿਲੁ ਦਰੀਆਉ ਸਮਾਉ ਕਰਿ; ਗਰਬੁ ਗਵਾਇ ਗਰੀਬੀ ਵਹਣਾ।

ਦਿਲੁ = ਹਿਰਦਾ ਦਰੀਆਉ = ਦਰਿਆ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਸਮਾ ਕੇ

ਗਰਬੁ = ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਗਵਾਇ = ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਗਰੀਬੀ = ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਹੀ ਦਰਿਆ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਣਾ ਹੈ।

ਵੀਹਿ ਇਕੀਹਿ ਉਲੰਘਿਕੈ; ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਿੰਘਾਸਣਿ ਬਹਣਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵੀਹਿ = ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਇਕੀਹਿ = ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ ਅਭੇਦਤਾ ਰੂਪੀ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਬਹਣਾ = ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਣ ਹੋਇ; ਅਨਭਉ ਅਘੜ ਘੜਾਏ ਗਹਣਾ।

('ਅ-ਘੜ' ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਣ = ਨਿਮਗਨ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅਨਭਉ = ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਅਘੜ = ਨਾ ਘੜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਘੜਾਏ = ਘੜ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਗਹਿਣੇ ਰੂਪ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸਿਦਕ ਸਬੂਰੀ ਸਾਬਤਾ; ਸਾਕਰੁ ਸੁਕਰਿ ਨ ਦੇਣਾ ਲਹਣਾ।

('ਸੁਕਰਿ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖ ਸਿਦਕ = ਭਰੋਸੇ ਤੇ ਸਬੂਰੀ = ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਸਾਬਤਾ = ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਾਕਰੁ = ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ੁਕਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੀ ਹੰਗਤਾ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕੁਝ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਨੀਰਿ ਨ ਡੁਬਣੁ; ਅਗਿ ਨ ਦਹਣਾ ॥੨੨॥

ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਨੀਰਿ = ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਨ = ਨਹੀਂ ਡੁਬਣੁ = ਡੁੱਬਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਰੂਪੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਦਹਣਾ = ਸੜਦੇ ਹਨ ॥੨੨॥ ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਜਲਿ ਨਹੀ ਡੂਬੈ ਤਸਕਰੁ ਨਹੀ ਲੇਵੈ ਭਾਹਿ ਨ ਸਾਕੈ ਜਾਲੇ ॥੧॥ *(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫, ਅੰਗ ੬੭੯)*

ਪਉੜੀ ੨੩ (ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤੀ)

ਮਿਹਰ ਮੁਹਬਤਿ ਆਸਕੀ; ਇਸਕੁ ਮੁਸਕੁ ਕਿਉ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਇਆ।

('ਮੁਹੱਬਤਿ' ਬੋਲੋ)

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਮੁਸਕੁ = ਬਦਬੂ ਕਿਉ = ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕੈ = ਲੁਕਦੀ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ = ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼, ਮੁਹਬਤਿ = ਪਿਆਰ ਤੇ ਆਸਕੀ = ਇਸ਼ਕ ਨ = ਨਹੀਂ ਲੁਕਦਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ :

ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ ਖਾਂਸੀ ਖੁਰਕ ਖੈਰ ਖ਼ੂਨ ਮਦ ਪਾਨ।
ਆਠ ਲੁਕਾਏ ਨਾ ਲੁਕੈਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤ ਨਿਦਾਨ। *(ਪੋਥੀ ਪੰਡਿਤ ਨਾਰਾਇਣ ਸਿੰਘ)*

ਚੰਦਨ ਵਾਸ ਵਣਾਸਪਤਿ; ਹੋਇ ਸੁਗੰਧੁ ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਇਆ।

ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਦੀ ਵਾਸ = ਸੁਗੰਧੀ ਸਾਰੀ ਵਣਾਸਪਤਿ = ਬਨਸਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਦਨ ਰੂਪ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ,

ਪਰ ਇਤਨੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚੰਦਨ ਦੇ ਦਰੱਖ਼ਤ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨਹੀਂ ਗਣਾਇਆ = ਜਤਾਇਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਵੀ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਚੰਦਨ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਰੰਗ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨਹੀਂ ਜਤਾਉਂਦੇ।

ਨਦੀਆ ਨਾਲੇ ਗੰਗ ਮਿਲਿ; ਹੋਇ ਪਵਿਤੁ ਨ ਆਖਿ ਸੁਣਾਇਆ।

ਜਿਵੇਂ ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਨਾਲੇ ਗੰਗ = ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਨ = ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਇਆ = ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅੱਗੇ ਆਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਉਂਦੇ।

ਹੀਰੇ ਹੀਰਾ ਬੇਧਿਆ; ਅਣੀ ਕਣੀ ਹੋਇ ਰਿਦੈ ਸਮਾਇਆ।

ਜਿਵੇਂ ਹੀਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀਰਾ ਬੇਧਿਆ = ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਅਣੀ ਕਣੀ = ਵਰਮੇ ਦੀ ਅਣੀ ਉੱਪਰ ਹੀਰੇ ਦੀ ਕਣੀ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਹੀਰੇ ਦੇ ਵਿਚ ਧਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਣੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰਮੁਖ ਰੂਪ ਹੋਇ = ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ = ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਸਾਧ ਹੋਇ; ਪਾਰਸ ਮਿਲਿ ਪਾਰਸ ਹੋਇ ਆਇਆ।

ਸਿੱਖ ਸਾਧਸੰਗਤ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਧ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲਾ ਸਾਧੂ ਹੋਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾਰਸ ਹੀ ਹੋਇ = ਹੋ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣੇ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਹੋਏ ਹਨ।

ਨਿਹਚਲ ਨਿਹਚਲ ਗੁਰਮਤੀ; ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਹੋਇ ਅਛਲੁ ਛਲਾਇਆ।

('ਅਛਲੁ' ਪੋਲਾ ਬੋਲੋ)

ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰਮਤੀ (ਗੁਰ + ਮਤੀ) ਗੁਰ = ਗੁਰੂ ਦੀ ਨਿਹਚਲ = ਅਚੱਲ ਮਤੀ = ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਸਦਾ ਨਿਹਚਲ = ਨਿਸਚੇ ਨਾਲ ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਭਗਤ ਵਛਲੁ = ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਕੇ ਅਛਲੁ = ਨ ਛਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਛਲਾਇਆ = ਛਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ; ਅਲਖੁ ਲਖਾਇਆ ॥੨੩॥੧੮॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਲਖੁ = ਨਾ ਲਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲਖਣਾ ਬਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਲਖਾਇਆ = ਜਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਇਉਂ ਉਹ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥੨੩॥੧੮॥

SATVIC
BOOKS

